

Janne Mäkitalo

PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN

JUGOSLAVIALAISEN SOTATAIDOLLISEN AJATTELUN
KEHITTYMINEN TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN

JUGOSLAVIALAISEN SOTATAIDOLLISEN AJATTELUN
KEHITTYMINEN TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

Maanpuolustuskorkeakoulu

Janne Mäkitalo

**PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN
PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN**

JUGOSLAVIALAISEN SOTATAIDOLLISEN AJATTELUN
KEHITTYMINEN TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

© Janne Mäkitalo ja Maanpuolustuskorkeakoulu/Sotahistorian laitos

Kannen kuva: *Kopnena vojska Jugoslovenske narodne armije* – Jugoslavian kansanarmeijan maavoimat (Vojni leksikon, 1981)

Taitto: Heidi Paananen/TKKK/MPKK

ISBN 978–951–25–2330–6

ISSN 1456–5196

Juvenens Print Oy

Tampere

2012

ESIPUHE

Jugoslaviaa muistutti aikanaan monessakin mielessä Suomea. Maa oli tahottomattaan tullut vedetyksi toisen maailmansodan pyörteisiin. Jugoslavia joutui kylmän sodan aikana elämään idän ja lännen välisen vastakkainasettelun raja-alueella, pyrkien ylläpitämään ystävälliset suhteet molempiin suuntiin, mutta joutuen ajoittain voimakkaankin poliittisen painostuksen kohteeksi idän suunnasta. Maata johti voimakastahtoinen valtionpäämies, jonka vaikutus ulottui lähes kaikille yhteiskunnan toiminnan osa-alueille. Jugoslaviaalaista sotataittoa pidettiin omintakeisena, koska sotilaallisessa doktriinissa maan kaikki resurssit pyrittiin suuntaamaan puolustukseen. Maan asevoimien kalusto oli erikoinen yhdistelmä idästä ja lännestä hankittua materiaalia sekä kotimaista tuotantoa. Jugoslaviaa ja Suomea toki myös erottivat lukuisat tekijät, alkaen poliittisesta järjestelmästä.

Allekirjoittaneen tutkimusintressi ei virinnyt näistä yhteneväisyyksistä, vaikkakin mielenkiintoa ne osaltaan pitivät yllä. Kiinnostus jugoslavialaiseseen sotataittoon syntyi Jugoslaviassa vuosina 1991–1995 käytyihin hajoamissotiin liittyneiden aiempien opinnäytetöideni yhteydessä. Sotia edeltänyttä aikaa koskevan lähdeaineiston sisältämät sotataidolliset piirteet alkoivat kiehtoa. Oman maan erityispiirteiden hyväksikäyttöä painottanut, voimakkaasti sissisodan käyntiin tukeutunut ja monipuolisia toimintatapoja yhdistellyt sotataidollinen ajattelu vei mukanaan.

Jugoslavialaisen sotataidon tutkiminen on ollut hankala ja pitkä, kymmenvuotinen prosessi. Tutkimuksen ajallinen kesto selittyy sillä, että se on pitänyt tehdä vapaa-ajalla iltaisin, viikonloppuisin ja vuosilomalla varsinaisten virkatehtävien sekä perhe-elämän ehdoilla. Prosessin kesto on toisaalta kypsyttänyt tutkimuksen tekijän ajattelua, mahdollistanut etäisyyden ottamisen tutkittavan aiheeseen, varmistanut objektiivisen lähestymistavan ja estänyt liian häätäisten johtopäätösten teon. Mikään väitöskirja ei varmaankaan ole helpon ja kevyen työn tulosta, mutta suomalaisen upseerin väitöskirja jugoslavialaisesta sotataidosta on ollut monellakin tavalla ”pitkä marssi”. On pakko tunnustaa, että se mikä on tutkimukseen panostettu, on ollut tavalla tai toisella perhelämältä pois.

Tutkimus ei olisi valmistunut ilman tiettyjen tahojen tukea ja kannustusta. Haluan kiittää työn tavoitteisiin, rakenteeseen ja sisältöön suuresti vaikuttanutta ensimmäistä ohjaajaani professori emeritus Ohto Mannista sekä viimeimpänä vuotena ohjaajana toiminutta professori Jari Leskistä asiantuntevasta ja eteenpäin johdatteluvasta avusta. Väitöskirja sai viimeisten parin vuoden aikana tuekseen useiden seminaarien rakentavien kommenttien lisäksi myös kenraalimajuri, FT Vesa Tynkkysen ja professori, yleisesikuntaeversti Pasi Kesselin kehittämisesitykset sekä heidän lempeän määrätietoisesti asettamansa väliesittelymääräajat. Ilman tutkimusprosessin loppuvaiheen avointa ja kehittävästä tukesta olisi väitöskirjan valmistuminen saattanut jäädä haaveeksi.

Erityisen kiitoksen asiantuntevista huomautuksista haluan osoittaa väitöskirjan esitarkastajille kenraalimajuri, FT Vesa Tynkkyselle ja dosentti, yleisesikuntaeversti evp Pekka Visurille.

Pitkän prosessin aikana tutkimuksen etenemisen kannalta arvokkaat ”porintynnylväät” ovat sijainneet sekä Suomessa että entisen Jugoslavian alueella.

Molemmassa suunnissa on osoitettava suuri kiitos organisaatioille ja ihmisille. Tutkimusprosessin aikana olen ehtinyt palvella seitsemässä palveluspaikassa ja niissä on poikkeuksetta suhtauduttu positiivisesti urakkaani. Kukaan esimiehistäni ei ole asettunut poikkiteloin alaisensa ikuisuusprojektille, vaan kaikki ovat tukeneet tutkimusta mahdollisuuksiensa mukaan.

Suuren tuen työlle osoittivat silloisen Serbia ja Montenegron asevoimien Sotataidon instituutti, Sotahistoriallinen instituutti ja sen arkisto. Erikseen haluan mainita everstit Mihajlo Basaran ja Dragan Krsmanovićin, silloisen everstiluutnantti Zlatan Jeremićin ja silloisen kapteeni Miroslav Glisićin. Suomen Belgradin suurlähetystö ja sen avulias henkilökunta, varsinkin media-analyttikko Elina Cukovic, ja Suomen sekä silloisen Serbia ja Montenegron puolustus- sekä ulkoministeriöiden valmistelevat virkamiehet mahdollistivat kirjasto- ja arkistotutkimusmatkat Serbiaan. Vuosien kuluessa tutkimusta ovat tukeneet käännöstöitä tehden, kommentteja antaen ja myös muin tavoin Valnea ja Obrad Prohaska Serbiassa sekä Tanja Popović sekä Zemir Plehandzić Suomessa. *Hvala vam!*

Kiitän FM Sara Hännikäistä ja FM, ELL Hanna Salmelaa väitöskirjan käsikirjoituksesta tehdyistä arvokkaista huomautuksista. Erityiset kiitokset suuritöisestä kieliasun tarkastamisesta haluan osoittaa FM Hanna Pakariselle. Haluan kiittää myös everstiluutnantti Petteri Lalua hänen avustaan väitöskirjan karttojen muokkaamisessa, kieliasiantuntija, FM Tommi Tikkaa hänen avustaan englanninkielisen yhteenvedon tarkastamisessa sekä taittaja Heidi Paanasta väitöskirjan taittamisesta. Edellä mainittujen asiantuntijoiden antamasta tuesta huolimatta väitöskirjan lopullisesta ulkoasusta ja sisällöstä vastuun kantaa luonnollisesti kirjoittaja itse.

Koska tutkimuskohde on ollut maantieteellisesti ja kielellisesti hankalasti tavoitettavissa, on väitöskirjaa taloudellisesti tukeneiden säätiöiden tuki ollut ensiarvoisen tärkeää. Kiitän Eevi ja Emil Tannisen säätiötä, Kauppaneuvos Werner Hacklinin säätiötä, Kenraaliluutnantti ja rouva Unio Sarlinin pioneeripuuseerisäätiötä, Opistoupseerikoulutuksen tukisäätiötä ja Marsalkka Manerheimin säätiötä upseerien sotatieteellisen tutkimuksen tukemiseksi.

Kiitän Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitosta siitä, että se on hyväksynyt väitöskirjani julkaisusarjassaan kustannettavaksi sekä laitoksen henkilökuntaa vuosien varrella osoittamastaan kannustuksesta ja avusta.

Jugoslavalaisessa sotataidossa ovat vaikuttaneet voimakkaasti tietyt kumouksellisen sodan teorioihin liittyvät periaatteet. Ne ilmenivät myös tämän tutkimuksen käytännön vaiheissa. Yli kymmenen vuoden mittainen tutkimusprosessi on todellakin ollut pitkä marssi. Ajoittain tässä pitkällisessä kamppailussa on pitänyt palata joustavasti aiempaan vaiheeseen, jotta koko taistelu ei olisi päättynyt. Kamppailu olisi päättynyt tappioon ilman selustan tukea. Kiitän perhettäni kestävydestä, tuesta ja kriittisistä kommentteista – ne ovat olleet vuosien kuluessa tarpeen.

Lappeenrannassa huhtikuussa 2012,

Janne Mäkitalo

Sisältö

ESIPUHE	6
1 JOHDANTO.....	12
1.1 Tutkimuksen kohde ja rajaukset	12
1.2 Sotataito ja sotataidollinen ajattelu	16
1.3 Aiheen aikaisempi tutkimus	22
1.4 Tutkimusmenetelmä.....	24
1.5 Tutkimusongelma, tutkimuskysymykset ja	27
tutkimuksen rakenne	27
1.6 Jugoslaviaalaisen sotataidon käsitteet.....	32
1.7 Lähteistö	41
2 HISTORIALLISETTAUSTATEKIJÄT	48
2.1 Eteläslaavien vanhempi sotataito.....	49
MYYTINEN SANKARUUS JA SOTATAITO.....	49
SOTILASRAJAN VARTIJAT	51
OTTOMAANIEEN SOTATAITO	55
HAJDUKIT JA ČETNIKIT	59
KROATIALAINEN VAIKUTUS.....	64
KUNINGASKUNTIEN SOTATAITO.....	67
2.2 Kommunistien sotataito	76
MARXILAIS-LENINILÄISEN SOTATEORIAN PERUSTEET	77
LÄNSIMAISEN SOTALAITOKSEN MURROS JA KANSANSODAN KÄSITTEEN SYNTY..	82
SOTIEN SYYT, LUOKITTELU JA TAVOITE	84
SOTATAITO	85
CLAUSEWITZ MARXILAIS-LENINILÄISESSÄ SOTATEORIASSA	87
MASSOJEN VOIMA JA PITKÄLLINEN SOTA	90
MAON KUMOUKSELLINEN SISSISOTA JA KANSANSOTA.....	94
JUGOSLAVIALAISTEN KOMMUNISTIEEN SOTATAITO	101
2.3 Kansan vapautussota 1941–1945	105
OPERAATIO <i>RANGAISTUS</i>	105
PARTISAANIEEN SOTATAITO	110
KANSAN VAPAUTUSSODAN OSAPUOLET	114
KUMOUKSELLISEN SODAN TEORIAA SOVELLETAAN	119
VIIDES OFFENSIIVI	124
MAAHANLASKUOPERAATIO VAPAUTUSARMEIJAN JOHDON TUHOAMISEKSI	126
KEVÄÄN 1945 VIIMEISTELYOPERAATIOT	128
KANSAN VAPAUTUSARMEIJAN JA SOTATAIDON KEHITTYMISEEN VAIKUTTANEET	
ULKOPUOLIEET TEKIJÄT	130
JOSIP BROZ TITON SOTATAIDOLLIEET KYVYT	136

3	SOTILAALLINEN UHKA	144
3.1	Toisesta maailmansodasta Kominform-välirikoon....	144
3.2	Läntinen uhka säilyy tärkeimpänä suunnitteluperusteena.....	152
3.3	Molemmiin puolin koettu uhka	155
3.4	Sotilaallinen uhka vähenee – sisäinen vihollinen korostuu.....	158
3.5	Tšekkoslovakian miehityksen tuomat muutokset.....	161
3.6	Epätavanomainen sodankäynti ja sisäinen uhka.....	167
4	YHTEISKUNNALLISET TEKIJÄT	176
4.1	Lainsäädäntö ja sotataito	177
	VUODEN 1946 PERUSTUSLAIN VAIKUTUS.....	177
	LAKIMUUTOKSET 1950-LUVULLA	178
	VUODEN 1963 PERUSTUSLAKI.....	179
	VUODEN 1969 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI.....	182
	VUODEN 1974 PERUSTUSLAKI.....	186
	VUODEN 1974 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI.....	191
	VUODEN 1982 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI.....	192
4.2	Jugoslavian kommunistiliiton merkitys.....	193
	PUOLUE JA ARMEIJA	193
	YHDEKSÄNNEN KONGRESSIN PÄÄTÖKSET	195
	VIIMEISTEN KONGRESSIEN MERKITYS.....	200
	PUHEENJOHTAJISTON TOIMEENPANEVAN KOMITEAN 18. KOKOUKSEN MÄÄRÄYKSET	203
5	MATERIAALIS-TEKNISETTEK IJÄT.....	206
5.1	Asevoimien kehittäminen tavanomaisena armeijana Neuvostoliiton tuella.....	207
	ASEISTUS JA VARUSTUS	207
	KOULUTUSTOIMINTA	210
5.2	Kominform-välirikosta itsenäiseen kehitykseen.....	215
	OMAN SOTATEOLLISUUDEN KÄYNNISTÄMINEN	215
	KOULUTUS JA TUTKIMUS	217
5.3	Sotilaallinen yhteistyö lännen kanssa ja neuvostoyhteyden palautuminen.....	220
	JUGOSLAVIAN ARMEIJAN MODERNISOINTI LÄNSIKALUSTOLLA	220
	KOULUTUS JA TUTKIMUS	223
5.4	Jugoslavian asevoimat 1970-luvulla	227
	ASEISTUS JA VARUSTUS	227
	ASEVOIMAT JA ETNISEN TAUSTAN MERKITYS	231
	KOULUTUS JA TUTKIMUS	232

6	SOTILAALLISET TEKIJÄT	234
6.1	Konsepti	235
	KUMOUKSELLISEN TAISTELUN KONSEPTISTA YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN KONSEPTIIN	235
	TITO KONSEPTIN LUOJANA	243
6.2	Strategia.....	248
	STRATEGIAN TUTKIMUS	248
	EI STRATEGIAA SODAN PÄÄTTYTYÄ.....	252
	OMA STRATEGIA SYNTY.....	253
	ASEELLISEN KAMPPAILUN STRATEGIA	257
	YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN STRATEGIA.....	259
6.3	Doktriini	262
	SODANJÄLKEINEN VAIHE	262
	DOKTRIININ PERUSTEET.....	265
	DOKTRIININ PÄÄKOHDAT	268
	MAANPUOLUSTUKSEN KEHITTÄMINEN DOKTRIININ MUKAISESTI.....	275
	SOTATEOREETTISET TAUSTAT	279
	DOKTRIININ ILMENEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ	287
	HALLINTO- JA KOMENTOJÄRJESTELMÄ	289
	<i>Perusteita</i>	289
	<i>Johtoportaat ja joukkotyypit</i>	291
	<i>Alueellisen puolustuksen johtaminen</i>	299
	HUOLTOJÄRJESTELMÄ	302
6.4	Operatiikka	303
	OPERAATIOIDEN SEKÄ OPERAATIOTAIDON SYNTY JA KEHITYS.....	303
	NEUVOSTOLIITTOLAISEN OPERAATIOTAIDON VAIKUTUS.....	306
	JUGOSLAVIALAISEN OPERAATIOTAIDON – OPERATIIKAN SYNTY.....	308
	OPERAATIOT JA NIISSÄ KÄYTETTÄVÄT JOUKOT	312
	OPERATIIKAN SUHDE STRATEGIAAN JA TAKTIikkaAN	316
	YDINASEETTOMAN JA SITOUTUMATTOMAN JUGOSLAVIAN HYÖKKÄYS- OPERAATIO NEUVOSTOYDINASEIDEN TUKEMANA?	318
	STRATEGINEN OPERAATIO YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN VAHVISTAMISEN JÄLKEEN.....	326
6.5	Taktiikant eoria.....	330
	TAKTIIKAN HISTORIALLINEN KEHITYS	332
	KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT	336
	TAKTIIKAN TEORIAN TUTKIMUSKOHDDE, SISÄLTÖ JA TUTKIMUSMENETELMÄT...	339
	TAKTIIKAN JAKO.....	343
	TAISTELUTOIMINNAN PERUSELEMENTIT	345
	ASEELLISEN KAMPPAILUN KOKONAISUUTEEN JA TAKTIikkaAN VAIKUTTAVAT TÄRKEÄT TEKIJÄT.....	348
	TAKTIIKAN PERIAATTEET	351
6.6	Taktiikankäyt äntö.....	356
	JUGOSLAVIAN ASEVOIMIEN ORGANISOIMINEN	356
	KANSAN VAPAUTUSSODAN JÄLKEINEN TAKTIikka	361
	STRATEGIAN JA DOKTRIININ ASETTAMAT VAATIMUKSET TAKTIikkaALLE	362

JOUKKOTYYPIT JA KOKOONPANOT	365
<i>Kivääridivisioonista jalkaväkiprikaateihin</i>	365
<i>Uusien partisaanijoukkojen muodostaminen</i>	366
<i>Taktisista yksiköistä muodostettavat ryhmittymät</i>	370
ASEELLISEN KAMPPAILUN MUODOT JA TAISTELUTOIMINNAN LAJIT	371
OMIEN KEINOJEN JA VOIMIEN KÄYTTÄMINEN	374
<i>Taktisten taistelutoimien perusteita</i>	374
<i>Yhteistoiminnan järjestelyt ja käytännöt</i>	377
<i>Salaaminen ja harhauttaminen</i>	379
<i>Hyökkäyksen perusteita</i>	380
<i>Korkeampien ja suurempien taktisten yksiköiden</i> <i>hyökkäys</i>	383
<i>Jalkaväkipataljoonan hyökkäys</i>	386
<i>Joukkojen käyttöperiaatteet puolustuksessa</i>	388
ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN JOUKKOJEN TAKTIIKAN ERITYISPIIRTEET.....	389

7 PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN 395

LÄHTEET	409
SUMMARY	427
REZIME	430
HENKILÖHAKEMISTO	433

KUVAT, KAAVIOT JA KARTAT

Kuva 1. Jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen vaikuttaneet tekijät.....	24
Kuva 2. Jugoslavia.....	33
Kuva 3. Sotilasraja – <i>Vojna Krajina</i>	53
Kuva 4. Operaatio Rangai stus.....	107
Kuva 5. Jugoslavian kansallisen puolustuksen järjestelmä.....	239
Kuva 6. Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen organisaatio.....	241
Kuva 7. Alueellisen puolustuksen organisaatorakenne	301
Kuva 8. Gorica-66-karttatarjoituksen tilanne 13. lokakuuta kello 17.00	323
Kuva 9. Alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden tukema strateginen operaatio (Sloboda-71).....	329
Kuva 10. Esimerkki alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden käytöstä vihollisen hyökkäyksen torjuntavaiheessa (Sloboda-71 -harjoitus)	391

PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN – JUGOSLAVIALAISEN SOTATAIDOLLISEN AJATTELUN KEHITTYMINEN TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen kohde ja rajaukset

Jugoslavialaiseen sotataitoon kohdistui kylmän sodan aikana suurta mielenkiintoa, koska maa kykeni ylläpitämään siinä määrin uskottavaa ja ennaltaehkäisevää sotilaallista suorituskykyä, että se säilytti alueellisen koskemattomuutensa vaikeimpienkin ulkopoliittisten kriisien yhteydessä. Jugoslavian kansanarmeija oli myös keskeinen tekijä maan yhtenäisyyden säilymisessä sisäpoliittisten kriisien aikana. Jugoslavialaiseen sotataitoon kohdistuneet länsimaiset tutkimukset jäivät kuitenkin varsin pintapuolisiksi ja ne liittyivät yleensä Jugoslavian ja muiden maiden alueellisten puolustusjärjestelmien vertailuihin tai Jugoslavian kansanarmeijan esittelyyn. Jugoslavialainen sotataito oli kiinnostuksen kohteena myös heti kylmän sodan päättymisen jälkeen. Jugoslavian hajoamissotien aikaan eri osapuolien organisaatioiden ja taktiikan esittely aloitettiin usein viittauksilla Jugoslavian kansanarmeijaan ja alueellisen puolustukseen. Jugoslavian hajoamisen jälkeen on ilmestynyt tutkimuksia esimerkiksi Jugoslavian kansanarmeijasta tai asevoimien vaikutuksesta maan poliittiseen elämään. Sotataidon kehityskaaren kuvaus on jäänyt kuitenkin puutteelliseksi, eikä sotataidon kehittymiseen vaikuttavat tekijät huomioivaa kokonaisuutena ole tehty. Jugoslavialainen sotataidollinen ajattelu on jäänyt pääosin pimentoon. Arkistojen avautuminen ja Jugoslavian kansanarmeijan ohjesääntöjen, käsikirjojen ja oppikirjojen helppo saatavuus eivät aiemmin ole johtaneet kokonaisuutena aiheesta.

Jugoslavialaisten tekemä maan sotataitoon kohdistunut tutkimus on ollut laajaa, mutta se on tehty pääasiassa jugoslavialaisesta näkökulmasta ja omista tutkimusintresseistä lähtien. Etenkin sotataidon kehittyminen on kuvattu osittain hyvinkin subjektiivisesti. Tutkimuksen metodologia on perustunut marxilais-leniniläiseen materialistis-dialektiseen menetelmään (historialliseen materialismiin), jonka tuloksia ei länsimaisesta näkökulmasta ole voitu kaikilta osin pitää valideina.

Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittyminen kylmän sodan aikana on suomalaisesta näkökulmasta kiinnostava aihe. Jugoslavia ei, kuten ei myöskään Suomi, uhannut sotilaallisesti mitään maata ja ainakin julkisesti kertoi valmistautuvansa puolustautumaan tarvittaessa kaikkiin suuntiin, varsinkin itää ja länttä vastaan. Suomen kanssa samankaltaiset piirteet ilmenevät myös puolustusratkaisun yhteydessä. Molemmat maat päätyivät alueelliseen puolustusjärjestelmään havaittuaan pienen maan mahdollisuudet suuren maan tai liittoutuman hyökkäyksen edessä vähäisiksi ja todettuaan varustautumiseen käytettävissä olevat taloudelliset resurssit rajallisiksi. Jugoslavialaisessa sotataidossa ja erityisesti taktiikassa on myös runsaasti piirteitä, jotka muistut-

tavat suomalaisessa sotataidossa ja taktiikassa ilmenneitä ja vielä nykyäänkin ilmeneviä yksityiskohtia.

Alkuperäisenä tutkimusaiheena oli Jugoslavian sotataidon kehittyminen 1990-luvulla. Tällöin tutkimus olisi keskittynyt liian suppean ajanjakson kuluessa tapahtuneeseen muutokseen; maan hajottua jugoslavalaisen sotataidon määrittäminen olisi ollut ongelmallista ja väitöskirjatutkimuksen edellyttämän primaarilähteistön saaminen käyttöön olisi ollut vaikeaa. Työn ensimmäisen ohjaajan, emeritusprofessori Ohto Mannisen aiheellisen huomautuksen jälkeen tutkimuskohteeksi tuli Jugoslavian sotataidon kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen. Laajentamisen myötä on ollut mahdollista puhua todellisesta sotahistorian tutkimuskohteesta eikä taktiikan ja operaatiotaidon sekä sotahistorian reuna-alueella häilyvästä aiheesta. Aikajanan leventäminen aina vuoteen 1945 mahdollisti sen, että tutkimuksessa on ollut mahdollista löytää vuosien kuluessa ilmennyt todellista kehittymistä. Laajentamisen myötä aukeni mahdollisuus perehtyä lisäksi merkittävästi suurempaan määrään alkuperäislähteistöä. Väitöskirjan otsikon täsmentyminen lopulliseen muotoonsa sotataidollista ajattelua koskemaan on johtunut kahdesta syystä. Sotataidon käytännön taso on rajattu muutamia teoriaa havainnollistavia esimerkkejä lukuun ottamatta pois. Tutkimus on painottunut sotilaallisten tekijöiden osalta sotataidon eri tasojen teorian kuvaukseen, joka ilmentää sotataidollista ajattelua parhaiten.

Tutkimusaiheen aikaperiodin päättämiseen lopulta vuoteen 1990 ovat vaikuttaneet aihealueen todellisen laajuuden paljastuminen sekä Jugoslavian hajoamissodissa ilmenneeseen sotataitoon liittyvät salattavuustekijät. Eräässä vaiheessa kunnianhimoisena tavoitteena oli ulottaa tarkastelu jopa vuosituhanen vaihteen tilanteeseen. Aihe osoittautui – jälleen kerran – niin laajaksi, että ajallinen rajaus oli enemmän kuin tarpeellista. Salattavuustekijät nousivat esiin siinä vaiheessa, kun haettiin virallista tutkimuslupaa belgradilaisissa arkistoissa tehtävään tutkimukseen. Sotataidon viimeaikaisesta kehityksestä kertovat lähteet eivät serbialaisten sotilasviranomaisen mukaan olleet julkisia. Koko arkistotutkimusmatka uhkasi vaarantua, mikäli aihe olisi kohdistunut jugoslavalaisien kannalta liian tulenaralle alueelle.

Jugoslavalaiseen yhteiskuntaan tai kulttuuriin kohdistuvassa tutkimuksessa ei voi välttyä eri kansoihin ja kansallisuuksiin sekä etnisiin ryhmiin liittyviltä seikoilta. Tämän tutkimuksen yhteydessä ei tietoisesti ole haluttu muodostaa niihin liittyvää tutkimuskysymystä, koska fokus on jugoslavalaisessa sotataidossa. Kansallisuuskysymystä on kuitenkin jouduttu sivuamaan sekä historiallisia taustatekijöitä koskevassa toisessa luvussa että asevoimien etnistä koostumusta käsittelevässä osuudessa viidennessä luvussa.

Jugoslavalainen lainsäädäntö määritteli aiemmin, että kaikki peräti 50 vuotta nuoremmat sotilasarkistojen asiakirjat ovat salaisia. Ensimmäinen kirjasto- ja arkistotutkimusmatka Belgradiin tapahtui marraskuun alkupuolella 2003, jolloin oli jo tiedossa edellä mainitun lain muuttuminen koskemaan 30 vuotta nuorempaa asiakirja-aineistoa. Toisen matkan aikana vuonna 2005 lain vahvistamisprosessi oli vieläkin kesken, mutta silloisen Serbia ja Montenegron Sotahistoriallisen instituutin Sotilasarkiston (*Vojnoistorijski institut, Vojni arhiv*) asiakirjakokoelmiin annettiin hieman ennakoiden mahdollisuus perehtyä vielä valmistelun alla olleen lain mukaisesti aina vuoteen 1974 asti. Koska osa arkistomateriaalista ulottui kuitenkin selvästi 1980-luvun puolelle ja etenkin

taktiikkaa sekä operaatioita käsittelevät ohjesäännöt jopa vuosikymmenen lopulle, on aiheen tutkiminen primaarilähteisiin perustuen ollut mahdollista ulottaa vuoteen 1990 asti. Tutkimusperiodin loppuajalta ei käytössä ole ollut siinä määrin laajaa arkistomateriaalia, kuin esimerkiksi 1960- ja 1970-luvun osalta, mutta kuva kehityskulusta on ollut mahdollista rakentaa monipuolisesti muuta alkuperäislähteistöä analysoimalla. Jugoslavian asevoimat ”taisteli” kylmän sodan loppuun asti 1980-luvulla vahvistetuilla ohjesäännöillä, oppailla ja käsikirjoilla.

Tutkimusperiodin päättämisen vuoteen 1990 voi toki perustella myös väitöskirjan aiheenmukaisena rajauksena. Kylmä sota päättyi Jugoslavian osalta kyseiseen vuoteen ja kansanäänestykseen, joka johti kahden tasavallan liittovaltiosta eroamiseen. Tärkeimpänä rajaamisperusteena on kuitenkin ollut, että kyseisenä vuonna Jugoslavia – sellaisena kuin me sen tunsimme – päättyi, ja samalla loppui jugoslavialaisen sotataidon kausi. Vuoden 1990 jälkeen sotataito Länsi-Balkanilla sai siinä määrin tummia sävyjä, esimerkiksi kansainvälisten sodan oikeussääntöjen rikkomusten vuoksi, että niitä ei samaan, ”veljeyden ja yhtenäisyyden Jugoslavian” sotataidosta kertovaan tutkimukseen ollut perusteltua sisällyttää. Kyseisen vuoden jälkeen jugoslavialainen sotataidon perusteet murentuivat ja yhtenäinen käsitys sotataidosta alkoi eriytyä itsenäistyvien tasavaltojen sotataidoiksi. Vuosi 1990 oli poliittisesti merkittävä myös koko Euroopan kannalta, koska sen aikana ja siitä lähtien koettiin lukuisia muutoksia.

Tutkimuksen ulkopuolelle on rajattu ilmavoimien ja merivoimien strategia, operatiikka ja taktiikka. Muun muassa materiaalis-teknisiä tekijöitä, strategiaa ja taktiikkaa koskevissa osioissa esitetään kuitenkin puolustushaaroihin liittyviä näkökohtia, mikäli niillä on merkitystä kunkin aiheen kokonaiskuvan muodostamisen kannalta.

Tutkimuksessa on keskitytty yhteiskunnallisten, materiaalis-teknisten ja ennen kaikkea sotilaallisten tekijöiden vaikutukseen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen. Selitys näiden tekijöiden valinnalle löytyy jugoslavialaisesta sotataidosta ja sotataidollisesta ajattelusta. Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan edellä mainitut tekijät olivat osa sotataittoa tai vaikuttivat suoraan siihen. Tutkimuksessa esitetään kunkin faktorin sisältö, pääkohdat ja merkitys, mutta edellä mainittujen tekijöiden yksityiskohtainen käsittely on rajattu pois, koska ne ansaitsevat laajuutensa vuoksi omat yksityiskohtaiset tutkimuksensa. Rajauksen ansiosta on ollut mahdollista saavuttaa kokonaisnäkemys jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehityksestä.

Jugoslavialainen käsitys sotataidosta oli merkittävästi laajempi, kuin länsimainen tai vaikkapa suomalainen. Jugoslavialainen tapa lähestyä sotataittoa, mieltää sen laajuus ja ymmärtää sen monimutkaisuus ei kuitenkaan lopulta ole niin harvinainen ja erikoinen tapaus, että se olisi ainutkertainen yksittäinen poikkeus. Edward N. Luttwakin strategian viisitasoinen selitysmalli sisältää hyvin pitkälle samanlaisia tekijöitä ja tasoja, kuin mitä jugoslavialaiset näkivät sotataidossa vaikuttavan. Luttwakin malli ei kuitenkaan ole ollut tutkimuksellisenä lähtökohdana. Myös André Beaufren luoma malli totaalisesta strategiasta huomioi ne elementit, jotka jugoslavialaiseen käsitykseen kokonaisstrategiasta kuuluivat. Molempia edellä mainittuja malleja käsitellään seuraavassa alaluvussa.

Yhdessä tutkimuksessa ei ole mahdollista tutkia tieteellisen aukottomasti ja syvällisesti kehitystä, joka koskee sekä aseellisen voiman käytön teoriaa että käytäntöä yksittäisen taistelijan tasalta aina koko maan asevoimiin asti. Tämän vuoksi tutkimuksessa on päädytty keskittymään sotataidon osa-alueiden teorian ja käytännön muutokseen yleisemmällä tasolla ja laajasti, kokonaisuus huomioiden, mutta kuitenkin perusteellisuuteen pyrkien. Painopiste on nimenomaan sotataidollisessa ajattelussa, jota sotataidon teoria ilmentää. Näin tutkimuksesta on rajattu pois esimerkiksi taktiikan kuvauksessa yksittäisen taistelijan, ryhmän, joukkueen, komppanian, pataljoonan ja rykmentin taktiikka sekä taistelutekniset toimintaperiaatteet. Niitä on otettu esimerkinomaisesti esille muun muassa taktisten elementtien yhteydessä. Yhtymien ja niitä suurempien operatiivis-strategisten ryhmien käsittelyssä on tyydytty taktiikan yleisten toimintaperiaatteiden kuvaamiseen. Operatiikan osalta ei ole yritettykään muodostaa täydellistä kuvaa esimerkiksi siitä, kuinka ohjesäännöt eri aikakausina ohjasivat yhtymien, jugoslavaliaisittain taktisten yksiköiden, operatiivista käyttöä. Strategian käsittelystä on rajattu pois aiheet, jotka liittyvät esimerkiksi valtion päätöksentekoon asevoimien käytöstä sekä muihin strategian oppialan kiinnostuksen kohteisiin. Kutakin sotataidon osa-aluetta, taktiikkaa, operatiikkaa ja strategiaa on tutkittu siis vain niiltä osin, kun niiden kehittymisellä on ollut merkitystä itse sotataidollisen ajattelun kehityksen kannalta. Niiden riittävän yksityiskohtainen tutkiminen edellyttää omien erillisten tutkimustensa toteuttamista kustakin aihealueesta.

Länsimaisen sotataidon merkityssisältöä noudattava aiheenmukainen rajaus olisi tehnyt joiltain osin haittaa tutkimukselliselle kokonaisuudelle. Länsimaisella merkityssisällöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä pitäytymistä strategiaan, operaatiotaitoon ja taktiikkaan. Jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehittymistä ei olisi mielekästä tutkia tai sen kehittymisestä kertoa suomalaisia tai länsimaisia sotatieteellisiä termejä käyttäen. Jos näin tapahtuisi, tehtäisiin vääryyttä tutkittavalle aiheelle sekä aikakaudelle. Historiantutkimuksen näkökulmasta on tärkeätä, että kunkin kulttuurin sotataittoa tutkitaan kyseisen yhteiskunnan ja aikakauden käsitteitä käyttäen, koska muutoin on vaarana anakronismiin syyllistyminen. Siksi tämänkin tutkimuksen on pitänyt tapahtua Jugoslavian asevoimien ja kyseisen aikakauden terminologian ehdoilla. Olisi ollut väärin ja virheellistä sijoittaa jugoslavalaiseen sotataidolliseen ajatteluun tänä päivänä käytettäviä sotataidon käsitteitä. Ei myöskään ole perusteltua muuttaa tai pakottaa Jugoslaviassa käytettyä, oman sisältönsä omaavaa käsitettä vastaamaan paremmin jotain nykyään tunnettua termiä. Erityisen tärkeätä on yrittää ymmärtää tapa, jolla sotataittoa on käsitelty, sekä koko sen taustalla oleva viitekehys, tausta, johon sotataito on sijoittunut, ja muutostekijät, jotka sitä ovat muokanneet tai joihin se itsekin on vaikuttanut. Siksi tämän tutkimuksen yhteydessä on käytetty aina, kun se on mahdollista, jugoslavalaista sotataidon käsitettä sekä jugoslavalaista sotatieteellistä käsitteistöä yleensäkin. Länsimaiset lähteet kuitenkin käyttävät usein länsimaisen sotataidon teorian käsitteistöä, vaikka lähteen aihepiiri koskisikin jugoslavalaista sotataittoa. Mitään yhtä, yhteisesti sovittua ja tunnustettua länsimaista sotateoriaa tai sotataittoa ei ole olemassa, mutta länsimaisten sotateoreetikkojen ja sotilaskirjoittajien piirissä on vakiintunut tiettyjä käsitteitä ja merki-

tyssisältöjä – joista tosin niistäkin on käyty runsaasti keskustelua. Varsinkin länsimaisten lähteiden termejä käytettäessä on asiayhteydessä tarvittaessa toistamiseen selvitetty kyseiseen muotoon mahdollisesti liittyvät ongelmat.

Tutkimusperiodin rajaaminen tai keskittyminen vain sotataidon johonkin tiettyyn tasoon olisi ehkä ollut jossain määrin perusteltua syvällisemmän näkemyksen saamiseksi esimerkiksi jostain tietystä aikakaudesta. Tällöin olisi menetetty pitemmän aikaperiodin mahdollistama laajempi näkemys sotataidon kokonaisuuden kehittymisestä. Rajaus olisi ollut myös järkevää syvällisemmän näkemyksen saamiseksi jugoslavialaisen sotataidon jostain tietystä osasta, esimerkiksi taktiikasta, mutta tällöin olisi jälleen kadotettu koko jugoslavialaisen sotataidon laaja kokonaisuus. Näiden syiden vuoksi ja myös lähdeaineiston perusteella tutkimuksessa on päädytty pidättäytymään perinteiselle väitöskirjatutkimukselle tyypillisestä tutkimusaihetta koskevan arkistomateriaalin laajasta analysoinnista. Jugoslavialaisen sotataidon moninaisuuden vuoksi materiaalia oli tähän liian runsaasti. Tärkeämpänä perusteena oli, että primaarilähteistöön lukeutuvat ohjesäännöt, oppaat, käsikirjat ja oppikirjat tarjosivat erinomaisen lähdepohjan edellä mainitun kokonaiskuvan muodostamiselle erityisesti sotataidollisesta ajattelusta. Aiheen laajuus, lähteistön valinta sekä käyttöperiaate vaikuttivat myös tutkimusmenetelmään ja työn vaiheisiin.

1.2 Sotataito ja sotataidollinen ajattelu

Sotataito ja siihen liittyvät painotukset ovat sidoksissa omaan aikaansa sekä ympäröivän yhteiskunnan kulttuuriin. Eri aikakausina on ollut käytössä erilaisia sodankäynnin välineitä sekä vallinnut erilaisia käsityksiä sodankäynnin luonteesta ja tehokkaimpana pidetystä sodankäynnin muodosta. On luonnollista, että ne ovat antaneet leimansa aikakauden sotataidolle. Sotataidon perusteissa on nähty vallitsevan myös lähes ikuisiksi katsottuja periaatteita, joiden vuoksi satoja tai jopa tuhansia vuosia sitten eläneiden sotataidon klassisten teoreetikkojen oppien on katsottu olevan ajanmukaisia myös nykyhetkenä. Sun Tzun ja Carl von Clausewitzin ajatukset sekä heidän kirjoitustensa siteeraukset ovat levinneet asevoimien lisäksi myös siviiliyhteiskuntaan, ja niitä on käytetty alkuperäisistä asiayhteyksistään irrotettuina esimerkiksi liikkeenjohdollisessa retoriikassa osin kyseenalaisella tavalla.

Nykyajan suuntaus sotilaallisessa suunnittelussa tuntuu olevan se, että eri maiden asevoimat pyrkivät heti selvittämään vasta päättäneiden, kaukaisimmissakin maailmankolkissa tapahtuneiden aseellisten konfliktien merkityksen sotatekniikan, taktiikan, operaatiotaidon tai sotataidon kehitykselle. Tällöin vaarana voi olla sortuminen pintapuoliseen tulkintaan ja yleispätevien sääntöjen luomiseen liian hätäisten arvioiden pohjalta. Tällainen ajattelu ei ole sotataidon tutkimuksessa uusi ilmiö. Joose Hannula (1930) on kirjoittanut "*...vain oman aikakautensa sotien tutkimiseen rajoittuvien teoreetikkojen miltei säännöllisesti langenneen kaavamaisuuteen, määrätyissä olosuhteissa käytettyjen muotojen ja menettelytapojen yleistämiseen, ovat harhautuneet etsimään `sotataidon viisasten kiveä` ja – mikä juuri on ollut pahinta – myöskin luulleet löytäneensä sen.*" Hannula mainitsee kyseiseen ajatteluun kahliutuneista teoreetikoista Raimondo Montecuccolin, Henry Lloydin, Dietrich Bülowin ja Antoine Henri de Jominin. Myös Mao Tse-tung on ottanut asiaan kantaa: "*Jokainen sota*

on erilainen. Suurin virhe on siirtää sellaisenaan menneisyyden sotien kokemuksia tulevaisuuden sotiin, koska niihin vaikuttavat tekijät ovat tyystin erilaisia". Suomalaisessa operaatiotaidon ja taktiikan tutkimuksessa on myös päädytty johtopäätökseen, että tutkimuksessa käytetystä metodista riippumatta rauhan aikana saadut tutkimustulokset eivät ole suoraan sovellettavissa sodan ajan käyttöön.¹

Länsimaissa vallalla oleva kehitys kohti pienempiä ja ammattimaisempia korkean teknologian asevoimia on sidoksissa vuosituhannen vaihteen molemmin puolin käytyihin sotiin ja niiden yhteydessä saatuihin kokemuksiin. Ylivoimaiset koalitiot tai valtiot ovat hyökänneet ja vapauttaneet maita eri syistä, pakottaneet maiden hallinnon muuttamaan politiikkaansa tai kaataneet niiden hallinnon käyttäen kehittyneitä korkean teknologian asejärjestelmiä ja pyrkien kirurgisen tarkkoihin täsmäiskuihin vaihtelevalla menestyksellä. Termit humanitaarinen interventio ja ennaltaehkäisevä isku ovat ilmestyneet suurvaltojen retoriikkaan. Edellä mainitut esimerkit todistavat, että sota vaikuttaa edelleenkin olevan politiikan jatkamista, mutta toisin keinoin. Viimeaikaisten sotien taustalla ovat useimmiten olleet edellä mainitun tyyppiset asetelmat. Vallitsevan kehityslinjan mukainen asevoima lieneekin tehokas – ainakin niin kauan kuin koalitiot ovat olemassa ja yhtenäisiä ja sotilaallisen voiman käytöllä on voimaa käyttävien maiden yhteiskunnan sekä kansalaisten tuki takanaan. Tässä tutkimuksessa tarkasteltava asetelma on kuitenkin täysin päinvastainen. Sotataidollisen ajattelun kehittyminen kuvataan sellaisen valtion asevoimien näkökulmasta, joka hyvin nopeasti huomasi olevansa ylivoimaisen vihollisuhkan kohteena ja koki ajoittain olevansa jopa kahden suuren liittouman puristuksessa. Tutkimuksessa ei myöskään pyritä tekemään nykypäivän asevoimien kehittämisessä hyödynnettäviä johtopäätöksiä.

Matti Lauerman (1977) mukaan sotataidon historia on eräänlaista *sodankäynnin kulttuurihistoriaa*, joka pyrkii ensisijaisesti tutkimaan ilmiöitä, jotka ovat olleet kunkin aikakauden sodankäynnille leimallisia tai johtaneet alan kehitystä uusille urille. Lauerman mukaan sotataidon historiassa joudutaan käyttämään esimerkkiaineistona runsaasti sellaisia sotateoimia ja taisteluita, joiden välittömät strategiset sekä poliittiset seuraukset ovat jääneet vähäisiksi ja jotka ovat siksi jääneet sotatapahtumien historiassa melko merkityksettömiksi.² Tutkimuksen kohteena olevan valtion sotataidollisen ajattelun kehittymisen tutkiminen aikakautena, jolloin se ei ole käynyt yhtään sotaa tai taistelut yhtään taistelua, on ollut erityisen haasteellista lähdeaineiston kannalta. Johtopäätösten tekemisen on pitänyt tapahtua vielä laajemman, monipuolisemman ja toisaalta ehkä myös todistusvoimaltaan vähäisemmän lähdeaineiston perusteella. Mitenkään mahdotonta päätelmien tekeminen ei kuitenkaan ole. Esimerkiksi Vesa Tynkkynen on tehnyt varsin kattavan ja syvällisen väitöskirjatutkimuksen suomalaisen taktiikan kehittymisestä ajanjaksona, joka ulottuu myös talvi- ja jatkosotaa edeltäneisiin sekä niiden jälkeisiin rauhanvuosiin³.

¹ Hannula, Joose: Sotataidon historia I. Helsinki 1930, s. 11–12; Laari, Jouni ja Koli, Hannu: Suomen puolustuskysymys 2020-luvulla. Artikkelit Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisussa Tiede ja ase N:o 58, Jyväskylä 2000, s. 165; Kesseli Pasi, Halonen Kari, Rajala Kimmo, Hännikäinen Sara ja Metteri Jussi: Taktiikan laitoksen ohje opinnäytetöistä. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Helsinki 2009, s. 13.

² Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa. Tiede ja ase nro 35, Joulukuun 1977, s. 74.

³ Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Diss. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos. Julkaisusarja 1, 1/1996. Joutsa 1996.

Sotataidon historia on luokiteltavissa myös *aatehistoriaksi*. Kun tutkimus kohdistuu sotataidon teoriaan, se on pääasiassa sotataidollisen ajattelun tutkimusta. Sotataidon historian tutkimuksessahan on kyse pohjimmiltaan siitä, miten aate, tässä tapauksessa sotataidollinen ajattelu, on syntynyt ja kehittynyt suhteessa omaan aikaansa ja ympäristöönsä. Sodissa ilmenneen sotataidon tutkiminen on haasteellista, koska päätöksien, suunnitelmien ja taistelulentäjä tapahtuneen toiminnan todellisia vaikuttimia on vaikea jälkeinpäin konstruoida. Kirjalliset lähteet eivät aina paljasta kirjoittajiensa todellisia ajatuksia. Haastattelututkimus ei ole ongelmatonta eikä vie tutkijaa tutkittavan tapahtuman ääreen. Kun mitään ei ole tapahtunut, voiko todisteitakaan, eli lähteitä, olla olemassa? Sotataidon tutkiminen kuvatussa tilanteessa on toki haaste, mutta ei se mahdotonta ole. Lähteitä löytyy, mutta sotataidon taustalla olleiden ajatusten, ”aatteen” ymmärtämiseksi joutuu näkemään suuren vaivan. On pyrittävä näkemään laajempi kokonaisuus. Ennen kaikkea on löydettävä sellaiset lähderyhmät ja lähteet, joiden todistusvoima on mahdollisimman korkea aatteen ja sen taustalla olevan ajattelun suhteen.

Historiallisen lähteen määritelmiä on useita. Jugoslavalainen sotataito oli poikkeuksellisen monimuotoista, eikä maa tutkimusperiodina sotinut, eli harjoittanut äärimmilleen vietyä sotataitoaan. Siksi tässä tutkimuksessa on päädytty käyttämään, toki kriittisesti, hieman mukailtua norjalaisen historiantutkijan Ottar Dahlin laatimaa määritelmää: ”*Historian tutkimuksen lähteitä ovat kaikenlaatuiset havaintotiedot, joita historiantutkija käyttää tutkimuksessaan.*”⁴ Näiden ”kaikenlaatuisten havaintotietojen” luotettavuuden punnitseminen on ollut keskeinen osa tutkimuksen kuluessa käytettyä lähdekritiikkiä.

Sotataidon piiriin kuuluu suuri määrä erilaisia taktisia, operatiivisia ja strategisia käsitteitä. On esitelty esimerkiksi hyvälle sotataidolle tyypillisiä yleisiä ominaisuuksia, erilaisia taistelutapoja ja niiden välisiä painotuksia sekä hyvän sotilasjohtajan ominaisuuksia. Esimerkiksi Joose Hannula luetteli aikanaan antiikin sotataidon kuvauksessaan *strategisia peruselementtejä*, kuten läpimurto, saarroitus, painopisteajatus ja pyrkimys suhteelliseen ylivoimaan. *Strategisina peruskäsitteinä* hän mainitsee strategisen päämaalin, operaatiopäämaalin, operaatiolinjan, tukialueen, yllätyksen ja aloitteen selvittämisen.⁵ Vaikka Hannula edellä mainittujen elementtien ja käsitteiden yhteydessä käyttää lisämäärettä *strateginen*, liittyvät ne kiinteästi koko sotataitoon, ei vain sen korkeimpana tasona pidettyyn osa-alueeseen. Hannula tosin sortuu anakronismiin käyttäessään runsaasti sellaisia termejä, joita ei kuvauksen kohteena olleena aikakautena edes tunnettu. Hänen teossarjansa oli kuitenkin tarkoitettu sotilasopetuslaitosten sotataidon oppikirjoiksi, joten oman aikakauden käsitteistön käyttö oli perusteltua. Sotataidon kehittymistä valottavassa kirjasarjassaan Hannula kuvailee toistuvasti eri sotia, taisteluita, niissä käytettyjä taistelutapoja, taktiikkaa ja strategiaa, taistelusuunnitelmia, käytössä olleita sotalaitoksia sekä niiden organisaatioita ja kokoonpanoja, aselajeja sekä aseistusta, sotateoreetikkojen tekstejä sekä valtioiden lakien vaikutusta sotalaitoksiin⁶. Sotataito muodostuu 1930-luvulla Suomessa vallinneen sisältönsä perusteella tutkimusalueena näin ollen varsin laajaksi.

Pekka Visuri (1989) on määritellyt lukuisiin lähdeiteksiin perustuen sotataidon ylimmällä tasolla, strategiassa, käytetyiksi käsitteiksi muun muassa

⁴ Dahl, Ottar: *Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä*. Weilin & Göös, Helsinki 1971, s. 25–37.

⁵ Hannula, s. 13–14.

⁶ *Ibid.*, s. 5–8.

strategian, sodankäyntistrategian sekä doktriinin. Hän määrittä sodankäynnin tai asevoimien käytön tasoiksi strategisen, operatiivisen ja taktisen tason. Visurin mukaan käsite puolustusperiaate vastaa suunnilleen samaa kuin käsite puolustusdoktriini. Puolustusdoktriini sisältää yleisestä strategisesta tai turvallisuuspoliittisesta doktriinista maanpuolustuksen osuuden painotettuna sotilaalliseen toimintaan, johon on sisällytetty joukkojen käyttöä ohjaava operatiivis-taktinen doktriini, eli taisteluoppi.⁷ Visurin kuvaamat yleisen strategian, puolustusdoktriinin ja joukkojen käyttöä ohjaavan opin väliset suhteet muodostavat myös helposti ymmärrettävän pohjan lähestyä jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun ylätasoa. Jugoslavialaisen sotataidon perusteet erosi- vat kuitenkin tästä mallista siinä mielessä, että maan sotilaallinen doktriini ei kuvannut vain asevoimien käyttöä, vaan se oli oppi koko yhteiskunnan voima- varojen käyttämisestä vihollisen hyökkäyksen vastustamiseen.

Selittääkseen strategian ja sodankäynnin monimuotoisuutta Edward N. Luttwak (1987) on rakentanut strategiasta viisitason kokonaisuuden. Hän käyttää tasoja havainnollistaakseen niiden sisällä vallitsevia ja vaikuttavia osittain ristiriitaisia logiikkoja. Strategian teknisen tason voi hieman yksinkertaistaen kuvata klassisena ase/vasta-ase -asetelmana, jossa teknisellä tasolla vastakkain suunnattavien taisteluvälineiden suorituskyvyn kautta voi analysoida sodankäynnin menestymismahdollisuuksia. Teknistä tasoa ei saa pitää vain pelkästään materiaaliin liittyvänä, vaan se voi näyttäytyä myös toimintamenetelmä vastaan vastatoimintamenetelmä -asetelmana, tai välineen käyttö vastaan suojautuminen -kilpailuna. Tekninen taso on alisteinen strategian taktiselle tasolle, jossa asettuvat vastakkain molempien osapuolien yksiköt. Yksiköiden välisen kamppailun lopputulokseen vaikuttavat molempien osapuolien aseistuksessa, materiaalissa ja taktisen tason toimintamenetelmissä ilmenevät erot. Taktisen tason keskeisiä osia ovat yksikön ja sen sotilaiden osoittama johtajuus, taistelumoraali ja onnekkuus. Valitun taistelulajin, esimerkiksi hyökkäyksen tai puolustuksen sopivuus on tyypillinen strategian taktisen tason tekijä.⁸

Taktisella tasolla toimivien yksiköiden välinen toiminta vaikutti strategian operatiiviseen tasoon. Tällä tasolla vaikuttavat valittujen sodankäyntitapojen ja -kulttuurien väliset erot. Operatiivinen taso ei kuitenkaan muodosta laajemmin vaikuttavaa kokonaisuutta, koska strategian alueellisella tasolla, esimerkiksi tietyllä sotänäyttämöllä, voi toisistaan erillisillä alueilla olla toteutettavana toisistaan eroavat operaatiot, käyttäen täysin erilaisia sodankäyntitapoja. Strategian operatiivisen tason päätöksenä Luttwak pitää esimerkiksi valintaa kulutussodankäynnin ja liikesodankäynnin välillä. Strategian alueellisen tason toiminta voidaan ymmärtää esimerkiksi konfliktissa olevien osapuolien resursien suuntaamisena maantieteellisesti toisistaan erillään olevien alueiden välillä. Strategian alueellisen tason valinta voi näyttäytyä esimerkiksi asevoimien käytön painopisteen muodostamisena Berliinin suuntaan, sen sijaan että voimia kulutettaisiin toissijaisella näyttämöllä Karjalan kannaksella. Alueellinen taso voi olla myös toimintaperiaatteisiin tai sodankäyntitapoihin liittyvä. Tällöin tietyllä erillisellä, mutta jopa hyvinkin laajalla sotänäyttämöllä päädytään

⁷ Visuri, Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Diss. Suomen sotatieteellisen seuran julkaisuja n:o 16. Otava, Keuruu 1989, s. 12, 21–23 ja 329–330.

⁸ Luttwak, Edward N.: Strategy. The Logic of War and Peace. Harvard University Press, United States of America 1987, s. 69–71 ja 73–90.

käyttämään yhtenäisesti jotain tiettyä sodankäynnin menetelmää, esimerkiksi kansan vapautus- ja partisaanisodankäynnin strategiaa koko Jugoslavian alueella. Suurstrateginen taso edustaa strategian korkeinta porrasta ja sen osina ovat muun muassa ulkopoliittiset, sisäpoliittiset ja talouspoliittiset tekijät omine lukuisine osa-alueineen. Suurstrateginen taso on nähtävä sotilasstrategiaa huomattavasti laajempänä kokonaisuutena.⁹

Luttwakin viisitasoinen malli on ehkä kattavin länsimainen rakennelma, joka muistuttaa jugoslaviaalaista logiikkaa, mutta ei vain strategiaa koskien vaan sotataidon kokonaisuutta koskien. Erityisesti se, että hän pitää eri tasojen tutkimisessa tärkeänä lähtökohtana kokonaisuuden ymmärtämistä, on ominaista jugoslavialaiselle sotataidolliselle ajattelulle. Luttwak myös tunnistaa eri tasojen vaikuttavuuden toisiinsa, ei vain tasolta seuraavalle, vaan myös seuraavia tasoja ylittäen ja ei vain ylhäältä alas, vaan myös alhaalta ylös.¹⁰ Jugoslaviassa strategian ja doktriinin nähtiin vaikuttavan aseelliseen kamppailuun ja vastarinnan muun tyyppisiin muotoihin koko yhteiskunnan tasolta alkaen ja päätyen yksittäisen rivisotilaan ja siviilin tasolle saakka.

Ranskalainen kenraali ja sotilasstrategian tutkija André Beaufre muotoili 1960-luvun alussa mallin totaalisesta strategiasta. Hän piti malliaan ratkaisuna ydinasekauden aiheuttamille haasteille. Beaufren ajatuksien taustalla oli eskalaatioteoria. Hänen mukaansa oli mahdollista palata sotilaallisen voiman käytön portaita myös taaksepäin. Beaufren mallin mukaisesti totaaliselle strategialle alisteisina osastrategioina olivat poliittinen, taloudellinen, diplomaattinen ja sotilaallinen toiminta. Aiempiin kokonaisstrategian muotoilijoihin verrattuna Beaufren mallia on pidetty selkeämpänä. Hän nosti myös esiin Intiassa ja Algeriassa saatuja kokemuksia kumouksellisista sodista. Beaufren mukaan kumouksellinen sodankäynti antoi pienillekin maille mahdollisuuden menestyä ylivoimaista hyökkääjää ja miehittäjää vastaan.¹¹

Viime vuosien painotuksista otettakoon esimerkkinä Pasi Kesselin (2001) israelilaisen operaatiotaidon kehitykseen liittyneen väitöskirjatutkimuksen yhteydessä esiintyneitä piirteitä. Tutkimus kohdistui operaatiotaitoon, joka on sinällään vain osa sotataidon kokonaisuudesta. Kesselin tekstistä kuitenkin nousevat korkeamman tason käsitteistä esiin muun muassa strategia, konsepti, doktriini, puolustuslaki ja alueellinen puolustus. Alemman tason käsitteistä mainittakoon liikkuvuus, mekanisointi, puolustushaarat, aselajit, puolustus, hyökkäys, vastaisku, vastahyökkäys, vastaoffensiivi, operaatiot, operatiivinen hyökkäys sekä rintamat.¹² Ensin mainittujen seikkojen erittely on tärkeitä, koska ne luovat perusteet koko operaatiotaidon esittämiselle. Sekä niitä että jälkimmäisiä elementtejä on käsitelty myös tässä tutkimuksessa.

Mika Huttusen (2010) väitöskirja luo suomalaisesta näkökulmasta ensimmäisen syvällisemmän analyysin sotataidon käytännönläheisimmän tason, taktiikan, monimutkaiseen käsittekkyytensä. Tutkimus pyrkii konkretisoimaan käsitteitä, jotka liittyvät muun muassa sodankäynnin tasoihin, taistelutilaan,

⁹ Ibid., s. 70 ja 91–155.

¹⁰ Luttwak, s. 70–71; Visuri (1989), s. 18.

¹¹ Visuri (1989), 40–41; Carver, Michael: *Conventional Warfare in the Nuclear Age*. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986, s. 788; *Encyklopaedia Britannica*: André Beaufre [www-artikkeli]. << <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/57630/Andre-Beaufre> >> (viitattu 25.3.2012).

¹² Kesseli, Pasi: *In Pursuit of Mobility. The Birth and Development of Israeli Operational Art. From Theory to Practice*. Diss. National Defence College, Department of War History, Helsinki 2001, sisällysluettelo.

taistelun ulottuvuuksiin, taistelun elementteihin ja sodankäynnin yleisiin periaatteisiin. Sodankäynnin tasoina nähdään strateginen, operatiivinen sekä taktinen taso, ja näistä viimeisimpänä tunnistettuna sekä analysoituna operatiivinen taso. Taistelun ulottuvuuksina Huttunen viittaa eri teoreetikkojen ja ajattelijoiden pohtineen fyysisen ulottuvuuden lisäksi henkisen, moraalisen tai kognitiivisen ulottuvuuden tai komponentin olemusta. Uusimpana osana on nähty informaatioulottuvuuden syntyminen. Taistelun elementtejä käsitellään perinteistä kahtiajakoa tuli ja liike laajentaen, käyttäen yhdysvaltalaisista, venäläistä, brittiläistä sekä israelilaisista näkökulmaa. Sodankäynnin yleiset periaatteet on Huttusen mukaan joissain kulttuureissa sijoitettu käsitteiden sodankäynnin perusperiaatteet, taktiset periaatteet tai yleiset taktiset periaatteet alle. Hän pohtii aluksi kysymystä, onko sellaisia periaatteita lainkaan olemassa, ja etenee eri sotateoreetikkoja sekä sotilasajattelijoita tulkiten Sun Tzusta Napoleonin, Clausewitzin, Jominin kautta Liddell Hartiin.¹³ Edellä mainittuja kokonaisuuksia on käsitelty tässäkin tutkimuksessa, mutta täysin jugoslavalaisesta näkökulmasta.

Tähän ajatukseen liittyvänä on vielä tuotava esiin Lauerman mainitsema huomio Arvi Korhosen (1939) aikaansa edellä olleesta oivalluksesta sotahistorian erityispiirteestä historiantutkimuksen eräänä monisäikeisimpänä oppialana. "*Nykyaikainen sotahistoriallinen tutkimus vaatii kaikkien sodankäyntiin vaikuttaneiden tekijöiden selvittämistä.*"¹⁴

Vaatus on kova, eikä Korhosen tekstin kirjoittamisajankohdasta kulu- nut aika ole ainakaan helpottanut tehtävää. Nykyaikana on varsin haastavaa tai ehkä jopa mahdotonta tutkia sotaa pelkästään tieteellisenä ongelmana ja perehtyä siihen käytännöllisenä poliittisena sekä sotilaallisena ilmiönä. Sotaan, taisteluun ja sotalaitokseen vaikuttavat perustekijät lienevät pääosin samat, kuin mitä ne vuosisatoja tai jopa vuosituhansia ovat olleet, mutta niiden sisältämien pienempien muuttujien määrä on moninkertaistunut ja luonne monimutkaistunut. Eräänä syynä tähän on ollut sotatekniikan huima kehitys 1900-luvulla. Sotahistorian tutkijan on kuitenkin syytä pitää tehtävä kirkkaana mielessä, eikä harhautua uusien asejärjestelmien kiehtovaan maailmaan, uppoutua liian syväälle sotataitoa säätelevien doktriinien ulko- ja turvallisuuspoliittisiin perusteisiin tai pyrkiä liian yksityiskohtaisiin taisteluteknisiin analyyseihin. Sotataidolliseen ajatteluun ja sen kehittymiseen vaikuttaneiden ilmiöiden löytäminen kuuluu tutkimustehtäviin, mutta sotateknisten detaljitietojen sekaan eksyminen ja niiden pakonomainen järjestelmällinen esittäminen eivät. Tässä oli haastetta tämänkin tutkimustyön tekijälle.

Toinen suuren haasteen tuonut asetelma käsillä olevassa tutkimusaiheessa koskee sodan ja politiikan suhdetta. Tutkimusnäkökulmaa on pakostakin täytynyt laajentaa perinteisestä, kun sota ja politiikka ovat alkaneet sekoittua siinä määrin, että niistä on muodostunut yhtenäinen prosessi. Juuri näin on tapahtunut Jugoslavian sotataidolle maan omintakeiseen *yhteisjohtoisuuden periaatteeseen (samoupravljanje)* ja yleisen kansanpuolustuksen konseptiin liittyen. Maanpuolustus, sotatiede sekä sotataito olivat niin kiinteässä vuorovaikutuksessa politiikan teorian ja käytännön sekä koko yhteiskunnan kanssa, että rajan vetäminen on vaikeata, käytännössä lähes mahdotonta. Jugoslavalaisen

¹³ Huttunen, Mika: Monimutkainen taktiikka. Diss. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos. Edita Prima Oy, Helsinki 2010, s. 6–7, 44–50, 70–77 ja 100–104.

¹⁴ Lauerma, s. 75; Korhonen, Arvi: Hakkapeliittain historia I osa. Puolustusministeriön Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja VI. Porvoo 1939, s. V.

sotataidon kehittymisen kuvaaminen edellyttää varsin laajan yhteiskunnallisen kehityksen kuvaamista. Ei olekaan sattumaa, että Carl von Clausewitzin osoittama ja Marxin sekä Engelsin laajentama sodan ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhde oli keskeisessä asemassa jugoslavialaisen sotataidon perusteluissa. Kolmantena sotataidon käytäntöön ja doktriiniin vaikuttavana tekijänä ovat resurssit, joilla sotaa aiotaan käydä. Jugoslaviassa ei aiottu käyttää taisteluissa vain kansanarmeijaa ja alueellista puolustusta vaan koko yhteiskuntaa.¹⁵

1.3 Aiheen aikaisempi tutkimus

Jugoslavialaisen sotataidon ja sotataidollisen ajattelun kehittyminen on ollut tähän asti länsimaissa tehdyssä sotahistoriallisessa tutkimuksessa kytämätön sarka. Vaikka kokonaisuutena ei ole tehty, ovat useat varsinkin poliittisen historian, strategian ja asevoimien tutkijat selvittäneet hyvinkin yksityiskohtaisesti tiettyjä Jugoslavian sotataidon piiriin kuuluvia osa-alueita. Erityisinä kiinnostuksen kohteina ovat olleet maan sotilaallinen doktriini, alueellinen puolustusjärjestelmä ja Jugoslavian kansanarmeija. Käsillä oleva väitöskirja on kuitenkin suurella varmuudella ensimmäinen nimenomaan jugoslavialaiseen sotataitoon kokonaisuudessaan ja sotataidolliseen ajatteluun kohdistuva länsimainen tutkimus. Tutkimusprosessin venyttyä yli vuosikymmenen mittaiseksi, on ollut mahdollista toistuvasti tehdä erilaisia tietokantahakuja, osallistua kansainvälisiin sotahistorian seminaareihin ja seurata alalla tapahtuvaa julkaisutoimintaa, eikä kyselyistä ja etsinnöistä huolimatta ole löytynyt tutkimusta, jota olisi voinut pitää oman opinnäytetyön esikuvana, vertailukohdana tai vaikkapa kiistettävänä lähtökohtana.

Tutkimustilanne on täysin toinen jugoslavialaisen tutkimuksen osalta. Silloisen Serbia ja Montenegro -nimisen valtioliiton asevoimien Sotataidon instituutin (*Institut ratne veštine*) kirjaston materiaaliin perehtyessä on selvinnyt, kuinka runsaasti jugoslavialaiset tutkijat olivat aihepiiriä tutkineet. Väitöskirjoja ja muita tutkimuksia on tehty useita satoja joko sotataidosta tai sen osa-alueista. Esimerkiksi R. Suljagić on laatinut väitöskirjan aiheesta *Sotataidon teoria – Jugoslavialaisen sotataidon teorian tieteellinen rakenne (Teorija ratne veštine – Naučna izgrađenost teorije jugoslovenske ratne veštine, 1993)*. Dušan Visnjić on julkaissut runsaasti sotataidon teoriaan liittyneitä tutkimuksia ja tieteellisiä artikkeleita vuosina 1988–1995.

Bojan Dimitrijevićin väitöskirja *JNA od Staljina do NATO pakta* (Jugoslavian kansanarmeija Stalinista NATO-sopimukseen, 2005) keskittyy lähinnä Jugoslavian kansanarmeijan kuvaamiseen vuosina 1945–1954. Väitöskirjan käsitelyn painopiste on aiheen poliittisessa puolessa ja Jugoslavian kansanarmeijan materiaalisessa kehittämisessä, eikä sotataitoa sivuta juurikaan.

¹⁵ Mamula, Branko: Small countries defence. Vojnoizdavački i novinski centar, Special editions, book 3, Vojna štamparija, Belgrade 1988, s. 57. – Mamulan luoma malli lähestyy nykyaikaista sotaa koskevaa tutkimusta sisältää vielä neljännen kohdan: on yhä vaikeampaa erottaa ja löytää sodasta perinteinen aggressio kaikista prosessiin liittyvistä enemmän tai vähemmän laillisista poliittisen, ideologisen, taloudellisen ja sotilaallisen painostuksen muodoista. On yllättävää, kuinka hyvin Mamulan teksti sopii yhteen nykyisen uhkakuvakäsityksen kanssa, vaikkapa Suomeen liittyen. Lisäksi eversti Dragan Krsmanović, Serbian asevoimien Sotahistoriallisen instituutin Sotilasarkiston johtaja suositteli ponnekaasti 24.1.2005, että käsillä olevan väitöskirjan tutkimusasetelmaan olisi kuuluttava kolme tärkeää osaa, *poliittinen järjestelmä, teoreettinen konsepti ja maanpuolustuksen organisaatio*.

Jugoslaviaalaisten sotilasopetuslaitosten sotataittoa käsittelevien julkaisujen bibliografia sisältää lähes 3 500 nimikettä, joista jugoslaviaalaiset tieteelliset kriteerit täyttävien tutkimusten ja opinnäytetöiden osuus on noin viidesosa. Tutkimuksiin ja opinnäytteisiin on luotu lyhyitä katsauksia strategian, operatiikan ja taktiikan tutkimustilannetta esittelevissä osuuksissa väitöskirjan kuudennessa luvussa. Lähteistöä käsittelevässä alaluvussa 1.7 on lyhyesti esitelty ja lähdeluettelossa lueteltu lähteinä käytetyt jugoslaviaalaiset tutkimukset, kuten myös ne länsimaiset tutkimukset ja opinnäytetyöt, joita tämän väitöskirjan lähteenä on käytetty. Seuraavaksi esitellään muutamia esimerkkejä länsimaisista tutkimuksista ja opinnäytetöistä, jotka sivuavat väitöskirjan aihealuetta. Niiden joukossa ei kuitenkaan ole suoraan jugoslaviaalaiseen sotataittoon tai sotataidolliseen ajatteluun kohdistuvia tutkimuksia.

Richard Clinton Herrickin *Naval Postgraduate School*issa Yhdysvalloissa laatimassa väitöskirjassa *The Yugoslav People's Army: Its Military and Political Mission* (1980) painottuvat johtopäätökset Jugoslavian kansanarmeijan 1970-luvulla voimistuneesta asemasta maan yhtenäisyyden takaajana. Herrick käsittelee myös tekijöitä, jotka aikanaan johtivat yleisen kansanpuolustuksen syntymiseen, Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen välisiä suhteita, asevoimien merkitystä Jugoslavian kommunistiliiton tukijana ja maan aseteollisuutta sekä siihen eri suunnista kohdistuvia vaatimuksia ja rajoituksia. Väitöskirjan kirjoittajalla ei ole ollut käytettävissään läntisten sekundaarilähteiden ja jugoslaviaalaisen lehdistön lisäksi kuin muutama alkuperäislähde, lähinnä aikalaiskirjallisuutta.

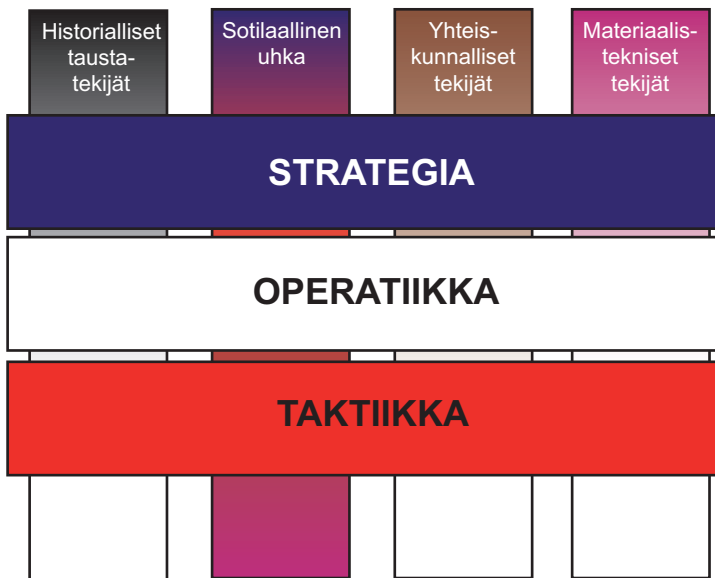
Robert Niebuhrin *Arizona State University*ssä Yhdysvalloissa laatima pro gradua vastaava opinnäytetyö *Life and Death of an Army: Yugoslavia, 1945–1995* (2004) kuvaa Jugoslavian kansanarmeijan kehityskaarta, mutta tutkimusperiodin kattaessa Kosovon sotaa lukuun ottamatta myös Jugoslavian hajoamissodat, lähestymistapaan vaikuttavat kansanarmeijan yhtenäisyyteen ja etnisiin taustoihin liittyvät teemat. Kytökset jugoslaviaalaiseen sotataittoon ja sotataidolliseen ajatteluun ovat vähäiset.

Milorad Manojlovićin *Simon Fraser University*ssä Kanadassa laatima yhteiskuntatieteiden alan pro gradua vastaava opinnäytetyö *The Role of the Military in Politics: Yugoslavia As A Case Study* (1995) käsittelee jugoslaviaalaisen sotilassektorin asemaa maan politiikassa vuosien 1945–1991 välisenä aikana. Maan historian vuoksi Manojlović taustoittaa aihetta myös eri kansallisuuksien historian kautta, mutta tyytyy käsittelemään vain serbejä ja kroaatteja. Opinnäytetyön tekijä toteaa sotilassektorin roolin vaihdelleen merkittävästi maan politiikassa ja tunnistaa pääosin samat ulkopoliittisiin tapahtumiin, maan sisäiseen tilanteeseen ja lainsäädäntöön liittyneet vaikutustekijät, kuin mitä käsitellä olevassa väitöskirjassa on tuotu esiin.

Yhdysvaltalainen A. Ross Johnson on laatinut *Rand Corporation*issa Yhdysvalloissa Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:lle tilaustyönä tutkimusraportin *The Yugoslav Military Elite* (1977). Tutkimuksen lähteenä on käytetty varsin laajaa otantaa muun muassa jugoslaviaalaisten sotilasaikakauslehtien artikkeleista, jugoslaviaalaisesta aiheesta käsittelevästä kirjallisuudesta ja länsimaisesta tutkimuskirjallisuudesta. Tutkimus kuvaa tiivistetysti Jugoslavian kansanarmeijan sodanjälkeisen kehittymisen, mutta sotataittoa tekstissä ei käsitellä.

1.4 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusprosessin kuluessa on käynyt ilmi, että aseelliseen kamppailuun, asevoimiin ja sotataitoon sekä niiden kehittymiseen vaikutti jugoslavialaisen näkemyksen mukaan kolme tekijäryhmää: yhteiskunnalliset (yhteiskunnallis-poliittiset tai yhteiskunnallis-taloudelliset), materiaalis-tekniset sekä sotilaalliset tekijät ja prosessit. Nämä tekijät vaikuttivat sotataidon kaikkiin kolmeen tasoon. Tutkimusekonomisten syiden ja tutkimustulosten esittämisen loogisuuden vuoksi sotilaallisista tekijöistä on irrotettu sotilaallinen uhka ja kaikkiin tekijöihin liittyvät historialliset taustatekijät omiksi erillisiksi kokonaisuuksikseen. Länsimaisen tutkijan silmään sekavalta vaikuttava sotataidon järjestelmä ”avautuu” paremmin, kun kuvittelee mielessään kolme horisontaalisesti sijoittunutta sotataidon tasoa, strategia, operatiikka ja taktiikka, jotka yhteisesti muodostavat sotilaalliset tekijät. Yhteiskunnalliset ja materiaalis-tekniset tekijät, samoin kuin historialliset taustatekijät sekä sotilaallinen uhka sijoittuvat sotataidon kentässä edellä mainittujen strategian, operatiikan ja taktiikan tasojen läpi vaikuttaviksi faktoreiksi.

Kuva 1. Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen vaikuttaneet tekijät

Jugoslaviaalaista sotataitoa käsiteltäessä on usein viitattu myös aseellisen kamppailun moraalis-poliittisiin tekijöihin. Niitä on käsitelty tämän tutkimuksen yhteydessä vain marxilais-leniniläisen sotateorian perusteiden yhteydessä toisessa luvussa sekä yhteiskunnallisten tekijöiden yhteydessä neljännessä luvussa. Se, että teemaa ei ole nostettu edellä mainittujen muiden jugoslaviaalaisten sotataidon muutosfaktoreiden rinnalle ei tarkoita, että kyseessä olisi mitenkään vähempiarvoinen tekijä – päinvastoin. Moraalis-poliittisia tekijöitä on pidettävä erittäin tärkeinä, varsinkin kun ihmistä pidettiin aseellisen kamppailun ratkaisevimpana tekijänä. Moraalis-poliittiset tekijät ovat kuitenkin laaja kokonaisuus ja niiden käsittely olisi jo arveluttavan paljon lähempänä marxilais-leniniläistä poliittista teoretisointia kuin jugoslaviaalaista sotataitoa. Siksi aihe ansaitsisi oman erillisen tutkimuksensa. Näitä tekijöitä on pyritty

kuitenkin huomioimaan aina niissä yhteyksissä, kun niillä on ollut merkitystä itse sotataidollisen ajattelun kehittymisen kannalta.

Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen vaiheistus on ollut kolmiosainen. Ensimmäisenä on perehdytty saatavilla oleviin länsimaissa julkaistuihin tutkimuksiin, kirjallisuuteen ja artikkeleihin, eli sekundaarilähteistöön. Samassa vaiheessa on perehdytty jugoslavalaisiin virallisiin sotataitoa käsitelleisiin, englanniksi käännettyihin aikalaisjulkaisuihin. Ensimmäistä vaihetta voi luonnehtia esitietouden muodostamiseksi tutkimuksen aihealueesta. Perehtymisen aikana muotoutui alustava näkemys keskeisimmistä kehitysvaiheista ja muutostekijöistä, mutta näkemys oli pidettävä taka-alalla, eikä sen saanut antaa ”sitoa tutkijan mieltä tai käsiä”, koska tuolloin käytössä ollut lähteistö ei ollut riittävän luotettavaa ja kattavaa.

Toisessa vaiheessa on syvennytty alkuperäisiin serbokroatian kielisiin jugoslavalaisiin ohjesääntöihin, oppaisiin, oppikirjoihin, saatavilla oleviin tutkimuksiin sekä opinnäytetöihin ja muihin julkaisuihin. Merkittävimmät tutkimukselliset oivallukset syntyivät tuolloin, kun tutkimusmateriaalin sisältöön eivät enää niin voimakkaasti vaikuttaneet muiden aiemmin tekemät tulkinnat. Tässä vaiheessa kävi myös ilmi, kuinka laajaa jugoslavalalaisten omaa sotataitoansa koskeva tutkimustoiminta oli ollut.

Kolmannessa vaiheessa on syvennytty jugoslavalaisen sotataitoon vaikuttaneista tekijöistä (materiaalis-tekniset, yhteiskunnalliset ja sotilaalliset tekijät) kertoviin valikoituihin asiakirjoihin sekä serbokroatian kieliseen aikalaiskirjallisuuteen ja artikkeleihin merkittävimpinä pidetyiltä ajanjaksoilta. Asiakirjojen valintaperusteena on ollut niiden laajuus tai merkittävyys. Pyrkimyksenä on ollut saada selville, mitä asiakirjat kunakin aikakautena kertoivat asevoimien kehittamisestä, organisaatiosta ja varustamisesta; strategiasta, operatiikasta sekä taktiikasta ja sotataitoon liittyneistä yhteiskunnallis-poliittisista tekijöistä, lainsäädännöstä sekä puolueen vaikutuksesta. Tutkimuksen eräänä päämääränä tässä vaiheessa oli pyrkiä löytämään epä johdonmukaisuudet ja eriävät piirteet verrattuna ohjesääntöjen, oppaiden, käsikirjojen sekä oppikirjojen perusteella muodostettuun kokonaiskuvaan. Tässä tutkimuksen viimeisessä vaiheessa oli kuitenkin katkaistava kiehtova tutkimusprosessi, koska aiheeseen syventyminen alkoi viedä tutkijaa mennessään yhä syvemmälle ja syvemmälle muun muassa jugoslavalaisen sotataidon teoreettiseen taustaan, sotataidon käytännön ilmentymisestä kertovaan Jugoslavian kansanarmeijan harjoitustoiminnan arkipäivään ja sotataidon jatkokehittämiseksi tehtyihin kaavailuihin. Oli syytä jättää tulevillekin tutkijoille tehtäväkenttää.

Jokaisessa vaiheessa lähteistöryhmien kertomia tietoja on verrattu toisiinsa ja pyritty kokonaistulkintaan. Mihinkään lähde tyyppiin sellaisenaan ei jugoslavalaisen yhteiskunnan luonteen vuoksi ole voinut luottaa – ei edes arkistolähteisiin. Arkistoihin perehtyessä kävi muun muassa ilmi, että myös Jugoslaviassa esimerkiksi sotapeleihin ja karttahaarjoituksiin liittyvää materiaalia vietiin arkistoihin vain valikoiden, seulonnan ja hävittämisen jälkeen.

Jugoslavalaisen sotataitoa käsittelevän sotilaskirjallisuuden tutkiminen on ollut haastava tehtävä. Aivan kuten Neuvostoliitossakin,¹⁶ myös Jugoslaviassa maanpuolustusta koskevat julkaisut sensuroitiin. Sotilaallista valmiutta ja esimerkiksi doktriinia sivuavat laajempaan levitykseen tarkoitetut tekstit olivat säännönmukaisesti varsin tarkoitushakuisesti laadittuja. Osa kirjalli-

¹⁶ Scott, Harriet Fast ja Scott, William F. (toim.): *The Soviet Art of War. Doctrine, Strategy and Tactics*. Westview Press. Boulder, Colorado, USA 1982, s. 2.

suudesta on aivan jotain muuta kuin jugoslavialaisen sotataidon kehittäjien spontaaneja, innovatiivisia tai tieteellisesti perusteltuja töitä. On ollut myös haastavaa tai jopa mahdotonta tunnistaa todenpitävästi, mitkä teoreettiset rakennelmat ovat kirjoittajiensa omaa tuotantoa ja mitkä edustavat ylempää käsitteellistä, virallista linjaa. Useassa lähteessä yhdenmukaisesti toistuneet piirteet on ollut mahdollista päätellä vallinneeksi ”viralliseksi totuudeksi”, mutta sen luomiseen aktiivisesti osallistuneet henkilöt jäivät osittain arvoitukseksi. Alkuperäisiä, strategiaa sekä doktriinia käsitteleviä salaisia ohjesääntöjä ja oppaita sekä laajemmalle yleisölle suunnattuja serbokroatian kielisiä julkaisuja tutkittaessa kävi ilmi, että usein toimituskunnan johtajaksi tai jopa ainoaksi kirjoittajaksi merkityillä henkilöillä ei ollut tekemistä varsinaisen kirjoittamisen kanssa lainkaan tai että he olivat osallistuneet siihen vain nimellisesti. Länsimaaisille kielille käännetty materiaali sisälsi puolestaan sinänsä luotettavalta vaikuttavien syvällisienkin sotataidon kuvausten lisäksi myös todella vahvasti väritynyttä ja propagandistista jugoslavialaisen sotataidon sekä maan asevoimien ylistystä.

Näiden seikkojen vuoksi käytännön tutkimusmenetelmänä on ollut eri lähteistä ja lähderyhmistä saatujen tietojen kriittinen vertailu, analysointi sekä yhdistäminen. Lähteiden käytettävyyden, lähdearvon ja luotettavuuden arviointi ovat olleet merkittävässä roolissa, näistä kaikista tärkeimpänä luotettavuuden arviointi. Sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin keinoin on pyritty luomaan oma ristiriidaton tulkinta kokonaisuudesta, jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisestä toisen maailmansodan jälkeen. Mikäli tähän kokonaiskuvaan on jäänyt ristiriitaisia piirteitä, on lähteitä vertailemalla pyritty löytämään todennäköisin tai ainakin vähiten epätodennäköinen vaihtoehto, toki asiasta selkeästi mainiten. Arvailu ei kuulu historian tutkimukseen, joten edellä mainittujen kokonaiskuvan säröihin liittyvien selitysten yhteydessä on aina selkeästi mainittu olettamukseen liittyvät validiteettiongelmat. Tutkimuksellisenä periaatteena on ollut pyrkiä aina varmentamaan tiedot useammasta toisistaan riippumattomasta lähteestä. Tämä ei ole aina kuitenkaan ollut mahdollista. Esimerkiksi Titon sotataidollisiin kykyihin liittyvää lähteistöä voi kuvata vastakkainasettelulla ”sana sanaa vastaan”.

Tutkimuksen varsinainen tutkimusmenetelmä on ollut historiatieteellinen ja käsittää muun muassa ulkoisen ja sisäisen lähdekritiikin harjoittamisen, tietojen varmistamisen mahdollisimman useasta toisistaan riippumattomasta lähteestä sekä pyrkimyksen rekonstruoida ristiriidaton kokonaiskuva tutkimuskohteesta. On kuitenkin tunnustettava väitöskirjan sisältävän varsin monessa kohdissa myös sotatieteellisen tutkimuksen piirteitä. Päätelyssä sekä johtopäätöksien teossa on ollut luonnollista tukeutua myös kirjoittajan 25 vuoden kokemustaan sotilaana ja upseerina. Toinen peruste lähestyä tutkimusta sotatieteellisenä opinnäytteenä on aiheen laajuuden vuoksi perustelluksi katsottu tarve tukeutua arkistomateriaalia moninaisemman primaari- ja sekundaarilähteistön käyttöön. Tutkimukselle ei ole kuitenkaan asetettu pragmaattisia asevoimien nykypäivään tai tulevaan kehitykseen liittyviä tutkimuskysymyksiä, mitkä useimmiten ovat sotatieteellisessä tutkimuksessa taustalla. Lähteistöä on kuitenkin tutkittu ja tulkittu historiatieteellistä metodia käyttäen. Tällä perusteella lopputulos on historiatieteellinen väitöskirja.

Tutkimuksen otsikkoon liittyvä ”kehittyminen” vaatii tuekseen perustelua. Käsitettyä ei ole käytetty esimerkiksi luomaan kuvaa siitä, että jugoslavi-

alainen sotataidon muutos olisi ollut johdonmukaista edistymistä esimerkiksi huonosta lähtökohtatilanteesta erinomaiseen lopputulokseen. Kehittymiseen liittyy yleensä muutos, oli se sitten jatkuvaa tai hyppäyksittäin tapahtuvaa. Kehittyminen ei kuitenkaan aina ole edistystä. Kehittymiseen saattaa liittyä taantumia tai suoranaisia rappion kausia. Kehittyminen ei myöskään ole välttämättä aina jatkuvaa liikettä suuntaan tai toiseen. Kehittymiseen saattaa sisältyä myös katkoksia – aikakausia, jolloin ei ole tapahtunut mitään havaittavaa muutosta. Tutkimuksessa tuodaankin esille Jugoslavian sotataidon kehittyminen kaikkine siihen liittyvine vaiheineen, olivat ne sitten eteenpäin vieviä tai taannuttavia.

Jo tutkimustyön alkuvaiheessa, aiempien tutkimuksien perusteella, oli tutkijalle hahmottunut tietty kuva ajanjaksoista, joita jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen toisen maailmansodan jälkeen saattaisi liittyä. Aikajaksot liittyivät lähinnä Jugoslaviassa vahvistettuihin perustuslakeihin ja lakeihin kansallisesta puolustuksesta sekä ulkovaltojen kanssa tapahtuneeseen sotilaalliseen yhteistyöhön tai yhteyksien katkeamisiin. Ehkä merkittävin esikuva kyseisten jaksojen muodostamisessa oli aiemman tutkimuksen käsitys jugoslavalaisen puolustuspolitiikan ja asevoimien kehityksen kausista. Alustavat aikajaksot olivat tärkeä vaihe tutkimustyön käynnistämässä mutta ne eivät ole muodostuneet millään muotoa tutkimusta ohjaaviksi premisseiksi. Ne eivät myöskään olleet tietoisia tai alitajuisia ajattelua kahlitsevia hypoteeseja, joita olisi lähdetty testaamaan kirjallisuus- ja asiakirjatutkimuksella. Sotataidollisen ajattelun kehityksen kuvaus ei saa rajoittua vain tapahtumahistorialliseksi, aikasarjoittain eteneväksi kuvaukseksi. Aiempien tutkijoiden töiden tulokset on täytynyt pitää joka tapauksessa mielessä – ei oman tutkimuksen lähtökohtana, vaan ennemminkin perustana. Aihepiirin laajuus, kehityskausien epäsäännöllisyys ja jopa lyhyys ovat olleet osaltaan vaikuttamassa siihen, että varsin pitkään suunnitelmissa olleesta kronologisesta dispositiosta on pitänyt luopua ja jäsenellä kokonaisuus temaattisen käsittelyn pohjalta. Tällä ratkaisulla on pyritty tasapainoisempaan kokonaisuuteen. Kronologiaa on toki noudatettu aihepiirien sisällä kehityskaarien ilmentämiseksi.¹⁷

1.5 Tutkimusongelma, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen tavoitteena ja samalla tutkimusongelmana on ollut tutkia, *miten jugoslavalainen sotataito ja jugoslavalainen sotataidollinen ajattelu syntyivät ja kehittyivät vuosina 1945–1990.*

Pääongelman vastauksen etsiminen on aloitettu selvittämällä jugoslavalaisen sotataidon ja sotataidollisen ajattelun *historialliset taustatekijät* – eivät pelkästään toisen maailmansodan kokemukset vaan myös laajempi ja iäkäämpi jugoslavalaisen sotataidon muotoutumiseen liittyvä viitekehys. Vaikka tutkimuksen varsinaisena aikaperiodina onkin vuodesta 1945 alkanut kausi,

¹⁷ Jugoslavialaisten omastakin tutkimuskirjallisuudesta on tunnistettavissa muun muassa vuosien 1945–1948 ajoittunut Neuvostoliiton tiukassa ohjauksessa tapahtunut asevoimien rakentamisen periodi, vuosina 1948–1951 tapahtunut vain omien resurssien käyttöön perustunut oman sotataidon luomiskausi, vuosina 1951–1958 toteutunut varsin laaja länsimaiden tukema uudelleenvarustautumisen kausi ja vuosina 1968–1974 tapahtunut merkittävä sekä sotataidollinen että materiaallinen kehityskausi. Periodit ovat osittain päällekkäisiä ja niiden välissä sekä osittain niiden aikanakin on vallinnut hetkittäisiä pysähdyksiä tai jopa taantumavaiheita.

on selvitetty myös, oliko mahdollisesti jo toista maailmansotaa edeltäneillä tapahtumilla tai ilmiöillä merkitystä sodan jälkeisen sotataidollisen ajattelun kehitykselle. Menettely on varsin yleinen Jugoslavian historiaan ja maan asevoimiin kohdistuvassa tutkimuksessa. Maan tilannetta, sisäisiä paineita ja riippuvaisuussuhteita ei ole nähty mahdolliseksi selvittää ilman hyvinkin pitkälle historiaan ulottuvaa taustoittamista.

Tutkimusongelman selvittäminen on edellyttänyt varsin laajaan tutkimusasetelmaan perehtymistä. Sotataidollisen ajattelun kehittymisen selvittäminen ei ole ollut mahdollista rajoittamalla kiinnostuksensa vain sotilaalliseen toimintaan, koska Jugoslavian yhteiskunnan ja maanpuolustuksen suhde oli ainutlaatuinen. Yhteiskunnan siviili- ja sotilassektorien raja muodostui yhä vaikeammin havaittavaksi 1960-luvulle saavuttaessa. Jugoslavalialaista sotataidollista ajattelua tutkittaessa on aihetta tullut lähestyä pyrkimällä ymmärtämään, miten jugoslavalaiset mielsivät sotataidon. Heille sotataito ei ollut puhtaasti pelkkää strategiaa, operatiikkaa ja taktiikkaa. Sotataitoa ja sotataidollista ajattelua ei ollut siten mahdollista tutkia vain esimerkiksi sotilaalliseen konseptiin, doktriiniin, strategiaan, operatiikkaan ja taktiikkaan perehtymällä. Jugoslavalaisen, marxilais-leniniläisestä sotateoriasta kehittyneen näkemyksen mukaan aseelliseen kamppailuun ja sotataitoon vaikuttivat aina samat tietyt faktorit (tekijät). Nämä tekijät jaettiin *taloudellis-yhteiskunnallisiin, materiaalis-teknisiin ja sotilaallisiin tekijöihin sekä prosesseihin*.¹⁸ Jako kuvaa osaltaan, kuinka kokonaisvaltaista maan puolustaminen oli. Tätä sääntöä on noudatettu myös tämän käsillä olevan tutkimuksen yhteydessä. Luonnollista on, että kaikkia näitä tekijöitä on käsitelty vain siltä osin, kuin niillä on ollut merkitystä sotataidollisen ajattelun kehittymisen kannalta.

Lisäperusteluna varsinkin yhteiskunnallisten tekijöiden mukaan otamiselle mainittakoon, että Jugoslavian maanpuolustuksen kehittymistä 1960–1970-luvuilla laajasti esitelleen aikalaislähteen mukaan jugoslavalaisen yhteiskunnan, asevoimat mukaan lukien, toiminnan perustasta määrättiin Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaissa, sosialististen tasavaltojen ja autonomisten provinssien perustuslaeissa, kommunistiliiton ohjelmassa, Jugoslavian kommunistiliiton 10. kongressin päätöksissä, laissa työväestön järjestäytymisestä sekä kansallisessa puolustuslaissa.¹⁹ Tutkimuksen kuluessa on tullutkin todistetuksi edellä mainittujen normien ja puolue-elimien asiakirjojen ohjaava ote, ei vain asevoimien, vaan myös sotataidollisen ajattelun kehittymiseen.

Sotataitoa koskevaa tutkimusasetelmaa on pitänyt laajentaa myös sen vuoksi, että jugoslavalaisen käsityksen mukaan sotataitoon keskeisesti vai-

¹⁸ Ratković, Borislav (toim.): Vojni leksikon. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981, s. 240 (jatkoksa viittaukset muodossa *Vojni Leksikon*); Dulić, Tomislav ja Kostić, Roland: Yugoslavia in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. Europe Asia Studies 62. University of Glasgow, Great Britain 2010, s. 1052; Petrović, Mihajlo (toim.): Taktika – Organizacija i namena kopnene vojske JNA i teritorijalna odbrana. Udžbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane. Biblioteka Pravila i udžbenici. Za internu upotrebu. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd 1981, viittaukset jatkossa muodossa *Taktika (1981b)*, s. 13. – Vastaavanlainen luokittelu esiintyi myös neuvostoliittolaisessa sotateoriassa, joka sekin tukeutui marxilais-leniniläisiin sotateoreettisiin perusteisiin. Neuvostoliittolaisen näkemyksen mukaan sodalla oli kaksi puolta, yhteiskunnallis-poliittinen ja sotilaallis-tekninen. Näistä jälkimmäinen sisälsi vastaavat alueet, kuten jugoslavalaiset materiaalis-tekniset ja sotilaalliset tekijät sekä prosessit, siis käytännön sodankäyntiin liittyvät tekijät. Kts. esim. Jalonen, Olli-Pekka: Neuvostoliiton sotilaallisen doktriinin kehitys. Suomen rauhantutkimusyhdistys r.y. Rauhantutkimus tänään, No. XI, Tampere 1990, s. 6.

¹⁹ Seferović, Mensur (toim.): Armed forces of the SFRY – On the Guard of the Peace and Freedom. Belgrad 1977, s. 56.

kuttaneen sotilaallisen konseptin luomiseen vaikuttavina tekijöinä nähtiin sotilaallisten ja poliittisten lisäksi myös historialliset, taloudelliset, kansalliset sekä demografiset tekijät.²⁰ Näistä tekijöistä on käsillä olevasta tutkimuksesta kuitenkin tutkimusekonomisista syistä rajattu pois taloudelliset sekä pääosin myös demografiset tekijät. Kansallisia tekijöitä on käsitelty sotataittoa vaikuttaneiden muiden tekijöiden yhteydessä.

Sotataidollisen ajattelun kehittymiseen vaikuttaneina historiallisina taustatekijöinä on tutkimuksessa selvitetty vastaukset seuraaviin alakysymyksiin:

- Oliko toista maailmansotaa edeltäneillä tapahtumilla tai ilmiöillä merkitystä sodan jälkeiselle kehitykselle?
- Miten toisen maailmansodan kokemukset vaikuttivat jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun muotoutumiseen?
- Yhteiskunnallisista tekijöistä tutkimuksessa on vastattu seuraaviin alakysymyksiin:
- Mikä oli Jugoslavian perustuslakien, maanpuolustuslakien sekä erilaisten muiden asetusten vaikutus sotataidollisen ajattelun kehittymiseen?
- Mikä vaikutus Jugoslavian kommunistisella puolueella oli sotataidollisen ajattelun kehittymiseen?

Materiaalis-teknisistä tekijöistä on tutkimuksessa vastattu seuraaviin alakysymyksiin:

- Mistä Jugoslavia sai sotilaallista tukea, ja vaikuttiko se sotataidollisen ajattelun kehittymiseen?
- Hankittiinko materiaalia kotimaasta ja ulkomailta oman sotataidollisen ajattelun asettamista tarpeista lähtien, vai asettiko saatu materiaali rajoja sotataidon ja sotataidollisen ajattelun kehittymiselle?

Sotilaallisiin tekijöihin kuuluvina aihepiireinä on tutkimuksessa selvitetty vastaukset seuraaviin alakysymyksiin:

- Miten sotilaallisten uhkavien muutokset vaikuttivat sotataidollisen ajattelun kehittymiseen?
- Miksi sotilaallinen konsepti, strategia ja doktriini kunakin aikana muuttuivat ja millaiseksi ne muodostuivat?
- Millaisella operaatiotaidolla ja taktiikalla täytettiin doktriinin asettamat tehtävät?
- Mikä on jugoslavialaisen sotataidon terminologian merkityssisältö?
- Kuinka suuri vaikutus marsalkka Titon sekä muiden sotataidon teoreetikoiden tai sodankäynnin kehittäjien ajatuksilla (kuten Sun Tzu, Carl von Clausewitz, Antoine Henri de Jomini, Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Iljitsh Lenin, Mao Tse-tung, Ho Tshi Minh ja Vo Nguyen Giap) oli jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittämisessä?
- Miten ulkomaiset sodat ja ulkomainen sotataito vaikuttivat jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen?
- Mitä sotataidon kehittämisestä aiheutuneita muutoksia asevoimissa tapahtui (johtamis- ja hallintojärjestelmä, sotajaotus sekä kokoonpanot)?

Kokonaiskuvauksen loogisen etenemisen kannalta on ollut tarpeen irrottaa historialliset taustatekijät kustakin kehitystekijäryhmästä omaksi osuudekseen. Siten väitöskirjan toisessa luvussa on vastattu alakysymykseen, oliko toista maailmansotaa edeltävillä tapahtumilla tai ilmiöillä merkitystä sodanjälkeiselle kehitykselle ja miten toisen maailmansodan kokemukset vaikuttivat jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun muotoutumiseen. Näiden

²⁰ Vojni leksikon, s. 226.

kysymysten vastauksia on otettu esille myös kuudennessa luvussa konseptin, strategian, doktriinin, operatiikan ja taktiikan yhteydessä. Toisessa luvussa, täydentävin viittauksin myös kuudennessa luvussa, on vastattu myös kysymyksen erilaisten sotataidon teoreetikoiden ja sodankäynnin kehittäjien ajatusten vaikutuksesta. Historiallisten taustatekijöiden tarkastelussa on käytetty sekundaarilähteistöä, kommunistien sotataidon yhteydessä kuitenkin pääosin alkuperäislähteistöä. Toisistaan riippumattomien lähteiden esittämiä tietoja on vertailtu ja siten pyritty eliminoimaan mahdolliset kansallisesti värityneet painotukset.

Kysymykseen sotilaallisten uhkakuvien vaikutuksesta on vastattu kolmannessa luvussa. Luku perustuu sekä primaari- että sekundaarilähteistöön. Alkuperäislähteistön käyttö on ollut keskeisessä asemassa – tosin eräissä kohdin sekundaarilähteiden kokonaiskuvaa täydentävä arvo on ollut varsin korkea.

Neljännessä luvussa on esitetty vastaukset yhteiskunnallisiin vaikutustekijöihin liittyviin tutkimuskysymyksiin: Mikä oli Jugoslavian perustuslakien, maanpuolustuslakien sekä erilaisten muiden asetusten vaikutus sotataidollisen ajattelun kehittymiseen? Mikä vaikutus Jugoslavian kommunistisella puolueella oli sotataidon kehittymiseen? Luku perustuu pääosin alkuperäis- tai ainakin aikalaislähteistöön.

Viidennessä luvussa on esitetty vastaukset materiaalis-tekniisiin kysymyksiin: Mistä Jugoslavia sai sotilaallista tukea ja vaikuttiko se sotataidollisen ajattelun kehittymiseen? Hankittiinko materiaalia kotimaasta ja ulkomailta oman sotataidollisen ajattelun asettamista tarpeista lähtien, vai asettiko saatu materiaali rajoja sotataidollisen ajattelun kehittämiseksi? Sotilaallisen tuen ja hankitun materiaalin vaikutukseen sotataidollisen ajattelun kehitykseen palataan osittain vielä kuudennessa luvussa havainnollistettaessa erilaisten taktisten ja operatiivisten mahdollisuuksien avautumista. Vaikka viides luku perustuu pääosin sekundaarilähteistöön, kyseessä ovat arkistotutkimukseen perustuvat nootitetut tutkimukset tai tieteelliset artikkelit. Niiden lähdepoija on laaja, ja esitetyt tiedot ovat olleet toisista lähteistä tarkistettavissa, joten validiteettia ja todistusvoimaa voi pitää varsin korkeana.

Jugoslavialaisen sotataidon käsitteiden sisältö on esitetty suppeasti johdannossa ja laajemmin kuudennessa luvussa. Vastaukset perustuvat pääosin alkuperäislähteistöön. Ulkomaisten sotien sekä ulkomaisen sotataidon vaikutukseen liittyvät vastaukset on esitetty uhkaan liittyen kolmannessa ja sotataidon eri tasoihin liittyen kuudennessa luvussa. Vanhempaan ulkoiseen vaikutukseen liittyvät tiedot ja johtopäätökset on esitetty jo toisessa luvussa, mutta erityisen merkityksellisiin näkökohtiin on palattu vielä kuudennessa luvussa.

Kuudes luku, sotilaalliset tekijät, on väitöskirjan ja jugoslavialaisen sotataidon sisällön kannalta keskeisin. Luvussa on vastattu sotataidon strategista tasoa koskeviin alakysymyksiin: Miksi sotilaallinen konsepti, strategia ja doktriini kunakin aikana muuttuivat ja millaisiksi ne muodostuivat? Luvussa on vastattu myös sotataidon kahta muuta tasoa koskevaan alakysymykseen: Millaisella operaatiotaidolla ja taktiikalla täytettiin doktriinin asettamat tehtävät? Merkittävä osuus lukua on vertailu ulkomaiseen, tässä yhteydessä neuvostoliittolaiseen sotataidtoon. Vertailu on kohdistettu neuvostoliittolaiseen taktiikkaan ja osin operaatiotaitoon siksi, että länsimaisessa tutkimuskirjallisuudessa toistuvasti viitataan jugoslavialaisen ja neuvostoliittolaisen taktiikan samankaltaisuuksiin. Muita maita ei esikuvina tai jopa kopioinnin kohteina ole esiintynyt.

Samassa luvussa on esitetty myös sotataidon kehittymisestä aiheutuneet muutokset asevoimissa. Kuudes luku perustuu pääosin primaarilähteistöön, jonka rinnalla on esitetty vertailua sekundaarilähteiden kertomiin tietoihin. Seitsemännessä luvussa on koottu yhteen ja kiteytetty keskeisimmät kehitysvaiheet, tuotu esille aikaisemmassa tutkimuksessa esitetyt, nyt kiistettävissä olevat piirteet ja korostettu väitöskirjan tuottamaa uutta tietoa.

Merkittävän translitterointiurakan välttämiseksi ja alkuperäisen muodon kunnioittamiseksi väitöskirjassa on päädytty pitäytymään alkuperäisessä kirjoitusasussa. Siten esimerkiksi käsitteiden ja lähdeviitteiden yhteydessä nimikkeet on esitetty serbokroatiankielisessä kirjoitusasussa latinalaisin kirjaimin. Tämän vuoksi väitöskirjassa esiintyvät suomen kielelle vieraat kirjaimet *č*, *ć*, *š*, *ž*, ja *đ*. Kirjaimien oikeaoppisella lausumisella ei tutkimuksen asiasisällön ja suomalaisen lukijan kannalta ole merkitystä, joten sitä ei tässä yhteydessä käydä läpi. Kustakin nimikkeestä on käytetty kyseisen lähteen mukaista muotoa, eikä esimerkiksi kroaatinkielistä kirjoitusasua ole pyritty korjaamaan serbokroatiankieliseksi, koska eroavaisuudet olivat 1980-luvullakin varsin vähäiset. Väitöskirjan tutkimusperiodin aikana Jugoslaviassa korostettiin, että maassa puhuttiin pääasiassa serbokroatiankieltä. Paikallisten murteiden käyttö esimerkiksi kunkin tasavallan alueella sijainneissa joukko-osastoissa sekä esikunnissa kuitenkin sallittiin ja niistä käytettiin termiä kieli. Murteiden asemaa ei kuitenkaan virallisesti ja laajemmin tunnustettu varsinaisiksi kieliksi. Se olisi toiminut veljeyden ja yhtenäisyyden korostamista vastaan. Toisaalta eri tasavaltojen asukkaiden käyttämän murteen väheksyminen tai kieltäminen olisi murentanut keskusvallan arvovaltaa ja lisännyt eriarvoisuusepäilyjä ruokkivia syytöksiä. Kroaatin ja bosnian kielet ovat eriytyneet laajemmin vasta 1990-luvulla omiksi kokonaisuuksikseen. Sloveenin kieli eroaa siinä määrin serbokroaatista, että sillä oli oma tunnustettu asemansa jo Titon aikana. Myös makedonian kieli eroaa merkittävästi serbokroatiasta.

Lähdeviitteiden ja käsitteiden yhteydessä on muutamissa kohdissa ollut tarpeen käyttää venäjänkielisiä nimikkeitä, jolloin on pitäydytty kyseisen lähteen kirjoittajan tai kääntäjän käyttämässä translitteroinnissa. Kuten serbokroaatinkielisten nimikkeiden yhteydessä, ei venäjänkielistenkään ilmaisujen kohdalla ole käytetty kyrillisiä kirjaimia.

Serbokroatiankielisen lähteistön lisäksi väitöskirjassa on käytetty lukuisia englanninkielisiä lähteitä. Osa niistä on länsimaisten kirjoittajien tuotantoa ja osa jugoslaavien itsensä kirjoittamia. Kaikkien yhteydessä on ollut tarpeen erityinen tarkkuus terminologian suhteen. Englanniksi kääntämisen yhteydessä on usein käynyt niin, että alkuperäinen käsite on muuttunut epäsovivaan tai jopa harhaan johtavaan muotoon. Väitöskirjassa on käytetty kaikissa yhteyksissä alkuperäistä jugoslaviaalaista termiä sekä sen suomenkielistä käännösmuotoa. Nootituksen yhteydessä on kulloinkin mainittu, mikäli termi on englanninkielisessä käännöksessä esitetty virheellisesti. Mikäli suomenkielinen suora käännösmuoto poikkeaa vastaavaa merkitysisältöä tarkoittavasta suomalaisesta termistä, on jälkimmäinen mainittu sulkumerkkien sisällä. Tällä ratkaisulla on vältetty pakottamasta jugoslavialaisen sotataidon terminologia suomalaisen muottiin. Suomalainen vastine on ollut tarpeen, jotta hieman oudompi jugoslavialainen käsite ymmärretään. Asevoimien yksiköiden ja joukko-osastojen nimikkeiden sekä erilaisten lyhenteiden yhteydessä on käytetty al-

kuperäistä jugoslaviaalaista tapaa²¹, vaikka se olisikin ristiriidassa esimerkiksi suomalaisen joukko-osastojen nimikkeiden ilmaisutavan tai suomenkielen oikeinkirjoitussääntöjen kanssa.

1.6 Jugoslavialaisen sotataidon käsitteet

On syytä luoda lyhyt katsaus jugoslavialaisen sotataidon peruskäsitteisiin jo tässä vaiheessa. Merkittävimpiä käsitteitä koskeva syvempi käsittely tapahtuu kunkin luvun ja alaluvun yhteydessä, mutta jugoslavialaisen sotataidon kokonaisuuden hahmottaminen ei ole mahdollista ilman lyhyttä yleisesitystä aihealueen terminologiasta.

Eteläslaavilaisuus, *jugoslavenstvo*, esiintyi sanana julkisuudessa ensimmäistä kertaa Kroatian kansallispuolueen Franjo Račkin kirjoittamassa lehti-artikkelissa vuonna 1860²². Ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustetun Sloveenien, kroaattien ja serbien kuningaskunnan nimi muutettiin vuonna 1929 Jugoslavian kuningaskunnaksi eri kansallisuuksien välisten kiistojen sekä kansallisten tavoitteiden hillitsemiseksi. Samoin kansallisten erojen negatiivisten vaikutusten vähentämiseksi toisen maailmansodan jälkeisessä Jugoslaviassa aloitettiin 1950-luvun lopulla voimakas kampanja *jugoslavism*in luomiseksi, tavoitteena eri kansojen samankaltaisuuksien korostaminen ja jugoslavialaisen kulttuurin sekä identiteetin luominen. Virallinen retoriikka toisti, että Jugoslavia oli maa, jossa oli viisi kansaa, kuusi tasavaltaa ja useita etnisiä ryhmiä. Vähemmistöjen olemassaolosta ei vaiettu, vaan jugoslavialaisen yhteiskunnan moninaisuutta pidettiin ennemminkin rikkautena. Vähemmistöihin liittyviä seikkoja oli esimerkiksi sisällytetty perusopetuksen oppisisältöön. Kiellettyä oli minkään kansan, etnisen ryhmän tai vähemmistön korostaminen tai separatistinen nationalismi. Tasavaltoja olivat Slovenia, Kroatia, Bosnia-Hertsegovina, Serbia, Montenegro ja Makedonia. Tasavaltojen lisäksi Jugoslaviaan kuului kaksi autonomista provinssia, Kosovo ja Vojvodina. Kansoiksi luettiin alussa vain sloveenit, kroaatit, serbit, montenegrolaiset ja makedonialaiset. Vasta vuonna 1968 ja myöhemmin 1974 tunnistettiin virallisesti kuudes kansa, muslimit.²³ Bosnialainen tai bosniakki-nimistä kansallista identiteettiä

²¹ Lyhenne- ja aukikirjoitustekniikan perustana: Uputstvo – o radnoj karti u oružanim snagama. Savezni sekretariat za narodnu odbrana, IV U-5. Vojna Tajna, Interno. Vojna štamparija, Beograd 1979. Perustekniikkana joukko-osastojen (vast) aukikirjoittamisessa on, että ryhmästä alkaen aina divisioonatasalle asti joukko merkitään numerolla, pisteellä, välilyönneillä ja pienin kirjaimin ilmaistulla joukkotyypillä, esimerkiksi 2. *partisaanidivisioona* (2. *partizanska divizija*). Armeijakunnasta lähtien aukikirjoittaminen poikkeaa vain siten, että joukkotyypin tulee alkaa isolla kirjaimella, esimerkiksi 6. *Armeijakunta* (6. *Korpus*).

²² Tanner, Marcus: Croatia – A Nation Forged in War. Yale University Press, New Haven, United States of America 1997, s. 98.

²³ Kerkkänen, Ari: Yugoslav Jewry. Aspects of Post-World War II and Post-Yugoslav Developments. Diss. Studia Orientalia, Finnish Oriental Society. RT-Print Oy, Pieksämäki 2001, s. 7; Hoare, Marko Attila: The History of Bosnia. From the Middle Ages to the Present Day. Saqi Books, Hamra, Beirut 2007, s. 23; Dulić ja Kostić, s. 1057; Laitila, Teuvo: Veljeys ja epäsoju. Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia No. 67, 1995. TAPRI Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tampere 1997, s. 11; Batović, Ante: The Balkans in Turmoil – Croatian Spring and the Yugoslav position Between the Cold War Blocs 1965–1971. Cold War Studies Programme, University of Zadar, Croatia 2009, s. 1 ja 4; Zametica, John: The Yugoslav Conflict. Adelphi Paper 270. International Institute for Strategic Studies, Amersham, Bucks, Great Britain 1992, s. 9; Valta, Raija ja Karjalainen, Erkki: Titon perintö ja perilliset. Tammi, Helsinki 1980, s. 9 ja 19.

– Oheisen Kuva 2:n alkuperäinen lähde: Wikimedia Commons,

<<http://sv.wikipedia.org/wiki/Fil:Yugoslavia_map_sr.svg>> [www-karttapiirros], (viitattu 28.9.2011), suomenno ja kuvan muokkaus Petteri Lalu.

ei virallisesti tunnettu edes vuoden 1974 perustuslaissa. Nämä termit yleistyivät vasta Jugoslavian hajoamissotien aikaan.

Kuva 2. Jugoslavia

Jugoslavalaisuutta keskeisempi jugoslavalaista yhteiskuntaa luonnehtiva termi on *yhteisjohtoisuus*. Yhteisjohtoisuuden periaate otettiin käyttöön Jugoslavian hallinnon sekä sen eri toimintojen suunnittelussa ja johtamisessa alkujaan jo vuonna 1950 perustamalla yli 500 tehtaaseen sekä tuotantolaitokseen työläisneuvostot. Batovićin mukaan idea konkretisoitui vasta vuonna 1952, Valtan ja Karjalaisen mukaan vuonna 1953 uuden perustuslain myötä. Idea oli alun perin tarkoitettu pelkästään maan tuotantolaitosten hallintomalliksi. Käsitteen perusajatuksena oli hylätä neuvostomallinen keskusjohtoisuus ja suunnitelmatalous. Niiden sijaan erilaisille tuotantolaitoksille ja työyhteisöille sallittiin varsin laaja itsenäisyys, varsinkin tuottojen kohdentamisen suhteen. Yhteisjohtoisuudella tarkoitettiin sitä, että esimerkiksi tuotantolaitoksen kaikki työntekijät osallistuvat yhteisesti yksikön johtamiseen. Kukaan yksittäinen johtaja ei voinut tehdä päätöksiä. Yhteisjohtoisuuden periaatteen käyttöä laajennettiin, ja lopulta se oli tarkoitettu koskemaan koko yhteiskuntaa. Tuotanto- ja talouselämän muutoksen kanssa samanaikaisesti hajautettiin hallintoa siten, että Belgradin keskusjohdon vaikutusmahdollisuuksia vähennettiin ja tasavaltojen omien hallintorakenteiden valtaa lisättiin. Puolue muutti omaa politiikkaansa avoimemmaksi kaikissa suhteissa, ja sama asia heijastui kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin, myös maanpuolustukseen. Poliitiikan muutos vai-

kutti siis suoraan myös sotilaalliseen suunnitteluun. Tämä merkitsi sitä, että kaikissa suhteissa kansa oli se, joka päätti, suunnitteli, johti sekä toteutti yhteiskunnan toiminnan – niin myös maanpuolustuksen osalta.²⁴ Yhteisjohtoisuus oli tarkoitus ulottaa myös maanpuolustukseen ja sodankäyntiin. Esimerkiksi Jugoslavian lainsäädännössä ja poliittisessa retoriikassa viitattiin toistuvasti, että yhteisjohtoisuus oli yksi maan sotilaallisen puolustamisen suunnittelun sekä toimeenpanon perustekijä.

Sotatiede määriteltiin Jugoslaviassa ”erityiseksi tiedon järjestelmäksi aseellisen kamppailun olemuksesta sekä sisällöstä ja sodasta yleensä”. Jugoslavia-lainen sotatieteellinen tutkimus koostui muun muassa sotataitojen (monikos- sa), aseellisen kamppailun, strategian, operatiikan (operaatiotaito), taktiikan, sotilasorganisaation, johtamisen, sotatekniikan kehityksen, lääketieteellis- biologisen alan ja sotatalouden tutkimuksesta. Sotatiede jaettiin useisiin tie- teenhaaroihin, joista tärkein oli *sotataidon teoria ja käytäntö*. Jugoslavalainen sotataito oli tiede. Jugoslavian kansanarmeija oli omaksunut sotataidon kolmi- jaon *strategiaan, operatiikkaan ja taktiikkaan*.²⁵

Kullekin sotataidon kolmesta osa-alueesta määriteltiin tarkka sisältö ja ke- hitettiin oma teoriansa sekä tutkimusmetodologiansa. Strategia tutki aseellista kamppailua ja sen kokonaisuutta, operatiikka operaation valmistelun ja suo- rittamisen teoriaa, käytäntöjä sekä järjestelyjä ja taktiikka taistelutoimintaa. Operatiikasta käytettiin joissain yhteyksissä myös muotoa *operatiot*. Jugosla- viassa käytettyä sotataidon kolmijakoisuutta perusteltiin tieteellisillä ja tutki- muksellisilla kriteereillä. Sotaa pidettiin yhteiskunnallisena ilmiönä ja tieteel- lisenä ilmiönä. Sodalla oli jugoslavalaisen näkemyksen mukaan tieteellisesti perustellut muodot. Sen vuoksi sotataidon kullakin kolmella tasolla katsottiin olevan omat, tarkasti määritellyt tieteelliset muotonsa ja tasonsa.²⁶ Määritel- mistä heijastui jugoslavalaisen sotataidon tutkimusmetodin takana vallitseva tieteentilfilosofia. Menetelmää ja sen pyrkimystä lainomaiseen teorianmuodos- tukseen käsitellään laajemmin toisessa ja kuudennessa luvussa.

Jugoslavalaisen taktiikan ja taktisen tason ymmärtämisen kannalta on tärkeätä hahmottaa taktiikan keskeisimmän käsitteen, *taistelutoiminnan (bor- bena dejstva)* sisältö. Taistelutoiminta oli *yleinen ilmaisu, jolla tarkoitettiin yks- silöiden, ryhmien ja erilaisten yksiköiden sodassa käynnistämää kaikenasteista aktiivista taistelutoimintaa, joka tähtäsi taistelun tavoitteiden saavuttamiseen*. Käsitteen merkitys piilee siinä, että taktiikka oli taistelutoimintaa ja taistelu- toiminta taktiikkaa – oli taistelevan organisaation koko mikä tahansa. Jugo- slavalaisessa sotateoriassa *taistelutoiminnan muodoiksi* oli omaksuttu yhteen- otto (*borba*), taistelu (*boj*) ja operaatio (*operacija*). Länsimaisena tutkijana on ymmärrettävä yhteenoton ja taistelun välinen ero. Yhteenotto oli yksittäisestä

²⁴ Batović, s. 3; Petković, Radomir (toim.): Oružane borbe Jugoslavije 1941–1981. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1982, s. 101; Dulić ja Kostić, s. 1058; Valta ja Karjalainen, s. 32–34; kenraali Milan Danilovićin haastattelu Sotahistoriallisessa instituutissa, 21.1.2005. – Yhteisjohtoisuus on varsin haasteellinen ter- mi. Jo pelkästään sen kääntäminen on vaikeaa, koska suora käännös omajohtoisuudeksi (mihin esi- merkiksi jugoslaavien itsensäkin käyttämä englanninkielinen käännösmuoto *self-management* saattaa harhauttaa) antaa väärän kuvan käsitteen sisällöstä.

²⁵ Đorđević, Branislav: Nastanak i razvoj operatike i njena pozicija u sistemu vojne nauke (Operaatiotai- don synty ja kehitys sekä sen asema sotatieteen järjestelmässä). Luento sotatieteen maistereille Jugosla- vian korkeammassa sotakoulussa. Sotataidon instituutti, Belgrad 2003 (2003a). Julkaisematon luento- materiaali, s. 9–10; Seferović (1977), s. 88–90. – Jugoslavalaista sotatieteellistä tutkimusta esiteltäessä käytetään esimerkiksi suomalaisesta käytännöstä (sotatieteet) poiketen sanaa yksikössä (*vojna nauka*).

²⁶ Đorđević (2003a), s. 9–10; Seferović (1977), s. 88–90; Ljubičić, Nikola: Opštenarodna odbrana – Strate- gija mira. Vojna biblioteka Savrema vojna misao, "Naši pisci", Knjiga sto trideset četvrta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981, s. 265.

sotilaasta alkaen aina pataljoonan ja osaston (*odred*) tasolle asti ulottuva aseellisen kamppailun muoto. Taistelu oli taktisen yksikön (suomalainen vastaava käsite on yhtymä) käymä aseellinen kamppailu, kuten esimerkiksi hyökkäys, jolla on taktinen tavoite. Esimerkiksi suomalaisessa taktiikassa ei termejä ole sidottu organisaatiotasoon vastaavalla tavalla. Suomalaisen tutkijan päätä voi sekoittaa vielä kolmaskin taistelua tarkoittava ilmaisu, *bitka*, jota on käytetty varsin vapaasti, alkaen esimerkiksi kahden lentokoneen välillä tapahtuvasta kaartotaistelusta päätyen esimerkiksi kansan vapautussodassa kolmen partisaaniprikaatin ja kahden saksalais- ja yhden kroaattiprikaatin välillä käytyyn Sutjeskan taisteluun.²⁷ Taistelutoiminta ja taktiikka ei ollut sidottu minkään erityisen ja tarkasti rajatun organisaatiotason tai -tasojen toimintaan. On myös merkille pantavaa, että ei vain operaatiota koskevana piirteenä, vaan kaiken tasoisen taistelutoiminnan yhteisenä määrittävänä tekijänä oli taistelun tavoitteiden saavuttaminen. Termillä on siten yhtymäkohtansa myös operatiikkaan.

Sotilaallisella konseptilla (vojna koncepcija) tarkoitettiin yleisintä ja laajinta koko maan, yhteiskunnan ja vallankumouksellisen liikkeen ajatusta ja käsitystä sotaan valmistautumisesta ja sen johtamisesta. Konsepti loi pohjan ja perusteet sotadoktriinin ja sotilaallisen doktriinin laatimiselle. Sotilaallinen konsepti oli tietyn yhteiskunnan ideologinen luomus. Muina konseptiin vaikuttavina tekijöinä pidettiin historiallisia, taloudellisia, kansallisia ja demograafisia tekijöitä. Sotilaallisen konseptin rinnalla on ajoittain käytetty myös termiä strateginen konsepti.²⁸

Aseellisen kamppailun strategia (strategija oružane borbe) käsitteli aseellista kamppailua kokonaisuudessaan. Sitä pidettiin myös konkreettisena dokumenttina, joka asetti vaatimukset sotilaalliselle doktriinille. Aseellisen kamppailun strategia on myös usein rinnastettu aseellisen kamppailun doktriiniin, vaikka jälkimmäisessä näkökulma on laajennettu strategiselta tasolta myös operatiikkaa ja taktiikkaa koskemaan.²⁹

Doktriinia käsiteltäessä tuli merkityssisältö laajentaa perinteisestä *sotilasdoktriinin* käsityksestä *sotadoktriinin sisältöön*. Sotilasdoktriini (*vojna doktrina*) oli oppi, näkemys ja säännöstö asevoimien organisoimisesta, käytön valmisteluista ja käyttämisestä sekä aseellisen taistelun käymisestä strategisella, operatiivisella ja taktisella tasolla. Toisin kuin sotadoktriini (*ratna doktrina*), jonka kohteena ja sisältönä oli sota kokonaisuudessaan, sodan käymiseen liittyvien valmistelut sekä kaikkien sodankäynnissä käytettävien voimien ja tapojen ohjeistus, sotilasdoktriinin alueena olivat asevoimat sekä aseellinen kamppailu. Sotilasdoktriini on myös kuvattu käsitteiden ja toimintatapojen summaksi, jossa määritellään asevoimien organisoimisen, valmistautumisen ja käyttämisen tavat sodan sekä rauhan aikana. Sotilasdoktriini perustui omaksuttuun käsitykseen sodankäynnistä ja sodan perusominaisuuksista sekä sotadoktriinin suuntavalinnoista. Sotilasdoktriinia toimeenpanivat valtion ylin johto ja sotilasjohto. Sotilasdoktriini ilmaistiin erilaisissa säännöissä, ohjeissa, direktiiveissä, määräyksissä ja ohjesäännöissä. Sotilasdoktriini oli periaatteessa käyttöön otettu ja käytäntöön viety sotataidon teoria. Jugoslavialaisen näkemyksen mu-

²⁷ Ljubičić (1981), s. 96 ja 265; Petrović, Mihajlo (toim.): Taktika – Borbeno dejstvo taktičkih jedinica KoV JNA i teritorijalne odbrane. Udžbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane. Biblioteka Pravila i udžbenici, Knjiga dvesta devetdeset sedma. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd 1981, s. 15 ja 34. – Viittaukset jatkossa muodossa *Taktika (1981a)* erotuksena muista samannimisistä lähteistä ja samana vuonna julkaistusta toisesta Taktika-ohjesäännöstä *Taktika (1981b)*.

²⁸ Vojni leksikon, s. 226; Ljubičić (1981), s. 88.

²⁹ Ljubičić (1981), s. 264–265.

kaan joissakin asevoimissa sotilasdoktriini jaettiin yleiseen sotilasdoktriiniin, joka käsitteli asevoimia sekä aseellista taistelua kokonaisuutena ja erilliseen sotilasdoktriiniin, joka käsitteli puolustushaarojen, aselajien sekä toimialojen valmistautumista ja käyttöä eri tasoilla (esimerkiksi merivoimien ja ilmavoimien doktriini tai merisotadoktriini ja ilmasotadoktriini).³⁰

Sotadoktriini ja sotilaallinen konsepti olivat Jugoslaviassa lähes toistensa synonyymeja. Niiden määritelmä oli *oppi tai teoria maanpuolustukseen osallistuvien eri tahojen aseellisen kamppailun, vastarinnan kaikkien muotojen sekä maan puolustamisen nimissä tehtävän organisoinnin, valmistelun ja edellä mainittuihin toimiin osallistumisen yhdistetystä järjestelmästä*, eli käytännössä juuri edellä mainitun sotadoktriinin mukainen. Konseptia voi kuitenkin luonnehtia siten, että se oli ennemminkin poliittisen tason, kuin puhtaan sotilaallisen tason käsitys maan puolustamisen periaatteista.³¹

Jugoslaviassa käytettiin termejä *sotataito* sekä *taktiikka* jo saksalaisia ja sen liittolaisia vastaan vuosina 1941–1945 käydyn *kansan vapautussodan* aikana. Sodan jälkeen virallisissa julkaisuissa ja tutkimuksissa termit ovat esiintyneet ainakin vuodesta 1952 lähtien, mutta ei ole syytä olettaa niiden käytön olleen keskeytyksissä seitsemänä sodan jälkeisenä vuotena, vaikkei termejä esimerkiksi sotilasopetuslaitosten julkaisuissa niinä vuosina esiinnykään. Samat käsitteet olivat käytössä jo Jugoslavian kuninkaallisessa armeijassa sekä sen edeltäjissä. Kuten jäljempänä osoitetaan, heti sodan jälkeen oltiin pakotettuja käyttämään hätäisesti käännettyjä neuvostoliittolaisia oppaita ja ohjesääntöjä, jotka aikanaan omien julkaisujen valmistuttua poistettiin kokonaan käytöstä. Se saattaa osaltaan selittää termien *operaatiotaito* ja *operatiikka* käytön yhteydessä ilmenevää heilurimaista liikettä: Neuvostoliitossa käytettiin operatiotaito-käsitettä, *operativnogo iskustvo*, vaikka termiä *operatika* esitettiin jo 1920-luvulla sen tilalle.

Vuonna 1952 sotataidon eri aiheista julkaistiin Jugoslaviassa useita käännöksiä, omia julkaisuja ja opetusmateriaalimonisteita. Sana *operatika* esiintyy ensimmäisen kerran vuonna 1953 Korkeamman sotilasakatemian (*Viša vojna akademija*) operatiikan koulun (*Škola operatike*) nimessä. Kolme vuotta aikaisemmin termi oli muodossa operatiotaito Sotilasakatemian (*Vojna akademija*) operatiotaidon oppituolin (*Katedra operativne veštine*) nimessä. Erikoista on, että samana vuonna sotataito jaettiin kuitenkin vain taktiikkaan ja strategiaan. Seuraavina vuosina operatiikkaa esiteltiin omana sotataidon osanaan, jälleen esimerkkinä neuvostoliittolainen näkökulma, sekä kuvailtiin laajasti operatiotaidon kehittymistä sotataidon historiassa. Vuonna 1958 operatiikan asema jugoslavaliaisessa sotataidossa oli määritelty Jugoslavian kansanarmeijan julkaisussa, joka käsitteli nykyaikaista sodankäyntiä, strategiaa, operatiikkaa sekä johtamista. Samana vuonna julkaistussa teoksessa käytettiin myös termiä *sotadoktriini* kuvattaessa maan asevoimien käytön periaatteita ja asemaa.³²

³⁰ Vojni leksikon, s. 686; Seferović (1977), s. 71; Mamula, s. 125; Ljubičić (1981), s. 263–264.

³¹ Seferović (1977), s. 71; Mamula, s. 125; Ljubičić (1981), s. 263–264.

³² Bibliografija, s. 499 ja 504. – Sotataidon ja sen alakäsitteiden kehittymisestä kts. esim. Svećin, Aleksandar: Strategija. Vojnoizdavački zavod, 1956; Operatika – sastavni deo ratne veštine (jedno sovjetsko misljenje). Generalštaba JNA, Beograd 1957; Kolundžić, Anton: Operatika kao grana ratne veštine i njen istorijski razvoj. Viša Vojna Akademija JNA, 1958; Savremeni rat, strategija, operatika, komandovanje. Generalštaba JNA, Beograd 1958; Oreščanin, Bogdan: Naša ratna doktrina i karakteristike borbenih dejstva: III deo: Naša savremena ratna veština. Viša Vojna Akademija JNA, Beograd 1958; Obaveštajni organi operativnih, partizanskih i teritorijalnih komandi i jedinica. Viša Vojna Akademija JNA, Katedra vojnoobaveštajne službe, Beograd 1959. – Svećinin *Strategija* julkaistiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1927. Sitä on pidetty ensimmäisenä ja varteennottavimpana toista maailmansotaa edeltäneenä neuvos-

Käsitykset sotataidon tieteellisyydestä vaihtelivat Jugoslaviassa voimakkaasti. Myös sotataidon jakautumisesta erilaisiin osiin keskusteltiin voimakkaasti. Varsin nopeasti toisen maailmansodan jälkeen Jugoslaviassa oli kuitenkin päädytty sotataidon edellä mainitun kolmijaon kannalle ja arvosteltiin muun muassa länsimaista sotataitoa kehityksestä jälkeen jääneeksi, koska se pitäytyi edelleen kahtiajakoon taktiikka ja strategia.³³

Sotataidon sisältöä ja rakennetta koskevia julkaisuja ilmestyi runsaasti 1960-luvulla. Sotataidon julkaisuissa pohdittiin toisaalta sotataitoa tieteenä, teoriana ja taitona, toisaalta strategiaa ja strategista tavoitetta, strategista päämäärää, strategista suuntaa sekä strategista rintamaa ja myös taktiikkaa ja strategian sekä taktiikan välistä suhdetta. Operaatiotaito oli 1950-luvulla yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta esiintynyt muodossa operatiikka, *operatika*, mutta Jalkaväkikoulutuskeskuksen vuonna 1965 tekemässä julkaisussa se jälleen esiintyi muodossa *operativna veština*. 1980-luvulla on kansan vapautussotaa koskevassa yksittäisessä lähteessä käytetty myös muotoa *operativna iskustva*.³⁴ On mielenkiintoista, että vaikka jugoslavialaiset sotataidon kehittäjät väheksyivät länsimaista sotataitoa operaatiotaidon käsitteen puuttumisen vuoksi, eivät he sitä itsekään kaikkina ajanjaksoina ole johdonmukaisesti käyttäneet. Käsitteiden määrittely ja terminologian vakiintuminen on eräs tieteellisen toiminnan perussäännöistä.

Jugoslavialaisen sotatieteellisen käsitteistön onkin mainittu ennen vuotta 1971 olleen pääosin vakiintumatonta. Tuolloin maassa järjestettiin ensimmäinen sotatieteellinen seminaari, joka käynnisti laajan kehitystyön, mukaan lukien alan terminologian määrittely.³⁵ Seminaarin järjestäminen on ajallisessa yhteydessä väitettyyn jugoslavialaisen sotataidon kehityksen suureen murrokseen: vuosina 1968–1971 tapahtuneeseen yleisen kansanpuolustuksen doktriinin jatkokehittämiseen. Kun doktriini ja pääosa sen edellyttämistä rakenteista olivat valmiina, nousi tarve muodostaa vankempi sotatieteellinen ja -teoreettinen infrastruktuuri käyttöön otettujen periaatteiden tueksi. Kyseessä ei kuitenkaan ollut tehtyjen ratkaisujen perustelu jälkikäteen tieteellisyyden kaapuun verhoten, vaan jo melko pitkäänkin olemassa olleiden sotataidollisten perusperiaatteiden kokoaminen omaksi järjestelmälliseksi kokonaisuudekseen. Seuraava vaihe jugoslavialaisen sotataidon julkisuuskuvarinkin kirkastamisessa sekä ennen kaikkea laaditun doktriinin historiallisten perusteluiden esiin nostamisessa ja jopa glorifioinnissa oli ensimmäisen jugoslavialaisen sotatieteen tohtorin oppiarvon myöntäminen marsalkka Titolle 21. joulukuuta 1976³⁶.

toliittolaisena strategiaa käsitelleenä teoksena. Svećin oli puna-armeijan palvelukseen hyväksytty sotilasspesialisti, entinen tsaarin armeijan eversti, joka kohtasi taustansa vuoksi kirjansa julkaisun jälkeen runsaasti halveksuntaa ja joutui lopulta Stalinin puhdistusten uhriksi. Svećiniä vastaan kohdistettiin Neuvostoliitossa aikanaan kritiikkiä hänen sotilasajattelunsa väitetyn puolustusvoittoisuuden johdosta. Syytökset eivät saaneet vastakaikua Jugoslaviassa, vaan Svećin säilyi 40 vuoden ajan usein siteerattuna sotataidon ja erityisesti strategisen tason sotilasajattelijana.

³³ Đorđević (2003a), s. 9.

³⁴ Mm. Pojam i podela ratne veštine. Viša vojna akademija JNA, Beograd 1960. Operaatiotaidosta: Material za lekciju: O operativnoj veštini. Pešadijski školski centar, Sarajevo 1965; Ninković, Jovo: Nastanak i razvoj ratne operacije. Biblioteka Savremena vojna misao, Naši pisci, Knjiga sto četrdeset šesta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1984, s. 389. – *Operativna iskustva* = operatiiviset kokemukset. Ninkovićin käyttämänä lähtenä Colić M.: Operacije i operativna iskustva iz NOR-a 1941–1945, CVVŠ JNA, Beograd 1981.

³⁵ Eversti evp. Dušan Visnjićin haastattelu 14.11.2003.

³⁶ Maodus, Stevo (toim.): Tito's military accomplishments (alkuperäisteos *Titovo vojno delo*). Narodna armija. Štamparsko Preduzeće – Kultura. Beograd 1977, s. 6.

Sotataidollinen ajattelu noudatteli 1980- sekä 1990-luvulla edellä mainittuja vakiintuneita periaatteita, mutta tiettyjä pieniä muutoksia ja lähinnä selkiytymistä on löydettävissä. Sotataito (*ratna veština*) koski sodan olemusta. Strategia (*strategija*) tarkoitti *aseellisen kamppailun johtamista*. Käytännössä tämä merkitsi *taktisten ja operaatiotaidollisten edellytysten luomista*. Kyseessä oli koko aseellisen kamppailun johtaminen (*vodenje oružane borbe*). *Operatika* oli sotataidon teoreettinen osa, jonka kiinnostuksen ja tutkimuksen kohteena olivat operaatiot. *Operaatioiden (operacija)* taso käsitti armeijakuntien toteuttamat operaatiot ja kaikki siitä ylöspäin aina asevoimien tasolle saakka. Kyseessä oli nimenomaan *operaatioiden toteuttaminen (izvodenje operacija)*. Taktiikka (*taktika*) tarkoitti taisteluiden käymistä yksittäisen sotilaan tasolta aina suurimpien taktisten yksiköiden ja jopa koko asevoimien tasalle asti. Kyseessä oli *taisteluiden ja yhteenottojen käyminen (izvodenje boja i borbe)*.³⁷

Taktiikan periaatteina olivat

- jatkuvan yhteyden säilyttäminen kamppailun ylempään tasoon
- päämäärien määrittäminen
- painopisteiden määrittäminen
- aseellisen taistelun yhtenäisyys
- aktiivisuus ja aloitteellisuus
- johdon yhtenäisyys ja herkeämätön yhteistyö
- liikkuvuus
- yllätys
- yllätyksiin varautuminen
- sodankäynnin taloudellisuus.³⁸

Jugoslavialainen taktiikka tarkoitti *teoreettisten tietojen, toimintatapojen, keinojen ja menetelmien summaa sekä synteesiä, joiden avulla voitiin helpoimmin ja täydellisimmin saavuttaa asetetut päämäärät*. Helppous ja täydellisyys suhteessa asetettujen päämäärien saavuttamiseen tarkoittivat taistelutehtävän onnistumista taloudellisesti mahdollisimman vähin tappiopin tai menetyksin.³⁹

Jugoslavialainen näkemys korosti taktiikan merkitystä, ei vain *käytäntönä* ja *taitona*, vaan myös *tieteenä* sekä suhteellisen itsenäisenä *sotataidon haarana*. Sotataidon haarana sen tutkimuskohteina katsottiin olevan *aseellisen kamppailun lainalaisuudet, säännöt sekä ilmiöt* osana taistelua ja aseellista yhteenottoa, sen tieteellis-teoreettisten löytöjen käyttöön ottaminen sekä muut taktiset toimet maalla, merellä ja ilmassa. Taktiikka oli siis myös *maalla, merellä ja ilmassa käytävän aseellisen kamppailun sekä yhteenoton organisoimisen, niihin valmistautumisen ja niiden turvaamisen sekä toteuttamisen ja muiden aseellisen kamppailun strategian mukaisten taktisten toimien teoria sekä käytäntö*.⁴⁰

Kamppailun elementeiksi oli määritelty liike, tuli, vastarinta, painopiste ja isku.⁴¹ Edellä mainituissa taktiikan periaatteissa ei sinänsä ollut mitään eri-

³⁷ Everstiluutnantti Zlatan Jeremićin haastattelu 11.11.2003; Taktika (1989), kuva 1; Đorđević (2003a), s. 2. – Vaikka määritelmät ovat vuoden 1989 ohjesäännöstä, olivat ne jugoslavialaisen sotataidon tutkijan everstiluutnantti Zlatan Jeremićin mukaan olleet jo pitkään käytössä.

³⁸ Đorđević (2003a), s. 2.

³⁹ Vojna enciklopedija 8. Drugo izdanje. Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd 1974, s. 609; Taktika (1981b), s. 13–14.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Petrovać, Milivoje: Taktika – Priručnik za pripremanje ispita za čin majora tehničke službe kopnene vojske, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, tehnička uprava, TU-V, 5007, Vojna tajna, Poverljivo, Centrala biblioteka JNA, 1989, kuva 4. – Viittaukset jatkossa muodossa *Taktika (1989)*.

tyisen poikkeavaa muiden valtioiden asevoimien taktiikkaan verrattuna. Esimerkiksi Huttunen (2010) on tuonut esiin eri maiden asevoimien taktisia periaatteita ja niiden samankaltaisuuksia. Esimerkkeinä mainitaan muun muassa Yhdysvallat, Iso-Britannia, Neuvostoliitto ja Suomi.⁴²

Operatiikka, eli operaatiotaito, oli yksi jugoslavalaisen sotataidon kolmesta haarasta. Operatiikalla tarkoitettiin operaation valmistelun sekä suorittamisen teoriaa, käytäntöjä, järjestelyjä ja toteuttamista. Operatiikassa sovellettiin ja yleistettiin sodista saatuja käytännön kokemuksia ja pyrittiin ennustamaan suuntia sekä ”polkuja”, joita myöten operaatiot taistelutoimien muotona etenivät. Operaatioteoria käsitteli samalla myös kaikkien puolustushaarojen esikuntien ja joukkojen strategisen, strategis-operatiivisen sekä operatiivisen tason käytännön toimintaa, joka koski operaatioiden valmistelua ja toteuttamista. Operatiikka tutki operaatiota ilmiönä, sen esiintymistä, sisältöä, operaation aluetta sekä *operaation tärkeyttä sotatoimien korkeimpana muotona* sodassa ja taistelussa. Kiinnostuksen kohteena olivat lisäksi muun muassa operaatioiden laillisuus- sekä oikeutusnäkökohdat, operaatioiden suunnitellut toteuttamisperiaatteet, valmistelut ja toteuttaminen, operaatioon liittyvä ohjaus, käskyt sekä yhteistoiminta, huollon valmistelut ja operaatioon vaikuttavat tekniset sekä tieteelliset saavutukset. Operatiikan keskeisimpinä tutkimuskohteita olivat operaatioiden eri tyypit ja niiden ominaisuudet sekä yhteiskunnalliset, taloudelliset, maantieteelliset, demografiset ja muut mahdolliset edellytykset, jotka vaikuttavat operaatioiden suunnitteluun, toteuttamiseen ja johtamiseen.⁴³

Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan hajottua sotataidon merkityssisältö oli tiivistetty *tieteeksi, jonka pohjalta johdetaan aseellista kamppailua, sekä joka määrittelee sodan perussisällön*.⁴⁴ Vaikka määritelmä on 2000-luvun alusta, se heijastelee jo 1980-luvulla vakiintunutta tulkintaa sotataidon sisälöstä.

Vaikka termit ovatkin lähes samat kuin länsimaissa ja esimerkiksi Suomessa, niiden merkityssisältö ja soveltamisalueet operaatiotaidon ja taktiikan osalta eroavat huomattavasti länsimaisista. Sanantarkan käänneksen tekeminen on *operatikan* osalta vaikeaa. Koska *taktika* on saanut suomenkielisen muodon *taktiikka*, tulisi *operatikan* saada oma käänneksensä *operatiikka*, mikä ei aivan ensi kuulemalta kuullostaa luontevalta. Sanan *operaatiot* käyttö ei myöskään tule kyseeseen, koska *operatika* ei ole monikkomuoto. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin päädytty käyttämään alkuperäismuodolle uskollista termiä *operatiikka*.

Jugoslavalaisen sotataidon sisältö asettaa sotataidon tutkijalle merkittävän vaatimuksen. Jos tutkimuksen kohteena on nimenomaan sotataidollinen ajattelu, tulee tutkimuksen kattaa sekä strategia, operatiikka että taktiikka. Kyseisten termien jäljempänä yksityiskohtaisemmin selvitettävän sisällön vuoksi tutkimuksen aihepiiri on laajentunut todella suureksi. Sotataidon tutkimuksen ollessa kyseessä ei jonkin osa-alueen pois rajaaminen ole kuitenkaan perusteltua. Tämän vuoksi tutkimuksessa on ollut pakko tyytyä strategian, operatiikan ja taktiikan kehityksen kannalta keskeisiin kehityslinjoihin, eikä ryhtyä osa-alueiden yksityiskohtaiseen tutkimiseen.

⁴² Huttunen, s. 104–119.

⁴³ Vojni leksikon, s. 362; Đorđević (2003a), s. 8.

⁴⁴ Đorđević (2003a), s. 2.

Jugoslavialaiseen strategiaan, operatiikkaan ja taktiikkaan liittyviä käsitteitä sekä niiden kehittymistä on tarkemmin esitelty kuudennessa luvussa. Strategisen tason yhteydessä on käsitelty konsepti, strategia ja doktriini, koska ne määrittivät sotataidon konkreettista kehitystä operatiivisella sekä taktisella tasolla.

Tutkimuksen eri osuuksissa on varsin suuri rooli Jugoslavian sotilaallisella doktriinilla, josta on eri lähteissä käytetty varsin kirjavia nimikkeitä. Vaihtelevat käytännöt liittyvät epäonnistuneisiin englanninkielisiin käännösmuotoihin. Jugoslavian kansanarmeijan englanninkielinen julkaisu käytti doktriinista nimeä *total national defence*⁴⁵, *totaalinen kansallinen puolustus*. Doktriinin serbokroaatinkielinen alkuperäismuoto *opštenarodna odbrana* on kuitenkin englannin kielelle käännettynä *all-people's defence*, siis *koko kansan puolustus*. Yleisimmin käytetyksi englanninkieliseksi muodoksi, jopa jugoslaavien itsensäkin käyttämäksi, on muodostunut *general people's defence*, siis *yleinen kansanpuolustus*. Nimikkeen valinnan perusteena oli tarve luonnehtia maan puolustuspolitiikkaa korostaen suurten massojen osallistumista maanpuolustukseen.⁴⁶ Radio Free Europan jugoslavialaissyntyiset toimittajat puolestaan olivat kääntäneet puolustusjärjestelmän muotoon *nationwide defence system*⁴⁷. *Opšti* tarkoittaa kuitenkin yleistä, *narod* kansaa ja *odbrana* puolustusta. Vaihtelevista englanninkielisistä käännösmuodoista huolimatta on tässä tutkimuksessa ollut lopulta varsin luonnollista päätyä käyttämään alkuperäiskielestä suoraan suomenkieleen ilman vaikeuksia kääntyvää *yleistä kansanpuolustusta*.

Vaikka kylmä sota oli päättynyt ja Jugoslavia hajonnut jo kymmenen vuotta aikaisemmin, jäivät keskeiset jugoslavialaiset sotateoreettiset ja sotataidolliset periaatteet sekä oletukset elämään. Esimerkkinä jugoslavialaisen sotataidon käsitteiden määritelmien ja laajemminkin ajatellen jugoslavialaisen sotataidon sisällön kestävydestä ajan hammasta vastaan on syytä ottaa esille jugoslavialainen määritelmä sissisodankäynnistä vuodelta 2001:

- Se on hyökkääjää, miehittäjää tai olemassa olevaa hallintoa vastaan kohdistettu asevoimien ja/tai kansan aseellisen vastarinnan organisoitu tai spontaani muoto.
- Sillä on yleensä *edistyksellinen yhteiskunnallinen luonne*.
- Se luokitellaan *oikeutetuksi sodaksi*.
- Se on sotilaallisessa mielessä pienten, *kansan suurinta mahdollista tukea nauttivien aseistettujen osastojen toimintaa*.
- Sen strateginen tavoite on alueen valtaaminen ja pitäminen mihin hintaan tahansa; pienempien operaatioiden tavoitteena vihollisen tuhoaminen, haajaannuttaminen sekä demoralisointi.
- Kun voimasuhteet eivät ole suotuisat tai aseistusta tai varusteita ei ole riittävästi, yhteenottoja tulee välttää ja toiminnan tulee olla salaista, yllättävää ja yöllä tai huonoissa sääolosuhteissa toteutettua.

⁴⁵ Seferović, Mensur (toim.): Armed forces of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Alkuperäisteos *Oružane snage SFRJ*. Narodna Armija press and publishing house. GCP Delo, Ljubljana, painovuosi tuntematon, s. 63. – Erotuksena Seferovićin vuonna 1977 toimittamasta toisesta teoksesta, käytetään jatkossa viittauksissa muotoa *Seferović (?)*.

⁴⁶ Roberts, Adam: Nations in Arms. The Theory and Practice of Territorial Defence. The International Institute for Strategic Studies. Essex, Great Britain 1986, s. 124.

⁴⁷ Stanković, Slobodan: Yugoslav Party Congress and the Army. [Tutkimusraportti]. Päivätty 13.6.1973 (1973a). Radio Free Europe Research. Open Society Archives <<<http://files.osa.ceu.hu/holdings/300/8/3/text/81-3-244.shtml>>> (viitattu 18.11.2009).

– Sen toiminnan päämuotoina ovat väijytykset, yllätyshyökkäykset ja harhautukset.⁴⁸

On mielenkiintoista huomata, kuinka samankaltainen vuosituhaten vaihteen jälkeinen sissisodan määritelmä on verrattuna esimerkiksi 60 vuotta vanhempaan kumouksellisen taistelun konseptin sisältöön ja kuinka hyvin se vastaa myös käytännössä vuoteen 1990 asti käytössä olleen yleisen kansanpuolustuksen piirteitä. Osa jugoslavialaisen sotataidon piirteistä säilyi, vaikka maa oli hajonnut.

1.7 Lähteistö

Tutkimusalueeseen liittyvä lähteistö on alkuperänsä perusteella jaettavissa perinteiseen tapaan primaari- ja sekundaarilähteistöön. Primaarilähteistö jakautuu julkaistuun ja julkaisemattomaan arkistoainekseen, tutkimuksiin sekä kirjallisuuteen. Alkuperäislähteistön aikalaiskirjallisuus koostuu jugoslavialaisista ohjesäännöistä, oppaista, käsikirjoista, oppikirjoista sekä asevoimien tiedotustoimintaan liittyvistä julkaisuista. Aikalaiskirjallisuuden analysointi on ollut tutkimusmenetelmän kannalta keskeisessä roolissa. Tiedotustoimintaan liittyvät painotuotteet ovat yleensä todistusvoimaltaan varsin heikkoja, koska ne on laadittu lähinnä tiedotus- ja propagandatarpeita varten. Siksi niitä on käytetty yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta lähinnä vertailumateriaalina.

Arkistoperäisinä alkuperäislähteinä on käytetty silloisen valtioliitto Serbia ja Montenegron asevoimien Sotahistoriallisen instituutin Sotilasarkiston (*Arhiv vojnoistorijskog instituta – AVII*) Jugoslavian kansanarmeijaa koskevia asiakirjoja ja *National Security Archive at the George Washington Universityn* Unkarin asevoimia koskevia asiakirjoja. Edellisen arkiston materiaali oli käytettävissä vuonna 2005 tehdyllä arkistotutkimusmatkalla ja jälkimmäisen arkiston materiaali oli saatavilla internetin välityksellä.

Varsin laajasta jugoslavialaisesta sotataitoon kohdistuneesta tutkimuksesta lähteinä on käytetty vain muutamia tutkimusperiodin kuluessa julkaistuja tutkimuksia. Vaikka tutkimusten pohjana on jugoslavialainen sotatieteellinen metodologia, sen rasitteena on länsimaisen tutkijan näkökulmasta marxilais-leniniläisen dialektisen materialismin taakka. Asioita on tutkittu tiettyjen kانونisoitujen perusolettamusten pohjalta, joita ei ole kuitenkaan tieteellisesti verifioitu. Marxilais-leniniläistä sotateorian ja sotataidon tutkimuksen metodologiaa on käsitelty tarkemmin tämän väitöskirjan toisessa luvussa. Nämä lähtökohdat aiheuttavat sen, ettei jugoslavialaista sotataidon tutkimusta voi pitää objektiivisena. Jugoslavialaista sotataittoa käsittelevien tutkimusten lukumäärä nousee useisiin satoihin väitöskirja-, diplomityö- ja pro gradu -tason opinnäytetöihin, joten jugoslavialaista näkökulmaa edustavan tutkimuksen perinpohjainen kartoittaminen olisi ollut käytännössä mahdotonta. Näiden tutkimusten keskeisimmät tulokset on kuitenkin esitetty aikalaiskirjallisuudessa, joten tämän väitöskirjan tutkimusprosessissa on aikakauden tutkimuksen muodostama kuva ollut vertailukohtana ja perustana.

⁴⁸ Milojević, Saša: *Guerilla Warfare in the Past, at Present and in the Future from the Yugoslav Aspect*, s. 95. Artikkelit teoksessa Saarelainen Jorma & Kekäle Petri (ed.): *Guerilla Warfare – An Asymmetric Option*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 2, n:o 2/2002, Helsinki 2002.

Sekundaarilähteistö on pääosin jälkikäteen laadittuja tutkimuksia, tutkielmia ja muita julkaisuja aihepiiristä. Näitä on tehty sekä entisen Jugoslavian alueella että länsimaissa. Osa sekundaarilähteistä perustuu ainakin jossain määrin alkuperäislähteisiin. Esimerkkinä sotataidon kehittymisestä yleensä ja jugoslavialaisen vanhemman sotataidon kehittymisestä kertovasta arvostettujen tutkijoiden kirjoittamasta ja lähdeviitteet sisältävästä tutkimuksesta mainittakoon Sotataidon instituutin julkaisema monivuotiseen tutkimukseen perustuneen kolmiosainen kirjasarja *Sotataidon historia (Istorija ratne veštine, 2000)*.

Muina käyttökelpoisina lähteinä ovat olleet muutamat muut jugoslavialaiset tutkimukset, joiden avulla on kyetty muodostamaan kokonaiskuva aihealueesta. Näistä esimerkkeinä mainittakoon kolme tärkeintä. Milan Vranesin, Manojlo Babićin, Budimir Rapajićin, Čedomir Milanovićin ja Bogdan Cutkovićin toimittama *Jugoslavian kansanarmeijan maavoimat, osa II. Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan asevoimien kehittyminen 1945–1985 (Kopnena vojska JNA II. Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, 1987)* valotti erityisesti maavoimien kehittymistä ja miten sotataidon teoria ilmeni tässä kehityksessä. Radomir Petkovićin toimittama *Jugoslavian asevoimat 1941–1981 (Oružane borbe Jugoslavije 1941–1981, 1982)* on puolestaan kokonaisesitys aseellisen kamppailun kehittymisestä kokonaisuutena. Jovo Ninkovićin *Sotaoperaatioiden muodostuminen ja kehittyminen (Nastanak i razvoj ratne operacije, 1984)* esittelee perusteellisesti operaatio-käsitteen kehitystä yleensä ja jugoslavialaisten omaa näkemystä operaatioista.

Ohjesäännöt, oppaat, käsikirjat ja oppikirjat ovat osoittautuneet tämän tutkimuksen kannalta arkistojen asiakirjoja arvokkaammaksi alkuperäislähteeksi myös siksi, että niiden perusteella on ollut paremmat mahdollisuudet tehdä johtopäätöksiä toiminnan takana olevasta ajattelusta kuin usein varsin asiakeskeisistä arkistodokumenteista. Näissä julkaisuissa on usein varsin perusteellisesti selitetty käsiteltävien toimintojen liittyminen laajempaan kokonaisuuteen ja jopa perusteltu malliksi tarkoitettuja ratkaisuja. Tämän vuoksi tätä lähderyhmää käyttämällä on tarjoutunut asiakirjoja parempi mahdollisuus etsiä vastausta kysymykseen *miksi?* Tutkimuksessa on käytetty varsin kattavaa otosta jugoslavialaisista sotataitoa käsittelevistä ohjesäännöistä, oppaista, käsikirjoista ja oppikirjoista. Lähderyhmä on lukumäärältään, laadultaan ja todistusvoimaltaan arvokas. Edellä mainittujen julkaisujen käyttöön liittyy myös omat riskinsä. Ohjesäännöissä käsitellään usein joukkotyyppisiä, joita ei esimerkiksi ole kokonaan varustettu tai joiden kokoonpanossa voi liikekannallepanon tapahtuessa olla poikkeamia määrävahvuuksiin verrattuna. Asia ei kuitenkaan ole ollut tutkimuksellisesti ongelmallinen tämän väitöskirjan kannalta. Oleellista on ollut sotataidollinen ajattelu eikä se, toteutuivatko tavoitellut toimintatavat sellaisenaan esimerkiksi sodassa, koska sellaista ei tutkimusperiodina Jugoslaviassa syttynyt.

Ohjesäännöt, oppaat, käsikirjat ja oppikirjat todistavat käytännössä sotataidollisesta ajattelusta ja sotataidon toteutumisesta. Marxilais-leniniläinen retoriikka ilmenee esipuheissa ja strategisen tason kuvauksissa, mutta sotataidon praktiikkaa se ei rasita. Tästä aikalaiskirjallisuudeksi luokiteltavasta lähderyhmästä käytettiin muun muassa eversti Milivoje Petrovaćin kirjoittamaa kirjaa *Taktiikka – Käsikirja maavoimien teknisen alan majurin arvon kokeeseen valmentautumiseksi (Taktika – Priručnik za pripremanje ispita za čin majora*

tehničke službe kopnene vojske, 1989). Opas on otsikkonsa mukaisesti kirjoitettu teknisten aselajien upseereiden valmistautumiseen majurin arvon antavaan tutkintoon, ja se luo varsin kattavan kuvan maan sotataidosta ja sen osa-alueista. Toinen keskeinen taktisen tason käsikirja on ollut kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön julkaisema *Taktiikka – Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen maavoimien taktisten yksiköiden taistelutoiminta (Taktika – Borbena dejstva taktičkih jedinica KoV JNA i Teritorijalne odbrane*, 1981). Kolmantena keskeisenä ohjesääntölähteenä on käytetty eversti Mihailo Petrovićin toimittamaa käsikirjaa *Taktiikka – Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen maavoimien organisaatio ja tarkoitus (Taktika – Organizacija i namena kopnene vojske JNA i Teritorijalna odbrana*, 1981), joka käsittelee maavoimien roolia yleisen kansanpuolustuksen kokonaisuudessa. Suurena apuna arkistolähteiden tietojen tulkinnessa, etenkin karttahaarjoitusten ja sotapelien osalta, on ollut kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön IV U-5 -osaston julkaisemaa lyhenteitä ja taktisia merkkejä käsittelevä *Käsikirja – Työkartoista asevoimissa (Uputstvo – o radnoj karti u oružanim snagama)* vuodelta 1979. Aikalaislähteiden merkitys sotataidon kaikkien tasojen toiminnan sekä terminologian merkityssisällön ilmituojana on ollut keskeinen. Aikakauden käytännönlähteistä sotataittoa kuvastaa esimerkiksi Rajko Tanaskovićin toimittama *Vapaus-71-harjoituksen näkemykset ja kokemukset (Saznanja i pouke manevara Sloboda 71)* vuodelta 1972. Kirja käsittelee yleisen kansanpuolustuksen taktiikan ja operaatiotaidon konkretiaa, sotataidon käytäntöä, vuonna 1971 järjestetyssä, suuren kansainvälisen julkisuuden saaneessa sotahaarjoituksessa.

Muita keskeisiä sotataittoa ja -tiedettä käsitteleviä lähteitä ovat olleet kirjasarja *Vojna enciklopedija* (1958–1971) ja Borislav Ratkovićin toimittama Jugoslavian sotilasalan tietokirja *Vojni leksikon* (1981). Näiden teosten lähdearvoa voi pitää korkeana. Arvokkaina on myös pidettävä lukuisia virallisia jugoslavia-alaista sotataittoa käsitteleviä lähdeviitteistettyjä ja lähes tutkimuksenomaisia julkaisuja. Kirjojen virallisen aseman vuoksi on niiden totuusarvoon pitänyt suhtautua erityisen kriittisesti, koska informatiivisuuden lisäksi niiden tehtävänä on ollut myös levittää virallista näkemystä. Tästä lähdeyhmästä mainittakoon ainoastaan kahdeksan keskeisintä: Rajko Tanaskovićin toimittama *Johdatus yleisen kansanpuolustussodan operaatioiden teoriaan (Uvod u teoriju operacije opštenarodnog odbrambenog rata*, 1977), Nikola Ljubičićin toimittama *Yleinen kansanpuolustus – rauhan strategia (Opštenarodna odbrana – Strategija mira*, 1981), Ante Begovićin ja Radovan Radinovićin toimittama *JSLT:n yleinen kansanpuolustus ja yhteiskunnallinen itsesuojelu (Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ*, 1983), kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön julkaisema *Aseellisen taistelun strategia (Strategija oružane borbe*, 1983), Miljenko Živkovićin toimittama *Jugoslavian alueellinen puolustus (Teritorijalna odbrana Jugoslavije*, 1985), kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön julkaisema *JSLT:n yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun strategia (Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ*, 1987) sekä Mihajlo Vučinićin, Ilija Nikežićin ja Boško Todorovićin toimittama *Yleisen kansanpuolustuksen konsepti, doktriini ja järjestelmä (Konceptija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*, 1989). Mainituissa teoksissa kuvastuu osaltaan jugoslavialaisen sotataidon kehityksen tausta vuotta 1968 edeltäneeltä ajalta, mutta ennen kaikkea samasta vuodesta lähtien kiihtynyt muutos aina 1980-luvun lopun hiljaisempaan kauteen saakka.

Alkuperäislähteisiin lukeutuvia tiedotus- ja propagandakirjoiksi luokiteltavia teoksia ovat muun muassa Mensur Seferovićin toimittamat *Armed forces of the SFRY – On the Guard of the Peace and Freedom* (1977) ja *Armed forces of the Socialistit Federal Republic of Yugoslavia* (painovuosi tuntematon) sekä Nikola Anićin toimittama *On their own hand – Forming and development of the armed forces of Yugoslavia* (painovuosi tuntematon). Jugoslavialaisen virallisen sotahistorian näkökulman vuosina 1941–1945 käydyistä taisteluista antaa Danilo Grujićin toimittama *The Liberation Struggle of the Yugoslav Peoples 1941–1945* (1961). Stevo Maoduksen toimittama *Tito's Military Accomplishments* (1977) toistaa edellä mainittujen julkaisujen viestiä. Tämänäyttypisiin lähteisiin sisältyvää tietoa on paikoin korjailtu, jätetty epäedulliseksi katsottua tietoa pois ja painotettu itse tärkeiksi koettuja asioita. Ne ovat olleet kuitenkin tärkeitä rakennettaessa kuvaa jugoslavialaisten omasta käsityksestä sotataitonsa sekä asevoimiensa sodan aikaisesta ja ennen kaikkea sen jälkeisestä kehityksestä. Edellä mainituista lähteistä löydettyjä tietoja on verrattu muun muassa länsimaaisista sekundaarilähteistä sekä jugoslavialaisista arkisto- ja ohjesääntölähteistä löydettyihin tietoihin.

Marxilais-leniniläisen sotateorian ja sotataidon keskeisimpinä lähteinä on käytetty sekä primaarilähteiksi luokiteltavia, suomen kielelle käännettyjä teoksia, että sekundaarilähteinä pidettäviä Marxin, Engelsin ja Leninin kirjoituksiin ja ajatuksiin perehtyneiden tutkijoiden kirjoja ja artikkeleita. Ensiksi mainitusta ryhmästä tärkeimpinä ovat olleet teokset Karl Marx ja Friedrich Engels: *Valitut teokset kahdessa osassa. I osa.* (1958), Karl Marx ja Friedrich Engels: *Valitut teokset kahdessa osassa. II osa.* (1959), Friedrich Engels: *Anti-Dühring. Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana.* (1951), Vladimir Iljitsh Lenin: *Valitut teokset kahdessa osassa, I osa.* (1947) ja Vladimir Iljitsh Lenin: *Teokset, osa 28.* (1961). Sotateoriaa ja sotataittoa koskevat kohdat on pitänyt kammata tiheällä kammalla esiin, mutta työ on ollut tarpeen, jotta muiden esittämiä tulkintoja on voitu verrata kirjoittajien alkuperäiseen tekstiin. Ajatuksilla on taipumus muuttua, kun niitä toistaa joku muu, kuin ajatuksen aikanaan muotoillut henkilö. Länsimaisen tutkimuskirjallisuuden käytettävyyttä tämän väitöskirjan kannalta on hieman laskenut se, että vain harvoissa teoksissa on keskitytty yksinomaan Marxin, Engelsin ja Leninin sotateoreettiseen ajatteluun. Asiat on useimmiten esitetty neuvostoliittolaiseen sotataittoon sitoen. Tällöin on ollut hankala erotella se, mikä on peräisin Marxilta, Engelsiltä ja Leniniltä ja mikä on neuvostoliittolaista tulkintaa tai länsimaista näkemystä neuvostoliittolaisesta tulkinnasta.

Nikola Ljubičićin *Total National Defence – Strategy for Peace* (1977) on Marxin, Engelsin ja Leninin ajatusten tutkimisen kannalta sekundaarilähde, mutta siinä, miten jugoslavialaiset tulkitsivat ja sovelsivat heidän pohdintojaan, kirja on arvokas primaarilähde. Ei myöskään pidä väheksyä marxilais-leniniläisestä sotateoriasta kertovia useita artikkeleita ja kokonaisia kirjoja, pääosin lähdeviitteistettyjä ja alkuperäislähteisiin perustuvia, kuten Sigmund Neumann ja Mark von Hagen: *Engels and Marx on Revolution, War and the Army in Society*, artikkeli teoksesta *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (1986), Makhmut Akhmetovich Gareev: *M.V. Frunze – Military Theorist.* (1988), Azar Gat: *A History of Military Thought. From the Enlightenment to the Cold War.* (2001), Rickhard Simpkin: *Deep battle. The Brainchild of Marshal Tukhachevskii.* (1987), Jukka Kulomaa: *Syvään taisteluun. Johdatus Neuvos-*

toliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991. (2007), Olli-Pekka Jalonen: *Neuvostoliiton sotilaallisen doktriinin kehitys* (1990) ja Peter Hast Vigor: *Marxismi* (1966).

Edellä on lueteltu vain osa käytetyistä lähdeeteoksista. Aihepiirin syvempi ja laajempikin käsittely olisi ollut mahdollista, koska esimerkiksi teokseen *Makers of Modern strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (1986) Mark von Hagenin laatima puolitoistasivuinen marxilais-leniniläistä sotateoriaa käsittelevä bibliografia sisältää noin 30 nimikettä. Väitöskirjan lähteenä käytetyt jugoslaviaalaiset ja neuvostoliittolaiset ohjesäännöt, käsikirjat ja oppikirjat sisältävät yleensä johdanto-osissaan viittauksia marxilais-leniniläiseen sotateoriaan, mutta kirjoja ei ole tässä yhteydessä mainittu, koska ne keskittyvät pääosin praktiikkaan. Teokset on luonnollisesti mainittu nootissa, mikäli niitä on kokonaiskuvan muodostamisessa käytetty.

Länsimaisten sotateorian klassikoiden osalta käytettävissä olisi ollut tietenkin runsaasti alkuperäiskielisiä sekä englanniksi ja jopa suomeksi käännettyjä laitoksia. Väitöskirjan kannalta on kuitenkin ollut oleellista, miten jugoslaviaalaiset itse tulkitsivat ja esittivät esimerkiksi Clausewitzin ja Jominin ajatuksia ja miten ne siirtyivät osaksi jugoslaviaalaista sotataidollista ajattelua. Siksi näiden vanhempien ja osittain uudempienkin ajattelijoiden osalta on tukeuduttu pääosin jo edellä mainittuihin 1950–1980-luvulla julkaistuihin jugoslaviaalaisiin tutkimuksiin, tietokirjoihin, ohjesääntöihin, käsikirjoihin ja oppikirjoihin.

Yksittäisenä huomiona, vaikkei varsinaisena lähteenä, mainittakoon vanhemmasta kirjallisuudesta tärkeään rooliin noussut Giulio Douhetin kirja *Kokonainen sota (Integralni rat, 1938)*. Sen takasivuilta löytnyt luettelo Jugoslavian kuninkaallisen armeijan toista maailmansotaa edeltäneestä kustannustoiminnasta selvensi osaltaan käsitystä, että kansan vapautussodan sotataidon taustalla ei ollut ainoastaan marxilais-leniniläinen sotateoria, vaan saatavilla oli myös laajempi sotatieteellinen tietämys, joka saavutettiin joko laajan kirjallisuuden tai jo aiemmin asiaan perehtyneen, partisaaniarmeijaan liittyneen kuninkaallisen armeijan päällystön avulla. Kuninkaallisen armeijan vänrikki–everstiluutnantti-tason upseeristosta varsin moni liittyi partisaaneihin, ja heidät määrättiin lähes välittömästi eritasoisiin esikuntatehtäviin, jolloin he osallistuivat kiinteästi partisaaniarmeijan ja sen taktiikan luomiseen. Niillä puolestaan oli selvä esikuvan asema sodanjälkeisen jugoslaviaalaisen sotataidon kehittämisessä.

Muita käytettyjä aikalaislähteitä ovat olleet 1960–1980-luvuilla Radio Free Europen tutkijoiden ja toimittajien kokoamat tutkimus- sekä taustaraportit. Tämän suurelta osin Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:n rahoittaman, Itä-Eurooppaan suunnatun, propagandavoittoisen radioaseman ja -toimituksen aineiston käyttö ei ollut ongelmatonta, mutta raportit on varustettu lähdeviitteillä, jotka puolestaan ovat pääosin alkuperäis- tai ainakin aikalaislähteitä. Mahdolliset ristiriitaisuudet ja kokonaiskuvaan sopimattomilta vaikuttavat yksityiskohdat on ollut mahdollista todeta muihin lähteisiin vertaamalla. Radio Free Europen lähetyksiä ei myöskään suunnattu Jugoslaviaan, vaan raportit oli tarkoitettu radion toimituskunnan käyttöön Balkanin aluetta koskevan uutisoiminnan tueksi. Propagandistisia sävyjä ei Jugoslavia-raporteista ole löydettyvissä, kriittistä otetta kylläkin. Raporttien luotettavuutta lisää se, että ne on talletettu *Open Society Archivesin*, OSA vapaasti ladattaviin tiedostokokoel-

miin, joten varsin laajan yleisön on ollut mahdollista tutkia ja kritisoida niitä. OSA on Budapestissa Unkarissa sijaitsevaan Central European Universityyn kuuluva, primaarilähteisiin keskittyvä arkistolaboratorio.

Sekundaarilähteistä kaksi on osoittautunut muita merkittävämmiksi ja aihealuetta laajimmin käsitteleviksi. Toinen näistä lähdeeteoksista on Oxfordin yliopiston vierailevan tutkijan, professori Adam Robertsin *Nations in Arms – The Theory and Practice of Territorial Defence* vuodelta 1986. Roberts käsittelee lähdeviittein varustetussa tutkimuksessaan varsin laajasti jugoslaviaalaista alueellista puolustusjärjestelmää historiallisine taustoineen ja luo lisäksi katsauksen alueellisiin puolustusjärjestelmiin yleensäkin klassisten sotateoreetikkojen tekstien pohjalta. Robertsin tutkimus pysyttäytyy kuitenkin pääosin vain strategisen tason kuvauksessa.

Toinen todistusvoimaltaan korkea sekundaarilähde on ollut Marko Milivojevićin, John B. Allcockin ja Pierre Maurerin vuonna 1988 toimittama *Yugoslavia's security dilemmas*. Teos kuuluu Bradfordin yliopiston Jugoslavia-tutkimukseen keskittyvän yksikön *Postgraduate School of Yugoslav Studies* julkaisuihin. Kirja on erinomaisesti lähdeviitteistetty, ja se antaa todella vakuuttavan kuvan kirjoittajakuntansa asiantuntevuudesta. Lähdeeteoksena kirja on arvokas varsinkin siksi, että se luo laajan katsauksen ei pelkästään turvallisuuspolitiikkaan, vaan myös Jugoslavian asevoimiin, puolustuspolitiikkaan ja ulkopolitiikkaan. Se sisältää myös laajan bibliografian Jugoslavia-kirjallisuudesta.

Eri lähteissä esitettyjä tietoja on kyetty vertaamaan Yhdysvaltojen kongressin kirjaston laajaan Jugoslaviaa koskevaan tutkimukseen *A Country Study: Yugoslavia (Former)*, 1990. Tutkimuksen tieteellistä arvoa rajoittaa, että sitä ei ole nootitettu historiatieteelliset kriteerit täyttävällä tavalla, mutta sen yhteydessä on yli 17 sivun mittainen, luvuittain eritelty lähdeluettelo.

Tutkimusperiodin alkuvuosien kannalta varsin hyödylliseksi on osoittautunut Stephen Clissoldin vuonna 1975 toimittama kokoelma Jugoslavian ja Neuvostoliiton välisiä poliittisia ja sotilaallisia suhteita sekä yhteistyötä käsittelevistä alkuperäislähteistä. *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1975* sisältää yli 200 englanniksi käännettä asiakirjaa, sähköttä, puhtaaksikirjoitettua radioviestiä tai aikalaislehtiartikkelia.

Sekundaarilähteistöön lukeutuu myös vainottujen toisinajattelijoiden, maasta karkotettujen tai muuten vaan jugoslaviaalaista virallista totuutta kyseenalaistavien tutkijoiden ja kirjailijoiden teoksia ja lehtiartikkeleita. Tätä toista näkökulmaa ovat tuoneet esiin muun muassa Milovan Đilas kirjassaan *Tito – kriittinen elämäkerta* vuodelta 1980 sekä osittain myös Bojan Dimitrijević tutkimuksessaan *Jugoslavia ja NATO (Jugoslavija i NATO, 2003)* sekä tutkimusta edeltäneissä artikkeleissaan ja tutkielmissaan. Bojan Dimitrijević on kirjoittanut 1990-luvulla muutamia tieteellisiä artikkeleita *The Journal of Slavic Military Studies* -aikakausjulkaisuun. Dimitrijevićin artikkelit on varustettu lähdeviitteillä, ja ne perustuvat pääosin alkuperäislähteisiin. Artikkelien aiheina ovat olleet Jugoslavian ja Neuvostoliiton välinen sotilaallinen yhteistyö sekä Jugoslavian ja länsimaiden välinen sotilaallinen yhteistyö. Näiden lähteiden sisältöä on pitänyt tarkastella yhtä kriittisesti kuin muutakin kirjallisuutta sekä artikkeleita, mutta niillä on ollut oma erityisarvonsa alkuperäisen, virallista totuutta noudattavan kirjallisuuden tasapainottajana.

Rand Corporationin vanhempi analyytikko A. Ross Johnson on tutkinut Jugoslavian asevoimien sekä sotilaallisen doktriinin kehittymistä ja julkaissut

useita aiheeseen liittyneitä tieteellisiä artikkeleita. Tutkimuslaitoksen *RAND Papers* -julkaisusarjassa ilmestyi joulukuussa 1971 13-sivuinen selvitys *Total National Defence in Yugoslavia*. Johnsonin kirjoittama artikkeli *Yugoslav Total National Defence* julkaistiin *The International Institute for Strategic Studies*'in *Survival*-lehden maalis-huhtikuun numerossa 1973. Raportti on ansiokas etenkin sen vuoksi, että tekstissä sivutaan jugoslaviaalaista sotataidollista ajattelua. Ainoana puutteena on alkuperäislähteiden vähyys.

Jugoslavian eri kansojen ja kansallisuuksien sotataidon historiaan on perehdytty usean teoksen kautta. Niitä vertailemalla on tietoja kyetty varmistamaan ristiin ja löytämään mahdolliset ristiriitaisuudet. Vaikka teokset ovat keskittyneet kukin vain yhden etnisen ryhmän tai kansallisuuden historiaan, ne ovat esittäneet toisistaan riippumatta myös koko alueen historiallisen kehityksen taustatekijät. Teokset eivät osoittautuneet asenteellisesti kirjoitetuiksi, vaikka jotkin otsikot vaikuttivat hieman populistisesti muotoilluilta. Teoksien kirjoittajat ovat olleet joko akateemisesti koulutettuja historian tutkijoita tai kokeneita alueeseen perehtyneitä journalisteja. Jokainen teos on lähdeviitteistetty, osa arkistolähteisiin keskittyen ja kattavasti nootittaen, osa kirjallisuuteen sekä tutkimuksiin painottuen ja hieman harvemmin viitteistäen. Mainitun lähderyhmän teoksista mainittakoon Misha Glennyn *The Balkans 1804–1999. Nationalism, War and the Great Powers* (1999), Tim Judahin *Serbs – The History, Myth & the Destruction of Yugoslavia* (1997), Stevan K. Pavlowitchin *Serbia – The History behind the Name* (2002), Marcus Tannerin *Croatia – A Nation Forged at War* (1997) ja Marko Attila Hoaren *The History of Bosnia. From the Middle Ages to the Present Day* (2007).

Tässä väitöskirjassa lähteinä käytetyistä sotilasaikakauslehdissä julkaistuista artikkeleista ja niiden kirjoittajista mainittakoon vain yksi. Runsaasti Jugoslavian asevoimien kehittymisestä eri sotilasaikakauslehdissä kirjoittanut tohtori Milan N. Vego on jugoslavalainen vakinaisesta palveluksesta eronnut meriupseeri. Hän valmistui Jugoslavian Meriakatemiasta vuonna 1961 ja palveli tämän jälkeen vuoteen 1973 asti muun muassa Kamputsean kuninkaallisen laivaston neuvonantajana sekä erilaisten alusyksiköiden komentajana. Sotilaallisen koulutuksensa lisäksi hän on suorittanut Belgradin yliopistossa humanististen tieteiden kandidaatin, maisterin ja filosofian tohtorin tutkinnot. Vego toimii operaatioiden professorina Yhdysvaltojen Naval War Collegien *Joint Military Operations Department* -osastolla.⁴⁹ Vegon artikkeleiden avulla on kyetty varmentamaan ja vahvistamaan eri tutkimuksista ja oppaista saatua kuvaa Jugoslavian asevoimien sotataidon ja erityisesti organisaatioiden käytännön kehityksestä 1980-luvulla. Väitöskirjan lähteistöön lukeutuu myös Vegoa vaatimattomamman taustan omaavien tutkijoiden artikkeleita. Niidenkin käytön yhteydessä on huomioitu kunkin lähteen painoarvo ja todistusvoima.

Kalevi Ruhalan *Jugoslavian strateginen doktriini* julkaistiin Sotatieteen laitoksen julkaisusarja 1:ssä (Strategian tutkimuksia) toukokuussa 1972. Kirjasessa selvitetään melko laajalti Jugoslavian doktriinin taustoihin ja toteuttamisperiaatteisiin liittyviä asioita. Ruhalan teksti, kuten myös edellä mainitut Johnsoninkin selvitykset, liikkuvat kuitenkin melko yleisellä tasolla konkretisoimatta esimerkiksi operaatiotaitoon liittyviä seikkoja. Näin ollen ne eivät olleet hedelmällisiä sotataidon yksityiskohtien arvioimisen kannalta. Yleisesikuntaeverstiluutnantti Heikki Nurmen vuonna 1983 Strategian käsikirjaan kirjoittama artikkeli Jugoslavian sotilaallisesta doktriinista oli lyhydestään

⁴⁹ Military Review 60 (1980)11, s. 27; Joint Force Quarterly (JFQ), Issue 57, 2nd Quarter, 2010, s. 125.

huolimatta tärkeä lähtökohta erityisesti alustavien tutkimuskysymysten muodostamiselle. Nurmen artikkelin arvoa nostaa hänen palveluksensa sotilasasiamiehenä Belgradissa 1970–1980-lukujen vaihteessa.

John F. Copperin ja Daniel S. Papp`in toimittama artikkeli *Communist Nations` Military Assistance* on julkaistu *Westview Special Studies in International Relations* -tutkimussarjassa vuonna 1983. Se keskittyy kommunististen ja sosialististen valtioiden, Jugoslavia mukaan lukien, lähinnä niin sanotuille kolmannen maailman valtioille suunnattuun sotilaalliseen apuun sekä asevienttiin.

Suppeammin käytettyjen lähteiden lähdekriittistä arviointia on jatkettu tarvittaessa alaviitteiden yhteydessä, samoin kuin edellä mainittujen lähteiden, mikäli niiden sisällössä on esiintynyt ongelmakohtia.

2 HISTORIALLISET TAUSTATEKIJÄT

Tutkimuksen edetessä varsinaiselta otsikon mukaiselta aikaperiodilta alkoi ilmetä yhä enemmän viittauksia ja piirteitä, jotka vaativat katseen suuntaamista kauemmas menneisyyteen, jopa satoja vuosia ennen toisen maailmansodan päättymistä edeltäneisiin kehityskulkuihin. Esimerkiksi heti kun toisen maailmansodan jälkeen laadittiin Jugoslavian tasavaltojen perustuslakeja, muisteltiin vuosien 1875–1878 aikaisen ”Suuren Balkanin kriisin” kansannousun perusteita. Samoin heti sodan jälkeen peitettiin ja poistettiin patsas, joka kuvasi ansioitunutta, Habsburgien valtakuntaa puolustanutta, Kroatian vanhemman historian menestyneintä sotilaskomentajaa. Titon aikana kiellettiin kaikki viittaukset ulkomaisten imperiumien ja muiden vaikutusvaltaisten valtioiden, kuten Itävallan, Preussin tai Ranskan, positiiviseen vaikutukseen eteläslaavien historiaan. Vaikutti oudolta, että kun toista maailmansotaa edeltänyt kuninkaallisen armeijan sotataito oli ranskalaisvaikutteiden leimaamaa ja tavanomaisiin sotatoimiin keskittyvää, kansan vapautussodassa melkein pä yhdessä yössä käynnistettiin vaihteittain laajeneva sissisodankäynti, joka oli myös keskeisessä roolissa sodanjälkeisen sotataidon kehittymisessä. Mistä valmius moiseen oli periytynyt?

Kylmän sodan aikana Jugoslavian sotilaallista doktriinia kehitettäessä viitattiin Marxin, Engelsin, Leninin ja Titon sotateoreettisiin sekä sotataidollisiin opintoihin. Kommunistiajan loppuvaiheessa koettiin dramaattisia hetkiä poliitisten johtajien osallistuessa Kosovo Poljen taistelun vuosijuhlaan. Eteläslaavilainen sotataito on kehittynyt hyvinkin pitkän ajan takaa peräisin olevasta sotataidollisesta kansanperinteestä. Siihen perehtyminen on tarpeen pyrittäessä ymmärtämään uudemmankin ajan jugoslavialaisen yhteiskunnan ja sen toiminnan historiaa tai rakentamaan siitä ristiriidatonta kokonaiskuvausta. Liian monta kysymystä varsinkin sotataidon kehittymisestä jäisi vajavaiseksi vastatuksi. Kaikilla osilla tätä perinnettä ei ole suoraa syy-seuraussuhdetta myöhemmän ajan kehitykseen, mutta varhaisen historian ansiosta moni oudolta vaikuttanut piire alkoi muuttua ymmärrettäväksi. Lisäargumenttina mainittakoon, että 1980-luvun lopulla käynnistyneen Jugoslavian hajoamisprosessin yhteydessä on viitattu sen olevan kiinteässä yhteydessä alueen kansallisuuksien historialliseen kokemukseen ja tietoisuuteen⁵⁰.

⁵⁰ Zametica, s. 6.

2.1 Eteläslaavien vanhempi sotataito

MYYTTINEN SANKARUUS JA SOTATAITO

Jugoslavialaiseen ja eteläslaavilaiseen sotataitoon sekä sotilaskuntoisuuteen on usein liitetty tarunhohtoinen ”uhrautuvuuden”, ”voittamattomuuden” tai ”myyttisten sankaritekojen” sädekehä. Myyttisyyden assosioituminen monien mielissä vain serbialaisiin sotureihin⁵¹ on johtunut pääosin siitä, että alueen muille kansallisuuksille ei geopolittisista ja varsinkaan historiallisista syistä päässyt muodostumaan yhtä kiinteätä sekä omintakeista kansallista sotilaalista perinnettä tai että siitä ei ainakaan ole niin näkyvästi kirjoitettu. Kuten jäljempänä osoitetaan, on kyse ennemminkin länsibalkanilaisesta tai ”esijugoslavialaisesta” myyttisestä sankaruudesta ja sotataidosta kuin puhtaasti ja tieteilteisesti verifioitavissa olevasta serbialaisesta tai muihin alueen yksittäisiin kansallisuuksiin liittyvästä soturiudesta.

Kroatit ja sloveenit olivat kiinteä osa Keski-Eurooppaa jo 800- ja 900-luvuilla osana karolingien valtakuntaa, sittemmin 1500-luvulta alkaen Habsburgien valtakunnan ja myöhemmin Itävalta-Unkarin aluetta. Kroatit olivat olleet 800–1000-luvuilla myös osa omaa Dalmatian, Kroatian ja Slavonian käsittänyttä kolmikuningaskuntaa (*Povijesna Hrvatska*), mutta Habsburgien alaisuudessa. Kuningaskunnan muoto asetti jo fyysisestikin rajoituksia oman kiinteän hallinnon ja armeijan syntymiselle. Kroaatteja ja sloveeneja palveli edellä mainittujen vallanpitäjien armeijoissa, mutta ilman korostunutta kansallista asemaa. Makedonialaisten keskiaikainen valtio oli varsin lyhytaikainen, ja alue oli sen jälkeen pääosin ottomaanien hallinnassa ilman omaleimaisen sotataidon kehittymistä.⁵²

Serbit puolestaan olivat olleet Krajinan raja-alueen vuoksi tietyssä erityis-asemassa ja useiden talonpoikaiskapinoiden vuoksi toistuvasti myös pienemmissä sotatoimissa mukana. Bosnian slaavien kohtalona oli jo keskiaikana olla jakautuneena Raškan valtakunnan, Kroatian, Bysantin ja Dukljan valtakunnan alueille. Myöhemmin Hertsegovinan ja Bosnian valtaosaltaan varakkaista maanomistajista sekä kauppiaista koostuneet muslimit miellettiin lojaaleiksi ottomaaneille. Monien kirjoittajien mukaan muslimit eivät juurikaan osallistuneet 1900-lukua edeltäneisiin sotiin. Pääosa muslimeista asui kylissä ja kaupungeissa, eikä heillä ollut tarvetta ottaa asetta käteen vaan ennemminkin elää niin, että tilanne säilyisi mahdollisimman rauhallisena ja kaupankäynti häiriintymättömänä. Käännytettyjä slaaveja – bosnialaisia muslimeja – saattoi palvella ottomaanien janitsaareissa, mutta janitsaareilla ei ole näkyvää asemaa esimerkiksi nykyisten bosniakkien sotilasperinteissä. Bosniakkien oma kansal-

⁵¹ Esimerkkejä ”myyttisestä serbialaisesta sotataidosta”, joka historian kuluessa toistuvasti nousee kukoistukseensa, tullakseen taas kukistetuksi hyökkääjän vallatessa alueen takaisin ja ”serbialaisen kansan kulttuurisesta muistista” on runsaasti, katso esim. Patrick, Charles R: Tactics of the Serb and Bosnian-Serb Armies and Territorial Militias. The Journal of Slavic Military Studies 7 (1994b), s. 16–17.

⁵² Glenny, Misha: The Balkans 1804–1999. Nationalism, War and the Great Powers. Granta books, London 1999, s. 9, 11, 42, 57 ja 78; Tanner, s. xiii; Laitila, s. 15; Zametica, s. 6 ja 16; Putzgers, F. W.: Historischer Schul-Atlas. Alten, mittleren und neuen Geschichte. Bearbeitet und herausgegeben von Alfred Baldamus, Ernst Schube und Julius Koch. Ausgeführt in der Geographische Anstalt von der Verhagen & Klafing in Leipzig. Dreiundvierzigste Anlage. Bielefeld und Leipzig, Verlag von Verhagen und Klafing, 1922, kartta 14. – Kroaattien ja sloveenien tiedetään kuitenkin useita kertoja nousseen alueella hallintua Habsburgien monarkiaa vastaan (Kärnten 1478, Hvar 1510, Slovenia 1515, Slovenia ja Kroatia 1573, Etelä-Styria/Steiermark 1635 ja Tolmin 1713). Kansannousut murskattiin verisesti. (Subotić, s. 33–34).

linen identiteetti pääsi kehittymään vasta 1850-luvun puoliväliin saavuttaessa.⁵³

Serbit ja Serbia jäivät puristuksiin näiden kahden valtapiirin välille. He taistelivat suuria, jopa myyttisiäkin mittasuhteita saavuttaneita tappioita karsien, etenkin ottomaaneja vastaan, ja olivat miehitettynä pitkiä aikoja. Kansat katsoi olevansa usein niin suurten tapahtumien vyöryssä, että se ei voinut mitenkään hallita niitä. Serbien tuli ainoastaan näytellä oma katkera roolinsa suuressa historiallisessa näytelmässä. Tämä loi otollista maaperää sankaritarinoiden synnylle. Tarinat ovat tarinoita, mutta jugoslavalaisesta ja serbialaisesta sotataidosta on havaittavissa tiettyjä fatalistisia piirteitä: kansannousuja ylivoimaista vihollista vastaan, vaatimuksia viimeiseen veripisaraan asti taistelusta ja jopa antautumisen yksiselitteistä kieltämistä.⁵⁴ Olisi kuitenkin väärin todeta vanhemmista historiallisista tekijöistä yksinomaan serbialaisen taustan vaikuttaneen jugoslavalaisen sotataidon kehittymiseen. Alueen sotahistoria ja sotataito ovat yhtä monimuotoisia sekä kompleksisia kuin sen historia ja kansanryhmien välinen vuorovaikutus muutenkin. Tässä alaluvussa luodaan varsin tarpeellinen katsaus eteläslaavilaiseen vanhempaan sotataitoon, vaikkei tällaista sotataidollista identiteettiä ole aiemmin pyrittykään määrittämään. Alueen eri kansanosien sotahistoriassa on selviä samankaltaisuuksia ja omia erityispiirteitä, jotka osaltaan selittävät sitä, millaiseksi myös toisen maailmansodan jälkeinen jugoslavalainen sotataito kehittyi.

Myytille serbien sotilaallisesta uhrautuvaisuudesta tai sankaruudesta on löydettävissä taustaa jo Kosovo Poljen taistelusta 28. kesäkuuta 1389. Tuolloin tsaari Lazarin johtama armeija kärsi tappion ottomaanien armeijalle, mutta antoi samalla tuntuvan iskun syvemmälle Eurooppaan pyrkivälle ottomaanien valtakunnalle. Myytin alkuperää ei kuitenkaan voida pitää lainkaan yksiselitteisenä. Lazarin joukkoihin kuului runsaasti albaaneja, ja ottomaanien riveistä puolestaan löytyi serbejä. Menestystä tai tappiota ei voi pitää minkään kansan erityisenä ansiona tai syynä. Kosovo Poljen merkitys serbialaisen sotataidon myytin kehittymiselle on ennen kaikkea siinä asemassa, minkä se sai serbien kulttuurissa – varsinkin eepissä runoudessa, musiikissa ja kirjallisuudessa.⁵⁵

Taistelu ei alkujaan ollut varsinaisesti mikään katastrofi edes serbeille. Esimerkiksi Pavlowitch (2002) ei pidä Kosovo Poljea Serbian kannalta läheskään niin dramaattisena, sankarillisena ja uhrauksellisenä tappiona serbien kannalta tai ottomaanien voittona, vaan hänen mukaansa taistelun lopputulos oli lähes tasapeli. Molemmat osapuolet olivat kärsineet massiiviset tappiot. Sekä turkkilaisten johtaja sulttaani Murat että serbien tsaari Lazar olivat saaneet surmansa. Lähtökohdat taisteluun olivat kuitenkin sellaiset, että tilannetta on ollut myöhemmin helppo tulkita niin, että Lazarin joukot lähtivät taisteluun tietäen häviävänsä ylivoimaista vihollista vastaan mutta silti uhrautuen oman ruhtinaskuntansa vuoksi. Kansalliset tarpeet ovat muokanneet Kosovo

⁵³ Glenny, s. 9, 11, 42, 57 ja 78; Laitila, s. 15; Zametica, s. 30. – Raškan valtakunnalla tarkoitetaan Serbian ja Montenegron alueille Kosovon luoteispuolelle sijoittuvaa, ottomaanivallan aikana Novi-Pazarin Sandžak-nimen saanutta maakuntaa.

⁵⁴ Pavlowitch, Stevan, K: Serbia – The History Behind the Name. Hurst & Company, Malaysia 2002, s. ix, 64, 88–90, 93–94, 97–98, 100, 108, 110, 114, 154, 229 ja 234; Glenny, s. 14; ; Zametica, s. 7 ja 17.

⁵⁵ Judah, Tim: Serbs – The History, Myth & the Destruction of Yugoslavia. United States of America 1997 ja 2000, s. 28; Pavlowitch (2002), s. 9–10 ja 64; Subotić, s. 20–21; Tanner, s. 29; Glenny, s. 11 ja 13; Đorđević, Branislav: Istorija srpske ratne veštine. Vojnoizdavački zavod, Beograd 2000, s. 15. – Tsaari Lazarin arvonimi on länsimaisessa tutkimuskirjallisuudessa käännetty varsin usein prinssiiksi. Oikea käännös serbokroaattikielisestä aikalaistermistä *car* on kuitenkin tsaari.

Poljen taistelusta kuvan, johon on ollut helppo vedota sukupolvi toisensa jälkeen nostatettaessa serbejä kansannousuun tai sotaan tai vedotessa ulkopuolisiin vaikuttajiin ”Euroopan eteläisimmän ikaikaisen puolustajan”, kuten serbit ovat asemansa historiassa usein mieltäneet, tukemiseksi.⁵⁶

Taistelu ei ollut tärkeä vain serbialaisen sotataidon ja sankaruuden myytin ylläpitäjille. Kosovo Polje oli näyttävästi esillä vielä kommunistisen ajan Jugoslavian Sotilasmuseossa. Merkittävä osa näyttelyn alkuosuutta oli aikakauden aseiden, taistelutekniikan sekä taktiikan esittelyä ja taistelun osapuolien sekä itse taistelun kuvausta.⁵⁷ Historiallisten kansallisten kiinnekohtien ja merkittävien tapahtumien korostamisella painotettiin omintakeisuutta, ja sama linja jatkui kyseisen näyttelyn esillepanossa 1980-luvun jugoslavialaisen sotavarustuksen ja sotataidon esittelyyn asti. Marxilais-leniniläinen sotateoria ja sotataito eivät olleet museon näyttelykertomuksessa historiallisia kansallisia episodeja näyttävämmällä paikalla.

SOTILASRAJAN VARTIJAT

Oma osuutensa eteläslaavien sotahistoriassa oli myös Habsburgien valtakunnan, Itävallan ja myöhemmin Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian armeijassa palvelleilla lukuisilla kroaateilla, serbeillä ja sloveeneilla. Heidät voidaan jakaa neljään joukkoon: sotilasrajalla (*Vojna Krajina, Militärgrenze*) aina vuoteen 1881 asti vartijana toimineisiin rajamiehiin (*graničari*), muissa eri alueilla käytetyissä ja liikkuvammissa Habsburgien armeijan yksiköissä (*freikorps*) palvelleisiin sotilaisiin, Kroatian länsiosiin ja rannikolle Venetsian varalta ryhmitettyihin pysyvämpien yksiköiden *uskokkeihin* sekä pääosin Serbian ja Bosnian alueilla vastarintaa tehneisiin *hajdukkeihin*. Hajdukit olivat lähes yksinomaan serbejä, mutta muita kansallisuuksia esiintyi kahdessa edellä mainitussa ryhmässä. Rajanveto ei voi kuitenkaan olla tarkkaa, koska osa sotilaista toimi eri aikoina jopa kaikissa mainituissa ryhmissä. Esimerkiksi Đorđe Petrović, jäljempänä esitelty Serbian ensimmäisen kansannousun johtaja, palveli Habsburgien armeijan riveissä ja sieltä kotiuduttuaan ryhtyi Habsburgien tukemien hajdukien johtajaksi.⁵⁸

Unkarin kuningas Mathias Corvinus oli perustanut Unkarin rajojen puolustusvyöhykkeen jo 1440-luvulla. Alussa pääosa sotilasrajan sotilaista oli kroaatteja. Myöhemmin rajavyöhykkeelle kahakoiden johdosta tyhjiksi jääneille alueille sekä Slavoniaan siirtyi ja kannustettiin siirtymään 1500-luvun lopulla ottomaaneja paenneita sekä ottomaanien riveissä palvelleita ortodokseja, valakkeja ja morlakkeja. Valakit yleistyivät rajasotilaina 1600-luvun alussa. Habsburgien valtakunnan keisari Ferdinand II vahvisti vuonna 1630 asetuksen, jolla Krajinan valakeille annettiin oikeus valita omien hengellisten johtajiensa ja

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Subotić, Vojislav (toim.): Guide – Military museum Belgrade. Bigz, Belgrade, s. 18–21. – Museon perusnäyttely säilyi lähes muuttumattomana kesään 2003 asti. Tätä ennen museon alimpiin kerroksiin ja lisähuoneisiin oli sijoitettu vain rajoitettu määrä uudempaa esineistöä.

⁵⁸ Glenny, s. 8; Subotić, s. 43; Tanner, s. 37; Zametica, s. 6–7 ja 17; Dulić & Kostić, s. 1054; Reichl-Ham, Claudia: The Serbian Uprising from 1804 to 1813 and the Austrian and Russian Reactions. Teoksessa *Insurgency and Counterinsurgency: Irregular Warfare from 1800 to the Present*. International Commission of Military History and Netherlands Institute of Military History OBT bv, Den Haag, Netherland 2011, s. 665. – Sana hajduk tulee joko turkin kielestä tarkoittaen `itsenäistä miestä`, `lainsuojatonta` ja `rosvoa` tai unkarin kielestä tarkoittaen `härkien ajajaa`. Sanan hajduk alkuperäksi on mainittu arabiankielinen ilmaisu *hajdud*, jolla on tarkoitettu oikealta polulta sivuun astumista.

maallisina tuomareina toimineiden ruhtinaiden, *knezien*, lisäksi sotilasjohtajat, *vojvodit*. Sulautuminen ja muuntuminen enemmistönä olleisiin ortodoksiserbeihin tapahtuivat vuosisatojen kuluessa ja lopullisesti vasta 1800-luvulle saavuttaessa. Graničareja johtamaan asettui yleensä kunkin alueen väestön itse keskuudestaan valitsevia, yksinvaltaisesti hallinnoivia ylimyksiä sekä kroaattien että serbien piiristä. Vastineeksi sotilaspalveluksesta, linnoitustöistä ja monarkian suojaamisesta turkkilaisia vastaan sotilasrajan sotilaat saivat uskonnonvapauden, vapautuksen feodaalisista velvollisuuksista sekä luvan viljellä maata yhteisesti. Maantieteellisesti sotilasraja tarkoitti ottomaanien etenemisen ja ajoittaisen vetäytymisen mukaan vaihtelevaa, epäsäännöllisen puolikaaren muotoista, pääosin vuoristoista sekä karua aluetta Zadarin itäpuolelta alkaen ja Varaždinin, Karlovacin sekä Zagrebin eteläpuolelta kiertäen. Sotilasraja jakautui kahteen osaan. Kroatian sotilasraja kulki Kupa-joelta Adrianmerelle ja Slavonian sotilasraja Drava-joelta Kupa-joelle.⁵⁹

Usein on mainittu, että vain serbeistä tuli sotilasrajalle asutettuja vartioidia. Käsitystä on perusteltu sillä, että ottomaanien hallitseman alueen laajentumisen ja ilmeisen väkivallan uhkan vuoksi alueella aiemmin asuneet kroaatit olivat väistyneet syvemmälle Habsburgien valtakunnan alueelle. Kun Habsburgien valtakunta joutui vastaanottamaan tasaisena virtana etelästä ja kaakosta turvallisemmille seuduille hakeutuvia serbejä kokonaisina sukukuntina, heidän sijoittamisensa Krajinan vuoriston tyhjentyneille ja syrjäisille rajalueille suojelemaan valtakuntaa tuntui luonnolliselta ratkaisulta. Sotilasrajan vartioidien maine hyvinä sotilaina oli siis itse ansaittua, se ei ollut esimerkiksi Serbiasta tuotua pääomaa. Valakkien puolestaan on mainittu olleen alueella illyrioiden ohella vaikuttaneita alkuperäiskansoja jopa ennen slaavien saapumista. Kroaattienemmistö Vojna Krajinassa ajoittuu sotilasrajan ensimmäiseen vuosisataan, mutta heitä, samoin kuin sloveeneja palveli sotilasrajan joukoissa koko ajan.⁶⁰

⁵⁹ Pavlowitch, Stevan K.: Tito – Yugoslavia's Great Dictator. A Reassessment. Hong Kong 1992, s. 12; Pavlowitch (2002), s. 14, 18–22, 24–25, 61–62 ja 114; Subotić, s. 35; Glenny, s. 8 ja 41; Tanner, s. 37, 39–40 ja 49–50; Zametica, s. 6–7 ja 17; Hoare, s. 41 ja 43; Putzgers, kartat 18 ja 20; Hiltunen, Sinikka: Etninen sanasto. Tampere University Press, Vammala 1998. << http://tampub.uta.fi/E/etninen_sanasto_1998.pdf >> [sähköinen julkaisu]. (viitattu 1.4.2012), s. 323.

⁶⁰ Pavlowitch (1992), s. 12; Pavlowitch (2002), s. 14, 18–22, 24–25, 61–62 ja 114; Subotić, s. 35; Glenny, s. 8 ja 41; Tanner, s. 37, 39–40 ja 49–50; Zametica, s. 6–7 ja 17; Hoare, s. 41 ja 43. – Oheinen kartta kuvassa 3: United Kingdom, Admiralty, Naval Intelligence Division: Yugoslavia, 2 – History, Peoples and Administration. London 1944, s. 20.

Kuva 3. Sotilasraja – Vojna Krajina

Sotilasrajan sotilasorganisaation rekrytointi perustui *zadruga*-nimisiin hallinnollisiin yksiköihin, joita voi verrata suomalaisille tutumpaan termiin Ruotsin vallan ajalta, sotilasruotuun. Kukin *zadruga* koostui 60–80 asukkaasta, joiden keskuudesta oli äänestetty ”talon vanhin”, yleensä jo iäkkäämpi reserviin siirtynyt *graničari*. Kukin *zadruga* oli velvollinen asettamaan oman sijaintinsa mukaiselle komppanialle miespuolisten asukkaidensa määrästä riippuvan kiintiön sotilaita. *Zadrugoista* rekrytoitu sotilasrajan kenttäpataljoonan sotilas osallistui kolmen–neljän viikon välein vartiopalvelukseen. *Zadruga* varasi sotilaalleen mukaan elintarvikkeet, joista hän itse valmisti ateriansa vartiopäikkään. Sotilaan varustukseen kuului musketti, miekka, ruutipurkki ja suojaviitta. Vartioasemat olivat yleensä kuuden–kahdeksan miehen linnoitteita, käytännössä maahan kaivettuja majoja. Upseereiden asemapaikoilta suoritettiin Bosniasta tapahtuvan tunkeutumisyrytyksen sattuessa hälytys erityisillä merkinantotorvilla. Vojna Krajinan linnoitusketju sisälsi pienempien asemien lisäksi myös suurempia linnoituksia vartiotorneineen ja muureineen.⁶¹

Sotilasrajan uhanalaisimpana suuntana pidettiin Luoteis-Bosnian ympäri kaareutuvaa linnoitusketjua. Ottomaanien vallattua Bihacin, kohdistui Una-joen vartta seuraavaa sotilasrajaa vastaan merkittävä uhka. Myös ottomaanit pitivät aluetta tärkeänä ja perustivat Bihacissa sijainneen Itävallan sotilasrajan alueellisen yksikön, *kapetanijan*, alueelle oman kapetanijansa. Siitä muodostuikin koko Bosnian *eyaletin*, maakunnan, tärkein kapetanija. Uhanalaisimman

⁶¹ Tanner, s. 85.

alueen rekrytointi- ja puolustusongelmien ratkaisemiseksi perustettiin Zagreb-
bin lounaispuolelle Karlovacin varuskunta ja kaupunki vuonna 1581. Sotilaiden
sekä asukkaiden houkuttelemiseksi kaikki tulijat toivotettiin tervetulleiksi ja
kaupungin asukkaiksi riippumatta siitä, olivatko he saksalaisia, unkarilaisia,
kroatialaisia tai muihin kansallisuuksiin kuuluvia.⁶² Ei ole siis perusteita pitää
Vojna Krajinaa ja graničareja vain yhden kansan historiaan tai sotahistoriaan
liittyvinä, vaikka tämän suuntaisia argumentteja käytettiin vuosina 1991–1995
Krajinan maakunnan kohtalosta taisteltaessa. Osapuolet tulksivat alueen his-
toriaa kukin omasta näkökulmastaan.

Vojna Krajina kehittyi 1500-luvun puolivälin jälkeen myyttiseksi varus-
kuntakaupunkien ja linnoitusten ketjuksi, jota puolustivat pelottomat ja tem-
peramenttiset taistelijat. Mainetta ylläpitivät sotatoimissa osoitetun kyvyk-
kyden lisäksi graničareille myönnettyjen hallinnollisten ja veronkannollisten
privilegioiden sitkeä ja peräänantamaton puolustaminen sekä toisaalta myös
johdonmukainen ja sataprosenttinen lojaalius keisaria kohtaan toistuvissa ka-
pinatilanteissa. Linnoitukset kestivät todellisuudessa ottomaanien iskut vain,
koska ottomaaniarmeijan iskukyky oli oleellisesti vähentynyt. Sotilasrajan
miesvahvuuskin oli 1570-luvulle saavuttaessa laskenut vain 3 000 sotilaaseen.⁶³

Sotilasraja oli tarkoitettu suojaamaan Habsburgien valtakuntaa otto-
maaniarmeijan sotilaalliselta paineelta, mutta myös toimimaan tarvittaessa
hyökkävänä armeijana. Sotilasrajan väestöstä muodostetut rykmentit osallis-
tuivatkin menestyksellisesti sotatoimiin osana Habsburgien armeijaa ympäri
Eurooppaa aina vuosien 1618–1648 kolmikymmenvuotisesta sodasta asti. Ar-
meija rekrytoi riveihinsä yhä enemmän ja enemmän eteläslaaveja, erityisesti
serbejä, käynnistääkseen vastahyökkäyksen ottomaaneille menettämiensä alu-
eiden takaisinvaltaamiseksi. Turkkilaisten armeija kukistettiin Wienin edus-
talla vuonna 1683, Belgrad liitettiin Habsburgien valtakuntaan vuonna 1688,
Niš sekä osia Kosovosta ja Makedoniasta hieman myöhemmin. Freikorpsien
eteläslaavit joutuivat taistelemaan itävaltalaisarmeijan riveissä myös Pohjois-
Italiassa. Venetsian tasavaltaa vastaan suunnatut eteläslaavit, uskokit, asutet-
tiin pääosin Klisiin, Senjiin ja Adrianmeren rannikolle Ravni Kotariin ja Boka
Kotorskaan.⁶⁴

Seuraava tulokseton yhteenotto käytiin vuosina 1787–1791, jolloin Habs-
burgien valtakunnan keisari Josef II ja Venäjän keisarinna Katarina II:n aloit-
tama, Turkin Euroopan puoleisten osien jakamiseen pyrkinyt sota päättyi
ratkaisemattomana. Myös tälle sodalle oli leimallista serbien kannustaminen
vastarintaan alueidensa miehittäjiä vastaan, heidän kouluttamisensa sissi-
sodankäyntiin ja alueen siviilien väistyminen suojaan metsiin sekä vuoristoon.
Suuri osa Itävalta-Unkarin armeijassa palvelleista serbeistä oli nimenomaan
Krajinan alueen sotilasrajan serbien jälkeläisiä, jo tuolloin kunniakkaat so-
tिलाalliset perinteensä tiedostavia ja omanarvon tunteen täyttämiä sotureita.
Viimeisimpien sotien aikana Habsburgien rekrytointi pyrki erityisesti *hajduk-
kir ryhmien* muodostamiseen. Sotilasrajan graničareja ja erityisesti kroaatteja oli
taistelemassa Italiassa vuosina 1796–1797. Kroaatteja oli runsaasti mukana

⁶² Ibid., s. 38 ja 47.

⁶³ Ibid., s. 38.

⁶⁴ Pavlowitch (1992), s. 12; Pavlowitch (2002), s. 14, 18–22, 24–25, 61–62; Subotić, s. 35–36, 40 ja 114; Glenny, s. 8 ja 41.

myös Napoleonin joukoissa eri taisteluissa, ja he kärsivät suuria tappioita erityisesti Venäjälle suuntautuneella retkellä⁶⁵

Lisää taistelukokemusta sotilasrajan itäisimpien osien vartijat saivat keuhalla 1848 Unkarin vastaisen kapinan alettua. Serbeistä ja kroaateista koostuvat yksiköt taistelivat rinnakkain unkarilaisia joukkoja vastaan, osa jopa unkarilaisten riveissä kapinallisia vastaan. Balkanin alueen historian kompleksisuutta todistaa edelleen myös se, että osa unkarilaisista taisteli serbien riveissä maanmiehiään vastaan. Unkarilaisia joukkoja vastaan taistelleen kapinallisarmeijan johtajana oli serbialaisen *Vojvodinan* (sotilasraja` unkarin kielessä) komentaja Đorđe Stratimirović ja unkarilaisten johdossa kenraali Hrabovsky. Unkarilaiset joukot kukistivat kapinan elokuussa 1848. Kroaattisotilaita palveli sotilasrajan joukoissa vielä 1800-luvun puolivälissä. Kroatialainen kenraali Rukavina toimi 1830-luvulla jopa koko Vojna Krajinan komentajana.⁶⁶

Itävallan vapaajoukkoihin ja muihin yksiköihin rekrytoidut, määrältään useisiin tuhansiin nousseet kroaatit sekä serbit saivat kunnollisen sotilaskoulutuksen ja runsaasti taistelukokemusta sodissa, joita Habsburgien valtakunta kävi eri puolilla Eurooppaa. Sodista hengissä selvinneet palasivat asuinseuduilleen ja käyttivät saamiaan kokemuksia hyväkseen muun muassa sotilasrajan palveluksessa tai hajdukkinä tai osallistuivat muilla tavoin 1700- ja 1800-luvun molemmin puolin tapahtuneisiin ottomaanien vastaisiin kansannousuihin.⁶⁷

Krajinan sotilasrajan graničareille ja heidän jälkeläisilleen rakentui vuosisatojen kuluessa oma sotilasperinne sekä maine kyvykkäinä ja kestävinä sotilaina. Kyky sodankäyntiin ei rajoittunut vain paikalliseen puolustukseen, vaan sotilasrajan rykmenttejä pystyttiin käyttämään alueella laajemminkin. Eteläslaaveja rekrytoitiin lisäksi joukko-osastoihin, jotka sotivat Italiassa, Keski-Euroopassa ja jopa Venäjällä asti. Lähteiden valossa jatkuva sotiminen ja toistuvat tappiot mutta myös tasaisin väliajoin sotilaallista mainetta ylläpitävät menestykset vaikuttavat totuttaneen ja karaisseen tai ehkä ennemminkin turruttaneen sotilaat. Yhteenvetona voikin todeta, että eteläslaavien myyttinen sotahistoria rakentuu yhtälailla niin tappioiden kuin voittojenkin varaan. Vastuussa sotatoimista oli Habsburgien valtakunnan poliittinen ja sotilaallinen johto. Eteläslaavit palvelivat valtakuntaa yleensä sotilaina tai alemmina johtajina, harvoin korkeampaa sotataitoa harjoittaneina tai kehittäneinä ylimpinä komentajina.

OTTOMAANIEI SOTATAITO

Ottomaanien aikaa edeltäneestä, nimellisesti bosnialaisesta sotataidosta tai sotahistoriasta ei ole viitteitä, ainoastaan alueella asuneiden kroaattien ja serbien yhteenotoista muiden kansojen ja alueelle hyökänneiden kanssa. Ottomaanien vallan aikana islamiin kääntyneiden slaaviheimojen jäsenten sotataito ja sotilaallinen toiminta on luettava pääasiassa ottomaanien sotalaitoksen piirissä tapahtuneeksi toiminnaksi. Toisaalta Bosnian muslimit myös

⁶⁵ Pavlowitch (1992), s. 12; Pavlowitch (2002), s. 20–22, 24–25, 61–62; Subotić, s. 36, 44 ja 114; Glenny, s. 8; Tanner, s. 68 ja 71.

⁶⁶ Glenny, s. 50–52 ja 56; Tanner, s. 76–77.

⁶⁷ Subotić, s. 43; Reichl-Ham, s. 666–670.

nousivat ajoittain aseelliseen vastarintaan ottomaanivaltakuntaa vastaan. Alueella ei voinut kehittyä mitään omaa erityistä Bosnian muslimien sotataitoa, vaan heidät integroitiin osaksi ottomaanivaltakuntaa ja myös sen puolustusta. Bosnian muslimit olivatkin keskeisessä asemassa ottomaanien sotilaallisissa rakenteissa valtakunnan luoteisosissa. Vaso Pelagić, bosnialainen historioitsija 1800-luvulta, väitti että bosnialaiset olivat aina puolustaneet ”*isänmaataan ja itsenäisyyttään*” maahantunkeutujia vastaan. Toteamus joutuu outoon valoon perehdyttäessä syvällisemmin ”bosnialaisuuteen”, koska sellaista kansallisuutta ei ollut virallisesti olemassa ennen Pelagićin väitettä, eikä vielä yli sataan vuoteen sen ajankohdan jälkeenkään.⁶⁸

Korkeimpana pidettyä sotataidon tasoa ottomaanien valtakunnassa edusti 1300–1500-lukujen armeija. Se oli ajankohtaansa nähden ylivoimainen, ja sen sotatoimet laajensivat valtakuntaa erittäin laajaksi. Ottomaaniarmeijaa onkin pidetty eräänä kaikkien aikojen menestyksekkäimpänä armeijana. Sulttaani Suleimanin armeijan on kerrottu elokuussa 1521 olleen peräti 200 000 miehen vahvuinen.⁶⁹ Armeijan vahvuus oli aikakauteen nähden poikkeuksellisen suuri. Vastaavan kokoisiin joukkoihin ylettiin Euroopassa vasta länsimaisen sotatouksen murroksen yhteydessä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa yleisen asevelvollisuuden laajennuttua lähes koko maanosaan.

Itävallan ja Unkarin Krajinaan rakentaman sotilasrajan esimerkkiä seuraten myös ottomaanien valtakunta rakensi suojakseen linnoitusketjun. Se valmistui lopulliseen muotoonsa vuonna 1700. Bosnian muslimit organisoitiin 40 vuoden kuluessa alueellisiin rajajoukkoihin Itävallan ja Venetsian vastaisille rajoille. Linnoitusketjun seuduille perustettiin *kapetanien* johtamat *kapetanijat*, joista kukin sisälsi ainakin yhden kaupungin ja linnoituksen. Rajajoukkojen ylijohdo oli Bosnian hallinnollisen alueen, *eyaletin*, kuvernöörin, *beylerbeyin*, käsissä. Beylerbeyi oli puolestaan sulttaanin alainen. Wienin epäonnistuneen piirityksen jälkeen kapetanijoita oli 12 kappaletta. Vuosien kuluessa niiden määrä vaihteli, kunnes vuonna 1829 määrä nousi 39:ään.⁷⁰

Ottomaanit käytännössä militarisoivat koko Bosnian, ja sotilastoiminnasta tuli merkittävä osa muslimien identiteettiä ja koko Bosnian identiteettiä. Alueelle muodostui oma sotilaselitiinsä. Kuhunkin kaupunkiin perustettiin *ayanin* virka. Ayan oli vaaleilla valittava kaupungin johtava viranomainen, joka tuli valita *sipaheista* (ottomaanien ratsuväki), *janitsaareista* (ottomaanien eliittijalkaväki) tai muista bosnialaisen ottomaanieliitin jäsenistä. Ayan oli mahdollista valita myös kristityistä. Sodan jälkeen pääosa muslimitalonpojista sai vielä verovapauden, jotteivät he olisi niin sidottuja omaan maahansa ja jotta laajamittainen liikekannallepano olisi mahdollista. Lähes jokainen täysiikäinen mies oli jollain tavalla mukana asepalveluksessa tai ottomaanivaltakunnan puolustusjärjestelyissä. Toimenpiteiden lopputuloksena Bosniaan oli luotu omintakeinen alueellinen puolustusjärjestelmä. Järjestelmän rakenteet sijoittuivat ottomaani-imperiumin luoteisrajalle, ja puolustustehtävissä toimivat pääasiassa Bosnian muslimit.⁷¹

Sarajevo, Banja Luka, Travnik ja Mostar muodostuivat sotilaallisesti tärkeiksi ottomaaniarmeijan tukikohdiksi sijaintinsa ja tiestön solmukohtien ansiosta. Erityisesti sarajevolaiset olivat jo 1400-luvun puolivälissä näkyvästi mukana ottomaaniarmeijan sotatoimissa. Suhteet eivät olleet myöskään kit-

⁶⁸ Hoare, s. 26 ja 33.

⁶⁹ Glenny, s. 70–71; Tanner, s. 29 ja 34.

⁷⁰ Hoare, s. 46–47.

⁷¹ Ibid. – Ottomaanien ratsuväestä on käytetty myös termejä *spahi* ja *spakh*.

kattomia, koska muun muassa vuonna 1650 sarajevolaiset nousivat kapinaan ottomaanihallintoa ja -joukkoja vastaan laittomaksi kokemansa veronkannon vuoksi. Laajamittaisemmaksi Bosnian muslimien ottomaanien vastainen vastarinta kehittyi vuonna 1826 – taas Sarajevossa. Kansannousu, joka vastusti sulttaanin päätöstä lakkauttaa janitsaarijoukot, levisi koko Bosniaan. Kapina kuitenkin epäonnistui. Seuraava laajempi kapina käynnistyi sarajevolaisen Ahmet Munib Glodon johtamana. Noin 20 000 miehen vahvuinen joukko vastusti ottomaaniarmeijan modernisointiyritystä, mutta kapina epäonnistui. Sarajevo-laisten toistuneet kansannousut muodostuivat esimerkeiksi muille bosnialaiskaupungeille.⁷²

Bosniassa asuneiden slaavien ja erityisesti alueen muslimien historia 1700- ja 1800-luvuilla on vahvasti sotilaallinen. Alueen väestö toisaalta organisoitiin osaksi ottomaanien ja Itävallan välisen rajan suojaksi perustettuja alueellisia joukkoja, toisaalta väestö myös nousi toistuvasti kapinaan alueen hallinnollisia isäntiä vastaan. Uskallus nousta vastarintaan epäoikeudenmukaiseksi koettua hallintoa vastaan, vaikka ylivoimaisen asevoiman tiedettiinkin olevan edessä, vakiintui siten osaksi myös Bosnian monikansallisen muslimiväestön identiteettiä.

Ottomaanien sotataidolla oli oma merkityksensä alueella asuneiden slaavien sotataidon kehittymisessä. Slaavit ottivat oppia heitä vastaan käydyistä taisteluista, sekä voitetuista että hävityistä. Tämän lisäksi oli hetkiä, jolloin eteläslaavit taistelivat ottomaaniarmeijan rinnalla sulttaanille epälojaaleja janitsaarikomantajia vastaan, kuten syksyllä 1804. Tuolloin 20 000–30 000 serbistä koostunut puolisotilaallinen joukko ei voinut välttää saamasta kokemusta rinnallaan taistelevien ottomaanien sotilaallisista taidoista. Pääosa Serbiassa ja Bosniassa toimineiden ottomaanijoukkojen sotilaista oli albaaneja enimmäkseen Kosovosta ja Makedoniasta. Aiemmin, kun alueen serbit olivat hävinneet taistelunsa ottomaaneja vastaan, ottomaanit olivat käyttäneet heitä sotilaina Unkarin vastaisella rajalla, siis samalla tavalla kuin Habsburgien valtakunta käytti serbejä ja kroaatteja sotilasrajalla ottomaaneja vartioimaan.

Aivan kuten Kroatiaankin, myös Bosniaan 1400-luvulla saapuneet ortodoksiset valakit sulautuivat vähitellen paikallisiin ortodokseihin. Valakeista muodostettiin oma erillinen sotilasyksikkönsä osaksi ottomaaniarmeijaa. Sen yksiköt ryhmitettiin pääasiassa Habsburgien valtakunnan vastaiselle raja-alueelle.⁷³ Näin oltiin tilanteessa, jossa valakkeja palveli sekä Habsburgien Vojna Krajinan että ottomaanien alueellisissa rajajoukoissa, kuvaannollisesti siis veli veljeä vastaan.

Rajalle ryhmitettyjen joukkojen lisäksi ottomaanit ottivat kristittyjä miehiä ja poikia myös eliittisotilaidensa, janitsaarien riviin. Serbian ensimmäisen kansannousun aikaan ottomaaniarmeijan tavallisten yksiköiden riveistä karkasi tuhansia serbitalonpoikia. Ottomaanihallinto ei lopulta sallinut kristittyjen palvelua valtakuntansa armeijassa lainkaan, vaan vaati rekrytoitavien kääntymistä islamiin. Vallattujen alueiden kristittyjä puolestaan rasiettiin raskailla sotilaspalveluksen korvaavilla veroilla. Miehistötason tehtävien ohella ottomaanien armeijassa ja hallinnossa palveli serbejä ja muita slaaveja myös johtotehtävissä, jopa aivan ylimmällä tasolla. He olivat kääntyneet islaminuskoon, eivätkä aina puhtaasti uskonnollisista syistä.⁷⁴

⁷² Ibid.

⁷³ Hoare, s. 51.

⁷⁴ Pavlowitch (2002), s. 14, 49 ja 68; Glenny, s. 12, 18, 74–75 ja 77. – Serbialaista sotataittoa käsittelevässä kirjallisuudessa mainitaan toisaalta myös, ettei serbejä olisi koskaan palvelut janitsaareina. Pavlo-

Eräs menestyneimmistä käännyttäjäisistä oli sotamarsalkka ja kuvernööri Omer Pašša Latas (1806–1871). Hän oli syntyjään sotilasrajan ortodoksi, mahdollisesti serbi Kroatian Likasta, Kninin Krajinan pohjoisosista. Hän palveli Itävalta-Unkarin armeijassa kadettina, joutui pakenemaan Bosniaan ja kääntyi islaminuskoiseksi. Hän erikoistui ottomaaniarmeijassa kapinallisliikkeiden vastaiseen sodankäyntiin. Albanian ja Bosnian lisäksi marsalkka Latas taisteli muun muassa Kurdistanissa ja Syyriassa. Lataksen uran huippuhetkenä on pidetty Krimin sotaa, jossa hän toimi kaikkien turkkilaisjoukkojen ylimpänä komentajana. Lataksen vastapuolena Bosniassa toimivat vuosina 1850–1851 sulttaanin hallintoa ja joukkoa vastaan nousseet Bosnian muslimit. Latasta on kuvattu kykeneväksi organisaattoriksi ja uudistajaksi sekä toimissaan erittäin säälimättömäksi ja tehokkaaksi.⁷⁵

Omer Pašša Latas toi Bosniaan mukanaan koetellun ja vastarintaliikkeiden nujertamiseen erikoistuneen osaston. Osaston johtoporras koostui noin 30 kokeneesta vanhemmasta upseerista, jotka olivat enimmäkseen vuonna 1849 Itävallasta loikanneita, islamiin kääntyneitä puolalaisia ja unkarilaisia. Osastoon kuului yhteensä 8 000 miestä, joista 2 000 oli monien pelkäämiä puoliosotilaallisia albaanitaistelijoita. Erityistehtäviä varten osastoon kuului lisäksi yksinomaan puolalaisista ja unkarilaisista koostuva *murtad*-pataljoona (’petturit’). Toisin kuin aiempia kapinayrityksiä tukahduttaessa, Omer Pašša Lataksen osasto oli varustettu myös 34 ajanmukaisella kanuunalla. Koska kapinallisten joukkojen toiminta ei ollut koordinoitua eikä vastarinta ollut kaikkialla yhtenäistä, kykeni Lataksen osasto kukistamaan kapinalliset seutukunta kerrallaan ja siirtymään aina edellisen tehtävän päättymisen jälkeen uudelle alueille samaan puhdistustoimeen.⁷⁶

Palatessaan voittoisilta retkiltään jo puhdistamiensa alueiden halki erityisesti Omer Paššan puoliosotilaalliset albaaniyksiköt syyllistyivät kohdalle osuneiden talojen ja kylien ryöstelyyn sekä tuhoamiseen. Sillä, oliko kylä kapinallisten serbien vai sulttaanille kuuliaisten muslimien, ei ollut merkitystä. Omer Paššan taktiikkaan kuului myös paikallisten bosniakkiviranomaisten ja sivistyneistön vangitseminen lähes poikkeuksetta. Hänen tavoitteenaan oli Bosnian ja Hertsegovinan hallintorakenteiden täydellinen uudistaminen. Odottamattomana seurauksena tästä oli, että myös Omer Paššan joukkojen rahoitus Istanbulista lakkasi kokonaan. Tämän seurauksena kapinallisten kukistajat ottivat korvauksetta haltuunsa suuren määrän rakennuksia, ruokaa, karjaa sekä hevosia. Näillä alueilla aiemmin asuneet slaavit, niin muslimit kuin kristitytkin, joutuivat väistymään ja jättämään arvokkaimman omaisuutensa jälkeensä.⁷⁷

Omer Pašša Lataksen toukokuussa 1850 alkanut toiminta päättyi syksyllä 1852 siihen, että kaikki kapinalliset alueet oli saatu hallintaan. Hieman yli kahdessa vuodessa Bosnian hallintojärjestelmä oli puhdistettu ja bosnialaisen sivistyneistön separatistiset haaveet tuhottu. Vaikutus oli kuitenkin vain väliaikainen, koska hyvin nopeasti pienet ottomaanien hallintoa vastustavat toimet alkoivat uudelleen näkyä bosnialaisessa maaseutukuvassa. Poikia ei lähe-

with on oman alansa ja oman kansansa menneisyyden tunnetuimpia riippumattomia, lännessä uransa luoneita tutkijoita. Hänen tutkimustuloksiaan ole kiistäminen, varsinkaan kun hän ei ole esimerkiksi riippuvainen nyky-Serbian yliopistolaitoksesta tai nykyisistä tai entisistä ”virallisista” historiantulkintoista ja sitä kautta pakotettu kiistämään etnisesti vähemmän hohdokasta sotahistoriallista yksityiskohtaa.

⁷⁵ Pavlowitch (2002), s. 49; Glenny, s. 77–81; Hoare, s. 39 ja 50.

⁷⁶ Pavlowitch (2002), s. 49; Glenny, s. 77–81; Hoare, s. 39 ja 50.

⁷⁷ Pavlowitch (2002), s. 49; Glenny, s. 77–81.

tettykään asepalvelukseen, sadot korjattiin ilman lupia eikä veroja maksettu. Seuraavien kahdenkymmenen vuoden kuluessa alueella alkoi uusia paikallisia aseellisia kansannousuja. Vuosien 1850–1851 kansannousu jäi elämään bosnialaisessa kansanperinteessä ainakin 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille.⁷⁸

Kokemistaan takaiskuista huolimatta Turkin armeija oli saavuttanut ja onnistunut ylläpitämään 1800-luvun jälkipuoliskolla sellaisen tason, että Serbian sekä Montenegron armeijat eivät kyenneet haastamaan sitä ilman ulkopuolista apua. Turkkiilaisten ylivoima ja uudenaikainen kiväärrikaliiperinen aseistus olivat ajoittain ylivoimainen yhdistelmä vuosina 1875–1876, ja ne aiheuttivat myös vuonna 1877 sotaan liittyneelle Venäjälle hetkittäisiä ongelmia.⁷⁹

Myös ottomaaniarmeija koostui alueellisesta ja operatiivisesta osasta, vaikkeivät termit aikakaudella käytössä olleetkaan. Vojna Krajinan vastavoimaksi perustetut kapetanijat muodostivat asevoimien alueellisen osan. Janitsaarit ja sipahit olivat laajalla alueella käytettävä, liikkuva sekä iskukykyinen operatiivinen armeija.

Turkkilaistakaan vaikutusta ei siis voi jättää täysin huomiotta. Ottomaaniarmeija kykeni ylivoimallaan ottamaan laajoja alueita haltuun, pitämään ne vallassaan pitkiä aikoja ja jopa rekrytoimaan valloitetujen alueiden asukkaita omiin joukkoihinsa. Kansannousujen kukistamisessa osattiin ottaa opiksi aiemmista kokemuksista ja muodostamaan hyvinkin poikkeuksellisia organisaatioita sekä käyttämään epätavallisia menetelmiä. Paikalliset oppivat vastaavasti sen, että hetkellinen alakynteen jääminen ei merkinnyt lopullista tappiota, kunhan vain osattiin väistyä ja odottaa voimasuhteiden muuttumista otollisimmiksi. Sotataidon ja sotamateriaalin kehitys ajoi lopulta ohi ottomaaniarmeijan, joka ei kyennyt seuraamaan omaa aikaansa. Tämä johti voimasuhteiden muutokseen sekä entisen suurvalta-armeijan tappioon.

Eteläslaavit oppivat ottomaanien sotataidosta myös sen, että erityisesti sissisodan ja kapinan vastaisissa sotatoimissaan vastustaja on hyvin usein päätenyt käyttämään äärimmilleen vietyä väkivaltaa ja kostotoimia. Rankaisutoimenpiteitä ei ole kohdistettu yksinomaan sotilaalliseen toimintaan osallistuneita vastaan.

HAJDUKIT JA ČETNIKIT

Kuningas Dušanin laajentaman serbien kuningaskunnan tsaari Lazarin johtaman sotajoukon tultua lyödyksi Kosovo Poljessa ja monarkian alueen jouduttua miehitetyksi, alettiin organisoida ottomaanien vastaisten *hajdukki-*en käymää sissisotaa. Hajdukkit olivat pääosin serbitalonpoikia, jotka menestyivät partisaaniryhmissä vastarinnassa. Hajdukkien vastarinta alkoi laajeta 1500-luvun lopulla turkkilaisten otteen heiketessä, serbien aseman huonontuessa ja talonpoikien ryhtyessä vaatimaan itselleen maata. Pećissa sijaitsevan serbien ortodoksisen patriarkaatin vahvistuttua suuttumus turkkilaishallintoa kohtaan kasvoi ja serbien tekemät laittomuudet sekä vastarinta levisivät aina Hertsegovinaan asti ja aiheuttivat turkkilaisille tuntevia sotilaallisia tappioita. Ensimmäinen kirkon tukema kansannousu tapahtui Itävallan ja Turkin välisen sodan yhteydessä 1593–1606. Hajdukkit liittyivät yhteen yksittäisinä miehinä

⁷⁸ Pavlowitch (2002), s. 49; Glenny, s. 77–81; Hoare, s. 50.

⁷⁹ Subotić, s. 52–53.

tai ryhminä ja pyrkivät yhteiskunnallisiin muutoksiin. Levottomuudet jatkuivat läpi 1600-luvun.⁸⁰

Hajdukkiryhmät olivat yleensä itsenäisiä noin 30 kokoneen taistelijan sotilaallisesti organisoituja osastoja, komppanioita. Joissain tosin tiedetään olleen jopa useita satoja miehiä. Näitä erivahvuisia osastoja on mainittu olleen jopa satoja. Osastoista raaimpia olivat ottomaanien kostotoimien kohteeksi joutu-neilta Bosnian ja Vidinin alueilta kotoisin olleiden hajdukkien muodostamat osastot nimeltään *beskućnici* ('kodittomat'), jotka toimivat ajoittain jopa liiankin säälimättömästi vastustajiaan kohtaan. Kutakin hajdukkiryhmää johti *harambaša*, jollaiseksi nousi yleensä osaston arvostetuin jäsen. Useita satoja miehiä käsittäneiden osastojen kokoamiseksi ja koordinoitujen hyökkäysten toteuttamiseksi kutsuttiin kokoon kaikkien harambašojen kokous. Hajdukkien kokonaismäärä kohosi alussa 5 000–6 000 taistelijaan. Kaksi vuotta kansannousun alkamisesta heitä on arvioitu olleen jopa 15 000–20 000. Hajdukkijoukkojen organisaatioiden toiminta perustui kiinteään toveruuteen ja ehdottomaan kuriin.⁸¹

Hajdukit muun muassa tuhosivat turkkilaisten omaisuutta, tekivät salamurhia, öisiä hyökkäyksiä, väijytyksiä, käyttivät vetäytyessään pieniä viivytysosastoja, pitivät yllä hyviä suhteita paikalliseen väestöön sekä tukeutuivat huollossa *jatakeihin*, omaan väkeensä, joka oli jätetty kyliin kyseistä tehtävää varten. Hajdukkien käyttämä aseistus koostui kivääreistä, pistooleista, *jataka-neista*, joka oli kaareva teräase, sekä useantyyppisistä muista teräaseista.⁸²

Serbian ensimmäinen ja toinen kansannousu vuosina 1804–1815 olivat sissisotia, varsinkin alkuvaiheissaan. Hajdukkien toiminta liittyi kiinteästi myös kansannousuihin, kuten jäljempänä tarkemmin kerrotaan. On kuitenkin huomattava, että hajdukkien vastarinta oli jatkunut pitempään ja perustui varsin vapaamuotoisiin kokoonpanoihin. Vaikka hajdukkijoukkojen vahvuus kasvoikin varsin suureksi, ne olivat silti hajanaisia, eivätkä olleet varsinainen armeija. Serbien kansannousujen myötä vastarinta laajeni lähes koko kansan vastarinnaksi ja sai toimintaa yhtenäistäviä kansallisia piirteitä. Myös Đorđe "Karadžorđe" Petrovićin (1752–1817) johtama ensimmäinen Serbian kansannousu helmikuussa 1804 laajeni koko kansan vastarinnaksi.⁸³

Janitsaareja pelättiin heidän väkivaltaisuuksiensa vuoksi ja kansannousun välitön syyke oli 70:n tai jopa lähes sadan serbialaisen yhteiskunnan vaikutusvaltaisimman henkilön joukkomurha. Ennakoidun serbien kansannousun estämiseksi tehdyn iskun takana olivat dalit. Henkiin jääneet vojvodit, eli 'sotilaskomentajat', sukujen vanhimmat ja papit kokoontuivat 14. helmikuuta 1804 Orašacissa Keski-Serbiassa ja päättivät aloittaa aseellisen kansannousun. Nopeasti laajan kannatuksen saanut spontaani kansannousu laajeni talonpoikien, erilaisten lainsuojattomien, entisten Itävallan armeijassa palvelleiden sotilaiden sekä muiden vapaaehtoisten muodostamaksi organisoiduksi vastarintaliik-keeksi. Kannatuspohjaa laajensivat Bosnian puolella tapahtuneet muslimien raa'at vastatoimet.⁸⁴

⁸⁰ Pavlowitch (2002), s. 17–18; Milojević, s. 106; Subotić, s. 42.

⁸¹ Glenny, s. 9 ja 12; Milojević, s. 107; Subotić, s. 42 ja 46.

⁸² Milojević, s. 107–108; Subotić, s. 42.

⁸³ Pavlowitch (2002), s. 28–29; Milojević, s. 108–110; Glenny, s. xxvi, 2–3, 9 sekä 12; Subotić, s. 44 ja 48; Zametica, s. 20; Đorđević (2000), s. 33.

⁸⁴ Pavlowitch (2002), s. 28–29; Milojević, s. 108–110; Glenny, s. xxvi sekä 2–3; Subotić, s. 44 ja 48; Tanner, s. 74; Reichl-Ham, s. 665.

Serbien järjestäytyneet osastot iskivät janitsaarien komentopaikkoihin, surmasivat kaikki kiinni saadut turkkilaiset ja ryhtyivät tuhoamaan ottomaanien sotilaallisia, hallinnollisia sekä taloudellisia rakenteita. Kansannousun taustalla olleet rajoitetut tavoitteet eivät lopulta näkyneet käytännön sotatoimissa, vaan lähes kaikki ottomaanien hallinnon rakenteet oli tuhottu vuoden 1804 loppuun mennessä. Hajdukien vastarinta sai merkittävää taloudellista ja muuta tukea alueen ulkopuolelle muuttaneilta vakavaraisilta serbeiltä. Kapinallisten aseet saatiin pääosin salakuljettamalla Habsburgien valtakunnasta, vaikka Itävalta virallisesti olikin kieltänyt aseviennin.⁸⁵

Serbian kansannousun yksiköt muodostettiin alueellisella periaatteella, ja niiden kokoonpano rakentui hajdukkiyksiköiden pohjalle. Hajdukien aiemmin saamat taistelukokemukset, heidän menestyksellisesti käyttämänsä kokoonpanot ja aseistus sekä muut olosuhteet johtivat siihen, että väijytykset, nopeat iskut sekä muut partisaanityyppiset menetelmät olivat luonnollinen toimintatapa myös 1800-luvun alun kansannousuille. Serbialaiset siviilit muonittivat ja majoittivat hajdukit kansannousun ajan. Jo aiemman vastarinnan yhteydessä syntyneistä hajdukkiyksiköistä ja aseistautuneesta kansasta kasvoi nopeasti väestön keskuudessa suosittu armeija. Karadorđevićin vallan kasvettua ensimmäisen kansannousun edetessä hänen valtaansa rajoittamaan oli perustettu Hallintoneuvosto (*Praviteljstvjušći sovjet*). Neuvosto päätti vuonna 1808 perustaa Serbian virallisen armeijan. Tämä serbialainen armeija ei kuitenkaan menestynyt tavanomaisissa sotatoimissa turkkilaisten laajempia joukkoja vastaan, vaan kärsi tappioita muun muassa Čegarissa vuonna 1809. Armeija ei noussut voimatekijänä merkittävämmäksi kuin tavallisesta kansasta koostunut kansannousun armeija. Sen vahvuus oli noussut vuoteen 1813 jo peräti noin 50 000 mieheen. Ensimmäisen kansannousun jatko oli serbien kannalta kuitenkin menestyksenkäs lähinnä sen vuoksi, että Venäjä liittyi mukaan taatakseen Turkin aiemmat sitoumukset, joiden täyttäminen oli kansannousun päättämisen ehtona.⁸⁶

Serbian toinen kansannousu alkoi huhtikuussa 1815 herttua Miloš Obrenovićin johdolla. Kapinaa ei suunnattu sulttaania vaan ennemminkin kestämättömiksi koettuja paikallisia olosuhteita vastaan. Kapinassa käytettiin samantyyppistä taktiikkaa kuin vuoden 1804 kansannousussa. Vaikka kapina ei liittynyt minkään ulkovallan poliittisiin tai alueellisiin pyrkimyksiin, saati nauttinut ulkopuolista tukea, se saavutti menestystä jo alkamisvuotenaan 1815. Vaikka kapinaa ei ollut tarkoitettu kyseenalaistamaan sulttaanin auktoriteettia Serbian hallitsijana, ei tällä ollut merkitystä turkkilaisten vastatoimien kannalta. Myös serbien toinen kansannousu katsottiin niin suureksi uhkaksi, että sulttaani julisti Pyhän Sodan, jihadin, kapinallisia serbejä vastaan. Serbien toiseen kansannousuun liittyi myös kamppailua serbien sisäisestä johtotasemasta. Herttua Obrenović kutsui johtamansa kansannousun menestyttyä Karadorđevićin takaisin vuonna 1817 ja murhautti tämän.⁸⁷

Hajdukien saavuttama osittainen menestys lujitti kansallistunnetta ja loi uskoa omiin voimiin ylivoimaistakin miehittäjää vastaan. Kansan muistissa oli jo kaukaa historiasta peritty tieto, että köyhä talonpoikakin pystyy nousemaan lähes tyhjästä ja tekemään voittoisia iskuja sortajaa vastaan. Kyseessä

⁸⁵ Pavlowitch (2002), s. 28–29; Milojević, s. 108–110; Glenny, s. xxvi, 2, 6, 8 ja 12–13; Subotić, s. 46.

⁸⁶ Milojević, s. 109–110; Subotić, s. 45 ja 49; Tanner, s. 74; Đorđević (2000), s. 44–45; Reichl-Ham, s. 665.

⁸⁷ Milojević, s. 112–113; Pavlowitch (2002), s. 32; Đorđević (2000), s. 74. – Serbokroaatin kielen arvonnimi *knez* on länsimaisessa kirjallisuudessa myös varsin usein käännetty muotoon prinssi.

ei kuitenkaan ollut kyky pitkäaikaiseen taisteluun tai sodankäyntiin saatikka alueen hallintaan. Hajdukien sotataito rakentui pienin, liikkuvien voimien tehtyjen yllätyksellisten iskujen, väijytysten ja kaappausten varaan. He kykenivät lähinnä kiistämään alueen vapaan käytön ja hankaloittamaan merkittävästi aluetta hallinnoivan miehittäjän toimintaa. Se riitti kansan ja hajdukien tavoitteiden saavuttamiseen. Oloihin saatiin tilapäistä helpotusta ja sotatoimet koettiin onnistuneiksi. Merkittävää oli se, että jo 1500- ja 1600-lukujen taitteessa saatiin kokemuksia sissisodankäynnin tukeutumisesta huollossa tavalliseen kansaan. Kyseessä ei ollut ryöstäminen tai ostaminen, vaan kansan, joka koki taistelijoiden asian omakseen, vapaaehtoinen tuki. Sodankäyntitapaa ei myöskään mielletty erityisesti sissisodankäynniksi. Se oli omat mahdollisuudet ja olosuhteet huomioiden ainoa mahdollinen tapa vastustaa miehittäjää. Myöhemmin 1800-luvulla, jolloin olisi ollut jo mahdollisuuksia hieman laajempaankin sodankäyntiin, osattiin edelleen hyödyntää aiemmin tehokkaaksi havaittuja menetelmiä.

Lisää sotakokemuksia serbit saivat vuosina 1860–1918 turkkilaisia vastaan käydyissä jatkuvissa taisteluissa eteläisen Serbian vapauttamiseksi. Silloisia sissisodan menetelmiä käyttäneet *četnikit* (‘sotilaat’) olivat vapaaehtoisia taistelijoita Makedoniasta ja Etelä-Serbiasta. Alkuperäiset *četnikit* olivat vähemmän hohdokkaita, lähinnä dinaarisilla Alpeilla eläneitä ryövärijoukkoita. Kansannousujen myötä ne saivat toimintaansa säännöllisempiä muotoja sekä oikeutusta ja alkoivat pikkuhiljaa muuttua puolisositilaallisiksi osastoiksi. Kova kuri, kansallisasut ja pääosin vain lähitaisteluun tarkoitettut aseet olivat *četnikkien* näkyvimpiä piirteitä. Heidät oli organisoitu erikokoisiin komppaniioihin ja myöhemmin osastoihin, joita johtivat komentajat, harambašat tai vojvodat. Vastarinta oli erityisen menestyksekkästä vuosina 1875–1878 Bosniassa ja Herzegovinassa.⁸⁸

Eteläslaaveille oli jo keskiajalta lähtien muodostunut sekä tietoon että myytteihin perustunut käsitys omien kansojensa luonteesta menestyksekkäinä sotijoina. Serbeille, makedonialaisille ja muille alueen asukkaille oli historian kuluessa ollut tyypillistä nousta vastarintaan ylivoimaistakin maahantunkeutujaa vastaan, nousta uudelleen kapinaan aiemmista tappioista huolimatta, käyttää sotatoimissa johdonmukaisesti hyväkseen alueen maantieteellisiä ominaisuuksia ja turvautua yhtä johdonmukaisesti sissitoimintaan ainakin sotien alkuvaiheissa. Yllättävät iskut, vihollisen jatkuva häirintä, salamurhat ja sissisotaa käyvien taistelijoiden tukeutuminen huollossa paikallisväestöön olivat 1800-luvun sekä 1900-luvun alun sodankäynnin peruspiirteitä. Sissiosastojen toiminta osattiin liittää osaksi yleisjoukkojen sotatoimia. Perinnettä, halukkuutta ja valmiutta aseelliseen vastarintaan, erityisesti kapinalliseen sekä kumoukselliseen sissitoimintaan, pidettiin nimenomaan serbialaisena ja montenegrolaisena ominaispiirteenä. Viimeksi mainitun arvion painoarvoa lisää

⁸⁸ Đorđević, Branislav, Kovač, Mitar ja Saranović, Jovanka: Srpski vojni pomenik. Vojna knjiga, Vojnoizdavački zavod, Beograd 2003, s. 86, 151, 219, 296, 317 ja 397, viittaukset jatkossa muodossa *Đorđević (2003b)*; Milojević, s. 113–114; Pavlowitch (2002), s. ix ja 146; Subotić, s. 52; Hoare, s. 15; Tito, Josip Broz: Selected Military Works. Vojnoizdavački zavod, Belgrade 1966. Alkuperäisteos *Titovo vojno dela*. – Termi *vojvoda*, sotilasjohtaja, omaa taustan jo 1600-luvun loppupuolelta, jolloin Habsburgien keisarikunta harkitsi sellaisen nimittämistä serbien johtoon, mutta päättyi vain ”sijais-vojvodin” tunnus-
tamiseen (Pavlowitch (2002), s. 20.). Vojvoda vahvistettiin viralliseksi ylimpien sotilasjohtajien sotilasarvoksi ja virka-asemaks vasta vuonna 1811 (Subotić, s. 49)

erityisesti se, että sen lausui Josip Broz Tito, jonka intresseissä ei ollut korostaa minkään kansallisuuden tai kansanryhmän erityisyyttä muihin verrattuna.⁸⁹

Kansannousuissa ja sissisodan käymisessä opittiin sekä Bosniassa että Serbiassa parhaimman tuloksen tuova taktiikka. Pieninkin joukoin yllätyksellisesti tehdyt iskut olivat menestyksekkäitä, ja otollisten olosuhteiden vallitessa kannatti koota suurempia hyökkäyksiä varten suurempia osastoja. Sama joustavuuden periaate opittiin myös toiseen suuntaan. Jos vastatoimet tuntuivat ylivoimaisilta, lopetettiin oma aktiivinen toiminta ja väistettiin tukialueille, hyvin usein Bosnian tai muiden seutujen syrjäisille vuoristoalueille mutta toisinaan jopa ulkomaille asti. Myös se oli oivallettu, että paikallisen väestön tuki oli laajemman menestyksen tae. Ilman sitä ei ollut mahdollista toimia pitkiä aikoja.

Četnikit jatkoivat toimintaansa vuoteen 1908 alkuun asti, jolloin he Venäjän vaatimuksesta keskeyttivät sen väliaikaisesti. Četnikikomentajien koulu avautui kuitenkin jo samana vuonna uudelleen.⁹⁰ Četnikkien toiminta osana Serbian kuningaskunnan armeijan toimintaa Balkanin sodissa 1912–1913, ensimmäisessä maailmansodassa sekä vuosina 1940–1941 on esitetty jäljempänä tässä luvussa kuninkaallisen armeijan sotataittoa koskevassa alaluvussa.

Uuden tulemisensa četnikiperinne koki vuodesta 1941 alkaen, jolloin eversti Dragoljub ”Draža” Mihailovićin (1893–1946) vastarintaliike alkoi rakentua četnikiperinteen perustalle. Eversti Mihailović oli serbialainen yleisesikuntaupseeri, joka oli aiemmin palvellut muun muassa Jugoslavian sotilasasiamiehenä Bulgariassa ja Tšekkoslovakiassa. Mihailović oli perusasenteeltaan brittiläis- ja ranskalaismyönteinen mutta ennen kaikkea rojalisti sekä kansallismielinen. Saksalaisten ja italialaisten hyökättyä Jugoslaviaan hän kieltäytyi antautumasta ja alkoi koota johtoonsa kuninkaallisen armeijan hajanaisista jäännöksistä omaa vastarinta-armeijaa. Mihailovićin alkuperäisenä tavoitteena oli luoda salainen sotilasorganisaatio, joka olisi lojaali maanpaossa olevalle kuninkaalle sekä hallitukselle, jatkaisi symbolisesti Jugoslavian valtion olemassaoloa Jugoslavian alueella, vähentäisi akselivaltojen nopeasti onnistuneen miehityksen aiheuttamaa tappiollista mielialaa ja valmistelisi kansannousua miehittäjiä vastaan, kunnes aika olisi sopiva varsinaisen vastarinnan aloittamiselle. Mihailovićin liike joutui aloittamaan aktiivisen vastarinnan kuitenkin suunniteltua aiemmin. Kansan muuttunut mieliala kohdisti paineita toiminnan lisäämiseksi, ja myös kommunistipartisaanien aloittama vastatoiminta edellytti omia toimenpiteitä.⁹¹

Lontooseen maanpakoon siirtynyt Jugoslavian kuningas sekä pakolaishallitus julistivat ja määräisivät Mihailovićin maahan jääneiden ja vastarintaan nousseiden jugoslavalaisjoukkojen johtajaksi. Myös Iso-Britannia päätti loka-kuussa 1941 tunnustaa hänet Jugoslavian vastarintaliikkeen johtajaksi. Pakolaishallitus nimitti Mihailovićin tammikuussa 1942 sotaministerikseen.⁹²

Mihailovićin joukkojen toiminta oli saatu käynnistettyä ja jollain tavalla organisoitua kesään 1941 mennessä kroaattiustašojen Itsenäisen kroaattivaltion, *Nezavisna država hrvatskan – NDH:n*, alueella. Osastot käyttivät tukialueenaan alueen vuoristoa. Aseistus hankittiin iskuilla syrjäisiä poliisiasemia

⁸⁹ Clissold, Stephen (toim.): *Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey*. The Royal Institute of International Affairs. Oxford University Press, London 1975, s. 10.

⁹⁰ Milojević, s. 114.

⁹¹ Pavlowitch (2002), s. 144; Zametica, s. 8.

⁹² Laitila, s. 194; Zametica, s. 8.

vastaan. Pääosa Mihailovićin četnikkien iskuista onnistui, ja kroaattien ustašavaltion hallinto joutui ajoittain alakynteen. Ustašojen oli toisinaan pakko sopia jopa paikallisista tulitauoista. Sopimukset olivat lopulta niin laajoja, että pääosa Bosnian ylänköalueesta pääsi irtautumaan ustašojen hallinnasta.⁹³

Mihailovićin četnikkien ote alueisiin ei kuitenkaan ollut kiinteä eivätkä osastot aina yhtä kurinalaisesti ja sotilaallisesti järjestäytyneitä, kuin olisi voinut toivoa. Kun liittoutuneet lopulta luottivat Mihailovićin vastarintaliik-keeseen siinä määrin, että tunnustivat sen Englannissa toimivan Jugoslavian pakolaishallinnon viralliseksi asevoimaksi, Mihailovićin jugoslaavien vasta-rinnan johtajaksi ja aloittivat suoran tukemisen, oli Serbia ainoa alue, missä četnikeillä oli varsinaisia järjestäytyneitä osastoja. Vastarintaliikkeen tilanne alkoi vaikeutua kahdesta syystä. Saksalaisten vastatoimet olivat menestyneet kansannousun kukistamisessa ja četnikkien sekä kommunistien väliset yhteen-otot olivat alkaneet. Mihailović keskeytti aktiivisen toiminnan, katosi maan alle ja koko četnikkiliikkeen miehistö sekä alipäälystö joutuivat osittaisen hajaan-nuksen valtaan.⁹⁴

Edellä mainituista esimerkeistä voidaan yhteenvetona todeta, että eteläs-laaveille ei ollut lainkaan epätavallista taistella. He olivat tottuneet sotimaan nimenomaan ylivoimaista vihollista vastaan, erityisesti sissisodankäynnin me- netelmin. Vuosisatojen kuluessa alueen kansallisuuksien kollektiiviseen muis- tiin oli piirtynyt mielikuva mainitusta myyttisestä soturimaineesta. Tiettyinä tulevina aikakausina, kuten yhdistyneen Jugoslavian kuningaskunnan tai Ti- ton kommunistisen Jugoslavian aikana, kansallisuuksien sotilasmenneisyyteen liittyviä asioita ei ollut soveliasta lausua ääneen. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ne tasoittivat tietä esimerkiksi Titon partisaaniarmeijan synnylle ja myöhem- mälle yleisen kansanpuolustuksen doktriinille. Samoilla menetelmillä alueella oli taisteltu jo vuosisatoja ja menestyttykin. Se, että esille otetut piirteet sis- sitoiminnan menneisyydestä Balkanilla liittyvät varsinkin serbeihin, ei osoita puolueellisuutta. Muiden kansallisuuksien historiasta ei löydy viitteitä vas- taavasta epäsymmetristen sodankäyntimenetelmien käyttämisestä tai muusta itsenäisestä sotilaallisesta toiminnasta. Itävalta-Unkarin armeijassa ja otto- maaniarmeijassa oli toki taisteltu, mutta niiden komennossa. Kokonaiskuvalle antaa uskottavuutta myös se, että niin kuninkaallisen Jugoslavian armeijan kuin kommunistisen Jugoslavian kansanarmeijankin päällystöstä valtaosa oli serbejä.

KROATIALAINEN VAIKUTUS

Kroaateista on mainittu, että sodankäynti olisi ollut heidän ”osansa” aina siitä lähtien, kun he 600-luvulla saapuivat Länsi-Balkanille. Kroaattien ”koh- talona” on ollut elää läntisen ja itäisen vaikutuksen reuna-alueella, rajamaal- la, joten vaikutteita on otettu ja sekoittumista on tapahtunut olosuhteidenkin pakosta. Kroatia oli ollut kristityn Euroopan sekä islamilaisen ottomaanival- takunnan rajamailla, katolilaisuuden ja ortodoksilaisuuden rajalla sekä Euroo- pan ja Balkanin rajalla. Alueen historiaan ovat kuuluneet oleellisena osana myös lukuisat sodat.⁹⁵

⁹³ Laitila, s. 146 ja 150.

⁹⁴ Laitila, s. 148.

⁹⁵ Tanner, s. x ja 7–9.

Serbien historialle keskeisen ja myyttisen merkityksen saanut Kosovo Poljen taistelu käytiin vuonna 1389. Ottomaanit kärsivät merkittävän tappion Wienin porteilla vuonna 1683. Myös kroaatit kokivat 1400-luvun lopulla kansalliselle perimälleen yhtä merkityksellisen tapahtuman. Zagrebin lounaispuolella sijaitsevalla Krabavsko Poljen tasangolla käytiin vuonna 1493 suuri taistelu, joka päättyi ottomaaniarmeijan voittoon. Taistelussa ja sen jälkiselvittelyissä tuhottiin kroaattien ruhtinaskuntien, tai kuningaskunnan, kuten sitä vielä haluttiin kutsua, hallitseva ja sotilastaitoinen ylimystö lähes kokonaisuudessaan, jolloin alueen valtaaminen helpottui oleellisesti.⁹⁶

Ottomaanivaltakunnan levittäytymisen seurauksena 1500-luvun alussa käytiin lukuisia taisteluita, joissa unkarilais- ja kroaattijoukot pyrkivät patoamaan voimakasta vyöryä, useimmiten menestyksettä. Kroaattien vastarintaa pidettiin epätoivoisena mutta kuitenkin sankarillisena. Euroopan eri valtioiden on väitetty seuranneen tarkkaavaisesti tilanteen kehittymistä Balkanilla ja toivoneen ottomaanivaltakunnan leviämisen pysähtyvän. Tässä tilanteessa 1520-luvulla Paavi Leo X kuvaili Kroatiaa termillä *Antemurale Christianitatis* – kristinuskon suojavalli – ja vetosi kroaatteihin, että nämä jatkaisivat taisteluun islamin vyöryä vastaan. Pelkästään hohdokas arvonimi paavillisena tunnustuksena ei auttanut, ja tuen puuttuessa turkkilaiset onnistuivat tuhoamaan pääosan kroaattien lähes 700 vuotta kehittyneen sivilisaation tuloksista.⁹⁷

Kroatialaiset aatelistet maanomistajat menettivät omaisuutensa ja asemansa 1670-luvun alussa noustuaan kroaattien maaherran, *banin*, johdolla kapinaan Habsburgien hallintoa vastaan. Kroaatit olivat pettyneitä, koska keisarikunta ei ollut onnistunut valtaamaan takaisin ottomaanien aiemmin valloittamia kroaattialueita. Kapinaan osallistui vain osa kroaateista. Myös Vojna Krajinan kroaattigraničarit pysyttäytyivät kansannousun ulkopuolella. Kapina kukistettiin ja sen johtajat surmattiin. Kroatialainen aateli ei enää koskaan noussut aiempaan asemaan. Alue joutui tiukkaan kontrolliin ja sitä asutettiin unkarilaisilla sekä saksalaisilla. Maanomistajien taustojen muututtua aiempaa heterogeenisemmäksi, ei heidän piiristään ilmennyt jatkossa suurempaa kiinnostusta tavoitella uudelleen oman kuningaskunnan perustamista tai sille kuuluneita historiallisia oikeuksia ja privilegioita. Kroatiaa ja kroatialaisia oli jatkossa helpompi hallita.⁹⁸

Krajinan sotilasrajan vartijoina ja Habsburgien sekä Itävalta-Unkarin armeijan rykmenteissä sotilaskoulutusta ja runsaasti sotakokemusta saaneet eteläslaavit eivät olleet pelkästään serbejä vaan myös kroaatteja. Kroaatit kuuluivat Habsburgien valtakunnan, Itävallan ja Unkarin sekä Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian valtapiiriin vuosina 1527–1918. Ensimmäiset puolitoista sataa vuotta olivat toistuvien yhteenottojen ja sotatoimien aikaa, mutta Habsburgien valtakunnan 1690-luvulla saavuttamien voittojen ansiosta kroaattien asuttamalla raja-alueella vallitsivat suhteellisen rauhanomaiset olosuhteet aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Yli kaksisataa vuotta kestäneen kauden aikana tapahtui vain muutamia lyhytaikaisia laajahkoja väkivaltaisuuksia.⁹⁹

Kroatialaisia upseereita palveli keisarikunnassa myös monissa korkearvoisissa hallinnollisissa ja sotilaallisissa tehtävissä. Kroatiassa yleisesti tun-

⁹⁶ Ibid., s. 30.

⁹⁷ Ibid., s. x, 12–15, 21, 30–32.

⁹⁸ Ibid., s. 51.

⁹⁹ Pavlowitch (2002), s. 47; Tanner, s. xii–xi; Zametica, s. 6–7.

nustetuksi sotasankariksi ja muista selvästi erottuvaksi ei kohonnut kuin yksi kenraali. *Ban*, kreivi ja kenraali Josip Jelačić (1801–1859) nousi arvostetuksi rintamakomentajaksi erityisesti ihmisläheisen johtamistyyhinsä johdosta. Jelačić palveli Habsburgien armeijassa muun muassa Italiassa ja sotilasrajalla. Sotilasurallaan hän eteni lopulta sotilasrajan komentajaksi ja yleni sotamarsalkaksi. Jelačić muodostui myös Kroatian itsenäistymiskehityksen symboliksi ja poliittiseksi vaikuttajaksi. Jelačićin tavoitteena oli ”slaavilaisen Itävallan” luominen Balkanille. Tälle kroaattien ja serbien asuttamalle alueelle taattaisiin suuret erivapaudet. Mahdollisuus kroaattien pitkäaikaisen tavoitteen toteutumiseen avautuivat Itävallan ja Unkarin välisen sodan yhteydessä vuosina 1848–1849. Jelačić johti 11. syyskuuta 1848 40 000 graničarin yritystä vapauttaa kolmikuningaskunta unkarilaisten otteesta. Hänen joukkonsa hyökkäsivät Unkarissa Medimurjan alueelle. Tällöin Habsburgit nimittivät Jelačićin Unkarissa olevien keisarillisten joukkojen ylipäälliköksi ja Habsburgien valtakunnan kruununedustajaksi Kroatiaan 3. lokakuuta 1848. Hänen joukoissaan palveli sekä kroaatteja että serbejä.¹⁰⁰

Operaatioiden aikana rajasotilaat osoittautuivat pelottomiksi mutta toisaalta kärsimättömiksi. Heitä on luonnehdittu myös väkivaltaisiksi sekä kostonhimoisiksi ja raiskauksiin sekä ryöstelyyn ja siviilien tarpeettomaan tappamiseen taipuvaisiksi. Jelačićin sotatoimet keskeytyivät Wienissä puhjennun vallankumouksen vuoksi. Hyökkäyksestä Budapestiin oli luovuttava. Vallankumouksen Puolaan leviämisen estämiseksi myös Venäjä liittyi sotaan mukaan. Jelačić jakoi joukkonsa kahteen osaan. Ensimmäinen, 12 000 miehen vahvuinen, siirrettiin uhanalaisessa tilanteessa takaisin Vojna Krajinaan keisarikunnan suojaksi mahdollisen etelästä kohdistuvan uhkan varalta. Toinen, 27 000 miehen vahvuinen ryhmä siirtyi Jelačićin komennossa kohti Wieniä suojelemaan keisarikuntaa kumouksellisilta. Kaupunki onnistuttiin rauhoittamaan, vallankumous kukistamaan ja keisarikunta pelastamaan.¹⁰¹

Jelačićia ei jälkikäteen juurikaan arvostettu Kroatian ulkopuolella. Karl Marx arvosteli Jelačićin johtamia sotatoimia esimerkkinä kuolevien valtioiden pyrkimyksistä palauttaa poliittinen tilanne edistyksellisestä vallankumouksesta takaisin keskiajan feodaaliyhteiskunnaksi. Kroatialaiset ja serbialaiset kommunistit pitivät keisarivaltaa tukenutta ja vallankumouksen kukistamiseen osallistunutta Jelačićia ”*taantumuksellisena idioottina, poliittisesti epäpätevänä, sivistymättömänä, rajattoman naiivina, omaan ajatteluun kykenemättömänä ja omaa tahtoa vailla olevana*”. Titon aikana, vuonna 1945, Jelačićin patsas peitettiin ja kaksi vuotta myöhemmin poistettiin paikaltaan Zagrebin keskustan Pyhän Katarinan aukiolta. Patsas palautettiin paikalleen vasta vuonna 1990.¹⁰² Jelačićin ja hänen joukkojensa ansioita ja perinnettä ei arvostettu Titon Jugoslaviassa vaan vasta 1990-luvulla Kroatian itsenäistymiskehityksen aikana. Kroaattien itsenäistä sotilasperinnettä ei voida pitää vahvana, koska sen ei sallittu kehittyä Itävalta-Unkarin aikana eikä siitä Titon aikana saanut edes puhua. Alaluvussa 2.3 käsiteltävien kroaattien NDH-valtion *ustaša*-joukkojen toiminta oli toinen syy siihen, että kansan vapautussodan jälkeen kroatialaista sotataittoa ei ollut sopivaa käsitellä.

Kroaattien historia sisältää lukuisia taisteluita ja sotia, mutta kroaattien omaleimaisen sotataidon kehittyminen kärsi alueen muun historian kulusta.

¹⁰⁰ Pavlowitch (2002), s. 47; Tanner, s. xii–xi ja 83–90.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Tanner, s. 83–86.

Kroatia ei keskiajan jälkeen ollut siinä määrin itsenäisessä ja riippumattomassa asemassa, että se olisi onnistunut kehittämään omaa armeijaansa ja omaa sotataitoansa. Kroaatit sotivat, mutta muiden riveissä. He olivat erityisen lojaaleja Itävallan keisarille palvellessaan sotilasrajan graničareina mutta osasivat myös kapinoida unkarilaisia vastaan, tosin vaihtelevalla menestyksellä. Erityisiä valmiuksia epätavanomaisten sotatoimien tai sissisodan käymiseen ei historian esityksissä ilmene, vaan taistelut käytiin pääasiassa tavanomaisin joukoin ja tavanomaisin menetelmin.¹⁰³

KUNINGASKUNTIEN SOTATAITO

Jugoslavian kuninkaallisen armeijan sotataidon perustana voidaan pitää Serbian kuningaskunnan ja Montenegron armeijoiden sotataitoa. Näistä puolestaan Serbian armeijan edeltäjänä voidaan pitää vuodesta 1718 alkaneen, noin kahdenkymmenen vuoden ajan vallinneen itävaltalaishallinnon alaisen Serbian kuningaskunnan miliisiä sekä vuosien 1788–1791 sodan aikaisen itävaltalaishallinnon aikaista asevelvollisuutta. 1700-luvun alkupuolen kuningaskunta ei kuitenkaan ollut riippumaton eikä serbialainen miliisi itsenäinen asevoima. Tämä ei häirinyt, sillä vapaammat olot serbien paikallishallinnon alaisena ja oman miliisin suojaamana houkuttelivat serbejä palaamaan alueelle. Myös vuonna 1788 alkaneen sodan vuosista muodostui myönteinen mutta lyhyeksi jäänyt kausi samassa yhteydessä saavutettujen muiden vapauksien ansiosta.¹⁰⁴

Serbian ruhtinaskunnan armeijan kehittyminen eteni hitaasti. Vaikka armeija oli perustettu jo vuonna 1808, ensimmäinen univormu vahvistettiin vasta vuonna 1826. Serbian armeijaa uudistettiin voimakkaasti prinssi Miloš Obrenovićin lyhyen hallintokauden aikana vuosina 1839–1842. Hän oli tehnyt johtopäätöksiä toistuneista valtion sisäisistä talonpoikaiskapinoista ja paneutui suurella tarmolla vakinaisen armeijan kehittämiseen sekä valtionhallinnon luomiseen. Liian raskaaksi koettuja sotilasrasitteita, muun muassa kovia veroja ja nelivuotista asepalvelusta, kevennettiin. Miesmäärältään pienen vakinaisen armeijan rinnalle perustettiin miliisi. Palveluksessa olleiden asevelvollisten ja liikekannallepanossa palvelukseen kutsuttavien 40 000 reserviläisen lisäksi asevoimien vahvuus kasvoi 50 000 miliisillä. Muutos toi mukanaan myös uusia haasteita. Vuoteen 1842 mennessä Serbian sotilasakatemiasta valmistuneiden noin 500 upseerin ei enää katsottu riittävän kasvaneen armeijan johtajatarpeisiin. Yhteensä 150 000 mieheen kasvaneen armeijan asetarpeita kyettiin täyttämään salakuljettamalla aseita Romanian kautta Venäjän ja Ranskan hiljaisella hyväksynnällä.¹⁰⁵

Myös eri aselajien kehitys oli hidasta. Esimerkiksi Serbian tykistökoulu perustettiin Belgradiin vasta vuonna 1850. Prinssi Miloš Obrenović vahvisti vuonna 1861 asevelvollisuuden koskemaan kaikkia 20–50-vuotiaita serbejä. Johtajakoulutuksen saaneiden sotilaiden ja aseiden vähyyden vuoksi koulutustaso

¹⁰³ Kroaatit osasivat satojen vuosien jälkeenkin olla ylpeitä keskiaikaisesta kuningaskunnastaan ja oletettavasti aivan aiheesta. He korostivat tuolloin taistelleensa itselleen oman valtion, hallinnon ja armeijan. Muita eteläslaaveja tässä yhteydessä hieman väheksyen moitittiin saaneen oman ruhtinaskuntansa ”alvistuen ja anomalla”. (Tanner, s. 102).

¹⁰⁴ Pavlowitch (2002), s. 1, 20–21 ja 26; Zametica, s. 6.

¹⁰⁵ Pavlowitch (2002), s. 52; Glenny, s. 21; Subotić, s. 49–51.

jäi kuitenkin alhaiseksi. Armeijan viralliset kiväärimallit ja ampumatarvikkeet saatiin käyttöön vasta vuonna 1863. Armeijan suljettu järjestys eli taktiset ohjeet vahvistettiin vuonna 1866.¹⁰⁶

Serbialaisten sotilasyksiköiden aseiden ja muiden varusteiden hankinnossa 1800-luvun alkupuolella oli seurattu pääasiassa Venäjän armeijan esimerkkiä. Armeijan aseistamiseen ja varustamiseen Itävallasta sekä Preussista saadut vaikutteet olivat vähäisiä ja ajoittuivat lyhyeen ajanjaksoon ennen Serbian ”uutta armeijaa” (1879–1918). Vaikka materiaali oli sekalaista ja johtajakoulutukseen liittyi haasteita, oli 150 000 miehen armeija merkittävä voimatekijä. Näin suuren armeijan perustamista vain 1 250 000 asukkaan suuruisesta väestöpohjasta voidaan pitää ajankohtaan nähden melkoisena saavutuksena.¹⁰⁷

Montenegron 1850-luvun alussa perustettu armeija oli kooltaan pienempi, mutta tämä ei hillinnyt kuningaskunnan poliittisia tavoitteita. Kuningaskunnan sekaantuminen Hertsegovinan kansannousuun vuosina 1857–1858 johti täyteen sotaan Turkin kanssa. Ranska tuki kuningaskuntaa, ja sen väliintulo päätti sodan. Sota vakiinnutti Montenegron rajat ja käytännössä myös kuningaskunnan aseman valtiona. Venäläisvaikutus armeijan kehittämisessä oli voimakkaampaa ja myös pitempikestoista kuin Serbiassa. Se oli alkanut kymmenen vuotta Serbiaa aiemmin ja jatkui vielä Serbian kallistuttua kehittämisessä Ranskan suuntaan.¹⁰⁸

Seuraava Serbian ja Montenegron Turkkia vastaan käymä sota oli viimeisin 1700–1800-lukujen kymmenistä kansannousuista ja levisi lähes koko Balkanin alueelle. Se oli samalla laajin kapinoista ja onnistui käytännössä lopettamaan ottomaanivaltakunnan. Kapina oli kahdella alueella käynnistetyn kansannousun koordinoitu kokonaisuus, ja siihen liittyivät myöhemmin myös ulkovaltojen sotatoimet. Lopputuloksena oli niin sanottu ”Suuri Balkanin kriisi”, jonka seurauksena ottomaanivaltakunnan jo pitkään näkyvissä ollut heikkoutta käytettiin hyväksi ja alueen todellinen hallinta ratkaistiin. Hertsegovinalaiset liittyivät Montenegron rinnalle ottomaanien paššoja ja ottomaanien hallintoelimiä vastaan. Talonpoikien kansannousu alkoi levitä vuodesta 1875 alkaen Bosnian Bosanska Krajinassa käynnistyneestä toisesta kapinaliikkeestä myös Makedoniaan, Bulgariaan ja Albaniaan. Alkoi niin sanottu ”suuri itäinen kriisi”. Montenegron lisäksi myös Serbia lähetti kesäkuussa 1876 armeijoidensa yksiköitä Bosniaan ja Hertsegovinaan ottomaaniarmeijaa vastaan. Konfliktissa mukana ollut Kroatia joutui vetämään oman tukensa kapinallisilta pois, ja Serbian miliisi joutui alakynteen ottomaanien kanssa.¹⁰⁹

Venäjä puuttui tilanteeseen lokakuussa 1876 ja pelasti Serbian täydelliseltä tappiolta. Konfliktiin sekaantuminen johti lopulta siihen, että Venäjä itse aloitti seuraavana vuonna sodan Turkkia vastaan ja Serbia sekä Montenegro liittyivät mukaan. Serbian armeijan varustus, etenkin aseistus, ei edelleenkään ollut samalla tasolla kuin Turkin armeijan. Kivääriaseistus oli vanhanaikaista ja tykistö vähälukuista. Upseereita ei ollut tarpeeksi, eikä heidän koulutustason-

¹⁰⁶ Subotić, s. 49–51.

¹⁰⁷ Pavlowitch (2002), s. 52; Glenny, s. 21; Bogdanović, Branko: Hladno oružje Srbije, Crne Gore i Jugoslavije 19–20 vek. Iz zbirki Vojnog muzeja. Beograd 1997, s. 9–22. – Jo kymmenen prosentin suuruista armeijaa maan väestöpohjaan nähden pidetään tehokkaana suhteena. Tässä tapauksessa Serbian kuningaskunta saavutti 12 prosentin suhdeluvun. Esimerkiksi talvisodan alkaessa Suomen kenttäarmeijan kokoa suhteessa maan väestölukuun pidettiin poikkeuksellisen korkeana (noin 10 prosenttia). Se ylitettiin kuitenkin jo jatkosodassa.

¹⁰⁸ Pavlowitch (2002), s. 59–60; Bogdanović, s. 37–40.

¹⁰⁹ Pavlowitch (2002), s. 63–64; Hoare, s. 61–63; Subotić, s. 53 ja 56.

sa ollut riittävän korkealla. Venäjän tuki näkyi myös upseeristossa, kun noin 3 000 venäläistä upseeria liittyi Serbian armeijaan, heistä vanhimpana kenraali Tshernajev, joka nousi Moravan ja Morava-Timokin Armeijoiden komentajaksi. Bosnian ja Hertsegovinan alueilla tapahtunut kansannousu laajeni lopulta Euroopan uudemman ajan sotahistorian laajimmaksi sissisodaksi. Hintakin oli kova: 150 000 ihmistä kuoli ja 200 000 pakolaista siirtyi Itävallan alueelle. Serbia ja Montenegro pääsivät irtautumaan Turkista ja itsenäistymään vuonna 1878. Muilla eteläslaaveilla ei ollut omaa armeijaa, ja ne kuuluivat, kuten aiemmin on mainittu, joko Itävalta-Unkariin tai Turkkiin.¹¹⁰

”Suuren itäisen kriisin” jälkeen Serbian kuninkaallisen armeijan kehittämisessä on havaittavissa selvä ranskalainen vaikutus. Ennen vuosisadan puoliväliä Serbiassa oli vallinnut itävaltalaisuuntaus, jonka mukaan maata oli kehitetty. Serbiassa valtaan noussut perustuslaillinen liike halusi heikentää itävaltalaisuuntausta. Itävaltalainen vaikutus koettiin negatiivisena, ja ilmapiiri alkoi muuttua ranskalaismyönteiseksi. Ranskan merkitys ulottui laajemminkin koko Serbian yhteiskuntarakenteisiin, esimerkiksi Serbian dinaarin arvo sidottiin Ranskan frangiin. Serbia lähetti 1800-luvun jälkipuoliskolla satoja opiskelijoita Ranskaan. Ranskalaisuuntaus vahvistui Serbian kärsimien sotilaallisten vastoinkäymisten vuoksi. Kuningas Milan aloitti vuonna 1885 ennaltaehkäiseväksi tarkoitettun sodan Bulgariaa vastaan, mutta tehoton asevelvollisarmeija oli johtaa maan suureen tappioon. Vain Itävallan väliintulo pelasti Serbian suuremmalta nöyryytykseltä. Juuri ja juuri vältetystä katastrofista otettiin oppia, mutta ei enää Itävallan tuella. Serbian armeija haluttiin uudistaa ja katseet käännettiin entistä päättäväisemmin Ranskaan. Muutosta painotettiin puhumalla ”Serbian uudesta armeijasta”. Serbialaisia upseereita ryhdyttiin määrätietoisesti kouluttamaan Ranskassa 1880-luvulla ja hieman myöhemmin aloitettiin myös sotamateriaalihankinnat. Armeijan taisteluvälineistöä ei kuitenkaan uusittu kokonaan ranskalaisen esimerkin mukaiseksi, vaan hankinnat rajoittuivat yksittäisiin asetyyppeihin. Maavoimien kiväärimalleiksi vakiintui 1880-luvun lopulla preussilainen Mauser. Miliisi lakkautettiin 1880-luvulla ja vakinaista armeijaa aina kokoonpanoja myöten ryhdyttiin kehittämään Ranskan tuella. Armeijan uudelleenorganisointi oli saatu valmiiksi ensimmäiseen maailmansotaan mennessä.¹¹¹

Serbian, myöhemmin Sloveenien, kroaattien ja serbien kuningaskunnan sekä lopulta Jugoslavian kuningaskunnankin asevoimien ja sotataidon kehittämisestä päättävien ylimpien upseereiden sotilaskoulutuksen taustat olivat vahvasti ranskalaispainotteiset. Ranskassa käytiin sotakouluja, siellä vierailtiin pitkäaikaisissa upseerivaihdoissa ja sieltä käytiin hankkimassa tehokkaiksi koettuja taisteluvälineitä. Tässä yhteydessä on mahdollista ottaa esille vain muutamia oman tehtävätasonsa tai vaikuttavuutensa suhteen esimerkinomaisia ranskalaiseen sotataitoon perehtyneitä upseereita.¹¹²

¹¹⁰ Ibid. – Venäjä on historian kuluessa toistuvasti toiminut Serbian suojelijana, poliittisena takaajana ja jopa pelastajana. Asia selittyy ortodoksisen uskonnon ja slaavilaisuuden muodostamasta siteestä. Venäjä varmisti jo vuonna 1774 Turkin kanssa solmitulla Kuchukin sopimuksella roolinsa ottomaani-imperiumin ortodoksisten alueiden ”henkisenä suojelijana”. Serbian hallitsijan aseman saavuttanut Miloš Obrenović puolestaan vahvisti Venäjän roolia entisestään solmimalla vuonna 1815 ottomaanien hallinnon kanssa sopimuksen, jossa Venäjä todetaan Serbiaa koskevien ortodoksisten asioiden suojelijaksi. (Glenny, s. 15 ja 20).

¹¹¹ Pavlowitch (2002), s. 42, 45, 68–71, 81 ja 101; Bogdanović, s. 24–27.

¹¹² Bjelajac, Mile S.: Generali i admirali kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon. Institut za noviju istoriju Srbije, Dobra d.o.o. Beograd 2004, s. 118, 122 ja 128; Đorđević (2000), s. 278

Divisioonankenraali Petar Aračić tutustui everstiluutnanttina ja everstinä kuuden kuukauden ajan Ranskan armeijaan 18.10.1926 alkaen. Hän oli jo ennen Ranskaan siirtymistään toiminut kanta-aliupseerikoulussa ja Sotilasakatemia alemmilla kursseilla taktiikan opettajana. Ranskasta palattuaan hän kirjoitti kirjan *Taktiikan perusosat ja Jalkaväen ja ratsuväen taktiikka*. Hän palveli myöhemmin Sotilasakatemia ylemmällä kursseilla opettajana prikaatikenraaliksi ylennettynä. Aračićin kanssa samalle puolen vuoden pituiselle perehtymismatkalle osallistui myös samoissa sotilasarvoissa matkan aikana ja myöhemmin palvellut Milivoje Alimpić. Neljä vuotta myöhemmin hän sai lisäksi vuoden ajan ranskalaista pioneeriopetusta ja toimi sen jälkeen yli kolme vuotta Jugoslavian kuninkaallisen armeijan pioneerijoukkojen esikunnan päällikkönä. Myös tykistön prikaatikenraali Dragoljub Blagojević oli suorittanut osan sotilasopintojensa alkuvaiheesta vuonna 1907 Ranskassa.¹¹³ Edellä on mainittu vain pari esimerkkiä, koska eri aselajien piiristä ranskalaissotakoulujen kursien suorittaneiden tai upseerivaihtoon osallistuneiden jugoslavalaisien upseereiden määrä voidaan laskea sadoissa.

Koulutusyhteistyö ja vaikutus eivät rajoittuneet vain esiupeereihin tai koskeneet vain taktiikkaa tai yksittäisten aselajien toimintaa. Armeijankenraali, silloinen divisioonankenraali Emilo Belić osallistui marraskuun alusta 1923 tammikuun alkuun 1924 jugoslavalaisille kenraaleille ja eversteille järjestetylle ”informatiiviselle” kurssille. Belić palveli Jugoslavian kuninkaallisen armeijan ja puolustushallinnon ylimmissä tehtävissä aina vuoteen 1940 asti. Hänen ranskalaisvaikutteinen taustansa ulottui jo vuonna 1910–1911 käytyyn yli vuoden mittaiseen sotakoulukurssiin. Ennen armeijan ylimpään johtoon etenemistään hän oli palvellut muun muassa yleisesikunnassa. Siirryttyään Sotilasakatemiaan strategian opettajaksi hän julkaisi kirjan *Strategia* (1921). Jäljempänä viitattu serbialainen *vojvoda* Petar Bojović opiskeli sotilasalaa ”valtion opiskelijana” Ranskassa 1800-luvun loppupuolella ja suoritti sekä ratsuväen upseerikoulun että kaksivuotisen yleisesikuntaupseerikurssiin valmistavan koulutuksen. Hän palveli lukuisissa merkittävissä tehtävissä eri joukko-osastoissa ja esikunnissa, erityisesti operatiivisella alalla ja esikuntapäällikkönä.¹¹⁴ Sloveenien, kroaattien ja serbien kuningaskunnan sekä Jugoslavian kuningaskunnan armeijoiden kenraalikuntaan edenneiden, Ranskassa koulutettujen tai siellä pitempään vierailleiden upseereiden määrä oli useita kymmeniä.

1800-luvun puolivälistä aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka vallalla olleen serbialaisen sotataidon on jälkikäteen väitetty koostuneen kolmi-jakoisesta rakenteesta, joka ei kuitenkaan ollut sama kuin myöhemmin esiin noussut jako taktiikkaan, operaatiotaitoon ja strategiaan. Serbialaisen sotataidon onkin katsottu ennemmin noudattaneen Carl von Clausewitzin kaksijakoista sotataidon käsitystä, jonka mukaan sotataidon pääosat ovat strategia ja taktiikka. Serbiassakin tunnustettiin Clausewitzin esille tuoma politiikan ja sodan kiinteä yhteys.¹¹⁵

Serbialaisessa sotataidossa oli päädytty käyttämään omia termejä sodankäynnin eri tasoja kuvaamaan eikä siten noudatettu yleisemmin tunnustettuja sotataidon teorioita tai teoreetikkoja. Näin ollen Serbia armeija erosi monista muista saman aikakauden asevoimista. 1850-luvulla ryhdyttiin puhumaan *yhteenoiton* tai *taistelun muodoista*, joilla kuvattiin sodankäynnin muotoja ja taso-

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Bjelajac, s. 126–127 ja 129–130; Đorđević (2000), s. 307–309.

¹¹⁵ Đorđević (2003a), s. 5.

ja. Käsitteistä pienimmän mittaluokan kamppailuja olivat yhteenotto ja taistelu. Sotaretki oli puolestaan suuremman kokoluokan sotajoukkojen välinen konflikti. Yhteenoton muodot oli erotettavissa ja luokiteltavissa yhteenottoon osallistuneiden joukkojen vahvuuden ja yhteenoton tulosten merkityksen perusteella.¹¹⁶

Yhteenotto (borba) oli yksittäisen joukon, yksittäisen aselajin tai pienemmän yhdistetyn joukon käymä aseellisen kamppailun muoto. Yhteenotto oli suora, konkreettinen kamppailu, jonka kulkuun ja ratkaisuun oli mahdollista vaikuttaa ylemmän johtoportaana taktisilla ratkaisuilla. Yhteenotto käytiin pienempien joukkojen aseellisena kamppailuna rajatulla alueella, ja sen lopputuloksen katsottiin riippuvan eniten taistelutahdosta ja moraalisista tekijöistä.¹¹⁷

Taistelussa (boj) johdettiin ja käytettiin yksittäistä asevoimaa, esimerkiksi armeijakuntaa tai divisioonaa. Tähän yksittäiseen asevoimaan saattoivat kuulua sekä sen omaan vakituiseen kokoonpanoon kuuluvat yksiköt että ulkopuolisia joukkoja, jotka olivat joko alistettuja tai tukevia. Taisto oli tietyllä rajallisella alueella johdettavien tekijöiden tai yksittäisten yhtymien taistelua, jolla ei kuitenkaan ratkaisisi koko sodan lopputulosta.¹¹⁸

Sotaretkessä (vojna kampanja) oli oleellista *pääjoukon* käyttö. Suuressa sotajoukossa pääjoukko muodostui armeijasta tai joukosta armeijoita, pienemmässä sotajoukossa armeijakunnista tai divisioonista. Pääjoukon sisältämiä joukkoja kutsuttiin *ensimmäisen luokan strategiseksi joukoiksi*. Alemman tason taisteluiden tuli liittyä ylemmän johtoportaana taktiikkaan ja yhteiseen tavoitteeseen. Näitä taisteluita käytiin useita. Serbialaiselle sotataidolle oli tyypillistä, että taisteluja johdettiin ja niitä käytiin laajalla alueella, missä sijaitsevien kaikkien toimijoiden tuli osallistua taisteluiden käymiseen. Koko armeijan tai ainakin sen valtaosan osuutta taistelussa ja sen tavoittelemaa tulosta pidettiin merkittävänä koko sodankäynnin jatkamisen kannalta.¹¹⁹ Serbialaisessa käsitöksessä sotaretken käymisestä on löydettävissä yhtymäkohta Carl von Clausewitzin ajatuksiin. Myös Clausewitz korosti sitä, että sota voitetaan taistelulla, jolla on yksi, yhdenmukainen strategian tavoite¹²⁰. Edellä esitetty kuvaus sotaretkestä muistuttaa voimakkaasti operaatio-käsitettä.

Edellä mainitun taistelutoiminnan kolmijaon ohella käytettiin myös käsitettä operaatio. Branislav Đorđevićin mukaan juuri ennen ensimmäistä maailmansotaa laaditussa serbialaisessa tutkimustyössä mainittiin ensimmäisen kerran myös termi operaatio, jolloin se oli *“...joukko sodan tapahtumia sodan alusta ensimmäiseen taisteluun saakka tai ensimmäisestä taistelusta toiseen taisteluun, jotka muodostavat kokonaisuuden.”* Operaatio tarkoitti taisteluun vaikuttavia tekijöitä – joukkojen suuruutta, taistelulle asetettuja tavoitteita ja taistelun tuloksia – muttei itse taistelua. Operaatiotaitoa ei kuitenkaan ollut olemassa omana erillisenä sotataidon kokonaisuutenaan.¹²¹ Tässä tulokinnassa on havaittavissa selvä yhdenkaltaisuus Carl von Clausewitzin ajatusten kanssa. Clausewitz jakoi sotataidon taktiikkaan ja strategiaan, mutta esitti myös termin operaatio. Operaatio sisälsi Clausewitzin mukaan kaiken muun paitsi itse taistelun. Operaatio sisälsi sotaväen liikkeitä, varustamisen asettumisen taisteluun, evakuoimisen sekä muut taisteluun kuulumattomat seikat. Operaatio-

¹¹⁶ Ibid., s. 4.

¹¹⁷ Ibid., s. 5.

¹¹⁸ Ibid., s. 5.

¹¹⁹ Ibid., s. 5.

¹²⁰ Ibid., s. 3.

¹²¹ Ibid., s. 4.

tio piti sisällään kaiken sotajoukon toiminnan taisteluun saakka ja taistelun jälkeen – siis kaiken taistelun ulkopuolisen toiminnan.

Serbian armeija (*Srpska vojska*) jakautui 1910-luvulla kolmeen ”linjaan” jaettuihin yksikköihin sekä alueellisiin joukkoihin. Kahden ensimmäisen linjan yksiköt muodostivat pääosan kansanarmeijan (*Narodna armija*) muodostamaa kenttäarmeijaa. Ensimmäisen linjan yksiköiden henkilöstö oli iältään 21–31-vuotiaita ja toisen linjan 32–37-vuotiaita. Kansanarmeijan kolmannen linjan joukoissa palveli 38–45-vuotiaita sotilaita. Näiden joukkojen ohella kenttäarmeijaan kuului alueellisia yksiköitä (*Pozadinska odbrana*), joiden 18–20- sekä 46–50-vuotiaat sotilaat suojasivat kenttäarmeijan huoltoreittejä sekä varuskuntia. Vaikka kyse oli alueellisista joukoista, nämä yleensä pataljoonan kokoiset jalkaväki- ja eskadroonan kokoiset ratsuväkiyksiköt kuuluivat armeijoihin. Kussakin armeijassa oli yleensä yhden divisioonan lisäksi kolme jalkaväkirykmenttiä ja yksi ratsuväkieskadroona.¹²²

Ensimmäinen Balkanin sota käytiin vuosina 1912–1913. Serbian armeijan vakinaisten ja liikekannalle pantujen tavallisten joukko-osastojen lisäksi perustettiin myös četnikkiosastoja. Osastot kuuluivat kuninkaalliseen armeijaan, eivätkä niiden rakenteet ja toimintamenetelmät olleet enää yhtä improvisoituja kuin esimerkiksi toisaalla tässä luvussa kuvatuissa 1800-luvun kansanouksissa. Veteraaneista ja uusista vapaaehtoisista koostuneita četnikkejä taisteli Serbiassa ja Makedoniassa turkkilaisarmeijaa vastaan myös sen selustassa. Toimintaan kuului liikekannallepanon häirintää, yhteysreittien katkaisemisia, iskuja turkkilaisten sivustaan, selustaan, kolonnia vastaan ja huoltopaikkoja vastaan. Četnikkien tavoitteena oli tappioiden tuottamisen lisäksi yleisen epävarmuuden herättäminen. Četnikkiosastojen sissitoiminnalla oli suuri merkitys Serbian armeijan menestykselle Balkanin sodissa. Muut serbialaiset joukot etenivät vaikeakulkuisen maaston kautta ”Vanhaan Serbiaan” ja valtasivat vaikeiden taisteluiden jälkeen alueen pääkaupungin Skopjen. Četnikkiosastot kärsivät kovia tappioita, ja niiden jäljelle jääneitä osia jouduttiin liittämään osaksi tavanomaisia yksiköitä.¹²³

Tässä sodassa četnikeistä muodostettiin komppanioita ja pataljoonan suuruisia osastoja (*odred*), jotka kuuluivat 3. Serbialaiseen Armeijaan ja Užicen armeijaan. Četnikkien tehtävänä oli käyttää ”erityisiä četnikkimenetelmiä” sodankäynnissä vihollisia vastaan ja Bosnian alueelle saavuttuaan innostaa kansaa aseisiin. Četnikkien on mainittu kunnostautuneen Cerin, Drinan ja Kolubaran taisteluissa vuonna 1914. Retoriikka on samankaltaista kuin aiemmin esillä ollut tapa kuvata Serbian myyttistä sotilaallista sankaruutta. Myös ensimmäisen maailmansodan kuluessa serbialaisten joukkojen vahvuudeksi kuvattiin yksiköiden hajauttaminen jopa 250 kilometrin levyiselle alueelle, suoran yhteenoton välttäminen epäsuotuisessa tilanteessa, jokaisesta maastonkohdasta kamppailun sekä vihollisen kuluttaminen ja näännyttäminen. Balkanin sodat huomioiden alue oli ollut laajojen sotateimien kenttänä käytännössä yhtäjaksoisesti vuodesta 1912 vuoteen 1918 saakka. Väestö oli kärsinyt vuosien

¹²² Thomas, Nigel ja Babac, Dušan: *Armies in the Balkans 1914–1918*. Osprey Publishing Ltd. World Print Ltd, China 2001, s. 11. – Thomasin ja Babacin teoksessa käytetään alueellisista yksiköistä termiä *Poskaniya odbrana*, jota puolestaan mitkään muut julkaisut eivät tunne. Koska sana `poskaniya` ei myöskään kuulu serbokroaatin tai alueen muiden kielten ainakaan yleisesti tunnettuihin sanoihin, on kyse todennäköisesti kirjoitusvirheestä. Oikea ilmaisu lieneekin *Pozadinska odbrana*, `selustan puolustus`.

¹²³ Milojević, s. 114–116; Thomas ja Babac, s. 11. – ”Vanhalla Serbialla” tarkoitetaan pääosin nykyisen Kosovon ja Serbian eteläisimpien osien muodostamaa kokonaisuutta, jonka alueelle sijoittuu suurin osa serbiortodoksien vanhimmista ja pyhimmistä paikoista. – Ottomaanit käyttivät Skopjesta nimeä Üsküp.

1912–1918 sodissa valtavat tappiot. Uuden kuningaskunnan väestöstä lähes kaksi miljoonaa oli kuollut. Serbian armeija oli menettänyt vahvuudestaan esimerkiksi suhteessa Ranskaan kaksi ja puoli kertaa enemmän.¹²⁴ Eteläslaavit olivat kuitenkin saaneet runsaasti positiivisia sotakokemuksia sissitoiminnan käyttämisestä yleisjoukkojen taistelun tukemisessa.

Ensimmäinen maailmansota koetteli aluetta voimakkaasti. Keskusvaltojen mainitaan “murskanneen urhean pienen Serbian” vastarinnan vuosina 1914–1916. Lenin piti Serbian käymää sotaa ensimmäisen maailmansodan taantumista ainoana “oikeutettuna sotana”. Itävalta-Unkarin oli aloittanut epäoikeutetun hyökkäyksen Serbiaa vastaan. Taantumuksellisen monarkin ja hänen puolisonsa murhaa Sarajevossa ei marxilais-leninismillä mukaan pidetty tuomittavana vaan edistyksellisenä tekona.¹²⁵

Serbian kuningaskunnan (1878–1918) armeijan ja vuonna 1918 perustetun Sloveenien, kroaattien ja serbien kuningaskunnan armeijan merkittävimpinä sotataidollisina kehittäjinä pidetään vojvodin kunnia-arvon saavuttaneita Živojin Mišićiä, Radimir Putnikia, Petar Bojovićia sekä Stepan Stepanovićia ja Montenegron armeijassa Janko Vukotićia. Ainakin Petar Bojovićilla (1858–1945) oli kiinteät yhteydet Ranskan sotakouluihin. Nykyinen serbialainen historiakäsitys pitää edellä mainituista upseereista kenraali Živojin Mišićiä (1855–1921) merkittävimpänä ja lahjakkaimpana Serbian armeijan komentajana. Mišić osallistui kaikkiin Serbian käymiin sotiin vuosina 1876–1918. Hän kävi sotakoulunsa Itävalta-Unkarissa, opetti strategiaa Sotilasakatemiassa ja julkaisi vuonna 1907 akatemiassa pitämiinsä luentoihin perustuvan teoksen *Strategija*. Hän julkaisi useita sotataittoa käsitelleitä kirjoituksiaan *Soturi*- ja *Serbian armeija* -lehdissä. Mišić itse oli perustanut jälkimmäisen ja toimi vuosina 1908–1912 sen päätoimittajana. Mišić palveli Balkanin sotia ennen Serbian armeijan ylimmän johdon päällikön, kenraali Radimir Putnikin adjutanttina ja osallistui Turkin sekä Itävalta-Unkarin vastaisten operatiivisten suunnitelmien laatimiseen. Mišićiä pidetään edellä mainittujen Putnikin, Stepanovićin ja Bojovićin ohella Serbian silloisen taisteluopin merkittävimpänä kehittäjänä. Mišić johti kenraali Stepa Stepanovićin kanssa ensimmäistä maailmansotaa edeltäneet serbialaisten joukkojen siirrot, joiden ansiosta Cer-vuoren ja Kolubara-joen taistelut päättyivät Serbian armeijan voittoon. Mišić itse johti 1. Armeijaa Kolubaran taistelussa, jolloin Itävalta-Unkarin armeija lyötiin Serbian armeijan historian suurimpana pidetyssä voitossa. Voiton seurauksena Mišić ylennettiin kenraaliksi ja nimitettiin Serbian armeijan ylimmän johdon päälliköksi 1918. Hän kuoli 20. tammikuuta 1921.¹²⁶

Jugoslavian kuningaskunnan armeijalla oli vahva serbialainen leima. Se oli käytännössä muodostettu laajentamalla entisen Serbian kuningaskunnan armeijaa. Muun muassa univormut, sotilasarvot, säännöt ja palkitsemisjärjestelmä periytyivät Serbian armeijalta. Itävalta-Unkarin armeijassa palvelleiden sloveenien, kroaattien, serbien sekä montenegrolaisten tuli anoa pääsyä uuden valtion armeijaan. Vuosina 1919–1920 kuningaskunnan armeijaan rekrytoitiin

¹²⁴ Pavlowitch (2002), s. ix ja 113–114; Tito (1966), s. 56; Patrick (1994b), s. 16; Tito, Josip Broz: *Military Thoughts and Works. Selected Writings (1936–1979)*. Käännös alkuperäisteoksesta *Vojna misao i djelo – Izbor iz vojnih dela (1936–1979)*. Vojnoizdavački zavod, Belgrade 1982, s. 6, alkuperäislähteenään Leninin alkuperäisteos *War and Russian Socialdemocracy*, Vol IX, ed. Kultura 1960.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Bjelajac, s. 129–130 ja 220–221; Đorđević (2003b), s. 53, 90, 255, 345 ja 380; Pavlowitch (2002), s. viii; Đorđević (2000), s. 166, 230, 236 ja 247; *Military History: Živojin Mišić*. [www-artikkeli]. Vojska Jugoslavije. <<http://www.vj.yu/english/en_vojna_istorija/en_Zivojin_Misic.htm>> (viitattu 25.8.2003).

yli 3 000 entistä Itävalta-Unkarin tai Montenegron armeijoiden upseeria. Yli puolet aktiiviupseereista ja koko johtamisjärjestelmän henkilöstöstä oli kuitenkin Serbian armeijan upseereita. Kesti aina toiseen maailmansotaan saakka, ennen kuin kroaatti- ja sloveeniupseereita eteni armeijan korkeimpiin tehtäviin. Vuonna 1926 armeijassa palveli 2 647 itävalta-unkarilaista (pääasiassa kroaatteja ja sloveeneja), 482 montenegrolaista ja peräti 3 555 serbialaista upseeria. Vuonna 1938 kuninkaallisen armeijan 165 kenraalista 161 oli serbejä.¹²⁷ Sloveenien, kroaattien ja serbien kuningaskunnan sekä Jugoslavian kuningaskunnan aikana taisteluvälinehankinnoissa ei enää suosittu mitään tiettyä valtiota.¹²⁸ Ratkaisulla vähennettiin riippuvuutta yhdestä valtiosta mutta samalla hankaloitettiin kuningaskunnan armeijan huoltojärjestelmän toimintoja. Kuten keväällä 1941 havaittiin, kuninkaallisen armeijan huollon vaikeudet edesauttoivat osaltaan akselivaltojen hyökkäyksen menestystä.

Vuoden 1941 menestyksettömästä puolustustaistelusta ja Titon partisaaniarmeijan tarpeesta korostaa oman sotataitonsa ansioita on syntynyt se mieleen painunut kuva, että toista maailmansotaa edeltänyt Jugoslavian kuningaskunnan armeijan sotataito olisi ollut täysin merkityksetöntä tai siinä ei olisi juuri mitään mainitsemisen arvoista. Oletus joutuu uuteen valoon jo pelkästään tarkasteltaessa maassa 1930-luvun loppuun mennessä julkaistuja käännettyjä sotataidon teoriaa käsitelleitä teoksia. Kuninkaallinen armeija julkaisi muutamia vuosia ennen sodan syttymistä omaa julkaisukokoelmaansa *Vojna biblioteka, (Sotilaskirjasto)*, joka jakautui kahteen sarjaan. Sarjoihin sisältyneistä käännöksistä mainittakoon Friedrich von Kohenhauzenin, Aleksei Aleksejevitš Brusilovin, Basil Henry Liddel Hartin, Giulio Douhetin, Antoine Henri de Jominin, Ernst von Ludendorffin ja Carl von Clausewitzin teokset. Esimerkkinä mainitun Sotilaskirjaston julkaisuista voidaan käyttää Giulio Douhetin ”Kokonaista sotaa” jonka toimitustyöstä vastasi ”asiatuntijakomitea” ja esipuheen oli kirjoittanut armeijankenraali Dušan L. Simović.¹²⁹ Korkea-arvoisen upseerin saatesanat osoittavat, että kukin julkaistuista kirjoista katsottiin sisällöltään arvokkaaksi ja että niillä oli asevoimille tietty virallinenkin merkityksensä. Kirjasarja on edustava otos sotataidon klassikoista ja uudemman ajan sotataidon teoreetikoiden teoksista. Sun Tzuta ei kuitenkaan löydy julkaistujen teosten joukosta. Kuninkaallisen armeijan mielenkiinto oli kohdistunut erityisesti Preussin ja Itävalta-Unkarin, Venäjän ja Ison-Britannian asevoimien sotataitoon ja sotakokemuksiin. Jugoslavian kuningaskunnan armeijan sotataito ei siis ollut pelkästään Zivojin Mišićin, Radomir Putnikin, Petar Bojovićin ja Janko Vukotićin luomien perusteiden sekä Balkanin sotien ja ensimmäisen maailmansodan kokemusten varassa. Sotataidon kansainvälistä kehitystä seurattiin, ja yhteydet sotataidon alalla arvostettuun Ranskaan olivat kiinteät.

Clausewitz sekä Jomini edustavat sotataidon klassikoita ja 1930-luvulla tuoreemmiksi ajattelijoiksi katsottujen Liddell Hartin sekä Douhetin esillä olo kertoo puolestaan eräänlaisesta ajan hermolla elämisestä. Oppeja ei kuitenkaan

¹²⁷ Pavlowitch (2002), s. 115, 134 ja 136; Laitila, s. 193.

¹²⁸ Bogdanović, s. 41–45.

¹²⁹ Kirjan Giulio Douhet: Integralni rat. Vojna biblioteka. Štamparska drad. Gregoridja, Beograd 1938, takasivujen julkaisuluettelot. – ”Ensimmäisen sarjan” kirjoja olivat: kenraali von Kohenhauzen: Scharnhorstista Schlieffeniin, ”X”...: Hypoteesi X., A.A. Brusilov: Sotamuistelmia, Liddel Hart: Moderni sota, kenraali von Kohenhauzen: Suuri komentaja ja kenraali Giulio Douhet: Kokonainen sota. ”Toinen sarja” käsitti teokset: kenraali N. Golovin: Mihin Iso-Britannia tähtäsi, kenraali Henri Jomini: Sotataidon tarkastelu, kenraali Alfred Kraus: Tappiomme syy, kenraali Ludendorf: Sotamuistelmia, kenraali Carl von Clausewitz: Sodasta ja amiraali R. Kasteks: Meri vastaan maa.

omaksuttu käytännössä, koska kuninkaallinen armeija ei laajentanut vähälukuisia panssariyksiköitään epäsuoran lähestymistavan tai liikesodankäynnin mahdollistaviksi panssariyhtymiksi. Jugoslavian ilmavoimatkin oli pääasiassa hävittäjätorjuntaan keskittyvä pienikokoinen puolustushaara, eikä sitä kehitetty esimerkiksi totaaliseen sotaan kykeneväksi pommitusilmavoimaksi.

Jominilla ja tämän *Pregled ratne veštine* -teoksella (*Sotataidon tarkastelu*, alkuperäinen teos *Précis de l'Art de la Guerre*) näyttää olleen oma roolinsa sekä toista maailmansotaa edeltäneen että sen jälkeisen jugoslavalaisen sotataidon kehittymisessä. Teos oli julkaistu edellä mainitussa *Vojna biblioteka* -sarjassa jo vuonna 1938, ja uusi laitos painettiin Belgradissa vuonna 1952 Jugoslavian asevoimien kustantamana. Jominin *Pregled ratne veštine* vuoden 1939 laitosta käytettiin lähteenä vielä Rajko Tanaskovićin vuonna 1977 kirjoittamassa *Uvod u teoriju operacije opštenarodnog odbrambenog rata* -kirjassa (*Johdatus yleisen kansanpuolustuksen sodan operaatioiden teoriaan*). Carl von Clausewitzin *O ratu* (alkuperäinen teos *Vom Kriege*, suomenkielinen käännös *Sodankäynnistä*) oli julkaistu vuonna 1939, ja myös tätä painosta käytettiin vielä 1970-luvulla.¹³⁰ Jugoslavian armeija ei saanut olla vuosina 1918–1941 täysin rauhanomaisessa tilassa. Sotataidon käytäntöä jouduttiin harjoittamaan jo 1920-luvulla taisteluissa albaanijoukkioita vastaan vaikeakulkuisilla ja syrjäisillä alueilla.¹³¹ Tällöin armeija sai sotakokemuksia myös vastasissi- ja vastakumouksellisessa sodankäynnissä.

Toisen maailmansodan alettua Jugoslavian armeija- ja laivastoministeriö päätti saksalaisten käyttämästä salamasotataktiikasta tehtyjen havaintojen johdosta perustaa erityisen četnikkiesikunnan sekä sen alaisuuteen kuuluvat kuusi četnikkipataljoonaa. Pataljoonista tuli organisaatioltaan ja vahvuudeltaan varsin kevyitä. Kunkin pataljoonan kokonaisvahvuus jäi alle 300 taistelijan, ja pääosa heistä kuului kolmeen 90 miehen vahvuiseen komppaniaan. Esikunnan ja pataljoonien tehtäväksi oli suunniteltu sissitoiminnan sekä harhautuksien suunnittelu ja toimeenpano. Esikunnan ja joukkojen nimivalinnasta tuli kuitenkin poliittinen kysymys. Nimikkeet vaihtuivatkin tilapäisesti ”rynnäkköesikunnaksi” ja ”rynnäkkökomppanioiksi” ja ”-pataljooniksi”, mutta huhtikuun 1. päivänä 1941 četnikki-nimikkeet palautettiin. Pataljoonien sekä niiden sissitoiminnan nähtiin olevan ainoa tapa menestyksekkäästi vastustaa ylivoimaisen ja ilmavoimien tukeman panssaroidun sekä mekanisoidun vihollisen hyökkäystä. Jugoslaviassa ei ollut vahvoja ilmavoimia, panssariasetta eikä panssaritorjuntaa, joten ylivoimaan oli etsittävä epäsymmetrisiä vastakeinoja. Komppanioiden ja pataljoonien kokoonpano, varustus sekä toimintamenetelmät oli suunniteltu tehtävien mukaisiksi, ja ne painottuivat kevyeen aseistukseen sekä lähitaisteluun. Pataljoonat saavuttivatkin saksalaishyökkäyksen torjunnassa menestystä Čumićin, Bijeljnan ja Bosanska Račan alueilla, mutta myös niiden oli antauduttava akselivaltojen operaation onnistuttua tavoitteidensa saavuttamisessa alle kahdessa viikossa.¹³²

Serbian ja Montenegron sekä yhdistyneen Jugoslavian kuninkaallisten armeijoiden sotataidon kehitykseen näyttää olleen oma vaikutuksensa sekä Itävalta-Unkarin että Ranskan armeijoilla. Useat serbialaiset upseerit saivat pe-

¹³⁰ Lähdeluettelo teoksessa Tanasković, Rajko: *Uvod u teoriju operacije opštenarodnog odbrambenog rata*. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1977, s. 215.

¹³¹ Pavlowitch (2002), s. 122.

¹³² Životić, Aleksandar: *Jurišne (četničke) jedinice kraljevinje Jugoslavije 1940–1941.godine*. Vojnoistorijski glasnik 1–2/2003. Vojnoistorijski institut Beograd 2003, s. 44–65 ja 164.

ruskoulutuksensa näissä maissa, ja Ranskan armeijan kanssa oltiin kiinteässä yhteistoiminnassa ensimmäisen maailmansodan Thessalonikin rintamalla. Itävalta-Unkarin armeijan riveissä palvelleita kohdeltiin kuitenkin väheksyvästi verrattuna serbialaisiin upseereihin. Niinpä Itävalta-Unkarin armeijan sotataitokaan ei noussut niin tärkeään asemaan kuin serbialainen ja sen taustalla vaikuttanut ranskalainen sotataito. Tunnetuimpien läntisten sotateoreetikkojen ajatuksia valottaneet kirjoitukset olivat maailmansotien välillä palvelleiden jugoslaviaalaisten upseereiden saatavilla.

Sotaa edeltäneen aikakauden sotataidon todellista suuruutta tai pienuutta on vaikea ja tässä yhteydessä hieman toissijaistakin pyrkiä todistamaan. On kuitenkin jo edellä mainitun julkaisutoiminnan perusteella suhteellisen varmaa, että kansainvälistä sotataidon teorian kehityskulkua seurattiin aktiivisesti. Klassikkoja ja alan uusia pinnalla olevia teoksia käännettiin ja myös omien upseereiden arvioita sekä analyysejä ulkomaiden kehityksestä tai mieltelmiä omien puolustushaarojen kehittämistarpeista julkaistiin.

Upseeriston laaja kouluttautuminen ranskalaisissa sotilasakatemoissa, säännöllinen upseerivaihto serbialaisten sekä ranskalaisten joukko-osastojen välillä ja lukuisat tutustumismatkat ranskalaisissa esikunnissa sekä joukko-osastoissa syvensivät näkemystä ajanmukaisesta länsimaisesta armeijasta ja sotataidosta käytännön tasolla. Jugoslaviassa seurattiin myös käynnissä olleita uudempia konflikteja ja kyettiin niistä tehtyjen johtopäätösten perusteella nopeallakin aikataululla täydentämään omaa sotataittoa – tai oikeammin palaamaan vanhoille eteläslaavilaisille sissisodankäynnin juurille.

2.2 Kommunistien sotataito

*”Vain sodankäynnin epätavanomaisia menetelmiä käyttäen voi heikompi kukistaa vahvemman”.*¹³³
(Karl Marx)

Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun keskeisimpänä sotateoreettisena taustana on pidetty marxilais-leniniläistä sotateoriaa. Yllä kuvattu Karl Marxin väittämä oli jugoslavialaisen kansan vapautussodan jälkeisen sotataidollisen ajattelun keskeisimpiä perusolettamuksia ja kertoo osaltaan, miksi Jugoslaviassa päädyttiin valittuihin sotataidon periaatteisiin. Koko marxilais-leniniläinen sotateoria vaikutti kuitenkin vielä laajemmin ja syvällisemmin maan puolustamisen perusteisiin. Teorian tärkeyttä ja roolia jugoslavialaisen sotataidon lähtökohtana korostettiin lähes kaikessa aiheesta käsitelleessä kirjallisuudessa. Todellisen vaikutuksen osoittamiseksi onkin luotava riittävän laaja katsaus teorian perusteisiin ja pääkohtiin.

On myös yllättävää, ettei Suomessa ole aiemmin julkaistu kuin suppeahkoja yleisesityksiä marxilais-leniniläisestä sotateoriasta. Sekä idässä että lännessä on kuitenkin vuosikymmenien aikana julkaistu kymmeniä teoksia tai artikkeleita, jotka joko kokonaan tai ainakin osittain käsittelevät aiheita. Marxin ja Engelsin ajatukset valankumouksen taktiikasta ja sotilasasioista pysyivät kansainväliseltä tutkimukselta pitkään pimennossa, koska ne eivät olleet helposti löydettävissä, esimerkiksi yhdessä teoksessa tai vaikkapa parissa laajemmassa

¹³³ Seppänen, Esa: Sissisota – aikamme sota. Kirjayhtymä, Tampere 1971, s. 27.

artikkelissa. Marxilais-leniniläiset sotateoreettiset perusteet löytyvät hajanaisina toteamuksina ja ohjeina näiden kahden kirjoittajan lukuisissa teoksissa.¹³⁴

MARXILAIK-LENINILÄISEN SOTATEORIAN PERUSTEET

Sotateoria ei ollut keskeisessä roolissa marxismissa eikä myöskään Vladimir Iljitsh Leninin täydentämässä marxismi-leninismissä. Näiden poliittisten sekä talouteen liittyvien teorioiden yleisesityksissä sotateoreettiset kysymykset olivat pääsanomaan nähden esillä vain vähän ja sotataidolliset luonnehdinnat olivat yleisluontoisia. Voidaankin esittää kriittinen kysymys, onko marxilais-leniniläinen sotateoria vain termi vailla konkreettista sisältöä. Kukaan edellä mainituista henkilöistä ei ollut puhdas sotateoreetikko eikä kukaan heistä ollut saanut korkeakoulutasoista upseerikoulutusta. Vain Engelsin taustalla oli palvelus Preussin armeijassa ja aktiivinen osallistuminen vuoden 1849 levottomuksiin¹³⁵.

Ehkä suurimpana marxilaisen sotateorian kriitikkona toimi aikanaan merkittävä marxilainen teoreetikko, Leninin jälkeen Neuvosto-Venäjän poliittisen hierarkian kakkosmies, sota-asiain kansankomissaari Lev Trotski. Kommunistipuolueen 10. ja 11. kongressissa vuosina 1921 sekä 1922 Venäjän vallankumouksessa ansioituneet nuoret neuvostokenraalit Mihail Frunze, S.I. Gusev ja Mihail Tuhatshevski vaativat ja peräänkuuluttivat ”marxilaista, kumouksellista sekä proletaarista henkeä heijastavan” yhtenäisen sotilasdoktriinin luomista puna-armeijalle. Sotakomissaari Trotski vastusti esityksiä johdonmukaisesti ja perusteli vastauspuheenvuoroissaan, että sotatiedettä ei ollut olemassakaan ja että marxismi ei ollut muotoillut mitään doktriinia millekään yhteiskunnan alalle, ei edes sotataidolle. Trotski kritisoi myös sotilasajattelijoiden tapaa tulkita käytyjen sotien oppeja ”ikuisina totuuksina”. Hänen mukaansa myös Clausewitz oli varoittanut taipumuksesta tehdä liian nopeita yleistyksiä rajallisten sotakokemusten perusteella. Trotski ja hänen kannattajansa, ”trotskilaiset”, pitivät sotilasdoktriinin määrittämistä tarpeettomana ja käytännössä mahdottomana. Lisäargumentteina esitettiin, että doktriini olisi vahingollinen, koska se estäisi luovan ajattelun ja sitoisi sotilasasioiden käytännön tasolla toimivien ”kädet ja jalat”.¹³⁶

Ei käy kuitenkaan kiistäminen, etteivätkö Marx, Engels sekä Lenin olisi käsitelleet kirjoituksissaan sotaa ja pyrkineet selittämään sotien syitä, luokittelemaan sotia ja etsimään sodan voittamiseen tarvittavia tekijöitä. Osa kirjoituksista, kuten jäljempänä esitetään, muodosti jo sellaisenaan vähintään

¹³⁴ Neumann, Sigmund ja von Hagen, Mark: Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986, s. 262.

¹³⁵ Neumann ja von Hagen, s. 265.

¹³⁶ Gareev, Makhmut Akhmetovich: M.V. Frunze – Military Theorist. Pergamon-Brassey’s International Defence Publishers 1988, s. 100–101; Gat, Azar: A History of Military Thought. From the Enlightenment to the Cold War. Oxford University Press, Great Britain 2001, s. 507 ja 510; Rice, Condoleezza: The Making of Soviet Strategy. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986, s. 653–654; Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, Helsinki 2007, s. 10 ja 20; von Clausewitz, Carl: Ajatuksia sodasta ja johtamisesta. KR-Kirjat Oy. Kirjapaino Kirjake Oy, Helsinki 1980, s. 101. – Gat on käyttänyt lähteenään Trotskin artikkelia *Marxism and Military Knowledge* teoksesta *Military Writings*, New York 1969, s. 119–120.

yleisellä tasolla ohjeet kommunistisen armeijan luomiseksi ja perusteet sen sodankäynnille. Kun näihin ohjeisiin ja sääntöihin on jälkikäteen yhdistetty sopivasti tulkiten muut, erityisesti Engelsin teoreettiset pohdinnat, voidaan puhua jo teoriasta tai ainakin opista. Marxilais-leniniläisestä sotateoriasta on käytetty myös termejä *marxilais-leniniläinen sota ja armeijaa koskeva oppi, oppi sodasta ja armeijasta* sekä *sotaa ja armeijaa koskeva oppi*¹³⁷. Jotta tässä käsittelyssä ei olisi sekaannuttu aiemmin mainittuun riittäisiin keskusteluun siitä, oliko marxilais-leniniläistä sotilasdoktriinia – sotilasdoktriinihan tarkoittaa yksinkertaistettuna kuitenkin oppia sodasta ja armeijasta sekä asevoiman käytöstä – on tässä väitöstutkimuksessa käytetty termejä sotateoria ja sotataito.

Marxilaisuuden kolme perusosaa ovat saksalainen filosofia, englantilainen (poliittinen) taloustiede ja ranskalainen sosialismi. Sotataito tai edes sotateoria eivät siis nousseet näiden perusosien joukkoon. Aatesuunnan perusosissa vallitseva piirre toistuu kuitenkin myös marxilaisen sotateorian yhteydessä. Yhteiskunnallisissa olosuhteissa tarvittavan muutoksen käynnistämisessä ja loppuunsaattamisessa keskeisenä tekijänä oli *massojen voima*. Siten massojen voima oli keskeinen tekijä myös sotataidossa. Massojen voiman lakia käsitellään jäljempänä tässä alaluvussa. Frunzen mukaan marxilaisen teorian ensimmäinen premissi on, että mikään ei ole absoluuttista, pysyvää tai muuttumatonta.¹³⁸ Siksi kaikki tässäkin tekstissä käsitellyt säännöt, teesit sekä oletukset eivät olisi pysyviä tai seuraavassa sodassa sellaisenaan käytettäviä ja soveltuvia ohjeita.

Marx selitti ja perusteli edellä mainittuja kolmea perustekijää laajoilla historiallisilla analyyseillä. Tutkimusmenetelmänä hän käytti itse luomaansa *historiallista ja dialektista metodia, historiallista materialismia*. Vaikka sotateoria ei ollutkaan Marxin teoriassa ja kirjoituksissa näkyvällä paikalla, olivat luokkataistelu, vallankumous sekä kansalaisseksota kuitenkin hänen kiinnostuksensa ja historiallisten analyysejensä kohteina. Marxilais-leniniläisen dialektisen materialismin on (neuvostoliittolaisen tulkinnan mukaan) kerrottu kyenneen selvittämään ”*sodan ja armeijan olemuksen sekä kaavat*”, ”*sotien syntyyn vaikuttavat pysyvät suhteet ja perustavaa laatua olevat syyt sekä kaavat*” ja ”*sotien kulkuun sekä lopputulokseen vaikuttavat tekijät*”. Ilmaisut kuvaavat hyvin marxilais-leniniläisen sotateorian pragmaattista lähestymistapaa tutkimuskohteeseensa. Marxisin väitettiin myös ensimmäisenä kyenneen vastaamaan näihin kysymyksiin tieteellisesti. Aiempi sotatiede sai marxilaisuuden tuomion siksi, että sen ei katsottu olleen johdonmukaisen tieteellistä ja että se oli tutkinut ilmiötä idealistisesta ja metafysisestä näkökulmasta. Edellä mainittua metodia on kutsuttu myös *marxilaiseksi historiografiaksi*. Historiallisen materialismin perustana on perusoletus, että ”*yhteiskunnallinen oleminen määrittää yhteiskunnallisen tajunnan*”. Siten metodi luo mahdollisuuden tutkia ”*joukkojen yhteiskunnallisia ehtoja ja näiden ehtojen muutoksia luonnontieteellisellä tarkkuudella*”. Logiikan mukaan yhteiskunta käy lain omaisesti aina kehityk-

¹³⁷ Jalonen, s. 4.

¹³⁸ Marx, Karl ja Engels, Friedrich: Valitut teokset kahdessa osassa. I osa. NKP:n Karjalan aluekomitean puoluehistorian instituutti – NKP:n KK:n marxismin-leninisin instituutin filiaali. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1958, s. VII; Lenin, Vladimir Iljitsh: Valitut teokset kahdessa osassa, I osa. NKP (b):n keskuskomitean Marx-Engels-Lenin instituutti. Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1947, s. 47; Ljubičić, Nikola: Total National Defence – Strategy for Peace. STP – Socialist thought and practice. Kultura, Beograd 1977, s. 106; Gareev, s. 104.

sessään läpi tietyt vaiheet.¹³⁹ Kuvaus antaa hyvän kuvan marxilais-leniniläisen sotateorian pragmaattisuudesta, ehdottomuudesta sekä äärimmilleen viedystä luokittelu- ja kaavanmuodostuspyrkimyksestä.

Marxismin-leninisin tutkimustuloksina olivat laajemminkin ajatellen ”historiallisen kehityksen lait”. Vallankumousteoria sekä selitti maailmankaikkeuden että toimi muutoksen välineenä. 1920-luvulla marxilais-leniniläisen metodologian sopivuudesta eritasoiseen sotatieteelliseen tutkimukseen käytiin kuitenkin kiivasta väittelyä. Toisen näkökulman mukaan menetelmä soveltui vain sellaisten korkeamman tason sotilasasioiden tutkimiseen, joilla oli suora linkki politiikkaan ja talouteen. Siten metodi ei olisi lainkaan sopiva puhtaasti sotilaallisten ja sotilasteknisten, kuten esimerkiksi aseistuksen ja linnoittamisen, tutkimiseen. Frunzelainen tulkinta oli, että dialektista materialismia on mahdollista soveltaa kaikilla tasoilla ja muodostaa sen avulla sekä sotateoreettisen ajattelun pohja että kaikkiin tehtäviin liittyvä käytännöllinen lähestymistapa.¹⁴⁰ Frunzen käsityksillä ja teorian edelleen kehittelyllä on merkitystä myös jugoslavalaisen sotataidon näkökulmasta, koska hänen kirjoituksiaan käytettiin Moskovan puolueakatemian sotilaskoulutuksessa 1930-luvulla, jolloin esimerkiksi Tito oli akatemiassa opiskelemassa. Frunzen käännettyjä teoksia käytettiin lisäksi Jugoslaviassa sotataidon teorian tutkimuksessa ja opetuksessa 1950-luvulta lähtien.

Politiikka oli yksi marxilais-leniniläisen sotateorian keskeisimmistä käsitteistä. Marxilais-leniniläisen yhteiskuntateorian mukaan politiikalla tarkoitettiin organisoitujen yhteiskunnallisten ryhmien, kuten kansanluokkien, muita vastaavia ryhmiä *vastaan* suunnattua toimintaa. Poliitikassa oli tavallaan jo sisäänrakennettuna tarve myös väkivaltaisten keinojen käyttämiseen. Poliitiikka oli taistelua vallitsevan yhteiskuntarakenteen säilymisen ja korvautumisen välillä. Marxilais-leniniläisen teorian mukaan sisä- ja ulkopoliittikan välillä ei ollut eroa. Kukin valtio harjoitti omia intressejään palvelevaa yhtä politiikkaa. Neuvostoliittolaisen marxismi-leninisin on nähty strategisella tasolla noudattavan niinkin pitkälle vietyä logiikkaa, että sodalla ja rauhalla ei ollut eroa, eikä myöskään armeijalla ja yhteiskunnalla.¹⁴¹ Kuten jäljempänä kuudennesluvussa esitetään, sama periaate toteutui ainakin pääosiltaan 1960-luvulta alkaen jugoslavalaisen kansallisen turvallisuuden käsitteen yhteydessä. Yhteistä tavoitetta palvelemaan oli suunnattu sekä ulko- että sisäpolitiikan toiminta ja koko kansakunta oli samalla yksi yhtenäinen voima, joka aseellisella kamppailulla ja muilla vastarinnan muodoilla vastusti vihollisen aggressiota. Jugoslavalaiset tosin näkivät sodan ja rauhan erillisinä olotiloina.

Marxilais-leniniläisen sotateorian keskeisimpiä väittämiä oli, että sota oli politiikan jatkamista, mutta toisenlaisin keinoin. Lenin kiteyttikin ajatuksensa Carl von Clausewitzin toteamuksella ”*Sota on politiikan jatkamista toisin keinoin*” täydentäen sen muotoon ”*Sota on politiikan jatkamista toisin, toisin*”

¹³⁹ Marx & Engels (1958), s. VII ja VIII; Lenin (1947), s. 48; Ljubičić (1977), s. 194; Gareev, s. 80 ja 82; Mehring, Franz: Historiallisesta materialismista. Tieteellisen sosialismin kirjasto. Kustannusliike Edistys, Moskova (ei julkaisuvuotta), s. 12, 14–15 ja 17. – Metodista laajemmin esim. Plehanov, G. V.: Monistisen historiankäsityksen kehityksestä. Tieteellisen sosialismin kirjasto. Kustannusliike Edistys, Moskova 1975, Jerofejev, Nikolai: Mitä on historia? Kansankulttuuri Oy, Kuopio 1979, s. 33–42 sekä Renvall, Pentti: Tieteellisen-objektiivisen historiankirjoituksen synty ja kehitys. Teoksessa Historiankirjoitus. Kehityksen pääpiirteet. Historian Ystävien Liitto. Werner Söderström Osakeyhtiö, Turku 1953, s. 135–136.

¹⁴⁰ Mehring, s. 14–15; Gareev, s. 83.

¹⁴¹ Jalonen, s. 4; Gareev, s. 92; Rice, s. 648.

sanoen väkivaltaisain, keinoin". Lisäys sinänsä ei tee leniniläisestä sovellusta ainutkertaista – olihan jo Clausewitz toteamuksellaan tarkoittanut väkivaltaisia keinoja ja niillä uhkaamista. Marxilais-leniniläistä sisältöä on kuitenkin pidetty clausewitzlaista laajempänä ja monitahoisempänä, koska Clausewitzin alkuperäinen ajatus sodasta politiikan jatkeena liittyi valtioiden ulkopuolisiin konflikteihin. Marxilais-leniniläinen tulkinta ja sovellus laajensivat periaatteen myös valtioiden sisäisiin, yhteiskuntaluokkien välisiin yhteenottoihin. Eräs leniniläinen sodan sekä politiikan väliseen suhteeseen ja sodan alistaisuuteen liittynyt teesi kuului: ”*Politiikka on kokonaisuus, sota on osa kokonaisuutta.*”¹⁴² Frunze luokitteli politiikan ja sodan välisen suhteen kolmeen osaan. Ensimmäinen käsitti sodan alkamisen, jota Frunze piti politiikan jatkumisena ja riippuvaisena politiikasta. Toinen osa oli politiikan määräävä rooli sekä kaikkien sodankäyntiin liittyvien ongelmien alistaisuus poliittiselle johdolle. Kolmantena osana Frunze piti politiikan käänteistä riippuvuutta sodasta.¹⁴³ Tällä hän tarkoitti sitä, että sodan kulku (sodassa menestyminen tai tappiolla joutuminen) ohjasi myös politiikan muutosta.

Karl Marxia ei ole pidetty minään suurena sotateoreetikkona. Pääosan hänen kirjoittamukseen merkityistä sotataitoa koskevista teksteistä on todettu olevan Friedrich Engelsin laatimia. Marx oli systemaattisempi ajattelija ja pystyi siksi ohjaamaan Engelsiä kirjoituksissaan oikeaan suuntaan ja terävöittämään niissä esitettäviä synteesejä. Engelsiä puolestaan ei yleisesti ottaen ole luonnehdittu erityisen syvälliseksi ajattelijaksi, mutta marxilaisuuden aatteen kehittämiseen liittyvässä taustatutkimuksessa hän oli perusteellinen ja kykeni kiteyttämään ajatuksensa sekä esittämään ne selkeästi. Engels oli sotateoreetikkona merkittävämpi ja on arvioitu, että hänen kirjallisen tuotantonsa pääosa käsitteli sotateoriaa ja sotataitoa. Hän kirjoitti muun muassa sotaretkistä, taktiikasta, sotilasjohtajista, sotalaitoksista ja aseista. Engelsin sotateoreettinen ajattelu oli suoraviivaista ja hän vierasti ”sotilasfilosofointia”. Engelsin ansioksi on katsottu, että hän oli kirjoituksissaan onnistunut luomaan kokonaisen ”sodankäynnin järjestelmän”. Engelsin eduksi on luettu myös hänen systemaattinen tapansa tehdä sotatieteellistä tutkimusta. Lenin kutsuikin häntä ”*sotilasasioiden suureksi asiantuntijaksi*”. Engelsin on tulkittu paneutuneen enemmän sodan luonteeseen ja sodankäyntiin, Marxin puolestaan sodan syihin. Marxilais-leniniläisen sotateorian keskeisimpinä lähteinä on pidetty Marxin ja Engelsin välistä kirjeenvaihtoa sekä heidän lukuisia lehtiartikkeleitaan.¹⁴⁴

Engels oli itseoppinut sotateoreetikko. Hän alkoi perehtyä aiheeseen 1800-luvun puolivälissä tavoitteenaan luoda tieteellinen perusta menestykselliselle kumoukselliselle toiminnalle. Vallankumouksen vuosina 1848–1849 koetut vastoinkäymiset eivät enää saisi toistua. Engels paneutui systemaattisesti ja intensiivisesti tutkimustyöhönsä entisen Preussin armeijan tykistöupseerin, Joseph Weydemeyerin tuella. Engels itse oli todennut opiskelleensa sotataidon teoriaa ”aivan kuin valmistautuakseen nuoremman upseerin tutkintoa varten”. Tutkimuksen kohteina olivat tuoreimpien sotien ohella käytännössä kaikki vuosina 1792–1849 käydyt sodat. Merkittävimpien analyysien kohteena olivat vuo-

¹⁴² Jalonen, s. 6 ja 9; Gareev, s. 105; Lenin (1947), s. 893; Neumann ja von Hagen, s. 263.

¹⁴³ Gareev, s. 92.

¹⁴⁴ Vigor, Peter Hast: *Marxismi*. Kirjayhtymä, Rauma 1966, s. 10; Gat, s. 503; Ljubičić (1977), s. 88; Neumann ja von Hagen, s. 262 ja 264–265; Simpkin, Rickhard: *Deep battle. The Brainchild of Marshal Tukhachevskii*. Brassey's Defence Publishers. London, U.K. 1987, s. 21; Gareev, s. 81.

sien 1848–1849 vallankumoukset ja myöhemmin Krimin sota. Kirjallisuuden lisäksi hän perehtyi oman aikakautensa muiden sotilasajattelijoiden kirjoittamiin lehtiartikkeleihin. Weydemeyer siirtyi Engelsin sotateoreettisen itseopiskelun ohjaamisen päätettyään Yhdysvaltoihin ja kunnostautui siellä sisällissodassa edeten everstin arvoon. Engelsin kirjallinen tuotanto sotilasasioiden saralla oli laaja etenkin aikalaislehdistössä. Hän julkaisi sekä omalla nimellään että Marxin haamukirjoittajana. Engelsin opiskelu oli tuottanut tulosta ja korkeatasoisten sotateoriaa, sotataitoa ja sotatapahtumia käsitelleiden artikkeleidensa johdosta hänen onkin väitetty varsin nopeasti nousseen erääksi terävimmistä sotilaallisen toiminnan arvioijista Euroopassa. Erityisesti artikkelien asiantuntevat tekniset yksityiskohdat ja terävät strategiset analyysit kasvativat Engelsin mainetta analyytikkona. Kumouksellisen sodan lisäksi Engels analysoi artikkeleissaan muun muassa Yhdysvaltojen sisällissotaa, Itävallan – Preussin sotaa vuodelta 1866 ja Preussin – Ranskan sotaa vuosilta 1870–1871. Hänen tiedetään perehtyneen myös antiikin Kreikan sotahistoriaan¹⁴⁵

Friedrich Engelsiä pidettiin Jugoslaviassa arvossa etenkin sen vuoksi, että hänen katsottiin onnistuneen edelleen kehittämään jo Carl von Clausewitzin esille tuomaa ajatusta sotataidon riippuvuudesta yhteiskunnallisista olosuhteista ja ennen kaikkea määrittämään keskeiset syyt sotaan vaikuttaviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Engels antoi selitykset ja perusteli väitteensä vuonna 1852 luomalla hypoteettiseksi tilannekehyykiseksi Pyhän Allianssin sekä Ranskan välisen sodan. Ranska oli ollut keskeinen referenssi Marxin ja Engelsin historiallisissa analyyseissä laajemminkin. Engels analysoi luomansa mallin avulla sodan mahdollisuuksia sekä ehtoja toisaalta vallankumouksellisen Ranskan ja toisaalta Pyhän Allianssin hyökkäyssotaan päätyneiden ”taantumuksellisten” jäsenmaiden (Venäjä, Itävalta ja Preussi) kannalta.¹⁴⁶

Marxilaisessa sotateoreettisessa analyysissä oli tutkittu perusteellisesti historian kuluessa käytyjä sotia ja muita aseellisia kamppailuita, kuten kapinoita. Suhteellisesti eniten oli käsitelty Preussin – Ranskan sotaa vuosilta 1870–1871. Sodan suuri rooli selittyy useallakin syyllä. Se oli luonnollisesti Karl Marxin ja Friedrich Engelsin poliittisen teorian luomisen kannalta aikalaissota ja siihen sitoen oli helppoa perustella sodan syiden liittymistä taloudellisiin intresseihin. Toinen peruste oli se, että varsinkin Engels oli pettynyt turhiin odotuksiinsa, että 1850–1860-luvuilla käydyt sodat ja vuoden 1857 taloudellinen lama olisivat käynnistäneet hänen kaipaamansa vallankumouksen. Kun teorian tueksi ei löytynyt sodan tai muiden rasitusten johdosta alkanutta kumousta, oli tyydyttävä siihen mitä tarjolla oli. Molemmilla valtioilla oli keskeinen rooli joko vallankumouksen syntysijana tai teollisen tuotannon kehityksen edelläkävijänä. Sodan ajankohtaisuus teki siitä laajemminkin kiinnostavan aiheen, ja siten kirjoittajat saivat sotaa käsittelevissä artikkeleissaan poliittiseen teoriaansa liittyviä näkökohtia laajan lukijakunnan pohdittavaksi. Marx ja Engels osallistuvatkkin henkilökohtaisesti sodan julkiseen kommentoimiseen. Sotaa

¹⁴⁵ Gat, s. 496–497 ja 500; Simpkin, s. 20; Dulić & Kostić, s. 1054; Neumann ja von Hagen, s. 266 ja 269–270; Reznitshenko V.G., Vorobjev I.N., Miroshnitshenko N.F., Nadirov J.S., ja Sidorenko A.A.: Taktika. Biblioteka oftsera. Vojenizdat, Vojennoje izdateljstvo, Moskva 1988, s. 78, alkuperäislähteenään Engelsin Valitut sotilasjulkaisut (1956). – Viittaukset edellä mainittuun ”Taktikaan” jatkossa muodossa Reznitshenko (1988).

¹⁴⁶ Ljubičić (1977), s. 87.

käytettiin muun muassa oikeutetun sodan ja ei-oikeutetun valloitus sodan havainnollistamisessa ja selittämisessä.¹⁴⁷

Eri sotiin perehtymisen tuloksena Marx ja Engels tekivät johtopäätöksen, johon Leninkin yhtyi, että sodan ilmiön syvällisessä ja perinpohjaisessa analysoimisessa *sotatieteellä* oli suuri merkitys mutta sotaan valmistautuminen ja sodan käyminen olivat *taitoa*. Marx ja Engels olivat todenneet, että ”...*vallankumous on taito, aivan kuten sotakin*..”. Lenin toisti myöhemmin saman ajatuksen hieman eri tavalla muotoiltuna. Hän esitti myös, että olisi mahdotonta organisoida armeijaa ilman tiedettä.¹⁴⁸

LÄNSIMAISEN SOTALAITOKSEN MURROS JA KANSANSODAN KÄSITTEEN SYNTY

Marx teki erään yleisesti vieläkin tunnustetun havainnon ja johtopäätöksen sodankäynnin sekä sotalaitoksen kehittymisestä. Vuoden 1789 Ranskan vallankumouksesta ja Napoleonin sodista käynnistyneen muutoksen on katsottu olleen suuri murros. Kansakuntien koko asekuntoisen miespuolisen väestön mobilisoiminen ja miljoona-armeijoiden syntyminen, merkittävästi kehittyneet tuliaseet, ampumatarvikkeet sekä räjähdysaineet merkitsivät länsimaisen sotalaitoksen ja koko sodan kuvan suurta mullistusta. Preussin ja Ranskan välisen, vuosina 1870–1871 käydyn sodan on todettu vahvistaneen murrosta sekä myöhempien sotien vielä konkreettisemmin toteennäyttäneen tapahtuneen. Napoleonin sotataidollinen ajattelu toi laajempaan tietoisuuteen käsitteet ”kansan armeija” ja ”absoluuttinen sota”.¹⁴⁹

Aiempien, suhteellisen pienikokoisten ammattiarmeijoiden, jotka harjoittivat pitkän koulutuksen ja runsaasti harjoittelua vaatinutta lineaaritaktiikkaa sekä käyttivät käytännössä hyvin suoraviivaista taktiikkaa, oli väistyttävä. Frunzen mukaan edellä mainittujen määrällisten ja laadullisten muutosten lisäksi uusien aselajien syntyminen aiheutti sen, ettei yksi johtoporras kyennyt johtamaan suoraan kaikkea toimintaa.¹⁵⁰

Myös Engels käsitteli teemaa, todetessaan Ranskan porvarillisen vallankumouksen olleen *kansansota*, jossa onnistuttiin mobilisoimaan massojen poliittinen, materiaallinen ja moraalinen potentiaali. Hänen tekemiensä sotataidollisten johtopäätösten ytimenä onkin pidetty kansansodan ja kansan laajojen massojen voiman osoittamista. Kyse ei ollut pelkästä massojen, eli aseistetun proletariaatin, voimasta, vaan myös työläisistä uusissa olosuhteissa kumpuavasta, aivan uudenlaisesta sotataidon metodista. Kansan suurilla sotilasmassoilla, vaikka huonosti koulutetuilla, koko kansakunnan laajuisella mobi-

¹⁴⁷ Simpkin, s. 20; Neumann ja von Hagen, s. 268–269; Dulić & Kostić, s. 1054; Galkin, I.S., Zubok, L.I., Manusevitsh, A.J., Notovitsh, F.I. ja Hvastov, V.M.: Yleinen historia. Uusi aika, toinen jakso 1870–1918. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1960, s. 263–287. – Preussin–Ranskan sotaa käsitteään esimerkiksi tässä teoksessa 11 sivun verran ja kerrontaan on sen jälkeen nivottu vielä Ranskan vallankumousta vuodelta 1871 sekä Pariisin kommuunia peräti 14 sivun verran. Sota on kokonaisuudessaan saanut selkeästi laajemman tilan, kuin moni muu Euroopassa tai muualla käyty ajallisesti tai alueellisesti laajempi sota. Sama suhde toistuu myös Galkinin, Zubokin, Notovitshin ja Hvastovin *Uuden ajan historiassa* (Karjalais-suomalaisen ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1953). Sota saa tilaa kahdeksan sivua ja sitä seurannut vallankumous 13 sivua. Esimerkit ovat toki vain yksittäisiä otoksia ja varsin triviaaleja tieteellisesti ajatellen, mutta antavat hyvän kuvan Preussin–Ranskan sodan saamasta asemasta.

¹⁴⁸ Neumann ja von Hagen, s. 267; Gareev, s. 126–128.

¹⁴⁹ Marx & Engels (1958), s. 92; Neumann ja von Hagen, s. 277; Simpkin, s. 17 ja 20; Dulić & Kostić, s. 1054.

¹⁵⁰ Gareev, s. 102.

lisaatiolla ja koko kansan aseistamisella oli riittävä voima hyvin koulutettujen ammattiarmeijoiden lyömiseksi. Hän päätyi analyysissään luomaan *kansan- ja vapautussotien voiman moninkertaistumisen lain*. Laki perustui vallankumouksessa vapautuneessa kansassa piilevään sotilaalliseen potentiaaliin. Engels piti mahdollisena mobilisoida jopa 15–20 prosentin osuus koko populaatiosta. Tästä määrästä tosin vain 15 prosentin osuutta voitiin käyttää taistelukentällä. Toisaalta Engels oli pannut merkille myös edellä mainitun tyyppisten kansanarmeijoiden nopean näivettymisen asevelvollisarmeijoiksi menestyksellisen kumouksellisen sodan jälkeen.¹⁵¹

Vaikka Engels oli päätenyt ”kokonaiseen sodankäynnin järjestelmään” ja lakiin massan lisääntymisestä, hän ei pitänyt 1800-luvun loppupuolella napoleonilaista taktiikkaa mitenkään ylivoimaisena. Pääosa Euroopan valtioiden asevoimista oli jo vuosisadan alkupuolella päätenyt Napoleonin käyttämien periaatteiden omaksumiseen omilla strategioissaan ja taktiikoissaan. Hän ei myöskään mieltänyt etulyöntiaseman olevan automaattisesti vallankumouksellisen kansanarmeijan puolella.¹⁵²

Leninin ansioksi on tulkittu useiden sotateoreettisten kysymysten tieteellinen ja yksityiskohtainen tutkiminen. Sotateoreettiseen ansioluetteloon on sisällytetty seuraavia kokonaisuuksia:

- imperialismi kapitalismin korkeampana kehitysasteena
- sotien luonne imperialismien aikakaudella kapitalistisen järjestelmän heikkona lenkkinä
- yksittäisessä valtiossa mahdollisesti puhkeavan sosialistisen vallankumouksen voitosta seuraavat johtopäätökset
- vallankumouksen saavutusten puolustaminen
- sosialististen valtioiden asevoimien organisatorisen kehityksen erityiset piirteet
- ihmismassojen rooli sodassa
- taloudellisten, moraalisen-poliittisten, tieteellisten-tekniisten ja sotilaallisten potentiaalien merkitys
- sosialististen valtioiden ponnistelujen yhdistämisen välttämättömyys vallankumousten voittojen puolustamiseksi
- selustan ja rintaman yhtenäisyys
- kansakunnan muuttaminen yhdeksi sotilasleiriksi
- kansakunnan kaikkien kykyjen mobilisoiminen voiton saavuttamiseksi
- kommunistisen puolueen johtava rooli sotilasorganisatorisessa kehittämisessä ja sosialistisen isänmaan puolustuksen organisoinnissa
- aseellisen kamppailun peruslait, periaatteet ja menetelmät sekä
- asevoimien sotilaspoliittisen ja strategisen johtamisen organisoinninen.

Edellä mainituista kokonaisuuksista Leninin erityisenä ansiona on pidetty varsinkin taloudellisten ja moraalisten tekijöiden suuren merkityksen osoittamista sodankäymiselle.¹⁵³

Leninin sotateoreettisessa ajattelussa eräs perusperiaatteista oli, että voimalla oli mahdollista oikaista ja ratkaista monia historiallisia kysymyksiä. Voimaa edustava organisaatio oli sotilasorganisaatio. Sen vuoksi vallankumousarmeija oli korvaamaton. Hän näki tietyissä tilanteissa jopa koko yhteiskunnan

¹⁵¹ Ljubičić (1977), s. 90 ja 104; Gat, s. 501–502; Gareev, s. 88; Dulić & Kostić, s. 1054; Rice, s. 648.

¹⁵² Ljubičić (1977), s. 88.

¹⁵³ Gareev, s. 85; Lenin (1947), s. VII.

militarisoimista välttämättömänä.¹⁵⁴ Viimeksi mainitusta näkökulmasta Jugoslavia oli lopulta yksi parhaimmista esimerkeistä.

SOTIEN SYYT, LUOKITTELU JA TAVOITE

Marxilaisuus vastusti sotaa periaatteellisella tasolla ja piti sitä suurimpana rikoksena ihmisyyttä sekä sivilisaatiota vastaan. Toisaalta aate hyväksyi sodan, jos sillä saavutettiin vallankumouksellinen muutos vanhentuneeseen yhteiskuntaan tai jos sodalla puolustetaan maan itsenäisyyttä.¹⁵⁵

Marxilaisten teoreetikoiden määrittely sodasta oli, että kyseessä oli yhteiskunnallinen ilmiö, joka johtui yhteiskuntien luokkajaosta ja muun tyyppisestä yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta. Eriarvoisuus aiheuttaa ristiriitoja. Kun ristiriidat ovat kasvaneet liian suuriksi, jotta niitä muilla keinoilla olisi enää mahdollista selvittää, sota on keino niiden ratkaisemiseksi. Marxin mukaan sotien syy oli aina taloudellinen ja yleensä kilpailtiin markkinoista. Siten sotaa pidettiin riistoon perustuvan yhteiskuntamuodon aiheuttamana ilmiönä.¹⁵⁶

Engelsin mukaan talonpoikaissotien syinä olivat olleet yhteiskunnalliset olot eivätkä poliittiset tai uskonnolliset syyt tai teoriat. Sodat olivat hänen mukaansa syntyneet poikkeuksetta sotilaallista voimaa hallitsevan yhteiskuntaluokan poliittisista ja taloudellisista intresseistä. Hallitseva luokka käytti sotilaallista voimaa ajaakseen omia etujaan riippumatta siitä, miten sota kulloinkin perusteltiin, esimerkiksi uskonnollisilla, kansallisilla, ideologisilla tai muilla syillä ja motiiveilla.¹⁵⁷

Lenin sivusi sotien syitä varsinkin kirjoituksissaan ensimmäisestä maailmansodasta. Hän julisti, että sota oli nimenomaan kapitalistinen sota, jota kapitalistiset valtiot ja hallitsevat yhteiskuntaluokat käyvät omia etujaan ajaakseen. Sodat loppuisivat vain, jos kansallisvaltiot ja erityisesti riistoon perustuva yhteiskuntamuoto lopetettaisiin. Toisaalta Lenin päätyi johtopäätökseen, että sotatekninen kehitys johtaa lopulta tilanteeseen, että sodista tulee mahdottomia.¹⁵⁸

Leniniläinen sotateoria määritteli kaikki hallitsijoiden ja kapitalistien ”saalistamispyrkimyksiin” liittyvät sodat rikollisiksi. Myös Lenin jakoi sodat *oikeutettuihin ja ei-oikeutettuihin sotiin* sekä *edistyksellisiin ja taantumuksellisiin sotiin*. Sotaa käyvien yhteiskuntaluokkien luonne ja poliittiset tavoitteet määrittivät sen, oliko luokan käymä sota oikeutettua vai ei-oikeutettua. Oikeutettu sota oli sota, jota kävi edistyksellinen luokka edistyksellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Näiksi edistyksellisiksi tavoitteiksi luettiin esimerkiksi vapaus, sosiaalinen edistys, vapautuminen riistosta ja kansallisesta sorrosta sekä maan puolustaminen aggressiivista hyökkäystä vastaan. Se oli esimerkiksi sotaa, jolla valtio tai kansa puolusti etujaan ulkoiselta hyökkäykseltä. Oikeutettu sota oli ”*ennen kaikkea kansallista puolustussotaa, vapautussotaa tai kumouksellista sotaa*”. Oikeutettuja sotia olivat taistelut orjuudesta ja kapitalistien sorrosta vapautumiseksi. Ei-oikeutettu sota oli ”*imperialistista, hyökkäyksellistä ja vastakumouksellista sotaa*”. Sellaisiksi luokiteltiin lähes kaikki kapitalististen

¹⁵⁴ Ljubičić (1977), s. 104–105; Gareev, s. 135.

¹⁵⁵ Ljubičić (1977), s. 195.

¹⁵⁶ Ljubičić (1977), s. 194–195; Vigor, s. 58–59; Simpkin, s. 29; Jalonen, s. 6.

¹⁵⁷ Marx & Engels (1958), s. 568; Neumann ja von Hagen, s. 269; Ljubičić (1977), s. 194.

¹⁵⁸ Gat, s. 504–505; Vigor, s. 59; Ljubičić (1977), s. 201; Jalonen, s. 6.

valtioiden käymät sodat joitain yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Niihkään ei pidetty ”puhtaina”, koska niiden taustalla oletettiin kuitenkin olevan imperialistisia ja porvarillisia motiiveja.¹⁵⁹

Marx luokitteli sotia defensiivisiksi (puolustus-) sodiksi, hyökkäyssodiksi, kansalaissodiksi, rotusodiksi ja ”lokalisoiduiksi” sodiksi. Engels lisäsi luokitteluun vielä ”dynastiset” sodat. Puolustussota nähtiin edistyksellisenä ja hyökkäyssota taantumuksellisenä sotana. Muun muassa kansalliset ja yhteiskunnalliset vapautussodat olivat edistyksellisiä sotia. Valloitusodot olivat taantumuksellisia sotia.¹⁶⁰

Marx piti historian opetuksena, että sodankäynnissä vastustajan hyökkäysmahdollisuuden täydellinen poistaminen edellytti sen kaikkien puolustuskeinojen poistamista. Ainoa keino saavuttaa tämä tavoite oli vastustajan täydellinen tuhoaminen. Sama periaate piti Marxin mukaan paikkansa kansakuntien välisestä sodankäynnistä kahden yksilön väliseen kamppailuun saakka. Lenin toisti voiton saavuttamisessa olevan tärkeintä vihollisen saartaminen ja täydellinen tuhoaminen.¹⁶¹ Lopullinen voitto oli siis saavutettavissa vain vastustajan täydellisellä tuhoamisella. ”Voitto tai kuolema!”

Sama vastustajan täydellisen tuhoamisen vaatimus todellisen voiton saavuttamiseksi päti myös vallankumouksissa. Monarkian aikaisia asevoimia pidettiin sortokoneistona. Valtansa menettäneen hallinnon osana ollut ”virkavaltais-sotilaallinen koneisto” eli hallinto ja armeija tuli murskata. Niitä ei saanut siirtää ”käsistä käsiin”, toisin sanoen ottaa niitä osaksi uutta hallintoa.¹⁶²

SOTATAITO

Marxilaiseen sotatieteeseen, sotateoriaan sekä sotataitoon kuului tutkia, valikoida ja poimia käyttöön kaikki käyttökelpoinen, mikä sotateknisten kokemusten, tieteellisten kokeiden, todistusten sekä käytännön sotakokemusten kautta oli menestyksellisesti sovellettavissa uusiin ”yhteiskunnallis-historiallisiin olosuhteisiin”.¹⁶³

Engelsin mukaan vallankumous, tuodessaan valtaan kokonaan uuden yhteiskuntaluokan, luo itsessään uudet keinot, menetelmät ja kokonaisen sodankäyntijärjestelmän. Uuden sotataidon menestystekijä ja alkuunpanija oli yhteiskunnallinen muutos. Työläisten vapautumisen tuloksena syntyisi täysin uusi ja erikoinen sotilaallinen metodi. Edellytyksenä oli kuitenkin, että työläisten vapautuminen olisi aito ja täydellinen, luokkarajat katoaisivat kokonaan ja tuotantovälineet siirtyisivät yhteiskunnan haltuun. Tästä olisi tuloksena tuotannon tehostuminen ja kasvaminen, mikä puolestaan vaikuttaa engelsiläisen ajattelun mukaisesti sotataitoon. Hän perusteli ajatustaan analyysillään Napoleonin sotataidosta ja sitä edeltäneestä porvariensa sekä pientalonpoikien vallankumouksesta. Napoleonin sotataidon kaksi kulmakiveä olivat *hyökkäysvoimien*,

¹⁵⁹ Lenin (1947), s. 891–893; Lenin, Vladimir Iljitsh: Teokset, osa 28. Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike, Moskova 1961, s. 62; Jalonen, s. 6-7; Ljubičić (1977), s. 196; Gareev, s. 108; Kulomaa, s. 19.

¹⁶⁰ Marx & Engels (1958), s. 430, 431 ja 434; Marx, Karl ja Engels, Friedrich: Valitut teokset kahdessa osassa. II osa. NKP:n Karjalan aluekomitean puoluehistorian instituutti – NKP:n KK:n marxismileninisin instituutin filiaali. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1959, s. 31 ja 418; Ljubičić (1977), s. 196.

¹⁶¹ Marx & Engels (1958), s. 433; Lenin (1947), s. VII; Reznitshenko (1988), s. 11; Kulomaa, s. 14.

¹⁶² Marx & Engels (1959), s. 418; Lenin (1961), s. 460.

¹⁶³ Ljubičić (1977), s. 95.

kuten miesten, hevosten sekä aseiden, *valtava määrä* ja hyökkäyskaluston *suuri liikkuvuus*. Näiden kulmakivien Engels selitti olleen porvarillisen vallankumouksen tulosta. Napoleonilaisen sotataidon edellytyksenä oli porvariston sekä pientalonpoikien vapautuminen aiemmin vallinneen ammattikilta- ja feodaalijärjestelmän siteistä. Yhteiskunnallisen vapautumisen ansiosta näistä yhteiskuntaluokista vapautui valtava sotilaallinen resurssi. Engelsin mukaan porvaristo rahoitti sodan ja talonpojat tarjosivat henkilöresurssit Napoleonin massiivisen armeijan luomiseksi.¹⁶⁴

Engelsin perustelut liikkuvuudesta ovat hieman ristiriitaisia. Hänen mukaansa korkea liikkuvuus oli väistämätön seuraus joukkojen massiivisesta määrästä. Yleisesti on kuitenkin ajateltu, että mitä enemmän sotajoukkoja on, sitä hitaammiksi ja kankeammiksi niiden ”manööverit” muuttuvat. Pienemät yksiköt ovat puolestaan liikkuvampia. Engelsin liikkuvuusajattelu onkin selitettävissä joukon massan tuoman iskuvoiman, ”vastustamattoman voiman” kautta. Napoleonille tyypillistä oli lisäksi jakaa joukot hajaryhmitettyihin alayksiköihin, jotka koottiin ajallisesti ja paikallisesti yllättäen alkavaan hyökkäykseen.¹⁶⁵

Engels arvioi lisäksi, että vallankumouksen yhteydessä käytettävä sotataito ja sodankäynnin menetelmät eroaisivat niistä, joita vallankumouksen jälkeen täydellisesti vapautunut työläisyhteiskunta tulisi omaksumaan ja käyttämään. Myöhemmin on päädytty tulkintaan, että sosialidemokratia oli peräti ajautunut erilleen alkuperäisestä marxilaisesta aseistetun kansan, kansansodan ja kansanpuolustuksen ideasta. Sosialistinen yhteiskunta oli asettanut marxilaisen sotateorian perusteet uudelleentarkastelun alle, kun eteen oli tullut kysymys, miten puolustaa vallankumouksen kautta perustettua sosialistista yhteiskuntaa. Leninin mukaan vallankumousta ei voinut pitää arvokkaana, ennen kuin se oli joutunut puolustautumaan aseellisesti. Tällä sotateorian osuudella tuli olemaan suuri merkitys jugoslavialaisen yhteiskunnan ja sen asevoimien suhtautumisessa sodankäyntiin.¹⁶⁶ Sama piirre ilmeni Jugoslaviassa sodan päätymisestä aina 1950-luvun loppupuolelle saakka. Aina vuoteen 1959 saakka pyrittiin epätoivoisin ponnisteluin rakentamaan yksinomaan tavanomaista armeijaa, joka puolestaan oli erilainen asevoima kuin se, mikä oli vallankumouksen aloittanut ja suurilta osin toimeenpannut.

Keskeisin marxilais-leniniläisen sotataidon käsite oli aseistettu proletariaatti, *aseistettu kansa*. Lenin oli lokakuun vallankumouksen yhteydessä todennut että ”*Kansan kaikki voimat tulee voittaa sodankäyntiin. Koko maa tulee muuttaa vallankumoukselliseksi leiriksi.*” Lenin joutui vallankumouksen kuluessa ja etenkin Venäjän sisällissodan aikana soveltamaan myös muita sodankäynnin menetelmiä, mutta hänen on kuitenkin väitetty kuolemaansa asti olleen kansansodan kannattaja.¹⁶⁷

Vaikka Marx ja Engels eivät luoneet varsinaista vallankumouksen manuaalia, heidän kirjoituksistaan on vuosien kuluessa löydetty runsaasti konkreet-

¹⁶⁴ Ljubičić (1977), s. 88; Engels (1951), s. 89; Gareev, s. 88; Rice, s. 648. – Ljubičićin käyttämänä lähteenä on ollut Friedrich Engelsin *Izabrana vojno dela* (alkuperäisteos *Ausgewählte militärische Schriften*, Valitut sotilasteokset), Vojnoizdavački zavod, Beograd 1953.

¹⁶⁵ Engels, Friedrich: *Anti-Dühring*. Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana. Kansankulttuuri Oy, Lahti 1951. (Julkaistu ensimmäisen kerran saksan kielellä *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, 1878), s. 174–175; Ljubičić (1977), s. 91; Härstedt, Martin: *Suomen sota 1808–1809*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 2007, s. 19–20.

¹⁶⁶ Lenin (1961), s. 110; Gareev, s. 81; Engels, s. 89; Gareev, s. 88.

¹⁶⁷ Engels, s. 174–175; Lenin (1947), s. 894; Neumann ja von Hagen, s. 276–288; Ljubičić (1977), s. 94; Rice, s. 651.

tisia sotataidollisia ohjeita, miten kumous tulisi toteuttaa. Eräs selkeimmistä aiheita koskevista teksteistä on *New York Tribune* -lehdessä vuosina 1851–1852 julkaistusta artikkelisarjasta löytyvä ohjeistus. Artikkelisarjan oli kirjoittanut Engels ja toimittanut Marx.

1. Älä aloita vallankumousta, ellet ole täysin valmistautunut kohtaamaan sen aiheuttamat seuraukset.
2. Aloitettuasi urasi vallankumouksellisenä, sinun on toimittava suurimmalla päättäväisyydellä ja hyökkäävyydellä; puolustus on jokaisen kansannousun kuolema.
3. Yllätä vastustajasi.
4. Pidä yllä henkistä etua, jonka ensimmäinen onnistunut kansannousu on mukanaan tuonut.¹⁶⁸

Artikkelin ohjeet toistuivat aikanaan jugoslavalaisessa sotataidossa, sekä kansan vapautussodassa että sodan jälkeisenä aikana.

Jugoslavalaisen sotataidon perusteissa oli päädytty sotateoreettiseen rakennelmaan, jossa yhdistettiin Napoleonin, Jominin, Clausewitzin ja Engelsin ajatukset sekä kirjoitukset jugoslavalaisesta näkökulmasta loogiseksi kokonaisuudeksi. Engels oli päätenyt johtopäätökseen, että porvarillisen sotataidon aikakauden sotataidon tulokset olivat porvariston ja talonpoikien vapautumisen tulosta. Teorian muodostajina olivat olleet Antoine Henri de Jomini ja Carl von Clausewitz, käytännön sotataidon harjoittajana sekä viimeistelijänä Napoleon Bonaparte, mutta sotataidon syntymisen ytimenä, alkulähteenä ja edellytyksenä oli ollut yhteiskunnallinen muutos. Porvarillisen sotataidon teorian lisäksi Engels piti Carl von Clausewitzia ja Antoine Henri de Jominia myös kansansodan teorian alullepanijoina. Heidän ansiokseen on luettu erityisesti kansansodan ja tavanomaisen armeijan taistelun yhdistäminen. Marxisin kehittäjät puolestaan laajensivat teoriaa yhteiskunnallis-poliittiselle tasolle.¹⁶⁹

Leninin ajattelulle keskeisinä sotataidon periaatteina on pidetty hyökkäyksellisyyteen liittyvää voimien keskittämistä, aloitteellisuutta ja yllätyksen merkitystä. Manööverit, eli sotavoimien taitavasti toteutetut liikkeet, olivat eräs tärkeimpiä menestystekijöitä. Vihollista tuli ajaa takaa ja se tuli tuhota. Vain siten voitto saatiin varmistettua. Lenin ei ollut voimien keskittämisen periaatteen ensimmäinen korostaja marxilais-leniniläisessä sotateoriassa. Engels oli nostanut ajatuksen esille jo aiemmin ja perustellut sitä sotahistoriallisin esimerkein. Engels oli samoin takaa-ajon vankkumaton kannattaja. ”*Voiton hedelmät korjataan yleensä vihollisen takaa-ajossa. Mitä energisempi takaa-ajo on, sitä ratkaisevampi on voitto.*”¹⁷⁰

CLAUSEWITZ MARXILAIS-LENINILÄISESSÄ SOTATEORIASSA

Marxilaista sotateoriaa on pidetty perinteisesti Carl von Clausewitzin so-tilasajattelun läheisenä sukulaisena. Clausewitzin on todettu toistuvasti nousseen esiin Marxin ja Engelsin välisessä kirjeenvaihdossa. Erityisesti Engelsin, marxilaisen sotateorian todellisen luoja, on kerrottu olleen vaikuttanut Clausewitzin kirjoituksista. Tämän yleisesti vallalla olleen tulkinnan vastapainoksi on väitetty sen argumenttien perustuvan kuitenkin yksittäisten kommenttien

¹⁶⁸ Neumann ja von Hagen, s. 267.

¹⁶⁹ Ljubičić (1977), s. 88 ja 115; Dulić & Kostić, s. 1054.

¹⁷⁰ Reznitshenko (1988), s. 78 ja 249 (Engelsin siteerauksen käänös: Erkki Nieminen); Kulomaa, s. 14.

ylikorostamiseen, pinnallisiin analyysihin ja jopa tarkoitushaluisiin käänkösiin. Clausewitzin ajattelun ja marxilaisuuden samankaltaisuutta sekä henkistä sukulaisuutta onkin selitetty siten, että molemmat ajatussuunnat ja teoriat olivat syntyneet 1700-luvun lopun sekä 1800-luvun alun ”suuren saksalaisen ajattelun” kauden ja hegeliläisen filosofian sivutuotteina. Saksalaisen idealistisen filosofian sekä innostavan kulttuuriympäristön on tulkittu ohjanneen molempia ajattelijoita ja suuntauksia etsimään selityksiä sekä säännönmukaisuuksia historiasta. Eräässä mielessä hegeliläinen historianfilosofia onkin tunnistettavissa marxilaisen historianfilosofian tärkeimpiin lähteisiin kuuluvaksi. Maailmanhistorian ykseys, historiallinen välttämättömyys ja yhteiskunnallisen elämän lainomainen ja etenevä kehitys – kiteytettynä ”historian järkyvyys” – olivat keskeinen osa Hegelin teoriaa. Hän muodosti pohdinnoistaan *logoksen*, historian ”lain”, jota on kutsuttu myös *objektiivis-idealiseksi filosofiseksi järjestelmäksi* ja *-historian filosofiaksi*. On myös mainittu, että Engelsin todelliset vaikuttimet löytyisivätkin Jominin ja Rüstowin teoksista. Jomini ja Rüstow on puolestaan jätetty kokonaan huomiotta Clausewitz-vaikutusta korostaneissa tulkinnoissa.¹⁷¹

Marx ja Engels sekä aikanaan myöskään Lenin eivät ottaneet Hegelin teoriaa sellaisenaan omakseen, vaan kritisoivat erityisesti hänen historianfilosofiansa lähtökohtia virheellisiksi. Myös historian kehitysvaiheiden sisäiset yhteydet kyseenalaistettiin. Hegelin historian lain lopputulos kuitenkin kelpasi marxilaisen historianfilosofian perusteeksi.¹⁷²

Clausewitzin ajattelulla oli vaikutuksensa marxilaiseen sotateoriaan mutta vasta Leninin kautta. Tämän on mainittu tutkineen Clausewitzin *Vom Kriege* -teosta huolellisesti erityisesti vuosina 1914–1915. Engelsin on kerrottu perehtyneen kirjaan vasta varsin myöhäisessä vaiheessa itseopiskelujaan. Engels oli pitänyt teoksesta, mutta hän ei luokitellut sitä mitenkään käännteentekeväksi. Marx puolestaan ei ollut edes lukenut mainittua kirjaa. Leninin lukuisista käsin tehdyistä sivuhuomautuksista *Vom Kriege* -teoksen sivuille on päätelty hänen olleen erityisen kiinnostunut Clausewitzin pohdinnoista sekä johtopäätöksistä sodan ja politiikan välisestä suhteesta. Lenin arvosti Clausewitzin ajattelua suuresti ja kutsui häntä erääksi syvällisimmistä ja suurimmista sotilaskirjoittajista. Lenin suositteli vielä 1920-luvun alussa puolueaktiiveille *Vom Kriege* -teoksen lukemista.¹⁷³

Israelilainen Tel Avivin yliopiston poliittisen historian laitoksen professori Azar Gat onkin päätenyt omien tutkimustensa tuloksena johtopäätökseen, että suurin vaikutus marxilaisen sotateorian perusteisiin näyttäisi olleen Antoine Henri de Jominin sotateoreettisilla ajatuksilla. Neuvostoliittolaisen näkökulman mukaan Leninin huolellisimmin tutkimien sotilasajattelijoiden joukkoon kuuluivat Clausewitzin ohella kuitenkin Suvorov, Napoleon ja Leer.¹⁷⁴

¹⁷¹ Gat, s. 494–498 ja 505; Gareev, s. 86; Lenin (1947), s. 48; Momdžjan, Hatšik: Historian merkkipylyväitä. Marxilainen oppi yhteiskuntataloudellisesta muodostumasta. Kustannusliike Progress, Moskova 1982, s. 14. – Marxilaisuuden on esitetty perustuvan Hegelin ja Feuerbachin pohdintojen kriittiseen käsitteeseen, Smithin sekä Ricardon poliittiseen talousajatteluun ja Saint Simonin, Fourierin sekä Owenin näkemykseen sosialistisesta utopiasta. Mainittua kolmea teoreetikkojen ryhmää Lenin kutsuikin ”Marxismien kolmeksi lähteeksi”. Friedrich Wilhelm Rüstow oli preussilais-syntyinen pääasiassa Sveitsissä toiminut pioneeriupseeri ja sotilasajattelijana.

¹⁷² Momdžjan, s. 16. – Lisää hegeliläisestä historianfilosofiasta kts. Momdžjan, s. 16, 20–21, 23, 25, 27–28, 35 ja 38.

¹⁷³ Gat, s. 494, 498–499 ja 503–505; Simpkin, s. 24; Gareev, s. 81.

¹⁷⁴ Gat, s. 498 ja 500; Gareev, s. 82.

Useista sotataidon teoriaa käsittelevistä tai sitä sivuavista kirjoituksistaan huolimatta Leniniä ei ole kuitenkaan pidetty minään varsinaisena sotilasasioiden asiantuntijana. Leninin on esitetty olleen ensisijaisesti yhteiskunnallis-poliittinen ajattelija. Hänen henkilökohtainen antinsa sotateoriaan oli nimenomaan sodan ja politiikan clausewitzlaisen yhteyden osoittaminen. Neuvostoliittolaisen tulkinnan mukaan Lenin kiinnostus oli kohdistunut ennen kaikkea strategiaan kysymyksiin, mutta vallankumouksen realiteetit olivat pakottaneet hänen tekemään päätöksiä myös operaatiotaitoon ja taktiikkaan kuuluvista asioista. Hänen kirjallinen tuotantonsa käsitti kirjoitukset sodan ja politiikan suhteesta, sodasta politiikan työväliseenä, sodan riippuvaisuudesta poliittisista ja yhteiskunnallisista olosuhteista sekä sodan jatkuvasta muutostilasta läpi historian. Leninin kirjoitusten perusteella Clausewitzin ajattelun sekä marxilais-leniniläisen sotateorian yhtymäkohtana onkin pidetty samaa sodan ja politiikan kiinteätä yhteyttä. Toinen Leninin kiinnostuksen kohde oli ”*puolustuksen ja hyökkäyksen dialektiikka*”. Leninin sotateoreettisia ajatuksia ja kirjoituksia on kuitenkin, rajoituksistaan huolimatta, pidetty suuressa arvossa.¹⁷⁵

Eräs keskeisimmistä samankaltaisuuksista ja yhtymäkohdista Clausewitzin, kansan vapautussodan aikaisen ja sodanjälkeisen jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun välillä löytyy Clausewitzin laatimasta yleisen kansannousun viiden ehdottoman edellytyksen luettelosta:

1. Sota on käytävä maan sisäosissa
2. Sotaa ei saa päättää yhdellä yksittäisellä iskulla
3. Operaatioalueen on oltava melko laaja
4. Kansanluonteen on sovittava sen kaltaiseen sodankäyntiin
5. Maan on oltava karua ja vaikeakulkuista vuoriston, metsien, soiden tai paikallisten maanviljelysmenetelmien johdosta.¹⁷⁶

Vaikka Clausewitzin merkitystä onkin painotettu sodan sekä politiikan välisen yhteyden osoittamisessa, hänen kirjoituksensa sisälsivät jugoslavialaisesta ja partisaanisodankäynnin näkökulmasta myös sotataidon konkreettisempaan tasoon liittyviä toteamuksia. Clausewitz piti partisaanisodankäynnin syntyä ja vakiintumista läpimurtona, joka siirsi ja laajensi keinokehoihin muotoihin kangistuneen perinteisen sotataidon rajoja. Hän teki analyysinsä lopputuloksena johtopäätöksen, että partisaanisodankäynti oli strateginen puolustuskeino kahdessa perustilanteessa. Partisaanisodankäynti oli menetelmä jatkaa vastarintaa siinä tilanteessa, että tavanomainen armeija oli kärsinyt tappion eikä tavanomaisin keinoin ollut enää edellytyksiä toimia maahantunkeutujaa vastaan. Toinen otollinen partisaanisodankäynnin tilanne oli, että partisaaniosastojen toiminta liitettiin tavanomaisen armeijan sotatoimiin. Siten kaksi voimaa kulutti vihollista samanaikaisesti – toinen rintamassa, toinen selustassa.¹⁷⁷ Molempia menetelmiä sovellettiin jugoslavialaisessa sotataidossa sekä vuosina 1941–1945 että kansan vapautussodan jälkeen. Clausewitzin voi siten katsoa vaikuttaneen keskeisesti jugoslavialaisen sotataidon perusratkaisuihin.

¹⁷⁵ Gat, s. 503–504; Simpkin, s. 24; Reznitshenko (1988), s. 11.

¹⁷⁶ von Clausewitz, Carl: *On War*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1989, s. 480.

¹⁷⁷ von Clausewitz (1989), s. 481 ja 483; Seppänen, s. 23–24.

MASSOJEN VOIMA JA PITKÄLLINEN SOTA

Eräs keskeisimmistä marxilais-leniniläisen sotataidon käsitteistä oli *massojen voima*, joka oli koko poliittisen ideologian keskeinen muutostekijä. Kun sitä sovellettiin myös sotateoriassa, on puhuttu jopa *massojen voiman laista*. Friedrich Engels käytti termiä ”elävä sotilasmateriaali”. Lenin jatkoi aikanaan samoilla linjoilla todetessaan, että nykyaikainen sodankäynti edellytti yhtä lailla korkealaatuista sotilasaainesta kuin nykyaikaista sotatekniikkaa. Massojen voiman käsite ei siis väheksynyt myöskään sotilasaaineksen laatutekijöitä. Lenin muotoili massojen merkityksen teesiksi ”*kansan massojen kasvavasta roolista sodassa*”.¹⁷⁸

Engelsin laajojen 1800-luvun sotia käsittelevien tutkimusten tuloksena syntyi *laki valloittajan ongelmien kehittymisestä*. Hän havaitsi tutkimistaan kansansodista, että mitä pitemmälle hyökkääjä eteni, sitä lukuisampia ongelmia se kohtasi. Toinen hänen tunnistamansa piirre oli, että kun valloitus oli suoritettu, alkoi ongelmien alueellinen leviäminen.¹⁷⁹

Engels päätyi pohdinnoissaan sotilasorganisaatiomalleista siihen, että asevoimien optimiorganisaatio olisi kaaderi- ja miliisimallien yhdistelmä. Sotataidon tekninen faktori edellytti nykyaikaisten taisteluvälineiden käytön hallitsevaa vakinaista kaaderia. Kaaderi- eli tavanomainen armeija olisi hierarkkiseen organisaation perustuva sekä valtion tiukassa johdossa. Miliisiarmeija olisi alueelliseen järjestelmään perustuva, eikä sen rakenteisiin kuuluisi rauhanaikana varuskuntia tai säännöllisiä harjoituksia. Miliisiarmeijan komentajien ja taistelijoitten pääosa toimisi tavallisesti siviilitöissä ja mobilisoidaisiin vasta sodan syttyessä. Engels ei kuitenkaan pitänyt mahdollisena naiden kahden osan koko voiman käyttämistä kumouksellisen sodan käymiseen (uloispäin), vaan osa sitoutuisi aina ”sisäisen vihollisen” kanssa kamppailuun.¹⁸⁰ Kamppailu todellista tai kuviteltua sisäistä vihollista vastaan tuli olemaan sosialististen ja kommunististen yhteiskuntien eräänä keskeisimpänä piirteenä. Kun tähän toimintaan liitettiin marxilais-leniniläisen sotateorian ja sotataidon muista periaatteista idea, että vallankumous oli arvokas vasta silloin, kun se oli joutunut puolustamaan saavutuksiaan, sekä säälimätön tavoite, että vihollinen oli aina pyrittävä tuhoamaan täydellisesti, oli seurauksena laajoja puhdistuksia useimmissa sosialistisissa maissa – myös toisen maailmansodan jälkeisessä Jugoslaviassa. Myös edellä kuvattu kaaderi- ja miliisimallien yhdistelmä toteutui Jugoslavian asevoimien organisaatiossa.

Leninin sotateoria oli ytimeltään kumouksellisen sodan strategia. Se rakentui kolmen peruseriaatteen varaan. *Armeijan ja kansan välillä tuli vallita moraalis-poliittinen yhtenäisyys*. *Selustasta oli huolehdittava*, koska sillä oli ratkaiseva merkitys. Voimankäyttöön valmistautumisessa erityisesti *moraalis-poliittisella sekä psykologisella valmistautumisella* oli suuri merkitys.¹⁸¹ Selustan ja koko kansan yhtenäisyyden varmistaminen tuli olemaan yksi keskeisimmistä jugoslavialaisen sotataidon perusvaatimuksista. Myös moraalis-poliittista sekä psykologista valmistautumista korostettiin.

¹⁷⁸ Ljubičić (1977), s. 106; Gareev, s. 109.

¹⁷⁹ Ljubičić (1977), s. 134–135; Dulić & Kostić, s. 1054.

¹⁸⁰ Ljubičić (1977), s. 96; Dulić & Kostić, s. 1055. – Kaaderijärjestelmällä tarkoitetaan sodan ajan asevoimien perustamista vakinaisessa palveluksessa olevasta palkatusta henkilöstöstä. Miliisijärjestelmä on puolestaan tavallisista siviiliammateistaan sodan uhatessa palvelukseen kaskettävä reserviläisarmeija. Rauhanaikana suoritettava sotaan valmistettava ja kouluttava asepalvelus on kestoltaan vaihteleva.

¹⁸¹ Ljubičić (1977), s. 121.

Leniniläiseen sotateoriaan sisältyi kapitalistista sivistyneistöä vastaan vallankumouksessa suunnattu säälimätön taistelu eli terrori. Punaista terroria pidettiin ”*valtaansa ennallistamaan pyrkivien riistäjien väkivaltaisena lan-
nistamisena*”. Siten marxilais-leniniläinen sotateoria ei tuominnut terrorismia, kunhan sitä käytettiin oman aatteen näkökulmasta oikeutettua kohdetta vastaan. Terrorin ohella vallankumouksellisessa sodassa käytettävänä toimintamenetelminä tuli Engelsin mukaan käyttää väkivaltaista sabotaasia, harhautuksia, passiivista vastarintaa, teollisuuden sabotointia, kidnappauksia, siviilien suojaksi asetettuja osastoja ja propagandaa. Pääasiallisimpana voimana olivat kuitenkin sotilaallisesti järjestetyt aseistetun kansan organisaatiot. Vallitsevat olosuhteet määrittäisivät, mitä menetelmiä kulloinkin oli parasta käyttää.¹⁸²

Kansansodan ja kumouksellisen sodan ominaisuuksien lisäksi Leninin sotateoria edellytti *pitkällistä sotaa*. Operaatioita tuli pitkittää ajallisesti, jotta vastustajan taistelutahto saatiin murrettua väsyttämällä, minkä jälkeen voitiin antaa ratkaiseva isku. Leninin kirjoituksissa pitkällisyys ja pitkäaikaisuus eivät kuitenkaan yksinään olleet tavoiteltava piirre, vaan niihin piti yhdistää laajojen väestömassojen tuki, massojen voima. Hänen mukaansa pitkällinen kansalaissota oli sarja muutamia suuria taisteluita ja suuri joukko pienempiä yhteenottoja, jotka tapahtuivat suurten taisteluiden välisinä aikoina.¹⁸³

Leniniläisen sotateorian tavoitteena oli yhdistää kaikki asevoimat voimakkaaksi kansainväliseksi puna-armeijaksi. Tämä armeija piti marsittaa ”*riistäjiä, väkivallantekijöitä, koko maailman mustaa sotniaa*” vastaan taistelutunnuksenaan ”*voitto tai kuolema*”.¹⁸⁴

Friedrich Engelsin analyysien johtopäätöksenä oli, että taktiikka, strategia, asevoimien kokoonpano ja organisaatio sekä aseistus riippuivat vallitsevasta teollisesta tuotantoasteesta ja kuljetusvälineistä. Sotilaallisen menestyksen takana eivät olleet kenraalien sekä muiden sotilaskomentajien sotataidolliset innovaatiot vaan heidän edustamiensa maiden taloudellinen voima ja sen ansiosta parempien taisteluvälineiden käyttäminen sekä laadukkaampi sotilasesine. Komentajat saattoivat vaikuttaa yksittäisten taisteluiden voittoon, mutta sodan voiton saavutti se, jolla oli suuremmat taloudelliset voimavarat. Ylipäällikön osuus oli siis lähes olematon. Hyvän sotilaskomentajan keskeinen ominaisuus oli taito soveltaa sotataittoa niin, että voitiin hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti uusia aseita ja sotilaita. Engelsin mukaan armeijoiden organisaatiot, niiden taistelumenetelmät sekä voitot ja tappiot ovat riippuvaisia materiaalista (toisin sanoen taloudellisista tekijöistä), inhimillisistä voimavaroista ja aseistuksesta – siis väestön ja varustuksen laadusta ja määrästä. Lenin konkretisoi ja kehitti edelleen Engelsin ohjetta taktiikan riippuvuudesta taisteluluston tasosta.¹⁸⁵

Sotamateriaalista sodankäynnin yhtenä tekijänä otettiin Jugoslaviassa esille myös eräs Friedrich Engelsin esittämä, sen merkitystä väheksyvä kannanotto. Engelsin mukaan Preussin ja Ranskan sodassa vuonna 1871 aseet olivat jo niin kehittyneitä, ettei hän voinut enää nähdä niiden parantuvan. Samassa yhteydessä, edellä mainitusta pienestä kauneusvirheestä huolimatta, korostettiin Engelsin merkitystä sotateorian muiden kysymysten älykkäänä käsittelijänä.¹⁸⁶

¹⁸² Lenin (1961), s. 200 ja 382; Dulić & Kostić, s. 1054; Seppänen, s. 28.

¹⁸³ Ljubičić (1977), s. 126; Seppänen, s. 27–28.

¹⁸⁴ Lenin (1961), s. 24.

¹⁸⁵ Engels (1951), s. 171; Vigor, s. 32; Gareev, s. 84; Reznitshenko (1988), s. 11.

¹⁸⁶ Vukotić (1970a), s. 192.

Frunze ei ollut komentajien merkityksen suhteen 1920-luvun puolen välin jälkeen enää yhtä yksipuolisella kannalla. Hänen mukaansa sotilasjohdolta edellytettiin sotilaallisen tietämyksen lisäksi täysiä valmiuksia poliittisten ja taloudellisten näkökohtien ymmärtämiseen. Sota oli muodostunut yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, jonka menestyksekkäs johtaminen edellytti täyttä tietämystä kaikista edellä mainituista osa-alueista.¹⁸⁷ Jugoslaviassa arvostettiin ja referoitiin Frunzen ajatuksia, mikä myös näkyi konkreettisesti asevoimien johtotehtävien nimityksissä. Ylimpien sotilasvirkojen haltijat pitivät hallussaan usein myös korkeita luottamustehtäviä puoluekoneistossa.

Lenin pohti omissa analyyseissään sodan voittamiseen liittyviä lainalaisuuksia. Hän päätyi johtopäätökseen, että sodan voittaminen edellytti taistelukentällä vertansa vuodattavien massojen hengen perusteellista analysointia ja siihen vaikuttamista. Voiton takaisi se, että kansa olisi tietoinen sodan syistä ja tavoitteista.¹⁸⁸

Yhdysvaltojen vapaussotaa tutkiessaan Engels oli tehnyt taktiselle tasolle ulottuneita havaintoja. Brittijoukot käyttivät taisteluissa sitkeästi ja kovapäisesti lineaaritaktiikkaa. Se ei sopinut pohjoisamerikkalaisilla taistelupaikoilla käytettäväksi, koska kolmirivinen ja leveän suorakulmion muodossa liikkuva linja oli hidas ja kömpelö vaikeakulkuisessa maastossa. Linja eteni keskieuropalaisessa aukeamaastossa 75 askelta minuutissa mutta Pohjois-Amerikassa paljon hitaammin. Kapinalliset olivat päätyneet muodostamaan joukkueita, joita jo sellaisinaan oli mahdollista käyttää joustavammin taktisina yksiköinä. Kapinallisten taktiikkana oli taistella hajautettuina, nopealiikkeisinä ampujaryhminä. Ryhmät pysyivät salassa metsien suojassa, iskivät kootusti brittien linjoja vastaan ja hajaantuivat taas nopeasti taistelun jälkeen.¹⁸⁹ Vaikka kyse oli yksittäisistä johtopäätöksistä, ne olivat taktisia tasoa koskevana varsin harvinaisia ja siten korostuivat Engelsin analyysejä jälkikäteen tutkittaessa. Hajautetusti toimivien ja nopealiikkeisten muodostelmien käyttö oli kannattavaa.

Leninin mukaan eräs Venäjän sisällissodassa hankituista sotataidollisista opeista oli ylivoimaisen vihollisen edessä perääntyminen ajan voittamiseksi ja yksittäisten iskujen tekeminen samalla oman itsenäisyyden ja toimintavapauden säilyttäen. Sisällissodan kokemusten hyödyntäminen jo sodan kuluessa osoitti kykyä tunnustaa tehdyt virheet, kärsityt tappiot ja ottaa niistä oppia. Osa opeista löytyi vasta useiden yritysten ja raskaiden tappioiden jälkeen. Venäjän sisällissota oli myös osoittanut, että vallankumouksen puolustamiseksi käytävä sota edellytti totaalista sotaa ja koko yhteiskunnan kaikkien voimavarojen ohjaamista sotaponnisteluihin. Sisällissota oli opettanut aktiivisten sota-toimien tarpeen aloitteen hallussa pitämiseksi sekä puolustuksen välttämisen tärkeyden, mutta toisaalta myös tarpeen erityisen tärkeiden kohteiden hallussa pitämiseen. Läpi koko sisällissodan oli osoittautunut elintärkeäksi, että voimia oli kyettävä siirtämään viisaasti sekä nopeasti ja kyettävä ennen kaikkea keskittämään voima.¹⁹⁰ Sekä Engelsin että Leninin tekemät havainnot ja johtopäätökset hajautetusti, joustavasti ja liikkuvasti toimivien kapinallisryhmien nopeiden iskujen tehokkuudesta oli tiedostettu Jugoslaviassa, samoin oli omaksumtu vetäytyminen ylivoimaisen vihollisen edessä. Kansan vapautussodan kokemukset vahvistivat Leninin ja Frunzen kirjoituksissaan painottamia näkö-

¹⁸⁷ Gareev, s. 93.

¹⁸⁸ Ljubičić (1977), s. 106.

¹⁸⁹ Engels (1951), s. 171–173.

¹⁹⁰ Lenin (1961), s. 17; Gareev, s. 89; Kulomaa, s. 10 ja 14.

kohtia voimien siirroista ja keskittämisestä. Painotukset säilyivät myös sodan jälkeisessä sotataidossa. Kuten kuudennessa luvussa yksityiskohtaisemmin käsitellään, koko yhteiskunnan voimavarojen käyttäminen sotaponnisteluihin oli keskeinen osa jugoslavalaisista sotataitoa 1960-luvulta alkaen.

Neuvostoliittolaisen tulkinnan mukaan marxilais-leniniläisen sotataidon tärkeimpänä piirteenä oli kyky sotataidon rajattoman luovaan kehittämiseen ja parantamiseen. Lenin piti erityisen tärkeänä porvarillisten armeijoiden kokemusten tutkimista. Sotataidon historian tutkimus ei saanut rajoittua vain lähihistoriaan, vaan satojen vuosien kuluessa tapahtunut kehitys tuli hallita perusteellisesti. Lenin vaati historiassa käytyjen sotien yhteiskunnallis-poliittisen olemuksen jatkuvaa ”luokkapolitiittista” analyysiä. Sen tavoitteena oli selvittää, miksi sodat olivat syttyneet, mitkä olivat niiden poliittiset tavoitteet, mitkä yhteiskuntaluokat kävivät sotaa sekä miksi ja missä tietyissä yhteiskunnallis-poliittisissa olosuhteissa sotia oli käyty.¹⁹¹

Marxilais-leniniläinen sotateoria korosti *ihmistä sodankäynnin ratkaisevimpana tekijänä* ja moraalin suurta merkitystä. Molemmat edelliset liittyivät puolestaan suoraan tärkeänä pidettyyn selustaan. Selusta tulee ymmärtää koko kansan laajana tukena syttyneelle vallankumoukselle tai toteutuneen vallankumouksen saavutusten puolustamiseksi käytävälle oikeutetulle sodalle. Erityisesti Frunzen mielestä tulevassa sodassa ihmisen merkitys oli ratkaiseva. Sotilaan varustuksen hän näki vaikuttavan moraalisiin, eikä hän itse asiassa erottanut toisistaan miestä ja hänen varustustaan, vaan ne muodostivat kokonaisuuden. Frunze painotti myös moraalisen tekijän valtavaa merkitystä. Sotilasdoktriinin vaikutus ei rajoittunut vain materiaalisiin olosuhteisiin vaan ulottui henkisiin tekijöihin, jotka liittyivät kansan massojen asenteeseen sotaa ja kansallista puolustusta kohtaan. Leninin tavoin myös Frunzen mukaan sodat voitetaan vertansa taistelukentällä vuodattavien massojen moraalisella voimalla. Jo Leninin johtopäätöksensä oli ollut ”*Todellisessa sodankäynnissä on elintärkeätä, että selusta on voimakas ja organisoitu.*” Lenin korosti selustan tärkeyden lisäksi selustan ja rintaman yhtenäisyyttä. Frunze jatkoi ajatusta nykyaikaisesta taistelukentästä tekemänsä analyysin perusteella johtopäätökseksi, jonka mukaan sellaista rintamaa, jossa sotatoimet käydään ja joka toimiisi esteenä vihollisen pääsyyllä selustaan, ei enää ollut. Selusta muodostaa siten rintaman kanssa yhden kokonaisuuden, jossa sotatoimia käydään.¹⁹² Edellä mainitut kolme näkökulmaa, ihmisen merkitys, moraalinen tekijä ja selustan tuki sekä selustan ja rintaman yhtenäisyys, olivat keskeisessä roolissa jugoslavalaisissa sotataidossa.

Marxilais-leniniläinen sotateoria sekä sotataito ovat tunnistettavissa ja löydettävissä, mutta vain tarkan tutkimisen sekä analysoimisen tuloksena. Erilaiset lait ja säännöt ovat osittain julistuksellisia. Niiden avulla on pyritty perustelemaan ideologian ylivertaisuutta myös ihmiskunnan äärimmäisimmän ilmiön, sodan, selittäjänä.

Marxilais-leniniläinen sotateoria on selvemmin määritettävissä kuin marxilais-leniniläinen sotataito. Teoria käsittelee selvästi strategisen tason kysymyksiä, mutta taktisen tason osuus jää vähemmän konkreettiseksi. Operatiivisesta tasosta ei löydy mainintoja, ja taktiikkaakin koskevat esimerkit ovat harvassa.

¹⁹¹ Gat, s. 512, alkuperäislähteenään Byely, B, Fyodorov, G., Kulakov, V. (toim.): *Marxism-Leninism on War and Army*, Moscow 1972, s. 293; Gareev, s. 85, 88 ja 90.

¹⁹² Gareev, s. 109–111 ja 117–118; Reznitshenko (1988), s. 6.

Marxilais-leniniläinen sotateoria ei käsitteenä tee oikeutta ajattelumallin todelliselle rakentajalle, Friedrich Engelsille. Olisi perusteltua puhua engelsiläisestä sotateoriasta. Engels kuitenkin luovutti tekijänoikeutensa jo 1800-luvun puolessa välissä, sitoutuessaan koko ideologian henkilöimiseen Karl Marxin persoonaan ja toimiessaan johdonmukaisesti tämän haamukirjoittajana sotataitoa käsitelleissä teksteissä.

Marxilais-leniniläisen sotataidon keskeisimmät piirteet olivat kansansota, aseistettu kansa, massojen voima, absoluuttinen sota, pitkällinen sota ja sotataidon uudistuminen kulloisenakin hetkenä vallinneiden, usein vallankumoukseen liittyneiden olosuhteiden ja vaatimusten mukaisesti. Kuten jäljempänä esitetään, samat käsitteet olivat keskeisessä roolissa myös jugoslavialaisen sotataidon kehittämisessä toisen maailmansodan jälkeen.

MAON KUMOUKSELLINEN SISSISOTA JA KANSANSOTA

Mao Tse-tungin sovellus kumouksellisesta sissisodankäynnistä erosi Marxin, Engelsin ja Leninin kumouksellisen sodan pohdintoista siten, että se esitti sissitoiminnalle konkreettisia taktisia menetelmiä sekä esimerkkejä sissiarmeijan kokoonpanoista. Yhdenmukaisuudet ja menetelmien samankaltaisuudet Titon kansan vapautussodan konseptin sekä strategian kanssa ovat niin ilmeiset ja runsaat, että on vaikea uskoa kahden toisiaan ajallisesti seuranneen sissisodankäynnin sovelluksen olevan vain sattumalta niin yhteneväisiä. Keskeinen yhtäläisyys jugoslaviaalaisten partisaanien toiminnan ja Maon oppien välillä on suhteellisen nopea siirtyminen hajanaisten sissiryhmien iskuista suurempien osastojen, jopa komppanioiden ja pataljoonien, koordinoituihin hyökkäyksiin sekä erityisesti vapautettujen tukialueiden luomiseen.¹⁹³

Maon sotateoreettiset opinnot alkoivat Pekingin yliopiston marxilaisessa opiskelijaryhmässä Leninin sekä Trotskin tuotantoon perehtymisellä ja jatkuivat Marxin sekä Engelsin teosten ja artikkelien tutkimisella. Konkreettiseen kumoukselliseen kenttätööhön Mao osallistui 1920-luvulla. Kokemuksia kumouksellisesta sodankäynnistä hänelle alkoi karttua vuodesta 1926 lähtien, alussa tosin Tshiang Kai-sekin johtaman Kuomintang-armeijan kommunististen osastojen kautta. Erottuaan edellä mainitusta armeijasta ja aloitettuaan oman itsenäisen kumouksellisen sotansa kommunistiset osastot saivat arvokasta oppia muun muassa sissijoukkojen organisaatioiden muodostamisesta, tukialueiden perustamisesta, tiedusteluverkon järjestämisestä sekä suuren sissiarmeijan pitkien matkojen päähän tapahtuvasta toiminta-alueen siirtämisestä. Arvokkaat kokemukset saatiin usein suurien vaikeuksien ja raskaiden tappioiden kautta. Keskeisin oppi, jonka Mao rohkeasti omaksui, oli kumouksellisen sissiarmeijan rekrytoinnin uusi ja poikkeuksellinen lähtökohta. Hän arvioi neuvostoliittolaisen linjan eli vallankumouksen massojen rekrytoimisen pääasiassa teollistuneiden kaupunkien työläisistä vääräksi kiinalaisen yhteiskunnan olosuhteissa. Mao päätyi siihen, että massat oli nostatettava maaseudun talonpoikien

¹⁹³ Guštin Damijan ja Prebilič Vladimir: "Anything to Fight the Occupiers": Resistance Movement Organisation Principles, Structure and Tactics in Slovenia during World War II. Esitelmä Kansainvälisen Sotahistorian komission konferenssissa Amsterdamissa, Hollannissa 2.9.2010, s. 5–6; Guoang, Xue: Mao Zedong's theory and practice of guerilla warfare. Kirjassa: Saarelainen, Jorma ja Kekäle, Petri (toim.): Guerilla Warfare – An Asymmetric Option. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 2, n:o 2/2002. Edita Prima Oy, Helsinki 2002, s. 6.

riveistä.¹⁹⁴ Sama menetelmä toistui Jugoslaviassa vuodesta 1941 lähtien. Idea ei sinänsä ollut ainutkertainen tai uusi, koska pääosa 1700- ja 1800-luvuilla puhjenneissa sissitoimintaa harjoittaneista kansannousuista oli nimenomaan talonpoikien sekä maatyöläisten riveistä noussutta ja levinyttä.

Maon kirja *Yu Chi Chan, ”Sissisodankäynnistä”* (1937), levisi laajalle alueella ja nopeasti suuren painoksen ja alhaisen hintansa ansiosta. Se käännettiin englanniksi vuonna 1940. *Japanin vastaisen sissisodan strategisista ongelmista* käännettiin englanniksi vuonna 1952. Teos *Strategian ongelmia Kiinan vallankumouksellisessa sodassa* oli julkaistu jo joulukuussa 1936. Mao ja hänen ajatuksensa sissisodankäynnistä tulivat maailmalla laajimmin tunnetuksi Edgar Snown kesällä ja syksyllä 1936 tekemien haastattelujen sekä vuonna 1937 julkaistun teoksen *Red star over China* ansiosta.¹⁹⁵

Maon kumouksellisen sissisodan toimintaperiaatteiden ja Sun Tzun ajatuksen välillä on ilmeinen yhteys. Sun Tzu painotti hyökkäyksessä nopeuden, yllätyksen ja harhauttamisen merkitystä. Mao oli lisäksi perehtynyt Leninin sekä Clausewitzin kirjoituksiin ja siteeraa heidän ajatuksiaan toistuvasti. Mao piti erityisen tärkeinä heidän viittauksiaan historiallisten kokemusten tärkeydestä ja toisaalta myös aikasidonnaisuudesta. Mao oli perehtynyt sissisodankäynnin vanhaan ja uudempaankin historiaan, muun muassa venäläisten sissisotaan Napoleonin joukkoja vastaan, marokkolaisten sissisotaan ranskalaisia ja espanjalaisia vastaan, Venäjän sisällissotaan, Kiinan sisällissotaan, abessiinien sissisotaan italialaisia vastaan sekä Mantshurian sotaan.¹⁹⁶

Maon mukaan vallankumouksen ensimmäinen ja hallitsevin tehtävä (”laki”) oli *suojella omia joukkoja sekä tuhota ylivoimainen vihollinen*. Lakia on pidetty paradoksaalisena, koska sen osat on nähty toisensa kumoavina. Vaatimusta onkin tulkittu siten, että sissisodankäynnissä on keskeisintä löytää menetelmät, olosuhteet ja aika, jolloin voimasuhteita voidaan tasoittaa tai jopa hankkia viholliseen nähden ylivoima menetelmissä, ajallisesti ja paikallisesti. Mao piti myös tärkeänä, että sissisodalla on *poliittinen tavoite* – muuten se ei menestyisi. Sissisota ei menesty ilman *kansan tukea*.¹⁹⁷ Täysin samat periaatteet vallitsivat myös Titon partisaanien säännöstoissa.

Maon jakoi sissisodan kahteen luokkaan, kumoukselliseen sissisodankäyntiin, jolla on kansan tuki ja siten mahdollisuudet menestyä, sekä vastakumoukselliseen sissitoimintaan, jolla ei ole kansan tukea ja joka ei siten voi menestyä. Sissisodan strategian tuli perustua valppauteen, liikkuvuuteen ja hyökkäykseen. Usein toistettu Maon muotoilema toteamus olikin ”*Sissisodan perusperiaate on hyökkäyksen periaate*.” Sissisodankäynti tuli mukauttaa vihollistilanteeseen, maastoon, olemassa oleviin yhteysreitteihin, vallitseviin voimasuhteisiin, sääolosuhteisiin ja kansan tilanteeseen. Mao myös erotti maahantunkeutujan vastustamiseksi käynnistettävän sissisodankäynnin, joka herättää maan kansalaisissa sympatian toinen toistaan kohtaan sekä kansallistunteen, mistä seuraa rekrytoinnin helppous ja kansan laaja tuki. Sisällissodassa sissisotaa käy-

¹⁹⁴ Mao Tse-tung: On Guerilla warfare. Translated by Samuel B. Griffith. University of Illinois Press, 1961 ja 2000, alkuperäisteos Yu Chi Chan 1937, s. 13, 15–18, 22–23 ja 53; Devillers, Philippe: Mitä Mao todella sanoi. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1971, s. 17, 74 ja 77–78; Guoang, s. 5.

¹⁹⁵ Mao, s. 37–38; Devillers, s. 17–18 ja 102.

¹⁹⁶ Mao, s. 37, 47 ja 49; Seppänen, s. 35–36; Kovač, Mitar ja Forcu, Bozidar: Istorija ratne veštine 2. Period 1920–2000. Vojnoizdavački zavod, Beograd 2000, s. 356–357.

¹⁹⁷ Mao, s. 20, 26 ja 43–44; Devillers, s. 125; Guoang, s. 5; Seppänen, s. 64 ja 101; Ljubičić (1981), s. 94. – Maon käyttämällä ilmaisulla *ylivoima menetelmissä* tarkoitetaan sissien ja partisaanien tavoitetta pyrkiä aina itse valitsemaan kuhunkin tilanteeseen tehokkain taistelutapa, joka on viholliselle yllättävä ja jossa vihollinen ei kykene käyttämään hyväkseen ylivoimaansa.

vän osapuolen oli harjoitettava voimakasta propagandaa voittaakseen erillisten vastarintaryhmien aiheuttama hajaannus tai yhteen liittyneiden vihollisryhmittymien vaikutus.¹⁹⁸

Läntisen tulkinnan mukaan Mao Tse-tung muotoili ensimmäisenä kumouksellisen sodankäynnin periaatteet. Mao määritteli kumouksellisen sodan kolme vaihetta. Kumouksellisen sissisodan ensimmäiselle vaiheelle oli tyypillistä joukkojen organisoiminen, toiminnan vakauttaminen ja omien joukkojen suojeleminen. Tukialueiden muodostaminen eristetyille ja vaikeakulkuisille alueille oli tärkeitä. Niissä tapahtui kaaderien koulutus ja harjoittelu. Niistä käsin käynnistettiin ympäröivien maaseutujen talonpoikien vakuuttelu ja taivuttelu tavoitteena heidän rekrytoimisensa kumouksellisiin sisseihin. Pelkkä sissisota ei ollut itseisarvo ja ainoa tai ratkaiseva tapa kamppailla sekä ottaa maa poliittiseen hallintaan. Sissisota oli maanviljelysvaltaisessa yhteiskunnassa tarpeellinen vaihe edettäessä vallankumouksen tiellä eteenpäin. Sissisodan alkuvaiheeseen liittyi salaliittojen muodostaminen, salainen toiminta ja metodologinen sekä ”edistysellinen” (ideologinen) työ. Varsinainen aktiivinen sotilaallinen toiminta oli satunnaista. Ensimmäistä vaihetta kuvaavat ilmaisu ”kamppailu sydämistä ja mielistä” sekä voimien kasvettua, toiveikkaat väkivallanteot vallassaolijaa vastaan. Ensimmäisen vaiheen kehittyessä alkuperäinen ylimalkainen poliittinen tavoite kehittyy laajaksi poliittis-strategiseksi tavoitteeksi. Tässä vaiheessa toimivien solujen aktiivisuus säilyttäneen hajautetun toimintamallinsa hallinnon toimeenpanemien vastatoimien vuoksi.¹⁹⁹

Sissisodan toisessa vaiheessa (”kasvava laajeneminen”) suoran aseellisen toiminnan merkitys korostuu. Sabotaasi- ja terroriteot lisääntyvät. Vihollisen kanssa yhteistoiminnassa olevia ja taantumuksellisia aineksia ”likvidoidaan”, haavoittuvia sotilastukikohtia sekä poliisiasemia vastaan hyökätään ja heikkoja kolonnia vastaan tehdään väijytyksiä. Sotatoimien päätavoitteena on aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun elintärkeän materiaalin, varsinkin lääkintämateriaalin sekä viestivälineiden haltuun saaminen. Samaan aikaan, kun sissiarmeijan vahvuus kasvaa ja varustautuminen edistyy, poliittisen työn tekijät tehostavat kauempanakin maaseudulla tapahtuvaa poliittista indoktrinointia, jotta myös nämä seudut saataisiin liitettyä vapautettuihin alueisiin.²⁰⁰ Maon vaiheistus toteutui esimerkiksi Jugoslaviassa 1941–1943. Mainittakoon myös, että vaiheen toiminnan luonnetta kuvaava ”kasvava laajeneminen”-termi muistuttaa 1960-luvulla yleistynyttä jugoslavialaisen sotataidon termiä ”nouseva muuntautuminen”, jolla tarkoitettiin pienten partisaaniosastojen yhdistymistä toisiinsa ja tavanomaisen armeijan joukkoihin, jotka yhteistoiminnassa toimeenpanisivat partisaanien ”iske ja irtaudu”-tyyppisten nopeiden iskujen rinnalla tavanomaisia sotatoimia kohti kehittyviä rintamaoperaatioita.

Toisessa vaiheessa puolisolitaalliset ”komppaniat”, ”pataljoonat” ja jopa prikaatit korvaavat hajautetusti toimineet solut tai toimivat niiden kanssa yhteistyössä. Väkivaltainen toiminta muodostuu vastarinnan pääasiallisimmaksi muodoksi. Vaikka tässä vaiheessa esiintyy jopa noin sadan miehen vahvuisten komppanioiden sotatoimia, pääosa toiminnasta on kuitenkin sissisodankäyntiä. Toisessa vaiheessa selkeän komentoketjun tuli jo olla toiminnassa. Johdolla tuli olla yksi tai useampia alueellisia tavoitteita, sen tuli koordinoita taistelijoiden

¹⁹⁸ Mao, s. 46–48; Seppänen, s. 100.

¹⁹⁹ Mao, s. 20–21, 41 ja 53; Simpkin, s. 25; Seppänen, s. 35–36, 45 ja 64; Kovač ja Forcu, s. 80.

²⁰⁰ Mao, s. 21 ja 53.

koulutusta ja levittää voimakkaasti käyttöön ottamaansa taktista doktriinia. Maon sovelluksen kolmannessa vaiheessa tuli ainakin osa puolisotilaallisista joukoista muuntaa perinteiseksi armeijaksi, joka varustettaisiin raskailla aseilla, mukaan lukien panssarivaunut ja taistelun tukijärjestelmät (epäsuora tuli ja panssarintorjunta). Joukot toimisivat pääasiassa tavanomaisissa sotatoimissa, joko itsenäisesti tai osana muita tavanomaisia joukkoja.²⁰¹

Kahden ensimmäisen vaiheen aikana oli tärkeätä saada rekrytoitua mahdollisimman useita henkilöitä kerralla kumoukselliseen liikkeeseen, jotta saataisiin aikaan kansan lisääntyvien massojen voiman vaikutus. Paikallisia kodinturva- ja miliisijoukkoja tuli perustaa varsinaisten liikkuvampien sekä paremmin koulutettujen sissiosastojen tueksi. Kodinturva- sekä miliisijoukkojen tuli järjestää kauppialta ”lahjoituksia”, kaapata vastahakoisia maanomistajia ja likvidoida vihollisen apuna olevia tiedonantajia sekä yhteistoimintamiehiä.²⁰²

Kolmas vaihe edellytti päätöstä joko vihollisen tuhoamisesta tai vaiheen pitkittämisestä. Tässä vaiheessa merkittävä osuus sissijoukoista saattaa loppuun muuntautumisen tavanomaisiksi joukoiksi, jotka kykenevät kohtaamaan vihollisen tavanomaisessa taistelussa. Maon mukaan kolmanteen vaiheeseen saattoi liittyä myös ”neuvottelemisen”. Sillä ei tarkoiteta kompromissin hakemista vihollisen kanssa keskustelemalla, vaan vaiheen pitkittämistä, ajan voittamista sekä vihollisen häiritsemistä, kuluttamista ja turhauttamista.²⁰³

Sissisodan ensimmäistä vaihetta leimasi vihollisen strateginen hyökkäys ja sissien *strateginen puolustautuminen*. Tällöin sissit kävivät pääasiassa liikkuvaa sodankäyntiä, jota täydennettiin sissisodankäynnillä ja asemasodankäynnillä. Kahteen ensimmäiseen vaiheeseen liittyi *strateginen perääntyminen*. Ensimmäisessä vaiheessa perääntyminen oli sääntö, jotta saatiin koottua riittävät voimavarat sissisodankäyntiin. Toiseen vaiheeseen liittyivät vihollisen asemien vakiinnuttaminen, jota vastustettiin kiivailla sissisotatoimilla, ja oman strategisen vastahyökkäyksen valmistelut. Jo tässä vaiheessa suoritettiin laajojakin sotatoimia. Sissisotaa täydennettiin liikkuvalla tavanomaisella sodankäynnillä. Niiden yhteisvaikutuksen uuvuttama vihollinen joutui yleensä siirtymään strategiseen puolustukseen. Toisessa vaiheessa vihollisen vastatoimenpiteet ja tilanne saattoivat kuitenkin kehittyä siihen suuntaan, että oltiin pakotettuja strategiseen perääntymiseen. Kolmanteen vaiheeseen liittyi *strateginen vastahyökkäys*. Tällöin puna-armeijaksi kehittynyt sissiarmeija oli voimien keskittämisen jälkeen kykenevä aloittamaan ratkaisevat sotatoimet. Strategisen vastahyökkäyksen keskeisiksi osiksi ja myös edellytyksiksi nähtiin riittävän suurten voimien keskitys, liikkuva sodankäynti, salamasota ja tuhoamissota.²⁰⁴

Mao piti erityisen tärkeänä edellä kuvatuista vaiheista toiseen siirtymisen ajoittamista. Mikäli siirtyminen tapahtui liian aikaisin, voivat seuraukset olla tuhoisat. Varsinkin ”puhdas” sissisotavaihe oli keskeisessä asemassa, koska sen tuloksena tuli syntyä edellytykset siirtyä viimeiseen vaiheeseen. Edellä kuvatuista vaiheista seuraavaan siirtyminen ei kuitenkaan ollut pakonomaista, koska Maon ajattelun mukaan oli myös mahdollista joustavasti palata edelliseen vaiheeseen. Tavallisimpana ratkaisuna on pidetty paluuta viimeisestä vaihees-

²⁰¹ Simpkin, s. 25; Seppänen, s. 45.

²⁰² Mao, s. 21; Guoang, s. 6–7.

²⁰³ Mao, s. 22 ja 42.

²⁰⁴ Devillers, s. 108, 112–114 ja 171; Guoang, s. 9; Seppänen, s. 45. – Termi *salamasota* ei ole marxilais-leniniläiseen sotataitoon kuuluva ilmaisu, vaan sitä ovat käyttäneet aiheen länsimaiset tutkijat kuvatakseen strategisen vastahyökkäyksen nopeata ja voimakasta luonnetta.

ta, ratkaisevista tavanomaisista sotatoimista, edelliseen sissisodan vaiheeseen, mikäli edellytyksiä ratkaisuun ei enää ollut.²⁰⁵

Vaiheittaisuuden ohella Maon kumouksellisen sodan sovelluksessa painotettiin kolmea erityispiirrettä. Puolustuksellisessakin sissisodassa oli toimittava hyökkäyksellisesti, jotta sissit saisivat temmattua aloitteen ja kykenisivät pitämään sen hallussaan. Pitkällisessä sissisodassa tuli pyrkiä nopeisiin ratkaisutaisteluihin, jotta yllätyksellisyyden ja liikkuvuuden kautta saavutettaisiin nopeita osaratkaisuja. Kolmas erityisyys liittyi ”sisälinjoilla ja ulkolinjoilla” toimimiseen. Vaikka sissisodankäyntiä jouduttaisiinkin käymään vihollisen valtaamalla alueella ja sissijoukko olisi siten yleisellä, valtakunnan tasolla saarrettu (”sisälinjoilla”), oli sisseillä mahdollisuus ja heidän kannatti pyrkiä suppeammilla alueilla vihollisen saartamiseen (”ulkolinjaoperaatioihin”). Edellä mainittujen kolmen erityispiirteen kautta sisseillä oli mahdollisuus muuttaa vihollisen selusta sissien rintamaksi, sitomaan moninkertaisesti suuremman vihollisen, aiheuttamaan sille turvattomuutta sekä epävarmuutta ja pakottaa se vetäytymään tai pysyttelytymään turvallisemmilla alueilla. Siten sissien toiminta-alue kasvaisi ja mahdollistaisi kumuloituen yhä lukuisimmat ja laajemat hyökkäykset.²⁰⁶

Maon luomia sissien toimintaperiaatteita olivat: välttää kiinteätä ja hyökkää ontoon; käynnistä salamannopea isku ja etsi salamannopeata ratkaisua. Maon mukaan ensin oli tuhottava heikommat vihollisosastot ja vasta myöhemmin vahvemmat. Samalla periaatteella tuli vallata ensin maaseutu ja vasta sitten kaupungit. Ensin tuli vallata pienet kaupungit ja vasta myöhemmin suuremmat. Toiminnalle tuli olla luonteenomaista itsesäilytysvaiston ja alivoimaisuuden sanelema varovaisuus. Oli järkevämpää edetä helpommasta vaikeampaan. Sissisodassa vihollisen selusta, sivustat ja muut haavoittuvat kohdat olivat sille elintärkeitä kohtia – siksi niitä piti häiritä, hyökätä, hajottaa, näännyttää ja tuhota. Vain tällä tavalla sissit voivat toimia itsenäisesti sisseinä ja koordinoitusti tavanomaisen armeijan sotatoimien kanssa. Silti perusteellisistakaan valmisteluista huolimatta voittoa ei saavutettaisi, jos johtamisessa epäonnistuttisiin.²⁰⁷

Menestyksellinen sissisota edellytti toimivaa tiedusteluverkkoa ja tietojen salaamista viholliselta. Sissiarmeijalla tuli olla vapaus valita itselle edullinen ja viholliselle epäedullinen hetki, alue sekä tapa taistella. Hyökkäysten tuli olla nopeita, teräviä, häikäilemättömiä ja lyhytkestoisia. Osan toiminnasta tuli häiritä vihollista ja osan sekoittaa sen suunnitelmia sekä ärsyttää ja harhauttaa sen komentajia. Vihollisen mieli ja sen johtajien tahto olivat tärkeämpiä kohteita kuin sen yksiköt. Mao kiteytti sissisodankäynnin perusajatuksen muotoon: ”*Strategiamme on taistella yksi kymmentä vastaan, mutta taktiikkamme on taistella kymmenen yhtä vastaan.*”²⁰⁸ Kiteytys tuo hyvin esiin myös sen, miten Mao painotti voimien keskittämisen ja painopisteen merkitystä.

Maon mukaan sissien tuli olla eksperttejä vetäytymisessä, koska sitä he joutuvat usein tekemään. Sissit eivät saaneet sitoutua kiinteisiin asemiin, vaan kaikessa toiminnassa tuli pyrkiä sujuvuuteen ja joustavuuteen – iskeä tuli silloin, kun vihollinen sitä vähiten odotti. Vain siten sissit kykenivät tempaamaan aloitteen ja takaamaan toimintavapautensa. Vetäytyminen ja pakeneminen

²⁰⁵ Seppänen, s. 49.

²⁰⁶ Ibid., s. 102.

²⁰⁷ Mao, s. 46 ja 53; Devillers, s. 109; Guoang, s. 7; Seppänen, s. 103.

²⁰⁸ Mao, s. 23; Devillers, s. 115; Ljubičić (1981), s. 94.

nähtiin yhtenä hyökkäysmenetelmänä, koska sen avulla oli mahdollista houkuttaa vihollinen valmisteltuun ansaan tai harhauttaa sen huomio pois sellaiselta alueelta, jolta käsin varsinainen pääisku käynnistyisi. Takaa-ajettuna tuli joukon liikkeessä noudattaa *ympyrän kehän kiertämisen taktiikkaa*. Mao kiteytti sissisodankäynnin taktiikkansa koulutustasoltaan heikompienkin johtajien ja sissien helposti muistettavaan runomittaan:

*”Kun vihollinen etenee, me peräännyimme;
vihollinen leiriytyy, me ahdistelemme;
vihollinen väsyä, me hyökkäämme;
vihollinen peräytyy, me ajamme takaa”.*²⁰⁹

Koska sissisodankäynti laajalla alueella tulisi väistämättä olemaan luonteeltaan hajautettua, tuli kunkin aluekomentajan tuntea oman alueensa olosuhteet ja käyttää niiden tarjoamia mahdollisuuksia hyödykseen. Myös aluekomentajan alaisten, paikallisten komentajien tuli tuntea oman vastuualueensa olosuhteet ja hyödyntää niitä. Vihollisen selustaa pidettiin sissien rintamana. Sisseillä ei puolestaan ollut selustaa. Siten sissien huolto-ongelmat tuli ratkaista suoraviivaisella tavalla – ottamalla viholliselta se, mitä tarvittiin.²¹⁰

Mao viittasi *vastakohtien yhtenäisyyden periaatteeseen*. Griffithin tulkin mukaan periaate olisi perua muinaisesta kiinalaisesta *Jing ja Jang* -käsitteestä, mutta kyse oli kuitenkin marxismin-leninismen sotateoreettisesta perusolettamuksesta.²¹¹

Maon mukaan sissijoukoissa tuli olla sekä poliittinen että sotilaallinen johtaja joukon koosta tai alkuperästä riippumatta. Sissijohtajilta edellytettiin määrätietoisuutta, lojaaliutta, vilpittömyyttä, päättäväisyyttä, vallankumouksellisen tekniikan hallintaa, itseluottamusta, kykyä lujaan kurinpitoon ja kykyä selviytyä vastapropagandasta. Heidän piti olla kaikessa esimerkillisiä. Sissijoukko voitiin perustaa paikallisesta väestöstä, se voi olla paikallisen väestön ja aiemman tavanomaisen armeijan sotilaiden sekoitus tai siinä voi toimia aiemman armeijan yksiköitä omina osinaan.²¹² Tässä suhteessa Maon ajattelu poikkesi Leninin ehdottomasta suhtautumisesta aiemman hallinnon valtarakenteisiin.

Mao käsitteli varsin monipuolisesti tavanomaisen armeijan joukon ja sissijoukon eroja. Sissisodan taistelutoimia ei saanut sekoittaa tavanomaisten joukkojen liikesotaan ja toisinpäin. Hän pohti myös sissijoukkojen muuntautumista tavanomaiseksi armeijaksi ja tavanomaisten joukkojen toimimista, tiettyjen ehtojen täytyessä, sissijoukkona. Mao käsitteli myös liikesodankäynnin ja asemasodankäynnin välistä suhdetta ja yhdistämistä sekä sissisodankäynnin liittämistä niihin. Sissijoukkojen ja tavanomaisten joukkojen yhteistoiminnan hän jakoi strategiseen, taktiseen ja taisteluyhteistoimintaan.²¹³

Maon *Kolme sääntöä ja kahdeksan huomautusta* olivat yksinkertaiset ja helposti noudatettavat säännöt, jotka oli tarkoitettu heikosti koulutetuille ta-

²⁰⁹ Mao, s. 24; Devillers, s. 95 ja 110; Guoang, s. 7; Ljubičić (1981), s. 94. – Runoon sisällytetyistä toimintaohjeista on havaittavissa samankaltaisuuksia Sun Tzu kirjoittamiksi väitetyjen ohjeiden kanssa (Sun Tzu: Sodankäynnin taito. Tietosanoma Oy, Juva 2002, s. 76, 78, 89, 92 ja 103.

²¹⁰ Mao, s. 24, 42 ja 53.

²¹¹ Ibid., s. 25.

²¹² Ibid., s. 44 ja 45.

²¹³ Ibid., s. 53–56 ja 105.

lonpojille. Niiden avulla pyrittiin varmistamaan sissien ja paikallisten asukkaiden väliset hyvät suhteet sekä tuki. Kolme sääntöä olivat:

1. Kaikki asiat kuuluvat komentajalle
2. Älä varasta kansalta
3. Älä ole itsekäs äläkä epäoikeudenmukainen.

Kahdeksan huomautusta olivat:

1. Nosta ovi paikoilleen talon jättäessäsi
2. Kokoa vuoteesi nukuttuasi
3. Ole kohtelias
4. Ole kunniallinen toimissasi
5. Palauta lainaamasi
6. Korvaa rikkomasi
7. Älä kylve naisten seurassa
8. Älä tutki pidättämiesi lompakkoja luvatta.²¹⁴

Seppäsen (1971) mukaan neljäs huomautus oli muodossa ”*ole rehellinen kaupanteossa*”. Hän on löytänyt eri lähteistä lisäksi täydentäviä ohjeita, kuten ”*älä karju ihmisille*”, ”*älä tuhoa satoa*”, ”*älä flirttaile naisten kanssa*” ja ”*älä kohtelee pahoin vankeja*”. Näillä ja vastaavilla sinänsä varsin triviaaleilta vaikuttavilla ohjeilla on ollut suuri merkitys kilpailtaessa väestön tuesta esimerkiksi kahden tai useamman ryhmittymän välillä, kuten Jugoslaviassa kansan vapautussodan yhteydessä ilmeni. Väestön tuki on erityisen tärkeitä toimittaessa vihollisen selustassa, jolloin toimintaedellytykset perustuvat lähes täysin siihen, ettei paikallisväestö ilmianna sissejä ja että se kertoo sisseille tekemiään vihollishavaintoja, tarjoaa mahdollisuuksiensa mukaan muonitus- sekä majoitustukea ja ennen kaikkea toimii uusien sissien ehtymättömänä rekrytointilähteenä. Mao käytti edellä mainittujen toiminta- ja käyttäytymissääntöjen perustelemisessa vertausta kalasta ja vedestä. Kala (sissit) on riippuvainen vedestä (kansan tuesta) eli toimintaympäristöstään ja sen tarjoamasta elinmahdollisuudesta. Väärin ja kurittomasti toimimalla ympäristö ei enää mahdollista elämistä.²¹⁵

Mao oli ensimmäinen sissisodankäynnin teoreetikko, joka loi konkreettiset malliorganisaatiot. Itsenäisen sissikomppanian organisaatiossa yksikön päällikkönä toimi komppanian päällikkö ja hänen alaisuudessaan poliittinen upseeri ja ”toimeenpaneva upseeri”. Jälkimmäistä ei kuitenkaan voi luonnehtia komppanian varapäälliköksi, koska hänen alaisuudessaan toimi komppanian esikunta ja kolme joukkuetta. Komppanian päällikkö vastasi kokonaisuudesta, teki päätökset ja antoi käskyt, mutta toimeenpaneva upseeri johti ja valvoi niiden toteuttamista. Komppanian esikuntaan kuului viestiosa, komento-osa, ensiapu- ja sairaalaosa sekä tiedusteluosa. Komppanian esikunta oli varsin vahva, siihen kuului 35 henkilöä. Itsenäisen sissikomppanian mallivahvuus oli 122 henkilöä, mutta tavoitteena tuli olla 180 miehen vahvuus. Vähimmäisvaatimuksena oli 82 miehen vahvuinen yksikkö. Sissiryhmän kooksi Mao oli määritellyt 9–11 miestä.²¹⁶

Itsenäisellä sissipataljoonalla oli samankaltainen kokoonpano kuin kompanialla. Pataljoonan komentajan alaisuuteen kuului poliittinen upseeri ja vastaava ”toimeenpaneva” upseeri kuin komppaniassa. Jälkimmäisen alaisuus-

²¹⁴ Mao, s. 92; Seppänen, s. 120.

²¹⁵ Seppänen, s. 119; Kovač ja Forcu, s. 383.

²¹⁶ Mao, taulukko 1 ja s. 9. – ”Toimeenpaneva upseeri”, Griffithin käännöksessä *executive officer*.

nessa toimi pataljoonan esikunta ja kolme tai jopa neljä komppaniaa. Esikuntaan kuului tiedusteluosasto, viestikeskus, konekivääriosasto, lääkintäosasto ja komento-osasto. Pataljoonan esikunnan kokonaisvahvuuden oli mahdollista vaihdella 46 ja 110 henkilön välillä. Mikäli pataljoonaan kuului neljä komppaniaa, sen kannatti toimia rykmenttikokoonpanossa, jota Mao ei kuitenkaan tarkemmin eritellyt. Komppanioiden oletettiin olevan 122 miehen vahvuisia yksiköjä.²¹⁷ Vastaavanlainen pelkästään komppanioihin, ei pataljooniin, perustuva rykmenttikokoonpano esiintyi Jugoslaviassa 1940–1950-luvuilla.

Itsenäisen sissirykmentin kokoonpano noudatteli edelleen samoja periaatteita kuin edellä mainitut organisaatiot. Poliittisen upseerin ja esikuntapäällikön lisäksi rykmenttiin kuului esikunta sekä kolme pataljoonaa. Esikunnan ensimmäinen osasto vastasi operaatioista sekä koulutuksesta, toinen osasto tiedustelusta, kolmas suhdetoiminta-asioista ja neljäs hallinnosta. Näiden neljän osaston lisäksi 137 henkilön esikuntaan kuuluivat lääkintäosasto ja kuljetusosasto.²¹⁸

Itsenäiseen sissiprikaatin tai -divisioonan johtoon kuuluivat komentaja ja samalla tasolla toimiva poliittinen upseeri. Esikuntarakenteet oli muodostettu edellä mainituista kokoonpanoista poikkeavasti. Esikuntaan kuului lääkitähuollollisen osan sekä hankinta- ja talusosan lisäksi varsinainen esikunta, johon sisältyi operaatio- sekä koulutusosa, tiedusteluosa, suhdetoimintaosa, hallinto-osa ja henkilöstöosa. Edellä mainittu hankinta- ja talusosa sisälsi kuljetuksista, hankinnoista, kirjanpidosta ja rahaliikenteestä vastaavat elimet. Prikaatin (ja divisioonan) taistelevat joukot koostuivat neljästä kolmipataljoonaisesta rykmentistä sekä pioneereista.²¹⁹

Kuten alaluvussa 2.3 osoitetaan, Tito sanoutui vuonna 1941 Maon esimerkin mukaisesti irti neuvostomallisesta partisaanisodasta, jossa toiminnan tuli tukea puna-armeijan toimintaa. Neuvostoliittolaisen sovelluksen mukaan olisi siis pitänyt odottaa puna-armeijan vastahyökkäystä ja liittää jugoslaviaalaisten partisaanien toiminta siihen. Samoin neuvostomallin mukaan kumoukselliset partisaanit olisi pitänyt rekrytoida teollistuneista asutuskeskuksista. Jugoslavia oli kuitenkin maatalousyhteiskunta, ja vaikka kaupungeistakin liittyi väkeä Titon joukkoihin, oli partisaanien pääosa maaseudun vähävaraisia talonpoikia – aivan kuten Maon sissiarmeijassa.

JUGOSLAVIALAISTEN KOMMUNISTIEN SOTATAITO

Josip Broz Tito ei ollut pelkkä poliittista koulutusta saanut karismaattinen kumouksellisen liikkeen johtaja, vaan hänellä oli myös varsin vahva sotilastausta. Josip Broz aloitti asepalveluksensa syksyllä 1913 Itävalta-Unkarin armeijan Zagrebiin sijoitetussa 25. kroatialaisessa alueellisessa jalkaväkirykmentissä. Broz aloitti aliupseerikoulun todennäköisesti omasta hakemuksestaan ja riittävän kyvykkääksi todettuna ennen vuoden 1913 loppua. Hän menestyi kurssilla hyvin, erityisesti hiihdossa ja miekkailussa. Fyysisissä taidoissa menestyminen ei liittynyt vain varsinaiseen koulutukseen. Broz osallistui armeijan miekkailu-

²¹⁷ Ibid., taulukko 2; Devillers, s. 85.

²¹⁸ Mao, taulukko 3; Devillers, s. 86.

²¹⁹ Mao, taulukko 4.

kilpailuihin, voitti palkintoja ja sai ylimääräisen loman. Brozista tuli rykmenttinsä nuorin korpraali ja myöhemmin nuorin kersantti.²²⁰

Kun Itävalta-Unkari hyökkäsi Serbiaan heinäkuussa 1914, kersantti Broz siirtyi kaakkoiselle Serbian vastaiselle rintamalle 42. divisioonaan kuuluvan rykmenttinsä 10. komppanian mukana. Yksikkö oli Drinan rintamalohkolla ainoastaan vuoden 1914 loppuun asti. Brozin joukko-osasto siirrettiin itärintamalle Karpaateille tammikuussa 1915 taistelemaan venäläisjoukkoja vastaan. Brozin sotapalvelua Serbiassa Itävalta-Unkarin armeijan riveissä ei saanut mainita sosialistisessa Jugoslaviassa. Muun muassa Vladimir Dedijeriä kiellettiin kirjoittamasta asiasta muistelmissaan vuonna 1951. Tito kertoi nauttineensa armeijaelämästä. Dilaksen mukaan Tito oli armeijakokemuksiensa kautta saanut hyvän käsityksen sodan kuvasta, sotilaallisesta järjestelmästä ja sotilaselämästä.²²¹

Venäläisten vuoden 1915 keväthyökkäyksen alettua Broz asetettiin vihollislinjojen takana toimivan tiedusteluosaston johtajaksi. Hän ei antautunut, kuten monet muut eteläslaavit itärintamalle jouduttuaan, vaan päinvastoin kunnostautui tehtävissään. Hänelle oli ennen vangiksi joutumistaan esitetty kunniamerkkiä urheudesta ja aloitekyvystä tiedustelu- sekä vanginsieppaus-tehtävissä. Hän oli haavoittunut jo kerran aiemmin. Kun Brozin pataljoona joutui syrjäkassialaisen ratsuväen piirittämäksi, hän haavoittui tällä kertaa vakavammin ja joutui sotavangiksi.²²²

Broz ei liittynyt vangeista värvättyihin vapaaehtoisin, jotka liitettiin Serbian armeijaan taistelemaan Itävalta-Unkaria vastaan. Toipuminen haavoittumisesta Svyanskin sairaalassa kesti 13 kuukautta. Tuona aikana Broz aloitti venäjänkielisten tekstien lukemisen ja opetteli kielen – taidon mistä hänelle jatkossa oli runsaasti hyötyä. Toipumisensa jälkeen Broz edelleenkin kieltäytyi liittymästä Romaniaan Dobrunjan rintamalle lähetettyihin vapaaehtoisin, vaan jäi mieluummin mekaanikoksi venäläiselle myllylle. Broz siirrettiin kesällä 1916 Uralin juurelle Kunguriin, Permin kuvernementtiin. Siellä hän työskenteli rautatien korjausmiehenä.²²³

Broz onnistui pakenemaan kesäkuussa 1917 ja matkustamaan Pietariin. Pietariin siirtyminen ei johtunut halusta osallistua vallankumoukseen vaan kaupungissa tarjolla olleista työpaikoista. Broz yritti ylittää Suomen rajan. Matka liittyi hänen haaveeseensa muuttaa Yhdysvaltoihin. Hän jäi kiinni kuitenkin, jolloin hänet palautettiin Pietariin. Broz siirrettiin Siperiaan Omskiin syksyllä 1917. Hänen suhteestaan lokakuun vallankumouksen tapahtumiin on kahdensuuntaista tietoa. Kun amiraali Koltshakin valkoinen armeija valtasi Omskin, Broz siirtyi 40 kilometrin päässä sijainneeseen kylään. Hän näyttää asiakirjojen perusteella liittyneen punakaartiin ja anoneen keväällä 1918 kommunistipuolueen jäsenyyttä. Titon *Koottuissa teoksissa* todetaan tosin yksiselitteisesti, että “...hän osallistui Venäjän vallankumoukseen.” Jäsenkirjan mukaan hänet rekisteröitiin Omskin puolueeseen 19.1.1919. Broz jäi Venäjälle vielä vuoteen 1920 asti.²²⁴

²²⁰ Pavlowitch (1992), s. 10–11; Dilas, Milovan: Tito – kriittinen elämäkerta. Jyväskylä 1981, s. 248; Tito (1966), s. 9 ja 248; Valta ja Karjalainen, s. 169. – Dilas kertoo, että Tito olisi “liittynyt” armeijaan, Pavlowitch ja Titon *Koottujen teosten* esipuhe esittää asian aseellisuuteen liittyvänä itsestäänselvyytenä.

²²¹ Pavlowitch (1992), s. 11; Dilas, s. 248; Tito (1966), s. 9; Clissold (1975), s. 5.

²²² Pavlowitch (1992), s. 12; Dilas, s. 14 ja 248; Tito (1966), s. 9; Clissold (1975), s. 5.

²²³ Pavlowitch (1992), s. 12; Dilas, s. 14 ja 248; Tito (1966), s. 9.

²²⁴ Pavlowitch (1992) s. 13; Dilas, s. 28; Tito (1966), s. 9; Valta ja Karjalainen, s. 169.

Palattuaan Jugoslaviaan vuonna 1920 Broz liittyi maan kommunistiseen puolueeseen ja ryhtyi toimimaan uuden puolueen perustamistehtävissä. Työ muuttui maanalaiseksi puolueen toiminnan tultua kielletyksi. Brozin maanalaisessa toiminnassa elintärkeän salanimen, Titon, syntyhistoriasta on useita versioita. ”*Ti-to*” – ”sinä-tuo/se”, on yksi niistä ja viittaa Brozin tapaan osoittaa sormella läsnä olevia henkilöitä pitämässään käskynjaoissa. Myöhempiin Neuvostoliitossa vietettyihin vuosiin on liitetty kaksi muuta versiota, joiden mukaan nimi olisi tullut Brozin käyttämän käsiaseen hiljaisesta virittämisestä kuuluvista äänistä tai hänen suosikkipistoolinsa, 7.62 millimetrin Tuls kij-Tokarev TT-33:n lyhenteestä. Tito itse väitti salanimensä vain tulleen hänen mieleensä sillä hetkellä, kun sitä kysyttiin.²²⁵

Valittujen teosten mukaan Tito olisi ollut aivan tavallisissa töissä Zagrebissa, Veliko Trojstvossa Bjelovarin lähellä, Kraljevicassa, Smederevska Palankassa ja jälleen Zagrebissa vuosina 1920–1927. Työpaikan vaihto näin tiuhaan liittyi puolueorganisaation käynnistämiseen kullakin paikkakunnalla ja paikan vaihtamiseen ilmitulon uhatessa. Titon maanalaisen toiminnan kaudesta tiedetään, että hän joutui syytteeseen ja sai seitsemän kuukauden vankeustuomion vallankumouksellisesta toiminnasta vuonna 1927 sekä vuonna 1928 uuden syytteen räjähdysaineiden varastoinnista ja osallisuudesta pommiattentaattiin. Jälkimmäinen kohuoikeudenkäynti johti peräti viiden vuoden vankilatuomioon. Tämän tuomionsa suorittamisen aikana Tito opiskeli lisää marxismia.²²⁶

Tito jatkoi tuomionsa kärsittyään vuonna 1934 maanalaista toimintaansa Kroatiaassa. Sieltä hän siirtyi Itävaltaan muodostaakseen yhteyden siellä olevaan Jugoslavian kommunistisen puolueen keskuskomiteaan. Tito siirtyi myöhemmin samana vuonna Neuvostoliittoon, minne Jugoslavian kommunistisen puolueen johtaja Gorkić oli lähettänyt hänet. Tito tuli kouluttaa Moskovassa puolueen korkeampiin tehtäviin. Moskovan vuosinaan hänelle annettiin ille-gaalia toimintaa varten peitenimi ”*Walter*”. Kroatiaassa salaniminä olivat Ivan Kostanjcek sekä Slavko Babić. Seuraavina vuosina Tito toimi niin Jugoslaviassa, Neuvostoliitossa kuin Ranskassakin erilaisissa Jugoslavian kommunistipuolueen tehtävissä. Tito puhui sekä venäjää että saksaa, joka oli Kominternin toinen pääkieli. Hän laati muistion Jugoslaviasta ja esitelmöi Kominternin opetuslaitoksissa. Opetustehtävät edellyttivät lisäopintoja. Tito tuli viettäneeksi Neuvosto-Venäjän syntyvaiheessa ja myöhemmin vuosina 1934–1936 Neuvostoliitossa eri jaksoissa yhteensä seitsemän vuotta. Vuonna 1937 Tito palasi kotimaahansa ja vastasi jugoslaviaalaisten vapaaehtoisten lähettämisestä Espanjan sisällissotaan kansainväliseen prikaatiin. *Valitut teokset* tosin vaikenee täysin Titon roolista vapaaehtoisten värväämisessä Espanjaan.²²⁷ Tiedot tästä toistuvat kuitenkin muissa, toisistaan riippumattomissa lähteissä niin usein, että osallistumista värväykseen voidaan pitää suhteellisen varmana tietona.

Moskovan puolueopistojen ulkomaalaisopiskelijoiden opiskeluohjelmaan kuuluivat pakollisena sotilaallisten aineiden opinnot. Tito kertoikin perehtyneensä Moskovassa vuosina 1934–1935 strategisiin ja taktisiin kysymyksiin. *Valituissa teoksissa* Titon mainitaan omistautuneen erityisen vakavasti sotilaskirjallisuuteen sekä lukeneen Frunzea, Clausewitzia ”ja muita”. Dilas puolestaan piti Moskovan aikaisia sotataidon opiskelumahdollisuuksia vähäisinä.

²²⁵ Dilas, 28 ja 248–249; Tito (1966), s. 9; Valta ja Karjalainen, s. 167–168.

²²⁶ Ibid. – Tito *Valituissa teoksissa*, s. 10, mainitaan jälkimmäisen tuomion olleen vain viisi kuukautta.

²²⁷ Dilas, 79, 102, 192–193 ja 250; Pavlowitch (1992), s. 21; Tito (1966), s. 10–11; Tito (1982), s. 27–37; Clissold (1975), s. 5.

Titon kaupungissa viettämät ajanjaksot olivat Dilaksen mielestä liian lyhyitä syvempään sotatieteelliseen opiskeluun. Puoluetyö vei suuren osan siellä vietetystä ajasta. Titolta puuttuva yleinen korkeampi koulutus ei myöskään muodostanut tarvittavaa pohjaa pidemmälle vieville opinnoille. Titon vuosien 1936–1938 sotataittoa ja muun muassa Espanjan sisällissotaa ja kuninkaallisen Jugoslavian asevoimia käsitelleitä kirjoituksia lukiessa voi tehdä kyllä johtopäätöksiä kirjoittajan sotataidollisesta arviointikyvystä. Hän selvästikin osasi analysoida Espanjan sisällissodan poliittisia syitä, osapuolien tavoitteita, arvioida tilanteen olevan vielä riittämättömän kypsä vallankumoukselle ja toisaalta nähdä Saksan, Italian sekä Japanin strategisia tavoitteita ja arvioida niiden aiheuttamaa uhkaa. Titolla oli siis tiettyjä, vähintään strategisen tason valmiuksia sotilaallisten tilanteiden arviointiin.²²⁸ Artikkeleihin on luonnollisesti suhtauduttava varauksella, koska niiden todellista kirjoittajaa on vaikea määrittää.

Mikäli maininnat Titon sotilasalan opinnoista 1930-luvun alkupuolella pitivät paikkansa, hänen on täytynyt perehtyä Frunzen tuotantoon, muun muassa ajatuksiin marxilais-leniniläisen ideologian ja metodologian soveltamisesta sotateoriaan sekä käytäntöön ja erityisesti dialektisen materialismin käyttämisestä sotilasalan konkreettisemmilla tasoilla. Frunzen sotateoreettisen ajattelun ja Clausewitzin tekstien yhteneväisyydet lienevät olleet Titolla myös tiedossa. Frunzen teoksissa tuotiin teoreettisten näkökulmien ohella myös selkeästi esille puna-armeijan sisällissodassa saamien kokemusten keskeisimmät opit: Sodankäynnin tärkeimpiä vaatimuksia sotajoukolle ja komentajille olivat rohkeus, aloitteellisuus, päättäväisyys, liikkuvuus ja hyökkäyksellisyys. Piirteet eivät saaneet rajoittua vain yksittäisten sotatoimien ja taisteluiden yhteyteen, vaan niiden tuli täytyä sekä toteutua armeijan koko toiminnassa kaikkialla ja jatkuvasti.²²⁹ Näiden vaatimusten suuntaisia samankaltaisuuksia onkin löydetävissä Titon asettamista kansan vapautussodan vaatimuksista.

Titon värväämiä jugoslavialaisia kommunisteja palveli Espanjan sisällissodassa tasavaltalaisten puolella muun muassa *Ensimmäisessä opiskelijoiden pataljoonassa* ja *Duro Đakovićin pataljoonassa*. Jugoslavialaiset vapaaehtoiset saivat sotakokemusta muun muassa Guadalajaran, Ebron ja Madridin taisteluissa. Vapaaehtoisia kerrottiin koulutetun jo ennen Espanjaan lähtöään Belgradissa. Yhteensä 1 664 miestä lähetettiin, ja heistä noin 1 000 kaatui sodassa. Vain 250 aktivistia onnistui palaamaan maahan kommunistisen puolueen etap-pitietä käyttäen. Jugoslavialaisen tulkinnan mukaan vapaaehtoisilla oli merkittävä rooli Jugoslavian kansan vapautussodan ja vallankumouksen valmisteluissa sekä ohjaamisessa. Espanjan vapaaehtoisista vain harvoja on nostettu näkyvään rooliin sodanjälkeisessä kirjallisuudessa. Poikkeuksen muodostavat 13. maaliskuuta 1942 surmansa saanut Živorad Jovanović (Žikica Španać) ja marraskuussa vuonna 1944 surmansa saanut Franc Rozman Stane. Jovanović toimi Länsi-Serbian Partisaaniosastojen Ryhmän esikunnan jäsenenä ja Stane Slovenian pääesikunnan alaisten joukkojen komentajana. Jugoslaviaan palanneista kahdesta ja puolesta sadasta Espanjan veteraanista ainakin 126 eli yli puolet sai surmansa kansan vapautussodassa. Heistä 31:lle myönnettiin Jugoslavian sankarin kunniamerkki. Sodassa henkiin jääneistä 14 nousi myöhemmin joko Jugoslavian kansanarmeijassa tai Jugoslavian kommunistiliitos-

²²⁸ Dilas, 20 ja Tito (1966), s. 10.

²²⁹ Gareev, s. 82–84 ja 87.

sa merkittävään asemaan. Asevoimien korkeammissa viroissa palvelivat Koča Popović, Peko Dapčević, Ivan Gošnjak ja Kosta Nad.²³⁰

Josip Broz Titon menestyminen Itävalta-Unkarin armeijassa sekä hänen positiiviset muistonsa asepalveluksestaan ja armeijaelämästä yleensä lienevät jättäneet häneen kiinnostuksen sotilasasioihin. Menestyminen erityisesti tiedustelu- sekä vanginsieppaustehtävissä olivat hyödyksi Marxin ja Leninin kumouksellisen sodan teorian opiskelussa sekä partisaanisodan valmisteluissa ja käymisessä. Brozin halukkuus johtajakoulutukseen, hänen saamansa ylenykset ja muut kunniamaininnat, tiedustelutehtävissä osoitettu rohkeus sekä aloitekyky kertovat auliudesta kantaa vastuu, hakeutumisesta johtajatehtäviin sekä aktiivisuudesta ja rohkeudesta taistelutilanteissa. Näiden asepalveluksen ja sodan aikana ilmenneiden ominaisuuksien voidaan olettaa antaneen hänelle jatkossa itsevarmuutta sotilasjohtajana ja jopa taistelutekniikan kehittäjänä. Sotatoimien suunnitteluun tai syvempään sotataidon kehittämiseen eivät Titon vuosina 1913–1939 saamat käytännön kokemukset tuoneet konkreettisia taitoja. Moskovassa suoritettujen sotateoreettisten sekä sotataidollisten opintojen laajuudesta ja syvyydestä eivät käytössä olevat lähteet tarjoa varmuutta. Hänen kirjallinen tuotantonsa kuitenkin viittaa siihen, että hänellä oli tietoja sotateorioista ja sotataidosta.

2.3 Kansan vapautussota 1941–1945

OPERAATIO *RANGAISTUS*

Toisen maailmansodan jälkeiseen jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen on kahden tekijän kerrottu vaikuttaneen voimakkaasti. Edellisessä alaluvussa kuvattu marxilais-leniniläinen sotateoria muodosti jugoslavialaisen sotataidon perustan. Toisena merkittävänä tekijänä olivat vuosina 1941–1945 käydyn kansan vapautussodan kokemukset. Sota alkoi saksalaisten ja sen liittolaisten koko maan miehittämiseen johtaneella voimakkaalla ja nopealla hyökkäyksellä. Sodan katkerimpana vaiheena on pidetty erityisesti vuosina 1941–1944 käytyjä taisteluita sekä taisteluiden ulkopuolella tapahtuneita väkivallantekoja. Jugoslavialaisten ryhmittymien vastarintaa eivät pyrkineet kukistamaan yksinomaan saksalaiset, italialaiset ja bulgarialaiset miehittäjät. Myös vastarintaryhmittymien välillä käytiin suuria uhreja vaatinutta kamppailua. Näinä vuosina Josip Broz Titon *partisaanit* pyrkivät vapauttamaan maan miehittäjistä ja niiden kanssa yhteistoiminnassa olleista ryhmittymistä, Dragoljub Mihailovićin johtamat *četnikit* toimivat ajoittain saksalaisia vastaan ja ajoittain saksalaisten puolella partisaaneja vastaan ja Milan Nedićin johtamat *Serbian joukot* sekä Ante Pavelićin kroatialaiset *ustašat* toimivat partisaaneja vastaan. Väkivalta jatkui osittain myös sodan jälkeenkin, kun saksalaisten kanssa yhteistoiminnassa olleita jäljitettiin. Liittoutuneilta saadun materiaalituen avulla, voimasuhteiden muututtua ja olosuhteiden muutenkin muodostuttua otollisimmiksi, kehittyi partisaanien kumouksellisena sotana aloittama

²³⁰ Anić, Nikola: On their own hand – Forming and development of the armed forces of Yugoslavia. Newspaper publishing house “Narodna armija”, Vojna Štamparija, Split 1981, s. 6, 31 ja 41; Tito (1966), s. 19. Sodassa kaatuneet Brčić, Rafel ja Bogovac, Mile: Livanjski kraj u revolucionarnom radničkom pokretu i NOV, Sarajevo 1978, mukaan.

vastarinta tavanomaisten ja partisaanioperaatioiden yhdistelmäksi ja lopulta vuoden 1944 lopussa ja kevättalvella 1945 koko kansan vapautussodan päättäneiksi laajamittaisiksi viimeistelyoperaatioiksi. Sodanjälkeisessä sotataidollisessa ajattelussa ilmenevät painotukset varsinkin uhkakuvaan, aseellisen kamppailun muotoihin, tavanomaisten ja partisaanisotatoimien yhdistelmään ja tukeutumisalueisiin liittyen saavat hyvin suurelta osin selityksensä kansan vapautussodan kokemuksista.

Unkari sekä Romania olivat allekirjoittaneet marraskuussa 1940 sopimuksen akselivaltoihin liittymisestä, ja Bulgaria liittyi joukkoon maaliskuussa 1941. Samassa kuussa saksalaisjoukot siirtyivät Unkariin ja Romaniaan maiden suostumuksella. Jugoslavian kuningaskunta tunsii olevansa pakotettu tekemään vastaavan ulkopoliittisen siirron kuin naapurivaltionsa. Hallitus allekirjoitti sopimuksen akselivaltoihin liittymisestä 25. maaliskuuta 1941. Heti kun tieto liittymisestä levisi kansan keskuuteen, käynnistyivät laajat mielenosoitukset tehtyä sopimusta vastaan. Mellakat johtivat siihen, että hallitus kaatui verettömästi ja uusi, akselivaltoihin liittymissopimuksen mitätöinyt hallinto otti vallan 27. maaliskuuta. Saksa reagoi äärimmäisen vihamielisesti, ja Hitler päätti ratkaista tilanteen *“...raakuudella, jossa armoa ei tunneta”*. Samana päivänä Saksan asevoimien ylin johto kokoontui ja sai kuulla että Hitler oli *“...päättänyt käyttää kaikkia keinoja Jugoslavian tuhoamiseksi sotilaallisesti ja murskata sen valtiona odottamatta minkäänlaista lojaalisuuden julistusta uudelta hallitukselta”*. Hän aikoi niin ikään *“...suunnata säälimättömän iskun Jugoslaviaan ja aiheuttaa salamannopean sotilaallisen tappion”*.²³¹

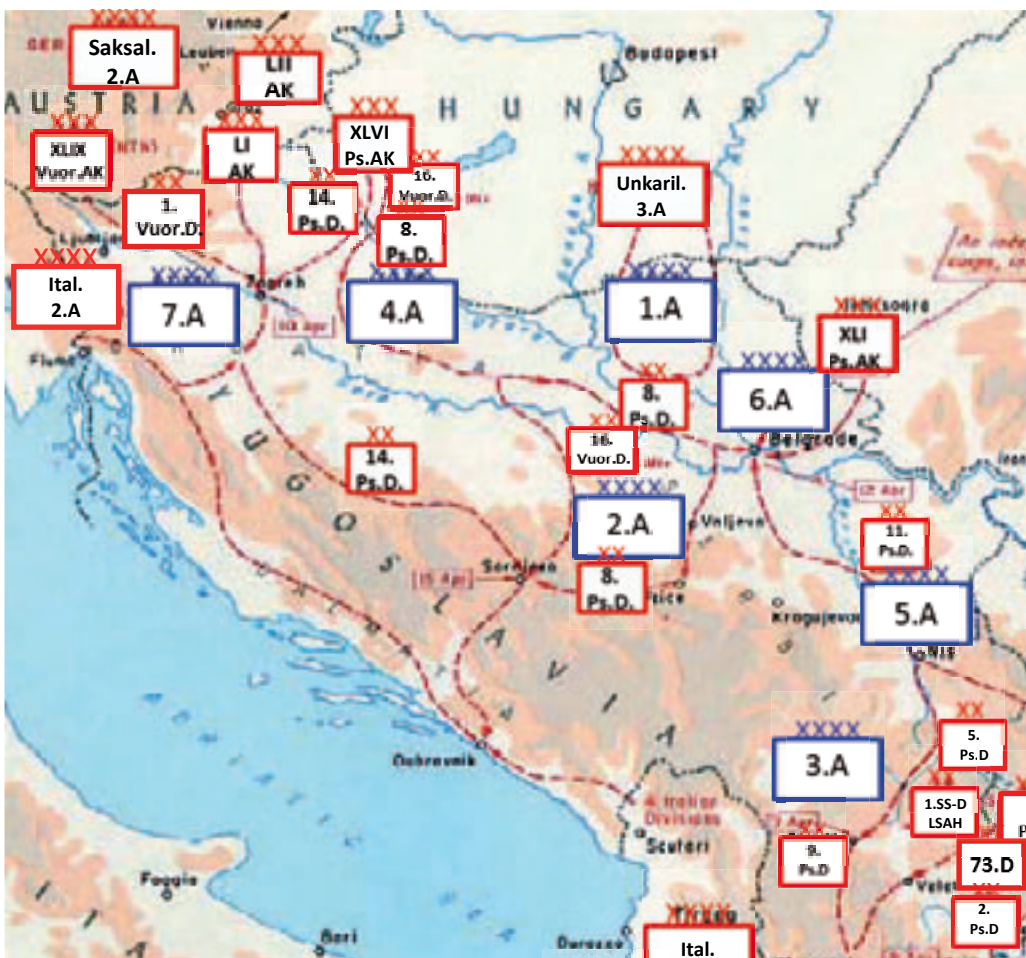
Saksan, Italian, Unkarin ja Bulgarian joukot hyökkäsivät Jugoslaviaan 6.4.1941 ilman sodanjulistusta. Operaatio *Rangaistus* alkoi 250 hävittäjän suojaamien 500 pommikoneen voimakkailla, kaksipäiväisillä ilmapommituksilla Belgradiin. Koko operaatioon, ilmapommituksiin ja maajoukkojen tukemiseen, osallistui yhteensä noin 1 500 lentokonetta. Maahan hyökkäsi yhteensä 51 divisioonaa, joista 24 oli saksalaisia, 22 italialaisia ja viisi unkarilaisia. Kuningas, hallitus ja suuri osa maan varakkaammasta väestöstä pakenivat ulkomaille. Kuninkaallisen armeijan pääesikunta sekä suuri määrä upseereita, mukaan lukien pääosa kenraaleista ja eversteistä, antautui saksalaisille. Antautuneiden joukossa oli myös armeijankenraali Milan Nedić, maan hallituksen armeija- ja laivastoministeri sekä asevoimien esikuntapäällikkö, joka toimi vain kaksi vuorokautta taistelleen Eteläisen armeijaryhmän komentajana. Saksalaiset ottivat Montenegrossa 200 000–375 000 vankia. Koko operaatio kesti vain 11 vuorokautta. Sopimus ehdottomasta antautumisesta allekirjoitettiin Belgradissa 17. huhtikuuta 1941.²³²

Jugoslavian virallisen, sodanjälkeisen tulkinnan mukaan kommunistipuoluetta pidettiin ainoana tahona, joka oli enää *“sitoutunut maan kohtaloon”*. Puolueen 12 000 jäsenen ja 30 000 nuorisoliittolaisen kerrotaan olleen ainoa yhteiskunnallinen voima, joka jäi maahan jakamaan kansalle langenneen kohtalon. Vanha Jugoslavia on leimattu sodanjälkeisen Jugoslavian virallisessa

²³¹ Tito, Josip Broz: Selected works on the People`s war of liberation. Vojnoizdavački zavod, Grafički zavod Hrvatske 1969, s. 307–308.

²³² Grujić, Danilo (toim.): The Liberation Struggle of the Yugoslav Peoples 1941–1945. Publicističko-izdavački zavod “Jugoslavija”. Vojno štamparsko preduzeće, Beograd 1961, s. 20; Seferović (1977), s. 7 ja 43; Pavlowitch (2002), s. 140; Tito (1966), s. 52; Tito (1969), s. 308–309; Bjelacac, s. 224–225; Zametica, s. 8.

historiankirjoituksessa porvarilliseksi ja huhtikuun 1941 sota lyhyeksi ja niin ponnettomaksi, että maa sen seurauksena hajosi.²³³

Kuva 4. Operaatio Rangaistus²³⁴

Kommunistien on kerrottu olleen ensimmäisten joukossa puolustamassa maansa itsenäisyyttä. Useiden komentajien sekä armeijan pääesikunnan mainitaan sabotoineen kommunisteja jokaisessa vaiheessa muun muassa kieltämällä palvelukseen värväytymisen ja pyrkimällä pidättämään kommunisteja. Muiden sotilaiden kerrotaan pelastaneen heitä ja jopa kokonaisten rykmenttien suostuneen kommunistien johtoon muun muassa Montenegrossa. Alueella sijainnut rykmentti aloitti hyökkäyksen Albaniassa olleita italialaisjoukkoja vastaan. Sloveniassa ja Serbiassa tehtiin esitys pelkästään kommunisteista koostuvien erillisten osastojen muodostamisesta. Sloveniassa perustettu pataljoona

²³³ Bjelacac, s. 224–225; Zametica, s. 8; Dozet, Dušan: Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen järjestelmä. Teoksesta: Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja, Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Julkaisusarja 2, N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972, s. 239.

²³⁴ The History Department of the United States Military Academy. Kartan käyttöoikeus: PD-USGOV-MILITARY-ARMY, Free under the terms of Title 17, Chapter 1, Section 105 of the US code. Kartan muokkaus: Janne Mäkitalo.

joutui eristetyksi, ja sen on kerrottu joutuneen ”viideskolonnalaisten upseereiden” tuhoamaksi.²³⁵

Titon oman käsityksen mukaan kuninkaallisen armeijan vastarinnan luhistumisessa olivat merkittävänä tekijänä ”viidennen kolonnan” sabotaasintekijöiden aiheuttamat vaikeudet. Armeijan varikoissa palvelleet kroaatit ja saksalaisille myötämielisen *Valkoisen kaartin* jäsenet vaikeuttivat armeijan huoltoa niin, että jopa koko huoltojärjestelmän väitettiin romahtaneen. Lähes kaikilta rintamilta kantautui tietoa, että armeijalla ei ollut riittävästi ampumatarvikkeita. Rakennettuja linnoituslaitteita väitettiin sabotoidun niin, että ne olivat osittain käyttökelvottomia. Muun muassa asepesäkkeissä ei ollut rakenteita tykeille ja konekivääreille tai ne olivat sopimattomia käytetyille asetyypeille. Liikekannallepanojärjestelmän sekaisuutta kuvasi, että joka puolella maata vaelsi palvelukseen kutsuttuja, jotka oli lähetetty väärään suuntaan ja pitkien etäisyyksien päähän, kunnes heidät taas lähetettiin takaisin. Viestijärjestelmä ei toiminut lainkaan operaatioiden aikana. Oli tapauksia, joissa kokonaisilla rykmenteillä ja jopa armeijoilla ei ollut lainkaan yhteyttä komentajaansa. Monia yksiköitä liikkui ilman ampuma- ja elintarvikkeita, jolloin ne pystyivät lähinnä vain pakenemaan vihollisen edetessä. Läntiset tutkijat ovat esittäneet myös arvioita, että suuri osa kuninkaallisen armeijan upseeristosta oli kieltäytynyt taistelemasta Jugoslavian puolesta ja saksalaisia vastaan. Suurin osa upseeristosta oli serbejä.²³⁶ Heidän mahdollinen kieltäytymisensä taistella poikkeaa siitä, miten serbit historian kuluessa olivat ylivoimaisen maahantunkeutujan hyökkäyksen edessä toimineet ja millaisena heidän sotahistoriallista kulttuuriperimäänsä pidettiin. Epäedullistenkaan voimasuhteiden tilanteessa ei vastarinnasta aiemmin kokonaan luovuttu. Tutkimuskirjallisuudesta ei löydy tukea sille, että mahdollinen vastarintahaluttomuus olisi kytkeytynyt eversti Mihailovićin četnikiliikkeen toimintasuunnitelmaan.

Titon viiltävä analyysi ei ole kuitenkaan oikeudenmukainen. Jugoslavian rajoille rakennettujen kantalinnoitteiden ei voida olettaa olleen kaikissa kevään 1941 hyökkäyssuunnissa sataprosenttisen valmiina. Oli hyvin tavallista, ettei kiinteitä asejärjestelmiä asennettu ylläpito- ja valvontavaikeuksien vuoksi valmiisiin, mutta miehittämättömiin linnoitteisiin kuin vasta liikekannallepanotilanteessa. Saksalaisten hyökkäys oli yllätyksellinen ja sai aikaan maassa lähes kaaoksen. Linnoitteiden kiinteitä aseita on hyvin voinut jäädä evakuoitinkuljetusten tai itse hyökkäyksen jalkoihin. On myös otettava huomioon, että edellinen hallinto oli noudattanut saksalaisia kohtaan ensin neutraalia ja lopulta jopa myötämielistä politiikkaa. Rajalinnoitteiden aseistaminen olisi ollut ennen maaliskuun 27. päivää epälooginen ja jopa provokatorinen toimenpide. Suuri osa Titon mainitsemista kuninkaallisen armeijan puolustustaistelun heikkouksista on muutenkin luettavissa von Clausewitzin kuvaaman ”sodan kitkan” piiriin. Niitä oli toki helppo käyttää kuninkaallisen armeijan sotataidon vähättelyyn ja partisaaniarmeijan paremmuuden korostamiseen. Hieman

²³⁵ Tito (1966), s. 43; Clissold (1975), s. 126. – ”Viideskolonnalaisuus” on Espanjan sisällissodassa ensimmäisen kerran käytetty, vihollisen piiristä soluttautuneiden, monilla aloilla toimivien sabotöörien, vakoilijoiden, harhatiedon levittäjien jne. toimintaa kuvaava, usein eri tavoilla tulkittava termi. Käsitettä käytti ensimmäisen kerran Espanjan sisällissodan kapinallinen kenraali Emilio Mola, joka vuonna 1936 radiossa lähetetyssä puheessaan kertoi neljän kolonnansa olevan ryhmittyneenä valloitettavan Madridin kaupungin ulkopuolella ja kannattajiensa ”viidennen kolonnan” toimivan kaupungin sisällä tasavaltalaista hallitusta vastaan. Kts esim. Simpkin, s. 25 tai Encyklopaedia Britannica. [www.julkaisu], <<http://www.britannica.com/eb/article-9034225>> (viitattu 14.1.2008).

²³⁶ Tito (1966), s. 36; Tito (1982), s. 287; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 40.

syvällisempi analyysi partisaaniarmeijankin taisteluvuosista paljastaa samantyyppisiä keskeneräisyyksiä, huonoa suunnittelua ja vääriä päätöksiä.

Myös Titon vuonna 1966 esittämät luonnehdinnat kansallisuuksien suhtautumisesta vastarintaan ovat kärjistäviä, syyllistäviä ja siksi yllättäviä. ”Viideskolonnalaiset” olivat kroaatteja, ylempät upseerit olivat kaikki tappiomielialan levittäjiä, serbit yhtä huonoja kuin muutkin, mutta miehistö, eritoten serbit, halusi taistella ja sillä oli korkea moraal.

Virallisen sodanjälkeisen tulkinnan mukaan keskitason ja sitä korkeammat upseerit kansallisuudesta riippumatta suosittelivat, ettei saksalaisia vastaan kannattanut taistella. Sen sijaan miehistöön kuuluvien kerrottiin olleen ”moraaliltaan korkeatasoisia” mutta turhautuneita, kun eivät voineet tehdä mitään taistellakseen. Titon mukaan Cacakin rintamanosalla sotilaat reagoivat tilanteeseen teloittamalla noin 70 upseeriaan antautumishalukkuuden tai ”viideskolonnalaisuuden” vuoksi. Kerrotaan rintamanosista, joissa miehistö taisteli komentajiensa tahdon vastaisesti yksinään niin pitkään, kuin ampumatarvikkeita riitti. Yhteenvetona Tito totesi, että aliupseeristo ja miehistö sekä pääosa nuoremmista upseereista olivat taistelemisen kannalla ja valmiit siihen jopa äärimmäisellä hinnalla. Hän ei kuitenkaan sodan jälkeen eritellyt niitä upseereita, joita arvostettiin, niistä, joita halveksittiin. Esimerkiksi pitäessään lokakuussa 1945 puhetta jugoslavaliaisille, sotavankeudesta palanneille kuninkaallisen armeijan upseereille, Tito kertoi arvostavansa kaikkien kuulijoiden tekemiä uhrauksia.²³⁷ Veljeys ja yhtenäisyys, *bratstvo i jedinstvo*, sodan jälkeinen tunnuslause maan kiinteyden lujittamiseksi edellytti, että satoja tuhansia Jugoslavian kansanarmeijaan liittyneitä, aiemmin kuninkaallisen armeijan miehistöön ja päällystöön kuuluneita ei enää syyllistettäisi. Sodan jälkeen Jugoslaviassa oli riittävästi työtä myöhemmin tässä luvussa kuvattavien četnikki- ja ustaša-liikkeiden johtajien ja joukkojen vangitsemisessa sekä tuomitsemisessa.

Jugoslavian kuningaskunnan armeijan epäonnistunutta vastarintaa vuonna 1941 Saksan ja Italian hyökkäyksen alettua on pidetty aikakaudesta riippuen joko häpeäpilkkuna tai sitten jatkona edellisessä luvussa viitatuille, aiemmille myyttisille sotilaallisille sankariteoille. Etenkin Isossa-Britanniassa, missä Jugoslavian pakolaishallitus oli muodostettu ja missä myös Jugoslavian paossa oleva kuningashuone sijaitsi, pidettiin maassa käynnistynyttä vastarintaa jatkeena vuosien 1914–1918 sankarilliselle taistelulle. Kuten edellä on kuvattu, Titon aikainen Jugoslavia halveksui kuninkaallisen armeijan tehotomuutta. Jugoslavian hajoamisen jälkeen on vuoden 1941 epätoivoisesta vastarinnasta kuitenkin löydetty samankaltaisia sankarillisten, ylivoiman edessä käytyjen taisteluiden piirteitä kuin Kosovo Poljen legendassa. Pienenä tahrana vuosi 1941 joka tapauksessa näyttäytyy voittamattomuuden myyttisäkin, mutta maineen tahrantuminen tuli monin verroin korvatuksi saksalaisten ja italialaisten kukistuttua sodan myöhemmissä vaiheissa. Serbien sekä montenegrolaisten voittamattomuuden myytti on elänyt kansallisuuksien historiasta ja erityisesti sotahistoriasta kertovien tarinoiden yhteydessä.²³⁸ Myytti on vaikuttanut sekä sotataidon muotoutumiseen että varsinkin sen käytännön tason ilmenemiseen. Usko omien joukkojen voittamattomuuteen on näkynyt uskalluksena pitkällisen taistelun käymiseen, rohkeutena hyökkäyksiin ylivoimais-takin vihollista vastaan sekä toisaalta myös vastustajan ylenkatsomisena ja aliarvioimisena. On mahdollista, että hajdukki- ja četnikkiperinteellä oli oma

²³⁷ Tito (1966), s. 36; Tito (1982), s. 287; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 40.

²³⁸ Pavlowitch (2002), s. viii ja ix.

vaikutuksensa vastarinnan aloittamiseen. Tätä perinnettä ei partisaaniarmeijan riveissä toistettu, mutta eversti ”Draž” Mihailovićin četnikkiarmeijan joukoissa sitäkin selkeämmin. Molemmilla armeijoilla oli kuitenkin muistissaan se, että Balkanilla oli menneinä vuosisatoina taisteltu jatkuvasti sissisodan keinoin, milloin menestyksellisemmin ja milloin tappiollisemmin.

Epäonnistunutta vastarintaa voidaan arvioida myös esittämällä kysymys, oliko kuninkaallisella armeijalla lainkaan realistisia mahdollisuuksia torjua varsinkaan saksalaisten hyökkäystä. Vuosina 1939–1941 Euroopasta ei ollut löytynyt armeijaa, joka olisi kyennyt tasapuolisesti haastamaan puolustushaarojen ja aselajien yhteistoiminnan suhteen varsinkin hyökkäyssotatoimissa niin huippuunsa kehittyneen asevoiman, kuin minkä Wehrmacht sekä Luftwaffe tuolloin muodostivat.

PARTISAANIEEN SOTATAITO

Virallisen sodanjälkeisen tulkinnan mukaan Jugoslavian kommunistinen puolue oli päättänyt heti miehityksen alkupäivinä käydä sotaa ”hinnalla millä hyvänsä”. Sotaa tuli käydä heti alusta alkaen lopulliseen voittoon asti, kesti se kuinka kauan tahansa. Sodankäynti ei siksi saanut rajoittua vain räjäytyksiin tai muihin sabotaasin muotoihin tai saksalaisten sodankäyntikykyä heikentävään passiiviseen vastarintaan. Koko kansan tuli osallistua aseelliseen taisteluun miehittäjiä vastaan. Kansan vastarinta miehittäjiä vastaan ja tuki partisaaneille organisoitiin *Kansan vapautuksen rintamaksi*.²³⁹ Vastarintaa ei kuitenkaan aloitettu heti, vaan siihen valmistauduttiin yli kahden kuukauden ajan.

Huhtikuun sodan aikana ja touko- sekä kesäkuussa yhä enenevässä määrin, ryhdyttiin kokoamaan aseita, ampumatarvikkeita ja varusteita. Tämän on mainittu tapahtuneen kommunistien aloitteesta. Erimallisia kivääreitä saatiin koottua 22 750 kappaletta, samoin lähes 550 kevyttä konekivääriä ja konepistoolia, 1 480 pistoolia, neljä kenttätäkettä, 276 laatikkoa käsikranaatteja ja runsaat kolme miljoonaa kiväärin patruunaa. Samassa yhteydessä maan kulkemiseen sekä nopeaan antautumiseen johtaneita syitä selitettiin ja tehtiin kansalle julkisiksi.²⁴⁰

Jugoslavian kommunistisen puolueen keskuskomitea teki huhtikuussa 1941 päätöksen ryhtyä aseelliseen vastarintaan miehittäjiä vastaan. *Kansan nousun valmisteluvaihe* alkoi huhtikuussa, ja jo 10. huhtikuuta 1941 kommunistipuolue perusti Sotilaskomitean, jonka puheenjohtajaksi valittiin Tito.

²³⁹ Grujić, s. 65 ja 28; Tito (1966), s. 28; Seferović (1977), s. 7; Gvozdenović, Dušan: The supreme headquarters of the people’s liberation army and the partisan detachments of Yugoslavia in world war II. The international symposium of military and political historians in Helsinki 1978, s. 1. – Sanan *narodna* käännösmuodot ovat vaihdelleet läntisessä lähteistössä. On käytetty englanninkielisiä muotoja *national* ja *people’s*. Jopa jugoslavalainen tiedotusmateriaali on käyttänyt eri muotoja englanninkielisissä käännöksissä, kuten ”General Staff of the *National liberation* and partisan detachments of Yugoslavia” sekä ”*People’s liberation* partisan detachments of Yugoslavia”. Jugoslavian asevoimissa palvelleen henkilöstön kanssa käännösmuodoista keskusteltaessa ilmeni että *national* ja tätä kautta myös suomenkielinen vastine *kansallinen* eivät kuitenkaan vastaa alkuperäiskielistä ilmaisua. Englanniksi *nation* on kansankunta ja *national* kansallinen. Serbokroatian kielessä sana *narod* ja sen taivutusmuodot tarkoittavat ’kansaa’, kun taas sana *nacionalan* taivutusmuotoineen tarkoittaa ’kansallista’. Näin tässä tutkimuksessa on päädytty käyttämään kaikissa yhteyksissä sanaa *kansan* (kansan vapautussota, kansan vapautuksen rintama, kansan vapautuksen partisaaniosastot jne).

²⁴⁰ Seferović (1977), s. 7–8; Anić, s. 12.

Valmisteluvaihe päättyi, kun Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon. Tällöin, 22. kesäkuuta 1941, puolueen keskuskomitea kehotti kansaa nousemaan miehittäjiä vastaan. Tito oli hyökkäyksen alkaessa Jugoslavian kommunistisen puolueen pääsihteeri. Jugoslavian kommunistisen puolueen keskuskomitea perusti 27. kesäkuuta 1941 *Jugoslavian kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunnan* ja nimitti Josip Broz Titon sen joukkojen komentajaksi. Joukkojen ja esikunnan muodostamaa kokonaisuutta kutsuttiin *Kansan vapautusliikkeeksi* (*Narodno oslobodilački pokret – NOP*). Aluksi tarkoituksena oli aloittaa aseellinen vastarinta johtavan kommunistisen valtion, Neuvostoliiton tukemiseksi. Titon ajatukset Neuvostoliiton avustamisesta kansannousulla olivat kuitenkin muuttuneet jo heinäkuussa 1941, koska hän kertoi lähipiirilleen, että *“Lopetetaan keskustelu Neuvostoliiton rintamasta! Annetaan neuvostoliittolaisten tovereittemme ratkaista omat ongelmansa.”* Lausuma liittyi jugoslaviaalaisten kommunistien oletukseen, että mikäli Saksan armeija hyökkäisi Neuvostoliittoon, se häviäisi ylivoimaisen puna-armeijan kanssa käymänsä taistelut. Sotilaalliset tappiot johtaisivat fasistisen Saksan hajoamiseen ja sosialistiseen vallankumoukseen, jonka ansiosta Jugoslaviakin vapautuisi miehittäjistään. Siksi Saksan hyökkäystä oli hiljaisesti jopa toivottu.²⁴¹

Heinäkuun 4. päivänä 1941 pidetyssä politbyroon kokouksessa Tito kertoi *kumouksellisen taistelun konseptinsa*. Samaa päivää pidetään myös vastarinnan aloittamishetkenä. Toiminnan perusmuoto tulisi olemaan sissisota ja sen vaatimien organisaatioiden perustaminen ympäri maata. Pelkkiin yksittäisiin sabotaaseihin ja väijytyksiin ei saanut tyytyä, vaan sissitoiminnan tuli heti käynnistyä laajana ja sen tuli levitä yleiseksi kansannousuksi ympäri maata. Sotatoimien alkuvaiheen muotona oli miehittäjiä ja heidän yhteistoimintamihiään vastaan kohdistettu partisaanisota. Titon itsensä on kerrottu päättäneen, että nimenomaan sissisota oli jugoslaviaalisiin olosuhteisiin parhaiten sopiva taistelumuoto. Vain sen avulla pidettiin mahdollisena taistella lukumääräisesti ja teknisesti ylivoimaista vihollista vastaan. Sissisodan tuli kuitenkin kasvaa kamppailun kuluessa yleiseksi kansannousuksi. Titon kumouksellisen taistelun konsepti noudatti siten periaatteessa Maon kumouksellisen sodan teorian vaihteistusta, mutta vaihe yksi oli selvästi lyhytkestoisempi.²⁴²

On myös esitetty tulkinta, että nimenomaan Komintern olisi antanut ohjeet heinäkuun alussa 1941 sissisodankäynnin aloittamisesta Jugoslaviassa. Ohjeen sisältämät toimintamuodot olivat kieltämättä aivan samankaltaiset, kuin mitä partisaanit ryhtyivät tuolloin toteuttamaan. Niitä olivat tehtaiden, kauppojen, polttoaineväestöjen sekä lentokenttien tuhopoltot; rautateiden, puhelinlinjojen ja sähkötyslinjojen tuhoamiset; joukkojen, ampumatarvikkeiden sekä kaiken sotilasmateriaalin kuljetusten estäminen; talonpoikien organisoiminen ja viljan sekä karjan kätkeminen ja kaikkien mahdollisten keinojen käyttäminen vihollisen terrorisoimiseksi sekä saarretuksi tulemisen tunteen aikaansaamiseksi.²⁴³ On kuitenkin vaikeata näyttää luotettavasti toteen, että näinkin yksityiskohdalliset taktiset menetelmät ohjeistanut taho olisi ollut nimenomaan Komintern. Neuvostoliitto ja Komintern olivat kesällä 1941 suurimmassa kriisissä perustamisensa jälkeen. Kommunismin eloonjäämiskamppailun painopiste oli tuolloin jossain muualla kuin Jugoslaviassa.

²⁴¹ Gvozdenović, s. 1–2; Grujić, s. 22 ja 78–80; Anić, s. 13; Tito (1966), s. 20; Seferović (1977), s. 9; Dulić & Kostić, s. 1056; Guštin ja Prebilić, s. 1.

²⁴² Grujić, s. 22 ja 78–80; Anić, s. 13; Tito (1966), s. 20; Seferović (1977), s. 9; Simpkin, s. 26.

²⁴³ Clissold (1975), s. 129.

Tito julkaisi elokuussa 1941 Jugoslavian kansan vapautuksen ja partisaaniosastojen pääesikunnan tiedotuslehdessä partisaanisodankäynnin "manuaalin". Siinä määriteltiin muun muassa partisaaniosastojen organisaation periaatteet, partisaanien johtamisjärjestelmä, haavoittuneiden hoidon ja kohtelun menetelmät sekä huollon järjestelyt. Siinä tehtiin viittauksia suurempien muodostelmien perustamiseen laajamittaisempia operaatioita varten sekä määritettiin kansan vapautussodan strategian ja taktiikan periaatteet. Koska Jugoslavia nähtiin yhtenä kokonaisuena sotänäyttämönä, katsottiin että koko kansan vapautusliikkeen asevoimat voitiin organisoida samoilla periaatteilla. Samalla kehitettiin yhtenäinen *partisaanisodan strategia*.²⁴⁴

Titon määrittämän strategisen konseptin mukaan koko Jugoslavian alue oli operaatioalue. Joukkojen liikkeiden tuli olla nopeita ja iskujen tuli kohdistua yllätyksellisesti vihollisen heikoimpiin kohtiin. Iskujen tavoitteena oli aiheuttaa viholliselle suurimmat mahdolliset tappiot. Konseptin keskeisinä piirteitä pidettiin hyökkäyksellisyyttä, toiminnan jatkuvuutta ja vakautta, toiminnan kehittämistä sekä strategisen aloitteen hallussapitoa.²⁴⁵

Oleellisia partisaanisodankäynnin piirteitä olivat yllätyksellisyys ja nopea liikkuvuus.²⁴⁶ Titon mukaan edellä mainittujen piirteiden mukaisesti toimiessa oli kyse *vallankumouksellisen strategian ja taktiikan laista*.²⁴⁷ Edellä mainitut sotataidon periaatteet ovat kuin suoraan Maon kirjasta. Ne toistuvat myös lähes sellaisinaan tämän väitöskirjan kuudennessa luvussa kuvatuissa, maailmansodan jälkeisissä strategian, operatiikan ja taktiikan piirteissä.

Partisaaniosastojen päätehtäviksi määritettiin huoltokuljetusten, yhteysreittien, vihollisen henkilöstön sekä aseiden tuhoaminen, miehittäjien ja yhteistoiminnassa olleiden joukkojen toimintamenetelmien murskaaminen sekä terrorismin ja kansan omaisuuden tuhoamisen estäminen. Asemasodankäyntiä tuli välttää. Väijytyksiä ja yllätyshyökkäyksiä pidettiin tehokkaina, koska viholliselle voitiin aiheuttaa raskaita tappioita pienin omin tappioin.²⁴⁸ Periaatteet ja toimintamenetelmät ovat lähes identtiset Maon kumouksellisen sissisodan kanssa.

Passiivisen vastarinnan yhtenä muotona olivat hiljaiset mielenosoitukset, joita järjestettiin esimerkiksi Sloveniassa vappuisin, miehityksen vuosipäivinä ja muina merkittävänä päivinä. Kansan vapautuksen rintama oli etukäteen organisoinut mielenosoituksen niin, että tietynä hetkenä kadut tyhjenivät ihmisistä, edes leikkiviä lapsia ei näkynyt, raitiovaunut ajoivat tyhjinä ja niin edelleen. Tällaisen mielenosoituksen havaittuaan akselivaltojen sotilaiden kerrottiin vetäytyneen peloissaan kasarmeille. Lisävartioita asetettiin ja panssari-vaunuja ajettiin keskeisille paikoille aseisiin. Oltiin varmoja, että kohta jotain tapahtuu, mutta mitään ei lopulta sitten tapahtunutkaan.²⁴⁹ Tällaiset passiivisen vastarinnan ilmentymät olivat erinomainen esimerkki kansan yhtenäisestä rintamasta, voimannäyttö ja tehokas psykologisen sodankäynnin väline. Voi vain kuvitella miehittäjien painostavan ahdistuksen ja tunteen siitä, että koko kansa on heitä vastaan, naisia, vanhuksia sekä lapsia myöten. Selusta oli yhtenäinen.

²⁴⁴ Gvozdenović, s. 2; Seferović (1977), s. 10.

²⁴⁵ Anić, s. 36–37, Titon *Valitut teokset*, osa 2 mukaan.

²⁴⁶ Grujić, s. 66.

²⁴⁷ Anić, s. 36–37.

²⁴⁸ Gvozdenović, s. 2; Dulić & Kostić, s. 1056.

²⁴⁹ Grujić, s. 100.

Partisaanisodan strategian peruspiirteet olivat seuraavat:

- *pysyvään aseistettuun kamppailuun* ja kansan vapautusliikkeen vahvojen asevoimien luomiseen *suuntautuminen*
- *kansan massoihin tukeutuminen* kaikkialla Jugoslaviassa
- *vapautettujen alueiden luominen* sotilaallisen ja poliittisen miesvoiman mobilisoimisen, kansan tuen saavuttamisen sekä massiivisen poliittisen organisaation välttämättömänä edellytyksenä
- sopivimpien sotilaallisten organisaatioiden löytäminen *kutakin sodan ja kumouksen vaihetta varten* sekä
- alkuperäinen partisaanitaktiikka, ja sen jatkuva kehittäminen, joka mahdollistaa *aloitteen sekä liikkeen vapauden hallussapidon*, mikä on suoraan verrannollinen kansan vapautusarmeijan voimistumiseen.²⁵⁰

Partisaanisodan strategian ja Mao Tse-tungin sissisodankäynnin strategian samankaltaisuudet ovat merkittäviä. Ennen kaikkea sodan pitkäällisyys, kansansota, tukialueiden käyttö, aloite ja liikkeen vapaus ovat yhteisiä piirteitä. Strategian peruspiirteet olivat yhteneväiset myös Engelsin ja Leninin muotoilemien sotataidon periaatteiden kanssa.

Titon kerrotaan antaneen henkilökohtaisesti suuren panoksen kansan vapautussodan teorian sekä käytännön kehittämiseen. Hänen strategiansa ydin oli se, että taistelussa mukana olevalla mahdollisimman laajalla kansanosalla on selvä käsitys uuden sosialistisen yhteiskunnan luomisesta. Muita strategian peruspiirteitä olivat omien joukkojen voimiin luottaminen, koko alueella taisteleminen, partisaanisodankäynnin muodot, operaatioiden hyökkäyksellinen luonne ja operaatioiden aloitteellisuus.²⁵¹ On merkille pantavaa, että virallisen historiankirjoituksenkin mukaan Tito oli antanut suuren panoksen sotataidon teorian sekä käytännön kehittämiseen. Sanamuodosta voi päätellä, ettei Tito suinkaan ollut ainoa kansan vapautussodan strategian ja taktiikan kehittäjä.

Titon 2. toukokuuta vuonna 1942 antamien ohjeiden mukaan sotatoimissa tuli tehdä nopeita ja yllättäviä rynnäköitä sekä väijytyksiä öisin, piirittää vihollista ja säännöllisesti hyökätä sen selustaan. Jokaisen sotatoimen tuli päättyä aseiden ja ampumatarvikkeiden haltuun ottoon. Tito korosti, että partisaanien *operatiivisessa taktiikassa* ei saanut sortua stereotyyppisyyteen tai staattisuuteen. Kaavamaisista taktiikkaa piti välttää, jotta viholliselle ei annettaisi aloitetta, toiminnan tuli olla rohkeaa ja hyökkäyksellistä, eikä pelkästään hyökkäyksellisissä sotatoimissa vaan myös puolustuksessa.²⁵²

Partisaanisodan konkreettisina ja toteutuneina muotoina olivat muun muassa:

- koko kansan passiivinen vastarinta: *“Älköön kukaan auttako fasistista Saksaa, älköön yksikään ase, kivääri, patruuna tai viljan jyvänen menkö teidän avullanne fasististen kriminaalien käsiin.”*
- väijytysoperaatiot miehitetyissä kylissä ja kaupungeissa
- sabotaasityöt
- ampumatarvikevarastojen tuhoamiset
- polttoainevaraston tuhoaminen
- rautateiden katkaisut ja junien kiskoilta suistamiset
- puhelinlinjojen ja lennätinlinjojen katkaisut

²⁵⁰ Seferović (1977), s. 11; Tito (1966), s. 28.

²⁵¹ Anić, s. 36, Titon *Valitut teokset*, osa 4 mukaan.

²⁵² Tito (1966), s. 27. – Viimeiset tässä kappaleessa mainitut Titon ohjeet ajoittuvat marraskuulle 1942.

- hyökkäykset vihollisotilaita ja yhteistoimintamiehiä (quislingejä) vastaan, varsinkin iskut korkeampia upseereita vastaan
- hyökkäys upseerikerholle
- hyökkäys lentokentälle sekä lentokoneiden, konesuojien ja kuorma-autojen tuhoamiset
- santarmiasemien tuhoamiset
- vihollisyksikön komentopaikkojen tuleen sytyttämiset ja tuhoamiset
- fasististen lehtien painotalojen tuhopoltot
- saksalaisille valmistetun laskuvarjosilkkierän tuhoaminen
- lentolehtisten ja julkaisujen maanalainen painaminen sekä levittäminen
- miehittäjien sotilaiden ja kokonaisten yksiköiden vangitsemiset sekä
- vangiksi jääneiden partisaanien vapauttamiset santarmien ja jopa Gestaponkin käsistä (Ranković).²⁵³

KANSAN VAPAUTUSSODAN OSAPUOLET

Saksan asevoimilla oli heinäkuun alussa 1941 Jugoslaviassa neljä divisioonia, Italialla peräti 12 ja Bulgarialla kaksi. Bulgaria ja Romania olivat lähettäneet Jugoslaviaan lisäksi yhteensä 12 prikaatia. Saksalaisdivisioonat olivat vuoden loppuun mennessä lisääntyneet kuuteen, italialaiset 16:een ja bulgarialaiset viiteen. Lisäksi Unkari oli suunnannut alueelle yksi tai kaksi divisioonia. Näiden ohella maassa oli noin 20 erillistä rykmenttiä, noin 100 poliisipataljoonaa ja viisi *Domobran*-divisioonia (kotijoukko-/kodinturvadivisioonia). Yhteistoimintajoukkojen divisioonien määrän on arvioitu myöhemmin olleen jopa kahdeksan divisioonia. Joukkojen kokonaismäärä nousi noin 400 000 mieheen, yhteistoiminnassa olleiden paikallisten joukkojen kanssa mahdollisesti jopa yli 500 000 mieheen. Saksalaisjoukot eivät olleet yksinomaan perinteisiä jalkaväkidivisioonia, vaan Jugoslaviassa käytettiin sodan kuluessa myös SS- ja vuorisotjääkäridivisioonia. Varsinkin nopeasti siirreltävien motorisoitujen joukkojen osuus kasvoi partisaanien vastaisten operaatioiden tehostuessa.²⁵⁴

Saksalaiset ja italialaiset perustivat miehitysvyöhykkeelleen kroatialaisen *poglavnik* (johtaja) Ante Pavelićin ja *Ustaša*-liikkeen (Kroatialainen vapautusliike) valtion NDH:n (*Nezavisna Država Hrvatska*, Kroatian riippumaton valtio). Ustaša-liikkeessä oli keväällä 1941, juuri ennen saksalaishyökkäystä, ollut vain 40 000 aktiivijäsentä. Valtiolle perustettiin myös oma ustaša-armeija. Armeija rakentui edellä mainittujen aktiivijäsenten, opiskelijoiden, intellektuellien, katolisen kirkon aktivistien ja entisten upseerien pohjalle. Se taisteli akselivaltojen rinnalla partisaaneja vastaan. Armeijan vahvuus oli kasvanut yli kymmenen ”kodinturvapataljoonan” vahvuuteen elo-syyskuussa 1941.²⁵⁵

²⁵³ Grujić, s. 22–27. – Pääosan yllä mainitun tyyppisistä sodankäynnin konkreettisista muodoista on kerrottu olleen Titon itsensä ohjeistamia elokuussa 1941 (Partisaanien pääesikunnan tiedotuslehtinen, Anić, s. 15). Vidgun Quisling oli norjalainen maanpetturi, joka toimi yhteistyössä Saksan kanssa valmistellen Norjan miehittämistä. Hänet nostettiin valtauksen jälkeen Hitlerin tuella käytännössä Norjan diktaattoriksi. Quisling tuomittiin sodan jälkeen ja teloitettiin. Kts. esim. von Tippelskirch (Toisen maailmansodan historia, osa I), s. 222–223

²⁵⁴ Anić, s. 16; Tito (1966), s. 29; Gvozdenović, s. 4; Kennedy, Robert M.: German Antiguerrilla Operations in The Balkans (1941–1944). CMH Publication 104-18. Office of the Chief of Military History, Department of the Army 2005, taulukot 1–4.

²⁵⁵ Pavlowitch (2002), s. 140; Tito (1966), s. 38; Seferović (1977), s. 43; Tanner, s. xi; Laitila, s. 191; Pejanović, Dusan: The Yugoslav People’s Army – In the reconstruction and development of the country. Vojnoizdavčki zavod, Belgrade 1967, s. 10.

Serbian alue jäi suoraan saksalaishallintoon nimellä *Saksalaisen sotilas-komentajan alue, Serbia*. Alueelle nimitettiin elokuussa 1941 armeijankenraali Milan Nedićin (1877–1946) johtama yhteistoimintahallitus, ”Serbian hallitus”. Alueen järjestyksenpitoa varten perustettiin entisistä santarmeista 24 000 miehen vahvuinen *Serbian valtion kaarti*. Myöhemmin perustettiin Dimitrije Ljotićin (1891–1945) johtaman *Zbor*-puolueen (”kokoomus”) kannattajista *Serbialainen vapaaehtojsjoukko*.²⁵⁶

Jugoslavian kommunistien asevoimien, *kansan vapautusarmeijan*, kehitys alkoi kesällä 1941 pienistä partisaaniryhmistä. Kommunistinen puolue alkoi heti saksalaisten miehityksen alettua muodostaa 30 miehen suuruisia yksiköitä. Osastot laajenivat komppanioiksi, pataljooniksi ja myöhemmin partisaaniosastoiksi. Jotta hajanaisesta kansasta olisi saatu rekrytoitua mahdollisimman laajasti taistelijoita, korostettiin, etteivät partisaaniosastot ole minkään tietyn puolueen joukkoja – eivät edes kommunistisen puolueen. Julistuksella oli myöhemminkin merkitystä, kun liittoutuneiden sotilaallisesta avusta kilpailtiin eversti Mihailovićin četnikkarmeijan kanssa. Puhtaasti kommunistiseksi julistautuneelle vapautusarmeijalle ei olisi annettu apua samalla tavalla. Partisaaniosastoille annettiin 10. elokuuta 1941 *Kansan vapautuksen partisaaniosastojen tehtävät* -määräys, jossa oli peräti 16 eri tehtävää, joita osastojen tuli toteuttaa. Kansan vapautusarmeijaan kuului syksyllä 1941 64 partisaaniosastoa, yhdeksän pataljoonaa, 12 erillistä komppaniaa ja kolme vahvuudeltaan koko ajan kasvavaa, useista ryhmistä koostuvaa joukkoa. Länsi-Serbian 25 000 partisaania oli organisoitu 23 partisaaniosastoon. Partisaanien kokonaismäärä oli vuoden 1941 lopulla noin 80 000 henkilöä.²⁵⁷

Tito ja hänen esikuntansa olivat johtaneet sotatoimien alkuvaihetta miehityksestä Belgradista käsin mutta siirtyivät sieltä syksyllä 1941 saksalaismiehityksestä vapautetulle alueelle Länsi-Serbiaan johtaakseen taistelua sieltä. Belgradissa tapahtuneita operaatioita jäi ohjaamaan Aleksandar Ranković. Esikunnan siirrolla oli suuri moraalinen merkitys sotatoimien jatkomenestyksen kannalta. Länsi-Serbia oli keskeinen alue toiminnan johtamisen näkökulmasta sekä toisaalta myös vapautettujen alueiden talonpoikien rekrytoinnin kannalta. Kesän sekä syksyn kuluessa vastarinta oli levinnyt ympäri maata ja suurien alueiden, mukaan lukien 40 erikokoista kylää sekä kaupunkia, väitettiin tulleen vapautetuksi miehittäjien joukoista.²⁵⁸

Ensimmäisten kuukausien vastarinnan tulokset olivat myönteisiä, ja toiminnan jatkon suunnitteluun keskittyvä kokous päätettiin pitää Serbian Stolicessa 26. syyskuuta 1941. Partisaaniosastojen kokoonpanoja päätettiin yhtenäistää, tiedustelun järjestelyihin keskittää erityinen huomio ja suunnitella lääkintähuollon järjestelyjä sekä muita tukipalveluja.²⁵⁹

²⁵⁶ Pavlowitch (2002), s. 141–142; Seferović (1977), s. 43; Tito (1966), s. 54; Bjelajac, s. 225. – Nedić joutui Jugoslavian armeijan vangiksi sodan päätyttyä ja ehti tehdä itsemurhan ennen asiansa käsittelyä. Hän oli julkaissut mm. teokset *Sotataidon historia (Istorija ratne vestine, 1924)* ja *Serbian armeija ja Thessalonikin hyökkäys (Srpska vojska i solunska ofanziva, 1932)*.

²⁵⁷ Grujić, s. 33 ja 77; Seferović (1977), s. 5 sekä 53; Anić, s. 17; Tito (1966), s. 22, 24 ja 48. – Gvozdenovićin (s. 3–4) mukaan kyseiset kolme komppaniaa olisivat olleet ”divisioonia”, mikä ei voi olla ajankohtaan nähden mahdollista. Samoin partisaanien kokonaismääräksi hän on arvioinut 60 000–70 000 ja että mainitut yhdeksän pataljoonaa olisivat sisällyneet itsenäisinä pataljoonina useamman lähteen mainitsemien 64 partisaaniosaston kokoonpanoon. 80 000:een partisaanien vahvuus oli Gvozdenovićin mukaan noussut vuoden loppuun saavuttaessa.

²⁵⁸ Grujić, s. 80–81; Gvozdenović, s. 2–3; Clissold (1975), s. 13.

²⁵⁹ Gvozdenović, s. 3; Dulić & Kostić, s. 1056.

Syyskuussa 1941 vahvistettiin yhtenäiset partisaaniosastojen kokoonpanot sekä otettiin käyttöön kommunistisille sotilasorganisaatioille tyyppinen kaksoiskomentajuuksjärjestelmä. Kullakin joukolla oli sekä varsinainen komentaja että poliittinen komissaari. Komentajien piirteissä korostettiin ja arvostettiin rohkeutta, taitavuutta sekä taistelukokemusta. Komentajiksi valittiin yleensä poikkeuksellista rohkeutta osoittaneita, korkealle arvostettuja, paljon kokemusta viimeisimmistä taisteluista saaneita taistelijoita, mutta myös Espanjan sisällissodan veteraaneja, puolueaktiiveja sekä myös entisen kuninkaallisen armeijan upseereita ja aliupseereita. Kuninkaallisen armeijan entisen päällikön arvostaminen päällikkö- ja komentajavalinnoissa vaikuttaa hieman yllättävältä piirteeltä, halveksittiinhan armeijan epäonnistumista hyökkäyksen torjunnassa ja pidettiinhan armeijaa porvarillisen turmeltuneena. Kyse on kuitenkin pääosin alemman tason johtajatehtävistä, ylemmän tason johtotehtäviin heitä eteni vain kourallinen. Yksi heistä oli vapautusarmeijan esikuntapäällikkönä palvellut everstiluutnantti Arso Jovanović. Sodan jatkuessa johtajavalinnoissa korostettiin entistä enemmän poliittis-moraalisia ominaisuuksia, eivätkä kuninkaallisen armeijan veteraanit enää tulleet kyseeseen. Kuninkaallisen armeijan upseereilla oli, vähälukuisuudestaan huolimatta, tärkeä rooli etenkin partisaaniarmeijan alkuvaiheen organisointi- ja esikuntatyöskentelyssä.

Lisääntyneiden vapautettujen alueiden myötä saman kokouksen yhteydessä luovuttiin partisaanisodan keskusjohtoisuudesta. Kansan vapautusarmeijan *korkein johto* (toisissa lähteissä *pääesikunta*) muuttui *ylimmäksi johdoksi* (toisissa lähteissä *ylin esikunta*) ja eri provinseissa olleiden partisaaniosastojen johtuelimet organisoitiin. Ne saivat jatkossa johtaa itsenäisesti sotilasoperaatiot alueillaan. Stolicein jälkeen ylimmän johdon alaisuudessa olivat seuraavat johtoportaat:

- Bosnia–Hertsegovinan Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta
- Montenegron ja Boka Kotorskan Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta
- Kroatian Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta
- Makedonian Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta (kesäkuuhun 1942 asti Makedonian alueellinen esikunta)
- Slovenian Kansan vapautuksen armeijan ja partisaaniosastojen pääesikunta (vuoden 1943 alkuun asti Vapautusrintaman toimeenpaneva komitea – Sloveenien partisaanikomppanioiden esikunta)
- Serbian Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta
- Kosmetin (Kosovo ja Metohija) alueellinen komitea, lokakuusta 1942 alkaen Kosmetin sotilaskomitea, sitten Kosmetin väliaikainen pääesikunta ja toukokuusta 1943 alkaen Kosmetin Kansan vapautuksen armeijan ja partisaaniosastojen pääesikunta
- Sandžakin esikunta (lokakuusta 1941 alkaen Sandžakin Kansan vapautuksen partisaaniosastojen pääesikunta) sekä
- Vojvodinan Kansan vapautuksen partisaaniosastojen esikunta (toukokuusta 1943 alkaen Vojvodinan Kansan vapautuksen armeijan ja partisaaniosastojen operatiivinen esikunta sekä 3. heinäkuuta 1943 alkaen Vojvodinan Kansan vapautuksen armeijan ja partisaaniosastojen pääesikunta).²⁶⁰

²⁶⁰ Gvozdenović, s. 3–4; Grujić, s. 28; Anić, s. 29.

Ylimmän johdon esikunnan organisaatio oli muodostunut vuoden 1942 loppuun mennessä seuraavaksi:

- operaatioiden osasto
- tiedusteluosasto
- täydennysosasto
- tekninen osasto
- lääkintäosasto
- sotilasoikeuden osasto
- selustan sotilashallinnon osasto ja
- vakoojien ja viideskolonnalaisten vastaisen taistelun komissio.²⁶¹

Ylimmän johdon esikunnan perusrakenne muistuttaa Maon vuonna 1937 julkaisemien suurempien itsenäisten sissijoukko-osastojen esikuntien organisaatiota.

Edellä mainituista osastoista on erikseen mainittava *operaatioiden osasto* sekä siihen kuuluvat operaatioiden valmistelujen ja toteuttamisen jaos, organisoimisen sekä mobilisaation jaos ja koulutusjaos.²⁶² Sana *operaatio* piti siis sisällään joukkojen liikekannallepanon, organisoimisen ja kouluttamisen sekä operaation valmistelut ja toteutuksen. Slovenian kansan vapautusarmeijan ja partisaaniosastojen pääesikunnan operaatioiden osaston kokoonpanoon kuului aseistuksen sekä miesvoiman jaos, pioneeritoiminnan ja ampumatarvikkeiden jaos sekä geodeettinen jaos²⁶³. Tästä ratkaisusta ei ole löydettävissä aivan samanlaista logiikkaa kuin ylimmän johdon esikunnan operatiivisen osaston rakenteessa. Sloveenien muodostaman operatiivisen osaston toimialoista vain geodeettisella jaoksella on suora yhtymäkohta puhtaasti operatiivisina pidettyihin asioihin, kun muut taas ovat lähinnä huoltoon ja logistiikkaan liittyviä osa-alueita, toki operatiivisestikin tärkeitä.

Stolicen kokouksessa päätettiin muodostaa kiinteämpiä partisaaniryksikköjä. Serbiasta saaduista kokemuksista tuli ottaa paremmin opiksi. Serbiassa oli käytetty edellä mainittuja *partisaaniosastoja*, jotka koostuivat kolmesta, neljästä tai useammasta pataljoonasta. Kukin pataljoona puolestaan koostui useista komppanioista sekä joukkueista. Partisaaniosaston perusrakenteessa osaston esikunnan alaisuudessa oli kahdesta neljään pataljoonaa sekä niiden esikuntaa. Kunkin esikunnan alaisuudessa oli kolmesta neljään komppaniaa ja niiden esikuntaa. Kussakin komppaniassa oli kolme joukkuetta, joista kussakin kolme ryhmää. Stolicessa pohdittiin myös mahdollisuuksia käyttää uudentyyppisiä menetelmiä sotilasoperaatioissa. Kokouksen kokoonpanokeskustelut todistavat jugoslavialaisen partisaanisodankäynnin itsenäisyyden ja omaleimaisuuden puolesta. Neuvostoliittolaiset partisaaniosastot (*otrjad*) olivat korkeintaan sadan partisaanin suuruisia, edellä mainitut Titon partisaaniosastot (*odred*) taas jopa viisi kertaa suurempia joukkoja. Osastoja saatettiin kutsua myös pataljooniksi, ja niitä voitiin koota sekä Jugoslaviassa että Neuvostoliitossa prikaateiksi.²⁶⁴ Jugoslavialaisten partisaaniosastojen kokoonpano oli periaatteessa sama, kuin mitä Mao oli suunnitellut.

Vuoden 1941 loppuun mennessä Kroatiassa oli muodostettu yli 20 partisaaniosastoa ja pataljoonaa sekä useita erillisiä partisaaniryhmiä ja väijytys- sekä

²⁶¹ Anić, s. 30.

²⁶² Ibid., s. 30. – Muita osastoja olivat henkilöstö-, viesti-, materiaalitäydennys-, lääkintä-, propaganda-, tiedustelu-, logistiikka- ja sotilasoikeuden osastot sekä hallintopäällikkö, liittoutuneiden yhteysupseeri ja kirkollinen upseeri.

²⁶³ Ibid., s. 31.

²⁶⁴ Grujić, s. 28; Anić, s. 28; Simpkin, s. 27.

sabotaasiyksiköitä. Bosnia-Hertsegovinassa saatiin viidessä kuukaudessa perustettua 10 partisaaniosastoa ja Montenegrossa viisi osastoa.²⁶⁵

Partisaanitaktiikka kehittyi toiminnasta saatujen kokemusten perusteella, ja ylimmän johdon esikunta julkaisikin erillisiä ohjeita alueiden vapauttamisesta, asuttuun kylään hyökkäämisestä, pienikokoisten osastojen soluttamisesta vihollisen selustaan sen puolustusjärjestelmän sekoittamiseksi, yhteyksien häiritsemisestä, väijytyksistä sekä nopeiden, lyhyiden ja voimakkaiden iskujen toteuttamisesta. Alueiden vapauttamiseksi annettu ohje oli erityisen tarpeellinen kahdestakin syystä. Vapautettujen alueiden muodostamista oli tärkeätä ohjata, koska Jugoslavian olosuhteissa näillä alueilla oli suuri merkitys partisaanien huollon kannalta. Samoin vapautettujen alueiden hallussapitämisen reunaehdot tuli määrittää, jotta alueita ei olisi puolustettu liian pitkälle. Tällöin partisaanit olisivat ajautuneet rintamasodankäyntiin ja sitä tahdottiin välttää, kunnes kansan vapautussodan yleistilanne olisi kääntynyt otolliseksi. Titon on mainittu painottaneen sitä, ettei vapautettujen alueiden jäärapäiseen puolustamiseen saanut ajautua. Tarkoituksena oli välttää mieshukkaa sekä säilyttää toimintavapaus ja mahdollisuus siirtää operaatioiden painopiste taitavilla manöövereillä alueille, jossa voimasuhteet olisivat partisaaneille edulliset.²⁶⁶ Toimintatavat vapautettujen alueiden suhteen toistuivat sellaisenaan yleisen kansanpuolustussodan yhteydessä seuraavinakin vuosikymmeninä.

Johtosuhteita oli muutettu vuoden 1942 lopulla ja vuoden 1943 alussa siten, että alueellisten pääesikuntien alaisuuteen oli perustettu entisten partisaaniosastojen, työläisprikaatien, divisioonien ja armeijakuntien rinnalle *operatiivisia alueita*. Operatiiviset alueet toimivat Slovenian ja Kroatian pääesikuntien alaisuudessa. Niiden alaisuuteen kuului sotilasalueita, prikaateja, partisaaniosastoja, pataljoonia ja komppanioitakin. Komppaniatasoisten partisaaniyksiköiden kuuluminen operatiivisen tason johtoportaan suoraan alaisuuteen vaikuttaa erikoiselta länsimaisen tutkijan näkökulmasta mutta kertoo samalla partisaanikompanioiden olleen liikehtimiskykyinen ja tulivoimainen voimavara, joilla oikein käytettynä saattoi olla operatiivista merkitystä. Alueellisten esikuntien alajohtoportaiden kokoonpanoissa ei kuitenkaan ollut selvää säännönmukaisuutta, vaan joukot vaihtelivat runsaasti alueiden mahdollisuuksien, voimavarojen ja erityispiirteiden mukaan.²⁶⁷

Maaliskuun 1. päivään 1945 mennessä olivat Slovenian, Kroatian, Serbian, Makedonian sekä Kosovo ja Metohijan alueellisten esikuntien rinnalle syntyneet operatiiviset 1., 2., 3. ja 4. Armeija, ilmavoimat ja merivoimat sekä erillisten armeijakuntien ryhmä. Ylimmän johdon esikunnan alaisuuteen kuuluivat myös Kansan puolustuksen sisäisen turvallisuuden joukot, sotilaskoulut sekä akatemit ja erilliset yksiköt, kuten ilmatorjunta-, rautatie-, kuljetus- sekä viestijoukot.²⁶⁸ Merkillepantavaa on, että ylimmän johdon esikunnalla oli 15 johdettavaa alajohtoporrasta. Alueellisilla ja operatiivisilla joukoilla ei näytä olevan sen kummempaa alistussuhdetta toisiinsa millään alueella.

Vapautetuista alueista muodostettiin partisaanien tukeutumisalueita. Huollollisen tuen sekä levon lisäksi ne tarjosivat hyvän rekrytointialueen uusi-

²⁶⁵ Seferović (1977), s. 18.

²⁶⁶ Gvozdenović, s. 4–5.

²⁶⁷ Anić, s. 49; Ljubičić, Nikola et. al. (toim.): Titov doprinos ratnoj veštini narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i odbrane socijalističkog društva. Studija broj 4, Projekat "Titovo vojno delo", Parcijalne studije. Centar oružanih snaga strategijska istraživanja i studije "Maršal Tito", Institut za strategijska istraživanja. Painopaikka tuntematon, 1988, s. 109.

²⁶⁸ Ibid., s. 92.

en partisaanien saamiseksi. Ensimmäiseksi vapautettua, varsin laajaa aluetta Lounais-Serbiassa kutsuttiin ”Užicen tasavallaksi”. Teollisuuden ja maatalouden tuottajat ryhtyivät tuottamaan partisaanien sekä alueen väestön tarvitsemia tarvikkeita. Työläiset tekivät töitä ja osallistuivat sotilasoperaatioihin. Muun muassa Užicen työläispataljoona sai surullisen kuuluisan maineen kärsittyään sotatoimissa erityisen raskaita tappioita. Užicen asetehdas siirtyi Jugoslavian kansallispankin maanalaiseen tunneliin ja ehti lähes kaksi kuukautta kestäneen toimintansa aikana tuottaa 21 000 kivääriä ja 2 700 000 patruunaa sekä korjata 20 raskasta konekivääriä, 300 kevyttä konekivääriä ja 4 500 kivääriä.²⁶⁹ Vastaavanlainen mutta laajempi taisteluvälinemateriaalin tuotantjärjestelmä luotiin myös sodanjälkeisen puolustusjärjestelmän osaksi.

Ylivoimaisen miehittäjän lyömisessä keskeisimpänä tekijänä nähtiin kansan vapautusarmeijan, partisaaniosastojen ja yhdistyneen kansan vapautuksen rintaman läheinen yhteys sekä yhteistoiminta.²⁷⁰ Vapautussota oli koko kansan sotaa, riippumatta poliittisesta suuntautuneisuudesta, yhteiskuntaluokasta, kansallisuudesta tai uskonnosta.²⁷¹

Serbian siviilihallinnosta vastanneen saksalaisen esikunnan esikuntapäällikön, Waffen-SS:ään kuuluneen ylimmän virkamiehen (*staatsrat*), tohtori Harold Turnerin raportissa Berliiniin mainitaan muun muassa: “...Tässä maassa kansa ei tunnusta auktoriteetteja. Kaikki yrityksemme kanavoida kansaa rakentavaan suuntaan ja eristää heidät kommunisteista ovat epäonnistuneet. On vain yksi asia mitä voimme tehdä – turvautua sotilasoperaatioihin... Partisaanien asema metsissä on sellainen, että heitä ei voi, kuten sanotaan, iskeä sydämeen. Sitä paitsi, heidän organisaationsa on erinomainen. Se voisi toimia hienona esimerkkinä parhaasta mahdollisesta salaisesta palvelusta. Monet voisivat oppia partisaaneilta siinä suhteessa...”²⁷²

Partisaanien tehokkuutta, toimintaperiaatteita ja organisaatiota ylistävästä saksalaisarviosta voidaan päätellä niiden olleen korkealla tasolla. Ei ole siis kyse vain siitä, että jugoslaavit itse ovat sodan jälkeen kehittäneet myytin partisaanien kyvykkyydestä ja partisaanisodankäynnin sotataidon korkeasta tasosta. Saksalaisten arvostuksesta kertoo jäljempänä esitettävä esimerkki siitä, miten he itsekin turvautuivat myöhemmin partisaanitaktiikan tyyppisiin menetelmiin.

KUMOUKSELLISEN SODAN TEORIAA SOVELLETAAN

Kansan vapautussodan sotataidon kehittymisessä on nähtävissä kaksi päätekijää: materiaali ja taktiikka. Materiaalisten tekijöiden paranemiseen eli taisteluvälineiden määrän ja laadun parantamiseen oli vain rajoitetusti mahdollisuuksia. Sen sijaan vihollisen toiminnasta saatavia kokemuksia alkoi kertyä hyvin nopeasti ja koko ajan kiihtyvällä tahdilla. Niiden perusteella oli mahdollista kehittää omaa taktiikkaa.

Saksalaiset päätyivät vastatoimissaan partisaanien vastarinnan eliminomiseksi nopeiden päättäväisten sotilasoperaatioiden ja ankarien kostotoimpiteiden yhdistelmään. Vaikka ensimmäiset siviilien teloitukset tapahtuivat jo

²⁶⁹ Seferović (1977), s. 13-14; Dulić & Kostić, s. 1056; Gvozdenović, s. 4.

²⁷⁰ Grujić, s. 95; Seferović (1977), s. 53.

²⁷¹ Seferović (1977), s. 12.

²⁷² Grujić, s. 27.

huhtikuussa 1941, voimakkaammat ja laajemmat kostotoimet käynnistyivät vasta syyskuussa sotamarsalkka Wilhelm Keitelin antaman *Sühnemassnahmen*-määräyksen ('seuraamukset') johdosta.²⁷³ Partisaanien kohtaamat kostotoimet vaikuttivat osapuolien välisen taistelun voimakkuuteen. Partisaanit pyrkivät välttämään antautumista loppuun asti, mistä seurasi yleensä marxilais-leniniläisestä sotateoriasta tuttu "voitto tai kuolema" -asetelma. Antautumisen välttäminen jäi perinteeksi myös sodan jälkeiselle ajalle, jopa perustuslakiin kirjatuksi antautumiskielloksi, ja maahantunkeutujan äärimmäiset kostotoimet näkyivät etenkin 1960-luvulla ajantasaistetussa uhkakuvassa.

Saksalaiset käynnistivät *ensimmäisen offensiivin* marras-joulukuussa vuonna 1941. Siihen osallistui 104., 714. ja 717. divisioona sekä muita yksiköitä, muun muassa poliisijoukkoja. Alueelle siirrettiin myös 125. jalkaväkirykmentti ja 342. divisioona, viimeksi mainittu Ranskasta. 113. divisioona sai käskyn siirtyä Saksan itärintamalta Jugoslaviaan. XVIII Armeijaryhmän esikunta siirrettiin Kreikasta ottamaan johtoonsa edellä mainitut joukot. Taistelua tukivat sekä saksalaisten asettama hallinto että četnikijoukot. Partisaaneja ensimmäisen offensiivin taisteluihin sitoutui yhteensä kaksitoista partisaaniosastoa. Operaation tavoitteena oli poistaa Länsi-Serbiassa sijainnut partisaanien vapauttama alue. Partisaanit halusivat alivoimaisina välttää taistelua ja onnistuivat pääosin vetäytymään Serbian lounaisosiin Sandžakiin Montenegron vastaiselle raja-alueelle. Saksalaisten suunnitelma tuhota Serbiassa toimineet partisaanit epäonnistui, mutta partisaanien hallitseman vapautetun alueen muodostama uhka onnistuttiin poistamaan. Wehrmacht saavuttikin pääosan asettamistaan partisaanien vastaisten sotatoimien tavoitteista.²⁷⁴

Kumouksellisen sodan teorian mukainen *"aseellisen taistelun kehittäminen, jatkuva eteenpäin meno ja kamppailun siirtäminen seuraavalle tasolle"* edellyttivät uudentyypisiä kokoonpanoja kuin jo yleisesti käytössä olleet partisaaniosastot. Muutos oli myös Maon *kasvavan laajenemisen* periaatteen mukainen. Kokemukset ympäri maata käydyissä taisteluissa ja erityisesti Serbiassa saadut havainnot saksalaisten ensimmäisistä laajamittaisista vastahyökkäyksistä vahvistivat uusien joukkotyyppien tarpeen. Ensimmäiset partisaaniosastot olivat alueellisia yksiköitä, jotka puolustivat omia kotiseutujaan, kyliään sekä kotejaan ja ne olivat näin soveltuneet sodan alkuvaiheen taisteluihin. Ne eivät kuitenkaan kelvanneet laajamittaisempiin ja pitempiketoisiin sekä ennen kaikkea liikkuviin operaatioihin. Jugoslavian partisaaniosastojen pääesikunta oli osannut ennakoida suurempien liikkuvien osastojen perustamisen tarpeen jo kansannousun alkukuukausina, mutta tuolloin ei vielä ollut vallinnut edellytyksiä suurempien joukkojen muodostamiselle.²⁷⁵ Vastarinnan alkuvaiheen liikkuvat partisaaniosastot olivat vahvuudeltaan riittämättömiä ja aseistukseltaan heikkoja.

Vastarinnan ensimmäisinä kuukausina pääosa joukoista oli siis organisoitu partisaaniksi alueellisella periaatteella. Joukot taistelivat omalla alueellaan ja myös tukeutuivat omaan alueeseensa. Suuremmat, järjestelmälliset joukkojen siirrot ja keskittämiset olivat vaikeita toteuttaa. Vaikka alueelliset

²⁷³ Dulić & Kostić, s. 1056.

²⁷⁴ Grujić, s. 33; Tito (1969), s. 314; Yugoslav People's Army, kirjoittaja ja painopaikka tuntemattomia, 1955, s. 8; Dulić & Kostić, s. 1056. – Jugoslavalaisessa kansan vapautussodan historiassa saksalaisten merkittävimmät operaatiot on jälkikäteen nimetty juoksevilla numerojärjestyksellä. Saksalaisilla oli operaatioilleen omat nimensä, eivätkä partisaanit sodan aikana niitä nimenneet kyseisen numerojärjestyksen mukaisilla nimillä.

²⁷⁵ Gvozdenović, s. 5; Seferović (1977), s. 18–19.

yksiköt toimivat usein menestyksellisesti, niillä oli paikallinen luonne, eikä niiden organisaatio soveltunut ulkoalueilla tapahtuviin operaatioihin. Juuri päättynyt ensimmäinen offensiivi oli osoittanut liikkuvampien yhtymien tarpeen. Siksi Stolicessa päädyttiin muokkaamaan myös kokoonpanoja. Serbiasta vetäytyneistä yksiköistä ja eräistä montenegrolaisista joukoista perustettiin Bosniassa Rudossa 21. joulukuuta 1941 *Ensimmäinen proletaarinen kansan vapautuksen iskuprikaati*. Pitkän nimen rinnalla on käytetty myös muotoa 1. työläisprikaati. Prikaati koostui kuudesta varsin pienikokoisesta pataljoonasta, ja siihen kuuluikin perustamishetkellä yhteensä vain 1 200 taistelijaa. 2. työläisprikaati perustettiin 1. maaliskuuta 1942. Näitä kahta ensimmäistä yhtymää kyettiin käyttämään liikkuvissa sotateoimissa Itä-Bosniassa uusien alueiden vapauttamiseksi. 1. työläisprikaati joutui ensimmäiseen taistelutehtäväänsä jo heti perustamisen jälkeisenä päivänä. Työläisprikaatit olivat omien alueidensa ulkopuolellakin taistelemaan kykeneviä yhtymiä. Niiden miehistön on kerrottu olleen motivoitunutta, ja prikaatin riveistä on mainittu nousseen koko ajan kyvykkäitä johtajia. Saksalaisten ensimmäinen offensiivi ei ollut johtanut partisaanien tuhoutumiseen, vaan se käynnisti uuden kehitysvaiheen Jugoslavian kommunististen asevoimien luomisessa.²⁷⁶

Seferovićin toimittamassa kirjassa mainitaan jostain syystä prikaatin perustamispäiväksi 21. joulukuuta 1945. Väärä vuosiluku on selvästikin painovirhe. Painovirhe ei sen sijaan ole Grujićin ja Titon (1966) ilmoittama perustamispäivämäärä 22. joulukuuta 1941. Prikaati perustettiin joulukuun 21.päivänä. Päivä oli samalla sattumalta Stalinin syntymäpäivä, ja se julistettiin myös Jugoslavian armeijan vuosipäiväksi. Kun maiden välit 1948 katkesivat, reagoi Jugoslavia myös tällä rintamalla. Armeijan vuosipäivä muutettiin 22. joulukuuta pidettäväksi, ja historiankirjat kertoivat jatkossa edellä mainitun prikaatin perustamispäiväksi 22. joulukuuta tai pitivät prikaatin ensimmäistä taistelutehtävää armeijan vuosipäivän perusteluna.

Ensimmäisten suurempien partisaaniosastojen perustamisessa Bosniassa jouduttiin tukeutumaan pääosin serbitalonpoikiin. Partisaanien toteutettua strategisen siirtymisensä Lounais-Serbiasta Bosniaan todettiin, ettei eri kansanryhmien yhteistyö ollut ongelmaton. Muslimit suhtautuivat skeptisesti partisaaneihin ja heidän tavoitteisiinsa. Eräs sodan alkuvaiheen keskeisistä partisaanijohtajista, Svetozar Vukmanović-Tempo, arvioikin muslimien sekä partisaanien välisen yhteyden luomisen olevan suurin haaste ja vaativan merkittävän määrän poliittista työtä. Sama epäluulo koski Hertsegovinassa partisaaneja kohdanneita kroaatteja. Partisaanien pelättiin tavoittelevan sotaa edeltäneen unitaristisen ja serbialaisen yhteiskunnan palauttamista. Rekrytointi kroaattien riveistä oli vaikeata myös ustaša-liikkeen ja NDH-valtion olemassaolon vuoksi. Sekä muslimeille että kroaateille päädyttiin todistamaan pitkäjänteisellä työllä ja tiedottamisella, että partisaanien tavoitteena oli eri kansallisuuksien väliseen tasa-arvoon perustuvan valtion perustaminen. Muslimien sekä kroaattien rekrytoinnin hitaus ja erityisesti ustašojen serbitalonpoikiin kohdistunut mielivalta pakottivat Bosnian serbit tarttumaan aseisiin. Siten loppuvuodesta 1941 alkuvuoteen 1942 päävastuun saksalaisten, italialaisten ja ustaša-armeijan vastaisista partisaanisotateoimista kantoivat serbit. Luottamus partisaaneihin kuitenkin lisääntyi, ja jatkossa uusia, laajempia joukko-osastoja

²⁷⁶ Anić, s. 39; Gvozdenović, s. 5; Seferović (1977), s. 5 ja 21 ja 18–20; Grujić, s. 33–34 sekä 66; Tito (1966), s. 76, 89 ja 97; Clissold (1975), s. 146; Vego, Milan N.: *The Yugoslav Ground Forces: A Look at the Past and the Present*. *Military Review* 60(1980)11, s. 14–15.

perustettaessa partisaanien rekrytointipohjana olivatkin lähes kaikki Jugoslavian kansallisuudet.²⁷⁷

Seuraavina kuukausina perustettiin vielä kahdeksan muuta prikaatia. 4. montenegrolainen työläisprikaati perustettiin 17. kesäkuuta 1942 Ljubinjien kylän lähistöllä Itä-Bosniassa *kolmannen offensiivin* jälkeen. Myös 5. montenegrolainen ja 4. sandžakilainen prikaati perustettiin samoihin aikoihin. Työläisprikaatien muodostamisvaiheessa erilaisissa johtotehtävissä toimivien upseereiden ”moraalisten piirteiden ja poliittisen tietoisuuden” merkitystä ryhdyttiin korostamaan. Työläisprikaatien miehistöaineksesta on tehtävissä myös toisenkinlaisia havaintoja. 2. työläisprikaatin taistelijoista syksyllä 1942 otetussa valokuvassa näkyvistä 11 henkilöstä ainakin kolme on selvästi alaikäisiä, ehkä vain 13–15-vuotiaita poikia, ja kaksi on naisia. Kaikki taistelijat eivät siis olleet täysi-ikäisiä kovakuntoisia miehiä, kuten vaativiin operatiivisiin tehtäviin tarkoitettulta yhtymältä voisi odottaa. Ensimmäisen työläisprikaatin 1. komppanian miehistöstä samoin syksyllä 1942 otetusta valokuvasta on arvioitavissa neljän henkilön ikä koon ja kasvon piirteiden mukaan. Kaksi heistä on myös samaan 13–15-vuotiaiden ikäluokkaan kuuluvaa.²⁷⁸

Vuoden 1941 lopussa partisaanien kansan vapautusarmeijaan kuului 80 000 taistelijaa. Joukot jakautuivat yhteen prikaatiin, 49 partisaaniosastoon, 15 erilliseen pataljoonaan sekä useisiin erillisyyksikköihin. Erillisyyksikköjä olivat muun muassa iskuosastot sekä harhautus- ja sabotaasiryhmät kaupungeissa, vihollisen varuskunnissa sekä tukikohtissa.²⁷⁹

Vihollisen *toiseen offensiiviin* Itä-Bosniassa tammikuussa 1942 osallistui neljä divisioonaa ja joitain muita pienempiä yksiköitä. Partisaanien puolelta taisteluihin osallistui Jugoslavian kansan vapautuksen armeijan Keskisen ryhmän 1. työläisprikaati, seitsemän partisaaniosastoa ja kaksi pataljoonaa.²⁸⁰

Kolmas offensiivi alkoi huhtikuun alkupuolella 1942 ja jatkui kesäkuuhun. Tuolloin partisaaneja vastassa oli neljä divisioonaa sekä kymmenen pataljoonaa saksalaisia, italialaisia ja eversti Mihailovićin četnikkijoukkoja sekä kroaattien ustašoja ja kodinturvajoukkoja (*domobran*). Partisaaneja oli puolestaan kaksi prikaatia tai partisaaniosastoa. Taisteluja käytiin Länsi-Sandžakin, Montenegron ja Hertsegovinan alueella.²⁸¹

Ensimmäinen laajempi kansan vapautusarmeijan oma operaatio toteutettiin kesällä 1942. Partisaanien ylin esikunta suunnitteli ja johti strategisen joukkojen siirron. Neljä työläisprikaatia marssi Bosanska Krajinaan samalla taistellen. Matkalla tuhottiin muun muassa Sarajevon-Mostar in rautatietä, siltoja, vetureita ja tukikohtia sekä aiheutettiin viholliselle noin 450 miehen tappiot. ”Iskujoukon” muodostivat 1., 2. 3. ja 4. montenegrolainen prikaati. Taa-empnana reservissä olivat 5. montenegrolainen prikaati sekä partisaaniosastot, jotka vastasivat samalla haavoittuneiden hoitamisesta. Iskujoukko oli jaettu kahteen osastoon, kahteen erilliseen operatiiviseen suuntaan. Vasemmanpuoleinen suunta muodostui 1. ja 3. prikaatista, ja se eteni Kalinovikin, Treskavican, Bjelašnican, Konjićin, Prozorin ja Cincarin suunnassa. Oikeanpuoleinen osasto koostui 2. sekä 4. prikaatista ja se eteni Kalinovikin, Treskavican, Kre-

²⁷⁷ Dulić & Kostić, s. 1056–1057.

²⁷⁸ Anić, s. 39; Gvozdenović, s. 5; Seferović (1977), s. 5 ja 21 ja 18–20; Grujić, s. 33–34 sekä 66; Tito (1966), s. 76, 89 ja 97; Vego (1980), s. 14–15.

²⁷⁹ Seferović (1977), s. 20.

²⁸⁰ Yugoslav People’s Army, s. 8; Tito (1982), s. 317.

²⁸¹ Yugoslav People’s Army, s. 8–9; Tito (1982), s. 318.

sevon, Gornjin, Donji Vakufin ja Kupresin suunnassa. Operaatio päättyi sille asetettujen strategisten tavoitteiden saavuttamiseen. Menetetyn, aiemmin vapautetun alueen sijaan vapautettiin paljon laajempi alue Konjićista Karlovacin läheisyyteen ja Posusjesta Likan alueen kautta Slovenian rajalle sekä Keski-Bosniasta Dalmatiaan asti.²⁸²

Kunkin divisioonan henkilövahvuus oli vuosina 1942–1943 vain 3 000–4 000 taistelijaa, mutta se kasvoi vuonna 1944 5 000–6 000 henkeen. Joissain divisioonissa vahvuus kasvoi aina 12 000 henkilöön. Divisioonan kokoonpanoksi oli vahvistettu kolme prikaatia, tykistöpatteri tai patteristo (*divizija*), viestikomppania, tiedustelukomppania ja pioneerikomppania sekä esikunta- ja huoltoyksiköt. Ensimmäiset armeijakunnat olivat noin 10 000 taistelijan vahvuisia.²⁸³

Organisaatioiden uudistaminen muutti myös taktiikkaa ja operaatiotaitoa, ryhdyttiin puhumaan *yhdistetyistä operaatioista*. Partisaaniosastot säilyivät edelleen, eikä niiden rooliksi jäänyt toimiminen pelkästään alueellisena suojana tai rekrytointikanavana tavanomaisiin yhtymiin. Kansan vapautusarmeijalle vakiintui toimintatapa, jonka mukaisesti partisaaniosastot alueellisina yksikköinä estivät vihollisjoukkojen laajemmat keskittämiset ja tavanomaiset yhtymät, prikaatit sekä divisioonat, hyökkäsivät kohteinaan olevia joukkoja vastaan. Tämän taktiikan ansiosta vihollinen ei päässyt käyttämään miesmääräistä ja teknistä ylivoimaansa hyväkseen.²⁸⁴ Kansan vapautussodassa päättyttiin täten alueellisten joukkojen ja operatiivisten joukkojen yhdistelmään. Partisaanit ja kansan vapautusarmeija hankkivat partisaaniosastoja käyttäen ajallisen sekä paikallisen ylivoiman estämällä hyökkäyksen kohteena olevan vihollisjoukon vahventamisen eli voiman syöttämisen ja hyökkäykseen kehittämisen. Näin kansan vapautusarmeija pystyi hyökkäämään itselleen edullisessa tilanteessa. Toimintaperiaate toistui kuudennessa luvussa kuvatulla tavalla lähes samanlaisena 1970–1980-luvuilla suurempien taktisten yksiköiden taktiikassa.

Vuoden 1942 loppupuolella partisaanien kokonaisvahvuus oli kasvanut yli 110 000 mieheen. Joukot oli organisoitu lähteestä riippuen 1–2 armeijakuntaan, 7–8 divisioonaan, 28–32 prikaatiin, 34 partisaaniosastoon, 12 erilliseen pataljoonaan sekä eri kaupunkeihin ja kiinteisiin tukikohtiin sijoittuneisiin, useisiin tuhansiin taistelijoihin. Prikaatien määrä nousi lopulta 37:ään ja joukkojen kokonaisvahvuus 150 000 mieheen. Sen jälkeen, kun syksyllä 1942 joukot oli organisoitu prikaateihin, divisiooniin ja armeijakuntiin, julisti ylin esikunta Jugoslavian Kansan vapautusarmeijan ja partisaaniosastojen tulleen perustetuksi. Marraskuun 1. päivänä 1942 julkistettiin perustettujen yhtymien komentajien nimet. Koča Popovićista tuli 1. työläisdivisioonan, Peko Dapčevićista 2. työläisiskudivisioonan ja Ivan Gošnjakista 1. Kroatialaisen Armeijakunnan komentaja. Lokakuun 1. päivänä 1942 perustettuja yhtymiä olivat 1. ja 2. työläisdivisioona ja 9. lokakuuta 1942 1. Bosnialainen Iskuarmeijakunta sekä 2., 4. ja 5. iskudivisioona.²⁸⁵

²⁸² Tito (1982), s. 319–320.

²⁸³ Tito (1969), s. 320.

²⁸⁴ Grujić, s. 66 ja 68.

²⁸⁵ Grujić, s. 38; Seferović (1977), s. 29–30; Tito (1966), s. 86; Vego (1980), s. 15. – Seferović mainitsee divisioonien nimetkin: 3. iskudivisioona, 4. krajinalainen divisioona, 5. krajinalainen divisioona, 6. likalainen divisioona, 7. banijalainen divisioona, 8. kordunilainen divisioona ja 12. slavonialainen divisioona. Sama lähde kertoo kolmen ensimmäisen kuuluneen ylimmän esikunnan alaisuuteen ja loput 1. Bosnian ja 1. Kroatian Armeijakuntaan.

Jugoslavian kansan vapautusarmeijan vahvuuden kasvaessa tehtiin koonpanoihin useita merkittäviä muutoksia, kuten jäljempänä mainitut joukko-osastojen perustamiset. Niiden lisäksi, jo aiemmin vuoden 1943 kuluessa, muodostettiin sotilasopetuslaitoksia ja järjestettiin erilaisia kursseja. Päälystön sotilasarvot vahvistettiin 1.5.1943, ja sotilaita alettiin palkita kunniamerkeillä.²⁸⁶

Neljännessä offensiivissa (Operaatio *Fall Weiss*) vuoden 1943 alkupuolella vihollinen käytti 11 divisioonaa ja suurta määrää yhteistoimintajoukkojen yksiköitä neljää partisaaniarmeijan divisioonaa vastaan. Taisteluita käytiin Bosnian länsiosissa ja Hertsegovinan pohjoisosissa.²⁸⁷

Seferovićin toimittama kirja (1977) antaa neljänteen offensiiviin liittyneestä Neretvan siltojen räjäyttämisestä käsityksen, että se olisi kuulunut suunnitelmaan, jolla vihollinen saataisiin suunnattua partisaaneille edulliseen suuntaan. Tämä puolestaan johti partisaanien tekemiin aluevaltauksiin seuduilla, joilta partisaanit olivat alkuvaiheessa joutuneet itse vetäytymään. Toisena erinomaisena suorituksena on mainittu 15.5.–15.6.1943 Operatiivisen pääryhmän ja 4 000 haavoittuneen raskas murtautumisen vihollisryhmytyksen läpi. Se kuvataan ylimmän esikunnan johtamana menestyksekkäänä operaationa, jossa johto oli koko ajan sijoittuneena tapahtumien keskelle. Titon väitettiin olleen taisteluiden aikana usein vaaratilanteissa ja vaikuttaneen yksikköjen käyttöön. Operaatiossa sai kuitenkin surmansa peräti 8 000 partisaania.²⁸⁸ Sotilaallisesti oli uhkana suurempikin tappio, tärkeimmän operatiivisen joukon tuhoutuminen, mutta voitto lienee ollut ennen kaikkea moraalinen voitto.

VIIDES OFFENSIIVI

Saksalaiset käynnistivät *viidennen offensiivin* (Operaatio *Fall Schwarz*) kesäkuussa 1943 peräti 12 divisioonan vahvaisin voimin. Kansan vapautusarmeijan puolelta tähän taisteluiden sarjaan osallistuivat 3. iskudivisioona, 1. työläisdivisioona, 2. työläisdivisioona, 7. iskudivisioona, 6. itäbosnialainen prikaati ja 1. majevicalainen prikaati. Operaatio alkoi Montenegron pohjoisosissa ja jatkui Bosnian eteläosissa. Partisaanien kannalta viidennen offensiivin menestyksekkäin taistelu oli Sutjeskan taistelu, jossa jugoslavalaiset murtautuivat 120 000 saksalais-, bulgarialais-, italialais-, ja ustašasotilaan muodostaman saartorenkkaan lävitse. Taistelussa menehtyi vapautusarmeijan joukkojen 19 000 sotilaasta peräti 8 000. Vihollisen 120 000 sotilaasta 13 000 sai surmansa.²⁸⁹

Jugoslavalaiusten puolelta offensiivia pidettiin alusta lähtien suunnitelmallisena toimintana. Grujić korostaa, että Titon henkilökohtainen panos oli merkittävässä roolissa puolustusvaiheen onnistumisessa ja hyökkäykseen siirtymisessä. Keskeinen osa operaation loppuvaihetta oli poliittisen tilanteen seuraamisen johdosta tapahtunut painopisteen siirtäminen italialaisia joukkoja vastaan, ei läpimurtoon kohti Serbiaa. Kansan vapautusarmeija oli saanut tiedon amerikkalaisten maihinnoususta Sisiliaan ja odotettavissa olevasta Italian antautumisesta. Kansan vapautusarmeija onnistui Italian antauduttua riisu-

²⁸⁶ Seferović (1977), s. 38–39.

²⁸⁷ Yugoslav People's Army, s. 9; Gvozdenović, s. 10.

²⁸⁸ Seferović (1977), s. 33–35.

²⁸⁹ Grujić, s. 48, 133 ja 137; Yugoslav People's Army, s. 9.

maan aseista yhteensä 12 sen 15:sta Jugoslaviassa olleesta divisioonasta ja valtaamaan Splitissä sijainneet asevarastot. Niiden avulla pelkästään Dalmatian alueella saatiin aseistettua 80 000 jugoslaviaalaista sotilasta. Uusien alueiden vapautuksen jälkeen lisää miehiä liittyi armeijaan ja useita divisioonia saatiin muodostettua italialaisilta riisutulla materiaalilla. Syksyllä 1943 yhteisvahvuus oli 300 000 miestä yhdeksässä armeijakunnassa, joissa oli 27 divisioonaa, joihin kuului 82 prikaatia, 11 erillistä prikaatia, 123 partisaaniosastoa ja 13 erillistä pataljoonaa.²⁹⁰

Akselivaltojen miehitysarmeijan kokonaisvahvuus oli vuoden 1943 loppupuolella peräti 900 000 sotilasta. Näistä puolet oli saksalaisjoukkoja, 90 000 bulgarialaisia ja 40 000 unkarilaisia. Saksalaisten ylijohdo muodosti elokuussa 1943 uudeksi johtoportaan koko Balkanin alueelle Armeijaryhmä E:n. Samassa yhteydessä 2. Panssariarmeija, komentajanaan kenraali Lothar Rendulic, siirrettiin itärintamalta Vrnjačka Banjaan ja armeijalle alistettiin Serbiaan sijoitettu 1. Bulgarialainen Miehitysarmeijakunta sekä Etelä-Serbiaan ja Makedoniaan sijoitettu 5. Bulgarialainen Armeija.²⁹¹

Dilas viittasi kirjassaan Titon päätösten hätiköivyyteen, varsinkin usein vaihtuviin käskyihin joukkojen siirroista. Tämä piirre näkyy myös Sutjeskan taistelun yhteydessä. Kansan vapautusarmeijan osat olivat liikkeessä kohti Serbiaa ja Makedoniaa. Akselivaltojen joukot olivat kuitenkin ryhmittyneet siten, että niiden pääjoukko oli juuri Titon joukkojen marssireitin suunnassa Tara- ja Piva-jokien sekä Durmitorin vuorijonon muodostamassa kolmiossa. Kansan vapautusarmeijan ylin johto käski nyt joukkojensa kääntyä täysin vastakkaiseen suuntaan, luoteeseen, ja edetä kohti Bosniaa. Samanaikaisesti käskettiin yksiköiden ympäri maata aloittaa hyökkäykset mahdollisimman suurien vihollisjoukkojen sitomiseksi. Jugoslaviaalaiset yrittivät murtautua vihollisen ryhmittymisen läpi Drina-joella siinä kuitenkin onnistumatta.²⁹²

Tällöin tehtiin päätös muuttaa ylimenoyrityksien kohteeksi Sutjeska-joki, koska vihollisryhmitys oli siellä heikko. Muutos edellytti pitkiä siirtymisiä vaikeakulkuisten vuorien rinteitä pitkin. Vihollinen huomasi vapautusarmeijan joukkojen suunnan muutoksen ja ehti siirtää Sutjeskan rannalla joukkoja. Nyt ylin johto päätti, että ylitys tehtäisiinkin kahdessa paikassa. 1. ja 2. divisioonan, joihin kuuluivat muun muassa montenegrolainen prikaati ja 2. dalmatialainen prikaati, tuli läpäistä ryhmitys Sutjeska-joella ja edetä Zelengora-vuoren yli Itä-Bosniaan. 3. ja 7. divisioonan sekä kenttäsairaalan tuli edetä Montenegroon ja Sandžakiin. Ylin johto sekä ulkomaiset sotilasosastot liikkuiivat edellisen ja kansan vapautuksen antifasistisen neuvoston puheenjohtajisto jälkimmäisen osaston mukana.²⁹³

Montenegroon käsketty osasto ei onnistunut läpäisy-yrityksessään ja sai taas uuden käskyn liittyä Sutjeskan osastoon. Siellä vain 7. divisioona onnistui ylityksessään. 3. divisioona ja kenttäsairaala joutuivat toivottomaan tilanteeseen. Tito hylkäsi divisioonan komentajan Sava Kovacevićin esityksen jättää tarvittaessa haavoittuneet. Epätoivoinen läpimurtoyrittys johti vain yksittäisten ryhmien läpimurtoon, divisioonan komentaja sai surmansa ja saksalaisten käsiin jääneen sairaalan potilaat tapettiin. Pohjoisempi osasto onnistui raskain tappiopin läpimurrossaan vihollisen toisen saartorenkain läpi. Murtautumisen

²⁹⁰ Grujić, s. 48 ja 50.

²⁹¹ Seferović (1977), s. 38–39.

²⁹² Grujić, s. 133–134.

²⁹³ Ibid., s. 135.

yhteydessä myös Tito haavoittui.²⁹⁴

Loppukesä ja syksy 1943 olivat partisaaniarmeijan ja Jugoslavian tulevaisuuden kannalta murrosaikaa. Sutjeskan operaation yhteydessä partisaanien pääosa ja ylin poliittinen sekä sotilaallinen johto olivat olleet hyvin lähellä tuhoutumistaan. Lähes mahdottomalta tuntuneesta tilanteesta selviytyminen, Antifasistisen neuvoston (*Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodenja Jugoslavije – AVNOJ*) 29. marraskuuta 1943 pitämän toisen kokouksen moraalinen voima, samaan ajankohtaan ajoittuneet saksalaisten kärsimät tappiot ja Italian antautuminen käänsivät kuitenkin tilanteen kokonaisuudessaan Titon partisaanien eduksi.²⁹⁵

Italian antauduttua ja kansan vapautusarmeijan saatua tämän ansiosta haltuunsa Adrianmeren rannikon, siirrettiin vastatoimenpiteenä saksalainen 2. Panssariarmeijakunta Pohjois-Italiasta Adrianmeren rannikolle.²⁹⁶

Kuudes offensiivi, joka jakautui operaatioihin *Kugelblitz*, *Schneesturm* ja *Herbstgewitte*, ajoittui syyskuuhun 1943. Operaatio oli koko maan laajuinen ja siihen osallistui 38 täysivahvuista ja kolme vajaan divisioonaa akselivaltojen puolelta. Suurimmat taistelut käytiin usealla eri alueella Bosniassa ja myös Korčulan saarella Dalmatian rannikolla.²⁹⁷

Vuoden 1943 lopussa kyettiin alle kuukauden kuluessa muodostamaan 56 prikaatia amerikkalaisen ja brittiläisen materiaaliavun sekä italialaisen sotasaalimateriaalin ansiosta, samoin ensimmäiset panssariyksiköt (osastoja ja pataljoonia). Ensimmäinen lentotukikohta perustettiin 14. lokakuuta 1943 Livnossa. Jugoslavian kansan vapautusarmeijan kokonaisvahvuus oli vuoden 1943 lopussa noin 300 000 aseistettua taistelijaa. Kokoonpanoihin kuului yhdeksän armeijakuntaa, joissa oli 28 divisioonaa. Prikaateja oli yhteensä 101. Näiden lisäksi armeijaan kuului noin 100 erillistä partisaaniosastoa ja joitain erillisiä pataljoonia. Vaikka prikaatien liikkuvuus ja iskuvoima olivat paremmat, pysyivät partisaaniosastot tärkeänä joukkotyypinä. Vuosina 1943–1944 kokoonpanoihin lisättiin 44 divisioonaa.²⁹⁸

MAAHANLASKUOPERAATIO VAPAUTUSARMEIJAN JOHDON TUHOAMISEKSI

Yksittäisenä operaationa kansan vapautussodan vuosilta on otettava esiin maahanlaskuoperaatio partisaanien ylimmän johdon eliminoimiseksi. Operaatio on siinä mielessä tärkeä, että se luo osaltaan pohjaa sille, miksi maahanlaskuntorjuntaa pidettiin tärkeässä roolissa Jugoslavian kansanarmeijaa ja sen taktiikkaa sodan jälkeen kehitettäessä. Maahanlaskuoperaatio kuului osana akselivaltojen *Seitsemänten offensiiviin*. Offensiivi toteutettiin toukokuussa 1944 ja siihen osallistui akselivaltojen puolelta 34 kokonaista divisioonaa, seitsemän vajaan divisioonaa sekä suuri määrä yhteistoimintajoukkoja.²⁹⁹

Kansan vapautusarmeijan onnistuneet operaatiot talvella 1943–1944 pakottivat saksalaiset osittain puolustukselliseen taktiikkaan. Useat saksalaisten yhteysreiteistä olivat poikki. Kroaattien yhteistoimintajoukot alkoivat hajaan-

²⁹⁴ Grujić, s. 135–136; Gvozdenović, s. 10.

²⁹⁵ Dulić & Kostić, s. 1057.

²⁹⁶ Seferović (1977), s. 33–35.

²⁹⁷ Yugoslav People's Army, s. 9.

²⁹⁸ Seferović (1977), s. 36 ja 38; Vego (1980), s. 15.

²⁹⁹ Yugoslav People's Army, s. 9; Clissold (1975), s. 37.

tua, ja kroaattivaltion hallintojärjestelmä menetti toimintakykynsä. Tuolloin Saksan ylin johto päätti toteuttaa maahanlaskuoperaation nimeltä *Rösselsprung*. Operaation tavoitteena oli tuhota kansan vapautusliikkeen poliittinen johto ja sen ylin esikunta. Jugoslavian kommunistisen puolueen keskuskomitean ylin esikunta ja Jugoslavian kansan vapautuksen antifasistisen neuvoston puheenjohtajisto olivat sijoittuneena Drvariin. Titoa ja hänen esikuntaansa vastaan suunnatun hyökkäyksen mainitaan olleen peräti itsensä Hitlerin käskemä. Hyökkäyksen tekotapa valittiin onnistuneen Mussolinin vapautusoperaation kokemuksen perusteella. Hyökkäyksen Drvariin 25. toukokuuta 1944 tekivät maahanlaskujoukot ja moottoroidut yksiköt.³⁰⁰

Operaatio rakentui Drvariin suunnatusta maahanlaskusta, samaan aikaan aloitetusta moottoroitujen yksiköiden ja jalkaväen etenemisestä vapautusarmeijan aiemmin valtaamille alueille sekä sadan lentokoneen ilmatuesta maahanlaskuille. Itse hyökkäyksen kulku oli seuraavanlainen: Ensin alueen yläpuolelle ilmestyi yksittäinen tiedustelukone. Sitten saapuivat matalalla lentäneet pommikoneaallot, jotka pommittivat kaupunkia ja sen ympäristöä noin 20 minuutin ajan. Tämän jälkeen hävittäjät tekivät konekiväärein hyökkäyksiä Titon komento- ja majoituspaikkanaan käyttämää luolaa vastaan. Tämän jälkeen alueelle saapui 40 kuljetuskonetta hinaten perässään liitokoneita. Esikunnan turvallisuuspataljoona avasi tulen, jolloin osa liitokoneista pudotettiin. Lisää koneita saapui ja niistä hyppäsi laskuvarjojääkäreitä. Kahdessa aallossa lentäneet koneet pudottivat noin 900 miestä, joiden tehtävänä oli vallata kaupunki ja sen ympäristön strategiset kohteet sekä vangita tai tuhota Titon johtama esikunta. Maahanlaskujoukkojen tuli pitää asemansa moottoroitujen saksalais- ja kroaattien ustaša-yksiköiden tuloon saakka.³⁰¹

Taistelu muuttui katkeraksi talo-talolta vyörytykseksi, missä myös siviilit kärsivät runsaasti tappioita. Tilanne selvisi vasta 6. työläisdivisioonan 3. likalaisen prikaatin vastahyökkäyksen ansiosta. Operaatio oli lähellä onnistua myös ottamaan kiinni ja tuhoamaan kansan vapautusliikkeen ylimmän johdon. Tito ja Edvard Kardelj onnistuivat juuri ennen saksalaisten laskuvarjojääkäreiden paikalle saapumista pelastautumaan esikunnan luolan katossa olleen aukon kautta. Saksalaiset saivat haltuunsa ainoastaan Titolle vastikään valmistetut marsalkan univormun sekä saappaat.³⁰²

Maahanlaskupataljoonan jäänteet lyötiin lähistöllä sijainneen hautausmaan alueella. Bosanski Petrovacin suunnasta tullut moottoroitu yksikkö sai pelastettua loput noin 100 laskuvarjojääkäriä. Ainakin 600 oli kuollut tai haavoittunut. Kansan vapautusliikkeen johto siirtyi kovien taisteluiden jälkeen ensin Kupreško Poljeen ja sitten Vis`n saarelle. Saarelle siirtyminen kuvataan Seferovićin kirjassa "neuvottelumatkana", ei lähes paniikin sävyttämänä pakona, kuten Đilas asian kertoo. Kokonaisuutena ottaen koko saksalaisten Seitsemännen offensiivin kerrotaan päättyneen epäonnistuneesti.³⁰³ Saksalaisilla oli ollut erittäin tarkka tiedustelutieto Titon komentopaikan sijainnista. Luftwaffen ja Wehrmachtin sekä ustašoiden yhteinen operaatio oli todella lähellä onnistumistaan.

³⁰⁰ Grujić, s. 143; Seferović (1977), s. 40–41; Gvozdenović, s. 13.

³⁰¹ Grujić, s. 144; Seferović (1977), s. 41.

³⁰² Grujić, s. 145; Valta ja Karjalainen, s. 23.

³⁰³ Grujić, s. 146; Seferović (1977), s. 41–42; Yugoslav People`s Army, s. 9.

KEVÄÄN 1945 VIIMEISTELYOPERAATIOT

Kansan vapautusarmeija oli kasvanut syyskuuhun 1944 mennessä 400 000 kokeneen taistelijan armeijaksi. Heinäkuun puolessa välissä oli muodostettu 1. panssariprikaati, jossa oli noin sata panssarivaunua tai muunlaista panssaroitua ajoneuvoa. Omaa kieltään asevoimien kehityksestä kertoo sekin, että 15. elokuuta oli perustettu `Kansan puolustuksen valtion sisäisen turvallisuuden erikoisjoukko`. Ensimmäinen hävittäjälaivue oli perustettu 22. huhtikuuta 1944 ja toinen muodostettiin saman vuoden heinäkuussa, samoin yhteislaivue.³⁰⁴

Voimasuhteet olivat muuttuneet vuoden 1945 alkuun tullessa kansan vapautusarmeijan eduksi. Tammikuun ensimmäisinä päivinä muodostettiin 2. ja 3. Armeija. Maaliskuun 1. päivänä armeijan kokonaisvahvuus oli 650 000 taistelijaa. Armeijan 53 divisioonaan kuului 209 jalkaväkiprikaatia, 16 tykistörikaatia, kolme pioneeriprikaatia, yksi panssariprikaati ja yksi ratsuväkiprikaati. Muita asevoimien joukkoja olivat muun muassa kaksi ilmavoimien divisioonaa, merivoimat ja 12 sotakoulua. Asevoimien johtamisjärjestelmä koostui 93 alueellisesta johtoportaasta, 47 kaupunkien johtoportaasta ja 21 piiritason johtoportaasta. Armeija nimettiin 1. maaliskuuta *Jugoslavian armeijaksi*. Armeijan johtoesikunta sai samoin uuden nimen *Jugoslavian armeijan yleisesikunta*.³⁰⁵ Vuonna 1969 muodostetut alueellisen puolustuksen rakenteet erityisesti kaupunki- sekä piiritasolla muistuttivat läheisesti vuoden 1945 hallinto- ja komentojärjestelmää.

Saksalaisten ja jugoslavalialaisten väliset sotatoimet olivat pysähtyneet talvella 1945 hetkeksi asemasotaan, eikä maan vapautuminen päässyt jatkumaan. Jugoslavian armeija onnistui kuitenkin 20. maaliskuuta 1945 murtamaan etulinjan ja aloittamaan Tonavalta Adrianmerelle ulottuneella rintamalla yleishyökkäyksen. Hyökkäys oli koordinoitu Italiassa ja Unkarissa alkaneiden hyökkäysten kanssa.³⁰⁶

Tuolloin Jugoslavian armeija oli organisoitu neljään armeijaan. Vahvuus oli kahdessa kuukaudessa noussut peräti noin 800 000 taistelijaan. Joukot koostuivat tässä vaiheessa 52 divisioonasta, joihin kuului 220 prikaatia, sekä ilmavoimien kahdesta divisioonasta ja seitsemästä kansanpuolustuksen joukkojen divisioonasta. Yleishyökkäyksessä 1. ja 3. Armeija onnistuivat saamaan aikaan läpimurron Sremin rintamalla ja jatkoivat länteen Dravan sekä Savan välisellä alueella puhdistuen saksalaisdivisioonien jäänteet Kroatiasta sekä Sloveniasta. 2. Armeija eteni länteen Savan eteläpuolella vapauttaen Bosnian ja Kroatian sekä Slovenian eteläosat. 4. Armeija eteni Dalmatiassa nopeasti länteen, murskasi kenraali Biblerin armeijakunnan Rijekassa ja vapautti Triesten valtaamisen jälkeen koko Istriian niemimaan. Slovenian ja Italian raja-alueen läpi virtaava Soča-joki saavutettiin 1. toukokuuta. Englantilais-amerikkalaiset joukot saavuttivat Triesten 2. toukokuuta ja osallistuivat viimeisten vastarintapesäkkeiden eliminoimiseen. Muutaman vuorokauden kuluttua sotamarsalkka Lehrin joukot oli saarrettu maan luoteisnurkassa. Armeijaryhmä E:n rippeet

³⁰⁴ Seferović (1977), s. 43–44.

³⁰⁵ Seferović (1977), s. 46–47; Tito (1966), s. 24; Yugoslav People's Army, s. 10. – Titon *Koottujen teosten* mukaan ensimmäinen armeija olisi muodostettu jo vuonna 1944, YPA (1955) toteaa puolestaan kaikkien armeijoiden tuleen perustetun vuoden 1945 alussa. Seferović käyttää armeijoista nimitystä *kenttäarmeija*, joita ei muissa lähteissä käytetä.

³⁰⁶ Grujić, s. 60 ja 62; Yugoslav People's Army, s. 10.

jatkoivat taistelua osittain vielä Saksan antautumisen jälkeenkin Slovenian pohjoisosissa. Sodan viimeiset laukaukset ammuttiin 15. toukokuuta Poljanan kylän lähistöllä. Sodan loppuvaiheen operaatioissa yli 100 000 saksalaista kuoli ja 200 000 vangittiin.³⁰⁷

Sota oli kestänyt 47 kuukautta eli 1 400 päivää. Jugoslaviassa kuoli koko sodan aikana 450 000 ja vangittiin 560 000 akselivaltojen sotilasta. Jugoslavian eri kansallisuuksiin kuuluvia on väitetty kuolleen 1 706 000 eli peräti 10,8 prosenttia väestöstä. Näistä 305 000 oli armeijan sotilaita. Haavoittuneita oli 425 000 sotilasta.³⁰⁸ Kansan vapautustaistelun todellista uhrimäärää saadaan tuskin koskaan tarkalleen tietää. Tarkkojen tappiolukujen selvittäminen on ollut hankalaa, koska Titon aikana määrää on kerrottu liioitellun ja Jugoslavian hajoamissodan aikana vääristellyn useammankin osapuolen toimesta joko ylöstai alaspäin. Ei ole kuitenkaan epäselvyyttä, että kaikkien kansojen ja kansallisuuksien uhrien määrä on ollut suuri.

Jugoslavialaisten oman näkemyksen mukaan sodan merkittävyys on selitettävissä neljällä osa-tekijällä. Ensinnäkin Jugoslavian rintama sitoi runsaasti vihollisjoukkoja ja kevensi merkittävästi painetta muilla liittoutuneiden rintamilla. Toisaalta jugoslavialaisten partisaaniliikkeen nähtiin innostaneen lähivaltioissa, varsinkin Kreikassa, Ranskassa, Albaniassa ja sodan lopussa Italiassa sekä Bulgariassa toimineita vastarintaliikkeitä. Kolmas merkitys löytyy voimavarasta, jonka sodan kuluessa koettiin olevan keskeisin tekijä Jugoslavian kansan vapautusarmeijan menestyksessä: *armeijan erottamattomuus kansasta ja sen luonne todellisena kansan armeijana*. Viimeisenä keskeisenä piirteenä nähdään sotataidollinen vahvuus: selvät tavoitteet, jotka *yleinen kansan partisaani-, vapautus- ja kumouksellisen sodan strategia* heti sodan alusta alkaen asetti, korkea järjestyneisyyden aste sekä johtovastuun ottaneet miehet, jotka uskalsivat päättää vapautussodan poliittisesta ja sotilaallisesta strategiasta. Vapautussodan poliittinen ja sotilaallinen strategia nähtiin kaiken kaikkiaan ainoana oikeana suuntana kyseisissä olosuhteissa.³⁰⁹

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan kansan vapautuskamppailu erosi muiden maiden vastarinta- ja sissiliikkeistä eräässä tärkeässä suhteessa: Jugoslavialaisten vapautuskamppailun nähtiin olleen alusta loppuun saakka "jatkuvasti eteenpäin menevää", progressiivista. Taistelun alussa kesällä 1941 tämä piirre ilmeni heti ja lähes yhtäaikaisesti eri alueilla alkaneissa kansannousuissa, jatkui läpi koko sodan sekä näkyi sodan lopussa esimerkiksi viimeisinä voittoisina operaatioina. Niissä vahvaksi ja moderniksi aseistautunut sekä varustautunut Jugoslavian armeija lopullisesti vapautti maan.³¹⁰ Kumouksellisen sodan sekä marxilais-leniniläisen sotateorian mukaisesti partisaaniarmeija mukautui ja kehittyi taistelujen sekä sodan vaiheiden mukaisesti. Heikentyneeseen viholliseen nähden se oli vahvempi, mutta modernius on liian vahva luonnehdinta.

³⁰⁷ Milivojević, Marko, Allcock, John B. ja Maurer, Pierre (toim): Yugoslavia's Security Dilemmas – Armed Forces, National Defence and Foreign Policy. East European and Soviet Studies. Postgraduate School of Yugoslav Studies, University of Bradford. Billings of Worchester, United Kingdom 1988, s. 15; Seferović (1977), s. 49 ja 53; Seferović (?), s. 5 ja 53; Vego (1980), s. 15; Grujić, s. 62 ja 72–73.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Seferović (1977), s. 52–53.

³¹⁰ Ibid., s. 53.

Kansan vapautussotaa käsitelleiden tutkimusten tuloksina esitettiin, että sodan merkitys korostui kolmessa piirteessä:

- Sodankäynnin organisaatioiden sekä taistelun toteuttaminen aina lopulliseen voittoon asti oli yksinomaan Jugoslavian kommunistisen puolueen johdamaa ja maan kansojen sekä kansallisuuksien toteuttamaa.
- Jugoslavian kommunistinen puolue alkoi organisoida aseellista taistelua varsin itsenäisesti, omiin arvioihinsa sekä analyysihinsä perustuen. Kumouksen toteuttaminen perustui pääosin kansan valtaosan fasisminvastaisuuteen ja vapaudenkaipuuseen sekä puolueen korkealuokkaiseen organisoitumiseen, ideologisuuteen ja toiminnalliseen yhtenäisyyteen.
- Vapautussotaa käytiin kolme vuotta ilman mitään ulkopuolista tukea, ja vasta vuoden 1943 lopussa tulivat ensimmäiset materiaaliavut länsiliittoutuneilta. Tuolloin Jugoslavian kansan vapautusarmeijalla oli jo 300 000 erinomaisesti aseistettua ja taistelukunnoltaan sekä moraalis-poliittiselta ajattelultaan korkeatasoista taistelijaa.³¹¹

Edellä mainituissa kolmessa piirteessä toistuu Jugoslavian kommunistien itsenäisen roolin korostaminen. Tekstistä saa lisäksi vaikutelman, että englantilais-amerikkalaisten joukkojen rooli Triestessä tunnustetaan mutta sitä ei pidetä mitenkään merkittävänä. Myöskään puna-armeijan osuutta kevään 1945 operaatioissa ei haluta korostaa. Mihailovićin ja muiden partisaaneihin kuulumattomien vastarintaryhmittymien toiminnasta vaietaan. Kommunistien johtamasta taistelusta annetaan virheetön ja lähes täydellinen kuva. Voidaan myös perustellusti olla eri mieltä partisaanien ja muiden joukkojen sotasaalis-materiaalin kunnosta yli kahden vuoden taistelujen jälkeen. Sitä ei voi luonnehtia erinomaiseksi.

KANSAN VAPAUTUSARMEIJAN JA SOTATAIDON KEHITTYMISEEN VAIKUTTANEET ULKOPUOLISET TEKIJÄT

Jugoslavialaiset saivat sodan kuluessa akselivaltojen joukoilta sotasaaliiksi 4 630 tykkiä, 13 396 konekivääriä, 31 000 kevyttä konetuliasetta, 500 000–600 000 kivääriä, 70 000 pistoolia, 7 150 kranaatinheitintä, kolme miljoonaa erikaliiperista kranaattia, 309 lentokonetta, 928 panssarivaunua, 20 000 muuta ajoneuvoa ja runsaasti muuta materiaalia. Näistä sodan viimeisten vaiheiden aikana saatiin 1 500 tykkiä, 25 000 automaattiasetta, 170 000 kivääriä, 40 lentokonetta, 97 panssarivaunua ja lähes 4 000 kuorma-autoa. Italian antautuessa syyskuussa 1943 Jugoslavian kansan vapautusarmeija riisui aseista "väkivaltaisen rynnäkön aikana" peräti neljä italialaista divisioonaa ja osia muistakin joukoista.³¹² Italialaisten joukkojen aseista riisuminen tapahtui kuitenkin lähes poikkeuksetta väkivallattomasti niiden antautuessa.

Kalustomäärä on todella suuri, mutta sen todellista vaikutusta sotataidon kehittymiseen on vaikeata näyttää toteen. Marxilais-leniniläisen sotateorian mukaan taisteluvälineiden rooli on kuitenkin merkittävä. Aseistus mahdollisti partisaanisodan käymisen, mutta ei sinänsä siirtymistä tavanomaiseen sodankäyntiin. Lentokoneiden saaminen ei uhannut akselivaltojen ilmanherrsua. Panssarivaunujen määrä on toki suuri, mutta mukana ei saatu panssarijouk-

³¹¹ Ibid., s. 60.

³¹² Grujić, s. 72; Seferović (1977), s. 35 ja 49; Anić, s. 93.

kojen tehokkaan käytön edellyttämiä olevaa logistista järjestelmää, polttoaine-, ampumatarvike- ja varaosahuoltoa. Näin ollen esimerkiksi syviin tavoitteisiin pyrkivien mekanisoitujen joukkojen perustaminen ei pelkän saksalaismateriaalin ansiosta ollut mahdollista. Epäsuoralla tulella vahvennettujen, ajoneuvoja siirtymisissään hyväksikäyttävien jalkaväkiyhtymien perustaminen kuitenkin oli.

Puolta vaihtaneista italialaisista muodostettiin syyskuun 13. päivänä 1943 kaksi *Garibaldi*-pataljoonaa. Myös kokonainen *Venetsia*-divisioona ja osa *Taurinenze*-divisioonasta loikkasi jugoslaviaalaisten puolelle. Näiden joukkojen upseereita käyttäen kyettiin 2. marraskuuta 1943 muodostamaan *Garibaldi*-divisioona. Joulukuussa perustettiin lisäksi *Matteotte*-pataljoona. Huhtikuussa 1944 muodostettiin italialainen partisaanipataljoona *Pino Budicin*. Pataljoona *Triestina d'assalto* kasvoi myöhemmin prikaatiksi, joka sai nimen *Triestina d'assalto Garibaldi*. Elokuussa 1944 perustettiin partisaanidivisioona *Garibaldi Natisona*. Lokakuussa 1944 perustettiin lisäksi prikaati *Italia* ja hieman myöhemmin prikaati *Fontanot*. Kaiken kaikkiaan noin 40 000 italialaista taisteli Jugoslavian kansan vapautusarmeijan rinnalla tai sen riveissä, ja heistä peräti 20 000 kuoli Jugoslaviaa vapautettaessa.³¹³

Lähteet eivät kerro, että minkäänlaista painoa olisi annettu nimenomaan italialaiselle sotataidolle. Italialainen sotasaaliskalusto oli kuitenkin tarpeen, vaikka se ei vastannut tasoltaan eikä kunnoltaan edes saksalaisperäistä materiaalia. Saksalaisilta otettu kalusto oli taistelujen jälkeen kerättyä, kulunutta ja jopa vaurioitunutta. Suuri osa italialaiskalustosta saatiin varastoista tai oli vähemmän käytettyä. Jugoslaviaalaisten puolelle loikanneet italialaiset otettiin samoin tyytyväisenä vastaan. Loikanneiden joukkojen Jugoslavian puolesta käydyissä taisteluissa kärsivät tappiot tuodaan peittelemättä ja hienoisen kunnioittavaan sävyyn esille. Missään ei kuitenkaan edes yksittäisellä maininnallakaan vihjata italialaisella sotataidolla olleen mitään merkitystä sodanaikaisen partisaani- tai yhdistetyn taktiikan kehittymiseen.

Italialaisten antautuminen pakotti saksalaiset ryhmittämään uudelleen Balkanilla sijainneet joukkonsa ja siirtämään uusia yksiköjä itärintamalta. Myös tavoitteet ja käytetty taktiikka muuttuivat. Nopeasti liikkuvilla motorisoiduilla yksiköillä pyrittiin miehittämään Adrianmeren rannikko, varmistamaan sisämaahan johtavat yhteysreitit ja lyömään Itä-Bosnian partisaanit. Huhtikuusta 1944 lähtien saksalaiset ryhtyivät muodostamaan iskuosastoja, joilla hyökättiin useilla alueilla ympäri maata kansan vapautusarmeijan tukikohtia ja asemia vastaan. Tällä pyrittiin hajottamaan yksiköitä ja vaikeuttamaan vapautetuilla alueilla elämistä. Tämä johti siihen, että kansan vapautusarmeija ei koonnut suurempia muodostelmia vaan päinvastoin hajautti yksiköitään laajemmille alueille vastatakseen useammalla suunnalla saksalaisten paineeseen. Partisaanien taktiikan muutos johti myös saksalaisten taktiikan muuttumiseen. Saksalaisten tiedetään käyttäneen tavanomaisten yksiköiden kokoneimista veteraaneista muodostettujen *Jagdkommando*-yksiköiden lisäksi *Brandenburg*-divisioonan yksiköitä ja laskuvarjojääkäreitä partisaanienvastaisissa operaatioissa. Jugoslaviaalaiset totesivat saksalaisten taktiikan muistuttavan partisaanitaktiikkaa eli syvälle ulottuvia nopeita iskuja ja joukkojen nopeita uudelleenryhmittämissä.³¹⁴

³¹³ Ibid., s. 36, 50 ja 52.

³¹⁴ Grujić, s. 56.

Antifasistisen neuvoston toimeenpaneva komitea ja kansan vapautusarmeijan ylimmän johdon esikunta viestittivät liittoutuneille närkästyksensä siitä väärästä kuvasta, minkä Lontoo länsimaissa jugoslaviaalaisten vastarinnasta jatkuvasti antoi. Lontoon mukaan vastarintaa johti ja toteutti pakolaishallituksen armeija- ja laivastoministeriksi nimitetty entinen kuninkaallisen armeijan eversti Dragoljub Mihailović sekä hänen četnikijoukkonsa. Samassa viestissä toimeenpaneva komitea kutsui liittoutuneita lähettämään valtuuskunnan Jugoslaviaan.³¹⁵

Ensimmäiset brittien sotilastarkkailijat saapuivat kansan vapautusarmeijan ylimmän johdon esikuntaan laskuvarjopudotuksin 27. toukokuuta 1943. Tämä tapahtui miehittäjien viidennen offensiivin kiivaimmassa vaiheessa. Esikunta oli sijoitettu etulinjaan Bosniassa Milinkladen lähistöllä, ja se joutui lentopommituksen kohteeksi. Tito sekä brittiosaston kapteeni Deakin haavoituivat, ja brittien sotilasvaltuuskunnan toinen jäsen, sen päällikkö kapteeni Stuart sai surmansa.³¹⁶ Brittivaltuuskunta sai tuoreeltaan varsin konkreettisen kuvan siitä, mikä ryhmittymä kantoi päävastuun akselivaltojen vastaisesta sodankäynnistä Jugoslaviassa.

Syyskuussa 1943 maahan saapui yhdistetty englantilais-amerikkalainen sotilaskomennuskunta. Osasto sijoittui ylimmän johdon esikunnan yhteyteen, ja osaston johtajana toimi prikaatikenraali MacLean. Liittoutuneet päättivät Teheranin konferenssissa 1. joulukuuta 1943 auttaa Jugoslavian partisaaneja "niin paljon kuin mahdollista" materiaalista apua antamalla ja toteuttamalla kommando-operaatioita. Vuoden 1943 loppua kohti liittoutuneiden Lähi-idän johto alkoikin lähettää sotilasmateriaalia, ruokaa, vaatteita ja lääkintämateriaalia kansan vapautusarmeijalle. Lähetykset saapuivat meritse ja osin myös ilmapudotuksina yksiköille ympäri maata. Länsiliittoutuneet lopettivat eversti Mihailovićin četnikien tukemisen vuoden 1944 kuluessa, ja koko tuki suunnattiin kansan vapautusarmeijalle. Jugoslaviaalaisten mukaan mittavampaa materiaalista apua alkoi saapua maahan kuitenkin vasta kesällä 1944. Lännen tuki oli merkittävää erityisesti materiaalitäydennyksien osalta. Milan N. Vego mukaan neuvostoliittolaisen avun ohella myös länsimainen apu mahdollisti kansan vapautusarmeijan kehittymisen voimakkaaksi armeijaksi. Seppänen pitää kansan vapautussotaa yhtenä niistä seitsemästä sissien voittamista sodista, joissa ulkomainen tuki on ollut huomattavan suuri.³¹⁷

Titon partisaanit vastaanottivat Yhdysvalloilta ja Englannilta lokakuun 1943 ja toukokuun 1945 välisenä aikana 170 panssarivaunua, 388 tykkiä, 2 660 kranaatinheitintä, 13 447 konekivääriä ja 137 000 kivääriä. Lännen materiaalista apua ei todellakaan voi pitää merkityksettömänä. Sillä oli suuri rooli partisaaniarmeijan vahvuutta, liikkuvuutta sekä tulivoimaa kasvatettaessa etenkin aikana, jolloin neuvostoliittolaista materiaalia ei vielä ollut toimitettavissa alueelle. Neuvostoliiton vuodesta 1944 alkaen toimittama materiaali oli vieläkin runsaampaa.³¹⁸

³¹⁵ Ibid., s. 41–42 ja 53.

³¹⁶ Grujić, s. 54; Clissold (1975), s. 27 ja 144.

³¹⁷ Windhausen, John D: Yugoslavia. Artikkelit teoksessa Gabriel, Richard A. (toim.): *Fighting Armies. Nonaligned, Third World, and Other Ground Armies – Combat Assessment*. Westport, Connecticut, U.S.A 1983, s. 249; Grujić, s. 54–55; Seferović (1977), s. 38; Vego (1980), s. 15; Zametica, s. 8; Seppänen, s. 125.

³¹⁸ Anić, s. 92; Vego, s. 26. – Vego lienee käyttänyt Anićin kirjaa lähteenään, mutta mainitsee panssarivaunujen osalta poikkeavan määrän, 107 kappaletta, mikä lienee kirjoitus- tai painovirhe.

Jugoslavian virallinen historiankirjoitus vaikenee 1960-luvun alun jälkeen lähes täysin liittoutuneiden avusta. Grujićin toimittamasta vuoden 1961 kirjasta löytyy vielä runsaasti yksityiskohtaista tietoa läntisestä avusta, mutta vuonna 1977 julkaistut virallisuonteiset kirjat sivuuttavat asian merkityksetömänä tai vaikenevat siitä kokonaan. Titon armeija oli saanut italialaisten antauduttua merkittävät määrät materiaalia, mutta liittoutuneiden avun alettua aukesi kanava jatkuville täydennyksille. Tämä lienee ollut merkittävä asia varsinkin ruoka- ja lääkintähuollon kannalta. Erityisen tärkeää lienee ollut se, että täydennyksiä toimitettiin hajautetusti eri puolille Jugoslaviaa. Italialaisten materiaali, varsinkin suuret asevarastot, olivat paikallisesti sijoittuneena Adrianmeren rannikolle, ja niiden levittäminen ympäri maata olisi ollut suuri ylimääräinen voimainponnistus. Siksi pääosa italialaismateriaalista käytettiinkin Dalmatian alueella uusien joukkojen perustamiseen. Liittoutuneiden avun saaminen oli siis tärkeätä logistiikan kannalta. Kun joukkojen taistelukykyä ja tulivoimaa saatiin parannettua koko maassa, ei kokoonpanojen sekä taktiikan kehittyminen rajoittunut vain paikalliseksi ilmiöksi vaan läpi koko operaatioalueen ulottuvaksi muutokseksi.

Toinen sotataidollinen aspekti liittyy politiikkaan. Liittoutuneiden tuen suunnan muutoksen ansiosta oli saatu järkytettyä erään pahan vastustajan, eversti Mihailovićin, toiminnan pohjaa. Titon johtama armeija oli saatu kerralla lyötyä läpi liittoutuneiden tietoisuuteen ainoana varteenotettavana akselivaltojen vastaisena voimana Jugoslaviassa. Tämä tapahtui ”avoimin kortein”, kutsumalla liittoutuneiden edustajat perehtymään paikan päällä tilanteeseen. Nämä olivat siis viisaita poliittisia toimia – *”sota on politiikan jatkamista toisin keinoin”*. Poliitiikan keskeinen merkitys partisaanisodassa oli partisaanien tiedossa jo kumouksellisen sodan teoriaan kirjattuna sekä myös osa käytännön sotatoimia.

Kenraali Kornejevin johtama neuvostoliittolainen sotilasosasto saapui kansan vapautusarmeijan ylimmän johdon esikuntaan helmikuussa 1944. Nopeasti laajeneva sotilaallinen apu tuli johtamaan siihen, että reilun vuoden kuluttua, välittömästi sodan jälkeen, Jugoslavia oli täysin Neuvostoliiton sotilaallisen tuen varassa. Jugoslavialaiset eivät kuitenkaan myöntäneet, että Neuvostoliiton puna-armeijalla olisi ollut merkittävää roolia maan vapauttamisessa. Suurin osa Jugoslavian maa-alueesta olikin Titon partisaanien hallussa, kun puna-armeija eteni sen alueelle. Tito itse kiisti, että Neuvostoliiton ja Bulgarian asevoimien tuki olisi ollut merkittävää. Myytistä sotilaallisesti omavaraisista jugoslavialaisista voittamattomana kansana tuli entistäkin tärkeämpi vuonna 1948 tapahtuneen Neuvostoliiton ja Jugoslavian välirikon jälkeen. Väheksymistä tapahtui myös toiseen suuntaan. Neuvostoliitossa koulutusta saaneet jugoslavialaiset sotilaat saivat kuunnella partisaanien sotilaallisia saavutuksia vähätteleviä kommentteja.³¹⁹

Kuten Bojan Dimitrijević ja Milan N. Vego ovat osoittaneet, sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa oli kuitenkin ollut varsin laajamittaista. Ensimmäinen yhteinen operaatio oli toteutettu helmikuussa 1944, ja partisaanien kouluttaminen Neuvostoliitossa oli alkanut saman vuoden huhtikuussa. Tito

³¹⁹ Grujić, s. 55; Clissold (1975), s. 13–14 ja 35–36; Dimitrijević, Bojan: Yugoslav-Soviet Military Relations 1945–1948. Artikkelit teoksessa *The Journal of Slavic Military Studies*, September 1996, s. 584; Windhausen, s. 247 ja 249. – Windhausenin lähteinä ovat olleet presidentti Titon ja kenraali Nikola Ljubićin useat puheet, haastattelut sekä artikkelit vuosilta 1969–1975.

ja Stalin allekirjoittivat 19. syyskuuta 1944 Moskovassa virallisen sopimuksen sotilaallisesta yhteistyöstä.³²⁰

Neuvostoliitto aloitti vuoden 1944 lopussa laajamittaiset asetoimitukset. Kuljetuksiin sisältyi muun muassa 96 515 kivääriä, 68 819 konepistoolia, konekivääriä ja automaattikivääriä, 3 364 kranaatinheitintä, 170 panssarintorjuntatykkiä, 2 797 panssarintorjuntakivääriä, 895 kenttätykkiä, 491 lentokonetta ja 65 panssarivaunua. Anić (1981) tosin mainitsee Neuvostoliiton tukeneen Jugoslaviaa peräti 805 kranaatinheittimellä mutta vain 65 kenttätykillä sekä ”tietyllä määrällä käsiaseita”. Aiempien yhtymien kaluston täydentäminen ja uusien perustaminen oli nyt mahdollista, kun myös neuvostoliittolaisilta saatiin merkittävät määrät apua. Samaan aikaan Jugoslavian ilmatilassa toimi neuvostoliittolaisen 10. kaartin rynnäkköilma-armeijakunnan osia, erityisesti kenraalimajuri Andrei Vitrukin komentama 10. kaartin rynnäkkölentodivisioonaa, joka antoi ilmasuojaa partisaanioperaatioille. Vitrukin lentojoukot siirrettiin myöhemmin Jugoslaviaan muodostamaan maan ilmavoimien rungon. Pejanovićin (1967) mukaan vuoden 1945 alussa oman lentodivisioonaryhmän esikunnan alaisuudessa toimineita lentodivisioonaa oli Jugoslaviassa kaksi ja ne oli varustettu Iljushin-maataistelukoneilla ja Jak-hävittäjillä.³²¹

Samoihin aikoihin kaksi lentorykmenttiä sekä T-34-panssarirykmentti olivat koulutuksessa Neuvostoliitossa. Panssarirykmentti ehti ottaa osaa huhtikuussa 1945 Jugoslaviassa sodan viimeisiin operaatioihin. Vuoden 1944 lopussa lähes 600 lentäjää oli saamassa opetusta Groznyn ja Krasnodarin sotakouluissa sekä Engelsin ja Vnukovon lentokentillä. Koulutusvolyyymi kasvoi niin, että huhtikuussa 1945 peräti 1 122 lentäjää lähetettiin edellä mainittuihin laitoksiin ja tukikohtiin sekä uusiin kohteisiin Armarovin, Chkalovin, Kharkovin, Leningradin, Moskovin ja Lipetskin kouluihin. Jugoslavian tulevien ilmavoimien henkilöstö sai koulutusta sekä kokemusta toiminnasta erilaisissa hävittäjä-, rynnäkkö-, pommitus- ja kuljetuskoneyksiköissä. Näiden lisäksi jugoslavialaisia opiskeli erilaisissa huolto-oppilaitoksissa sekä meteorologisissa ja teknisissä oppilaitoksissa. Korkeimman tasoista opetusta saatiin Neuvostoilmavoimien akatemiassa.³²²

Vuoden 1944 lopulla ja keväällä 1945 Jugoslavian armeijan partisaaneja sekä eri aselajien henkilöstöä lähetettiin Neuvostoliittoon saamaan koulutusta. Muun muassa jalkaväkeen, tykistöön, panssarijoukkoihin, pioneereihin sekä tekniseen henkilöstöön kuuluvia koulutettavia oli kaikista sotilasarvoista.³²³

Tito uudisti partisaanijoukkojen kokoonpanot 14. maaliskuuta 1945. Kaikkien divisioonien, prikaatien ja pataljoonien nimikkeet saivat eteensä *kivääri*-liitteen (*streljački*). Niin uudistuksen nimenmuutos kuin kokoonpanojen, määrävahvuuksien ja joukkojen muidenkin rakenteiden muuttuminen noudatteli neuvostoliittolaista puna-armeijan mallia. Muutoksia ei kuitenkaan saatu loppuun suoritetuiksi ennen sodan päättymistä.³²⁴

³²⁰ Dimitrijević (1996), s. 581. – Täsmälleen samat tiedot neuvostoaseiden määristä kertoo myös Vego (1980), s. 26 ja mainitsee lähteekseen jugoslavialaisen *Vojna Enciklopedijan*.

³²¹ Dimitrijević (1996), s. 582; Anić, s. 93; Pejanović, s. 20; Clissold (1975), s. 104; Copper, John F. ja Papp, Daniel S. (toim.): *Communist Nations` Military Assistance*. Westview Special Studies in International Relations. Westview Press Inc, Boulder, Colorado, U.S.A. 1983, s. 14.

³²² Dimitrijević (1996), s. 582–583. – Anićin teoksessa sivuilla 97 ja 99 on nähtävissä Jugoslavian väreissä olevat Il-2 Sturmovik-maataistelukoneet ja kaksi Jak-hävittäjää keväällä 1945 (kuvatekstin mukaan), samoin keväällä 1945 etenevät T-34-76:t, joiden kansallisuustunnusta ei tosin erota.

³²³ *Ibid.*, s. 584.

³²⁴ *Ibid.*, s. 582.

Tito oli jo heinäkuussa 1944 kertonut kirjeitse Stalinille toiveensa puna-armeijan operaatioiden suuntaamisesta Romanian kautta kohti etelää. Tito teki syyskuun 18.–19. päivänä 1944 matkan Romaniassa sijainneeseen marsalkka Tolbukhinin esikuntaan ja jatkoi vielä Moskovaan asti. Matkan aikana solmittiin sopimus ja laadittiin operaatiosuunnitelma Belgradin vapauttamiseksi. Matkan jälkeen neuvostoarmeijan ylin johto ”*pyysi kansan vapautuksen antifasisistiselta neuvostolta ja sekä ylimmän johdon esikunnalta lupaa puna-armeijan maahantulolle, jotta sitä voitaisiin käyttää Unkarissa sijainneita saksalais- ja unkarilaisjoukkoja vastaan*”. Lupa annettiin sillä ehdolla, että neuvoston siviilihallinto-oikeutta kunnioitettaisiin. Tässä vaiheessa kansan vapautusarmeijaan kuului 51 divisioonaa, yksi kansanpuolustuksen armeijakunta, kaksi operatiivista ryhmää, 16 erillistä prikaatia ja 130 partisaaniosastoa. Edellä kuvatulla neuvostomateriaalilla varustetuilla yhtymillä kyettiin muodostamaan laaja, Tonavalta Triesteen ulottunut rintama ja aloittamaan operaatiot maan lopulliseksi vapauttamiseksi. Kaksi jugoslaviaalaista armeijakuntaa, joita avustivat neuvostoliittolaiset moottoroidut yksiköt, vapauttivat Belgradin 20. lokakuuta 1944 ja nopeasti tämän jälkeen operaatiot olivat siirtymässä viimeiseen vaiheeseensa.³²⁵

Belgradin vapauttamisen lisäksi neuvostoliittolaiset ja bulgarialaiset joukot osallistuiivat lokakuun alusta 1944 lähtien Serbiassa ja Makedoniassa toteutettuihin operaatioihin. Operaatiot johtivat siihen, että vuoden loppuun mennessä koko Serbia, Vojvodinan ja Kosmetin alueet mukaan lukien, sekä Makedonia, oli vapautettu.³²⁶ Grujićin teoksesta vuodelta 1961 ilmenee selvästi, että neuvostoavulla oli konkreettinen merkitys kansan vapautusarmeijan siirtymisessä viimeiseen vaiheeseensa, täyteen rintamasodankäyntiin. Ennen neuvostoavun saapumista ei ollut pystytty muodostamaan selvää rintamalinjaa. Lisäksi on merkittävää, että Grujićin teoksessa tunnustetaan neuvostojoukkojen avustaneen Belgradin vapauttamisessa.

Jugoslaviaalainen historiankirjoitus ei kuitenkaan halunnut antaa varsinkaan Neuvostoliitolle sen ansaitsemaa kunniaa Jugoslavian asevoimien kehittämisestä toisen maailmansodan aikana. Välien katkeaminen vuonna 1948 aiheutti neuvostoliittolaisen tuen vähätteleminen tai jopa täyden kieltämisen. Tuesta vaiettiin tai sitä vähäteltiin lähes jokaisessa toisen maailmansodan jälkeen painetussa vapautussotaa käsittelevässä julkaisussa. Neuvostoliiton rooli oli kuitenkin merkittävä kansan vapautusarmeijan muuntautuessa marxilaisen ja leniniläisen sotateorian sekä Maon kumouksellisen sodan oppien mukaisesti tavanomaiseksi armeijaksi, Jugoslavian armeijaksi, tosin vasta vuoden 1944 syksystä alkaen. Pelkän sotasaaliina saadun saksalais- ja italialaismateriaalin avulla sekä Titon ja hänen kumppaniensa sotilaallisen koulutuksen sekä kokemuksen pohjalta ei muutosta olisi saatu vietyä loppuun. Sotasaalismsateriaali ei ollut yhtenäistä: se oli jo alun alkaen käytettyä ja vuoden 1943 lopusta vuoden 1944 loppuun asti käytyjen kiivaiden taisteluiden vuoksi sen käyttöarvo oli laskenut dramaattisesti. Sodan ja Jugoslavian asevoimien kehittyminen ja seuraavaan vaiheeseen siirtyminen olivat pitkälti laajamittaisen Neuvostoliiton avun ansiota.

Saksan armeija olisi poistunut Jugoslaviasta todennäköisesti ilman neuvostojoukkojakin ja ilman neuvostoliittolaista kalustoa – lopulta jo pelkästään

³²⁵ Grujić, s. 58; Zametica, s. 8; Clissold (1975), s. 38–39 ja 161.

³²⁶ Grujić, s. 60.

saksalaisten yleistilanteen romahtamisen vuoksi – mutta vielä suurempien jugoslaviaalaistappioiden hinnalla ja vielä hitaammin.

Kansan vapautusarmeijan riveissä taisteli ajoittain useita naapurivaltioiden kansalaisista koostuneita joukko-osastoja. Näitä olivat puolta vaihtamaan halukkaista bulgarialaisista sotavangeista perustettu partisaaniosasto *Hristo Botev* ja huhtikuussa 1944 perustettu *Rakovski*-pataljoona. Molemmat yksiköt siirrettiin myöhemmin Serbiassa perustettuun bulgarialaiseen 2. sosialiseen partisaaniprikaatiin. Toukokuun 18. päivänä 1944 perustettiin Leskovacissa *Georgi Dimitrov* -partisaaniprikaati. Muita bulgarialaisjoukkoja mainitaan olleen 1. sosialainen prikaati ja pataljoona *Vasili Kolarov*.³²⁷

Edellä mainittujen joukkojen lisäksi myös muista kansallisuuksista perustettiin useita yksiköitä. Neljä pataljoonaa perustettiin neuvostoliittolaisista, jotka olivat paenneet sotavankileireiltä tai saksalaisten riveissä taistelleista kasakkajoukoista. Unkarilainen *Sandor Petöfi* -pataljoona perustettiin 15. elokuuta 1943 ja se kasvoi myöhemmin prikaatiksi. Myös 26. lokakuuta 1943 perustettu tšekkoslovakialainen *Jan Ziska* -pataljoona kasvoi prikaatiksi. Muita joukkoja olivat esimerkiksi albanialainen *Zeinel Andini* -osasto, 7. toukokuuta 1944 muodostettu puolalainen pataljoona, kaksi kreikkalaista prikaatia, Sloveniaan sijoitetuista Wehrmachtin yksiköistä paenneista sotilaista perustettu itävaltalainen pataljoona ja useita saksalaisia komppanioita, kuten komppania *Ernst Thälmann*. Osalla näistä yksiköistä oli vaikutusta partisaanisodan käynnistymiseen omassa maassaan.³²⁸

Ei ole näyttöä siitä, että nämä osastot olisivat mitenkään tuoneet ulkopuolisia vaikutteita jugoslavialaisen partisaanisodankäynnin kehittymiseen vaan pikemminkin päinvastoin. Ulkomaiden kansalaisista koostuvat osastot saivat tehtävänsä jugoslaviaalaisten upseereiden johtamilta ylemmiltä johtoportailta. Kun tieto ulkomaisten osastojen toiminnasta levisi kyseisiin maihin, niissä käynnistyi tai vahvistui jugoslaviaalaisvaikutteinen partisaanisodankäynti. Neuvostoliittolaisella partisaanisodankäynnillä oli luonnollisesti oma vaikutuksensa, mutta Jugoslavian maantieteellinen läheisyys ja Titon partisaanisodankäynnin mallin laajuus sekä menestys tekivät sen vaikutuksesta merkittävämman.

JOSIP BROZ TITON SOTATAIDOLLISET KYVYT

Historiassa on useita esimerkkejä toisiaan täydentävistä ja jopa toistensa vastakohtia edustaneista komentajista ja esikuntapäälliköistä. Oma vaikutuksensa Titon sotataidolliseen kehitykseen ja merkitykseen oli sillä, että partisaaniarmeijan esikunnan esikuntapäällikkönä 1941 oli entisen Jugoslavian kuninkaallisen armeijan everstiluutnantti Arso Jovanović. Esikuntapäällikköä on luonnehdittu ahkeraksi ja kohteliaaksi. Hän oli myös rauhoittava tekijä esimiehensä pyrkiessä ajoittain toteuttamaan ideoitaan liian hätäisesti. Jovanovićin sotilasura oli alkanut jo vuonna 1910 Serbian kuningaskunnan armeijassa. Hän suoritti Sotilasakatemian vuonna 1924 ja palveli tykistössä. Jovanović suoritti jatko-opintoja Ranskassa ja valmistui vuonna 1934. Ylettyään vuonna 1938

³²⁷ Grujić, s. 74; Seferović (1977), s. 51. – Seferovićin kirjassa ei kerrota mitään 1. sosialaisesta prikaatista ja *Vasili Kolarov* -pataljoonasta, mutta muut Grujićin kertomat bulgarialaisjoukot esiintyvät Seferovićin toimittamassa teoksessa.

³²⁸ Grujić, s. 74 ja Seferović (1977), s. 51–52.

1. luokan kapteeniksi hän aloitti jatkokurssin Belgradissa ja valmistui vuonna 1940. Sodan alkaessa Jovanović toimi koulutuspataljoonan komentajana. Hän ei liittynyt Mihailovićin četnikkeihin, kuten moni muu upseeri, vaan jatkoi vastarintaa Montenegrossa partisaanien joukkojen esikuntapäällikkönä. Jovanović kutsuttiin 12. joulukuuta 1941 partisaaniarmeijan esikuntapäälliköksi, ja tässä tehtävässä hän toimi aina sodan loppuun saakka.³²⁹ Everstiluutnantin arvoisena upseerina häntä on pidettävä esikuntatyöskentelyn rutiineihin, päätöksentekoprosesseihin sekä sotatoimien suunnitteluun perehtyneenä. Jovanovićia voidaan pitää keskeisenä henkilönä koko kansan vapautussodan sotatoimien suunnittelussa ja joukkojen johtamisessa. Hän on siten vaikuttanut Titon sotataidolliseen ajatteluun etenkin tavanomaisten sotatoimien yhteydessä.

Kuninkaallisen armeijan vaikutus näkyi muutenkin partisaanien joukkojen johdossa. Muita entisiä upseereita olivat muun muassa Savo Orović, Veljko Bulatović, Velimir Terzić ja Petar Četković. Tito ei myöskään ollut yksin esikuntapäällikkönsä kanssa kansan vapautusarmeijan ja partisaaniosastojen ylimmässä johdossa. Muita tähän tärkeimpään esikuntaan kuuluneita henkilöitä olivat Ivo Lola Ribar, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Sreten Žujović, Andrija Hebrang, Moša Pijade ja Edvard Kardelj.³³⁰

Milovan Đilas väheksyi Titon kykyjä sotapäällikkönä ja sotatoimien johtajana. Đilaksen mukaan Tito ei tuntenut Marxin, Engelsin, Leninin ja Stalinin tuotannosta kuin pääteokset ja osan marxismin taloustiedettä ja historiaa käsittelevästä kirjallisuudesta. Titon *Valittujen sotilasteosten* esipuheessa taas mainitaan hänen perehtyneen Moskovan vuosinaan erityisesti Frunzen, Clauswitzin ”ja muiden” teoksiin. Vielä pidemmälle vie Đilaksen lausunto siitä, että lähdetietojen mukaan yksikään jugoslavialaisen kommunismin aatteista ei olisi Titolta peräisin.³³¹ Asiayhteydestä ei ilmene, koskeeko toteamus myös kansan vapautussotaa, maan asevoimien kehittämistä yleensä tai peräti sodan jälkeisen yleisen kansanpuolustuksen doktriinin kehittämistä.

Đilas ei lisäksi arvostanut muuten niin korkealle nostettuja Titon sodan aikaisten partisaanioperaatioiden ansioita. Hänen mukaansa Tito antoi ristiriitaisia käskyjä, muutti ohjeitaan, sijoitti tärkeitä yksiköitä vastoin sotatoimien kulkua ja takertui pikkuasioihin. Varsinkin Titon henkilökohtaisesti johtamien kolmen suuremman operaation yhteydessä ilmeni puutteita ja virheitä. Nämä liittyivät saksalaisten syksyn 1941 ensimmäiseen offensiiviin, vuoden 1943 neljänteen offensiiviin (operaatio Fall Weiss) ja siinä varsinkin Neretvan taisteluun sekä viidenteen offensiiviin (operaatio Fall Schwarz).³³²

Selvää on, että virallinen jugoslavialainen tulkinta Titon taidoista sotatoimien johtajana ja doktriinin luojana oli pelkästään ylistävä. Hän oli “...*doktriinin hallitsija, ei sen orja*” ja “...*uudentyyppinen sotilaskomentaja*”. Tito henkilö oli Jugoslaviassa tabu. Häntä tai hänen edesottamuksiaan sodan jälkeen tai sodan aikana ei sopinut arvostella.³³³

Titon on väitetty olleen keskeisempi sotataidollinen vaikuttaja kuin vain sotatoimien suunnittelun ja toteutuksen taustalla ollut keulahahmo. Hänen anta-

³²⁹ Đilas, s. 38–39 ja 42.

³³⁰ Röberg, Björn: Partisaanien toiminta miehittäjä vastaan Jugoslaviassa toisen maailmansodan aikana. Tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu 2003, s. 23, alkuperäislähteenään Deakin, F.W.D: The embattled mountain. Oxford University Press, London 1972. – Majuri Deakin toimi ensimmäisen virallisen brittiläisen sotilasasiamiesryhmän johtajana partisaaniarmeijan tukena 28.5.1943 alkaen.

³³¹ Đilas, s. 14, 20 ja 83; Tito (1966), s. 10.

³³² Đilas, s. 21–22.

³³³ Tito (1966), s. 14; Valta ja Karjalainen, s. 162.

mikseen merkityt käskyt muun muassa vuosilta 1942–1943 sisältävät runsaasti yksityiskohtaisia operatiivisia ja taktisia tavoitteita sekä muita vaatimuksia, jotka periaatteessa edellyttävät alaan syventymistä. Titosta on lisäksi valokuvia, kun hän on sanelemassa marssikäskyä kesällä 1942, tekemässä tilanteenarviointia kartan ääressä vuonna 1942 ja haavoittuneena kesällä 1943 – lisäksi Belgradin Sotilasmuseossa ovat omassa vitriinissään Titon sodassa käyttämät käsiaseet.³³⁴ Tämän tyyppiset ”aihetodisteet” eivät kuitenkaan tee Titosta suurta sotilasjohtajaa tai sotataidollista neroa. Lisäksi Titolla oli suunnittelussa ja johtamisessa apunaan esikunta. Sotilasorganisaatioissa on tyypillistä, että esikunta laatii esikuntapäällikön johdolla asiakirjat ja komentaja allekirjoittaa ne. Suunnitelmat laaditaan komentajan tekemän päätöksen perusteella, mutta hyvä esikunta laatii useita toimintavaihtoehtoja, joista komentaja voi valita mieleisensä. Kommunistisille yhteiskunnille eivät myöskään ole olleet vieraita henkilökultin rakentaminen ja sen tueksi luodut lavastetut maineetot.

Titon negatiivisina piirteinä sodankäynnin suunnittelijana ja johtajana on mainittu liiallinen temperamenttisuus taktisessa johtamisessa, hätiköiminen päätöksissä sekä toisaalta myös päättämättömyys, vitkastelu, ajoittainen epätoivoisuus, taipumus irtautua liian hätäisesti esikuntineen, alaistensa komentajien aloitekyvyn tuomitseminen, omahyväisyys sekä runsaasti tappioita aiheuttaneiden päätösten tekeminen ja käskyjen antaminen. Positiivisina piirteinä taas nähtiin esimerkillinen käyttäytyminen, hyvä fyysinen kestävyys, organisatoriset taidot, henkinen voima ja energia, keskittymiskyky, nopea tointuminen tappioista, kyky ottaa opiksi omista virheistään, taito arvioida taisteluvoima luotettavasti, taito aavistaa vaara, taipumaton elämisen halu, pyrkimys valtaan, kyky ennakoida sodan kulku, taito nähdä olennainen sekä tärkeimmät tehtävät ja jakaa voimavarat oikein sekä nokkeluus ja rohkeus strategisessa päätöksenteossa. Dilaksen mukaan Tito siis toimi Clausewitzin mallin mukaisesti; ylipäällikkö ei voi olla hyvä pienten yksikköjen komentaja, vaan hänen täytyy tajuta suurten yksikköjen mahdollisuudet.³³⁵ Luonnehdinnat Titosta sotatoimien johtajana menevät voimakkaasti ristiin.

Titon ”virkanimike” marraskuussa 1943 oli ”kansan vapautusarmeijan ja partisaaniosastojen ylin komentaja”³³⁶. Dilaksen mukaan Tito itse otti sotilasarvokseen vuonna 1943 marsalkan arvon. Grujićin toimittamassa teoksessa asia ilmoitetaan ”*Josip Broz Tito nimitettiin Kansalliskomitean presidentiksi ja samanaikaisesti hänet nimettiin Jugoslavian marsalkaksi.*”³³⁷

Toki Dilaksenkin kirjan objektiivisuuden puute tässä yhteydessä on ilmeinen, mutta edellä mainittu lainaus Grujićin toimittamasta kirjasta on jälleen todiste tämän kirjan ”virallisesta”, historiaa jälkikäteen Titon kannalta ”oikeammaksi” muuttavasta luonteesta.

Kirja kertoo Neretvan operaatiosta ja siltojen räjäyttämisestä täysin eri version kuin Dilas. Kirjan mukaan Tito selitti komentajilleen etukäteen useiden yksiköiden vaikean tilanteen ja ehdotti heille operaation ideaa. Tarkoituksena oli harhauttaa saksalaisia räjäyttämällä sillat, jotta he luulisivat partisaanien olevan menossa päinvastaiseen suuntaan (pohjoiseen). Haavoittuneet vietiin sitten tarkoituksella vaivalloisesti joen yli.³³⁸ Grujić kertoo tapahtumista

³³⁴ Tito (1982), mm. s. 149–150, 172–175, 200–202 ja 215–218; Seferović (?), s. 9, 13 ja 15.

³³⁵ Dilas, s. 21–24, 36 ja 166–167.

³³⁶ Grujić, s. 51 ja 140.

³³⁷ Grujić, s. 52; Dilas, s. 251.

³³⁸ Grujić, s. 117.

sen version, joka Dilaksen mukaan laitettiin virallisiin historiikkeihin. Tämä yksityiskohta on vain yksi syy useiden joukossa, miksi on ollut tarpeen suhtautua skeptisesti kirjan muihinkin tietoihin. Koska Grujić ja moni muu ”virallinen” lähde kertovat tapahtumista usein lähes identtisesti, voi perustellusti jopa epäillä, että Titon asema jugoslavialaisen kansan vapautussodan sotataidon kehittäjänä, partisaanisodan legendana onkin vain todellisuuteen perustumaton virallinen kuvaus. Vuodet 1941–1945 eivät kuulu kuitenkaan tutkimuksen piiriin kuin taustaa kartoittavana pohjustuksena, joten tämä mielenkiintoinen, mutta hankala ongelma voidaan ohittaa.

Milovan Dilaksen nimeä ei mainita kertaakaan Grujićin toimittamassa kirjassa, koska tämä ajautui välirikoon Titon kanssa 1950-luvun puolivälissä. Tämä vahvistaa jo muutenkin perusteltuja epäilyjä jugoslavialaisen virallisen sotahistorian luotettavuudesta. Jos yhdestä sodan aikaisen poliittisen johdon keskeisestä jäsenestä, joka muun muassa vastasi suurelta osin yhteydenpidosta Staliniin, vaietaan täysin, on mahdollista, että muistakin seikoista on vaiettu, joitakin seikkoja on korostettu liikaa tai tuotu aivan eri valossa esiin.

Sodan jälkeen *Titon strategია* analysoitiin ja se tiivistettiin seuraaviin periaatteisiin:

- Koko Jugoslavian alue oli operaatioalueena.
- Aseellisen kamppailun ja muun toiminnan pääpaino oli kaupunkien ulkopuolella.
- Jäykkiä rintamia tuli välttää, samoin lukkiutuneiden piiritysten kohteeksi joutumista kaupungeissa ja muissa asutetuissa kohteissa.
- Historia opettaa, että menestystä ei voida saavuttaa, jos ei siirrytä hyökkäykseen ja ylläpidetä äärimmäistä aktiivisuutta.
- Ratkaisevia yhteenottoja tuli välttää strategisella ja osin operatiivisella sekä taktisellakin tasolla niin pitkään, kunnes voimasuhteet olivat (meille) edulliset.
- Aseellisen kamppailun perusrakenne koko sodassa perustui partisaani-, rintama- ja yhdistettyjen operaatioiden strategiaan.³³⁹

Myös tästä analyysistä on tunnistettavissa runsaasti yhtymäkohtia Mao Tse-tungin kumouksellisen sodan teoriaan ja käytäntöön. On kuitenkin huomioitava, että edellä kuvattu analyysi on tehty jälkikäteen, eikä kuvaa kaikilta osin strategian luomisen aikaista sotataidollista ajattelua.

Titon sotatieteellisen ajattelun pohjana olivat marxismin filosofiset, ideologiset ja poliittiset perusteet. Titon strategian ja strategisen ajattelun taustana pidettiin luottamusta vain omiin voimiin ja mahdollisuuksiin, suuntautumista koko kansan sotaan ja kaikkien resurssien, niin ihmis- kuin materiaalistenkin voimavarojen, suuntaamista miehittäjiä, yhteistoimintamiehiä sekä vastavallankumouksellisia vastaan. Henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan Titoa pidettiin rohkeana johtajana, joka ei epäröinyt asettaa itseään vaaralle alttiiksi uhkaavimmisakaan paikoissa.³⁴⁰ Kuten edellä on esitetty, muunkinlaisia kommentteja Titon osuudesta ja myös henkilökohtaisesta panoksesta komentajana on esitetty, mutta lähinnä maasta paenneiden, oppositioon joutuneiden entisten aseveljien toimesta.

Sun Tzun opeilla on ollut suora vaikutus partisaanitaktiikkaan, joko suoraan *Sodankäynnin taito* -kirjan kautta tai sitten Mao Tse-tungin kirjoituksien kautta. Partisaanit noudattivat siviiliväestöä kohtaan korrektaa käytöstä ja

³³⁹ Tito (1982), s. 13–16. (Kenraalievosti Nikola Pejnovićin esipuhe).

³⁴⁰ Maodus, Moraca, Seferović ja Tomić, s. 16.

voittivat kansan massojen tuen puolelleen. Väestön tuesta kamppailu oli muutenkin helppoa akselivaltojen ja kroaattien ustaša-liikkeen raakojen otteiden vuoksi. Partisaani-iskuille oli tyypillistä niiden yllätyksellisyys, nopeus ja heti iskun jälkeen tapahtunut irtautuminen viholliskosketuksesta.

Titon arvioiminen sotilasjohtajana Sun Tzun kirjoituksien kautta johtaa osittain ristiriitaisiin havaintoihin. Titoa on pidetty rohkeana, muttei uhkarohkeana eikä varsinkaan pelkurina. Muun muassa Dilas on kuitenkin luonnehtinut Titoa omanarvontunteensa suhteen herkäksi ja luonteeltaan helposti pikaistuvaksi. Monissa lähteissä nousee esille Titon pakonomainen tarve kuljettua prikaatiensa mukana haavoittuneet, joita taistelujen kiivauden vuoksi oli kertynyt runsaasti. Sun Tzu puolestaan piti sääliä negatiivisena piirteenä. Titoa arvosteltiin jälkikäteen hänen järkähtämättömyydestään muun muassa vastauksissaan haavoittuneiden jättämistä esittäneille joukko-osastojen komentajille. Perustelu oli kyllä selvä ja ymmärrettävä: lukuisat osoitukset siitä, miten saksalaisten kohtelivat vihollisen haavoittuneita. Titon vaatimus haavoittuneiden kuljettamisesta johti kuitenkin yhtymien liikkeen hidastumiseen, tuntuviin lisätappioihin ja joukkojen operatiivisen käytettävyyden laskuun. Kun mainittuihin tilanteisiin liitetään vielä niiden yhteydessä toistuneet toisensa kumoavat käskyt joukkojen siirtämisistä täysin vastakkaisiin suuntiin, ei Titoon sotilasjohtajana kohdistunutta kritiikkiä voi pitää täysin oikeudettomana. Titoa tulisi kuitenkin pitää ennemminkin sodan johtajana, ei rintamakomentajana.

Dilaksen kritiikkiä tutkittaessa on otettava huomioon, että hän joutui vuosien 1953 ja 1954 vaihteessa epäsuosioon Titon silmissä poliittisten kysymysten vuoksi ja hänet erotettiin tehtävistään. Tämän lisäksi on mahdollista, että erimielisyydet sodan aikaisten operaatioiden johtamistavoista ovat jättäneet Dilakselle halun mustata entisen taistelutoverinsa mainetta – etenkin kun Titoa nostettiin vieläkin korkeammalle korokkeelle esimerkiksi myöntämällä hänelle vuonna 1976 sotatieteiden tohtorin oppiarvon. Vuodesta 1954 alkaen ei Dilaksella kuitenkaan enää ollut mahdollisuuksia saada havaintoja Titon osallistumisesta tai osallistumattomuudesta sotataidon kehitystyöhön, siksi hänen arvionsa Titosta sotilasjohtajana ja sotateoreetikkona perustuvat vuosiin 1937–1953.

Olisi kuitenkin ihme, ellei Tito olisi valmistautuessaan maanalaiseen toimintaansa ja toteuttaessaan sitä joutunut perehtymään Marxin analyysiin Preussin ja Ranskan 1870–1871 sodasta, Mao Tse-tungin esseisiin sissisodankäynnistä sekä kumouksellisen sodan teoriaan yleensäkin. Käytännön kosketuksen kumouksellisen sodan alkuvaiheen maanalaiseen työhön ja terroritekojen valmisteluihin Tito oli saanut jo 1920-luvun aikana. Titon asemasta jugoslavialaisen kommunistipuolueen ja varsinkin partisaaniliikkeen johdossa jo sen alkumetreiltä lähtien on tehtävissä johtopäätös, että hän on ollut mukana, ehkä jopa keskeisessä roolissa myös kansan vapautussodan strategiaa suunniteltaessa. Kansan vapautusarmeijan kehitys vuosina 1941–1945 noudattelee Marxin, Leninin ja Maon oppeja niin loogisesti, ettei kyse voi olla sattumasta. Tito ja hänen lähipiirinsä tunsivat kumouksellisen sodan teorian ja osasivat soveltaa sitä käytäntöön vieläpä menestyksellä. He eivät toki olleet ensimmäisiä teorian käytäntöön soveltajia, mutta he tekivät sen kuitenkin aivan uuden tyyppisessä tilanteessa. Saksan Wehrmacht, Waffen-SS ja Sicherheitsdienst edustivat todennäköisesti aivan erityyppistä voimaa kuin esimerkiksi Maon sissien

vastaiset joukot 1920- ja 1930-luvun Kiinassa ja harjoittivat uuden aikakauden vastakumouksellista sotataittoa. Titolla ei ollut kumouksellisen sodan teorian tuntemisesta huolimatta hallussaan sellaisenaan käyttöön otettavaa salaista asetta, joka varmuudella toisi voiton, vaan partisaanisota Jugoslaviassa vaati sotataidollista viisautta, soveltamistaitoa ja toimeenpanokykyä.

Vaikka vapautussodan voittoisasta lopputuloksesta olisikin melko suuri ansio annettava puna-armeijalle, ei toisen maailmansodan merkitystä jugoslaviaalaisen sotataidon kehittymiselle voida kiistää. Tito sai saavutetun menestyksen kautta vahvistuksen käyttämälleen strategialle. Tällä kokemuksella tuli olemaan suuri vaikutus, ei vain Jugoslavian asevoimien ylipäällikön ajatuksiin, vaan myös asevoimien doktriinia jatkossa kehittäneiden upseereiden mieliin.

Kansan vapautussota 1941–1945 on luokiteltava kumoukselliseksi sodaksi. Tätä edellyttää jo jugoslaviaalaisten itsensäkin käyttämä nimike. Vapautussodasta on tunnistettavissa kumoukselliselle sodalle tyypilliset poliittiset, taloudelliset, yhteiskunnalliset, sotilaalliset ja henkiset piirteet. Kumouksellisen sodan vaiheet eivät kuitenkaan toteutuneet puhtaasti teorian mukaisina eikä osa niistä toteutunut lainkaan. Sota ei alkanut terrorismilla, vaikka ensimmäiset partisaani-iskut olivatkin hajanaisia ja heikkojen joukkojen toteuttamia yksittäisiä iskuja. Ne kohdistuivat saksalaisia ja italialaisia miehittäjiä tai niitä tukeneita kroaattijoukkoja vastaan – ei syyttömään siviiliväestöön.

Kansan vapautussodan voidaankin katsoa alkaneen suoraan kumouksellisen sodan sissisota-vaiheesta. Tämä oli myös ”pitkällisen sodan” käsitteen jous-tavuuden mukaista.

Partisaaniarmeija muutti johtosuhteitaan jo syyskuussa 1941. Kommunistisille liikkeille tyypillisestä keskusjohtoisuudesta haluttiin eroon, kun todettiin hajallaan olevien taistelualueiden vaativan sitä. Ei siis tukeuduttu tiukasti aiempaan tietoon ja teoriaan, vaan käytännön toimintaa, *praktikaa*, haluttiin soveltaa sekä kehittää edelleen. Sama hajauttamisen ja alueellisuuden periaate näkyikin alueellisen puolustuksen toimintaperiaatteissa 1960- ja jopa 1950-luvulta alkaen. Olisi kuitenkin liian hätäistä päätellä esimerkiksi kokoonpanomuutosten perusteella, että Jugoslaviassa 1941 keväällä alkanut kumouksellinen sota miehittäjiä vastaan olisi siirtynyt vuosina 1941 tai 1943 uuteen vaiheeseen, tavanomaisiin sotatoimiin. Partisaanit eivät aivan vielä olleet siirtymässä uuteen kumouksellisen sodan vaiheeseen, mutta suurempien osastojen perustaminen viittaa oppivaan organisaatioon, joka kehittää kokoonpanojaan saamiensa kokemusten perusteella.

Partisaanisota oli clausewitzlaista sotaa. Poliittisilla tekijöillä oli sodan käynnin suunnittelussa keskeinen asema. Kommunistiset solut valmistautuivat sotaan jo ennen miehitystä, maanalaiset valmistelut hyökkäyksen alettua tehtiin puolueorganisaatioon tukeutuen, vallankumouksellisesta luonteesta tingittiin yleisjugoslaviaalaisen vastarintaliikkeen aikaansaamiseksi ja AVNOJ:n kokous perusti uuden Jugoslavian valtion kuningasmielisten Mihailovićin vastarintajoukkojen sekä Lontoon pakolaishallituksen merkityksen vähentämiseksi. Esille on otettu vain muutamia piirteitä läpi sodan jatkuneesta sodan ja politiikan kiinteästä suhteesta. Ehkä tärkein kuitenkin oli Clausewitzin korostama seikka: sotaa oli käytävä selkeän strategisen tavoitteen saavuttamiseksi. Tämän periaatteen mukaan kansan vapautussotaa käytiin miehittäjien ajamiseksi pois Jugoslaviasta, yhteistoimintahallitusten tai kilpailevien pakolaishallitusten kaatamiseksi ja kommunistisen järjestelmän perustamiseksi.

Jugoslaviaa oli partisaanisodalle otollista maaperää myös siksi, että partisaanien tukialueiden ihmisillä oli pääosin alhainen sosiaalinen elintaso. Serbi- en četnikkien, kroaattien ustašojen, Mihailovićin monarkkimielisten ja Titon kommunistien välinen kilpailu teki maasta sisäisesti hajanaisen. Tilannetta eivät myöskään helpottaneet maan lukuisat erilaiset etniset ryhmät. Kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden välillä vallitsi taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinenkin kiila. Maan poliittinen kenttä oli hajanainen.

Eräs tärkeimmistä Mao Tse-tungin kirjoitusten opeista oli hänen suhtautumisensa sotateorioiden, sodan lakien ja sotaoppien pysyvyyteen. Maon mukaan kukin oppi on sidoksissa oman aikansa olosuhteisiin, eikä oppeja näin ollen voi sellaisenaan soveltaa toiseen aikaan ja paikkaan. Tätä periaatetta noudatettiin Jugoslaviassa jo vuodesta 1942 lähtien, kun monia kumouksellisen sodan periaatteita ryhdyttiin soveltamaan omien kokemusten ja ympäröivien olosuhteiden mukaisesti. Aiemmista opeista otettiin opiksi se, mikä tuntui toimivalta, mutta tälle pohjalle luotiin joustavasti myös uusia toimintamalleja.

Mao piti tärkeänä perustaa kumouksellisen sodan aikana vapautetuille alueille valtion valtion sisälle, jotta sodan jälkeistä hallintoa päästäisiin harjoittamaan. Täsmälleen sama tapahtui Jugoslaviassa AVNOJ:n perustettua uuden Jugoslavian.

Saksan armeijaa pidettiin aikansa nykyaikaisimpana ja parhaimpana. Se onnistuttiin ajamaan maasta kolmen vaiheen strategiaa noudattaen: Ensin käytiin kuluttavaa partisaanisotaa. Sen jälkeen toteutettiin tavanomaisen armeijan liikkuvien yhtymien sekä partisaaniosastojen yhdistettyjä operaatioita ja lopulta ajettiin vihollinen lopullisesti maasta tavanomaisen armeijan laajamittaisella vastahyökkäyksellä. Sodassa saavutettu menestys vahvisti jo olemassa ollutta myyttiä voittamattomasta eteläslaavilaisesta kansasta.

Halu kehittää sotataitoa omiin ajatuksiin perustuen ilmeni ensimmäisen kerran jo kansan vapautussodan kuluessa. Neuvosto-Venäjälläkin oli omaksuttu jo kohta vallankumouksen jälkeen aloitetussa sotilaallisen doktriinin kehitystyössä periaate, että strategisen tavoitteen saavuttamiseksi tuli olla suvaitsevainen käytettävien keinojen suhteen. Tarkoituksenmukaisuus ratkaisi. Vuosina 1941–1943 Kominternin Jugoslavian partisaanien johtoa kohtaan osoittama epäluulo ei ilmentänyt luottamusta sen taitoon ja sallivuuteen keinovalikoiman suhteen. Osoituksena luottamuspulasta voidaan pitää sitä, että Neuvostoliitto antoi voimakkaampaa tukea vasta 1944.

Jugoslavialaiset saivat runsaasti kokemuksia siitä, että ylivoimaista mekanisoitua hyökkääjää on vaikeaa ellei peräti mahdotonta torjua maan luoteis-, pohjois-, koillis- tai eteläosissa. Pelkällä tavanomaisella armeijalla ei olisi riittävää torjuvaa voimaa. Tästä olivat osoituksena saksalaisten ja italialaisten joukkojen eteneminen vuonna 1941 sekä saksalaisten puolustajien raskaat kokemukset Romanian ja Unkarin rintamilla puna-armeijan hyökätessä lähes vastustamattomasti 1944 loppuvuodesta ja 1945 talvella.

Vuoden 1941 loppu ja 1942 alku eivät olleet partisaaniarmeijalle menestysksekästä aikaa. Lähes kaikki Serbiassa sekä Itä-Bosniassa sijainneet vapautetut alueet oli menetetty ja joukkojen Länsi-Bosniaan siirron vuoksi vain siellä oli saatu lisättyä alueita. Kansan vapautussota ei todellakaan ollut pelkkää jatkuvaa sekä johdonmukaista sotilaallisen voiman ja menestyksen kasvua.

Varsinkin Sutjeskan operaatiota voidaan tulkita monella tavalla. Jo pelkästään jugoslaviaalaisten tappiolukuja tarkasteltaessa herää kysymys, miten yli 40 prosentin tappiot pelkästään kaatuneina aiheuttanut taistelu, haavoituneista ja kadonneista puhumattakaan, on voitu tulkita voitoksi? Mikäli Sutjeskan taistelussa kansan vapautusarmeija olisi esimerkiksi tuhonnut jonkin saksalaisten tai sen liittolaisten divisioonista tai useita rykmenttejä, voisi taistelun tulkita operatiivisessa mielessä edes jonkinlaiseksi voitoksi. Tällaisia tuloksia jugoslaviaalaiset eivät kuitenkaan saavuttaneet. Onkin ajateltava asiaa poliittisessa ja strategisessa mielessä. Titon joukot onnistuivat jälleen pakenemaan voittamattomina pidettyjen saksalaisten kokoamasta ylivoimaisesta saartorenkasta sekä onnistuivat pelastamaan 11 000 koulutettua ja kokenutta sotilastaan vuoden 1943 lopun tärkeisiin, italialaisia vastaan käytäviin taisteluihin. Ja mikä tärkeintä, yhtäkään taisteluun osallistuneista kansan vapautusarmeijan tärkeimmistä yhtymistä, 1., 2., 3. tai 7. divisioonasta, ei onnistuttu kokonaan tuhoamaan, vaan ne pystyivät jatkamaan sotaansa vielä Sutjeskan jälkeenkin. Näiden perustelujen kautta Sutjeskaa voidaan pitää poliittisena ja strategisenaakin voittona, mutta ei minään loistavan sotataidon malliesimerkkinä, jota tulisi tulevana vuosina pitää esimerkiksi sotilasopetuslaitoksien opetuksessa tärkeässä roolissa. Näin kuitenkin Jugoslaviassa tehtiin, koska sotahistorialliset esimerkit äärimmäisestä uhrautuvaisuudesta tukivat myös uudemman sotataidon perustekijöitä.

Vapautusarmeijan yhtymiä edestakaisin esimerkiksi Neretvan taistelussa heitteleviä Titon käskyjä ei saa suoralta kädeltä tuomita. Taistelusta kertovat lähteet painottavat tilanteen vakavuutta ja kovaa saksalaispainostusta. Kun Tito muutti jonkin joukon alkuperäistä etenemissuuntaa, se tapahtui aina jonkin viholliseen liittyvän uhan seurauksena. Vain ylimmässä johdossa mukana olleet voisivat arvioida, olisiko jokin muu ratkaisu ollut parempi.

Kuninkaallisen armeijan upseeristo toi partisaaniarmeijaan mukanaan perustiedot sotilasjoukkojen organisoimisesta, esikuntapalvelusta ja johtamisrutiineista. Edellä mainitut seikat liittyvät kuitenkin sotataidon ytimen kannalta toissijaisiin toimintoihin. Ne edustavat rakenteita, rutiineja ja prosesseja. Sotataito tuli kommunisteilta. Strategia oli peräisin marxilais-leniniläisestä sotateoriasta. Operaatiot ja taktiikka olivat puolestaan hämmästyttävän samankaltaisia verrattuna Mao-tse Tungin näkemykseen sissisodasta. Olisi liian uskallettua väittää, että Maon sotataitoa olisi kopioitu sellaisenaan, mutta yhtymäkohtien runsaus on ilmeinen.

On myös vailla pohjaa väittää Titon olleen sodan aikaisen jugoslaviaalaisen sotataidon luoja. Todisteet ovat toissijaisia ja jugoslaviaalaisen valtiosensuurin läpäisseitä virallisia selostuksia. Käytävissä oleva lähteistö ei ole kriittistä suhteessa Titon kykyihin ja taitoihin. Ei ole myöskään perusteita vain tämän vuoksi todeta, että Titolla ei olisi ollut mitään roolia jugoslaviaalaisen kumouksellisen taistelun konseptin ja partisaanisodan strategian luomisessa.

Kansan vapautussota noudatti marxilais-leniniläisen sotateorian ja sotataidon periaatteita. Ehkä keskeisimpänä näistä oli kehittyminen vallinneen uhkan ja sodan eri vaiheiden asettamien vaatimusten mukaisesti. Tämä piirre siirtyi myös sodan jälkeiseen jugoslaviaalaiseen sotataitoon.

3 SOTILAALLINEN UHKA

Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymiseen vaikuttanut sotilaallinen uhka oli monitahoinen tekijä. Uhkakuvat sekä uhkamallit olivat pääosin sotilaallisia ja maan rajojen ulkopuolelta tulevia, mutta niiden rinnalla koettiin yhteiskunnassa vaikuttavan myös sisäisen uhkan. Myös sen torjuminen katsottiin maan asevoimien tehtäväksi. Sisäistä uhkaa ei kuitenkaan voi luonnehtia ensisijaisesti sotilaalliseksi, vaan ennen kaikkea ideologiseksi, poliittiseksi ja taloudelliseksi – silti yhtä lailla vaaralliseksi Jugoslavian näkökulmasta. Sotilaalliseksi uhkaksi edellä mainitut muuttuivat niissä tilanteissa, joissa ulkopuolinen valtio, yleensä Neuvostoliitto, tulkitisi sisäpoliittisen tilanteen tai maan kehityksen olevan uhka Jugoslavian yhteiskuntajärjestelmälle tai sosialismille ja uhka sotilaallisen voiman käytöstä tilanteen palauttamiseksi ennalleen kasvoi. Sisäisen uhkan merkitys asevoimien kannalta katsottuna kasvoi entisestään 1970-luvulta alkaen, kun maan yhtenäisyyden takaamisen ja separatismien vastustamisen katsottiin korostuneen Jugoslavian kansanarmeijan tehtävissä.

Oman lisänsä sotilaallisen uhkan arvioimiseen toi jugoslavialaisten näkemys aluettaan kohtaan historian kuluessa osoitetusta kiinnostuksesta. Länsi-Balkanilla oli aina ollut suuri geopoliittinen merkitys Välimerelle suuntautuneiden jokien, jokilaaksojen ja niiden suuntaisesti rakennettujen teiden vuoksi. Sotilaallisella uhkalla ja sisäisellä uhkalla tarkoitetaan jugoslavialaisten omaa näkemystä maata vastaan kohdistuneesta uhkasta. Toteutunut eli todeksi osoittautunut sotilaallinen uhkahan tarkoittaa sotilaallisen voiman käyttöä, esimerkiksi hyökkäystä. Vain murto-osa koetuista uhkakuvista realisoituu käytännössä. Tämä ei kuitenkaan alenna esimerkiksi jugoslavialaisen näkemyksen arvoa. Vaikka tässä tutkimuksessa käsitelty uhka siten onkin ihmisten ja valtioiden subjektiivinen käsitys heitä vastaan kohdistuvasta uhkasta, se on tutkimuksellisesti arvokas, koska sen perusteella kehitettiin sotataittoa sekä rakennettiin asevoimia.

3.1 Toisesta maailmansodasta Kominform-välirikoon

Sodan päätyttyä Jugoslavia omaksui Itä-Euroopan maista kaikkein nopeimmin neuvostomalliset hallinnon ja talouselämän käytännöt. Jugoslavian ja Neuvostoliiton suhde oli vakiinnutettu 12.4.1945 solmitulla ystävyys-, avunanto- ja yhteistyösopimuksella. Sopimuksen mukaan Neuvostoliiton oli määrä avustaa Jugoslaviaa sotilaallisesti ja taloudellisesti. Neuvostoliitto oli kuitenkin haluton toimittamaan luvattuja määriä aseita ja varusteita. Vastaanotettu materiaali oli yleensä huonokuntoista, ja siitä veloitettiin jugoslavialaisten mielestä kohtuuttoman korkeita hintoja. Varaosien toimitusvaikeudet olivat jatkuvia. Neuvostoliitto halusikin, että Jugoslavia ylläpitäisi vain pientä armeijaa, joka liitettäisiin kriisin sattuessa Neuvostoliiton johtamaan kansainväliseen puna-armeijaan. Suuremman armeijan tarpeettomuutta perusteltiin vakuuttamalla, että Neuvostoliitto kyllä tarpeen vaatiessa puolustaisi Jugoslaviaa.³⁴¹

³⁴¹ Batović, s. 2; Vego (1980), s. 15.

Vuosien 1945–1947 konkreettiset sotilaalliset uhkat Jugoslaviaa kohtaan aiheutuivat Triestestä, Kärnteniä³⁴² ja Makedonian rajoja koskeneista riidoista rajanaapurien, käytännössä Italian, Itävallan sekä Bulgarian kanssa. Triesteen liittyneet kiistat johtuivat sekä Italian alueellisista tavoitteista että liittoutuneiden tukikohta- ja kauttakulkutarpeista. Asia oli noussut ensimmäisen kerran esille jo toukokuussa 1945, jolloin edes jonkinlaisen yhteistoiminnan onnistuminen liittoutuneiden ja jugoslaviaalaisten joukkojen välillä sekä ennen kaikkea yhteenottojen välttäminen vaati erillisen kirjallisen käskyn Titolta. Jugoslaviaalaisviranomaisten suhteet sekä yhdysvaltalaisiin että brittiläisiin joukkoihin kärjistyivät Istriian alueella vuodesta 1945 alkaen siinä määrin, että Tito päätti maan taistelevan mahdollisessa tulevassa sodassa rinta rinnan Neuvostoliiton kanssa. Päätökseen vaikuttivat myös Euroopassa vallinnut yleinen lännen ja idän vastakkainasettelu sekä Jugoslavian ja Neuvostoliiton läheinen liittolaisuus. Ilman Triesten kriisiäkin olisi vaikeata kuvitella sellaista sotilaallista konfliktia vuoden 1945 tilanteessa, jossa Jugoslavia olisi asettunut Neuvostoliittoa vastaan. Kiista Triestestä kiihtyi uudelleen vuonna 1953 ja jatkui Italian kanssa aina vuoteen 1954 asti.³⁴³

Vuosina 1948–1950 raportoitiin eri puolilla maata peräti yli 1 000 rajataphtumaa. Jugoslavia ampui alas kaksi yhdysvaltalaisista kuljetuskonetta elokuussa 1946. Jännitteistä huolimatta mikään edellä mainituista maista ei ollut todellisuudessa haastamassa sotilaallisesti Jugoslaviaa. Jugoslavian rajakiistat Italian ja Itävallan kanssa eivät olleet länsivaltojen näkökulmasta erityisen vakava ja tärkeä kysymys, koska esimerkiksi 1950-luvun alussa alkaneet ase-toimitukset Yhdysvalloista eivät kokonaan katkenneet – tilapäisesti tosin keskeytyivät. Makedonian kiistat pysyttelivät erimielisyyksistä huolimatta vain taustalla, vaikka osallisina olivat Jugoslavian lisäksi Bulgaria ja Kreikka.³⁴⁴

Neuvostoliiton tai sen valtapiiriin kuuluneiden Itä-Euroopan valtioiden, pois lukien Bulgaria, ei siis nähty olevan uhkana, vaan länsimaiden ja nimenomaan Yhdysvaltojen tai Ison-Britannian. Pelkona oli suurvalta-armeijan hyökkäys edellä mainituilla alueilla maavoimien ja Adrianmeren rannikolla merivoimien toimesta. Makedonian raja-alueisiin liittyvät kiistat koskivat käytännössä vain Bulgariaa, eivät Kreikkaa. Maakunnan nimeen liittyvät kiistat Kreikan kanssa nousivat esiin vasta Jugoslavian hajoamisen jälkeen. Jugoslaviassa muistettiin Bulgarian rooli Saksan liittolaisena sekä Makedonian osien miehittäjänä.

Jugoslaviaalaiset ymmärsivät hyvin, että maan halki kulki Alpeilta Adriannerelle 1 000 km pitkä ja 250–500 km leveä käytävä, joka itse asiassa erotti muodostumassa olevat sotilaalliset liittoutumat toisistaan. Sen nähtiin olevan Jugoslavian turvallisuuden heikoin elementti ja samalla tärkein asia. Geostrategia liittyi neljään Jugoslavian maa- tai merialuetta koskevaan piirteeseen. Alueen läpi kuljivat reitit Euroopasta kohti Lähi-itää, Välimerä ja Pohjois-Afrikkaa. Merellisen aseman vuoksi Välimeren tapahtumat vaikuttivat suoraan myös Jugoslaviaan. Välimeri oli merkittävä öljyvarojensa vuoksi. Tärkeä piirre oli myös se, että Balkanin alueen maita oli mukana molemmissa sotilaallisissa

³⁴² Kärnten on Itävallan maakunta.

³⁴³ Windhausen, s. 249; Roberts, s. 125; Dimitrijević (1996), s. 582; Batović, s. 2; Anić, s. 103; Tito (1966), s. 302–303; Zametica, s. 34; Petković, s. 104.

³⁴⁴ Ibid. – 39 prosenttia Makedoniaksi katsotusta historiallisesta alueesta sijoittui Jugoslavian Makedonia-nimisen tasavallan alueelle. Aluetta kutsuttiin nimellä ”Vardarin Makedonia”. Bulgarian alueelle historiallisesta Makedoniasta sijoittui 10 prosenttia, nimeltään ”Pirinin Makedonia”. Kreikkaan kuului Makedonian suurin osuus, 51 prosenttia, nimeltään ”Aegean Makedonia”.

liittoutumisissa. Jugoslaviassa sijaitti myös useita lentokenttiä ja sen läpi kulki useaan tärkeään suuntaan johtavia teitä. Näiden syiden ja sotilasmaantieteellisten perusteiden kerrottiin vaikuttaneen muun muassa asevoimien kehitykseen sekä organisaatioihin, operatiivisiin menetelmiin, koulutus- ja varustejärjestelmiin sekä puolustusvalmisteluihin.³⁴⁵ Geostrategiset ja sotilasmaantieteelliset tekijät olivat näin osaltaan vaikuttamassa myös jugoslavialaisen sotataidon kehittämiseen.

Ulkoisen uhkan lisäksi koettiin myös sisäinen uhka. Syntyneiden asevoimien sisällä todettiin olevan useiden kymmenien tuhansien miesten vahvuinen, kotimainen "ideologinen vihollinen". Tarkemmin ei eritelty, olivatko kyseessä epäaitojen kommunistien vai nationalististen aineiden ryhmät. Jugoslavian armeija joutui heti sodan jälkeisinä vuosina taistelemaan alueellaan toimintakykyisinä selvinneiden yhteistoimintajoukkojen jäännösten kanssa, joita olivat muun muassa eversti Mihailovićin četnikit ja kroaattien ustaša- sekä domobranjoukot. Yksittäisiä kapinoivia bosnialaisia ryhmiä toimi vielä 1950-luvun alussa.³⁴⁶

Jugoslavian ja Neuvostoliiton välirikko ei voinut tulla yllätyksenä kummallekaan osapuolelle. Tietyt ilmiöt maiden suhteiden alkutaipaleelta lähtien eivät kerro luottavaisesta veljessuhteesta. Jo loppuvuodesta 1944 saatiin ensimmäisiä viitteitä ongelmista, kun jugoslavialaiset joutuivat lähettämään Neuvostoliittoon valituksia ensimmäisiä operaatioitaan Jugoslavian maaperällä toteuttaneiden neuvostojoukkojen käyttäytymisestä. Valitus sisälsi mainintoja useista raiskauksista ja ryöstöistä, joihin neuvostojoukkojen väitettiin syylistyneen edettyään Serbian läpi. Jugoslavian tunnetuimpiin kommunisteihin lukeutunut Edvard Kardelj huomautti asiasta Stalinille marraskuussa 1944. Stalin piti syytöksiä liioitteluna, loukkauksena ja henkilökohtaisena hyökkäyksenä itseään vastaan. Milovan Đilas kertoi kenraali N. V. Kornejevälle, neuvostoliittolaisten sotilasneuvonantajien päällikölle, etteivät Belgradin asukkaat voineet edes verrata tämän maanmiehien törkeää käyttäytymistä aiempien tukijoiden, brittiläisten upseereiden korrektiin toimintaan. Tätäkään kommenttia ei noteerattu, mutta Đilas joutui edellä mainittujen viittaustensa vuoksi pysyvään epäsuosioon Stalinin silmissä.³⁴⁷

Erään tulkinnan mukaan Kominform oli perustettu vastatoimena ei pelkästään Yhdysvaltojen käynnistämälle Marshall-avulle vaan myös Titon ja Jugoslavian kiusalliseksi koetulle kansalliselle, Neuvostoliiton johtamasta politiikasta eroavalle suuntaukselle. Kominformin päämajan perustamisella Belgradiin on arveltu olleen maan poliittiseen valvontaan liittyneitä tavoitteita. Neuvostoliitto koki Jugoslavian jatkavan tuomittavaa käyttäytymistä myös Kominformin puitteissa, kun sen edustajat rohkenivat järjestön kokouksessa arvostella Andrei Ždanovia yksinvaltaisesta käytöksestä. Stalin ei pitänyt esitetystä kritiikistä.³⁴⁸

³⁴⁵ Petković, s. 99; Seferović (1977) s. 61–62.

³⁴⁶ Dimitrijević (1996), s. 582; Petković, s. 99–100 ja 103.

³⁴⁷ Montefiore, Simon Sebag: Stalin – Punaisen tsaarin hovissa. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 2008, s. 477; Clissold (1975), s. 42 ja 105; Dimitrijević (1996), s. 588. – Dimitrijevićin tiedot pohjautuvat Edvard Kardelj'n teokseen *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957* (Taistelu itsenäisyydestä ja uuden Jugoslavian synty 1944–1957, Belgrad–Ljubljana 1980) sekä Robert Lee Wolfin kirjaan *The Balkans in Our Time*, New York 1967. Clissoldin mukaan raiskauksia oli raportoitu 121, joista 111:ssä tapauksessa uhri oli myös surmattu. Väkivaltaisia varkauksia oli ilmoitettu 1 204.

³⁴⁸ Montefiore, s. 566 ja 571; Valta ja Karjalainen, s. 30.

Vuoden 1948 alussa jugoslavialaisen sotilasdelegaation ollessa Moskovassa neuvottelemassa uusista sotatarviketoimituksista ja teknisestä tuesta, oli havaittavissa selvä suhteiden viileneminen. Kokoukset pidettiin painostavan ilmapiirin vallitessa, ja molemmat osapuolet suhtautuivat epäluuloisesti neuvottelukumppaniinsa. Uusista toimituksista ei saatu sovittua.³⁴⁹

Eräät jugoslavialaisten sotilashenkilöiden ja poliisien Neuvostoliitossa tapahtuvan koulutuksen yhteydessä ilmenneet seikat aiheuttivat niin ikään vakavan särön maiden suhteisiin. Neuvostoliittolaiset yrittivät järjestelmällisesti värvätä agentteja ja siinä usein onnistuivatkin. Jugoslavian armeijan turvallisuuspalvelun arvion mukaan sodan aikana neuvostokoulutusta saaneista jugoslavialaisista koulutettavista jopa 1 020 suostui neuvostoasiamiehiksi. Välikrikon tapahtuessa Neuvostoliitossa oli 1 964 jugoslavialaista, ja heistä 342 halusi jäädä maahan. Dimitrijević kuvaa *Oružane snage Jugoslavije 1941–1981* (1982) teokseen tukeutuen, että neuvostovärväys oli "värvääjän painajainen, sillä jugoslaavit pysyivät tiukan lojaalina omaa maataan kohtaan. Jos kuitenkin lähes 20 prosenttia välikrikon hetkellä värväyksen kohteena olleista jugoslavialaisista vaihtoi kotimaataan ja sodan aikana koulutetuista yli tuhatta sotilasta pidettiin Neuvostoliiton asiamiehinä, ei värväystä voitane pitää epäonnistuneena.³⁵⁰

Jugoslavian oma itsenäinen Balkanin politiikka alkoi häiritä Neuvostoliiton omia suunnitelmia alueen suhteen. Titon rooli vähensi Stalinin auktoriteettia erityisesti Bulgariassa ja Albaniassa. Stalin vastusti erityisesti suunnitelmaa Balkanin liittovaltiosta. Suunnitelma oli Bulgarian johtajan Dimitrovin ja Titon idea, eikä sille ollut edes kysytty Stalinin lupaa. Milovan Đilas ja Edvard Kardelj pyrkivät vielä tammikuussa 1948 neuvottelemalla saamaan liitolle Neuvostoliiton hyväksynnän, mutta tuloksetta. Stalin oli tuotunut yrityksestä ja vastasi: *"Kun minä sanon ei, niin se tarkoittaa ei!"* Pravda tuomitsi kaavailut Balkanin liitosta 28. tammikuuta 1948. Jugoslavian sotilaallinen ja taloudellinen tuki Kreikan kommunisteille ei myöskään ollut saanut Neuvostoliiton hyväksyntää. Stalin oli päättänyt luovuttaa Kreikan lännelle. Siksi Titon itsenäinen ja Neuvostoliiton suunnitelmista poikkeava politiikka ärsytti Stalinia. Sodan päätyttyä alkaneen yhteiskunnan rakenteiden neuvostomallisen uudelleen perustamisen jälkeen Jugoslavia itse ei ollut enää halukas sallimaan Neuvostoliiton pyrkimystä maan talouselämän hallintaan eikä myöskään Neuvostoliiton sotilas- ja turvallisuuselimien sijoittamista Jugoslavian maaperälle.³⁵¹

Edvard Kardelj sai kuulla 10. helmikuuta 1948 Stalinin tavatessaan yhä kiihtyvää arvostelua Jugoslavian asenteesta maiden välisessä sotilaallisessa yhteistyössä. Konkreettisenä esimerkkinä Stalin käytti Jugoslavian aikomusta lähettää jalkaväkidivisioonaa tai kaksi Albaniaan mahdollisen Kreikan kuningaskunnan aiheuttaman uhkan varalta. Tätä tietoa ei ollut välitetty Neuvostoliitolle, koska asiasta kertomisen katsottiin kuuluvan Albanialle itselleen. Albania oli muodostunut sodan jälkeen lähes Jugoslavian satelliittivaltioksi maiden erittäin läheisten suhteiden ansiosta.³⁵² Neuvostoliitto ei ollut tottunut tällaiseen asenteeseen miehittämiensä Itä-Euroopan valtioiden taholta, eikä niiltäkään mailta, joita se piti muilla tavoin kiinteässä otteessaan.

³⁴⁹ Dimitrijević (1996), s. 587–588; Copper ja Papp, s. 21.

³⁵⁰ Dimitrijević (1996), s. 588–589.

³⁵¹ Batović, s. 2; Montefiore, s. 571–572; Valta ja Karjalainen, s. 30; Clissold (1975), s. 48–49; Backgrundten till Stalin–Tito-striden: Sovjet önskade flottbas i Pola vid Adriatiska havet i femtio år. Stockholms-tidningen den 10. aug. 1948.

³⁵² Dimitrijević (1996), s. 590; Zametica, s. 56; Clissold (1975), s. 50.

Tilanne kärjistyi lopulta siihen, että 18. maaliskuuta 1948 Neuvostoliiton puolustusministeri marsalkka Nikolai Bulganin lähetti sotilasneuvonantajien päällikölle, kenraali Obraskoville sähkeen, jossa käskettiin lopettaa yhteistoiminta maiden välillä. Kaikki neuvonantajat ja kouluttajat tuli vetää maasta heitä kohtaan osoitetun vihamielisyyden vuoksi. Tito yritti kaksi päivää myöhemmin nootillaan rauhoittaa konfliktia, mutta vastauksena oli vain 27. maaliskuuta aloitettu, Jugoslavian kommunisteja vastaan osoitettu julkisten syytöskirjeiden sarja. Marras-toukokuussa vuonna 1948 lähetetyt neljä kirjettä ennakoivat Kominformin tulevaa päätöstä. Eräs kirjeistä oli peräti kahdeksansivuinen, ja sen olivat allekirjoittaneet Stalin sekä Molotov. Kirjeessä vihjailtiin Titon syyllistyneen trotskilaisuuteen. Jugoslavia torjui kirjeessä esitetyt syytökset 12. huhtikuuta.³⁵³

Neuvostoliitto yritti edellä mainituilla kirjeillään painostaa voimakkaasti Jugoslavian kommunistista puoluetta taipumaan asetettuihin vaatimuksiin. Kominformin 2. kokous alkoi 19. kesäkuuta 1948 Bukarestissa Romaniassa. Painostuksen voimakkuus kasvoi, kun Andrei Ždanov pohjusti kokouksen asialistan erästä tärkeintä aihetta mainitsemalla puheenvuorossaan: ”*Hallussamme on tietoa, että Tito on imperialistien vakooja.*” Kominformin päätöslauselma 28. kesäkuuta 1948 vaati muutoksia Jugoslavian kommunistisen puolueen johdossa, mikäli se ei myöntäisi esitettyihin vaatimuksiin. Poliittisen ja ideologisen painostuksen lisäksi Neuvostoliitto sekä muut Itä-Euroopan maat asettivat Jugoslavian taloussaartoon. Näillä toimenpiteillä ei kuitenkaan ollut vaikutusta, vaan puolue ja pääosa kansasta antoi tukensa Titolle. Kun poliittiset ja taloudelliset keinot olivat osoittautuneet voimattomiksi, tulkitsivat jugoslavialaiset Neuvostoliitolla olevan jäljellä enää vain sotilaallisten toimet. Kominform kannusti julkisesti Jugoslavian kommunistien ”lojaaleja aineksia” vallankaappaukseen. Puna-armeijan kerrottiin odottavan marssivalmiina maan rajoilla ja kykenevän käskystä tunnin kuluessa valtaamaan Belgradin.³⁵⁴

Heti vuoden 1948 kesäkuussa tapahtuneen välirikon jälkeen Neuvostoliitto yllytti Unkaria, Albaniaa ja Bulgariaa painostamaan poliittisesti Jugoslaviaa. Neuvostoliiton suoraa sotilaallista hyökkäystä pidettiin mahdollisena ja vuonna 1951 lännessä jopa todennäköisenä. Konkreettisenä osoituksena Neuvostoliiton uhkasta olivat voimakkaat vaatimukset laivastotukikohdasta Dalmatian rannikolla.³⁵⁵

Unkarilainen loikkarikenraali Béla Király on useassakin yhteydessä esittänyt selvityksensä Unkarin armeijan vuosina 1949–1951 laatimista operatiivisista suunnitelmista ja toteutetuista hyökkäysvalmisteluista. Hänen esittämänsä viittaukset hyökkäysvalmisteluihin on kuitenkin jälkikäteen perustellusti tutkimuksen kautta kiistetty. Unkarin armeijan materiaalisen valmiuden kehittyminen sekä Jugoslaviaa vastaan laaditut todelliset operatiiviset suunnitelmat ajoittuvat vasta vuosiin 1952–1955.³⁵⁶ Riippumatta tietojen lopullisesta todenperäisyydestä, loikkarin kertomukset vuonna 1951 aiheuttivat sekä lännessä että julkisuuteen tultuaan myös Jugoslaviassa uhkan tunteen voimistumisen

³⁵³ Dimitrijević (1996), s. 590; Montefiore, s. 572; Valta ja Karjalainen, s. 30.

³⁵⁴ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 16 ja 193; Montefiore, s. 574; Kominform beordrar revolt mot Tito – Röda armén marschklar vid jugoslaviska gränsen. Stockholms-tidningen 29. juni 1948.

³⁵⁵ Windhausen, s. 250; Roberts, s. 125; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 43; Stockholms-tidningen den 10. aug. 1948.

³⁵⁶ Ritter, László: War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategies, [tutkielma], <<http://www.php.isn.ethz/collections/coll_tito/intro.cfm?navinfo=15463>> (viitattu 7.6.2009), s. 2–22.

– jota tosin käynnistynyt sotilaallinen yhteistyö Yhdysvaltojen kanssa osaltaan vaimensi. Yhteistyön tuomalla turvallisuuden tunteella oli myös kääntöpuolensa, koska lähentyminen lännen kanssa katsottiin todisteeksi aiemmin esitetyille syytöksille ja vahvistukseksi Jugoslavian petturuudelle.

Välirikko häytti merkittäväällä tavalla Neuvostoliiton strategisia mahdollisuuksia Balkanin suunnalla. Adrianmeren rannikko ja Alppien eteläosa eivät enää olleet Neuvostoliiton vaikutusalueen uloin linja. Arvaamatonta Albaniaa lukuun ottamatta ei neuvostoliittolaisilla ollut enää tukeutumismahdollisuuksia Adrianmeren rannikolla. Kiinan ja Neuvostoliiton välien katkettua vuonna 1961 Kiinan vaikutusvalta Albaniaan kasvoi niin suureksi, ettei tukeutuminen ollut enää lainkaan mahdollista. Adrianmeren itärannikon satamilla oli Neuvostoliitolle ja sen merivoimille strateginen merkitys. Mikäli satamaa ei ollut, heikkenivät merivoimien mahdollisuudet uhata Pohjois-Atlantin puolustusliiton eteläistä siipeä oleellisesti. Neuvostoasevoimien oli aloitettava uusi suunnittelu Balkanin suhteen – nyt oli pitäydyttävä vain Balkanin keskiosiin tukeutuvassa puolustuksessa. Neuvostoliiton vaikutusmahdollisuudet Balkanilla ja koko Välimerellä heikentyivät. Laivaston tukeutumismahdollisuuksien merkitys kasvoi 1970-luvun alussa vielä entisestään Neuvostoliiton menetettyä laivastotukikohtansa myös Egyptissä.³⁵⁷ Neuvostoliiton vaatimukset laivastotukikohtasta ja lähinaapurien välityksellä tapahtunut painostus koettiin Jugoslaviassa todellisina uhkina.

Myös puolustusratkaisulla oli vaikutusta Neuvostoliiton ja Jugoslavian välirikoon vuonna 1948. Vaikka Jugoslavian erottaminen Kominformista johtui etupäässä poliittisista ja taloudellisista syistä, löytyi taustalta sotilaallinen aspekti. Neuvostoliitto katsoi pystyvänsä manipuloimaan perinteistä, pienehköä kansallisarmeijaa helpommin kuin esimerkiksi eri tasavaltoihin hajautettuja ja miesmäärältään suuria alueellisen puolustuksen joukkoja. Jugoslavian poliittinen johto ymmärsi myös suhteellisen nopeasti, että maan täysi riippuvuus neuvostoliittolaisesta aseistuksesta, teknisestä varustuksesta sekä teknisistä asiantuntijoista vähensi oman kansallisen armeijan riippumattomuuden ole-mattomiin. Kaiken lisäksi samaan aikaan paljastui jo edellä esitetty Neuvostoliiton laaja agenttien verkoston muodostamisyritys Jugoslavian asevoimissa. Jugoslaviaalaisten turvallisuudentunnetta ei myöskään lisännyt Stalinin tokaisu: "*Minun tarvitsee vain nostaa pikkusormeani, eikä Titoa enää ole.*"³⁵⁸

Välirikon jälkeen Jugoslavian armeija ryhmitettiin kommunististen naapurivaltioiden rajoille. Maa julistettiin sotatilaan. Edvard Kardelj lausui loppuvuodesta 1948: "*Taistelu elämästä tai kuolemasta on alkanut.*" Maa oli kohdannut vakavimman sodanjälkeisen kriisinsä.³⁵⁹

Neuvostoliitto oli sotilasneuvonantajiansa kautta saanut käyttöönsä kaiken mahdollisen Jugoslavian asevoimia koskevan tiedon, kuten asevoimien tilanteen, upseeriston ja muu henkilöstön, varustuksen sekä sotajaotuksen. Tämän vuoksi Jugoslavian asevoimat toteutti jo toukokuussa 1948 *Čelik*-nimisen (*Teräs*) suunnitelman. Suunnitelmassa kaikki asevoimien yksiköt numeroitiin uudelleen ja moni sijoitettiin kokonaan uudelle paikkakunnalle.³⁶⁰

³⁵⁷ Milivojević, s. 192; Vego, s. 14; Batović, s. 7, 10 ja 22–23.

³⁵⁸ Windhausen, s. 250; Montefiore, s. 572; Clissold, Stephen (toim.): A Short History of Yugoslavia. Cambridge, Great Britain 1966, s. 7.

³⁵⁹ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 16; Dimitrijević (1996), s. 592; Vego (1980), s. 15; Johnson, A Ross: Yugoslav Total National Defence. Survival 15(1973)2, s. 54.

³⁶⁰ Dimitrijević (1996), s. 591; Petković, s. 104.

Neuvostoliitto oli onnistunut värväämään jugoslavialaisista sotilashenkilöistä runsaasti vakoojia. Vakoojien aiheuttama uhka konkretisoitui 11. elokuuta 1948, kun kahden jugoslavialaisen – ja julkisesti montenegrolaisiksi määritellyn – kenraalin sekä yhden everstin väitettiin yrittäneen paeta Jugoslaviasta Neuvostoliittoon Romanian rajan kautta ja epäonnistuneen. Entinen partisaaniarmeijan esikuntapäällikkö, kenraali Arso Jovanović sekä kenraali Slavko Rodić saivat surmansa, ja eversti Vlado Dapčević vangittiin kolme viikkoa myöhemmin. Myös kenraalimajuri Pero Popovodan väitettiin kuuluneen ryhmään. Tapahtuman seurauksena useita Neuvostoliiton Belgradin suurlähetystön edustajia, ilmeisesti tiedustelupalvelu NKVD:n virkailijoita, poistui maasta. Neuvostoliitto ylläpiti loikkaamisessaan onnistuneiden ja jo alkuaan välirikon tapahtuessa neuvostokoulutuksessa olleiden neuvostomielisten jugoslaavien avulla Moskovassa toiminutta *Jugoslavian kommunistista puoluetta*. Toimintaa laajennettiin myös ulkomaille KGB:n otettua yhteyttä kroaattiemigranttien keskuuteen perustettuun järjestöön *Kroatian kommunistiseen puolueeseen ulkomailla* ja ryhdyttyä tukemaan sitä.³⁶¹

Neuvostoliiton ja sen liittolaisten asevoimien hyökkäys oli konkreettisin ja merkittävin sotilaallinen uhka, jonka jugoslavialaiset tunsivat kohdistuvan maataan kohtaan vuosina 1948–1955. On esitetty väitteitä, että Neuvostoliitto olisi vuoden 1949 puolessavälissä tehnyt jo päätöksenkin hyökkäyksen aloittamisesta ja että se olisi viime hetkellä peruutettu. Jugoslavian tiedustelupalvelun saamien tietojen mukaan seitsemän neuvostodivisioonaa olisi ryhmitetty Unkarin ja Romanian rajoille. Myöhemmin on tosin käynyt ilmi, että kyseessä olisi ollut ainoastaan 2. kaartin moottoroidun divisioonan voimannäytönomainen siirtäminen unkarilaisille kasarmeille täydennettäväksi. Jugoslavian parlamentin puhemies Vladimir Dedijer kertoi parlamentille toukokuun puolessavälissä vuonna 1950 koko kevään jatkuneista neuvostoliittolaisten joukkojen keskittämisistä Jugoslavian rajoille.³⁶²

Sotilaalliseen painostukseen liittyneitä havaintoja oli joka tapauksessa tehty runsaasti. Ne olivat alkaneet marsalkoiden Voroshilov ja Bulganin pidettyä Budapestissa sekä Prahassa voimakkaat Jugoslavian-vastaiset puheensa. Neuvostojoukot olivat rakentaneet ponttonisiltoja Tonavan yli Romanian ja Bulgarian välisellä rajalla. Romanian Timisoaraan rakennettavan sotilaslentokentän töitä oli nopeutettu. Neuvostoliittolaiset panssariyksiköt järjestivät voimannäytön Bulgarian pääkaupungin Sofian kaduilla 4. toukokuuta. Bulgarian sotilaiden keskuuteen oli levitetty Jugoslavian-vastaisia lentolehtiä. Korean sodan oltua käynnissä kolme viikkoa kasvoi uhka entisestään myös

³⁶¹ Dimitrijević (1996), s. 591; Clissold (1975), s. 57; Bebler, Anton, A: The Yugoslav People's Army and the Fragmentation of a Nation. Military Review August 1993, s. 51; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 17 ja 44; Klugmann, James: From Trotsky to Tito. [www-artikkeli]. <<<http://www.plp.org/books/Stalin/node145.html>>> (viitattu 3.1.2005). – Kyseinen internet-sivu perustuu edellä mainittuun Klugmannin teokseen (Lawrence & Wishart, Lontoo 1951). Dapčevićin elämäntarina, tai ainakin siitä kertovat tarinat, ovat varsin värikkäitä. Hän oli tekemisissä Espanjan sisällissodan värväyksen kanssa, taisteli partisaanina saksalaisia ja italialaisia vastaan ja kärsi vangitsemisensa jälkeen muun muassa Goli Otokin, Stari Gradiskan ja Bilecan vankileireillä, kunnes onnistui lopulta pakenemaan Albanian kautta Neuvostoliittoon. Hän sekaantui Yhdysvaltojen-vastaiseen toimintaan Kuubaan ja Vietnamiin liittyen. Länsimaihin muutettuaan hän selviytyi väitetyistä Jugoslavian salaisen poliisin murhayrityksestä vuonna 1973, mutta hänet kidnappattiin saman tahon toimesta vuonna 1975 ja tuomittiin vankilaan. Kärsittyään tuomiota 13 vuotta hänet karkoitettiin Jugoslaviasta vuonna 1988. Dapčević palasi maahan vuonna 1990 ja ryhtyi julkisesti varoittamaan maata uhkaavan sisällissodan vaaroista. Hän kuoli vuonna 2001.

³⁶² Ritter, s. 3–5; Jugoslaviens slår larm: Bulgariska armé på väg. Stockholms-tidningen 13. juli 1950; Ryska trupperörelsen på Balkan vållar allvarlig oro i Belgrad. Dagens nyheter 17. mai 1950; Clissold (1975), s. 58.

Jugoslavian ja Bulgarian vastaisella rajalla. Heinäkuun puolessavälissä vuonna 1950 esille nousseet tiedot voimakkaan bulgarialaisen tykistön ja panssarivaunujen tukeman armeijan keskittämisestä otettiin tosissaan myös Yhdysvalloissa. Maan ulkoministeri varoitti hyökkäyksen Jugoslaviaan jo muutenkin kiristyneessä maailmantilanteessa olevan äärimmäisen vaarallista. Senaattori Lyndon B. Johnson esitti kansalliskaartin ja muiden reserviyksiköiden 832 000 sotilaan välitöntä palvelukseen käskemistä. Senaattori Pat McCarran vaati diplomaattisuhteiden katkaisemista Neuvostoliittoon ja sen satelliittivaltioihin.³⁶³ Vaikka osa edellä mainituista toimenpiteistä olisikin ollut vain Neuvostoliiton harhauttavaa propaganda- ja informaatiotosodankäyntiä tavoitteenaan sitoa lännen mielenkiintoa ja resursseja Eurooppaan Kaukoidän sijaan, oli Jugoslavian suhtauduttava viitteisiin vakavasti. Voidaankin olettaa, että uhkan lisääminen ja sotilaallinen painostus olivat osaltaan ajamassa Jugoslaviaa yhteistyöhön Yhdysvaltojen ja muiden länsimaiden kanssa.

Kuten usein ei-toivottujen poliittisten muutosten yhteydessä Itä-Euroopassa tai laajemminkin maailmassa 1940–1960-luvuilla myös avainhenkilöiden väkivaltaista eliminointia harkittiin tapana poistaa ilmenneet ongelmat. Neuvostoliitto suunnitteli aktiivisesti Titon salamurhaamista Jugoslavian ongelman ratkaisemiseksi kerralla. Lokakuussa 1952 Stalin käski täydentää aiemmin laadittuja suunnitelmia Titon murhaamiseksi, ja vielä helmikuussa 1953 hän oli keskustellut pääministerin tapaamisessa uudesta salamurhayrityksestä. Stalinin kuoltua hänen työpöydältään löydettiin muiden asiakirjojen seasta Titon jo vuonna 1950 lähettämä kirje, jossa luki: ”*Lakatkaa lähettämästä salamurhaajia perääni... Ellei tällainen lopu... lähetän oman mieheni Moskovaan ja sen jälkeen ei tänne tarvitse enää lähettää ketään.*”³⁶⁴

Neuvostoliiton kannustamana Jugoslavian rajanaapurit pyrkivät lisäämään painetta maata kohtaan. Jugoslavian *Čelik*-suunnitelman toimeenpanemisen seurauksena ensimmäiset paineen tunteet havaittiin kuitenkin päinvastaisessa suunnassa. Bulgarian hallitus joutui jo 24. heinäkuuta 1948 lähettämään huolestuneen sähkeen Stalinille ja Molotoville saatuaan tietoja Jugoslavian armeijan joukkojen ryhmittymuutoksista Bulgarian vastaisella rajalla. Bulgaria tulkitsi jugoslaviaalaisten joukko-osastojen muuttamiset uusille paikkakunnille Bulgariaan kuuluvan Pirinin Makedonian alueen valtaamiseen tähtääviksi keskityksiksi. Vaikka Bulgaria ei yleisesti ottaen ollut aktiivisin toimija kriisin aikana, sen sisäministeriö laati esityksen jugoslaviaalaisia agenteja vastaan toimeenpantavasta vastatiedusteluoperaatiosta 2. lokakuuta 1949. Agenttien väitettiin toimivan Pirinin Makedonian alueen liittämiseksi Jugoslaviaan.³⁶⁵

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Stalin’s Plan to Assassinate Tito. NKVD:n 1.1.1953 laatima suunnitelma. Julkaistu 11.6.1993 *Izvestija*-lehdessä. Cold War International History Project, Virtual Archive, Collection: Yugoslavia in the Cold War. Woodrow Wilson International Center for Scholars (WWICS). [www-dokumentti] <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B95B-96B6-17C-91678049A33832D9&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009); Montefiore, s. 526, 624, 628 ja 640; Sudoplatov, Pavel, Sudoplatov, Anatoli, Schechter, Jerrold L. ja Schechter, Leona P.: Stalinin erikoistehtävissä. Kiusallisen todistajan muistelmat. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1994, s. 9, 22, 477, 479–481 ja 519.

³⁶⁵ WWICS: Proposal re: Counter-intelligence operation *Traitör* against Yugoslav agents. Bulgarian sisäministeriön 2.10.1949 laatima esitys. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=607B4D96-96B6-175C-91D80B7F48FA4485&sort=collection&item=Cold%20War%20Origins>> (viitattu 7.6.2009); WWICS: Cipher Message from G. Dimitrov to I. Stalin and V. Molotov, 26.7.1948. Georgi Dimitrovin sähke Josef Stalinille ja Vjatsheslav Molotoville, aiheena Dimitrovin

3.2 Läntinen uhka säilyy tärkeimpänä suunnitteluperusteena

On kuitenkin erikoista, että vaikka edellä mainitut uhkat Neuvostoliiton ja sen liittolaisvaltioiden taholta koettiin varmuudella todellisiksi, Jugoslavian asevoimien operatiivinen suunnittelu siirtyi 1950-luvun taitteessa työskentelemään läntisen uhkan varalle tai oikeastaan jatkoi jälleen tätä työtä. Maa ei aikunut tehdä lopullista ideologista tai sotilasstrategista pesäeroa kommunististen ja sosialististen maiden ryhmästä. Läntiseen uhkaan valmistautuakseen oli Sotilasakatemia tiedusteluosasto jo vuonna 1949 laatinut selvityksen *Sodankäynnin sekä operaatioiden yleiset periaatteet amerikkalaisesta näkökulmasta* ja Korkeampi sotilasakatemia seuraavana vuonna Yhdysvaltojen armeijan hyökkäysoperaatioiden sekä puolustustaistelun toteuttamistavoista kertovat teokset. Myös Jugoslavian asevoimien käyttösuunta ja -periaatteet säilyivät entisellään.³⁶⁶

Operatiivisessa suunnittelussa oli merkille pantavaa se, että välirikko ei pitkällä tähtäimellä juurikaan vaikuttanut Neuvostoliiton liittolaisten rajoille sijoitettavien jugoslavalaisjoukkojen määrään tai uhkakuvaan. Vuonna 1950 laadittujen operatiivisten suunnitelmien yhteydessä tehtiin vaihtoehdot joukkojen uudeksi ryhmittämiseksi. Kiväärividivisioonien ja joidenkin prikaatien pysyvä sijoitus oli tuolloin sellainen, että pääosa joukoista sijaitsi jo rauhanaikana Sloveniassa ja Kroatian luoteisosissa Italian ja Itävallan vastaisella rajalla, yhteensä kuusi divisioonaa, sekä reservit niiden lähietäisyydellä. Itä-Bosnia oli lähes tyhjänä, ja Länsi-Bosniassa sekä Kroatian pohjoisissa osissa joukkoja oli vain vähän – ainakin suhteessa Italian vastaiseen rajaan. Myös Koprivcinasta itään aina Romanian rajalle ulottuva Unkarin vastainen raja oli vähäisellä miehityksellä. Makedoniassa, Kreikan vastaisella rajalla joukkoja oli runsaasti.³⁶⁷

Myös arvio vihollisen toiminnasta tukee edellä tehtyä havaintoa. Siinä vihollinen suuntautui Slovenian ja Pohjois-Kroatian kautta kohti Jugoslavian sisäosia, siis hyökkäsi Italiasta ja Itävallasta. Sloveniassa Pohjois-Atlantin puolustusliiton joukkojen odotettiin etenevän Ljubljanaan ja jatkavan Zagrebiin, ja tämän jälkeen Slavonski Brodin kautta kohti Belgradia. Etelästä Jugoslaviaan hyökkäävä vihollinen tulisi Kreikan ja Albanian alueen kautta. Mereltä maihin nouseva vihollinen etenisi Sarajevoon Mostarin kautta sekä myös Titogradin–Višegradin suunnasta. Belgradiin vihollinen saapuisi myös suoraan etelästä Kruševacin kautta.³⁶⁸

Oletetut hyökkäyssuunnat todistavat, että vuonna 1950 pahimman uhkan Jugoslaviaa kohtaan koettiin suuntautuvan Pohjois-Atlantin puolustusliittoon kuuluvista valtioista. Länsivaltojen joukot olisivat käyttäneet osittain myös Itähuoli Jugoslavian armeijan uusista ryhmityksistä Bulgarian vastaisella rajalla. Alkuperäinen asiakirja Bulgarian Sofiassa, Valtion keskusarkistossa Fond 1-B, Record 7, File 1315. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5FAD7396-96B6-175C-9E199FDE2804747A&sort=Subject&item=Communist%20Party%20of%20Yugoslavia>> (viitattu 7.6.2009).

³⁶⁶ Napad armijskog korpusa armije SAD. Vojna Akademija JA, Katedra obaveštajne službe, Beograd 1950; Odbrana armijskog korpusa armije SAD. Vojna Akademija JA, Katedra obaveštajne službe, Beograd 1950. (Bibliografija – Izdanja vojnih škola JNA za oblast ratne vestine (1947–1987). Centar visokih vojnih škola os “ Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja, Beograd 1991, s. 501, 506 ja 511); Batović, s. 7; Zametica, s. 4.

³⁶⁷ A VII br. 448/50. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica. Piirros joukkojen rauhanajan sijoituksesta. Kartta ”3. kiväärividivisioonan ja joidenkin prikaatien pysyvä sijoitus”; Batović, s. 7.

³⁶⁸ A VII br. 449/50. Šeme neprijateljskih pravaca nastupanja i dislokacije naših jedinica, plan maksimum. Piirros vihollisen hyökkäyslinjoista ja joukkojemme sijainnit, maksimumisuunnitelma, kartta 3.

vallan ja Albanian maa-alueetta hyväkseen. On kuitenkin oletettava, että kyseinen suunnitelma on ollut vain osa operatiivisen suunnittelun kokonaisuutta – tuskin Unkarin, Romanian ja Bulgarian suuntaa olisi jätetty kokonaan huomiotta. Kominform-välirikon jälkeenhän Jugoslavian asevoimat joutui tekemään merkittävän työn joukkojen uudelleensijoittamiseksi kahdesta syystä: tehdäkseen Neuvostoliitolla olevat tiedot hyödyttömiksi ja vastatakseen uuteen uhkaan. Koska Neuvostoliiton värväämiä asiamiehiä ja muita sisäisiä vihollisia vastaan taistelu oli arkipäivää, ei Neuvostoliiton, Bulgarian ja Unkarin varalta laadittuja operatiivisia suunnitelmia ollut järkevää levittää laajemmalla jake-
lulla.

Samassa operatiivisen suunnittelun vaiheessa arvioitiin myös omat etenemismahdollisuudet kahden eri vaihtoehdon toteutuessa. Ensimmäisessä suunnitelmassa Jugoslavian armeijan hyökkäysnuolet suuntautuivat Kreikkaan ja Albaniaan. Puolustus sijoittui Adrianmeren rannikolle neljälle alueelle Valonan, Tiranan ja Shkoderin tasalla. Hyökkäysjoukkojen reservit oli sijoitettu Beratn länsipuolelle, Kičevon pohjoispuolelle, Skopjen ympäristöön ja kaupungin pohjoispuolelle sekä Štipin ympäristöön.³⁶⁹

Omat etenemismahdollisuudet pohjoisessa suuntautuvat Itävaltaan ja Italiaan. Ensimmäisessä vaiheessa oli tarkoitus edetä Goricaan, Triesteen, Grazin länsipuolelle, Graziin ja aivan Unkarin rajan suunnassa kohti pohjoista. Toisessa vaiheessa hyökättiin Videmiin, Beljakiin, Celoveciin, Knittenfeldiin ja siitä länteen sekä pohjoiseen. Kolmannen vaiheen tavoitteet kohdistuivat Venetsian, Vittorion, Cortina D'Ampezon, Lienzin, Zell am Seen ja Bad Ausseen suuntiin. Hyökkäyksen reservit sijoitettiin Ljubljanan ympäristöön ja kaupungin eteläpuolelle, Zagrebin ympäristöön sekä Varaždinista länteen.³⁷⁰ On merkille pantavaa, että tilanteessa, jossa Jugoslavia tunsii olevansa nurkkaan ahdistettuna vailla tukijoita, aikana, jolloin sen asevoimat oli pääosin huonokuntoisen sota-saalis- ja neuvostoliittolaismateriaalin varassa, se katsoi mahdolliseksi toimia hyökkäyksellisesti syvin tavoittein. Kuitenkaan, kuten viidennessä luvussa tarkemmin kerrotaan, Jugoslavian asevoimien materiaalitilanne ei vuonna 1950 olisi mahdollistanut laajempia hyökkäysoperaatioita.

Suunnitelmassa otettiin huomioon myös se, että maa joutuisi puolustautumaan suurinta mahdollista vihollishyökkäystä vastaan, mutta kuten aiemmista osista ilmenee, vain pohjoisesta, etelästä ja mereltä päin. Asevoimista oli tarkoitus perustaa länsirintama, etelärintama, Adrianmeren rintama, kolme rannikkorintamaa sekä strategiset reservit Belgrad–Kruševac–Tuzla–Brod–Osijek–Novi Sad alueelle. On mainittava erikseen, että etelärintaman joukkoja oli suunniteltu ryhmitettäväksi Albanian alueelle aina Tiranan eteläpuolella saakka. Jokaisella rintamalla oli omat rintaman reservit. Mitään joukkoja ei ollut ryhmitettynä Unkarin tai Romanian suuntaan.³⁷¹ Sekä arvio todennäköisistä vihollisen hyökkäyssuunnista että arvio omista toimintamahdollisuuksista viittaavat siihen suuntaan, että Jugoslavia oli vielä välirikonkin aikana sitoutunut sosialististen maiden rintamaan. On toki mahdollista, että kyseessä oli harhautussuunnitelma, jolla pyrittiin luomaan edellä mainittu kuva Jugoslavian kansanarmeijan aikomuksista.

Minimi-suunnitelmassa joukot ovat rauhanaikaisilla alueillaan eikä mainittavia muutoksia ollut suunniteltu. Maavoimia oli ajateltu johdettavaksi maa-

³⁶⁹ Ibid., kartta 4.

³⁷⁰ Ibid., kartta 5.

³⁷¹ Ibid., kartta 7.

voimien neljän sotilasalueen järjestelmällä (*Kopnena Vojna Oblast II, III, V ja VII*).³⁷²

Läntiset tiedotusvälineet ja yhdysvaltalainen propaganda eivät hälventäneet Jugoslavian sosialististen naapurimaiden kokemaa uhkaa. Ainakin kahdessa 1950-luvun yhdysvaltalaisessa uutisfilmissä, tosin varsin propagandistisesti sävyttyneessä, katsottiin Jugoslavian kuuluvan läntiseen leiriin. Rautaesiripun syntymistä kuvanneissa filmeissä Jugoslavia oli osa Euroopan kahtiajaon etulinjaa, mutta lännen puolella ja itää vastaan. Sosialistisiin ja Varsovan liiton maihin suunnattuja Radio Vapaan Euroopan lähetyksiä ei myöskään koskaan suunnattu Jugoslaviaan. Yhdysvaltojen 1950-luvulla harjoittamassa patoamispolitiikassa Jugoslavia luettiin osaksi Yhdysvaltojen puolustusjärjestelmää.³⁷³

Yhdysvaltojen positiivinen suhtautuminen Jugoslaviaan ja sotilasmateriaalia koskenut yhteistyö heijastui myös pohdintoihin Yhdysvaltojen asevoimien käyttömahdollisuuksista Balkanilla. Vaikka käytössä ollut lähteistö ei mahdollista lännen todellisiin operatiivisiin suunnitelmiin perehtymistä, jotain ajateltavan muutoksesta kertoo edellä mainitun tiedotusmateriaalin lisäksi Yhdysvaltojen armeijan Panssarikoulun, *Armored Schoolin*, panssariupseereiden jatkokurssilla vuosina 1951 laadittu tutkimusraportti. Tutkimusraportin otsikko oli *Suunnitelma panssariarmeijakunnan käytöstä Balkanilla*. Raportissa arvioitiin panssariyhtymän käyttömahdollisuuksia tilanteessa, jossa Neuvostoliitto ja sen satelliittivaltiot olivat valloittaneet koko Länsi-Euroopan Espanjaa ja Brittein saaria lukuun ottamatta. Vaikka koko operaation tavoitteena oli edellytysten luominen merioperaatioille Mustallamerellä valtaamalla Dardanellit ja Bosporinsalmi, muodostivat sotatoimien ensimmäisen vaiheen Adrianmeren rannikolle tehtävä maihinnousu sekä eteneminen Tonavan ylimenopaikoille. Ensimmäisen vaiheen menestyksen eräänä ennakkoehtona esitettiin voimakas partisaanitoiminta.³⁷⁴ Maihinnousun suunnitteleminen Jugoslavian rannikolle kertoo luottamuksesta siihen, että alueella olisi jokin luotettava sotilaallinen voima, joka kykenisi kiistämään Neuvostoliiton sekä sen liittolaisten hallinnan rannikosta ja maa-alueesta ainakin ajallisesti ja paikallisesti. Rannikko ei ominaisuuksiltaan ollut sellaiselle sotatoimelle paras mahdollinen. Panssariyhtymän suuntaaminen vähäteisen ja vuoristaisen alueen läpi ei ollut mahdollista, jos vastassa olisi puolustukseen valmistautunut vihollinen. Jos partisaanit kykenivät häiritsemään ja hetkittäin jopa estämään saksalaisten sekä sen liittolaisten panssaroitujen joukkojen toimintaa Jugoslaviassa vuosina 1941–1945, saattaisivat partisaanit nyt pystyä vastaavasti mahdollistamaan yhdysvaltalaisen panssarijoukkojen toiminnan samalla alueella. Viidennessä luvussa kuvataan Yhdysvaltojen ja Jugoslavian sotilaallisen yhteistyön yksityiskohtia, muun muassa yhdysvaltalaisen korkeampien upseereiden saamaa positiivista kuvaa Jugoslavian kansanarmeijan ammattitaidosta.

³⁷² A VII br. Br. 450/50. Šeme stalne mirnodopske dislokacije jedinica, plan minimum; A VII Br. 451/50. Šeme komandovanja i razvoja JRV i dislokacije operativnih jedinica JRV.

³⁷³ Historiaa: Radio vapaa Eurooppa. Dokumenttielokuva. Tangram/MDR/BR/ARTE, Saksa. Lähetetty 18.11.2009, Yleisradio TV 1; Batović, s. 3.

³⁷⁴ A Plan for The Employment of an Armored Corps in the Balkans. A Research Report prepared at the Armored School Fort Knox, Kentucky 1951–1952. United States Army, Armored School. Fort Knox, Kentucky April 1952 s. 1–6.

3.3 Molemmin puolin koettu uhka

Jugoslavian 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alussa kokeman uhkan edustajista maan rajanaapureiden joukosta kannattaa ottaa esimerkiksi Unkari. Unkari ei suhtautunut 1950-luvun alussa naapurimaahansa Jugoslaviaan lainkaan myötämielisesti, vaan se käytti osana Kominformin rintamaa äärimmäisen kovaa retoriikkaa. Unkarin sodanjälkeisten asevoimien uudelleen perustamisen kuvauksessa asevoimien johtotehtävien kerrottiin olleen aluksi ”... *titolaisten, amerikkalaisten, brittiläisten ja muiden vakoojien hallussa.*” Yli tuhannesta ei-toivotusta upseerista oli hankkiuduttu eroon, mutta Unkarin asevoimien materiaallinen valmius ei ollut vuonna 1950 riittävällä tasolla välittömien hyökkäyksellisten sotatoimien aloittamiseen. Puutteet olivat merkittävät, ja maa oli täysin riippuvainen Neuvostoliiton tuesta.³⁷⁵

Unkarin asevoimien uhkakuviissa maan muut rajanaapurit, paitsi Jugoslavia, rajattiin sotilaallisen uhkan lähteenä pois. Jugoslaviasta todettiin näin: ”*Fasistinen Tito on englantilais-amerikkalaisella palkkalistalla. Hän halveksuu Neuvostoliittoa sekä kansandemokratioita ja on aikaansaanut useita provokaatioita naapurimaina olevia kansandemokratioita vastaan.*” Retoriikka on retoriikkaa, mutta heti samassa yhteydessä mainitaan suorin sanoin, että nimenomaan tästä (Jugoslavian) suunnasta kohdistui joka hetki suoran hyökkäyksen uhka Unkaria kohtaan. Toisaalta Itävallan vielä vakiintumattomaan toisen maailmansodan jälkeiseen aseman takia, otettiin esille Itävallan aluetta hyväksikäyttävän englantilais-amerikkalaisen (”*sekä niiden läntisten hännystelijöiden*”) hyökkäyksen mahdollisuus. Jugoslavian ei yksinään oletettu hyökkäävän, mutta osana yleistä lännestä aloitettua hyökkäystä sen katsottiin olevan joko itsenäisesti tai Italian tukemana kykeneväinen aloittamaan hyökkäyksen Unkariin. Pääasiallinen uhka Unkaria vastaan kohdistui siis etelästä ja lounaasta, mutta länttäkään ei jätetty huomiotta. Vihollisten hyökkäysmahdollisuuksia varten muotoiltiin edellä mainittuja periaatteita noudattaen kolme vaihtoehtoa omien joukkojen toimintaa varten, suunnitelmat ”A”, ”B” ja ”C”.³⁷⁶ Mainittakoon, että uhka-arvioasiakirjaa leimaa suuri tarkkuus ja yksityiskohtaisuus tiedoissa Jugoslavian asevoimien vahvuudesta, kokoonpanosta sekä suorituskyvystä. Vaikuttaakin siltä, että neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden ja mahdollisten hengissä selvinneiden ylöloikkareiden tiedot olivat siirtyneet suoraan Neuvostoliiton tai ainakin Unkarin sotilaallisen suunnittelun tueksi.

Unkarin asevoimien operatiivinen suunnittelu oli osittain kesken marraskuussa vuonna 1950, mutta jo tuolloin oli selvillä, että maan etelärajalle oli suunniteltu ”Taistelualue A”, jolle ryhmittäisiin 3. Armeijakunta. Suunnitelma-

³⁷⁵ Raportti Unkarin armeijan valmiudesta 1.1.1951, ilman alkuperäistä diaarimerkintää, käännöksessä merkintä 8/1/261, joilla viitataan vuonna 1953 otettujen 10 kopion kahdeksanteen kappaleeseen; asiakirjan kääntänyt Lazlo Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

³⁷⁶ Asiakirja 0200/Yleisesikunnan Operatiivinen osasto: yleisraportti toveri puolustusministerille 5.1.1951 (Diaarimerkinät puolustusministeriön operatiivisen osaston salaisten asiakirjojen hallinnolta 11.1.1951), asiakirjan laatijana everstiluutnantti Miklos Szucs. Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008) – Neuvostoliittolaisten jo vuonna 1944 vallinneista epäilyistä Titon yhteyksistä Ison-Britannian tiedusteluun katso esim. Sudoplatov, s. 314. Toki virallisia yhteyksiä oli ollut jo vuosina 1943, kun britit olivat Titon partisaanien ainoat tukijat, mutta vuoden 1944 kuluessa epäilyt yhteyksistä saivat neuvostovastaisen leiman.

na oli pääasiassa ”A”-tyypin kivääriarmeijakuntien vastahyökkäys kohti etelää.³⁷⁷ Vastahyökkäyssuunnitelman olemassaolo vahvistaa ja todistaa oikeaksi jugoslaviaalaisten Unkarin suunnasta kokeman uhan. Toki vastahyökkäystä oli edeltänyt oletettu jugoslaviaalaisten joukkojen hyökkäys pohjoiseen, mutta unkarilaisjoukkojen hyökkäystä ei ollut tarkoitus pysäyttää maan rajalle. Vaurautumissuunnitelmat ovat kuitenkin sotilaallisessa suunnittelussa tyypillisiä eivätkä todista sen puolesta, että Unkari olisi esimerkiksi ollut hyökkäämäisillään Jugoslaviaan.

Liikekannallepanosuunnitelman kehittämiseen liittyvästä asiakirjasta on pääteltävissä, että Unkarin asevoimilla oli keväällä 1951 valmiudessa neljä lähes täysin varusteltua divisioonaa. Niiden ei kuitenkaan katsottu olevan riittävä voima etelästä suuntautuvan hyökkäyksen torjumiseksi. Tarve liikekannallepanoon, erityisesti salassa toteutettavaan, nähtiin ilmeiseksi. Eteläisen vihollisen arveltiin kuitenkin jo vihollisuuksien alkuvaiheessa pommittavan voimakkaasti Unkarin rautatie- ja maantieverkkoja sekä siltoja, samoin kuin tehtaita ja kaupunkeja.³⁷⁸

Jugoslavian uhka koettiin ilmeisen konkreettiseksi, sillä sen vuoksi järjestettiin vuonna 1951 oma karttatarjoituksensa ja sotapelinsä. Harjoituksen lähtökohtatilanteessa Jugoslavia ja sen liittolaiset (”vihreät” sekä ”siniset” joukot; ”vihreät” joukot jugoslaviaalaisia yhtymiä) olivat hyökänneet lähtöasemistaan Svetozar Miletićin ja Horgošin välillä (Itä-Slavoniassa Tonavan sekä Tisza-jokien välissä) yli rajan ja kohti Unkarin keskiosia Bački Bregin, Ridjican ja Kelebian suunnissa. Harjoituksen kehyksenä oli eteläisen rintaman esikunnan johdossa olevien kolmen armeijan alussa puolustuksellinen sotateoimi, varsinaisen suunnittelun kohdistuessa 8. Armeijan toimintaan. Vihollisen hyökkäyksen torjumisen jälkeen sen ryhmitys tuli saartaa ja tuhota. Operaation jatkotehtävänä oli ylittää Jugoslavian raja, ylittää Tonava ja ”yhteistoiminnassa idästä etenevien voimien kanssa” vallata Belgrad.³⁷⁹

Operaatiosuunnitelman mukaan 8. Armeijan 20 kilometriä leveän ryhmittäytymisen vastahyökkäyksen tuli murtaa vihollisen ryhmittäytymisen Madarasi-szállásokin, Sári-tasangon ja korkeuspisteen 114 alueella ja saavuttaa Szemző-szóllókin-Pacirin tasa korkeuspisteen 114 tasalla ensimmäisen vuorokauden kuluessa. Seuraavana aamuna 8. Armeijan tuli suojata 22. Motorisoidun Armeijakunnan ryhmittäytymisen ja hyökkäys sekä levittää sen aikaansaamaa aukkoa. Aukosta tuli hyökätä Teleckan–Mali Idošin suuntaan ja yhteistoiminnassa 2. Armeijan kanssa, jopa osa omista voimista taakse jättäen, saartaa ja tuhota Suboticassa

³⁷⁷ ”Esitys linnoitteiden rakentamiseksi maan etelärajalle, 03890/ODGS-1950, erittäin salainen, erittäin tärkeä!” – Kyseessä on kenraalimajuri Matekovitsin, kenraalimajuri Batan ja everstiluutnantti Szucsin 8.11.1950 Unkarin puolustusministerille tekemä esitys 3. Armeijakunnan vastuualueen linnoittamisen aloittamisesta materiaalilaskelmineen. Esityksen lopussa evl Szucsin maininta, että ministeri ei hyväksynyt esitystä ja että 3. Armeijakunta rakentaa kenttälinoitteet itse, mikäli suunnitelma ”A” toimeenpannaan; asiakirjan kääntänyt Lazlo Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

³⁷⁸ Mihaly Farkasin 5.7.1951 laatima muistio liikekannallepanojärjestelmän kehittämisestä, erittäin salainen. – Asiakirjassa ei ole diaarimerkintöjä tai laatijan virka-asemaa tai hänen edustamaansa organisaatiota merkittynä; asiakirjan kääntänyt Lazlo Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

³⁷⁹ Asiakirja nro 02609/Yleisesikunnan operatiivinen hallinto, erittäin salainen. 8. Armeijan karttatarjoituksen operatiivinen käsky; asiakirjan kääntänyt Christopher Claris, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

oleva vihollinen toisen hyökkäysvuorokauden loppuun mennessä.³⁸⁰

Neljäntenä hyökkäysvuorokautena 8. Armeijan päävoimien tuli seurata hyökkäyksen kärkeen siirtyneitä motorisoituja joukkoja, ylittää Tonava Osijekin kaakkoispuolella, ottaa haltuunsa sillanpääasema linjalla Tovarnik–Erdevik–Bánostor sekä linnoittaa asemansa ja pitää ne.³⁸¹

Oikealla hyökkäävän 6. Armeijan tuli puolestaan ottaa Tonavan etelärannalta sillanpääasema Vukovar–Čakovci–Tovarnik tasalta operaation kolmannen vuorokauden kuluessa. Hyökkäyksen tuli olla kiinteästi koordinoitu samanaikaisesti toteutettavan 8. Armeijan hyökkäyksen kanssa. Naapurin hyökkäyksen katsottiin olevan sivusuunnassa ja ryhmittymisen leveämmän, kun taas 8. Armeija oli koko eteläisen rintaman operaation painopistesuunnassa.³⁸²

Karttahaarjoituksen aikalaskelma oli optimistinen. Sen lähtökohtana oli, että vastustajan hyökkäys kyettäisiin torjumaan ja että sivusuunnassa toissijaisen tehtävän saanut 2. Armeija kykenisi aloittamaan joko samanaikaisesti tai ainakin heti välittömästi sen jälkeen, oman tukevan hyökkäyksensä vasemmalla siivellä. Sen eteneminen odotettiin hitaammaksi ja sen oletettiin liittyvän 8. Armeijan päähyökkäykseen operaation toisen vuorokauden kuluessa Suboticin ympärille ryhmittyneiden jugoslavalaisjoukkojen tuhoamiseksi. Saman vuorokauden aikana oletettiin myös oikealla etenevän 6. Armeijan, sekin sivusuunnassa, hyökkäävän ja etenevän seuraavan vuorokauden kuluessa yli Tonavan.

Harjoitus osoittaa, että Unkarilla oli ainakin tarve harjoitella laajojen hyökkäysoperaatioiden toteuttamista Jugoslavian suunnassa ja sen alueella. Yksittäistä sotapeliä tai karttahaarjoitusta ei voi suoralta kädeltä arvioida Kominformin välirikon aikaansaamiseksi ”interventionistisiksi” suunnitelmiksi. Muut unkarilaiset asiakirjat todistavat osaltaan sen asevoimien valmiuden olleen heikohko, ja karttahaarjoituksen lähtökohtatilanteenakin oli ”Vihreän vastustajan” hyökkäys, ei Unkarin oma isku rajan yli.

Unkarin suurena huolenaiheena oli sen itsensä kokema sotilaallinen uhka Jugoslavian suunnasta. Unkarin asevoimien ja muiden turvallisuusviranomaisen kokonaisvahvuus oli vuoden 1947 lopussa alle 15 000 miestä. Maassa olevat puna-armeijan yhtymät takasivat periaatteessa turvallisuuden, mutta Unkarin armeijassa käynnistettiin Neuvostoliiton tukema varustamisohjelma. Vaikka Kominform-välirikko Jugoslavian kanssa kiihdytti asevoimien vahvistamista, Unkari koki vielä vuonna 1952 olevansa altavastaajana Jugoslaviaan nähden. Unkarin ja Jugoslavian väliselle rajalle rakennettavaksi esitetty *Eteläinen puolustusjärjestelmä*, kanta- sekä kenttälinnoitteista koostuva linja, ei saanut aluksi hyväksyntää asevoimien johdolta suurien kustannuksiensa vuoksi. Neuvostoliiton ilmaistua hankkeelle voimakkaan tukensa, sen rakentaminen oli lopulta aloitettava. Puolustuslinjan valmistuttua se muodosti lopulta 630 kilometriä leveän ja kolmesta 10–25 kilometriä syvästä puolustusvyöhykkeestä koostuvan kokonaisuuden. Linja käsitti 90 pataljoonan ja 25 komppanian kenttälinnoitettua puolustusasemaa ja -keskusta sekä 201 ryhmän ja 146 partion pesäkettä, jotka sisälsivät 2 408 teräsbetonista linnoitetta, yli 963 esterakennelmaa sekä useita satoja harhauttavia rakenteita.³⁸³ Näin mittava taloudellinen ja materiaallinen panostus kertoo osaltaan siitä, että Unkari halusi ensisijassa

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Ritter, s. 2, 5–9, 12 ja 14–15.

nimenomaan suojautua hyökkäystä vastaan.

Jugoslavian vuodesta 1948 lähtien kokema uhka Neuvostoliiton ja sen vaikutuspiiriin kuuluneiden satelliittivaltioiden taholta oli perusteltu. Uhka ei jäänyt pelkästään puheen ja uhkailun asteelle, vaan näyttäytyi asevoimien kiihtyneenä varustautumisena, Jugoslavian vastaisen rajan linnoittamisena, karttatarjoituksina, konkreettisina Jugoslaviaa vastaan laadittuina operatiivisina suunnitelmina sekä maan johtajan eliminoimiseksi tehtyinä aloitteina. Yhdysvaltojen ja Jugoslavian vuonna 1951 käynnistämä sotilaallinen yhteistyö kulminoi hyvin nopeasti uhka-asetelman varsinkin Unkarin näkökulmasta. Länsivaltojen taloudellisen tuen ja sotilasmateriaalin vastaanottamisen katsottiin merkitsevän automaattisesti Pohjois-Atlantin puolustusliiton hyökkäyksen osaksi liittymistä. Asiakirjojen perusteella on jäljitettävissä Unkarin tilanteenarvio omasta heikosta sotilaallisesta valmiudesta, uhka-arvio voimakkaasta, kolmeen vaihtoehtoon jakautuvasta uhkasta sekä vastatoimena uhkalle laadituista ja harjoitelluista vastahyökkäyssuunnitelmista. Välittömästä offensiivisesta suunnittelusta Jugoslaviaa vastaan vuoden 1948 välirikon jäljiltä ei käytettävissä olleessa lähteistössä ole näkyvissä merkkejä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Jugoslavia ei olisi tuntenut uhkaa konkreettisena ja todennäköisenä etenkin vuosina 1948–1951.

3.4 Sotilaallinen uhka vähenee – sisäinen vihollinen korostuu

Vuonna 1945 alkanut kiista Triestestä Italian kanssa kiihtyi vuonna 1953 ja jatkui seuraavaan vuoteen asti. Asetoimitukset Yhdysvalloista eivät kuitenkaan katkenneet. Tavanomaisten asevoimien laadullisella ja määrällisellä kehittämisellä voitiin kuitenkin varautua vain osittain Jugoslaviaan kohdistuneeseen uhkaan. Tärkeimpänä uhkakuvana 1950-luvulla nähtiin ydinaseen käyttö sekä massiivisten panssarijoukkojen, ilmavoimien ja maahanlaskujoukkojen hyökkäys.³⁸⁴

Vuoden 1955 jälkeen Neuvostoliiton ja Jugoslavian välisissä suhteissa tapahtui tilapäinen positiivinen kehitys. Välitön uhka oli vähentynyt jo 1953 tapahtuneen Stalinin kuoleman jälkeen. Suhteiden lämpenemiseen liittyivät keväällä 1953 puolueettoman osapuolen (Vatikaanin) kautta tehdyt epäviralliset tunnustelut Jugoslavian ja Neuvostoliiton välisten suhteiden normalisoidumismahdollisuuksien selvittämiseksi. Myöhemmin kesällä 1953 kehitys johti jo suoriin yhteydenottoihin Jugoslavian johtoon. Vuoden 1954 kuluessa maiden johtajat ja kommunistipuolueet vaihtoivat useita diplomaattisanomia, sähköitä sekä kirjeitä, joilla pohjustettiin suhteiden uudelleen solmimista. Kominformista erottamisen jälkeen julistettu sotatila purettiin Jugoslaviassa lokakuussa 1954. Maan puolustusmenojen määrää alettiin hiljalleen laskea, samoin rauhan ajan armeijan vahvuutta. Jugoslavia ja Neuvostoliitto julkaisivat vuosina 1955 sekä 1956 julkilausumat, joissa maat vakuuttivat pidättäytyvänsä voimakeinoista maittensa välisissä suhteissa. Belgradin julistuksessa vuonna 1955 todettiin koko kansalle, että Jugoslavia oli ollut oikeassa vastustaessaan Neu-

³⁸⁴ Petković, s. 104; Batović, s. 3; Seferović (?), s. 70. – Sotilaallisesta yhteistyöstä lännen kanssa laajemmin viidennessä luvussa.

vostoliiton valtapyrkimyksiä ja toisaalta Neuvostoliitto tunnusti Jugoslavian itsenäisen aseman. Tito tuki vuonna 1956 Neuvostoliiton toimia Unkarin kansannousun kukistamiseksi. Hän piti miehitystä ainoana keinona estää Unkarin eroaminen sosialististen maiden joukosta.³⁸⁵

Muutamit vuodet 1950-luvun puolivälissä ja sen jälkeen olivat Jugoslaviassa sotilaallista uhkaa ajatellen poikkeuksellisia koko kylmän sodan aikakausikin huomioiden. Läntisiin maihin solmittujen suhteiden sotilaallista näkökulmaa on käsitelty viidennessä luvussa yksityiskohtaisemmin. Välitön uhka idästä oli hellittänyt, ja elettiin vielä läntisten suhteiden jälkilämmön aikaa. Asevoimien materiaalista valmiutta oli saatu parannettua ja omaa sotateollisuutta käynnistettyä. Elettiin Kominform-välirikon ja Tšekkoslovakian miehityksen kriittisten hetkien välistä suvantovaihetta. Tilanne ei antanut kuitenkaan aihetta liialliseen rauhallisuuteen, koska marraskuussa vuonna 1956 toimeenpantu Unkarin kansannousun sotilaallinen kukistaminen vesitti Neuvostoliiton julkilausuman uskottavuutta.³⁸⁶

Jugoslavian kansanarmeijan asemaa varjosti poliittisesti vuosina 1944–1966 ja varsinkin vuosina 1945–1953 SDB, Valtion turvallisuuspalvelu (vuosina 1944–1946 OZNa, *Odeljenje za zaštitu naroda* eli Kansan suojelemisen virasto, vuosina 1946–1964 UDBa, *Uprava državne bezbednosti* eli Valtion turvallisuushallinto ja vuodesta 1964 lähtien SDB, *Služba državne bezbednosti*). Turvallisuuspalvelu oli ajoittain suunnannut toimintansa suoraan kansanarmeijaa vastaan. Asevoimien vastaisen toiminnan on kerrottu olleen huipussaan vuosina 1948–1953. UDBa:n väitettiin soluttaneen neuvostoliittolaisia agenteja kansanarmeijan ylimpään johtoon koko toimintansa ajan. UDBa tosin itse myöhemmin eliminoi kyseisiä asiamiehiä, kuten vuonna 1948 jo aiemmin tässä tutkimuksessa mainitun, entisen kansan vapautusarmeijan esikuntapäällikön Arso Jovanovićin, joka "*ammuttiin yrittäessään paeta Romaniaan*".³⁸⁷

³⁸⁵ WWICS: First Letter from Tito and the Executive Committee (Politburo) of the CC LCY to Nikita Khrushchev and Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, 8.11.1954. Jugoslaviaalaisten vastaus neuvostoaloitteeseen suhteiden normalisoimiseksi. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije, Arhiv SKJ 507/IX, 119/I-50. [www-dokumentti].

<<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B92C-96B6-175C-95172A4BFBA58EE7&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009); WWICS: Letter (Cable) from the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to Tito and the Central Committee of the League Of Communists Of Yugoslavia, 24.7.1954. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kirje Jugoslavian kommunistiliitolle koskien sen 22.7.1954 NKP:lle lähettämää kirjettä suhteiden mahdollisesta normalisoimisesta. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B91C-96B6-175C-9AC5587AEB0988C4&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009); WWICS: Letter from Nikita S. Khrushchev, First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, to Josip Broz Tito and the Central Committee of the League Of Communists Of Yugoslavia, 22.6.1954. Neuvostojohtajan kirje Jugoslavian johtajalle ehdottaen että aika on sopiva maiden ja puolueiden välisten suhteiden lähentymiselle. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije, Arhiv CK SKJ 507/IX, 119/I-48. [www-dokumentti].

<<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B90D-96B6-175C-98487F1B865FEAFD&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009); Johnson, A Ross: Total National Defense in Yugoslavia, Rand Papers. Santa Monica, California, United States of America December 1971, s. 54; Vego (1980), s. 16; Sudoplatov, s. 503 ja 519–520; Batović, s.7; Valta ja Karjalainen, s. 34, 123 ja 125; Copper ja Papp, s. 22; U.S. Army Area Handbook – Yugoslavia, chapter 5.03, s. 1. – Suhteita Jugoslaviaan ei Neuvostoliitossa pidetty kuitenkaan täysin ongelmattomina, koska edellä mainittuja yhteydenottoja käytettiin myöhemmin Lavrenti Berijan vastaisessa oikeudenkäynnissä hänen maanpetoksellisen toimintansa perusteluina (Sudoplatov, s. 528–529).

³⁸⁶ U.S. Army Area Handbook – Yugoslavia, chapter 5.03, s. 1.

³⁸⁷ Milivojević, Allcock & Maurer, s., s. 17.

OZNa:n, UDBa:n ja SDB:n johtaja sekä sisäisen turvallisuuden ja vastatiedusteluoperaatioiden pääsuunnittelija oli Aleksandar Ranković. Hän perusti OZNa:n vuonna 1944. Ranković oli Titon läheinen liittolainen ja näkyvässä asemassa oleva tunnettu partisaanisodan sankari. Ranković oli kansallisuudeltaan serbi. Hän toimi turvallisuuspalvelun johtajan tehtävän lisäksi myös varapresidenttinä, sisäministerinä, Jugoslavian kommunistiliiton järjestösihteerinä ja johti myös vuosina 1947–1966 Kansan vapautussodan veteraanijärjestöä (*Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata – SUBNOR*).³⁸⁸

Jugoslaviassa voimistettiin vuonna 1965 jo aiemmin aloitettuja merkittäviä taloudellisia uudistuksia. Keskusjohtoisuudesta pyrittiin siirtymään kohti yhä hajautetumpaa mallia. Aleksandar Rankovićin väitettiin sabotoineen käynnistettyä hallinnon hajauttamisprosessia turvallisuuspalvelunsa toiminnalla. Rankovićia pidettiin kommunistiliiton konservatiivien johtohahmona. Konservatiivit vastustivat hallinnon hajauttamista. Rankovićia pidettiin myös serbialaisen unitarismin kannattajana. Hän joutui kesäkuussa 1966 voimakkaan julkisen arvostelun kohteeksi, hallinnon epäsuosioon ja lopulta erotetuksi. Samana vuonna sai väistyä myös SDB:n operaatiopäällikkö Svetislav Stefanović. Valtion turvallisuuspalvelusta erotettiin kokonaisuudessaan noin 20 000 virkailijaa vuoden 1966 kriisin jälkeen.³⁸⁹

Rankovićin salaliiton paljastamisessa keskeisessä roolissa olleen sotilaallisen Vastatiedustelupalvelun (*Kontraobaveštajna služba – KOS*) johtajana toimi toukokuusta 1963 lähtien aina tammikuuhun 1972 asti kenraalieversti Ivan Mišković. Miškovićin värväsi Rankovićin vastaiseen rintamaan hänen veljensä, Kroatian sisäministeri Milan Misković. KOS toteutti Ivan Miškovićin johdolla SDB:n päämajaan Belgradissa kohdistuneita tiedustelu-, salakuuntelu- ja soluttautumisooperaatioita. Onnistuneen operaation seurauksena SDB:n koko operatiivinen johto vaihdettiin ja turvallisuuspalvelun johtoon nimitettiin Ivan Mišković. Hänet nimitettiin Titon tärkeimmäksi turvallisuusneuvonantajaksi loka-marraskuussa 1971. Mišković puolestaan menetti virkansa turvallisuusneuvonantajana huhtikuussa 1973 SDB:n epäonnistuttua Kroatian vuoden 1971 sekä 1972 levottomuuksien ennaltaehkäisemisessä ja Miškovićin julkisen profiilin noustua Titon silmissä liian näkyväksi.³⁹⁰

KOS:n asema vahvistui kokonaisuudessaan, koska se oli ollut paljastamassa väitettyä vuoden 1966 salaliittoa. Sotilaallisen Vastatiedustelupalvelun roolia sisäisen turvallisuuden ylläpitäjänä kasvatettiin. Sen auktoriteetti kasvoi lisää suhteessa Kroatian sekä Serbian omiin turvallisuuspalveluihin vuoden 1971 ja 1972 kriisien yhteydessä. Mutta myöskään KOS ei saanut toimia täysin ilman valvontaa. Jugoslavian kommunistiliitto oli perustanut puoluesolujaan vastatiedustelupalveluun, aivan kuten koko Jugoslavian asevoimienkin organisaatioon.³⁹¹

Sotilaallisesti sinänsä merkityksettömältä vaikuttavalla sisäisen turvalli-

³⁸⁸ Milivojević, Allcock & Maurer, s., s. 17; Batović, s. 5; Adelman, Jonathan R. (toim.): *Communist Armies in Politics. A Westview Special Study*. Westview Press, Boulder, Colorado 1982, s. 90 ja 99; Visuri, Pekka: *Kosovon sota*. Gaudeamus, Tampere 2000, s. 19. – Aleksandar Ranković (1909–1983) kuului Jugoslavian kommunistipuolueen keskuskomiteaan vuodesta 1940 alkaen. Saksan salainen valtionpoliisi (*Geheime Staatspolizei – Gestapo*) vangitsi Rankovićin vuonna 1941, mutta partisaanit vapauttivat hänet menestyksellisessä operaatiossaan. Ranković palveli partisaanien ylimmässä esikunnassa koko kansan vapautussodan ajan.

³⁸⁹ Adelman, s. 83–84 ja 96; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 17; Batović, s. 5; Zametica, s. 9; Valta ja Karjalainen, s. 38–39.

³⁹⁰ Adelman, s. 94–95; Milivojević, s. 19–20.

³⁹¹ Adelman, s. 96.

suusyhteisön kriisillä oli kuitenkin suuri heijastusvaikutus. Sisäiset aseelliset ryhmittymät, ”viideskolonnalaiset”, ideologiset viholliset ja muut omalla alueella toimineet sekä oman maan kansalaisista koostuneet sisäiset viholliset olivat toki olleet uhkakuviissa mukana jo vuodesta 1945 lähtien. Nyt oli kyse kuitenkin periaatteessa valtion luotettavimmaksi koetusta yhteiskunnallisesta ryhmästä: sisäisestä turvallisuudesta sekä vakaudesta vastanneen viraston johdosta ja sen runsaslukuisesta henkilökunnasta. Muutaman vuoden kuluttua esiin nousseet kroatialaisten individualistiset ja jopa separatistisiksi koetut esitykset toivat lisää painoarvoa oletukselle sisäisen vihollisen riskin lisääntymisestä. Turvallisuusyhteisön kriisi on liitettävä jäljempänä kuvatun ”Kroatian kevään” tapahtumien yhteyteen, tosin ajallisesti hieman erillään. Tässä kohtaa myös myöhemmät Jugoslavian kansanarmeijan päätehtävien tarkennukset saavat selityksensä.

Turvallisuusyhteisön kriisillä oli merkitystä myös sotataidon kehittymiselle, sillä sen ansiosta Jugoslavian kansanarmeija saavutti varsin laajan vapauden ja riippumattomuuden itsenäiseen kehittymiseen. Turvallisuuspalvelun kiinteän kontrollin aikakausi oli ohitse. Poliittinen kontrolli toki säilyi asevoimien sisään perustettujen puoluesolujen kautta, mutta toisaalta asevoimat itsekin pääsi osallistumaan poliittiseen päätöksentekoon. Kehitys voimistui jäljempänä käsiteltävän Kroatian kevään seurauksena.

3.5 Tšekkoslovakian miehityksen tuomat muutokset

Stalinin kuoltua ja Jugoslavian sekä lännen välisen sotilaallisen yhteistyön päätyttyä suhteet Neuvostoliittoon paranivat. Edellä on mainittu vuosina 1955 ja 1956 annetut välejä selvittelleet julkilausumat sekä Jugoslavian tuki Unkarin kansannousun kukistamiselle vuonna 1956. Viileämpi kausi, jopa toiseksi välirikoksi luonnehdittu periodi, ajoittuu vuosiin 1957–1962. Tuolloin Kiina kohdisti voimakasta arvostelua jugoslaviaalaista yhteisjohtoista sosialismia vastaan. Neuvostoliitto halusi myötäillä voimakkaimpana liittolaisena pitämäänsä Kiinaa ja tuki esitettyä kritiikkiä. Toisen välirikon kausi päättyi Kiinan ja Neuvostoliiton välien rikkoutumiseen vuonna 1961 sekä sitä seuranneeseen Jugoslavian ja Neuvostoliiton välisten suhteiden asteittaiseen parantamiseen.³⁹²

Vuonna 1964 valtaan noussut Leonid Brezhnev jatkoi Nikita Hruštševin aikana uudelleen lämmitettyjen suhteiden ylläpitoa. Tito tuki avoimesti Neuvostoliittoa vuonna 1967 Lähi-idän kriisin yhteydessä ja jopa salli neuvostoliittolaisten kuljetuskoneiden sotatarvikelennot Jugoslavian yli. Ylilentojen sallimisen perusteena tosin pidettiin Titon tavoitetta taata Egyptin presidentti Nasserin hallinnon jatkuminen ja sitoutumattomien liikkeen tulevaisuus, eikä niinkään Neuvostoliiton Lähi-idän tavoitteiden tukemista. Vaikka Neuvostoliitto edelleen ajoittain kritisoi Jugoslavian sisäistä kehitystä, maiden välit olivat varsin hyvät vuoteen 1968 asti.³⁹³

Varsovan liiton joukkojen miehittyä Tšekkoslovakian vuonna 1968 Jugoslavian poliittinen ja sotilasjohto olivat muuttuneen tilanteen edessä. Jugoslavian ja Neuvostoliiton väliset suhteet huonontuivat nopeasti Jugoslavian tuomittua miehityksen. Jugoslavian kommunistiliiton puoluekomitea hyväksyi lokakuussa 1968 päätöslauselman, jonka mukaan ”...*Neuvostoliiton interven-*

³⁹² Batović, s. 10.

³⁹³ Batović, s. 6–7.

tio Tšekkoslovakiaan merkitsi uus-stalinismin ja neuvostohegemonian paluuta” ja ”...kollektiivisen turvallisuuden propaganda on tehnyt mahdolliseksi myös sosialististen valtioiden väliset aseelliset konfliktit.” Läntiset valtiot ja Pohjois-Atlantin puolustusliitto eivät enää olleetkaan pääasiallisin Jugoslaviaa vastaan kohdistunut uhka. Tšekkoslovakian miehitys oli merkittävämpi uutistapahtuma kuin Vietnamin sota, kuuden päivän sota tai Dominikaanisessa tasavallassa käynnissä ollut kriisi.³⁹⁴ Tšekkoslovakian etääntyminen sosialistisista valtioista estettiin Varsovan liiton sotilaallisella voimalla. Jugoslaviaalaisten mieliin palasivat vuoden 1948 pelottavat tapahtumat. Silloin maa oli selvinnyt kuin ihmeen kautta ilman aseellista yhteenottoa. Jos Tšekkoslovakialle kävi nyt näin, mikä estäisi samaa toistumasta Jugoslaviassakin? Vaikka Tšekkoslovakian miehitys jätti uutisissa taka-alalle monet muut tapahtumat, ei niiden vaikutus jugoslavalaiseen sotataitoon jäänyt olemattomaksi. Vietnamin sodasta tehtyjä johtopäätöksiä käytettiin yleisen kansanpuolustuksen doktriinin perusteluina, kuten jäljempänä mainitaan. Lähi-idän kuuden päivän sodasta nimenomaan ilmavoimien käytöstä ja liikesodankäynnistä saadut havainnot olivat sotahistorian opetuksessa kiinteästi mukana aina 1980-luvulle asti.

Muutama vuorokausi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen Jugoslavian Lontoon suurlähettiläs otti yhteyttä Ison-Britannian ulkoministeriöön ja tiedusteli epävirallisesti maan kantaa tilanteeseen, jossa sotilasliittoihin kuulumaton maa joutuisi hyökkäyksen kohteeksi. Vaikka Jugoslavian suurlähettiläs ei ollut eritellyt, että hyökkäyksen kohteena olisi nimenomaan Jugoslavia, oli asiayhteys ilmeinen. Kontaktin jälkeen käynnistetty Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen välinen suunnittelu paljasti, ettei lännellä ollut valmiita suunnitelmia mainitun tilanteen varalta. Lopputuloksena oli, että läntiset valtiot ja erityisesti NATO jättäytyisivät varsinaisen konfliktin ulkopuolelle mutta osoittaisivat voimakkaan tukensa Jugoslavian itsenäisyyden säilymiselle ja rajoittaisivat konkreettisemmän tukensa sopivan sotilasmateriaalin toimittamiseen. Raskeamman kaluston luovuttamista ei katsottu enää Jugoslaviaa hyödyttäväksi, koska maan asevoimien asejärjestelmät ja standardit olivat jo 1950-luvun läntisen yhteistyön päätyttyä palanneet neuvostomalliseksi.³⁹⁵ Vaikka tuki olisi rajoittunut vain kevyempään taisteluvälinemateriaaliin, voi ratkaisua kuitenkin pitää merkittävänä. Lännen yhteys Jugoslaviaan ei ollut lopullisesti katkennut sotilaallisen yhteistyön päätyttyä 1950-luvun lopulla.

³⁹⁴ Windhausen, s. 251; Vego (1980) s. 16; Batović, s. 7; Army Area Handbook – Yugoslavia, chapter 5.03, s. 1; Nurmi, Heikki: Jugoslavian sotilaallinen doktriini. Kirjassa Strategian käsikirja. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXI. Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983, s. 159; Stanković, Slobodan: Yugoslavia`s new defence law. Radio Free Europe Background Report 126, 28.5.1982, Open Society Archives. <<<http://www.osa.ceu.hu/files/holdings/300/8/3/text/86-1-293.shtml>>> (viitattu 26.12.2007), alkuperäislähteenään Jugoslavian asevoimien virallinen sotilasaikakauslehti *Narodna Armija* 18.10.1968.

³⁹⁵ Batović, s. 9. – Mainitun yhteydentoton jälkeen Yhdysvallat ja Iso-Britannia päätyivät nimittämään Ison-Britannian Washingtonin-suurlähettiläänsä johtamaan yhteisen anglo-amerikkalaisen politiikan suunnittelutyötä Neuvostoliiton mahdollisen Jugoslavian-invaasion varalta. Isolla-Britanniallahan oli vuosina 1943–1944 ollut oma sotilasneuvonantajaosastonsa Titon esikunnan yhteydessä ja maa antoi partisaaneille myös materiaalista tukea. Mielenkiintoinen yhtymäkohta maiden suhteille on Kosovon sodan jälkeisiltä ajoilta, jolloin Iso-Britannia oli määritetty yhteystahoksi, mikäli (”Tynkä-”) Jugoslavia halusi konsultoida esimerkiksi asevoimiensa reformiin liittyvissä asioissa jotakin NATO-maata. Niinpä ei ollut sallittua esimerkiksi ottaa suoraan yhteyttä Saksaan ja kysyä maan kokemuksia Saksan demokraattisen tasavallan asevoimien (Nationale Volksarmee) transformaatioon liittyvistä asioista, vaan kysymykset tuli osoittaa Ison-Britannian Belgradin suurlähetystölle (Keskustelut Serbia ja Montenegron puolustusministeriön virkamiesten kanssa G-17-instituutissa Belgradissa järjestetyn esitelmätilaisuuden jälkeen syksyllä 2003).

Vaikka Neuvostoliiton miehityksen uhka aikaa myöten väheni, se ei poistunut kokonaan edes yleisen kansanpuolustuksen konseptin, strategian ja doktriinin käyttöönnoton myötä. Neuvostoliitto päinvastoin aloitti voimakkaan julkisen arvostelun Jugoslavian vahvistamaa doktriinia vastaan.³⁹⁶

Tšekkoslovakian miehityksen käynnistämän suunnittelutyön tuloksia ja sen myötä maata vastaan kohdistuvaa uhkakuvaa tarkasteltiin Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan I hallinnon yhteydessä toimineen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön kokouksessa 9. joulukuuta 1970. Mahdollisen hyökkäyksen menestymismahdollisuuksiin katsottiin vaikuttavan ennen kaikkea poliittisten ja geostrategisten tekijöiden. Poliittiset tekijät liittyivät Jugoslavian yhteisjohtoiseen poliittiseen järjestelmään, liittoutumattomaan politiikkaan ja varsinkin kansainväliseen sotilaspoliittiseen tilanteeseen. Geostrategisen aseman osalta maantieteellisten tekijöiden lisäksi korostettiin historian todistusvoimaa lukuisten tahojen kiinnostuksesta Jugoslavian maa-alueen käyttöön.³⁹⁷

Tšekkoslovakian tapahtumista huolimatta Jugoslavia ei miehityksen välittömän tuomitsemisen jälkeen kuitenkaan ryhtynyt 1960-luvun lopulla julkisesti nimeämään mahdollisia vihollisiaan, vaan korosti omaa rauhantahtoisuuttaan. Maa valmistautui sekä julkisesti että osin erittäin salaisten lähteiden mukaan puolustautumaan miltä puolelta tahansa ja minkä tahansa hyökkääjän taholta suuntautuvaa aggressiota vastaan. Doktriinin luomista säädelleessä asiakirjassa kerrotaan, että maa toteuttaa rauhantahtoista politiikkaa eikä hyökkää ketään vastaan. Läntisten sekundaarilähteiden mukaan Jugoslavia olisi tosiasiallisesti varautunut vain Neuvostoliiton ja sen liittolaisten taholta kohdistunutta uhkaa vastaan. Belgradin arkistolähteet kertovat kuitenkin, että erityisesti Yhdysvaltojen erikoisjoukkojen toimintaperiaatteet, kansanpuolustukseen nojautuneen Etelä-Vietnamin sissiliikkeen menestys Yhdysvaltojen armeijaa vastaan ja muut Yhdysvaltojen asevoimiin liittyvät asiat olivat kiinnostuksen kohteena 1960-luvun lopussa sekä 1970-luvun alussa. Neuvostoliiton ja Varsovan liiton asevoimiin kohdistuvia tutkimustöitä on vain murto-osa Yhdysvaltojen sekä Pohjois-Atlantin puolustusliiton asevoimia käsitteleviin verrattuna.³⁹⁸

Uhkakuvaa koskeneen arvioinnin tuloksena Jugoslaviaan kohdistuvan uhkan nähtiin olevan *taloudellista, poliittista ja sotilaallista painostusta* tai selvä *sotilaallinen interventio* ja *aseellinen aggressio*. Hyökkäys saattoi suuntautua maata kohtaan useammaltakin taholta. Sota saattoi olla *yleinen sota* tai alueellisesti rajoittunut *paikallinen sota*. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa katsottiin olevan mahdollista kuitenkin useamman valtion, jopa suurvaltojen, osallistuminen sotatoimiin. Uhkan katsottiin ilmenevän ideologisena propagandana, psy-

³⁹⁶ Batović, s. 21.

³⁹⁷ A VII br. 5053, f - 1, d - 2. Državni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab JNA, I uprava: Globalni sadržaj Direktiva utvrđena na sastanku kod načelnika Generalštaba JNA održanog 9.12.1970. godine, (Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriö, Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunta, I hallinto: Yleisesikunnan päällikön toimistossa 9.12.1970 pidetyssä kokouksessa määritettyjen direktiivien yleinen sisältö), s. 1/Johdanto, s. 1/Määräykset III; Vukotić, Aleksandar (toim.): The Yugoslav concept of general people's defence. Medunarodna politika, Grafičko preduzeće "Prosveta", Belgrade 1970, s. 119. Alkuperäisteos *Opštenarodna odbrana Jugoslavije*.

³⁹⁸ A VII br. 5053, f - 1, d - 2, s. 1/Johdanto, s. 3/Määräykset I ja s. 1/Määräykset III; Momić, Svetimir: Bibliografija izdanja vojnih škola JNA za oblast ratne veštine (1947–1987). Naučnoistraživački zadatak "Naučno izgradjenost ratne veštine". Centar visokih vojnih škola os "Maršal Tito", Institut za strategijska istraživanja. SIR – Katalogizacija u publikaciji Biblioteka Centra visokih vojnih škola oružanih snaga, Beograd 1991. (Bibliografija JNA:n sotilasopetuslaitoksissa vuosina 1947–1987 laadituista tutkimustöistä). Viittaukset jatkossa muodossa "Bibliografija".

kologisena sodankäyntinä, taloudellisena saartona, kansalliseen talouselämään tunkeutumisenä ja taloudellisena syrjimisenä. Näitä uhkia voimakkaampia toimia olisivat tiedustelupalvelujen salainen sodankäynti, sotilaallisen voiman näyttö, aseellinen interventio sekä aggressiivinen sota.³⁹⁹

Maata vastaan kohdistuvan uhkan nähtiin laajenevan aina kustakin edellä mainitusta vaikutustavasta seuraavaan siirtyessään ja kärjistyvän asteittain edetessään kohti avointa sodankäyntiä. Hyökkäyksen mittakaavassa arvioitiin olevan *kaksi vaihtoehtoa*: vaikeampi, voimakkaampi hyökkäys tai mittakaavaltaan pienempi aggressio. 1960- ja 1970-lukujen taitteessa vallitsevassa kansainvälisessä tilanteessa koettiin merkittävien kansainvälisten toimijoiden käyttävän sekä poliittista että sotilaallista voimaansa pyrkiessään saavuttamaan hegemonian. Sodan tavoitteena nähtiin olevan maan yhteiskunnallispoliittisen järjestelmän tuhoaminen tai muuttaminen tai hyökkäyksen kohde- maan poliittinen alistaminen joko valtaamalla se tai järjestämällä ulkoapäin johdettu vallankaappaus. Sodan muina mahdollisina ilmiönä arvioitiin olevan nukkevaltioiden luominen, sisällissodan piirteet sekä kaikenmuotoiset provo- kaatiot, kiristäminen ja painostus.⁴⁰⁰

Mittakaavaltaan suuremman, aggressiivisemmän sodan alettua psykolo- gisen sodankäynnin, ideologisen propagandan, tiedustelupalvelujen salaisen sodankäynnin ja itse taistelujen nähtiin sisältävän monipuolisia vaikuttamis- keinoja. Jugoslavian odotettiin tuolloin kohtaavan kaikentyypistä väärän informaation levittämistä, harhauttamista, paniikin luomista, hajaannuksen aiheuttamista puolustajan joukoissa, demoralisointia, hyökkääjän kanssa yh- teistoimintaan kannustamista, ”viidennen kolonnan” luomista sekä asiamies- ten, sabotoijien ja aseistautuneiden ryhmien soluttamista sekä miehityshallin- non ja nukkehallituksen asettamista.⁴⁰¹

Mikäli Jugoslaviaan kohdistuva hyökkäys olisi rajoitetuin tavoittein toteut- tettava paikallinen sota, sen oletettiin pyrkivän vain maan tiettyjen alueiden haltuunottoon ja maan johdon painostamiseen sekä pyrkivän siten järkyttä- mään maan yhteiskunnallispoliittisia ja sotilaallisia rakenteita ja ilmapiiriä. Hyökkääjän voimat olisivat myös vastaavasti pienemmät. Se pyrkiisi yllätyk- seen ja saamaan mahdollisimman nopeasti aikaan tilanteen, jossa tavoitteet olisi saavutettu ja muu maailma joutuisi toteamaan tapahtuneen tosiasian voi- matta enää reagoida siihen mitenkään. Pitkän tähtäimen tavoitteet, kuten Ju- goslavian orjuuttaminen, olisivat kuitenkin tällaisenkin hyökkäyksen taustalla. Yllätyshyökkäyksen mahdollisuutta pidettiin erityisen vaarallisena sen nopeu- den ja yllätyksellisyyden vuoksi. Kansan piti olla valmiina hyökkäyksen vas- tustamiseksi ja tuhoamiseksi.⁴⁰² Vaikka yllätyshyökkäyksen vaarallisuutta ja erityisyyttä korostetaankin, se ei nouse tässä kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön asiakirjassa määrällisesti merkittävimpään asemaan uhkamallina. Laajamittaisempaa, aggressiivisempaa ja voimakkaampaa hyökkäysvaihtoehtoa käsitellään selvästi enemmän. Jugoslavian kansanarmeijan suurta rau- hanaikaista vahvuutta, joukko-osastojen hajasijoitusta ja erityisesti Belgradiin

³⁹⁹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 1/Johdanto ja s. 2/Määräykset I; A VII br. 4474, f – 1, d – 13, (II uprava GŠ: Informacija o realizaciji koncepcije opštenarodne odbrane, Za Izvšni biro Predsedništva SKJ (juni 1971–juni 1973), 12. juna 1973. godine. (Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan II hallinto: Tietoja yleisen kansanpuolustuksen konseptin toteutumisesta, Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston toimeenpanevalla komitealla, kesäkuu 1971 – kesäkuu 1973, 12. kesäkuuta 1973), s. 4; Vukotić, s. 119. Alkuperäisteos *Opštenarodna odbrana Jugoslavije*.

⁴⁰⁰ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 1/Johdanto ja s. 3/Määräykset I; Vukotić, s. 119.

⁴⁰¹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 4/Määräykset I.

⁴⁰² Ibid.

sekä sen ympäristöön sijoitettuja yhtymiä pidettiin yllätyshyökkäystä ennalta-ehkäisevänä voimana.

Vihollishyökkäyksen oletettiin pyrkivän Jugoslavian vapaan, yhteisjoh-toisen sosialistisen yhteiskunnan rakenteiden tuhoamiseen, ulkopoliittikan muuttamiseen, maan alueen haltuunottoon ja maan kansallisuuksien sekä ta-loudellisten ja muiden voimavarojen hyväksikäyttöön. Tällaisiin tavoitteisiin pyrkivään hyökkäykseen katsottiin olevan mahdollisuuksia vain suurilla ja voi-makkailla sotilasmahdeilla joko maailmansodan tyyppisessä konfliktissa, sen alkuvaiheessa tai muiden valtioiden toteuttamassa paikallisessa hyökkäyses-sä.⁴⁰³

Edellä mainitun hyökkäyksen odotettiin sisältävän voimakkaiden maa-voimien käyttöä ja ennen kaikkea *panssaroituja ja mekanisoituja voimia*. Hyökkäyksen oletettiin käynnistyvän useassa strategisessa ja operatiivisessa suunnassa *ilma-aseen, ilmakuljetusvoiman sekä merivoimien yhteen sovitetulla tuella*. Tavoitteena oletettiin olevan puolustajan asevoimien nopea tuhoaminen, tärkeimpien alueiden sekä yhteysreittien haltuunotto ja edullisten asetelmien luominen Jugoslavian kansan vastarinnan sekä taistelun murtamiseksi. Hyök-kääjän nähtiin pyrkivän ennen kaikkea suurimman mahdollisen *yllätyksen* ai-kaansaamiseen.⁴⁰⁴ Ydinaseiden käyttö ei siis 1960-luvun lopulla ollut niin kes-keisessä roolissa uhkakuva, kuin vielä edellisen vuosikymmenen alkupuolella.

Tšekkoslovakian miehityksen johdosta päivitetty uhkakuva ei toteutunut Jugoslavian kohdalla. Kaikki uhkakuvaan liittyvät piirteet eivät ehtineet to-teutua myöskään Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä kriisin nopean kär-jistymisen ja aseellisen ratkaisun vuoksi. Uhkaluettelosta onkin pääteltävissä, että sen laatimisessa merkittävimpänä taustana oli Jugoslavian vuoden 1948 Kominform-välirikkoon liittyvät, Neuvostoliiton sekä sen liittolaismaiden käyt-tämät menetelmät, eivät vuoden 1968 tapahtumat. Kaikki muut uhkakuvan osat Jugoslavia koki vuonna 1948 ja välittömästi sen jälkeen; vain aseellinen interventio ja täysimittainen sota jäivät puuttumaan noin 1940- ja 1950-luvun taitteen vaikeina vuosina.

Uuden uhkakuvan mukaisessa *aggressiivisessa sodassa* Neuvostoliiton hyökkäyksen oletettiin suuntautuvan unkarilaisten ja bulgarialaisten jouk-kojen tukemana Koillis-Jugoslavian tasankoalueille. Hyökkäyksien katsottiin kohdistuvan maahan kahta tai kolmea strategista reittiä maan rajoilta, sata-mista ja lentokentiltä. Hyökkäävien joukkojen odotettiin olevan panssaroituja ja mekanisoituja osastoja. Hyökkääjän oletettiin valtaavan maan koillisosat ja ehkä Unkarin tukemana onnistuvan etenemään Kroatian läpi Adrianmerelle. Pelkät Jugoslavian kansanarmeijan voimat eivät riittäisi maa-alueen puolus-tamiseen. Rijekan valtaamalla hyökkääjä vaarantaisi Jugoslavian tärkeimmät meriyhteydet Italiaan. Tällöin esiin nousisi mahdollinen Pohjois-Atlantin puo-lustusliiton reaktio Välimeren strategisen tasapainon säilyttämiseksi. Mikäli Yhdysvaltojen 6. Laivasto ei tekisi asialle mitään, Neuvostoliiton merivoimien odotettiin saartavan muutkin satamat ja katkaisevan meriyhteydet täysin.⁴⁰⁵ Jugoslavalaisessa julkisessa aikalaislähteistössä Neuvostoliittoa ei nimetty vi-holliseksi, eikä myöskään unkarilaisia tai bulgarialaisia joukkoja sen tukijoiksi. Salaisessa raportissa yleisen kansanpuolustuksen realisoitumisesta kuitenkin käy selkeästi ilmi, mistä suunnasta vihollisen voimakkaiden muodostelmien

⁴⁰³ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset I.

⁴⁰⁴ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 4/Määräykset I; Patrick (1994b), s. 17.

⁴⁰⁵ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 3 ja 26; Windhausen, s. 252; Vego (1980), s. 16; Patrick (1994b), s. 17.

odotettiin maahan etenevän. Pääasiallisin uhkasuunta oli muuttunut 1940- ja 1950-lukujen ja pääosin myös 1960-luvun tilanteesta.

Uhkakuva näkyi konkreettisesti lokakuussa 1971 järjestetyssä *Sloboda-71*-sotaharjoituksen yleistilanteessa. Harjoitus oli suurin sitten vuonna 1953 pidettyjen harjoitusten. Harjoituksen uhkakuvassa oli huomioitu ensimmäistä kertaa myös Jugoslavian sisäisten vihollisten toiminta. Voimakas ja erittäin liikehtimiskykyinen vihollinen suuntautui pohjoisesta ja koillisesta kohti Zagreb-lounaispuolista kukkula-aluetta ja Bihaćia.⁴⁰⁶

Sloboda-71:n vihollinen suuntautui koillisesta kohti Zagreb-lounaispuolta. Vastustaja oli ylivoimainen ja varustettu muun muassa taistelupanssarivaunuin, amfibio-kuljetuspanssarivaunuin sekä helikopterein. Vihollinen hyökkäsi keskellä 6. Operatiivisella Panssariryhmällä kohti etelää ja kaakkoa, oikealla 13. Taktillisella Armeijaryhmällä kohti etelää sekä vasemmalla 5. Operatiivisella Armeijaryhmällä kohti itää ja kaakkoa. 6. Operatiiviseen Panssariryhmään kuuluvien kahden mekanisoidun prikaatin ja yhden panssariprikaatin taistelua tuki kaksi tykistörykmenttiä. Hyökkäyksen yhteydessä tehtiin myös maahanlasku ryhmään kuuluvan laskuvarjoprikaatin kolmella pataljoonalla. Tavallisten sotatoimien lisäksi vihollisen asiamiehet ja tuholaispartiot pyrkivät hidastamaan liikekannallepanoa ja heikentämään vastarintatahtoa. Jugoslavian kansanarmeijan sekä alueellisen puolustuksen joukkojen viivytystaistelu hidasti vihollisen etenemistä ja muutti hyökkäyksen suuntaa. Hyökkäys eteni kahdessa vuorokaudessa 30 kilometriä, ja eteneminen pysähtyi lopulta kokonaan. Vihollinen teki harjoituksessa turhia yrityksiä hallita aiemmin valtaamia alueita.⁴⁰⁷ Harjoitukseen palataan yksityiskohtaisemmin tutkimuksen operatiikkaa koskevassa alaluvussa.

Vuonna 1972 järjestetyssä *Podgora-72*-harjoituksessa vihollinen toteutti myös mairinnousun ja maahanlaskun Adrianmeren rannikolle.⁴⁰⁸ Viholliskuvan painotus oli muuttunut esimerkiksi vuoden 1966 *Gorica-66*-sotapeliin verrattuna, jolloin läntinen vihollinen oli hyökännyt Italiasta ja Itävallasta.

Vihollisen uudenlaisen suuntautumisen syyksi nähtiin tässä muuttuneessa tilanteessa se, että Jugoslavian maaperä oli keskeinen alue Euroopan sekä Lähi-idän välillä ja ennen kaikkea reitti Välimerelle.⁴⁰⁹ Varsovan liitolla ei ollut suoraa yhteyttä merelle, kun taas Pohjois-Atlantin puolustusliitolla oli tukevut jalansijansa alueella – sehän hallitsi Välimeren pohjoisrannikkoa lähes täysin. Vaikka välit Neuvostoliittoon lämpenivät osittain jo 1950-luvun puolenvälin jälkeen ja 1960-luvulla sekä uudelleen 1970-luvulla ja mahdollistivat jopa laajat nykyaikaisen taisteluvälinemateriaalin hankinnat sekä lisenssituotannon, ei

⁴⁰⁶ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 3 ja 26; Windhausen, s. 252; Vego (1980), s. 16; Johnson (1973), s. 54; Tanasković, Rajko (toim.): Saznanja i pouke manevra Sloboda 71. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA. Vojna biblioteka Savrema vojna misao, "Naši pisci", Knjiga sedamdeset šesta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1972, s. 53; Ruhala, Kalevi: Jugoslavian strateginen doktriini. Sotatieteen laitos, Julkaisusarja 1 N:o 2, Strategian tutkimuksia, Helsinki 1972, s. 45–46; Seferović (?), s. 33. – Johnsonin kirjallinen kuvaus ei sellaisenaan anna aivan täyttä kuvaa harjoituksesta. Ruhalan kirjasen liitteessä on yksityiskohtaisempi selvitys muun muassa harjoitukseen osallistuneista joukoista sekä piirrokset osapuolien hyökkäyksistä prikaatin ja rykmentin tarkkuudella. Johnsonin kuvaus vihollisen hyökkäyksestä koillisesta kohti Zagreb-lounaispuolista kukkula-aluetta antaa varsin suppean kuvan operaatiosta, joka todellisuudessa jatkui suoraan etelään Bihaćin länsipuolitse pitkälle Adrianmeren rannikon suuntaisesti. Ruhalan kuvausta tukee myös edellä mainittu Tanasković (1972).

⁴⁰⁷ Tanasković (1972), s. 54 ja 62; Johnson (1973), s. 54 ja Ruhala, s. 46–47.

⁴⁰⁸ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 3 ja 26; Windhausen, s. 252; Vego (1980), s. 16; Johnson (1973), s. 54; Ruhala, s. 45–46; Seferović (?), s. 33.

⁴⁰⁹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset.

Neuvostoliitto kadonnut Jugoslavian sotilaallisista uhkakuvista, vaan muuttui ensisijaiseksi uhkaksi. Brezhnevin doktriinin mukaisesti Neuvostoliitto varasi itselleen oikeuden ylittää raja mihin tahansa Itä-Euroopan maahan, mikäli valtio Neuvostoliiton mielestä osoitti aikeita irtautua kommunismista.⁴¹⁰

Läntisten tutkijoiden analyysien mukaan Jugoslavian asevoimien laatimien uhka-arvioiden ja maailmalla 1950–1960-luvuilla syntyneiden konfliktien sekä käytyjen sotien pohjalta Jugoslaviassa oli tehty selkeä ja sotataidon kehittämisen kannalta merkittävä johtopäätös. Maa ja sen asevoimat eivät ehkä kykenisi pitämään hallussaan koko maa-alueitaan, vaan hyökkääjä saattaisi onnistua tilapäisesti miehittämään suuriakin alueita. Asia tuotiin julkisestikin esiin jo aiemmin, mutta varsinkin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen, kuten *Sloboda-71*-harjoituksessa. Tämä päätelmä johti toiseen johtopäätökseen, vihollisen syvyydessä taistelemiseen tarkoitettujen joukkojen merkityksen painottamiseen.⁴¹¹ Näin 1960-luvulla oli päädytty Jugoslavian kansanarmeijan ensisijaisuuden korostamisesta alueellisen puolustuksen rakentamisen tielle. Kuten kuudennessa luvussa osoitetaan, tämä uhkakuvaan liittyvä johtopäätös oli tehty jo 1950-luvulla, viimeistään vuonna 1958 doktriinin vahvistamisen yhteydessä tai jo vuonna 1953. Tällöin ryhdyttiin noudattamaan partisaani-, rintama- ja yhdistetyn sodankäynnin strategiaa. Tähän jo kansan vapautusdassassa käytettyyn ratkaisuun liittyi ”tilapäisesti miehitettyjen alueiden” käsite. Alueellisia joukkoja ryhdyttiin kehittämään jo 1950-luvulla.

3.6 Epätavanomainen sodankäynti ja sisäinen uhka

Jugoslaviaa kohtasi vuosina 1970–1971 merkittävin kansallinen kriisi sitten vuoden 1948 Neuvostoliiton välirikon. Jo 1960-luvun lopulla suositaan lisänneet kroatialaiset nationalistit nousivat vaatimaan laajempaa poliittista ja taloudellista autonomiaa. Erityisesti vastustettiin Kroatian ansaitsemien valuuttatulojen jakamista muille, vähemmän tuottaville tasavalloille sekä *vaadittiin kansallisia asevoimia*. Liikehdintä uhkasi Belgradiin sijoitettua keskusjohtoa ja jopa koko maan yhtenäisyyttä. Tätä lyhytaikaista kroatialaisen kansallistunnon elähdyttämää vaihetta on kutsuttu ”Kroatian kevääksi”. Konfliktin ratkettua Jugoslavian kansanarmeijaa pidettiin yleisesti – eikä enää vain kansakunnan ylimmän johdon ajatuksissa – maan poliittisen järjestelmän ja vakauden takeena. Kansanarmeijan roolia maan poliittisessa elämässä pidettiin 1970-luvulla kommunistisissakin valtioissa poikkeuksellisen merkittävänä. Asevoimien piiristä nousi useita kykyjä maan ylimmälle poliittiselle tasolle, eikä pelkästään sisäiseen turvallisuuteen liittyviin tehtäviin. Esimerkiksi kroatialaisesta kenraalieversti Franjo Herljevićistä tuli toukokuussa 1974 sisäministeri ja kenraalimajuri Vuko Gozde-Gucetićistä yleisten syyttäjien johtaja. Kansanarmeija oli ottanut lisäksi merkittävän roolin maan poliittisen ideologian levittämisessä.⁴¹²

Eräänä osana Kroatian kevättä pidettiin tasavallan laatiman oman yleisen kansanpuolustuksen lain luonnosta tammikuussa vuonna 1971. Kroatia muotoili antautumisen, antautumisen hyväksymisen ja miehittäjien maahantun-

⁴¹⁰ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 45.

⁴¹¹ Roberts, s. 172–173.

⁴¹² Adelman, s. 83–84 ja 96; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 20–21 ja 38–39; Batović, s. 1, 11–16; Zemetica, s. 10.

keutumisen hyväksymisen kieltävän lainkohdan liittotasavallan kansallisen puolustuksen laista sekä perustuslaista poikkeavalla tavalla. Lakiluonnoksen IV luvun toisessa kappaleessa kerrotaan: ”*Kenelläkään ei ole oikeutta kutsua vihollisen armeijaa maahan tai auttaa vihollisia minkäänlaisissa voimatoimissa kansalaisyämme vastaan tai olla poliittisessa tai taloudellisessa yhteistoiminnassa heidän kanssaan*”. Liittotasavallan tasolla lakia tulkittiin siten, että Kroatia valitsemallaan sanamuodolla varasi itselleen oikeuden määrittellä etukäteen, kuka oli vihollinen ja kuka ei. Tämän epäiltiin tarkoittavan esimerkiksi separatistista liikehdintää kukistamaan lähetettyä Jugoslavian kansanarmeijaa. Tämä, vaikka vain teoreettinenkin mahdollisuus otettiin vakavana konkreettisenä uhkana liittotasavallan johtamia asevoimia sekä siten koko maan koossapitävää veljeyttä ja yhtenäisyyttä kohtaan. Vaikka Kroatian kansallisparlamentin, *Saborin* julkaiseman lakiluonnoksen kyseinen kohta onkin arvioitu laadituksi nimenomaan Tšekkoslovakian ”kutsuman” neuvostoarmeijan maahantunkeutumisen varalta, ei asiaa jätetty sillensä. Lain vahvistaminen estettiin ja Kroatian silloiseen poliittiseen eliittiin kuuluneet Miko Tripalo sekä Savka Dabčević-Kučar syrjäytettiin tehtävistään.⁴¹³

Jugoslavian keskusjohdolle lojaali Kroatian puoluejohto syytti tasavallan johtoa kroaattinationalistien tukemisesta ja erotti Kroatian edustajan Miloš Žankon liittotasavallan parlamentista. Tuntematon, liittotasavallan etuja ajava ryhmä pyrki harhatietoa levittämällä heikentämään myös Kroatian puoluejohdon asemaa. Puoluejohdon väitettiin olevan yhteyksissä Saksan liittotasavallassa sijainneeseen, Jugoslavian vastaiseen kroaattiemigranttien ryhmään, jonka väitettiin tavoittelevan Neuvostoliiton suojeluksessa olevan itsenäisen kroaattivaltion perustamista.⁴¹⁴

Kansanarmeijan johto osallistui aktiivisesti keskushallinnon hajauttamisesta käytyyn julkiseen keskusteluun. Sotilasjohto koki tasavaltojen vahvistamiseen tähtäävän hajauttamiskehityksen sekä siihen liittyneen yleisen kansanpuolustuksen doktriinia kohti suuntautuvan puolustuspolitiikan uhkaavan kansanarmeijan kiinteyttä ja ykseyttä sisäisen kriisin aikana. Aiemmat argumentit kansanarmeijan erityisyydestä instituutiona eivät enää riittäneet. Keskusteluissa nostettiin yhä kärkevämmiin esille asevoimien rooli enemmän sisäisen järjestyksen ylläpitäjänä kuin ulkoisen uhkan torjuna.⁴¹⁵

Vuosien 1971 ja 1972 kuluessa Jugoslavian kansanarmeija osoitti olevansa maan sisäisen kiinteyden suurin tae osallistuessaan Kroatian kansallisen liikehdinnän kukistamiseen. Separatistien kukistamista vaati itse Tito Bosnian Rudossa joulukuussa 1971 pitämässään puheessa. Armeijan tehtävänä oli puolustaa vallankumouksen saavutuksia, ja sen se myös toteutti.⁴¹⁶

Kroatian levottomuuksilla oli myös ulkopoliittisia vaikutuksia. Tiedot Jugoslavian sisäpoliittisesta kriisistä levisivät muualle Eurooppaan, Yhdysvaltoihin ja Neuvostoliittoon. Neuvostoliitto piti Jugoslavian poliittista epävakautta itselleen uhkana, ja Jugoslaviassa pelättiin sen vastatoimenpiteitä. Tito kertoi Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston kokouksessa huhtikuussa 1971 Leonid Brežnevin maininneen, että tilanne oli uhka Jugoslavian sosialis-

⁴¹³ Batović, s. 12–13; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 44; Stanković, Slobodan: National Defense in New Yugoslav Constitution. Radio Free Europe Research. [Tutkimusraportti]. 19.7.1973. <<<http://www.osaarcchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/80-4-314.shtml>>> (viitattu 18.11.2009), s. 1. – Lähde jatkoissa viitteenä Stanković (1973a). Lakiluonnoksen tekstin kursivointi kirjoittajan.

⁴¹⁴ Batović, s. 12–13.

⁴¹⁵ Adelman, s. 89.

⁴¹⁶ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 20–22 ja 43; Batović, s. 12–13, 18 ja 20–21.

tiselle suunnalle sekä yhtenäisyydelle ja muistutti Tšekkoslovakian tilannetta Dubčekin aikana ennen miehitystä. Brežnev tarjosi Titolle Neuvostoliiton apua Kroatian levottomuuksien tukahduttamiseksi. Tito kuitenkin torjui Brežnevin tarjouksen. Jugoslavian sotilastiedustelun on kerrottu raportoineen, että kuusi neuvostodivisioonaa oli siirretty Keski-Aasiaan harjoittelemaan mahdollisen Jugoslavian miehittämisen varalta. Myös Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelu CIA:n tiedot viittasivat samaan uhkaan. Itävallan ulkoministeri Rudolf Kirchläger kertoi heinäkuussa 1971 italialaiselle kollegalleen Aldo Morolle pitävänsä mahdollisena, että tilanne Jugoslaviassa johtaisi ”*uuteen Tšekkoslovakiaan*”. Italia halusi antaa Jugoslavialle osittaisia turvallisuustakeita lisäämällä sotilaallisia kontakteja ja yhteistoimintaa. Jo keväällä 1971 Jugoslavia itse oli virallisesti esittänyt Italialle osallistumista yhteiseen sotilaalliseen suunniteluun, joka olisi ilmiselvästi suuntautunut Neuvostoliittoa vastaan.⁴¹⁷

Uusi aloite tehtiin elokuussa 1971, kun Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen ministeri ja Jugoslavian sotilasasiamies ehdottivat Italialle maiden välistä teknistä yhteistyötä ja peräti maiden sotilaslentotukikohtien yhteistä käyttöä. Yhteistoiminta ei kuitenkaan ehtinyt edetä konkreettisemmalle tasolle Kroatian kevään tultua kukistetuksi ja sen aiheuttaneen monimutkaisen sisä- sekä ulkopoliittisen kriisin tultua välillisesti ratkaistuksi. Miehityksen uhka poistui ja kauppapoliittiset yhteydet Neuvostoliittoon ja muihin Itä-Euroopan valtioihin lujittuivat, mutta maiden väliset poliittiset suhteet jäivät viileän asiallisiksi.⁴¹⁸

Kesäkuussa 1973 tarkasteltiin laajasti yleisen kansanpuolustuksen doktriinin toteutumista viimeisimmän kahden vuoden aikana. Raportti oli laadittu Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston toimeenpanevalla komitealla, ja se käsitteli kommunistiliiton puheenjohtajiston 18. kokouksessaan antamien direktiivien toteutumista. Doktriiniin nähtiin vaikuttaneen tarkastelukauteina useiden yleisten ulkopoliittisten olosuhteiden ja tekijöiden. Näiden ei nähty olevan pelkästään ulkoisia vaan myös maan sisäisiä. Vietnamin sodan eskaloituminen oli pantu merkille, samoin suurvaltojen ja liittoutumien suhteiden kiristyminen sekä kilpailu vaikutusvallasta Välimeren alueella. Kiinnostuksen Jugoslavian aluetta kohtaan katsottiin lisääntyneen, ja maahan tunnettiin kohdistuvan painostusta useasta suunnasta. Painostus näkyi jugoslavialaisten mukaan maasta muuttaneiden ääriainesten ja maan sisäisten vihollisten lisääntyneenä toimintana. Ulkovaltojen katsottiin käyttäneen jopa erikoissodankäynnin keinoja.⁴¹⁹ Ulkopuolisen kiihotuksen kannustamana maan sisäinen vihollinen vaikutti sisäpoliittisen tilanteen muuttumiseen kriittiseksi.

Tilanne oli päässyt syntymään edellä mainittujen vaikuttimien lisäksi eräiden sisäpoliittisten virheiden vuoksi. Tällaisena mainittiin ensisijaisesti kommunistiliiton huono työteho. Maan alueita havittelevien ulkomaisten tahojen katsottiin pyrkineen käyttämään tilannetta hyväkseen ja alkaneen luoda epäluottamuksen ja epävakauden tunnetta. Vaikutus ulottui taloudelliseen sekä poliittiseen tilanteeseen ja ilmeni nationalismiin sekä liberalismiin nousuna esiin sekä tasavaltojen välisten kiistojen kärjistymisenä. Näiden ulkoisten sekä sisäisten toimien tavoitteena nähtiin olleen Jugoslavian kiinteyden heikentäminen, veljeyden ja yhtenäisyyden rikkominen, maanpuolustuksen heikentäminen

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 2 ja 4.

sekä maan valloittamisen helpottaminen.⁴²⁰ Kroatian kevään 1971 tapahtumien vaikutus tuntui edelleen.

Jugoslaviaa seurasi aktiivisesti Euroopan maiden asevoimien tilannetta. 1970-luvun alussa oltiin huolestuneen kiinnostuneita puolustusbudjettien kasvua seuranneesta asevoimien voimistumisesta ja myös modernisoimiskehityksestä, joka mahdollisti asevoimien määrällisen vähentämisen ja antoi petollisen kuvan varustautumisen näennäisestä rauhoittumisesta. Ulkovaltojen suhteen oltiin kuitenkin kylmiä realisteja ja todettiin, ettei Pohjois-Atlantin puolustusliitto aikonut heikentää sotilaallista voimaansa, koska järjestö oletti Neuvostoliiton samaan aikaan lisänneen omaansa. Järjestö aikoi säilyttää Eurooppaan sijoitettujen amerikkalaisjoukkojen määrän ja samalla kehotti eurooppalaisia liittolaisiaan lisäämään panostusta puolustukseen. Myös liittouman sisäisen koulutusyhteistyön kasvaminen asevoimien yhteensopivuuden lisäämiseksi pantiin merkille.⁴²¹

Erityisen ajankohtainen seurannan kohde oli yhdysvaltalaisen erikoisjoukkojen kumouksellisten liikkeiden ja sosialististen maiden vastainen toiminta. Erikoisjoukkojen menestys Vietnamin sodassa oli huomattu. Jugoslavialaisten tiedustelutietojen mukaan Pohjois-Atlantin puolustusliitto oli sijoittanut Saksan liittotasavaltaan Yhdysvaltojen armeijan 10. Erikoisjoukkojen Ryhmän (*10th Special Forces Group*). Siihen kuului 700 sotilasta kahteen yksikköön jaettuna. Toinen koostui pääasiassa Kosovon albaaneista ja toinen aiemmin emigroituneista tai maasta sodan jälkeen paenneista jugoslaaveista. Saksan liittotasavaltaan oli sijoitettuna myös englantilainen joukko-osasto, johon kuului 1 600 entistä jugoslaavia. Jugoslavian lähialueella sijaitti useita erikoisyksiköitä, joissa oli useita tuhansia maanpettureiksi katsottuja sotilaita. Näiden joukkojen katsottiin olevan suoraan Jugoslavian vastaiseen toimintaan suunnattuja. Myös lähialueella, niin idässä kuin lännessäkin, sijaitsevat Jugoslavian radioliikenteen kuunteluun, häirintään sekä propagandalähetyksiin käytetyt useat viestiasemat koettiin suorana uhkana maata kohtaan.⁴²² Asiakirjasta ei ilmene, millaisia propagandalähetyksiä tarkoitettiin. Radio Vapaan Euroopan lähetystoiminta ei kohdistunut Jugoslavian alueelle kylmän sodan aikaan. Serbian-, kroatian- ja bosniankieliset lähetykset alkoivat vasta Jugoslavian hajoamisotien yhteydessä tammikuussa 1994⁴²³.

Vaikkei raportissa hyökkäyksiä maan yhtenäisyyttä vastaan suoraan nimetä, ovat ne helposti tunnistettavissa ”Kroatian kevääksi” kutsutuksi separatistiseksi liikehdinnäksi vuodelta 1971 sekä vuoden 1966 turvallisuusyhteisön kriisiksi, joka oli johtanut turvallisuuspalvelun johtajan Aleksandar Rankovićin erottamiseen. Ne koettiin hyökkäyksinä maan veljeyttä ja yhtenäisyyttä, yleisen kansanpuolustuksen doktriinin lähtökohtaa ja perusedellytystä, vastaan. Vuodesta 1968 lähtien kehitys näyttääkin johtaneen siihen suuntaan, että asevoimilla oli yhä suurempi rooli myös sisäisten uhkien ennaltaehkäisijänä tai jopa torjijana. Jugoslavian kansanarmeijasta oli tulossa veljeyden ja yhtenäisyyden tae.

Kesään 1971 mennessä nationalistisia ja separatistisia piirteitä omanneet paikalliset konfliktit olivat muodostuneet jo varsin tavallisiksi. Kroaattija syytettiin soviniismista, separatismista ja jopa ustaša-nostalgiaa. Serbejä

⁴²⁰ Ibid., s. 2 ja 4.

⁴²¹ Ibid., s. 24–27.

⁴²² Ibid., s. 2, 4–5 ja 24–27.

⁴²³ Radio Free Europe: Then and Now: Free Media in Unfree Societies, Language Services History [www-artikkeli]. <<<http://www.rferl.org/section/history/133.html>>> (viitattu 18.3.2012).

puolestaan syytettiin unitaristisen keskusjohtoisuuden tavoittelusta, suuresta kansallisesta sovinismista ja jopa ”kominformilaisuudesta” tai ”uus-stalinismista”. Sloveniassa ilmeni moottoritien suuntaamiseen liittyneitä nationalistisia tavoitteita ja myös Kosovossa oli levotonta. Montenegrossa ilmeni montenegrolaisten sekä serbien välisiä kiistoja montenegrolaista kansaa, kieltä ja kirkkoa koskien. Myös Vojvodinassa esiintyi viitteitä unkarilaisesta nationalismista.⁴²⁴

Seuraavan kerran Jugoslavian sotilasmaantieteellinen asema määriteltiin Jugoslavian kommunistiliiton 10. kongressissa. Marsalkka Tito analysoi mainitussa kokouksessa maan geostrategista asemaa. *”Sotilaalliselta kannalta Jugoslavialla on merkittävä geostrateginen sijainti. Maamme läpi johtavat tärkeät strategiset etenemisväylät Euroopasta Lähi-itään, Välimerelle sekä Pohjois-Afrikkaan ja niistä Eurooppaan. Myös merellinen sijaintimme on äärimmäisen merkittävä ja kaikki, mitä Välimerellä tapahtuu, vaikuttaa suoraan meihinkin. Näiden syiden vuoksi tällä alueella imperialististen ja taantumuksellisten voimien kiinnostus on aina läsnä, kohdistuen lisääntyviä pyrkimyksiä aluettamme kohtaan.”* Sotilasmaantieteellinen sijainti oli säilyttänyt merkityksensä, ja Lähi-idän tilanteen vuoksi se oli jopa kasvanut. Jugoslaviassa tiedostettiin, että Välimeri oli ollut vuosisatojen ajan aseellisten konfliktien päänäyttämöjä ja että näin tulisi varmaan jatkossakin olemaan. Merellä oli suuri merkitys Euroopan, Afrikan ja Lähi-idän välisille meri-, ilma- ja maayhteyksille. Useat lentotukikohtat sekä sotasatamat sijaitsivat alueella ja lisäksi sieltä oli löytynyt merkittäviä öljyesiintymiä.⁴²⁵

Geostrateginen analyysi noudatteli jo 1950- ja 1960-luvuilla tehtyjä arvioita. Edellä mainitut seikat sekä Jugoslavian maa-alueen sotilaallis-maantieteelliset piirteet vaikuttivat muun muassa maan asevoimien kehitykseen sekä organisaation rakenteeseen, operatiivisiin periaatteisiin hyökkäyksen sattuessa, koulutus- ja asejärjestelmiin sekä alueen puolustusvalmisteluihin. Hyökkäyksen sattuessa maan tulisi luottaa ensisijaisesti omiin voimiinsa. Oli hyökkääjä kuka tahansa, sen vastustamiseen osallistuisi Jugoslavian kansanarmeijan sekä alueellisen puolustuksen yksiköiden lisäksi jokainen kaupunki ja kylä. Jokaisesta kumpareesta, mäestä ja vuoresta tulisi linnoitus ja koko maa olisi *”kuin piikkisika, jonka piikit ovat rikkoutumattomat”*.⁴²⁶

Yhdysvaltojen toimet Etelä-Vietnamin kansallista vapautusrintamaa Vietkongia ja Pohjois-Vietnamia vastaan nähtiin osana ulkoista uhkaa. Vietnamilaisten kansansodan ja vapautussodan katsottiin olevan oikeutettua sotaa. Yhdysvaltalaisen sodankäynnin nähtiin olevan uhka, ainakin ideologisella tasolla, myös vietnamilaisen kansansodan oppeja omaksunutta Jugoslaviaa vastaan. Vietnamin sodan aktiivinen seuranta selittyy myös tarpeella arvioida oman sotataidon ja doktriinin toimivuutta läntistä suurvaltavihollista vastaan. Kuten jäljempänä kuvataan, yleisen kansanpuolustuksen doktriini oli erittäin samankaltainen vietnamilaisen kansansodan mallin kanssa. Yhdysvaltalaisen sotataidon voitto Kaukoidässä olisi merkinnyt jugoslavialaisen sotataidon tappiota Balkanilla.

Kilpailu Välimeren alueen vaikutusvallasta oli puolestaan paljon lähempi uhka. Sillä oli suora vaikutuksensa Jugoslavian alueeseen kohdistuneeseen mielenkiintoon. Jugoslavia tunsu olevansa täysin kylmän sodan keskelä. Vuoden 1972 jälkipuoliskolla ja vuoden 1973 alussa ilmenneet positiiviset

⁴²⁴ Batović, s. 13.

⁴²⁵ Seferović (1977), s. 61–62.

⁴²⁶ Ibid., s. 62.

merkit kansainvälisessä kehityksessä, kuten Yhdysvaltojen irrottautuminen Vietnamin sodasta, tiivistynyt sitoutumattomien maiden yhteistyö sekä alka- neet Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön kokouksen valmistelut pan- tiin huojentuneena merkille, mutta niiden ei annettu hämärtää kokonaiskuvaa. Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön asiakirjassa kolme vuotta aikai- semmin määritellyistä, maahan kohdistuvista uhkista ainakin neljä oli toteutu- nut asiakirjan julkaisemisen jälkeen. Suurvaltasuhteiden kiristyminen oli vai- kuttanut monessa suhteessa myös Jugoslaviaan. Kilpailu Välimeren alueella oli lisääntynyt, kiinnostus ja paine Jugoslaviaa kohtaan olivat kasvaneet ja maan yhtenäisyyttä vastaan oli hyökätty. Sotataidon kehittäminen sekä konkretisoi- minen nähtiin yhä tärkeämpinä ja niihin panostettiin lisääntyvässä määrin.

Jugoslavian turvallisuuteen kohdistui maan historiallisen perinnön ja geo- poliittisen sijainnin vuoksi muihin puolueettomiin maihin verrattuna suurempi sekä maan sisäisistä jännitteistä syntyvä uhka että ulkoisen intervention vaa- ra.⁴²⁷ Arvio oli yhtäpitävä sekä läntisissä että jugoslavalaisissa lähteissä, ja se säilyi läpi vuosikymmenten. Johtopäätöksen taustalla on nähtävissä kokemuk- set maan historiasta, ei pelkästään vuosina 1941–1945 vaan myös aiempina vuosikymmeninä jopa 1800-luvulta asti. Kominformin katkaistua suhteet Jugo- slaviaan alkoi kamppailu maan sisäisiä, Neuvostoliitolle myötämielisiä voimia vastaan. Juuri tätä ennen oli lopulta saatu eliminoitua toisen maailmansodan jäljiltä Jugoslavian syrjäisimmille alueille kätkeytyneet, maan hallitusta vas- tastavat joukkot, niin ”Draža” Mihailovićin četnikit, fasistisen kroaattivaltion ustašat kuin muutkin aseelliset osastot. Jo Unkarin kansannousun kukista- minen vuonna 1956 oli osoittanut Varsovan liiton voiman ja päättäväisyyden yhteisestä rintamasta lipeäviä sosialistisia valtioita kohtaan. Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 tulkittiin dramaattiseksi hetkeksi Jugoslavian kannalta. Jugoslavalaisen sotataidon kehittäminen siirtyi uuteen vaiheeseen. Myöskään 1970-luvun tapahtumat eivät tuoneet huojennusta jugoslavalaiseen näkemyk- seen maan uhanalaisuuden suhteen. Muutoksia ei ilmennyt.

Jugoslavian sotilaallinen doktriini oli edelleenkin suunnattu pelotteeksi laajamittaista suurvallan, lähinnä Neuvostoliiton, hyökkäystä vastaan. Esi- merkiksi Bulgarian ja Albanian uhkat eivät olisi vaatineet tämän tyyppistä puolustusratkaisua, eikä niitä pidettykään vakavasti otettavina uhkina.⁴²⁸

1970-luvun loppupuolella maahan kohdistuvan sotilaallisen uhkan koettiin olevan kahden tyyppinen. Kyseessä saattoi ensinnäkin olla yhden valtion suo- rittama paikallinen hyökkäys. Toinen uhkamalli oli suurvallan tai liittoutuman suorittama suurhyökkäys. Todennäköisimpänä uhkana pidettiin Neuvostoliit- toa ja sen liittolaisia. Vihollisen aggression katsottiin edelleenkin koostuvan mahdollisen ydinaseen käytöstä sekä voimakkaiden panssarimuodostelmien, ilmavoimien ja maahanlaskujoukkojen käytöstä.⁴²⁹ Jugoslavian asevoimien ma- teriaalinen valmius ja joukkojen suorituskyky oli kasvanut jo sellaiseksi, ettei yllätyshyökkäys ollut enää todennäköisimpien uhkien joukossa.

Titon terveys nousi vuonna 1979 suureksi huolenaiheeksi. Seuraavana vuonna Jugoslavian kansanarmeija asetettiin osittaiseen hälytystilaan ja Neu- vostoliitolle lähetettiin voimakassanainen varoitus, jonka mukaan Jugoslavia on yhtenäinen ja vakaa. Myös maan sisäistä valvontaa ja kontrollia tehostetiin. Jugoslavian puolustusbudjetin osuutta maan kokonaisbudjetista nostettiin

⁴²⁷ Roberts, s. 124.

⁴²⁸ Windhausen, s. 252 ja 254; Nurmi, s. 160.

⁴²⁹ Vego (1980), s. 25; Ruhala, s. 13; Seferović (1977), s. 70; Nurmi, s. 160.

42:sta peräti 53 prosenttiin. Neuvostoliiton hyökättyä Afganistaniin, uskalsi Jugoslavia kuitenkin olla yksi ensimmäisistä valtioista, jotka tuomitsivat invaasion. Titon kuoltua vuonna 1980 ei Neuvostoliiton kanssa lopulta syntynyt minkäänlaisia ongelmia. Vielä vuonna 1983 Neuvostoliittoa pidettiin suurimpana mutta kuitenkin epätodennäköisenä uhkana.⁴³⁰

Mitä pitemmälle 1980-luvulle edettiin, sitä konkreettisempia käytännön todisteita uhkakuvan muutoksesta nousi esiin. Kosovossa oli 1970-luvulla alkanut voimistua kansallinen liike, jota tuki ja jopa yllytti autonomisen provinssin oma kommunistiliiton alaorganisaatio. Kansallisen liikkeen tavoitteet eivät olleet pelkästään erityisaseman voimistamiseen tähtääviä, vaan myös separatistisia. Kosovon levottomuudet alkoivat lisääntyä entisestään 1980-luvun alussa. Vuonna 1981 käynnistyi maakunnan albaaniopiskelijoiden liikehdintä ja alueella julistettiin useita luvattomia lakkoja. Liikehdintä muuttui vakaviksi väkivaltaisiksi levottomuuksiksi. Niiden tavoitteena pidettiin joko provinssin statuksen kohottamista tasavallaksi tai maakunnan irrottautumista Jugoslaviasta ja liittymistä Albaniaan. Jälkimmäisen tavoitteen saavuttamisen on väitetty saaneen tukea Albanian Enver Hoxhan hallinnolta.⁴³¹

Neljännessä luvussa tarkemmin kuvattava vuoden 1974 perustuslaki korosti asevoimien roolia Jugoslavian sisäisen vakauden takaajana ja puolustajana. Koska levottomuudet olivat organisoituja ja aseistettuja, niiden tukahduttamista pidettiin se Jugoslavian armeijan perustuslaillisena velvollisuutena. Liittovaltio puuttuikin tilanteeseen kovalla kädellä ja julisti alueelle kolmen kuukauden mittaisen sotatilan. Armeija käytti jalkaväkeä, panssaroituja miehistönkuljetusajoneuvoja, taistelupanssarivaunuja, konetuliaseita sekä räjähteitä levottomuuksien tukahduttamiseen. Virallisten lähteiden mukaan mielenosoittajat olisivat kärsineet yhdeksän kuolleeseen ja 257 loukkaantuneeseen tappiot. Albaanilähteet ovat esittäneet, että jopa tuhat Kosovon albaania olisi kuollut ja tuhansia haavoittunut.⁴³²

Laajemman vastarinnan kukistamisen jälkeenkin tapahtui yksittäisiä, suppeampia yhteenottoja vielä 1980-luvun lopulla. Aikalaisarviot kertovat vastarinnan kukistamisen yhteydessä saatujen kokemusten olleen erityisen arvokkaita Jugoslavian kansanarmeijan sekä kansanmiliisin toimintatapojen kehittämisen kannalta mielenosoitusten ja mellakoiden torjunnan sekä separatististen organisaatioiden vastaisten erikoisoperaatioiden näkökulmasta.⁴³³

Kosovon tilanne ei rauhoittunut täydellisesti vuoden 1981 levottomuuksien tultua tukahdutetuksi. Jugoslavian kansanarmeijan ja kansanmiliisin voimakkaasta läsnäolosta huolimatta maakunnassa oli toistuvasti ampumavälikohtauksia ja pommiräjähdyksiä, joiden kohteina olivat useimmiten turvallisuusjoukot ja paikalliset serbit. Kosovon albaanien separatistinen liike järjestäytyi uudelleen ja valmistautui aseelliseen vastarintaan. On esitetty, että osa aseista ja räjähteistä olisi saatu Albanian puolelta.⁴³⁴ Perinteinen eteläslaavilainen tapa nousta epämiellyttävänä koettua hallintoa vastaan tuli esille jälleen kerran.

Jugoslavian asevoimat aloittivat Kosovon levottomuuksien jälkeen voimakkaan tiedotussodankäynnin. Kampanja kiihtyi maan ulkomaisen ve-

⁴³⁰ Windhausen, s. 252.

⁴³¹ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 23–25 ja 40; Zametica, s. 10 ja 26; Visuri (2000), 19–20.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 23–25 ja 40; Zametica, s. 10 ja 26.

⁴³⁴ Ibid.

lanoton noustua aiempaa selvästi suuremmaksi ja keskusjohtoisuutta vastaan kohdistetun arvostelun voimistuttua. Armeija koki velvollisuudekseen nousta hajottavaa kehitystä vastaan, ja tuloksena oli suorastaan tulva instituution vaikutusvaltaisimpien upseereiden esiintuloja. Muun muassa yleisen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri, kenraali Nikola Ljubičić, sisäministeri kenraalieversti Franjo Herljević ja yleisesikunnan päällikkö, amiraali Branko Mamula esiintyivät toistuvasti vuosina 1983–1985 kansallisen yhtenäisyyden, yleisen järjestyksen, maan rajojen loukkaamattomuuden ja kaikkien ulkoisten hyökkäysten torjunnan puolesta.⁴³⁵

Maan yhtenäisyys oli seuraavan kerran koetuksella keväällä 1989 tuhansien kosovolaisten mielenosoittajien ja poliisin ottaessa yhteen. Väkivaltaisuuksissa menehtyi virallisen tiedon mukaan vain 22 ihmistä, mutta on esitetty jopa yli tuhannen saaneen surmansa.⁴³⁶

Vuonna 1990 käynnistyneen liittotasavallan hajoamiskehityksen viimeisen vaiheen valossa englantilaisen diplomaatin, G. Bakerin raportissaan joulukuussa 1971 tekemä johtopäätös näyttäyty toteutuneena ennusteena. Bakerin mukaan suurin uhka Jugoslavian yhtenäisyydelle oli sekoitus nationalismia ja ratkaisematta jääneitä taloudellisia ongelmia.⁴³⁷

Jugoslavian kokema ulkoinen sotilaallinen uhka laski yleisen liennytyshkehityksen myötä. Vaikka liennytyksen kausi päättyi 1980-luvun alussa, ei suurvaltojen suhteiden viileneminen aiheuttanut konkreettisia vaikutuksia Jugoslaviassa. Maa toimi aktiivisesti sitoutumattomien maiden liikkeessä, ja ylläpiti ystävällisiä suhteita niin itään ja länteen kuin pohjoiseen ja eteläänkin. Jugoslavia harjoitti sotilaallista yhteistyötä muun muassa Vietnamin ja Afrikassa. Titon kuoltua katosi merkittävä vakauden tae. Hänen hautajaistensa jälkeen maa näki tarpeelliseksi julkaista tiedotusvälineissä voimakassävyyisen tiedonannon, jossa taattiin Jugoslavian vakaus ja yhteisjohtoisen sosialistisen järjestelmän pysyvyys. Ulkoinen sotilaallinen uhka ei kuitenkaan ollut vuosikymmenen keskeisin maan vakautta uhkaava tekijä. Sisäinen uhka nousi ulkoista vaarallisemmaksi. Maan yhtenäisyyttä ja yhteiskuntarauhaa järkyttivät muun muassa vuosina 1981, 1987 ja 1989 tapahtuneet levottomuudet. Osassa niistä käytettiin myös Jugoslavian kansanarmeijan yksiköitä ihmisjoukkojen liikehdinnän tukahduttamiseen.

Koko tutkittavana olevan ajanjakson jugoslavialaista näkemystä maataan vastaan kohdistuneesta uhkasta leimaa tasapainottelu. Tasapainottelua tapahtui niin lännen ja idän välillä kuin ulkoisen ja sisäisen uhkan välilläkin. Samoin jouduttiin tasapainoilemaan suurvallan tai liittouman perinteisen laajan hyökkäysmallin ja salamannopeasti, yllätyksellisesti ja epätavanomaisten sodankäyntikeinojen avulla toteutetun kaappauksenomaisen hyökkäysmallin välillä. Ei ole erotettavissa täysin selviä ajanjaksoja, joiden aikana jokin tai jotkin näistä vaihtoehtoista olisivat olleet yksinomaisten uhkana, vaan kyse on ennemminkin painotuseroista.

Heti toisen maailmansodan jälkeen uhkan koettiin monestakin syystä kohdistuvan lännestä. Neuvostoliitto oli liittolainen, tukija ja kuin sosialistinen isovelji, jota haluttiin katsoa ylöspäin. Italia ja sen alueella olleet brittijoukot osoittivat konkreettisesti vihamielisiä eleitä Jugoslaviaa kohtaan. Jugoslavia ei

⁴³⁵ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 25–26.

⁴³⁶ Pawlovitch (2002), s. 195.

⁴³⁷ Batović, s. 15, alkuperäislähteenään: PRO, FCO 28/1630, Internal Situation in Croatia, Region of Yugoslavia, G. Baker to D. Stewart, 14 December 1971.

epäroinyt käyttää sotilaallista voimaa, jos se huomasi alueellista koskemattomuuttaan loukattavan.

Jugoslavian sotilaallisen suunnittelun ja koko yhteiskunnan kohtalonhetki oli välirikko Neuvostoliiton ja Kominformin kanssa vuonna 1948. Tapahtumaa voi luonnehtia järkytykseksi, joka aiheutti nopeita reaktioita usealla sektorilla. Nopeimmat ja välittömimmät muutokset kohdistuivat käsitykseen maata vastaan kohdistuvasta sotilaallisesta uhkasta.

Läntisiin valtioihin 1950-luvulla solmittujen lämpimien suhteiden ja läntisen sotilasyhteistyön jälkeen välit länteen taas viilenivät ja suhteet Neuvostoliittoon lähes normalisoituivat. Nikita Hruštšev tuomitsi Stalinin rikokset ja Tito kutsuttiin Moskovaan. 1960-luvun puolivälissä oli nähtävissä läntisen uhkan korostuminen. Tšekkoslovakian miehitys 1968 käänsi asetelman päällelleen, ja suurimman uhkan katsottiin kohdistuvan taas Neuvostoliiton ja Varsovan liiton suunnasta. Tämän jälkeen uhkakuvan kehitys näyttää siirtyneen taas selvästi lännen suuntaan. Ajanjaksoa kesäkuusta 1971 – kesäkuuhun 1973 käsittelevässä laajassa maanpuolustusta koskevassa asiakirjassa ei mainita enää kuin sivumennen Varsovan liiton tai Neuvostoliiton taholta kohdistunut uhka. 1960-luvulta aina 1980-luvun loppuun asti maan yhtenäisyyttä vastaan nähtiin kohdistuneen voimakkaan sisäisen uhkan.

Eräänä merkittävänä sotataidollisen ajattelun kehittymiseen vaikuttaneena tekijänä oli Jugoslavian sisäinen yhtenäisyys. Tutkimusperiodin ensimmäisinä vuosina sotilaallisena uhkana ja maan yhtenäisyyden vaarantavana tekijänä olivat sodanaikaisten partisaanienvastaisten ryhmittymien viimeiset rippeet. Ne oli eliminoitava. Seuraava sisäiseen yhtenäisyyteen kytkeytynyt uhkatekijä liittyi Kominform-välirikon yhteydessä paljastuneisiin Neuvostoliiton värväämiin tai sellaisiksi luultuihin agentteihin. Surullisenkuuluisa Goli Otokin vankilasaari oli osa sisäisen poliittisen ja sotilaallisen uhkan ratkaisua. Maan poliittisen järjestelmän erityisyytenä olleet yhteisjohtoisuus ja hallinnon hajauttamiskehitys vaarantuivat 1960-luvulla turvallisuuspalveluun pesiytynneiden vanhoillisten aineksien vastustuksen vuoksi. Turvallisuusorganisaation johtoa ja vastuujakoa uudistettiin radikaalisti. Kuitenkin vain muutamia vuosia myöhemmin Kroatiaassa esiin noussut separatistinen liikehdintä vaaransi entisestään Jugoslavian veljeyttä ja yhtenäisyyttä. Myös Kroatian kehitykseen puututtiin rautaisella kädellä. Sotilaallista doktriinia päivitettiin 1970-luvun alkupuolella myös sisäisen uhkan varalta. Jugoslavian kansanarmeija oli yhtenäisyyden takeena, ei vain koko maan kattavana yhteisenä ja tasa-arvoa luovana organisaationa, vaan tarvittaessa myös sotilaallista voimaa käyttävänä järjestyksen palauttajana. 1980-luvun alusta lähtien Kosovo osoittautui liittotasavallan yhtenäisyyden kannalta ratkaisevimmaksi alueeksi. Siellä sisäiseen uhkaan jouduttiin puuttumaan ennen kokemattomalla voimankäytöllä.

Sisäisen yhtenäisyyden ja sotilaallisen uhkan vuorovaikutus toimi myös toisinpäin. Osoittamalla kansoille ja kansallisuuksille selkeä ja välitön ulkoinen uhka, lujitettiin samalla myös sisäistä yhtenäisyyttä. Näin kävi Kominform-välirikon yhteydessä. Sen lisäksi, että maa oli vuosia sotatilassa, oli tiedotusvälineissä toistuvasti tietoja suoranaisestä sotilaallisesta uhkasta maan rajoilla. Jugoslavia valmistautui yhtenäisenä kansana puolustamaan riippumattomuuttaan, itsenäisyyttään, yhteisjohtoista poliittista järjestelmäänsä ja vallankumouksensa tuloksia. Tšekkoslovakian miehitys oli seuraava merkittävä tapahtuma, jolla kansalle kyettiin todistamaan, että Jugoslaviaan kohdistui

konkreettinen sotilaallinen uhka. Vain pari vuotta aikaisemmin oli jouduttu kovin ottein puuttumaan maan turvallisuuspalvelun sisälle pesiytyneen aineksen toimintaan. Tämän puhdistuksen jälkeen oli ymmärrettävää, että asevoimien ja puhdistetun turvallisuusyhteisön rivejä pyrittiin tiivistämään ehkä jopa hieman ylikorostaen toisen sosialistisen maan kokeman kohtalon aiheuttamaa mahdollista uhkaa myös Jugoslaviaa kohtaan. Kroatian kevään aikana lehdistössä käsiteltiin näyttävästi määrätietoista mutta kohteliasta tapaa, jolla Tito torjui Neuvostoliiton tarjouksen tukea sotilaallisella voimalla Jugoslavian vakauden ja yhtenäisyyden säilyttämistä. Kylmän sodan käännyttyä hiljalleen liennytyksen kauteen, väheni selkeästi perusteltavissa oleva ulkoinen sotilaallinen uhka. Ulkoinen uhka säilyi, muttei korostunut 1970-luvun lopulla. Vaikka Jugoslavia näkyvästi tuomitsi Neuvostoliiton invaasion Afganistaniin, ei sotilaallisen uhkan koettu kasvaneen. Osatekijänä tilanteen vakautumisessa oli Jugoslavian sotilaallisen potentiaalin merkittävä ennaltaehkäisevä vaikutus.

Doktriini ja sotataito oli luotu kaikista suunnista kohdistuvia hyökkäyksiä vastaan, mutta uhkan painotukset vaihtelivat siis usein, jopa vain muutaman vuoden välein. Jugoslavialainen suunnitelmallisuus antaa uskoa, että tämä ei varmaankaan johtunut päättämättömyydestä tai epävarmuudesta, vaan oli tietoinen ratkaisu. Painottamalla sisäisen ja ulkoisen uhkan jatkuvuutta sekä uhkan suunnan vaihtelua pyrittiin pitämään maanpuolustuspiirit valppaina ja kansalaiset aktiivisina. Tällä tavalla myös perusteltiin maanpuolustuksen korkeita kustannuksia ja ennen kaikkea pyrittiin lisäämään maan sisäistä veljeyttä ja yhtenäisyyttä. Uhkasuunnan vaihtelu pakotti myös toistuvasti arvioimaan oman sotataidon toimivuutta kutakin uhkaa vastaan. On ilmeistä, että sekä lännestä että idästä kohdistui Jugoslavian suuntaan suurta poliittista ja sotilaallista intressiä kylmän sodan vuosina 1945–1990. Suoran sotilaallisen uhkan aukoton todistaminen olisi kuitenkin hankalaa. Oleellista onkin jugoslavialaisten oma käsitys maataan vastaan kohdistuneesta sotilaallisesta uhkasta.

4 YHTEISKUNNALLISET TEKIJÄT

Jugoslavialaiselle yhteiskuntajärjestelmälle oli tyypillistä sotilaallisen doktriinin ja jopa sotataidon pääperiaatteiden vieminen lainsäädäntöön asti. Toinen maalle tyypillinen piirre oli, että laissa määrätyn doktriinin toimeenpano varmistettiin kommunistipuolueen määräyksillä ja läpi koko yhteiskunnan ulottuvien puolueorganisaatioiden toiminnalla. Sotataito vaikutti kiinteästi näihin molempiin piirteisiin, mutta kehitys käynnistyi kuitenkin hitaasti ja oli sidoksissa maata koskeneeseen sotilaalliseen uhkaan sekä sotataidon konkretisoitumiseen liittyneisiin muutosvaiheisiin.

Puolueen ja lainsäädännön rooli ja merkitys olivat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Esimerkiksi vuoden 1963 perustuslaissa määritettiin, että Jugoslavian kommunistiliitto oli *”koko maan johtava organisoiva voima, yhteiskunnallisen yhteisjohtoisen järjestelmän ideologisen ja poliittisen työn johtaja, sosialistisen vallankumouksen sekä sosialististen yhteiskuntasuhteiden saavutusten puolustaja ja edistäjä sekä erityisesti kansan sosialistisen yhteiskunnallisen ja demokraattisen tietoisuuden vahvistaja”*.⁴³⁸ Kun kerran tämä varsin monisanaisesti

⁴³⁸ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki. Liittovaltion toimeenpanevan kanslian tiedotussihteeristö, Belgrad 1963. Vahvistettu 7.4.1963. <<<http://www.worldstatesmen.org/Yugosla>

ilmaistu vastuu, tai sarja vastuita oli puolueen päätehtävä, oli luonnollista, että kommunistiliitto oli keskeisessä roolissa myös asevoimien ja maanpuolustuksen toimeenpanossa sekä kehittämässä.

Jugoslavian armeija oli vuodesta 1945 alkaen Titon hallinnon, maan yhtenäisyyden, sosialistisen hallintomallin ja yksipuoluejärjestelmän suurin yksittäinen takaaja. Ei olekaan pelkkää sattumaa, että Jugoslavian kommunistiliiton jäsenet olivat näkyvässä roolissa maan asevoimissa – ei vain komentajien viereen sijoitettuina poliittisina upseereina, vaan myös aina joukkuetasolle asti muodostettuina puoluesoluina. Jugoslavian asevoimien keskeisimpänä yhteisenä ideologiana voidaankin pitää kommunismia. Poliittisen ideologian vaikutus alkoi vähentyä vasta 1980-luvulle saavuttaessa.⁴³⁹

4.1 Lainsäädäntö ja sotataito

VUODEN 1946 PERUSTUSLAIN VAIKUTUS

Kansan vapautussodan aikana 26. marraskuuta 1942 perustettu Jugoslavian kansanvapautuksen fasisminvastainen neuvosto, *Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije – AVNOJ*, muutti itsensä väliaikaiseksi kansankokoukseksi kolmannessa kokouksessaan 7.–26. elokuuta 1945. Neuvoston muuttaminen kansankokoukseksi sekä sen säätämät muutamat lait olivat valmistelutoimenpiteitä, joiden tavoitteena oli varsinaisen perustuslakeja säätävän kansankokouksen mahdollistaminen. Valmistelevat lait eivät kuitenkaan sisältäneet suoraan maanpuolustukseen liittyviä erityisiä osia. AVNOJ hajotettiin 26. lokakuuta 1945. Jugoslavian perustuslakia säätävä kansankokous aloitettiin 29. marraskuuta 1945. Sen ensimmäisiä päätöksiä oli julistaa akselivaltojen miehityksestä vapautuneen valtion nimeksi Jugoslavian federatiivinen kansantasavalta. Kokouksen merkittävin tulos oli uuden perustuslain muotoilu ja viimeistely. Perustuslaki vahvistettiin 31. tammikuuta 1946. Laki oli käytännössä lähes suora kopio Neuvostoliiton perustuslaista.⁴⁴⁰

Vuoden 1946 perustuslaki sivuaa maanpuolustusta vain muutaman keran. Laissa todetaan liittovaltion velvollisuudeksi suojella tasavaltujen turvallisuutta sekä yhteiskunnallista ja poliittista järjestystä. Samoin laissa vahvistetaan, että jokaisen kansalaisen *korkein velvollisuus* sekä *kunnia* on puolustaa isänmaata ja että asepalvelus on yhtäläinen kaikille kansalaisille. Myös sotaveteraanien, -invalidien sekä -orpojen perusturva ja suojelu määriteltiin. Liittovaltion tehtävänä oli päättää sotaan ja rauhaan liittyvistä kysymyksistä, kansallisesta puolustuksesta sekä valtion turvallisuudesta. Jugoslavian federatiivisen kansantasavallan kansankokouksen puheenjohtajiston toimivaltaan kuului liikekannallepanon ja sotatilan julistaminen maata vastaan kohdistuneen aseellisen hyökkäyksen tapahtuessa tai Jugoslavian ”...*kansainvälisille rauhanjärjestöille ja liittolaisvaltioille annettujen sitoumusten välittömäksi* via_1963>> (viitattu 18.11.2009), Johdanto-osan VI kappale, s. 6.

⁴³⁹ Bebler, Anton: Bürgerkrieg in Jugoslawien. Die Rolle der Bundesarmee. ASMZ 157(1991)10, s. 551; Bebler (1993), s. 39, 41 ja 46; Zametica, s. 40–41.

⁴⁴⁰ Hoare, s. 311–313; Valta ja Karjalainen, s. 32; Stanković, Slobodan: East debates begin on amending the Yugoslav constitution. [uutisraportti], laadittu 12.2.1987. Radio Free Europe. Open Society Archives. <<<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/87-3-17.shtml>>> (viitattu 18.11.2009), s. 1. – Hoare on käyttänyt lähteenään perustuslain lisäksi myös perustuslakia säätäneen kansankokouksen puheenjohtajiston julkaisua.

täyttämiseksi”. Hallituksen tehtävänä oli ohjata Jugoslavian armeijan yleistä organisaatiota. Puolustushallintoa liittovaltion tasolla johtavaksi viranomais-
tahoksi määriteltiin kansanpuolustuksen ministeriö.⁴⁴¹

Perustuslain koko 16. luku – tosin vain kahden lyhyen artiklan mittainen – käsitteli puolestaan Jugoslavian armeijaa. Luvussa määriteltiin, että Jugoslavian armeija on kansantasavallan asevoima ja että sen tehtävänä oli suojata sekä puolustaa valtion itsenäisyyttä ja sen kansan vapautta. Armeija oli valtionrajojen koskemattomuuden turvaaja ja rauhan sekä turvallisuuden ylläpitäjä. Jugoslavian federatiivisen kansantasavallan kansankokouksen vallassa oli nimittää Jugoslavian armeijan ylipäällikkö kansankokouksen molempien kamareiden yhteiskokouksessa. Ylipäällikkö puolestaan määräsi kansantasavallan asevoimia kokonaisuudessaan.⁴⁴²

Vuoden 1946 perustuslaki määritteli maanpuolustukseen liittyvät perusasiat, mutta ei sivunnut sotataitoa lainkaan. Perustuslaki heijasteli selvästi myös sotataidon todellista tilannetta vuosilta 1945–1946. Selvää ja yksiselitteistä perustuslakiin kirjattua sotilaallista doktriinia ei ollut. Siten sillä ei käytännössä ollut vaikutusta sotataitoon. Maiden rajojen piti säilyä koskemattomina, ja kaikki kansalaiset olivat asevelvollisia. Sotilaallinen maanpuolustus oli kansalaisille sekä velvollisuus että oikeus. Jugoslavian ulko- ja turvallisuuspoliittinen asema Neuvostoliiton kiinteässä vaikutuspiirissä toisen maailmansodan päätyttyä ilmeni perustuslaissa liikekannallepanon ja sotatilan julistamisen perusteiden yhteydessä. Liittolaisvaltiolle annettujen sitoumusten välittömän täyttämisen tarve oli riittävä peruste mobilisaation toteuttamiselle ja yhteiskunnan sotatilaan saattamiselle. Jugoslavian ja Neuvostoliiton välisen suhteen lujittaminen liittolaisuudeksi ei kuitenkaan koskaan toteutunut, ja kuten kolmannessa luvussa esitettiin, Neuvostoliitto suhtautui kielteisesti Balkanin liiton perustamiseen. Siitä olisi Jugoslavian perustuslakiin yhdistettynä muodostunut uhka Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan sosialistivaltioiden kannalta. Jäsenvaltiot olisivat sitoutuneet toistensa auttamiseen sotilaallisesti. Unkarin kansannousun tukahduttamisen ja Tšekkoslovakian miehityksen kaltaiset väliintulot olisivat johtaneet ainakin Jugoslavian perustuslain nojalla sosialististen valtioiden väliseen aseelliseen yhteenottoon.

Muista asevoimiin liittyneistä laeista ja asetuksista mainittakoon kansalliskokouksen vuosina 1946–1947 vahvistama laki asevelvollisuudesta Jugoslavian armeijassa, asevoimien henkilöstön täydentämisestä sekä sotilastuomioistuimien perustamisesta.⁴⁴³

LAKIMUUTOKSET 1950-LUVULLA

Välirikko Kominformin ja Neuvostoliiton kanssa johti tarpeeseen ottaa etäisyyttä alkuperältään neuvostoliittolaiseen vuoden 1946 perustuslakiin. Uuden perustuslain valmistelut eivät kuitenkaan olisi onnistuneet maan ollessa

⁴⁴¹ Jugoslavian federatiivisen kansantasavallan perustuslaki (1946), Osa I, luku III, Artikla 9 ja Osa I, luku V, artikkelit 34–35, Osa II, luku VI, artikla 44, Osa II, luku VII artikla 74, Osa II, luku VIII, artikla 80 ja 86, Osa II, luku XVI, artikkelit 134–135. – Perustuslaki julkaistiin muun muassa maan Virallisessa lehdessä.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Seferović (1977), s. 66.

jatkuvassa muutostilassa. Jugoslavia päätyikin alun perin tilapäiseksi tarkoitettun vuoden 1953 perustuslaillisen asetuksen vahvistamiseen. ”Tilapäisyys” kesti kuitenkin lopulta peräti kymmenen vuotta.⁴⁴⁴

Seferovićin mukaan Jugoslavian asevoimien kannalta olisi alkanut uusi, merkittävä kehitysvaihe helmikuussa 1956 vahvistetun kansallisen puolustusasetuksen seurauksena. Seuraavina kahtena vuotena Jugoslavian eri tasavallat sekä autonomiset provinssit vahvistivat omat vastaavat asetuksensa. Näillä asetuksilla Jugoslavian asevoimissa väitettiin käynnistyneen kehitys kohti alueellista puolustusjärjestelmää.⁴⁴⁵ Vuoden 1956 kansallisesta puolustusasetuksesta ei ole kuitenkaan saatavissa yksityiskohtaisempia tietoja, joten Seferovićin väitteeseen on suhtauduttava varauksella. Käsitystä kehityssuunnasta kuitenkin vahvistavat 1950-luvun loppupuolella laaditut, alaluvussa 5.2 esiteltävät julkaisut sekä vuoden 1969 sotilasdoktriini.

VUODEN 1963 PERUSTUSLAKI

Jugoslavian toinen varsinainen perustuslaki vahvistettiin 7. huhtikuuta 1963. Lakia luonnehdittiin edistykselliseksi ja moderniksi. Perustuslain esittelyosuudessa vedottiin maan ”kansojen yhteisen taistelun, vapautussodan ja valtakumouksen perustaan sekä kansojen historiallisiin tavoitteisiin”. Sen perusteella veljeyden ja yhtenäisyyden katsottiin olevan kaikkien kansojen yhteinen päämäärä.⁴⁴⁶

Perustuslain johdanto-osassa varattiin mahdollisuus muiden kansojen itsemääräämisoikeuden, kansallisen itsenäisyyden sekä vapautustaistelun tukemiseen. Se tapahtuisi osana ”kansojen kansainvälistä tukea kansallisen itsenäisyyden saavuttamiseksi ja siirtomaavallasta sekä kansallisesta sorrosta vapautumiseksi käytävää oikeutettua kamppailua”. Jugoslavia tukikin seuraavan kahden vuosikymmenen aikana erilaisia kansallisia vapautusliikkeitä muun muassa Zimbabwessa, Angolassa, Mosambikissa, Namibiassa ja Palestiinassa.⁴⁴⁷

Lakia täydennettiin kolmesti. Huhtikuussa 1967 lakiin liitettiin lisäykset 1–6, joulukuussa 1968 lisäykset 7–19 ja heinäkuussa 1971 lisäykset 20–42. Lisäyksillä vauhditettiin tasavaltojen autonomiakehitystä ja vähennettiin liittovaltion viranomaisten toimivaltuuksia. Keskeisin muutos koski tasavaltojen johdon suhdetta liittovaltion keskusjohtoon ja kommunistiliiton keskusjohtoon.⁴⁴⁸

Lakimuutosten seurauksena alkoi ilmetä myös ei-toivottuja seurauksia. Koska tasavaltojen hallintoelimet eivät enää olleet edellä mainittujen keskusjohtoa edustaneiden ministeriöiden alaisia, ne alkoivat harjoittaa sellaista politiikkaa, joka miellytti tasavaltojen parlamentteja, tasavaltojen puolue-elimä ja vaaliipiirin äänestäjiä. Suosion tavoittelu johti poliittisiin kiistoihin vastaavia tavoitteita ajaneiden naapuritasavaltojen hallintojen kanssa.⁴⁴⁹ Vuoden 1963 perustuslaki sisälsi siten piirteitä, jotka johtivat vuonna 1966 Jugoslavian sisäisestä turvallisuudesta vastanneen viraston kriisiin ja vuosina 1971–1972

⁴⁴⁴ Stanković (1987), s. 2.

⁴⁴⁵ Seferović (1977), s. 70–71.

⁴⁴⁶ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Johdanto-osan kappale I, s. 1.

⁴⁴⁷ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Johdanto-osan kappale VII, s. 6–7; Copper ja Papp, s. 88.

⁴⁴⁸ Stanković (1987), s. 2; Batović, s. 6.

⁴⁴⁹ Ibid.

Kroatiassa voimistuneeseen separatismiin. Turvallisuusyhteisössä ilmennyt vastustus hallinnon hajauttamista kohtaan, siis käytännössä perustuslain vastainen toiminta, eliminoitiin pidätyksin, julkisin syytöksin sekä henkilövaihdoksin. Kroaattien liikehdintä oman asemansa ja riippumattomuutensa vahvistamiseksi tukahdutettiin voimakkaammin toimenpitein.

Vuonna 1963 julkaistun perustuslain heinäkuussa vuonna 1971 tehty 39. lisäys määrittä, että antautuminen tai alueluovutukset viholliselle olivat kiellettyjä kaikissa olosuhteissa. *"Kenelläkään ei ole oikeutta tunnustaa tai allekirjoittaa antautumisilmoitusta saatikka hyväksyä tai tunnustaa Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan tai minkään sen erillisen osan miehitystä. Kenelläkään ei ole oikeutta estää Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan kansalaisia taistelemasta maahan hyökänneitä vihollisia vastaan. Sellaiset teot ovat perustuslain vastaisia ja maanpetoksena rangaistavia."*⁴⁵⁰

Perustuslain 60. artiklassa määritettiin, että maan puolustaminen oli jokaisen kansalaisen oikeus ja korkein velvollisuus sekä kunnia. Jäljempänä todettiin, että perustuslaissa taatut vapaudet sekä oikeudet olivat erottamattomia ja että niitä ei voinut rajoittaa. Laissa painotettiin, että maanpuolustus ei ollut pelkästään ammattisotilaiden velvollisuus.⁴⁵¹ Koko kansan sota oli keskeinen perusolettamus ja -vaatimus vuoden 1963 perustuslain hengessä ja kirjaimessa.

Jokaisen kansalaisen maanpuolustukseen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet oli selvästi määritetty perustuslaissa. Myös maanpuolustuksen järjestelyjen kokonaisvastuu esitettiin kollektiivisessa muodossa. Jugoslavian sosialistisessa liittotasavallassa *kansat ja kansalaiset tekevät todelliseksi sekä suojelevat Jugoslaviaa, sen kansallisia suhteita, yhteiskunnallis-taloudellista sekä poliittista järjestelmää, maan taloudellista yhtenäisyyttä, yleisen taloudellisen kehityksen suuntaa ja koordinaatiota sekä maan asukkaiden ja kansalaisten vapauksien sekä perusoikeuksien suvereniteettia, alueellista koskemattomuutta, turvallisuutta ja puolustusta*. Kymmenisen vuotta vanha pelkkä yhteisjohdoisuuden ihanne ei kuitenkaan olisi riittänyt maanpuolustuksen järjestelyjen konkreettiseksi hoitamiseksi. Käytännössä asia käskettiin siten, että liittovaltio oli suoraan vastuussa Jugoslavian ja sen kansainvälisten suhteiden suvereniteetista, itsenäisyydestä, alueellisesta koskemattomuudesta, turvallisuudesta sekä puolustamisesta. Jäljempänä liittotasavallan vastuulle asetettiin myös asevoimien organisaatio sekä maan puolustamiseen liittyvät muut asiat.⁴⁵² On merkille pantavaa, että liittovaltion tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin juuri yllä kuvattu sotilaallinen maanpuolustus ja heti sen jälkeen samassa artiklassa maan perustuslaillisen järjestyksen eli valtion turvallisuuden suojeleminen. Sanamuoto kattoi ulkoisten vihollisten lisäksi myös sisäisten vihollisten toimien torjumisen mutta asiaa ei vielä ilmaistu niin ehdottomasti, kuin myöhemmissä laeissa.

Perustuslaki määräsi, että sodasta ja rauhasta sekä sotilaallisesta yhteistyöstä päätti liittotasavallan parlamentti. Jugoslavian asevoimien ylipäällikkönä toimi liittotasavallan presidentti. Ylipäällikön oikeuksiin kuului myös julistaa sotatila, mikäli parlamentin toiminta oli estynyt.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Osa 2, Luku XIV, Artikla 254; Stanković (1973a), s. 1; Johnson (1973), s. 55; Seferović (?), s. 6; Stanković (1987), s. 2.

⁴⁵¹ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Osa 1, Luku III, Artiklat 60 ja 70; Windhausen, s. 251; Nurmi, s. 159.

⁴⁵² Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Osa 1, Luku V, Alaluku 4, Artikkelit 113 ja 115; Osa 2, Luku VIII, Artikkelit 160; Dozet (1972), s. 239.

⁴⁵³ Ibid, Osa 2, Luku IX, Artikla 164; Osa 2, Luku X, Artikla 215 ja 217.

Vuoden 1963 perustuslain viimeinen luku käsitteli kansallista puolustusta ja kansanarmeijaa. Luvussa toistettiin jo perustuslain aiemmissa osissa esitetty määrittely, jonka mukaan Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden suojeleminen sekä puolustaminen olivat maan kansojen erottamaton oikeus ja velvollisuus. Maan puolustaminen oli kaikkien kansalaisten, työntekijäjärjestöjen ja muiden järjestöjen, liittovaltion, tasavaltojen, kuntien sekä yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen oikeus ja velvollisuus. Liittotasavallan vastuuksi määritettiin Jugoslavian kansanarmeijan valmistelu sekä organisoiminen. Liittotasavallan lisäksi tasavaltojen, kuntien ja muiden yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen vastuulla olivat siviilipuolustuksen, valmistelevan sotilaallisen koulutuksen sekä maan puolustuksen yleiset valmistelut ja organisoiminen. Samassa yhteydessä määritettiin, että kansalaisten sekä työntekijäjärjestöjen ja muiden järjestöjen oikeudet, vastuut sekä velvollisuudet määritellään liittotasavallan laeilla.⁴⁵⁴

Perustuslaki todistaa siis osaltaan, että yleisen kansanpuolustuksen tyyppinen, hajautettu ja kollektiivinen maanpuolustusvastuu oli jo tuolloin, vuonna 1963, voimassa. Erilaisille järjestöille sekä alue- ja paikallishallinnolle annettu maanpuolustustehtävä oli selvä osoitus vuoden 1959 doktriinin kohdistamista velvoitteista.

Yllä kuvattu järjestöille sekä erilaisille yhteiskunnallis-poliittisille yhteisöille määrätty oikeus sekä velvollisuus maan puolustamiseen olivat poikkeus aiemmista perustuslaeista. Muutos liittyi luonnollisesti sotilaallisessa konseptissa sekä doktriinissa tapahtuneeseen kehitykseen. Mahdollisimman moni kansalainen tuli sitouttaa maanpuolustukseen, ja parhaiten se kävi niiden järjestöjen kautta, joissa kansalaiset olivat jo valmiiksi jäseninä.

Maanpuolustusvastuun delegoimiselle myös virallisten hallintoelimien ulkopuolelle löytyy esikuva Ranskan Indokiinasta ja myöhemmästä Vietnamista. Niiden alueella 1960-luvulla kiihtynyt sodankäynti oli Jugoslaviassa kasvavan kiinnostuksen kohde. Etelä-Vietnamin Kansallinen vapautusrintama oli perustanut omat vapautusjärjestönsä kaikkiin mahdollisiin organisaatioihin ja yhdistyksiin. Siten alueella olivat alkaneet toimia muun muassa talonpoikien vapautusjärjestö, naisten vapautusjärjestö, työläisten vapautusjärjestö, nuorison vapautusjärjestö, ylioppilaiden vapautusjärjestö, sivistyksellinen vapautusjärjestö sekä useita muita yhteiskunnallisia liikkeitä, uskonnollisia ryhmiä sekä poliittisia puolueita – kaikilla joko ainoana tai ainakin yhtenä päätehtävänä aseellisen vastarinnan suunnittelu sekä toimeenpano. Vaikka vastaava kehitys käynnistyi Jugoslaviassa vuonna 1963, ei muutoksen saattaminen loppuun ollut kitkatonta. Jäljempänä kuvatuissa laeissa ja erityisesti Jugoslavian kommunistiliiton asiakirjoissa palataan aiheeseen vielä useita kertoja. Etelä-Vietnamissakin oli jo aikanaan todettu, että vapautusjärjestöjen organisaatioiden luominen oli noin neljän vuoden hitaan ja vaivalloisen työn tulos. Jugoslaviassa työn piti tosin olla teoriassa helpompaa, koska kyse ei ollut maanalaisen organisaation luomisesta, vaan olemassa olevan järjestökentän velvollisuuksien kehittämisestä.⁴⁵⁵

Perustuslaki määritteli, että maassa on yleinen asevelvollisuus. Asevelvollisuuteen liittyvät oikeudet, vastuut ja velvollisuudet määriteltiin liittotasavallan laeilla. Jugoslavian kansanarmeija oli kansallisen puolustuksen pää-

⁴⁵⁴ Ibid., Osa 2, Luku XIV, Artikla 252.

⁴⁵⁵ Seppänen, s. 89–91.

asiallisin asevoima. Armeijan tehtävänä oli suojella Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan itsenäisyyttä, perustuslaillista järjestystä ja maan alueellista loukkaamattomuutta sekä koskemattomuutta.⁴⁵⁶ Koska Jugoslavian kansanarmeija oli määritelty pääasiallisimmaksi asevoimaksi, ei alueellista puolustusta voi perustuslainkaan perusteella lukea vielä vuonna 1963 toiseksi, tasa-arvoiseksi osaksi maan asevoimia.

Asevoimien ylipäällikkö johti Jugoslavian kansanarmeijaa ja vastasi sen toiminnasta. Hän myös määritteli maanpuolustuksen suunnitteluperusteet ja valmistelutoimenpiteet. Ylipäällikkö nimitti, ylensi ja vapautti palveluksesta kenraalit, amiraalit sekä muut liittotasavallan laeissa määritetyt upseerit. Ylipäällikön nimitysoikeuteen kuuluivat myös asevoimien sotilasoikeudenhoitoon liittyvät tuomareiden ja syyttäjien virat. Perustuslaki määritteli, että ylipäälliköllä oli mahdollisuus valita itselleen sijainen Jugoslavian kansanarmeijaa koskevien asioiden hoitamiseksi. Lain mukaan kansallisen puolustuksen neuvosto toimi erityisesti kansalliseen puolustukseen liittyvien voimavarojen organisoimisen ja liikekannallepanon parissa. Liittotasavallan presidentti toimi neuvoston puheenjohtajana, ja neuvoston jäsenet valittiin hänen esityksiensä perusteella.⁴⁵⁷ Titon rooli korostui sekä sotataitoon vaikuttavien strategisen tason asiakokonaisuuksien parissa että kansanarmeijan henkilönimityksissä. Hän pystyi suuntaamaan asevoimien ja maanpuolustuksen kehittämistä haluaansa suuntaan ja asettamaan mieleisensä henkilöt sitä toimeenpanemaan.

Perustuslakiin kesäkuussa 1971 tehdyt 23 lisäystä liittyivät viimeistenkin hajautettavissa olevien sisäisten hallintoasioiden siirtämiseen liittotasavallalta tasavaltojen vastuulle. Muutosten jälkeen liittotasavallan oikeudet rajoitettiin ulkopoliittisten suhteiden hoitamiseen, puolustusasioihin, ulkomaankauppaan, yhteisvaluuttaan ja yhteisen tariffijärjestelmän ja yhteismarkkinoiden järjestylihin.⁴⁵⁸

Vuoden 1963 perustuslaki ei määrittänyt yksityiskohtaisesti maanpuolustukseen liittyviä sotataidollisia perusteita. Lain mukaan puolustusratkaisu oli koko kansaa koskettava, mutta esimerkiksi käsitteet ”kansansota”, ”yleinen kansanpuolustus” tai ”alueellinen puolustus” eivät esiintyneet siinä. Perustuslaki jakoi vastuut, mutta ei kertonut, mikä oli maan puolustamisen konsepti, strategia tai doktriini. Konsepti oli kuitenkin pääteltävissä lain viimeisen luvun sanamuodoista. Tavoitetilä oli selvä, mutta laissa annettiin varsin epämääräinen kuva siitä, miten se saavutettaisiin. Konkretia puuttui.

VUODEN 1969 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI

Helmikuussa vuonna 1969 vahvistettu kansallinen puolustuslaki oli ensimmäinen laki, joka määritteli tarkemmin osat, joista Jugoslavian asevoimat koostui. Jugoslavian asevoimat ei enää ollut vain Jugoslavian kansanarmeija. Toinen merkittävä piirre laissa oli, että se määritteli varsin uudella tavalla Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen väliset suhteet. Syynä tähän oli Tšekkoslovakian miehityksen vuoksi tarkentuneiden uhka-arvioiden perusteella tehty johtopäätös tarpeesta korostaa vihollisen syvyydessä taistele-

⁴⁵⁶ Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki (1963), Osa 2, Luku XIV, Artiklat 253 ja 255.

⁴⁵⁷ Ibid., Osa 2, Luku XIV, Artiklat 256 ja 257.

⁴⁵⁸ Batović, s. 14.

vien joukkojen merkitystä.⁴⁵⁹

Lain kolmas, perustavaa laatua oleva määrittely koski sotaa ja sen oikeutusta. Marxilais-leniniläisen sotateorian tyyppittelyn mukaisesti laki määritteli ainoiksi *oikeutetuiksi sodiksi* sorrettujen kansojen hyökkääjiä ja miehittäjiä vastaan käymät *kansan vapautussodat* sekä hyökkäyksen kohteeksi joutuneiden maiden hyökkääjiä vastaan käymät *puolustussodat*. Neljänneksi, samalla tärkeimpänä asiana, laki määritteli Jugoslavian liittotasavallan strategiseksi doktriiniksi *yleisen kansanpuolustuksen (opštenarodna odbrana)*. Lain ja koko doktriinin johtavana periaatteena oli koko kansan, niin yhteisöjen kuin yksityisten kansalaistenkin, kollektiivinen velvollisuus ja oikeus osallistua maansa puolustamiseen sekä paikallisten poliittisten viranomaisten oikeus ja velvollisuus "*järjestää yleinen kansanpuolustus sekä johtaa taistelua suoraan itse*". Laissa oli uudelleen kirjattuna jo vuoden 1963 perustuslaissa esitetty ehdoton kielto antautumisesta.⁴⁶⁰

Kansallinen puolustuslaki vahvisti, että *Jugoslavian asevoimat* on yhtenäinen kokonaisuus, joka koostuu *Jugoslavian kansanarmeijan* ja *alueellisen puolustuksen* joukoista. Kansanarmeijan tuli olla organisoitu, aseistettu ja varustettu toteuttamaan kaikentyyppisiä operaatioita missä tahansa sodankäyntiolosuhteissa, perustavoitteenaan vastustaa tehokkaasti hyökkääjän asevoimia. Kansanarmeijaa täydennettäisiin kansanarmeijan omasta reservistä. Laki käytti kansanarmeijasta rinnalla termiä *operatiivinen armeija*.⁴⁶¹

Kansallinen puolustuslaki ei ollut kaikesta huolimatta suoraa seurausta Tšekkoslovakian miehittämisestä. Lain valmistelut olivat olleet jo pitkään käynnissä. Miehityksen vaikutus ilmeni lähinnä siten, että lain viimeistelyä kiihdytettiin elokuusta 1968 alkaen.⁴⁶²

Laki määräsi, että asevoimien organisoiminen ja valmistelu menestyksellisen puolustustaistelun käymiseksi ovat olennainen osa yhteiskunnan tekemiä yleisen kansanpuolustuksen valmistelutoita. Sotataloudellisten edellytysten luomisesta kannettiin huolta vielä pitkään kansallisen puolustuslain laatimisen jälkeen. Julkisten palvelujen ja talouselämän odotettiin toimivan maan koko alueella kaikissa olosuhteissa ja erityisesti sotatoimialueen syvyydessä. Yhteiskuntaa ei kuitenkaan olisi saanut kuormittaa kaksinkertaisilla velvoitteilla. Silti sotatalouden koko volyymin tuli palvella yleisen kansanpuolustuksen tarpeita.⁴⁶³

Maanpuolustuksen tehtäväjako esitettiin kolmelle hallintotasolle jaettuna. *Liittovaltio* päätti sodasta sekä rauhasta, määritteli ja perusti yleisen kansanpuolustuksen järjestelmän, yhdisti suunnitelmien oleellisimmat osat sekä puolustusvalmistelutoimet ja saamiensa valtuuksien nojalla organisoivat ja johtivat asevoimia sodan ja rauhan aikana. *Tasavallat ja autonomiset provinssit* valmistelivat ja organisoivat yleistä kansanpuolustusta, koordinoivat ja johtivat kuntien, paikallisten talouselämän ja julkishallinnon elimien valmistelutoimia,

⁴⁵⁹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 1/Määräykset I ja s. 6/Määräykset II; Vukotić, s. 257 ja 318–319 (Kansallisen puolustuslain johdanto); Roberts (1986), s. 172; Johnson (1973), s. 55; Ruhala, s. 1; Seferović (?), s. 31; Batović, s. 8; Stanković, Slobodan: Yugoslavia's new defence law. Radio Free Europe Background Report 126. [Tutkimusraportti]. 28.5.1982, Open Society Archives.

<<<http://www.osa.eu.hu/files/holdings/300/8/3/text/86-1-293.shtml>>> (viitattu 26.12.2007), s. 4. – Vuoden 1969 kansallisen puolustuslain asiakohdat toistuvat lähes sellaisenaan yleisen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön direktiiveissä vuodelta 1970.

⁴⁶⁰ Ibid.

⁴⁶¹ Vukotić, s. 257 ja 320 sekä Roberts, s. 173.

⁴⁶² Roberts, s. 172.

⁴⁶³ Vukotić, s. 320.

organisoivat ja johtivat alueellista puolustusta ja siviilipuolustusta sekä sodan aikana johtivat yleistä kansanpuolustusta omalla alueellaan. *Kunnat* johtivat suoraan valmisteluja liike-elämän organisaatioissa ja muissa organisaatioissa sekä saamiensa valtuuksien nojalla organisoivat ja johtivat alueellista puolustusta ja siviilipuolustusta omalla alueellaan sodan sekä rauhan aikana.⁴⁶⁴ Kansallinen puolustuslaki määritteli hallinto- ja komentojärjestelmän perusteet taktiselle tasolle saakka.

Laki esitti myös yleisen kansanpuolustuksen määritelmän. Yleisellä kansanpuolustuksella tarkoitettiin jokaisen työläisen ja kansalaisen oikeutta sekä velvollisuutta taistella vapautensa ja riippumattomuutensa säilyttämiseksi suojellakseen maansa suvereenisuutta, itsenäisyyttä ja koskemattomuutta. Järjestelmä tarkoitti työyhteisöjen sekä muiden työorganisaatioiden, *Organizacija udruženog rada – OUR*, oikeutta ja velvollisuutta mobilisoida kaikki jäsenensä sekä materiaaliset voimansa työtätekevän kansan ja omaisuutensa puolustamiseksi sekä koko yhteisön puolustustehtävien toteuttamiseksi. Näillä työkollektiiveilla tarkoitettiin valtion omistamia tai työläisten yhteisömuotoisissa olevia tehtaita, suurmaatiloja ja työpajoja. Yleinen kansanpuolustus tarkoitti myös yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen oikeutta sekä velvollisuutta organisoida kansallinen puolustus, käydä taistelua ja luoda kaikki tarpeelliset materiaaliset sekä muut olosuhteet, joita hyökkäyksen menestyksellinen vastustaminen edellyttävät.⁴⁶⁵ Määritelmä koski kuitenkin lähinnä maanpuolustukseen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia eikä kuvannut sotataittoa – lukuun ottamatta viittausta taisteluun koko kansaa koskettavana kansansotana.

Kansallinen puolustuslaki edellytti sodankäynniltä, ”...ettei vihollisen anneta milloinkaan olla rauhassa, että se pidetään epävarmuudessa, voimattomana, pelokkaana, paniikissa sekä voitonuskonsa menettäneenä”.⁴⁶⁶ Lain edellyttämällä hyökkäyksellisyydellä, aktiivisuudella ja aloitteellisuudella on yhtymäkohtansa Maon ohjeisiin kansan vapautussodan strategiasta sekä Frunzen johtopäätöksiin Venäjän sisällissodasta.

Jugoslavian yhteiskunnallis-poliittisten järjestöjen ja organisaatioiden rooli oli määritetty tarkasti laissa. Jugoslavian kommunistiliiton merkitystä käsitellään jäljempänä. Kommunistiliiton lisäksi yleisen kansanpuolustuksen valmisteluihin sitoutettiin Jugoslavian työläisten sosialistinen järjestö (*Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije – SSRNJ*), Jugoslavian ammattijärjestöjen liitto (*Savez sindikata Jugoslavije – SSJ*), Kansan vapautussodan veteraanijärjestö (*Savez udruženja boraca Narodno-oslobodilačkog rata – SUBNOR*) ja Jugoslavian reservinaliupseerien liitto (*Savez rezervnih vojnih starešina Jugoslavije – SRVSJ*), Jugoslavian nuorisoliitto (*Savez socijalističke omladine Jugoslavije – SSOJ*) ja Jugoslavian opiskelijajärjestö. Jokaiselle edellä mainitulle järjestölle ja organisaatiolle määriteltiin kansallisessa puolustuslaissa oma tarkka tehtävänsä. Kansallisen puolustuslain vahvistama maanpuolustusjärjestelmä muodosti käytännössä orgaanisen ja hyvin keskeisen osan sosialistista hallintojärjestelmää ulottuessaan kaikille hallinnonaloille sekä työorganisaatioihin.⁴⁶⁷

Jugoslavian työläisten sosialistisen järjestön tuli toimia yleisenä poliitti-

⁴⁶⁴ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 2-3/Määräykset III; Ljubičić (1981), s. 114.

⁴⁶⁵ Vukotić, s. 319; A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 6/Määräykset II sekä s. 2/Määräykset III; A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 1-2/Määräykset IV); Dulić ja Kostić, s. 1062. – *Organizacija udruženog rada* voidaan kääntää muotoon *yhteisen työn teon järjestöt*.

⁴⁶⁶ Stanković (1973a), s. 4.

⁴⁶⁷ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3-4/Määräykset III; Ruhala, s. 1; Seferović (?), s. 31; Nurmi, s. 159; Dulić ja Kostić, s. 1062; Ljubičić (1981), s. 116.

sena järjestönä, jonka tehtävänä oli kaikilla toimillaan johtaa ja mobilisoida koko yhteiskuntaa yleiseen kansanpuolustukseen sekä koordinoida julkisten organisaatioiden ja kansalaisjärjestöjen osallistumista maanpuolustukseen. Jugoslavian ammattijärjestöjen liitolla oli puolestaan tärkeä tehtävä ideologisissa ja poliittisissa valmisteluissa sekä työläisten mobilisoinnissa. Liiton tuli myös osallistua yleisen kansanpuolustuksen taloudellisiin valmisteluihin. Kansan vapautussodan veteraanijärjestön ja Jugoslavian reservin aliupseerien liiton velvollisuutena oli olla tärkeinä asiantuntijoina omien jäsentensä, nuorison sekä kansalaisten ideologisissa ja poliittisissa koulutuksissa. Jugoslavian nuorisoliitto sekä Jugoslavian opiskelijajärjestö olivat puolestaan urheilutoimintansa ja tekniikkaan suuntautuneiden aktiviteettiansa ansiosta nuorisoa jo luonnostaankin houkuttelevina organisaatioina vastuussa nuorison, yleisen kansanpuolustuksen tärkeimmän voimavaran valmistelussa.⁴⁶⁸

Yhteiskunnallis-poliittisten järjestöjen sitouttamisessa korostettiin mahdollisimman nopean liikekannallepanon, kansan valmiuden ja yhtenäisyyden merkitystä. Edellä mainittujen järjestöjen tuli osallistua asepalvelukseen valmistavaan, koululaisille annettavaan opetukseen, johon palataan viidennessä luvussa. Mielenkiintoisena yksittäisvaatimuksena mainittiin, että järjestöjen tuli tehdä kaikkensa, jotta ulkomailla työskentelevät Jugoslavian kansalaiset järjestäytyisivät osallistuakseen yleiseen kansanpuolustukseen parhaalla mahdollisella tavalla.⁴⁶⁹ Keski-Euroopassa asuville sadoille tuhansille jugoslavalaisille vierastyöläisille oli siis suunniteltu oma roolinsa yleisen kansanpuolustuksen yhtenäisessä rintamassa.

Yhteiskunnallis-poliittisten järjestöjen ja organisaatioiden tuli laatia omat kehittämissuunnitelmansa sekä operatiiviset suunnitelmansa. Operatiivinen suunnitelma on tässä yhteydessä ymmärrettävä maanpuolustukseen liittyvänä toimintasuunnitelmana, eikä perinteisenä sotilasorganisaatioiden laatimana operatiivisena suunnitelmana. Järjestöjen ja organisaatioiden tuli laatia oma päätöslauselmansa, direktiivinsä sekä sodankäyntisuunnitelmansa samoin kuin erilliset toimintaohjeet, kuten päätökset ja määräykset. Muista suunnitelmista erillään tuli laatia suunnitelmat myös sellaista tilannetta varten, jossa vihollinen onnistuisi ottamaan alueen tilapäisesti haltuunsa.⁴⁷⁰

Kansallisessa puolustuslaissa määritettiin alueellisen puolustuksen rooli koko maan alueen puolustajana. Joukkojen tuli olla valmiita aseelliseen taisteluun minä hetkenä ja missä olosuhteissa tahansa. Alueellisen puolustuksen johtosuhteista mainittiin hieman tulkinnan varaa jättävällä tavalla, että joukot *”toimivat itsenäisesti tai yhdessä Jugoslavian armeijan yksiköiden kanssa.”* Tietyissä olosuhteissa oli mahdollista, että alueellinen puolustus oli aseellisen taistelun kantava voima.⁴⁷¹ Rivien välistä on pääteltävissä, että näin otettiin huomioon sekin mahdollisuus, että kansanarmeija kokisi saman kohtalon, kuin Jugoslavian kuninkaallinen armeija vuonna 1941. Suoraan ilmaistuna oli tärkeänä lainkohtana se, että Jugoslavian kansanarmeija ei enää ollutkaan maan ainoa armeija ja tärkeimmässä roolissa.

Ylemmistä johtosuhteista laki määräsi, että asevoimien ylijohdo johti suoraan operatiivista armeijaa, mutta *tasavaltojen puolustusesikunnat* omia alueellisia puolustusjoukkojaan.⁴⁷² Vuoden 1969 kansallisen puolustuslain teksti

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ Ibid.

⁴⁷⁰ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 5/Määräykset III; Ljubičić (1981), s.115–116.

⁴⁷¹ Vukotić, s. 258 ja 320.

⁴⁷² Ibid., s. 320.

loi näin otollisen maaperän mahdollisille kansallismielisille haaveille tasavaltojen tai autonomisten provinssien omista armeijoista, kuten vuoden 1971 Kroatian kevään yhteydessä jouduttiin toteamaan.

Kansallisen puolustuslain merkitys yleisen kansanpuolustuksen doktriinin ja koko maanpuolustusjärjestelmän määrittäjänä oli keskeinen. Laki antoi selvät velvoitteet koko yhteiskunnalle yksittäiset kansalaiset, työyhteisöt, kunnalliset elimet ja tasavaltojen johtoelimet mukaan lukien. Laki ei kuitenkaan antanut sotataitoon liittyviä määräyksiä kuin yleisellä tasolla strategiaa (olosuhteiden ja resurssien luominen) sekä operatiikkaa (operatiivisen armeijan ja alueellisen puolustuksen johtosuhteet) koskien. Taktiselle tasolle on toki vietävissä lain määritelmä, että sota on koko kansaa koskeva (= kansan sota). Lain kirjain ja henki olivat todiste pyrkimyksestä jalkauttaa yhteisjohtoisuuden periaate kaikkialle yhteiskuntaan. Konkretia ulottui kuitenkin vain alueelliseen puolustukseen. Jugoslavian kansanarmeijan hallinto- ja komentojärjestelmä sekä johtamiskulttuuri noudattivat koko ajan linja-esikuntaorganisaation mallia ja keskusjohtoisuutta.

Kansallisen puolustuslain lisäksi vuodesta 1968 alkaneen kehitysjakson aikana säädettyjä muita sotataitoon liittyneitä lakeja olivat laki palveluksesta asevoimissa sekä laki varusmiespalveluksesta, vapautuksesta vamman perusteella ja eläkevakuutuksesta.⁴⁷³ Niillä ei ollut suoranaista vaikutusta sotataidon kehittymiseen, mutta ne osaltaan vahvistivat asevoimien ja sen henkilöstön asemaa.

Kansallinen puolustuslaki antoi sotataidon ylätasolle yksiselitteiset ja selkeät vaatimukset. Kenellekään ei pitänyt lakiin perehdyttyään jäädä epäselväksi, millaiseen tilaan maahan tunkeutunut vihollinen piti saattaa, millaiset asevoimien osat vastasivat aseellisen taistelun toteuttamisesta ja miten vastuu maanpuolustuksen suunnittelusta jakautui yhteiskunnan hallintotasoille sekä miten muut yhteiskunnan osat tukivat taistelua. Laki ei siis suoraan kertonut, millaista yleisen kansanpuolustuksen sotataito on, mutta asetti sille vaatimukset mitä tuli saada aikaan ja määräsi siitä, ketkä kaikki halutun loppuasetelman aikaan saamiseen osallistuvat.

VUODEN 1974 PERUSTUSLAKI

Kolmannessa luvussa kuvatun vuoden 1971 kriisin seurauksena Jugoslavian hallintojärjestelmän hajauttaminen oli tilapäisesti keskeytetty. Vaikutukset ulottuivat myös alueelliseen puolustusjärjestelmään. Tasavaltojen mahdollisuuksia vaikuttaa alueelliseen puolustukseen vähennettiin ja Jugoslavian kansanarmeijan roolia maanpuolustuksen auktoriteettina sekä keskuksena korostettiin.⁴⁷⁴

Kansallisessa puolustuslaissa ilmaistujen vastuiden lisäksi oli ilmennyt tarve määrittää yhteisjohtoisen yhteiskunnan kaikkien tasojen organisaatioiden vastuut uudelleen perustuslaissa. Kokemukset doktriinin konkretisoitumisessa ja jalkauttamisessa olivat olleet kaksijakoiset. Paljon oli saatu aikaan, mutta etenkin siviiliyhteiskunnan eri organisaatioissa kaivattiin otteen terävöittämistä maanpuolustusvalmisteluissa. Kun puolustusjärjestelmä ja siihen liittyvät vastuut oli määritelty maan normihierarkian ylimmälläkin tasolla, ei

⁴⁷³ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 7.

⁴⁷⁴ Adelman, s. 88; Remington, s. 196.

toiminnan konkreettiselle tasolle viemiselle enää pitänyt olla mitään perusteita tai esteitä. Jugoslavian neljäs perustuslaki vahvistettiin 21. helmikuuta 1974⁴⁷⁵.

Vuoden 1974 perustuslaissa tasavallan viranomaisten määräysvalta ja kontrolli rajoitettiin alemman tason johtoportaisiin, kuin mitä vuoden 1969 kansallisessa puolustuslaissa oli sallittu. Kansanarmeijan roolia korostettiin muuttamalla sitä yhä enemmän jo rauhan aikana olemassa olevaksi aseelliseksi voimaksi, selvästi koko asevoimien tärkeimmäksi iskeväksi osaksi, joka muodostaisi perustettujen asevoimien ytimen. Tämän vuoksi se tulisi organisoida ja aseistaa jo rauhan aikana mahdollisimman hyvin tulevaa sodan ajan rooliaan varten. Alueellisen puolustuksen ei sallittu enää kehittyvän eriytyneiksi tasavaltojen armeijoiksi, jotka olisivat toimineet kansanarmeijan komennossa. Kansanarmeijan roolia alueellisen puolustuksen kouluttajana korostettiin ja alueellisen puolustuksen integrointi osaksi maanpuolustuksen kokonaisuutta määriteltiin.⁴⁷⁶

Vuoden 1974 perustuslain ytimenä olikin liittovaltion roolin korostaminen tasavaltojen ja autonomisten provinssien eriävien intressien yhteensovittamisessa. Kroatian kevät oli kukistettu, mutta perustuslailla pyrittiin ennalta ehkäisemään separatismia jatkossa, pitäen kuitenkin samalla tasavallat tyytyväisinä jättämällä voimaan tietyt alueelliset vastuut ja oikeudet. Perustuslaissa määriteltiin, että Jugoslavian asevoimat koostuivat kahdesta *samanarvoisesta* komponentista: Jugoslavian kansanarmeijasta ja alueellisesta puoluksesta. Kansallisen puolustuslain mukaan nämä komponentit olivat samanarvoisia koulutuksen suhteen ja toimisivat yhtenä operatiivisena voimana ulkoisen aggression kohdistuessa Jugoslaviaan. Asevoimien yhtenäisyyttä myöskään muissa uhkatilanteissa ei kyseenalaistettu.⁴⁷⁷

Uusi puolustuskonsepti oli syntynyt kahdesta tarpeesta: toisaalta tuli luoda tehokas puolustusjärjestelmä ylivoimaisia joukkoja vastaan Pohjois-Atlantin puolustusliiton tai Varsovan liiton hyökätessä, ja toisaalta piti kunnioittaa tasavaltojen sekä provinssien oikeuksia ja mahdollisuuksia käyttää valtaa. Erään tulkinnan mukaan, vaikka mitään ei aikanaan ääneen virallisesti lausuttu, oli korkeammalla päätöksentekotasolla vuonna 1974 yleisesti tunnettua, että yleisen kansanpuolustuksen doktriinia kehitettiin osaltaan myös perustuslain liittovaltiokeskeisten elementtien suojelemiseksi.⁴⁷⁸ Hajauttamiskehityksen keskeyttäminen tai jopa peruuttaminen kokonaan olisi ollut liian radikaali toimenpide. Se olisi ollut vastoin koko jugoslavialaisen yhteiskunnan ja elämäntavan perusteita. Vuoden 1974 perustuslailla varmistettiin siten myös yleisessä kansanpuolustuksessa keskusjohtoisuus sekä alueellisella tasolla hajautettu yhteisjohtoisuus – tosin tiukat rajat ja pidäkkeet asettaen.

Yleinen kansanpuolustus ei siis syntynyt yksinomaan ulkoisia uhkia vastaan, eivätkä puolustusjärjestelmän osien kehittämistä ohjanneet pelkästään sotilaalliset perusteet. Varsinkin alueellisen puolustuksen rooliin operatiivisissa ja myös strategisissa tehtävissä vaikuttivat vuoden 1974 perustuslain henki, Jugoslavian sisäpolitiikka sekä tarve pitää maa yhtenäisenä. Sotataidon kehittymiseen vaikuttivat tässä tilanteessa merkittävässä määrin ei-sotilaalliset te-

⁴⁷⁵ Stanković (1987), s. 2.

⁴⁷⁶ Adelman, s. 88; Remington, s. 196; Zametica, John: The Yugoslav Conflict. Adelphi Paper 270. International Institute for Strategic Studies, Amersham, Bucks, Great Britain 1992, s. 10.

⁴⁷⁷ Magas ja Tanić (toim.), s. 15.

⁴⁷⁸ Magas ja Tanić (toim.), s. 15–16; Remington, s. 196.

kijät.⁴⁷⁹

Yleinen kansanpuolustus määriteltiin laissa ”*Jugoslavian riippumattoman yhteiskunnan puolustuksellisen organisaation kokonaiseksi ja kestäväksi järjestelmäksi, joka (yleinen kansanpuolustus) on samanaikaisesti sen jakamaton oikeus sekä velvollisuus... Yleinen kansanpuolustus on ainutkertainen järjestelmä liittovaltion, tasavaltojen, autonomisten provinssien, kuntien, yhteisten työnteon järjestöjen, paikallisten yhteisöjen, riippumattomien etuyhteisöjen sekä muiden riippumattomien organisaatioiden, työläisten ja kansalaisten aseellisen kamppailun sekä vastarinnan kaikkien muiden muotojen ja maan puolustamisen nimessä toteutettavien tehtävien organisoimiseen, valmisteluun sekä loppuunsaattamiseen.*”⁴⁸⁰ Vaikka Jugoslavian kansanarmeijan roolia oli vahvistettu, ei määritelmää muutettu. Se ei tuonut mitään uutta verrattuna vuoden 1969 kansalliseen puolustuslakiin. Määritelmä on vaikealukuinen ja tietyllä tavalla malliesimerkki sosialististen maiden retoriikalle tyypillisestä tavasta pyrkiä sisällyttämään jonkin asian koko olemus yhteen lauseeseen.

Perustuslaki määritteli alueellisen puolustuksen seuraavasti: ”*Alueellinen puolustus on Jugoslavian kansakuntien sekä kansallisuuksien aseelliseen taisteluun organisoimisen laajin menetelmä ja muoto. Sen vahvuus on, että se sotilaallisena voimana luo, organisoii ja täydentää itseään suoraan yhteiskunnallisesta perusrakenteesta, paikallisista yhteisöistä aina provinssiin sekä tasavaltoihin asti.*”⁴⁸¹ Puolustusratkaisun yhteys Engelsin, Leninin ja Maon luomiin sotateorioihin on ilmeinen. Jugoslavalainen alueellinen puolustus oli kansansotaa.

Yleisen kansanpuolustuksen tehtävistä laki nosti oleellisimmiksi kuusi jugoslavalaisen yhteiskunnan peruspiirteisiin ja arvoihin lukeutuvaa osaluetta. Järjestelmän tuli puolustaa riippumattomia sosialistisia yhteiskuntaolosuhteita, suojella Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan suvereeniutta ja alueellista koskemattomuutta, puolustaa sekä suojella Jugoslavian kansojen ja kansallisuuksien tasa-arvoisuutta, puolustaa sekä lujittaa Jugoslavian itsenäistä ja liittoutumatonta asemaa kansainvälisissä suhteissa sekä arvostaa ja vahvistaa aktiiviseen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon perustuvaa kansojen ja valtioiden yhteistyötä.⁴⁸² Erityistä huomiota oli kohdistettu maan sisäisen vakauden takaamiseen. Yleisen kansanpuolustuksen kuudesta päätehtävästä kaksi liittyi suoraan esimerkiksi vuosien 1981, 1987 ja 1989 kaltaisten levottomuuksien ennaltaehkäisemiseen sekä tukahduttamiseen. Riippumattomien sosialististen yhteiskuntaolosuhteiden puolustaminen ja Jugoslavian kansojen sekä kansallisuuksien tasa-arvoisuuden puolustaminen ja suojeleminen oikeuttivat kansanarmeijan sotilaallisen voiman käytön edellä mainitun tyyppisissä tilanteissa. Jugoslavian hajotessa 1991–1992 kansanarmeijan johto oletettavasti tunsu toimivansa perustuslain hengen ja kirjaimen mukaan pyrkiessään voimatoimin estämään hajoamiskehityksen. Kansanarmeija oli jo vuonna 1988 ilmoittanut suoraan takaavansa Jugoslavian yhtenäisyyden.⁴⁸³

Edellä mainituista tavoitteista ja yleisen kansanpuolustuksen perusajatuksista, Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan itsenäisen statuksen turvallisuudesta, sekä Jugoslavian yhteisjohtoisen ja omavaraisen sosialistisen järjestelmän häiriintymättömästä yhteiskunnallis-poliittisesta sekä taloudellisesta kehityksestä lähtien yleiselle kansanpuolustukselle oli asetettu kaksi perus-

⁴⁷⁹ Seferović (1977), s. 70–71.

⁴⁸⁰ Seferović (1977), s. 70–71; Ljubičić (1981), s. 111.

⁴⁸¹ Seferović (1977), s. 74.

⁴⁸² Ibid., s. 72–73.

⁴⁸³ Rutanen, Reijo: Serbia – Euroopan sairain mies. Gaudeamus, Tampere 2002, s. 41.

tehtävää: sen tuli estää aggressiota sekä sota ja toimia pelotteena niitä mahdollisesti suunnitteleville tahoille jatkuvalla, korkealla kaikkien puolustuksen elementtien valmiudella sekä päättäväisesti vastustaa kaikkia aggressioita aseellisella kamppailulla ja kaikilla muilla työläisten sekä kansalaisten vastarinnan muodoilla.⁴⁸⁴ Sosialistisen retoriikan takaakin on erotettavissa toisiinsa kiinteästi sidoksissa olevat pääpiirteet: pelote ja totaalisuus.

Vuoden 1974 perustuslaki määritteli Jugoslavian asevoimat seuraavasti: *“Jugoslavian asevoimat on yhtenäinen sotilasjoukko, joka on organisoitu ja varustettu aseellisen kamppailun käymiseen itsenäisyyden, riippumattomuuden, alueellisen koskemattomuuden sekä Jugoslavian sosialistisen yhteiskunnallispoliittisen järjestyksen puolustamiseksi.”* Asevoimien rooli maan yhtenäisyyden takaajana näkyi myös lakitekstissä. Laki jatkoi asevoimien roolin määrittelyä: *“Jugoslavian kansanarmeija on Jugoslavian kaikkien kansakuntien ja kansallisuuksien sekä työläisten ja kansalaisten yhteinen asevoima, joka on organisoitu, varustettu sekä koulutettu kaikkiin mahdollisiin toimintamuotoihin taistelussa missä tahansa olosuhteissa ja missä tahansa Jugoslavian alueella.”* Kansanarmeijan tuli *“puolustaa maan alueellista koskemattomuutta, itsenäisyyttä sekä perustuslaillista järjestystä”*.⁴⁸⁵ Jugoslavian kansanarmeijan määrittely vastaa hyvin vuoden 1969 kansallisen puolustuslain sisältöä. Armeijan tehtäviin oli kuitenkin sisällytetty uusi kohta, perustuslaillisen järjestyksen puolustaminen. Lisäyksellä varauduttiin Kroatian kevään luonteisen liikehdinnän toistumiseen.

Tito oli toiminut Jugoslavian armeijan ja kansanarmeijan ylipäällikkönä vuodesta 1945 lähtien. Ylipäällikkyyks oli sidottu Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan presidentin tehtävään. Hänen elinaikanaan ei tehtävien hoitajasta ollut epäselvyyttä. Perustuslain artikloissa 333–345 määritettiin liittotasavallan presidentin tehtävät mukaan lukien maanpuolustukseen liittyvät tehtävät. Artiklassa 313 toistettiin se, että presidentin tehtävänä oli toimia asevoimien hallinnon ja johtamisen ylimpänä vastuussa olevana viranhaltijana sekä rauhan että sodan aikana. Perustuslaki oli siten ristiriidassa samana vuonna vahvistetun, jäljempänä esiteltävän kansallisen puolustuslain kanssa, jossa mainittu tehtävä kuului kansanpuolustuksen neuvostolle ja yleisen kansanpuolustuksen liittovaltion ministerille. Titon kuoltua ja presidenttiyden siirryttyä presidenttineuvostolle, seliteltiin asevoimien ylipäällikkyyden ”tiettyjen hallintoa sekä komentamista koskevien tehtävien” siirtymistä neuvostolle sekä ministerille sotilasaikakauslehdissä asti. Siirtoa perusteltiin sillä, että ylipäällikkyyttä ja presidentti-instituutiota ei muuttuneiden olosuhteiden johdosta ollut mitenkään mahdollista yhdistää samalla tavalla kuin Titon ollessa presidentti.⁴⁸⁶

Perustuslain 242. artiklassa edellytettiin, että tasavaltojen ja autonomisten provinssien asukasmäärien mukainen osuus toteutuisi myös Jugoslavian kansanarmeijan upseeriston piirissä, ylemmän päällystön ylennyksissä ja Jugoslavian kansanarmeijan eri tehtäväänmääräyksissä. Samoin 243. artiklassa edellytettiin, että asevoimissa eri kielillä ja kirjaimistoilla olisi tasa-arvoinen asema. Asevoimien kokonaisuudessa yhdelle kielistä tulisi määräävä asema yhteisenä komentokielenä, mutta kullakin alueella tulisi käyttää alueelle tyypillistä kieltä.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Seferović (1977), s. 73.

⁴⁸⁵ Seferović (1977), s. 76; Vego (1980), s. 16. – Teksti on lähes sama kuin kansallisen puolustuslain 9. artiklan vastaava kohta, (mm. Anić, s. 5)

⁴⁸⁶ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 27 ja 29–31; Ljubičić (1981), s. 113.

⁴⁸⁷ Bebler (1993), s. 44; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 38.

Lain vaatimukset eivät kuitenkaan käytännössä toteutuneet, vaikka asevelvollisuus koski kaikkia kansallisuuksia, kansanarmeijan joukoissa palveleva henkilöstö oli peräisin kaikista liittotasavallan alueella asuvista kansanryhmisistä ja varusmiesten määrät noudattelivat pääpiirtein yleistä kansallisuusjakamaa. Muslimien ja albaanien osuus varusmiesten määrästä oli kuitenkin 40–50 prosenttia korkeampi, kuin ryhmien osuus liittotasavallan asukasmäärästä olisi edellyttänyt. Asevoimien upseeristo ja aliupseeristo poikkesi koostumukseltaan merkittävästi tästä jakaumasta. Esimerkiksi vuonna 1981 upseeristosta ja kanta-aliupseeristosta serbien osuus oli peräti 80 prosenttia, kun heidän osuutensa kokonaisväestöstä oli 39,7 prosenttia. Myös montenegrolaiset olivat asevoimien johtotehtävissä näkyvästi mukana. Heitä oli lähes kolminkertaisesti yleiseen väestöpohjaan verrattuna. Vuonna 1989 Jugoslavian kansanarmeijan palveluksessa olevista kenraaleista 70 prosenttia oli joko serbejä, montenegrolaisia tai jompaankumpaan läheisesti sidoksissa olevia, ”jugoslaaveiksi” väestönlaskennassa itsensä lukeneita. Eversteistä luku oli peräti 81 prosenttia ja vielä everstilutnantteista 77 prosenttia. Käytännössä kaikki sodanjälkeiset yleisesikunnan päälliköt ja kansanpuolustuksen ministerit olivat olleet serbejä tai montenegrolaisia.⁴⁸⁸ Tämä ei ole kuitenkaan riittävä peruste päätellä, että sodanjälkeinen sotataitokin olisi ollut leimallisesti serbien ja montenegrolaisten sotataittoa.

Kansanarmeijan katsottiin kykenevän kaikkiin operaatioihin partisaanioperaatioista rintamaoperaatioihin. Lain mukaan armeija toimisi muun muassa hyökkääjän päävoimia, tärkeimpiä strategis-operatiivisia yhteyksiä sekä suuria maahanlasku- ja maihinnousuoperaatioita vastaan, toteuttaisi laajamittaisia operaatioita sekä pyrki hajottamaan hyökkäysmuodostelmia.⁴⁸⁹ 1970-luvulla suuriin maahanlasku- ja maihinnousuoperaatioihin kykenivät ainoastaan Pohjois-Atlantin puolustusliitto sekä Varsovan liitto. Mahdolliset viholliset olisivat luettavissa ja tunnistettavissa rivien välistä. Perustuslaissa annettiin myös suoria vaatimuksia operaatioiden tyypeille, kohteille sekä toimeenpanolle.

Laki määritteli, että rauhan aikana reserviläinen voitiin kutsua harjoitukseen 50-vuotiaaksi ja upseerit aina 55-vuotiaaksi saakka. Sodan aikana reserviläiset olivat aina 65 ikävuoteen saakka palvelusvelvollisia.⁴⁹⁰ Mahdollisimman laajalla asevelvollisuudella oli suuri merkitys alueellisen puolustuksen rekrytoinnin kannalta.

Vuoden 1974 perustuslain merkityksestä sotataidon kehittymiseen voi havaita *kolme keskeistä piirrettä*. Laki ensinnäkin siirsi asevoimien kehittämisen painopistettä takaisin keskusjohtoisen Jugoslavian kansanarmeijan korostamiseen vähentämällä alueellisen puolustuksen ja tasavaltojen johtovastuun osuutta Kroatian kevään aiheuttaman säikähdysten vuoksi. Toinen tärkeä perustuslain piirre sotataidon kannalta oli, että se määritteli uuden hieman päivitetyn yleisen kansanpuolustuksen doktriinin. Käytännön muutokset doktriinissa liittyivät lähinnä edellä mainittuun asevoimien pääosien painotuksen muuttamiseen, mutta doktriinin ylemmän tason määrittely jopa itseään toistaen suhteessa vuoden 1969 lakiin oli tarpeen siviiliyhteiskunnan sitomiseksi aiempaa paremmin maanpuolustusvalmistelujen toteuttamiseen. Molemmista edellä mainituista pääkohdista johdettuna perustuslain kolmas maanpuolustuksen

⁴⁸⁸ Ibid.

⁴⁸⁹ Seferović (1977), s. 75.

⁴⁹⁰ Windhausen, s. 255.

kannalta keskeinen asiasisältö oli, että siinä määriteltiin selkeäsanaisesti maan asevoimien ja Jugoslavian kansanarmeijan tehtävät. Maan yhteiskuntajärjestyksen suojelua koskeva tarkennus oli selkeä seuraus jo edellä mainitusta Kroatian vuoden 1971 kriisistä ja kansanarmeijan roolista tilanteen vakauttajana. Mainittu kansanarmeijan tehtävä konkretisoitui seuraavan kerran Kosovossa vuonna 1981.

Vuotta 1974 on pidetty yleisen kansanpuolustuksen erään aikakauden päätöksenä. Doktriini oli vahvistettu kaikilla mahdollisilla arvovaltaisimmilla foorumeilla ja jopa perustuslaissa asti. Titon mukaan lain myötä puolustusjärjestelmästä oli tullut kokonainen. Hän ei kuitenkaan halunnut, että konsepti jäisi silloiseen muotoonsa, vaan vaati edelleenkin doktriinin kehittämistä. Suuri rooli jatkokehittämisestä lankeaisi yhteiskunnallis-poliittisille ja yhteiskunnallisille organisaatioille. Erityisesti nuorison mukaan saaminen katsottiin tärkeäksi.⁴⁹¹

VUODEN 1974 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI

Myös kansallista puolustuslakia täydennettiin vastaamaan vuoden 1969 jälkeen tapahtuneita muutoksia. Uusi laki vahvistettiin vuonna 1974. Lain artikloissa 16–19 korostettiin, että alueellinen puolustus oli korostetusti hajautettu organisaatio, jonka joukot toimivat tasavaltojen ja autonomisten provinssien johdossa. Artikla II:ssa määritettiin alueellisen puolustuksen luomisen ja toiminnan perusteet: ”*Tasavaltojen, autonomisten provinssien ja kuntien vastuulliset viranomaiset organisoivat sekä valmistelevat alueellisen puolustuksen ja varmistavat omalla alueellaan toimivien joukkojen kokoonpanojen, valmistelujen sekä operaatioiden yhtenäisyyden.*”⁴⁹²

Kansallisen puolustuslain 20. artiklan mukaan ”*Asevoimien ylipäällikkö voi siirtää asevoimien komentamisen ja johtamisen tarkasti määritetyt toimet kansanpuolustuksen liittovaltion ministerille. Toteuttaakseen asevoimien ylipäällikölle kuuluvia toimintoja sekä toteuttaakseen ylipäällikön sille määräämiä toimintoja kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriö voi määrätä sääntöjä, antaa käskyjä ja ohjeita sekä tehdä muita päätöksiä.*” Titon kuoltua vuonna 1980 ylipäällikön viran velvollisuudet ja valta siirtyivät artiklan mukaisesti kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri kenraali Nikola Ljubičićille. Ljubičić luovutti tehtävän aikanaan seuraajalleen amiraali Branko Mamulalle.⁴⁹³

Lain 105. artiklan neljännen pykälän mukaan liittotasavallan, tarkemmin ottaen sen hallituksen, vastuulla oli organisoida ja valmistella Jugoslavian kansanarmeija sekä johtaa ja komentaa sitä. Pykälän sisältö oli ristiriidassa edellä mainitun tehtävänsiirtomahdollisuuden kanssa. Lisäksi 112. artiklassa edellytettiin, että Jugoslavian presidentti oli vastuussa koko kansakunnanlaajuisen puolustuksen toteutumisesta.⁴⁹⁴

Artiklassa 112 mainittiin myös, että kansanpuolustuksen neuvosto ja erityisesti kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri olivat presidentin edustajina velvollisia valvomaan ja organisoimaan maanpuolustusta. Neuvostoa johti Jugoslavian kommunistiliiton keskuskomitean puhemieshistön puheenjohtaja.

⁴⁹¹ Tito (1982), s. 398–399; eversti Mihajlo Basaran haastattelu 17.1.2005.

⁴⁹² Milivojević, Allcock & Maurer, s. 36.

⁴⁹³ Ibid., s. 27 ja 29.

⁴⁹⁴ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 29; Ljubičić (1981), s. 111.

Edellä mainituista tehtävänannoista huolimatta vuodesta 1980 alkaen Jugoslavian asevoimien ylipäällikkö ja maan puolustamisen kannalta vaikutusvaltaisain virkamies oli kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri. Välittömästi hänen jäljessään seurasi ja hänen tärkeimpänä alaisenaan toimi Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan päällikkö. Ministerin roolista ei ollut epäselvyyttä, koska vaikka hän toimi Jugoslavian presidentin (presidenttiyden) nimissä ja kansanpuolustuksen neuvoston valvonnassa, ei Titon kuoltua presidenttiyttä hallussaan pitänyt kollektiivinen presidenttineuvosto edustanut sellaista yhden komentajan auktoriteettia, jota Titon perintönä ylipäällikkyydeltä oli totuttu odottamaan.⁴⁹⁵

Kansanpuolustuksen neuvoston jäsenistä vaikutusvaltaisimpina pidettiin siten kahta henkilöä. Neuvoston puheenjohtajan tehtävää hoiti aina sama henkilö, joka toimi Jugoslavian presidenttineuvostossa vuoroluettelon mukaan vaihtuvana puheenjohtajana sekä Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajana. Toisena tärkeänä hahmona oli kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri. Ministerin merkitystä lisäsi myös se, että hän kuului virkansa perusteella myös presidenttineuvostoon. Toinen vakiintunut tapa oli, että ministeri kuului perinteisesti myös kommunistiliiton keskuskomiteaan.⁴⁹⁶ Ylipäällikkyyteen ja asevoimien komentajuuteen liittyvät ongelmat nousivat esiin Jugoslavian hajoamisotien sytyttyä vuonna 1991. Jugoslavian kansanarmeija ei noudattanut presidenttineuvoston puheenjohtajana toimineen kroaatin käskyjä, kun Kroatia irtautui Jugoslaviasta.

VUODEN 1982 KANSALLINEN PUOLUSTUSLAKI

Titon kuoltua toukokuussa 1980 Jugoslavian taloudellinen ja poliittinen tilanne kiristyi. Velanotto ulkomailta kiihtyi, eikä vuoden 1974 perustuslain mukainen hajautettu hallintomalli mahdollistanut talouden lujaa keskusjohtoista tervehdyttämistä. Myös tasavalloissa piilleet separatistiset tavoitteet ja etniset jännitteet antoivat viitteitä itsestään. Voimassa olleeseen perustuslakiin haluttiin lisäyksiä, jotka olisivat lujittaneet liittovaltion asemaa tasavaltujen ja autonomisten provinssien kustannuksella. Ennen perustuslain päivittämistä päädyttiin kuitenkin uudistamaan kansallista puolustuslakia. Jugoslavian presidenttineuvosto vahvisti 13. huhtikuuta 1982 uuden kansallisen puolustuslain. Laki noudatti pääkohdissaan aiempien lakien henkeä ja osin kirjaintakin. Vuoden 1982 laki muun muassa toisti ehdottoman kiellon antautua viholliselle.⁴⁹⁷

Myös vuoden 1982 kansalliseen puolustuslakiin sisällytettiin jo aikaisemmin kuvattu asevoimien ylipäällikkyyden siirto Jugoslavian liittotasavallan presidenttineuvostolle. Neuvostoon kuului kahdeksan jäsentä, yksi kustakin kuudesta tasavallasta ja kaksi autonomisista provinseista. Tarkasti määritetyn ja ajallisesti rajatun kiertojärjestyksen mukaisesti yksi neuvoston jäsenistä toimi aina vuorollaan presidenttineuvoston puheenjohtajana, eli Jugoslavian presidenttinä ja samalla asevoimien ylipäällikkönä.⁴⁹⁸

Kommunistiliiton rooli ja tärkeä merkitys maanpuolustukselle kirjattiin

⁴⁹⁵ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 29.

⁴⁹⁶ Ibid., s. 29–30.

⁴⁹⁷ Stanković (1987), s. 2–3; Stanković (1982).

⁴⁹⁸ Jugoslaviska försvarsmakten. Arménytt 5/1991, s. 12.

vuoden 1982 kansallisen puolustuslain 12. artiklaan. Sodassa, sodan uhatessa ja myös muissa poikkeuksellisissa olosuhteissa Jugoslavian kommunistiliiton tuli olla kamppailun ja koko maan kattavan kansan vastarinnan johdossa oman perustavaa laatua olevan ideologis-poliittisen tehtävänsä ja voimansa vuoksi. Kommunistiliiton tuli johtaa ja koordinoida yhteiskunnan kaikkia osia yleisessä kansanpuolustuksessa ja yhteiskunnallisessa itsesuojelussa (valtion sisäinen turvallisuus mukaan lukien). Mikäli kaikki muut maanpuolustukseen liittyvät organisaatiot ja rakenteet epäonnistuisivat tehtävissään, tuli kommunistiliiton ottaa kansan vastarinnan johto käsiinsä.⁴⁹⁹

Pintapuolisesti tulkittuna kaikki edellä mainitut lait antoivat perusteet, reunaehdot, määräykset ja vaatimukset sotataidolle sekä sen kehittämislle. Vaikka laki määräsi asevoimat toteuttamaan sotataittoa tietyllä tavalla, on lopulta niin, että perusteet sotataitoon ja asevoimien käyttöön liittyvät tulivat muualta. Todellisuudessa sotataito lopulta vaikutti lainsäädäntöön. Konsepti lyötiin lukkoon ylimmällä poliittisella ja sotilaallisella tasolla. Sen toteuttamiseksi määritettiin strategia ja strategian toimeenpanemiseksi doktriini. Kaikista näistä strategisen tason perusteista johdettiin koko yhteiskuntaa määräävät säännöt, jotka siirrettiin yleensä lähes sellaisinaan perustuslakeihin sekä kansallisiin puolustuslakeihin.

4.2 Jugoslavian kommunistiliiton merkitys

PUOLUE JA ARMEIJA

Jugoslavalaisilla yhteiskunnallis-poliittisilla järjestöillä oli niiden toimintaohjelmiin, kansalliseen puolustuslakiin sekä perustuslakiinkin kirjattuna oma merkittävä roolinsa yleisen kansanpuolustuksen valmisteluissa. Järjestöjen roolina oli yleiseen kansanpuolustukseen liittyvä ideologinen, psykologinen sekä muu valmistelutyö koko yhteiskunnassa.⁵⁰⁰ Keskeisin yhteiskunnallis-poliittinen järjestö oli Jugoslavian kommunistiliitto.

Läntisten aikalaisarvioiden mukaan asevoimien suuri osuus politiikassa juontui sekä tarpeesta varmistaa sotilaallisen johdon lojaalius että pyrkimyksestä lujittaa maan johdon yhtenäisyyttä ja ykseyttä valmistautumalla jo 1970-luvun puolivälistä lähtien Titon väistymiseen ylimmästä poliittisesta johdosta. Asevoimien sitouttaminen politiikkaan vaati suuria muutoksia. Sotilasjohdon tuli alistua sekä puoluekurin että siviiliviranomaisten määräysten edessä. Tämä vaati niin puolustuspolitiikan, asevoimien poliittisen kontrollin, asevoimien etnisen koostumuksen kuin asevoimien piirissä tapahtuvan ideologisen koulutuksenkin muuttamista.⁵⁰¹ Asevoimien profiilin ja merkityksen nostaminen oli kuitenkin riippumaton siitä, kuka ja kuinka voimakas tai karismaattinen henkilö oli presidenttinä. Tarve lujittaa ja varmistaa veljeys sekä yhtenäisyys asevoimien liittotasavaltaa yhteen liittäväällä vaikutuksella oli ollut olemassa jo vuodesta 1948 alkaen.

Jo tätä ennen, heti sodan aikaisen armeijan demobilisaation jälkeen, asevoimien henkilöstöstä 70 000 kuului kommunistiseen puolueeseen ja 90 000

⁴⁹⁹ Ibid.

⁵⁰⁰ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset III.

⁵⁰¹ Adelman, s. 83–84.

puolueen nuorisjärjestykseen.⁵⁰²

Kansanarmeijan korostunut asema jugoslavalaisessa yhteiskunnassa selittyi asevoimien roolista italialaisten ja saksalaisten miehittäjien kukistajana kansan vapautussodassa sekä maan turvaajana vuosien 1948–1953 kriisin aikana. Kansanarmeijan ja Jugoslavian kommunistisen puolueen välit olivat poikkeukselliset verrattaessa joihinkin muihin kommunistisiin valtoihin. Sotilaallisen ja poliittisen järjestelmän välillä ei vallinnut kilpailuasetelmaa. Tämä johtui paljolti partisaanivuosilta peräisin olevasta läheisestä suhteesta. Tuolloin sekä sotilaalliset että poliittiset rakenteet limittyivät niin organisatorisesti kuin ideologisestikin. Jugoslavian kommunistinen puolue oli perustanut kansan vapautusarmeijan sekä partisaaniosastot, ja ne olivat tuhonneet puolueen kanssa kilpailleet poliittiset ryhmittymät. Kominform-välirikko lujitti suhdetta entisestään. Jugoslavian armeija oli maan poliittisen järjestelmän ja sen perustana olleen Jugoslavian kommunistipuolueen tärkein puolustaja. Kommunistipuolueen ensimmäinen suurempi puhdistus ajoittuu vuoteen 1948. Tuolloin puolueesta erotettiin ja vangittiin suuri määrä stalinisteina pidettyjä jugoslaviaa, joiden ei uhanalaisessa tilanteessa uskottu toimivan maan edun mukaisesti. Suuri osa pidätetyistä ja tuomituista oli sodan aikana tai sen jälkeen sotilas-, turvallisuus- tai poliittista koulutusta Neuvostoliitossa saaneita ja korkeissa asemissa toimineita jugoslavalaisia kommunisteja.⁵⁰³

Koska Jugoslavian kommunistiliitto oli keskeinen osa yhteiskuntaa ja sillä oli omat solunsa kaikissa merkittävimmissä valtiollisissa instituutioissa sekä järjestöissä, selittää edellä mainittu velvoite kommunistiliiton keskeistä roolia myös asevoimissa. Vaikka puolueen ja armeijan välit olivat olleet läheiset, vaikutusvallan näkyvä syventäminen alkoi hitaasti. Viides kongressi järjestettiin 21.–25. heinäkuuta 1948 silloisen Jugoslavian kommunistisen puolueen toimesta, kolme viikkoa Stalinin Titoa ja Jugoslaviaa syyttäneiden julkisten uhutelukirjeiden sekä Kominformista erottamisen jälkeen. Neuvostoyhteistyöstä syytettyjä asevoimien upseereita oli pidätetty sekä jopa surmattu pidätysten yhteydessä ja neuvostokoulutusta saaneita tuhansia sotilaita kohtaan tunnettiin epäluuloa. Jugoslavian kansanarmeijan riveissä palvelleita kelpuutettiin keskuskomiteaan vain muutamia, osuus jäi kolmeen prosenttiin komitean kokonaisvahvuudesta. Puolueen kuudes kongressi järjestettiin 2.–7. marraskuuta 1952 ja seitsemäs kongressi 22.–28. huhtikuuta 1958. Kansanarmeijan upseeriston osuus keskuskomitean jäsenistä säilyi edelleen kolmena prosenttina. Puolueen rooli kasvoi vasta 1960-luvulta alkaen. Kommunistiliitto oli aiemmin ollut lähinnä maanpuolustukseen liittyneen retoriikan toistaja ja julistaja, mutta ei aktiivinen ja konkreettinen toimija. Puolueen kahdeksas kongressi alkoi 7. joulukuuta 1964. Edellä mainituissa kokouksissa ei asetettu erityisiä vaatimuksia sotataidon kehittämiseksi. Kahdeksannesta kongressista on tehtävä kuitenkin se huomio, että tuolloin keskuskomiteaan valittiin kenraalivälikapteeni Nikola Ljubičić, joka oli näkyvä hahmo neljän vuoden kuluttua valitsemisestaan, kun julkinen tiedottaminen yleisen kansanpuolustuksen konseptista, strategiasta ja doktriinista aloitettiin.⁵⁰⁴

Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön direktiiveissä oli määritetty, että Jugoslavian kommunistiliiton tehtävä oli toimia suuntaa näyttävänä voi-

⁵⁰² Petković, s. 115.

⁵⁰³ Adelman, s. 85; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 16 ja 27.

⁵⁰⁴ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 23 ja 32; Stanković (1987), s. 4; Stanković (1964), s. 1 ja 8. – Jugoslavian kommunistisen puolueen tai sen edeltäjien ensimmäinen kongressi järjestettiin 20.–23.4.1919, toinen kongressi 20.–24.6.1920, kolmas kongressi 17.–22.5.1926 ja neljäs marraskuun alussa vuonna 1928.

mana sekä toimia ideologisen ja poliittisen työn johtajana koko yhteiskunnassa yleisen kansanpuolustuksen organisoimiseksi ja johtamiseksi.⁵⁰⁵ Maininnasta voi saada käsityksen, että ministeriö siten ohjasi puoluetta. Koska molemmat edellä mainitut instituutiot olivat voimakkaasti limittyneet, oli kyse ennemminkin kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta.

YHDEKSÄNNEN KONGRESSIN PÄÄTÖKSET

Jugoslavian kommunistiliiton yhdeksännen kongressin päätöslauselmassa maaliskuussa vuonna 1969 vahvistettiin pääosin jo maanpuolustuslaissa mainitut määräykset ja reunaehdot maanpuolustuksen suunnittelemiseksi sekä toteuttamiseksi. Jugoslavian alueellinen koskemattomuus, täydellinen poliittinen ja kansallinen suvereniteetti sekä itsenäisyys ja *tehokas puolustus* olivat maan sosialistisen kehityksen elintärkeitä edellytyksiä. Samanarvoisina edellytyksinä mainittiin myös *yhteisjohtoisuus* sekä rauhan edesauttaminen omalla lähi-alueella. Kongressissa todettiin, että yleisen kansanpuolustuksen kehittäminen oli ainoa mahdollinen ja samalla tehokkain tapa organisoida koko yhteiskunnan voimat ulkoisen painostuksen vastustamiseen sekä puolustautumiseen mistä tahansa suunnasta tulevaa hyökkäystä vastaan.⁵⁰⁶

Päätöslauselmassa mainittiin, että yleisen kansanpuolustuksen kehittämisen *edustaa tieteellisen sosialismin* ajatuksen soveltamista koskien *aseistettua kansaa*. Valitulla puolustusratkaisulla nähtiin olevan kiinteä yhteys marxilais-leniniläiseen poliittiseen teoriaan, koska se luotti kansan massojen voimaan. Päätöslauselma korosti valitun ratkaisun luonnollisuutta olosuhteissa, joissa yhteisjohtoisuudesta on tullut sosialistisen yhteiskunnan vallitseva piirre ja joissa ei ole todellisia kansakunnan sisäisiä voimia, jotka voisivat ilman ulkopuolista tukea uhata yhteiskuntaa.⁵⁰⁷ Kumouksellisen sodan teorian keskeinen termi, aseistettu kansa, oli siis retoriikassa näkyvässä asemassa. Näin korostettiin maanpuolustuksen tukeutuvan tiukasti sekä marxilais-leniniläisen sotataidon perinteeseen että sen omaleimaiseen jugoslavalaiseen sovellukseen. Samalla muistutettiin, että koko maa olisi mahdollista hyökkääjää vastassa.

Päätöslauselman ytimenä oli yhdeksän pääkohtaa, joissa puolueen jäseniä veloitettiin tukemaan yleisen kansanpuolustuksen käyttöönottoa ja kehitystyötä. Ensimmäiseksi kommunistien edellytettiin *edesauttavan yhteisjohtoisuuden kehittymistä täyteen vaikutukseensa*. Maanpuolustuksen voima riippui koko yhteiskunnan ponnisteluista. Itsenäisyyden ja yhteisjohtoisuuden puolustaminen sekä niiden eteen tehtävä työ olivat jokaisen perustuslaillinen oikeus ja velvollisuus. Kommunistiliiton tuli kamppailla peräänantamattomasti, että yleisestä kansanpuolustuksesta tulisi yhtenäinen järjestelmä, jossa huomioitaisiin poliittiset, sotilaalliset, taloudelliset, moraaliset sekä psykologiset valmistelut, ja että näiden valmistelujen tekemiseksi olisi käytössä kaikki maan inhimilliset ja materiaaliset resurssit.⁵⁰⁸ On ymmärrettävää, että yhteisjohtoisuuden kiivaimmat puolestapuhujat löytyivät puolueaktiiveista. Yhteisjohtoisuuden ideahan oli syntynyt ylimmässä puoluejohdossa. Se oli koko jugoslavalaisen poliittisen järjestelmän perusta ja sen keskeisin erottava tekijä verrattaessa mui-

⁵⁰⁵ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset III.

⁵⁰⁶ Vukotić, s. 322, (“Otteita Jugoslavian Kommunistiliiton Yhdeksännen Kongressin päätöslauselmasta”); A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset I.

⁵⁰⁷ Vukotić, s. 322.

⁵⁰⁸ Ibid., s. 323.

hin sosialistisiin maihin.

Toisessa kohdassa painotettiin Jugoslavian työläisten sosialistisen järjestön, Jugoslavian ammattijärjestöjen liiton, kansan vapautussodan veteraanijärjestön, Jugoslavian reservinupseereiden ja -aliupseereiden yhdistyksen, Jugoslavian nuorisoliiton sekä muiden *yhteiskunnallisten organisaatioiden, yhdistysten sekä instituutioiden merkitystä* yleisen kansanpuolustuksen perusteiden luomisessa ja sen eri tehtävien toteuttamisessa. Erityisesti korostettiin nuoremman sukupolven sitouttamista maanpuolustukseen ja sen taistelukuntoisuuden edistämistä.⁵⁰⁹ Painotukset toistavat kansallisen puolustuslain sisältöä.

Kolmanneksi painotettiin *kansakuntien sekä kansojen välisen veljeyden ja yhtenäisyyden, tasa-arvon sekä yhteisjohtoisen autonomian alueella jo saavutettujen tulosten ja jatkossa tapahtuvan kehityksen keskeistä merkitystä* maan puolustusmahdollisuuksille. Kommunistiliiton tuli olla merkittävin vaikuttaja taisteluhengen kehittämässä ja aseistetun kansan lyömättömyyden puolustamisessa.⁵¹⁰

Neljännessä kohdassa yhdeksäs kongressi korosti *kansallisen puolustuslain tärkeyttä sekä kommunistien vastuuta lain toimeenpanossa* kaikkialla yhteiskunnassa. Ensimmäisessä vaiheessa erityisesti puoluekokouksen vastuuta pidettiin tärkeänä. Kommunistiliitolta peräänkuulutettiin vastuullista asennetta maanpuolustusvalmistelujen suhteen. Koko yhteiskunta sekä kaikki sen jäsenet tuli sitouttaa valmistautumaan maansa puolustamiseen.⁵¹¹

Viidenneksi painotettiin *asevoimien aseellisen taistelun organisoimisen ja valmistelemisen merkitystä* minkä tahansa hyökkääjän aggression menestykselliseksi torjumiseksi. Asevoimien, sekä Jugoslavian kansanarmeijan että alueellisen puolustuksen, kehittämisen tuli perustua *nykyaikaisen sodan kaikkien tekijöiden, kansan vapautussodan laajojen kokemusten sekä muiden kansakuntien käymien kumouksellisten ja puolustuksellisten sotien tieteelliseen tutkimukseen*. Samassa yhteydessä korostettiin Jugoslavian asevoimien olevan edelleenkin todellinen kansan armeija, joka oli aikanaan noussut kansan keskuudesta ja edusti aseistettua kansaa.⁵¹² Päätöslauselman viidettä kohtaa on pidettävä jugoslavialaisen sotataidon kehittämisen kannalta merkittävänä direktiivinä. On poikkeuksellista, että poliittinen puolue asettaa näinkin suoria vaatimuksia minkään tieteenhaaran toiminnalle. Tutkimuksen kuluessa on käynyt ilmi, että päätöslauselmassa ohjeistetut, kehittämässä huomioitavat näkökohdat toistuvat useammassakin lähteessä, jotka tosin ovat toisiinsa sidoksissa, kuten Titon puheissa ja ennen puolueen yhdeksättä kongressia vahvistetussa kansallisessa puolustuslaissa. Tämän puoluekokouksen päätöksen sisältöä ei voi kuitenkaan pitää tavanomaisena edes sosialististen maiden piirissä.

Jugoslavian armeijassa toimiva kommunistiliiton johto sekä organisaatio velvoitettiin jatkamaan työtään armeijan taisteluvoiman kehittämiseksi yleisen kansanpuolustuksen hengessä, sen modernisoimiseksi kaikilla alueilla sekä sen integroimiseksi koko kansan yleiseen puolustustyöhön. Erityisesti tuli kehittää armeijan sisäisiä olosuhteita sellaisiksi, että kaikkien maanpuolustuksen osapuolien voimavarat tulisivat hyödynnettyä ja *sotilaallisiin johtosuhteisiin liit-*

⁵⁰⁹ Ibid., s. 323.

⁵¹⁰ Ibid., s. 323–324.

⁵¹¹ Ibid., s. 324.

⁵¹² Ibid., s. 324–325.

tyvät mahdolliset säröilyt saataisiin ylitettyä. Armeijan sisäisten olosuhteiden yhteydessä viitataan yhteisjohtoisessa sosialistisessa yhteiskunnassa *vallitsevien inhimillisten suhteiden arvoon*.⁵¹³

Maininta sotilaallisiin johtosuhteisiin liittyvistä säröilyistä antaa mahdollisuuksia useillekin tulkinnoille. Ei voida sulkea pois mahdollisuutta, että puolue kantoi tässä kohtaa huolta siviiliorganisaatioiden ja sotilasorganisaatioiden välisen yhteistoiminnan sujuvuudesta mahdollisesti armeijan piirissä vallinneen johtamistyylin sekä -kulttuurin vuoksi. Voidaan olettaa, että johtamista tuli pyrkiä kehittämään inhimillisempään suuntaan, koska päätöslauselman viides velvoite korostaa yhteisjohtoisessa yhteiskunnassa vallitsevia inhimillisiä suhteita. Onkin mahdollista, että jo vuonna 1969 osattiin ennakoida 1970-luvun alussa ilmenneitä haasteita sitouttaa siviiliyhteiskunnan organisaatioita tiukemmin maanpuolustuksen käytännön valmisteluihin. Toinen vaihtoehto on, että doktriinin käyttöönotossa oli ilmennyt kitkaa operatiivisen armeijan ja alueellisen puolustuksen johtosuhteissa. Alueellinen puolustus korostui eikä kansanarmeijan rooli enää ollutkaan määräävä suhteessa aiempiin, hieman epämääräisiin partisaanijoukkoihin ja alueellisiin yksiköihin.

Kolmas tulkintamahdollisuus liittyy asevoimien johdon etnisiin taustoihin. Kansanarmeijan ylimpien tehtävien täyttämistä käytettiin ajoittain kansallisuuksien aseman tasapainottajana erityisesti kompensoimaan taloudellisten voimavarojen suuntaamista. Puolustushaarojen ylimmän päällystön painottuminen joihinkin kansallisuuksiin oli myös todellisuutta. Alueellisen puolustuksenkin osalta oli tavallaan luonnollista, että sen johto oli kyseisen tasavallan alueella asuvien käsissä, edustivat he sitten mitä kansallisuutta tahansa. Näin useallakin alueella kansallisuuskysymykset olivat esillä eri tavalla, kuin mihin oli totuttu. Tuoreessa muistissa oli serbiunitarismia kannattaneen turvallisuusviraston johdon erottaminen vuonna 1966. Veljeyttä sekä yhtenäisyyttä piti vaalia ja säröilyt ennaltaehkäistä. Kaikkien edellä mainittujen tulkintavaihtoehtojen ja vielä tuntemattomienkin tekijöiden samanaikainen vaikutus on mahdollista, koska kukin niistä vaikutti toimintaan jo 1960-luvulla. Tämän tutkimuksen yhteydessä ei kuitenkaan ole ollut mahdollista syventyä tarkemmin tähän sinänsä kiehtovaan erityiskysymykseen.

Päätöslauselman kuudes pääkohta viittasi nykyaikaisen *yleisen kansanpuolustuksen vaativan teknisesti monimutkaisia organisaatioita sekä niitä vastaavaa yleistä, teknistä ja sotilaallista tietämystä sekä koulutusta*. Tässä suhteessa pidettiin luontevana, että koko yhteiskunta tukeutuu Jugoslavian armeijaan ja sen erikoishenkilöstöön.⁵¹⁴ Jugoslavian kansanarmeijan tuli joko kouluttaa kaikkien organisaatioiden vaatima erikoishenkilöstö tai osoittaa koulutettu henkilöstö omista riveistään.

Seitsemänneksi annettiin selvä *varoitus väärästä kehityssuunnasta*. Kommunistiliitto antoi täyden tukensa asevoimien tekniselle ja teknologiselle kehitykselle mutta asettui täydellisesti vastustamaan kaikkia teknokraattis-byrokraattisia pyrkimyksiä, joiden tavoitteena olisi eristää armeija muusta yhteiskunnasta. Sellaiset yritykset vaarantaisivat yleisen kansanpuolustuksen, yhteisjohtoisuuden periaatteen sekä maan puolustukselliset voimat.⁵¹⁵

Kahdeksantena kongressi esitti pyynnön kommunistiliiton jäsenille, orga-

⁵¹³ Ibid.

⁵¹⁴ Ibid., s. 325.

⁵¹⁵ Ibid., s. 325.

nisaatioille ja toimeenpaneville elimille eri työyhteisöissä, yhteiskunnallis-poliittisissa organisaatioissa sekä Jugoslavian armeijassa, että ne organisoisivat ideologisen ja poliittisen työnsä siten, *että yleisen kansanpuolustuksen konseptin yksityiskohtainen suunnittelu sekä toimeenpano tapahtuisivat mahdollisimman laajalle levinneellä aktiivisuudella*. Kaikkia kommunisteja vaadittiin niin ikään toimimaan mahdollisia maanpuolustusvalmiuksia heikentäviä voimia vastaan.⁵¹⁶

Kiinnostus yhteiskunnallis-poliittisen järjestelmän valmiuteen, sodan aikaisen toiminnan sujumiseen, jatkuvuuteen, organisoimiseen ja joustavuuteen oli ilmeinen. Yhteisjohtoisuuden mukaisesti delegoituun johtovastuuseen palattiin myöhemmin kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön direktiivissä. Erityisesti kuntien, toimeenpanevien poliittisten elimien ja johtavien elimien sodan aikaisesta nopeasta päätöksentekokyvystä oltiin selvästi huolissaan. Järjestöjen sitouttamista yleisen kansanpuolustuksen järjestelmään pidettiin elintärkeänä.⁵¹⁷ Samaa kysymykseen jouduttiinkin palaamaan toistuvasti tulevina vuosina.

Jugoslavian kommunistiliiton yhdeksännen kongressin päätöslauselma on tosiasiaa kansallisen puolustuslain toistoa ja selventämistä. Päätöslauselman laatiminen ja levittäminen olivat tapa varmistaa lakitekstin perillemeno mahdollisimman laajalle väestöosalle. Kommunistit velvoitettiin päätöslauselmasa viemään viestiä eteenpäin. Merkittävää oli puoluekokouksen velvoitteiden ulottaminen yhteiskunnan eri organisaatioihin, työorganisaatioihin ja eritasoihin hallintoelimiin. Kansallisen puolustuslain asettamat velvoitteet olivat uusi ja suuri asia juuri niille. Vuoden 1963 perustuslain maanpuolustusvelvoitteet eivät olleet toteutuneet käytännössä. Kansallinen puolustuslaki antoi nyt spesifejä vaatimuksia. Yhdeksännen kongressin päätöslauselman tekstin toisto oli varmasti tarpeellinen väline näiden uusien tehtävien painottamisessa. Kehitettävää kuitenkin vielä jäi. Kansallisessa puolustuslaissa ei luonnollisestikaan ollut viittauksia mahdollisiin armeijan sisällä oleviin kehitystarpeisiin johtamiskulttuurissa, eikä myöskään varoitusta armeijan eristäytymisestä muusta yhteiskunnasta. Ne voitiin ottaa esille puoluekongressin päätöslauselmissa.

On mielenkiintoista huomata, kuinka monessa kohdassa päätöslauselmassa painotetaan henkisen valmistautumisen ja psykologisten valmistelujen roolia. Sotataidon henkistä ja moraalista ulottuvuutta pidettiin tärkeänä, olihan ihminen marxilais-leniniläisen (engelsiläisen) sotateorian mukaan sodankäynnin ratkaisevin tekijä. Toinen huomionarvoinen asia on, että maan kommunistiliitto kongressinsa päätöslauselmassa edellyttää sotilaallisen doktriinin kehittämisen pohjautuvan oman vapautussodan lisäksi nykyaikaisten sotateoreettisten perusteiden sekä muiden kansojen käymien sotien tieteelliseen tutkimukseen. Ulkomaisen sotataidon ja ulkomailla käytyjen sotien oppeja pidettiin tärkeänä. Poliittinen puolue siis asetti tai ainakin välitti suoria ehtoja sotataidon kehittämiseksi.

Jugoslavian kansanarmeijan sekä Jugoslavian kommunistiliiton kiinteä suhde lujittui 9. ja 10. kongressin välisinä vuosina. Kehityskulku selittyy toimenpiteillä, jotka käynnistyivät Kroatian kevään aikaisten, vaarallisiksi todettujen lausuntojen, oman armeijan perustamiseen tähänneiden tavoitteiden ja laajaksi kansanliikkeeksi kasvaneen separatismien seurauksena. Kroatialainen kenraali Janko Bobetko vaati maaliskuussa 1971 kommunistiliiton Kroatian

⁵¹⁶ Ibid., s. 325–326.

⁵¹⁷ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 3/Määräykset III.

keskuskomitean kokouksessa, että Jugoslavian kansanarmeijan tulisi olla myös osa yhteisjohtoista järjestelmää sekä yhteiskuntaa ja että yhteiskunnan tulisi ottaa armeija täyteen kontrolliinsa. Tito ja asevoimien ylin johto eivät hyväksyneet moisien ajatusten esittämistä lainkaan. Kansanarmeijan poliittisten rakenteiden uudistaminen aloitettiin. Oman tasavallan asiaa ajaneiden korkeampien upseereiden syrjäyttäminen alkoi.⁵¹⁸

Tito tuomitsi Bosnian Rudossa 22. joulukuuta 1971 pitämässään puheessaan kroatialaiset separatistiset ja oman armeijan perustamista tavoittelevat tahot. Samoihin aikoihin Tito määräsi SDB:n ja kansanarmeijan murskaamaan Kroatian separatistisen liikkeen. Liike tukahdutettiin vuonna 1972, ja Kroatian kommunistiliiton johto puhdistettiin separatistisina pidetyistä aineksista. Puhdistukset ulottuivat myös Kroatian ulkopuolelle. Muidenkin tasavaltojen ja autonomisten provinssien puoluerakenteista siirrettiin syrjään Jugoslavianvastaisuudesta epäiltyjä henkilöitä. Vapautuneisiin luottamustehtäviin nimitettiin Jugoslavian kansanarmeijan piiristä luotettaviksi ja ajattelutavaltaan ”jugoslaviaalaisiksi” katsottuja henkilöitä.⁵¹⁹

Koko Jugoslavian ylin sotilasjohto integroitiin entistä kiinteämmäksi osaksi poliittista eliittiä. Tito oli todennut Rudossa, ettei armeija puolustaisi maata vain ulkoista vaan myös sisäisiä vihollisia vastaan. Toinen päätehtävä varmistettiin lisäämällä armeijan ylimmän päällystön jäsenyyksiä puolueen ylimmissä elimissä. Kesäkuuhun 1973 mennessä peräti 21 kenraalia, amiraalia tai muuta korkea-arvoista asevoimien upseeria oli otettu mukaan Jugoslavian kommunistiliiton keskuskomitean sekä puolueen kontrolli- ja laillisuuskomission jäseniksi. Vaikka julkisessa retoriikassa painotettiin maanpuolustuksen olevan osa yhteisjohtoista järjestelmää ja kaikkien vastuulla sekä kuuluvan jokaisen oikeuksiin, pidettiin Jugoslavian kansanarmeijaa maan voimakkaimpana sekä tiukimmin kontrolloituna organisaationa ja siten ainoana todellisena yhtenäisyyden, itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden takaajana.⁵²⁰ Siten kommunistiliiton yhdeksännen kongressin jälkeiset kokoontumiset ovat aivan erityinen tärkeitä. Asialla on merkitystä myös arvioitaessa Jugoslavian ylimmän sotilasjohdon roolia 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun dramaattisiin tapahtumiin johtaneessa poliittisessä päätöksenteossa. Korkeimmat upseerit olivat poliittisten elimien päivittäisessä toiminnassa mukana – eivät vain erikseen kutsuttuina asiantuntijoina esimerkiksi sotilasasioita käsiteltäessä. Sotilasjohdon ottaminen mukaan politiikkaan oli looginen seuraus myös vuoden 1974 perustuslain hengestä ja kirjaimesta, joiden mukaan armeija on maan sisäisen yhtenäisyyden ja poliittisen järjestelmän takaaja.

Jugoslavian sotilaallisesta johdosta 1970-luvun alussa on mainittava itse-oikeutettuna luonnollisesti presidentti, asevoimien ylipäällikkö marsalkka Tito itse sekä puolustusministeri kenraali Nikola Ljubičić. Molempien on mainittu kuuluvan yleisen kansanpuolustuksen kehittäjiin. Kommunistiliiton keskuskomiteaan kuului Ljubičićin lisäksi 14 muuta korkea-arvoista upseeria, joista yhdenkään kirjalliseen tuotantoon ei kuulu sotataitoon liittyviä teoksia. Osa heistä on kuulunut yleisen kansanpuolustuksen perusteita kuvaavien teoksien toimituskuntiin, aivan kuten Ljubičićkin, mutta heidän todellista kynänjälke-

⁵¹⁸ Adelman, s. 86; Stanković, Slobodan: Yugoslav Party Congress and the Army. Radio Free Europe Research. [Tutkimusraportti]. 13.6.1973. <<<http://files.osa.ceu.hu/holdings/300/8/3/text/81-3-244.shtml>>> (viitattu 18.11.2009), s. 1. – Lähde jatkossa viitteenä Stanković (1973b).

⁵¹⁹ Adelman, s. 86; Stanković (1973b), s. 1.

⁵²⁰ Adelman, s. 86; Milivojevic, s. 21–22; Stanković (1973b), s. 1.

ään ei ole mahdollista todistaa. Heidän ohellaan asevoimien 21 ylimpään puolueaktiiviin kuului kuusi korkeata upseeria puolueen kontrolli- ja laillisuuskomissiosta. Nämä kuusi, joissa ei ole samoja henkilöitä, kuin keskuskomiteassa, ovat myös jugoslavialaisen sotataidon kehittämisen kannalta tuntemattomia.⁵²¹

VIIMEISTEN KONGRESSIEN MERKITYS

Jugoslavian kansanarmeijan suhde siviiliyhteiskuntaan noudattelee Morris Janowitzin mallia⁵²² kommunististen valtioiden yleisestä sotilas-siviilisuhteiden rakenteesta. Asevoimien kontrolli oli keskusjohtoisen, autoritäärisen poliittisen puolueen hallinnassa. Poliittinen ohjaus toteutui sekä sotilaallisen hallintojärjestelmän ylimmällä tasolla olevien puolueen jäsenten että läpi koko organisaation aina alimmalle tasolle asti ulottuvan, puolueelle uskollisen rungon toimesta. Janowitzin malli ei kuitenkaan loppuun asti toteutunut Jugoslavian kansanarmeijan ja kommunistiliiton suhteessa. Partisaanisodasta peräisin oleva armeijan ja puolueen symbioottinen suhde ei johtanut kommunistisissa maissa yleiseen puolueen ehdottomaan ylivaltaan asevoimissa. Siviilien ja sotilaiden välinen solidaarisuus näkyi jo Kominformista erottamisen aikana. Neuvostoliiton vetoamukset Jugoslavian kommunisteihin Titon, *"tyrannimaisen murhaajan ja vakoojan"* poistamiseksi ja maan palauttamiseksi Neuvostoliiton veljelliseen ja solidaariseen ohjaukseen eivät saaneet vastakaikua. Asevoimiin solutetut agentit eivät saaneet tehtävänsä täytetyksi vaan paljastuivat.⁵²³

Jugoslavian kommunistiliiton 10. kongressi järjestettiin Belgradissa 27.–30. toukokuuta 1973. Kongressin päätöslauselmilla oli suuri merkitys myös asevoimien näkökulmasta, koska tammikuussa 1973 Jugoslavian kansanarmeijan jäsenistä noin 66 475 henkilöä kuului puolueeseen. Kun asevoimien vahvuus 10. kongressin aikana oli noin 220 000 (lisäksi 19 000 henkilöä rajavartiojoukoissa), oli puoluejäsenten prosentuaalinen osuus merkittävä. Vuonna 1969 jäseniä oli ollut 88 541, vuotta myöhemmin 85 971, ja lokakuussa 1972 asevoimien puolueorganisaatioiden jäsenmäärä arvioitiin 80 000:ksi.⁵²⁴ Lasku vuoden 1973 alle 67 000 jäsenen liittyy Aleksandar Rankovićin johtaman turvallisuuspalvelun puhdistukseen sekä Kroatian separatististen pyrkimysten tukahduttamiseen. Jäljelle jääneiden määrä oli kuitenkin merkittävä, ja puolueen näkökulmasta laatu oli kohonnut. Tito korosti puheessaan joulukuussa 1971 maan olevan onnekas, että *"...armeija oli onnistuttu pelastamaan ja säilyttämään se kaikkien luokkavihollisten ainesten vaikutusten ulkopuolella"*. *"Vain voimakas ja yhtenäinen armeija kykeni olemaan jugoslavialaisen yhtenäisyyden tukipilar"*, hän totesi. Puhdistusten jälkeen puolueen jäsenten määrä alkoi kasvaa, ja vuoteen 1978 saavuttaessa asevoimien 240 000 miehen vahvuudesta peräti 100 000 kuului Jugoslavian kommunistiliittoon.⁵²⁵

Puolueen jäseniä pyrittiin rekrytoimaan asevoimista takaamalla heille paremmat mahdollisuudet ylenemiseen. Puolueorganisaation yksiköitä muodos-

⁵²¹ Stanković (1973b), s. 4.

⁵²² Janowitz, Morris: *The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis*. University of Chicago Press, D'Chicago, USA 1964, s. 4.

⁵²³ Remington, Robin Alison: *The Military as an Interest Group in Yugoslav Politics*, s. 183–184. (Teoksessa Dale R. Herspring ja Ivan Volgyes (toim.): *Civil-Military Relations in Communist Systems.*, Boulder, Colorado, U.S.A. 1978.); Adelman, s. 90.

⁵²⁴ Stanković (1973b), s. 1–3.

⁵²⁵ Stanković (1973b), s. 5; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 31.

tettiin rykmenttien sijasta pataljoonatasolle. Kantahenkilökunnasta pyrittiin värväämään nimenomaan työläistaustan omaavia sotilaita. Asevoimien puolueorganisaatio liitettiin kiinteämmin kommunistiliiton yhteyteen. Tasavaltojen paikallisilla kommunistipuolueilla oli aiemmin ollut tiukempi ote asevoimien kommunisteihin, mutta vuoden 1973 puolueasetuksilla asevoimien puolueorganisaatio vapautettiin tasavaltojen valvonnasta. Tämän jälkeen puolueorganisaatio oli vastuussa vain kommunistiliitolle.⁵²⁶ Myös tässä suhteessa purettiin hajautettu malli ja palattiin keskusjohtoisuuteen. Kommunistiliiton silmät ja korvat ulottuivat läpi koko organisaation alas asti. Kansanarmeijan arkea voitiin valvoa keskitetysti ja samoja kanavia käyttäen velvoittaa asevoimien eri osia esimerkiksi puolueen painottamien sotataidollisten periaatteiden toteuttamiseen.

Jugoslavian kommunistiliitolla oli kaikkein tärkein rooli Jugoslavian kansanarmeijan sisäisissä ideologis-poliittisissa suhteissa. Kommunistiliiton jäseniä oli lopulta kansanarmeijan kaikissa yksiköissä ja laitoksissa. Yli 90 prosenttia ylimmästä päällystöstä kuului kommunistiliittoon. Myös sosialistinen nuorisoliitto oli edustettuna asevoimissa. Se oli tarkoitettu miehistöön kuuluville sekä päällystölle 27 ikävuoteen asti.⁵²⁷

1970-luvulla yleistyi tapa, jossa asevoimien ylimpiin virkoihin nimitettävien upseereiden tuli olla jäseniä Jugoslavian kansanarmeijassa toimivan kommunistiliiton komiteassa. Komiteaorganisaatio perustettiin vuonna 1965, ja rakentamistyöstä vastannut kenraali Nikola Ljubičić nousi jo vuonna 1967 kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriksi. Amiraali Branko Mamula valittiin kommunistiliiton keskuskomitean edustajaksi kansanarmeijan kommunistiliiton komiteaan vuonna 1978, ja hyvin nopeasti valinnan jälkeen hänet nimitettiin yleisesikunnan päälliköksi.⁵²⁸

10. kongressissa laadittiin 18 päätöslauselmaa. Jugoslavialaisen sotataidon kannalta puoluekongressin tärkein asiakirja oli ”Päätöslauselma Jugoslavian kommunistiliiton tehtävistä yleisessä kansanpuolustuksessa, turvallisuudessa ja yhteiskunnallisessa itsesuojelussa”. Päätöslauselmassa kehoitettiin puolueen jäseniä *”kamppailemaan kaikilla yhteiskunnan toimialoilla sen puolesta, että puolustuksesta sekä turvallisuudesta tulisi yhä kiinteämpi osa työläisten ja kansalaisten, jotka ovat Jugoslavian puolustuksen sekä itsesuojelun perustoimijoita ja tekijöitä, jokapäiväistä työskentelyä”*.⁵²⁹

Puoluekokous määräsi myös, että kaikkien asevoimien palveluksessa olevien tuli olla koulutettu marxilaisen ideologian ja Jugoslavian kommunistiliiton ideologisten konseptien mukaisesti. Heidän tuli olla myös koulutettu liittoutumattomuuspolitiikan, sosialistisen internationalismin ja jugoslavialaisen sosialistisen isänmaallisuuden hengessä.⁵³⁰ Jugoslavialaisen sosialistisen retoriikan takana on myös syvempiä ja sotataidon kannalta konkreettisempia tavoitteita kuin pelkkä tuttuihin tukisanoihin liittyvä poliittinen indoktrinointi. Marxilaisen ideologian sekä sen sotateorian omaksuminen oli keskeinen vaatimus yleisen kansanpuolustuksen kokonaisuuden ja etenkin sen tehokkuuden ymmärtämiseksi. Jugoslavian kommunistiliiton keskeisimmän opinkappaleen, yhteisjohtoisuuden sisäistäminen liittyi koko yhteiskunnan sitouttamiseen maan-

⁵²⁶ Adelman, s. 90.

⁵²⁷ Seferović (1977), s. 81.

⁵²⁸ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 32.

⁵²⁹ Stanković (1973b), s. 1.

⁵³⁰ Ibid.

puolustukseen. Yhteisjohtoisuuden toteutuminen asevoimissa olikin sitten jo toinen kysymys. Liittoutumattomuuspolitiikka liittyi jugoslavialaisen sotataidon strategisen tason defensiiviseen luonteeseen. Hyvät suhteet tuli ylläpitää kaikkiin niitä haluaviin, mutta tarvittaessa puolustauduttaisiin. Taktisella tasolla toiminta oli hyvin usein luonteeltaan kuitenkin hyökkäyksellistä. Sosialistinen internationalismi on puolestaan liitettävissä kansallisessa puolustuslaisessa varattuun oikeuteen tukea kansallista vapautussotaa tai siirtomaavallasta vapautumiseen liittyvää taistelua missä päin maailmaa tahansa. Jugoslavia-lainen sosialistinen isänmaallisuus oli yhtä kuin *bratstvo i jedinstvo*, veljeys ja yhtenäisyys, sekä kansan vapautussodan ja vallankumouksen saavutusten puolustamista. Ilman niitä ei olisi jugoslavialaista sotataittoa.

Titon 10. kongressissa tekemän yhteenvedon mukaan doktriini sisälsi elementit, joilla sotaa kyettiin käymään kuinka vahvaa vastustajaa vastaan tahansa, missä olosuhteissa tahansa ja kuinka pitkään tahansa. Kansanarmeija edusti asevoimien joustavaa sekä liikkuvaa iskuvoimaa ja alueellinen puolustus massojen voimaa. Niiden joukot olivat kokoonpanoiltaan joustavia sekä puolustivat koko maata niin rintamassa kuin väliaikaisesti vastustajan hallussa tai omien joukkojen hallussa olevilla alueillakin. Kaikki kansalaiset osallistuisivat puolustukseen, joko aseistettuna tai muulla tavalla. Perustuslain mukaan kenelläkään ei ollut oikeutta antautua tai allekirjoittaa sopimusta antautumisesta. Se katsottaisiin maanpetokseksi ja siitä rangaistaisiin armottomasti.⁵³¹ Yhteenvedo alleviivaa doktriinin keskeisimpiä piirteitä ja korostaa tärkeimpänä koko kansan taistelua.

Asevoimissa palvelevia puolueen jäseniä kehoitettiin toimimaan johtavassa roolissa maan puolustuksessa. Vaatimus edellytti asevoimien sekä erityisesti armeijan (maavoimien) kommunistien toimivan aktiivisesti yleisen kansanpuolustuksen eri osa-alueilla kaikkialla yhteiskunnassa, erityisesti kansakunnan kouluttamisessa aseelliseen taisteluun.⁵³²

10. kongressin keskeiseksi merkitykseksi Tito totesi sen, että kongressi määräsi vaatimukset maan puolustuksen jatkokehittämiselle.⁵³³ Vaatimukset olivat kuitenkin lähtöisin muualta kuin puolueesta. Puoluekongressi oli vain foorumi, jolla vaatimukset esitettiin.

Kommunistiliiton tavoite asevoimissa, kuten muuallakin yhteiskunnassa, oli ideologis-poliittinen ja ohjaava. Liiton jäsenet pyrkivät muun muassa saamaan asevoimien keskuudessa aikaan mahdollisimman korkean "*ideologis-poliittisen tietouden ja sitä kautta suuremman taisteluvalmiuden sekä jokaisessa yksikössä ja laitoksessa kovemman kurin sekä korkeamman koulutus- ja sivistystason, marxilaisen ideologian sekä sen käytännön omaksumisen*". Edellä mainituilla perusteilla kommunistiliitolla ei ollut omia, asevoimien yleisistä tavoitteista poikkeavia tavoitteita.⁵³⁴

10. kongressin päätöslauselmissa määriteltiin lisäksi maan geopoliittisen ja sotilasmaantieteellisen aseman asettamia vaatimuksia, jotka on jo aiemmin esitetty kolmannessa luvussa. Aikalaisarvioiden mukaan 10. kongressin päätöslauselman keskeisin osa oli puolueen sisäisen sotilasryhmän aseman vahvistaminen ja kokeneiden upseereiden ainakin väliaikainen suosiminen valtion

⁵³¹ Tito (1982), s. 399.

⁵³² Stanković (1973b), s. 2

⁵³³ Tito (1982), s. 395.

⁵³⁴ Ibid.

merkittävimpien virkamiesten valinnassa. Sisäasiainministeriksi ja maan ylimmäksi syyttäjäksi valittiin aktiiviupseerit. Valintoja pidettiin signaalina maan yhtenäisyyden varmistamisesta, liittyiväthän molemmat tehtävät nimenomaan sisäiseen turvallisuuteen.⁵³⁵

Jugoslavian kommunistiliiton 11. kongressi pidettiin vuonna 1978, mutta sen päätöslauselmat eivät tuoneet enää uusia vaatimuksia yleiseen kansanpuolustukseen liittyen. Kommunistiliiton keskuskomiteaan valittujen asevoimien upseereiden osuus kasvoi kuitenkin jo 14 prosenttiin. Keskuskomitean 166 jäsenestä peräti 23 oli korkea-arvoisia kansanarmeijan upseereita.⁵³⁶

Tutkittavan periodin aikana järjestetyt viimeiset kongressit ajoittuivat vuosiin 1982 ja 1986 (kahdestoista ja kolmastoista kongressi), mutta niiden anti maanpuolustuksen kehittämiseksi oli vähäinen.⁵³⁷

PUHEENJOHTAJISTON TOIMEENPANEVAN KOMITEAN 18. KOKOUKSEN MÄÄRÄYKSET

Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston toimeenpanevan komitean 18. kokouksen asiakirjat ja johtopäätökset kesäkuulta 1973 ohjasivat kehittämistä lähinnä seuraavien parin vuoden aikana. Kokous oli omistettu yksinomaan yleiselle kansanpuolustukselle, sen ”*rakentamisen ja jatkokehittämisen ajankohtaisille sekä periaatteellisille poliittisille asioille*”.⁵³⁸

Kokouksen sotataitoon liittyviä aiheita olivat muun muassa:

- koko yhteiskunnan sitouttaminen konseptin toteuttamiseen
- yhteisjohtoisten yhteiskuntasuhteiden, oikeuksien ja velvollisuuksien kehittäminen sekä edistäminen
- yleisen kansanpuolustuksen organisoimiseen osallistuvien poliittisten ja muiden yhteiskunnallisten rakenteiden sekä organisaatioiden toiminta
- yleisen kansanpuolustuksen johtamisen kehittäminen
- konseptin jatkokehittämiseen ja rahoittamiseen,
- kansojen perustuslaillisten oikeuksien käyttöönotto yleisessä kansanpuolustuksessa
- varallisuuden maasta pois virtaamisen estäminen
- kansan – erityisesti nuorison – laajamittainen valmentaminen
- säädös- ja lakimuutoksien tekeminen
- tieteellisen työn edistäminen yleisen kansanpuolustuksen konseptin ja doktriinin tutkimiseksi
- Jugoslavian kommunistiliiton organisaatio ja työtavat yleisessä kansanpuolustuksessa sekä
- yleisestä kansanpuolustuksesta poikkeamisen vastainen taistelu.⁵³⁹

Tarve sitouttaa koko kansa ja erityisesti nuoriso oli ilmeinen, koska taisteluissa kouliintunut kansan vapautussodan veteraanisukupolvi oli jo ikääntymässä. Vaikka yleisen kansanpuolustussodan doktriini oli ollut jo neljä vuotta voimassa, edellä luetelluista kehittämiskohteista voi päätellä, että yhteisjohdon toteutumisessa nähtiin edelleenkin parannettavaa.

Kokouksen määräysten kerrottiin johtaneen seuraavien vuosien aikana

⁵³⁵ Stanković (1973b), s. 7.

⁵³⁶ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 22 ja 32.

⁵³⁷ Ibid., s. 32.

⁵³⁸ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 2-3.

⁵³⁹ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 3; Dulić ja Kostić, s. 1062.

varsin laajaan kehitystyöhön varsinkin seuraavilla alueilla:

- konseptin ja doktriinin teoreettinen sekä tieteellinen kehittäminen
- konseptin toteutumisen seuraaminen kaikilla yhteiskunnan elämän tasoilla
- asevoimien ja yhteiskunnan valmius sodan varalta
- asevoimien tekemät valmistelut materiaalisella, teknisellä, organisatorisella, liikekannallepano-, moraalisisella, poliittisella ja muilla varautumisen alueilla sekä
- aseellisen vastarinnan muut rakenteet.⁵⁴⁰

Sotataitoon kohdistunut tutkimus olikin seuraavan vuosikymmenen aikana varsin aktiivista. Yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itse-suojelun teoreettisiin perusteisiin liittyvästä kirjallisuudesta koottiin laaja bibliografia. Sotataitoon kohdistunut tutkimus oli vireätä mutta ei sinänsä tuonut teoriaan tai praktiikkaan mitään uutta. Asevoimien ja yhteiskunnan eri osien valmiuden kehittämiseen kiinnitettiin huomiota, mutta lähteistö ei anna kuvaa, että erityisesti alueellinen puolustus olisi ollut kehittämisen painopisteenä.

Kommunistiliiton puheenjohtajiston 21. kokouksen ja kommunistiliiton 11. kongressin ”yhteiskunnassa ja poliittisissa piireissä aikaansaaman erityisen suosiollinen ilmapiirin” katsottiin edesauttaneen Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston 18. kokouksen määräysten noudattamista. Aikaansaadun positiivisen asenteen väitettiin vaikuttaneen laajasti koulutuksen tehostamiseen kansanarmeijassa sekä ylemmissä johtotehtävissä olevan upseeriston ja puolueen jäsenien toimintaan koulutuksen, taisteluvalmiuden sekä varautumisjärjestelyiden tehostamiseksi koko yhteiskunnassa. Asiaan katsottiin vaikuttaneen vielä vuoden 1972 lopussa puheenjohtajiston toimeenpanevan komitean sekä marsalkka Titon julkaisemien kirjeiden, samoin kuin kommunistiliiton konkreettisten toimenpiteiden valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa.⁵⁴¹

Jugoslavian kommunistiliiton sekä asevoimien välinen suhde sekä organisaatio muistuttavat Neuvostoliiton kommunistipuolueen ja Neuvostoliiton aseellisten voimien välistä suhdetta sekä organisaatiota. Puoluesolut toimivat molemmissa maissa koko asevoimien rakenteissa ja toimivat aktiivisesti puolueen asettamien sotataidon ja asevoimien kehittämisen tavoitteiden suuntaisesti.⁵⁴²

Jugoslavian kommunistiliitolla oli vaikutusta jugoslavialaisen sotataidon kehittymiseen 1960-luvulta alkaen, ja vaikutus voimistui seuraavina vuosikymmeninä. Puolue esiintyi sotataidon kehittämisen käskijänä, toimeenpanon ohjaajana ja toteutumisen tarkkana seuraajana. Puolue sai kimmokkeet sotataidon kehittymistarpeisiin kuitenkin muualta: lainsäädännöstä ja Titolta itseltään mutta ennen kaikkea yleisen kansanpuolustuksen doktriinista. Sotataito tässä yhteydessä tarkoittaa luonnollisesti jugoslavialaista tulkintaa sotataidosta, koko maan puolustamisen kokonaisuutta joka käsittää strategian, operatiikan ja taktiikan kansallisine merkityssisältöineen sekä niihin vaikuttavine tekijöineen. Puolueen vaikutus oli suurin strategisella ja operatiivisella tasolla. Taktisella tasolla puolue ei vaikuttanut kuin pyrkimällä edistämään aseellisen kamppailun yleisellä tasolla vaikuttavia tekijöitä. Ei pidä kuitenkaan unohtaa aina pataljoonatasolle asti ulotettujen puoluesolujen ja puolueen muiden jäsenten työpanosta. Solujen ja puolueen jäsenet vaikuttivat käytöksellään ja asen-

⁵⁴⁰ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 5.

⁵⁴¹ Ibid., s. 3.

⁵⁴² Reznitschenko (1988), s. 5; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa. 1961. Painopaikka tuntematon, s. 1.

teellaan joukkojen toimintaan.

Voidaan toki ajatella, että tällaiset puolueen johto-organisaation kokouksen julkilausumat ovat sosialistista retoriikkaa, mutta yllättävän paljon vaikuttaa tapahtuneen asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Jo pelkästään samana ajanjaksona laadittujen korkeampien tutkimustöiden määrä mainituista kehitysalueista on vakuuttava. Löydetyistä ongelmakohtista ei vaiettu julkisessa-kaan materiaalissa, vaan saavutettujen menestysten lisäksi tuotiin avoimesti esille, millä alueilla aiottiin vielä parantaa toimintaa.

Kansanarmeijan rooli kansallisen vakauden takaajana perustui toiminnan pohjana olevaan hierarkkisuuteen, kurinalaisuuteen ja käskyvaltasuhteisiin. Näiden ansiosta asevoimat eivät olleet alttiina neuvotteluille tai kompromisseille, mitä pidettiin tavallisen poliittisen ryhmittymän heikkoutena varsinkin kansallisissa riita-asioissa.⁵⁴³ Yhteisjohtoisuus olisi siten heikentänyt kansanarmeijaa.

Asevoimien vakautta ylläpitävän vaikutuksen nähtiin kuitenkin edellyttävän sitä, että maan poliittinen johto säilyy vakaana. Riitaisan ja heikon puolueen ja poliittisen johdon katsottiin johtavan siihen, että armeija ottaisi näkyvämmän roolin maan hallinnossa jopa poliittisen johdon haastaen.⁵⁴⁴

Eri laeissa säädetty Jugoslavian maanpuolustuksen yhteisjohtoisuus oli todellisuudessa melko teoreettista. Vuonna 1968 käyttöön otetun puolustusjärjestelmän väitettiin perustuvan yhteisjohtoisuuteen ja ilmentävän sitä. Vuoden 1969 kansallinen puolustuslaki oli vahvistanut periaatteen. Alueellinen puolustus olikin alkujaan rakenteeltaan ja ennen kaikkea johtamisjärjestelmältään hajautettu. Kroatian separatismi vuonna 1971 johti kuitenkin sekä puolueen että tasavallan hallinnon puhdistustoimenpiteisiin vuonna 1972. Tito käynnisti myös prosessin, jolla hän halusi hallita maanpuolustuksen hajauttamiskehitystä ja osittain jopa peruuttaa sen. Maanpuolustuksen yhteisjohtoisuuden periaate ja alueellisen puolustuksen organisaation hajautettu rakenne vahvistettiin vielä vuoden 1974 perustuslaissa ja samana vuonna päivitetyssä kansallisessa puolustuslaissa. Hidas kehitys vei kuitenkin vääjäämättä kohti lujempaa keskusjohtoisuutta. Lain henki ja kirjain sekä käytännön teot olivat ristiriidassa keskenään. Kehityksen kulminaatiopiste oli alueellisen puolustuksen neuvoston perustaminen vuonna 1980. Sen kautta alueellinen puolustus siirtyi todellisuudessa osaksi Jugoslavian kansanarmeijaa, eikä se ollut enää sen rinnalla tasavertainen taistelija. Yhteisjohtoisuuden periaatetta ei vuoden 1980 jälkeen jugoslavalaisessa turvallisuusjärjestelmässä ollut kuin yhteiskunnallisen it-sesuojelun rakenteissa. ja toimintatavoissa. Jugoslavian kansanarmeija jäi lopulta mahdollisesti maan ainoaksi instituutioksi, mihin yhteisjohtoisuuden periaate ei ulottunut. Yhteisjohtoisuuden ja sotilaallisen komentojärjestelmän, hierarkkisuuden, sotilaallisen kurin sekä käskyjen välittömän täyttämisen vaatimusten yhdistämisessä ei alkujaankaan ollut onnistuttu.⁵⁴⁵

⁵⁴³ Adelman, s. 85–86.

⁵⁴⁴ Ibid., s. 86.

⁵⁴⁵ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 45.

5 MATERIAALIS-TEKNISET TEKIJÄT

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan aseellisen kamppailun faktoreihin kuuluva materiaalis-tekninen tekijä sisälsi aseistuksen ja varusteet sekä niihin liittyviä muita seikkoja, kuten yhteiskunnan teollisuuden kehittymisen asteen sekä kyvyn suojautua vihollisen taisteluvälineitä vastaan ja luoda vihollisen aseita vastaan tehokkaampi vasta-ase. Siihen luettiin myös yksilöiden, taktisten ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden sekä koko kansan koulutus aseiden ja varusteiden tarkoituksenmukaiseen käyttöön.⁵⁴⁶ Marxilais-leniniläisen sotateorian peruseriaate yhteiskunnan teollisen kehittymisen asteen ja sodankäyntimateriaalin merkityksestä sodankäynnissä ilmenee täten suoraan edellä mainitussa faktorissa.

On erikoista, että kouluttaminen katsottiin materiaalis-tekniisiin tekijöihin kuuluvaksi. Kouluttaminen on länsimaissa yleensä operatiiviseen toimialaan tai henkilöstöalaaan kuuluva asia, eikä sillä tunnu meidän näkökulmastamme olevan näin suoraa yhteyttä materiaaliin tai tekniikkaan. Sitä ei sellaisenaan ole myöskään mielletty sotataidon osaksi tai siihen vaikuttavaksi tekijäksi. Tässä tutkimuksessa kouluttaminen kuuluu materiaalis-tekniisiin tekijöihin, mikäli se kohdistuu aseiden ja varusteiden käyttöön. Jugoslavialaisessa tutkimuskirjallisuudessa taktiikan kehittymisen, joka on osa sotilaallista tekijää, kuvauksen yhteydessä esitetään yleensä myös taktiikan opetuksen kehittyminen. Siten opetus ja koulutus on katsottava kuhunkin sotataitoon vaikuttavaan tekijään kuuluviksi.

Materiaalis-tekniisen tekijän tärkeyden ja vaikutuksen taktiikkaan nähtiin olevan jatkuvassa kasvussa. Tämän tekijän nähtiin olevan suoraan riippuvainen yhteiskunnan teollisuuden kehityksen asteesta. Teollisuuden ja tekniikan kehittyessä erityisesti aseistus oli jatkuvan kehityksen kohteena. Jugoslavia luotti sotataidossaan ainoastaan omiin resursseihinsa. Tämä periaate oli jugoslavialaisen sotataidon ja Jugoslavian sotilaallisen doktriinin sekä strategian peruslähtökohta ja siten se heijastui myös taktiikkaan. Sodankäynnin materiaalisessa turvaamisessa, etenkin aseistuksen ja varustuksen toimittamisessa joukoille luotettiin vain jugoslavialaisen yhteiskunnan omiin taloudellisiin ja muihin potentiaaleihin.⁵⁴⁷ Kuitenkin, kuten seuraavissa alaluvuissa ilmenee, Jugoslavian asevoimien aseistuksen ja varustuksen kehittymiseen sisältyi myös useita pitkiäkin periodeja, jolloin omien resurssien tarjoamat mahdollisuudet olivat jopa erittäin rajalliset ja jolloin asevoimien materiaallinen kehittyminen sidottiin varsin tiukasti joko Neuvostoliittoon tai Yhdysvaltoihin.

Yhteenotossa ja taistelussa materiaalis-tekniiseen tekijään vaikutti kaksi taktiikan kannalta erittäin tärkeätä ehtoa. Jotta aseita ja varustusta kyettäisiin käyttämään tarkoituksenmukaisesti, tuli järjestää koulutus yksilöille, taktisille yksiköille, yhdistetyille taktisille yksiköille sekä koko kansalle. Toinen ennakkoehto oli se, että näiden tuli olla varautuneita ja valmistautuneita vastustamaan kaikkia vihollisen käyttämiä taistelukeinoja sekä ja suojautumaan niitä vastaan. Vaatimus kohdistui aivan uusimpiinkin vihollisen käyttöönsä saamiin taisteluvälineisiin, jotta taisteluissa ja yhteenotoissa ei kohdattaisi yllätyksiä. Vihollisen välineet sekä menetelmät oli tunnettava ja aseille oli oltava vasta-ase. Tavoitteen saavuttamiseksi tuli seurata jatkuvasti asetekniikan kehitystä

⁵⁴⁶ Taktika (1981b), s. 21.

⁵⁴⁷ Ibid.

ja sen luomia uusia taktisia toimintamahdollisuuksia. Tehtyjen havaintojen perusteella tuli antaa sotilaskoulutusta yksilöille, yksiköille sekä koko kansalle. Vihollisen käytössä olevan teknologian tuli vaikuttaa siihen, miten yksiköissä, esikunnissa sekä korkeammissa esikunnissa ylläpidetään korkeata taisteluvallmiutta ja miten taisteluihin sekä yhteenottoihin osallistuvien kansalaisten ja yhteiskunnan organisaatioiden piirissä ylläpidetään korkeata valmiutta.⁵⁴⁸

Aseistusta ja varustusta ei koskaan pidetty taistelussa itsenäisenä tekijänä, vaan ne olivat aina tiiviissä vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Aseen tehokkuus riippui aina suoraan ihmisen kyvystä sekä motivaatiosta päättäen miten ja ketä vastaan sitä tulee käyttää. Tämän vuoksi jugoslaviaalaisten mielestä *ei ollut olemassa niin vanhaa asetta, että sitä ei voitaisi onnistuneesti käyttää aseellisessa taistelussa*. Argumenttia perusteltiin kansan vapautussodan kokemuksilla sekä muilla kokemuksilla toista maailmansotaa edeltäneistä sodista ja etenkin sen jälkeen käydyistä vallankumouksellisista ja vapautussodista.⁵⁴⁹ Ajattelutapa henki marxilais-leniniläisen (engelsiläisen) sotateorian perusteita.

Materiaalis-teknisen tekijän ja etenkin aseistuksen sekä varustuksen katsottiin vaikuttavan ratkaisevasti ryhmittämiseen (joukkojen taisteluun kehittämiseen), muodostelmiin (kokoonpanoihin), tulen (-käytön) mahdollisuuksiin, liikkuvuuteen, yhteistoiminnan järjestelyihin, johtamiseen sekä yksilöiden ja yksiköiden taistelumenetelmiin sekä -mahdollisuuksiin.⁵⁵⁰

5.1 Asevoimien kehittäminen tavanomaisena armeijana Neuvostoliiton tuella

ASEISTUS JA VARUSTUS

Jugoslavian ja Neuvostoliiton välinen ystävyys- ja avunantosopimus allekirjoitettiin 12. huhtikuuta 1945. Sopimuksen mukaan Neuvostoliitto antoi maalle sekä taloudellista että sotilaallista apua. Muita asevoimien kehittämiseen suoraan vaikuttaneita kahdenvälisiä sopimuksia vuosilta 1945–1948 olivat kaksi maiden välillä solmittua sotilaallista periaatesopimusta. Ensimmäinen solmittiin kesäkuussa 1946 ja toinen 30. kesäkuuta 1947. Näiden sopimusten ansiosta Jugoslavia kykeni aloittamaan taisteluissa kuluneen saksalaisen ja italialaisen sotasaalismateriaalin korvaamisen sekä tietyiltä osin jopa tulivoiman kasvattamisen. Ensimmäinen sopimus oli käytännössä luotonantoa koskeva ja mahdollisti 308 neuvostoliittolaisen T-34-85-taistelupanssarivaunun hankinnan. Jokaisen vaunun mukana saatiin vaunun 85 millimetrin pääaseen korvaamistarpeen varalle vanhempi 76 millimetrin kanuuna. Näiden vaunujen lisäksi saatiin hankittua 52 kappaletta SU-76-rynnäkkötykkeitä. Näiden kahden vaunutyypin hankinnan ansiosta Jugoslavian kansanarmeija pystyi uusimaan kahden panssaridivisioonansa kaluston sekä perustamaan kolmannen.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ Ibid.

⁵⁵⁰ Ibid.

⁵⁵¹ Petković, s. 104; Vego (1980), s. 15; Dimitrijević (1996), s. 586; Copper ja Papp, s. 14. – Dimitrijevićin ilmoittamat kalustotiedot perustuvat *Razvoj Oružanih snaga SFRJ 1945–1985* -teoksen (*Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan asevoimien kehitys 1945–1985*) ensimmäiseen osaan *Kopnena Vojska (Maavoimat)*, Belgrad 1988. Näinkin yksityiskohtaisen taisteluvälinemateriaalin luettelu tässä yhteydessä on perusteltua, koska materiaalinimikkeistöstä, asetyypeistä ja etenkin niiden määristä voidaan päätellä, kuinka tarkoitushakuista neuvostoapu itse asiassa olikaan.

Edellä mainittujen kahden sotilasapuserimuksen välillä, 14. huhtikuuta 1947 Neuvostoliitto toimitti vielä 35 kappaletta SU-76-rynnäkötykkiä. Toimituksen yhteydessä saatiin lisäksi runsaasti varaosia, ampumatarvikkeita, varusteita, vetotraktoreita, korjaamoautoja ja muita erikoisajoneuvoja, siirtolavetteja, ajoneuvotrailereita sekä paljon muuta kalustoa. Materiaalin ansiosta jugoslaviaalaisten panssariyhtymien toimintakykyä ja taisteluelpöisyä kyettiin oleellisesti vahvistamaan.⁵⁵² Neuvostoliitto taas sai omasta näkökulmastaan puna-armeijan kaluston kanssa yhdenmukaisesti varustetun liittolaisarmeijan panssariyhtymät hyvään kuntoon. Joukot olivat toimintavalmiina oikealla suunnalla, Länsi- ja Itä-Euroopan rajaseudulla.

T-34-panssarivaunut ja SU-76-rynnäkötykit eivät kuitenkaan luoneet Jugoslavian armeijalle merkittävää läpimurtokykyä. Rynnäkötykin pääaseen kaliiperi oli riittämätön nykyaikaisimpien länsimaisten panssarivaunujen etupanssaroinnin läpäisemiseen. Vaunu olikin jo sodan päätösvuosina käytössä pelkästään jalkaväen tulitukiaseena.⁵⁵³ Siten se sopi Neuvostoliiton käsitykseen Jugoslavian armeijan roolista yhtenä kansainvälisen puna-armeijan epäitsenäisistä elementeistä, jolle riitti hieman vanhempikin kalusto. Vuoden 1947 tilanteessa sinänsä ajanmukaisten T-34-85-panssarivaunujen toimittaminen panssaridivisioonien pääkalustoksi ei myöskään ole ristiriidassa edellisen huomion kanssa. Aika oli ajamassa jo T-34:nkin ohitse. Neuvostoliitolla ei myöskään olisi ollut toimittaa sitä vanhempaa vaunukalustoa Jugoslavialle.

Jugoslavalainen tykistö, kuten muutkin aselajit, hyötyi sotilasavusta. Se sai runsaasti erikaliiperisia kanuunoita ja haupitseja, kuten 235 kappaletta 45 millimetrin panssarintorjuntatykkejä, 820 kappaletta 76 millimetrin kanuunoita, yli 310 kappaletta 122 millimetrin tykkejä ja 20 kappaletta 152 millimetrin tykkejä. Kranaatinheittäjiä, kaliipereiltaan sekä 82 että 120 millimetriä, toimitettiin yhteensä lähes 700 kappaletta. Kaikki edellä mainitun kaluston toimitukset sisälsivät kullekin asetyypille huomattavan määrän ampumatarvikkeita, työkaluja sekä muita varusteita. Jugoslavian kenttätykistön tulivoima ja toimintakyky lisääntyivät huomattavasti. Kaikki tärkeimmät tulyyksiköt kyettiin varustamaan täydellisesti.⁵⁵⁴ Tykistöaseiden tyypit ovat varsin mielenkiintoiset. Lukumääräisesti suurimmat tykkimallit, 45 millimetrin panssarintorjuntatykit ja 76 millimetrin kanuunat olivat jo tuolloin vanhentuneita, läpäisyltään riittämättömiä, kantamaltaan liian lyhyitä tai tulen teholtaan alhaisia. Kranaatinheittäjiä, etulinjan välittömiä tukiaiseita, saatiin runsaasti. Suurempikaliiperisia, kantamaltaan ja teholtaan erinomaisia kenttätykkejä saatiin selvästi vähäisempiä määriä. Vaikuttaa siltä, että Neuvostoliitto ei juuri halunnut varustaa esimerkiksi raskaampia ylijohdon pitkän kantaman tulyyksiköitä.

Vuoden 1946 sopimuksen nojalla Jugoslavian ilmatorjunta-aselaji sai vas-

⁵⁵² Dimitrijević (1996), s. 586–587.

⁵⁵³ Kantakoski, Pekka: Punaiset panssarit. Puna-armeijan panssarijoukot 1918–1945. Ilves-Paino Oy, Hämeenlinna 1998, s. 143; Trewhitt, Philip: Armoured fighting vehicles. Dempsey-Parr, Singapore 1999, s. 109.

⁵⁵⁴ Dimitrijević (1996), s. 587. – Jugoslaviassa oli tapana sijoittaa raskaimmat ja tehokkaimmat panssarintorjunta-aseet tykistöyksiköihin – niin panssarintorjuntatykit kuin myöhemmin panssarintorjuntaohjuksetkin. 45 millimetrin panssarintorjuntatykkiä ei tosin vuonna 1946 enää voinut pitää raskaana tai tehokkaana panssarintorjunta-aseena, mutta se esiintyi kalustoluetteloissa muun aktiivisen kaluston jatkeena. Panssarintorjunta-aseistuksen ollessa osa tykistöyksiköitä oli luonnollista että esimerkiksi kivääriyrykmentin panssarintorjuntakeskuksen ryhmittymien suunnittelu kuului rykmentin tykistöpäällikön vastuulle.

taanottaa lähes 300 kappaletta 37 millimetrin ilmatorjuntatykkeitä. Kalustoa käytettiin muodostettaessa maavoimien ilmatorjuntayksiköt sekä kevyet alueelliset ilmatorjuntajoukot. Vuoden 1947 sopimuksen ansiosta saatiin monipuolisempaa kalustoa, kuten 220 raskasta 85 millimetrin ilmatorjuntatykkiä, yli 60 tykistölaskimella varustettua 37 millimetrin ilmatorjuntatykkiä, kuulosuuntimia ja muita järjestelmiin kuuluvia maalinosoitusvälineitä, yhdeksän P-2M-tutkaa sekä yksi GJUIS 1M -laivatutka.⁵⁵⁵

Edellä mainittujen eri aselajien saaman kaluston lisäksi Jugoslaviaan toimitettiin muun muassa 71 000 kivääriä, 55 000 konepistoolia, yli 600 panssaritorjunta-asetta, 100 ilmatorjuntakonekivääriä, yli 3 000 radioasemaa, 1 000 kappaletta erityyppisiä pioneeriveneitä, 1 000 tonnia ruutia, satoja miljoonia kappaleita ampumatarvikkeita sekä suojelumateriaalia.⁵⁵⁶

Ensimmäinen jugoslavalainen lentorykmentti saapui kotimaahansa keuhäkuussa 1945. Tätä Neuvostoliitossa koulutettua ja kalustettua rynnäkkölentorykmenttiä seurasi syyskuussa 1945 hävittäjälentorykmentti. Rykmenteissä oli 40 Jakovlev Jak-3 -hävittäjäkonetta ja 40 kappaletta Iljushin Il-2 Sturmovik -maataistelukoneita. Elokuun alussa 1945 maahan oli lisäksi saapunut 11 kappaletta Neuvostoliitossa lisenssillä rakennettua DC-2-kuljetuskoneita, nyt nimeltään Lisunov Li-2. Lisunovien mukana saapui kolme SCE-2-kuljetuskonetta. Näiden kuljetuskoneiden avulla pystyttiin perustamaan ensimmäinen kuljetuskonerykmentti. Vaikka konekalustoa maahan saapui jo aikaisemmin, Jugoslavian ilmavoimat perustettiin vasta vuonna 1946.⁵⁵⁷

Jugoslavalaiset olivat odottaneet Neuvostoliiton tuella tapahtuvaa pommituslentorykmenttien perustamista hartaasti, mutta se miten rykmenttien syntyminen käytännössä tapahtui, oli ennakkotiedoista huolimatta yllätys. Aikaisena elokuisena aamuna 1945 Jugoslavian taivaalta laskeutui 64 Petljakov Pe-2 -pommikonetta, joiden ohjaamoista kiipesivät neuvostoliittolaiset naislentäjät. Vaikka partisaanien riveissä oli taistellut lukuisia naisia, aiheuttivat naispilotit hämmennystä. Syyskuussa ja lokakuussa saapui lisäksi yli 100 kevyttä Polikarpov Po-2- ja Javkovlev UT-2M -koulutuskonetta. Näiden koulukoneiden ansiosta kyettiin perustamaan Jugoslavian Ilmavoimien akatemian koulutuslentorykmentit.⁵⁵⁸

Jo edellä mainittujen lentokonetoimitustenkin valossa on selvää, että Jugoslavian ilmavoimat oli täysin riippuvainen neuvostoliittolaisesta kalustosta. Vuoden 1945 suurtoimituksille seurasi jatkoa vuosina 1947 ja 1948, kuten metallirunkoiset Iljushin Il-2 Sturmovik -maataistelukoneet, UT-2-koulukoneet sekä ajanmukaiset Jakovlev Jak-9P -hävittäjäkoneet. Sturmovikien ansiosta maavoimille kyettiin antamaan välitöntä tulitukea sekä häiritsemään vihollisen selustan yhteysreittien ja muiden kohteiden toimintaa. Suuri määrä lentokoneita tarvitsi myös suuren määrän varaosia, varusteita, ampumatarvikkeita sekä polttoainetta. Näiden suhteen ilmavoimille aiheutui toistuvia ongelmia. Neuvostoliiton täydennykset eivät olleet säännöllisiä, ja saatu materiaali oli tyypiltään sekalaista. Ongelmia lisäsivät entisestään jugoslavalaisien tyytymättömyys Polikarpov Po-2- sekä UT-2-koulukoneisiin ja halu korvata koneet

⁵⁵⁵ Ibid., s. 587. – GJUIS-sarjan merenkulikututkat olivat käytössä muun muassa neuvostoliittolaisissa vuosina 1938–1948 rakennetuissa aluksissa (hävittäjiä).

⁵⁵⁶ Ibid., s. 587.

⁵⁵⁷ Dimitrijević (1996), s. 586; Petković, s. 103.

⁵⁵⁸ Dimitrijević (1996), s. 586.

itse suunnitteleamallaan lentokonetyypillä. Jugoslavialaiset vakuuttivat oman koneprojektinsa vastaavan paremmin heidän lentäjiensä koulutusjärjestelmän asettamiin vaatimuksiin.⁵⁵⁹

Mielenkiintoinen tieto edellä mainittujen laajamittaisten maa- ja ilmavoimien materiaalityöimien valossa on se, että Jugoslavian merivoimat ei saanut kovasti odottamiaan torpedoveneitä. Merivoimat perustettiin uudemman kaluston puuttumisesta huolimatta vuonna 1946.⁵⁶⁰ Kalustokysymyksenkin perusteella vaikuttaa siltä, ettei Neuvostoliitto halunnut punalaivastolle kilpailijaa Välimerelle. Toisena ilmeisenä syynä lienee ollut se, että jos Jugoslavialla olisi ollut oma laivastonsa, sillä olisi ollut perusteita kieltäytyä Neuvostoliiton laivastotukikohtavaatimuksista Adrianmeren rannikolta. Jugoslavian haluttiin päinvastoin pyytävän punalaivaston läsnäoloa ja tukea.

Solmituista sopimuksista huolimatta Neuvostoliitto ei halunnut antaa luovuttuja määriä aseita sekä varusteita täysimääräisinä. Toimitukset olivat usein huonokuntoisia ja ylihintaisia. Puolet saaduista panssarivaunuista oli vailla tornin sähköistä kääntämisyjärjestelmää. Neljäsosa vaunujen akuista oli käytökelvottomia. Materiaali oli pääosin käytettyä, ja osa vaati jopa täydellisen peruskorjauksen ennen käyttöönottoa. Myös varaosatoimituksissa ilmeni toistuvia vaikeuksia. Syytkin sotilaallisen avun kitsauteen alkoivat nopeasti selvitä. Neuvostoliitto olisi halunnut Jugoslavian asevoimien olevan vain pieni puna-armeijan mallin mukaan rakennettu asevoima, joka olisi liitettävissä monikansalliseen puna-armeijaan. Pienen jugoslavialaisarmeijan riittävyttä perusteltiin lupauksilla puolustaa Jugoslaviaa tarvittaessa neuvostoliittolaisilla joukoilla. Periaate oli Kominformissa harjoitetun yleisen linjan mukainen. Kominformin sotilaspoliittinen ajattelu suuntautui pääosin kansainvälisesti, joten jugoslavialainen maanpuolustusperiaate, voimakas oma armeija, jäi varjoon. Vastaanotetun kaluston laadun arvostelu kiihtyi entisestään Neuvostoliiton katkaistua suhteensa Jugoslaviaan.⁵⁶¹

Neuvostoliittolaisella kalustolla varustettuja panssariyhtymiä käyttäen avautui mahdollisuuksia liikesodankäyntiin. Operaatiot eivät kuitenkaan olisi voineet olla vaativia ja pitkäkestoisia. Yhtymiä ei voinut verrata iskukyvyllään esimerkiksi neuvostodivisiooniin. Varsinkin kyky vihollisen valmistellun puolustuksen murtamiseen oli puutteellinen. Raskaat rynnäkkötykit ja raskaammat panssarivaunut puuttuivat. Vaikeudet kaluston kunnossapidossa ja täydentämisessä olisivat saattaneet vaarantaa menestyksen ja sen hyväksikäyttämisen.

KOULUTUSTOIMINTA

Uudet olosuhteet vaativat asevoimien päällystön ja varsinkin ylemmän päällystön uudistamista. Partisaaniupseerit ja aliupseerit olivat varsin ansioituneita sekä sotakokemukseltaan että moraalis-poliittisilta ominaisuuksiltaan, mutta heidän yleinen, sotilaallinen ja tekninen sivistyksensä oli vaatimaton. Armeija joutui käynnistämään laajamittaisen ja järjestelmällisen koulutus- sekä opetustoiminnan. Opetusta jouduttiin järjestämään aivan yksinkertaisimminkin taidoissa. Vuosina 1945–1975 asevoimat koulutti 515 000 sotilastaan

⁵⁵⁹ Ibid., s. 587.

⁵⁶⁰ Dimitrijević (1996), s. 587; Petković, s. 103.

⁵⁶¹ Vego (1980), s. 15; Dimitrijević (1996), s. 586; Dulic & Kostić, s. 1058; Ruhala, s. 4.

lukemaan ja kirjoittamaan. Ideologisesta ja yleisestä sotilasopetuksesta tuli yksi asevoimien komentajien, sotilasjohtajien ja armeijan kommunistiliittolaisten osastojen päätehtävistä.⁵⁶²

Neuvostoliitossa jugoslavalialaisille sotilashenkilöille annettu sotilaskoulutus oli laajaa jo kansan vapautussodan aikana. Koulutusvolyyymi kasvoi edelleen, vaikka sota päättyi. Vuosina 1945 ja 1946 Neuvostoliitossa Tambovissa, Leningradissa ja Tulassa alkaneilla kaksivuotisilla kursseilla koulutettiin lähes 1 000 tykistön, ilmatorjunnan, pioneeriaselajin, viestiaselajin ja pyroteknisten yksiköiden erikoisupseeria. Jugoslavian ilmavoimien henkilöstöstä koulutettiin Neuvostoliitossa vuosina 1944–1948 yhteensä 2 037 henkilöä. Lupaavimpia yksilöitä korkeammasta jugoslavaliaisesta päällystöstä sai koulutusta ylemmissä neuvostoliittolaisissa sotilasakatemioiden kuten Vorošilovin, Frunzen ja Vystrel-akatemioiden. Jo marraskuussa 1944 ja vuoden 1945 lopussa oli lähetetty kaksi ryhmää Jugoslavian kansan suojelemisen viraston (*Odelenje za zaštitu naroda – OZNa*) upseereita NKVD:n ylempään kouluun. Opiskelijat kuuluivat OZNa:n osastoihin ylemmissä esikunnissa sekä OZNa:n alueellisiin esikuntiin. Koulutus kesti viisi ja puoli kuukautta. Kaiken kaikkiaan 5 100 jugoslavalialaista sotilashenkilöä sai vuosina 1944–1948 koulutusta Neuvostoliitossa.⁵⁶³

Sotahistoriallisen instituutin Sotilasarkistossa oleva numeroimaton ja päiväämätön asiakirja *Problem naših vojnih škola (Sotakoulujemme ongelma)* käsittelee laajalti sodanjälkeisten asevoimien ylemmän upseeriston koulutustarpeita. Asiakirjan sisältämien yksityiskohtien perusteella on syytä epäillä sen ajoittuvan vuoteen 1945 ja todennäköisesti kevääseen tai alkukesään.⁵⁶⁴ On myös mahdollista, että asiakirja on laadittu jo vuoden 1944 puolella. Tällöin sen seurauksena ja ansiona olisi ollut 21. marraskuuta 1944 perustettu Sotilasakatemia.

Asiakirjan oli allekirjoittanut Jugoslavian armeijan pääesikunnan apulaisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Mihail Apostolski. Apostolskin asiakirjan tärkeimpänä osana oli kolmiosainen esitys koulutusjärjestelmän uudistamisesta. Ensimmäisenä esityksenä oli kaksivuotisen sotilasakatemian perustaminen. Koulu olisi nimeltään joko *Sotilasopisto (Vojno učilište)* tai *Sotilasakatemia (Vojna akademija)*. Esityksen toisen osan muodosti aselajikoulujen perustaminen. Aselajikouluja (*Škole rodova vojske i struke*) olisivat jalkaväen, kenttätykistön, pioneeriaselajin, viestiaselajin, panssarijoukkojen, huollon sekä lääkintähuollon koulut. Esityksen kolmas osa käsittelee *Koulua korkeammille komentaville kaadereille (Škola za viši komandni kadar)*. Tämän opetuslaitoksen perustaminen oli suunniteltu yksityiskohtaisesti, ja sen käynnistäminen olisi ajoittunut vuosille 1945–1947. Sen esikuvana olisivat Neuvostoliiton Frunze, Ranskan Sota-akatemia ja Jugoslavian kuninkaallisen armeijan Korkeampi sotilasakatemia.⁵⁶⁵

Koululle suunnitelluista sotataidon tutkimukseen liittyneistä tehtävistä mainittakoon muun muassa:

- ulkomaisten sotilasdoktriinien tutkiminen
- ulkomaisten aselajien kehityksen tutkiminen ja sen ottaminen huomioon Ju-

⁵⁶² Petković, s. 101 ja 103; Seferović (1977), s. 66 ja 96–97.

⁵⁶³ Dimitrijević (1996), s. 583–584; Copper ja Papp, s. 16; Tito (1982), s. 340.

⁵⁶⁴ A VII, Broj kutije 3, Oznaka fonda GŠ-1, Broj fascikli 1 do 5, Godina 1945, 1947 od 1960, Sadržaj. Str. pov. Dokumenta razvoju i usavršavanju JA 1945–1947. God. I mirnodopski istorijat Kabineta načelnika GŠ JNA od 1957. Do 1961. Godine. (Varsinainen arkistointijärjestelmän Invenzarski Broj puuttuu), ”Referat pomoćnika načelnika GŠ JA – za formiranje vojnih škola, učilišta i akademija JA”, päiväämättömän asiakirjan nimi ”Problem naših vojnih škola”.

⁵⁶⁵ Ibid.

goslavalaisesta näkökulmasta

- perussääntöjen tutkimus: yleiset sotilasasiat, jalkaväen sotilasasiat sekä asevoimien muihin aselajeihin ja toimialoihin liittyvien mielipiteiden esittäminen
- sotakokemuksia koskevien tutkimusten kokoaminen sekä
- ulkomaisen ja kotimaisen sotilaskirjallisuuden seuraaminen ja kerääminen.⁵⁶⁶

Koulu korkeammille komentaville kaadereille oli ajateltu suuntaamaan tutkimustoimintaansa juuri niille intressialueille, joille tutkimuksen tuli marxilais-leniniläisen sotateorian mukaan kohdistua. Vuodesta 1947 alkanut ja vuonna 1948 kiihtynyt tutkimustoiminta jugoslavalaisissa sotilasopetuslaitoksissa kohdistui nimenomaan edellä mainittuihin alueisiin. Aihealueet eivät kuitenkaan olleet poikkeuksellisia. Vastaavat tutkimuskohteet kuuluivat yleisemminkin korkeampien sotilasopetuslaitosten ja sotataittoa tutkineiden tutkimusinstituuttien kiinnostuksen kohteisiin.

Koulun opettajien tuli osata tehdä kaikkia töitä mitä koulussa ilmenisi “eli olla parhaita ja kykenevimpiä upseereita” ja rekrytointi tuli tehdä asteittain. Koulun toivottiin saatavan alkuvaiheessa vanhoja komentajia, taistelijoita, jotka kykenevät käsittelemään armeija- ja divisioonatason asioita. Seuraavassa vaiheessa haluttiin parhaita upseereita, jotka palaavat sotavankeudesta ja lopulta opettajistoon oli tarkoitus valita ensimmäisten kurssien opiskelijoiden parhaimmistoa. Esityksessä on lisäksi lista upseereista, jotka olivat sillä hetkellä opiskelemassa jollain muulla sotilasopetuslaitoksen kurssilla, mutta joista tulisi muodostaa ensimmäinen opettajisto. Näin koulun perustamisen kannalta tärkeänä pidetty, opettajille tarkoitettu kurssi olisi ollut mahdollista aloittaa jo 1. elokuuta, todennäköisesti siis vuonna 1945. Valikoituja opettajakandidaatteja olivat:

- everstiluutnantti Slobodan Radulović
- everstiluutnantti Branko Popović
- everstiluutnantti Vjekoslav Kolb
- majuri Tomislav Čuljat
- kapteeni Mihailo Jovanović
- majuri Brana Jovanović
- kapteeni Mozidar Stevanović
- kapteeni Milovan Samardžić
- majuri Miodrag Bogojević
- majuri Milenko Filipović
- kapteeni Zdravko Popin
- kapteeni Bora Rackov ja
- majuri Mihailo Akrit.⁵⁶⁷

On kuitenkin merkillepantavaa, että edellä mainitusta opettajakandidaatien listasta ainoastaan Vjekoslav Kolb eteni kenraalikuntaan – kukaan muu ei palvellut vuosina 1945–1985 esimerkiksi jalkaväen ylimmässä johdossa, sotakoulujen johdossa tai jalkaväen poliittisina komissaareina. Koulun perustamista esittänyt Mihail Apostolski selvisi sodan jälkeisistä Kominform-välirikoon liittyneistä puhdistuksista ja palveli muun muassa vuosina 1955–1958 jalkaväen tarkastajana kenraalieverstiksi ylennettynä. Everstiluutnantti Slobodan

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Ibid.

Radulovićin on kerrottu joutuneen pidätetyksi neuvostoyhteistyön vuoksi ja kärsineen rangaistustaan Goli Otokin vankilasaarella. Muilta osin lähteet eivät suoraan kerro edellä mainittujen opettajakandidaattien joutuneen puhdistusten kohteeksi, mutta he eivät myöskään esiinny vuosina 1947–1991 sotataidon alueelta tutkimuksia, julkaisuja tai opetusmateriaalia laatineiden joukossa.⁵⁶⁸ Sotilasopetuslaitosten opettajilta ja tutkijoilta voi yleensä odottaa edes suppeata opetusmateriaalin tai tutkielmien määrää, mutta mainittujen henkilöiden osalta mitään viitteitä sellaisesta ei ole. Voi vain arvailla, mikä heidän kohtalonsa vuosina 1948–1955 on ollut.

Esitys osoittaa Jugoslavian armeijalla ja sen pääesikunnalla olleen jo heti sodan päätyttyä vankka näkemys siitä, mitä asevoimien päällystön kehittämiseksi tulisi tehdä. Kolmiportaisen koulutusjärjestelmän piti tuottaa armeijalle nuoremmista upseereista aina ylempään päällystöön saakka kouluttajia, johtajia ja komentajia. Vähintään yhtä tärkeänä tehtävänä sotilasakatemia oli määrää koota, tutkia, luokitella ja analysoida päättyneen sodan sotataidollisia kokemuksia, tutkia ulkomaiden asevoimien doktriineja, tehdä havaintoja ulkomaisten asevoimien ja eri maiden sotataidon kehityksestä sekä tehdä esityksiä oman järjestelmän kehittämiseksi. Sotilasakatemia tutkimus jakautuisi sotataidon suhteen perustutkimukseen ja pragmaattisempaan tutkimukseen. Tuloksia haluttiin sekä yleisistä teoreettisista tutkimusalueista että yksityiskohdaisista sotilaskoulutusta palvelevista aihepiireistä. Mielenkiintoinen havainto on se, että sotavangiksi jääneitä entisen kuninkaallisen armeijan upseereitakin olisi kelpuutettu kaavailtujen sotakoulujen opettajiksi.

Maavoimien upseereiden koulutuksen järjestelyjä muutettiin useita kertoja ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina. Belgradiin 21. marraskuuta 1944 perustetun Sotilasakatemia nimi vaihtui 31.7.1945–29.5.1950 väliseksi ajaksi *Jalkaväen sotilasopistoksi (Pešadijsko vojno učilište)*. Opetuslaitoksen III pataljoona sijoitettiin Kragujevaciin väliaikaisesti vuonna 1947. Kurssit olivat kaksivuotisia aina vuoteen 1952 asti. Tuona aikana koulusta valmistui seitsemän upseerikurssia. Opetuslaitos sai jälleen uuden nimen – se oli 29.5.1950–13.7.1951 välisenä aikana *Koulu jalkaväen aktiiviupseereille (Škola za aktivne pešadijske oficire)*.⁵⁶⁹ Edellä mainitut sotilasopetuslaitokset keskittyivät opetuksessaan kuitenkin pääosin jalkaväen tarpeisiin. Edes vuosien 1944–1945 Sotilasakatemia ei mainita antaneen laajempia valmiuksia maavoimien upseereille.

Anićin (1981) mukaan ensimmäiset sodanjälkeiset maavoimien sotilasopetuslaitokset olisivat aloittaneet toimintansa kuitenkin jo vuonna 1947. Ensimmäisiltä kurseilta oli hänen mukaansa valmistunut jalkaväki-, tykistö-, panssari- sekä pioneeriupseereita. Edellisessä kappaleessa mainitut tiedot perustuvat Bjelican (1983) syvällisempään tutkimukseen, joten maavoimien upseereiden yhteisen koulutuksen on katsottava alkaneen vasta vuonna 1952. Ilmavoimien upseerikoulu ja lentäjäkoulu perustettiin vuonna 1945 ja myöhemmin Ilmavoimien akatemia. Merivoimien akatemia perustettiin vuonna 1946. Vuosien 1946–1947 taitteessa yhteensä 15 eri sotilasopetuslaitosta aloitti toimintansa. Korkeampi sotilasakatemia aloitti toimintansa vuonna 1948.⁵⁷⁰

Venäjän kielen ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen historian opetus jouduttiin ottamaan Jugoslavian armeijan opetusohjelmiin mukaan. Neuvos-

⁵⁶⁸ Vraneš Milan, Babić Manojlo, Rapajić Budimir, Milanović Čedomir ja Cutković Bogdan (toim.). *Kopne-n vojska JNA II. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1987, s. 127–131; Bibliografija.*

⁵⁶⁹ Bjelica, s. 55 ja 71; Nišić, s. 20. – Nimemuutos oli neuvostolinjan mukainen. Puna-armeijan neuvonantajat edellyttivät *učilište*-tyyppisten ja -nimisten sotakoulujen perustamista (*učilište* = 'opisto').

⁵⁷⁰ Anić, s. 111 ja 118–119.

toliiton esimerkin mukaan myös pedagogiikan ja psykologian kurssit otettiin Jugoslavian sotilasakatemiaan opetusohjelmiin. Neuvostoliiton vaikutus kasvoi entisestään vuonna 1947, kun ensimmäiset neuvostoliittolaisen koulutuksen saaneet nuoret jugoslavalaisupseerit palasivat kotimaahansa. He olivat innokkaita näyttämään oppimiansa asioita – aikalaislähteiden mukaan jopa liian innokkaita. Neuvosto-opin saaneet nuoret kouluttajat arvioitiin jopa huonommiksi kuin aiemmin arvostelun kohteena olleet neuvostoneuvonantajat.⁵⁷¹

Neuvostoliittolaisten sotilasneuvonantajien merkitys oli suuri. Sodan jälkeen heitä oli sijoittuneena Jugoslavian armeijan eri johtoportaisissa armeijatasalta aina erillisiin rykmentteihin asti. Neuvonantajien määrä oli suuri erityisesti jugoslavalaisissa sotilasopetuslaitoksissa. Jugoslavian sotilasakatemiaan lähetettiin ensimmäiset neuvostoliittolaiset upseerit heinäkuussa 1945. Heidän esimiehenään toimi everstiluutnantti Koreshnik, jota seurasi myöhemmin majuri Tkatchenko. Jalkaväen upseereita kouluttavassa akatemiassa Sarajevossa oli kahdeksasta kymmeneen neuvonantajaa sotilasarvoltaan majurista everstiin. *Toisessa ilmailuspesialistien koulussa* Kraljevossa oli myös useita neuvonantajia, joita johti everstiluutnantti Kardashevski.⁵⁷²

Jugoslavalaiset arvostelivat neuvonantajia väittäen näiden olevan nuoria, sodan takia nopeasti ylenneitä upseereita, joilla ei tämän vuoksi olisi ollut annettavana syvemmän kokemuksen tuomaa antia tehtävässään. Neuvonantajia moitittiin myös siitä, että he eivät antaneet arvoa partisaanien sotakokemuksille ja perinteiselle sotilaskokemukselle, vaan vaativat Neuvostoliiton oppien käyttöönottoa Jugoslavian armeijassa. Näin esimerkiksi sotilasopetuslaitoksissa painostettiin käyttämään neuvostokoulujen tyylistä taistelutekniikka-harjoittelua, jossa ei ollut huomioitu esimerkiksi partisaanisodan kokemuksia. Neuvostoliittolaiset eivät hyväksyneet jugoslavalalaisten sotilasneuvonantajiin kohdistamaa kritiikkiä. Edvard Kardelj esitti 19. huhtikuuta 1947 Stalinille, että kaikki mahdolliset väärinkäsitykset tulisi ratkaista toverillisesti. Tähän Stalin vastasi yksiselitteisesti: *"Neuvonantajat ovat luonanne sitä varten, että heitä kuunnellaan, eivät vain ollakseen lähellänne!"* Stalinin käsitystä sotilasneuvonantajien suhteesta Jugoslavian asevoimiin valottaa lisäksi hänen toinen tapaamisensa Edvard Kardeljin kanssa 10. helmikuuta 1948. Tällöin Stalin syytti jugoslavalalaisia siitä, että he eivät *totelleet* neuvonantajia ja tekivät asioita oman päänsä mukaan.⁵⁷³

Neuvostomallisen kehityksen arvioimista tai kyseenalaistamista ei sallittu. Tämä vahingoitti jugoslavalalaista sotilaskoulutusjärjestelmää. Kaikki opetusmateriaali käännettiin suoraan serbokroatiaksi ilman minkäänlaista aineiston arviointia tai virheiden korjaamista. Ohjesäännöt ja oppaat yksittäisen jalkaväkimiehen tasalta aina prikaatitasolle otettiin muuttamattomina käyttöön. Edellä mainituista seikoista seurasi, että käyttöön otettiin neuvostoliittolainen taktiikka, vaikka se ei soveltunut jugoslavalalaisiin olosuhteisiin. Lisäksi runsaasti neuvostoliittolaista sotilaskirjallisuutta käännettiin. Asiasta kehkeytyi lukuisia kiistoja jugoslavalalaisten ja neuvostoliittolaisten upseereiden välillä.⁵⁷⁴

Neuvostoliiton sotilasneuvonantajien lisäksi erilaisella teknisellä tuella oli suuri merkitys Jugoslavian asevoimille. Toisen maailmansodan aikana Neuvostoliitto oli keskeisessä asemassa muutettaessa kansan vapautusarmeijaa par-

⁵⁷¹ Dimitrijević (1996), s. 585.

⁵⁷² Dimitrijević (1996), s. 584–585; Copper ja Papp, s. 16.

⁵⁷³ Dimitrijević (1996), s. 584–585 ja 590.

⁵⁷⁴ Dimitrijević (1996), s. 585; Petković, s. 103.

tisaanijoukosta säännönmukaiseksi armeijaksi. Sodan jälkeen Neuvostoliiton merkitys jatkui suurena – nyt Jugoslavian armeijan modernisoinnin avustajana. Vaikka edellä on esitetty runsaastikin yksityiskohtia neuvostoavun laatuun ja rajoituksiin liittyvää kritiikkiä, oli lopputulos se, että maiden välien rikkoutuessa vuonna 1948 Jugoslavia oli onnistunut luomaan Euroopan kolmanneksi voimakkaimmat maavoimat.⁵⁷⁵ Määrä ei kuitenkaan korvannut laatua. Jugoslavian armeijan kalustoon liittyvien epäkohtien vuoksi se ei suinkaan ollut Euroopan kolmanneksi nykyaikaisin armeija.

5.2 Kominform-välirikosta itsenäiseen kehitykseen

OMAN SOTATEOLLISUUDEN KÄYNNISTÄMINEN

Jugoslavian asevoimien kehityksen kaikkein hankalin vaihe ajoittuu Neuvostoliiton suhteiden katkeamisesta vuonna 1948 vuoteen 1951. Ajanjakson tekee hankalaksi se, että sen kuluessa kansakunta ja sen kansallisuudet pyrkivät eheytymään sodassa kohtaamistaan kärsimyksistä ja samalla käynnistämään vaativan teollistumisen sekä talousuudistuksen. Juuri kun maan infrastruktuurin uudelleenluomisen perusta oli rakennettu, katkaisivat Neuvostoliitto ja itäisen Euroopan sosialistiset valtiot kaikki suhteensa Jugoslaviaan. Jugoslavia joutui lähes täysin eristetyksi muusta maailmasta ja ratkaisemaan suuret ongelmansa täysin yksin.⁵⁷⁶

Kaikesta saadusta neuvostomateriaalista huolimatta Jugoslavian armeijalla oli vakavia puutteita aseistuksessa, varusteissa, henkilöstössä ja taisteluvälivalmiudessa. Eräiden lähteiden mukaan armeija olisi välirikon tapahtuessa ollut suuresta mieslukumäärästä, lukuisista neuvostoliittolaisista, saksalaisista sekä italialaisista aseistaan ja suuresta yhtymien määrästä huolimatta vielä käytännössä partisaaniarmeija. Arvio on kuitenkin liioiteltu. Pelkkä partisaaniarmeija ei olisi kyennyt sodan päätösvaiheen sotatoimiin. Välirikko tapahtui asevoimien uudelleenorganisoinnin ollessa vielä täysin kesken. Eniten Neuvostoliiton tuen katoaminen vahingoitti suunnitelmia ilmavoimien, panssarijoukkojen ja tykistön modernisoimiseksi. Niiden kaluston tuottamiseksi ei Jugoslaviassa ollut juurikaan sotateollista kapasiteettia.⁵⁷⁷ Puutteet kohdistuivat juuri sen tyyppiseen kalustoon, mitä Neuvostoliitto, nähtävästi tarkoituksella, ei ollut toimittanut Jugoslaviaan. Uudenaikaisin ilmavoimien kalusto oli erittäin vähälukuista, panssarijoukkojen kalustossa oli erikoisvälineistöön liittyviä merkittäviä puutteita ja kauaskantoista kenttätykistöä ei ollut saatu juuri lainkaan. Jugoslavian asevoimat ei kyennyt laajoihin itsenäisiin, kaikkien puolustushaarojen ja aselajien tukemiin operaatioihin.

Suurista vaikeuksistaan huolimatta Jugoslavian kansanarmeija selvisi kuitenkin nopeasti suhteiden katkeamisesta Kominformin jäsenvaltioihin. Koska asevoimien rakentamisessa ei voitu tukeutua maan ulkopuolelle, jouduttiin itse luomaan nykyaikainen aseeteollisuus. Jugoslavian aseeteollisuuden kehitys käynnistyi vuoden 1948 lopussa. Alle viidessä vuodessa rakennettiin 30 tehdas-

⁵⁷⁵ Dimitrijević (1996), s. 586; Petković, s. 103; Bebler (1993), s. 40.

⁵⁷⁶ Petković, s. 104; Seferović (1977), s. 67. – Seferovićin mukaan hankalin aikakausi ulottuisi aina vuoteen 1958 asti. Toisaalta Seferović myös vaikenee vuonna 1951 alkaneista länsimaisista sotilasmateriaalitoimituksista.

⁵⁷⁷ Vego (1980), s. 15; Dimitrijević (1996), s. 590.

ta, jotka tuottivat jalkaväki- ja tykistöaseita, ampumatarvikkeita sekä räjähdysaineita, taisteluaajoneuvoja, laivoja, elektroniikkaa ja optisia välineitä. Kahden vuoden kuluttua välirikosta alkoivat vastaperustetut teollisuuslaitokset toimittaa aseita ja varusteita armeijalle. Asevoimien kehityksessä keskityttiin jatkamaan koulutustason ja valmiuden kohottamista. Sodan jälkeen, vuoden 1951 joulukuuhun mennessä peräti 42 286 upseeria tai muuta sotilasviranomaista oli koulutettu eri sotilasopetuslaitoksissa. Vuodesta 1954 lähtien asetellisuus alkoi tuottaa myös yleisiä kulutushyödykkeitä – tosin pääosa tuotteista oli edelleen sotilasmateriaalia.⁵⁷⁸

Serbiassa järjestettiin syyskuussa 1949 suuri sotaharjoitus. Harjoituksen päätöstilaisuudessa pitämässään puheessa Tito kertoi suurta edistystä tapahtuneen siitä, kun hän vuonna 1947 oli edellisen kerran seuraamassa suurempaa harjoitusta. Esikunnat saivat kiitoksen siitä, että olivat osoittaneet taitonsa kaikkein moderneimmilla aseilla varustettujen joukkojen johtamisessa monimutkaisissa operaatioissa. Sen Tito väitti osoittaneen, että armeija kykenisi täyttämään kaikkein vaativimmatkin tehtävät sodassa.⁵⁷⁹ Titon harjoitusjoukoille osoittamat sanat eivät kuitenkaan täysin vastanneet todellisuutta. Vuodessa ei ollut mahdollista varustaa uudelleen ilmavoimia, panssarijoukkoja ja kenttätukikuntaa. Kylmän sodan alettua nykyaikaista materiaalia ei ollut saatavissa idästä eikä lännestä, koska Kominform-välirikko oli katkaissut edellisen yhteyden ja jälkimmäinen taho vielä epäili Jugoslavian sijoittumista eurooppalaiseen sotilaspoliittiseen kenttään.

Jugoslavian ja Neuvostoliiton välirikon tapahtuessa Jugoslavian asevoimat koostui 32 divisioonasta ja kokonaisvahvuus oli puolustushaarat mukaan lukien yhteensä 400 000 miestä. Koska Jugoslavian turvallisuutta kohtaan ilmeni uhkia useastakin suunnasta, ei voimakasta armeijaa voitu enempää kotiuttaa. Neuvostohyökkäyksen pelossa Jugoslavia toteutti massiivisen perinteisten asevoimien varustamisen. Vahvuutta nostettiin 25 prosenttia, jolloin divisioonien lukumäärä nousi 42:een. Joulukuun loppuun mennessä 1951 armeijan vahvuutta oli kuitenkin jouduttu laskemaan vain 300 000 mieheen. Maavoimia alettiin varustaa yhdysvaltalaisella taisteluvälinemateriaalilla, mutta vasta vuodesta 1951 alkaen. Rauhanajan vahvuus lähestyi parhaimmillaan puolta miljoonaa, ja saman verran katsottiin olevan liikekannalle pantavissa reservistä. Jugoslavian puolustusmenot vuonna 1952 olivat maan kansantuotteeseen suhteutettuna maailman korkeimmat.⁵⁸⁰ Kolmannessa luvussa käsitelty uhka heijastui köyhän valtion vähien resurssien voimakkaana kohdentamisena varustautumiseen.

Asevoimat nimettiin vuosipäivänään vuonna 1951 Jugoslavian kansanarmeijaksi. Nimenvaihdoksella haluttiin korostaa "kansan sosialistista ja vallankumouksellista luonnetta" sekä kansan suurta roolia armeijaa luotaessa.⁵⁸¹

Jugoslaviaalaisten oman, 1970-luvulla vallinneen käsityksen mukaan Jugoslavian kansanarmeija oli jo 1950-luvulle tultaessa vakiinnuttanut asemansa hyvin organisoituna, lujana ja taisteluvälinevoimana. Armeija oli selvinnyt Kominformista erottamisen jälkeisestä valmiuden kohottamisesta ja rajalle keskittämistä sekä vuoden 1953 Triesten kriisistä erinomaisesti.⁵⁸² Dimitrijevićin

⁵⁷⁸ Seferović (?), s. 67 ja 93; Tito (1982), s. 340.

⁵⁷⁹ Tito (1982), s. 296.

⁵⁸⁰ Windhausen, s. 250; Johnson (1973), s. 54; Vego (1980), s. 15.

⁵⁸¹ Seferović (1977), s. 67. – Bebler (1993) tosin esittää nimenvaihdoksen ajankohdaksi vuoden 1952.

⁵⁸² Ibid.

arkistolähteisiin perustuva tutkimusartikkeli vuodelta 1996 ei tue väitettä.

Asevoimien kehittämistä jatkettiin organisatorisilla ja teknisillä muutoksilla. Armeijan taisteluvoimaa kasvatettiin uusimalla olemassa olevien taktisten yksiköiden materiaali ja perustamalla uusia yksiköitä. Suurimmat edistysaskeleet otettiin muun muassa kehittämällä edelleen johtamisjärjestelmää ja lisäämällä sotilasopetuslaitosten lukumäärää. Yksikomentajajärjestelmä otettiin käyttöön kesäkuussa vuonna 1953, jolloin poliittisista komissaareista luovuttiin. Komissaarin tilalle otettiin ”komentajan apulainen poliittisessa työssä”. Jugoslavian kommunistiliiton kontrolli asevoimiin oli kuitenkin niin tiukka jo muutenkin, ettei komissaarin nimen ja roolin muutoksella ollut käytännön merkitystä. Myös asevelvollisten palvelusaikoja muutettiin ja upseerien koulutusjärjestelmään luotiin tutkintojärjestelmä.⁵⁸³

KOULUTUS JA TUTKIMUS

Välirikko näkyi nopeasti Jugoslavian armeijan koulutuksessa. Venäjän kielen, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen historian, pedagogiikan ja psykologian opetus poistettiin sotilasopetuslaitosten opetussuunnitelmista.⁵⁸⁴

Jugoslavalaiasten oma sotataidon tutkimus käynnistyi suhteellisen nopeasti vuonna 1948 tapahtuneen välirikon jälkeen. Sotilasopetuslaitokset tekivät sotataitoon liittyvää perustutkimusta, tuottivat erilaista kirjallisuutta sekä käänisivät tärkeäksi katsottua ulkomaista sotilaskirjallisuutta. Sotilasopetuslaitoksia olivat muun muassa vuodesta 1948 lähtien toimineet *Jugoslavian armeijan sotilasakatemia (Vojna akademija JA)* sekä myöhemmin armeijan nimenvaihdoksen jälkeen *Jugoslavian kansanarmeijan korkeampi sotilasakatemia (Viša vojna akademija JNA)*. Myös Korkeampi sotilasakatemia oli toiminnassa vuodesta 1948 alkaen. Akatemioiden oli erityyppisiä tieteenhaaroittain ja oppiaineittain järjestettyjä ”tiedekuntia”, *fakultet*, ”kouluja”, *škola* ja ”oppituoleja”, *katedra*. Kukin yksikkö tuotti oman alueensa aiheista muun muassa tutkimuksia, oppikirjoja, oppaita, ohjesääntöjä, opetusmateriaalia, oppituntisuunnitelmia ja käännöksiä. Sotilasakatemiassa oli ainakin seuraavia oppituoleja ja tiedekuntia:

- operaatiotaidon oppituoli (*Katedra operativne veštine, 1950*)
- tiedustelupalvelun oppituoli (*Katedra obaveštajne službe, 1949*)
- yleisen taktiikan oppituoli (*Katedra opšte taktike, 1949*)
- taktiikan oppituoli (*Katedra taktike, 1951*)
- tykistön oppituoli (*Katedra artiljerije, 1949*)
- pioneerioppituoli (*Katedra inženjerije, 1948*)
- vastakemiallisen palvelun oppituoli (*Katedra protivhemijske zaštite, 1948*)
- kemiallisten joukkojen oppituoli (*Katedra hemijskih jedinica, 1949*)
- yhteydenpidon oppituoli (*Katedra veze, 1950*)
- ulkomaisten armeijoiden oppituoli (*Katedra inostranih armija, 1948*)
- selustapalvelun oppituoli (*Katedra pozadine, 1948*)
- selustapalvelun tiedekunta (*Fakultet pozadine, 1950*)
- yleinen sotilastiedekunta (*Opštevojni fakultet, 1951*) ja
- intendentuurin tiedekunta (*Intendantski fakultet, 1951*).⁵⁸⁵

⁵⁸³ Ibid., s. 68–69.

⁵⁸⁴ Scott, s. 92.

⁵⁸⁵ Bibliografija, s. 15, 55, 73, 105, 114, 137, 236, 275, 283, 393, 407, 462, 463, 504, 512 ja 562; Anić, s. 111 ja 118–119. – Ensimmäinen Korkeamman sotilasakatemian Taktiikan koulun julkaisu, luentomateriaali

Korkeamman sotilasakatemian osia olivat ainakin (aikaisin ilmestymis- ja viimeisin havaittu julkaisuajankohta):

- operatiikan oppituoli (*Katedra operatike*, 1953–1955)
- operatiikan koulu (*Škola operatike*, 1953)
- taktiikan koulu (*Škola taktike*, 1952–1957)
- sotakoulu (*Ratna škola*, 1957)
- sotilastiedustelupalvelun oppituoli (*Katedra vojnoobaveštajne službe*, 1958)
- organisoimisen ja hallinnoimisen oppituoli (*Katedra organizacije i rukovodjenja*, 1955) ja
- sotilasorganisaatioiden oppituoli (*Katedra vojne organizacije*, 1956).⁵⁸⁶

Sotilasakatemiassa ja Korkeammassa sotilasakatemiassa ei 1940- ja 1950-luvuilla ollut erikseen nimettyä strategiaa tutkivaa ja opettavaa tiedekuntaa tai oppituolia. Strategian tutkimustoimintaa ja opetusta toteuttivat useammatkin eri tahot mainituissa sotilasopetuslaitoksissa, mutta oma strategian laitos oli vielä perustamatta. Tämä on mielenkiintoinen piirre ottaen huomioon se, että heti sodanjälkeisinä vuosina jouduttiin noudattamaan neuvostoliittolaisen sotataidon suuntaviivoja. Neuvostoliitossahan strategia muodosti osan sotataitoa. Myös jugoslaviaalaisten näkemys kertoo strategian olleen jo alusta lähtien keskeinen osa maan omaa sotataitoa. Sotataidon ja nimenomaan strategian piiriin kuuluvista julkaisuista on mainittava Korkeamman sotilasakatemian vasta vuonna 1956 tuottama opetusmateriaali *Strategia: Asevoiman käytön periaatteet sodassa*⁵⁸⁷. Vaikkei strategialla vielä ollut omaa tutkimus- ja opetusorganisaatiota, sitä tutkittiin ja sitä opetettiin.

Jugoslavian armeijan sotilasakatemian tiedustelupalvelun oppituoli, *Katedra obaveštajne službe*, julkaisi kaksi Nedeljko Bunjevaćin kirjoittamaa opasta jo vuonna 1949. Julkaisujen nimet *Tiedustelutyö* ja *Tiedustelun poliittiset perusteet ja tausta* kertovat tiedustelun perustutkimuksen ja oppikirjojen tuottamisen kuuluneen kyseisen tiedustelualan oppituolin vastuulle. Osasto julkaisi kymmeniä tiedusteluun liittyneitä tutkimuksia ja oppikirjoja vuosina 1949–1950, kuten Branko Đurđevićin *Tiedustelun organisoiminen ja järjestelyt kiväärirykmentin puolustusasemassa* (1949) ja kirjan *Tiedustelupalvelun perusteet* (1950). Vuonna 1950 tiedustelutoimintaan liittyvän kirjan julkaisi myös saman akatemian tiedustelupalvelun tiedekunta *Fakultet obaveštajne službe*. Tiedusteluun liittyvän osaston nimi siis muuttui vuonna 1950. Korkeamman sotilasakatemian taktiikan koulu, *Škola taktike*, tuotti oman luentomateriaalin sekä julkaisi oppaan *Tiedustelujoukot ja niiden toimintatavat* vuonna 1952 ja tutkielman *Joitain piirteitä nykyaikaisesta sodankäynnistä* vuonna 1957. Korkeampi sotilasakatemia julkaisi vuonna 1955 Mile Calovićin teoksen nykyaikaisista organisaatiomalleista. Englantilaisen sotamarsalkan Bernard Law Montgomeryn kirja kolmannesta maailmansodasta käännettiin Korkeamman sotilasakatemian sotakoulussa, *Ratna Škola*, vuonna 1957.⁵⁸⁸

Operatiikan piiriin kuuluvista julkaisuista nousee esille Sotilasakatemian yleisen taktiikan oppituolin, *Katedra opšte taktike*, vuonna 1950 julkaisema kivääriarmeijakunnan puolustukseen liittyvä oppikirja. Suunnitelman armeijakunnan puolustustaistelun opetuksesta kirjoitti Momčilo Poleksić vuonna

sotataidosta ja taktiikasta, on vuodelta 1952 (bibliografian julkaisu nro 36).

⁵⁸⁶ Bibliografija, s. 15, 55, 73, 105, 114, 137, 236, 463, 501, 504, 553, 562.

⁵⁸⁷ Bibliografija, s. 572.

⁵⁸⁸ Ibid., s. 11, 15, 22–25, 32–34.

1950.⁵⁸⁹ Armeijakunnan käyttöä ohjaaviin teoksiin lukeutuu myös Korkeamman sotilasakatemian taktiikan koulun vuonna 1952 tuottama *Kivääriarmeijakunnan puolustusasemat normaaliolosuhteissa*.⁵⁹⁰ Vuonna 1955 saman akatemian operatiikan oppituoli, *Katedra operatike*, julkaisi Rajko Tanaskovićin kirjoittaman *Armeijan puolustusoperaatio* ja taktiikan oppituoli vuonna 1957 saman kirjoittajan *Armeijakunnan puolustusoperaatio*⁵⁹¹. Rajko Tanaskovićilla näyttää olleen oma roolinsa 1950-luvun puolivälissä käytettyjen operatiivisten periaatteiden kehittämisessä tai ainakin niihin liittyvän ylempien kurssien opetusmateriaalin laatimisessa.

Samoin operatiikan piiriin kuuluu taktiikan oppituolin vuonna 1951 tuottama *Operatiivisen armeijan esiintulon teoria*.⁵⁹² *Esiintulolla* tarkoitetaan partisaanisodan aikaisten voimasuhteiden kääntymisen jälkeen tapahtuvaa tavanomaisiin sotatoimiin siirtymistä. Vaikka teos on taktiikan opetuksesta vastanneen tahon laatima, sen aihe on selvästi operatiikkaan kuuluva. Teos tukee muistakin lähteistä saatuja havaintoja siitä, että kansan vapautussodasta periytynyttä kumouksellisen taistelun konseptia kehitettiin edelleen 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Aihetta käsitellään laajemmin konseptia, strategiaa ja doktriinia käsittelevissä alaluvuissa.

Operatiivisen armeijan esiintuloon liittyvä tutkimus ja teoria kielivät siitä, että taktiikassa ja operatiikassa esiintyi jo viitteitä omasta sotataidollisesta ajattelusta. Vuosina 1945–1948 ja vielä pitkään myöhemminkin, oli yritetty rakentaa tavanomaista armeijaa, joka mahdollisen sodan alusta lähtien pyrki tavanomaisella rintamataistelulla torjumaan vihollisen. Mainittu julkaisu kertoo, että operatiivisissa periaatteissa on palattu kansan vapautussodan oppeihin: taistellaan ja torjutaan, kunnes joudutaan siirtymään partisaanisotaan ja palataan aikanaan tavanomaiseen sodankäyntiin uutena operatiivisena armeijana, kunhan voimasuhteet ja olosuhteet ovat kääntyneet otollisiksi.

Vaikka neuvostoliittolaisesta vaikutuksesta pyrittiinkin erkaantumaan, käytettiin edelleen puna-armeijalta omaksuttua *streljački*-määrettä (kivääri-)organisaatioiden edessä. Joukkotyypinä on kuitenkin armeijakunta – ei divisioonaa. Säännönmukaista tämä ei kuitenkaan ollut, koska ainakin vuonna 1950 Sotilasakatemian selustan oppituoli, *Katedra pozadine*, julkaisi oppaan divisioonan selusta-alueen tiestön käyttöön liittyvien tehtävien järjestelyistä.⁵⁹³

Eräänä materiaalis-teknisen faktorin osana on otettava esiin jo marxilais-leniniläisen sotateorian yhteydessä mainittu selustan vahvuuden sekä selustan ja rintaman yhtenäisyyden vaatimus. Samaan alueeseen liittyy sodanjälkeinen tarve korostaa jugoslaviaalaista veljeyttä ja yhtenäisyyttä. Leninin mukaan sotaan valmistautuminen on pitkäkestoinen prosessi, joka oli aloitettava maan taloudellisella kehittämisellä, rautateiden organisoimisella ja tiukimman valankumouksellisen kurin sekä itsekurin palauttamisella kaikkialla ja kaikessa. Jugoslavian asevoimat osallistuivat maan infrastruktuurin jälleenrakentamiseen sodan jälkeen muun muassa liikenneyhteyksien korjaamiseen ja uusien perustamiseen sekä yhteiskunnan eri toimintoihin liittyvien tilojen rakentamiseen. Hankkeisiin käytettiin yli kaksi miljoonaa miestyötuntia. Niiden tuloksena rakennettiin tai korjattiin 5 000 kilometriä teitä, 620 kilometriä rautateitä,

⁵⁸⁹ Ibid., s. 509 ja 511.

⁵⁹⁰ Ibid., s. 512.

⁵⁹¹ Ibid., s. 512.

⁵⁹² Ibid., s. 512.

⁵⁹³ Ibid., s. 478.

930 siltaa ja 114 tunnelia.⁵⁹⁴ Rakennusprojektien määrä oli suuri ja alueellinen vaikuttavuus merkittävä. Asevoimat panostivat myös asevelvollisten peruskoulutukseen, koska sodan aikainen nuoriso oli kärsinyt myös perusopetuksen vähäisyydestä. Mainitut esimerkit onkin tulkittavissa työksi selustan voimakkuuden ja organisoimisen hyväksi sekä selustan (siviiliyhteiskunnan) ja rintaman (Jugoslavian asevoimien) yhtenäisyyden varmistamiseksi. Samaan ajanjaksoon, etenkin välittömästi sotaa seuranneisiin vuosiin, ajoittuvat myös sodan jäljiltä maasta löytyneiden ideologisten vihollisten vangitsemiset ja teloitukset. Selustasta poistettiin ei-toivotut ainekset, kuten saksalaisperäinen väestö, Mihailovićin četnikit, kroaattien ustaša-valtion hallinnon viranomaiset ja armeija, Nedićin nukkehallinnon viranomaiset sekä myöhemmässä vaiheessa maanpetoksesta epäillyt, Neuvostoliiton kanssa yhteistyöhön antautuneet henkilöt.

5.3 Sotilaallinen yhteistyö lännen kanssa ja neuvostoyhteyden palautuminen

JUGOSLAVIAN ARMEIJAN MODERNISOINTI LÄNSIKALUSTOLLA

Trumanin doktriini ja Yhdysvaltojen aktivoituminen Kreikan ja Turkin asioissa olivat jo aiemmin olleet osoitus myös läntisen suurvallan kiinnostuksesta Balkanin ja Välimeren suuntaan. Yhdysvaltojen ulkoministeriö huomasi nopeasti Jugoslavian Kominformista erottamisen jälkeen, että alueella oli auenut aivan uusia poliittisia ja sotilaallisia mahdollisuuksia. Yhdysvallat päätti myöntää Jugoslavialle sotilaallista ja taloudellista tukea Neuvostoliiton uhkalta puolustautumiseksi.⁵⁹⁵

Tukiohjelman käynnistämiseksi käytiin vuoden 1951 kuluessa laajat neuvottelut. Jugoslavia pyrki täyttämään oman tärkeysjärjestyksensä mukaisia tarpeita, kun taas Yhdysvallat piti lähtökohtana omia sotilaallisia resurssejaan sekä strategisia tavoitteitaan. Kenraalievorstien Koča Popovićin ja Milo Kilibardan Yhdysvalloissa vierailujen yhteydessä 15. toukokuuta ja 16. kesäkuuta välisenä aikana sekä elokuun 6. ja 28. päivien välisenä aikana neuvoteltiin sotilaallisen avun toimitusten yksityiskohdista. Maat kävivät hankalia teknisiä neuvotteluja asetoimitusten kokonaisuudesta. Kuitenkin jo neuvottelujen ollessa vielä kesken aloitettiin tiettyjen aseiden toimitukset. Ensimmäiset erät käsittivät 105 millimetrin haupitseja, 57 millimetrin panssarintorjuntatykkejä, panssaroituja ajoneuvoja, erikaliiperisia ampumatarvikkeita sekä lentokoneita.⁵⁹⁶

⁵⁹⁴ Seferović (1977), s. 95; Gareev, s. 110.

⁵⁹⁵ Dimitrijević, Bojan: The Mutual Defense Aid Program in Tito's Yugoslavia, 1951–1958, and its Technical Impact (David M. Glanzin toimittamana). The Journal of Slavic Military Studies N:o 2, 1997, s. 19–20; Dimitrijević, Bojan B.: Jugoslavija i NATO. Vojna štamparija, Beograd 2003, s. 184; Milivojević, s. 192–193.

⁵⁹⁶ Dimitrijević (1997), s. 20; Dimitrijević (2003), s. 184; Copper ja Papp, s. 16. – Dimitrijević perustaa tietonsa tässä yhteydessä Jugoslavian ilmavoimien arkiston asiakirjoihin (Alkuperäislähteenään Arhiv Oružanih Snaga, K 347, f – 1, f – 2). Koča Popović oli alun perin kuninkaallisen armeijan reservinupseeri. Hän palveli myös Espanjan sisällissodan vapaaehtoisena, mutta ei Kansainvälisessä Prikaatissa, kuten pääosa Titon värväämiä jugoslavalaiskommunisteja, vaan tavanomaisen tasavaltalaisyksikön riveissä. Yhdysvaltojen matkan aikaan Popović toimi Jugoslavian armeijan yleisesikunnan päällikkönä, eli käy-

Yhdysvaltojen mukaan sen mahdollisuuksia tukea Jugoslaviaa rajoittivat Korean sodan vaikutukset. Jugoslavian kaipaamia aseita ja varusteita ei ollut riittävästi tarjolla. Jugoslavia puolestaan oli kiinnostunut vain ajanmukaisesta materiaalista. Maa ei aikonut käydä pelkkää partisaanisotaa todennäköisintä hyökkääjää, Neuvostoliittoa, vastaan.⁵⁹⁷ Jugoslavia oli ottanut opikseen kokeuksistaan vuosina 1945–1948 vastaanottamastaan neuvostomateriaalista. Vanhaa ja tarpeetonta materiaalia ei haluttu vastaanottaa, vaan moderneinta kalustoa, joka ei rajoittaisi sotataidon kehittymistä.

Yhdysvallat ei ollut vakuuttunut Jugoslavian asevoimien kyvystä käydä muunlaista kuin partisaanisotaa teknisen tietämyksen puutteen vuoksi. Tämä näkyi muun muassa aikomuksena lähettää asetointitusten mukana suuret määrät sotilasneuvonantajia. Ennen sopimuksen allekirjoittamista Jugoslavia järjesti useita sotaharjoituksia maahan saapuneen Yhdysvaltojen armeijan esikuntapäällikön kenraali J. Lawton Collinsin vierailun yhteydessä. Lawtonin matkan tarkoituksena oli kerätä tietoa Jugoslavian asevoimien tasosta ja suorituskyvystä. Suurin harjoituksista järjestettiin Banja Lukan lähistöllä. Panssarijoukot ja maahanlaskujoukot suorittivat ilmavoimien tukemana ylimenohyökkäyksen Vrbas-joella. Jugoslavialaisten mukaan harjoitus vakuutti Yhdysvaltojen asevoimat siinä määrin Jugoslavian armeijan kyvystä, että laajamittaisesta neuvonantajien lähettämisestä luovuttiin.⁵⁹⁸ Vaikka harjoitus olisikin ollut näytöksenomaisesti järjestetty, sen onnistunut toteuttaminen kuluneella saksalaisella ja italialaisella sotasaalismateriaalilla sekä huonokuntoisella neuvostomateriaalilla on ollut melkoinen voimainponnistus. Kansan vapautussodassa ei toteutettu omia maahanlaskuoperaatioita ja ylimenohyökkäykset sekä panssariyksiköiden hyökkäykset rajoittuivat lähinnä sodan viimeisten kuukausien operaatioihin.

Sopimus sotilaallisesta avusta, *The Military Assistance Pact – MAP*, allekirjoitettiin Belgradissa 14. lokakuuta 1951. Sen myötä Jugoslavia otettiin mukaan useita muita maita aiemmin käsittäneeseen *Mutual Defense Aid Program – MDAP* -ohjelmaan. Jugoslaviaa koskeneen sopimuksen mukaan sotilas-materiaalia toimittaisivat Yhdysvaltojen lisäksi myös Iso-Britannia ja Ranska. Ohjelman puitteissa Jugoslavia vastaanotti 1950-luvulla Yhdysvalloilta laskentatavasta ja lähteestä riippuen 600–750 miljoonan dollarin arvosta sotilasapua. Vuosien 1950–1955 yhdysvaltalaisen elintarvike-, teollisuus- ja sotilasavun kokonaisarvo nousi 1,2 miljardiin dollariin.⁵⁹⁹

Sopimuksen nojalla Jugoslaviaan alettiin tuoda suuria määriä M-4A3 Sherman (599 kappaletta) ja M-47 Patton -panssarivaunuja (319), M-3A1 ja M-8 (565 kappaletta) -puolitelakuljetusajoneuvoja sekä runsaasti raskasta aseistusta. Yhdysvaltalaisvalmisteisen materiaalin lisäksi Jugoslavia sai paljon Korean sodassa sotasaaliiksi saatua neuvostoliittolaista ja kiinalaista aseistusta.⁶⁰⁰ Vaikka Jugoslavia painotti haluavansa vastaanottaa vain moderneinta kalus-

tännössä Jugoslavian armeijan komentajana (Titon ollessa ylipäällikkö).

⁵⁹⁷ Dimitrijević (1997), s. 20, (Alkuperäislähteenään Arhiv Oružanih Snaga, K 377/17, f – 4).

⁵⁹⁸ Dimitrijević (1997), s. 20; Dimitrijević (2003), s. 30–31 ja 184, (Alkuperäislähteenään Razvoj Oružanih Snaga SFRJ, vol 3-2, Beograd 1987, s. 171).

⁵⁹⁹ Johnson (1973), s. 54; Batović, s. 3; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 46; Dimitrijević (1997), s. 19–20, (Alkuperäislähteenään *Obaveštajna služba SAD. Uprava Bezbednosti*, Beograd 1968, s. 47); Dimitrijević, Bojan ja Micevski, Milan: Avioni Zapadnog porekla u jugoslovenskom naoružanju 1953–1974, Beograd 1991, s. 1); Dimitrijević (2003), s. 7; Copper ja Papp, s. 21.

⁶⁰⁰ Dimitrijević (2003), s. 30, 57 ja 187; Vego (1980), s. 16.

toa, se suostui M-4 Sherman -panssarivaunujen toimituksiin. Vaunumalli oli toki länessäkin vielä laajalti käytössä, mutta se ei edustanut enää alan uusia tekniikkaa. Läntisen yhteistyön aikaan sotilaallinen uhka Jugoslaviaa kohtaan kohdistui Varsovan liiton suunnasta, joten neuvostoliittolaisperäiseen materiaaliin ei ollut luvassa täydennyksiä tai varaosia. Länsikalusto, vaikkakin mallistoltaan nopeasti vanheneva, oli kriisiaikojen huoltovarmuuden kannalta ainakin tuossa tilanteessa perusteltu ratkaisu. Korean sodan sotasaaliskaluston avulla kyettiin ylläpitämään maassa jo olevaa neuvostokalustoa.

Jugoslavian kenttätykistö ja panssariyhtymien tykistöyksiköt saivat vastaanottaa yhteensä 715 kappaletta M-7-, M-18- ja M-36B2-telahaupitseja sekä panssarintorjuntavaunuja. Kenttätykistö sai yhteensä 760 kappaletta 105, 155 ja 203 millimetrin haupitseja sekä kanuunoita. Niiden avulla kahdeksan divisioonan tuliyksiköt kyettiin varustamaan uudelleen ja luomaan kauaskantoinen tulivoima erityisesti armeijakuntien, armeijan ja ylimmän johdon strategisten reservien tasolle. Kalusto mahdollisti myös erillisten panssarintorjuntarykmenttien ja erillisten kenttätykistörykmenttien muodostamisen. Yhdysvaltalaisien M-4- ja M-5-vetotraktorien vastaanotto ratkaisi myös raskaampien tykistöyksiköiden liikkuvuusongelman. Vaikka Jugoslavia muilta osin pyrki pitäytymään omissa taktisissa toimintamenetelmissään, tykistön osalta yhteistyöhön sisältyi yksi poikkeus. Tykistön tulenjohtoon ja tulen korjaamiseen sekä tykistön tulen käyttöön yleensäkin liittyvä yhdysvaltalainen tulenjohtojärjestelmä ja -periaate kiinnittivät jugoslavialaisten tykkimiesten huomion. Yhdysvaltalaisien tykistöeksperttien esittelyjen jälkeen seurasi usean vuoden testijakso Jugoslaviassa, ja lopulta järjestelmä hyväksyttiin virallisesti käyttöön nimellä *Centar za upravljanje vatrom – cuv*, 'tulenjohtokeskus'.⁶⁰¹

Jugoslavian ilmavoimat sai länsiyhteistyön alkuvaiheessa vastaanottaa peräti 800 mäntämoottorikonetta sekä Yhdysvalloista että Isosta-Britanniasta. Kaksimoottorisia DeHavilland Mosquito -pommittajia saapui 140 kappaletta. Yhdysvaltalaisia F-47D Thunderbolt -hävittäjäpommittajia saapui maahan sekä lentäen että osina. Konetyypit olivat arvokas lisä Jugoslavian ilmavoimien lähes loppuunlennettyjen englantilaisten Spifire- ja neuvostoliittolaisten Jakovlev Jak-9 -hävittäjien korvaamiseksi. Jugoslaviassa siirryttiin suihkukoneaikakauteen T-33A- (25 kappaletta), F-84G- (167), F-86E- (43) ja RT-33A (22) -konetyyppien saapumisen myötä. Viimeiset suihkukonetoimitukset Jugoslavia sai vuonna 1957. Maa sai myös ensimmäiset helikopterinsa, mallia Sikorsky S-51.⁶⁰²

Lopputuloksena sotilaallisesta yhteistyöstä ja -avusta oli, että esimerkiksi Jugoslavian kansanarmeijasta kertovissa 1960-luvun alun painotuotteissa esitellään pääosin sotasaalisvarusteita sekä yhdysvaltalaisin taisteluvälinein varustettuja sotilaita ja yksiköitä. Ilmavoimien ajanmukaisinta kalustoa olivat avustusohjelman ansiosta saadut F-84 Thunderstreak -hävittäjät, jalkaväen tulitukiaseina olivat saksalaiset MG-34-konekiväärit, M-4 Sherman -panssarivaunujoukkue hyökkäsi ja paraatissa esiteltiin M-47 Patton -panssarivaunuja.⁶⁰³ Avustusohjelman avulla oli vain muutamassa vuodessa onnistuttu uusimaan ainakin julkisuudessa eniten esillä oleva raskaampi kalusto. Vuonna

⁶⁰¹ Dimitrijević (2003), s. 57 ja 187. – Jugoslavialaisen tavan mukaan alempaan taktiikkaan liittyvät lyhenteet ilmaistiin (pääsääntöisesti) pienin kirjaimin, kuten *cuv* tässä yhteydessä. Suurimpien joukkojen ja valtakunnallisten organisaatioiden lyhenteet kirjoitettiin useimmiten suurin kirjaimin.

⁶⁰² Dimitrijević (2003), s. 188–189.

⁶⁰³ Yugoslav People's Army, 1955, s. 10, 12, 18 ja takakannen sisäpuoli.

1948 merkittävimmiksi puutteiksi jääneet ilmavoimien, panssarijoukkojen ja raskaan kenttätykistön tarpeet oli onnistuttu reilussa viidessä vuodessa täyttämään ajanmukaisella läntisellä kalustolla. Sotatekniikan kehittymisen nopeus oli kuitenkin palauttamassa länsiavulla saavutetun tilanteen pian ennalleen.

Yhdysvaltojen tuella toteutetun uudelleenvarustamisen jälkeen Jugoslavia pystyi perustamaan 29 täysin varustettua divisioonaa kahden viikon kuluessa ja seuraavan kuuden viikon aikana vielä 15 divisioonaa lisää. Aseiden tuonti Yhdysvalloista loppui 1950-luvun lopulla. Pyrkimys modernisoida asevoimia jatkui vielä 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa, tosin nyt kotimaisen tuotannon ja satunnaisten neuvostohankintojen turvin. Vuonna 1965 oli kuitenkin todettava, että Jugoslavian kansanarmeija ei ollut päässyt tavoitteeseensa olla nykyaikainen ja tehokas asevoima. Suurimpien puutteiden katsottiin edelleenkin kohdistuvan joukkojen tulivoimaan sekä liikkuvuuteen varsinkin panssarintorjuntaa, ilmatorjuntaa ja maahanlaskun torjuntakykyä koskien.⁶⁰⁴ Ase-/vasta-ase-kehitys oli johtanut panssarivaunujen liikkuvuuden ja suojan kasvamiseen, jolloin 1950-luvun kuluessa saadun kaluston ei katsottu enää riittävän vihollisen panssarivaunujen torjumiseen. Omilla joukoilla ei ollut vastaavaa liikkuvuutta eikä panssarintorjunta-aseilla kyetty uusimpien panssarimallien läpäisyyn. Suihkukoneiden nopeuden ja lentokorkeuden kasvu olisivat edellyttäneet ohjusilmatorjuntaa. Sitä Jugoslaviassa ei vielä ollut.

Jugoslavian asevoimien tekninen kyky aselajien ja puolustushaarojen yhteisoperaatioihin luotiin vuosina 1951–1958 lähinnä Yhdysvaltojen tuella. Maavoimien ja merivoimien osalta kyky oli hyvä, merivoimilla vain välttävä. Alussa keskityttiin puolustuksellisten asejärjestelmien, kuten panssarintorjunnan ja ilmatorjunnan suorituskyvyn nostamiseen – jopa ennen virallisen yhteistyösopimuksen allekirjoittamista. Maavoimien tykistöjärjestelmä uusittiin käytännössä lähes kokonaan. Ylijohdon raskas ja pitkän kantaman tykistö vasta perustettiin tuolloin. Panssariyhtymät uudelleenvarustettiin ja panssarivaunuja saatiin jalkaväkidivisiooniin sekä -rykmentteihin asti. Niiden ansiosta maavoimien taktisten yksiköiden käyttömahdollisuudet laajenivat sekä puolustuksessa että hyökkäyksessä. Ilmavoimat saavutti kyvyn kiistää ajallisesti ja paikallisesti mahdollisen hyökkääjän ilmaherruus, joskin hieman vanhemmalla kalustolla. Määrää tärkeämpää oli ilmavoimien siirtyminen suihkukoneaikauteen, mihin ei ilman länttä 1950-luvulla olisi ollut mahdollisuutta. Vastaanotettu viestikalusto mahdollisti hallinto- ja komentojärjestelmän toimivuuden Jugoslavian haasteellisissa maasto-olosuhteissa. Edellytykset hajautetulla periaatteella toimivien alueellisen puolustuksen joukkojen johtamiseen oli luotu.

Jugoslavialainen sotataito ja asevoimien yleinen taso epäilyttivät yhdysvaltalaisia asiantuntijoita. Epäluulo ei kuitenkaan voinut olla syvää, koska vain yksi laajempi yhteisoperaatioharjoitus riitti vakuuttamaan heidät. Jugoslavian kansanarmeija ei ollut enää vain partisaaniarmeija.

KOULUTUS JA TUTKIMUS

Vielä 1955 todettiin, että asevoimien kantahenkilöstöllä oli merkittävä sotakokemus kansan vapautussodan vuosilta mutta sen oli saatava peruskoulutus sotilasopetuslaitoksissa. Samana vuonna mainittiin peräti 97 prosentin

⁶⁰⁴ Anić, s. 107; Vego, s. 16; Windhausen, s. 256.

asevoimien vakinaisesta henkilökunnasta suorittaneen sotilasopetuslaitoksen kurssin menestyksellisesti. Sotilasopetuslaitoksia oli tuolloin koko asevoimissa yhteensä 52 kappaletta. Sotilasopetuslaitosten opetuksen kerrottiin perustuvan kaikkein nykyaikaisimpiin periaatteisiin sekä maan omiin sotakokemuksiin.⁶⁰⁵

Sotateorian osalta asevoimissa oli käynnissä intensiivinen työ. Sotilasajattelua haluttiin kehittää edelleen ja saada aikaan pysyviä tieteellisiä ja teknisiä saavutuksia. Vuonna 1953 pidettyjen sotaharjoitusten kokemuksia tutkittiin ja johtopäätösten kerrottiin olleen positiivisia. Harjoitukseen osallistuneista sotilaista 75 prosenttia oli reserviläisiä ja harjoituksessa käytettiin runsaasti kalustoa. Tästä huolimatta ei kerrottu tapahtuneen yhtäkään onnettomuutta tai vahinkoa.⁶⁰⁶ Tämä vaikuttaa varsin uskomattomalta. Maahan oli saapunut vuodesta 1951 lähtien länsimaista sotavarustusta, jonka käyttöön oli tuolloin ehditty harjaantua vain reilun vuoden verran, ja muu kalusto oli sodanaikaista, huonokuntoista sotasaaliskalustoa tai Neuvostoliitosta hankittua, käytettyydeltään osittain hyvinkin kyseenalaista kalustoa. Ilmavoimat oli siirtynyt potkurikonekalustosta suihkukoneaikakauteen, panssarijoukot käyttivät sodanaikaisen kaluston rinnalla 1940-luvun lopulla valmistettuja uudempia vaunumalleja ja kenttätykistö oli saanut runsaasti uudentyyppistä, kauaskantoisempaa sekä järeämpikaliiperista kalustoa. Moni järjestelmä varsinkin raskaamman kaluston osalta edusti eri aikakautta tai ainakin erilaista ideologiaa teknisissä ratkaisuisa, kuin mihin Jugoslaviassa oli totuttua. Siltikään vaurioita tai onnettomuuksia ei kerrota syntyneen. Joko mukana oli suunnaton määrä onnea ja sattumaa, tai sitten vuosina 1952–1953 Jugoslavian kansanarmeijan toimintaa leimasi erittäin vilkas ja huolellinen koulutusvaihe. Kolmantena ja ehkä todennäköisimpänä vaihtoehtona on, että vahingoista vaiettiin.

Koulu jalkaväen aktiiviupseereille sai uuden nimen 13. heinäkuuta 1951. Opetuslaitos jatkoi toimintaansa *Aktiiviupseereiden kouluna (Škola aktivnih oficira)* 1. helmikuuta 1952 asti. Koulu oli vuosina 1952–1953 Sarajevossa. Sen nimi muuttui 1. helmikuuta 1952 maavoimien *Sotilasakatemiaksi (Vojna akademija)*, opetus muuttui kolmivuotiseksi ja edessä oli muutto takaisin Belgradiin. Sarajevoon jäi jalkaväkiupseereiden koulutukseen tarkoitettu opetuslaitos. Samaan vaiheeseen ajoittuu maavoimien sotilasopetuslaitosten opetushenkilöstön täydennyskoulutuksen kehittäminen. Professoreiden ja upseereiden koulutusta varten vahvistettiin 1. maaliskuuta 1952 erikoiskoulutus. Koulutuksen ensimmäinen ryhmä oli tarkoitettu komentajille, toinen ryhmä professoreille ja kolmas ryhmä muille akatemian upseereille. Maavoimien Sotilasakatemian uusi opetussuunnitelma vahvistettiin 1. syyskuuta 1953. Opetussuunnitelman mukaan erikoistuminen oman aselajin asioihin tapahtui kolmannella vuosikurssilla.⁶⁰⁷

Vuodesta 1952 on katsottu alkaneen akatemian kehityksen toisen vaiheen, jonka kuluessa akatemia saavutti korkeakoulun aseman. Vuodesta 1953 lähtien akatemian koulutusta johti akatemian johtaja, joka käytti johtamisessaan apuna yleisen taktiikan osaston, tekniikan ja aseistuksen osaston, poliittis-sivistyksellisen työn osaston sekä koulutuksen organisoimisen ja suunnittelun

⁶⁰⁵ Ibid.

⁶⁰⁶ Yugoslav People's Army, s. 12–13.

⁶⁰⁷ Bjelica, s. 55, 124, 128 ja 473–474. – Jugoslaviassa nimike ”professori” ei ole sama, kuin esimerkiksi Suomessa. Sotilasopetuslaitoksissa opetushenkilöstö jakautui upseereihin (kouluttajiin), professoreihin (opettavat ja luennoivat, oman asiansa syvällisesti hallitsevat ja aihettaan tutkineet upseerit) ja (meidän näkökulmastamme) ”oikeisiin”, ”siviili-” professoreihin, joilla on tohtorikoulutus taustallaan. Upseerit antoivat esimerkiksi taktiikan, ase- ja ampumakoulutuksen, marssikoulutuksen sekä sääntöihin ja velvoitteisiin liittyvää koulutusta sekä opetusta. (Bjelica, s. 474).

osaston johtajia sekä kurssien johtajaa.⁶⁰⁸

Vuonna 1956 todettiin, että akatemian toiminnassa oli runsaasti kehittämistä ja että jotkut tehdyistä muutoksista olivat olleet epäonnistuneita. Henkilöstöresurssit olivat riittämättömät sekä opetus- että myös hallintohenkilöstön osalta. Taktiikan ja tekniikan sektoreiden lakkauttaminen havaittiin virheeksi. Edellä mainittujen seikkojen vuoksi vuonna 1959 tehtiin esitys useista uusista muutoksista. Muutokset toteutettiin vuosina 1959–1960. Akatemian apulaisjohtajan tehtävän lisäksi perustettiin apulaisjohtajan tehtävä koulutusohjelman toteuttamista varten. Kyseessä oli koulutuspäällikköä vastaava virka. Vuosina 1962–1963 nimikkeenä oli ”apulaisjohtaja operatiivista työtä varten”. Tehtävä muutettiin vuonna 1963 ”Sotilasakatemian koulutuksen apulaisjohtaja” -nimiseksi.⁶⁰⁹

Taktiikan oppituoli ja yleisen taktiikan oppituoli perustettiin uudelleen vuonna 1960. Lisäksi perustettiin tykistön, tekniikan ja pioneerioppituolit sekä atomi-, biologisen ja kemiallisen puolustuksen oppituoli. Taktiikan oppituolin johtaja johti oman ainelaitoksensa lisäksi erillisten, ilman omaa oppituolia olleiden alaoppiaineiden apulaisprofessoreita. Näitä olivat muun muassa viestitoiminnan, panssaritoiminnan ja ilmatoiminnan apulaisprofessorit. Akatemian koulutuksen apulaisjohtajan suoranaisina alaisina olivat sotahistorian, sotilastegeodesian, koulutuksen ja yleisen koulutuksen oppituolit. Akatemiassa oli lisäksi opetusosasto, joka vastasi julkaisutoiminnasta, opetussuunnitelmatyöstä sekä opetusmateriaalin valmistamisesta.⁶¹⁰

Näyttää siltä, että akatemian strategian osasto perustettiin vasta vuonna 1960 tai 1961, koska strategian aiheita käsittelevien julkaisujen tuottajana on vuodesta 1961 alkaen strategian oppituoli (*Katedra strategije*) ja tätä ennen vain Korkeampi sotilasakatemia (*Viša vojna akademija*) tai sotilastiedustelupalvelun oppituoli (*Katedra vojnoobaveštajne službe*).⁶¹¹

Koko kansan käsittävän puolustusjärjestelmän länsimaisesta näkökulmasta ehkä hämmästyttävin koulutuksellinen osa-alue oli lasten ja nuorten sotilaskasvatus. Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston 18. konferenssi kiinnitti erityistä huomiota nuorison liittämiseen yleisen kansanpuolustuksen järjestelmään ja aloitti tämän jo 1960-luvun lopulla käynnistetyn järjestelmän tehostamisen. Sotilaskasvatus, -opetus sekä -koulutus liitettiin osaksi kaikilla tasoilla tapahtuvaa opetusta ja kasvatusta, esimerkiksi poliittisen kasvatuksen, liikuntaopetuksen, kulttuuriopetuksen sekä vapaa-ajan viihdytystoimintojen yhteydessä. Peruskoulua vastaavassa alakoulussa sotilaskasvatus aloitettiin jo ensimmäisellä luokalla. Sotilasopetus käynnistyi viidennellä luokalla. Lähettiläspalvelun ja tiedustelutoiminnan perusteita opetettiin osana liikuntaopetusta 5.–7. luokilla. Salaisuuksien säilyttäminen nivottiin osaksi historian opetusta ja luokanohjaajien tapaamisia 6.–7. luokilla. Räjätysvälineistöön tutustutettiin osana tekniikan opetusta 5.–7. luokilla ja kemiallisen sodankäynnin materiaali oli osana kemian oppitunteja 8. luokalla.⁶¹²

Ammattikoulun 1. ja 2. luokalla opetettiin oppiainetta *puolustus ja suoje-*
lu. Oppiaineen tavoitteena oli tutustuttaa koululaiset yleiseen kansanpuolustukseen syvällisemmin. Opetus sisälsi aseiden käsittelyä, räjäytyskoulutusta ja suojeluvälineistön käyttöä. Lukiossa oli suoritettava 120 tunnin mittainen

⁶⁰⁸ Ibid., s. 128 ja 473.

⁶⁰⁹ Ibid., s. 132–133.

⁶¹⁰ Ibid., s. 132–133.

⁶¹¹ Momić, s. 572–573.

⁶¹² Dulić & Kostić, s. 1060.

kurssi *Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan yleisen kansanpuolustuksen perusteet*. Kurssi oli pääasiassa teoriaa ja valmisti opiskelijoita osallistumaan tulevaan työpaikkaansa liittyviin puolustustehtäviin. Ammattikoulua käymätömille järjestettiin sukupuolen mukaan jakautuva koulutus. 16-vuotiaat pojat osallistuivat edellä mainittua puolustus ja suojele -oppiainetta muistuttavaan ohjelmaan. Nuoret tytöt osallistuivat tasavaltojen alueellisen puolustuksen esikunnan järjestämään erikoisohjelmaan, joka toteutettiin yleensä osana väestön yleiskoulutusta. Nuoriso- ja opiskelijajärjestöt järjestivät lisäksi opiskelun ulkopuolisia kursseja 17–25 vuotiaille ammattikoululaisille. Lähes kolmeviikkoisen koulutuksen antajana toimi Jugoslavian kansanarmeija. Kurssi sisälsi taktisia harjoituksia ja ampumakoulutusta.⁶¹³

Ei pelkästään miesten asepalvelusta edeltävä valmistava koulutus, vaan koko kansan opetus ja sivistäminen maanpuolustukseen liittyen muistutti Neuvostoliitossa järjestettyä laajaa opetustoimintaa. Kohdejoukko oli sama, mutta koulutuksen järjestämisestä vastaava taho oli eri organisaatio. Siinä missä Jugoslavia oli päätyntyn yhteiskunnalleen muutenkin tyypilliseen tapaan hajautettuun ratkaisuun ja useisiin toimijoihin, oli Neuvostoliitto päätyntyn samoin yhteiskunnalleen ominaiseen tapaan tiukasti kontrolloituun, keskitettyyn ja keskusjohtoiseen suurorganisaatioon. Neuvostoliittolainen DOSAAF (*Dobrovolnoje obštšestvo sodejstvija armii, aviatsii i flotu*, Maa-, meri- ja ilmavoimien vapaaehtoisen tukemisen yhdistys) vastasi koko kansaan ulottuvasta sotilaskoulutuksesta.⁶¹⁴ Yhteistä oli koko kansan resurssien kanavoiminen vallankumouksen saavutusten puolustamiseen.

Edellisessä alaluvussa kuvattu asevoimien uudelleenvarustaminen länsimaisella kalustolla ei kuitenkaan heijastunut Jugoslavian asevoimien sotilaskoulutukseen syvällisemmin. MDAP-ohjelmaan liittyen 762 kansanarmeijan upseeria ja teknikkoa koulutettiin länsimaissa. Pääosa yleistason perehdytyksestä kaluston käyttöönottoon tapahtui Jugoslaviassa järjestetyissä kaksipäiväisissä opetustilaisuuksissa. Tuhansia henkilöitä osallistui maan rajojen sisällä järjestettyihin teknisiin kursseihin. Niiden opettajina toimi 48 yhdysvaltalaisista opettajaa 18 tiimiin jakaantuneena. Yhdysvalloissa annettiin ilmavoimien henkilöstölle koulutusta F-47D-kaluston, Isossa-Britanniassa Mosquitojen käyttöön. Ilmavoimista yhteensä 160 henkilöä osallistui koulutukseen Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Saksan liittotasavallassa, Ranskassa ja Hollannissa. Kaksi 20 panssarimiehen ryhmää sai opetusta Yhdysvalloissa. Muista ryhmistä mainittakoon 12 pioneeriupseeria, jotka opiskelivat Saksan liittotasavallassa lähinnä pioneerikaluston sekä dieselkoneiden korjaamista.⁶¹⁵

Edellä kuvattu länsivaltioihin tukeutunut koulutus- ja opetustoiminta liittyi kuitenkin pääosin tekniikkaan ja toimintamenetelmiin. Taktiikkaan ja operatiikkaan liittyvä opetus rajoittui vain yksittäisten keskitason sekä korkeampien upseereiden osallistumiseen Yhdysvalloissa järjestettyyn korkeampaan sotilasopetukseen. Yhdysvaltalaisesta sotataidosta ei siirtynyt teoriaa jugoslavialaiseen sotataitoon. Praktiikastakin omaksuttiin vain asejärjestelmien käytön tekniikkaa, ei taktiikkaa. Vaikka yhdysvaltalaisia taktisia ja teknisiä kenttäohjesääntöjä käännettiin, niistä käyttöönotetut toimintamenetelmät sopeutettiin silloiseen jugoslavialaiseen doktriiniin.

Sotilasmateriaalin saaminen Yhdysvalloista hankaloitui 1950-luvun lop-

⁶¹³ Ibid., s. 1060.

⁶¹⁴ Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 79 ja 92–93.

⁶¹⁵ Dimitrijević (2003), s. 191–192.

pua lähestyttäessä ja loppui kokonaan vuoteen 1965 mennessä. Vuodesta 1955 alkaen tapahtuneen Neuvostoliiton ja Jugoslavian välisen suhteen lämpenemisen seurauksena Jugoslavia onnistui hankkimaan runsaasti raskasta taisteluvälinemateriaalia, kuten lentokoneita, panssarivaunuja, tykistöä sekä aluksia ja myös tykistöraketteja. Seuraavina kahtena vuosikymmenenä pyrittiin kuitenkin etsimään keinoja päästä omavaraisuuteen tai ainakin vähentämään riippuvaisuutta neuvostomateriaalista. Osittain tähän päästiinkin, mutta kovan ja pitkään kestäneen työn tuloksena.⁶¹⁶

5.4 Jugoslavian asevoimat 1970-luvulla

ASEISTUS JA VARUSTUS

Jugoslavia oli 1970-luvun lopulla lähes omavarainen kevyiden lentokoneiden, panssarivaunujen, sukellusveneiden, tykinvetäjien ja käsiaseiden osalta. 1970-luvun alussa maa tuotti itse 82–95 prosenttia puolustusmateriaalistaan. 1980-luvun alussa omavaraisuusasteeksi arvioitiin 80 prosenttia. Lisäksi aseita vietiin muun muassa Algeriaan, Egyptiin, Sudaniin, Etiopiaan, Intiaan ja Indonesiaan.⁶¹⁷

Erityisesti Jugoslavian kansanarmeijan pääaselajin, jalkaväen kehitys oli vuodesta 1971 alkaen nopeata. Jalkaväen kokoonpanoja kehitettiin, jotta taktisten yksiköiden käyttö olisi joustavampaa. Yksiköiden kokoa pienennettiin ja muiden aselajien sekä toimialojen toiminta liitettiin kokoonpanoihin jo pataljoonatasolta alkaen. Jalkaväen operatiivis-taktista liikkuvuutta saatiin parannettua panssaroitujen miehistönkuljetusvaunujen käyttöönoton myötä. Myös tulivoima lisääntyi uusien asejärjestelmien ja varusteiden myötä. 20 millimetrin kanuunalla varustetuilla M-80A-rynnäköpanssarivaunuilla kyettiin jalkaväkiryhmät viemään aiempaa suojaisemmin entistä lähemmäs vihollisen ryhmitystä. Vaunun automaattikanuunan ansiosta jalkaväki kykeni aiempaa tehokkaampaan kohtaamistaisteluun. Panssaroiuihin pyöräajoneuvoihin, BOV-1:een ja BOV-3:een asennetuilla panssarintorjuntaohjuksilla sekä ilmatorjuntaohjuksilla kyettiin tukemaan ja suojaamaan jalkaväen taistelua.⁶¹⁸

Vuosina 1975–1980 pyrittiin lisäämään erityisesti rynnäkökivääreiden sekä kevyiden kranaatinheittimien määriä ja saamaan ne kaikkien jalkaväkijoukkojen käyttöön. Osa perustettavista Jugoslavian kansanarmeijan reserviyksiköistä oli aiemmin varustettu puoliautomaattikivääreillä tai vanhemmilla pulttilukkukivääreillä. Panssarintorjuntayksiköt saivat uusia panssarintorjuntatykkeitä, tehokkaampia ampumarvikkeitä, sinkoja, kolmannen (todellisuudessa toisen) sukupolven panssarintorjuntaohjuksia ja laseretäisyysmittareita. Jugoslavalaisen panssarintorjuntajärjestelmän rungon muodostivat panssaroiuihin ajoneuvoihin asennetut ja kannettavat ohjukset sekä kevyet ilmatorjuntatykit.⁶¹⁹

Jugoslavian puolustuksellinen strategia antoi maan aseiteollisuudelle teh-

⁶¹⁶ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 46; Nurmi, s. 160; Copper ja Papp, s. 22; Yugoslavia – a Country Study. Federal Research Division, Library of Congress, USA, <<<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14932.html>>> (viitattu 5.9.2011).

⁶¹⁷ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 251 ja 256; Nurmi, s. 160; Copper ja Papp, s. 22.

⁶¹⁸ Vego (1980), s. 20; Former Yugoslavia Handbook. DOD-2600-6408-93, U S Department of Defense 1993, s. 7–30.

⁶¹⁹ Vego (1980), s. 20.

tävän tuottaa kevyttä aseistusta jalkaväelle ja partisaaneille. Monimutkaisia, raskaita aseita ei haluttu ryhtyä tuottamaan ja näin kilpailemaan suurvaltojen kanssa. Etusijalle nousi panssarintorjunta- ja ilmatorjunta-aseiden valmistaminen. Pääosa ilmatorjunta-aseista oli Jugoslaviassa valmistettuja mutta Neuvostoliitossa suunniteltuja. Kolmiputkinen, 20 millimetrin M-55-ilmatorjuntatykki oli täysin kotimaista tuotantoa. Jugoslaviassa valmistettiin lisäksi useita kranaatinheitinmalleja. Panssarintorjunta-aseina olivat muun muassa 82-millimetriset M-60-singot. Ase oli sekä suunniteltu että valmistettu Jugoslaviassa. Maa oli hankkinut 1970-luvun puolella neuvostoliittolaisia AT-1 Snapper (2K15/2M2) -panssarintorjuntaohjuksia ja myöhemmin AT-3A Sagger (9K11, ”Maljutka”) -panssarintorjuntaohjuksia, joita ryhdyttiin valmistamaan lisenssillä myös Jugoslaviassa. Myös SA-2 (S-75 Dvina) -ilmatorjuntaohjuksia oli hankittu 1970-luvulla.⁶²⁰

Jugoslavian asevoimien kalusto oli 1980-luvun alussa, mutta vielä vuosikymmenen loppupuolellakin kirjava sekoitus uutta ja vanhaa, omaa, neuvostoliittolaista sekä länsimaista materiaalia. Valmiusvarastoissa oli vielä runsaasti saksalaistakin sotasaalismateriaalia. Parhaimpina pidettyjä saksalaisia asemalleja oli ryhdytty itsekin valmistamaan. Kotimaisen taisteluvälinemateriaalin määrä lisääntyi koko ajan. Kokonaisuus ei ollut kuitenkaan logistisesti paras mahdollinen. Taistelupanssarivaunut olivat pääosin neuvostoliittolaismallia T-55 ja vuosikymmenen lopulla Jugoslaviassa lisenssivalmistettua T-72:n versiota M-84, joskin alueellisen puolustuksen varastoista löytyi vielä toisen maailmansodan aikaisia neuvostoliittolaisia T-34-85- (250 kappaletta) ja yhdysvaltalaisia M-47- (60 kappaletta) ja M-4-panssarivaunuja (400 kappaletta). Pääosa raskaasta ja modernista kalustosta oli kuitenkin neuvostoliittolaista. Vuosikymmenen alun tilannetta (530 kappaletta T-54- ja T-55-panssarivaunuja ja 60 kappaletta T-62-panssarivaunuja) pidettiin kestävämmänä kaluston vanhentuneisuuden vuoksi, mutta M-84-panssarivaunun tuotannon nopea käynnistyminen ratkaisi ongelman. Vaunukaluston lukumäärä jo ennen uusimman tyypin saamista käyttöön oli kuitenkin merkittävä. On esitetty, että eri-ikäisiä taistelupanssarivaunuja olisi vuonna 1982 ollut yhteensä 2 150 vaunua.⁶²¹ Jugoslavian kansanarmeijan panssarijoukkojen vahvuus oli eräs Euroopan suurimmista.

Tiedustelu-panssariajoneuvoina oli yhdysvaltalaisia M-3- ja M-8-, neuvostoliittolaisia BRDM-2- ja jugoslavalaisia M-86-malleja. Osa mekanisoiduista yhtymistä oli 1980-luvun alussa varustettu neuvostoliittolaisten BTR-40BD/BRDM-2-panssaritiedusteluajoneuvojen lisäksi neuvostoliittolaisilla BTR-50PU-esikuntavaunuilla sekä BTR-60- ja BTR-152-kuljetuspanssarivaunuilla. Mekanisoiduilla yhtymillä ja jalkaväkiyhtymillä oli 300 kotimaista BVP M-60A -kuljetuspanssarivaunua ja uudempia BVP M-80 -vaunun eri versioita (M-980, M-80A ja M-80AK) noin 200. Aktiivikistöön kuului 105, 122, 152 ja 155 millimetrin kanuunoita sekä haupitseja. 1950-luvulla yhdysvaltalaiskalustoa käytäneitä raskaampia ja pidemmän kantaman tulyksiköitä alettiin varustaa neu-

⁶²⁰ Windhausen, s. 255; Copper ja Papp, s. 22; Former Yugoslavia Handbook, s. 7–50, 7–22, 7–28 ja 7–58.

⁶²¹ Brown, Michael: Yugoslavia`s Armed Forces – Order of Battle. Jane`s Intelligence Review August 1991, s. 367; Bebler (1993), s. 41; Vego (1980), s. 23–25; Vego, Milan, Dr.: The New Yugoslav Defence Industry – Part 2. Jane`s Intelligence Review nro 12 1993, s. 541–542; Windhausen, s. 257; Valta Raija ja Karjalainen Erkki: Titon perintö ja perilliset. Tammi, Helsinki 1980, s. 99; Harris, Paul: Der Krieg der Anderen – Ein Bericht von der Balkanfront. BARETT Verlag, Düsseldorf 1993, s. 56; Former Yugoslavia Handbook, s. 7–1, 7–3, 7–4 ja 7–5.

vostoliittolaisilla kanuunoilla ja haupitseilla. Raketinheittimistöön kuului 128 ja 220 millimetrin moniputkiraketinheittäjiä. Tykistöroketteina maavoimilla oli 40 kappaletta neuvostoliittolaisia Frog-7-tykistöroketteja (9K52, 9P113M Luna-M).⁶²² Myös kansanarmeijan tykistö kuului Euroopan voimakkaimpiin.

Vuosikymmenen alussa panssarintorjunnan ytimen muodostivat AT-1 Snapper- (2K15/2M2) ja AT-3A Sagger -ohjukset (9K11, ”Maljutka”), 100 millimetrin T-12 (2A19) -panssarintorjuntatykit sekä 100 millimetrin SU-100SP-, 57 millimetrin ASU-57SP- ja 85 millimetrin ASU-85SP-rynnäkkötykit. 1980-luvun lopulle saavuttaessa panssarintorjunta-aseistuksena oli muun muassa panssariajoneuvoihin (M-83, BOV-1) asennettuja AT-3A- ja AT-4 Fagot -panssarintorjuntaohjuksia (9K111). Maavoimat tavoitteli neljännen – länsimaisen luokituksen mukaan kolmannen – sukupolven ”ammu ja unohda”-panssarintorjuntaohjusten saamista käyttöön. Niitä pidettiin ehdottomana edellytyksenä ylivoimaisen panssaroidun vihollisen torjumiselle. Yhdysvalloista aiemmin saadut 76 millimetrin M-18 Hellcat- ja 90 millimetrin M-36B2 Jackson -rynnäkkötykit, yhteensä 300 kappaletta, oli siirretty 1980-luvulle saavuttaessa valmiusvarastoihin tai romutettu. Panssarintorjunnan osalta oli päästy siihen, että puolustuksessa sekä lähi-, keski- että kaukotorjuntaa varten oli saatu kattava valikoima ajanmukaisia panssarintorjunta-aseita. Kannettavat uusimmat sinko- sekä ohjusaseet ja kehittyneemmät panssarimiinat mahdollistivat hyökkäyksessä panssarintorjuntakykyisten osastojen soluttamisen vihollisen selustaan.⁶²³ Tällä kyvyllä oli merkitystä erityisesti alueellisen puolustuksen joukkojen sekä partisaaniryksiköiden taktiikan kannalta.

Kalusto jakautui joukkojen välillä siten, että asevoimien operatiivisella osalla, kansanarmeijalla, oli ensilinjan kalusto ja virallisista tavoitteista huolimatta alueellisen puolustuksen joukoilla vanhentunut materiaali sekä moderneimmasta kalustosta se, mitä kansanarmeijalta jäi yli. Koko asevoimien kokonaisuutta ajatellen oli taloudellisesti epätarkoituksenmukaista, että valmiusvarastoissa säilytettiin suhteellisen vanhaa tai jopa täysin vanhentunutta kalustoa. Vanhentuneen kaluston varastointi ja ylläpito oli jo muutenkin kallista. Taloudellista rasitetta lisäsi vielä se, että vanhempaa materiaalia oli varastoituna valtavia määriä.⁶²⁴ Ikääntyneen kaluston varastointi oli kuitenkin ymmärrettävä ratkaisu, kun ottaa huomioon kansan vapautussodan kokemukset. Mikäli operatiivinen armeija tuhoutuisi tai antautuisi, ei vastarinnan jatkaminen saanut vaarantua sen vuoksi, että aseistus puuttuu. Mikään ase ei ollut liian vanha aseellisessa kamppailussa käytettäväksi.

Asevoimien kehitystä hidastivat useat työlääät ja kalliit organisaatiomuutokset, joita vuosikymmenien kuluessa oli pantu toimeen. Etenkään maavoimien kehitystä ei pidetty toivotunlaisena, koska rajallisia resursseja oli kohdennettu laadun sijasta määrään. Laatu saatiin nostettua ensisijaiseksi prioriteetiksi vasta 1970-luvun aikana toteutetuilla maavoimien kahdella viisivuotiskaudella. Maavoimien vahvuutta laskettiin, henkilöstön koulutusta tehostettiin, kehittyneempää tekniikkaa hankittiin, vaikkakin vähemmän, ja erityisesti panos-

⁶²² Brown, s. 367; Bebler (1993), s. 41; Vego (1980), s. 23–25; Vego (1993), s. 541–542; Former Yugoslavia Handbook, s. 7–6, 7–7, 7–8, 7–9, 7–10, 7–11 ja 7–47 ; Windhausen, s. 257; Valta & Karjalainen, s. 99; Harris, s. 56.

⁶²³ Brown, s. 367; Bebler (1993), s. 41; Vego (1980), s. 23–25; Vego (1993), s. 541–542; Former Yugoslavia Handbook, s. 7–27, 7–29 ja 7–30 ; Windhausen, s. 257; Valta & Karjalainen, s. 99; Harris, s. 56; Rutanen, s. 44.

⁶²⁴ Nativi, Andrea: The Yugoslav Tragedy. Military Technology 12 1991, s. 94; Bebler (1993), s. 41.

tettiin panssarintorjuntaan, ilmatorjuntaan sekä maahanlaskun torjuntaan.⁶²⁵

Meri- ja ilmavoimien kaluston sekä suorituskyvyn kehittämisessä oli joko tukeuduttava hankintoihin ulkomailta tai kahdenväliseen yhteistyöhön. Merivoimien kalustosta mainittakoon neuvostoliittolaisen Koni-luokan fregatit Split ja Kotor. Ilmavoimien parhain kalusto koostui lähinnä Mig-21- ja MiG-29-hävittäjäpommittajista. Orao-1-, Galeb-, Super Galeb- ja Jastreb-suihkukoneet soveltuivat hyvin jatkokoulutukseen ja rajoitetusti rynnäköintiin. Romanian kanssa yhteistyönä toteutettu Orao-projekti ei tosin sujunut odotetulla tavalla. Koneiden määrä jäi pieneksi kustannusten kasvettua merkittävästi. Helikopterimalleihin kuuluivat Gazelle (ranskalaismallin lisenssivalmistus) sekä neuvostoliittolaiset Mi-14, Ka-25 ja Ka-28.⁶²⁶

Monista lähteistä hankittuja aseita pidettiin asevoimien suurimpana yksittäisenä heikkoutena. Jugoslavian kansanarmeijan johdossa esiintyi vastustusta modernien taisteluvälineiden käyttöönottoa kohtaan, eikä maavoimien kalustohankintoja kyetty suunnittelemaan systemaattisesti. Kansanarmeija ei myöskään rojhennut luopua edes täysin vanhentuneesta, huonokuntoisesta ja käyttökelvottomasta kalustostaan. Poikkeusolojen varaosatäydennyksistä odotettiin keskeistä ja kriittistä ongelmaa. Standardisointi, tai oikeammin sen puute, oli ongelma jo rauhankin aikana.⁶²⁷

Vaikka Neuvostoliitto oli maiden välien kohennuttua myynyt suuriakin määriä asejärjestelmiä Jugoslavialle, ei riippuvuutta yksittäisestä maasta tai puolustusliitosta pidetty hyvänä. Riippuvuutta pidettiin korkeimpana muihin eurooppalaisiin sitoutumattomiin maihin verrattuna. Toisaalta Jugoslavia oli saanut hankittua moderneimpia asejärjestelmiä käyttöönsä jopa ennen Varsovan liiton maita. Varaosien saanti Neuvostoliitosta oli kuitenkin jälleen osoittautunut epäsäännölliseksi. Kotimaisen tuotannon kehittämistä pidettiin ratkaisuna, ja sitä onnistuttiinkin parantamaan koko 1980-luvun ajan. Toinen tapa välttää riippuvuutta vain yhdestä lähteestä oli pyrkiä leventämään sotilasmateriaalin hankintoja. Kuitenkin vain osa yhteydenotoista Ruotsiin, Italiaan, Sveitsiin, Ranskaan ja Isoon-Britanniaan johti konkreettisiin hankintoihin. Materiaalilähteiden lisääntyminen ei toisaalta vähentänyt logistisia haasteita.⁶²⁸

Jugoslavian liittotasavallan aseiteollisuus oli varsin kehittyntä. Kotimaassa kyettiin valmistamaan muun muassa kiväärikaliiperisia aseita, taistelupanssarivaunuja, miehistönkuljetusajoneuvoja, maastoajoneuvoja, kenttätykkeitä, raketinheittämiä, kranaatinheittämiä, panssarintorjuntatykkeitä, panssarintorjuntaohjuksia, rynnäkkökoneita ja helikoptereita.⁶²⁹ 1980-luvun lopulla materiaaliset rajoitteet liittyivät enää lähinnä ilma- ja merivoimien sotataidon kehittämiseen.

Sotateollisuus ei perustunut ainoastaan niihin tuotantolaitoksiin, jotka keskittyivät jo rauhan valmistamaan taisteluvälineitä ja ampumatarvikkeita. Jokaisella tehtaalla oli velvollisuus ylläpitää suunnitelmia ja korkeata valmiutta sotatuotantoon siirtymiseksi. Kullekin laitokselle oli määrätty sotavarusteartikkelit, joita niiden tuli sota-aikana valmistaa. Tuotannon vaatimien

⁶²⁵ Vego (1980), s. 25.

⁶²⁶ Bebler (1993), s. 41; Brown, s. 366 ja 370; Sharpe, Michael: Attack and Interceptor Jets, Singapore 1999, s. 253–256; Former Yugoslavia Handbook, s. 7–80, 7–81, 7–82, 7–83, 7–84, 7–85, 7–86, 7–96 ja 7–97.

⁶²⁷ Bebler (1993), s. 41; Vego (1980), s. 26.

⁶²⁸ Bebler (1993), s. 41; Vego (1980), s. 26; Batović, s. 17.

⁶²⁹ Vego (1993), s. 541–542; Patrick (1994b), s. 25.

työvälineiden sekä koneiden tuli olla valmiina. Tuotantolaitoksien tuli myös valmistautua suojelemaan aseellisesti henkilöstöään ja tuotantovälineitään sekä jatkamaan taistelua osana alueellista puolustusta. Merkittävänä vastuu-
na oli myös oman henkilöstön kouluttaminen kaikkiin sitä koskeviin sodan aikaisiin tehtäviin.⁶³⁰

ASEVOIMAT JA ETNISEN TAUSTAN MERKITYS

Kuten kolmannessa luvussa kuvattiin, Jugoslavian yhtenäisenä pidettyä yhteiskuntaa ravistelivat 1970-luvun alussa separatistisiksi tulkitut pyrkimykset. Osaltaan näiden ilmiöiden vastapainoksi säädettiin neljännessä luvussa kuvattu vuoden 1974 perustuslaki. Jugoslavialaisen yhteiskunnan ilmiöitä kuvattaessa ei voi välttyä käsittelemästä myöskään etnisiä kysymyksiä. Vaikkei kyse olekaan varsinaisesta jugoslavialaisen sotataidon kehittymisen ytimeistä, on syytä lyhyesti kuvata asevoimien kantahenkilökunnan etnistä koostumusta 1970-luvulla. Tuolloin oli kuljettu loppuun kansan vapautussodan hengestä kummunnut yhtenäisyyden tie. Kroatian kevään separatismi oli vielä tuoreessa muistissa ja maan talousahdinko oli jo yleisesti tiedossa.

Serbien osuus kansanarmeijan upseeristosta 1970-luvun puolessavälissä oli 60–70 prosenttia. Kenraalikunnasta serbejä oli 46 prosenttia. Samaan aikaan serbien osuus väestöstä yleensä oli 39,7 prosenttia. Kroaatteja upseeristosta oli 14, kenraalikunnasta 19 ja väestöstä yleensä 22 prosenttia. Kroatian kriisin seurauksena upseeriston etnistä rakennetta pyrittiin tietoisesti tasamaan. Vähemmistöosuuksista luopuminen olisi vähentänyt samalla syytöksiä eriarvoisesta kohtelusta. Tätä tosin vaikeutti se, että varsinkin Sloveniassa ja Kroatiassa muita tasavaltoja edistyneempi ja menestyvämpi talous tarjosi houkuttelevampia uravaihtoehtoja sotilaselämän rinnalle. Rekrytointia pyrittiin tehostamaan tarjoamalla korvaavaa ja nopeutettua koulutusta kanta-aliupseeristolle sekä kaksivuotisia korkeakoulutasoisia sotakouluja. Myös ylennyspolitiikalla pyrittiin vaikuttamaan tilanteeseen. Näkyvimmat kampanjat kohdistuivat Sloveniaan, lähes kaikki sloveenit pääsivät palvelemaan kotitasavaltaan sijoitettuihin joukko-osastoihin. Vuoteen 1974 mennessä oli kuitenkin saavutettu kaikissa upseerikouluissa sekä reservijoukkojen yksiköiden upseeristossa riittävä taso kaikkien kansallisuuksien edustajista.⁶³¹ Kestäisi kuitenkin pitkään, ennen kuin saman tilanteeseen yllettäisiin asevoimien joukko-osastoissa. Edellä kuvattu tilanne saa vahvistusta sotataidon alan julkaisujen bibliografiasta vuosilta 1947–1991. Tutkimuksien, julkaisujen ja opetusmateriaalin laatijoiden sukunimet heijastelevat edellä kuvattua käsitystä asevoimien etnisestä koostumuksesta.

Upseeriston sosiaalista asemaa pyrittiin kehittämään 1970-luvulla parantamalla työsuhteturvaa, lisäämällä asuntojen määrää, järjestämällä omaisille parempia työmahdollisuuksia, nostamalla palkkoja sekä lisäämällä sotakoulujen opetussuunnitelmiin siviilityöelämään siirtymistä helpottavia opintoja. Sotilaseläkejärjestelmään lisättiin uusi osa turvaamaan vastentahtoisesti ennen säädettyä aikaa eläkkeelle siirrettyjä. Muille kuin serbiupseereille luotiin aikaistettujen ylennysten järjestelmä ja tätä kautta annettiin paremmat mahdollisuudet edetä upseerien ylempiin tehtäviin. Kenraalikunnan alaikärajaa

⁶³⁰ Dulić ja Kostić, s. 1062; Edvin Sukićin haastattelu 6.11.1999.

⁶³¹ Adelman, s. 93–94; Zametica, s. 41; Rutanen, s. 41.

laskettiin ja poistettiin aiempi vaatimus osallistumisesta partisaanisotaan. Kanta-aliupseeri -nimike muutettiin nuoremaksi upseeriksi, ja tähän joukkoon kuuluville annettiin mahdollisuus lisäkoulutukseen sekä etenemiseen ylennysten kautta aina everstiluutnantin arvoon saakka. Uudella lailla tehtiin lisäksi mahdolliseksi siirtää ammattitaitoisten miehistöön kuuluvien ja reservinupseerien kotiutumista sekä jatkaa heidän palvelustaan värvättyinä sotilaina.⁶³²

KOULUTUS JA TUTKIMUS

Maavoimien sotilasakatemiaan taktiikan oppituolin opetukseen kuului useita alaoppiaineita. Vuonna 1965 niitä olivat yleinen taktiikka, panssaritaktiikka, tykistötaktiikka, pioneiritaktiikka, viestitaktiikka sekä atomi-, kemiallisen ja biologisen puolustuksen taktiikka, ilmataktiikka, meritaktiikka sekä selustan tuen taktiikka. Taktiikan ja edellä mainittujen alaoppiaineiden opetuksesta vastasivat vuodesta 1966 alkaen taktiikan oppituolin organisaatioon kuuluvat opettajaryhmät. Näitä olivat yleisen taktiikan, pioneeriteknisten asioiden, tykistötaktiikan, ilmatorjunnan, panssarijoukkojen, viestitoiminnan sekä atomi-, kemiallisen ja biologisen puolustuksen, pioneiritaktiikan sekä lääkintähuollon opettajaryhmät. Organisaatioon kuului lisäksi ”kabinetti”.⁶³³

Yleisen koulutuksen osaston alaisuudessa opetettiin sotahistoriaa, sotilasmaantiedettä, huoltoa ja ajoneuvojen kunnossapitoa, topografiaa ja ballistiikkaa sekä annettiin fyysistä koulutusta.⁶³⁴ Sotahistorian sijoittuminen edellä mainittujen joukkoon kiinnittää huomiota, koska sen tärkeyttä sotataidon kehittämisenä oli korostettu lähes heti kansan vapautussodan päätyttyä.

Vuotta 1966 pidetään Jugoslavian maavoimien sotilasakatemiaan kehityksen kolmannen ja tärkeimmän vaiheen alkuketkenä. Tässä yhteydessä akatemian nimi muuttui Sotilasakatemiasta Maavoimien sotilasakatemiaksi (*Vojne akademije Kopnene vojske*). Vasta vuodesta 1966 alkaen katsottiin sotilasopetuslaitosten, erityisesti Sotilasakatemiaan, alkaneen kehittyä todellisiksi korkeammiksi tieteellisiksi instituutioiksi. Aiemmin mainittujen muutosten lisäksi kyseisenä vuotena aloitettiin upseerikoulutuksen rytmityksessä uusi vaihe, jossa kolmannen vuoden opinnot toteutettiin aselajikouluissa. Alkuvaiheessa aselajikouluja oli jalkaväellä, tykistöllä, ilmatorjunnalla, pioneereilla ja geodesialla.⁶³⁵

Sotatieteellinen tutkimus kohdistui:

- sotataitoon (-taitoihin)
- aseelliseen kamppailuun
- strategiaan
- operaatioihin
- taktiikkaan
- sotilasorganisaatioihin
- johtamiseen
- sotatekniikan kehitykseen
- lääketieteeseen ja biologiaan sekä

⁶³² Adelman, s. 94.

⁶³³ Bjelica, s. 135 ja 234.

⁶³⁴ Ibid., s. 135.

⁶³⁵ Ibid., s. 213 ja 474.

– sotatalouteen.⁶³⁶

On merkille pantavaa, että pääosa sotatieteellisestä tutkimuksesta kohdistui joko suoraan sotataitoon tai siihen vaikuttaviin muutostekijöihin.

Kaikilla puolustushaaroilla ja monilla toimialoilla oli erityiset instituutit sekä tutkimusorganisaatiot, mutta korkeammille sotilasopetuslaitoksille, esikunnille ja hallintoelimille oli annettu erityinen tehtävä tieteen kehittämisessä. Erityisesti aseellisen kamppailun kannalta oleellisten alueiden tutkiminen oli niiden tehtävänä. Esimerkiksi sotatekniikan alueella kaikilla kolmella puolustushaaralla oli omat tekniset instituuttinsa. Tutkimukseen ja kokeiluun keskittyneet sotateollisuuden keskuksat ja toisaalta yliopistojen sekä suurten yksittäisten tehtaiden tieteelliset tutkimusinstituutit nähtiin yhtä tärkeiksi.⁶³⁷

Jugoslaviassa kannustettiin myös sotilasalaa käsittelevien julkaisujen kirjoittamista asevoimien kasvaneiden tarpeiden vuoksi. Kirjoja kerrottiin kirjoitetun lähes kaikilta sotatieteen alueilta. Julkaisutoimintaa harjoittivat varsinaisten kustantamojen lisäksi muun muassa useat esikunnat, osastot, virastot, koulut ja alueellisen puolustuksen esikunnat.⁶³⁸

Edelleenkin toimiva Sotahistoriallinen instituutti tutki, opiskeli ja laati tieteellisesti Jugoslavian kaikkien kansojen sotahistoriaa. Instituutin suurin saavutus oli 160-osainen julkaisusarja kansan vapautussotaa koskevista dokumenteista. Kokoelmassa on yhteensä yli 30 000 asiakirjaa. Tämän lisäksi instituutti oli tutkinut kansan vapautussodan strategis-operatiivisia kokemuksia sekä julkaissut lukuisia yksittäisiä tai moniosaisia monografioita. Tärkeimmät näistä olivat kaksiosainen *Jugoslavian kansan vapautussota 1941–1945*, *Jugoslavian vapauttamisen viimeiset operaatiot 1944–1945*, *Jugoslavian kansan vapautuskamppailun kronologia*, *Belgradin operaatio*, *Työläisprikaatien hyökkäykset kesällä 1942*, *Hyökkäykset Dalmatian vapauttamiseksi* ja *Bihacin operaatio marraskuussa 1942*.⁶³⁹

Maavoimien sotilasakatemian ainelaitosrakenne perustui 1970-luvulla edelleenkin oppiainekohtaisiin oppituuoihin. Vuodesta 1975 alkaen akatemiassa oli taktiikan, yhteiskunnallis-poliittisen tieteen, ase- ja ampumakoulutuksen, ballistiikan, elektroniikan, ajoneuvojen käytön ja huollon, geodesian ja fyysisen koulutuksen oppituuolit sekä matemaattis-luonnontieteellinen oppituuoli.⁶⁴⁰

Sotilasakatemian alaisuudessa tapahtunut tieteellinen jatkokoulutus alkoi vuonna 1976.⁶⁴¹ Tito oli itseoikeutettuna ensimmäinen sotatieteen tohtori. Vaikka sotataitoa koskevia väitöskirjoja alkoi ilmestyä vasta vuoden 1976 jälkeen, ei pidä väheksyä aiempaakaan tieteellistä tutkimusta. Useat sadat diplomityöt ja maisterin opinnäytetyöt olivat mukana luomassa jugoslavalaisen sotataidon perusteita.

Materiaalis-teknisten tekijöiden suhteen Jugoslavia ei koskaan todellisuudessa saavuttanut täydellistä omavaraisuutta. Kivääricaliiperiset ja muut kevyet aseet kyettiin tuottamaan, mutta esimerkiksi tykistöjärjestelmän ja panssariaselajin suhteen ei yksin olisi päästy tavoiteltuun lopputulokseen. Lopullinen johtopäätös maavoimien taisteluvälineiden laadun ja määrän kehittymisen merkityksestä sotataidon kehittymiselle on kahtiajakoinen. Jugoslavian sotataitoa sekä puolustusdoktriinia koskeva julkinen retoriikka ja myös

⁶³⁶ Seferović, s. 88.

⁶³⁷ Ibid., s. 89.

⁶³⁸ Ibid., s. 90.

⁶³⁹ Ibid., s. 90–91.

⁶⁴⁰ Bjelica, s. 474–475.

⁶⁴¹ Ibid., s. 213.

kaikkiin dokumentteihin kirjattu tieto kertoo, että maa arvioi tavanomaiseen asevoimaan perustuvan puolustautumisen olleen mahdotonta rajallisten resurssien vuoksi ja yleisen kansanpuolustuksen olleen ainoa vaihtoehto. Yleisen kansanpuolustuksen ja alueellisen puolustuksen joukkojen sekä taktiikan kehittämisen ohella varustettiin tavanomaista armeijaa, ja lopputulos 1980-luvun lopulla oli hieman paradoksaalinen. Jugoslavian maavoimat oli jalkaväen, panssarivaunujen ja tykistön osalta sekä henkilöstöä koskien että kaluston suhteen Euroopan voimakkaimpiin armeijoihin voimiin kuuluva.

Lentokone- ja helikopterikaluston suhteen oma suunnittelukyky sekä tuotantokapasiteetti riittivät alkeis- ja jatkokoulutukseen liittyvän sekä maavoimien lähitulitukeen soveltuvan kaluston tuottamiseen, mutta hävittäjäkaluston ja raskaamman rynnäkkökaluston suhteen tarvittiin tukea tai vähintään yhteistyötä. Merivoimien osalta ongelma ei ollut yhtä merkittävä, mutta senkin osalta oman tuotannon ohessa hankittiin maan ulkopuolelta runsaasti muun muassa ohjusvenettä.

Jugoslavia rakensi nopeasti sodan jälkeen korkeatasoisen sotilaskoulutusjärjestelmän. Sotakouluilla oli suuri merkitys myös asevoimien henkilöstön perussivistyksen nostajana. Maan korkeampien sotilasakatemioiden tieteellinen tutkimus oli korkeatasoista ja julkaisutoiminta erittäin laajaa. Sotataittoa käsittelevien tutkimusten, selvitysten, ohjesääntöjen ja käsikirjojen määrä on valtava. Lähtökohdat sotataidon teoreettiseen opiskeluun ja kehittämiseen olivat erinomaiset.

6 SOTILAALLISET TEKIJÄT

Sotataidon merkityksestä ja arvostuksesta ei Jugoslaviassa ollut epäselvyyttä. Marxilais-leniniläinen sotateoria ja sen mukainen kumouksellisen sodan sovellus olivat mahdollistaneet vallankumouksen sekä tuoneet maalle itsenäisyyden. Jugoslavian asevoimissa vallinneen käsityksen mukaan sotataidon teoria ja käytäntö oli eräs tärkeimmistä tieteenhaaroista. Maassa tehty sotataidon tutkimus oli omaksunut sotataidon kolmijaon strategiaan, operatiikkaan ja taktiikkaan. Kunkin osa-alueen perusluonne oli määritetty. Sotataidon teoria ja metodologia oli niin ikään kuvattu.⁶⁴² Sotatieteen ja sotataidon käsitteiden määrittely ei kuitenkaan ollut täysin ongelmaton prosessi. Vakiintuneeseen terminologiaan päästiin vasta 1970-luvun alussa. Vaikka pääosa sotataidon käsitteistä oli ollut lähes sellaisenaan käytössä jo 1940–1960-luvuilla, oli erityisesti strategisen ja operatiivisen tason käsitteistössä esiintynyt häilyvyyttä.

Strategia, operatiikka ja taktiikka sisälsivät laajan kirjon sotilaallisen voiman käyttöön liittyviä, muun muassa joukkojen organisaatioita sekä joukkojen hallinnointia sekä komentamista koskeneita tekijöitä. Jugoslaviassa olikin päädytty käyttämään termiä *sotilaalliset tekijät (faktorit) ja prosessit*. Näitä kuvataan tässä luvussa vielä tarkemmin. Sotilaallisiin tekijöihin sisältyi myös sotilaallinen uhka, joka ulottui kaikkiin kolmeen sotataidon tasoon, mutta sen kehittyminen on kuvattu sotataidon kokonaisuuden loogiseksi esittämiseksi jo aiemmin kolmannessa luvussa.

Johdannossa esitetyn kuvan mukaisesti sotilaalliset tekijät olivat keskeisessä roolissa mutta kaikki tekijät vaikuttivat toisiinsa, eniten juuri sotilaalli-

⁶⁴² Ljubičić (1981), s. 265; Seferović (1977), s. 89.

siin tekijöihin. Näkökulmasta riippuen kunkin faktorin merkitystä on mahdollista korostaa. Materiaalis-tekniisten tekijöiden merkitys on suuri etenkin sen vuoksi, että taisteluvälineiden korkea taso ja määrä mahdollistavat sotataidon käytännön, *praktikan*, kuten jugoslavialaiset asian ilmaisivat. Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun mukaan ihminen oli kuitenkin koko aseellisen kamppailun tärkein ja ratkaisevin tekijä. Sen vuoksi edellä mainituista tekijöistä tärkeimmäksi nousevat sotilaalliset tekijät ja etenkin operatiikka sekä taktiikka. Strategisella tasolla monien yhteiskunnallis-poliittisten ja materiaalis-tekniisten tekijöiden vaikutus korostuu, mutta varsinkin operatiikan ja taktiikan takana oli ihminen sekä hänen sotataidollinen ajattelunsa. Operatiikan sekä taktiikan merkitys selittyy myös sillä, että aseellista kamppailua pidettiin Jugoslaviassa kuitenkin tärkeimpänä ja ensisijaisena vastarinnan muotona.

Jugoslavian sotataidon keskeisellä teoreettisella osalla on monta nimeä, joita jugoslavialaiset itsekin käyttivät varsin vaihtelevasti. Konsepti, strategia ja doktriini esiintyvät usein rinnakkain. Tutkittavan aikakauden alussa niiden keskinäistä hierarkiaa, saattikka yksityiskohtaista sisältöä ei ollut vielä edes määritetty. Kokonaisuuden hahmottamisen haasteellisuutta lisää myös se, että tutkimusperiodin puolesta välistä lähtien strategia ja doktriini on jaettavissa vielä yleisen kansanpuolustuksen sekä aseellisen kamppailun strategiaan ja doktriiniin.

Tarkempi perehtyminen osoittaa, että konseptilla, strategialla ja doktriinilla oli omat eriytyneet tehtävänsä. Ne olivat kuitenkin niin läheisesti sidoksissa toisiinsa, että tietyt teemat, tärkeinä pidetyt asiat ja painotukset toistuivat niissä lähes sellaisinaan. Katsauksen luomisessa näihin kolmeen strategisen tason kokonaisuuteen ei toistolta voi välttyä. Pällekkäisyyksien poisjättäminen ja vain viittaaminen esimerkiksi konseptin yhteydessä mainittuihin piirteisiin ei tekisi oikeutta esimerkiksi yleisen kansanpuolustuksen strategialle, jonka kuvaus jäisi vajaaksi.

Sotataitoon kuuluvia osia, jotka tosin sisältyivät osittain aiemmin käsiteltyihin yhteiskunnallisiin sekä materiaalis-tekniisiin tekijöihin, olivat muun muassa taisteluvalmius, liikekannallepanovalmius, yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen aseeton vastarinta, aseellisen kamppailun operatiivinen ja taktinen taso, materiaallinen ja tekninen varustaminen, sotatalouden valmistelujen organisointi sekä yhteiskunnalliset palvelut poikkeusoloissa⁶⁴³. Mainitut osa-alueet laajentavat sotataidon merkittävästi laajemmaksi kokonaisuudeksi, kuin mitä se esimerkiksi Suomessa mielletään.

6.1 Konsepti

KUMOUKSELLISEN TAISTELUN KONSEPTISTA YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN KONSEPTIIN

Termi konsepti oli Jugoslaviassa käytössä kansan vapautussodasta lähtien. Sodasta kertova tutkimuskirjallisuus käyttää käsitettä kuitenkin usein samassa yhteydessä kuin termiä strategia. Kuten toisessa luvussa jo laajemmin esitettiin, kansan vapautussodan alussa 4. heinäkuuta 1941 oli vahvistettu *kumouksellisen taistelun konsepti*. Konseptin mukaan sissisotaa varten perustettiin osastoja koko maan alueella, mutta ei tyydyttäisi pelkkiin sabotaaseihin

⁶⁴³ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 23.

ja väijytyksiin, vaan siirryttäisiin heti sissitoiminnan kautta yleiseen kansan-
nousuun ympäri maata ja aloitettaisiin laajamittainen sissi- eli partisaanisota.⁶⁴⁴ Konseptia noudatettiin johdonmukaisesti, kumouksellisen sodan teoriaa sovellettiin luovasti, pitkällistä sotaa käytiin sitkeästi ja tavanomaisen armeijan rintamasodankäyntimäiseen toimintaan sekä lopulta sodan päättäneisiin ratkaiseviin viimeistelyoperaatioihin siirryttiin joustavasti. Jugoslavalainen kumouksellisen sodan konsepti oli Titon ja asevoimien ylimmän johdon tunte-
man sotataidon taustana, kun miehittäjä oli voitettu toukokuussa 1945.

Kominform-välikirje aiheutti laajoja muutoksia asevoimien osien sijoitte-
lussa ja jopa uusien rakenteiden perustamisissa. Vuodesta 1949 lähtien tapahtu-
neet muutokset kuitenkin loivat tarvittavan alueellisen järjestelmän ja parti-
saaniyksiköt, jotta kumouksellisen taistelun konsepti oli mahdollista toteuttaa
käytännössä. Vaikka Neuvostoliiton ja Jugoslavian suhteet osittain korjau-
tuivat 1950-luvun puolivälissä, ei valittua kehityssuuntaa muutettu. Komin-
form-välikirjeen jälkeen luotu alueellisten partisaaniesikuntien verkosto säilyi,
salainen hajavarastointijärjestelmä ylläpidettiin ja kumouksellisen taistelun
konseptia sekä strategiaa kehitettiin edelleen. Konseptin nimeksi vahvistettiin
vuonna 1953 *alueellisen sodan konsepti*.⁶⁴⁵

Sodan jälkeen aina vuoteen 1959 saakka, Jugoslavian puolustamisen yti-
menä oli rintamasodankäynnin periaate, jossa kansanarmeijan taistelua tuki
suuri määrä partisaaniprikaateja, alueellisia pataljoonia ja alueellisia komppa-
nioita. Ratkaisu ennakoி alueellisen puolustuksen periaatetta.⁶⁴⁶

Sama peruskonsepti oli maanpuolustuksen ja sotataidon kehittämisen poh-
jana läpi 1950–1960-lukujen. Konseptin on useimmiten kuvattu olleen *yhdis-
telmä partisaani- ja rintamasodankäyntiä*. Siviiliorganisaatioiden rooli alkoi
nousta esille puolustusasioissa vasta 1950-luvun lopulta alkaen vuonna 1959
vahvistetun doktriinin kautta ja myös osana yhteisjohtoisuuden periaatteen
laajempaa leviämistä läpi koko jugoslavalaisen yhteiskunnan. Alueellinen
taistelu oli noussut jo 1950-luvun alussa esille sotilasajattelijoiden julkisessa
mielipiteenvaihdossa, kun Stanislav Podpoj kirjoitti *Vojno Delo* -sotilasaika-
kauslehden 3/1951 numeroon artikkelin *Rintama- ja alueellisen sodankäynnin
tapojen ongelmat (Problemi frontalnog i teritorijalnog načina ratovanja)*. Kol-
men vuoden kuluttua keskustelussa oli jo edetty liikesodankäynnin alueelle.
Peko Dapčevićin kirjassa *Liikkeen merkitys ja voima (Značaj i snaga manevra)*
vuodelta 1954 pohdittiin manöveerausta vuosina 1912–1915 Serbiassa ja Mon-
tenegrossa sekä vuosina 1941–1945 kansan vapautussodassa saatujen koke-
muksien valossa.⁶⁴⁷ Kansan vapautussota tarjosikin runsaan kokemustaan
sekä rintama- että partisaanisodankäynnin problematiikan että liikkuvien so-
tatoimien tarkasteluun.

Yhteisjohtoisuuden periaatteen ulottaminen maanpuolustukseen oli uusi
piirre. Sen ajateltiin olevan samalla heräte yleisen kansanpuolustuksen kehittä-
miseen sekä erityisesti kansanarmeijan kehittämiseen. Uudesta puolustus-
järjestelmästä piti tulla osa yhteiskuntaa, sen tuli sulauttaa yhteiskunta it-
seensä ja tulla kiinteäksi osaksi yhteisjohtoisuuden ideaa. Maanpuolustuksesta
piti tulla työläisten ja kansalaisten erottamaton vastuu ja oikeus. Vaikka Đilas

⁶⁴⁴ Grujić, s. 80; Anić, 13.

⁶⁴⁵ Petković, s. 115; Dulić & Kostić, s. 1058–1059, alkuperäislähteenään D. Kvaderin artikkeli *Territorial War: The New Concept of Resistance* Foreign Affairs -lehdessä (XXXII/1953).

⁶⁴⁶ Petković, s. 105.

⁶⁴⁷ Mm. Ninković, s. 389; Bibliografija, s. 493; Živković, Miljenko: *Teritorijalna obrana Jugoslavije. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1985, s. 240; Ljubičić (1988), s. 48.*

joutui vuonna 1954 epäsuosioon liian radikaaleina pidettyjen poliittisten mielipiteidensä vuoksi ja hänet erotettiin puolueesta, yhteisjohtoisuus jäi koko jugoslavialaisen yhteiskunnan kantavaksi periaatteeksi. Vaikka muutos oli alkanut jo 1950-luvun alussa, yhteisjohtoisuus alkoi konkreettisesti vaikuttaa maan talouteen vasta 1960-luvun alussa.⁶⁴⁸

Miksi alun perin talous- ja tuotantoelämään tarkoitettu yhteisjohtoisuuden periaate sitten haluttiin ulottaa myös sotilaallisen maanpuolustuksen alueelle? Tällä asevoimien, maanpuolustuksen, turvallisuusasioiden ja yhteiskunnallisen itsepuolustuksen ”sosialisomisella” ei tarkoitettu vain sitä, että koko kansa osallistui aktiivisesti puolustuspolitiikan luomiseen, vaan myös sitä, että se myös osallistui hyökkäyksen torjuntaan kukin omien mahdollisuuksiensa mukaan. Tätä pidettiin myös kansan jakamattomana oikeutena.⁶⁴⁹ Yhteisjohtoisuuden piti olla eräs kansansodan uusista piirteistä, joka sitoisi Jugoslavian kaikki kansat ja kansallisuudet yhteen – ei vain sodassa, vaan myös rauhan aikana tehtävissä valmisteluissa kaikkialla yhteiskunnassa. Yhteisjohtoisuus vahvistaisi veljeyttä ja yhtenäisyyttä myös maanpuolustuksen saralla.

Vaikka tässä yhteydessä käsitelläänkin konseptia, löytyy aihetta valottavaa lisätietoa operatiikkaa käsittelevästä lähteistöstä. On mielenkiintoista, että Ljubomir Kosanović kirjoitti jo vuonna 1959 diplomityön *Rintaman sekä operaatioiden suhde ja riippuvaisuus toisistaan vihollisen selustassa sodan eri vaiheissa*, ja käyttää opinnäytetyössään ensimmäisen kerran termiä *yleinen kansansota*. Yleisen kansanpuolustuksen kaltainen käsite oli siis ollut jo kymmenen vuoden ajan ainakin jonkinasteisessa käytössä ja erilaisten tutkimusten kohteena ennen sellaiseksi nimetyn konseptin ja doktriinin virallista käyttöön-ottoa. Sama käsite löytyy vuodelta 1966 Korkeamman sotilasakatemian sotakoulun luentomaterialista *Yleisen kansanpuolustussodan edellytykset vihollisen selustan operaatioissa*.⁶⁵⁰

Edellä mainittuja havaintoja tukee se, että vuonna 1959 Korkeampi sotakoulu julkaisi oppaan *Tiedustelutoiminnan elimet operatiivisten, partisaani- ja alueellisten joukkojen johdossa sekä yksiköissä*.⁶⁵¹ Oppaan otsikosta on pääteltävissä, että 1950-luvun konseptin sekä doktriinin mukaisen tavanomaisten- (rintama-)joukkojen, partisaanijoukkojen ja yhdistettyjen operaatioiden joukkojen lisäksi oli päädytty kehittämään myös alueellisia joukkoja. Niitä oli siis olemassa kauan ennen vuotta 1969.

Kumouksellisen sodan konseptista alueellisen sodan konseptiksi kehittynyt malli jalostui 1950-luvun lopulla puolustussodan doktriiniksi. Eri vaiheiden väliset muutokset eivät vaikuta olleen radikaaleja, eivätkä kunkin vaiheen konseptiversiot erotu selvästi toisistaan. Myös kehittyminen kohti alueellisen puolustuksen konseptia oli hidasta ja herätti jopa voimakasta vastarintaa. Konsepti oli jo vuonna 1966 varsin pitkälle luotu, mutta se kohtasi vastustusta sekä Jugoslavian kommunistiliiton että asevoimien ylimmän johdon taholta. Jugoslavian kansanarmeijan roolia ei haluttu kaventaa. Ensimmäinen este poistui vuonna 1966, kun alaluvussa 3.4 mainitun prosessin tuloksena hajauttamiskehitystä yleisestikin voimakkaasti kritisoinut Aleksandar Ranković syrjäytettiin virastaan. Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 tulikin konseptin puolustajien näkökulmasta kuin tilauksesta. Uusi konsepti oli nyt helppo perustella muo-

⁶⁴⁸ Batović, s. 3; Petković, s. 101; Dulić & Kostić, s. 1058; kenraali Milan Danilovićin haastattelu Sotahistoriallisessa instituutissa, 21.1.2005.

⁶⁴⁹ Seferović (1977), s. 71–72.

⁶⁵⁰ Bibliografija, s. 497, 503 ja 504.

⁶⁵¹ Momić, s. 32.

toaan muuttaneella ja kohonneella sotilaallisella uhkalla. Enää ei konseptin käyttöönottoa ja Jugoslavian kansanarmeijan keskeisen aseman heikentämistä vastustanut toinen johtohahmo, Tito, rohjennut estää tai hidastella kehitystä. Konsepti vahvistettiin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen pikavauhtia.⁶⁵²

Yleisen kansanpuolustuksen konseptilla (*Koncepcija opštenarodne odbrane*) tarkoitettiin ideaalis-poliittista ajatusta siitä, mikä oli jugoslavialaisen yhteisjohtoisen yhteiskunnan poliittinen kanta sotaan: miten se suhtautuu sotaan ja sen päämääriin sekä tapoihin järjestää maanpuolustus nykyaikaisissa olosuhteissa. Konsepti perustui tieteellisen sosialismin teoriaan sekä käytäntöön, ja sitä pidettiin Jugoslavian kommunistiliiton ideologian sekä politiikan erottamattomana osana. Yleisen kansanpuolustuksen konseptia pidettiin periaatteessa marxilaisena käsityksenä sodasta nykyaikaisissa olosuhteissa, vaaroista jotka uhkasivat vapautta ja itsenäisyyttä, kaikista Jugoslaviaa sekä sen itsenäisyyttä vastaan kohdistuvista uhkatekijöistä, jugoslavialaisen yhteiskunnan järjestäytymisestä ja sen kaikkien ”subjektien” vastarinnan järjestämisestä. Konseptin katsottiin yhdistävän puolustuksen järjestelyissä ideaalis-poliittisen sekä sotilaallis-teknologisen näkökulman eli teorian ja käytännön. Yleisen kansanpuolustuksen konsepti muodosti yleisen kansanpuolustuksen doktriinin, aseellisen kamppailun doktriinin ja aseellisen kamppailun strategian tutkimisen sekä tulkinnan perustan. Konseptissa esitettiin marxilaisen sotateorian perustekijän, *aseistetun kansan*, teoreettisen tutkimisen ja tulkinnan sekä käytännön ilmenemisen muodot. Konseptin juurien ja lähteiden kerrottiin olevan peräisin kansan vapautussodasta ja muista eri vallankumouksista sekä monien kansojen kokemuksista kumouksellisista, kansallisista vapautus- ja itsenäisyssodista sekä aggressionvastaisista sodista.⁶⁵³ Lukuisat viittaukset kansan vapautussotaan ja Vietnamin sotaan todistavat väitteen todenperäisyyden.

Termien konsepti, strategia ja doktriini rinnakkaisesta käytöstä huolimatta oli niiden hierarkia kuitenkin selvä. Konsepti loi muille edellä mainituille perustan, se oli kaikkien taustalla vallitseva teoria, ideaalis-poliittinen ajatus siitä, miten maan ja sen kansalaisten turvallisuus tulisi järjestää. Konsepti ei liikkunut konkreettisella tasolla, vaan määritteli suunnittelun ja toimeenpanon edellyttämät käsitteet ja toimintalinjat. Konsepti oli jugoslavialaisen *sotataidon teoriaa*.

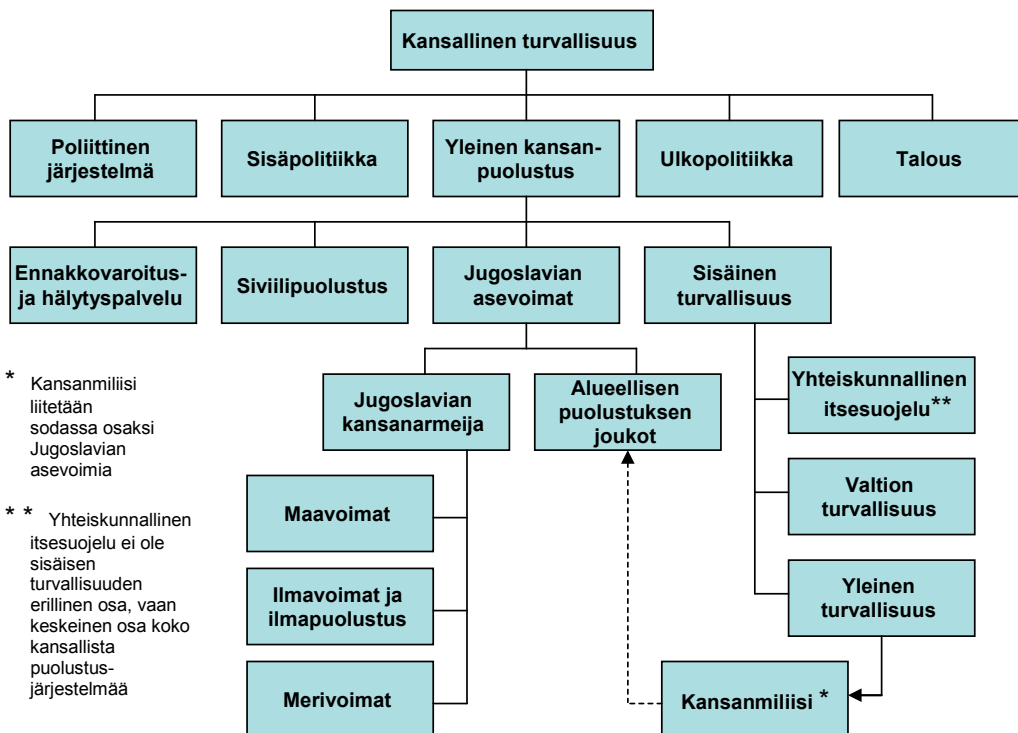
Jugoslavialaisen sotataidon teoreetikot ja sotilasajattelijat välttivät yleisen kansanpuolustuksen konseptia kuvatessaan suoria viittauksia Maon sissisodankäyntiä käsitteleviin kirjoituksiin, mutta länsimaiset tutkijat havaitsivat yhtäläisyydet kiinalaisen kansansodan doktriinin kanssa. Suorat viittaukset yleistyivät vasta Titon kuoltua.⁶⁵⁴ Samankaltaisuudet erityisesti konseptien vaiheistuksien välillä olivat kuitenkin ilmeiset.

Yleisen kansanpuolustuksen konseptin kokonaisuus ja laajuus ilmenee parhaiten Jugoslavian *kansallinen turvallisuus* -käsitteen ja koko kansallisen puolustusjärjestelmän kuvauksen kautta:

⁶⁵² Vego (1980), s. 16; Dulić & Kostić, s. 1059.

⁶⁵³ Vojni leksikon, s. 226; Nurmi, s. 160. – Tässä yhteydessä subjekti-termillä tarkoitetaan sosialistisen yhteiskunnan hallinnon eri tasoilla toimineita virallisia organisaatioita ja elimiä. Vastaava nimike on yhä käytössä esimerkiksi Venäjän federaatiossa.

⁶⁵⁴ Patrick (1994b), s. 17; Ljubičić (1981), s. 94.

Kuva 5. Jugoslavian kansallisen puolustuksen järjestelmä⁶⁵⁵

Jugoslavian kansallisen puolustuksen järjestelmä noudattelee André Beaufren muotoilemaa mallia totaalisesta strategiasta. Mallin mukaisesti totaaliselle strategialle alisteisina osastrategioina olivat poliittinen, taloudellinen, diplomaattinen ja sotilaallinen toiminta. Jugoslavalaisesta näkökulmasta Beaufre oli kiinnostava teoretikko, koska hän myös tunnusti kumouksellisen taistelun tehokkuuden. Hänen luomansa malli on ollut jugoslavalaisen strategisen tason ajattelun taustalla 1960–1980-luvuilla⁶⁵⁶

Arvostettu jugoslavalaisistaustainen tutkija, kokenut merivoimien upseeri ja professori Milan N. Vego näki yleisen kansanpuolustuksen mallin osana laajempaa kokonaisuutta, Jugoslavian kansallista puolustusjärjestelmää. Yläkäsitteenä oli kansallinen turvallisuus. Se koostui poliittisesta järjestelmästä, sisäpolitiikasta, ulkopoliitikasta, taloudesta ja yleisestä kansanpuolustuksesta. Sama sidos nousee esiin myös Seferovićin toimittamassa konseptin virallisessa esittelyssä (1977): konsepti oli maan vastaus kansainvälisissä suhteissa vallitseviin sotilaallis-poliittisiin realiteetteihin. Seferovićin mukaan yleinen kansanpuolustus piti sisällään ennakkovaroitus- ja hälyttämispalvelun, siviilipuolustuksen, Jugoslavian asevoimat sekä sisäisen turvallisuuden. Sisäisen turvallisuuden osana olivat käsitteet yhteiskunnallinen itsesuojaus, valtion turvallisuus ja yleinen turvallisuus. Jugoslavian asevoimat koostuivat Jugosla-

⁶⁵⁵ Vego (1980), s. 17.

⁶⁵⁶ Visuri (1989), s. 40–41; Ljubičić (1981), s. 409; Begović, Ante, Pujić, Milan ja Radinović, Radovan (toim.): Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ, Međurepubličko-pokrajinski projekat. Istraživanje pripremljenosti društveno-političkog sistema, privrede i društvenih delatnosti za ONO i DSZ u vanrednim prilikama i u ONOR-u. Vojna štamparija, Beograd 1983, s. 220.

vian kansanarmeijasta ja alueellisen puolustuksen joukoista. Kansanarmeijan osina olivat maavoimat, ilmavoimat sekä ilmapuolustus ja merivoimat. Yleisen turvallisuuden toteuttajana oli kansanmiliisi. Kansanmiliisin toiminta liittyi alueellisen puolustuksen joukkoihin. Näin sisäinen turvallisuus liittyi myös ulkoisen uhkan kohtaamiseen. Kansanmiliisi tulisi sotatilanteessa osaksi Jugoslavian asevoimia.⁶⁵⁷

Kansallisen turvallisuuden kokonaisuudessa toteutui Frunzen Leninin teeseistä edelleen muotoilema tarve määritellä politiikan asema, ei vain sodankäynnissä yleensä, vaan myös sisä- ja ulkopolitiikassa.⁶⁵⁸ Myös Jugoslaviassa nähtiin politiikan määräävä rooli kansallisessa puolustuksessa. Kun vielä muistetaan, että kansallisen puolustuksen osina nähdyt talous sekä asevoimat sisälsivät Jugoslavian kommunistiliiton puoluesoluja organisaatioiden alimmista tasoista korkeimpaan johtoon saakka, ei kokonaisuuteen jäänyt yhtään elementtiä, joka ei olisi ollut poliittisessa kontrollissa ja siten toteuttanut yhtä ja yhtenäistä politiikkaa.

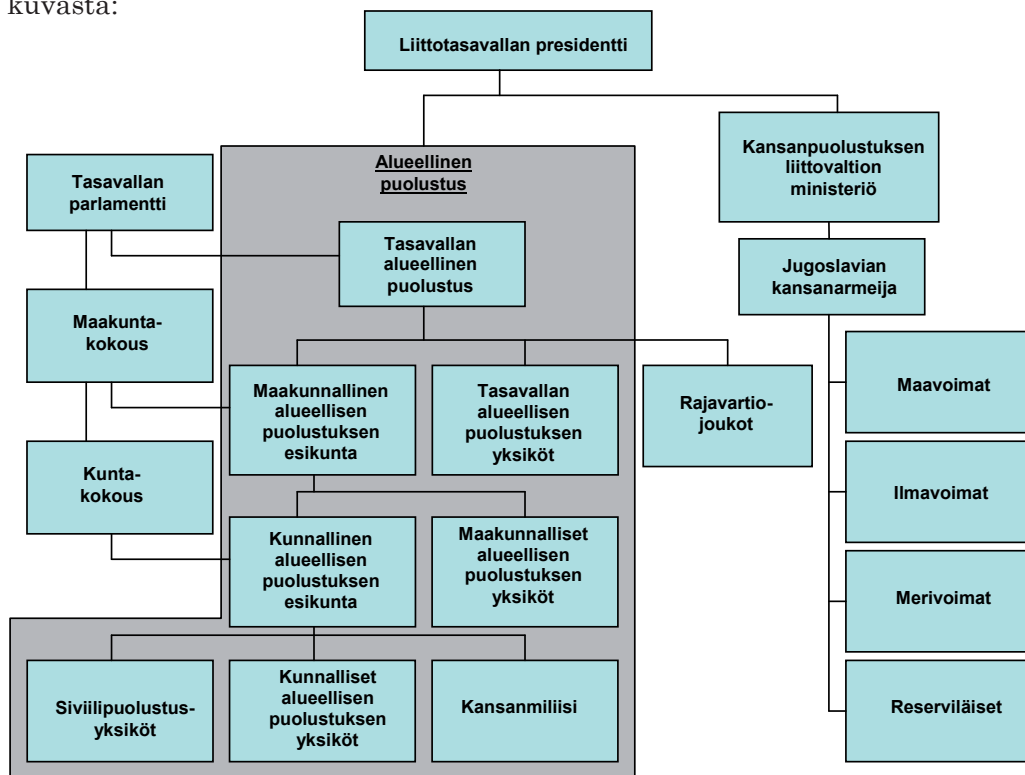
Frunzen määritelmä sodasta ilmeni myös edellä mainitussa kansallisen turvallisuuden kokonaisuudessa. Hänen mukaansa sota koostui yhdistelmästä aseellisia, taloudellisia, ideologisia, diplomaattisia ja muita kamppailun muotoja.⁶⁵⁹ Sama jako kamppailun eri muotoihin ilmenee edellä kuvatun kansallisen puolustuksen kokonaisuuden ohella myös jäljempänä esitettävässä yleisen kansanpuolustuksen doktriinissa. Se ei ollut vain kooste erilaisista aseellisen kamppailun menetelmistä.

⁶⁵⁷ Vego (1980), s. 17; Seferović (1977), s. 34.

⁶⁵⁸ Gareev, s. 92.

⁶⁵⁹ *Ibid.*, s. 92–93.

Yleisen kansanpuolustuksen organisaatio on helppo hahmottaa oheisesta kuvasta:

Kuva 6: Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen organisaatio⁶⁶⁰

Yhteiskunnallinen itsesuojelu (*društvena samozaštita*) oli kahden miljoonan jugoslavialaisen miehen ja naisen muodostama organisaatio, jonka toimintaa johti yhteiskunnallisen itsesuojelun neuvosto.⁶⁶¹ Kyse ei ollut puhtaasta väestönsuojeluorganisaatiosta, joka olisi nauttinut kansainvälisten sodan oikeussääntöjen suojaa, vaan sotilaallista maanpuolustusta suoraan tukevasta organisaatiosta.

Sotilaallisen konseptin ja doktriinin painopiste ja ”voimanlähde”, kuten läntisessä retoriikassa asia nykyään usein ilmaistaan, käy edellisestä kuvasta hyvin ilmi. Jugoslavian kansanarmeijaa ja sen puolustushaaroja oli kehitetty 1970-luvun puolen välin jälkeen entistä suorituskykyisimmiksi, mutta niin miesmäärän, kuin perustettavien yksiköiden alueellisen kattavuudenkin kannalta ja lopulta koko doktriinin pelotearvon kannalta suurin voima sijoittui alueellisen puolustuksen osa-alueelle. Sen merkitys vielä kasvoi vihollisen hyökkäyksen edetessä ja Jugoslavian kansanarmeijan vetäytyessä sekä väistytessä tukialueille, jolloin koko aseellisen kamppailun johtovastuu siirtyi alueellisen puolustuksen johtoportaille.

⁶⁶⁰ Windhausen, s. 258.

⁶⁶¹ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 36.

Yleisen kansanpuolustuksen konseptin ja doktriinin kehityksen näkyvin vaihe liittyy vuosiin 1968–1974. Kehitys jatkui johdonmukaisesti vuoden 1974 jälkeenkin, ja sitä ohjasi poliittisella tasolla Jugoslavian kommunistiliiton kymmenennen kongressin päätöslauselma vuoden 1974 syksyltä. Konkreettisemmalla sotilaallisella tasolla kehittämisen jatkotoimenpiteet esitettiin Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan I osaston (operatiivinen osasto) erittäin luottamuksellisissa analyysissä vuodelta 1975 *Yleisen kansanpuolustuksen realisoituminen vuosina 1967–1974 sekä joitain tavoitteita ja tapoja tulevalle toiminnalle*. Selvitys on merkittävä, ei pelkästään aiempaa kehitystä arvioivana analyysinä vaan myös tulevaa kehitystä ohjaavina määräyksinä. Analyysi oli nimittäin samalla esitutkimus, jonka pohjalta tehtiin Jugoslavian asevoimien kehittämisen pitkäaikainen suunnitelma vuosille 1976–1980 ja pitkäaikainen kehityssuunnitelma vuosille 1976–1985.⁶⁶² Voidaankin sanoa, että yleisen kansanpuolustuksen lähihistoria ja tulevaisuus oli näin koottu yksiin kansiin.

Vuoden 1974 jälkeiseltä ajalta peräisin olevien lähteiden kaikkea sotataidon kehitystä koskevaa tietoa ei voi kuitenkaan katsoa sellaiseksi, että se kuvaisi pelkästään vuosien 1968–1974 jälkeen käynnissä ollutta kehitystä. Yleisen kansanpuolustuksen yksityiskohtia julkistettiin 1970-luvun loppupuolella runsaastikin, mutta tietojen ei voida katsoa ilmestyneen tyhjistä niin monta vuotta konseptin käyttöönoton jälkeen. Vaikka mainittujen yksityiskohtien vahvistamisen tarkka ajankohta ei olekaan tiedossa, on kokonaiskehityksen kuvaamisen kannalta kuitenkin merkittävää, että vasta tuolloin esimerkiksi yleisen kansanpuolustuksen hallinto- ja komentojärjestelmän toimintaan liittyviä syvällisempiä periaatteita julkistettiin laajemmillekin piireille kuin vain asevoimille esimerkiksi luottamuksellisissa kenttäohjesäännöissä. 1980-luvulla julkaistut oppaat sekä ohjesäännöt puolestaan todistavat sen puolesta, että jopa yli vuosikymmen aiemmin vahvistetut konsepti, strategia ja doktriini olivat voimassa lähes muuttumattomina. Vuodesta 1989 alkanut kansallisen puolustusjärjestelmän tiettyjen elementtien purkaminen vaikutti *praktikan* lisäksi koko kokonaisuuteen, konseptiin, doktriiniin ja strategiaan, siis *teorijan* ylimpään tasoon. Ne loivat samalla koko sotataidon ylimmän tason ja olivat vuorovaiikutussuhteessa niin teoriaan operaatioista (*operatika*) kuin taktiikan teoriaan sekä käytäntöönkin.

Yleisen kansanpuolustuksen konsepti sekä doktriini perustuivat siihen, että aseellinen vastarinta oli tärkein, määräävin sekä merkittävin elementti aggression vastustamisessa ja että se oli erottamattomasti yhteydessä kamppailun sekä vastarinnan muihin muotoihin. Aseellisen kamppailun keskeisin rooli vastarinnassa ilmeni samalla tavalla, kuin Frunze asian esitti jo 1920-luvulla. Jugoslavian kansanarmeijasta ja alueellisesta puolustuksesta koostuvat asevoimat kantoivat päävastuun aseellisesta kamppailusta.⁶⁶³

Alueellinen puolustus koostui esikunnista, yksiköistä ja erilaisista laitoksista, jotka oli organisoitu kiinteäksi kokonaisuudeksi. Jokaisella kaupungilla ja kylällä oli oma alueellisen puolustuksen yksikkönsä – yksittäisistä pienistä paikallisyhteisöistä aina tasavaltoihin asti.⁶⁶⁴

⁶⁶² A VII br. 9234/7, f – 2, d – 1: Generalštaba Jugoslovenske Narodne Armije, I Uprava: Realizacija koncepcije opštenarodne odbrane od 1967. do 1974. godine i neki ciljevi i pravci daljih akcija. Analiza. Januar 1975. g. Strogo poverljivo.

⁶⁶³ Seferović (1977), s. 73; Gareev, s. 92.

⁶⁶⁴ Seferović (?), s. 77; Nurmi, s. 159; Dozet (1972), s. 240. – Paikallisyhteisö, *mjesna zajednica*, oli jugoslavalaisen sosialistisen yhteiskunnan rakenteen peruselementti, pieni yhteiskunnallinen, poliittinen

Konsepti rakentui siten, että puolustus muodostaisi *mahdollisimman suuren pelotteen* hyökkääjälle. Koska kaikki yhteiskunnan osa-alueet, koko työtä tekevä kansa sekä muut kansalaiset olisi organisoitu ja valmistautunut sotaan, ennaltaehkäisevä pelotearvo olisi rauhanaikana suuri: sodassa hyökkääjä joutuisi kohtaamaan koko yhteiskunnan totaalisen vastarinnan. Sota tulisi olemaan pitkäkestoinen, uuvuttava, raaka ja kompromissiton. Hyökkääjän teknisellä tai lukumääräisellä ylivoimalla ei olisi merkitystä. Keskeinen piirre koko konseptissa oli *sodankäynnin omavaraisuus* – Jugoslavia ei tarvitsisi ulkoista apua sodankäynnissä. Näin ainakin julkisesti kerrottiin. Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön asiakirjassa luottamusta omiin materiaaliisiin kykyihin pidettiin eräänä merkittävimmistä menestyksellisen sodankäynnin edellytyksistä. Maan teknisten, materiaalistien sekä tieteellisten perusrakenteiden katsottiin kykenevän täyttämään pitkänkin ja ankarankin sodan asettamat vaatimukset. Niiden katsottiin olevan helposti organisoitavissa ja valmisteltavissa sodan ajan tuotantoa varten ja sodan aikaisen tuotannon optimaalisten ratkaisujen olevan helposti löydettävissä. Asevoimien vahvistamisen ja modernisoimisen katsottiin olevan erittäin tärkeä asia, joskin pitkän ajan kestävä prosessi.⁶⁶⁵

Kaiken tämän omavaraisuuden korostamisen ohessa tavallisen kansan silmiltä salatessa asiakirjassa todetaan silti, että ulkopuolisella materiaalisella ja teknisellä avulla voitiin merkittävästi tukea sodankäyntiä. Vaikka maa suurelta osin luottikin omiin voimavaroihinsa, ei sen katsottu joutuvan kohtaamaan hyökkääjää yksin. Hyvän maineensa, ystävällisten suhteidensa ja erittäin laajan yhteistyöverkostonsa ansiosta Jugoslavian katsottiin saavan oikeutetulle asialleen laajaa kansainvälistä tukea. Yleisen kansanpuolustuksen sodankäynnin onnistumista ei kuitenkaan saanut asettaa missään olosuhteissa kyseenalaiseksi tai riippuvaiseksi tällaisesta ulkopuolisesta avusta. Käsityksenä oli, että avun saaminen riippuisi merkittävässä määrin kansan taistelun saavuttamasta menestyksestä. Tavoitteena olleen omavaraisuuden lisäksi toisena määrävänä piirteenä pidettiin yhteisjohtoisuutta. Yhteisjohtoisen yhteiskuntajärjestelmän ansiosta katsottiin saatavan käyttöön laajimmat mahdolliset resurssit niin ihmisiä, materiaalia kuin moraalisiakin resurssejakin. Hyökkääjän tekninen tai muillakaan alueilla osoittama ylivoima ei saanut olla peruste taistelun lopettamiselle. Tällöin tuli vain muuttaa omia taistelumenetelmiä.⁶⁶⁶

TITO KONSEPTIN LUOJANA

Jugoslavian *Korkeampien sotilasopetuslaitosten keskuksen koulutuksellisesti tieteellinen neuvosto* päätti 8. joulukuuta 1976 myöntää sotatieteen tohtorin oppiarvon marsalkka Titolle. Esityksen oppiarvon myöntämisestä olivat tehneet "*kaikki Jugoslavian sotilasopetuslaitokset, akatemit, Jugoslavian kansanarmeijan tieteellisen tutkimustyön tekijät sekä kaikki asevoimien jäsenet*". Oppiarvon myöntämisestä oli säädetty *laissa Jugoslavian kansanarmeijan sotilasopetuslaitoksista ja tieteellisistä tutkimuslaitoksista*. Päätöksen perusteluissa mainittiin Titon ansioksi seuraavat sotatieteelliset saavutukset:

– Hän teki poikkeuksellisen kehitystyön sotatieteen teorian ja käytännön sekä ja hallinnollinen yksikkö.

⁶⁶⁵ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 7–8/Määräykset II, s.1/Määräykset III; Seferović (?), s. 33.

⁶⁶⁶ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 7-8/Määräykset II, s.1/Määräykset III; Seferovic (?), s. 33. – Lisätaustaa ulkomaisen avun vastaanottamiselle valottaa myös *Gorica-66* -karttahaarjoitus, jota on käsitelty laajemmin alaluvussa 5.3.

vapautustaistelun teorian ja käytännön parissa.

- Hän toimi vaikeimpina historiallisina aikoina kansan vapautustaistelun ja vallankumouksen toimeenpanevana voimana; Jugoslavian kommunistisen puolueen johtajana johti kaikki kansakunnat sekä kansallisuudet koko kansan sotaan, missä ne omin voimin saavuttivat historian mittavimman voiton; takoi kansakunnan veljeyteen ja yhtenäisyyteen ja loi uuden kansakunnan, jonka perusta lepäsi työväenluokan voimassa.
- Hän loi kumouksellisten massojen pysyvänä muotona olleista partisaaniyksiköistä uudentyypin vallankumouksellisen kansanarmeijan, joka oli taakoaamatta taisteluissa vuodesta 1941 vuoteen 1945, ja oli itse tasavertaisena kumppanina asevoimissa sekä osallistui merkittävästi voittoon fasismista.
- Hän kehitti ylipäällikkönä ja kansan vapautussodan sekä vallankumouksen strategiana yleisen kansanpuolustuksen konseptin, joka oli sisäinen filosofinen, ideologinen, poliittinen ja luokkatietoinen näkemys sodankäynnistä maanpuolustuksesta, ja kehitti siten luovasti marxilaista teoriaa tällä alueella.
- Hän kehitti poliittisen ja sotilaallisen strategian dialektisen yhdistelmän sisältävän omintakeisen sotataidon yhdistämällä sodan sekä aseellisen kamppailun yhteiskunnalliset, taloudelliset, moraaliset ja poliittiset tekijät,
- Luomalla tällä kauaskantoisella päätöksellään kansan vapautussodan ja sodanjälkeisen kehitystyön kaikki peruskivet sekä olemalla aina merkittävien tapahtumien polttopisteessä hän lopullisesti vaikutti kansan vapautussodan lopputulokseen ja sosialistisen yhteisjohtoisen yhteiskuntamme totaalisen puolustuksen voimaan.

Hänen henkilökohtainen sankaruutensa, rohkeutensa ja päättäväisyytensä sekä hänen syvälinen humanisminsa jatkuvasti innostivat työtätekevää kansaamme, sen kansakuntia sekä kansallisuuksia taistelemaan järkähtämättä vapauden, itsenäisyyden, suvereenisuuden sekä kansan vapautussodan ja sosialistisen omatoimisuuden saavutusten puolesta.⁶⁶⁷

Titon mainittiin ottaneen oppiarvon vastaan monien muiden rooliensa ohella myös “...yleisen kansanpuolustuksen konseptin luoja”⁶⁶⁸. Edellä mainittuun Titon sotatieteen tohtoriksi nimittämiseen liittyvässä julkaisussa kenraaliluutnantti Veljko Kadujević, joka osallistui jugoslavalaisen sotataidon kehittämistä 1960- ja 1970-luvuilla koskevaan julkiseen kirjoitteluun, toki kutsuu Titoa ”yleisen kansanpuolustuksen konseptin arkkitehdiksi” ja perustelee asiaa monisanaisesti. Jugoslavalaisesta filosofisesta, historiallisesta, yhteiskunnallis-poliittisesta ja sotilaallisesta näkökulmasta tehtyjen, kansan vapautussoota koskeneiden tutkimusten todettiin osoittaneen, että nimenomaan Tito oli kansan vapautussodan doktriinin alullepanija. Siinä työssä ”Tito oli nojautunut marxilaiseen tieteseen ja Jugoslavian kommunistisen puolueen vallankumoukselliseen kokemukseen”.⁶⁶⁹ On kuitenkin huomioitava, että sanamuoto ”alullepanija” jättää sijaa spekulatioille siitä, kuinka konkreettinen rooli Titolla lopulta oli ollut vuosien 1941–1945 sotataidon kehittämässä. Roolia doktriinin alullepanijana on hankalaa edes yrittää kiistää, mutta Titon muut roolit ylimmän poliittisen vallan käyttäjänä ja ulkosuhteiden hoitajana sekä koko kansan vapautussodan johtajana eivät varmaankaan antaneet enempää mahdollisuutta

⁶⁶⁷ Maodus, s. 7–8; Anić, s. 5; Tito (1982), s. 407.

⁶⁶⁸ Tito (1982), s. 407.

⁶⁶⁹ Maodus, s. 299.

doktriinin yksityiskohtaiseen kehittämiseen peruskonseptia pidemmälle, puhumattakaan joukkojen operatiivisten käyttöperiaatteiden, taktiikan tai taistelutapojen kehittamisestä. Tito varmaankin hyväksyi tai hylkäsi esityksiä ja päätti partisaanien ylimmän esikunnan johdon kanssa linjauksista, mutta itsenäistä ja ainutkertaista roolia on vaikeata ja jopa mahdotonta jälkikäteen näyttää toteen.

Titon tai Kadijevićin roolia yleisen kansanpuolustuksen tai jugoslavialaisen sotataidon kehittäjänä ei voi pitää varmana. Epävirallisissa keskusteluissa sotataidon kehittäjistä silloisen Serbia ja Montenegron Sotahistoriallisen instituutin tutkijoiden kanssa nousi esiin, että Kadijevićilla, mutta mahdollisesti myös muillakaan julkisuudessa kirjoittajina esiintyneillä ei todellisuudessa olisi ollut juurikaan tekemistä kirjoitustensa asiasisällön kanssa, vaan artikkelit olisi laadittu muiden toimesta. Kehitystyössä mukana olleita on kuitenkin ollut mahdollista jäljittää selvittämällä heidän muu julkinen kirjallinen tuotantonsa, mukaan lukien sotilasopetuslaitoksissa laaditut opinnäytetyöt. Mikäli esimerkiksi 1970-luvulla ahkerasti kynää käyttänyt eversti tai kenraali on jo 1950-luvulta lähtien tehnyt tutkimuksia, laatinut opetusmateriaalia ja ollut mukana kirjoittamassa taktiikkaa käsitteleviä ohjesääntöjä sekä oppaita ja osallistunut sotilasaikakauslehdissä käytyyn keskusteluun vaikkapa operatiikasta, on perusteltua olettaa hänen olleen aktiivisessa roolissa myös julkisuudesta piilossa käydyssä kehitystyössä. Sen sijaan sellaista kenraalia, jonka nimi esiintyy virka-aseman perusteella 1970–1980-luvun ohjesääntöjen kansilehdillä ja jonka taustalta ei löydy kuin esimerkiksi yhteiskunnallis-poliittista faktoria käsittelevä maisterintyö, ei voi pitää sotataidon ensisijaisena kehittäjänä. Siten ei ole perusteltua myöskään esittää, että Titokaan olisi ollut yleisen kansanpuolustuksen konseptin arkkitehti, varsinkaan, kun tiedettiin hänen hidastaneen ja vastustaneen sen vahvistamista.

Erilaisia puolustusratkaisuja kansainvälisesti pohtineissa piireissä todistuksena alueellisen puolustusjärjestelmän relevanttiudesta ja soveltamiskelpoisuudesta erikoisiin sekä vaikeisiin kansallisiin olosuhteisiin pidettiin sitä, että niinkin uhanalaisessa asemassa ollut maa kuin Jugoslavia, oli päättänyt luottaa alueelliseen puolustukseen. Myös Suomessa alueellista puolustusjärjestelmää 1970-luvulla päivitettäessä otettiin yhdeksi vertailupohjaksi jugoslavialainen malli. Alueelliset puolustusjärjestelmät yleistyivät Euroopan pienissä puolueettomissa maissa 1960-luvulta lähtien. Jugoslavian ja Suomen ohella myös Itävalta ja Ruotsi päätyivät alueelliseen puolustukseen. Myös Sveitsin puolustusperiaate sisälsi alueellisen puolustuksen kaltaisia piirteitä.⁶⁷⁰

Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston toimeenpaneva komitea sai Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan II hallinnolta kesäkuussa 1973 raportin yleisen kansanpuolustuksen konseptin toteutumisesta. Konseptin nähtiin toteutuneen menestyksellisesti. Asevoimien taisteluvalmius ja liikekannallepanovalmius olivat korkeammat, koulutus oli tehokkaampaa, maanpuolustukseen liittyvää työtä tehtiin harkitsevammin sekä järjestelmällisemmin, maata puolustettiin järkiperaisemmalla tavalla ja joukko tärkeitä saavutuksia

⁶⁷⁰ Roberts, s. 124; Visuri (1989), s. 140–153, 158–166 ja 207–216; Keskustelu kenraalimajuri evp Erkki Rannikon kanssa Hämeenlinnassa 18.1.2001. – Kenraaliluutnantti Rannikko toimi 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa toimistoiesiupseerina ja toimistopäällikkönä Pääesikunnassa ollen tekemisissä muun muassa ohjesääntötyön kanssa.

oli saatu aikaan järjestelmäratkaisujen luomisessa. Erityisesti yleisen kansanpuolustuksen sekä aseellisen kamppailun yleisessä politiikassa, strategiassa ja doktriinissa katsottiin edistytyn merkittävästi.⁶⁷¹

Edellä kuvatuista edistysalueista huolimatta todettiin, että konkreettista kehitystä ei kuitenkaan ollut saatu aikaan riittävästi. Varsinkaan yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen aseettoman vastarinnan ja aseellisen kamppailun operatiivisella ja taktisella tasolla ei ollut edistytty riittävän näkyvällä tavalla. Muita riittämättömällä tavalla edistyneitä osa-alueita olivat muun muassa asevoimien varustaminen materiaalilla ja tekniikalla, sotatalouden valmistelujen organisointi, yhteiskunnalliset palvelut, yhteiskunnallis-poliittiset yhteisöt sekä organisaatiot ja elintarvikkeiden tuotanto sekä jakelu. Myös yleisen kansanpuolustuksen konseptin käyttöönotossa joissain tasavalloissa tai joillain niiden alueilla oli todettu ”tiettyä epätasapainoa”. Epätasapainoa oli nähtävissä myös yleisen kansanpuolustuksen eri komponenttien (Jugoslavian kansanarmeija ja alueellisen puolustuksen joukot) sekä asevoimien eri puolustushaarojen ja aselajien välillä.⁶⁷²

Mainitut kehittämiskohteet olivat merkittäviä. Kansallisen puolustuslain vahvistamisesta oli kulunut lähes neljä vuotta, kansanpuolustuksen ministeriön direktiivien laatimisesta yli kaksi vuotta, samoin Jugoslavian kommunistiliiton yhdeksännen kongressin päätöslauselman julkaisusta. Juuri näissä sotataidon konkretisoimisen kulmakivissä säädettiin koko yhteiskunnan läpi ulottuvista maanpuolustuksen järjestelyistä. On outoa, että sosialistisessa yhteiskunnassa, jossa kontrolli kuitenkin oli läntistä maailmaa tiiviimpää, ei yhteiskunnallis-poliittisten järjestöjen ja organisaatioiden toimintaa lakisäätöissä tehtävissä saatu Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikuntaa tyydyttävälle tasolle. Sotilasorganisaatiota koskien erityisesti arvio operatiivisen ja taktisen tason sotilaallisesta valmiudesta on hienoinen yllätys. Valmiutta koskeneet konkreettiset toimet todettiin riittämättömiksi. Merkittävä määrä sotataidollista tutkimusta oli tehty 1960-luvulla sekä 1970-luvun alussa, sotataidollista käsitteistöä määritelty ja sotataidollista ajattelua levitetty, ohjesääntöjä uusittu, kalustoa hankittu sekä koulutusta kehitetty – ja silti konkreettisimmalla sotataidon osa-alueella kaivattiin lisää konkreettisia toimia! Onkin todennäköistä ja osin jopa toteen näytettyä, että turvallisuusyhteisön ja asevoimien ylimmän upseeriston piirissä toteutetuista henkilövaihdoksista huolimatta Jugoslavian kansanarmeijassa toimi hiljainen oppositio, joka pyrki hidastamaan konseptin jalkauttamista. Samaan aikaan julkisuudessa pidettiin erilaisten lehtiartikkeleiden, ulkomaille suunnattujen julkaisujen ja kansainväliselle yhteisöllekin avoimien sotaharjoitusten muodossa yllä erilaista julkisivua: yleisen kansanpuolustuksen doktriini oli olemassa, käyttöönotettu ja kehittyi edelleen.

Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön päätyöksi muotoutuikin monipuolisen analyysin laatiminen yleisen kansanpuolustuksen toteutumisesta sekä tulevan kehitystoiminnan pääsuuntien määrittäminen. Analyysin ja linjauksien oli alun perin määrä valmistua marraskuuhun 1973 mennessä, mutta ne julkaistiin laajempina vasta tammikuussa 1975. Tuolloin taaksepäin ulottuneen analyysin aikajänne oli laajentunut ajanjaksolle 1967–1975 ja tulevaisuuteen vaikuttavien linjauksien vaikutus aikavälille 1976–1985.⁶⁷³

⁶⁷¹ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 23.

⁶⁷² Ibid.

⁶⁷³ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 23; A VII br. 9234, f – 2, d – 1 (Generalštab Jugoslovenske narodne armije, I uprava: Realizacija koncepcije opštenarodne odbrane od 1967. do 1974. godine I neki ciljevi I pravci daljih akcija. Analizija. Januar 1975. god.), Johdanto.

Edellä mainitun analyysin nähtiin auttavan asevoimia sekä yhteiskunnan muita alueita ymmärtämään mitä oli saatu aikaan ja mitä ei, sekä toteamaan, mitä oli saavutettava ja miten.⁶⁷⁴

Vastanottaessaan nimityksen sotatieteiden tohtoriksi 21. joulukuuta 1976 Tito asetti useita vaatimuksia maan puolustuksen tulevalle kehittämiselle. Yleisen kansanpuolustuksen doktriinia tuli kehittää tieteen ja tekniikan kehityksen mukaisesti ottaen kuitenkin huomioon, että konsepti ei ollut mitään muuta kuin kansan vapautussodan kokemusten soveltamista nykyisiin oloihin. Järjestelmän voima riippui siitä, kuinka hyvin koko yhteiskunta kaikkine ihmillisine ja materiaalisine resursseineen saataisiin puolustukseen mukaan. Konseptin pelotekykyä piti kehittää, eikä vain niin, että sillä kyetään hyökkäyksen sattuessa puolustautumaan, vaan myös niin, että se ennaltaehkäisi hyökkäystä edes alkamasta. Yleistä kansanpuolustusta ja koko yhteiskunnan kaikkien osien itsepuolustuskykyä tuli parantaa. Yhteisjohtoisten sekä yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen tuli valmistautua puolustus- ja itsepuolustustehtäviin kaikkia mahdollisia vihollisuhkia, kuten painostusta, hyökkäystä tai minkälaista tahansa erikoissodankäynnin muotoa vastaan. Jugoslavian kansanarmeijan osalta erityisesti ideologis-poliittisen työn, koulutuksen sekä taistelukoulutuksen merkitystä korostettiin – varsinkin ilmapuolustusta, panssarintorjunta- ja maahanlaskuntorjuntaoperaatioita koskien. Painotukset liittyivät Suezin kriisiin, kuuden päivän sodan, Tšekkoslovakian miehityksen ja Jom Kippur -sodan yhteydessä tehtyihin havaintoihin nykyaikaisen sodan kuvan muutoksesta. Alueellisen puolustuksen osalta tärkeimpänä kuitenkin pidettiin yhteisjohtoisuuteen oleellisesti liittyvien aloitteellisuuden ja vastuullisuuden kehittämistä.⁶⁷⁵

Yleisen kansanpuolustuksen konseptiin ei 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla tehty konkreettisia muutoksia. Jugoslavian hajoamissotien aikaan maan aiempaa sotilaallista konseptia, strategiaa ja doktriinia esiteltäessä käytettiin poikkeuksetta vuosilta 1969–1974 peräisin olevaa lähteistöä. Myöskään Belgradin Sotahistoriallisen instituutin Sotilasarkiston kokoelmat eivät tarjonneet aiheesta lisätietoa. On hyvin mahdollista, että tilanteen kiristyttyä Jugoslaviassa vuodesta 1990 alkaen, ei länsimaisilla tutkijoilla ja lehtimiehillä ollut enää pääsyä esimerkiksi Jugoslavian kansanarmeijan informaatio- ja dokumenttikeskukseen, mihin taltioitiin lähes kaikki asevoimia koskevat julkaisut. Sieltä olisivat löytyneet muun muassa *Strategija oružane borbe* (1983) ja *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ* (1987). Selitystä konseptin, strategian ja doktriinin lähes täydelliseen muuttumattomuuteen verrattuna edellisen vuosikymmenen puolen välin tilanteeseen eivät edellä mainitut teokset kuitenkaan tarjoa.

⁶⁷⁴ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 23.

⁶⁷⁵ Tito (1982), s. 422–423.

6.2 Strategia

STRATEGIAN TUTKIMUS

Jugoslavalaisissa sotilasopetuslaitoksissa ei ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina julkaistu yhtään sotataittoa, strategiaa tai operaatiotaitoa koskevaa tutkimustyötä. Ensimmäiset maavoimien yleiseen taktiikkaan liittyvät tutkimukset ovat vasta vuodelta 1949. Ainoa vuosina 1945–1948 julkaistu tutkimus on jalkaväkitaktiikkaa koskeva työ vuodelta 1948 otsikolla *Yhdysvaltojen armeijan jalkaväkirykmentin ja -divisioonan puolustus*. Tutkimuksen on julkaissut Jugoslavian armeijan Sotilasakatemiaan ulkomaisten armeijoiden oppituoli, mutta varsinaista kirjoittajaa ei mainita.⁶⁷⁶ Tutkimusten vähälukuisuus kuvaa myös sotilaallisen strategian sodan jälkeistä pysähtyneisyyttä.

Jugoslavalaisen sotataidon kehitykseen vaikuttaneina perusteoksina pidettiin Titon kirjoituksiin oli toki mahdollista perehtyä jo pian sodan jälkeen. *Kamppailu Jugoslavian vapauttamiseksi* ja *Yhdistymisen jälkeisen Jugoslavian kansan kamppailu* ja *Taistelu voitosta* ilmestyivät vuonna 1945. *Koottujen teoksien* osa I, *Kamppailu Jugoslavian vapauttamiseksi 1941–1945* julkaistiin vuonna 1947.⁶⁷⁷

Marxilais-leniniläinen partisaanisodan luokittelu julkaistiin vuonna 1947. Kirjan kirjoittaja on tuntematon, mutta julkaisija on asevoimien painatuskeskus. Kirja käsittelee tapoja käydä kansansotaa riippumattomuuden saavuttamiseksi sekä kansannousun ja aktiivisen puolustuksen toteuttamista. Kirjassa otetaan esille esimerkkeinä Napoleonin armeijan vastainen sissisota Espanjassa vuosina 1808–1812, sissisodankäynti Ranskassa 1870–1871, Venäjällä 1905 ja 1918 sekä vuosien 1941–1945 kokemukset.⁶⁷⁸ Ulkomaisten sotien sissisodankäyntiä koskevat havainnot pantiin merkille.

Marxin ja Engelsin Jugoslaviassa vuonna 1945 julkaistun *Kommunistisen manifestin* luku *Kamppailu* sekä teos *Valtion ja yksityisomistuksen sukulaisuuden alkuperä* loivat niin ikään taustaa sotataidolliselle ajattelulle, kuten jo so-
taa edeltänyt Edvard Kardelj'n *Proletaari*-lehdessä julkaistu artikkeli *Työläisten ja talonpoikien taisteluliitosta* osoittaa.⁶⁷⁹

Sodan jälkeen Neuvostoliitossa kyseenalaistettiin tietyt marxilais-leniniläisen sotateorian perusolettamukset. Stalin, ehdoton auktoriteetti myös sotateoreettisissa kysymyksissä, ei pitänyt Clausewitzin teoreettista pohjaa enää lainkaan relevanttina. Stalin perusteli asiaa ensinnäkin sillä, että Clausewitzilla ei ”ollut mitään uutta esitettäväänään politiikan ja sodan suhteesta”. Lisäksi clausewitzlainen ajattelu edusti saksalaista sotilasperinnettä, jonka vaaraan Neuvostoliiton ei ollut sopivaa isänmaansa puolustusta rakentaa. Ehkä

⁶⁷⁶ Odrbrana pešadijskog puka i divizije armije SAD. Beograd, Vojna akademija JA, Katedra inostranih armija, 1948, nr 657. Tutkimustyöluettelot teoksesta Bibliografija – Izdanja vojnih škola JNA za oblast ratne veštine (1947–1987). Centar visokih vojnih škola os “Marsal Tito”, Institut za strategijska istraživanja, Beograd 1991.

⁶⁷⁷ Josip Broz Titon teokset *Borba naroda porobljene Jugoslavije*. Beograd, Nova Jugoslavija 1945, *Borba za oslobodenje Jugoslavije*. Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd 1945, *Borba za oslobodenje*. Državna založba Jugoslavije, Beograd 1945 ja *Sabrana dela. Tom I: Borba za oslobodenje Jugoslavije 1941–1945*. Kultura, Beograd 1947. Julkaisuluettelo Begovićin, Pujićin ja Radinovićin toimittamasta teoksesta.

⁶⁷⁸ Klasici Marksizma-Leninizma o partizanskom ratu. Vojnoizdavački zavod MNO, Beograd 1947. Julkaisuluettelo teoksesta Begović, Pujić ja Radinović, s. 184.

⁶⁷⁹ Julkaisuluettelo kirjasta Zivković, s. 238.

keskeisin Stalinin vasta-argumenteista oli, että hänen mukaansa Clausewitzin teoria oli riittämätön selittämään sodankäyntiä mekaanisella kaudella. Stalinin antaman tuomion loogisena seurauksena käynnistyi laajempi julkinen keskustelu, jossa esitettiin voimakasta kritiikkiä Clausewitzin ajattelua kohtaan. Sodan luonnehtimista väkivaltaiseksi sekä poliittiseksi teoksi pidettiin virheellisenä. Absoluuttisen sodan käsitettä pidettiin osoituksena Clausewitzin ideologian taantumuksellisuudesta. Hänen käsitystään sodasta poliittisena tekona pidettiin vääränä, koska sen taustalla ollutta politiikan määrittelyä pidettiin virheellisenä. Clausewitzin ajatuksien merkityksestä alettiin käydä uudestaan objektiivisempaa keskustelua vasta Stalinin kuoleman jälkeen.⁶⁸⁰ Neuvostoliittolaisen vaikutuksen kaudella 1945–1948 kyseenalaistettiin siis monet sellaiset perusolettamukset, joiden johdattamana Titon partisaanien vallankumouksellisen sodan konseptia oli luotu ja pantu toimeen.

Toisen maailmansodan jälkeen neuvostoliittolaiselle sotatieteelle oli tyyppillistä ”Suuren isänmaallisen sodan” oppien tarkka tutkiminen. Siksi Jugoslaviankin tarkoituksena oli käyttää ”*ensimmäisen sosialistisen maan ja sen puna-armeijan*” tuoreita kokemuksia hyväkseen asevoimiensa toiminnassa ja kehittämisessä. Neuvostoliiton sotakokemuksia analysoitiin ja niistä saatuja havaintoja yleistettiin. Tavoitteena oli oppien muuttaminen aina yleispäteviksi säännöiksi asti. Monien oppien lopullinen käyttöönotto kuitenkin epäonnistui henkilöpalvonnan vuoksi. Neuvostoliittolaisten vallassaolijoiden aiemmin tekemiä päätöksiä ja auktoriteettia ei uskallettu kyseenalaistaa. Stalinin muotoilemat *viisi sodankäyntiin pysyvästi vaikuttavaa tekijää* nousivat ylikorostettuun asemaan.⁶⁸¹

Jo sodan aikana 23. helmikuuta 1942 oli julkaistu Neuvostoliiton puolustusasiain kansankomissaarin käsky numero 55, jossa esiteltiin *oppi pysyvästi ja tilapäisesti sodan kulkuun ja lopputulokseen vaikuttavista tekijöistä*. Tämä oppi oli ainoa teoreettinen, edes jollain lailla sotilaallista konseptia, strategiaa tai doktriinia muistuttava ohje, jonka suuntaviivojen mukaan puna-armeija koulutettiin, myös sodan aikana Neuvostoliittoon salaisesti siirtyneet jugoslavialaiset partisaanit. Teoksessa mainittuihin tekijöihin ei välittömästi sodan jälkeen tullut tarkennuksia, joten ne olivat ainoat Jugoslavian asevoimien sotataitoon strategisella tasolla vaikuttaneet ohjeet sodan päätyttyä. Sodan aikana oli noudatettu Titon ja partisaaniarmeijan ylimmän johdon luomaa konseptia sekä strategiaa, mutta sodan jälkeen koittivat neuvostoneuvonantajien painostuksen ja neuvostosotataidon vuodet. Opissa lueteltiin Stalinin viisi sodan kulkuun ja lopputulokseen pysyvästi vaikuttavaa tekijää: *selustan (tai kotirintaman) vaka-us, joukkojen moraalit, divisioonien määrä ja laatu, armeijan aseistus sekä päällystön organisointikyky*. 1960-luvulle saavuttaessa ne olivat jalostuneet hieman muuttuneiksi ja yhdistyneiksi *neljäksi sodan ratkaisevaksi perustotuudeksi*: korkea moraalit, selustan lujuus erityisesti sotatalouden osalta, johtamistaito sekä aseistuksen ja joukkojen määrä sekä laatu. Opin keskeisimpiä väittämiä oli, että mikäli edellä mainitut pysyvät tekijät olivat kunnossa, ei mikään tilapäisesti vaikuttavista tekijöistä voinut estää voittoa. Vaikka pysyviä tekijöitä ja koko opin toimivuutta kritisoiitiin Stalinin kuoleman jälkeen, se säilyi lähes muuttumattomana käytössä kymmenen vuotta sodan jälkeen.⁶⁸²

Viidestä pysyvästä tekijästä jalostui konkreettisempia mutta kuitenkin

⁶⁸⁰ Jalonen, s. 9–10.

⁶⁸¹ Petković, s. 104; Scott ja Scott, s. 91–92.

⁶⁸² Jalonen, s. 18 ja 22–24; Kulomaa, s. 136–137; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 20–21.

tilapäisiksi katsottuja tekijöitä. Näitä olivat yllätys, hyökkäys, tuhoaminen, voimien keskittäminen, aloitteellisuus, vihollisen painopisteen kiertäminen ja saartaminen, aselajien yhteistoiminta sekä operatiivinen ja taktinen liikkuvuus.⁶⁸³ Samat piirteet olivat keskeisiä osia jugoslavaliaisessa taktiikassa ja sotataidossa myös kansan vapautussodan aikana sekä sen jälkeen. Osa tilapäisistä tekijöistä ilmeni Jugoslaviassa 1970- ja 1980-luvuilla sovelletuissa taktiikan periaatteissa. Ei ole kuitenkaan perusteluja olettaa niiden saaneen vaikutteita neuvostotaktiikasta, koska vastaavat lähes universaalit piirteet toistuvat useimpien eurooppalaisten maiden sotataidossa toisen maailmansodan jälkeen. Edellä mainittujen pysyvien ja tilapäisien neuvostoliittolaisen sotataidon strategiseen tasoon ja sotilasdoktriiniin sisältyvien piirteiden vaikutus ulottui strategisesta tasosta operatiiviselle ja aina taktiselle tasolle saakka. Sama vaikutus näkyi myös jugoslavaliaiselle sotataidolle tyypillisissä piirteissä. Ne näkyivät tavalla tai toisella sekä strategiassa, operatiikassa että taktiikassa.

Todellistakin kehitystä neuvostoliittolaisen sotatieteen saralla tapahtui, ja se kohdistui nimenomaan sotataitoon. Havaintoja käytetystä taktiikasta sekä operaatiotaidosta tehtiin ja niitä pyrittiin yleistämään. Hyökkäyksen osalta pyrittiin parantamaan kykyä syvän, monivöhykkeisen ja useista asemista koostuvan puolustuksen lyömiseen. Puolustuksessa kehittämiskohteet olivat täysin vastaavat: puolustustaktiikkaa pyrittiin kehittämään katkeamattomaksi ja syväksi järjestelmäksi. Yleisenä tavoitteena oli pyrkimys yhdistää massiiviset iskut ja laajamittaiset joukkojen liikkeet sekä tehostaa taktisia toimenpiteitä monimutkaisissa taisteluolosuhteissa.⁶⁸⁴ Nämä opit eivät kuitenkaan muodostaneet sellaista perustaa, jolle Jugoslavian puolustus olisi voitu rakentaa. Sotakokemukset eivät puoltaneet yhtenäistä, syvää puolustusryhmitystä, joka olisi altis vihollisen ylivoimaisen hyökkäyksen tulivaikutukselle. Tällainen painopisteajattelu oli menettänyt merkitystään etenkin sen vuoksi, että puolustusvyöhyke oli helposti tuhottavissa ydinaseilla. Jugoslaviassa oli tarkoituksena muuttaa koko maa taistelualueeksi. Jugoslavaliaiselle hyökkäystaktiikalle oli myös vierasta toimia vihollisen puolustuksen voimakasta painopistettä vastaan. Tuli iskeä sinne, missä vihollinen oli heikko.

Neuvostoliittolaisen operaatiotaidon tutkimuksen on kerrottu hyötynneen eniten sodan laajoista ja monipuolisista kokemuksista. Saatujen havaintojen perusteella kyettiin muotoilemaan ohjeistus armeijan ja rintaman hyökkäys- sekä puolustusoperaatioiden valmisteluihin ja itse toteutukseen. Sotatoimiyhtymien operaatiotyypit, kokoonpanot, vahvuudet sekä yhteistoiminta erikokoisissa sotatoimissa määriteltiin. Niin maa- kuin ilmavoimillekin luotiin varsin laajat operatiiviset perusteet, joiden perusteella 1950-luvulle saavuttaessa syntyi käsite yhdistettyjen aselajien operaatio.⁶⁸⁵

On myös esitetty, että Neuvostoliiton henkilökultin vaikutus näkyi monotonisten perusmenetelmien kanonisoimisena ja siinä, että käydystä sodasta pyrittiin päättelemään "taistelun mallit". Eniten henkilöpalvonnan vaikutuksista kärsi kuitenkin strategian tutkimus.⁶⁸⁶ Vastaava piirre toistui myös Jugoslaviassa. Konseptin, strategian sekä doktriinin kehittyminen oli 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa hidasta ja osittain jopa pysähdyksissä Titon sekä eräiden kenraalien vastustaessa muutosta. Titon mielipidettä vastaan ei tohdittu nous-

⁶⁸³ Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 21.

⁶⁸⁴ Scott, s. 92.

⁶⁸⁵ Scott, s. 92.

⁶⁸⁶ Ibid.

ta.

Neuvostoliittolaisen käsityksen mukaan strategia, operaatiotaito ja taktiikka muodostivat oleellisen, kiinteän ja erottamattoman osan sotataittoa. Strategia kuului sotataidon korkeimpaan tasoon, ja se käsitti sotaan valmistautumisen sekä sodankäynnin kokonaisuuden. Operaatiotaito puolestaan käsitti erikokoisten operaatioiden valmistelun ja toteuttamisen maalla, merellä sekä ilmassa. Taktiikka oli yhtymien, joukko-osastojen ja yksiköiden sotatoimien valmistelua sekä toteuttamista. Strategian, operaatiotaidon ja taktiikan välillä nähtiin vaikuttavan läheisen yhteyden. Muotoiltuna sääntönä oli, että edellä mainitut osat eivät kehity ilman sotataidon kehittymistä eikä sotataito kehity vain yhtä niistä kehittämällä. Strategia määritti tulevaisuuden sodan luonteen sekä menetelmät ja sitä kautta taistelun paikan ja roolin sodankäynnissä sekä sen toteuttamisen menetelmät. Operaatiot lähtivät strategian vaatimuksista ja määrittivät yksilöidyt tehtävät taktiikalle sekä alayksiköiden koulutuksen painotukset.⁶⁸⁷

Jugoslavalainen tulkinta strategiasta noudatteli yleisellä tasolla länsimaista käsitystä termin sisällöstä, mutta painotti voimakkaammin sotilaallista aspektia. Strategialla tarkoitettiin tieteellisiä taitoja ja tietoja – siis käytäntöä sekä teoriaa – sodan valmisteluista ja käymisestä. Sotataidon osana strategiasa painotettiin ennen kaikkea aseellisen kamppailun käymistä ja sitä, että se johtavana sotataidon haarana määrittää suunnan operatiikalle⁶⁸⁸ sekä taktiikalle. Yleisellä tasolla strategian katsottiin sisältävän voimankäytön tiettyjen poliittisten, taloudellisten ja sotilaallisten päämäärien saavuttamiseksi. Strategian alueeseen kuului taistelukenttä kokonaisuudessaan, kaikki taisteluun käytettävissä olevat voimat sekä aseellisen kamppailun, yksittäisillä taistelualueilla toimivien strategisten ryhmittymien ja strategisten voimien päämäärät.⁶⁸⁹

Jugoslaviassa seurattiin kansainvälistä sotilasstrategista tutkimusta ja keskustelua. Englantilaisen Sir Basil Henry Liddell Hartin vuonna 1941 julkaistun teoksen *The strategy of indirect approach* serbokroaatinkielinen käännös *Strategija posrednog prilazenja* ilmestyi vuonna 1952. Liddell Hart määritteli strategian ”sotilaallisten keinojen jakamisen ja käyttämisen taidoksi politiikan tavoitteiden saavuttamiseksi”. Määritelmä on vuodelta 1967. Jo vuonna 1937 hän eritteli strategian toteuttamisperiaatteita seuraavasti: ”*Strategian pyrkimyksenä on rajoittaa taistelua niin paljon kuin mahdollista... Täydellinen strategia on sitä, että saadaan ratkaisu ilman että ylipäänsä syntyy aseellista taistelua.*” Liddell Hart edusti epäsuoran strategian koulukuntaa. Jugoslavalaisien sotilasajattelijoiden ja -tutkijoiden kiinnostus Liddell Hartiin liittyikin hänen kahden negatiivisen ja kahden positiivisen säännön oppiinsa. Vihollisjoukkojen hajottaminen epäsuoralla lähestymistavalla ja odottamattomien toimintatapojen käyttäminen muodostivat kaksi negatiivista sääntöä. Voimakkaamman osapuolen toiminta heikkoa vastaan sekä sodan ratkaiseminen taistelukentän tukitoimilla olivat kaksi positiivista sääntöä.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Scott, s. 217 ja 235–236; Sbytov, N.A.: Neuvostoliiton aseellisen puolustamisen teorian perusteet. Esitelmä Helsingissä 21.10.1971. Artikkeliteoksesta: Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja, Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Julkaisusarja 2, N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972, s. 166.

⁶⁸⁸ Käsitettä *operatiikka* käsitellään jäljempänä tässä luvussa.

⁶⁸⁹ Vojni leksikon, s. 588; Taktika (1981a), kuva 1; Ljubičić (1981), s. 265.

⁶⁹⁰ Ljubičić (1981), s. 93; Baylis, John, Booth, Ken, Garnett, John ja Williams, Phil: Contemporary Strategy I. Theories and Concepts. United States of America, 1987, s. 30 ja 63; Ahto, Sampo: Sotateoriat maailmansotien välisenä aikana, s. 104–105. Artikkeliteoksesta: Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa nro 3 1984.

Jugoslaviaalaisten näkemys käsitteistä konsepti, strategia ja doktriini sisältävätkin selvät yhtymäkohdat ei vain vanhempaan clausewitzlaiseen näkökulmaan sodasta ja parhaasta mahdollisesta sotataidosta, vaan myös ajatuksen uudempiin jatkajiin, kuten Liddell Hartiin. Samankaltaisuutena hänen ajattelunsa kanssa on pidettävä myös Jugoslavian ensisijaista tavoitetta luoda puolustusjärjestelmä ja sotataito, jonka pelotearvo on niin korkea, että se ennaltaehkäisee hyökkäykset. Jugoslaviaalaisia miellyttivät erityisesti Liddell Hartin näkemykset yllätyksen ja epäsuoran toiminnan edullisuudesta.

EI STRATEGIAA SODAN PÄÄTTYTYÄ

Jugoslavialla ei ollut yksiselitteistä sotilaallista strategiaa, konseptia tai doktriinia välittömästi toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Jugoslaviaalaisen sotataidon kehittyminen ei voinut nojautua yksinomaan juuri menestykseen päättyneen sodan kokemuksiin eikä myöskään kenenkään klassisen sotateoreetikon ajatuksiin, saattikka periytyä sotaa edeltäneen Jugoslavian kuninkaallisesta armeijasta. Oman sotataidon syntymistä ja kehittämistä omiin sotakokemuksiin nojautuen kahlitsi Neuvostoliiton määräävä asema asevoimien ja sen käytön teorian kehittämässä. Ensimmäisten sodanjälkeisten vuosien sotataidon ja asevoimien kehittymisen kautta on luonnehdittukin “vallankumouksellisesti staattiseksi” vaiheeksi. Jugoslaviaalaista yhteiskuntaa ja sen asevoimia pidettiin kansan vapautussodan kumouksellisena saavutuksena. Vallankumouksen hengen piti elähdyttää ja viedä niitä eteenpäin sodan jälkeenkin, mutta edellä mainittujen syiden johdosta päädyttiinkin pysähtyneisyyden tilaan.

Olisi kuitenkin väärin todeta, että Jugoslaviaalaista sotataitoa ei olisi ollut heti sodan jälkeen. Sitä ei vain voitu tuoda tilanteen vuoksi esiin. Myös lähteistö on vuotta 1958 edeltävistä strategian ja doktriinin muutoksista osittain vailinainen, mikä osaltaan hankaloittaa pitävien johtopäätösten tekemistä myös sotataidon osalta.⁶⁹¹

Mahdollinen vastustaja oli sodan päätyttyä kyllä tiedossa, mutta ei virallisesti muotoiltua strategiaa tai doktriinia vastustajan kohtaamiseksi. Osa sotilaallisesta johdosta tuki partisaanityyppistä sodankäyntiä pelkästään kunnioituksesta Titon sodanaikaista, sankarilliseksi koettua taktiikkaa kohtaan. On myös väitetty, että myöhemmin vahvistettu yleisen kansanpuolustuksen doktriini olisi ollut käytössä jo kansan vapautussodasta lähtien. Väite ei olekaan aivan tuulesta temmattu, kuten jäljempänä osoitetaan. Lähteet tukevat osittain oletusta tämän suuntaisen doktriinin olemassaolosta vuosia 1945–1953 lukuun ottamatta. Vapautussodan ideologia oli sodan tietyissä vaiheissa varsin samansuuntainen kuin tuleva strategia ja doktriini, mutta sodan päättyessä Jugoslavia oli käytännössä kehittynyt määrällisesti varsin kohtuullisesti varustetuksi, Sotahistoriallinen seura ja Sotatieteen laitos, Joensuu 1984.

⁶⁹¹ Đorđević, Branislav: Nastanak i razvoj operatike i svoju poziciju u sistem vojne nauke (Operaatiotaidon synty ja kehitys sekä sen asema sotatieteen järjestelmässä). Luento sotatieteen maistereille Jugoslavian korkeammassa sotakoulussa. Sotataidon instituutti, Belgrad 2003 (2003a), s. 8; Petković, s. 101; kenraali Milan Danilovićin haastattelu Sotahistoriallisessa instituutissa, 21.1.2005. – Lähteistön osalta kts. Vučinić, Mihajlo, Nikezić, Ilija ja Todorović, Boško: Konceptija, doktrina i sistem opštenarodna odbrane. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1989. – Vučinić (et.al.):n mukaan vuoden 1958 doktriinia edeltäneestä tilanteesta ei saa selvää kuvaa. Kts. myös Mamula, s. 6. – Osa Mamulan aiemmissa tutkimustöissään käyttämistä, jugoslaviaalaisen sotataidon kehittymisen alkuvaiheeseen liittyvistä lähteistä oli hänen mukaansa kadonnut käytetystä arkistosta (!).

tosin sodassa kolhiintuneeksi perinteiseksi armeijaksi. Sen osana oli lukuisia partisaaniyksiköitä, mutta asevoimien kokonaisuuden ei voi katsoa sodan loppussa taistelleen esimerkiksi alueellisen puolustuksen periaatteiden mukaisesti.⁶⁹² Pelkkä alueellisten johtoportaiden olemassaolo ei tee järjestelmästä alueellista puolustusta, eivätkä edes näiden johtoportaiden alaisuudessa toimivat yhtymät. Takana tulee olla alueellisen taistelun mahdollistava sotataito. Sitä ei heti sodan jälkeen Jugoslaviassa ollut. Partisaanisodankäynnin konsepti edelsi yleisen kansanpuolustuksen doktriinia ja sotataitoa ja oli tietyiltä osin sen esikuvana, mutta sen ei voi katsoa olleen sama asia⁶⁹³.

Osa sotilaallisesta johdosta kannatti juuri tämän olemassa olevan, perinteisen armeijan vakiinnuttamista. Tavanomainen armeija olisi helpommin keskitettävissä rajoille niitä puolustamaan ja muodostaisi näin paremman pelotteen vihamielisille naapurivaltioille. Jälkimmäinen suuntaus oli voittamassa enemmistön kannatuksen paljolti myös sen vuoksi, että Neuvostoliitto oli kyseisen ratkaisun kannalla. Neuvostoliiton ja marxismin-leninismien maailmanvallankumoukseen liittyvien sotilaallisten tavoitteiden saavuttamiseksihan oli muodostettava kaikista sosialistimaista koottu mahtava kansainvälinen puna-armeija, jonka tuli toteuttaa kommunismin laajenemista puolustava kansainvälinen tehtävänsä tunnuksella ”*Kuolema tai voitto!*”.⁶⁹⁴

Asevoimien kehitystä leimasi kuitenkin vuodesta 1945 lähtien kaikissa suhteissa Neuvostoliiton kumuloituva vaikutus. Vaikutus oli alkanut jo sodan aikana neuvostoliittolaisen materiaali- ja koulutustuen käynnistyttyä. Tämä näkyi ideologisessa vaikuttamisessa, teknisessä tuessa, jugoslaviaalaisten upseereiden kouluttamisessa neuvostoliittolaisissa sotilasopetuslaitoksissa sekä asevoimissa palvelevissa lukuisissa neuvostoliittolaisissa neuvonantajissa. Asevoimien rakenteiden uudistaminen toteutettiin neuvostomallin mukaan. Linjavalinta ei ollut pelkästään pakon sanelema ratkaisu. Muutosta perusteltiin myös sillä, että Neuvostoliiton armeija ei ollut pelkästään ”paras” armeija vaan myös ”sosialistinen” armeija. Asevoimien kehityksen alkuvuotia leimasi myös Titon Jugoslavian kannalta voitokkaasta toisen maailmansodan lopputuloksesta kumpuava positiivinen ilmapiiri. Omien voittojen tuoma itsevarmuus ja yhteistyö vastustamattoman menestyksekkään puna-armeijan kanssa tekivät neuvostoliittolaistyypisistä asevoimien kehityksestä aluksi luonnolliselta tuntuneen valinnan.⁶⁹⁵

OMA STRATEGIA SYNTYY

Kominform-välikon jälkeen Jugoslavian sotilasstrategia rakentui vuosien 1941–1945 yleisen kansan partisaani-, vapautus- ja kumouksellisen sodan strategian varaan.⁶⁹⁶

Strategian perustana mainittiin olleen Jugoslavian kommunistiliiton vallankumouksellisen sotastrategian kansan vapaussotaa edeltävänä, sen aikaisena että myös jälkeisenä aikakautena. Kansan vapautussodan kokemuksilla oli keskeinen rooli, mutta myös sodanjälkeisellä taistelulla vapauden ja itsenäisyy-

⁶⁹² Windhausen, s. 249–250.

⁶⁹³ Ljubičić (1981), s. 88.

⁶⁹⁴ Windhausen, s. 249–250; Lenin (1961), s. 24.

⁶⁹⁵ Dimitrijević (1996) s. 582–583; Petković, s. 104; Vego (1980), s. 15.

⁶⁹⁶ Seferović (1977), s. 52–53; Dozet (1972), s. 239.

den säilyttämiseksi.⁶⁹⁷ Sodan aikaisten kokemusten merkitys nousee toistuvasti ja johdonmukaisesti esille lähteistössä. Mielenkiintoisempi havainto on kuitenkin se, kuinka tärkeänä pidetään ”sodanjälkeistä taistelua”. Viittaus vaikuttaa korostavan vuonna 1948 alkaneen kriisin merkitystä, kun taas myöhemmin on pidetty vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehitystä tärkeänä jugoslavialaisen sotataidon ja doktriinin murroksen käynnistäjänä.

Jugoslavialaiset puolustus suunnittelijat alkoivat kehittää strategista konseptia vuonna 1953. Sotilaallisessa johdossa oli tultu johtopäätökseen, että tavanomainen armeija ei muodostanut hyökkäjälle riittävää pelotetta edes länsivaltojen tukemana. Kroatiassa vuonna 1953 järjestetyissä sotaharjoituksissa toteutettiin sissiopeeraatioita, ja lokakuussa samana vuonna kenraaliluutnantti Dušan Kveder puolusti ensin *Vojno delo* -sotilasaikakauslehdessä sekä myöhemmin *Foreign Affairs* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan voimakkaasti alueellista puolustusjärjestelmää. Kvederin mukaan perinteistä rintamapuolustusjärjestelmää oli täydennettävä alueellisella järjestelmällä. Järjestelmän systemaattinen kehittäminen ei olisi pelkästään tehokkaampaa kuin ”ad hoc”-tyyppinen partisaanien käyttö, vaan muodostaisi voimakkaan *pelotteen* mahdollisille hyökkäjille.⁶⁹⁸

Jugoslavian kansanarmeijan ja Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan asevoimien kehitykseen sodan ja erityisesti Kominform-välirikon jälkeen katsottiin vaikuttaneen neljä keskeistä tekijää. Ensimmäisenä tekijänä pidettiin Jugoslavian yhteiskunnallis-poliittista järjestelmää, maan sisäistä ja taloudellista kehitystä sekä ”uuden” Jugoslavian ulkopoliittikan suuntautumista. Tärkeänä vaikuttajana oli myös maailman sotilaspoliittinen tilanne sekä Jugoslavian geostrateginen ja sotilaspoliittinen asema. Kolmas vaikutustekijä oli kansan vapautussota ja sen sotilaallinen doktriini. Neljäntenä mainittiin modernin tieteen, tekniikan, sotilaallisen ajattelun sekä käytännön, varsinkin ase- ja taisteluvälinemateriaalin alueilla tapahtunut kehitys sekä erityisesti ohjus- ja ydinaseiden ilmestymisen jälkeinen kehitys.⁶⁹⁹

Edellä mainituilla armeijan ja asevoimien kehitykseen vaikuttavilla tekijöillä oli suora yhteys aseellisen kamppailun sekä sotataidon kehittymiseen vaikuttaviin tekijöihin. Osittain samojen tekijöiden katsottiin olevan myös *klassisia sotilasstrategiaan vaikuttavia tekijöitä*. Näistä ensimmäiseksi vaikuttavien tekijöiden ryhmäksi katsottiin yhteiskunnalliset, taloudelliset ja poliittiset olosuhteet sekä etenkin yhteiskunnallinen tietoisuus. Tämä ensimmäinen kokonaisuus ei koskenut vain kansainvälistä ulottuvuutta vaan Jugoslavian yhteydessä myös maan sisäisiä tekijöitä. Toiseksi sotilasstrategiaan vaikuttavaksi tekijäksi katsottiin erityisesti tekniikkaan ja aseeteollisuuteen liittyvän teollisen tuotannon taso ja kapasiteetti. Samalla logiikalla Jugoslaviassa nähtiin sotilaallisten strategioiden ja doktriinien toimivan neljän tekijän avulla. Oli kyse sitten jugoslavialaisesta tai jostain ulkomaisesta strategiasta tai doktriinista, niiden kaikkien nähtiin perustuvan elävän (inhimillisen) voiman, materiaalisteknisten resurssien, tilan ja ajan käyttämiseen. Strategioiden ja doktriinien väliset erot ilmenivät edellä mainittujen tekijöiden välisistä suhteista ja painotuksista.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Vojni leksikon, s. 589; Dozet (1972), s. 239.

⁶⁹⁸ Windhausen, s. 250–251; Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 395.

⁶⁹⁹ Petković, s. 101; Seferović (1977), s. 54.

⁷⁰⁰ Ljubičić (1981), s. 90–91.

Myös tässä yhteydessä on havaittavissa edellä mainittujen yhteiskunnallisten ja materiaalis-teknisten tekijöiden suuri merkitys, puhumattakaan sotilaallisen uhkan sekä historiallisten taustatekijöiden vaikutuksesta. Moraalis-poliittisia tekijöitä ei mainita, mutta selvää on, että ne vaikuttavat kokonaisuuden taustalla. Neljästä edellä mainitusta tekijästä jugoslavalaiset itse ovat pitäneet tärkeimpänä ensimmäistä, koska sen koettiin kuvaavan Jugoslavian armeijan luonnetta kansanarmeijana ja kumouksellisena armeijana ja koska sen nähtiin vaikuttaneen myös suoraan ”*asevoimien kehityksen tasoon ja rytmiin*”. Rytmillä tarkoitetaan erityisesti vuoden 1948 jälkeen tapahtunutta dramaattista, asevoimien kaikilla sektoreilla ja vain omien voimien varassa tapahtunutta varsin nopeata kehittymistä. Koko yhteiskunnan voimavarat oli keskitettävä maan itsenäisyyden takaajan, asevoimien tilanteen parantamiseen. Asevoimien yhteiskunnallis-poliittisen roolin kehitystä sodanjälkeisenä aikana katsottiin leimanneen samojen piirteiden, jotka olivat olleet tyypillistä myös koko muulle yhteiskunnalle: kansallisuuksien tasa-arvon, luokkarajojen poistumisen, yhtenäisyyden luomisen sekä säilyttämisen, omavaraisuuden ja itsenäisyyden sekä riippumattomuuden.⁷⁰¹

Jugoslavian oman 1970-luvulla vallinneen yksipuolisen näkemyksen mukaan maa olisi päättänyt heti syntymistään seuranneina päivinä sotataitonsa kehityksen täysin itsenäisestä suunnasta. Tämän väitettiin olleen loogista seurausta vapautussodan luonteesta sekä tulleen heti sodan jälkeen yhdeksi sisä- ja ulkopoliittikan keskeisistä piirteistä. Autonomisuuden ja itsenäisyyden vaatimuksen kerrottiin olleen perua jo vapautussodan ensi päiviltä. Tätä vaatimusta ei ollut mahdollista täyttää sodan päättymisen sekä Kominform-suhteiden katkeamishetken välisenä aikana. Vakaumuksen kulkea omaa jugoslavalaista yhteisjohtoisuuden tietä kerrottiin sen jälkeen vallinneen jopa kovimmankin painostuksen aikana.⁷⁰² Luotettavampien lähteiden perusteella muodostuva kokonaiskuva on ristiriidassa tämän Jugoslavian kansanarmeijan tiedotustoimintaan liittyvän julkaisun esittämän tulkinnan kanssa. Maan vapauduttua akselivaltojen miehityksestä jatkui jo sodan kuluessa alkanut asevoimien kehittäminen täysin Neuvostoliiton tuella ja sen ehdottomien vaatimusten mukaisesti. Kehitys ei ollut itsenäistä.

Kansan vapautussodan perintöön yleisen kansanpuolustuksen strategian yhteydessä viitattaessa korostettiin sitä, että lopulliseen voittoon johtanut sodankäynnin organisaatio ja toimintamenetelmät olivat yksinomaan Jugoslavian kansojen sekä kansallisuuksien aikaansaannos. Jugoslavian kommunistinen puolue alkoi organisoida aseistettua kamppailua miehittäjiä sekä sisäisiä ”quislingejä” vastaan melko itsenäisesti, omien arvioidensa ja analyysiensä pohjalta. Lisäksi painotettiin sitä, että vapautussotaa käytiin vuoden 1943 loppuun asti täysin ilman ulkoista tukea. Vasta vuoden 1943 lopussa oli saatu ensimmäiset lähetykset länsiliittoutuneiden materiaalista tukea.⁷⁰³

Kansan vapautussodan doktriinin vaikutus Jugoslavian kansanarmeijan sodanjälkeisessä kehityksessä näkyi pääasiassa strategisella tasolla. Kansan katsottiin taistelevan samantyyppisessä asemassa tulevassa sodassa, kuin mitä se oli tehnyt toisessa maailmansodassa. Sodankäynnin katsottiin olevan puolustuksellista, anti-imperialistista vapautussotaa, jonka päätavoitteena olisi kan-

⁷⁰¹ Seferović (1977), s. 54–56; Ljubičić (1988), s. 35–36.

⁷⁰² Seferović (1977), s. 59–60. – Seferović kertoo asian vailla erehtymisen varaa niin, että Jugoslavia olisi alusta asti noudattanut omaa linjaansa.

⁷⁰³ Seferović (1977), s. 60; Dozet (1972), s. 239.

sallisen itsenäisyyden, sosialistisen omavaraisen järjestelmän, vapauden sekä maan alueellisen koskemattomuuden puolustaminen ja säilyttäminen. Kansan vapautussodalla katsottiin olleen ”yleinen kansan luonne”. Tästä piirteestä tuli myös yksi yleisen kansanpuolustuksen peruseräkkeistä. 1950-luvun lopulla strategiaksi oli muodostettu *yhdistetty, tavanomainen ja partisaanisodankäynnin strategia*.⁷⁰⁴

Strategian sisällön katsottiin laajentuneen, koska itsenäisyyden ja kansallisen vapauden saavuttamisen tai menettämisen oli todettu olevan mahdollista myös ilman varsinaista sotaa. Jugoslaviassa strategiat jaettiin 1960-luvulta alkaen yleisstrategioihin (*Strategija*) kiinnostusalueena sota ja puolustus kokonaisuudessaan) ja aseellisen kamppailun strategiaan (*Strategija oružane borbe*). Yleisen kansanpuolustuksen strategia (*Strategija opštenarodne odbrane*) oli yleinen strategia. Yleisen kansanpuolustuksen doktriini oli johdettu yleisen kansanpuolustuksen strategiasta, ja se yhdisti sotilaallisen, poliittisen, taloudellisen sekä diplomaattisen strategian keinot ja toimintatavat. Siten yleisen kansanpuolustuksen strategia sisälsi Jugoslavian asevoimien käytön lisäksi myös sisäisen turvallisuuden, siviilipuolustuksen ja ennakkovaroitus- sekä hälytyspalvelun, kuten myös yleistä strategiaa tukevat ulko- ja sisäpoliittiset sekä taloudelliset toimet. Edellä mainittu aseellisen kamppailun strategia rajoittui koskemaan vain Jugoslavian asevoimia, siviilipuolustusta ja sisäisen turvallisuuden joukkojen käyttöä. Kaikki kolme edellä mainittua strategiaa kuuluivat kansallisiin strategioihin, vaikkei käsitettä Jugoslaviassa juurikaan käytetty.⁷⁰⁵

Vaikka edellä mainittu yleisen kansanpuolustuksen strategia olikin yleinen strategia ja myös maan muiden strategioiden katsottiin palvelevan sen mukaan muodostettua doktriinia, oli sen yläpuolella vielä yksi strategia, Jugoslavian strategia. Sillä tarkoitettiin maan valitsemaa linjaa toimia itsenäisenä, riippumattomana ja yhteisjohtoisena sosialistisena valtiona. Ja vaikka yleinen kansanpuolustus koski koko yhteiskuntaa, ei Jugoslavia rauhan aikana suinkaan ollut ”*yksi suuri sotilasleiri*”, kuten Lenin asian ilmaisi. Poliittikka ja poliittinen strategia, jotka perustuivat sitoutumattomuuteen sekä rauhanomaiseen rinnakkaiseloon, olivat kuitenkin maan näkyvin rauhanaikainen toimintamuoto. Maan kehitystä keskeisimmin ohjaavina yleisinä strategioina olivat poliittinen, taloudellinen ja diplomaattinen strategia, jotka rakentuivat edellä mainittujen piirteiden perustalle.⁷⁰⁶

Käsittehierarkiassa oli edetty 1960-luvulla jo selkeämpään tilanteeseen. Konsepti sääteli strategisella tasolla maan toimintaa ja antoi perusteet edellä mainitulle yleiselle strategialle. Yleisestä (poliittisesta) strategiasta johdettiin yksityiskohtaisempi poliittinen strategia, taloudellinen strategia, kansainvälinen strategia ja sotilaallinen strategia. Sotilaallisen konseptin ja sotilasstrategian yhteys on ilmeinen. Sotilasstrategiasta johdettiin doktriini, joka puolestaan antoi perusteet operatiikalle ja taktiikalle.

⁷⁰⁴ Seferović (1977), s. 63 ja 70; Nurmi, s. 159; Anić, s. 5. – Teksti on käytännössä suora lainaus kansallisen puolustuslain 9. artiklasta.

⁷⁰⁵ Vojni leksikon, s. 588 ja 305; Ljubičić (1981), s. 92.

⁷⁰⁶ Vojni leksikon, s. 589; Ljubičić (1981), s. 92.

ASELLISEN KAMPPAILUN STRATEGIA

Aseellisen kamppailun strategiaa pidettiin yhteiskunnallisessa mielessä puolustuksellisena, mutta käytännön toimeenpanossa hyökkäyksellisenä strategiana. Strategian todettiin syntyneen kansan vapautussodassa ja kehittyneen jatkuvasti tapahtuneen yhteiskunnallisen kehityksen mukaisesti. Kehitys oli alkanut siis jo vuodesta 1941. Strategia käsitteli aseellista kamppailua kokonaisuudessaan ja sen suunnittelua sekä johtamista. Strategia antoi perustan ja suunnan aseellisen kamppailun strategiselle tasolle sekä operatiikan ja taktiikan perusteille. Strategia tutki muun muassa aseellisen kamppailun lainalaisuuksia, sotataidon periaatteita, aseellisen kamppailun ja aseellisten toimien muotoja sekä näkökulmia strategiaan toimintoihin. Aseellisen kamppailun strategian perussisältönä oli nykyaikaisen sodankäynnin sekä siihen kuuluvien tekijöiden, sen johtamisen olosuhteiden ja mahdollisuuksien sekä erityisesti sotilaallisten näkökulmien tutkiminen. Strategian piiriin kuului myös mahdollisten hyökkääjien tunnistaminen ja hyökkääjien tavoitteiden sekä hyökkäysmahdollisuuksien tutkiminen. Aseellisen kamppailun strategian osa-alueita olivat myös asevoimien organisaation, vahvuuden, ryhmityksen, roolien, tehtävien, hallinto- ja komentajärjestelmän, huoltojärjestelmän sekä puolustusjärjestelmän optimointi. Strategia sisälsi koko puolustusjärjestelmän ja sen kokonaisuuden, varautumisen, liikekannallepanojärjestelmän, koulutuksen, operatiivisen suunnittelun sekä asevoimien käytön strategiaan tarkoituksiin.⁷⁰⁷ Strategian kokonaisuus kasvoikin edellä mainittujen osa-alueiden vuoksi laajaksi. Vaikka Jugoslaviassa käytettiin termiä strategia, oli kyse esimerkiksi suomalaisesta näkökulmasta katsottuna *strategisen tason* asiakokonaisuuksista.

Aseellisen kamppailun strategia oli yleistä kansanpuolustusta koskeva aseelliseen kamppailuun valmistautumisen ja sen johtamisen teoria sekä käytäntö. Aseellisen kamppailun strategia oli sotilasstrategia ja se oli samalla *osa yleisen kansanpuolustuksen strategiaa*. Strategia perustui yleisen kansanpuolustuksen teoreettiseen perustaan, konseptiin sekä rakenteisiin, ja sitä toteutettiin näiden kolmen perusteen mukaisesti. Strategia oli kuvaus niiden toimeenpanosta käytäntöön sekä konseptia syvällisempi kuvaus aseellisen kamppailun johtamisesta.⁷⁰⁸

Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan presidenttineuvosto vahvisti 6. huhtikuuta 1983 pidetyssä istunnossaan aseellisen kamppailun strategian päivitetyn version. Strategian ensimmäisessä osassa käsiteltiin voimankäyttöä kansainvälisissä suhteissa, Jugoslavian sotilaspoliittista asemaa ja maahan kohdistuvia turvallisuusuhkia. Strategian toinen osuus keskittyi yleiseen kansanpuolustukseen ja yhteiskunnalliseen itsesuojeluun sekä niitä koskevan konseptin ja doktriinin yhteiskunnalliseen ytimeen sekä perusnäkemykseen niistä. Tässä osuudessa esiteltiin yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun järjestelmä sekä niihin liittyvät valmistelut ja yleisen kansanpuolustussodan perusominaisuudet.⁷⁰⁹

Strategian kolmas osa käsitteli perusnäkemystä aseellisesta kamppailusta. Aseellisen kamppailun tekijöistä korostettiin ihmisen määräävää roolia, mutta sen ohella analysoitiin materiaalista tekijää, tilaa ja aikaa. Aseellisen

⁷⁰⁷ Vojni leksikon, s. 589; Dozet (1972), s. 239; Ljubičić (1981), s. 266.

⁷⁰⁸ Ibid.

⁷⁰⁹ Strategija oružane borbe. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Centar za strategijska istraživanja GŠ JNA. Vojna štamparija, Beograd 1983, s. 3 ja 7–8.

kamppailun perusominaisuuksina nähtiin *väestön suurten massojen osallistuminen* aseellisen kamppailun valmisteluihin sekä käymiseen, aseellisen kamppailun käyminen kaikkialla Jugoslavian alueella, vihollisen aggression jatkuva vastustaminen, taistelutoiminnan erittäin korkea intensiteetti ja dynaamisuus, yleisen kansanpuolustussodan aseellisen kamppailun luonne liikkuvana sodankäyntinä sekä se, että kaikki Jugoslaviassa käytävät taisteluoperaatiot koordinoitetaan toisiinsa nähden ja että ne muodostavat yhdistetyn kokonaisuuden.⁷¹⁰

Sotataidon peruseriaatteiksi strategiassa määriteltiin jatkuva taisteluvalmiuden ylläpito, tavoitteen määrittäminen, painopisteen määrittäminen, aseellisten voimien yhtenäisyys, aktiivisuus ja aloitteellisuus, liikkuvuus (manööverit), yllätys, yllätyksiin varautuminen, voimien taloudellisuus, omien aseellisen kamppailun muotojen määrääminen sekä johtamisen jatkuva vuorovaikutus ja yhteistyö.⁷¹¹ Strategia asetti suorat vaatimukset taktiikalle, ja edellä mainitut sotataidon peruseriaatteet toistuivatkin lähes sellaisinaan taktiikan periaatteissa.

Aseellisen kamppailun strategian neljännessä osuudessa käsiteltiin asevoimia, Jugoslavian kansanarmeijaa sekä alueellista puolustusta, niiden hallinto- ja komentojärjestelmää sekä asevoimissa toimivien yhteiskunnallis-poliittisten organisaatioiden paikkaa, roolia ja tehtäviä. Seuraavassa osuudessa keskityttiin aseellisen kamppailun valmistelujen osa-alueisiin, kuten asevoimien kehittämisen ja käyttämisen suunnitteluun, moraalis-poliittiseen valmistautumiseen, liikekannallepanoon, asevoimien strategiseen kehittämiseen, aseellisen kamppailun materiaaliin ja lääkintähuollollisiin valmisteluihin sekä alueiden käytön valmisteluun sekä suunnitteluun.⁷¹²

Aseellisen kamppailun viimeinen ja samalla laajin osuus keskittyi aseellisen kamppailun käymiseen. Luvussa esiteltiin periaatteet sekä sille, milloin ja miten kamppailua tuli käydä rintamasodankäyntinä, yhdistettynä sodankäyntinä tai partisaanisodankäyntinä. Aseellinen kamppailu jaettiin strategiassa ilmapuolustukseen, panssaritorjuntaan, maahanlaskun torjuntaan, jalkaväen vastaiseen taisteluun, tykistö- ja rakettien vastaiseen taisteluun, rannikkopuolustukseen, elektroniseen sodankäyntiin, harhautustoimintaan, harhautussodankäynnin vastaiseen ja terrorisminvastaiseen toimintaan sekä estetöihin. Aseellisen kamppailun toimintamuodoiksi, *vidovi delovanja*, mainittiin offensiivi (strateginen hyökkäys), defensiivi (strateginen puolustus), hyökkäys ja puolustus. Maahyökkäyksiin luettiin rintamahyökkäys, hyökkäys väliaikaisesti miehityllä alueella, hyökkäys kaupungissa tai asutusalueella sekä ilmahyökkäys ja maahanlasku. Puolustus maalla sisälsi rintamapuolustuksen, puolustuksen väliaikaisesti miehityllä alueella ja puolustuksen kaupungissa tai asutusalueella. Omiksi puolustuslajeikseen luettiin myös puolustus merellä, saaristossa ja rannikolla sekä ilmapuolustus ja ilmatorjunta.⁷¹³

Taistelutoiminnan muotoina olivat operaatio (*operacija*), taistelu (*boj*) ja yhteenotto (*borba*). Operaatioita toteuttivat strategiset, strategis-operatiiviset tai operatiiviset joukot sekä ryhmittymät, ja ne toimeenpantiin operaatiovyöhykkeellä, *zona operacije*. Operaatiot jakautuivat hyökkäysoperaatioihin, puo-

⁷¹⁰ Strategija oružane borbe (1983), s. 8 ja 79–82.

⁷¹¹ Ibid., s. 8 ja 86–99. – Vastaavanlaisia yleisiä periaatteita löytyy asevoimilta ympäri maailman. Esimerkiksi Huttunen (2010, s. 107–108) esittelee Yhdysvaltojen armeijan ohjesäännöistä aina 1920-luvulta alkaen löydettäviä *sodankäynnin periaatteita* ja suomalaisista ohjesäännöistä 1950-luvulta alkaen löydettäviä *sodankäynnin yleisiä periaatteita* (s. 114–118).

⁷¹² Ibid. s. 9, 125–142 ja 143–178.

⁷¹³ Ibid., s. 9–10 ja 179–264.

lustusoperaatioihin, maahanlaskun torjuntaoperaatioihin, maahanlaskun ja mairinnousun torjuntaoperaatioihin, mairinnousun torjuntaoperaatioihin, merioperaatioihin, ilmaoperaatioihin, ilmapuolustusoperaatioihin sekä harhautusoperaatioihin.⁷¹⁴

Taistelu oli Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen taktisten yksiköiden määrättyllä alueella ja määrättyinä ajanjaksona tapahtuvien, yhtenäisen suunnitelman mukaisesti yhdistettyjen sekä suunnattujen taktisten toimien ja muun toiminnan kokonaisuus. Toiminnan tuli kohdistua jonkin tietyn tavoitteen saavuttamiseen. *Yhteenoton peruselementit* olivat *liike* ja *tuli*. Ne eivät olleet itsessään yhteenoton tärkeimmät elementit, vaan niiden onnistuneella yhteensovittamisella aikaansaatavat *vastarinta*, *isku* ja *painopiste*.⁷¹⁵ Strategia ei asettanut suoria vaatimuksia taktiikalle ainoastaan sotataidon peruseräiteiden yhteydessä. Strategiassa määritettiin myös taktiikkaan keskeisesti kuuluvien yhteenoton peruselementtien sisältö.

Strategian kuvaama taistelutoiminnan turvaamisen kokonaisuus sisälsi eräiden aselajitoimintojen lisäksi muitakin keskeisiä onnistuneen operaation mahdollistavia toimintoja. Taistelutoiminnan turvaamiseen kuuluviksi osaluueiksi katsottiin moraalisis-poliittinen turvaaminen, tiedustelu, turvallisuus ja pioneeritoiminta sekä ydin-, kemiallinen ja biologinen turvaaminen sekä selustan turvaaminen ja ”hydrometeorologia sekä hydronavigointi”, salaaminen ja harhauttaminen sekä taistelun turvaaminen. Yläkäsite oli muuttunut, koska vielä 1970-luvun puolessavälissä käytettiin termiä selustan suojaaminen. Tällöin termi piti sisällään kaikki edellä mainitut osat. Nyt pelkkä selustan turvaaminen sisälsi materiaali-, huolto-, eläinlääkintä-, liikenne-, rakentamis-, talous- ja palontorjuntatoimintoja.⁷¹⁶

Aseellisen kamppailun strategia oli kehittynyt ja laajentunut 1980-luvulle saavuttaessa varsin yksityiskohtaiseksi ja tarkaksi dokumentiksi – oikeastaan ohjesäännöksi. Yli 300-sivuinen teos asettaa varsin tarkkoja vaatimuksia operatiikalle ja taktiikalle. Hallinto- ja komentojärjestelmä on myös esitetty varsin eksaktisti ja erilaiset vastuut määritelty selkeästi. Jugoslavian aseellisen kamppailun strategia lienee laajuudeltaan eräs suurimmista asevoimien toimintaa koskevista strategioista maailmassa.

YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN STRATEGIA

Tšekkoslovakian miehityksen kiihdyttämän suunnittelun tuloksena oli julkaistu yleisen kansanpuolustuksen konsepti, strategia ja doktriini. Laajan ja näkyvän julkisuuteen tulon jälkeen suunnittelutyössä oli siirrytty konkreettisemmalle tasolle. Vaikka operatiiviset suunnitelmatkin olivat valmiina kesään 1973 mennessä, oli tuolloin laadittu vasta luonnos virallisesta asiakirjasta *Aseellisen kamppailun strategia*. Luonnos oli toimitettu kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriölle (*Savezni sekretterijat za narodnu odbranu – SSNO*), sotilasakatemioidelle, armeijan korkeimmille esikunnille ja tasavaltojen kansanpuolustuksen osastoille (*Republički sekretterijat za narodnu odbranu – RSNO*) arviointia varten. Strategian suunniteltiin tulevan vahvistetuksi vuoden 1973 lopussa tai seuraavan vuoden alussa. Strategiassa analysoitiin järjestelmälli-

⁷¹⁴ Ibid., s. 10 ja 266–285.

⁷¹⁵ Ibid., s. 285–288

⁷¹⁶ Ibid., s. 10 ja 291–320

sesti sodankäynnin ja aseellisen kamppailun doktriinia (*Doktrina vodnja rata i oružane borbe*) sekä määriteltiin sodankäynti ja aseellinen kamppailu operatiivisella sekä taktisella tasolla. Strategiaan kohdistuneet odotukset olivat jo kesällä 1973 korkealla. Sen luotettiin yhtenäistävän lähestymistapaa kaikilla sotilasdoktriinin (*Vojna doktrina*) alueilla. Asiakirjan odotettiin olevan perusasiakirja kaikille muille doktriinia koskeville asiakirjoille. Sen nähtiin ohjaavan ja kannustavan teorian kehittämistä ja tutkimista, erityisesti sotataidon (*Ratna veština*) sekä koulutuksen ja aggression varalta tehtävien muiden valmistelujen alueilla, ei vain asevoimien piirissä, vaan laajemminkin koko yhteiskunnassa.⁷¹⁷ On mielenkiintoista havaita, että yleisen kansanpuolustuksen doktriinin mukaista strategiaa kirjoitettiin vasta vuonna 1973. Itse doktriini, ainakin keskeisiltä osiltaan, oli virallisesti otettu käyttöön jo neljä vuotta aikaisemmin ja osittain jo 1950-luvun lopulla. Doktriini oli jäänyt aiemmin epätäydelliseksi, koska vasta nyt se analysoitiin yksityiskohtaisesti strategisen tason sodankäyntinä sekä aseellisen kamppailun muotona ja sen toteuttaminen jalkautettiin sotataitoon myös operatiivisella sekä taktisella tasolla. Strategiaan kohdistui myös suuria odotuksia jugoslavialaisen sotataidon teorian kehitystä ja tukimusta ohjaavana asiakirjana.

Yleisen kansanpuolustuksen strategia oli teoreettisten ja käytännön ratkaisujen järjestelmä, jonka tavoitteena oli liittotasavallan puolustaminen kaikkia niitä uhkia vastaan, jotka vaarantaisivat maan itsenäisyyden ja vapauden sodan tai rauhan aikana. Strategian perussisältönä oli yleiseen kansanpuolustukseen valmistautuminen, sen johtaminen sekä koko kansakunnan itsenäisyyden, alueellisen koskemattomuuden ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamiseksi käytävä sota. Strategian tehtävänä oli myös tutkia kaikkia mahdollisia maata vastaan kohdistuvia uhkatekijöitä. Yleisen kansanpuolustuksen strategian katsottiin kuuluvaan yleisiin strategioihin, ja koostuvan poliittisesta, taloudellisesta, kansainvälisestä sekä aseellisen kamppailun strategiasta.⁷¹⁸ Kun strategia oli sisällöltään näin laaja, ei ole ihme, että sen nimi oli osassa Jugoslavian omisssa englanniksi käännettyissä sotilasjulkaisuissa käännetty muotoon *totaalinen kansanpuolustus*. On kuitenkin selvää, että tässä yhteydessä poliittisella, taloudellisella ja kansainvälisellä strategialla tarkoitettiin kyseisten strategioiden niitä osia, jotka liittyivät maanpuolustukseen.

Yleisen kansanpuolustuksen strategian vastuulla olivat monipuoliset maanpuolustukseen liittyvät tutkimustehtävät. Sen tuli muun muassa tutkia nykyaikaisia sotilaspoliittisia näkemyksiä ja niiden vaikutuksia maan turvallisuuteen, nykyaikaisen sodankäynnin erilaisia muotoja sekä ominaisuuksia. Strategian tuli selvittää muita, pienempiä itsenäisiä ja puolueettomia maita vastaan kohdistuvia uhkia, Jugoslaviaan mahdollisesti kohdistuvan aggression muotoja sekä tapoja, aggression lähteitä ja sitä mahdollisesti toteuttavan maan mahdollisuuksia sekä potentiaaleja. Toisaalta tuli myös tutkia Jugoslavian keinoja ja resursseja vastustaa mahdollista aggressiota, yhteiskunnan sekä sen kaikkien osien suuntaamista puolustukseen, tehokkaan aggressionvastustamisen muotoja ja toimintatapoja sekä yleisen kansanpuolustuksen johtamista.⁷¹⁹

Aivan kuten aseellisen kamppailun strategiaa, myös yleisen kansanpuolustuksen strategiaa pidettiin puolustuksellisenä ja ennen kaikkea pelotestrategiana. Sen tavoitteena oli pakottaa mahdollinen vihollinen luopumaan hyök-

⁷¹⁷ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 6-7.

⁷¹⁸ Vojni leksikon, s. 589.

⁷¹⁹ Ibid.

käyssodasta. Tito kutsuikin vahvistettua strategiaa “siilistrategiaksi”: se oli puolustuksellinen mutta vihollishyökkäyksen tapahtuessa äärimmäisen aktiivinen ja hyökkäyksellinen.⁷²⁰

Yleistä kansanpuolustusta ei pidetty hyökkäyksellisenä, aggressiivisena doktriinina siinä mielessä, että se olisi muodostanut uhkatekijän Jugoslavian naapurivaltioiden alueelliselle koskemattomuudelle. Doktriinia pidettiin kuitenkin sotataidollisesti hyökkäyksellisenä, koska pääosa sen edellyttämistä toimintamuodoista oli aktiivisia, hyökkäyksellisiä ja tähtäsi aloitteen tempaamiseen maahan tunkeutuneelta viholliselta. Hyökkäyksellisyyttä painotti myös vaatimus siitä, että pelkkä maahantunkeutujan torjuminen ei riittänyt, vaan se oli tuhattava. Länsimaisen tulkinnan mukaan kansanarmeija oli olemassa, jotta massiivista hyökkäystä saataisiin hidastettua alueellisen puolustuksen joukkojen perustamisen vaatiman ajan. Alueellinen puolustus pysyi omalla toiminta-alueellaan kunkin tasavallan, provinssin, kunnan ja muiden hallintoyksiköiden alueilla.⁷²¹ Tämä käsitys kansanarmeijan roolista oli kuitenkin kärjistetty ja väheksyvä. Jugoslaviassa kansanarmeijaa ei pidetty vain hyökkäyksen hidastajana tai ajan voittajana.

Yleisen kansanpuolustuksen strategian lähtökohtina pidettiin maan yhteiskunnallis-poliittisia ja taloudellisia olosuhteita, maan asemaa maailmassa, nykyaikaisia yhteiskunnallisia suuntauksia ja tieteen sekä tekniikan saavutuksia. Lähtökohtina olivat myös rauhaa, yhteisjohtoista sosialistista hallintomuotoa sekä puolueetonta ulkopoliittikkaa säilyttävät ja suojelevat poliittiset strategiset päämäärät. Strategian lähtökohtana oli myös maan suojelu kaikkia uhkatekijöitä, pakotteita ja voimannäyttöjä vastaan.⁷²²

Strategia edellytti kaikilta aseellisen kamppailun muodoilta äärimmäistä aktiivisuutta. Se asetti myös suoria vaatimuksia operatiikalle ja operaatioille. *Operaatioiden perustavoite* oli ihmisvoiman ja vihollisen teknisen kaluston tuhoaminen. Operaatioissa ei saanut mistään syystä ajautua epätoivoiseen puolustustaisteluun vihollisen kanssa ja siten omien joukkojen altistamiseen vihollisen ylivoimaiselle tekniselle kalustolle – etenkin alueilla, jotka suosivat teknistä kalustoa. Strategia asetti siten kaksi merkittävää vaatimusta operaatioiden toimeenpanolle ja operatiikalle. Sotaa tuli käydä kuitenkin lopulliseen voittoon asti. Yleisen kansanpuolustuksen katsottiin olevan sekä elimellinen osa jugoslavialaisen yhteiskunnan rakenteita että koko yhteiskunnan organisaation tehtävä maan puolustamiseksi.⁷²³

Jugoslavialaiset eivät ottaneet sellaisenaan käyttöönsä mitään aiemmin käytössä ollutta mallia eivätkä muuttaneet radikaalisti aiemmin maassa ollutta järjestelmää. Kyseessä oli lähinnä aiemman strategian kypsyttäminen. Vuodesta 1945 lähtien oli etsitty tapaa yhdistää tavanomainen sodankäynti sissisodankäynnin kanssa. Maa joutui selviytymään toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1953 asti ilman maanpuolustusta käsittelevää todellista yleistä strategiaa. Sotilasstrategiakin oli suoraa perintöä kansan vapautussodasta. Sotilaallista strategiaa täydennettiin 1950-luvun alkupuolelta lähtien, samaan tahtiin yhteisjohtoisuuden idean kanssa. Vuonna 1958 oltiin jo pitkällä sekä alueellisen taistelun strategian että muiden yhteiskunnan resurssien käytön pohdinnassa. Jatkossa merkittävin uudistus olikin Jugoslavian kansanarmeij-

⁷²⁰ Vojni leksikon, s. 589; Seferović (?), s. 34; Ljubičić (1981), s. 266.

⁷²¹ Windhausen, s. 254; Dozet (1972), s. 239.

⁷²² Vojni leksikon, s. 589; Ljubičić (1981), s. 265.

⁷²³ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 9/Määräykset III, s. 2/Määräykset III ja s. 5/Määräykset II.

jan rintamasodankäynnin yhdistäminen alueellisen puolustuksen joukkojen sissisodan strategiaan sekä siviilien ja muun aseistamattoman yhteiskunnan panoksen liittäminen kokonaisuuteen. Tätä kautta puolustusratkaisussa kokonaisuudessaan oli useita ainutlaatuisiksi katsottuja elementtejä. Ajattelun taustalla kerrottiin olevan maan omat sotakokemukset, useiden siirtomaiden tai muiden valtioiden vapaussotien kokemukset sekä muutamien vakiintuneiden puolueettomien eurooppalaisvaltioiden puolustusratkaisut.⁷²⁴ Ei vain omilla, vaan myös ulkomaisilla sodilla oli keskeinen merkitys strategian perusteita luotaessa ja perusteltaessa. Kun Jugoslavian strategiaa käsiteltiin läntisissä arvioissa, tehtiin vertailuja varsinkin usein muiden muassa Sveitsin, Ruotsin ja Suomen puolustusratkaisuihin.

1960–1970-luvulla tapahtunutta sotilaallisen voiman yleistä kasvua sekä sotatieteen ja -tekniikan kehittymistä pidettiin merkittävänä hetkenä sotataidon teorian ja käytännön kehittymisessä. Koskaan aikaisemmin ei sotatieteen ja sotataidon teorian katsottu kehittyneen niin paljon sekä taktiikan, operatiikan että strategian alueilla sekä niistä kunkin omilla osa-alueilla. Titon henkilökohtaiseksi ansioksi katsottiin se, että edellä mainitun tieteellisen kehityksen hedelmät oli otettu käyttöön myös Jugoslavian kansanarmeijassa.⁷²⁵

Viimeisin päivitys yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun strategiaan tehtiin vuonna 1987. Jugoslavian presidenttineuvosto vahvisti maan perustuslain 316 pykälän perusteella laaditun strategian 20.5.1987. Se noudatteli lähes 20 vuotta aikaisemmin linjattuja periaatteita. Strategian alussa esitettiin maailman sen hetkistä tilannetta, voimankäytön oikeutusta, Jugoslavian puolustamisen perusteita ja maahan kohdistuvia uhkia. Lähes 200-sivuisen dokumentin käsittelyn painopiste oli kahdessa luvussa, jotka käsitelivät strategian sisältöä ja sen toimeenpanon vaatimia valmisteluja. Yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun sisältö esiteltiin laajasti muun muassa konseptin, järjestelmän yleiskuvauksen, toimijoiden vastuiden ja johtamisperiaatteiden kautta. Toinen painopistealue strategiassa oli järjestelmän edellyttämiä valmisteluja käsittelevä luku. Viimeiset kaksi osaa koskivat toimintaa erilaisissa erikoistilanteissa (erikoissodankäynti ja psykologinen sodankäynti) sekä yleisen kansanpuolustussodan käymistä.⁷²⁶

Myös vuoden 1987 strategia oli säilyttänyt vuosina 1969–1974 luodut muotonsa. Mitään merkittäviä muutoksia ei enää tapahtunut. Kaksi vuotta myöhemmin käynnistyi murros, joka tuhosi edellä mainitun strategian keskeisimmät vahvuudet.

6.3 Doktriini

SODANJÄLKEINEN VAIHE

Jugoslaviassa ei heti sodan jälkeen päästy neuvostoliittolaisten neuvonantajien voimakkaan vaikutuksen vuoksi määrittelemään omaa sotilasterminologiaa. Siten myös sotilasdoktriinia luotaessa oli tyydyttävä neuvostoliittolais-

⁷²⁴ Roberts, s. 124–125; Windhausen, s. 251; Vego (1980), s. 16.

⁷²⁵ Maodus, s. 12.

⁷²⁶ Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije "Marsal Tito". Gro "Kultura" OOUR "Štamparija Kultura", Beograd 1987, s. 7–8.

ten oppaiden ja ohjesääntöjen käsitteisiin. Frunzen jo 1920-luvun alussa luoma doktriinin määritelmä oli puna-armeijan käytössä vielä toisen maailmansodan päättyessä: ”*Sotilaallinen doktriini on tietyn valtion asevoimissa omaksuttu oppi, jossa määritellään joukkojen taistelukoulutuksessa käytettävät menetelmät, asevoimien komentajärjestelmä ja sotilaallisten tehtävien suorittamisen menetelmät. Sotilaallisen doktriinin luonne perustuu valtion luokkaluonteeseen ja sen tuotantovoimien kehitystasoon*”. Stalin ei kuitenkaan sodan jälkeen vahvistanut mitään konkreettista yhteisen kansainvälisen puna-armeijan doktriinia, vaan asevoimien kehittämisen ja käytön tuli tapahtua alaluvun 6.2 alussa esitetyn *opin pysyvästi ja tilapäisesti sodan kulkuun ja lopputulokseen vaikuttavista tekijöistä* mukaisesti.⁷²⁷

Frunzen mukaan kaikkia doktriiniin vaikuttavia tekijöitä ei ollut löydetty ja määritelty, mutta ne olivat johdettavissa tietyistä tekijöistä. Todellisuudessa vallitsevat ”objektiiviset olosuhteet”, erityisesti valtion yhteiskuntajärjestelmä, vaikuttivat doktriiniin, samoin valtion sisä- ja ulkopoliittikka, hallitsevan yhteiskuntaluokan ideologia, yhteiskunnallis-poliittiset, taloudelliset sekä maantieteelliset olosuhteet, tieteen ja teknologian, mukaan lukien sotatiede sekä sotataito, kehityksen aste.⁷²⁸ Frunze oli johtanut doktriiniin vaikuttavat tekijät suoraan marxilais-leniniläisen sotateorian sotaan vaikuttavista tekijöistä. Samat doktriiniin vaikuttavat tekijät ilmenivät myös jugoslavalaisen sotataidon vaikutustekijöistä.

Frunze määritteli, että sotilasdoktriini jakautuu tekniseen (sotilastekniseen) ja poliittiseen näkökulmaan, jotka ovat toisistaan riippuvaisia. Tekninen osa sisälsi armeijan kehittämisen organisatoriset perusteet, joukkojen taistelukoulutuksen luonteen ja taistelutehtävien toteuttamisen tavat. Toinen osa sisälsi vaikeaselkoisen kuvauksen ”asevoimien organisatorisesta kehittämisestä teknisen aspektin suhteen ja riippuvuudesta yleisen valtiollisen elämän järjestelyjen määrittämisestä sekä tuottamasta yhteiskunnallisesta ympäristöstä, jossa sotilaalliset tehtävät ja työt tapahtuvat”.⁷²⁹ Kuvauksella tarkoitettiin sitä, että tekninen aspekti riippuu suoraan yhteiskunnan tarjoamista resursseista. Edellinen osa ilmeni sellaisenaan jäljempänä kuvatussa jugoslavalaisen doktriinin sisällössä. Jälkimmäinen osa nousi puolestaan esille toistuvasti sodanjälkeisinä vuosina, jolloin Jugoslavian asevoimien ja sotataidon kehityksen kroonisena ongelmana oli se, etteivät yhteiskunnan mahdollistamat resurssit riittäneet uskottavan puolustuskyvyn luomiseen. Yleisen kansanpuolustuksen piti lopulta olla ratkaisu näihin ongelmiin. Sotataidolla pyrittiin korvaamaan materiaaliset puutteet.

Jugoslavalaisessa sotilaskirjallisuudessa ei doktriinin perusteiden osalta rajoitettu pelkästään viittauksiin Frunzeen, vaan myös Aleksandr Svećin oli usein käytetty referenssi. Professori Svećin oli tsaarinarmeijan entinen upseeri, kommunistihallinnon rekrytoima sotilasspesialisti, joka muun kirjallisen tuotantonsa ohella kirjoitti 1920-luvun alussa *Vojennoje Delo* -sotilasaikakauslehteen artikkelin *Mikä on sotilasdoktriini?* Svećinin määritelmän mukaan ”*sotilasdoktriini on nimi, joka on annettu näkökulmalle, jonka mukaan sotahistoriaa ymmärretään ja jonka mukaan sen kokemuksia ja opetuksia tulkitaan. Doktriini on historian tytär*”. Svećin ei ollut Neuvostoliitossa 1920- ja 1930-luvuilla esillä olleen syvän taistelun opin kannattaja vaan massojen valtavan innostuksen ja

⁷²⁷ Jalonen, s. 12, alkuperäislähteenään A.A. Gretshko: Vooruzhenyye Sily Sovetskogo Gosudarstva, 1977.

⁷²⁸ Gareev, s. 103.

⁷²⁹ Ibid., s. 104–105.

itsensä uhraamisen valmiuden mahdollistaman lähitaistelun puolestapuhuja. Hänen mukaansa länsivaltioiden massana olivat tykistö, panssarivaunut ja lentokoneet jalkaväen ollessa taaempana. Neuvostoliitossa kuitenkin massan voiman muodosti jalkaväki ja sen käymä lähitaistelu. Lähitaistelun menetelmillä oli ratkaiseva merkitys. Svećinin kirjoituksissa offensiivista ja defensiivistä vihollisen väsyttämisen sekä tuhoamisen strategian näkökulmasta jugoslaviaisia kiinnosti erityisesti hänen pohdintansa poliittisten ja taloudellisten olosuhteiden vaikutuksesta sotatoimiin.⁷³⁰ Kansan keskuudessa syntyvän valtavan innostuksen ja itsensä uhraamisen valmiuden muodostama aseellisen kamppailun massa oli näkökulma, jonka jugoslaviaalaiset ymmärsivät ja hyväksyivät. Svećinin lähestymistapa saavutti Jugoslaviassa kannatusta erityisesti 1960-luvulla, koska yleisen kansanpuolustuksen voiman muodosti Jugoslavian kansan ja kansallisuuksien massojen voima, ei sotatekniikka.

Svećinin käsitys taisteluopin konkretiasta on lähempänä sodanjälkeistä jugoslaviaalaista sotataittoa. Omat kansan vapautussodan taistelukokemukset tukivat sitä, eivätkä Jugoslavian maantieteelliset ominaisuudet mahdollistaneet syvän taistelun tyyppisiä toimintamenetelmiä kuin vain muutamalla alueella. Lopullinen valinta oli yhteiskunnallisten ja materiaalis-teknisten tekijöiden perusteella kuitenkin hyvin yksinkertainen: maan taloudelliset resurssit eivät kerta kaikkiaan riittäneet nykyaikaisen, voimakkaan, mekanisoidun asevoiman luomiseen, jolla syvää taistelua olisi edes teknisesti voitu käydä. Keskeisenä todistuksena Svećinin oppien oikeellisuudesta pidettiin sitä, että toista maailmansotaa edeltänyt neuvostoliittolainen doktriini oli painottunut hyökkäyksellisyyteen. Sen vuoksi puolustuksellinen näkökulma oli jäänyt pimentoon. Saksalaisten operaatio Barbarossan menestyksestä alussa olivat seurauksena puna-armeijan suuret tappiot ja merkittävät vaikeudet. Lisäarvoa Svećinin teorialle antoi se, että Neuvostoliitto ja sen liittolaiset lopulta löivät Saksan. Poliittiset ja taloudelliset olosuhteet sekä voimat ratkaisivat sodan.⁷³¹

Vaikka jugoslaviaalaisen ja neuvostoliittolaisen sotataidon lähtökohtana oli marxilais-leniniläinen (engelsiläinen) sotateoria, niin tiet erosivat vuonna 1948 sotataidon praktiikan osalta ja sotataidon teoriankin osalta viimeistään Neuvostoliiton vuoden 1959 sotilasdoktriinin myötä. Sodan jälkeen Neuvostoliitossa oli noudatettu johdonmukaisesti stalinilaista oppia pysyvästi ja tilapäisesti sodan kulkuun ja lopputulokseen vaikuttavista tekijöistä. Ydinaseiden osoittauduttua pysyväksi sodankäynnin välineeksi, Neuvostoliitto piti suurvaltojen välisen sodan väistämättömänä muotona ydinsotaa. Vuoteen 1952 asti oli perusoletuksena länsimaita vastaan käytävän sodan väistämättömyys. Siitä alettiin etäännyttää kunnolla vasta vuonna 1956, jolloin Nikita Hruštšev julisti Neuvostoliiton sotilaallisen voiman kasvaneen jo niin suureksi, ettei sotaa enää pidetty väistämättömänä. Vuoden 1959 doktriini kuitenkin edellytti, että Neuvostoliitto riistäisi strategisen aloitteen viholliselta ja torjuisi vihollisen suunnitteleman yllätyshyökkäyksen ennakoivalla ydiniskulla.⁷³² Näinkin suuren eron tultua ilmeiseksi, ei sillä, että Jugoslavian ja Neuvostoliiton maavoimien taktiikassa oli runsaasti samankaltaisuuksia, ollut merkitystä sotataidon kokonaisuuden kannalta. Anakronismisyytteen uhallakin voisi doktrinaaliset erot perustella sillä, että Jugoslaviassa sotataidon ”voimanlähde” oli 1950-luvun lopulla kansansota, Neuvostoliitossa ydinaseet.

⁷³⁰ Gareev, s. 98 ja 116; Ljubičić (1981), s. 99.

⁷³¹ Ljubičić (1981), s. 99.

⁷³² Jalonen, s. 3, 11 ja 35.

Neuvostoliitossa ja sen valtapiiriin kuuluneissa itäeurooppalaisissa kansademokratioissa vuosina 1946–1953 noudatettu strateginen doktriini nojautui hyvin pitkälti toisen maailmansodan sotakokemuksiin. Doktriini keskittyi sotakokemusten perusteella kehitettyjen tehokkaampien asejärjestelmien tukemien tavanomaisten asevoimien käyttöön. Noin vuodesta 1956 noin vuoteen 1967 Neuvostoliiton doktriini painotti ydinaseen käyttöä tärkeimpänä sotatoimena. 1960-luvulla sotateoreetikot olivat päätyneet johtopäätökseen, että mahdollinen suora ydinasevaltioiden välinen sota laajenisi väistämättä yleiseksi sodaksi. Pohdinnan lopputuloksena syntyi niin sanottu Sokolovskin strategia, jossa ylläpidettiin ydinasekapasiteetti ratkaisevien tappioiden tuottamiseksi vastustajalle sekä sellainen pitkän kantaman ohjusvalikoima, jolla tavoitettaisiin kaikki tarvittavat kohteet ympäri maailmaa. Vuoden 1967 jälkeen strategian sisältönä oli kehittää kaikkia asevoimien puolustushaaroja tasapuolisemmin, tavoitteena valmistautua kaiken tyyppiin sodan kuviin. Muutoksella pyrittiin kykyyn käydä paikallisia ja rajoitettuja sotia jopa Euroopassa, mukaan lukien taktisten ydinaseiden rajoitettu käyttö.⁷³³ Neuvostoliitto oli siten etäännyttänyt marxilais-leniniläisen sotateorian alkuperäisestä ytimestä. Enää ei puhuttu kansansodasta tai kumouksellisesta sodasta. Jo 1920-luvulla oli siirrytty vallankumousta puolustavaan sotataitoon ja sotataidon seuraavaan, uuteen muotoon.

Vuosina 1965–1967 Neuvostoliitto tosin lievensi vuoden 1959 doktriinissa ilmaistua ehdottomuutta, ainakin sotataitoa ja doktriinia käsitellessä julkisessa keskustelussa. Ydinaseiden käyttöä ei enää nähty ehdottomana pakkona vaan mahdollisuutena. Siirtyminen kohti ydinaseiden pelotusoppia muistutti osaksi yhdysvaltalaisista joustavan vastatoiminnan oppia. Neuvostodoktriinin painotusta siirrettiin konventionaaliseen sodankäyntiin – sitä tuli osata käydä ydinsodan ohella.⁷³⁴

Merkittävimpänä perintönä neuvostoliittolaisesta ja frunzelaisesta doktriinikäsitelmästä voidaan pitää Frunzen itsensäkin mukaan doktriinin oleellisin osa merkitystä: armeijan jokaisen sotilaan sekä maan jokaisen kansalaisen tulisi tietää ja syvällisesti ymmärtää sotilasdoktriinin sisältö. Sen ansiosta varmistettaisiin sellainen maanlaajuinen huomio, ilmapiiri sekä psykologinen ympäristö, että asevoimien organisatorinen kehittäminen pystyttäisiin toteuttamaan onnistuneesti.⁷³⁵ Tähän vaatimukseen pyrittiinkin Jugoslaviassa johdonmukaisesti vastaamaan vuodesta 1968 käynnistyneellä julkisella yleisen kansanpuolustuksen doktriinin käyttöönottoprosessilla: ensin vahvistettiin doktriini, sitten vahvistettiin kansallinen puolustuslaki. Puoluekongressi teki omat päätöksensä sekä antoi omat julkilausumansa, ja sen jälkeen doktriinin sisällön tunnettuutta levitettiin laajalla julkaisutuotannolla sekä lehtikirjoittelulla.

DOKTRIININ PERUSTEET

Kuten uhkakuvan ja -mallien yhteydessä kolmannessa luvussa esitettiin, Jugoslavian sotilaallinen doktriini oli alusta lähtien suunnattu pelotteeksi laajamittaisesta suurvallan, alkuvaiheessa Yhdysvaltojen ja sittemmin Neuvosto-

⁷³³ Ljubičić (1977), s. 179; Visuri (1989), s. 34.

⁷³⁴ Jalonen, s. 45 ja 47; Visuri (1989), s. 36.

⁷³⁵ Gareev, s. 106.

liiton, hyökkäystä vastaan. Pienempien naapurivaltioiden, kuten Bulgarian ja Albanian aiheuttamat uhkat eivät olisi vaatineet yleisen kansanpuolustuksen tyyppistä totaalista koko kansan vastarinnan käsittävää puolustusratkaisua ja doktriinia. Toinen premissi, josta strategia lähti, oli se, että kuten toisessa maailmansodassa, myös uuden uhkakuvan mukaisessa sodassa, joutuisivat suuret osat maasta väliaikaisesti maahan hyökänneen suurvallan haltuun.⁷³⁶

Heti toisen maailmansodan jälkeen seuranneina kolmena vuotena Jugoslavian armeija keskittyi perustamaan rauhan ajan organisaatiotaan, kotiuttamaan sodan ajan joukkojaan, perustamaan uutta opetus- ja koulutusjärjestelmää, kantahenkilökunnan koulutusjärjestelmää, muuttamaan toimintansa vastaamaan vuoden 1946 perustuslakia sekä toimimaan maassa olevien neuvostoliittolaisten sotilasneuvonantajien ohjeiden ja neuvostoliittolaisten sotakokemuksien mukaisesti. Jugoslavian armeija osallistui voimakkaasti myös maan jälleenrakentamiseen, etenkin rauta- ja maantieverkon kunnostamiseen sekä laajentamiseen. Doktriiniin liittyvät asiat eivät olleet ajankohtaisia.⁷³⁷

Ajanjakso 1945–1958 onkin jaettavissa jugoslavalaisen sotataidon kehittymisen näkökulmasta kahteen erilliseen osaan: pysähtyneisyyden kauteen vuosina 1945–1948 ja vuodesta 1948 alkaneeseen kehityskauteen. Muutamana ensimmäisenä vuotena kehittyminen tosin rajoittui vain yksittäisiin korjauksiin aiempaan sotilasajatteluun ja doktriiniin verrattuna. Muutoksilla korjattiin ja poistettiin epäonnistuneimmiksi koetut neuvostotaktiikan vaikutukset. Ulkomaiseen sotataitoon kohdistuneiden selvitysten ohella kansan vapautussodan kokemuksia ryhdyttiin tutkimaan enemmän. Sotilaallisessa suunnittelussa painottui rintama- sekä partisaanisodankäynnin käyttö hyökkäyksen tapahtuessa – ei enää vain tavanomaisen armeijan käyttö kuten heti sodan jälkeen. Yleisen kansanpuolustuksen kaltainen doktriini olikin omaksuttu jo vuoteen 1958 mennessä. Sotakoulujen opetusmateriaali, ohjesäännöt ja muu lähteistö eivät kuitenkaan olleet täysin valmiina, niin että uusi doktriini olisi lyönyt itsensä läpi koko organisaation. Vuosien 1945–1958 välistä aikaa voidaan kuitenkin kuvata ”klassisen doktriinin vaiheeksi”. Vaikka doktriini-termiä ei periodin alkuaikoina käytettykään, oli konsepti sitä vastaava oppirakennelma, jonka mukaan Jugoslavian kansanarmeijaa olisi käytetty. Sen kehitysvaiheet on esitetty edellisen alaluvun yhteydessä. Vuoden 1955 jälkeen konseptin kehittämisessä jatkettiin kuitenkin ”partisaanidoktriinin” tiellä, kunnes käsitteen *alueellinen puolustus* käyttö yleistyi. Jugoslavian aseelliseen puolustamiseen 1940-luvulla ja 1950-luvun alkupuolella liittyntä doktriinia on kuitenkin pidettävä vain sotilasdoktriinina. Vaikka pyrkimys olikin mahdollisimman laajojen massojen sitominen vastarintaan, ei kyse vielä ollut kokonaisvaltaisesta sotadoktriinista.⁷³⁸

Vuonna 1958 otettiin käyttöön *puolustussodan doktriini (Doktrina odbrambenog rata)*. Bogdan Oreščaninin julkaisu *Sotadoktriinimme ja taistelutoiminnan luonne: III osa: Nykyinen sotataitomme* käsitteli aihetta heti tuoreeltaan. Merkille pantavaa on, että tällöin sodankäyntiä lähestyttiin sotataidon, strategian ja taktiikan näkökulmista, mutta operatiikasta ei puhuta mitään. Oreščanilta ilmestyi vuonna 1958 vielä kaksi muuta laajaa teosta doktriinin perusteista, joista toisessa jo puhuttiin suoraan *alueellisen puolustuksen* pe-

⁷³⁶ Windhausen, s. 252 ja 254; Nurmi, s. 160.

⁷³⁷ Petković, s. 104; Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 13; Dulić & Kostić, s. 1059.

⁷³⁸ Petković, s. 104; Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 13; Dulić & Kostić, s. 1059; Nurmi, s. 159; Ljubičić (1981), s. 263.

rusteista. Vuonna 1959 Jovan Mitić käsitteli aihetta diplomityössään *yleisen kansanpuolustussotamme doktriinista*. Samana vuonna Ljubomir Kosanovićin diplomityössä käsiteltiin “*yleisiä huomioita yleisen kansanpuolustussodan käymisestä maassamme, rintama- ja selustataistelun suhteita, yhteyksiä sekä riippuvaisuuksia sodan alkuvaiheessa...sekä sodan myöhemmissä vaiheissa*”. Doktriinin käyttöönnoton jälkeisinä vuosina keskityttiin doktriinin omaksumiseen ja siihen liittyvien muidenkin tutkimusten sekä suunnitelmien laatimiseen, joidenkin taktis-operatiivisten yksiköiden muodostamiseen ja modernisoimiseen, partisaani- ja alueellisten joukkojen kehittämiseen sekä yleisen kansanpuolustuksen järjestelmän edistämiseen siviilisektorilla. 1950-luvun lopun oppaista on yleisemminkin pääteltävissä, että kansanarmeijan joukot oli jo tuolloin jaettu operatiivisiin, partisaani- sekä alueellisiin yksiköihin.⁷³⁹ Yleinen kansanpuolustus sekä siihen kiinteästi liittyneet alkuvaiheen operatiivisten joukkojen rintamataistelu, partisaanijoukkojen ja alueellisten joukkojen selustataistelu sekä kaikkien joukkojen yhteiset sotatoimet vihollisen lopulliseksi maasta ajamiseksi olivat keskeinen osa Jugoslavian sotilasdoktriinia jo 1950-luvun lopulla. Käsitekenttään toi selvyyttä sekin, että pelkästään asevoimien käyttöön liittyvän sotilaallisen doktriinin yläpuolelle syntyi uusi ja kattavampi kokonaisuus, sotadoktriini.

Länsimaissa on ollut vallalla käsitys, että jugoslavialainen doktriini olisi taktisella tasolla vuoteen 1968 asti perustunut lukumääräisesti suuren tavanomaisen armeijan tavanomaiseen, lähinnä puolustukselliseen sodankäyntiin.⁷⁴⁰ Käsitys on edellä mainituin perusteluin kiistettävissä.

Rintamaoperaatioita, eli tavanomaisten yksiköiden toteuttamia perinteisiä sotatoimia, oli tarkoitus käyttää neljässä mahdollisessa tilanteessa. Ensinnäkin ne olivat tarpeen vihollisen sellaisen paikallisen hyökkäyksen torjumisessa, jolla oli alueellisesti vain rajoitettuja tavoitteita. Tällöin puolustajan kärsimät tappiot eivät saisi kasvaa suuriksi. Rintamaoperaatiot olivat perusteltuja myös sellaisen rajoitetun hyökkäyksen torjumisessa, jolla oli tarkoitus parantaa yleistä strategista asemaa. Rintamaoperaatiot nähtiin myös perustelluiksi olosuhteissa, joissa oli saavutettu edullinen voimasuhde vihollisen puolustuksessa oleviin joukkoihin nähden. Pidettiin myös luonnollisena, että sodan alkuvaiheessa tai hyökkäyksen alkamisen jälkeisissä ensimmäisissä operaatioissa käytiin rintamasotaa.⁷⁴¹

Rintamasodankäynnin peruspiirteinä olivat puolustus ja operatiivisesti merkittävät maahanlaskuntorjuntaoperaatiot omassa selustassa, alueilla jonne vihollinen oli suuntautumassa tai jotka olivat rintamaan nähden lähietäisyydellä. Puolustustaistelun tuli olla päättäväistä, ja sen tavoitteena oli pitää hallussa maastonkohtia, alueita tai kohteita. Aktiivisuus saatiin aikaan pääasiassa paikallisesti joukkojen sisäisin järjestelyin sekä sellaisilla rintamasuunnilla, joilla voimasuhteet muodostuisivat edullisiksi.⁷⁴²

Windhausenin mukaan Jugoslavian sotilaallisena doktriinina aina vuoteen 1969 oli ollut "partisaanivastahyökkäyksen periaate". Tällöin hänen mukaansa partisaaniperinteeseen perustunutta doktriinia monipuolistettiin ja se sai täs-

⁷³⁹ Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 36; Dulić & Kostić, s. 1059; Bibliografija, s. 12, 497, 552 ja 558; Obaveštajni organi operativnih, partizanskih i teritorijalnih komandi i jedinica. Viša Vojna Akademija JNA, Katedra vojnoobaveštajne službe, Beograd 1959.

⁷⁴⁰ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 34.

⁷⁴¹ Mamula, s. 227.

⁷⁴² Ibid..

mällisemmän muodon.⁷⁴³ Myös tämän käsityksen voi nykyisen lähteistön tutkimisen perusteella kyseenalaistaa, kuten edellä on osoitettu. Partisaaniyksiköiden käyttö ei rajoittunut vastahyökkäyksiin. Yhteisjohtoisuuden periaatteen tavoittelu maanpuolustuksessa ja alueellisen puolustuksen joukkojen perustaminen oli alkanut jo vuosia aiemmin, osittain jo 1950-luvulla. Uutta oli se, että kaikki yhteiskunnan siviiliorganisaatiot velvoitettiin osallistumaan puolustus-taistelun valmisteluihin ja käymiseen.

Asevoimien ja yleisen kansanpuolustuksen sotilaallisen doktriinin kehityksen kerrottiin perustuvan tieteellisten laitosten sekä tutkijoiden tutkimuksiin. Jugoslavian asevoimat tutki voimakkaasti nykyaikaisen sodankäynnin luonnetta sekä ilmenemismuotoja, erityisesti paikallisia, rajoitettuja sotia ja vapautussotia. Sotatieteelliselle tutkimukselle asetettiin selkeät vaatimukset selvittää uusien taistelumenetelmien aiheuttamat ongelmat sekä jugoslaviaalaisten ratkaisujen vaikutukset sotilaalliseen teoriaan ja käytäntöön, alkaen yleisen kansanpuolustuksen konseptista sekä doktriinista. Asetetut vaatimukset loivat pohjan tutkimussuunnitelmille.⁷⁴⁴ Sotataidon tutkimus vaikuttaa olleen siis varsin pragmaattista ja hyötypainotteista. Viimeisimmät tutkimustehtävät oli annettu jo kansallisessa puolustuslaissa vuodelta 1969, perustuslaissa vuodelta 1974 ja Jugoslavian kommunistiliiton 10. kongressin määräyksissä.

Sotataidon tutkimuksessa painotettiin sitä, että mitään ikuisia totuuksia tai löytöjä ei ole olemassa, vaan maassa oli jo 30 vuoden ajan jatkuvasti tutkittu sotien luonnetta, olemusta ja piirteitä.⁷⁴⁵ Noudatettiin siis engelsiläistä sotateoreettista ajattelua, jossa painotettiin tarvetta pitkäjänteiseen tutkimukseen ja jatkuvaan uusiutumiseen.

Jugoslavalainen näkemys sotilasdoktriinin sisällöstä ja tehtävistä oli 1980-luvulle tultaessa kehittynyt kolme vuosikymmentä kestäneen tutkimuksen sekä keskustelun jälkeen muotoon, joka havainnollisti hyvin jugoslavalaisen sotataidon monipuolisuutta. Doktriinin tutkimuskohteisiin kuuluivat kaikkien yhteiskunnallisten voimavarojen aseelliseen kamppailuun valmistautumiseen ja sen käymiseen liittyvät lait, periaatteet, ominaisuudet, olosuhteet sekä muut tekijät. Sotilasdoktriini tutki ja selitti puolustuksen ja turvallisuuden teorian sekä käytännön ongelmia. Nykyaikaisen sodan syiden, ominaisuuksien, yhteiskunnallisten lainalaisuuksien, sotateknisten sekä muiden ongelmien katsottiin kuuluvan politiikan, sotilaallisen konseptin ja sotadoktriinin alueeseen kuuluviksi.⁷⁴⁶

DOKTRIININ PÄÄKOHDAT

Jugoslavalainen sotilasdoktriini ja erityisesti yleisen kansanpuolustuksen doktriini ilmensi maan luokkayhteiskunnallista poliittista näkökulmaa sotaan ja sitä, miten yhteiskunta ylipäänsä suhtautuu sotaan. Doktriini kuvasi sodankäynnin perusorganisaatiot ja yhteiskunnalliset sotilaalliset valmistelut sekä määrittä sodankäynnin peruseriaatteen.⁷⁴⁷

⁷⁴³ Windhausen, s. 248.

⁷⁴⁴ Seferović (1977), s. 89–90.

⁷⁴⁵ Seferović (1977), s. 90.

⁷⁴⁶ Ljubičić (1981), s. 265–266.

⁷⁴⁷ *Ibid.*, s. 9/Määräykset III, s. 2/Määräykset III ja s. 5/Määräykset II.

Yleisen kansanpuolustuksen doktriini koostui asevoimien, siviilipuolustuksen, sisäisen turvallisuuden sekä ennakkovaroitus- ja hälytysjärjestelmän koordinoitusta käytöstä maahan tunkeutuneen vihollisen torjumiseksi sekä tuhoamiseksi. Asevoimat koostuivat Jugoslavian kansanarmeijasta ja alueellisen puolustuksen joukoista. Alueellisen puolustuksen joukot luotiin doktriinin vahvistamisen jälkeen vuosina 1969–1970. Kyse ei ollut jo olemassa olleiden alueellisten joukkojen vahvistamisesta, vaan aivan eri mittaluokkaa olevan uuden järjestelmän luomisesta. Alueellisen puolustuksen henkilöstön rekrytointi sekä joukkojen toiminnan rahoitus oli annettu alueellisen hallinnon, tasavaltojen ja autonomisten provinssien vastuulle.⁷⁴⁸

Yleisen kansanpuolustuksen doktriini vahvistettiin Tšekkoslovakian kriisin jälkeisten tiiviiden viimeistelyvaiheiden jälkeen Jugoslavian asevoimien yleisesikunnan yhteydessä toimineen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön 11. toukokuuta 1971 vahvistetulla asiakirjalla numero 171. *Päätös maanpuolustuksen dokumenttien ja suunnitelmien perusteiden vahvistamiseksi ja laatimiseksi* alkoi väliotsikolla *Jugoslavian hyökkäykseltä puolustautumisen linjaukset*. Konseptissa oli voitu vielä kuvata asioita yleisellä tasolla, strategiassa samoin, mutta doktriinin tuli asettaa askelmerkit, reunaehdot ja toimintalinjat konkreettisten suunnitelmien laatimiseksi. Asiakirjassa määritettiin konkreettisesti Jugoslaviaan mahdollisesti kohdistuvan hyökkäyksen piirteet, selitettiin yleisen kansanpuolustuksen doktriinin perusteet ja täsmennettiin aseellisen kamppailun strategian perusteita. Lopussa siirryttiinkin jo hieman yleisemmälle tasolle kuvaamalla *yleisen kansanpuolustussodan yhteiskunnallis-poliittista järjestelmää ja yhteiskunnallisten elimien yhteiskunnallis-taloudellista järjestelmää yleisessä kansanpuolustussodassa*.⁷⁴⁹ Asiakirjassa ei kuitenkaan konkreettisesti kuvattu yhteiskunnallis-poliittisten elimien tehtäviä yleisessä kansanpuolustuksessa. Osattiin kuvata, mikä oli tavoitteena, muttei yksityiskohtaisemmin, miten tavoitteeseen tuli pyrkiä ja mitä tuli käytännössä tehdä. 1970-luvulla Jugoslavian siviilihallinnon ja yhteiskunnallisten järjestöjen johto oli jo pääosin uusiutunut. Partisaanisodan kokenut sukupolvi oli jo astumassa syrjään, eikä nuoremmalla johdolla ollut mallia, miten oman organisaationsa osalta järjestää totaalinen ja kaikki voimavarat kanavoiva puolustus.

Jugoslavian sotilasdoktriinin keskeisin ilmentymä oli maan strateginen suunnitelma. Se koostui kolmesta osasta. Suunnitelman lähtökohtana olleessa *yleisessä osassa* esitettiin konseptin yleiset doktrinaaliset perusoletukset. Siinä niin ikään määriteltiin maanpuolustukseen liittyvät tehtävät kaikille maassa vaikuttaneille julkisille instituutioille ja yhteiskunnan merkittävämmille osaluueille. Poliittisille elimille annettiin yleistehtävä, yhteiskunnallis-poliittisille järjestöille omansa ja muille yhteiskunnallis-poliittisille organisaatioille omansa. Luonnollisesti myös asevoimien tehtävät määritettiin, ja viimeisenä annettiin oma tehtävä myös maan talouselämälle. Sotatoimien toteuttamista varten suunnitelmassa oli kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto käsitti *puolustuksen perusajatuksen vaikeampaa vihollistilannetta varten* ja toinen puolestaan *helpompaa tilannetta varten*. Kaikkien edellä mainittujen maanpuolustukseen osallistuvien tekijöiden tuli osallistua doktriinin toimeenpanoon. Yksityiskohtaisemmissa määräyksissä tuli määrittää yksityiskohtaiset maanpuolustukselliset tehtävät kullekin taholle.⁷⁵⁰ Asiakirja on hyvä esimerkki sii-

⁷⁴⁸ Vego (1980), s. 17.

⁷⁴⁹ A VII br. 5053, f – 1, d – 3, s. 1–22.

⁷⁵⁰ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 2/Määräykset I.

tä, kuinka vapaasti Jugoslaviassa käytettiin sotataidon ylätasoon kuuluvia käsitteitä. Kyseessä oli *strateginen* suunnitelma, jossa esitettiin *konseptin* yleiset *doktrinaaliset* perusoletukset.

Yleisen kansanpuolustuksen tehon nähtiin perustuvan Jugoslavian kaikkien kansojen ja kansallisuuksien yksimielisiin tavoitteisiin. Siten taattiin, että mitään etnistä ryhmää, tasavaltaa, provinssia, maakuntaa tai niiden osaa ei tultaisi jättämään yksin, vaan niitä tultaisiin puolustamaan koko Jugoslavian voimin. Tämän yhtenäisyyden korostettiin syrjäyttävän kaikki etniset ja tasavaltoihin, provinssihin sekä alueisiin liittyvät piirteet. Yleisen kansanpuolustuksen mukaisesti käytävän sodan teho perustuikin periaatteeseen, että maan kansoilla sekä kansallisuuksilla oli vapaus ja tasa-arvo yhteisjohtoisuuden periaatteelle rakennetussa liittotasavallassa.⁷⁵¹ Yhteisjohtoisuutta pidettiin niin suurella arvossa, että kansojen katsottiin puolustavan sitä loppuun asti.

Doktriinin katsottiin olevan realistinen, koska sen teho perustui koko kansaan, sen haluun taistella vapautensa puolesta, kansan moraalis-poliittisen tietoisuuden korkeaan tasoon, asevoimiin sekä kansan ja asevoimien valmiuteen taistella sekä käydä sotaa yleisen kansanpuolustuksen mukaisesti kaikkein vaikeimmissakin olosuhteissa. Sillä, että sodasta saatiin *koko kansan sota*, oli hyvin suuri merkitys aikanaan Jugoslavian kansan vapautussodassa. Aseellinen kamppailu oli toki pääasiallinen toiminnan muoto, mutta koko kansa saatiin vastarintaan mukaan organisoimalla muitakin toimintatapoja. Tällä periaatteella oli suuri merkitys luotaessa myös sodanjälkeistä doktriinia.⁷⁵²

Yleinen kansanpuolustus perustui kansojen ja kansakuntien tuhoutumattomuuden periaatteeseen. Tämän periaatteen mukaan ei olisi olemassa olosuhteita, joissa olisi mahdollista murtaa vastarinta ja taistelu, kun kansat sekä kansallisuudet olivat päättäväisiä vastustaessaan hyökkääjää. Ne kykenivät jatkuvasti kaikissa olosuhteissa täydentämään asevoimiaan, toimeenpanemaan massojen vastarinnan ja varmistamaan sodan menestyksellisen lopputuloksen.⁷⁵³

Jugoslavialaisen käsityksen mukaan *ihminen oli keskeisin sodankäynnin tekijöistä*. Käsitys oli samassa linjassa sen periaatteen kanssa, että ihmisellä oli luova rooli yhteisjohtoisen sosialistisen yhteiskunnan rakentajana. Taistelusta tietoisella sekä taistelunvalmiilla ihmisellä oli aina mahdollisuus taata otolliset olosuhteet menestykselliselle taistelulle ja ratkaista taistelu. Jugoslavian kansan ja kansallisuuksien historian todettiin todistaneen tämän useita kertoja.⁷⁵⁴ Historian merkitys nousi jälleen esille. Ihmisen tärkeyden esilletuonti oli myös tuttu piirre marxilais-leniniläisen sotateorian lähtökohdista erityisesti Frunzen korostamana.

Strategisen suunnitelman ensimmäisessä osassa toistettiin kansallisessa puolustuslaissa määritetyt kunkin kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet. Jokaisella maan kansalaisella oli oikeus ja velvollisuus puolustaa maansa vapautta, itsenäisyyttä, alueellista koskemattomuutta sekä yhteiskunnallista rakennetta. Viisi asiaa oli kategorisesti kiellettyä. Kenelläkään ei ollut oikeutta suostua maan tai sen osien antautumiseen tai allekirjoittaa antautumista koskevaa sopimusta. Asevoimien tai sen osien antautumiseen suostuminen tai antautumisen hyväksyminen ei myöskään ollut sallittua. Maan tai sen osien

⁷⁵¹ Ibid., s. 5–6/Määräykset II; Dozet (1972), s. 240.

⁷⁵² A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 6/Määräykset II; Seferović (1977), s. 64.

⁷⁵³ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 6–7/Määräykset II.

⁷⁵⁴ Ibid., s. 7/Määräykset II.

miehittämiseen suostumiseen ei ollut oikeutta. Kiellettyä oli taistelemisen tai hyökkääjän vastustamisen lopettaminen, mukaan lukien väliaikaisesti miehityt alueet. Viimeisenä kiellettynä seikkana mainittiin *ulkomaisen* asevoiman kutsuminen asettumaan Jugoslavian asevoimia tai yhteisjohtoista yhteiskuntaa vastaan.⁷⁵⁵ Viimeksi mainittu strategisen suunnitelman kielloista viittaa epäsuorasti eräiden Itä-Euroopan kansandemokratioiden piirissä vallinneiden levottomuuksien johdosta kyseisten valtioiden tekemään ”kutsuun”, jolla pyydettiin Neuvostoliittoa sekä muita Varsovan liiton maita avustamaan taantumuksellisten ja sosialismin vastaisten ainesten kukistamisessa.

Yleisen kansanpuolustuksen doktriinissa *aseellinen kamppailu oli konseptin keskeisin sisältö* ja maan puolustamisen yhteiskunnallisen voiman ilmaisemisen *tärkein muoto*. Taistelu sekä vastarinta muodostavat tarpeellisen ja erottamattoman kokonaisuuden. Kansan massamaisella osallistumisella aktiiviseen vastarintaan kaikilla elämän aloilla, kuten poliittisessa taistelussa kansan yhtenäisyyden sekä moraalin puolesta, kaikkien yhteiskunnallisten solujen toiminnalla, tuotannolla, huollolla, väestön elinmahdollisuuksien turvaamisella ja niin edelleen, oli elintärkeä merkitys aseellisen kamppailun sekä sodankäynnin menestykselle yleisemmälläkin tasolla.⁷⁵⁶ Myös doktriinissa toistuvat marxilais-leniniläisen sotateorian käsitteet, kuten kansan ja massojen voima sekä Frunzen painottama periaate aseellisesta kamppailusta vastarinnan tärkeimpänä muotona.

Yleisen kansanpuolustuksen katsottiin tasoittavan taistelun ja vastarinnan onnistumismahdollisuuksia koko maan alueella. Maan minkään osan ei katsottu olevan niin tarpeeton, että se voitaisiin jättää vihollisen vallattavaksi taistelutta. Mitään aluetta ei myöskään aiottu jättää vihollisen vallattavaksi edes väliaikaisesti, ilman että sitä puolustettaisiin massojen voimalla ja ilman että taistelu jatkuisi edelleen. Väliaikaisten aluemenetysten, suurienkaan, ei katsottu merkitsevän mitään. *Alueet eivät määrittäneet taistelun menestystä, vaan itse taistelu. Niin pitkään kuin taistelu ja kansan vastarinta jatkuisi alueella, sitä ei katsottu menetetyksi.* Tämä edellytti vihollisen väliaikaisestikin valtaamalla alueilla alueen hallintaa, miehitysjärjestelmän kontrollin kiistämistä ja oman yhteiskunnallis-poliittisen järjestelmän toiminnan jatkumisen takaamista. Siksi vihollisen valtaamien alueiden selustaan luotavilla vapautetuilla alueilla tulisi olemaan erittäin suuri sotilaallinen ja poliittinen merkitys. Vastustajan salamasodalla ei katsottu olevan pitempiketoista vaikutusta, koska jugoslavalainen doktriini perustui pitkäaikaiseen sodankäyntiin. Koko maan katsottiin suosivan doktriinin mukaista aseellista taistelua maan muotojen, peitteisyyden sekä vaikeakulkuisuuden vuoksi. Näiden piirteiden katsottiin suosivan menestyksellistä taistelua ja massojen vastarintaa myös ylivoimaista vihollista vastaan.⁷⁵⁷

Yleisen kansanpuolustuksen doktriini antoi selkeät perusteet Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen joukkojen taistelulle. Jugoslavian kansanarmeijan ja ilmavoimien 200 000 miehen vahvuisten, hyökkääjään nähden pienilukuisten, mutta liikkuviksi, tulivoimaisiksi sekä suurelta osin moderneiksi kehitettyjen operatiivisten joukkojen tuli pääasiassa perinteisen sodankäynnin menetelmin estää ja hidastaa vihollisen etenemistä rajoilta alkaen ja voittaa aikaa kunkin tasavallan alueellisen puolustuksen (*Teritorijal-*

⁷⁵⁵ Ibid., s. 6/Määräykset II; Dozet (1972), s. 240–241.

⁷⁵⁶ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 7/Määräykset II; Dulić & Kostić, s. 1060.

⁷⁵⁷ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 8/Määräykset II ja s. 9/Määräykset III.

na odbrana) perustamiseen ja keskittämiseen sekä muun yhteiskunnan puolustusvalmisteluihin. Vihollisen maajoukkojen nopea eteneminen tuli estää, maahanlasketut joukot tuli tuhota ja erottaa vihollisen ryhmittymät toisistaan syvällä puolustusryhmityksellä. Ryhmityksen tuli olla porrastettu varsinkin tärkeimpien yhteysreittien, tärkeimpien kaupunkien, merkityksellisimpien infrastruktuurin kohteiden sekä maantieteellisesti vahvimpien kohteiden suunnissa. Rajalta asti tehtävään vastarintaan tuli osallistua myös partisaanijoukkoja ja alueellisen puolustuksen yksiköitä. Taistelu oli puolustustaistelua edellä mainittujen etenemisreittien suunnissa tai paikoissa, joita tuli muista syistä puolustaa hinnalla millä hyvänsä. Puolustustaistelua tuli käydä aktiivisesti, voimia yhdistäen sekä nopeita ja hyvin organisoituja joukkojen ryhmitysmuutoksia tehden.⁷⁵⁸ Liikekannallepanon, sitä varten hankittavan ajanvoiton ja käytävän viivytystaistelun suhteen doktriini sisälsi ristiriidan. Jos Jugoslavian kansanarmeijan tuli hankkia ajanvoitto, jotta alueellisen puolustuksen yksiköt ehdittäisiin perustaa, niin miten kyseiset liikekannallepanon kautta syntyvät yksiköt ehtisivät mukaan jo rajalta alkaen tehtävään vastarintaan? Tämä olisi onnistunut vain tilanteessa, jossa vihollishyökkäyksestä olisi saatu ennakkovaroitus riittävän ajoissa, jolloin ainakin osa alueellisen puolustuksen yksiköistä olisi ehditty perustaa, siirtää toiminta-alueellaan ja harjoituttaa ensimmäisiin tehtäviinsä.

Jatkuvien hyökkäysten tuli kohdistua vihollisen joukkojen kaikkiin rakenteisiin: asevoimiin, täydennyksiin, infrastruktuuriin, miehityshallinnon kohteisiin ja kaikkiin muihin hyökkääjää hyödyttäviin kohteisiin. Omat joukot tuli irrottaa taistelusta, mikäli vastassa oli ylivoimainen vihollinen, ja suunnata omat joukot päättäväisiin vastahyökkäyksiin sekä aktiivisiin operaatioihin vihollisen haavoittuvia kohteita vastaan. Varsinkin tässä vaiheessa partisaaniryksiköiden sekä alueellisten yksiköiden aktiivisilla ja hyökkäyksellisillä operaatioilla oli suuri merkitys taistelussa vihollisen selustaa sekä sivustoja vastaan. Doktriiniin kuului myös, että vihollisen ei odotettukaan olevan passiivinen selustansa ja sivustojensa joutuessa iskujen kohteeksi. Tällöin oli tarkoitus siirtää painopiste joustavasti sotatoimiin vihollisen etulinjaa vastaan. Myös kansanarmeijan tuli hyödyntää partisaanisodankäynnin menetelmiä. Joukkojen siirtämisessä tuli käyttää lentokone-, helikopteri- ja aluskuljetuksia nopeuden sekä yllättävyyden aikaansaamiseksi. Kansanarmeijan tuli myös luoda perusta liikekannallepanolle muodostamalla perustettavien joukkojen rungon.⁷⁵⁹ Doktriini antoi varsin selkeät toimintaohjeet aktiivisesta toiminnasta ja otollisten voimasuhteiden hyväksikäyttämisestä.

Jugoslavian kansanarmeijan sekä alueellisen puolustuksen joukkojen tuli taistella yhteistyössä, kunnes vastustaja lopulta pakottaisi ne hajaantumaan pienempiin ryhmiin, valtaisi maan koillisosan ja pääsisi etenemään Kroatian läpi aina Adrianmerelle saakka. Mikäli kansanarmeija joutuisi jättämään esimerkiksi kaupungin tai kylän, sen tuli jättää asutuskeskuksiin organisoituja vastarintasoluja. Jugoslavian kansanarmeijan joukko-osastojen jakautumista pienemmiksi yksiköiksi partisaanisodankäynnin aloittamiseksi kutsuttiin *las-*

⁷⁵⁸ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 9–10/Määräykset III; Adelman, s. 88; Windhausen, s. 247–248; Seferović (?), s. 36–37; Nativi, s. 94; Dulić & Kostić, s. 1060.

⁷⁵⁹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 9–10/Määräykset III; Adelman, s. 88; Windhausen, s. 247–248; Seferović (?), s. 36–37 ja 41; Nativi, s. 94; Dulić & Kostić, s. 1060; Dick, C.J.: Maskirovka in Yugoslav military thinking. Conflict Studies Research Center, Royal Military Academy Sandhurst UK, July 1999. [Tutkimusraportti].

<<<http://www.fas.org/man/dod-101/ops/docs99/A100-CJD.htm>>> (viitattu 1.6.2003), s. 2.

kevaksi muuntautumiseksi. Näiden pienten osastojen tehtävänä oli partisaani- ja sissisota ympäri maata. Toimintamuotoina olisivat rajoitetut hyökkäykset, tihutyöt, väijytykset, salamurhat ja tiedustelu. Ryhmien tuli ylläpitää valmius yhdistymiseen ja suurempien operaatioiden suorittamiseen. Toiminta tuli kordinoida vielä omien joukkojen hallussa olevilla alueilla käytäviin tavanomaisempiin sotatoimiin. Miehitetyillä alueilla käytettävien sodankäyntitapojen ja vastarinnan tuli olla joustavia. Vihollisen asevoimien rakenteisiin ja kohteisiin tuli iskeä jatkuvasti ja aiheuttaa niille suuria tappioita.⁷⁶⁰

Jugoslavian alue oli jaettu *kolmeen strategiseen alueeseen*: Sloveniaan ja Pohjois-Kroatiaan, Itä-Kroatiaan, Vojvodinaan ja Serbiaan sekä Kosovoon ja Makedoniaan. Kunkin sotilasalueen joukot sekä alueellisen puolustuksen joukot oli suunniteltu toimimaan kunkin strategisen alueen sisällä.⁷⁶¹ Edellä mainittujen strategisten alueiden ulkopuolelle jäivät Kroatian eteläosat, Montenegro ja Bosnia-Hertsegovina, joiden alueelle oli suunniteltu alueellisen puolustuksen tukialueet ja partisaanijoukkojen toiminta-alueet.

Oli tärkeää pitää mahdollisimman suuri alue yhtenäisenä omien joukkojen hallussa. Erityisesti maan keskiosien hallussapidolla oli strateginen merkitys. Bosnia-Hertsegovinan vuoristoseutu oli suunniteltu tärkeimmäksi, koko ajan omassa hallussa pidettäväksi tukeutumisalueeksi. Tämä edellytti puolustuksen synkronointia ja lukuisten vihollisen selustassa olevien *yleisen kansanpuolustuksen alueiden (Zona opštenarodne odbrane)* kontrolloimista.⁷⁶²

Kun vihollisjoukot olisivat edenneet rannikolle, olisi vuorille väistyneisiin Jugoslavian kansanarmeijan joukkoihin liittynyt noin 500 000 reserviläistä ja lähes miljoona alueellisen puolustuksen joukkojen taistelijaa. Mukana olisivat myös rajavartiojoukot, kansanmiliisi ja tasavaltojen vakinaiset alueellisen puolustuksen joukkojen yksiköt. Tällöin kansanarmeija sulautuisi partisaaneiksi muuttuneisiin alueellisen puolustuksen joukkoihin ja armeijan omat komentosuhteet lakkaisivat olemasta voimassa. Sotatoimien myöhemmissä vaiheissa vastustajan vahvuuksia tuli heikentää kaikkia puolustajan voimavaroja sekä kaikkia maan erityispiirteitä hyödyntäen vaurioittamalla kaikkia vihollistoimintoja Jugoslavian alueella. Hyökkääjää vastaan tuli käydä pitkällistä ja väsyttävää sissisotaa sekä muokata kaikkia sotilasoperaatioiden muotoja ja tapoja oman sotatoimialueen erityispiirteisiin sopiviksi. Vihollista tuli vastustaa sinnikkäästi, kunnes se väsyneenä alkaisi vetäytyä valtaamiltaan alueilta. Puolustajan tuli käyttää hyväkseen kaikkia vihollisessa ilmeneviä heikkouksia – erityisesti niiden lisääntyessä vihollisen edettyä syvemmälle maahan ja sodan pitkittyessä. Marxilais-leniniläisen sotateorian *lain vihollisen ongelmien lisääntymisestä* mukaisesti aika ja etäisyys toimivat puolustajan hyväksi. Pitkällisen sissisodan käymisen kannalta edullisimmiksi alueiksi katsottiin Adrianmeren rannikkoseudun ja eteläisen Jugoslavian vuoristoiset ja metsäiset alueet erityisesti Bosniassa, Montenegrossa, Etelä-Serbiassa sekä Kosovossa.⁷⁶³

Sotatoimien siirryttyä jälleen tavanomaisen sodankäynnin vaiheeseen, palattaisiin myös Jugoslavian kansanarmeijan operatiivisiin johtosuhteisiin. Tässä uudessa vaiheessa kansanarmeija eriytyisi partisaaneista ja armeija

⁷⁶⁰ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 10/Määräykset III; Windhausen, s. 252; Dulić & Kostić, s. 1060; Ljubičić (1981), s. 310; Bosnia – Country Handbook. Peace Implementation Force (IFOR). DOD-1540-16-96, December 1995, s. 6-1; Patrick (1994b), s. 17–18.

⁷⁶¹ Patrick (1994b), s. 19.

⁷⁶² A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 10/Määräykset III; Dulić & Kostić, s. 1060.

⁷⁶³ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 10/Määräykset III; Windhausen, s. 253; Patrick (1994b), s. 18; Seferović (?), s. 41; Dick, s. 2.

aloittaisi tavanomaisen sodankäynnin. Partisaaniyksiköiden yhdistymistä voimakkaimmiksi ja tavanomaisiin sotatoimiin kykeneviksi joukko-osastoiksi kutsuttiin *nousevaksi muuntautumiseksi*. Kaikissa vaiheissa sekä operatiivisen armeijan, partisaanien, alueellisten joukkojen että muiden yksiköiden toiminnan tuli kuitenkin muodostaa *yhdistetty kokonaisuus*. Näin vihollista vastaan toimittaisiin kaikista suunnista ja se joutuisi jakamaan voimansa ja päätyisi tilanteeseen, jossa se ei pystyisi enää puolustamaan itseänsä tehokkaasti. Tavanomaisen sodankäynnin tuli kulminoitua operatiivisen armeijan toteuttamaan laajamittaiseen hyökkäykseen, jonka tavoitteena oli tuhota ja hävittää tai karkottaa kaikki vihollisjoukot maan alueelta.⁷⁶⁴ Tässä kohdassa tulee ehkä parhaiten näytetyksi toteen, miten yleinen kansanpuolustus todella rakentuu vuosien 1941–1945 kansan vapautussodan, marxilais-leniniläisen sotateorian ja maolaisen kumouksellisen sodan sovelluksen perinteelle. Sodankäynnin vaiheistuskin noudattelee samoja periaatteita.

Kaikista huonoimmassa tilanteessa koko maa tuli muuttaa partisaanisodankäynnin rintamaksi. Tavoitteena tuli olla silloinkin vihollisen murskaaminen ja tuhoaminen sekä kansainvälisen tilanteen niin mahdollistaessa sellaisten olosuhteiden luominen, että vihollinen pakotettaisiin keskeyttämään hyökkäyksensä ja poistumaan maasta.⁷⁶⁵

Mikäli vihollisen hyökkäys olisi tavoitteiltaan ja käytössä olevilta joukoiltaan rajallinen, Jugoslavian kansanarmeijan tehtävänä olisi pysäyttää hyökkäys ja pakottaa se maan rajojen ulkopuolelle tehokkailla hyökkäyksellisillä operaatioilla. Vaaranalaisten alueiden alueellisen puolustuksen joukkojen tuli toimia aktiivisesti kansanarmeijan rinnalla tehtävän toteuttamiseksi. Tässä rajoitetummassakin hyökkäystilanteessa piti ottaa huomioon, että se saattoi olla vain alkuvaihe laajamittaisemmalle operaatiolle. Tilanteesta riippuen asevoimien tuli olla valmiina perustamaan ja käyttämään kaikkia yleisen kansanpuolustuksen yksiköitä koko Jugoslavian alueella. Hyökkääjän tuhoamisen ja maasta poistamisen nopeus saattaisi ennaltaehkäistä sotatoimien laajenemisen koko maan laajuiseksi.⁷⁶⁶

Doktriini edellytti äärimmäistä aktiivisuutta ja aseellisen kamppailun kaikkien muotojen hyväksikäyttämistä, yksittäisistä pienimmistä harhauttavista toimista alkaen, aina operatiivis-strategisiin yhdistettyihin sotatoimiin asti. Aseellisen voiman käytön muoto tuli valita vihollisaggression tyyppin, vihollisen vahvuuden, alueen ominaisuuksien ja sodankäynnin muiden tekijöiden mukaan. Valinnan tuli olla mahdollisimman tehokas vallitsevat olosuhteet huomioon ottaen.⁷⁶⁷

Yleisen kansanpuolustuksen kokonaisuus muodostui näin ollen Jugoslavian kansanarmeijan tavanomaisista rintamaoperaatioista, partisaaniyksiköiden ja alueellisen puolustuksen systemaattisesta sissisodankäynnistä sekä vallattujen kaupunkien ja kylien siviilipuolustusjoukoista. Jokainen 16–60-vuotias, joka ei palvellut kansanarmeijassa tai alueellisessa puolustuksessa, oli velvollinen palvelemaan siviilipuolustusjoukoissa. Kaikki siviiliviranomaiset oli sidottu puolustukseen. Jopa Jugoslavian Punainen risti ja palolaitokset, Geneven sopimuksen vastaisesti, oli velvoitettu aseelliseen vastarintaan hyökkääjää vas-

⁷⁶⁴ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 10/Määräykset III; Windhausen, s. 253; Patrick (1994b), s. 18; Seferović (?), s. 41; Dick, s. 2; Dulić & Kostić, s. 1060.

⁷⁶⁵ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 11/Määräykset III.

⁷⁶⁶ Ibid.

⁷⁶⁷ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 9/Määräykset III.

taan. Tämän johdosta asevoimia tuki yhteensä noin 1,25 miljoonaa henkilöä logistiikka-, lääkintähuolto-, propagandan levitys- ja vakoilutehtävissä. Kaiken kaikkiaan parhaimmillaan jopa 70 prosenttia 23 miljoonaisesta kansasta katsottiin osallistuvan maanpuolustukseen.⁷⁶⁸ Laskelmat puhuvat vakuuttavaa kieltä siitä, että yleinen kansanpuolustus todella oli kansansotaa ja että sen takana oli massojen voima. Järjestelmä oli kuitenkin rakennettu sen olettamuksen varaan, että veljeys ja yhtenäisyys pitivät.

Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen konseptin, strategian ja doktriinin muodostamaa kokonaisuutta on pidetty länsimaisesta näkökulmasta tarkasteltuna tyypillisenä alueellisenä puolustusjärjestelmänä. Se sisälsi kaikki esimerkiksi Visurin (1989) alueellisesta puolustuksesta laatiman määritelmän piirteet. Taisteluja valmistauduttiin käymään lähinnä omassa maassa, joukkojen vastuualueet kattoivat koko maan, taisteluja käytiin tiettyjen tärkeiden alueiden hallussa pitämiseksi ja taisteluita käytiin verraten laajalle alueelle hajautetuilla joukoilla.⁷⁶⁹ Määritelmä ei kuitenkaan sisällä jugoslaviaalaista omintakeista tapaa yhdistää partisaaniyksiköiden ja alueellisen puolustuksen yksiköiden monipuolinen toiminta vihollisen selustan lähi- ja kaukosyvyudessa tiettyjen tärkeiden alueiden pitämiseksi tai takaisinvaltaamiseksi käytäviin taisteluihin.

Yleisen kansanpuolustuksen keskeisimmiksi piirteiksi muodostuivat massojen voima, pitkäikäisyys, aktiivisuus, vihollisen kuluttaminen ja näännyttäminen, vihollisen heikkouksien hyväksikäyttö, sissisodankäynti, joustavuus, kaikkien keinojen monipuolinen käyttö, keinojen soveltaminen ja vihollisen tuhoaminen. Ihmisen merkitystä pidettiin suurimpana ja sitä ilmentävä inhimillinen tekijä koostui poliittisesta tietoisuudesta, taistelutahdosta ja taistelumoraalista. Ilman näitä kolmea tärkeätä elementtiä ei edellä mainittuja keskeisiä sotataidollisia piirteitä ollut mahdollista saavuttaa.

MAANPUOLUSTUKSEN KEHITTÄMINEN DOKTRIININ MUKAISESTI

Tšekkoslovakian miehityksen aikaansaama muutos ei merkinnyt minkään uuden sotataidollisen piirteen löytämisestä, vaan jo aiemmin kehitetyn ja järjestelmäksi laajennetun kokonaisuuden käyttöönoton tuleamista mahdolliseksi – jopa muutosvastarinnan murtumista. Tito itsekin joutui taipumaan kaappauksenomaisen hyökkäysuhkan edessä ja sallimaan 23 vuotta maan keskeisimpänä koossa pitävänä tekijänä nähdyn Jugoslavian kansanarmeijan roolin hienouden alentamisen. Alueellisen puolustuksen joukot perustettiin, kuten doktriini oli edellyttänyt. Näistä joukoista tuli pääosin kevyesti aseistettuja jalkaväen perusyksiköitä sekä joukkoyksiköitä, jotka sijoituivat kunkin kuuden tasavallan ja kahden autonomisen provinssin alueelle. Ne myös organisoivat ja rahoittivat alueensa yksiköiden luomisen ja ottivat niiden komentokieleksi oman serbokraatin murteensa tai kielensä. Alueellisella puolustuksella ei ollut omaa liittovaltion tasalla toimivaa keskitettyä yleisesikuntaa, vaan joukkoja johdettiin kunkin tasavallan (ja autonomisen provinssin), maakunnan ja kunnan tasalta. Alueellisen puolustuksen keskeisiä virkoja pidettiin kuitenkin niin merkityksellisinä, että ylipääällikkö Tito itse, ja myöhemmin Jugoslavian presidenttineuvosto, yleensä nimitti tasavaltojen ja autonomisten provinssien ylimmät komen-

⁷⁶⁸ Windhausen, s. 253; Dulić & Kostić, s. 1060.

⁷⁶⁹ Visuri (1989), s. 43.

tajat. Heidät nimitettiin usein oman alueensa valtaväestön joukosta, kunhan he olivat saaneet riittävästi meriittejä palveltuaan ympäri maata ja osoittaneet ”jugoslaviaalaisuutensa”.⁷⁷⁰

Yleisen kansanpuolustuksen päivitetyn konseptin käyttöönottoa sekä kehittämistä leimasi varsinkin 1960-luvun lopulla sekä 1970-luvun alussa kiire ja yhä enenevässä määrin maan taloudellisten voimavarojen rajallisuus sekä byrokratiassa ilmennyt tehottomuus. Kun Tšekkoslovakian miehitykseen alkoi olla enemmän ajallista etäisyyttä, ei välitön ja kiireellinen yleisen kansanpuolustuksen konkretisoiminen ollut enää ensimmäinen prioriteetti. Taloudellisten resurssien rajallisuudelle oli myös vaikea tehdä lyhyessä ajassa mitään. Merkittävin kehitys sotataidon realisoitumiseksi ja kehittämiseksi tapahtui maan olemassa olevien resurssien, hallintorakenteiden sekä organisaatioiden sitouttamisessa doktriinin käytännön työhön. Alkuvuosien innostus alkoi laimeta, kun oletetun vihollisen hyökkäys ei ollutkaan enää välittömässä näköpiirissä. Tarvittiin tiukkoja määräyksiä ja tiukkoja määräysten valvoja.

Perinteisen armeijan laajamittainen uudistustyö ei ollut mahdollista Jugoslavian taloudellisen tilanteen vuoksi. Ulkopuolisen valtion apuun ei voitu, eikä poliittisesti haluttukaan turvautua. Jugoslavian sisäpolitiikassa sekä hallintojärjestelmässä oli 1960-luvun puolenvälin jälkeen ollut käynnissä vallankäytön ja päätöksenteon hajauttamiskehitys. Myös yleisellä kansanpuolustuksella nähtiin olevan rooli tässä keskushallinnon hajauttamisessa. Koska kunkin tasavallan omalla alueellisella puolustuksella oli oma merkille pantava, kansallisen luonteensa, ne omalta osaltaan muodostivat vastavoiman ja tasapainottivat Jugoslavian kansanarmeijan asemaa keskusjohtoisuuden sekä yhtenäisyyden tiukkana ylläpitäjänä. Belgradin voimakeskuksesta pyrittiin pois – näin ollen keskusvallan symbolina pidettyä rauhanajan armeijaakaan ei haluttu voimistaa. Liittovaltion yhtenäisyyden kannalta vieläkin pitemmälle meneviä ajatuksia esiintyi maanpuolustuksen hajauttamiseen ja kansallistamiseen liittyen. Eriytyneiden komentokieliä käyttämistä ja kyseisen tasavallan alueelta kotoisin olevien upseerien sijoittamista alueellisen puolustuksen johtotehtäviin esitettiin. Erityisesti kroatialaiset vaativat tasavalloille laajempaa määräysvaltaa sotilaallisissa kysymyksissä.⁷⁷¹

Jugoslavian puolustussuunnitteluun osallistujat eivät olleet taipuvaisia voimakkaan perinteisen armeijan kehittämiseen. Rintamasodankäyntipainotteista armeijaa ei haluttu edes siinä tapauksessa, että siihen olisi ollut resursseja. 1970-luvun asevoimilla ei katsottu olevan mahdollisuuksia puolustautua menestyksellisesti suurvaltojen liikesodankäyntiin rakennettuja liikkuvia armeijoita vastaan. Tämä pitikin paikkansa, mikäli arvioidaan asiaa puhtaasti voimasuhteiden kehittymisen kannalta. Jugoslavian kansanarmeijan suorituskyky niin miesmäärän kuin tulivoimankaan osalta ei olisi ehtinyt kasvaa vaadittavalle tasolle verrattaessa nopeasti etenevään suurvalta-armeijaan. Liikkekannallepanojärjestelmän olisi pitänyt pystyä suorittamaan tehtävänsä tunteissa, ei viikoissa. Samat puolustussuunnittelijat tähdensivät toisaalta vielä, että nykyaikaisen armeijan välineet eivät mahdollistaisi oman alueen hallintaa.⁷⁷²

Alueellisen puolustusjärjestelmän kehittämistä ja yleisen kansanpuolustuksen doktriinia on pidetty välittömänä seurauksena Tšekkoslovakian mie-

⁷⁷⁰ Bebler (1993), s. 45.

⁷⁷¹ Johnson (1973), s. 54; Adelman, s. 87.

⁷⁷² Johnson (1973), s. 55.

hittämisestä vuonna 1968. Jugoslavian on väitetty uudistaneen radikaalisti kansallisen puolustuksensa rakenteita ja kehittäneen uuden mallin, jossa koko kansa kyettiin koordinoitusti mobilisoimaan idästä tai lännestäkin kohdistuva maahan tunkeutumista vastaan. Tšekkoslovakian miehitys ja Neuvostoliiton-suhteiden huononeminen loivat otollisen tilanteen, jossa jugoslaviaiset antoivat laajan tuen puolustusjärjestelyjen kehittämiseksi ja niihin osallistumiselle. Malli oli partisaanisodankäynnin edelleenkehitemä. Siinä sallittiin sotilaallisten rakenteiden osittainen kansallinen luonne ja edellytettiin komentosuhteiden äärimmäistä joustavuutta. Yleisen kansanpuolustuksen järjestelmä vahvistettiin kussakin tasavallassa helmikuussa 1969. Alueellisen puolustuksen joukkojen muodostaminen eri tasavalloissa tapahtui vuosina 1969–1970.⁷⁷³ Länsimaissa tehdyt tulkinnat uudistuksen radikaalista luonteesta ovat kuitenkin perustuneet sekundaarilähteistöön. Alkuperäislähteet eivät kerro radikaalista muutoksesta, vaan aiemman järjestelmän kehittamisestä, täydentämisestä ja vahvistamisesta.

Windhausenin mukaan yleisen kansanpuolustuksen rakenne oli kolmiosainen ja koski lähes koko aikuista väestöä. Ensimmäinen osa järjestelmää oli vakinainen armeija, siis Jugoslavian kansanarmeija, ilmavoimat ja merivoimat. Vaikka vakinaisen armeijan vahvuus olikin pienempi kuin sodanjälkeisinä vuosina, sillä oli edelleen suuri rooli. Toisen osan muodostivat määrällisesti paljon suuremmat, kuhunkin tasavaltaan hajautetut alueellisen puolustuksen joukot. Kolmannen ja määrällisesti kaikista lukuisimman osan yleisestä kansanpuolustuksesta muodosti koko muu kansa. Kaikkien kykenevien kansalaisten tuli toimia kaikin mahdollisin tavoin yhteistyössä sissiosastojen kanssa tiedustelun, yhteydenpidon ja logistiikan alueilla.⁷⁷⁴

Vuosina 1970–1973 keskityttiin pääasiassa konseptin ja doktriinin teoreettiseen sekä tieteelliseen kehittämiseen ja konseptin omaksumisen seuraamiseen kaikilla yhteiskunnan elämän tasoilla. Huomiota kiinnitettiin asevoimien ja yhteiskunnan valmiuteen sodan varalle. Maassa panostettiin asevoimien valmisteluihin materiaalisella, teknisellä, organisatorisella, liikekannallepanoon valmistavalla, moraalisisella ja poliittisella alueella sekä muilla varautumisen alueilla, samoin panostettiin aseellisen vastarinnan muissa rakenteissa tapahtuviin valmisteluihin.⁷⁷⁵

Yleisen kansanpuolustuksen konseptin perusteita kehitettiin vuosina 1970–1973 toteuttamalla muutamat perustavaa laatua olevat toimenpiteet. Ensinnäkin maan sotilaspoliittinen asema määriteltiin perusteellisesti. Toinen kauaskantoinen toimi oli asevoimien jatkokehittämisen ja modernisoinnin suunnan määrittäminen. Laajimmat vaikutukset olivat kuitenkin sillä, että maassa ryhdyttiin panemaan toimeen Jugoslavian kommunistiliiton puheenjohtajiston 18. kokouksen linjauksia. Neljännessä luvussa esitetyt kokouksen vaatimat toimenpiteet kattoivat koko yhteiskunnan ja vaikuttivat pitkälle 1980-luvulle. Asevoimien kehittämisen suuntaviivat oli määritelty kansallisen puolustuksen neuvoston kokouksessa heinäkuussa 1970.⁷⁷⁶

Edellä mainittujen kolmen perustekijän tultua selvitettyksi oli olemassa selvät perusteet ryhtyä konkreettiseen työhön doktriinia ja sen toteuttamista ohjaavien direktiivien kehittämiseksi, asevoimien valmiuden parantamiseen sekä

⁷⁷³ Adelman, s. 87; Johnson (1973), s. 54; Windhausen, s. 251; Vego (1980), s. 16–17.

⁷⁷⁴ Windhausen, s. 247–248

⁷⁷⁵ A VII br. 4474, f – 1, d – 13, s. 5.

⁷⁷⁶ Ibid., s. 5–6.

yhteiskunnan kaikkien rakenteiden pitkän tähtäimen kehittämiseen maanpuolustuksen tarpeisiin.⁷⁷⁷ Vaikuttaakin siltä, että Tšekkoslovakian kriisiä seuranneina parina ensimmäisenä vuotena yleinen kansanpuolustus oli jäänyt joiltain osin vain suuren luokan linjoiksi, joiden tukena ei ollutkaan tarvittavia konkreettisia perusteita. Tämä on yllättävää, koska doktriini ei ollut syntynyt vuosina 1968–1969 tapahtuneen suunnittelun tuloksena vaan yli 10 vuotta kestäneen laajan kehitystyön seurauksena. Tuossa ajassa oli kyetty muotoilemaan muutakin kuin suuria linjoja ja perusajatuksia, minkä laaditut taustatutkimuksetkin osoittavat. Kolme edellä mainittua melko laajaa perustyötä muodostivat tavallaan doktriinin kera suomalaisille tutun turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon tyyppisen kokonaisuuden. Ne olivat tarpeen Tšekkoslovakian miehityksen, Vietnamin sodan ja kuuden päivän sodan muutettua uhkakuvaa sekä uhkamalleja haasteellisemmiksi. Täsmällisesti muotoiltu doktriini oli toki ollut olemassa jo vuodesta 1969 lähtien, samoin sen lainsäädännöllinen perusta, mutta se ei kuitenkaan sisältänyt konkreettisia määräyksiä doktriinin realisoimiseksi.

Seuraava vaihe kehitystyössä oli Jugoslavian presidentin päätös luoda maanpuolustuksen perusasiakirjat ja suunnitelmat liittotasavallan ja tasavaltojen tasolle asti sekä määrittää asiakirjojen valmistumisen määräajat. Viimeisimmät liittotasavallan asiakirjat tuli saada valmiiksi 30. kesäkuuta 1973 mennessä ja tasavaltojen asiakirjat 31. joulukuuta 1973 mennessä.⁷⁷⁸ Doktriinin saattamiseen yksityiskohtaiselle tasolle kului yllättävän pitkä aika. Konseptia sekä strategiaa tarkennettiin, täydennettiin ja laajennettiin muun muassa sotatieteellisen tutkimuksen tulosten sekä aiempina vuosina järjestettyjen suurempien sotaharjoitusten kokemusten perusteella.

Presidentti Titon päätöksen jälkeen laadittiin asiakirja *Ohjeet Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan puolustamiseksi aggressiota vastaan*. Tätä ohjetta pidettiin eräänä tärkeimmistä doktrinaalisista maan puolustamista ohjanneista perusteasiakirjoista. Se kuvaili maanpuolustuksen pitkän tähtäimen tavoitetilaa yhteiskunnan kaikki osa-alueet ja rakenteet huomioiden. Ohje hyväksyttiin otettavaksi käyttöön Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan presidenttineuvoston päätöksellä vuonna 1972. Ohjetta pidettiin tärkeänä puolustuksen pitkän tähtäimen valmisteluissa yhteiskunnan asenteen ja toiminnan yhtenäisyyden kannalta. Asiakirjan vaikutus näkyi yleisen kansanpuolustuksen valmisteluissa jo ensimmäisen vuoden kuluessa sen tultua vahvistetuksi.⁷⁷⁹

Seuraavat presidentin päätöksen jälkeen laaditut merkittävät asiakirjat olivat Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan *Direktiivi asevoimille* sekä asevoimien käyttöön kaikissa uhkatilanteissa liittyvä *sodankäyntisuunnitelma (Vojno-ratni plan)*. Yleisesikunnan sodankäyntisuunnitelman perusteella laadittiin kaikissa alajohtoportaisissa niiden omat sodankäyntisuunnitelmat. Tasavaltojen alueellisten esikuntien tasolta aina rykmenttien esikuntien ja kuntien kansanpuolustuksen esikuntien tasolle laaditut suunnitelmat oli laadittu yleisesikunnan suunnitelma huomioiden. Koko asevoimien käsittävä operatiivinen suunnittelu oli saatu siten päätökseen vuosien 1972–1973 kuluessa. Jatkossa suunnitelmia lähinnä päivitettiin. Kaikkien tasojen operatiivisten suunnitelmien valmistuttua oli myös mahdollista laatia presidentin päätöksen

⁷⁷⁷ Ibid., s. 6.

⁷⁷⁸ Ibid.

⁷⁷⁹ Ibid.

vaatimat muut suunnitelmat ja asiakirjat. Myös lisäselvityksiä ja tutkimuksia laadittiin, etenkin Jugoslavian sotilaspoliittista ja strategisesta asemasta sekä vihollisen hyökkäysmahdollisuuksista. Vuoden 1973 alussa asevoimien komentaja käski laatia doktrinaalisen asiakirjan *Jugoslavian asevoimien taistelu erikoissodankäyntiä vastaan*. Asiakirja sisälsi arviot erikoissodankäynnin syistä, tavoitteista, muodoista, menetelmistä ja erikoissodankäynnin joukoista. Asiakirjan laatimisen yhteydessä käynnistettiin laajat ja syvälliset valmistelut erikoissodankäynnin erikoistuneita muotoja vastaan taistelemiseksi.⁷⁸⁰ Valmistelujen mainittiin jatkuvan edelleen, mutta niitä tai niiden kohteita ei eritelty sen enempää edes kommunistiliiton puheenjohtajiston toimeenpanevalla komitealle laaditussa raportissa.

Sodankäyntisuunnitelmaa tukeva ja Jugoslavian kansanarmeijan sekä alueellisen puolustuksen silloisen tilanteen huomioon otettu taisteluvalmiuden direktiivi vahvistettiin käyttöön. Direktiivissä käsiteltiin yksityiskohtaisesti taisteluvalmiuden ylläpitämistä ja kehittämistä pitkällä tähtäimellä kattavasti asevoimien kaikilla tasoilla.⁷⁸¹

Vuonna 1971 laadittiin vuoteen 1975 asti ulottuva Jugoslavian kansanarmeijan koulutus- ja kasvatusdirektiivi. Ohje määräsi sotilaiden, yksikköjen, vanhempien upseereiden ja esikuntien koulutuksen tavoitteet, muodot, menetelmät ja organisaatiot sekä käytännön muodot joukkojen ja sotilasopetuslaitosten sekä Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen väliselle yhteistyölle.⁷⁸² Sotilasopetuslaitosten asema sekä päällystön koulutusjärjestelmä olivat saavuttaneet vakiintuneet muotonsa ja säilyttivät ne lähes sellaisenaan Jugoslavian hajoamiseen saakka.

Vuonna 1973 alettiin valmistella myös uutta Jugoslavian presidentin määräystä maan yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen maanpuolustukseen liittyvistä ennaltaehkäisevistä toimista ja hälytystoimenpiteistä. Määräyksen odotettiin kehittävän merkittävästi yhteiskunnan puolustusvalmistelujen täsmällisyyttä ja säätelevän valmistelujen johdonmukaisuutta.⁷⁸³

SOTATEOREETTISET TAUSTAT

Jugoslaviaalaisten sotatieteen ja sotataidon tutkijoiden töiden taustalla katsottiin vaikuttavan useiden sotatieteen poliittisen aspektin teoreetikkojen, joista tärkeimmäksi oli itsestään selvästi kohotettu Josip Broz Tito. Hänen kirjoittamukseen esitetty suoraan tai välillisesti sotataitoon liittyvä bibliografia sisältää yli 50 nimikettä. Jo pelkästään Titon asema poliittisena teoreetikkona on kuitenkin usein kyseenalaistettu, eikä haamukirjoittajien käyttö sotilasteosten yhteydessä ole lainkaan poissuljettua. Hänen lisäksi muina vaikuttajina mainittiin Friedrich Engels ja Vladimir Iljitsh Lenin. Sotilaallisen osa-alueen vaikuttajiksi mainittiin Carl von Clausewitz, Antoine Henri de Jomini, Alfred Graf von Schlieffen, Ho Tshi Minh ja Vo Nguyen Giap. Yleisen kansanpuolustuksen konseptin ja aseellisen konfliktin strategian filosofisten juurien mainittiin olevan marxilaisessa teoriassa sodasta, sotilasorganisaatiosta sekä aseellisen

⁷⁸⁰ Ibid.

⁷⁸¹ Ibid., s. 7.

⁷⁸² Ibid.

⁷⁸³ Ibid.

konfliktin välttämättömistä tekijöistä. *Aseistettu kansa* oli keskeinen strateginen ja organisatorinen valinta ja paljon käytetty termi.⁷⁸⁴

Ranskalaisten ja saksalaisten teoreetikkojen esille tuominen liittyy jugoslaviaalaisten kiinnostukseen ensimmäisen maailmansodan tapahtumiin, maan omaan historiaan ja Jugoslavian kuningaskunnan sotilaalliseen yhteistyöhön Ranskan kanssa. Sosialistisen Jugoslavian kiinnostus ranskalaiseen sotataitoon pysyi yllä senkin vuoksi, että osa partisaaniveteraaneista, jotka jatkoivat asevoimissa sodan jälkeen, oli saanut Ranskassa koulutusta ennen sotaa. Ranskalla oli oma vaikutuksensa, mutta jugoslaviaalaisesta näkökulmasta positiivisessa mielessä vain koulutuksen yhteydessä perehdyttäväksi tarjottujen sotataidon klassikkoteosten sotilaallisen perus- sekä jatkokoulutuksen tuoman sekä sotilaallisten rakenteiden, rutiinien ja prosessien ymmärryksen kautta. Ranskalaista sotataitoa sinänsä ei lähteistön perusteella enää kansan vapautussodan jälkeen eikä sen aikanakaan arvostettu. Eräs osoitus tästä on myös se, että 1940–1960-luvuilla viittaukset ranskalaisiin sotateoreetikoihin tai sotilasajattelijoihin jugoslaviaalaista sotataitoa käsittelevien oppaiden, ohjesääntöjen, käsikirjojen tai oppikirjojen lähde- ja kirjallisuusluetteloissa ovat vähäisiä. Ainoana välillisenä tunnustuksena ovat operaatioiden kehittymisestä kertovaan oppikirjaan kelpuutetut kuvaukset ensimmäisessä maailmansodassa Thessalonikin rintamalla, Serbian ja Kreikan raja-alueella, käydyistä taisteluista, joissa vuonna 1916 ranskalaiset ja serbialaiset joukot toimivat menestyksellisessä yhteistyössä⁷⁸⁵ Yhteys ranskalaiseen sotataitoon syntyi uudelleen vasta 1960-luvun loppupuolella, kun Jugoslaviassa havaittiin ranskalaisen André Beaufren muotoileman strategian mallin vastaavan jugoslaviaalaista sotataidollista ajattelua.

Se, miten kukin kirjallisuudessa mainituista teoreetikoista todellisuudessa vaikutti jugoslaviaalaiseen sotataitoon, on vaikeasti todennettavissa. Kumoksellisen sodan teoreetikoiden ajatusten piirteitä on runsaasti havaittavissa. Vaikka preussilainen von Schlieffen mainitaan joissain yhteyksissä, ei häntä kuitenkaan siteerata eikä häneen juurikaan viitata. Sen sijaan sveitsiläinen de Jomini on toistuvasti esillä 1970-luvun teoksissa, joilla perusteltiin yleisen kansanpuolustuksen doktriinin taustalla olevaa käsitystä sodan kuvasta. Heidän ajatuksiaan, teorioitaan ja teoksiaan kyllä tutkittiin, mutta suoraa vaikutusta jugoslaviaalaiseen sotataitoon on huomattavissa vain strategisella tasolla. Jo sillä on kuitenkin oma merkityksensä, että maa, joka toistuvasti korosti sotataitonsa olevan oman itsenäisen kehitystyönsä tuotetta, edes mainitsi joidenkin ulkomaisten vaikuttajien nimet.

Jugoslaviassa julkaistiin 1950-luvulta alkaen lukuisia sotataidon klassikoiden käännöksiä ja käytettiin edelleen joidenkin teoksien vanhempia painoksia. Esimerkkeinä voidaan mainita Friedrich von Kohenhauzenin *Suuri sotilasjohtaja (Veliki vojskovođa, 1937)* Carl von Clausewitzin *Sodankäynnistä (O ratu, painokset vuosilta 1939 ja 1951)*, Antoine Henri de Jominin teokset *Sotataidon tarkastelu (Pregled ratne veštine, 1938 ja 1952)* sekä *Sodan tarkastelu (Pregled rata, 1952)*.⁷⁸⁶ Mainituista kirjoittajista erityisesti Clausewitz ja Jomini esiintyvät monien sotataitoa käsittelevien oppaiden ja oppikirjojen viitteissä ja lähde-

⁷⁸⁴ Begović ja Pujić, s. 155–160; Seferović (1977), s. 91; Seferović (?), s. 35 ja 45. – ”Aseistettu kansa” vahvistettiin keskeiseksi käsitteeksi muun muassa Jugoslavian Kommunistiliiton 9. kongressin päätöslauselmassa. Termi on jatkuvassa käytössä mm. Vukotićin toimittamassa teoksessa.

⁷⁸⁵ Ninković, karttaliitteet.

⁷⁸⁶ Živković, s. 238–240; Jovadžić, Radivoje: *Dijalektika odbrane. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1983*, s. 311; Matović, s. 227; Tanasković, s. 215.

luetteloissa. Kirjoittajien ajatusten esittely on usein syvällistä ja määrällisesti varsin laajaa. Muiden osalta maininnat ovat vain yksittäistapauksia tai lyhyitä viittauksia.

Sir Basil Henry Liddell Hartin *Epäsuoran lähestymisen strategia (Strategija sporednog prilazenja)* julkaistiin jo vuonna 1952. Viša vojna akademija JNA julkaisi eripainoksen erään hänen teoksensa luvusta *Sodan sotilaalliset ja poliittiset tavoitteet (Vojni i politički cilj rata)* vuonna 1955. Liddell Hart on myös näkyvästi esillä Nikola Ljubičićin teoksessa *Yleinen kansanpuolustus – Rauhan strategia (Opštenarodna odbrana – Strategija Mira)* nykyaikaista sotaa kuvattaessa.⁷⁸⁷

Aleksandar Vukotićin ja viiden muun upseerin toimittama *Jugoslavian yleinen kansanpuolustus (Opštenarodna odbrane Jugoslavije)* ilmestyi vuonna 1970 serbokroaatin lisäksi englanniksi, saksaksi ja ranskaksi. Kirja on yli 20 kirjoittajan perusteos doktriinin yhteiskunnallispoliittisista sekä sotateoreettisista perusteista, kansainvälisistä vaikutuksista ja doktriinin mukaisesta strategiasta sekä taktiikasta.⁷⁸⁸

Vukotićin toimittaman teoksen esipuheen mukaan perinteiset sotilasorganisaatiot ja tavanomaiset strategiat eivät kyenneet vastaamaan yleisen kansansodan muodostamaan haasteeseen. Ihmisiä, jotka olivat järkkymättömästi päättäneet puolustaa vapauttaan ja riippumattomuuttaan, ei kerta kaikkiaan voinut voittaa. Kaikesta paatoksellisuudestaan huolimatta maininnat ovat ymmärrettävissä ja varsin hyvin perusteltavissa jugoslavalaiisten tutkimien sotahistoriallisten esimerkkien pohjalta.⁷⁸⁹

Yleisen kansanpuolustuksen doktriinin katsottiin jugoslavalaisen näemyksen mukaan olevan väkivallan ja sodan vastainen doktriini⁷⁹⁰. Doktriinissa pyrittiinkin korkeimpaan mahdolliseen pelotearvoon. Näin puolustusratkaisussa oli nähtävissä clausewitzmaisia piirteitä; sota pyrittiin voittamaan eli hyökkääjä pyrittiin torjumaan ilman taistelua, niin että se katsoi maahantunkeutumisen liian kalliiksi ja päättäisikin olla hyökkäämättä.

Vukotićin toimittaman teoksen perusteella vaikuttaa, että edellä mainittujen vanhempien teoreetikkojen lisäksi kenraalievosti Bogdan Oreščaninilla olisi ollut tärkeä rooli erityisesti yleisen kansanpuolustuksen taisteluhengen ja -moraaliin liittyvien seikkojen pohdiskelijana ja kirjoittajana. Oreščaninin artikkeli on peräti 19 sivun mittainen ja perustuu hänen vuonna 1964 julkaisemaansa kirjaan *Military Aspects of the Struggle for Peace, National Independence and Socialism*. Kuten jo aiemmin on mainittu, Oreščanilla oli taustaa jo 1950-luvun loppupuolella doktriinin perusteita pohdiskelleena kirjoittajana. Hänen kirjoittamansa kirjat *Sotilasdoktriinimme ja taistelutoiminnan luonne: I osa: Johdatus näkökohtiin (Naša ratna doktrina i karakteristike borbenih dejstava: I deo: Uvod u teoretska razmatranja, 1958)*, *Sotilasdoktriinimme ja taistelutoiminnan luonne: II osa: Suurvaltojen nykyiset olosuhteet ja niiden sotataito (Naša ratna doktrina i karakteristike borbenih dejstava: II deo: Savremeni uslovi velikih sila i njihova ratna veština, 1958)* ja *Sotilasdoktriinimme ja taistelutoiminnan luonne: III osa: Nykyinen sotataitomme (Naša ratna doktrina i karakteristike borbenih dejstava: III deo: Naša savremena ratna veština, 1958)* olivat

⁷⁸⁷ Bibliografija; Ljubičić (1981), s. 93.

⁷⁸⁸ Johnson (1973), s. 55; Sotatieteen laitoksen Strategian toimisto: Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja. Julkaisusarja 2 N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972, s. 239–241; Vukotić (1970a), s. 3–4.

⁷⁸⁹ Vukotić, Aleksandar (toim.): The Yugoslav concept of general people's defence. Međunarodna politika, Grafičko preduzeće "Prosveta", Belgrade 1970, s. 14–15.

⁷⁹⁰ Vukotić (1970), s. 9 ja 11.

keskeiset doktriinia ja sotataittoa käsitelleet perusteokset.⁷⁹¹ Vaikka Oreščanin kuuluikin jo 1960-luvulla asevoimien ylimpään johtoon, hänen kansan vapautussodan aikainen taustansa ja 1950–1970-luvuilla julkaistut kirjoituksensa kertovat hänen olleen vankkaan kokemusperustaan tekstinsä perustava, sotataidon kehittämisen mukana ollut henkilö. Oreščanin tuotanto edustaa määrällisesti lähes samaa tasoa kuin kenraalieversti Jovo Ninković, mutta on laajuudeltaan vain puolet siitä, mihin kenraalieversti Rajko Tanasković ylsi. Julkaisujen määrä ei tietenkään ole itseisarvo, mutta kuvastaa kirjoittajansa aktiivisuutta aihepiirin käsittelyssä

Dušan Dozet kirjoitti vuonna 1963 julkaisun *Sotataito: Käsité, sisältö ja jako; Näkymä ulkomaisiin armeijoihin ja näkemyksemme niihin liittyviin ongelmiin; Yleisteema (Ratna veština: Pojam, sadržaj i podela: Pogledi inostranih armija i nas tretman ovih problema: Generalska tema, 1963)*. Kenraalimajuriksi ylennetty Dušan Dozet kirjoitti yleisestä kansanpuolustuksesta vuonna 1969 Belgradissa painetussa *Yleisen kansanpuolustuksen yhteiskunnalliset perusteet* -julkaisussa (*Društvene osnove opštenarodne odbrane*) ja kesäkuussa 1971 Jugoslavian virallisen uutistoimiston Tanjugin lehdessä otsikolla *Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen järjestelmä*. Vukotićin toimittamassa teoksessa Dozetin artikkeli on lainaus Dozetin teoksesta vuodelta 1969.⁷⁹²

Jugoslavialaisen sotateoreettisen kirjallisuuden tärkeimpiä teoksia oli seitsemänosainen *Vojna Enciclopaedia*. Kirjasarjassa esiteltiin varsin laajasti sotilaallisen ajattelun alaan ja sotakokemuksiin liittyvää tietoa. Katsaukset eivät liittyneet suoranaisesti tai pelkästään jugoslavialaiseen ajatteluun, vaan painopiste oli kansainvälisessä kehityksessä. Samalla periaatteella sotataittoa ja sen teoreetikkoja esitellään perusteoksessa *Sotilastietosanakirja (Vojni leksikon)* ja kirjasarjassa *Sotataidon historia (Istorija ratne veštine)*.⁷⁹³

Jugoslavialaiset sotilasajattelijat perustelivat doktriinia sillä, että se oli toiminut menestyksellisesti toisessa maailmansodassa ja oli ollut keskeinen osa puolustussuunnittelua jo vuodesta 1945 lähtien. Järjestelmän todettiin olevan tehokas vielä ydinaseidenkin aikakaudella. Jugoslavialaisen sotataidon nähtiin olevan jatkuvan kehityksen tulos. Se, että doktriini olisi ollut käytössä jo vuonna 1945, voidaan käytössä olevan lähteistön perusteella osoittaa paikkansapitämättömäksi väitteeksi. Vaikka partisaaniyksiköitä ja alueellisia joukkoja oli ollut jo aiemmin, voidaan yleisen kansanpuolustussodan kaltaisen doktriinin katsoa syntyneen vasta 1950-luvulla. Doktriini oli kuitenkin tietyn historiallisen jatkumon tuote eikä minkään nopean mullistuksen lopputulos. Yleisen kansanpuolustuksen doktriinin sanottiin olevan ainoa puolustusratkaisu, joka sopii yhteen rauhanomaisen ulkopolitiikan kanssa. Lisäperusteluina strategit toivat esiin sen, että järjestelmä oli kustannuksiltaan suhteellisen edullinen. Doktriinia pidettiin kunnianosoituksena Titon muistolle, ja koko Jugoslavian valtion vakuutettiin syntyneen kyseisen taktiikan avulla. Lisäksi, kuten on jo aiemmin todettu, länsimaisen käsityksen mukaan, jota jugoslavialainen julkinen lähteistö tuki, konkreettinen *primus motor* koko järjestelmän kehittämiseksi oli ollut Neuvostoliiton invaasio Tšekkoslovakiaan ja tarve löytää tehokas puolustusratkaisu vastaavaa uhkamallia vastaan.⁷⁹⁴

Doktriinin taustalla oli selkeästi ilmaistuna Marxin ja Engelsin sotateoreettinen ajattelu. Tito totesi vuonna 1969, että “...yleisen kansanpuolustuksen dokt-

⁷⁹¹ Bibliografija, s. 12 ja 558.

⁷⁹² Bibliografija, s. 9; Vukotić (1970), s. 3–4.

⁷⁹³ Mm. Vojni leksikon (1981), Istorija ratne veštine 1 (2000) ja Seferović (1977), s. 92.

⁷⁹⁴ Windhausen, s. 248.

riini ei ole mitään muuta kuin kansan vapautussodan suurten kokemusten johdonmukaista ja päättävistä käyttöä nykyisiin olosuhteisiimme sovellettuna".⁷⁹⁵ Mitään suurta uutta murrosta ei tapahtunut, vaan kyseessä oli jo osin käytössä olleen konseptin täsmentäminen, lujittaminen, johdonmukaistaminen ja myös julkiseksi tekeminen.

Jugoslavian kommunistiliiton yhdeksännen kongressin ja Titon suoraan esittämien vaatimusten mukaisesti jugoslavalaista sotataitoa sekä doktriinia kehitettiin myös kotimaisen ja ulkomaisen sotahistorian tutkimuksen kautta. Kokemuksiin perehdyttiin muun muassa orjakapinoita, talonpoikaissotia, "porvarillis-demokraattisia" sotia, sosialistista vallankumousta, fasismin vastaista kamppailua ja vastarintaa, siirtomaiden vapautumissotia sekä uudempia valloittajien vastaisia itsenäisyyden puolustussotia tutkimalla. Yhteisenä tekijänä edellä mainituista löydettiin kansannousun ja vallankumouksen suuri voima sekä kansan yleisen vastarinnan voima aseena. Vanhempia ja uudempia sotia koskeneiden tutkimusten tuloksena julkaistiin muun muassa Ilija Radakovićin teos *Neljās arabien-Israelin sota (Četvrti arapsko-izraelski rat, 1974)*. Artikkelikokoelma *Toisen maailmansodan jälkeiset paikalliset sodat (Lokalni ratovi posle drugog svetskog rata)* julkaistiin vuonna 1976 ja 1978. Siinä käsiteltiin Algerian sekä Kuuban sotia, Israelin ja arabien välisiä sotia sekä Vietnamin sotia. Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunnan Strategisen tutkimuksen keskus julkaisi samaa aihealuetta käsittelevän tutkimuselosteensa 6/1981 *Paikalliset sodat – Kokemuksia ja opetuksia (Lokalni ratovi – Iskustva i pouke)*. Jovo Ninkovićin sotilasoperaatioiden kehittymistä käsittelevässä teoksessa käytettiin operaatioesimerkkejä Napoleonin sodista, ensimmäisestä maailmansodasta, toisesta maailmansodasta (ja erityisesti kansan vapautussodasta), Suezin kriisistä, jom kippur -sodasta ja Vietnamin sodasta. Taktiikan oppikirja vuodelta 1989 puolestaan käsittelee taisteluesimerkkejä kansan vapautussodasta, neljännessä arabien ja Israelin välisestä sodasta (jom kippur) sekä Vietnamin sodasta.⁷⁹⁶

Vietnamin sotaa käytettiin yleisesti yleisen kansanpuolustuksen doktriinin perusteluna. Usein toistettu lause oli "*Kansakunta, joka tietää, minkä vuoksi taistelee, on voittamaton!*" Syy vietnamilaisen esimerkin esillä pitämiseen on ilmeinen. Jugoslavalaiset doktriinin ja sotataidon kehittäjät olisivat varmaankin lukeneet Ho Tshi Minhin sekä Vo Nguyen Giapin kirjoitukset sodankäynnin periaatteista ja taistelukokemuksista jo muutenkin, mutta erityisesti sen jälkeen, kun tähän tuli virallinen kehoitus itseltään Titolta. Hän keskusteli armeijan vuosipäiväjuhllisuuksien yhteydessä 21. joulukuuta 1969 Jugoslavian kansanarmeijan ylimmän johdon kanssa Brionissa yleisestä kansanpuolustuksesta. Tito mainitsi, että on tärkeätä tutkia muissa maissa käytyjä sotia, kuten Vietnamin sotaa, ja selvittää, mitkä olivat niissä käytyjen taistelujen kokemukset. Titon mukaan Vietkong oli alussa käyttänyt jugoslavalalaisten kansan vapautussodan kokemuksia hyväkseen, mutta siirtynyt sittemmin soveltamaan omia oppejaan. He olivat alkaneet käyttää uudenaikaista aseistusta, liikkuivat sulavasti ja nopeasti, etsivät jatkuvasti vihollisen heikkoja kohtia ja niin edelleen. Vietnam oli Titon mukaan hyvä esimerkki muun muassa siitä, että kansa, joka

⁷⁹⁵ Seferović (?), s. 23 ja em. sotatieteen laitoksen julkaisusta: Dozet (1971), s. 240. – "*Armeija, joka käsittelee koko kansan on yhtä sopimaton muita vastaan kohdistuvaan valloitukseen kuin se on korvaamaton oman alueensa puolustamiseen.*" (Karl Marx ja Friedrich Engels: Valitut teokset XVI, osa I, s. 294 [venäjänkielinen laitos].)

⁷⁹⁶ Vukotić (1970), s. 13–14; Begović ja Pujić, s. 205, 268 ja 277; Ninković, karttaliitteet; Taktika (1989), s. 13–16 ja 509–522.

on päättäväinen vapautensa puolustamisessa, oli voittamaton. Näitä Vietnamin sodan kokemuksia tuli Titon mukaan tutkia ja ottaa käyttöön Jugoslavian puolustuksessa. Muuta erityisen poikkeuksellista uutta Tito ei muiden maiden sotataidossa nähnyt. Esimerkiksi Lähi-idässä omaa vapaustaisteluaan käyneet palestiinalaiset käyttivät Titon mielestä enemmän väijytys- sekä sabotaasiopeeraatioita, heitä oli paljon ja he olivat nopeita. Heidän taisteluoperaationsa olivat kuitenkin erilaisia. Kansan vapautussodan opetusten ajanmukaisuuden suhteen *“ei kannattanut olla huolissaan”*, niitä tuli edelleenkin opiskella ja varmistaa, että ne omaksutaan.⁷⁹⁷

Vo Nguyen Giapin teos *Vietnamin kansan vapautussodat* käännettiin serbokroatiaksi ja julkaistiin vuonna 1973 (*Oslobodilački ratovi naroda Vijetnama*). Samana vuonna ilmestyi ranskalaisen G. Bonnen kirjoittaman teoksen käännös *Revolucionarni rat u Vietnamiju (Vallankumouksellinen sota Vietnamissa)*. Georgije Jovivić julkaisi vuonna 1975 yleisteoksen *Rat u Vietnamiju 1954–1975 (Sota Vietnamissa 1954–1975)*. Myös jugoslavalainen Stevo Maoduš käsitteli aihetta vuonna 1976 julkaistussa teoksessa *Vijetnamski narod u borbi za nezavisnost i slobodu (Vietnamin kansa kamppailussa itsenäisyyden ja vapauden puolesta)*.⁷⁹⁸

Psykologinen elementti oli suuri osa kansallisessa puolustuslaissa määriteltäviä strategioita ja sotilaallista doktriinia. Jugoslavalaisilla itsellään oli suuri luottamus alueelliseen puolustukseen ja usko myyttiseen eteläslaavien voittamattomuuteen. Vietnamilaisen vallankumouksellisen sotataidon teoreetikon Ho Tshi Minhin iskulausetta vuodelta 1945 ryhdyttiin käyttämään strategian perusteluna ja perustana. *“Nouskoon jokainen mies ja nainen, nuori sekä vanha, riippumatta uskonnostaan, puolueestaan tai kansallisuudestaan, taistelemaan ranskalaisia kolonialisteja vastaan kotimaan pelastamiseksi.”*⁷⁹⁹

Giapin teksti puolestaan toisti samaa teemaa perustellen kansan massoista kumpuavaa ylivoimaisuutta: *“Sissisota on heikon ja huonosti varustautuneen maan massojen taistelua paremmilla välineillä sekä tekniikalla varustettua hyökkäävää armeijaa vastaan. Näin taistellaan vallankumouksessa. Sissit luottavat hengen voittoon nykyaikaisista aseista, heikkona ollen vihollista vältellen, nyt uudelleen ryhmittyen, nyt vihollista kuluttaen, nyt tuhoten vihollisen; he taistelevat päättäväisesti siten, että minne tahansa vihollinen menee, se peittyi aseistetun kansan mereen, joka iskee takaisin, siten heikentäen vihollisen henkeä ja uuvuttaen sen voimia.”*⁸⁰⁰

Ho Tshi Minhin ja Vo Nguyen Giapin kumouksellisen sodan sovelluksen yhteys yleiseen kansanpuolustuksen teoriaan ja käytäntöön on ilmeinen. Jugoslavalaisille oli mahdollista hyvällä omallatunnolla viitata siihen, koska vietnamilaisten vapautussodan teoriapohjaa pidettiin Jugoslavian oman kansan vapautussodan sovelluksena. Ho Tshi Minhin ja Vo Nguyen Giapin ajattelun taustalla on kuitenkin nähtävissä ennemminkin Mao Tse Tungin kumouksellisen sodan teoria. Viittauksia Maoon ei esiinny kansan vapautussotaan eikä yleiseen kansanpuolustukseenkaan liittyvässä kirjallisuudessa ennen Nikola Ljubičićin vuonna 1977 toimittamaa teosta (*Opštenarodna odbrana – Strategija mira*).⁸⁰¹ Maon vaikutusta ei aiemmin tunnustettu edes Vietnamin sotaan liitty-

⁷⁹⁷ Windhausen, s. 251; Tito (1982), s. 377–378; Vukotić (1970), s. 14–15; Begović ja Pujić, s. 189; Ljubičić (1981), s. 94.

⁷⁹⁸ Ljubičić (1977), s. 94; Begović ja Pujić, s. 182 ja 221; Ninković, s. 389.

⁷⁹⁹ Windhausen, s. 253.

⁸⁰⁰ Baylis et al., s. 216.

⁸⁰¹ Ljubičić (1981), s. 94. – Saman teoksen neljäs, korjailtu painos.

vien viittausten kautta. Hänen tärkein kumouksellisen sodan teoriaa koskeva teoksensa julkaistiin jo vuonna 1937, ja sitä levitettiin runsaasti kommunistien illegaalien ja muiden asiamiesten kautta ympäri maailmaa hyvin nopeasti yleisimmille kielille käännettynä. Jugoslaviaalaisten partisaanien taktiikka ei voinut olla peräisin pelkästä marxilais-leniniläisestä kumouksellisen sodan teoriasta, koska se oli käytännössä vain kokoelma yleisiä periaatteita. Maon käytännölliset ohjeet ovat voineet olla jugoslaviaalaisten käytössä vuonna 1941, kun partisaaniosastoja ryhdyttiin organisoimaan ja taktiikkaa luomaan.

Maon vaikutuksena mainittiin hänen antinsa kumouksellisen sodan teorialle, tai oikeammin hänen oma sovelluksensa teoriasta. Jugoslaviaalaiset näkivät Maon luoneen kumouksellisen sodan kuusi perusperiaatetta: kumouksellisen armeijan ja kansan läheisten siteiden välttämättömyys, omien joukkojen yleinen vetäytyminen vihollisen edetessä, eteneminen vihollisen vetäytyessä, *yksi viittä vastaan -strategia* ja *viisi yhtä vastaan -taktiikka* sekä täydennysten hankkiminen kaappaamalla niitä viholliselta.⁸⁰² Kaikki mainitut periaatteet olivat kansan vapautussodan keskiössä vuosina 1941–1945 ja linkittyivät siten sodan jälkeiseen sotataitoon.

Maon sotateoreettisen ajattelun seuraamista jatkettiin varsin nopeasti kansan vapautussodan jälkeen. Hänen teoksensa *Kumouksellisen sodan strategiset ongelmat (Strategijski problemi revolucionarnog rata)* julkaistiin vuonna 1949. Maon tuotantoon kohdistui kiinnostusta jatkossakin, koska hänen kirjoittamansa *Valitut teokset (Izabrana dela)* ja sen osa *Toiminnan valitseminen* julkaistiin vuonna 1957. Maon teos *Kiinan vallankumous ja sosialismi (Kineska revolucija i socijalizam)* julkaistiin vuonna 1981.⁸⁰³

Jugoslaviaalaisen näkemyksen mukaan vietnamilainen kumouksellisen sodan sovellus vahvisti tiettyjä kiinalaisen kumouksellisen sodan sovelluksen oppeja ja korjasi toisia. Giap esimerkiksi vahvisti yksi viittä vastaan -strategian, mutta lisäsi, että sama logiikka päti Vietnamissa myös taktisella tasolla.⁸⁰⁴ Pieninkin joukoin kannatti siis iskeä vahvaa vihollista vastaan. Aina ei ollut tarpeellista koota taktista ylivoimaa, mitä *viisi yhtä vastaan* -taktiikka maolaisessa sovelluksessa tarkoitti.

Edelleen Brionissa joulukuussa 1969 antamissaan ohjeissa Tito korosti psykologisen elementin tärkeyttä ottamalla esiin yhden konkreettisen esimerkin alueellisen puolustuksen joukkojen taistelujen ensivaiheen riskeistä. Oli tärkeätä, että ihmiset eivät vihollisen näkyessä alkaneet paeta. Ihmisiä piti Titon ohjeen mukaan valmistella alueellisen puolustuksen joukkojen harjoituksissa näiden joukkojen erityiseen rooliin. Miehitettyjen kaupunkien vastarinta tuli suunnitella yksityiskohtaisemmin. Perustuslaissahan sanottiin, että antautuminen oli kiellettyä ja että vihollista vastaan taistelemisen oli jokaisen kansalaisen velvollisuus. Myös kaupungeissa taistelemista oli tutkittava kunnolla, koska sitä pidettiin mahdollisuutena aiheuttaa viholliselle suuria ongelmia. Tito esitti ajatuksen, että kansanarmeijan tulisi perustaa eri tasavalloissa erityisiä maaston asiantuntijaryhmiä, jotka perehtyisivät alueeseen ja neuvoisivat alueellisen puolustuksen joukoille, missä on parasta ryhmittä ja taistella. Kommentti näyttäisikin viittaavan siihen suuntaan, ettei alueellisen puolustuksen joukoilla ollut paikallistuntemuksestaan huolimatta aiemmin oletetun tasoista taktista kykyä suunnitella ja toteuttaa taistelutoimintaa. Tito korosti

⁸⁰² Ljubičić (1977), s. 121.

⁸⁰³ Begović ja Pujić, s. 224; Živković, s. 240.

⁸⁰⁴ Ljubičić (1977), s. 121–122.

myös moraalisen ja poliittisen yhtenäisyyden tärkeyttä. Vihollinen yrittäisi vaikuttaa siihen, mutta “sen ei saanut antaa vaikuttaa”.⁸⁰⁵

Aloitteellisuuden suhteen Tito käski, että viholliselle ei saanut antaa mahdollisuutta hyökätä, vaan omaa taistelua oli sellaisessa tilanteessa kiihdytettävä. Tito kiinnitti erityisesti huomiota siihen, sujuiko yhteistoiminta kansanarmeijan, alueellisen puolustuksen, kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön sekä sotilasalueiden välillä. Aiheesta oli pidetty harjoituksia, mutta lisää tarvittiin. Tästä voi päätellä, että yhteistoiminta ei ollut vuoden 1969 lopulla riittävän hyvää. Joukkojen liikkeen johtaminen sekä kontrolloiminen olivat tärkeitä asioita, ja harjoituksia tuli lisätä, koska maa oli niin hankalakulkuista. Myös reservin johtajia täytyi kouluttaa, koska uutta materiaalia oli tullut paljon asevoimien käyttöön. Kaikkien antamiensa ohjeiden jälkeen Tito totesi, että erityisesti seuraavaan, vuoden 1971 suureen harjoitukseen tuli valmistautua huolellisesti.⁸⁰⁶

Titolla oli merkitystä jugoslavialaisen sotataidon kehittymisen kannalta, mutta konkreettinen vaikutus jäi yleiselle tasolle. Se ei ollut merkityksetöntä, koska hänen ajatuksensa sekä sanansa olivat valitun konseptin, strategian ja doktriinin takana. Kun Tito puhui, muut kuuntelivat. Ja kun hän edellytti tiettyjen asioiden huomioimista ja korosti tulevan suuren harjoituksen merkitystä, saivat mainitut asiat taakseen maan merkittävimmän miehen auktoriteetin ja painoarvon. Harva valtionpäämies on rauhan aikana osoittanut samanlaista kiinnostusta maanpuolustukseen ja toimeliaisuutta sen saralla. Mutta jugoslavialaisen sotataidon konkreettisena kehittäjänä ei Titoa enää 1960-luvun lopulla voi pitää. Hänen kirjalliseen tuotantoonsa ei kuulu sodan jälkeen kirjoitettuja sotataitoja koskevia teoksia. On myös mahdollista, että edellä kuvatut Titon ohjeet ovat asevoimien piiristä Titon pyynnöstä toimitettuja, esille otettaviksi haluttuja asioita.

Perusteltaessa yleisen kansanpuolustuksen doktriinia vapautussotien esimerkkien valossa “materialistisen tieteen” perusteluihin painotettiin, että *taistelu on kamppailua ihminen ihmistä, ei sotamateriaalia vastaan* vallitsevissa olosuhteissa. Toisaalta myönnettiin korkeatasoisen sotamateriaalin edut verrattuna vähemmän tasokkaaseen. *Inhimillinen tekijä* nousi kuitenkin merkittävämpään asemaan kansallisissa vapautussodissa ja kumouksellisissa sodissa. Siksi huonomminkin varustettu armeija kykeni lyömään paremmin varustetun.⁸⁰⁷

Tito korosti, että aseellisen kamppailun menestyksellinen lopputulos riippuu inhimillisen tekijän osa-alueina olevista *poliittisesta tietoisuudesta* (kansallinen tai luokkatietoisuus), *taistelutahdosta* ja *taistelumoraalista*.⁸⁰⁸ Ajatuksesta henkii marxilais-leniniläinen sotateoria. Tärkeänä pidetty inhimillinen aspekti oli näkyvästi esillä myös taktiikassa eli sotataidon käytännön tasolla.

Sekä 1950-luvulla käytetty doktriini että 1960-luvulla päivitetty doktriini rakentuivat suurelta osin marxilais-leniniläisen sotateorian pohjalle. Konsepti ja strategia sisältävät vielä enemmän yhtymäkohtia marxilaiseen tai oikeamin engsiläiseen sotateoriaan.

⁸⁰⁵ Tito (1982), s. 378–379.

⁸⁰⁶ Ibid.

⁸⁰⁷ Vukotić (1970), s. 175–176.

⁸⁰⁸ Ibid., s. 178–179.

DOKTRIININ ILMENEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ

Marsalkka Tito antoi tunnustuksen *Sloboda-71*-harjoitukseen osallistuneille harjoituksen päätöstilaisuudessa pitämässään puheessa. Harjoitus oli Titon mukaan onnistunut täydellisesti todistaessaan yleisen kansanpuolustuksen konseptin toimivuuden. Organisaatioiden taso ja joukkojen taisteluvalmius olivat olleet riittävät. Yleisen kansanpuolustuksen väitettiin kolmessa vuodessa muodostuneen koko kansan doktriiniksi, miljoonien tietoisuuteen. Vihollinen joutuisi kohtaamaan täydellisen kansallisen vastarinnan, koska maa oli siihen sitoutunut kaikin keinoin ja aikoi puolustaa kaikin voimin oikeuttaan rakentaa omaa yhteiskuntaansa. Työpaikkojen, paikallisten yhteisöjen, kuntien ja tasavaltojen vastuu yleisessä kansanpuolustuksessa oli kasvanut valtavasti.⁸⁰⁹

Jugoslavian kansan vapautussodan kokemuksia hyödynnettäessä yleisen kansanpuolustuksen doktriinissa otettiin huomioon, että olosuhteet vuonna 1968 olivat varsin erilaiset kuin ensimmäisinä sotavuosina. Vapautussodan aikaisten ratkaisujen suora kopiointi ei olisi ollut mahdollista, koska varsinkin sodankäynnin tärkeimmät tekijät olivat erilaiset. Maan yhteiskunnallinen luonne ja sisältö sekä yhteiskunnalliset rakenteet olivat täysin erilaiset. Eri kansanryhmien ja kansallisuuksien välisiä suhteita pidettiin myös erilaisina. Varsin suuri ja hyvin varustettu operatiivinen armeija oli luotu pääosin Neuvostoliiton sekä myös myöhemmin lännen materiaalisella tuella. Lähtökohdat olivat siis tyystin erilaiset.⁸¹⁰

Kansan vapautussodan merkitys nostettiin Jugoslavian asevoimien kehitykselle ja uudelle doktriinille kaikista tärkeimmäksi tekijäksi. Sodan katsottiin oleva jatkuva innoituksen lähde, joka ei koskaan ehtyisi. Sodan kerrottiin olevan arvokkain teoreettinen ja käytännöllinen kokemus asevoimien sodanjälkeiselle kehitykselle. Kaikki yksittäiset samankaltaisuudet yleisen kansanpuolustuksen doktriinin ja kansan vapautussodan välillä sekä sovellettuna hyväksikäytetyt kokemukset olivat tärkeitä, mutta merkittävin perintö oli vapautussodan ”yleinen” kokemus. Monet muut valtiot, jotka päättivät valita sodanjälkeisenä kautena puolustusratkaisuun alueellisen puolustuksen, joutuivat perustamaan sen paljolti ulkomaisen sotahistoriallisen kokemuksen ja sotateoreettisen ajattelun varaan. Jugoslavia kuitenkin tiesi itse, millaista yleisen kansanpuolustuksen doktriinin mukainen sota tulisi olemaan, koska se oli sellaista käynyt vuosina 1941–1945.⁸¹¹

Sotaa käytäisiin puolustuksellisenä, anti-imperialistisena vapautussotana. Sodan päätavoitteena oli maan kansallisen itsenäisyyden, riippumattoman sosialistisen järjestelmän ja vapauden sekä alueellisen koskemattomuuden säilyttäminen.⁸¹²

Vuosien 1941–1945 sodan ja mahdollisen uuden sodan katsottiin olevan samankaltaisia siinä suhteessa, että molemmat sisälsivät sekä partisaani- ja rintamaoperaatioita että yhdistettyjä operaatioita. Jugoslaviaalaisten tutkimuksien lopputuloksena nähtiin, ettei vuosien 1941–1945 sotilaallinen doktriini voinut olla ”vahinko” tai ”historian oikku”, vaan se oli looginen seuraus eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Johtopäätös katsottiin verifioiduksi toisen maailmansodan jälkeisten merkittävimpien vapautussotien päädyttyä samoi-

⁸⁰⁹ Tito (1982), s. 381.

⁸¹⁰ Vukotić (1970), s. 197.

⁸¹¹ Seferović (1977), s. 64 ja Vukotić (1970), s. 198.

⁸¹² Seferović (1977), s. 63.

hin periaatteisiin käydä sotaa ja aseellista kamppailua. Menestyksellisinä esimerkkeinä mainittiin Kiinan, Algerian, Indokiinan, Vietnamin ja Kambutsean kumoukselliset sodat ja kansansodat. Uusimman ajan historian kuluessa kumouksellisten liikkeiden katsottiin hävinneen vallassa ollutta hallintoa vastaan käydyssä kamppailussa vain Malaijalla ja Bruneissa.⁸¹³

Jugoslavialaisen tutkimuksen kautta tehdyn tulkinnan mukaan oli saatu aikaan tavallaan aukoton kehäpäätelmä, jossa jugoslavialaisten kokemuksia toisessa maailmansodassa ja niiden tuloksena kehittynyttä kansan vapautussodan doktriinia pidettiin sotataidollisena perustana 1940–1970-lukujen kumouksellisille sodille, jotka puolestaan molemmat osaltaan perustelivat yleisen kansanpuolustuksen konseptia. Lähteet todistavat myös sen puolesta, että marxilaisella teoriolla ja kommunistisen puolueen kokemuksilla oli suora vaikutuksensa yleisen kansanpuolustuksen doktriiniin.

Länsimaisessa doktriineja käsitelleessä kirjallisuudessa yleisen kansanpuolustuksen katsottiin sisältävän useita heikkouksia. Sen ei nähty kykenevän vastaamaan rajoitetun ydinaseiden käytön uhkaan eikä myöskään siviilejä vastaan kohdistuneisiin, sopimustenvastaisiin kostoiskuihin. Jugoslavialaisen järjestelmän väitettiin väheksyvän myös ilmavoimien tehoa. Puolustusratkaisun tuottamaa ajanvoittoa pidettiin riittämättömänä liikekannallepanolle. Yleisen kansanpuolustussodan jälkeisen väkivallan riskiä pidettiin korkeana. Maan lukuisten etnisten ryhmien väliset suhteet nähtiin riskinä, ja niiden arvioitiin vaikuttavan yhteyksiin sekä koordinointiin. Vaikka doktriinissa painotettiin asevoimien koostuvan kahdesta yhtä arvokkaasta osasta, myös Jugoslavian kansanarmeijan taipumusta korostaa omaa rooliaan pidettiin heikkoutena.⁸¹⁴

Esitettyä kritiikkiä voi pitää osin perusteltuna, mutta osin hieman epäoikeudenmukaisenaakin. Ydinaseiden käytön uhkaan, edes rajoitetunkaan, ei kylmän sodan aikana varsinkaan ydinaseettomien valtioiden asevoimilla ja puolustusjärjestelmillä ollut ratkaisua. Ennaltaehkäisevää pelotevoimaa ei ollut, kun oma ydinase puuttui. Maata tuli puolustaa, mutta mikään suojautumisjärjestelmä ei taannut joukoille varmaa turvaa esimerkiksi taktisten ydinaseiden poltto-, paine- ja säteilyvaikutuksilta. Ongelma ei ollut yksi Jugoslavian, vaan se oli koko Euroopan tai jopa maailman laajuinen.

Sopimusten vastaisten, siviileihin kohdistuneiden kostoiskujen suhteen tilanne oli hieman samanlainen. Voidaan esittää myös vastakysymys: millä sotataidolla kostoiskut olisi mahdollista varmuudella estää? Sama problematiikka koskee myös yleisen kansanpuolustussodan jälkeisen väkivallan korkeata riskiä. Vastarinnan jatkaminen muodossa tai toisessa on sotahistoriassa johtanut usein koston kierteeseen, eikä aina voittaja ole tarvinnut edes vastarinnan jatkumista omien väkivallantekojensa pontimeksi. Väitettä ilmavoimien tehon väheksymisestä voi pohtia kansan vapautussodan ja Etelä-Vietnamin sodan kokemusten pohjalta. Saksalla ja Yhdysvalloilla oli ollut kiistämätön ilmanherrsuus niiden taistellessa käytännössä ilmatorjuntaa vailla olevia kansanarmeijoita vastaan. Ilmavoimilla ei kyetty voittamaan Vietnamin sotaa. Ei Jugoslaviassa ilmavoimien tehoa väheksytty, mutta sen uhkaa pidettiin siedettävänä. Omia ilmavoimia ja etenkin ilmatorjuntaa oli kehitetty. Jugoslavian topografia teki alueesta paikoitellen ilmaoperaatioiden kannalta haasteellisen. Pommitusten tarkkuus kärsi vuoristoisuuden ja peitteisyyden vuoksi. Vuoren rinteille sijo-

⁸¹³ Maodus, s. 299–300; Simpkin, s. 30; Seferović (1977), s. 63.

⁸¹⁴ Windhausen, s. 256.

tettavat kevyetkin ilmatorjunta-aseet pakottivat pommituskorkeuden nostamiseen ja tarkkuuden vähentymiseen edelleen. Ilmatoiminnan osalta oli maahanlaskuntorjunta nostettu Jugoslaviassa keskeiseen rooliin asevoimien sotataittoa 1960-luvun loppua kohti kehitettäessä. Tšekkoslovakian kokemukset huomioitiin.

HALLINTO- JA KOMENTOJÄRJESTELMÄ⁸¹⁵

Perusteita

Jugoslavian asevoimien hallinnon sekä komentamisen katsottiin olevan osa jugoslavialaisen sotataidon teoriaa ja käytäntöä. Hallinto ja komentaminen pitivät sisällään hallinnon ja komentamisen sisällön: lait, periaatteet, tavat ja menetelmät, joilla asevoimia johdettiin rauhan sekä sodan aikana taktisella, operatiivisella ja strategisella tasolla.⁸¹⁶ Asevoimien hallintoon ja komentamiseen liittyvät lainkohdat on esitelty jo kolmannessa luvussa.

Hallinto- ja komentojärjestelmä voidaan nähdä laajan vaikuttavuutensa sekä lakeihin perustuvan toimintansa vuoksi myös osaksi yhteiskunnallisia tekijöitä. Sotilaallinen komentojärjestelmä ulottui kriisiaikana koko yhteiskuntaan, mutta koska jugoslavialaisen yhteiskunnan hallintojärjestelmän eri subjekteilla oli oma lakisääteinen velvollisuutensa suunnitella ja johtaa organisaatiotaan poikkeusoloissa, ei sotilasesikuntien käskyvalta ollut ainoa osa johtamista. Siten sen suunniteltu toiminta on perusteltua käsitellä osana sotilaallisia tekijöitä ja nimenomaan strategisella tasolla.

Yleisen kansanpuolustuksen järjestelmän kehittämisen lähtökohtana olivat *marxismien-leninismien perustajien opetukset* yleisen kansanpuolustuksen organisoimisesta ja sosialistisen vallankumouksen sekä muutosvaiheen aseellisen voiman organisoimisesta ja käytöstä. Marxilaisia perusoletuksia oli sovellettu luovasti ottaen huomioon maan yhteiskunnalliset olosuhteet. Hallinto- sekä komentojärjestelmän perusrakenteet oli luotu kansan vapautussodan aikana, ja niitä oli kehitetty edelleen sodan jälkeen. Järjestelmää ei ehditty lakkauttaa sodan jälkeen tiukassa neuvosto-ohjauksessa vietettyjen kolmen ensimmäisen vuoden aikana, vaan infrastruktuuri säilyi ja sitä alettiin kehittää vuodesta 1948 alkaen.⁸¹⁷

Toinen merkittävä hallinto- sekä komentojärjestelmän kehittämiseen vaikuttanut tekijä oli Jugoslavian *yhteiskunnan todelliset resurssit* (inhimilliset, materiaaliset, poliittiset, moraaliset, organisatoriset ja niin edelleen). Kolmantena tekijänä, joka liittyi viimeksi mainittuun, oli *yhteiskunnan kaikkien jäsenien ja osien poliittisen tietouden ja valmiuden korkea taso*. Neljäntenä vaikutti *Jugoslavian suhteellisen pieni koko ja asema sitoutumattomana maana*, joka voi turvallisuutensa varmistamisessa luottaa vain omiin voimiinsa. Omat voimat oli organisoitava ja niitä oli johdettava taitavasti. Tämän vuoksi yleisen kan-

⁸¹⁵ Tässä yhteydessä saattaisi suomalaisesta näkökulmasta olla sopivinta käyttää omassa puolustus-suunnittelussamme vakiintunutta termiä ”johtamis- ja hallintojärjestelmä”. Tämä käsite on kuitenkin vakiintunut tarkoittamaan pääasiassa rauhanaikaista järjestelmää. Jugoslavialainen merkityssisältö oli laajempi. Sen vuoksi on päädytty käyttämään suoraa käännösmuotoa serbokroaatin *rukovodenje i komandovanje* -muodosta, joka on *hallinto- ja komento(järjestelmä)*. Jugoslaviassa asevoimien johtamissuhteissa *hallinto* katsottiin ”kevyemmäksi” vuorovaikutussuhteeksi, kuin *komento*, joka oli suoraa ja kaikissa olosuhteissa toimimaan pakottavaa vaikutusta.

⁸¹⁶ Ljubičić (1977), s. 298; Strategija oružane borbe, s. 53.

⁸¹⁷ Ljubičić (1977), s. 296.

sanpuolustuksen hallinnon kokonaisuuteen oli kiinnitettävä suuri huomio, ai-
van erityisesti asevoimien hallinto- sekä komentojärjestelmään. Tässä mielessä
pidettiin merkittävänä 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa tapahtunutta
armeijan materiaalis-teknisten resurssien kehitystä. Olosuhteiden muuttuessa
myös sodankäynnin menetelmien tuli muuttua.⁸¹⁸

Yleisen kansanpuolustuksen hallintojärjestelmä oli luotu sellaiseksi, että
se *“heijasteli yhteiskunnan vastuuta omasta itsenäisyydestään, vallankumouk-
sen jatkuvuutta, yhteisjohtoisuuteen perustuvia yhteiskunnallisia olosuhteita
sekä työväenluokan, kaikkien työläisten ja kansalaisten sekä heidän järjestöjen-
sä voimaa”*. Jugoslavialaisen sosialistisen kaavamaisen retoriikan takana ovat
kuitenkin selvät, laajemmatkin sotataitoon liittyvät tavoitteet. Yleisen kansan-
puolustuksen perusideana oli mobilisoida koko kansa puolustuskonseptin voi-
maksi, siksi johtamisenkin tuli tukea perusajatusta. Kyse ei ollut vain asevoi-
mien hallinnoimisen kuvaamisesta, vaan koko aseistetun kansan sodankäynnin
hallinnoimisen kuvaamisesta.⁸¹⁹ Edellä mainittua sitaatein varustettua hallin-
tojärjestelmän kuvausta voi samalla pitää koko yleisen kansanpuolustuksen
konseptin kuvauksena.

Yleisen kansanpuolustuksen hallinnoiminen nähtiin erittäin vastuulliseksi
yhteiskunnalliseksi toiminnoksi. Se kattoi yhteiskunnan ja erityisesti asevoi-
mien yleisen kansanpuolustuksen valmistelun ideologis-poliittiset, konseptu-
aaliset, strategiset sekä doktrinaaliset ja tekniset kysymykset. Yhteiskunnal-
lisesti tärkeäksi yleisen kansanpuolustuksen hallinnoimisen teki se, että juuri
puolustusjärjestelmä ja asevoimat puolustivat ja suojelivat Jugoslavian yhteis-
johtoisen ja yhteiskunnallis-poliittisen järjestelmän rauhanomaista kehitystä,
itsenäisyyttä, suvereenisuutta sekä koskemattomuutta. Yleisen kansanpuolus-
tuksen hallinnoimisen *ideologis-poliittisena* aspektina nähtiin se, että jugosla-
vialaisilla työläisillä ja kansalaisilla oli syvä vakaumus puolustaa sosialistista
yhteisjohtoista yhteiskuntaansa, koska näin he puolustivat samalla myös omaa
oikeuttaan yhteisjohtoisuuteen. Omat henkilökohtaiset edut ja yhteiskunnan
etu yhtyivät. *Konseptuaalis-doktrinaalisten ja strategisten* aspektien nähtiin
toteutuvan kaikkien maanpuolustukseen sekä sodankäyntiin vaikuttavien te-
kijöiden realistisessa arvioimisessa ja sen mukaisessa koko yleisen kansanpuo-
lustuksen järjestelmän sekä sen yksittäisten osien organisoimisessa ja toimin-
nassa kaikissa olosuhteissa niin rauhan kuin sodankin aikana.⁸²⁰

Sotataidon ja sotatieteiden tutkiminen yleensä oli suorassa vuorovaiku-
tussuhteessa yleisen kansanpuolustuksen järjestelmän johtamisen tutkimuk-
sen kanssa. Johtamisen katsottiin olevan selkeästi osa sotataittoa, ja sotataidon
tutkimuksen tuli vaikuttaa johtamisen kehittämiseen. Eräinä osoituksina so-
tataidon hallinnon sekä johtamisen suorasta yhteydestä ovat perusperiaatteet,
joita jälkimmäisiltä edellytettiin. Hallinnon ja johtamisen tuli tapahtua yh-
tenäisyyttä, jatkuvuutta, joustavuutta, tehokkuutta ja toiminnallisuutta sekä
turvallisuutta noudattaen.⁸²¹

Jugoslavian kommunistiliitto ja Tito asettivat usein joitain keskeisiä odo-
tuksia sekä ehtoja yleisen kansanpuolustuksen järjestelmälle, niin asevoimien
kehittämiseksi kuin hallinto- ja komentojärjestelmällekin.⁸²² Nämä asetetut
odotukset sekä ehdot oli kuitenkin jo aiemmin muissa yhteyksissä muotoiltu.

⁸¹⁸ Ibid.

⁸¹⁹ Ibid., s. 294.

⁸²⁰ Ibid., s. 295.

⁸²¹ Strategija oružane borbe, s. 126–129; Živković, s. 197–198.

⁸²² Ljubičić (1977), s. 296.

Presidentin sekä puolueen tehtävänä olikin vain asettua arvovallallaan sotilaallisessa konseptissa, doktriinissa ja eri laeissa määriteltyjen vaatimusten taakse. Puolueen asettamat vaatimukset johtamiselle on esitetty väitöskirjan neljännessä luvussa. Titon yleensä julkisissa puheissaan esittämiin vaatimuksiin on viitattu useissa kohdin tässä tutkimuksessa.

Kansanpuolustuksen neuvoston ohella Jugoslavian kansanarmeijan toimintaan, johtamiseen ja vaikuttamiseen liittyivät ylimmän johdon jäsenyydet kahdessa muussakin neuvostossa. Perustuslaillisen järjestyksen puolustamisen neuvosto oli osoittautunut tärkeäksi hallintoelimeksi, koska asevoimilla oli ollut tärkeä rooli Kroatian kevään liikehdinnän kukistamisessa. Vuodesta 1974 alkaen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeri, kenraali Ljubičić, ja sisäasiainministeri, kenraalievversti Herljević, kuuluivat neuvostoon.⁸²³

Alueellisen puolustuksen neuvosto perustettiin 4. toukokuuta 1980, vain kaksitoista päivää Titon kuoleman jälkeen. Perustaminen liittyi alueellisen puolustuksen keskeiseen rooliin maan koko asevoimissa ja puolustusjärjestelmässä. Tito ei elinaikanaan täysin hyväksynyt sitä, että Jugoslavian kansanarmeijan roolia olisi kavennettu. Siksi oli päädytty kompromissinomaiseen ilmaisuun, että ”*kansanarmeija ja alueellinen puolustus olivat samanarvoiset osat asevoimia*”. Titon skeptisyyttä olivat vahvistaneet Kroatian kevään separatistiset tavoitteet, joista keskeisimpänä erityisesti halu muodostaa oma Kroatian armeija. Vuoden 1974 perustuslain ja kansallisen puolustuslain alueellisen puolustuksen organisaatiokuvauksen ytimenä oli hajautettu malli, josta kuitenkin pyrittiin pitkällisen ja hitaan muutoksen avulla pois. Tavoitteen saavuttaminen oli hankalaa, koska lainkohtia ei muutettu. Vaikka Tito oli kansanarmeijan vankkumaton puolustaja, on epäilty, ettei hän halunnut muuttaa alueellisen puolustuksen rakenteiden hajautettua mallia. Siten neuvoston perustamisen ajallinen yhteys Titon kuolemaan saisi yhdestä näkökulmasta selityksensä. Kehityksen lopputuloksena oli joka tapauksessa alueellisen puolustuksen neuvoston perustaminen ja alueellisen puolustuksen asteittainen heikkeneminen. Alueellisesta puolustuksesta tuli kiinteä osa Jugoslavian kansanarmeijaa. Neuvoston ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin kenraali Stane Potočar.⁸²⁴

Johtoportaat ja joukkotyypit

Yksi tapa arvioida doktriinin konkretisoitumista on tarkastella asevoimien organisaation ja joukkotyyppien kehittymistä. Vaikka rauhanajan joukko-osat muodostavat yleensä vain murto-osan sodan ajan vahvuudesta, Jugoslaviassa niiden osuus on ollut peräti kolmannes tai jopa sen yli. Etenkin jalkaväkidivisioonien ja -prikaatien sekä panssaridivisioonien osalta taktisten yksiköiden (yhtymien) määrien välinen suhde oli rauhan aikana sama tai lähes sama kuin sodan aikana. Rauhanaikaisten joukkotyyppien muutokset kertovat siten myös sodan ajan armeijan organisaatioiden muuttumisesta. Liikekannallepanossa perustettavat joukot olivat yleensä panssariprikaateja, jalkaväkirykmenttejä, alueellisia joukkoja ja aselajijoukkoja.

Sodan päätyttyä Jugoslavian asevoimien ylimmän johdon alaisuudessa toiminut kansanpuolustuksen ministeriö johti asevoimia. Asevoimien yleisesikunta ja sen komentokeskus olivat Belgradissa. Maavoimiin kuului neljä armeijaa ja kuusi sotilasaluetta (*vojna oblast*). Sotilasalueista neljä oli armeijoiden

⁸²³ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 33–34.

⁸²⁴ Ibid., s. 34 ja 36–37.

vastuualueina ja kaksi suoraan ministeriön johdossa. 1. Armeijan esikunta oli Kragujevacissa ja sen vastuulle kuului Serbia. 2. Armeijan esikunta sijaitsi Zagrebissa ja sen vastuualueena oli Kroatia. 5. Armeijan esikunta toimi Skopjessa ja vastuualueena oli Makedonia. 6. Armeijan esikunta sijaitsi Sarajevossa ja se vastasi Bosnia-Hertsegovinan alueesta. 3. Sotilasalueen esikunta sijaitsi Novi Sadissa ja sen vastuualueena oli Vojvodina. Toinen itsenäinen alue oli 4. Sotilasalue, jonka esikunta oli Ljubljanassa, ja vastuualueena Slovenia.⁸²⁵

Vuoden 1947 lopussa asevoimien alueellinen hallinto- ja komentojärjestelmä perustui viiteen sotilasalueeseen (1. Sotilasalue Belgrad, 2. Sotilasalue Novi Sad, 3. Sotilasalue Niš, 5. Sotilasalue Zagreb ja 7. Sotilasalue Sarajevo), jotka puolestaan jakautuivat 28 sotilaspiiriin (*vojni okrug*). Sotilasalue oli operatiivinen vastuualue, mutta sotilaspiiri oli hallinnollinen, esimerkiksi asevelvollisten valvontaan liittyvä alue. Maavoimien joukot kuuluivat kuitenkin vain kahden sotilasalueen alaisuuteen. 3. Sotilasalueen joukkoja olivat 8. Armeija, 9. Armeija ja yksi mekanisoitu armeijakunta. 5. Sotilasalue johti 10. Armeijaa, 12. Armeijaa ja yhtä mekanisoitua armeijakuntaa. Ministeriön johdossa olivat lisäksi Kaartin joukkojen esikunta sekä puolustushaaraesikunnat, joiden johdossa olivat ilma- ja merivoimat.⁸²⁶ Järjestelmä ei ollut tasapainoinen, koska osalla sotilasalueista ei ollut lainkaan joukkoja. Maan uhanalaiset koilliset osat olivat myös vaaralle alttiina, koska Vojvodinan panssarivaunujen käytölle erittäin sopivalla alueella ei ollut operatiivisia joukkoja lainkaan, eikä myöskään Belgradissa, joka oli koko maan hallintokeskus. Molemmissa paikoissa oli luonnollisesti lukuisia varuskuntia ja yksittäisiä joukko-osastoja, mutta ei suorituskykyisempiä yhtymiä. Vojvodinan alueen tyhjäksi jättäminen selittyy sillä, että vielä vuonna 1947 se nähtiin turvallisena alueena, koska rajan takana sijaitsi turvallisena naapurina pidetty Unkari.

Maavoimien joukot koostuivat vuoden 1947 lopussa 29 kivääridivisioonasta, viidestä erillisestä kivääriprikaatista ja seitsemästä vuoristopataljoonasta.⁸²⁷ Kokoonpanot ja joukkotyypit olivat selvästi tavanomaiseen rintamasodankäyntiin tarkoitettun armeijan mukaisia.

Sotilasalueiden määrä oli vuonna 1950 vähentynyt neljään. Sekä 1. Sotilasalueen (Belgrad) että 3. Sotilasalueen (Skopje) johdossa oli kolme kivääriarmeijakuntaa ja yksi panssaridivisioona. 5. Sotilasalueella (Zagreb) oli yksi kivääriarmeijakunta vähemmän, 7. Sotilasalueella (Sarajevo) oli johdossaan kaksi kivääriarmeijakuntaa. Vuonna 1956 oli luovuttu sotilasalue-termistä ja siirrytty käyttämään käsitettä armeijan alue. Armeijan alue jakautui joko armeijakuntien tai divisioonien vastuualueisiin (*vojno područje*). Kolmen armeijan alaisuudessa oli myös panssaridivisioonia, joilla ei kuitenkaan ollut omaa vastuualuettaan.⁸²⁸ Muutoksen avulla yhtymien vastuualueet muodostuivat käytännöllisemmiksi. Koko maa kuului jonkin sellaisen operatiivisen johtoportaan alaisuuteen, jolla oli todellisia joukkoja alueensa puolustamiseen. Armei-

⁸²⁵ Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 159 ja 163; Vego (1980), s. 15–17.

⁸²⁶ Ibid.

⁸²⁷ Vraneš Milan, Babić Manojlo, Rapajić Budimir, Milanović Čedomir ja Cutković Bogdan: *Kopnena vojska JNA II. Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1987, s. 21.*

⁸²⁸ A VII br. 451/50, broj kutije 13, oznaka fonda GŠ-2, broj fascikli 1, Godina 1950, Sadržaj. Str.pov. Sveske 1.odeljenja I uprave GŠ JA. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica JA i pravaca mogućih nastupanje neprijatelja i jedinica JNA. Šeme komandovanja i razvoja JRV i dislokacije operativnih jedinica JRV; Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 167 ja 173; Windhausen, s. 250; Johnson (1973), s. 54; Vego (1980), s. 15; Seferović (1977), s. 66; Anić, s. 103 sekä 106; Dimitrijević (1996), s. 582. – Sotilasalue *Kopnena vojna oblast – KVO*.

jan alueen jakaminen sotilaspiireiksi, joista kustakin vastasi oma yhtymänsä, toi järjestelmään lisää toimintavarmuutta. Yhteyksien katkeaminen armeijan esikuntaan tai sen tuhoutuminen ei lamauttanut alueellista järjestelmää.

Vuonna 1954 rauhanaikaisia jalkaväkidivisioonia oli 22 ja liikekannallepanossa olisi perustettu 40 divisioonia. Vuonna 1956 määrät olivat laskeneet 17:ään rauhan aikaiseen ja 30 liikekannallepanodivisioonaan. Divisioonien vähentäminen liittyi viiden jalkaväkidivisioonan ja viiden jalkaväkirykmentin muuttamiseen jalkaväki-, vuoristo- ja alppijalkaväkiprikaateiksi. Kun muutostyö oli päättynyt, edellä mainittujen 17 jalkaväkidivisioonan lisäksi kokoonpanoihin kuului 13 jalkaväkiprikaatia, kuusi vuoristoprikaatia ja yksi alppijalkaväkiprikaati. Liikekannallepanossa niiden lisäksi olisi perustettu 17 vuoristoprikaatia ja kaksi alppijalkaväkiprikaatia. Edellä mainitut jalkaväkiprikaateiksi muuttamiset eivät olleet merkki sodan ajan joukkotyypin muutoksesta, koska kyseiset prikaatit olisi täydennetty liikekannallepanossa jalkaväkidivisiooniksi.⁸²⁹

Vuonna 1960 armeijan alueita oli neljä ja sotilaspiirejä 19. Maavoimien vahvuuteen kuului sekä pysyvässä valmiudessa olevia yhtymiä että liikekannallepanossa perustettavia joukkoja. Lähes täydessä vahvuudessa toimineita, ajanmukaisemmin varustettuja A-tyypin jalkaväkidivisioonia oli 11 ja B-tyypin divisioonia 25. Panssaridivisioonia oli kaksi, jalkaväkiprikaateja yhdeksän, vuoristoprikaateja yksi, merijalkaväkiprikaateja yksi, partisaaniprikaateja yksi ja erillisiä jalkaväkirykmenttejä 13. Kaikki edellä mainitut olivat rauhan ajan joukkoja, eikä niiden lukumäärä kasvanut liikekannallepanossa. Valmiutta kohotettaessa B-tyypin panssariprikaatit olisivat joutuneet luovuttaman rauhanaikaisen koulutuskalustonsa ja henkilöstönsä muille yhtymille. B-tyypin jalkaväkirykmenttejä perustettaisiin 98, alueellisten joukkojen osastoja (noin pataljoonan vahvuisia) 88 ja alueellisten joukkojen komppanioita 776. Pioneerirykmenttien määrä kasvaisi kuudesta 15:een. A-tyypin panssariprikaatien määrä oli noussut kuudesta 14:een.⁸³⁰ Maavoimien valmius oli vielä 1960-luvun alussa varsin korkea. Pysyvässä valmiudessa olevia joukkoja oli runsaasti. Alueellisten joukkojen määrä oli merkittävä, lähes 200 000 sotilasta.

Vuonna 1964 Jugoslavian kansanarmeijaan kuului viisi armeijaa, 14 sotilaspiiriä, 32 jalkaväki- tai panssaridivisioonia ja kaksi prikaatia. Armeijan alueita oli myös vuonna 1966 viisi ja ne koostuivat 13 sotilaspiiristä, jotka puolestaan jakautuivat 38 alueeseen. Armeijakuntia oli 11, jalkaväkidivisioonia 24, panssaridivisioonia yksi, panssariprikaateja kuusi, jalkaväkiprikaateja 11, vuoristoprikaateja 10 ja partisaaniprikaateja 105. Läntisten lähteiden mukaan panssariyhtymien lukumäärä oli vuonna 1968 kolme panssaridivisioonia ja jalkaväkidivisioonien määrä kymmenen. Poistuneiden divisioonien henkilöstöstä

⁸²⁹ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 40.

⁸³⁰ Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 224–225. – Vučinić, Nikezić ja Todorović ovat maininneet alkuperäislähteisiin vedoten, että A-tyypin panssariprikaatien määrä oli noussut kuudesta peräti 143:een, mikä ei voi pitää paikkaansa. Asia ei selity edes Jugoslavian säästeliäällä tavalla kohdella vanhentunutta kalustoa. Ajanmukaisimmat T-54/T-55- ja M-47-panssarivaunut oli luonnollisesti sijoitettu panssaridivisiooniin. Neuvostoliittolaiset T-34-85- ja yhdysvaltalaiset M-4-panssarivaunut, englantilaiset M3A3-panssarivaunut sekä saksalaiset ja italialaiset sotasaalis-panssarivaunut katsottiin vielä 15 vuotta sodan päätyttyäkin siinä määrin käyttökelpoisiksi, että niillä voitiin varustaa joukkoja. Määrä ei kuitenkaan olisi riittänyt 143 prikaatiin edes niinä aikoina, jolloin Jugoslavian laskettiin käyttävän ja varastoivan yhteensä hieman yli 2 000 panssarivaunua. Luku lieneekin lähteeseen livahtanut painovirhe. Todellinen luku, kun otetaan huomioon jugoslavialaisen panssariprikaatin organisaatio ja vaunujen lukumäärä, maahan sodan aikana sekä heti sen jälkeen saatu kalusto ja sotasaalismateriaali sekä vuosien 1944–1945 taistelutappiot ja sodan jälkeisessä koulutuksessa vaurioitunut kalusto, lienee ollut 13 tai 14 panssariprikaatia. Kuusi vuotta myöhemmin panssariprikaateja oli enää kuusi.

ja kalustosta oli kyetty lisäämään jalkaväkiprikaatien määrä 25:een. Maahanlaskuprikaateja sekä merijalkaväkiprikaateja oli yksi. Alueellisen puolustuksen yksiköiden perustamisesta oli länsimaissa tehty jo vuoden 1968 loppupuolella havaintoja, mutta kuten vuoden 1960 joukkoluettelo kertoo, yksiköitä ja osastoja oli runsaasti jo aiemmin.⁸³¹ Läntisiin lähteisiin ei ollut myöskään päätynyt tietoa yli sadasta perustettavasta partisaaniprikaatista.

Vuonna 1973 panssariyhtymien määrä oli muuttunut yhdeksi panssaridivisioonaksi. Vanhentuneina pidettyjä panssarivaunumalleja T-34-85 ja M-47 ei kuitenkaan ollut poistettu aktiivikäytöstä, vaan niitä oli siirretty jalkaväkiprikaatien panssaripataljoonien kalustoksi. Näin vapautettua vanhempaa yhdysvaltalaista ja brittiläistä vaunukalustoa voitiin siirtää varalle ja alueellisen puolustuksen joukkojen käyttöön. Aiempien panssaridivisioonien lakkauttaminen liittyi osaltaan myös joukkotyypimuutokseen, koska seuraavana vuonna divisioonaa ei ollut enää lainkaan, vaan niiden tilalle oli muodostettu kahdeksan panssariprikaatia. Jalkaväkidivisioonaa oli vuosina 1973–1974 edelleenkin kymmenen. Maahanlaskuprikaati oli muuttunut vuonna 1974 pataljoonaksi. Joukko toimi rauhanaikana yleensä pataljoonakokoonpanossa, mutta koska sen vahvuus vaihteli, se luokiteltiin läntisissä lähteissä vuodesta riippuen joko pataljoonaksi tai prikaatiksi. Merijalkaväkiprikaati oli siirretty merivoimien alaisuuteen. Jalkaväkiprikaatien määrä oli vuonna 1973 vähentynyt 24:ään ja seuraavana vuonna 20:een. Muutaman jalkaväkiprikaatin tultua lakkautetuksi oli vuonna 1974 tullut mahdolliseksi perustaa yksi vuoristoprikaati. Muutama vuosi aiemmin perustettu uusi alueellisen puolustuksen kokonaisuus oli vahvuudeltaan jo miljoona taistelijaa, mutta tavoitteena oli vahvuuden nostaminen peräti kolmeen miljoonaan.⁸³²

Mitä pitemmäksi ajallinen etäisyys Tšekkoslovakian miehityksen ja Kroatian kevään vuosiin 1968–1972 sekä niiden aikana koettuun kohonneeseen sotilaalliseen uhkaan kasvoi, sitä pienemmäksi yhtymien kokonaismäärä laski. Vuonna 1975 jalkaväkidivisioonaa oli yhdeksän, panssariprikaateja kymmenen ja jalkaväkiprikaateja 15. Toinen vuoristoprikaati oli muodostettu. Maahanlaskupataljoona ja merivoimiin kuuluva merijalkaväkiprikaati olivat ennallaan. Alueellisen puolustuksen vahvuus oli säilynyt aiemmista kaavailuista huolimatta miljoonana sotilaana. Vuonna 1976 panssariprikaateja oli enää seitsemän ja jalkaväkiprikaateja 11. Samana vuonna vuoristoprikaatien määrä oli nousut kolmeen. Tykistörykmenttejä oli 12, panssarintorjuntarykmenttejä kuusi ja ilmatorjuntarykmenttejä (tykki) 12. Joukkojen määrä säilyi vuosina 1977 ja 1978 muuten ennallaan, mutta vuonna 1977 tykistörykmenttien määrä laski tilapäisesti kolmella ja panssarintorjuntarykmenttien määrä yhdellä. Määrät palasivat kuitenkin taas seuraavana vuonna ennalleen. Alueellisen puolustuksen joukot jakaantuivat 600 000 taistelijan vahvuisiin tavanomaisiin joukkoihin ja 300 000 henkilön vahvuisiin nuorisoyksikköihin.⁸³³ Alueellisen puolustuksen vahvuudessa on siten havaittavissa hienoista laskua, mutta toisaalta nuorisoyksiköiden avulla oli varmistettu pitempiaikainen koulutus ja rekrytointipohja suorituskykyisempiin yksiköihin.

⁸³¹ Vučinić, Nikezić ja Todorović, s. 269; Anić, s. 107; Vego, s. 16; Windhausen, s. 256; The Military Balance 1968–1969. The Institute for Strategic Studies. Adlard & Son Ltd., Dorking, Surrey, Great Britain 1968, s. 43.

⁸³² The Military Balance 1973–1974. The International Institute for Strategic Studies. Adlard & Son Ltd., Bartholomew Press, Dorking, Great Britain 1973, s. 29; The Military Balance 1974–1975, s. 30.

⁸³³ The Military Balance 1975–1976, s. 30; The Military Balance 1976–1977, s. 30; The Military Balance 1977–1978, s. 32; The Military Balance 1978–1979, s. 32–33.

Jalkaväkidivisioonia oli vuonna 1979 enää kahdeksan, mutta jalkaväkiprikaatien määrä oli noussut 12:een. Muilta osin joukkojen määrät olivat säilyneet ennallaan. Jalkaväkiprikaatien määrä jatkoi kasvamistaan, vuonna 1980 niitä oli jo 15. Panssariprikaatien lukumäärä oli palannut kahdeksaan ja maahanlaskujoukko kasvatettu prikaatiksi, mutta vuoristoprikaatien määrä oli laskenut yhteen.⁸³⁴

Joukkotyyppien ja niiden lukumäärän vaihtelulla pyrittiin kansanarmeijan taktisten sekä yhdistettyjen taktisten yksiköiden suorituskyvyn mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön. Kun kalusto vanhentui ja maahan saatiin uutta, olikin luonnollista, ettei kokoonpanoja pidetty koko aikaa samoina. 1960–1970-luvuilla tapahtuneet muutokset olivat kuitenkin niin lukuisia, että niiden loogisuus jää hieman epäselväksi. Osaan muutoksista löytyy selitys, mutta etenkin palaaminen vanhaan organisaatiotyyppiin tai tyyppien väliaikaiset muutokset kertovat taustalla vaikuttaneista ongelmista. On myös täysin mahdollista, että lähteissä esitetyt tiedot ovat epätarkkoja, virheellisiä tai jopa suoranaista harhautusta.

Jugoslavian asevoimien kokoonpanoa täsmennettiin vuonna 1975 siten, että alueelliseksi johtoportaiksi vahvistettiin kuusi alueellista armeijaa (armeijan alue). Armeijan tuli kyetä omalla alueellaan itsenäisiin sotateoimiin, tulla sotataloudellisesti toimeen omillaan ja kyetä ylläpitämään alaisiaan joukkoja vielä pitkään senkin jälkeen, jos Belgrad ja keskushallinto olisivat kukistuneet maahantunkeutujan hyökkäyksen johdosta.⁸³⁵

Jokaiseen armeijan alueeseen kuului kolmesta neljään sotilasaluetta. Sotilasalueisiin kuului useita sotilaspiirejä. Sotilasalueiden päätehtävinä oli liikkeen kannallepanon suunnittelu ja toimeenpano, mutta esikunnan arkipäiväisemmät tehtävät, kuten asevelvollisten rekisteröinti ja varuskuntien rakentaminen sekä ylläpito liittyivät hallintoon.⁸³⁶

1980-luvulle saavuttaessa operatiivisen armeijan operatiivinen hallinto- ja komentojärjestelmä oli jo rakennettu armeijoiden puolustusalueiden mukaiseksi. Vuonna 1981 näitä alueita oli seitsemän.⁸³⁷

Kansanarmeijan hallinto- ja komentojärjestelmän ylimpänä elimenä 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa oli Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan presidenttineuvosto. Tito oli aiemmin toiminut asevoimien ylipäällikkönä, ja hänen ikäännyttyään päädyttiin perustamaan ylipäällikkyyttä hoitava kollektiivinen elin, jotta millekään kansallisuudelle ei mahdollistettaisi erityisasemaa. Presidenttineuvoston puheenjohtajuus vaihtui eri kansallisuuksien välillä määräjain. Tito itse teki päätöksen presidenttineuvoston perustamisen valmisteluiden käynnistämisestä 1970-luvun lopulla. Presidenttineuvoston alaisuudessa toimi kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriö (*Savezni sekretariat narodne odbrane*). Presidenttineuvosto johti asevoimia joko suoraan tai yleisen kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön ja sen johdossa toimineen ministerin sekä asianomaisten korkeampien esikuntien kautta. Neuvoston ja ministeriön alaisena oli Jugoslavian kansanarmeijan yleisesikunta. Yleisesikuntaa johti yleisesikunnan päällikkö, joka oli käytännössä asevoimien komentaja.⁸³⁸

⁸³⁴ The Military Balance 1979–1980, s. 35; The Military Balance 1980–1981, s. 38.

⁸³⁵ Jugoslawien: Darstellung der Jugoslawischen Volksarmee (JVA) vor dem Staatszerfall (kirjoittaja tuntematon). Truppendienst 6/1991, s. 553; Patrick (1994b), s. 19.

⁸³⁶ Vego (1980), s. 22.

⁸³⁷ The Military Balance 1981–1982, s. 46; Bibliografija, s. 507.

⁸³⁸ Vego (1980), s. 21; Taktika (1981b), s. 35–37; Batović, s. 12; Magas ja Zanic, taulukko 1. – Sodan aikana oli tarkoituksena muodostaa Jugoslavian asevoimien yleisesikunta, joka muodostettaisiin Jugosla-

Yleisesikunnan johdossa olivat 1980-luvun alussa seuraavat alueelliset ja puolustushaarojen johtoportaat (suluissa esikunnan sijainti):

- Ljubljanan armeija, myöhemmin 9. Armeija (Ljubljana)
- Zagrebin armeija, myöhemmin 5. Armeija (Zagreb)
- Sarajevon armeija, myöhemmin 7. Armeija (Sarajevo)
- Belgradin armeija, myöhemmin 1. Armeija (Belgrad)
- Nišin armeija, myöhemmin 2. Armeija (Niš)
- Skopjen armeija, myöhemmin 3. Armeija (Skopje)
- Titogradin sotilasalue, myöhemmin 2. Armeijakunta (Titograd)
- Ilmavoimien ja ilmapuolustuksen esikunta (Zemun, Belgrad)
- Splitin merisotilasalue (Split) sekä
- Rajavartiosto (Belgrad).⁸³⁹

Maavoimien kokoonpanoon kuuluivat vuonna 1980 seuraavat joukot:

- kahdeksan jalkaväkidivisioonaa
- 12 jalkaväkiprikaatia
- yksi merijalkaväkiprikaati
- 12 tykistörykmenttiä
- kuusi panssarintorjuntarykmenttiä
- seitsemän panssariprikaatia
- kaksi vuoristoprikaatia
- yksi ilmarynnäköpataljoona
- 12 ilmatorjuntarykmenttiä sekä
- ilmavoimien 24 ilmatorjuntarykmenttiä ja merivoimien 25 rannikkotykistö-patteria.⁸⁴⁰

Kansanarmeijan sekä alueellisen puolustuksen joukkojen organisaatiot perustuivat 1980-luvun puoliväliin saakka pääosin divisioona- ja rykmenttikokoonpanoihin. Tuolloin kuitenkin siirryttiin prikaateista koostuviin armeijakuntiin. Divisioonien muutos oli käynnistynyt jo aiemmin, mutta se oli edennyt hitaasti ja epäjohdonmukaisesti. Osa muutoksista oli liittynyt vain rauhanajan koulutuskokoonpanon pienentämiseen. Partisaanijoukot olivat edelleen rykmenteistä koostuvia divisioonaa tai pataljoonista koostuvia prikaateja. Alueelliseen puolustukseen kuuluivat lisäksi kylien ja tärkeimpien tuotantolaitosten puolustuksesta vastaavat erillisyyksiköt, jotka saattoivat olla pienimmillään ryhmiä ja joukkueita, suurimmillaan komppanioita ja pataljoonia. Liikkuvat yksiköt olivat pataljoonia tai prikaateja.⁸⁴¹ Organisaatiouudistuksen ansiosta kansanarmeijan yhtymät saavuttivat suuremman operatiivisen joustavuuden, paremman liikkuvuuden ja parantuneet mahdollisuudet taktiseen aloitteellisuuteen. Armeijakunnat eivät myöskään olleet helposti paloiteltavissa erillisiin taisteluihin. Muutoksen ansiosta syntyi runsaasti keskitason johtotehtäviä, joihin sijoitettiin lahjakkaita nuoria upseereita.⁸⁴²

Belgradin yleisesikunnan suoraan johtoon kuuluneeseen 1. kaartin divisioonaan kuuluivat seuraavat joukot:

- kolme moottoroitua prikaatia

vian kansanarmeijan yleisesikunnan rungolle ja joka täydennettäisiin kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön osilla. Lisäys tosin tehtiin vasta vuonna 1988 kansanpuolustuksen liittovaltion ministerin, amiraali Branko Mamulan ajamana. Ideana oli varmistaa sekä Jugoslavian kansanarmeijan että alueellisen puolustuksen pysyminen kiinteässä keskitetyssä johdossa ja estää tasavaltojen sekä autonomisten provinssien keskushallinnosta kenties poikkeavat tavoitteet.

⁸³⁹ A VII br. 447, f – 1, d – 7, liite 3; Vego (1980), s. 21; Magas ja Zanac, taulukko 1.

⁸⁴⁰ Vego (1980), s. 23.

⁸⁴¹ Nativi, s. 94.

⁸⁴² Bosnia – Country Handbook, chapter 5.04: Defense Organisation, s. 6-1 sekä 6-2.

- kaksi panssarirykmenttiä
- kaksi tykistörykmenttiä
- panssarintorjuntatykistörykmentti
- ilmatorjuntarykmentti (yhdistetty tykki- ja ohjusrykmentti) ja
- pioneerirykmentti (yhdistetty pioneeri- ja ponttonirykmentti).⁸⁴³

Divisioona oli täysin itsenäisiin sotatoimiin kykenevä, varsin voimakas sotatoimiyhtymä. Sen muodostaminen ei liittynyt yksinomaan maan hallinto-keskuksen suojaamiseen ulkoiselta uhkalta tai yllätyshyökkäyksen ennaltaehkäisyyn, vaan tarvittaessa myös oletettujen sisäisten levottomuuksien tukahduttamiseen.

Vuonna 1981 jalkaväkidivisioonaa oli kahdeksan, panssariprikaateja kahdeksan ja jalkaväkiprikaateja 16. Viimeksi mainituista yksi oli mekanisoitu ja kolme kevyitä prikaateja. Kaikki muut maavoimien joukkotyypit ja -määrät olivat säilyneet ennallaan. Seuraavana vuonna jalkaväkiprikaateja oli yksi enemmän. Koulutetun reservin siirryttyä ikääntymisen myötä pois perustettavien Jugoslavian kansanarmeijan yksiköiden vahvuudesta, alkoi alueellisen puolustuksen vahvuus vastaavasti kasvaa. Sen uskottiin olevan vuonna 1982 yhden ja kolmen miljoonan välillä. Kaiken lisäksi yhteiskunnallisen itsesuojelun joukkoihin kuului kaksi miljoonaa ihmistä. Vuonna 1983 asevoimien kokonaisvahvuus ja joukkotyypit olivat edellisen vuoden tasolla.⁸⁴⁴

Vaikka jo 1980-luvun puoliväliä lähestyttäessä oli nähty hyväksi luopua vanhoista divisioonakokoonpanoista ja siirtyä pääosin prikaateihin, säilyivät jalkaväkidivisioonat, ja niiden määrä näyttäisi käytössä olleiden lähteiden perusteella ajoittain jopa kasvaneen. Vuonna 1984 niiden määrä oli lisääntynyt kymmeneen ja jalkaväkiprikaatien määrä laskenut yhdeksään. Viimeksi mainituista kolme oli mekanisoituja ja kolme kevyitä prikaateja. Prikaatien määrän kehitys ei voi lyhyessä ajanjaksossa vaihdella näin voimakkaasti, vaan näennäinen muutos liittyynee sekundaarilähteistön epätarkkuuteen. 1980-luvun yhtymien lukumääriä ei ole ollut mahdollista selvittää alkuperäislähteistä. Vuoristoprikaatien määrä oli kasvanut peräti kolmeen. Ainoat muita joukkoja koskeneet muutokset olivat ilmatorjunnan yksiköiden muutos 11 ilmatorjuntarykmentiksi (tykistö) ja neljäksi ilmatorjuntaohjusrykmentiksi.⁸⁴⁵

Alueellisten johtoportaiden määrä oli vuonna 1985 ennallaan. Maavoimien yhtymiä oli 12 jalkaväkidivisioonaa ja yhdeksän jalkaväkiprikaatia. Panssaridivisioonat oli purettu ja vanhin kalusto pääosin hylätty. Uutena joukkotyypinä oli kahdeksan erillistä panssariprikaatia. Vuoristoprikaateja oli kolme. Maahanlaskuprikaati kuului ilmavoimiin mutta oli suoraan Belgradissa sijaitsevan yleisesikunnan alaisuudessa. Merivoimiin kuuluvia merijalkaväkiprikaateja oli kaksi. Kenttätykistörykmenttejä oli 12, ilmatorjuntarykmenttejä (tykistö) 11, ilmatorjuntaohjusrykmenttejä neljä ja panssarintorjuntarykmenttejä kuusi. Aiemmistä suunnitelmista huolimatta alueellisen puolustuksen vahvuus oli pysynyt yhdessä miljoonassa, mutta sen lisäksi oli huomioitava noin kahden miljoonan henkilön vahvuiset yhteiskunnallisen itsesuojelun joukot. Alueellisen puolustuksen joukkotyyppeinä oli muun muassa liikkuvia jalkaväkiprikaateja, tykistöpatteristoja ja ilmatorjuntapatteristoja.⁸⁴⁶

⁸⁴³ Magas ja Tanić (toim.), s. 28.

⁸⁴⁴ The Military Balance 1981–1982, s. 46; The Military Balance 1982–1983, s. 50; The Military Balance 1983–1984, s. 48–49.

⁸⁴⁵ The Military Balance 1984–1985, s. 56; Former Yugoslavia Handbook, s. 6-2.

⁸⁴⁶ The Military Balance 1985–1986, s. 67–68.

Vuonna 1987 alueellisina johtoportaina toimi seitsemän sotilasaluetta ja yksi sotilaspiiri. Niiden lisäksi joukkoja johtamaan oli perustettu kolme armeijakunnan esikuntaa. Maavoimien suurimpina yhtyminä oli 12 jalkaväkidivisioonaa, joista yhdeksän oli aktiividivisioonia. Vuotta aiemmin aktiividivisioonia oli ollut vain seitsemän. Yhdeksästä jalkaväkiprikaatista kolme oli mekanisoitu, kolme moottoroitu ja yksi oli kevyt prikaati. Erillisiä panssariprikaateja oli kahdeksan (vuotta aikaisemmin seitsemän), vuoristoprikaateja kolme, raskaita kenttätykistörykmenttejä kuusi, panssarintorjuntarykmenttejä kuusi, ilmatorjuntarykmenttejä (tykistö) 11 ja ilmatorjuntaohjusrykmenttejä neljä. Ilmatorjuntatykistörykmenteistä tosin vain neljä kuului maavoimien alaisuuteen, seitsemän kuului ilmavoimiin. Merivoimien merijalkaväen määrä oli laskenut edellisen vuoden kahdesta prikaatista yhteen. Alueellisen puolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun joukkojen vahvuudet pysyivät ennallaan.⁸⁴⁷ Yhtymien lukumäärien muutokset olivat vain yksittäisiä lisäyksiä, jotka eivät merkinneet huomattavaa rauhan ajan vahvuuden kasvamista. Sotilaiden kokonaismäärä kasvoi vuodesta 1986 vuoteen 1987 vain 3 500 miehellä.

Hallinto- ja komentojärjestelmä muuttui merkittävästi vuonna 1988, jolloin pääosasta tasavaltojen rajoja noudattaneista armeijoiden alueista luovuttiin. Ne yhdistettiin laajemmiksi alueelliseksi johtoportaksi, jolloin alueellisten johtoportaiden lukumäärä supistui kolmeen. Muutoksen taustalla olivat vuosina 1986–1987 tapahtuneet, maan poliittista yhtenäisyyttä uhanneet ilmiöt. Aiemmin jokaisessa tasavallassa ja autonomisessa provinssissa sijainneet johtoportaat nähtiin uhkana, joka tuli poistaa. Ehkä vaikuttavimmat muutokset kohdistuivat alueellisen puolustuksen rakenteisiin, kun sen joukot poistettiin tasavaltojen sekä autonomisten provinssien johtoportaiden alaisuudesta ja kyseiset johtoportaat lakkautettiin. Myös Jugoslavian kansanarmeijan henkilöstön tehtäväänmääräyksissä ja palveluspaikoissa aiemmin vallinneet alueelliset myönnytykset poistettiin.⁸⁴⁸

Alueellista puolustusta koskeneet muutokset oli käynnistetty Kosovon autonomisen provinssin osalta jo vuonna 1981. Kosovon albaanien keskuudesta nousseet levottomuudet ja niiden väkivaltainen tukahduttaminen, jopa Jugoslavian kansanarmeijan joukkoja käyttäen johtivat alueellisen puolustuksen asevarastojen tyhjentämiseen sekä esikuntarakenteiden purkamiseen.⁸⁴⁹

Maavoimien operatiivisen armeijan sotataidon kannalta vaikuttavin muutos ajoittuu vuosiin 1988 sekä 1989, jolloin läpi koko 1980-luvun jatkunut vaihtelu divisioona- ja prikaatikokoonpanojen välillä päättyi. Pääosa divisioonien esikunnista oli muutettu armeijakuntien esikunniksi ja suuri osa divisioonien eri paikkakunnilla sijainneista rykmenteistä yhdistetty tai muutettu jalkaväkiprikaateiksi.

Muutosten jälkeen vuonna 1990 asevoimien henkilövahvuus oli laskenut aiemmasta yli 210 000:sta 180 000:een. Sotilasalueita oli enää neljä, joista yksi

⁸⁴⁷ The Military Balance 1986–1987, 87–88; The Military Balance 1987–1988, s. 90–91.

⁸⁴⁸ Magas ja Zanic, taulukko 2; Bebler (1993), s. 40. – Johtoportaisiin kohdistunut muutos oli jo alkusoi-toa oletettujen Jugoslavian hajoamiseen liittyvien uhkatekijöiden poistamiselle. Vuoden 1988 jälkeen päätettiin myös purkaa alueellisen puolustuksen joukkoja varten luotu aseiden ja ampumatarvikkeiden hajavarastointijärjestelmä, jotta estettäisiin niiden joutuminen separatististen ja nationalististen ryhmittymien käsiin. Tämän tutkimuksen aikarajauksena on tämän vuoksi vuosi 1990, jolloin hajavarastoinnin purkaminen ja alueellisten johtoportaiden lakkauttaminen oli pääosin toteutettu. Tätä vuotta on pidettävä jugoslavalaisen toisen maailmansodan jälkeisen sotataidon kannalta negatiivisen kehityskulun käännekohtana. Maan hajoamiskehitykseen liittyvien maanpuolustuksen muutostekijöiden arviointi jää muiden tutkimusten aihealueeksi.

⁸⁴⁹ Patrick (1994b), s. 24.

oli Adrianmeren rannikolle sijoittuva rannikkopuolustusalue (*vojno pomorska oblast*). Viimeksi mainitun tehtävänä oli johtaa taistelua sekä merellä, rannikolla että muutamia kymmeniä kilometrejä sisämaassa. Uusina johtoportaina oli 16 armeijakunnan esikuntaa. Vanhoista joukkotyypeistä oli jäljellä vielä kaksi–kolme divisioonan esikuntaa. Maavoimien yhtyminä oli 1980-luvun divisioonista prikaateihin siirtymisen jälkeen peräti 23 jalkaväkiprikaatia, kahdeksan panssariprikaatia, viisi mekanisoitua prikaatia, neljä kevyttä jalkaväkiprikaatia ja yksi vuoristoprikaati. Maahanlaskuprikaateja oli edelleen yksi, raskaita kenttätykistörykmenttejä 14 ja panssarintorjuntarykmenttejä kuusi. Aiemmat ilmatorjuntarykmentit (tykistö) oli yhdistetty neljäksi ilmapuolustusrykmentiksi, ja ilmatorjuntaohjusrykmenttien määrä oli kasvanut kuuteen. Merivoimien merijalkaväen määrä oli jälleen palannut kahdeksi prikaatiksi. *Military Balance* -vuosikirjan mukaan alueellisen puolustuksen vahvuus olisi edelleen ollut puolitoista miljoonaa sotilasta ja yhteiskunnallisen itsepuolustuksen vahvuus kaksi miljoonaa henkilöä.⁸⁵⁰

Länsimaisilla tutkijoilla ja esimerkiksi *Military Balance* -vuosikirjan koajoilla ei kuitenkaan ollut varmuutta aloitetun alueellisen puolustuksen lakauttamisen todellisista lopputuloksista. Koulutetut alueellisen puolustuksen taistelijat säilyivät joka tapauksessa reservissä, eikä jugoslavalaiseen tyyliin kuulunut luopua vanhemmastakaan sotilasmateriaalista. Johtoportaita oli aina mahdollista perustaa uudelleen ja materiaalia jakaa keskusvarikoista. Siten kyseinen sotilaallinen potentiaali oli kuitenkin alueella, vaikka suuren muutoksen tiedettiin olevan käynnissä.

Edellä kuvattu maavoimien yhtymien muutos oli merkittävä. Joukkotyyppien koon pieneneminen, asejärjestelmien tulivoiman kasvaminen ja liikkuvuuden lisääntyminen mahdollistivat taktiikan praktiikkaa koskevassa alaluvussa kuvattavien, jo 1980-luvun alkupuolella ohjesääntöihin vietyjen periaatteiden konkretisoitumisen. Etenkin taktisia ryhmiä ja operatiivisia ryhmittymiä kyettiin nyt muodostamaan huomattavasti joustavammin. Operaatioissa käytettäviä joukkoja kyettiin myös johtamaan joustavammin, kun pataljoonaportaan ja armeijakunnan esikunnan välissä aiemmin toimineet rykmentin esikunta sekä divisioonan esikunta olivat poistuneet ja tilalla oli prikaatin esikunta. Tulivoima ei ollut vähentynyt divisioonaportaan kadottua, koska prikaatilla oli aina vähintään saman verran aselajiyksiköitä kuin aiemmin rykmentillä ja koska divisioonan aselajijoukkoja vastaavat yksiköt olivat armeijakunnan johdossa.

Alueellisen puolustuksen johtaminen

Jugoslavian yhteiskunnallis-poliittiset yhteisöt vastasivat alueellisen puolustuksen esikuntien perustamisesta ja toiminnasta. Esikuntia perustettiin tasavaltoihin, autonomisiin provinsseihin, maakuntiin ja kuntiin. Esikunnan nimeen sisällytettiin aina kyseistä aluehallintotasoa kuvaava määre, esimerkiksi alueellinen, kunnallinen tai kuntaliittojen esikunta. Koska esikunnan toiminta koski samaa aluetta, kuin missä kyseinen yhteiskunnallis-poliittinen yhteisö rauhan aikanakin oli toiminut, katsottiin esikunnan sitoutuneen omaan alueeseensa ja sen puolustuksen järjestelyihin hyvin. Esikunnat olivatkin pysyviksi elimiksi tarkoitettuja, koska niitä ei ollut suunniteltu siirtymään vastuualueeltaan pois kuin vain poikkeustapauksissa. Alueellisen puolustuksen yksiköitä

⁸⁵⁰ The Military Balance 1990–1991. The International Institute for Strategic Studies/Brassey's, Hollow Way, Cowley 1990, s. 95–96

puolestaan saatettiin siirtää omalta kotialueeltaan pois lyhyt- tai pitkäaikaisesti, esimerkiksi operaatioiden tarpeen tai vihollisen voimakkaan painostuksen vuoksi. Mikäli kyse oli pitkäaikaisesta siirrosta, tuli alueellisen puolustuksen esikuntien ryhtyä toimenpiteisiin uusien yksiköiden ja laitosten perustamiseksi.⁸⁵¹ Alueellisen puolustuksen liikkuvat jalkaväkiprikaatit, tykistöpatteristot ja ilmatorjuntapatteristot olivat edellä mainituista yksiköistä poiketen jo alun perinkin tarkoitettut käytettäväksi koko tasavallan tai autonomisen provinssin alueella tai jopa niiden ulkopuolella.

Yhteisjohtoisuuden perusajatuksen mukaisesti alueellisen puolustuksen sodan aikaisessa johtamisjärjestelmässä oli perusperiaatteena, että yleistä kansanpuolustusta sekä yhteiskunnallista itsesuojelua johti työläisten neuvosto tai sen perustama yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komitea. Komitea tai neuvosto johti yksiköitä niin pitkään, kuin ne toimivat omaan työorganisaatioonsa tai hallintoalueeseensa liittyvissä puolustus- ja suojelutehtävissä. Mikäli yksikölle määrättiin tehtävä oman organisaationsa ja alueensa ulkopuolelta, ne toimivat sen ajan paikallisyhteisön yleisen kansanpuolustuksen sekä yhteiskunnallisen itsepuolustuksen komitean tai kunnallisen esikunnan johdossa. Edellä mainittu johtamisjärjestelmä koski kuitenkin vain *hallinnointia*, ei *komentoa*. Mikäli sodassa tai sitä edeltävässä valmistautumisessa strategisella, strategis-operatiivisella, operatiivis-taktisella tai taktisella tasolla tapahtui toimintaa, jossa esikunnasta annettiin käsky joukolle toteuttaa jokin toiminto, kyse oli *komennosta*, eli käytännössä käskemisestä. Käskyketju alkoi Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan asevoimien ylimmästä johdosta, eteni tasavallan yleisen kansanpuolustuksen esikuntaan ja sieltä edellä kuvatun järjestyksen mukaan alempiin esikuntiin ja kunkin esikunnan johdossa oleviin yksiköihin. Erilaisilla neuvostoilla ja hallintoelimillä oli ainoastaan hallintoa koskeva suhde yleisen kansanpuolustuksen esikuntiin ja yksiköihin.⁸⁵²

Alueellinen puolustus koostui esikunnista, yksiköistä ja laitoksista. Yksiköiden ja laitoksiin perustettavien osastojen perustamiseen vaikuttivat yhteiskunnallis-poliittisten organisaatioiden, paikallisyhteisöjen sekä työntekijäjärjestöjen sotilaallis-poliittiset analyysit, arviot toimintamahdollisuuksista ja arvioinnit eri alueiden, suuntien, kohteiden sekä tuotantoelimien vahvuudesta, tärkeydestä ja merkittävimmistä ominaisuuksista. Tässäkään suhteessa turhiin kaavojen ja muotojen ei haluttu kahlitsevan paikallistason aloitteellisuutta, vaan organisaatioiden muodostamiselle annettiin varsin laajat mahdollisuudet. Perustaminen sopeutettiin työläisten ja kaupungin asukkaiden rekrytointihalukkuuteen ottamalla aseellisen kamppailun tukitoimintoihin mukaan myös sellaiset ihmiset, jotka eivät suoraan kuuluneet sotilaskokoonpanoihin.⁸⁵³

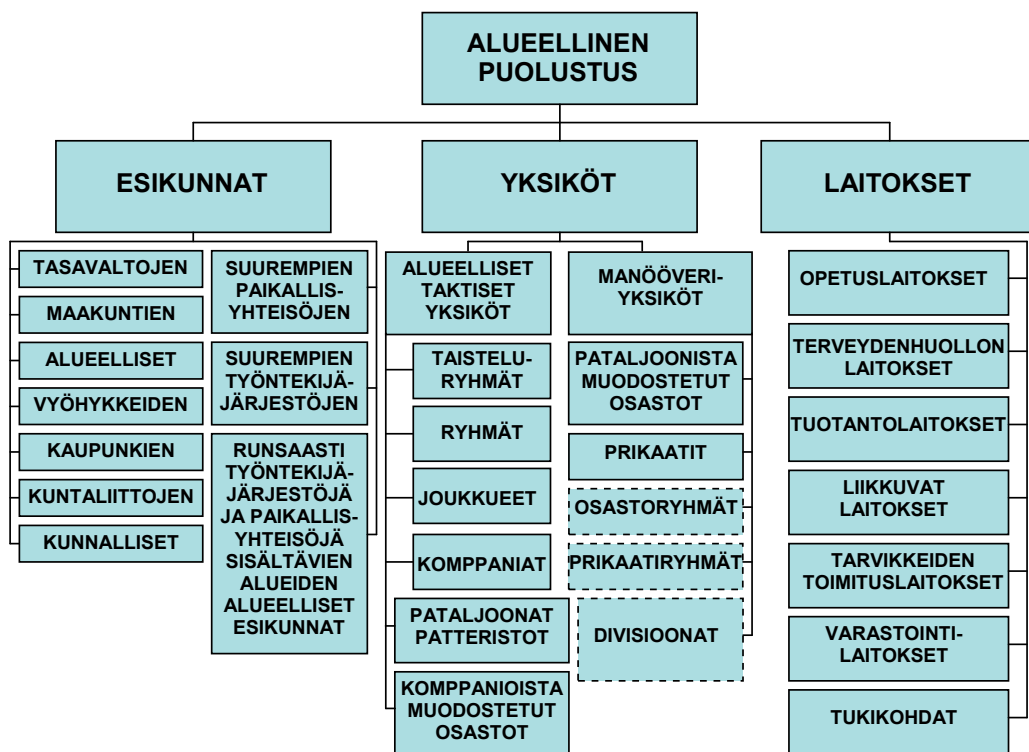
Alueellisen puolustuksen esikunnat toimivat runkokokoonpanossaan jo rauhan aikana. Alueellisen puolustuksen yksiköt sekä laitokset organisoitiin ja niiden kriisiaikainen toiminta valmisteltiin rauhan aikana, mutta ne aktivoituvat vasta välittömän sodanuhan sekä sodan aikana. Esikuntia, yksiköitä sekä laitoksia kyettiin käyttämään myös rauhan aikana esimerkiksi harjoituksissa ja luonnonkatastrofien yhteydessä. Joitain alueellisen puolustuksen avainyksi-

⁸⁵¹ Strategija oružane borbe (1983), s. 58; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 77–78; Taktika (1981b), s. 35–37; Živković, s. 196; Ljubičić (1981), s. 308.

⁸⁵² Strategija oružane borbe (1983), s. 59–60; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 79–80; Taktika (1981b), s. 38; A VII br. 447, f – 1, d – 7. Rukovođenje i komandovanje os SFRJ. Predlog sistemskih rešenja. "RUDO". Strogo poverljivo, br. evid. 2, liitteet 1a ja 1b.

⁸⁵³ Taktika (1981b), s. 35–37.

köitä, kuten viestiyksiköitä, ylempien esikuntien turvallisuusyksiköitä ja opetuskeskuksia pidettiin toiminnassa jo rauhan aikana.⁸⁵⁴

Kuva 7. Alueellisen puolustuksen organisaatorakenne⁸⁵⁵

Tasavaltojen ja autonomisten provinssien esikunnat olivat vastuussa joko suoraan parlamentille tai tasavaltojen sekä autonomisten provinssien johtokunnille tai liittotasavallan presidenttineuvoston yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelelun komitealle.⁸⁵⁶

Tasavaltojen ja autonomisten provinssien esikunnat johtivat kaikkia alueellaan olevia alueellisen puolustuksen yksiköitä sekä laitoksia. Prikaatit ja suuremmat yhdistetyt kokoonpanot olivat joko tasavaltojen ja autonomisten provinssien esikuntien tai alueellisten esikuntien alaisia. Kaikkia muita alueellisen puolustuksen yksiköitä ja laitoksia johdettiin alueellisten esikuntien kautta. Alueellisen puolustuksen esikuntien johtoon voitiin alistaa myös muita Jugoslavian asevoimien osia. Mikäli alue joutuisi vihollisen tilapäisesti miehittämäksi, kyseisen alueen alueellisen puolustuksen esikunta ja esikunnat johtaisivat kaikkia alueellaan toimivia ja sinne ryhmittyneitä asevoimien osia. Alueellisen puolustuksen alueellisten esikuntien ja Jugoslavian kansanarmeijan divisioonien sekä armeijakuntien esikuntien välinen suhde oli yhteistoimintasuhde. Mikäli oli kyse kansanarmeijan johtoportaasta tukemisesta yksittäisissä operaatioissa, alueellisen puolustuksen yksiköiden, joukkoyksiköiden ja prikaatien toiminta tapahtui kyseisen esikunnan komennossa. Siten varmistettiin alueellisen puo-

⁸⁵⁴ Ibid.

⁸⁵⁵ Taktika (1981b), kuva 2.

⁸⁵⁶ Strategija oružane borbe (1983), s. 58; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 77–78; Taktika (1981b), s. 37–38; Živković, s. 196. – Kuva 5: Taktika (1989), kuva 85.

lustuksen yksiköiden toiminnan nivoutuminen palvelemaan suoraan kyseisen operaation tavoitteen saavuttamista.⁸⁵⁷

Vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella sijaitsevilla kaupungeissa käytäviä taisteluja ja vastarintaa johtivat aluehallitusten johtokunnat tai yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komiteat. Komiteiden alaisuudessa toimivat kaupunkiesikunnat kussakin vastarintaa tekevässä kaupungissa ja niiden alaisuudessa vielä kunnallisesikunnat, mikäli kyse oli niin laajasta kaupungista, että se jakautui vielä eri kuntiin.⁸⁵⁸

Alueellisen puolustuksen kunnallisesikuntien muodostamisesta vastasivat aluehallitukset. Kunnalliset esikunnat olivat vastuussa kunnan parlamentille (kunnanvaltuustolle) tai kunnan yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komitealle. Kunnalliset esikunnat olivat tietyissä hallinnollisissa asioissa ylemmän alueellisen esikunnan, esimerkiksi maakunnallisen esikunnan alaisia. Kunnallinen esikunta johti suoraan kaikkia alueellisen puolustuksen kunnallisia yksiköitä ja laitoksia, kuten myös paikallisyhteisöjen sekä yhteisten työnteon organisaatioiden perustamia yksiköitä yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komiteansa kautta.⁸⁵⁹

Paikallisyhteisöissä yleistä kansanpuolustusta ja yhteiskunnallista itsesuojelua johti paikallisyhteisön hallitus, esimerkiksi neuvosto, kokous tai delegaatio, tai yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komitea, mikäli sellainen oli paikallisyhteisön puolueorganisaation tai yhteisössä toimivan puoluesolun esityksestä perustettu. Paikallisyhteisön alueellisen puolustuksen yksiköitä johti komentaja, *komandir*. Komentaja oli vastuussa yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komitealle, ja joisain yksiköiden käyttöön liittyvissä asioissa myös kunnalliselle esikunnalle.⁸⁶⁰ Yleisen kansanpuolustuksen doktriinin mukainen hallinto- ja komentojärjestelmä oli rakennettu varsin hierarkkiseksi, mutta syystä. Aseellisen kamppailun jatkuvuus edellytti myös johtamiselta jatkuvuutta. Jonkin esikunnan tuhoutuminen ei saanut aiheuttaa vastarintaan katkosta. Vielä 1970-luvulla paikallisyhteisöjen hallintoelimiin kuului niin paljon kansan vapautussodassa rintama- ja johtamiskokemusta saaneita virkamiehiä, että ne kykenivät sellaisinaan toimimaan esikuntina. 1980-luvulle saavuttaessa oli nähty tarve muodostaa erillisiä komiteoita, jotka ottivat paikallisyhteisön yksiköt johtoonsa ja puolustusvalmistelut vastuulleen.

HUOLTOJÄRJESTELMÄ

Kullekin tasavallalle ja autonomiselle provinssille oli määrätty alueelle ryhmittyneiden kansanarmeijan joukkojen huollon suunnittelu ja järjestämistä vastuu. Niiden tuli suunnitella täydennyksien, kuljetusten, lääkintähuollon ja eläinlääkintähuollon järjestelyt yhteistoiminnassa oman alueensa armeijan tai sotilasalueen esikunnan kanssa. Kuntien vastuulla oli käytännön muonitus-

⁸⁵⁷ Strategija oružane borbe (1983), s. 58; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 77–78; Taktika (1981b), s. 37–38; Živković, s. 196; A VII br. 447, f – 1, d – 7. Rukovodenje i komandovanje os SFRJ. Predlog sistemskih rešenja. ”RUDO”. Strogo poverljivo, br. evid. 2, liite 1d.

⁸⁵⁸ Strategija oružane borbe (1983), s. 58; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 77–78; Taktika (1981b), s. 37–38; Živković, s. 196.

⁸⁵⁹ Ibid.

⁸⁶⁰ Strategija oružane borbe (1983), s. 58; Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, s. 79–80; Taktika (1981a), s. 38; Dulić & Kostić, s. 1059.

huolto ja eläinlääkinnän järjestelyt oman kunnan alueelle sijoittuville yksiköille.⁸⁶¹

Huoltojärjestelmän perusratkaisu poikkesi monen muun maan asevoimien mallista. Jugoslaviassa kansanarmeijan eri organisaatioihin kuului huoltolajiyksiköitä, mutta ne tukeutuivat täydennyksien ja kunnossapidon osalta suoraan siviiliyhteiskunnan tuotantolaitoksiin ja varastoihin.

Alueellisen puolustuksen materiaalisen turvaamisen ja huollon tehtävä kuului ensisijaisesti yhteiskunnallis-poliittisille organisaatioille ja tuotantolaitoksille. Joukkojen huollon varmistamiseksi arvioitiin eri tuotantolaitosten puolustusmateriaalituotannon valmistuskapasiteetit, suunniteltiin tuotanto ja varauduttiin muutenkin alueellisen puolustuksen joukkojen taistelutoiminnan turvaamiseen. Kyse ei ollut pelkästään tavanomaisia raaka-aineita käyttävästä tuotannosta, vaan myös materiaalin tehokkaaseen kierrättämiseen perustuva valmistuksesta. Molempia sodan välittömän uhkan ja sodan ajan tuotantovalmiuksia tarvittiin, ei pelkästään alueellisen puolustuksen vaan myös kansanarmeijan taistelutoiminnan turvaamiseksi.⁸⁶²

Alueellisen puolustuksen varustaminen oli periaatteessa annettu tasa-valtojen ja muiden yhteiskunnallis-poliittisten hallintotasojen sekä tuotantolaitoksien vastuulle. Aseita ja muuta taisteluvälinemateriaalia sekä varusteita ei kuitenkaan katsottu saatavan riittävästi vain niiltä, vaan hankintoja piti toteuttaa myös Jugoslavian kansanarmeijalta. Järjestelmä edellytti, että jokaiselle alueellisen puolustuksen miespuoliselle jäsenelle oli annettu edes jonkinlainen sotilaskoulutus ja varattu tarpeellinen varustus. Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen varikot oli hajautettu ympäri maata. Suureksi haasteeksi nähtiin materiaalin täydentämisen järjestelyt vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueilla toimiville joukoille. Tähän haasteeseen vastaaminen suunniteltiin, kuten moni muukin jugoslavialaisen sotataidon osa, kansan vapautussodasta saatujen kokemusten pohjalta. Pienempien tuotantolaitosten ja työpajojen perustaminen, materiaalin salavarastointi (hajauttaminen) ja piilosairaaloiden perustaminen tuli suunnitella. Erityisesti painotettiin, että joukkojen taistelutoiminnan yhtenä perustavoitteena tuli olla jatkuva, mahdollisimman suuren sotasaaliin haltuunotto.⁸⁶³ Vaikka huoltojärjestelmän eteen oli tehty runsaasti töitä, nähtiin sodanajan huoltovarmuus suurena haasteena, jonka ratkaisemisessa keskeisessä roolissa olisi ollut maan ulkopuolelta saatava apu.

6.4 Operatiikka

OPERAATIOIDEN SEKÄ OPERAATIOTAIDON SYNTY JA KEHITYS

Jotta ymmärrettäisiin jugoslavialaisten näkemys käsitteen operatiikka sisällöstä, on syytä luoda pikainen katsaus siihen, miten he kokivat tämän käsitteen syntyhistorian. Jugoslavialaisten tutkijoiden mukaan käsite *operatio* syntyi 1800-luvun lopulla osana länsimaisen sotalaitoksen murrosta. Yleinen asevelvollisuus johti asevoimien vahvuuden merkittävään lisääntymiseen ja

⁸⁶¹ Vego (1980), s. 20.

⁸⁶² Taktika (1981b), s. 40–41.

⁸⁶³ Taktika (1981b), s. 40–41.; Milivojević, Allcock & Maurer, s. 42.

teollinen vallankumous sekä tieteellinen kehitys taisteluvälineiden nopeaan tekniseen kehitykseen ja määrälliseen kasvuun. Muutos oli alkanut jo 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa palkka-armeijoiden kadottua sekä suuria miesmääriä käsittäneiden asevelvollisarmeijoiden synnyttyä. Se oli johtanut alkuvaiheessa siihen, että sodat kestivät aiempaa pitempiä aikoja, sotatoimi-alueet laajenivat eivätkä taistelut enää olleetkaan yksittäisiä tapahtumia. Jo antiikin aikoina oli kyvykkäitä sodan johtajia kutsuttu strategeiksi. Muutoksen ensimmäinen vaihe uudella ajalla oli sotataidon jakautuminen strategiaan ja taktiikkaan. Ensimmäisiä konkreettisia operaatioihin viittaavia piirteitä alkoi esiintyä taistelukentällä Napoleonin sotien aikakautena. Termi nousi ensimmäistä kertaa esille Antoine Henri de Jominin kirjassa *Sotataidon tarkastelu* vuodelta 1812. Teos julkaistiin Jugoslaviassa ensimmäisen kerran käännöksenä *Pregled ratne veštine* jo vuonna 1938 ja uudelleen sodan jälkeen vuonna 1952.⁸⁶⁴

Jugoslavialainen käsitys operaatiosta muotoutui Jominin käsitteen *suurtaktinen taistelutaso* perustalle. Vaikka jugoslavialainen operatiikka ja operatiot muotoutuivat oman näköisikseen kansallisiksi käsitteiksi, niissä on havaittavissa samanlaisia piirteitä kuin neuvostoliittolaisessa operatiivis-taktisessa ja taktisessa ajattelutavassa ja yhdysvaltalaisessa taktisessa doktriinissa. Ulkomaiset vaikutteet eivät kuitenkaan olleet dominoivia, vaan kehittämisessä otettiin huomioon omat sotahistorialliset kokemukset sekä rauhanajan harjoituksista tehdyt operaatioita koskevat havainnot. Lopputuloksena oli omintakeinen, jugoslavialainen operatiivis-taktisen sodankäynnin konsepti, joka yhdisti tavanomaisen armeijan, partisaanien sekä alueellisen puolustuksen prikaatitason joukkojen voimavaroja joustavasti ja innovatiivisesti. Joukkojen ensisijainen taistelutapa oli tavanomainen sodankäynti, joka muuttuisi tilanteen niin vaatiessa intensiiviseksi pitkälliseksi sissisodankäynniksi. Tavanomaisen sodankäynnin vaiheen oletettiin olevan suhteellisen lyhytkestoinen, minkä jälkeen toiminta muuttuisi nopeasti laajamittaiseksi erilaisten epätavanomaisen sotatoimien ja iskujen kokonaisuudeksi. Iskuja tehtäisiin sekä pienin että suuremmin voimin, väijytyksiä järjestettäisiin ja hyödynnettäisiin monipuolisesti muita väkivaltaisista, vihollisen voimavaroja kuluttavia toimia. Oleellista oli tehdä aseellista vastarintaa koko miehityllä alueella. Koko jugoslavialainen aseellisen kamppailun kokonaisuus, sotilasdoktriinista alkaen, asevoimien koulutusjärjestelmä, joukkojen kokoonpano ja joukkojen aseistus suunniteltiin tukemaan operatiivis-taktista sodankäynnin konseptia.⁸⁶⁵ Taktiikka ja operatiikan perusidea vaikuttivat siis läpi koko sotataidon kehitystekijöiden matriisiin. Jominin ajatuksista esille nostettiin operaation asema. Jomini mainitsi, että operaation tavoitteena oli *“...suunnata armeijaa taistelukentällä”* ja se tarkoitti *“erilaisia tapoja johtaa sotajoukkojen hyökkäyksiä”, “...pieniä erilaisia yksityiskohtia: kuljetuksia, etujoukkojen ja puolustajien taisteluita, hyökkäyksiä vihollisen vartio-osastoja vastaan.”* Jominin kirjoituksista tehtiin johtopäätös, että vaikka operaatio olikin keskeisessä asemassa hänen sotataidollisessa ajattelussaan, ei operaatio saanut teorian asemaa. Se oli kuitenkin jotain uutta, mitä ei voitu sijoittaa taktiikkaan tai strategiaan. Jominin näkemystä operaatiosta ei

⁸⁶⁴ Đorđević (2003a), s. 3; Douhet, kirjan takasivujen julkaisuluettelot; Tanasković (1977), s. 12, 18–20 ja 215; Ninković, s. 20–28.

⁸⁶⁵ Patrick (1994b), s. 29.

pidetty kuitenkin samana, kuin mitä se jugoslaviaalaisessa sotataidossa tuli tarkoittamaan.⁸⁶⁶

Myös clausewitzlainen käsitys operaatioista oli Jugoslaviassa tuttu. Carl von Clausewitzin sotataidon jako taktiikkaan ja strategiaan tiedettiin sekä hyväksyttiin. Hänen todettiin käyttäneen termiä operaatio, joskin hieman kysymyksiä herättäneessä muodossa. Jugoslaviaalaiset, kuten monet muutkin, tulkitsivat Clausewitzin tarkoittaneen operaatiolla kaikkea muuta sotatoimeen liittyvää paitsi itse taistelua. Siten operaatio sisälsi muun muassa sotajoukon varustamisen, siirtämisen taistelukentälle, ryhmittämisen taisteluun ja evakuoimisen.⁸⁶⁷

Seuraavana kehitysvaiheena operaatiota koskien pidettiin Preussin yleisesikunnan päällikön sotamarsalkka Helmuth von Moltken 1860- ja 1870-luvuilla käydyissä sodissa noudattamia sotataidollisia periaatteita. Moltken toteuttamissa operaatioissa laajalla rintamalla toimivien armeijaryhmien tai erillisten suuntien muodostaman yhteisen rintaman toiminta koordinoitiin palvelemaan yhdenmukaisen tavoitteen saavuttamista. Moltken merkitystä korostettiin Jugoslaviassa erityisesti siksi, että hänen sotateoreettinen ajattelunsa ja käytännön toimintansa todistivat, että ilmiö nimeltä operaatio yleensä oli olemassa. Moltken painoarvoa lisäsi se, että hän toimi sotatoimien johtajana Preussin ja Ranskan vuosien 1870–1871 sodassa, joka oli marxilais-leniniläisen sotataidon luomisen yhteydessä eniten tutkittu ja viitattu sota. Moltken seuraajana Preussin yleisesikunnan päällikkönä toimineen kenraali Alfred Graf von Schlieffenin merkitys operaatio-termin ja operaatiotaidon kannalta oli lähinnä siinä, että hän muodosti operaatioista sarjan sotatoimia. Käsitteen operaatio sisällön muotoutuminen tapahtui vasta lähempänä ensimmäistä maailmansotaa ja lopulta vasta sen aikana.⁸⁶⁸

Serbialaista 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun sotataitoa ei pidetty Jugoslaviassa teoreettiselta pohjaltaan johdonmukaisena. Serbian sotataidossa puhuttiin *yhteenoton* tai *taistelun muodoista*, joilla kuvattiin taistelun muotoja eli tasoja. Sotakäyvien osapuolten välinen aseellinen kamppailu oli joko *yhteenotto*, *taistelu* tai *sotaretki*. Yhteenotossa yksi joukko-osasto, aselaji tai pienempi yhtymä kävi rajatulla alueella suoran ja konkreettisen aseellisen kamppailun. Yhteenoton lopputulokseen oli mahdollista vaikuttaa ylemmän johtoportaan antamalla vahvennuksilla tai sen tekemillä ratkaisuilla, mutta taistelun lopputulos oli suurimmaksi osaksi riippuvainen sitä käyvien osapuolien taisteltahdosta ja moraalisista tekijöistä. Yksittäisellä yhteenotolla ei ollut mahdollista vaikuttaa sodan lopputulokseen. Taistelussa yksittäinen yhtymä, kuten armeijakunta tai divisioona ja sitä tukevat sekä sille alistetut joukot taistelivat rajatulla alueella, eikä vielä taistonkaan tavoitteen saavuttamisella ollut mahdollista ratkaista koko sotaa. Sotaretki oli puolestaan suurimman kokoluokan sotajoukkojen välinen konflikti, ja sillä tarkoitettiin käytännössä koko sotaa. Operaatioita tai operaatiotaitoa ei serbialaisessa sotataidossa tunnettu ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁸⁶⁹

Serbialainen sotataito jakautui näin ollen kolmeen tasoon, mutta ne eivät lainkaan olleet Euroopassa 1800-luvun puolenvälin jälkeen yleistyneen jaotetun mukaisia. Jako perustui lähinnä yhteenottoon osallistuvien joukkojen

⁸⁶⁶ Dorđević (2003a), s. 3.

⁸⁶⁷ Tanasković (1977), s. 215.

⁸⁶⁸ Dorđević (2003a), s. 4–5; Ninković, s. 27–28.

⁸⁶⁹ Ibid.

määrään, ei tavoitellun päämäärän merkitykseen. Taistelu sekä taisto ovat luettavissa taktiikan piiriin ja sotakamppailu strategian piiriin kuuluneiksi käsitteiksi. Vanhemman serbialaisen sotataidon terminologia tuntuu epäloogiselta ja aiheuttaa hämmennystä verrattaessa sitä sodanjälkeiseen jugoslavialaiseen käsitteistöön. Yhteenotto oli sodanjälkeisenä aikana aseellisen kamppailun alin (pienimuotoisin) muoto.

Jugoslavialaisten sotilasajattelijoiden mukaan Moltken ja Schlieffenin jälkeen termin operaatio käytössä tapahtui selkeä taantuma. Jugoslavialaisessa tulkinnassa operaatioiden sisällön ja merkityksen ymmärtämättömyys ilmeni saksalaisessa sodanjohdossa jo ensimmäisen maailmansodan aikana. Eräänä syynä saksalaisten häviöön ensimmäisessä maailmansodassa pidettiin sitä, että heiltä puuttui konkreettinen teoreettinen käsitys operaatioista. Jugoslavialaisen käsityksen mukaan maailmansotien välisenä ajanjaksona sen kummemmin saksalainen kuin läntinenkään sotataito eivät tunnustaneet operaatioiden ja operaatiotaidon olemassaoloa. Saksalaiset sotateoreetikot olivat jugoslavialaisten mielestä pysyttäytyneet tiukasti clausewitzlaisessa kahtiajaossa strategiaan ja taktiikkaan. Saman kaavan katsottiin kahlinneen myös läntisten asevoimien, käyttöä pohtivien teoreetikkojen ajatuksia.⁸⁷⁰

Edellä mainittujen Antoine Henri de Jominin, Carl von Clausewitzin, Stefan Mossorin, Helmuth von Moltken ja Alfred von Schlieffenin lisäksi jugoslavialaiset pitivät Dietrich Bülowia, Vasili Sokolovskia, Vladimir Triandafillovia ja Mihail Tuhatshevskia operaatioiden kehittäjinä. Kaikkien edellä mainittujen lisäksi operaatiotaidon (operatiikan) kehittäjiin luettiin vielä Mihail Frunze ja Aleksandr Svećin.⁸⁷¹ Bülowiin ja Sokolovskiin kohdistuvat viittaukset jugoslavialaista sotataitoa käsittelevässä kirjallisuudessa ovat yksittäistapauksia – Triandafillovin, Mossorin, Tuhatshevskin ja Frunzen näkyvyys on suurempi. Kaikista suurimman huomion saavutti kuitenkin Aleksandr Svećin.

NEUVOSTOLIITTOLAISEN OPERAATIOTAIDON VAIKUTUS

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan neuvostoliittolaisen sotataidon teoria oli maailmansotien välisenä aikana hyvinkin edistyksellistä ja aikaansa edellä päädyttyään ensimmäisenä maailmassa kolmijakoon strategia, operaatiotaito sekä taktiikka. Neuvostoliittolaisia pidettiin ensimmäisinä, jotka olivat osanneet erotella operaatiotaidon taktiikasta ja strategiasta sekä määrittää sen omaksi sotataidon muodokseen. Neuvostoliittolaiset teoreetikot olivat määrittäneet strategian tieteenksi, jonka kiinnostuksen kohteena oli sodan kokonaisuus ja jolla oli suora vaikutus sotaakäyviin valtioihin sekä sisäisesti että ulkoisesti. Taktiikka oli tiede, joka tutki johtamista ja armeijan käymän taistelun välitöntä toimintaa ja joka oli tärkeä osa operaatiotaitoa. Taktiikan tutkimuksen keskiössä oli konkreettinen taistelumuoto, sen valinta, suunnittelu ja johtaminen. Operatiikka määritettiin tieteenksi, joka tutkii operaation suunnittelua, valmistelua, järjestelyä ja johtamista.⁸⁷²

⁸⁷⁰ Đorđević (2003a), s. 5–6.

⁸⁷¹ Tanasković (1977), s. 11–12, 18–20 ja 215–216; Vojna enciklopedija, indeks. Izdanje redakcije Vojne enciklopedija, Beograd 1976, s. 468–469; Vojna enciklopedija, drugo izdanje, deo 8. Izdanje redakcije Vojne enciklopedija, Beograd 1974, s. 18.

⁸⁷² Đorđević (2003a), s. 6.

Stalinin mukaan sotatiede ja sotataito eivät olleet samanarvoisia. 11. huhtikuuta 1947 käydyssä keskustelussa hän määritteli sotataidon olevan osa sotatiedettä ja että sotatiedettä ei saanut sekoittaa sotataitoon. Sotataito koostui Stalinin mukaan taktiikasta, operaatiotaidosta ja strategiasta. Sotataito liittyi sotilasoperaatioiden toimeenpanemisen ja sodan kokonaisuuden käymisen menetelmien tutkimiseen. Sotatiede sisälsi sotataidon lisäksi kansantalouteen sekä materiaaliin ja inhimillisiin resursseihin liittyvän tutkimuksen. Stalinin määritelmät vakiintuivat käyttöön seuraavana vuonna asevoimien vuosipäiväjuhllallisuuksien yhteydessä järjestetyn seremonian tiedotteessa.⁸⁷³ Jugoslavialainen sotataito erosi Stalinin määritelmästä selvästi. Jo kansan vapautus-sodan kokemuksen perusteella materiaalistien ja ennen kaikkea inhimillisten resurssien nähtiin olevan osa sotataitoa sekä sen vaikutustekijöitä.

Toisen maailmansodan jälkeen neuvostoliittolaisessa sotataidossa oli määriteltä edellä mainitulla Stalinin lausunnolla, että operaatiotaito oli yhdistetty osa sotataitoa ja että se tutki armeijan sekä sen eri aselajien operatiivisten joukkojen johtamisen teoriaa ja käytäntöä sekä puolustushaarojen operaatioiden eri muotoja ja laajuutta. Operaatiotaito oli siirtynyt osittain strategian alaisuuteen mutta säilytti kuitenkin suoran yhteytensä taktiikkaan. Operaatiotaidon katsottiin nyt perustuvan strategian teoriaan sekä käytäntöön ja palvelevan sitä. Aiemmin sotaan liittyvät käytännön tehtävät oli toteutettu lähes puhtaasti taktiikan keinoin, vailla yhteyksiä ylempiin tavoitteisiin. Muutoksen myötä operaatiotaidosta tuli tärkeä osa strategiaa. Logiikaksi oli siis muotoutunut, hieman yksinkertaistettuna, että strategia käytti operaatiotaitoa välineenä ja operaatiotaito toteutti käytännössä taktiikkaa tavoitteen saavuttamiseksi.⁸⁷⁴

Neuvostoliittolaisen sotataidon erityisenä ansiona nähtiin se, että operaation tavoite oli aina luonteeltaan operatiivis-strateginen. Operatiivis-strategisellä (tai strategis-operatiivisella) operaatiolla tarkoitettiin suuren, useammasta yhtymästä koostuvan rintaman tai armeijaryhmän (Jugoslaviassa koko maavoimien, sen yksittäisen armeijan tai erityistä tehtävää ja rintamanosaa varten muodostetun, divisioonin, prikaateja ja aselajivahvennuksia käsittävän ryhmittymän) operaatiota, jonka tavoite tai tehtävä oli strategisesti tai operatiivisesti erittäin tärkeä. Sen toteuttivat joko strategiset, strategis-operatiiviset tai operatiiviset joukot. Operaation valmistelujen sekä johtamisen nähtiin palvelevan suoraan strategista tavoitetta. Siten operaatiotaito oli tärkeä osa strategisen tason toimintaa. Vastaavasti taktiikka oli määritetty keskeiseksi osaksi operaatiotaitoa. Ajattelumallin vahvuutena nähtiin se, että mikään sotataidon haaroista ei päässyt muodostumaan erilliseksi, itsenäiseksi tai muista sotataidon osista riippumattomaksi haaraksi, vaan kaikki kolme osaa muodostivat kiinteän, toisiaan tukevan ja koordinoitua lopputulokseen tähtäävän kokonaisuuden.⁸⁷⁵ Kuten jäljempänä käy ilmi, tämä kiinteä vuorovaikutussuhde toteutui myös jugoslavialaisen sotataidon osien välillä.

Neuvostoliittolaisen sotateorian ohella Jugoslaviassa lainattiin varsin usein puolalaisen sotateoreetikon, kenraali Stefan Mossorin ajatuksia sotataidosta. Mossor jakoi sodankäynnin yhteenottoon, taisteluun ja sotaan. Hän määritteli operaatiotaidon erityisesti laajennetuksi taktiikaksi, joka ansaitsi selkeästi oman paikkansa sotataidon ja sotatieteen järjestelmissä. Jugoslavialaisten mu-

⁸⁷³ Gareev, s. 127–128.

⁸⁷⁴ Đorđević (2003a), 7. – Neuvostoliittolaisen operaatiotaidon teoreettisia perusteita täydensi myöhemmin Semjonov.

⁸⁷⁵ Đorđević (2003a); Vojni leksikon, s. 91; Patrick (1994b), s. 26.

kaan Mossor ei kyennyt luomaan varsinaista operaatiotaidon teoriaa, vaikka häntä pidettiin ensimmäisenä sotataidon kolmijaon määritelleenä yksittäisenä teoreetikkona. Hän oli määrittänyt, että kyse ei ollut lyhytaikaisesta, yhteen suuntaan tapahtuvan taistelun organisoinnista, vaan useiden taistelujen yhteen sovittamisesta, taisteluiden sarjojen muodostamisesta, niiden käymisestä usean vuorokauden ajan, useammassa suunnassa ja jopa hyvinkin kaukana toisistaan kuitenkin tähdäten yhden yhtenäisen tavoitteen saavuttamiseen.⁸⁷⁶

Operaatiotaidon yleisen teorian tutkimisen jälkeen neuvostoliittolaisen operaatiotaidon todettiin tieteenä tutkivan operaatioiden muotoja, tieteellisiä valmisteluja ja suoritettuja operaatioita. Operaatiotaidon tutkimuksen tieteelliseksi perustehtäväksi muotoutui tutkia:

- operaatioita koskevia määräyksiä
- operaatioiden sisältöä ja luonnetta
- esimerkkejä operaatioiden valmisteluista
- operaatioiden suoritusperiaatteita
- armeijan, armeijakunnan, divisioonan, puolustushaarojen ja aselajijoukkojen operaatioita
- organisaatioita ja niille asetettuja vaatimuksia
- operaatioihin liittyvää yhteistoimintaa
- operaatioiden tutkimisen keinoja ja metodeja
- operaatioihin osallistuvien sotavoimien ja sotavarustuksen suojausta
- operaatioihin osallistuvien joukkojen hallintoa ja komentamista
- operaatioihin osallistuvien joukkojen aseistusta
- operatiivisen alan upseereiden ja operatiivisten esikuntien valmisteluja
- taistelukentän järjestelymahdollisuuksia sekä
- taisteluihin liittyviä operaatioita sotaa käyvien osapuolien näkökulmasta laajuuden.

Operaatiotaidon perustutkimus puolestaan kohdistui aseellisen kamppailun johtamiseen.⁸⁷⁷

Operaatiotaito sodassa käytettävänä välineenä puolestaan oli yhteen sovitettu ja yhteen sidottu kokonaisuus, joka koski samaa tavoitetta, paikkaa sekä taisteluaikaa. Siihen sisältyi taisteluja ja iskuja, jotka kohdistuivat taistelukenttään tai operatiivisiin (strategisiin) suuntiin noudattaen yhteistä ajatusta ja suunnitelmaa ja joista laadittiin strategiset ja operatiiviset käskyt.

Operaatiotaidon oli kyettävä erottamaan sotatoimet toisistaan.⁸⁷⁸

JUGOSLAVIALAISEN OPERAATIOTAIDON – OPERATIIKAN SYNTY

Myös jugoslavalaisen operatiikan osalta kehitystä heti sodan jälkeen rajoittivat samat tekijät, kuin koko sotataidon ja Jugoslavian asevoimien kehitystä. Kansan vapautussotaan oli liittynyt vallankumous, joten sotaa edeltäneen

⁸⁷⁶ Dorđević (2003a), s. 7; Tanasković (1977), s. 13 ja 215. – Kenraali Stefan Mossor oli jugoslavalaisen kannalta poliittisesti hyväksyttävä sotateoreetikko jo 1940- ja 1950-luvulla, koska hän oli joutunut Puolassa tapahtuneen stalinistisen puhdistuksen vuoksi väistymään paikaltaan asevoimien ylimmästä johdosta, pidätetyksi ja vuosien vankeuteen. Näin Jugoslavian ja Kominformin välirikon jälkeen jugoslavalaiset sotataidon tutkijat eivät joutuneet viittaamaan Neuvostoliittoon tai neuvostoliittolaisiin sotateoreetikoihin etsiessään referenssejä omalle pohdinnalleen vaikkapa sotataidon kolmijaosta. Mossor vapautettiin ja rehabilitoitiin tosin jo vuonna 1956.

⁸⁷⁷ Dorđević (2003a), s. 7

⁸⁷⁸ Ibid.

Jugoslavian kuningaskunnan asevoimien sotataito ei tullut ”taantumukselliseksi” teoriana kyseeseen sotataidon kehittämisen lähtökohtana. Samasta syystä ei voitu tukeutua suoraan klassiseen sotateoriaan tai -tieteeseen. Sodan aikana olosuhteet olivat ainakin alussa varsin primitiiviset, joten kumpaankaan edellisistä ei olisi edes ollut materiaalisia mahdollisuuksia. Sodan jälkeen kehittämistä kahlitsivat Neuvostoliiton asettamat vaatimukset, joiden vuoksi omintakeisen jugoslavalaisen operatiikan kehitys ei ollut mahdollista. Maa oli kärsinyt sodassa merkittäviä menetyksiä sekä materiaalisesti että inhimillisesti ajateltuna. Koko yhteiskunnan voimavarat, mukaan lukien asevoimat, suunnattiin yhteiskunnan jälleenrakentamiseen. Niinpä operatiikan teoreettiseen pohdintaan ei panostettu – asevoimien ylimmän johdon fokus oli muissa, kiireellisemmiksi katsotuissa tehtävissä. Välittömästi sodan jälkeen jugoslavalaisen operatiikan kehityksen, kuten koko sotataidon, voidaan sanoa olleen pysähtyneessä tilassa.⁸⁷⁹

Jo kansan vapautussodassa oli nähty, että sotataidon kehittämiseen vaikuttaa aivan suoraan valittu perusstrategia. Strategiset valinnat näkyivät tämän vuoksi myös suoraan operatiikassa. Vapautussodassa oli päädytty siihen, että koko maa oli yksi yhtenäinen operaatioalue ja että strategian painopiste oli kaupunkien ulkopuolisella alueella. Perustaistelutavaksi oli muodostunut partisaanisidankäynti. Aseellisen kamppailun johtamisen edellytykseksi ja sidankäynnin tueksi oli määritelty tukeutumisaluet tai vapautettu alue. Sotatoimia suunnattaessa oli määritelty tietyt strategisesti valitut alueet, ja kyseiset alueet ja niillä toteutettavat operaatiot vaikuttivat operaatiotaidon kehityksen yleisiin suuntaviivoihin. Muita sodanaikaisen operatiikan kehittymisen vaikuttimia olivat muut strategiset valinnat, operatiivisten joukkojen luominen ja kehittäminen sekä aikaan saatu operatiivinen komentojärjestelmä.⁸⁸⁰ Nämä perustekijät olivat olemassa, kun välirikko Neuvostoliiton kanssa vuonna 1948 tapahtui.

Jugoslavalaisen sotataidon piirissä tapahtunut horjunta termin operatiikka ja operaatiotaito välillä on mielenkiintoinen ilmiö. Jo vuonna 1950 Sotilasakatemia julkaisi teokset *Operatiivisen armeijan puolustus* ja *Armeijan puolustusoperaatio*. Teokset oli laatinut *operaatiotaidon* oppituoli, *Katedra operativne veštine*. Samana vuonna Korkeamman sotilasakatemian sotakoulu julkaisi Anton Kolundžicin kirjoittaman teoksen *Operatiivisten joukkojen liike*. On ilmeistä, että joukkojen jako operatiivisiin ja alueellisiin joukkoihin oli olemassa jo 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Vuonna 1951 Sotilasakatemian taktiikan oppituoli laati keskeisen perusteoksen, *Armeijan operaatioiden teorian kehittymisen*. Kaksi vuotta myöhemmin asevoimien ja sotakoulujen nimenmuutoksien jälkeen Korkeampi sotilasakatemia julkaisi samasta aiheesta uuden painoksen, mutta nyt laatijana oli *operatiikan* oppituoli, *Katedra operatike*. Termi operatiikka esiintyi edelleen vuonna 1955 akatemian kyseisen oppituolin nimessä.⁸⁸¹

Terminologian häilyvyydestä huolimatta Anton Kolundžicin Jugoslavian kansanarmeijan korkeammassa sotilasakatemian sotakoulussa vuonna 1958 laatima luentomateriaali *Operatiikka sotataidon haarana ja sen historiallinen kehitys* sekä Dragan Lučićin samana vuonna ja samassa koulussa laatima luentomateriaali *Operaatiot* kertovat selvää kieltään siitä, että jugoslavalainen operatiikan tutkimus oli kymmenessä vuodessa kyennyt tuottamaan pe-

⁸⁷⁹ Ibid., s. 8.

⁸⁸⁰ Ibid.

⁸⁸¹ Bibliografija, s. 11, 12, 13, 15, 22–25, 32–34, 55, 484, 486, 497, 504 ja 512.

rustutkimukset, joiden perusteella akateeminen operatiikan opetus oli kyetty aloittamaan. Kolundžićin vuonna 1958 käyttämä termi oli operatiikka. Samana vuonna julkaistu Bogdan Oreščaninin silloista jugoslaviaalaista sotataittoa käsitellyt teos puhui kuitenkin vain sotataidosta, strategiasta ja taktiikasta (!). Myöhemmin myös Oreščaninin tuotannossa esiintyy termi operatiikka. Operatiikasta vaikeneminen ilmeni myös vuonna 1960 Korkeamman sotilasakatemi-an julkaisussa *Sotataidon käsite ja jako*. Sotataidon jako näihin kahteen edellä mainittuun osa-alueeseen on ajoitettavissa aina vuoteen 1952 (Korkeamman sotilasakatemi-an luentomateriaali). Vuonna 1965 Sarajevossa sijainnut Jalkaväkikoulukeskus oli vuorostaan jälleen päätynyt opetusmateriaalissaan käyttämään termiä operaatiotaito, *operativna veština*, ja taas kymmenkunta vuotta eteenpäin Korkeampi sotilasakatemia oli päätynyt vuonna 1974 julkaistussa opetusta tukevassa lisämateriaalissaan termiin operaatiotaito. Kolmas termivaihtoehto ilmestyi, tosin yksittäistapauksena, vuonna 1981, kun Jugoslavian kansanarmeijan Korkeampien sotilasakatemioiden keskus julkaisi M. Čolićin kirjoittaman *Operacije i operativna iskustva iz NOR-a 1941–1945*. Venäjänkielistä operaatiotaito-käsitettä vastaava serbokroaatinkielinen termin kirjoitusasu tarkoittaa siis vain kansan vapautussodan tarjoamia operatiivisia kokemuksia – ei termiä operaatiotaito.⁸⁸²

Neuvostoliitossa oli esitetty 1930-luvulla termin *operatiikka* käyttöön ottoa, mutta tämä ei toteutunut vaan käsite *operaatiotaito* säilyi. Termejä *aseellisen taistelun teoria* tai *sotilasoperaatioiden valmistelujen ja toimeenpanemisen teoria* esitettiin korvaamaan termi *sotataidon teoria*, mutta myöskään niin ei tapahtunut.⁸⁸³ Jugoslaviassa käytettiin siis neuvostolinjasta poikkeavaa käsitettä. On kuitenkin muistettava, että Jugoslaviassa pidettiin läntistä sotataittoa alempiarvoisena, koska se ei ollut ymmärtänyt operaatiotaidon merkitystä, ja vastaavasti neuvostoliittolaista sotataittoa arvokkaana, koska se oli ensimmäisenä havainnut operaatiotaidon tärkeyden ja ottanut käsitteen käyttöön. Jugoslaviassa nähtiin tarve taktiikan ja strategian väliin sijoittuvalle sotataidon tasolle, jonka intressinä olivat operaatiot. Kaksi vuotta oli kuitenkin liian lyhyt aika oman jugoslavialaisen operaatiotaidon sisällön luomiseen. Vuonna 1953 oltiin jo tilanteessa, jossa perustutkimus oli saatu käynnistymään, kyetty muodostamaan oma käsitys operaatiotaidosta ja otettu käyttöön myös oma termi, operatiikka. Osa termien poukkoilevasta käytöstä liittyi opetusmateriaaleihin, joissa oli perusteltua käyttää kulloinkin esillä olevan näkökulman tai tarkasteltavan sotataidon suuntauksen mukaista terminologiaa. Jugoslavialainen operatiikan teoria ja tutkimus ottivat huomioon ulkomaisen sotataidon, tässä tapauksessa neuvostoliittolaisen, mutta muodostivat itsenäisesti oman käsityksensä aiheesta, huomioiden paikalliset erityispiirteet.

Jugoslaviassa seurattiin 1950-luvulla operatiikan kansainvälistä kehitystä. Neuvostoliiton asevoimien operatiivis-taktiset periaatteet olivat Korkeamman sotilasakatemi-an julkaisun aiheena vuonna 1958. Yhdysvaltojen osalta akate-mi-an sotilastiedustelun osaston kiinnostus kohdistui samana vuonna kahden julkaisun verran amerikkalaisen armeijakunnan toimintaan ydinsodan tilanteessa. Ydinaseiden käyttöön liittyvä operatiivisen alan perustutkimus oli tehty jo vuosina 1955–1957. Vuosien 1955 ja 1966 välillä ydinaseisiin liittyvä opetus, tutkimus sekä suunnittelu alkoivat kehittyä mielenkiintoiseen suuntaan. Vuon-

⁸⁸² Ibid.

⁸⁸³ Gareev, s. 141.

na 1955 Nikola Perović laati luentomonisteen *Ydinaseiden käyttö hyökkäyksessä*. Huhtikuussa 1956 laadittiin mutta vasta vuonna 1959 painettiin selvitys *Ydinaseiden käyttö: Maavoimien näkökulma A-1*. Vuonna 1964 Jože Ožbolt teki diplomityönsä aiheesta *Armeijan II portaan hyökkäysoperaation liittäminen ydinaseiden käyttöön*. Vuonna 1966 Miha Petrić teki oman diplomityönsä nykyaikaisen, nopeasti etenevän hyökkäysoperaation turvallisuusongelmista saastuneen alueen läpi edettäessä.⁸⁸⁴

Materiaalin tutkiminen toisi lisävalaistusta, mutta ottaen huomioon hie-
man jäljempänä esitetty kuvaus vuonna 1966 järjestetystä *Gorica-66*-karttaha-
joituksesta, jossa jugoslavalaiset yhtymät tekevät vastahyökkäyksen Italiaan
osittain Itävallan alueen kautta *taktisten ydinaseiden tukemana*, vaikuttaa siltä
että Jugoslavian kansanarmeijan kiinnostus ydinaseisiin ei liittynyt pelkästään
ulkomailla tapahtuneen kehityksen seuraamiseen ja ydinaseiden vaikutuksilta
suojautumiseen. Tiedetään, että Jugoslavia onnistui 1960-luvun alkupuolella
hankkimaan Neuvostoliitosta 40 kappaletta Frog-7-tykistöroketteja, joissa oli
mahdollista käyttää ydinkärkiä. Käytössä olevasta lähteistöstä ei kuitenkaan
ole ilmennyt, että Jugoslavia olisi hankkinut tai yrittänyt hankkia ydinkärkiä
tai sopinut neuvostoliittolaisten tykistörokettiyksiköiden sijoittamisesta alueel-
leen.

Ensimmäisinä kansan vapautussotaa seuranneina vuosina operaatiota
koskeva terminologia perustui neuvostoliittolaiseen näkemykseen. Vuonna
1954 Korkeamman sotilasakatemian julkaisema määritelmä oli ensimmäinen
kansallinen operaatiota koskeva määritelmä: ”*Operaation muodostavat suu-
rempien yhdistettyjen yksiköiden eri aikoina ja eri alueilla suorittamat taisteluo-
toimet, joihin liittyy yhtenäinen lopullinen tavoite. Operaatio voi koostua yhdestä
tai useammasta vaiheesta.*”⁸⁸⁵

Operaation käsite muuttui johdonmukaisesti jugoslavalaisen sotataidon
kehittymisen mukana. 1960-luvulle saavuttaessa operaation katsottiin sisältä-
vän myös vihollisen selustassa toimeenpantavat taistelutoimet. Vuonna 1964
muotoiltu operaation määritelmä kuului: ”*Operaation muodostavat joukko
taisteluita sekä muita taistelutoimia, jotka suoritetaan yhtenäisen ajatuksen ja
suunnitelman mukaisesti tietyn operatiivisen tai strategisen tavoitteen saavut-
tamiseksi. Operaatio on yhdistelmä erilaisia toisiinsa sidottuja taistelutoimia:
hyökkäyksiä, puolustusta, takaa-ajoa, irtautumisia, marsseja ja muita toimia,
joita toimeenpannaan operaation päämäärän saavuttamiseksi. Päämäärään ja
aikaan sidoksissa olevia taistelutoimia toteutetaan erillisillä alueilla, syvyydes-
sä, rintamalla sekä vihollisen selustassa, leveällä alueella ja yhdessä tai useam-
massa suunnassa.*”⁸⁸⁶

Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan olemassaolon viimeisinä vuosina
sekä vielä niin sanotun tynkä-Jugoslavian aikakautena operatiikka määritel-
tiin sotataidon osaksi ja sotataidon haaraksi sekä teoriaksi ja käytännöksi, jotka
koskevat operaatioihin valmistautumista, niiden järjestelyjä sekä suorittamis-
ta. Operatiikan tehtäviksi tieteenä oli muotoutunut systematisoida ja yleistää
kokemuksia sodan käytännöistä sekä tutkimusvälineenä ennustaa suuntaa
operaatioiden jatkokehitykselle. Operatiikan tuli tutkia operaation ilmiötä, ke-
hitystä, sisältöjä, paikkaa ja osaa sodan sekä aseellisen kamppailun yleisim-
pänä ja monimutkaisimpana muotona. Operatiikan tuli löytää lainalaisuuksia

⁸⁸⁴ Ibid., s. 486, 488 ja 507–508.

⁸⁸⁵ Tanasković (1977), s. 15.

⁸⁸⁶ Ibid. s. 16.

sekä esimerkkejä operaatioiden suunnittelusta, valmisteluista, suorittamisesta ja operaatioon osallistuneiden joukkojen johtamisesta sekä tieteellis-teknisen kehityksen vaikutuksista. Edellä mainittujen tehtävien lisäksi operatiikan tehtävänä oli selvittää operaatioiden valmisteluun ja toteuttamiseen liittyviä ”yksilöllisiä ehdonalaisuuksia”.⁸⁸⁷ Vaikka yleisen kansanpuolustuksen doktriinia luonnehditaankin mukautumiskykyiseksi ja soveltamiseen kannustavaksi puolustusratkaisuksi, löytyy siihen liittyvän operatiikan perustehtävistä hyvinkin pragmaattiselta vaikuttavia tehtäviä.

Jugoslavalainen näkemys käsitteen operaatio synnystä ja kehitysvaiheista noudattelee hyvin pitkälle yleismaailmallista näkemystä. Jugoslavalainen sotataidon perustutkimus oli vakiinnuttanut 1960–1970-luvuilla operatiikka- ja operaatiot-käsitteiden sisällön. Kansan vapautussodan puolustukselliset ja hyökkäykselliset operaatiot olivat erinomainen viitekehys arvioida sekä clauswitzlaista, moltkelaista että schlieffeniläistä näkökulmaa näihin käsitteisiin. Kuten jäljempänä käy ilmi, jugoslavalaisen operaatiotaidon suurimpana teoreettisena esikuvana on pidettävä neuvostoliittolaisen operaatiotaidon teorian rakennetta. Toisena merkittävänä vaikuttajana oli puolalainen sotataidon teoreetikko kenraali Stefan Mossor.

OPERAATIOT JA NIISSÄ KÄYTETTÄVÄT JOUKOT

Operaatiota pidettiin taistelutoimien korkeimpana, suurimpana ja monimutkaisimpana muotona. Siinä yhdistettiin ja suunnattiin suurempia sekä pienempiä taisteluita ja muita taktisia toimia strategisten sekä operatiivisten tavoitteiden ja päämäärien saavuttamiseksi. Strategisella tasolla operaation toimeenpanivat strategiset ja strategis-operatiiviset joukot. Operatiivisella tasolla operaation toteuttivat operatiiviset tai operatiivis-taktiset yhtymät. Operaatiot oli jaettavissa hyökkäys- ja puolustusoperaatioihin. Operaatiot voivat olla operaatioalueesta ja voimavaroista riippuen maa-, meri-, ilma-, maahanlasku-, laskuvarjo-, maihinnousu-, maahanlasku-maihinnousu-, maahanlaskuntorjunta- tai harhautusoperaatioita. Operaatioiden tärkeydestä ja suunnitelluista tuloksista riippuen ne voivat olla strategisia operaatioita tai operaatioita, jotka olivat operatiivisesti tärkeitä. Taistelukentän osan mukaisesti operaatiot oli jaettavissa rintama-operaatioihin, väliaikaisesti vallatun alueen ja oman selustan operaatioihin.⁸⁸⁸ Operaation määritelmä säilyi lähes muuttumattomana 1970-luvulta aina Jugoslavian hajoamiseen. Merkittävää oli, että operaatiolla, siis operatiivisen tason toiminnalla, jota tutki ja ilmensi operatiikka, oli suora kytkös strategiseen tasoon.

Strategisen tason operaatioita toimeenpantiin jollakin maan *kolmesta strategisesta alueesta*, joita olivat Slovenia ja Pohjois-Kroatia; Itä-Kroatia, Vojvodina ja Serbia sekä Kosovo ja Makedonia. Kullekin strategiselle alueelle oli jo rauhan aikana ryhmitetty tarkoitukseen varattuja Jugoslavian kansanarmeijan yhtymiä. Myös alueellisen puolustuksen joukkoja oli suunniteltu käytettäväksi kyseisillä alueilla.⁸⁸⁹

Strategisella operaatiolla tarkoitettiin operaatiota, joka oli mittasuhteiltaan merkittävä operaatioon suunnattujen resurssien määrän vuoksi ja saavu-

⁸⁸⁷ Đorđević (2003a), s. 8.

⁸⁸⁸ Vojni leksikon, s. 361; Đorđević (2003a), s. 10.

⁸⁸⁹ Patrick (1994b).

tettujen tuloksien kannalta. Operaatio voi olla joko hyökkäyksellinen tai puolustuksellinen operaatio. Taistelulajin määritti operaation päämäärä ja omien sekä vastustajan joukkojen voimien välinen suhde. Strategisella operaatiolla pyrittiin saavuttamaan strategisia päämääriä ja tavoitteita. Sellaisia olivat muun muassa vihollisen päävoimien hajottaminen tai tuhoaminen strategisella suunnalla ja operatiivisilla suunnilla sekä rintamanosilla. Jugoslavian omassa sotahistoriassa strategisiksi operaatioiksi katsottiin kansan vapautussodassa toteutetut Bihaćin operaatio, neljäs ja viides vihollisoffensiivi, Belgradin operaatio, Sremin rintaman läpimurto ja Jugoslavian armeijan viimeistelyoperaatiot (armeijan yleishyökkäys kaikkien saksalaisjoukkojen maasta ajamiseksi).⁸⁹⁰ Esimerkkeinä luonteeltaan erityyppisistä strategisista operaatioista esitetään jäljempänä kuvaukset Slovenian ja Pohjois-Kroatian strategisen alueen länsiosiin sijoittuneesta, vuonna 1966 järjestetystä *Gorica-66*-sotapelistä sekä saman strategisen alueen itä- ja eteläosiin sijoittuneesta, vuonna 1971 järjestetystä *Sloboda-71*-sotaharjoituksesta. Edellinen oli salaisena karttahoitukseksi toimeenpantu, ydinasein tuettu sekä naapurimaiden alueelle ulottunut vastahyökkäysoperaatio, jonka yhteydessä tehtyjen havaintojen perusteella todettiin monen asian olevan kehittämisen tarpeessa. Jälkimmäinen oli julkinen vuoden pääsotaharjoitus, jossa käytettiin vain ”sallittuja aseita”, Jugoslavian omalla alueella ja sen yhteydessä saadut kokemukset ”todistivat lähes kaiken olevan kunnossa”.

Yleisen kansanpuolustuksen strategia edellytti sotatoimilta aktiivisuutta. *Operaatioiden perustavoitteena* tuli olla vihollisen ihmisvoiman ja teknisen kaluston *tuhoaminen*. Operaatio ei saanut mistään syystä ajautua epätoivoiseen puolustustaisteluun vihollisen kanssa, koska siten omat joukot altistuisivat vihollisen ylivoimaisen teknisen kaluston vaikutukselle. Puolustustaisteluun ei saanut joutua etenkin alueilla, jotka suosivat vihollisen kalustollista ylivoimaa.⁸⁹¹

Operaation elementeiksi katsottiin operaatiotukikohta, operaatioalue, operaation tavoite, operaation suunta, operaation painopiste, operatiivinen reservi ja operatiivinen ajankohta (*operativno vreme*).⁸⁹² Viimeksi mainittu elementti on hankala kääntää, koska serbokroatiassa sana *vreme* tarkoittaa sekä ajankohdtaa, aikaa (kestoa) että säätilaa. Operaatioiden suunnittelussa asianomaisessa kohdassa käsiteltiin kaikkien niiden vaikutus operaation suunnitteluun.

Operaation toteuttamiseen katsottiin kuuluvan operatiivinen tiedustelu, sotapeli, operatiivinen salaaminen, operatiivinen suojaaminen, operatiivinen harhauttaminen, operaation manööveri (taisteluliike), operaation toimeenpano, kampanja (sotatoimi), isku ja vastaisku.⁸⁹³

Operatiiviset joukot (operativne snage/jedinice) oli tarkoitettu nimensä mukaisesti operaatioiden toteuttamiseen, ja ne koostuivat suurimmista maavoimien yhtymistä sekä meri- ja ilmavoimien yksiköistä. Termi oli Jugoslaviassa jo 1950-luvulla käytössä muun muassa Anton Kolundžićin vuonna 1958 korkeamman sotilasakatemian sotakoulussa painetussa *Operatiivisten joukkojen siirrot* -teoksessa. Operatiivisiin joukkoihin kuuluivat *strategiset ja strategis-*

⁸⁹⁰ Vojni leksikon, s. 589–590.

⁸⁹¹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 9/Määräykset III, s. 2/Määräykset III ja s. 5/Määräykset II.

⁸⁹² Vojna enciklopedija, indeks, s. 468; Grujić, Branislav ja Srđević, Ilijana: The New Standard Dictionary, English-Serbian – Novi standardni rečnik, englesko-srpski tridesettreće izdanje, Beograd 2004, s. 742; Keskustelut Sotahistoriallisen instituutin tutkijapuseeri kapteeni Miroslav Glišićin kanssa 17. – 28.1.2005.

⁸⁹³ Vojna enciklopedija, indeks, s. 468.

operatiiviset ryhmittymät sekä operatiiviset ryhmät (armeijat, armeijakunnat ja joissain tapauksissa myös divisioonat). Meri- ja ilmavoimien osalta käytännössä kaikki olemassa olevat rauhan ajan yksiköt sekä liikekannallepanossa perustettavat täydennysosat kuuluivat operatiivisiin joukkoihin. Ilmavoimien osalta ne olivat yleensä eskaadereita ja merivoimissa laivastoja. Operatiivisten joukkojen sotajaotus saatettiin ylläpitää sellaisenaan taistelun aikana, tai niistä voitiin ristiinalistaen muodostaa vaihtelevia väliaikaisia kokoonpanoja jonkin tietyn tehtävän toteuttamiseksi.⁸⁹⁴

Strategis-operatiivisilla ryhmittymillä (strategijsko-operativne grupacije), tarkoitettiin asevoimien suurikokoista, useammasta kuin yhdestä yhtymästä koostuvaa joukkoa, jonka tehtävällä oli sekä strateginen että operatiivinen merkitys. Ulkomailla strategis-operatiivisia ryhmiä olivat maavoimissa rintama sekä armeijaryhmä, ilmavoimissa ilma-armeija ja merivoimissa koko laivasto. Jugoslavian asevoimissa strategis-operatiiviseksi ryhmäksi katsottiin koko maavoimat tai sen armeija (myöhemmin sotilasalue), meripuolustusalue sekä tiettyä tehtävää ja rintamanosaa varten muodostettu, divisioonaa, prikaateja sekä aselajivahvennuksia käsittävä ryhmä.⁸⁹⁵

Operaatioiden toteuttamiseksi saatettiin muodostaa olemassa olevasta sotajaotuksesta erillinen *operatiivinen ryhmä (operativna grupa / operativnih sastava)*. Operatiivinen ryhmä oli väliaikaiseksi tarkoitettu, tietyn operatiivisen tehtävän toteuttamiseksi koottu, useamman prikaatin tai divisioonan vahvuinen ja yleensä sekoitetussa kokoonpanossa (ristiinalistuksin) toimiva joukko. Joukot saattoivat olla sekä Jugoslavian kansanarmeijan että alueellisen puolustuksen taktisia yksiköitä. Niiden tavoitteet liittyivät yleensä suuren kaupungin valtaamiseen tai puolustamiseen tai maahanlaskun torjuntaan. Merivoimien operatiivinen ryhmä toimi yleensä muusta laivastosta erillään, merelle määritetyn taistelutehtävän toteuttamiseksi. Operatiivinen ryhmä saatettiin muodostaa myös useamman puolustushaaran joukoista, jolloin tuleva tehtävä muodostui käytännössä puolustushaarojen yhteisoperaatioksi. *Operatiivinen ryhmä* -termin rinnalla on käytetty joskus myös *korkein taktinen yksikkö* -termiä.⁸⁹⁶

Vuonna 1978 julkaistiin opetuskäyttöön tarkoitettu opetusmateriaali *Strategisten ja strategis-operatiivisten ryhmittymien ja operatiivisten ryhmien käyttö: suunnitelman johdanto*. Tässä Korkeampien sotilasakatemioiden keskuksen tuottamassa tekstissä käsiteltiin muun muassa ryhmien käyttöä yleisen kansapuolustuksen mukaisesti käytävässä sodassa, puolustusoperaatioita, hyökkäysoperaatioita vastustajan puolustusasemia vastaan, maahanlaskuntorjuntaoperaatioita, operaatioita tilapäisesti menetetyillä (vihollisen miehittämällä) alueilla, ilma- ja merivoimien operaatioita sekä joukkotuhoaseiden vaikutuspiirissä toteutettavia operaatioita.⁸⁹⁷

Jugoslavian kansanarmeijan sotatoimissa, sekä hyökkäyksessä että puolustuksessa, käytettiin käsitettä *taisteluryhmittymän elementit*. Nämä elemen-

⁸⁹⁴ Vojni leksikon, s. 363; Vojna enciklopedija, indeks, s. 468; Bibliografija, s. 497. – Ristiinalistuksella tarkoitetaan joukon osan, esimerkiksi pataljoonan siirtämistä etukäteen ennakoiden, proaktiivisesti, toisen joukon, esimerkiksi prikaatin alaisuuteen. Vastaavasti jonkun joukon menettänyttä yhtymää voidaan vahventaa jollain muulla joukolla, esimerkiksi tykistöpatteristolla. Ristiinalistuksilla pyritään muodostamaan kuhunkin tehtävään kokoonpanoltaan, aseistukseltaan, ajoneuvoiltaan ja muulta kalustoltaan parhaiten soveltuva joukko. Taistelunaikaiset ristiinalistukset ovat kuitenkin usein tilanteen muutoksesta aiheutuva reaktiivista johtamista.

⁸⁹⁵ Vojni leksikon, s. 591; Patrick (1994b), s. 20.

⁸⁹⁶ Vojni leksikon, s. 362; Vojna enciklopedija, indeks, s. 468; Patrick (1994b), s. 20.

⁸⁹⁷ Bibliografija, s. 488.

tit, jotka siis piti aina muodostaa taistelun toteuttamiseksi, olivat *soluttautuvat elementit, liikkuvat joukot, panssarintorjuntajoukot ja tukijoukot*. Kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen taisteluryhmiin oli tehtävän niin vaatiessa mahdollista joustavasti liittää tai perustaa *harhauttava osasto*, yksikkö tai ryhmä. Mitä suuremmasta operaatiosta oli kyse, sitä vahvempi vihollisen harhauttamiseen tarkoitettu joukko oli, pienimmillään joukkue ja suurimmillaan jopa prikaati.⁸⁹⁸ Jugoslavalaiselle operatiikalle sekä operaatioille tyypillisiä, muista maista eroavia piirteitä olivat soluttautuvien elementtien sekä harhauttavan osaston käyttö. Harhauttamista käsitellään laajemmin alaluvussa 6.6. Soluttautuvat elementit olivat käytännössä alueellisen puolustuksen joukkoja ja/tai partisaaniyksiköitä. Myös niiden käytön yksityiskohtia esitetään laajemmin jäljempänä.

Operaatiota toimeenpanevia taistelumuodostelmia muodostettiin vastavanlaisella useita aselaji- ja toimialajoukkoja yhteenkokoavalla periaatteella kuin yhdysvaltalainen tehtäväkeskeisesti koottava taisteluosasto tai neuvostoliittolainen yhdistettyjen aselajien joukko. Vaikutteita antaneista suurvalloista poiketen Jugoslaviassa uskottiin, että taistelumuodostelma oli mahdollista taktisen tilanteen niin vaatiessa muodostaa myös pelkästä jalkaväestä tai pelkistä panssarijoukoista. Yhtä lailla jugoslavalainen taistelumuodostelman kokoamisen periaate sisälsi mahdollisuuden koota *yhdistetty taistelumuodostelma*, joka voi koostua useista eri aselaji- ja toimialayksiköistä tai niiden sekoituksista kootuista sekayksiköistä. Taistelumuodostelman koko vaihteli yhtä joustavasti prikaatin ja komppanian välillä.⁸⁹⁹

Taistelumuodostelmat olivat joko varsinaisia taistelumuodostelmia tai rinnakkaisia taistelumuodostelmia. Varsinaisen taistelumuodostelman tehtävänä oli hyökätä painopistesuunnassa varsinaista tavoitetta kohti tai olla puolustuksessa tärkeimmän hallussapidettävän kohteen suunnassa. Rinnakkaista taistelumuodostelmaa käytettiin hyökkäyksen jommassakummassa tai molemmissa siivissä tai varsinaisen taistelumuodostelman ryhmytyksen perässä. Rinnakkainen taistelumuodostelma hyökkäsi varsinaisen muodostelman sotatoimea suoranaisesti tukien tai aikaansaaden hyökkäyksellään sellaisen vaikutuksen viholliseen, että se tuki epäsuorasti varsinaisen taistelumuodostelman sotatoimea. Rinnakkaisen taistelumuodostelman muodostamisen tarve, koko ja toiminta-alue saataisiin selville analysoimalla operaation maastoa sekä taktista tilannetta.⁹⁰⁰

Operaatioon saattoi olla tarpeen suunnata myös edellä mainittuihin taistelumuodostelmatyyppeihin kuulumattomia ulkopuolisia, tehtävätaktiikkaa noudattavia sekä aselaji- että toimialajoukoista yhdistettyjä yksiköitä. Kyseiset joukot valikoitaisiin tarvittaessa millaisista armeijan liikkuvista joukoista tai aselajijoukoista tahansa.⁹⁰¹

Jugoslavian kansanarmeijan taistelumuodostelmaan saattoi kuulua myös partisaaniyksikkö tai -yksiköitä ja/tai alueellisen puolustuksen joukkoja. Ne voivat olla suuruudeltaan joukkueista aina pataljoonan suuruisiin osastoihin saakka. Yksiköt koostuivat joko kevyestä jalkaväestä tai sisseistä. Yksiköt kätkeytyisivät alueelle, jonka vihollisen oletettiin onnistuvan valtaamaan tai soluttautuisivat vihollisen taistelumuodostelmien syvyyteen. Yksiköiden tuli pyrkiä

⁸⁹⁸ Patrick (1994b), s. 21.

⁸⁹⁹ Ibid., s. 30.

⁹⁰⁰ Ibid.

⁹⁰¹ Ibid.

välttämään paljastumista ja olla valmiina toimimaan varsinaisen taistelumuodostelman tukena.⁹⁰² Tämän piirteen vuoksi jugoslavialainen operatiikka erosi merkittävästi ulkomaisesta ja esimerkiksi neuvostoliittolaisesta operaatiotaidosta.

Yleisen kansanpuolustuksen käyttöönottamisen jälkeen doktriinin mukais- ta operatiikkaa ryhdyttiin kehittämään. Milorad Mišćević laati vuonna 1969 tarkastuskomissiota varten esityksen *Operatiivisten ja alueellisten yksiköiden välinen yhteistoiminta sotilasoperaatioiden valmistelussa ja toteuttamisessa*.⁹⁰³

Operaatioiden perusjako 1970-luvun lopussa oli varsin yksinkertainen. Perinteisten hyökkäys- ja puolustusoperaatioiden rinnalle oli nostettu harhautusoperaatiot. Jo aiempina vuosikymmeninä operatiikan määrittämisessä referensseinä käytettyjen Jominin, Clausewitzin, Meringin, Svećinin ja Mossorin rinnalle nostettiin neuvostoliittolaisen, tässä tapauksessa V.A. Semjonovin muotoilema operaatiotaidon kehityskulun esitys. Keskeisimpänä jugoslavialai- sena operaatioiden ja operatiikan teoreettikkona esiintyi kenraalievversti Rajko Tanasković. Hänen aihetta käsittelevä tuotantonsa alkoi jo 1950-luvun lopulla ja jatkui aktiivisena aina 1970-luvulle asti.⁹⁰⁴

Jugoslavialainen käsitys operaatioista oli hioutunut 1980-luvun puoliväliin saavuttaessa. Perinteisten hyökkäys- ja puolustusoperaatioiden rinnalle nous- sut maahanlaskuoperaatio oli jakautunut laskuvarjo-operaatioiksi ja maahan- laskuoperaatioiksi. Maihinnousuoperaatiot olivat oma lajinsa, ja 1960-luvulla näkyvämpään asemaan kohonnut erikoissodankäynti oli saanut oman operaatiolajinsa, erikoisoperaatiot.⁹⁰⁵

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan erityisesti yleisen kansanpuolustus- sodan operaatioiksi katsottiin hyökkäysoperaatiot, puolustusoperaatiot, maa- hanlaskuntorjuntaoperaatiot, maihinnousuntorjuntaoperaatiot sekä harhau- tusoperaatiot.⁹⁰⁶ Suomalaisen tutkijan näkökulmasta mainitut operaatiotyypit olivat 1980-luvulla laajemminkin ajatellen yleisiä ja tyyppillisiä, eikä niissä ole löydettävissä operaatiotyyppeinä mitään erityisen jugoslavialaista. Erityisyys piileekin kunkin operaatiotyypin sisällössä ja käytettävissä elementeissä. Se- lustaan jätettyjen, sinne soluttautuvien ja harhauttavien osastojen koordinoitu sekä voimallinen käyttö oli poikkeuksellista. Niitä ei voi verrata esimerkiksi neuvostoliittolaisen sotataidon *spetsnaz*-ryhmien, etuosastotaktiikan tai edes partisaaniosastojenkaan käyttöön.

OPERATIIKAN SUHDE STRATEGIAAN JA TAKTIikkaAN

Vaikka strategian, operatiikan ja taktiikan tutkimuskohteet osattiin erot- taa toisistaan, niiden tiivis vuorovaikutus sekä keskinäinen riippuvuus aiheu- tivat tarkan luokittelun vaikeuden. Vaikka kriteereinä olisi pidetty tavoitetta, joukkojen kokoa, taistelutilan laajuutta, joukoille annettuja tehtäviä ja pää- määriä sekä taisteluissa, yhteenotoissa tai operaatioissa saavutettuja tuloksia, pidettiin suhteellisen hankalana määrittää yksiselitteisiä ja eksakteja rajoja. Operaatioissa käytettiin taktiikkaa. Strategia asetti vaatimuksia operatiikal-

⁹⁰² Ibid.

⁹⁰³ Bibliografija, s. 500.

⁹⁰⁴ Kts. esim. Tanasković (1977).

⁹⁰⁵ Ninković, s. 8.

⁹⁰⁶ Ibid., s. 366–369.

le sekä taktiikalle. Joissain tilanteissa taktisten yksiköiden toiminnalla oli strategisia vaikutuksia. Onkin ymmärrettävää, että luvun alussa kuvattujen aseellisen kamppailun strategian sekä doktriinin piti tuoda jugoslavialaisen sotataidon kenttään kaikki edellä mainitut sodankäynnin tasot yhteen sitovaa logiikkaa. Jugoslavialaisessa 1970- ja 1980-lukujen operatiikassa on lisäksi nähtävissä samanlaiset painotusmuutokset kuin neuvostoliittolaisessa operaatiotaidossa. Operatiikan lähentyminen strategiaan näkyi erityisesti siinä, että operaatiota pidettiin ytimeltään strategian keinona saavuttaa aseellisen kamppailun strategiset tavoitteet. Strategian ja operatiikan keskinäistä vuorovaikutusta luonnehdittiin ”paluuyhteydeksi”, jossa operatiikka vaikutti strategiaan. Operaatiot, joilla oli strategista merkitystä, todistivat suoraan strategian ja operatiikan läheisestä suhteesta. Strategia määritti, miten määritettyihin tavoitteisiin pyritään, mitä operaatioita tulisi toteuttaa niiden saavuttamiseksi ja miten niitä johdetaan.⁹⁰⁷

Vastaavanlainen vuorovaikutussuhde kuin strategialla ja operatiikalla, vallitsi myös operatiikan ja taktiikan välillä. Operatiikalla oli ”päähaarana” sekä ”johtavana haarana” taktiikkaan konkreettinen suhde ja tavallaan jopa ”velvollisuus” sitä kohtaan. Toteuttaakseen tavoitteitaan operatiikka käytti välineinä yhteenottoa sekä taistelua. Yhteenotto ja taistelu olivat osia yksittäisestä operaatiosta. Yhteenotossa ja taistelussa saavutettava menestys oli puolestaan taktiikan aikaansaannos. Käytännössä *operatiikan tärkeimpänä tehtävänä oli suunnata ja johtaa joukkoja käyttämään taktiikkaa saavuttaakseen operatiivisen tavoitteensa*.⁹⁰⁸

Jugoslavialainen *operatiivinen suunnittelu* poikkeaa sisällöltään suurestikin siitä, miten termi länsimaissa tai vaikkapa esimerkiksi Suomessa ymmärretään. Suomalaisen 1950-luvun tulkinnan mukaan käsite *operatiivinen* sijoittui strategisen tason ja taktillisen tason väliin. Sodan aikainen operatiivinen johtaminen ja toiminta tapahtuivat operaatioalueella. 1970-luvulla käsite operatiivinen suunnittelu tarkoitti lähinnä valmiussuunnittelua ja joukkojen käytön suunnittelua, ja sisälsi myös taktisen tason yksiköt. Jugoslaviassa operatiivinen suunnittelu tarkoitti sekä asevoimien johtoportaiden että *valtionjohdon elimien* sotatoimien valmisteluun ja suunnitteluun liittyvää työtä. Operatiivinen suunnittelu ja operaatioiden suunnittelu olivat lisäksi käytännössä synonyymeja. Operatiivisen suunnittelun rauhanaikaisia tuotteita koskien löytyy yhtymäkohtia jugoslavialaisen ja vaikkapa suomalaisen käytännön välillä: niitä olivat muun muassa sotasuunnitelma, liikekannallepanon toteuttamisen kaava ja aseellisten voimien valmiustason suunnitelma. Sodan aikana tuotteita olivat muun muassa operaatiosuunnitelma ja yhteistoimintasuunnitelma. Operatiivinen suunnittelu oli maan ylimmän sotilaallisen johdon, strategisten ryhmittymien ja strategis-operatiivisten ryhmittymien esikuntien sekä johdon tärkeimpiä tehtäviä. Suunnittelun tuli olla jatkuvaa myös taistelutoimien aikana.⁹⁰⁹

Yksityiskohtaisemman operatiivisen suunnittelun käynnisti komentajan päätös. Päätöksessä määritettiin, miten tehtävä tulee toteuttaa ja mitä tulee suunnitella. Tämän jälkeen laadittiin alustava operaatiosuunnitelma ja annettiin operatiivinen käsky. Operatiiviseen suunnitelmaan liittyviä direktiivejä, ohjeita ja määräyksiä saatettiin antaa jo ennakoivasti heti päätöksen jälkeen

⁹⁰⁷ Ljubičić (1981), s. 265; Đorđević (2003a), s. 10.

⁹⁰⁸ Ibid.

⁹⁰⁹ Vojni leksikon, s. 364; Vojna enciklopedija, indeks, s. 468; Tynkkynen, s. 12–13; Pekka Visurin tiedonanto 20.1.2012.

tai vasta suunnittelun edettyä yksityiskohtaisemmalle tasolle. Rinnakkainen suunnitteluprosessi oli siis käynnistettävissä. Esikunnissa ylläpidettiin tilanekarttoja jo joukkojen perustamisen yhteydessä. Edellä mainittujen operatiivisten dokumenttien yhteydessä käytettiin vaihtelevasti etuliitettä operaatioiden tai operatiivinen.⁹¹⁰

Tilanekarttojen kokonaisuus oli monipuolinen. Tilanekartta ei ollut vain topografinen kuvaus joukkojen sijainnista tai muusta paikkatiedosta, vaan se sisälsi runsaasti numerotietoa joukkojen suorituskyvystä, tehtävien suoritusvaiheesta ja tulevasta toiminnasta. Komentajan tilanekartta tuli löytyä pataljoonien, partisaani- ja taisteluosastojen, rykmenttien, prikaatien, ilmapuolustuksen tukikohtien sekä alueellisen puolustuksen eri esikuntien tiloista nimenomaan komentajalle tarkoitettuna. Esikunnan tilanekartta oli erillinen, mutta sen edellytettiin löytyvän kultakin edellä mainitun tasoiselta esikunnalta. Esikuntien eri osastojen, aselajien ja toimialojen tuli ylläpitää oman toimialansa tilanekarttaa. Selustapuolustuksella oli omansa, samoin poliittisella työllä, tiedustelulla ja turvallisuusosalalla. Toimialojen karttoja olivat muun muassa tykistöjoukkojen, ilmatorjunnan ja ilmapuolustuksen joukkojen, pioneeri- joukkojen, viestijoukkojen, panssari- sekä panssarintorjuntajoukkojen, ilmatoinnin, elektronisen puolustuksen ja maahanlaskuntorjunnan tilanekartat. Esikunnan osastojen tilanekarttoja olivat teknisen tilanteen (ilmapuolustuksen ja meripuolustuksen), liikenne-, lääkintä-, huolto- ja eläinlääkintätilanteen kartat. Tilanekarttojen mittakaava pataljoona-prikaatitason sekä alueellisen puolustuksen alemmissa esikunnissa oli 1:50 000. Divisioonissa, alueellisen puolustuksen yleisesikunnissa sekä meripuolustuksen esikunnissa mittakaava oli jo 1:100 000. Armeijan esikunnan, ilmapuolustusalueen ja ilmatorjunnan eri esikunnissa sekä alueellisen puolustuksen tasavaltojen ja provinssien esikunnissa mittakaava oli 1:200 000.⁹¹¹

YDINASETTOMAN JA SITOUTUMATTOMAN JUGOSLAVIAN HYÖKKÄYSOPERAATIO NEUVOSTOYDINASEIDEN TUKEMANA?

Vuoteen 1966 ajoittui erikoinen tapahtuma ja ilmeinen ristiriita Jugoslavian virallisen linjan sekä kaikessa hiljaisuudessa tapahtuvan salaisen suunnittelun ja harjoittelun välillä. Tuolloin sitoutumattomien maiden liike, jonka aktiivisimpien maiden ryhmään Jugoslaviakin lukeutui, oli ollut toiminnassa jo viisi vuotta. Maa korosti jatkuvasti ja monilla eri foorumeilla liittoutumattomuuttaan sekä ydinaseettomuuttaan. 1960-luvun puolivälissä Jugoslavia oli lisäksi tehostanut omaa puolustusmateriaalituotantoaan ja pyrkinyt vähentämään riippuvuuttaan ulkomaisesta tuonnista. Tänä ajankohtana kuitenkin pantiin toimeen karttajarjoituksena poikkeuksellinen sotapeli, jonka valossa edellä mainittuja jugoslavialaisia perusolettamuksia voi osittain kyseenalaistaa. Käsiteltävä yksittäinen harjoitus havainnollistaa myös konkreettisesti, minkälaisia elementtejä operatiivis-taktisten ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden operaatio sisälsi kolme vuotta ennen yleisen kansanpuolustuksen konseptin, strategian sekä doktriinin virallista vahvistamista. Harjoituksen tarkempi

⁹¹⁰ Vojni leksikon, s. 364; Vojna enciklopedija, indeks, s. 468.

⁹¹¹ Uputstvo o radnoj karti u oružanim snagama. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, IV U-5. Vojna Tajna, Interno. Vojna štamparija, Beograd 1979, s. 5, 23–41.

vertailu neuvostoliittolaiseen saman aikakauden armeijakuntatason taktiikkaan paljastaa myös runsaasti yhtymäkohtia.

Slovenian, Italian ja Itävallan raja-alueelle sijoittunut *Gorica-66* oli yksipuoleinen sotapeli ja karttajarjoitus. Siihen osallistui sotilasalueiden, yhdistettyjen taktisten yksiköiden sekä taktisten yksiköiden esikunnista yli 170 upseeria. Varsinaisia joukkoja ei ollut, vaan harjoitusjoukot ”pelattiin” kunkin joukon esikunnan runkohenkilöstön sekä erillisten peliryhmien toimesta. Harjoitus järjestettiin suojatiloissa ja siihen liittyvät asiakirjat leimattiin erittäin salaisiksi.⁹¹²

Harjoituksen yleistilanteessa ”punaisiin” kuuluivat 6. Armeija ja 7. Armeija. 6. Armeijaan kuuluivat 2. Armeijakunta, jo aiemmin mainittu 6. Armeijakunta sekä armeijan reservin muodostavat kaksi divisioonaa. 7. Armeija sisälsi 1. Armeijakunnan, 3. Armeijakunnan sekä yhden partisaanidivisioonan. ”Sinisten” joukot koostuivat 3. Armeijasta ja 5. Armeijasta. 3. Armeija sisälsi 4. Armeijakunnan ja 9. Armeijakunnan. 5. Armeija koostui 11. Armeijakunnasta, 105. panssariprikaatista ja eräistä alueellisista joukoista. ”Punaisilla” oli ylivoima ”sinisiin” nähden sekä miesvahvuuteen, panssarivaunujen määrään, tykistön voimaan että ilmatukeen nähden, mutta ydinkärkien, biologisten- ja kemiallisten taisteluvälineiden osalta voimasuhteet olivat tasan. ”Punaisten” eteläisimpänä operatiivisena ryhmänä toimi 6. Armeijakunta ja sen vastuualueen vasempana rajana oli Adrianmeren rannikko. Armeijakunnan oikeana naapurina pohjoisessa toimi 2. Armeijakunta ja sen ryhmytyksestä pohjoiseen, kohti Itävallan rajaa 7. Armeija.⁹¹³

Varsinaisena harjoitusjoukkona oli 6. Armeijakunta, johon kuului vastahyökkäyksen alussa Soča-joen ylimenon valmistelu- ja koulutusvaiheessa 4. jalkaväkidivisioona, 8. panssaridivisioona, 20. jalkaväkiprikaatin 1. kivääripataljoona, 20. panssaripataljoona, 6. tykistörykmentti, 6. panssarintorjuntatykistörykmentti ja 1. sekä 2. täydennys- ja koulutusrykmentti. Ylimenon aikana ja sen jälkeen armeijakunnan kokoonpano oli merkittävästi suurempi. Osa joukoista oli samoja kuin operaation alkuvaiheessa, mutta osa oli korvattu uusilla. Lisäksi 6. Armeijakunta oli saanut vahvennukseksi useita uusia, hyökkäyskykyisiä ja tulivoimaisia yksiköitä. Armeijakuntaan kuului nyt 7. jalkaväkidivisioona, 4. jalkaväkidivisioona, 17. jalkaväkiprikaati, 6. panssariprikaati, 6. tykistörykmentti, 6. viestiprikaati, 6. panssarintorjuntatykistörykmentti, 6. kevyt ilmatorjuntapatteristo, 6. ponttonipataljoona, 2. partisaanidivisioonan 4. partisaanirykmentti ja 1. sekä 2. täydennys- ja koulutusrykmentti.⁹¹⁴ On merkille pantavaa, että armeijakuntaan ei kuulunut edes operaation alkuvaiheessa yhtään alueellisen puolustuksen joukkoja.

⁹¹² A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977. Naziv komande čija je arhivska grada – arhivski materijal: Komanda vojnog područja Ljubljana, Redni brojevi fascikli – knjiga (od-do): 1–2. Stepen tajnosti i vrsta grade – materijala: STROGO POVERLJIVO, Elaborat KŠRI “Gorica-66”, Iz koje godine potiče: 1966.godine, Redni broj arhivskih jedinica (od-do): 1., Rok čuvanja: TRAJNO, Inventarski broj i godina primanja: 5419 – 1977. – Yksipuoleisella sotapelillä tarkoitetaan peliä, jossa vain toinen osapuoli laatii komentajan päätöksiä, operaatiosuunnitelmia ja -käskyjä sekä muita asiakirjoja ja niiden perusteella kuvataan joukkojen liikkeet sekä toiminta kartalla. Kaksipuoleisessa sotapelissä vastaavat esikuntien rungot on muodostettu myös vastapuolella ja laadittujen suunnitelmien sekä pelattujen joukkojen toiminnan suhteessa toisiinsa arvioi ja kunkin tilanteen ratkaisee erillinen erotuomariorganisaatio. Esikuntien rungot eivät etukäteen tiedä vastapuolen suunnitelmia. Yksipuoleisessa sotapelissä suunnitelmat ja käskyt kykenee arvioimaan ja tilanteet ratkaisemaan huomattavasti kevyempi peliorganisaatio.

⁹¹³ Ibid.

⁹¹⁴ Ibid.

Armeijakunnan tuki koostui 6. rakettipatteristosta (kalustona ”T-5B”), 2. kevyestä ilmatorjuntapatteristosta, 28. ponttoniprikaatista, 25. kevyestä pommitusilmaläivueesta (kalustona SOKO 522 -tyypin yksimoottoriset mäntämoottorikoneet) sekä kuudesta ydinkärjestä. Kunkin ydinkärjen teho oli alun perin määritelty viideksi kilotonniksi ja viisi sellaista ”ammuttiinkin” harjoituksen aikana. 6. Armeijakunnan hyökkäyskäsky numero 1/66:ssa ydinkärkien tehot olivat kuitenkin muuttuneet alun perin aiotuista. Armeijakunnan ensimmäisen portaan tukemiseksi tuli käyttää kaksi viiden kilotonnin ydinkärkeä ja toisen portaan tukemiseksi kaksi viiden sekä yksi 20 kilotonnin ydinkärki. Reservien suojaamiseksi oli käytettävissä vielä kuudes, kymmenen kilotonnin suuruinen ydinkärki.⁹¹⁵

Harjoituksen tilannekuvauksessa ja kehityssuunnitelmassa NATO:n Italian kautta tekemän, taktisin ydinasein tuetun hyökkäyksen jälkeen Jugoslavia teki syvälle ulottuvan vastahyökkäyksen Italian maaperälle, osittain Itävallan alueen kautta, taktisia ydinaseita itsekä käyttäen. Jugoslavian ei tiedetä olleen ydinasevaltio, joten taktiset ydinkärjet asennushenkilöstöineen olisivat harjoitustilanteessa saapuneet muualta, todennäköisimmin Neuvostoliitosta. Jugoslavian maavoimat vastaanotti vuodesta 1967 alkaen yhteensä 40 kappaletta 9K52 Luna-M (Frog-7) -tykistö-raketijärjestelmiä, joilla ydinlataukset olisi voitu toimittaa kohteisiinsa. Lähteistön perusteella vuonna 1966 ei Jugoslaviassa raketteja vielä kuitenkaan ollut. Frog-7:n 9M21B-taistelukärjen ydinlatauksen teho vaihteli eri mallien välillä kolmesta kilotonnista 20:een.⁹¹⁶ Teoriassa on toki myös mahdollista, että ulkopuolinen valtio olisi ryhmittänyt taktisia raketitai ohjussyksiköitä Jugoslavian alueelle tai tukenut niiden tulella Unkarin puolelta. Karttajarjoituksen asiakirjat ja karttapiirroksot kuitenkin paljastavat, että ydinkärjet olivat jugoslavialaisen armeijakunnan hallussa.

”Sininen” osapuoli oli omassa hyökkäyksessään lokakuun alussa käyttänyt voimakkaasti ydinaseita. Viimeisimmät ”sinisen” ydiniskut oli toteutettu 9. lokakuuta illalla. Osana ”punaisten” 6. Armeijan sotatoimea 6. Armeijakunta oli käynnistänyt vastahyökkäyksen, jonka tulivalmisteluun liittyi myös viiden kilotonnin suuruisen ydinkärkien ampuminen suurimpiin vihollisjoukkojen keskittymiin sekä johtamispaikkoihin. Vastahyökkäyksen kärkenä, 6. Armeijakunnan ensimmäisen portaan etuosastona toimi vahvennettu 8. panssaridivisioona. Armeijakunnan joukkojen jako kahteen portaaseen sekä ensimmäiseen portaaseen kuuluva etuosasto olivat täysin samanlaiset ratkaisut, kuin mitä neuvostoliittolaisessa taktiikassa edellytettiin. Kokonainen panssaridivisioona etuosastona oli tosin poikkeuksellisen suuri. Neuvostoliittolaisen taktiikan näkökulmasta oli kuitenkin ymmärrettävää ja perusteltua, että jugoslavialainen operaation komentaja päätyi panssaridivisioonan valitsemiseen hyökkäyksen kärjeksi. Panssaridivisioonalla oli ylipaineistetun pääkalustonsa ansiosta hyvä suoja vihollisen käyttämien ydinräjähteidensä vaikutuksia vastaan, ja se kykeni vastaavasti käyttämään omien ydinräjähteiden aikaansaamaa vaikutusta tehokkaasti hyväkseen. Panssaridivisioonan perustehtävänä oli jo muutenkin hyökkäys puolustusvalmista vihollista vastaan painopistesuunnassa ja vihollisen pääryhmittymän lyöminen.⁹¹⁷

⁹¹⁵ Ibid.

⁹¹⁶ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977; Yugoslavia – a Country Study.

⁹¹⁷ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 18, 70 ja 75; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 23; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö luonnos 1962, s. 3, 6, 110 ja 131.

8. panssaridivisioonan komentajalle oli luovutettu ensimmäisen portaan hyökkäyksen tukemiseksi suunniteltujen ydiniskujen toimeenpano-oikeus. Tulipyynnöksi oli annettava 6. Armeijakunnan tykistöryhmälle tunti ennen laukaisua. Ydinaseiden käyttö muistuttaa neuvostoliittolaista armeijakunta- ja divisioonatason taktiikkaa, jossa ydinaseen käyttöoikeus oli divisioonan komentajalla. Se, että tykistörakettipatteristo oli ryhmitetty armeijakunnan tykistöryhmän alueelle ja tulipyynnöksi piti antaa tykistöryhmälle, oli selvä poikkeus neuvostoliittolaisesta taktiikasta. 8. panssaridivisioonan komentajalle oli luovutettu myös oikeus 28. ponttonipataljoonan käyttöön Soča-joen ylikulun järjestämiseksi.⁹¹⁸

”Punaisten” operaation tavoitteena oli hyökätä Slovenian vuorien kautta Furlanin–Venetsian laaksoon sekä koota riittävästi voimia Ljubljanan alueella sijainneiden ”sinisten” joukkojen murtamiseksi ja tuhoamiseksi. Samanaikaisesti hyökkäystä tuli jatkaa Sava-joen laakson läpi, edetä vahvennusten saapumisen jälkeen lännessä Tolminiin ja pohjoisessa Alppien eteläosiin ”punaisten” oikean sivustan suojaamiseksi. Juliaanisten Alppien alueelle siirrettävillä joukoilla tuli aloittaa partisaanitoiminta vastustajan yhteysreittejä vastaan ja pyrittävä iskemään sen operatiivisen suunnitelman heikkouksiin Sava-joen laaksossa Idrijan-Tolminin-Kobaridin-Djenovan alueella.⁹¹⁹ Partisaanirykmentin käyttö muistuttaa ”perinteisempää” partisaanitaktiikkaa eli tappioiden aiheuttamista ja vastustajan voimien heikentämistä yleisellä tasolla. Se tuntuu kuitenkin liittyvän vain välillisesti käynnissä olevan operaation tavoitteisiin. *Gorica-66*:n operaatio ei ole malliesimerkki jugoslavalaisesta yhdistetystä rintamasodankäynti-partisaanitaktiikasta.

6. Armeijakunnan operaatio oli kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa tuli rakentaa ponttonisilta Soča-joen yli, viedä joen yli suuri määrä joukkoja ja pyrkiä saavuttamaan Toljamento-joen tasa. Samanaikaisesti tuli pyrkiä tuhoamaan Ljubljanan alueella sijainneet ”sinisten” joukot, jotta Sava-joen laaksossa Tolminin suuntaan saavutettaisiin menestystä. Armeijakunnan hyökkäyskäsky edellytti ”sinisen” puolustuksen läpi murtautumista ja etenemistä Udinen–Pocuolon–Morteljanon–San Djoreton tasalle. Armeijakunnan hyökkäysalueen leveys oli 20–25 kilometriä, hyökkäyksen kesto kahdesta kahteen ja puoleen vuorokauteen ja etenemisnopeus 10–12 kilometriä vuorokaudessa.⁹²⁰

Operaation toisessa vaiheessa vahvennusten saavuttua Toljamento-joelle ylitettäisiin joki sekä edettäisiin määrätietoisesti Piave-joelle ja siten luotaisiin edellytykset uuden hyökkäyksen aloittamiseksi. Hyökkäysalueen leveys oli myös toisessa vaiheessa 20–25 kilometriä, kesto kaksi vuorokautta ja etenemisnopeus 10–15 kilometriä vuorokaudessa. Koko operaation etenemisen syvyys oli 40–50 kilometriä, operaation kokonaiskesto neljästä viiteen vuorokautta ja etenemisnopeus 10–15 kilometriä vuorokaudessa. Verrattaessa 1960-luvun alun neuvostoliittolaiseen taktiikkaan, olivat jugoslavalaisen armeijakunnan operaation vaiheet ajallisesti pitempiä. Neuvostoliittolaisen armeijakunnan ja divisioonan hyökkäyksen vaiheet oli määritelty yleensä yhden vuorokauden mittaisiksi. Mikäli olosuhteet olivat otolliset, vaiheet saattoivat olla pitempiä ja tavoitteet kauempana.⁹²¹ *Gorica-66*:n olosuhteita ei kuitenkaan voi pitää otollisina useiden peräkkäisten jokien ja kanaalien ylitysten sekä molemmin puolin käytettyjen taktisten ydinaseiden vuoksi.

⁹¹⁸ Ibid.

⁹¹⁹ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977.

⁹²⁰ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 65.

⁹²¹ Ibid.

6. Armeijakuntaan kuuluneen 7. jalkaväkidivisioonan hyökkäyskaistan leveys oli 10–12 kilometriä, 4. jalkaväkidivisioonan noin yhdeksän kilometriä ja 7. jalkaväkiprikaatin kuudesta kahdeksaan kilometriä. Hyökkäysalueen leveydet olivat vastaavat, kuin mitä neuvostoliittolaiset ohjesäännöt 1960-luvun alussa edellyttivät. Peräkkäisiä ylimenoja sisältäneen hyökkäyksen, jollainen 6. Armeijakunnankin operaatio oli, tuli neuvostoliittolaisen taktiikan mukaan edetä leveällä rintamalla. Siten divisioonien kiilat eivät *Gorica-66*:ssa muodostaneet niin kapeata ja syvää ryhmitystä, kuin edellytettiin ilman jokia ja kanavia sisältäneessä maastossa tapahtuvan. Myös alkuvaiheessa ensimmäisessä portaassa hyökänneiden 8. panssaridivisioonan ja 4. jalkaväkidivisioonan hyökkäysalueen yhteisleveys vastaa neuvostotaktiikassa määritettyä 15 kilometriä. Oli myös neuvostotaktiikan mukaista, että ensimmäinen porras sisälsi sekä panssaridivisioonan että moottoroidun jalkaväkidivisioonan ja että toinen porras sisälsi kaikkia aselajijoukkoja.⁹²²

Vastahyökkäys oli 11. lokakuuta edennyt jo lähelle Soča-jokea, joka virtaa yläjuoksultaan Jugoslavian mutta alajuoksultaan täysin Italian puolella. Joen ylimenon yhteydessä ammuttiin kaksi ydinkärkeä rakennettavan ponttonisillan länsipuolelle. Ensimmäinen ammuttiin 11. lokakuuta kello 6.20 selvästi sivusuuntaan. Toinen ammuttiin 11. lokakuuta kello 6.30 syvemmälle vihollisen ryhmitykseen sillanpääaseman suojaamiseksi ja vastahyökkäysten estämiseksi. Tämä pohjoisempi ylimenopaikka oli yllätyksellinen, koska sen alueella ei aiemmin ollut sijainnut siltaa lainkaan. Vanhan sillan sijaitseminen ponttonisillan rakentamisaikalla ei ollut vesistön ylittämisen edellytys, koska ensimmäisen portaan divisioonien ja prikaatin taisteluosien ylimeno tapahtui maastokelpoisella amfibiokalustolla suoraan liikkeestä. Kunkin joukon huolto liikkui kuitenkin vähemmän maastokelpoisilla ja uintikyvyttömillä ajoneuvoilla. Ne oli saatava vesistön yli joko lautoilla tai rakentamalla ponttonisilta. Niille ajamiseksi oli rantaan johdettava tie. Parhaimman kantavuuden omaava tiestö johti yleensä siltapaikoille.⁹²³

Ensimmäisessä portaassa hyökänneen 8. panssaridivisioonan ja 4. jalkaväkidivisioonan välissä etenevän jalkaväkiprikaatin lohkolle ei ylimenopaikkaa valmisteltu lainkaan, ja lohkolle käytetyllä ydinräjähteellä voikin katsoa olleen harhauttavaa merkitystä. Se suunnattiin erään aiemman siltapaikan luoteispuolelle vihollisen syvyyteen. Ensimmäisen portaan joukkoja ei kuitenkaan kyseisen sillan kautta ydiniskun jälkeen edennyt. Myöhemmin 17. jalkaväkiprikaati oli onnistunut ylittämään joen tätä italialaisen Zagradin kaupungin pohjoispuolista siltaa käyttäen. Eteläisemmän ponttonisillan kautta hyökkäystään jatkaneen 4. jalkaväkidivisioonan liike saavutti huonompaa menestystä. Divisioonan ylimenoa tai etenemistä kohti tavoitetta ei tuettu ydiniskuilla. Aivan kuten neuvostoliittolaisessakin taktiikassa, komentaja suuntasi tulivoimaa sekä joukkoja ja muodosti painopisteen siihen suuntaan, missä menestystä oli saavutettu. Ydinaseiden käyttö pääsuunnassa oli samoin tyypillistä neuvostoliittolaista taktiikkaa.⁹²⁴

⁹²² A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 64; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 107 ja 155.

⁹²³ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977, karttapiirros Sipozicija br. 1; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 86; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 23–24; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 3.

⁹²⁴ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977, karttapiirros Sipozicija br. 1; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 86; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 23; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 3.

Kuva 8. Gorica-66-karttahaarjoituksen tilanne 13. lokakuuta kello 17.00.⁹²⁵

Ensimmäisen portaan kärjessä hyökänneen vahvennetun 8. panssaridivisioonan manööveri oli edennyt menestyksekkäästi. Divisioona irrotettiin suunnitelman mukaisesti rintamavastuusta 7. jalkaväkidivisioonan ylitettyä Soča-joen ja seurattua panssaridivisioonaa kohti Videmiä. ”Punainen” osapuoli käytti tykistö rakettejaan seuraavaksi 12. lokakuuta kello 07.00. Vihollinen oli ryhmittynyt armeijakunnan hyökkäyksen painopistesuunnassa edenneen 7. jalkaväkidivisioonan kärjessä hyökänneen 2. jalkaväkirykmentin eteen, ja isku oli suunnattu sen lähiselustaan. Rykmentin vasemmalla puolella etenevän 17. jalkaväkiprikaatin kärjessä edenneiden jalkaväkipataljoonan ja panssaripataljoonan hyökkäyksen tukemiseksi seuraava ydinisku tapahtui vain tunnin porrastuksella edellä mainitun iskun jälkeen, tällä kertaa ”sinisen” puolustusryhmittymisen ja sen selustaan ryhmittyneen reservin välialueelle. 7. jalkaväkidivisioonan suunnassa edettiin edelleenkin paremmin kuin etelässä hyökänneen 4. jalkaväkidivisioonan suunnassa. Viimeisin ”punaisten” ydinisku tehtiin 13. lokakuuta kello 13.00 Videmin kaupungin kaakkoispuolella sijainneen vihollisen ryhmittymisen sekä sen reservi- ja tuliyksiköiden väliin. Videmin kaupungin suunnassa edenneen vahvennetun 3. jalkaväkirykmentin ja sen vasemmalla puolella edenneen 2. jalkaväkirykmentin liikkeen sekä huollon hidastaminen lienee ollut ”sinisen” tavoitteena sen iskettyä 20 kilotonnin ydinaseella Natizone-joelle rakennettuun ponttonisiltaan 13. lokakuuta kello 16.00⁹²⁶

⁹²⁵ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977, karttapiirros Sipozicija br. 1.

⁹²⁶ Ibid.

”Punaisten” ydinaseita käytettiin ylimenoalueilla vastarannalle ryhmityneisiin vastustajan joukkoihin, vesistöä lähestyviin vastahyökkäysvoimiin tai hieman taaempaan olleisiin reserveihin. Tarkoituksena oli tuhota linnoitautunut puolustaja, suojata ylimenen järjestelyt ja estää vastahyökkäykset. Ydinaseen käytön kohteet ja tavoitteet olivat samat, kuin neuvostoliittolaisessa taktiikassa ylimenohyökkäyksen yhteydessä edellytettiin.⁹²⁷

Jugoslaviaalaisten joukkojen operaation ulottuminen Itävallan alueelle liittyi hyökkäyksen oikean sivustan suojaamiseen 7. Armeijan osilla. Operaation laajeneminen näin pohjoiseen oli omiaan sitomaan ”sinisen” joukkoja ja aiheuttamaan epä tietoisuutta – siirtyiväthän jugoslaviaalaiset yksiköt puolueettoman maan alueelle. Edellä mainitun, todennäköisimmin harhauttamistarkoituksessa 11. lokakuuta kello 06.30 ammutun ydinkärjen lisäksi operaation muutenkin harhauttamistoimenpiteet olivat varsin voimakkaita. 6. Armeijakunnan pohjoispuolella toiminutta 8. jalkaväkidivisioonaa aiottiin kokonaisuudessaan käyttää syöttinä, jotta ”sininen” päättelisi ”punaisen” operaation painopisteen muodostuvan sen suuntaan. Tällä pyrittiin siihen, että vihollinen suuntaisi joukkojensa pääosan selkeästi sivusuuntaan ja joutuisi Kolovrat-vuorelle kätkeytyneen 2. partisaanidivisioonan 4. partisaanirykmentin iskujen kohteeksi.⁹²⁸

8. jalkaväkidivisioonan tuli lisäksi käyttää noin prikaatin suuruisia voimia hyökkäykseen, jolla oli kaksi tavoitetta. Hyökkäyksellä estettäisiin painopistesuunnassa hyökkävään 7. jalkaväkidivisioonan oikeaan sivustaan kohdistuvat vihollishyökkäykset sekä houkuteltaisiin lisää vastustajan joukkoja harhautusoperaatioon osallistuvien partisaanijoukkojen kohteiksi. Vihollisvoimien sitomisella toissijaiseen suuntaan kevennettäisiin 7. divisioonaan kohdistuvaa painetta. 8. jalkaväkidivisioonaa ja 4. partisaanirykmenttiä ei suinkaan ollut tarkoitus uhrata, vaan pyrkimys oli saada ne myöhemmin irti viholliskeskuksista ja siirtää ne Videmin pohjoispuolelle 6. Armeijakunnan komentajan reserviksi.⁹²⁹

Armeijakunnan ensimmäisen portaan joukot ja varsinkaan ydiniskujen aiheuttamia vaikutuksia hyväkseen käyttävän etujoukon rykmentit eivät sitoneet yksiköitään hyökkäyssuunnan sivuille jääneiden ”sinisten” yksiköiden tuhoamiseen, vaan ne jatkoivat liikettään, kunnes toinen porras otti hyökkäysvastuun. Toisesta portaasta irrotettiin pataljoonat kunkin vihollispesäkkeen tuhoamiseksi. 7. jalkaväkidivisioonan selustassa näitä yhden–kahden komppanian suuruisia eristettyjä motteja oli kaksi ja 17. jalkaväkiprikaatin alueella yksi. Periaate siitä, miten selustaan jääneiden vihollisyksiköiden suhteen toimittiin, oli täysin vastaava kuin neuvostoliittolaisessa taktiikassa.⁹³⁰

Vaikka asiaa ei julkisesti myönnettykään, jugoslaviaalainen sotataito ei täysin poissulkenut ydinaseiden käytön mahdollisuutta maan alueella. Doktriinissa todettiin, että niiden käyttö saisi aikaan konfliktin laajenemisen suuremmaksi. Ydinaseilla ei kuitenkaan katsottu olevan mahdollista tuhota maan puolustusjärjestelmän kannalta keskeisimpiä kohteita eikä siten mahdollistavan maan taistelumahdollisuuksien kiistämistä. Puolustus oli voimakkaasti hajautettu. Ydinaseiden merkitystä sodankäynnin eräänä olennaisimpana tekijänä ei kiistetty, mutta niiden ei myöskään katsottu poissulkevan massojen

⁹²⁷ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 108–111; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 111 ja 155.

⁹²⁸ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977.

⁹²⁹ Ibid.

⁹³⁰ A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977, karttapiirros Sipozicija br. 1; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 84–85.

ja muiden erilaisten menetelmien menestyksellistä käyttöä vihollisen voittamiseksi Jugos-lavian maaperällä. Ydinaseiden kohteena toimimista harjoiteltiin runsaasti. Joukkojen harjoitusten lisäksi myös esikuntia harjoitettiin sotapeleissä ja karttaharjoituksissa. *Gorica-66*-karttaharjoitus oli niihin verrattuna poikkeuksellinen, koska siinä armeijakunta ei vain puolustautunut Jugoslavian maaperällä sekä suojautunut ydinaseiden käytön kohteeksi jouduttuaan, vaan eteni syvälle vihollismaahan osittain myös puolueettoman maan aluetta käyttäen ja hyökkäyksen tukena käytettiin toistuvasti taktisia ydinaseita.⁹³¹

Sotapelin tuloksia koskeneessa analyysissä todettiin, että armeijakunnan selustan suojaaminen hyökkäyksessä oli paljon monimutkaisempaa kuin puolustuksessa. Monissa asioissa oli onnistuttu, mutta harjoitus oli paljastanut runsaasti kehitettäviä operatiivisen ja taktisen tason toimintoja. Varsinkaan ydinaseen ja ilma-aseen käytön vaikutuksia sekä niistä seuranneita ongelmia ei osattu ottaa riittävällä tavalla huomioon selustan suunnittelussa. Erityisesti evakuoiminen ei ollut toiminut hyvin. Myös täydennysten toimivuus oli ollut puutteellista. Muita ongelmia olivat olleet suojelupuolustuksessa, vihollisen miinoitteisiin varautumisessa, vesitäydennyksissä, liikenteen säätelyssä, liikkeen edistämässä ja lääkintähuollossa todetut puutteellisuudet. Ydinaseiden käyttö oli toteutunut laadittujen suunnitelmien mukaisesti. Samassa yhteydessä esitettiin kuitenkin myös epäily siitä, onnistuisiko niiden käyttö todellisudessa, kuten nyt harjoituksessa. Sotapeliä pidettiin onnistuneena, joskin erittäin suuritöisenä voimainponnistuksena. Sotapeli olikin poikkeuksellisen laaja, esimerkiksi osallistuneita johtoportaita oli enemmän kuin missään aiemmassa vastaavassa harjoituksessa.⁹³² Aihetta pidettiin siinä määrin tärkeänä, että sen harjoittelemiseksi ja testaamiseksi kannatti pitää suurin kansan vapautusso-
dan jälkeisenä ajanjaksona järjestetty sotapeli.

Alueellisen puolustuksen joukkojen ja muidenkin alueellisten joukkojen puuttuminen edellä kuvatusta harjoituksesta lienee johtunut ydinaseiden varsin voimallisesta käytöstä sekä siitä, että armeijakunnan operaatio eteni varsin nopeasti Italian puolelle. Operatiivisten joukkojen käyttäessä vastahyökkäyksessään taktisia ydinaseita, tulisi tietää yksityiskohtaisesti, missä kaikki vihollisen selustaan soluttautuneet tai jättäytyneet omat joukot ovat. Niin varmaa tilannekuvaa ei alueellisen puolustuksen ja partisaanijoukkojen suhteen ollut mahdollista tuottaa. Samasta syystä ainoa harjoitukseen liittynyt partisaanirykmentti oli sijoitettu painopistesuunnasta selvästi sivuun ja helposti tunnistettavan maamerkin, suurehkon vuoren alueelle. Tappioiden aiheutuminen omille joukoille omasta tulesta ja varsinkin ydinaseella ei ollut johtopäätös, jota harjoituksen kokemuksista haluttiin. Alueellisen puolustuksen joukkoja ei myöskään ollut suunniteltu käytettävän Jugoslavian rajojen ulkopuolella. Harjoituksen yleistämään eli selustan suojaamiseen alueellisen puolustuksen yksiköiden toiminta olisi kuitenkin liittynyt automaattisesti.

Gorica-66-harjoitus näyttäisi viittaavan siihen, että maan vastustavaa kantaa ydinaseisiin voitaisiin tarkistaa siinä tilanteessa, että länsimaat olisivat niitä ensin käyttäneet Jugoslaviaa vastaan. Vaikka maa oli periaatteessa ydinaseita vastaan koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan, on jo Friedrich Engelsin sotateoreettisesta ajattelusta väitetty löytyvän perusteluja ydinaseiden käytölle. Neuvostoliiton näkemys taktisten ydinaseiden käytöstä oli muuttunut

⁹³¹ A VII br. 5053, f – 1, d – 2, s. 7–8/Määräykset II. – Vrt. jo aiemmin mainittuun karttaharjoituksen tilannekehukseen.

⁹³² A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977.

1950-luvun loppuun saavuttaessa. Harjoituksen ajankohtana Neuvostoliitto, johon Jugoslavian suhteet olivat tilapäisesti lämmenneet, piti pelkkää taktisin ydinasein tuettua konventionaalista sotaa mahdollisena. Mainitun harjoituksen taustalla, mikäli siihen olisivat osallistuneet neuvostoliittolaiset, olisi tuolloin pitänyt olla laajempi ydinasein käytävä sota.⁹³³ Sellaisesta eivät harjoitusasiakirjat kerro, vaan kyseessä oli laajaan operaatioon liittyvä joukkojen ja taisteluvälineiden taktinen käyttö. Yksittäisen harjoituksen perusteella olisi lisäksi liian rohkeata olettaa, että Jugoslavia olisi julkisuudelta salassa päättänyt poiketa maan presidentin ja asevoimien ylipäällikön julkisesti korostamasta ydinaseettomasta sekä sitoutumattomasta linjasta. Todennäköisempää on, että *Gorica-66*:ssa kokeiltiin ja harjoiteltiin sitä, miten juuri solmittujen kauppojen perusteella seuraavana vuonna maahan saapuvaa uutta tulivoimaista kalustoa voitaisiin käyttää.

Gorica-66:ssa toimeenpantu laaja vastahyökkäys täyttää useassakin suhteessa neuvostoliittolaisen taktiikan *maavoimien kaikkien aselajien operaation* tunnusmerkistön. ”Sinisen” pääryhmittymiä ja reservejä vastaan käytettiin ydinräjähteitä sekä kaikkien aseiden voimakasta tulta ja hyökättiin panssaroiduilla sekä moottoroiduilla joukoilla ilmavoimien tukemana. Operaatioon liittyi laajoja koukkaus- ja saartoliikkeitä Itävallan raja-alueella Joukkojen iskut painopistesuunnassa olivat nopeita ja ulottuivat syvälle. Vain maahanlaskujoukkojen käyttö jäi puuttumaan verrattaessa aikakaudelle tyypilliseen neuvostooperaatioon.⁹³⁴

STRATEGINEN OPERAATIO YLEISEN KANSANPUOLUSTUKSEN VAHVISTAMISEN JÄLKEEN

Vaikka vuonna 1971 toteutetun Jugoslavian asevoimien pääsotaharjoituksen, *Sloboda-71*:n analyysiin liittyy runsaasti sosialistista retoriikkaa ja sen yhteydessä tehtyjen johtopäätösten tieteellisyyttä sopii epäillä, kuvaavat harjoitus ja sen jälkeen julkaistu kattava kertomus hyvin sitä, millaiseksi strateginen operaatio oli kehittynyt 1970-luvun alkuun mennessä. Vaikka harjoituksen operaatio toteutettiin 1970-luvulla ja vielä strategis-operatiivisella ryhmittymällä, siinä ilmenneet piirteet toistuivat hyvin samankaltaisina myös seuraavana vuosikymmenenä operatiivisten ryhmien operaatioissa sekä taktiikassa aina prikaatitasolle saakka.

”Punaisten” joukot jakautuivat Jugoslavian kansanarmeijan, alueellisen puolustuksen ja siviiliorganisaatioiden johtoportaisiin, yksiköihin ja organisaatioihin. Alueellisen puolustuksen ja siviiliorganisaatioiden mukana olo oli uusi asia verrattaessa esimerkiksi viisi vuotta aiemmin järjestettyyn *Gorica-66*-sotapeliin. Jugoslavian kansanarmeijan 4. Armeijaan kuuluivat todellisina eli varusmiehistä tai reserviläisistä koostuvina joukkoina 2. jalkaväkidivisioona, 7. jalkaväkiprikaati, 3. panssariprikaati, 55. panssarintorjuntatykistörykmentti, 30. haupitsipatteristo, 60. kevyt ilmatorjuntatykistörykmentti, 31. pioneerirykmentti sekä eräitä muita tukijoukkoja. Kuvitteellisina eli sotapelillä ja tilanteenkuvauksilla elätettävänä joukkoina samaan armeijaan kuuluivat 3. jalkaväkidivisioona, 24. jalkaväkidivisioona, 11. jalkaväkiprikaati, 30. jalkavä-

⁹³³ Simpkin, s. 28; Jalonen, s. 38.

⁹³⁴ Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 1; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 21–22; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 106.

kiprikaati, 10. vuoristoprikaati, 8. panssariprikaati sekä runsaasti aselajijoukkoja ja selustan tukijoukkoja.⁹³⁵

Todellisina toimivina johtoportaina ja yksikköinä harjoitukseen osallistui alueellisen puolustuksen osalta sekä esikuntia että joukkoja. Korkeimpina johtoportaina olivat Kroatian, Slovenian ja Bosnia-Hertsegovinan tasavaltojen alueellisen puolustuksen pääesikunnat. Kroatian pääesikunnan alaisuudessa toimivat Banijan, Likan ja Kordunin alueellinen esikunta sekä Karlovacin, Vojnićin, Ogulinin, Slunjin ja Duge Resen alueelliset esikunnat, 14 alueellisten joukkojen komppaniaa ja kolme partisaanipataljoonaa. Slovenian pääesikunta johti Dolenskin maakunnallista esikuntaa sekä Metlikan ja Černomeljnin kunnallisia esikuntia. Alueellisen puolustuksen joukkona oli ainoastaan Belokrajinskin partisaaniosasto. Bosnia-Hertsegovinan pääesikunnan johdossa toimivat Banja Lukan alue-esikunta sekä Bihaćin, Cazinin ja Velika Kladušan kunnalliset esikunnat. Joukkoja eri johtoportailla oli runsaasti: Velika Kladušan, Bihaćin ja Cazinin partisaaniosastot, Bihaćin nuorisosasto sekä Toinen krajinalainen partisaaniprikaati.⁹³⁶ Vaikka aiemmin esitettyjen varusmies- ja reserviläisjoukkojen määrä oli merkittävä, vakuuttaa edellä kuvattu alueellisten ja partisaanijoukkojen sekä niiden johtoportaiden määrä sekä kattavuus. Mitään tässä kuvattuja alueellisia elementtejä ei ollut viisi vuotta aiemmin järjestetyn sotapelin joukoissa. Harjoituksen tilannekartoissa tosin esiintyy myös kaksi partisaanidivisioonaa, joita ei mainittu todellisten tai pelattavien joukkojen luettelossa. Ainakin tältä osin harjoituksen realistisuutta voi kyseenalaistaa. Jos kyseisiä joukkoja ei perustettu tai edes pelattu, niiden mahdollista vaikutusta ”sinisen” joukkojen liikkeeseen on vaikea arvioida.

Harjoitukseen osallistuneita siviiliorganisaatioita olivat erilaiset hallinnolliset, yhteiskunnallis-poliittiset ja muut organisaatiot. Hallinnollisista elimistä harjoituksessa olivat mukana Kroatian parlamentti ja toimeenpanevat viranomaiset sekä kuusi tasavallan ministeriötä, Banja Lukan alueelliset ja maakunnalliset valtuustot sekä kaikki alueelliset ja paikalliset organisaatiot. Yhteiskunnallis-poliittisista organisaatioista harjoitukseen osallistuivat muun muassa erilaiset kommunistiliiton, ammattijärjestöjen ja nuorisojärjestöjen organisaatiot sekä muut paikallistason yhteisöt. Muista organisaatioista harjoituksessa mukana olivat yhteiset työnteon järjestöt (tarkoittaen suurimpia tuotantolaitoksia), terveydenhuollon laitokset, miliisi, Punainen risti ja erilaiset valtiolliset viestimet. Alueellisesti edellä kuvatut organisaatiot olivat joko Kroatian tasavallan eri hallinnontasojen tai Bosnia-Hertsegovinassa sijainneen Velika Kladušan alueella toimineiden hallinnonalojen alaisuudessa.⁹³⁷

”Sinisen” osapuolen hyökättyä alueellisen puolustuksen ja partisaanijoukkojen yksiköt aloittivat vastarinnan ja vihollisen hidastamisen rajalta alkaen. Osa partisaanijoukkojen yksiköistä, tosin vain kahdelle alueelle jakautuneen Belokrajinskin partisaaniosaston vahvuinen, siirtyi toimimaan syvällä hyökkääjän ryhmityksessä. Osaston siirto muistuttaa joukon siirtämistä hyökänneen valtion omalle alueelle. Vain viiden alueellisen puolustuksen komppanian toiminta kohdistui vihollisen hyökkäyskiilojen sivustoihin. Jatkossa partisaanien toiminta tapahtui vihollisen selustassa voimakkaammin kokoonpanoin, 7. partisaanidivisioonan ja 11. partisaanidivisioonan voimin. Aiempien komppanioiden lisäksi vain kahta alueellisen puolustuksenataljoonaa käytettiin

⁹³⁵ Tanasković (1972), s. 53–54.

⁹³⁶ Ibid., s. 55.

⁹³⁷ Ibid., s. 55–56.

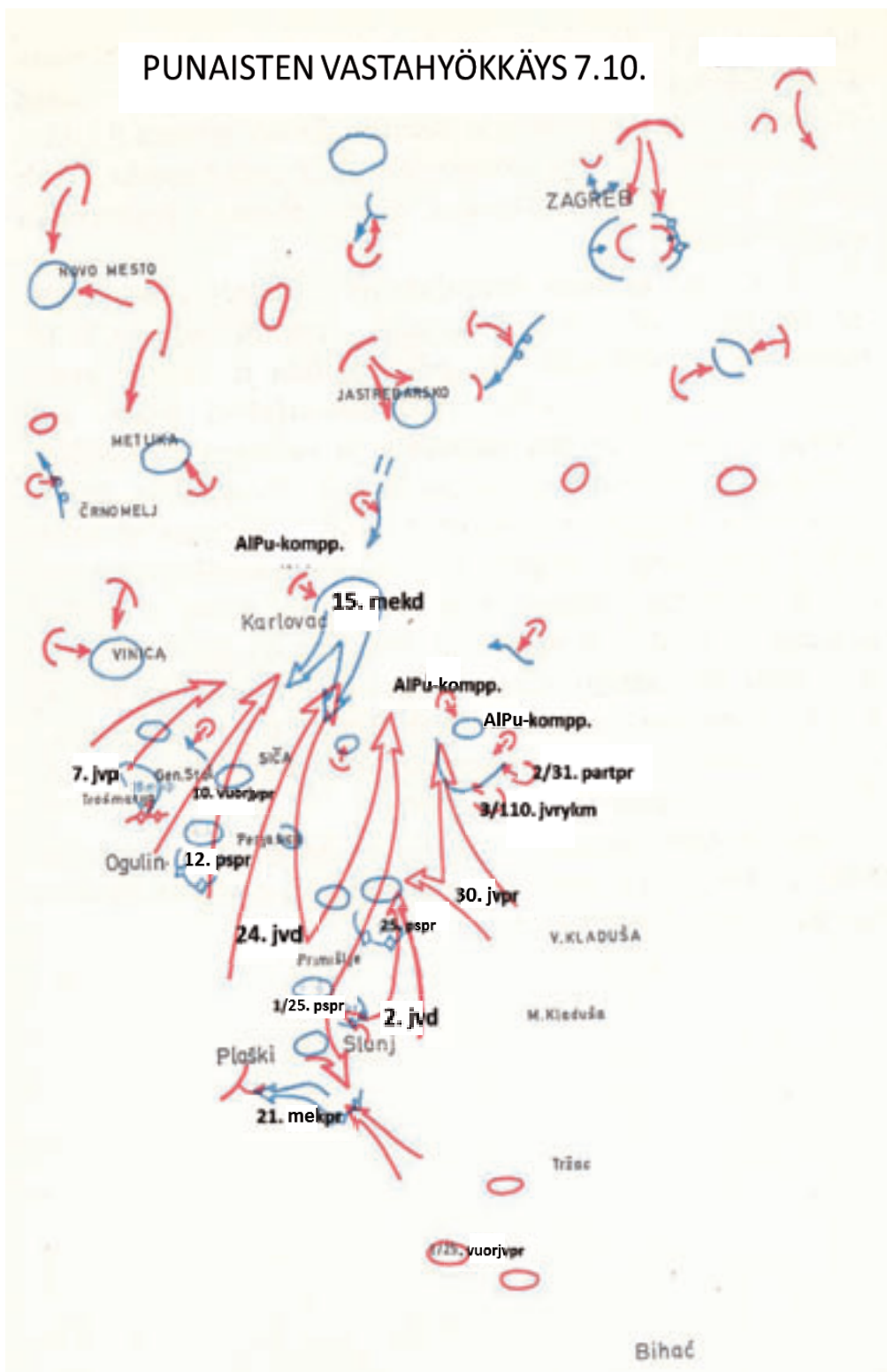
vihollisen hyökkäyksen hidastamisvaiheessa. ”Punaisen” vastahyökkäyksen käynnistyttyä vihollisen selustaan jättäytyneiden tai sinne soluttautuneiden alueellisen puolustuksen joukkojen komppanioiden ja pataljoonien toiminta aktivoitui. Niiden voima oli yli kaksinkertainen aiempaan verrattuna.⁹³⁸

Ehkä hieman odotetustikin, vihollisen hyökkäyskiilat kokivat merkittävää vastarintaa ja kärsivät siinä määrin tappioita, että edellytykset vastahyökkäysoperaation käynnistämiseksi oli nopeasti luotu. Vaikka ”sinisen” 13. Taktisen ryhmän pääosat, 21. moottoroitu prikaati sekä 25. panssariprikaati olivat edenneet syvälle Kroatian eteläosiin, koko operaatioalueella oli lukuisia eristettyjä, vahvuudeltaan komppanian–pataljoonan suuruisia vihollispesäkkeitä, joita saarsivat partisaanien, alueellisen puolustuksen ja 4. Armeijan joukot. 2. jalkaväkidivisioonan ryhmitys oli venynyt, mutta se tarjosi siinä määrin vakaan perustan, että 4. Armeijan vastahyökkäys voitiin käynnistää. 24. jalkaväkidivisioonaa suunnattiin 2. jalkaväkidivisioonan vasemmalta ja 30. jalkaväkiprikaati oikealta puolelta kohti Karlovacia. 2. jalkaväkidivisioonaa käytettiin näiden kahden taktisen ryhmittymän väliin jääneiden vihollisjoukkojen saartamiseen ja tuhoamiseen. Operaation viimeisessä vaiheessa Karlovacin alueelle ryhmitynyt vihollisen 15. moottoroitu divisioona joutui molempien edellä mainittujen yhtymien sekä eri partisaanijoukkojen ja alueellisten joukkojen komppanioiden sekä pataljoonien toistuvien iskujen kohteeksi.⁹³⁹

⁹³⁸ Ibid., s. 54, 61, 62 ja 66.

⁹³⁹ Ibid., s. 70, 75 ja 79.

PUNAISTEN VASTAHYÖKKÄYS 7.10.

Kuva 9. Alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden tukema strateginen operaatio (Sloboda-71)⁹⁴⁰

⁹⁴⁰ Tanasković (1972), s. 79.

Harjoituksen tilannekehitys heijastelee jugoslavalialaista näkemystä 1970-luvun taistelukentästä. Varsinaisia perinteisiä rintamalinjoja ei oikeastaan missään vaiheessa ollut. Jo vihollisen hyökkäyksen alkuvaiheessa puolustus ja viivytykset perustuivat eri suunnissa toimineiden taktisten ja operatiivis-taktisten yksiköiden suhteellisen itsenäisiin taisteluihin. Niiden toiminta oli kuitenkin yleisellä tasolla koordinoitu ja tähtäsi yhteisen tavoitteen saavuttamiseen. Taistelukenttä oli kuitenkin varsin hajanainen sekä pirstaleinen ja sisälsi runsaasti sinänsä tyhjiä välialueita, joilla partisaaniosastot ja alueellisen puolustuksen yksiköt kykenivät toimimaan. Alueellinen kattavuus ei rajoitunut ainoastaan vihollisen haltuun jääneeseen alueeseen, vaan myös omassa selustassa kyettiin alueellisen puolustuksen joukoilla reagoimaan esimerkiksi vihollisen maahanlaskuihin.

Vaikka harjoitukseen liittyneiden ratkaisujen ja saavutettujen tulosten realistisuutta voi joiltain osin kyseenalaistaa, se kyllä kertoo yleisen kansanpuolustuksen järjestelmän kattavuudesta. Useat yhteiskunnallis-poliittiset organisaatiot vaikuttivat osallistuneen strategiseen operaatioon ainakin jossain vaiheessa, ja todellisten tai kuvattujen joukkojen ja joukkotyyppeiden määrä on suuri, mutta ennen kaikkea erikokoisten taktisten yksiköiden alueellinen kattavuus on vaikuttava. Hyökkäävän armeijan huoltoetäisyyden kasvaessa, partisaanijoukkojen sekä alueellisten joukkojen yksiköiden aiheuttamien tappioiden lisääntyessä ja operatiivisen armeijan vastahyökkäyksen alkaessa vaikuttaa, että operaation onnistumismahdollisuuksia ei voi suoralta kädeltä tyrmätä eikä siten myöskään jugoslavalaisen sotataidon toimivuutta.

6.5 Taktiikan teoria

Jugoslavalaisen taktiikan laaja kokonaisuus koostui taktiikan teoriasta (*teorija taktike*) sekä käytännöstä (*praktika*). Taktiikan teorian ymmärtämisessä pidettiin keskeisenä käytettyjen käsitteiden ja määritelmien yhtenäisyyttä. Oli myös tärkeätä tunnustaa taktiikan historiallisen kehityksen merkitys. Taktiikan teorian tutkimuskohde, sisältö sekä tehtävät tuli kyetä yksilöimään ja käytetyt tutkimusmenetelmät sisäistämään. Taktiikan jako alataktiikoihin ja sijoittuminen aseellisen kamppailun kokonaisuuteen oli ymmärrettävä. Taktiikkaan vaikuttavat tärkeät tekijät tuli tietää sekä ennen kaikkea tuntea taktiikan praktiikassa tavoiteltavat ja arvostettavat piirteet – *taktiikan periaatteet*.

Taktiikan teorian ja käytännön kerrottiin muodostavan oman ainutlaatuisen kokonaisuutensa sotataitoa mutta olevan kuitenkin kiinteässä yhteydessä sotataidon muiden osien, strategian sekä operatiikan kanssa. Taktiikan teorian katsottiin olevan sotataidon haarana yksinkertaisemmassa muodossaan riippuvainen edellä mainituista kahdesta muusta haarasta ja suoraan yhteydessä niihin. Laajemmin ajateltuna taktiikan teorian katsottiin olevan suoraan tai epäsuorasti riippuvainen muistakin sotatieteeseen kuuluvista tieteenhaaroista. Tästä syystä taktiikan teoriaa pidettiin tieteenalana ja osana sotatiedettä.⁹⁴¹

Selitys on monisanaisuudestaan huolimatta looginen. Kuten johdannossa esitetyn jugoslavalaisen taistelutoiminta-käsitteen sisällön yhteydessä esitettiin, myös jugoslavalainen taktiikka kattoi aseellisen kamppailun eri muo-

⁹⁴¹ Vojna enciklopedija 8, s. 609; Taktika (1981b), s. 13–14.

doissaan yksittäisen taistelijan tasolta suurimpien operatiivisten yksiköiden taistelutoimintaan asti. Operatiikka puolestaan oli teoria operaatioista, joita käytännössä toimeenpantiin taktiikkaa harjoittaen. Onkin hieman teennäistä esitellä erikseen operatiikkaa, joka tutkii operaatioita, joissa sotajoukot käyttävät taktiikkaa. Jugoslavalaiset eivät tarkasti määrittäneet organisaatiotasoa, johon sijoittuvat joukot alimmillaan toimeenpanevat operaatioita, eivätkä sitä, kuinka suuri sotajoukko ylimmillään harjoittaa operaatiossaan taktiikkaa. Asia ei ole kuitenkaan ongelma, koska kaikilla kolmella sotataidon tasolla oli suora vaikutus toisiinsa. Joukkojen koon määrittelemättä jättäminen on kuitenkin ominaisuus, joka erottaa jugoslavalaisen operatiikan neuvostoliittolaisesta operaatiotaidosta. Siinä missä neuvostoliittolainen operaatiotaito oli operaatioiden valmistelujen teoria ja käytäntö⁹⁴², jugoslavalainen operatiikka oli teoria operaatioista. Operaatioiden käytäntö, *praktika*, kuului jugoslavalaisen taktiikan piiriin.

Taktiikan praktiikka oli varsin laaja kiinnostuksen ja tutkimuksen kenttä. Käytäntöön katsottiin kuuluvan koko Jugoslavian asevoimien organisoimisen, hallinto- ja komentojärjestelmän, huoltojärjestelmän, armeijan (maavoimien) joukkotyyppien sekä kokoonpanojen, taktiikkaan vaikuttavan materiaallisen valmiuden, taistelumuotojen (taistelutapojen), omien keinojen ja voimien käytämisen (aluejaon ja joukkojen käytön), yhteistoiminnan järjestelyjen sekä käytäntöjen sekä taktiikan käytännön laajimman osa-alueen – ainakin voimavaroja lukumääräisesti arvioitaessa – ”*Jugoslavian asevoimien taisteluyksiköiden komentajien, esikuntien, ylempien esikuntien sekä yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen toimintojen ja menetelmien taistelun sekä yhteenoton suunnittelussa ja käymisessä*”.⁹⁴³ Pitkähkö määritelmä piti sisällään pääosan edellä mainituista taktiikan käytännön osa-alueista, mutta sillä tarkoitettiin kyseisten asioiden käytännön järjestelyjen toteuttamista (”miten”) ei vain luettelointia (”mitä”). On lisäksi muistettava, että edellä mainituista taktiikan praktiikan osista hallinto- ja komentojärjestelmä sekä huoltojärjestelmä ulottivat vaikutuksensa sotataidon praktiikkaan niin taktisella, operatiivisella kuin strategisellakin tasolla.

Taktiikan praktiikka vastasi lähes sellaisenaan samaa kokonaisuutta, joka Neuvostoliitossa oli määritelty käsitteen *taktiikan käytännön aspekti* alle. Se kuvattiin erilaisissa ohjesäännöissä, oppaissa ja käsikirjoissa. Vaikka kyse on taktiikan käytännöstä, ei ilman siihen perehtymistä voi ymmärtää myöskään taktiikan teoriaa.⁹⁴⁴

Taktiikan käytännön viimeksi mainitun osan laajuus aiheuttaakin sen, että kyseisen osan kuvaus on samalla käytännössä lähes kokonaisuudessaan myös yleisen kansanpuolustuksen konseptin, strategian ja doktriinin ”praktiikan” kuvaus.

Taktiikan laajuutta kuvastaa osaltaan myös se, että taktiikkaa käsittelevässä käsikirjassa 1980-luvun loppupuolella kuvattiin perinteisempien taktiikkaan kuuluvien asiakokonaisuuksien ohella koko liikekannallepanojärjestelmän kokonaisuus ja asevoimien joukkojen harjoitusjärjestelmä, esiteltiin ulkomaisia asevoimia sekä tuotiin esille sotahistorialliset kokemukset kansan vapautussodasta ja toisen maailmansodan jälkeisistä paikallisista sodista.⁹⁴⁵

⁹⁴² Reznitshenko (1988), s. 8.

⁹⁴³ Sulkeissa ilmaistut termien suomalaiset muodot on esitetty, jotta jugoslavalaisien alkuperäiset käsitteiden suorat käännoismuodot aukenisivat lukijoille.

⁹⁴⁴ Reznitshenko (1988), s. 9.

⁹⁴⁵ Taktika (1989), s. 3 ja 11–16.

Jugoslavialaisen sotataidon kehitystekijöiden, neljän faktorin, matriisivaikutus ilmenee näin myös taktiikan teoriassa ja praktiikassa.

TAKTIKAN HISTORIALLINEN KEHITYS

Taistelutoiminnan ja taktiikan historiallisen kehityksen kaaren kuvaus säilyi lähes muuttumattomana aina toisen maailmansodan päättymisestä Jugoslavian hajoamiskehityksen ensimmäisten viitteiden esiintymiseen saakka. Tämän tutkimuksen koko aikaperiodin läpi on ollut tunnistettavissa samat historialliset kehitystekijät, jotka noudattavat johdonmukaisesti marxilais-leniniläisen sotateorian tulkintaa sodan ja sotataidon kehittymisestä. Leninin kuoleman jälkeen esiintyneiden sotataidon ja taktiikan kehitysvaiheiden suhteen Jugoslaviassa päädyttiin korostamaan hyvin pitkälle vastaavia näkökulmia sekä ilmiöitä, kuin mitä Neuvostoliitossa taktiikan historiallisessa kehittämisestä mainittiin. Taktiikan historian jugoslavialaisen näkökulman esittäminen on tärkeitä, koska se osaltaan todistaa sotataidon käytännön tason perustuneen marxilais-leniniläiseen, tarkemmin ilmaistuna engelsiläiseen sotateoriaan.

Jugoslavialainen lähestymistapa taktiikan historialliseen kehittymiseen kuitenkin erosi kolmessa suhteessa neuvostoliittolaisesta. Jugoslaviassa pidettiin toisen maailmansodan tärkeimpänä antina oman kansan vapautussodan sotataidollisia kokemuksia. 1960- ja 1970-luvulta lähtien korostettiin Lähi-idän sotien merkitystä ilmapuolustuksen, ilmatoiminnan sekä panssarintorjunnan kannalta sekä Tšekkoslovakian miehityksen käännteentekevyyttä etenkin maahanlaskusotatoimien suhteen. Kolmas neuvostoliittolaisesta linjasta eroava piirre oli Vietnamin sodan todella näkyvä esillä pito kansansodan ajankohtaisuuden ja tehokkuuden todistajana. Jugoslaviassa ei kuitenkaan korostettu offensiivista syvään taistelun oppia eikä kerrattu siihen liittyviä historiallisia referenssejä.⁹⁴⁶

Eräässä suhteessa tässä väitöskirjassa on nähty tarpeelliseksi ja perustelluksi poiketa virallisesta jugoslavialaisesta retoriikasta, mitä tulee taktiikan historiallisen kehityksen kuvaamiseen. Kuten tutkimuksen johdannossa on kerrottu, Jugoslaviassa oli lähes tabu ottaa esille eri kansallisuuksien sotataidon historiaan ja kehittymiseen liittyviä piirteitä. Tutkijana on kuitenkin pakko mainita sellaiset yhtymäkohdat, jopa hyvin kaukaisetkin, jotka perustellusti vaikuttavat liittyvän toisen maailmansodan jälkeiseen jugoslavialaisen sotataidon kehittymiseen. Toisessa luvussa onkin laajemmin kuvattu vanhempien historiallisten tekijöiden kehityskulkua, joka ei ole voinut olla vaikuttamatta jugoslavialaisen sotataidon – tai myöskään taktiikan – kehitykseen.

Jugoslavialaisen käsityksen mukaan taktiikkaa pidettiin sotataidon vanhimpana haaranä, josta strategian ja operatiikan katsottiin myöhemmin saaneen alkunsa, eriytyneen ja kehittyneen. Taktiikan kehityksen aikaperiodit jaettiin kulloinkin käyttöön tulleiden, suuren murroksen tehneiden taisteluvälineiden mukaisesti kylmien aseiden aikakauteen, klassisten tuliaseiden aikakauteen sekä nykyaikaisten tavanomaisten aseiden sekä ydinaseiden ja muiden joukkotuhoaseiden aikakauteen. Marxilais-leniniläisen sotateorian perusteiden mukaisesti kunkin periodin katsottiin vaikuttaneen taktiikan teorian ja käytännön kehityskulkuun sen mukaisesti, millainen kyseisen taisteluvälineen

⁹⁴⁶ Taktika (1989), s. 14–16 ja 427–522

tuottaneen yhteiskunnan kehityksen yleinen taso oli ja millaiset yleiset yhteiskunnallis-taloudelliset, poliittiset sekä sotilaalliset suhteet sen piirissä vallitsivat.⁹⁴⁷

Yhteiskunnan eri kehitysvaiheiden joukosta nostettakoon esiin vain viimeisimmät. Marxilais-leniniläisen sotateorian näkökulmasta feodaaliyhteiskunnan aikakaudelta, tosin ei feodaalijärjestelmän ansiosta vaan sen epäoikeudenmukaisuuden takia, nousi kuitenkin yksi ilmiö, joka oli kommunistisen ja jugoslavalaisenkin sotateorian sekä sotataidon esikuva. Riistäviä feodaalimaanomistajia vastaan kohosi maatyöläisten kansannousuja, jotka usein johdivat kansallissotiin, joiden yhteydessä esiintyi uusi ilmiö: kansalaisista koostuvat laajat massat osallistuivat vastarintaan sekä taisteluun. Maatyöläiset ja muut kansalaiset käyttivät aseellisessa kamppailussaan johdonmukaisesti sissisodankäyntiä.⁹⁴⁸ Sinänsä taantumuksellisesta aikakaudesta oli noussut sotataidollisesti esiin jotain uutta ja erityistä, mutta nimenomaan vallankumouksen, kapinan ja kansannousun synnyttämänä.

Nopean teollistumisen synnyttämän kapitalistisen yhteiskuntamuodon katsottiin vaikuttaneen merkittävästi armeijoiden koon kasvamiseen ja tuliaseiden laajamittaiseen käyttöönottoon sekä kehittymiseen. Tuliaseiden vaikutuksen armeijoiden varustautumiseen sekä kokoonpanojen kehittymiseen nähtiin olevan suuri. Aseiden ja taisteluvälineiden nopea kehitys vaikutti sodankäyntitapoihin ja sotataidon kehittymiseen, ennen kaikkea taktiikan kehittymiseen. Aseiden ja muiden taisteluvälineiden mullistavan kehityksen nähtiin vaikuttaneen erityisesti täyteen vauhtiin kiihtyneeseen taktiikan kehittymiseen. Kapitalismin aikakaudella taktiikan kehittymisen merkittävimpänä ja korkeimpana kehitysvaiheena pidettiin Napoleonin sotien aikaa, varsinkin taktiikan praktiikan näkökulmasta. Napoleonin sotia pidettiin Jugoslaviassa taktiikan teoreettisten perusteiden luomisen sekä taktiikan suhteellisen itsenäiseksi sotataidon haaraksi kehittymisen kannalta murrosvaiheena ja siten kaiken perustana.⁹⁴⁹

Aikakauden suuria uudistuksia olivat yleinen asevelvollisuus, tulivoimaisemmat ja liikuteltavammat aseet sekä edellä mainittujen tuloksena syntyneet massiiviset kansanarmeijat. Näiden kaikkien yhteisvaikutuksena pidettiin suuria muutoksia taktiikassa. Liikehtimiskykyiset sotilasyksiköt syntyivät ja kehittyivät. Uudeksi hyökkäysmuodoksi syntyi kolonnaryhmitys, ja sen edut lineaarimuotoihin nähden havaittiin. Jugoslavalaisen näkökulman mukaan Napoleonin sotien aikakaudella ja tuloksena syntyi taistelujen sekä yhteenottojen aikakausi. Niitä voitiin käydä missä tahansa ja milloin tahansa. Enää taistelu ei ollut sidottu vain avoimeen maastoon tai jopa kahden sotivan osapuolen etukäteen yhteisesti sopimaan maastonkohtaan. Tänä aikana luotiin taktisia yksiköitä, jotka kykenivät itsenäiseen taistelutoimintaan. Alettiin puhua yhteenotoista, ja niitä alettiin pitää pääasiallisimpana sodankäyntitapana.⁹⁵⁰

Samassa yhteydessä alkoivat kehittyä ajatukset *taktisista periaatteista*. Näitä olivat muun muassa painopisteen valinta, manööveri ja yllätys. Samat periaatteet pitivät pintansa: ne pysyivät lähes muuttumattomina ja saivat lisääntyvää kannatusta ensimmäiseen ja jopa toiseen maailmansotaan asti. Ju-

⁹⁴⁷ Taktika (1981b), s. 14–16. – Jugoslaviassa ei käytetty länsimaissa ja esimerkiksi Suomessa yleistyntä käsitettä *joukkotuhoaseet*, vaan samaa merkityssisältöä tarkoittava ilmaus oli *ydin- sekä muut massiiviset tuhoaseet*.

⁹⁴⁸ Ibid., s. 2.

⁹⁴⁹ Ibid.

⁹⁵⁰ Ibid.

goslavalaisen näkökulman mukaan Napoleonin sotien aikakauden tuloksena muotoutuneet yleiset taktiset periaatteet ovat säilyneet jopa 2000-luvun sota-taitoon saakka.⁹⁵¹ Jugoslavaliaisesta näkökulmasta Napoleonin sotien ajalla oli suuri merkitys sekä operatiikan että taktiikan kehittymisen kannalta.

Taistelun nähtiin muodostuneen omaksi eriytyneeksi kokonaisuudekseen vasta suurempien taistelumuodostelmien synnyn myötä. Prikaatit, divisioonat ja armeijakunnat olivat itsenäisiä taistelumuodostelmia, jotka kykenivät toteuttamaan sekä päämäärän, tilan että ajan näkökulmasta omia erillisiä tehtäviä. Napoleonin sotien vuosia pidettiin taistelun teoreettisen yhdenmukais-tamisen aikakautena. Seuraavan kerran, ainakin jugoslavalaisen näkökulman mukaan, vasta panssarivaunujen, mekanisoitujen joukkojen, tykistön ja mui-den aselajien sekä ilmavoimien synty, kehittyminen ja yleistyminen johtivat perusteellisempiin muutoksiin.⁹⁵²

Napoleonin sotien jälkeisen sekä etenkin kapitalistisen yhteiskuntajärjes-telmän aikakauden luonnollisena jatkeena ja seurauksena Jugoslaviassa pidet-tiin vallankumouksia ja niiden aiheuttamia yhteiskunnallisten olosuhteiden muutoksia. Näistä keskeisimpänä ja tärkeimpänä nähtiin Venäjän vallanku-mous sekä lukuisat kansan vapautusliikkeet ja vallankumoukselliset liikkeet ympäri maailmaa.⁹⁵³

Aikakauden yleispiirteenä pidettiin sitä, että yhteiskunnallis-taloudelliset muutokset saivat aikaan sodankäynnin ja aseellisen kamppailun kehittymis-tä, johon puolestaan vaikuttivat aseiden ja taisteluvälineiden kehittyminen. Taktisista keinoista sekä toteuttamistavoista tuli tämän näkökulman mukai-esti erilaisia, joustavampia ja hyökkäävämpiä kaikissa aseellisen kamppailun muodoissa. Syynä tällaiseen uudistuneeseen kehitysvaiheeseen pidettiin sitä, että *kansa* oli suuressa roolissa aseellisessa kamppailussa. Sen ansiosta aseel-liseen kamppailuun tuotiin vallankumouksellisuutta sekä luokkatietoisuutta ja aivan uudenlaista taistelumoraalia sekä suurten massojen mukanaan tuomaa sotilaallista potentiaalia. Avautuneita mahdollisuuksia pidettiin rajattomina. Suurten massojen tuoman lisäarvon ohella muutoksen vaikutustekijänä pidet-tiin toki uusien, kehittyneiden taisteluvälineiden, kuten voimakkaan tykistön, panssarijoukkojen sekä ilma-aseen mukanaan tuomaa murrosta. Koko aseel-lisen taistelun kokonaisuuden nähtiin muuttuvan dynaamisemmaksi. Yksi-löiden, yksiköiden, komentajien ja johtoportaiden *oma-aloitteisuutta* pidettiin avaimena taktiikan uuden laadullisen ulottuvuuden kehittymiselle.⁹⁵⁴

Jugoslavalaisen taktiikan tutkimuksen tulkinnan mukaan erityisesti toi-nen maailmansota toi taisteluun uusia piirteitä ja elementtejä. Muutosten aihe-uttajana pidettiin suurten panssariyhtymien, mekanisoitujen yhtymien, tykis-töjoukkojen, ilmavoimien yksiköiden sekä muiden tulivoimaltaan tehokkaiden joukkotyyppejen vaikutusta. Taistelun nähtiin muuttuneen aiempaa dynaami-semmaksi, ajallisesti lyhyemmäksi ja tehtävien suorittamisen näkökulmasta päättäväisemmäksi varsinkin ilmavoimien voimakkaasti tukemien yhdistet-tyjen taktisten ja operatiivis-taktisten muodostelmien manööverien johdosta. Taistelu suunniteltiin (operaatio)suunnittain, ja siinä pyrittiin toteuttamaan syviä läpimurtoja erityisen tärkeiden kohteiden, asemien tai alueiden valtaami-seksi.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Ibid.

⁹⁵² Ibid., s. 13–14.

⁹⁵³ Ibid., s. 3–4.

⁹⁵⁴ Ibid., s. 3–4.

⁹⁵⁵ Ibid., s. 14.

Jugoslavian kansan vapautusarmeija ja partisaaniosastot kävivät kansan vapautussodan kuluessa pataljoonillaan, osastoillaan ja prikaateillaan kansan vahvalla tuella ja kansan suoranaisesti vahventamina taisteluita, joilla oli sotilaallisten päämäärien lisäksi myös poliittisia tavoitteita. Taisteluja käytiin käytetyn partisaanitaktiikan mukaisesti offensiivisesti, uskaliaasti ja energisesti, käyttäen hyväksi alueiden, sään ja ajan (olosuhdetekijöiden) sekä muiden tilanteissa vallinneiden olosuhteiden tarjoamia mahdollisuuksia. Kansan vapautussodan taisteluissa viitattiin erityisesti kansan moraalisen-poliittisten ominaisuuksien – tietoisuuden, rohkeuden ja taisteluvälmiuden – hyväksikäyttöön.⁹⁵⁶ Viimeisin tämän tutkimuksen aikaperiodin kannalta relevantti taktiikan historiallisen kehityksen aikakausi liittyy massiivisten panssarijoukkojen, ilmavoimien, helikoptereiden, maahanlaskujoukkojen, erilaisten ohjusten sekä muiden tulivoimaltaan suurten tavanomaisten taisteluvälineiden, ydinaseiden sekä muiden massiivisten tuhoaseiden käytön ajanjaksoon. Ydinaseiden osalta on tarkennettava vielä, että niiden suhteen ymmärrettiin painotuksen siirtyminen kohti tuho vaikutukseltaan pieniä tai jopa hyvin pieniä ydinräjähteitä. Muiden joukkotuhoaseiden kehityksellä tarkoitettiin kemiallisten, biologisten ja jopa meteorologisten aseiden teknologioita.⁹⁵⁷

Modernin taktiikan teoreettiseen ja käytännölliseen käsittelyyn kohdistui jugoslavalaisen käsityksen mukaan merkittäviä vaatimuksia uusien taisteluvälineiden, tekniikan ja niiden luomien taktisten mahdollisuuksien myötä. Uusien taisteluvälineiden ohella ja suurelta osalta niiden vaikutuksesta tänä aikakautena nousi esiin lukuisia uusia vaatimuksia. Aselajien sekä puolustushaarojen toiminta tuli koordinoita taktisten ja varsinkin yhdistettyjen taktisten yksiköiden tasolla, puolustushaaroille tuli varata aiempaa laajempi itsenäisyys taistelutoimien toteuttamisessa, taistelujärjestykset monimutkaistuivat, liikkuvuus lisääntyi ja kyky toteuttaa manööverejä sekä mahdollisuus taistelun materiaalis-tekniiseen turvaamiseen kehittyivät. Uusimman ajan sotatekniikan vaikutusten keskeistä merkitystä korostettiin samoin äänenpainoin kuin Neuvostoliitossa. Tuli- ja iskuvoiman, joukkojen liikkuvuuden sekä panssaroinnin kasvaminen olivat johtaneet molempien mielestä taistelutoiminnan perusteelliseen muutokseen.⁹⁵⁸

Edellä mainitun viimeisimmän ajanjakson kehityksen nähtiin vaikuttaneen voimakkaalla tavalla sotilasajattelun, sotilasdoktriinien ja sotilaallisten strategisten konseptien luomiseen sekä niiden vaikutuksesta myös taktiikan kehittymiseen. Suuria muutoksia tapahtui. Taistelujärjestyksistä tuli aiempaa hajautetumpia, taistelutoimet muodostuivat aiempaa dynaamisemmiksi ja niitä toteutettiin taistelukentän eri suuntiin, sen sijaan että joukkoja olisi käytetty lineaarisesti. Resurssien käytölle ja yleensäkin toiminnan painopisteen luomiselle annettiin suuri arvo. Joukkoja kuitenkin liikkui ja sotateoimia suoritettiin liikkuvasti taistelukentällä ja jopa sen ulkopuolella enemmän ja useammin. Joukkojen tulivoiman kasvu ja liikkuvuuden lisääntyminen loivat lisääntyneitä mahdollisuuksia vihollisen ryhmityksen syvyydessä toteutettaviin manöövereihin. Henkilöstötappiot kasvaisivat ja materiaalis-tekniisten resurssien (sodankäyntimateriaalin) kulutus nousisi merkittävästi. Etenkin ampumatarvikkeiden kulutuksen nähtiin lisääntyvän voimakkaasti.⁹⁵⁹ Vaikka Jugoslaviassa ei

⁹⁵⁶ Ibid., s. 14.

⁹⁵⁷ Taktika (1981b), s. 16 ja 25–26.

⁹⁵⁸ Taktika (1981b), s. 16 ja 25–26; Reznitshenko (1988), s. 15.

⁹⁵⁹ Taktika (1981b), s. 16. – *Taistelujärjestyksellä* tarkoitettiin joukkojen käyttö- ja ryhmittämisperiaatteita.

käytetty lännessä ja idässä yleistyneitä termejä tapahtuneesta muutoksesta (*Revolution in military affairs – RMA, Revoljutshija v vojennom dele – RVD*) tai kehitetty omaa käsitettä, oli havaittu murros samansisältöinen kuin mainitut ulkomaiset esimerkit.

Tieteellisten saavutusten poikkeuksellisen suuret vaikutukset ihmisten elämään ja etenkin aseiden kehittymiseen tunnustettiin, mutta koska Jugoslaviassa ei resurssisyistä kyetty vastaamaan massamaiseen nykyaikaisten tavanomaisten aseiden tai ydinaseiden ja muiden joukkotuhoaseiden aiheuttamaan sotilaalliseen uhkaan, korostettiin ihmisen kasvanutta roolia aseellisen kamppailun ratkaisevana tekijänä. Näkökulmaa argumentoitiin lukuisilla toisen maailmansodan jälkeisillä alueellisilla sodilla ja etenkin kumouksellisilla sekä kansallisilla vapautussodilla, kuten Algerian, Vietnamin, Angolan, Kamputsean ja Zimbabwen sodilla.⁹⁶⁰

Taisteluihin nähtiin osallistuvan kaikkien aselajien ja toimialojen. Niistä muodostuvien yksiköiden kokoaminen sekä yhdistettyjen muodostelmien kokoaminen nähtiin tavanomaiseksi. Kaikkien aselajien, toimialojen sekä taisteluyksiköiden välinen yhteistoiminta nähtiin entistä tärkeämmäksi. Tämä keskeinen taktiikan piirre vastaa täysin neuvostoliittolaisen taktiikan näkemystä taistelusta kaikki aselajit käsittävänä taisteluna. Edellä kuvatut muutokset asettivat myös joukkojen johtamiselle ja suunnittelutyölle uusia vaatimuksia. Erillisten yksiköiden toiminnan tuli erilaisten taistelutoimien suorittamisessa olla koordinoitu ja sovitettu yhteen mahdollisimman hyvin taisteluiden sekä yhteenottojen aikana. Yksiköitä tuli tarvittaessa yhdistää ja koota vielä näitäkin yksiköitä suuremmiksi yhdistetyiksi kokoonpanoiksi. Toiminnan kehittämässä tuli ottaa huomioon uusimpien kansallisten vapautussotien sekä kumouksellisten sotien kokemusten anti. Kansan merkittävää roolia aseellisessa kamppailussa korostettiin. Kaikkien edellä mainittujen, viimeaikaisimpaan taktiikan historialliseen kehitykseen vaikuttavien näkökohtien katsottiin tulleen huomioiduksi jugoslavialaisen taktiikan teorian ja käytännön kehittämisessä.⁹⁶¹ Väite saa tukeen lukuisia suoria viittauksia esimerkiksi operatiikkaa ja yleistä kansanpuolustusta käsitelleissä oppaissa, käsikirjoissa sekä oppikirjoissa.

KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT

Jugoslaviassa oli määritely neljä keskeisintä taktiikan teorian luomisen ja kehittämisen lähtökohtaa. Vaikka niitä korostettiin erityisesti yleisen kansanpuolustuksen taktiikan kehittämisen yhteydessä, olivat samat lähtökohdat olleet käytössä myös 1940- ja 1950-luvuilla, tosin eri periodeina hieman eri tavalla painotettuina. Ensimmäisenä lähtökohdana pidettiin jugoslavialaisten sotilasjoukkojen, hallintoelimien ja järjestäytyneen kansan taktisia kokemuksia kansan vapautussodasta. Toisena perustana olivat historiassa käytyjen, etenkin toisen maailmansodan jälkeisten kumouksellisten ja kansallisten vapautussotien opetukset. Ulkomaisten sotien ja niissä ilmenneen sotataidon tutkimuksen merkitys oli siten yksi neljästä taktiikkaan vaikuttavasta keskeisimmästä lähtökohdasta. Sotilasyksiköiden, yhteiskunnallisten organisaatioiden ja kan-

⁹⁶⁰ Ibid., s. 4.

⁹⁶¹ Taktika (1981b), s. 16; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 1; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 22; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. Reznitshenko (1988), s. 15.

salaisten saamat kokemukset taktisista harjoituksista oli kolmas taktiikan teorian luomisen ja kehittämisen lähtökohta. Neljäntenä mainittiin ”*muut sotilaskoulutukseen ja -kasvatukseen liittyvät rauhanomaiset menetelmät*”.⁹⁶²

Viimeksi mainittu jää hieman arvoitukselliseksi osa-alueeksi. Sotilaspedagogiikkaan viittaavia menetelmiä ei yleensä mielletä taktiikan teoriaan tai sen kehittämiseen liittyviksi lähtökohdiksi. Selvimmät sotilaskoulutuksen ja -kasvatuksen rauhanomaisten menetelmien yhtymäkohdat sotataitoon liittyvät sotilasyksiköiden ja yhteiskunnan organisaatioiden päättäväisyyteen, uskaliaisuuteen, rohkeuteen sekä oma-aloitteisuuteen, rutiinitasolle vietyyn harjoitteluun sekä käytettyjen yksiköiden riittävään voimaan ja yhtenäisyyteen⁹⁶³. Nämä kuuluvat iskun onnistumisen sekä menestyksen tärkeisiin ennakoeh-toihin. Edellä mainittujen edellytysten täyttäminen oli osa moraalis-poliittista kasvatusta, eikä niihin ollut mahdollista päästä teoreettisella opiskelulla. Kyse oli praktiikan ja harjoittelun kautta luotavista, pääosin laadullisista ominaisuuksista.

Taktiikan tutkimuksen kohteina pidettiin yhteenottoa ja taistelua. Taistelutoiminnan kolmas muoto, operaatio, oli kuitenkin pääasiassa operatiikan tutkimuksen kohde. Siten yhteenottoon ja taisteluun liittyvät, ylemmän joh-toportaan vastuulla olevat valmistelutoimenpiteet ja edellytysten luominen operaation onnistuneelle toimeenpanolle kuuluivat operatiikan piiriin. Operaatioita jouduttiin taktiikassa kuitenkin sivuamaan, koska niissä ilmenevä taiste-lutoiminta kuului taktiikan piiriin. Toisena syynä oli se, että kaikissa kolmessa taistelutoiminnan tasossa ilmenivät samat *taistelutoiminnan perustekijät (os-novni činioci borbenih dejstava)*: voimat, tila, taistelualue, toimintavyöhyke, suunta tai tavoite, alue ja aika (olosuhdetekijät). *Sodan päätekijöinä (glavna činioca rata)* on kuvattu periaatteessa samat edellä mainitut taistelutoiminnan perustekijät, tosin muodossa elävä voima, materiaalis-tekniset resurssit, tila sekä aika.⁹⁶⁴

Yhteenotto ja taistelu olivat taistelutoiminnan perusilmenemismuodot. Yhteenotoille ja taisteluille ja tyypillisiä piirteitä olivat monimutkaisuus, dynaamisuus, nopeus sekä taistelukentällä vallitsevan tilanteen jatkuva muutos. Yhteenotto ja taistelu voivat olla hyökkäyksellisiä tai puolustuksellisia. Niitä voitiin toteuttaa maalla, vesistöissä (merellä ja jokialueilla) ja ilmassa rintama-alueella, vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella sekä omassa selustassa. Yhteenottoja ja taisteluja voitiin käydä rintamasodankäynnin, partisaanisodan-käynnin ja yhdistetyn rintama-partisaanisodankäynnin taistelumuodossa. Vaikka partisaanisodankäyntiin kuului muunkinlaisia vastarinnan muotoja ja erilaisia pienimuotoisempia sissisodankäynnin toimintatapoja, pidettiin yh-teenottoa ja taistelua sen taistelutoiminnan dominoivana muotona.⁹⁶⁵

Yhteenottoon ja taisteluun joukkoaan johtavan komentajan tuli aina mää-rittää joukolleen ainakin tehtävä, toiminnan päämäärä, voimat sekä keinot, tu-kevat voimat ja vahvennukset, toiminta-alue, yhteistoiminnan perusteet sekä materiaallinen ja muu turvaaminen (materiaalituki ja muu tuki). Yhteenotto ja taistelu tuli toteuttaa yhteistoiminnassa kaikkien yhteiskunnan eri organisaatioiden, yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen, paikallisyhteisöjen sekä yhteis-

⁹⁶² Taktika (1981b), s. 14.

⁹⁶³ Ibid., s. 15.

⁹⁶⁴ Taktika (1981a), s. 33–34; Taktika (1989), s. 29; Đorđević (2003a), s. 10; Taktika (1981b), s. 16 ja 24–25; Ljubičić (1981), s. 91 ja 265.

⁹⁶⁵ Đorđević (2003a), s. 10; Taktika (1981b), s. 16 ja 24–25. – Lähteistöstä ei ilmene, että taisteluja tai yhteenottoja olisi ajateltu käytävän järvillä.

kunnallis-poliittisten organisaatioiden ja työntekijäjärjestöjen kanssa.⁹⁶⁶ Nämä taktikkaan kohdistuvat, taistelua ja yhteenottoa koskevat vaatimukset olivat suoraan konseptista, strategiasta ja doktriinista kohdistuvia vaatimuksia.

Yhteenotto muodostui suorista kansan tukemien yksilöiden, ryhmien ja taktisten yksiköiden toimista ja toiminnoista. Taistelutoimia voitiin panna toimeen joko itsenäisesti tai laajemman kamppailun yhteydessä. Yhteenottoon liittyvillä taistelutoimilla oli takanaan pitkä historiallinen kehitys. Yhteenoton historiaa pidettiin samalla myös sotien ja sotataidon historiana. Se oli alussa yksilöiden, ryhmien, esimerkiksi heimojen ja hallitsijaperheiden, kamppailua henkiinjäämisestä. Aikanaan yhteenottoon osallistuivat heimon sekä perheen kaikki jäsenet ja yhteenotossa käytettävät aseet olivat alkujaan heimojen sekä perheiden jäsenten arkipäiväisissä askareissaan käyttämiä työkaluja.⁹⁶⁷

Historiallisesta perspektiivistä tarkastellen yhteenoton peruspiirteisiin kuuluivat yksilöiden fyysinen vahvuus ja henkilökohtainen rohkeus sekä taito käyttää kylmiä aseita (*hladno oružje*, teräaseet) suorassa yhteenotossa yksilöiden ja ryhmien välillä. Tuotantomenetelmien kehityttyä ja luokkayhteiskunnan synnyttyä aseellinen kamppailu kehittyi kiihtyvässä tahdissa taistelutoiminnan ilmenemismuotona. Nopeutunut kehitys johtui uusien, aiempaa tehokkaampien aseiden sekä varusteiden kehittämistä ja käyttöönnotosta sekä aiempaa suurempien sotilaskokoonpanojen yleistymisestä.⁹⁶⁸

Jugoslavalaisen taktiikan teorian mukaan yhteenotto oli järjestäytyneen aseellisen yhteenoton alkumuoto, josta taistelutoiminnan laajemmat ilmene-mismuodot kehittyivät. Yhteiskuntien materiaalien resurssien sekä jugoslavalaisen näkökulman mukaan uusien yhteiskunnallisten, sotien yleistymiseen johtaneiden olosuhteiden historiallinen kehitys vaikutti yhteenoton kehitykseen. Se vaikutti myös suoraan taistelutoiminnan monipuolistuviin ilmenemismuotoihin. Taistelutoiminnan ilmenemismuotoja, aseellisen kamppailun muotoja, olivat taistelu ja operaatio.⁹⁶⁹

Taistelun nähtiin kehittyneen yhteenotosta. Taistelun sisällön ja järjestäytymisen kehittyminen oli sidoksissa toisaalta vallitsevan yhteiskunnan ja aikakauden sotilasorganisaation, aseistuksen ja varustuksen kehittyneisyyteen ja toisaalta aseellisen kamppailun sisällön sekä keinojen kehittymiseen kokonaisuutena.⁹⁷⁰

Taistelu oli taistelutoiminnan muoto, jota toteuttivat saman johtoportaan alaiset yhdistetyt taktiset yksiköt tai operatiivis-taktiset ryhmät. Taistelu toi-

⁹⁶⁶ Taktika (1981b), s. 24–26. – Jugoslavalaisessa taktiikassa on perinteisesti käytetty termiä selustan turvaaminen (*pozadinsko obezbedenje*), jolla tarkoitetaan yleensä selustaan sijoitettujen eri aselajien, toimialojen sekä palvelujen toteuttamaa varsinaisten taistelujoukkojen toiminnan turvaamista, ei pelkästään huollollisin toimenpitein vaan myös tiettyjä työsuorituksia tekemällä tai valmiuksia ylläpitämällä.

⁹⁶⁷ *Ibid.*, s. 13.

⁹⁶⁸ *Ibid.*

⁹⁶⁹ Taktika (1981b), s. 24–25. – Jugoslavalaisen käsitteistön kääntäminen suomen kielelle tuottaa (myöskin) tässä yhteydessä ongelmia. *Boj* on käännetty tässä yhteydessä `taisteluksi`, kuten sanakirjat suositavat, ja *borba* taistelutoiminnan perustasolla yhteenotoksi ja koko kansakunnan sekä sotataidon tasolla kamppailuksi. Ensin mainitun muodon käyttö kyseisessä asiayhteydessä on perusteltua sanakirjojen ja jugoslaavien omankin tulkinnan mukaan. Jälkimmäisen muodon käyttö on puolestaan perusteltua marxilais-leniniläisen sotateorian ja luokkasotateorian retoriikan kautta. Näissä yhteyksissä kamppailu on kansainvälisestikin yhdenmukaisesti käytetty ilmaisu (esim. *class struggle, armed struggle*). Suomen kielen näkökulmasta ja etenkin sotilaallisen toiminnan kuvaamisen kannalta olisi kuitenkin ollut selkeintä käyttää yksilöiden ja heimojen välisistä aseellisista konflikteista taistelu-termin sijaan muotoa yhteenotto, mutta anakronismin välttäminen on tässä yhteydessä pitänyt asettaa etusijalle.

⁹⁷⁰ *Ibid.*

meenpantiin joko samanaikaisesti tai itsenäisesti maassa, merellä tai ilmassa. Taistelu pantiin toimeen samanaikaisesti muiden operaatioiden kanssa rintama-alueella, vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella tai omassa selustassa. Näiden operaatioiden toteuttamiseen osallistuivat alueellisen puolustuksen esikunnat, yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen, järjestöjen ja ammatillisten järjestöjen hallintoelimet sekä niiden johdossa olleet fyysiset, moraaliset ja materiaaliset resurssit.⁹⁷¹

TAKTIIKAN TEORIAN TUTKIMUSKOHDTE, SISÄLTÖ JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Taktiikkaa on pidetty yleismaailmallisesti, kuten myös Jugoslaviassa, sotataidon vanhimpana osa-alueena. Kuten edellä on kuvattu, taktiikan kehitys on edennyt ja ollut sidoksissa kunkin aikakauden taisteluvälineiden kehityksen asteeseen. Käsitys aseiden ja taisteluvälineiden sekä taktiikan kehityksen välisestä vuorovaikutuksesta on yhteneväinen neuvostoliittolaisen näkemyksen kanssa. Kylmien aseiden aikakaudesta siirryttiin klassisten tuliaseiden ajanjaksoon, sittemmin nykyaikaisten tavanomaisten (konventionaalisten) aseiden kauteen ja lopulta ydinaseiden sekä muiden joukkotuhoaseiden aikakauteen. Jugoslavalaisen taktiikan teorian ja käytännön kehittymisen näkökulmasta kunkin periodin painotukset ovat kuitenkin pohjimmiltaan olleet riippuvaisia vallitsevan kulttuurin yhteiskunnallis-taloudellisista, poliittisista sekä sotilaallisista olosuhteista.⁹⁷²

Taktiikan teorian intresseissä olivat aseellisen toiminnan muodot ja taktiset taistelutoimet. Taktiikan teoria tutki ja analysoi *aseellisen kamppailun tekijöitä* (faktoreita), niiden näkökulmaa, roolia ja merkitystä taistelussa sekä sodassa. Aseelliseen kamppailuun sekä sotataitoon, ja siten myös suoraan taktiikkaan vaikuttavat tekijät jaettiin *taloudellis-yhteiskunnallisiin, materiaalis-teknisiin* sekä *sotilaallisiin tekijöihin ja prosesseihin*. Sen vuoksi taktiikka tutki ja tietoisesti analysoi muun muassa mahdollisen hyökkääjän operatiivisten sekä taktisten yksiköiden kokoonpanoja, vahvuuksia, varustusta, toimintamahdollisuuksia sekä doktriinia. Samojen faktoreiden vuoksi taktiikka tutki muun muassa omien joukkojen kokoonpanoja, joukkotyyppettä, tulivoimaa, liikkuvuutta, iskuvoimaa, taistelumuotoja, omien keinojen ja voimien käyttämistä, yhteistoiminnan järjestelyjä sekä käytäntöä, yleisjoukkojen ja erillisten voimien välistä suhdetta, hallinto- sekä komentajärjestelmää ja huoltojärjestelmää. Edellä mainittujen faktoreiden vaikutus koski sekä taktiikan teorian muokkausta että taktiikan käytäntöä, toimeenpanoa. Taktiikan tutkimusintressit vastaavat hyvin neuvostoliittolaista taktiikan tutkimustehtävää.⁹⁷³

Taktiikan teorian merkityksellisyyttä korostettiin Jugoslaviassa länsimaisen sotataidon kannalta tarkasteltuna varsin erikoisella tavalla. Taktiikalla oli oikeus matriisinomaisesti olla yhteydessä ei pelkästään muihin sotatieteisiin osana omaa tieteenalaansa, sotataitoa, vaan suoraan tai epäsuorasti myös muihin tieteenhaaroihin. Edellä mainittu hieman sekavan oloinen taktiikan teorian roolin kuvaus selittyy jugoslavalaisen sotataidon osien hieman poikkeavasta sisällöstä ja ennen kaikkea laaja-alaisuudesta (Katso jugoslavalaisen sotataidon kehitystekijät, kuva 1). Siten oli mahdollista tutkia ja kehittää muita yhteis-

⁹⁷¹ Ibid.

⁹⁷² Taktika (1981b), s. 14–15; Reznitshenko (1988), s. 9.

⁹⁷³ Vojna enciklopedija 8, s. 609; Taktika (1981b), s. 13–15; Reznitshenko (1988), s. 9–10.

kunnan osia toimimaan mahdollisimman tehokkaana osana aseellisen taistelun kokonaisuutta.

Taktiikan teoria tutki taistelutoimien lainalaisuuksia ja ominaisuuksia erilaisissa olosuhteissa. Se määritteli perusnäkömynksiä taistelusta ja yhteenotosta ja pohti niiden suunnittelua sekä organisointia. Se tutki yhteistoiminnan ja yhteistyön muotoja *yksilöiden sekä ryhmien tasolta* alkaen aina *yhdistettyjen taktisten sotatoimiyhtymien ja koko kansan tasolle* saakka. Taktiikan teorian tutkimusalueeseen kuuluivat Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen organisoiminen, kokoonpanojen muodostaminen, materiaallinen valmius, taisteluvalmius, taisteluyksiköiden komentajien, esikuntien, ylempien esikuntien, yhteiskunnallis-poliittisten organisaatioiden sekä muiden yhteisöjen toiminta ja menetelmät taistelun sekä yhteenoton suunnittelun ja käymisen aikana.⁹⁷⁴ Kokonaisuus kattoi siten koko jugoslavalaisen sotataidon faktorien vuorovaikutteisen matriisin. Toinen keskeinen ero länsimaiseen käsitykseen taktiikasta oli, että jugoslavalaisessa sotataidossa taktiikka ulottui yksittäisestä sotilaasta suurimpien sotatoimiyhtymien kautta koko kansaan asti.

Taktiikka ei saanut olla vain teoriaa, vaan sen tuli hankkia uusia tietoja suoraan taistelusta ja yhteenotosta. Pragmaattinen tutkimustehtävä liittyi taktiikan rooliin käytännöllisenä ja vertailevaan analyysiin pyrkivänä tieteenlajina. Pyrkimys vertailevaan analyysiin liittyi myös tehtävään analysoida mahdollisen vihollisen taktiikkaa, organisaatiota, kokoonpanoja ja olosuhteita suhteessa Jugoslavian omaan taktiikkaan. Taktiikan tutkimuksen tulosten viemisellä teoriaan ja käytäntöön pyrittiin estämään vihollisen pyrkimyksiä toteuttaa omia suunnitelmiaan ja käyttää omia ylivoimaisia resurssejaan sekä luomaan viholliselle mahdollisimman vaikeat taktiset olosuhteet tavoitteena vihollisen tappiot, menetykset ja vaikea yleistilanne, joiden yhteisvaikutus tuottaisi viholliselle lopullisen tappion.⁹⁷⁵

Edellisessä alaluvussa kuvatulla tavalla jugoslavalainen operatiikka oli korkeamman tason käsite kuin länsimainen operaatiotaito. Jugoslaviassa myös taktiikka oli merkittävästi laajempi käsite kuin länsimaissa. Jugoslavalainen taktiikka koski aseellisen taistelun käymistä yksittäisen taistelijan kamppailusta aina suurien sotatoimiyhtymien taisteluun laajassa operaatiossa tai peräti koko kansan taisteluun asti. Sotatekniikan edistysaskeleilla, sotilaslääketieteen kehittymisellä, sotilaskoulutuksen saavutuksilla sekä hallinto- ja komentojärjestelmän muutoksilla katsottiin olevan suora vaikutuksensa taktiikan teoriaan sekä käytäntöön.

Taktiikan teorian tuli yksinkertaistaa taistelutoiminnasta saatuja kokemuksia, ennustaa taktiikan kehitystä ja näyttää tietä taistelun sekä yhteenoton käytännölle. Taktiikan teoriaa koskevan tutkimuksen tuli vastata niin klassisten taistelumenetelmien ja -keinojen uhkien, jatkuvan sekä pitkittyneen kriisin kuin ydin- ja muiden joukkotuhoaseiden käytönkin tilanteeseen liittyviin kysymyksiin.⁹⁷⁶

1950-luvun loppupuolelta lähtien kehitystyön kohteeksi nousseen yleisen kansanpuolustussodan vaatimukset ja aseellisen kamppailun strategian näkökulma painottivat sitä, että taktiikan tuli tutkia taistelua ja yhteenottoa nimenomaan yhdistetyssä sodankäynnissä, rintama- sekä partisaanisodankäynnissä. Taistelutilan ja olosuhteiden osalta tutkimuksen tuli kohdistua

⁹⁷⁴ Taktika (1981b), s. 13; Taktika (1981a), s. 35.

⁹⁷⁵ Taktika (1981b), s. 13–15; Reznitshenko (1988), s. 9.

⁹⁷⁶ Ibid.

rintama-alueen lisäksi väliaikaisesti menetetyille alueelle ja omaan selustaan. Yleisen kansanpuolustussodan taktiikan tutkimukseen vaikuttava erityispiirre oli, että armeijan lisäksi tutkimuksen tuli huomioida koko kansa – oli sen toiminta sitten aseellista kamppailua tai aseetonta vastarintaa.⁹⁷⁷ Tässä perusohjeessa on ensimmäinen selvä ero neuvostoliittolaiseen taktiikkaan. Neuvostoliitossa kyllä korostettiin ihmisen roolia ratkaisevana faktorina aseellisessa taistelussa, mutta koko kansaa ja sen voimavarojen käyttöä ei huomioitu taktiikassa. Neuvostoliitossa taktiikka keskittyi lähes yksinomaan rintamasodan käyntiin, toisin sanoen tavanomaisin joukoin käytävään hyökkäystaisteluun, kohtaamistaisteluun ja vain poikkeustapauksissa puolustustaisteluun. Sitäkin harvinaisemmaksi taistelun muodoksi nähtiin vetäytyminen. Partisaaneista, hämmästyttävää kyllä, kylmän sodan aikaisista neuvostoliittolaisista yhtymien kenttäohjesäännöistä löytyy vain yksittäisiä mainintoja.

Taktiikan tuli tutkia Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen yksilöiden, ryhmien, taktisten yksiköiden ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden taistelutoimien yleisiä lainalaisuuksia ja aseellisen kamppailun periaatteita. Tutkimuksen tuli ulottua myös edellä mainittujen kanssa yhteistoiminnassa vastarintaa harjoittavien tai sitä tukevien yhteiskunnallis-poliittisten yhteisöjen, ammattillisten järjestöjen ja erilaisten paikallisyhteisöjen toimintaan. Sama taktiikkaan liittyvien lainalaisuuksien löytäminen oli myös neuvostotaktiikan intresseissä, mutta minkäänlaista kytköstä muiden kuin asevoimien eri osien toiminnan käsittelemiseen ei ole havaittavissa. Erilaisten siviiliorganisaatioiden vastarinta ei kuulunut neuvostoliittolaiseen taktiikkaan.⁹⁷⁸

Tutkimus- ja julkaisutoiminta muun muassa edellä mainituilla kahdella osa-alueella oli varsin laajaa. Yleisen kansanpuolustusta ja yhteiskunnallisen itsesuojelun perusteita ja yksityiskohtia koskevia julkaisuja oli vuoteen 1983 mennessä laadittu yli 900. Jugoslavian kansanarmeijan sotilasopetuslaitosten sotataittoa koskevat tutkimukset, julkaisut, artikkelit ja opetusmateriaali vuosilta 1947–1987 käsittää lähes 3 500 nimikettä.⁹⁷⁹

Taktiikan oli aina lähdeittävä siitä perusvaatimuksesta, että teorian ja käytännön tuli muodostaa dialektisesti yhtenäinen kokonaisuus. Teoria loi pohjan käytännölle, muodosti teknisten ja teoreettisten keksintöjen sekä saavutusten ympärille tieteellisesti jäsennellyn järjestelmän ja yhdenmukaisti sitä. Taktiikan käytännön tuli koetella, täydentää ja jopa hylätä esitettyjä teoreettisia ratkaisuja sekä malleja. Jugoslavalaisen näkökulman mukaan nimenomaan teorian ja käytännön välinen tieteellinen toimintatapa sekä vuorovaikutus tekivät taktiikasta tieteenlajin ja tieteellisen *taidon*.⁹⁸⁰

Taktiikan konkreettiset tutkimustehtävät johdettiin taktiikan sisällöstä. Taktiikka oli soveltava tieteenala. Se määrittä tutkimuksen päämäärät ja tehtävät sekä niiden välisen tärkeysjärjestyksen ja niiden toteuttamistavat. Taktiikka lähti liikkeelle taistelualueella vallitsevista olosuhteista, doktrinaalisista asetelmista ja aseellisen kamppailun strategian periaatteista. Kukin näistä kolmesta lähtökohdasta tuli konkretisoida taktiselle tasolle. Siten huomioitiin nykyaikaisen taistelun ja yhteenoton monimutkaisuus ja hankala ymmärrettävyys ilmiönä. Taisteluun ja yhteenottoon kun eivät osallistuneet vain asevoimat vaan yhteiskunnan kaikki osat ja voimavarat. Yleisen kansanpuolustussodan

⁹⁷⁷ Taktika (1981b), s. 17.

⁹⁷⁸ Taktika (1981b), s. 22–23; Reznitshenko (1988), s. 8.

⁹⁷⁹ Begović, Pujić ja Radinović, s. 155–279; Bibliografija, s. 9–595.

⁹⁸⁰ Taktika (1981b), s. 15.

katsottiinkin asettavan taktiikalle uusia ja erityisiä vaatimuksia, koska tulkin-
ta yleisestä kansanpuolustuksesta ja yhteiskunnallisesta itsesuojelusta, yleisen
kansanpuolustussodan doktriini sekä aseellisen kamppailun strategia oli kyet-
tävä esittämään selkein teoreettisin ja käytännöllisin muodoin.⁹⁸¹

Taktiikalle oli määritetty seitsemän laajaa tehtäväaluetta. Sen tuli tutkia
sodan yleisiä lainalaisuuksia ja sodadoktriinin teoreettisia näkemyksiä samoin
kuin aseellisen kamppailun strategian näkemyksiä, keinoja ja käytännön toi-
meenpanoa taktisella eli taistelujen ja yhteenottojen käymisen tasolla. Nyky-
aikaisten aseiden, sotatekniikan sekä varusteiden kehittymistä ja käyttöä tuli
tutkia, samoin niiden vaikutusta yksilöiden, yksiköiden, ryhmien, taktisien yk-
siköiden ja yhdistettyjen taktisien yksiköiden sekä muiden taisteluihin ja yh-
teenottoihin osallistuvien yhteiskunnan tekijöiden ja yhteiskunnan osien suo-
rittamiin aseellisiin taistelutoimiin. Oli tutkittava ja analysoitava aggressiota
toteuttavan vihollisen kehitystä sekä taistelumenetelmiä, etenkin sen taktisten
yksiköiden menetelmiä sekä niiden aiheuttamaa vaikutusta taisteluihin ja yh-
teenottoihin liittyviin taistelutoimiin. Tärkeänä kohteena oli omien taktisten ja
yhdistettyjen taktisten yksiköiden organisoimisen, kokoonpanojen, johtamisen,
yhteistoiminnan, taistelutoiminnan suojaamisen, materiaalisen sekä muun tur-
vaamisen muotojen tutkiminen. Tehtävänä oli myös tutkia sekä kehittää yh-
teistoimintaa taktisten ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden sekä alueellisen
puolustuksen esikuntien ja yksiköiden, erilaisten hallinnollisten organisaatioi-
den ja muiden taistelujen ja yhteenottojen organisoimiseen sekä toteuttamiseen
osallistuvien organisaatioiden välillä. Koulutusta ja opetusta tuli kehittää sekä
tutkia ja ratkaista komentajien ja esikuntien toiminnan sekä niin aseellisen
kamppailun kuin aseettoman vastarinnankin muotoihin osallistuvien erilaisten
hallinnollisten ja muiden yhteiskunnallisten organisaatioiden ongelmia. Tais-
teluvalmiutta, liikekannallepanoa sekä yksiköiden ja koko kansan moraalisis-
po liittista asennetta tuli kehittää sekä siten valmentaa yksiköitä ja kansaa taiste-
luihin sekä yhteenottoihin.⁹⁸²

Edellä mainittu luettelo muodostaa käytännössä merkittävästi laajemman
tutkimustehtävän, kuin mitä taktiikalle on esimerkiksi länsimaissa perinteis-
esti katsottu kuuluvan. Vaikka joissain tehtävissä tutkimusalue on rajattu
yhdistettyjen taktisten yksiköiden tasolle, on toisaalla tehtäviä, jotka laajenta-
vat intressiä sotatekniikan ja koulutuksen sekä opetuksen alueille. Ei olekaan
ihme, että yli 2 700 3 500:sta vuosina 1947–1987 laaditusta sotataittoa koske-
vasta tutkimuksesta, julkaisusta, artikkelista ja opetusmateriaalista käsittelee
taktiikkaa⁹⁸³.

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan sotatieteitä pidettiin yhteiskun-
nallisiin tieteisiin kuuluvana. Siten sotaan liittyvien ilmiöiden ja aseellisen
kamppailun ilmiöiden tutkimiseen voitiin ja tuli käyttää yhteiskuntatieteiden
metodeja. Näitä tutkimusmenetelmiä taktiikan tuli soveltaa tutkiessaan tais-
telua ja yhteenottoa. Jugoslavialaiseen yhteiskuntajärjestelmään, marxilais-len-
iniläiseen poliittiseen teoriaan ja sotateoriaan sekä jugoslavialaisen taktiikan
tieteenlajin yhteiskunnalliseen luonteeseen olennaisesti kuuluvien tieteenfilo-
sofisten ja ideologisten vaatimuksien mukaisesti tutkimuksessa sekä tietojen
soveltamisessa käytettiin dialektista metodia. Jugoslaviassa tämän metodin
nähtiin olevan yleisestikin käytössä ihmisten toimintaan kohdistuvassa tie-

⁹⁸¹ Ibid.

⁹⁸² Ibid.

⁹⁸³ Bibliografija, s. 19–479.

teellisessä tutkimuksessa. Dialektista metodia pidettiin ”fundamentaalisena ja universaalina”, mutta senkään ei nähty kykenevän yksin selittämään kaikkia sotaan ja aseelliseen kamppailuun liittyviä ilmiöitä. Taktiikan oli käytettävä myös muita tutkimusmenetelmiä. Taktiikkaan kuuluvien osa-alueiden luonne edellytti myös etenkin luonnontieteissä ja muissa eksakteissa tieteissä käytettyjen metodien soveltamista.⁹⁸⁴

Taktiikassa päädyttiin siten käyttämään lopulta sekä empiirisiä että teoreettisia metodeja. Empiirisiä menetelmiä olivat muun muassa tutkittavan kohteen tarkkailu, kokeilut ja sisältöanalyysi. Sisällöllisesti laajin metodologian osa, ”tutkiminen”, sisälsi haastattelu- ja kyselytutkimuksen, testaamisen sekä tilastolliset menetelmät. Taktiikan tutkimuksessa pidettiin erityisen tärkeänä metodina mallintamista. Mallintaminen oli ainoa keino rauhan aikana tutkia tiettyjä taisteluille ja yhteenotoille ominaisia ilmiöitä sekä prosesseja. Menetelmässä käytettiin joukkojen taisteluharjoituksia, yleisesikunnan ja muiden esikuntien yhteisiä sotaharjoituksia sekä esikuntien sotaharjoituksia. Mallintamisessa käytettiin myös armeijan yksiköiden sekä yhteiskunnan muiden organisaatioiden yhteistä taktisten tehtävien ratkaisemista karttatarjoituksina ja sotapeleinä.⁹⁸⁵

Teoreettisilla metodeilla tulkittiin tosiasioita ja luotiin tieteellisiä teorioita, lainalaisuuksia sekä luokitteluja ja pohdittiin kaikkien edellä mainittujen perusteita. Taktiikan teoreettiset tutkimusmenetelmät sisälsivät analyysin, synteesin, induktion, deduktion, abstraktion ja yleistämisen. Myös teoreettista mallintamista sekä staattista ja aksiomaattista metodia käytettiin.⁹⁸⁶

TAKTIIKAN JAKO

Jugoslavalialainen taktiikka jaettiin yleiseen taktiikkaan, puolustushaarojen taktiikkaan, aselajien taktiikkaan ja muiden toimialojen (palveluiden ja laitoksien) taktiikkaan. Yleisen taktiikan kiinnostuksen ja tutkimuksen kohde oli puolustushaarojen, aselajien ja toimialojen taktisten yksiköiden käyttö taisteluissa sekä yhteenotoissa. Yleinen taktiikka keskittyi erityisesti sellaisten ongelmien tutkimiseen ja ratkaisemiseen, jotka olivat yhteisiä puolustushaarojen, aselajien sekä yhteiskunnan eri organisaatioiden ja laitoksien yksiköiden sekä koko kansan erilaisten aseellisten ja aseettomien kamppailu- sekä vastarintamuotojen toteuttamisessa. Yleinen taktiikka tutki myös asevoimien (armeijan) yksiköiden ja muiden resurssien voimankäytön normeja sekä periaatteita taistelussa ja yhteenotossa. Se pyrki laatimaan yleispäteviä sääntöjä, taktisia ohjeita ja muita dokumentteja joukkojen toiminnan tueksi.⁹⁸⁷ Yleinen taktiikka poikkesi merkittävästi niin länsimaisesta kuin neuvostoliittolaisestakin taktiikasta, koska sen katsottiin sisältävän yhteiskunnan eri organisaatioiden ja laitosten

⁹⁸⁴ Taktika (1981b), s. 22–23.

⁹⁸⁵ Ibid.

⁹⁸⁶ Ibid. – Staattisella eli luokkametodilla pyritään löytämään staattisia invariansseja, esimerkiksi esineiden pysyviä ominaisuuksia sekä olemuksia, ja varsinkin tietynlaisille kohteille yhteisiä ominaisuuksia ja rakennepiirteitä. Aksiomaattinen metodi perustuu universaaleiksi totuuksiksi hyväksytyjen perusolettamusten määrittämiseen, testaamiseen ja käyttämiseen. Metodia on käytetty filosofian, matematiikan ja geometrian alueella. Metodin perusajatuksena on asettaa ensin alkupremissit ja johtaa deduktiivisesti niistä johtopäätökset. Menetelmästä onkin käytetty myös muotoa aksiomaattis-deduktiivinen metodi.

⁹⁸⁷ Taktika (1981b), s. 19; Taktika (1989), s. 21 ja kuva 2.

käytön aseellisessa kamppailussa ja muissa vastarinnan muodoissa. Ratkaisu oli poikkeuksellinen myös muihin sosialistisiin maihin verrattuna.

Puolustushaarojen taktiikat eivät Jugoslaviassa taistelleet omaa erillistä sotaansa vaan niiden tuli perustua yleisen taktiikan teoreettisiin näkemyksiin ja periaatteisiin. Puolustushaarataktiikat tutkivat oman puolustushaaransa taktisten ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden käyttöä. Vaikka perusteiden tulikin olla lähtöisin yleisestä taktiikasta, puolustushaarataktiikoiden painopiste oli kullekin puolustushaaralle tyypillisissä erityisominaisuuksissa. Taktiikkaan vaikuttivat puolustushaaran aseistus, taistelutila, olosuhteet, joissa taistelutoimia toteutetaan, sekä puolustushaaralle määrätyt yleiset ja erityiset tehtävät. Kunkin puolustushaarataktiikan tuli tuottaa puolustushaaralleen konkreettisia ja erityisiä menetelmiä taisteluita sekä yhteenottoja varten.⁹⁸⁸

Aselajien (ja toimialojen) taktiikat eivät saaneet olla ristiriidassa yleisen taktiikan periaatteiden kanssa. Niiden tuli myös perustua oman puolustushaaran taktiikan periaatteisiin ja tukea niitä. Aselajitaktiikat määrittelivät aselajeihin kuuluvien ihmisresurssien käytön yksilöistä alkaen aina aselajin yhdistettyihin taktisiin yksiköihin saakka. Ne myös sanelivat periaatteet, säännöt ja tavat taisteluiden sekä yhteenottojen käymiselle. Aselajitaktiikan perustehtävänä oli tutkia teoreettista perustaa ja yhdenmukaistaa sekä optimoida aselajin yksiköiden käyttö käytössä olleiden aseiden, taisteluvälineiden ja muun kaluston taistelumahdollisuuksien hyväksikäyttämiseksi.⁹⁸⁹

Yleiselle kansanpuolustukselle oli luonteenomaista, ettei Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen yksiköiden taktiikan teoreettisissa perusteissa eikä myöskään pääosassa taktiikan käytännön yleissäännöissä ollut eroja eikä edellä mainituilla joukoilla ollut omia erillisiä taktiikoitaan. Taistelutoimia tuli panna toimeen yhdenmukaistetun aseellisen kamppailun strategian mukaisesti. Valittu strategia vaikutti suoraan myös taktiikan praktiikkaan. Se myönnettiin, että yksittäisten kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen yksiköiden taktiset menettelytavat saattoivat olla erilaisia, mutta se oli vain johdonmukaista seurausta eroista kyseisten yksiköiden organisaatiossa, kokoonpanoissa ja aseistuksessa, kuten myös siitä, millä alueella kyseiset yksiköt taistelivat. Taistelu rintamalla, tilapäisesti miehitetyllä alueella tai omassa selustassa vaikutti taktiikkaan, samoin kuin se, käytiinkö rintamasodankäyntiä, partisaanisodankäyntiä vai yhdistettyä rintama-partisaanisodankäyntiä. Taktiset menettelytavat olivat siten riippuvaisia olosuhteista, joissa niitä käytetään, ja resursseista, joilla niitä toteutetaan. Jugoslavian kansanarmeijakin tulisi tietyissä olosuhteissa toimeenpanemaan sotatoimia myös vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella – samoin kuin alueellisen puolustuksen yksiköt rintama-alueella. Olosuhteet siis määräisivät, tuliko valita rintamasodankäynnin, partisaanisodankäynnin vai yhdistetyn rintama-partisaanisodankäynnin menetelmät.⁹⁹⁰

Kaikki yksiköt, jotka taistelisivat vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella, käyttäisivät useimmiten partisaanisodankäynnin muotoja. Tällä alueella jugoslavialaiset kokivat omaavansa vahvimmat ja arvokkaimmat käytännön kokemukset. Samasta syystä jugoslavialaisen taktiikan teorian ja käytännön alueilla oli hyvin tavanomaista käyttää termiä partisaanitaktiikka. Runsaille viittauksilla partisaanitaktiikkaan pyrittiin korostamaan kyseisen strategian

⁹⁸⁸ Taktika (1981b), s. 19.

⁹⁸⁹ Ibid.

⁹⁹⁰ Ibid., s.19–20.

omintakeisuutta, erikoisuutta ja jugoslavialaisuutta. Partisaanitaktiikan katsottiin syntyneen ja kehittyneen kansan vapautussodan aikana.⁹⁹¹ Omien sotakokemusten vaikutuksen korostamisella pyrittiin moraalis-poliittisen tekijän vahvistamiseen.

Oma lukunsa jugoslavialaisen taktiikan teoriassa oli jako erityisiin pienempien koulutushaarojen, toimintamuotojen tai jopa yksittäisten taisteluvälineiden taktiikoihin. Sellaisina pidettiin muun muassa sabotaasyksiköiden taktiikkaa, harhauttamistaktiikkaa, panssarintorjuntataktiikkaa ja tykistötaktiikkaa. Merivoimissa harjoitettiin erilaisten alusyksiköiden ja alustyyppien taktiikoita, kuten sukellusvenetaktiikkaa, ohjusvenetaktiikkaa, miinanraivausalusten taktiikkaa ja miinalaivojen taktiikkaa. Ilmavoimissa taktiikka jakautui muun muassa tiedustelu-, hävittäjä-, hävittäjä-pommittaja- ja helikopteriyksiköiden taktiikoihin.⁹⁹²

Jugoslavialaisen taktiikan teorialla oli ristiriitainen suhde taktiikan systematisointiin ja eksaktiin luokitteluun. Toisaalta se edellytti sitä itseltään todistaakseen oikeutuksensa tieteenhaaraksi, mutta toisaalta myös teki selkeästi tiettäväksi, että systematisoinnin tuli olla joustavaa. Yhteenottoihin ja etenkin taisteluun osallistuivat aina laajemmat voimat kuin jokin yksittäinen puolustushaara, aselaji tai toimiala. Taistelu oli niin laaja aseellisen kamppailun ilmenemismuoto, että siihen osallistui koko kansa sekä kaikki yhteiskunnan osat – ja äärimmäisen voimakkaalla panoksella. Luokittelua ja systematisointia pidettiin tärkeänä sekä välttämättömänä sen vuoksi, että tällaisen määrittelyn avulla kyettäisiin paremmin käsittämään ja hyödyntämään kunkin puolustushaaran, aselajin sekä toimialan etuja ja vahvuuksia, joita ne voisivat tarjota tukeakseen taistelua ja yhteenottoa – koko kansan osallistumisen ja tuen ohella. Aselaji- ja toimialataktiikoita pidettiin merkittävänä etenkin maavoimien sota-toimien johtamisen kannalta sekä johtajien näkökulmasta, koska maavoimien sota-toimien menestyksenkäs toimeenpano edellytti mainittujen osa-alueiden toimintojen onnistunutta yhteensovittamista yhteenotossa ja taistelussa.⁹⁹³

TAISTELUTOIMINNAN PERUSELEMENTIT

Jugoslavialaisen näkemyksen mukaan taktisen tason *taistelutoiminnan peruselementteinä* (*osnovni elementi borbenih dejstava*) ja *yhteenoton peruseosina* (*osnovni elementi borbe*) olivat *liike* (*pokret*), *tuli* (*vatra*) ja *isku* (*udar*). 1980-luvun lopulla tosin esitettiin tulkinta, jonka mukaan liike sekä tuli olivat yhteenoton perustekijät ja vastarinta, isku sekä painopiste liittyivät niihin molempiin. Iskua ei siis pidetty yhteenoton perustekijänä. Tulella sekä liikkeellä oli oma tärkeä merkityksensä, mutta tärkeämmäksi nähtiin *liikkeen ja tulen synkronointi sekä yhteensovittaminen* erilaisissa maastollisissa ja säähän sekä ajankohtaan liittyvissä olosuhteissa. Synkronointi ja yhteensovittaminen olivat edellytys *vastarinnan, iskun ja taistelun painopisteen muodostamiselle*. Tulen, iskun ja taisteluliikkeen korostaminen oli yhteistä neuvostoliittolaisen taktiikan kanssa. Samankaltaisuus selittyy osaltaan myös Frunzen kirjoituksilla, koska molemmissa maissa arvostettiin hänen teoreettisia pohdintojaan ja käy-

⁹⁹¹ Ibid., s. 20.

⁹⁹² Ibid.

⁹⁹³ Ibid.

tännön oppejaan, mukaan lukien johtopäätös tulen, iskun ja liikkeen asemasta taistelussa.⁹⁹⁴

Jugoslavialaisen tulkinnan mukaan liike oli organisoitu ja oikein ajoitettu omien voimien siirtäminen *taistelukeinojen* avulla tiettyihin aseisiin tai tietyille toiminta-alueille mahdollisimman edullisen aseman saavuttamiseksi *taisteluvarojen* (kaluston ja materiaalin) ja taisteluyksiköiden käyttöä, tehokasta tulittamista sekä tehtävien toteuttamista varten. Liike jakautui viiteen pääluokkaan. Armeija sekä muut yksiköt ja joukot sekä taisteluvarat oli tuotava liikettä käyttäen alku- ja tuliasemiin. Joukot oli tuotava yhteenottoon ja taisteluun. Liikkeellä kyettiin käyttämään hyväksi onnistuneella tulen- ja joukkojenkäytöllä saavutettuja vaikutuksia (menestystä). Liikettä käytettiin myös uusien joukkojen kehittämiseen (suuntaamiseen) vihollisen taistelumuodostelmia vastaan, toisin sanoen yhteistoimintaan alueellisen puolustuksen yksiköiden ja kansan kanssa. Liike oli myös ainoa tapa uusien voimien vetämiseen pois vihollisen tulen ja iskujen ulottuvilta. Liike oli myös tehokkain tapa pitää puolustuksessa omat asemat käyttäen esimerkiksi liikkuvaa puolustusta, vastaiskuja ja vastahyökkäyksiä. Hyökkäyksessä joukkojen liike riippui puolustuksessa olevien vihollisjoukkojen liikkeestä, kuten perääntymisestä ja vetäytymisestä. Liikkeen tuli olla hyvin suunniteltu ja valmisteltu. Se tuli toteuttaa ajallisesti oikein, oikeassa järjestyksessä ja turvautusti.⁹⁹⁵

Taisteluliikkeen perusmuotoina pidettiin rintamassa tehtävää läpimurtohyökkäystä, koukkausta, saarrostusta, soluttautumista, iskua selustaan ja syvyyteen suunnattua hyökkäystä. Taisteluliike oli liikkeen, tulen ja iskun synteesi, joka toteutettiin liikkuvilla yksiköillä sekä tulen siirroilla.⁹⁹⁶

Tuli tarkoitti vihollisen elävän voiman sekä taisteluvarojen neutralisointia ja tuhoamista taisteluissa sekä yhteenotoissa. Vaikka jugoslavialaisen sotataidon päätavoite oli vihollisen tuhoaminen, se ei ollut itseisarvo pelkkien numeraalisten tappioiden tuottamisen vuoksi. Sen seurauksena aiheutuvien materiaalien ja moraalien jälkiseurausten vaikutus oli tulos, joka haluttiin saavuttaa. Jugoslaviassa tulen merkitys korostui, koska kaikkia taisteluissa ja yhteenotoissa esiintyviä ilmiöitä sekä prosesseja pidettiin tulen käytön jälkiseurauksina tai ainakin siitä riippuvaisina. Tuli (tulenkäyttö) oli suunniteltava järjestelmällisesti ja organisoitava sekä toteutettava laadittujen suunnitelmien mukaisesti. Tulijärjestelmän suunnittelu oli osa yhteenoton ja taistelun suunnittelua. Kaikkien aseiden vaikutus tuli huomioida ja yhdistää yhtenäiseksi tulijärjestelmäksi, jossa oli määritetty tulen (tulenkäytön) päämäärät, toteuttamistavat, tulen ohjaaminen (tulenojohto) ja suuntaaminen (tulensiirto).⁹⁹⁷

Tulta pidettiin merkittävänä myös siksi, että sen avulla luotiin edulliset olosuhteet liikkeen ja iskun toteuttamiseksi. Sama painotus esiintyi myös neuvostoliittolaisessa taktiikassa, jossa korostettiin tulen merkitystä iskun laajentamisessa ja sen luomia olosuhteita taisteluliikkeiden toteuttamiseksi. Tulivai-

⁹⁹⁴ Taktika (1981a), s. 29; Taktika (1989), s. 23–24 ja 31–32; Taktika (1981b), s. 26–27; Reznitshenko (1988), s. 9 ja 12. – *Pokret* tarkoittaa liikettä sekä liikkuvuutta, *kretanje* liikkumista ja siirtymistä. Manööveri (*manevar*) on tulen, liikkeen ja iskun synteesi.

⁹⁹⁵ Taktika (1981b), s. 26–27.

⁹⁹⁶ Taktika (1989), s. 24.

⁹⁹⁷ Taktika (1981b), s. 26–27. – Jugoslavialaisten termien käännösmodot eivät (tässäkin yhteydessä) osu yhteen samaa toimintoa tarkoittavien suomalaisten käsitteiden kanssa. Suomalaiset termit on esitetty sen vuoksi, että suomalainen lukija ymmärtää jugoslavialaisen käsitteen tarkoitaman toiminnon. Esimerkiksi hyvin epämääräiseltä vaikuttava termi *tuli* kaipaavat selitteeseen suomalaisen käsitteen *tulenkäyttö*, koska jugoslavialaisen termin sisältönä oli tykistön osalta muun muassa maalien määrittäminen sekä tulimuotojen, tulilajien ja tulenkäyttöoikeuksien suunnitteleminen.

kutus vaikutti ratkaisevasti kaikkiin yhteenotossa ja taisteluissa esiintyviin ilmiöihin sekä prosesseihin. Tulen aiheuttamiin vaikutuksiin sekä yksiköiden tulittamismahdollisuuksiin vaikuttivat suoraan muun muassa aseiden tyypit sekä niiden ominaisuudet, aseita käyttävien ihmisten koulutus ja ampumatarviketäydennyksen järjestelyt.⁹⁹⁸

Taktisten yksiköiden toimintaa tukevien aseiden ja yksittäisten sotilaiden henkilökohtaisten aseiden tulenkäytöllä aiheutettiin tappioita ja vaikutuksia vihollisen elävää voimaa, taisteluvaroja ja muita materiaalisia sekä teknisiä kohteita vastaan. Tulen käyttö jakautui neutralisointituleen, tuhoamistuleen ja rakennusten tuhoamistuleen. Tulen tuloksia (tehoa) arvioitiin ja mitattiin vaikutusten aiheuttamien seurausten perusteella. Tulen vaikutus oli riippuvainen tulivaikutuksen tyypistä (esimerkiksi maavoimien tulenkäyttö, tykistö-rakettien tulenkäyttö, ilmasta maahan tulenkäyttö), tulen voimakkuudesta sekä kohteena olevien vihollisjoukkojen, kohteiden ja asemien vastustusvoimakkuudesta (puolustuskyky ja suoja) sekä säästä.⁹⁹⁹

Tulella nähtiin olevan erityinen moraalis-psykologinen vaikutus, joka aiheutui osaltaan tulen tehokkuudesta mutta myös tulen vaihtelevalla tiheydellä aikaansaataavista ”psykofyysisistä” vaikutuksista vihollisen elävässä voimassa (tiheä tuli ja hajautettu tuli). Tulenkäytön moraalis-psykologisena päämääränä oli vihollisen moraalisen tasapainon, taisteluvälmiuden sekä taisteluhalun rikominen.¹⁰⁰⁰

Tulen tuloksia arvioitiin vihollisen kohteisiin ja elävään voimaan aiheutuilla vaikutuksilla. Kohteet pyrittiin tuhoamaan tai rikkomaan ja elävä voima samaan kyvyttömäksi taistelemaan. Tulen tehokkuuden mittana pidettiin käytettyjen ampumatarvikkeiden ja muun räjähtävän materiaalin määrää suhteessa aiheutettuun tuhoon. Mitä vähemmän materiaalia oli käytetty ja mitä enemmän tuhoa aiheutettu, sitä tuloksettaampana tulta pidettiin.¹⁰⁰¹ Näin ollen myös taktiikan tekijöissä heijastui jäljempänä tarkemmin analysoitava jugoslavalaisen taktiikan periaate, säästäväisyys (voimien taloudellinen käyttö).

Tulen käytön tehokkuuden varmistamisen kannalta pidettiin neljää toimintoa keskeisenä. Tulen käytön osa-alueiden koulutuksen ja koulutuksen järjestelyjen johdonmukainen valvonta oli tärkeätä. Komentajilla ja esikunnilla tuli olla kyky organisoida tulijärjestelmä. Aikaan saatua tulta ja tulivaikutusta tuli kyetä johtamaan, ohjaamaan sekä suuntaamaan ja sillä aikaansaatu menestystä käyttämään hyväksi. Myös kansalla ja yhteiskunnan eri organisaatioilla tuli olla valmiudet käyttää tulivaikutuksen aiheuttamaa menestystä hyväkseen yhteenottojen ja taisteluiden aikana.¹⁰⁰²

Isku (*udar*) oli sekä tulta että liikettä hyväkseen käyttävä, päättäväinen, samanaikainen, voimakas ja synkronoitu taistelutoiminnan muoto. Iskulla vi-

⁹⁹⁸ Ibid., s. 26–27; Reznitshenko (1988), s. 55.

⁹⁹⁹ Taktika (1981b), s. 34.

¹⁰⁰⁰ Ibid. – Esimerkkinä tulenkäytön onnistuneesta ”moraalis-psykologisesta” vaikutuksesta voidaan ottaa omassa jatkosodassamme 9. – 10.6.1944 Valkeasaarella puna-armeijan epäsuoran tulen ja ilmapommitusten lamauttama ja hajalle lyömä Jalkaväkirykmentti 1. Kaksi viikkoa jatkunut ja 9.6. äärimmilleen kiihtynyt etukäteen paikannetujen maalien *ennakkotuhoamistulitus* ja 10.6. toteutettu varsinainen hyökkäyksen tulivalmistelu aiheuttivat niin suuren psykologisen vaikutuksen, että ensin yksi etulinjan pataljoona ja sitten toinen irtautuivat pääosin hallitsemattomaan vetäytymiseen. Vaikka vihollisen hyökkäysjoukkojen ylivoima oli ilmeinen ja etulinjan asemien linnoitustekninen laatu huono, ovat sekä läpimurtoa jälkikäteen analysoineet rykmentin komentaja että muut tutkijat päätyneet irtautumisen syystä samaan johtopäätökseen: massiivisen tulivaikutuksen moraalinen ja psykologinen yhteisvaikutus (kts. esim. Jatkosodan historia 4, Martti V. Terä: Kesäkuun kriisi 1944, Otava 1967 sekä Raunio, Ari ja Kilin, Juri: Jatkosodan torjuntataisteluita. Keuruu 2008.).

¹⁰⁰¹ Ibid.

¹⁰⁰² Ibid.

hollisen joukko murskattiin, tuhottiin tai tehtiin taistelukyvyttömäksi. Iskun voimakkuus oli riippuvainen sitä edeltäneeseen taistelutoimintaan osallistuneiden yksiköiden käyttämän ja niiden mukana liikkuvan tulen voimakkuudesta sekä tuloksellisuudesta.¹⁰⁰³

Iskun tuloksiin vaikuttivat suuressa määrin aseiden oikeaoppiset tulenkäyttömahdollisuudet, voimien liikkuvuus ja keskittäminen, yllätys, onnistunut yhteistoiminta (alistukset), yhteistyö (suom. tuki) ja johtamisen yhtenäisyys. Muita tärkeitä ennakkoehtoja iskun onnistumiselle ja menestykselle olivat muun muassa sotilasyksiköiden sekä yhteiskunnan organisaatioiden päättävyyssyys, uskaliaisuus, rohkeus sekä oma-aloitteisuus, rutiinitasolle viety harjoittelu sekä käytettyjen yksiköiden riittävä voima ja yhtenäisyys.¹⁰⁰⁴

ASEELLISEN KAMPPAILUN KOKONAISUUTEEN JA TAKTIikkaan VAIKUTTAVAT TÄRKEÄT TEKIJÄT

Sotataidon kokonaisuuteen ja kehittymiseen vaikutti jugoslavialaisen näkökulman mukaan neljä faktoria, joihin on viitattu useasti tämän tutkimuksen yhteydessä. Kukin noista faktoreista vaikutti toisiinsa. Taktiikan teoriaan ja käytäntöön nähtiin vaikuttavan näiden muutostekijöiden lisäksi vielä erityisten ”tärkeiden tekijöiden”. Niillä nähtiin olevan myös suuri vaikutus aseellisen kamppailun kokonaisuuteen.

Aseellisessa kamppailussa nähtiin toimivan neljä erityistä tekijää. *Ihmisvoimat* tarkoittivat elävää voimaa eli henkilöstöä. *Materiaaliset varat* koostuivat aseistuksesta ja varustuksesta. *Tila* tarkoitti maata, merta tai ilmaa. *Aika* oli laaja kokonaisuus, jolla ei tarkoitettu vain ajankohtaa tai ajan merkitystä yleensä. Serbokroatian kielinen ilmaus *vreme* pitää sisällään sekä vuorokauden- ja vuodenajan että sääolosuhteet ja meteorologiset olosuhteet sekä sotataidon yhteydessä myös taisteluun liittyvän ajan kulun sekä taistelun keston. Käsitettä parhaiten kuvaava suomenkielinen, mutta hankalahko ilmaus olisi-kin ajankohtaan sidotut olosuhdetekijät. Nämä neljä erityistä tekijää nähtiin Jugoslaviassa myös tekijöinä, joiden kautta tai joiden avulla strategiat ja doktriinit toimivat.¹⁰⁰⁵

Edellä mainituista tekijöistä ainoana subjektiivisena ja ratkaisevana tekijänä pidettiin ihmisvoimaa eli ihmisen merkitystä. Ihmisen roolin tärkeys johdettiin siitä, että se vaikutti suorasti kaikkiin muihin tekijöihin. Ilman ihmistä ei olisi aseistusta ja varustusta. Ilman ihmistä ei taistelun tilalla olisi merkitystä, koska tilassa ei tapahtuisi taistelutoimintaa. *Ihminen oli aseellisen kamppailun ratkaisevin tekijä*. Materiaalisia varoja, tilaa ja olosuhdetekijöitä pidettiin objektiivisina ja toissijaisina tekijöinä. Ihmisen roolin korostaminen oli tyyppillistä myös neuvostoliittolaiselle taktiikalle, mutta lähtökohdat ovat peräisin engelsiläisestä sotataidollisesta ajattelusta.¹⁰⁰⁶

Taktiikan tehtävän nähtiin edellä mainittujen tärkeiden tekijöiden suhteen olevan kaksiosainen. Ensinnäkin taktiikan tuli tutkia ja havaita erikseen kunkin tekijän luonne sekä erityispiirteet. Taktiikan tuli ennen kaikkea löytää mahdollisimman tehokas tapa näiden tekijöiden hyväksikäytölle yhteenotossa

¹⁰⁰³ Taktika (1981b), s. 26–27; Taktika (1989), s. 32.

¹⁰⁰⁴ Taktika (1981b), s. 26–27; Taktika (1989), s. 3 ja 24–25.

¹⁰⁰⁵ Taktika (1981b), s. 19–20; Ljubičić (1981), s. 91.

¹⁰⁰⁶ Taktika (1981b), s. 20; Reznitschenko (1988), s. 6.

ja taistelussa. Aseellisen kamppailun kolmen objektiivisen tekijän painotukset ja niistä merkittävimmän tekijän ratkaisivat aina konkreettiset taistelutehtävät ja kulloisenakin ajankohtana vallitsevat yleiset olosuhteet eli tilanne.¹⁰⁰⁷

Koska ihmistä pidettiin taktiikankin kannalta ratkaisevana tekijänä, analysoitiin ihmisen roolia ja vaikuttimia yksityiskohtaisesti. Ihmisen käyttäytymiseen ja toimintaan aseellisessa kamppailussa sekä muissa taistelun ja vastarinnan muodoissa nähtiin vaikuttavan merkittävästi muun muassa hänen yhteiskunnallisen asemansa, omien intressiensä, tietoisuuden tasonsa sekä motivaationsa. Jugoslaviaalaisten omat ja heidän tutkimansa muiden kokemukset voitokkaista sodista todistivat, että asevoimien moraalinen voima, taistelemisen laatu sekä kansan tuki ja auttaminen olivat useimmiten olleet tärkeimpiä voittoja selittäviä tekijöitä. Erityisesti kansan vapautussodissa, vallankumous-sodissa sekä kansannousuissa ratkaisevimiksi tekijöiksi katsottiin nousseen subjektiivisten voimien, asevoimien ja kansan, joilla oli ollut korkea taistelumoraali sekä aseellisen taisteluvalmiuden ja tietoisuuden taso.¹⁰⁰⁸ Kaikissa edellä mainituissa historiallisten viitteiden yksityiskohdissa on tunnistettavissa ihmisen määräävä rooli.

Ihmisen korkean moraalis-poliittisen tietoisuuden sekä motivoituneisuuden – ja siten koko taistelun korkean moraalis-poliittisen tietoisuuden sekä motivoituneisuuden – ohella tärkeinä ennakkoehtoina pidettiin materiaalisia voimavaroja ja ennen kaikkea aseistautumista, sotilaallista ammattitaitoa sekä kaikkien yksiköiden sekä koko kansan fyysistä valmiutta. Niiden nähtiin määrittävän taistelemisen laadun. Arvio on lähes identtinen neuvostoliittolaisen taktiikan näkemyksen kanssa.¹⁰⁰⁹ Pelkkä ihminen, vaikka olisikin korkeimmalla moraalis-poliittiseen tietoisuuden tasolla ja äärimmäisen motivoitunut, ei riittänyt, ellei hänellä ollut käytössään aseita, kykyä käyttää niitä ja taktista taitoa.

Seuraavassa alaluvussa käsiteltävien taktiikan periaatteiden teoreettisessa tutkimuksessa ja myös niiden käytännön toimeenpanossa tuli aina lähteä liikkeelle niistä eduista, joita ihmisvoimalla oli aseellisen kamppailun aikana. Määrällistä näkökulmaa, eli asevoimien ja joukkojen miesvahvuutta pidettiin ajatuksellisesti toissijaisena tekijänä mutta Jugoslavian tapauksessa vahvuutena, koska aseelliseen kamppailuun ja muihin vastarinnan muotoihin osallistui koko kansa. Ihmisen merkittävyys taktiikan periaatteissa selittyi erityisesti moraalis-poliittisten ominaisuuksien, taistelutaidon, yleisen ammattitaidon ja muiden laatutekijöiden näkökulmasta. Nämä laatutekijät varmistettaisiin esimiesten, sotilaiden sekä yksiköiden yleisen ammattitaidon tason nostamisella, koulutuksella oikeutetun sodan päämääristä, ideologis-poliittisella työllä ja kansan sekä kaikkien yhteiskunnan organisaatioiden ammattitaitoisella valmistautumisella ja kouluttautumisella maanpuolustukseen sekä turvallisuuden ylläpitämiseen.¹⁰¹⁰

Tilaa, jossa taistelutoimia toteutettiin, voitiin arvioida sen peruselementin kautta, eli sen mukaan oliko kyseessä maa, ilma vai meri sekä tilan maantieteellisten ja muiden ominaisuuksien kautta, eli sen mukaan oliko kyseessä esimerkiksi vuoristossa, tasankoalueella tai vaikkapa metsäisellä seudulla toimeenpantavat taistelutoimet. Näiden molempien näkökulmien katsottiin

¹⁰⁰⁷ Taktika (1981b), s. 20–21.

¹⁰⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁰⁹ Taktika (1981b), s. 20–21; Reznitshenko (1988), s. 6.

¹⁰¹⁰ Taktika (1981b), s. 21.

vaikuttavan voimakkaasti sotilasjoukon kokoonpanoihin, järjestäytymiseen ja aseistamiseen sekä sotatoimien valmisteluihin ja itse toteuttamiseen, johtamiseen, yhteistoiminnan järjestelyihin, asevoimien sekä kansan (sotatoimissa) käyttämiseen ja materiaalis-tekniseen tukeen yhteenotoissa sekä taisteluis-
sa.¹⁰¹¹

Jugoslavialaisen taktiikan voimakasta kiinnostusta tilaan selitti osaltaan myös se, että yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun eräänä keskeisimpänä lähtökohtana oli Jugoslavian valtion alueellinen yhtenäisyys sekä koskemattomuus. Tämän lähtökohdan seurausta oli se, että sota-
taidossa toistettiin usein, että kaikki Jugoslavian valtion alueet ja osat olivat yhtä tärkeitä ja ettei yhtäkään neliökilometriä aluetta saisi luovuttaa viholliselle ilman aseellista kamppailua ja vastarintaa.¹⁰¹² Tämä konseptista, strategiasta ja doktriinista peräisin oleva vaatimus kohdistettiin täten myös taktiselle tasolle.

Taktiikassa kuitenkin tunnustettiin, ettei jokaisella Jugoslavian alueella ollut samanarvoista taloudellista, poliittista tai kulttuurista roolia eikä myöskään yhtä korkeata strategista, operatiivista tai taktista merkitystä. Näiden toteamuksien johtopäätöksenä taktiselle tasolle suotiinkin strategisen tason perusteiden antamista vaatimuksista huolimatta vapaus arvioida konkreettisen tilanteen mukaan kustakin alueesta ja kohteesta käytävien taisteluiden sekä yhteenottojen tärkeyttä ja taistelutoimien päättäväisyyden tasoa. Arvioimisessa pidettiin tärkeimpänä arvona ihmistä ja ihmisvoimaa. Mikäli valinta tuli tehdä ihmisten (tappioiden) ja tilan välillä, tuli aina päätyä ihmisiin. Tappioita tuli välttää. Mitään aluetta ei pidetty niin tärkeänä, että sen hinnaksi koituisivat erittäin suuret ja korvaamattomat inhimilliset menetykset.¹⁰¹³

Taktisella tasolla kuitenkin nähtiin tavanomaiseksi tilanteeksi, että esimerkiksi joitakin alueita, asemia sekä kohteita puolustavat ja suojaavat yksiköt kävisivät päättäväistä sekä ratkaisevaa puolustustaistelua. Taistelussa ei olisi kyse vain tiettyyn paikkaan sidotusta taistelusta, vaan taistelua käytäisiin ennen kaikkea muiden yksiköiden ja koko kansan puolustamiseksi sekä suojelemiseksi. Historiallisina referensseinä tämänkaltaisesta myyttisestä, uhrautuvaisesta puolustustaistelusta käytettiin muiden muassa kansan vapautussodassa käytyjä Kadinjačan taistelua ensimmäisessä offensiivissa, Kozaran taistelua kesällä 1942 ja Sutjeskan taistelua viidennessä offensiivissa. Mainituissa esimerkeissä päättäväinen ja ratkaiseva taistelu oli käyty muiden yksiköiden, haavoittuneiden ja kansan puolustamiseksi tai partisaanijoukkojen sekä mukana seuraavien muodostelmien ja siviilihenkilöiden alueelta toiselle siirtymisen suojaamiseksi. Edellä mainittuja taisteluja pidettiin historiallisina esimerkkeinä vihollisen voittamiseksi ja murskaamiseksi käytyjen taisteluiden yhteydessä esiintyneestä urheudesta, humanismista sekä päättäväisyydestä.¹⁰¹⁴

Jugoslavialaisessa taktiikassa pidettiin tärkeänä tekijänä ja oikeastaan perusoletuksena, että aseellisen kamppailun sekä vastarinnan suunnittelussa lähdettiin liikkeelle *tilan tarjoamista eduista* ja pyrittiin käyttämään niitä hyväksi. Tällä tarkoitettiin sitä, että yhteenottoja ja taisteluja tuli käydä sellaisilla alueilla sekä sellaisessa maastossa, jonka sotilasyksiköt ja ennen kaikkea kansa tunsivat hyvin. Tämän paikallistuntemuksen avulla kaikille sotaan

¹⁰¹¹ Ibid.

¹⁰¹² Ibid.

¹⁰¹³ Ibid., s. 21–22.

¹⁰¹⁴ Ibid.

osallistuville yksiköille ja ryhmille, taktisille yksiköille ja yhdistetyille taktisille yksiköille sekä taisteluihin ja yhteenottoihin osallistuvalla kansalla tarjoutuisi mahdollisuuksia panna toimeen *yllätyksellisiä, urheita, päättäväisiä ja aktiivisia* toimia.¹⁰¹⁵ Siten aluetuntemuksesta tuli yksi ennakkoehto taktisen tason taistelutoimilta edellytettävien piirteiden, yllätyksellisyyden, urheuden, päättävyyden ja aktiivisuuden toteutumiseksi.

Aika (*vreme*) tuli ymmärtää useammassa ulottuvuudessa vaikuttavana taktiikan tekijänä. Aika liittyi sodan ja taistelun keston, vuorokaudenaikaan, vuodenaikaan, meteorologisiin olosuhteisiin ja säätilaan. Pitkällisen ja kuluttavan sodankäynnin periaatteen valinta sekä vaikeiden meteorologisten olosuhteiden ja sääolosuhteiden hyväksikäyttö vaikuttivat poikkeuksellisen paljon taistelutoimien käymiseen valmistautumiseen. Vaikutukset ulottuivat kahteen suuntaan. Asevoimien sekä kansan valmistautuminen ja organisoiminen yksilöiden, taktisten yksiköiden sekä yhdistettyjen taktisten yksiköiden taistelutoimien käymiseksi muodostui luonnollisesti haasteellisemmaksi, kun kyse oli pitkällisestä ja kulutussodankäynnistä. Samoin yhteistoiminnan ylläpitäminen kansan suuntaan ja kansan osallistaminen taisteluihin sekä yhteenottoihin oli vaikeampaa kuin lyhytkestoisemmassa sodassa.¹⁰¹⁶

Tässäkin yhteydessä viitattiin kansan vapautussotaan. Sodasta oli löydetävissä lukuisia esimerkkejä pimeyden, sumun, lumisten olosuhteiden, vesisateen ja muiden olosuhdetekijöiden käyttämisestä hyväksi. Tämän ansiosta onnistuttiin yllättämään lukumäärältään, aseistukseltaan sekä tekniikaltaan vahvemmat vihollisen yksiköt ja aiheuttamaan niille tappioita. Näitä kansan vapautussodan ja muiden sotien tarjoamia esimerkkejä tuli käyttää komentajille, yksilöille, yksiköille sekä kansalle annettavassa taktiikan opetuksessa. Opetuksen tavoitteita oli kaksi. Taistelutoimet ja muut toimet tuli osata ajallisesti suunnitella toteutettavaksi silloin, kun se sopisi viholliselle huonoiten. Oli myös kyettävä käyttämään hyväksi sellaisia olosuhteita, jotka vähentäisivät vihollisen yksiköiden kaluston ja aseistuksen tarjoamia teknisiä mahdollisuuksia.¹⁰¹⁷

TAKTIIKAN PERIAATTEET

Jugoslavalaisen näkemyksen mukaan *taktiikan periaatteet (načela taktike)* syntyivät sodan jatkuvasti kehittyvien objektiivisten lainalaisuuksien sekä aseellisen kamppailun strategian periaatteiden ”tieteellisestä tietoisuudesta”. Taktiikan periaatteina pidettiin niitä yhdistettyjä tietoja, joita taktiikan tieteenlaji (tieteenhaara) oli muotoillut käytännön opeiksi. Taktiikan periaatteiden tuli olla teoreettisina ja käytännön toiminnan lähtökohtina komentajilla, esikunnilla, ylemmillä esikunnilla, yksilöillä, taktisilla yksiköillä sekä yhdistetyillä taktisilla yksiköillä ja kaikilla taisteluihin sekä yhteenottoihin osallistuvilla yhteiskunnan organisaatioilla.¹⁰¹⁸

Taistelu ja yhteenotto tuli valmistella taktiikan periaatteita noudattaen. Jugoslavalaisen taktiikan periaatteita olivat:

- päämäärän valinta
- painopisteen valinta ja ilmeneminen

¹⁰¹⁵ Ibid.

¹⁰¹⁶ Ibid.

¹⁰¹⁷ Ibid.

¹⁰¹⁸ Ibid.

- massiivisuus (voimien keskittäminen)
- yllätys
- aktiivisuus ja oma-aloitteisuus
- jatkuvuus
- säästäväisyys (voimien taloudellinen käyttö)
- komentamisen ja johtamisen yhtenäisyys sekä
- oman aseellisen kamppailun muodon asettaminen dominoivaksi taistelumuodoksi taisteluissa ja yhteenotoissa.¹⁰¹⁹

On merkille pantavaa, että edellä mainittuja taktiikan periaatteita on pidetty myös strategisina periaatteina (*strategijskih načela*).¹⁰²⁰ Jäljempänä on käsitelty strategian ja doktriinin taktiikalle laajemminkin puitteissa asettamia vaatimuksia, mutta erityisesti edellä kuvattu luettelo yhdistää nämä sotataidon kaksi eri tasoa, strategian ja taktiikan, toisiinsa. Strategisen tason ratkaisut asettivat hyvinkin konkreettisia vaatimuksia jugoslavalialaiselle taktiikalle. Sotataidon eri tasoilla oli siis vuorovaikutussuhde toisiinsa.

Edellä mainitut taktiikan periaatteet olivat hioutuneet ja täydentyneet 1980-luvun lopulle saavuttaessa seuraavanlaisiksi:

- korkean taisteluvalmiuden pysyvä ylläpito (uusi periaate)
- päämäärän määrittäminen (muuttunut)
- painopisteen määrittäminen (muuttunut)
- aseellisen voiman yhtenäisyys (uusi)
- aktiivisuus ja oma-aloitteisuus
- manööveri (uusi)
- yllätys
- yllätykseltä suojautuminen (uusi)
- voimien taloudellisuus (muuttunut)
- oman aseellisen kamppailun muodon asettaminen dominoivaksi taistelumuodoksi taisteluissa ja yhteenotoissa sekä
- johtamisen, jatkuvan vuorovaikutuksen ja yhteistyön yhtenäisyys (muuttunut).¹⁰²¹

Aiemmistä taktiikan periaatteista massiivisuus oli poistunut kokonaan. Marxilais-leniniläisen sotateorian eräänä keskeisimpänä periaatteena ollutta massojen voimaa ei enää pidetty niin tärkeänä. Jatkuvuus sekä komentamisen ja johtamisen yhtenäisyys olivat muuntuneet osaksi aseellisen voiman yhtenäisyyttä ja varsin monimutkaista ”johtamisen, jatkuvan vuorovaikutuksen ja yhteistyön yhtenäisyyden” periaatetta. Muutokset ja painotuserot ovat kuitenkin toissijaisia, koska keskeiset, jo kansan vapautussodasta asti jugoslavalialaiseen sotataitoon kuuluneet piirteet olivat ennallaan. Toiminnan suuntaaminen kohti määritettyä päämäärää, liikkuvuus, yllätys, aktiivisuus, oma-aloitteisuus, pyrkimys itse määrätä tavat joilla taistellaan, jatkuvuus sekä yhtenäisyys olivat jugoslavalialaisen sotataidon ja etenkin taktiikan keskiössä.

Edellä mainituista taktiikan periaatteista, lisättynä jäljempänä käsiteltäviin partisaanitaktiikan erityispiirteisiin, löytyvät suorat yhtymäkohdat eteläslaavien sotataidon vanhemmassa historiassa esiintyneisiin toimintaperiaatteisiin. Samoja tai samankaltaisia periaatteita olivat olleet yllätyksellisyys ja sillä haltuun otettu aloite, voimien ajallinen ja paikallinen keskittäminen, pyrkimys

¹⁰¹⁹ Taktika (1981b), s. 22–23; Ljubičić (1981), s. 93. – Sulkeissa jugoslavalialaista termiä selventävä, samaa asiaa ilmaiseva käsite.

¹⁰²⁰ Ljubičić (1981), s. 93.

¹⁰²¹ Taktika (1989), s. 3 ja kuva 3. – Sulkeissa vertailu 1970-luvun ja 1980-luvun alun taktiikan periaatteisiin nähden.

itse valita yhteenoton aika ja paikka sekä tapa, jolla yhteenotto tapahtuu, kansan tuki, tukeutuminen erityisiin tukialueisiin, sissitoiminta sodankäynnin pääasiallisimpana muotona ja uhrautuvaisuus.

Kun näitä jugoslaviaalaisia periaatteita verrataan neuvostotaktiikassa tavoiteltavina pidettyihin piirteisiin, löytyy yhtymäkohtina muun muassa jatkuva taisteluvalmiuden ylläpito, yllätys, aktiivisuus, aloitekyky, jatkuvuus, yllätyksiin varautuminen sekä keskeytyksetön, jatkuva ja kiinteä johtaminen, jatkuva yhteistoiminta sekä vihollisen pakottaminen omaan tahtoon. Selvää on, että voiman massoittainen kohdistaminen valittuihin painopisteisiin sekä manööveri ja nimenomaan voimakkaat syvyyteen kohdistetut iskut olivat tyypillistä neuvostoliittolaista taktiikkaa.¹⁰²² Edellä mainittuja jugoslaviaalaisia taktiikan periaatteita ei kuitenkaan ole syytä pitää neuvostotaktiikasta peräisin olevina, koska samankaltaisia universaaleja periaatteita esiintyy useimpien asevoimia ylläpitävien valtioiden taktisissa oppaissa.

Päämäärän valinnalla tarkoitettiin sitä, että kaikkia taisteluihin ja yhteenottoihin suunnattavia voimavaroja, armeijan yksiköitä ja kansaa, tuli käyttää suuntaamalla ne selkeiden, tarkkojen sekä realististen päämäärien saavuttamiseksi sellaisiin tehtäviin, joissa omat joukot kärsisivät mahdollisimman vähän tappioita ja joissa vihollinen kärsisi mahdollisimman suuria miestappioita sekä materiaalisia menetyksiä. Päämääränä tuli olla elävän voiman ja taisteluvälineiden neutralisointi tai tuhoaminen, kohteiden neutralisointi tai tuhoaminen, tiettyjen asemien tai kohteiden valtaaminen tai puolustus ja manöövereiden toteuttaminen omien joukkojen voimavarojen sekä resurssien tehokkaimman käytön saavuttamiseksi. Asetettu päämäärä ja tehtävä määräsivät muun muassa tehtävään tarvittavat joukot, niiden tueksi asetettavat vahvennukset, taistelun tuen, taistelun suojaamisen, materiaalituen sekä muut taistelun turvaamiseksi tarvittavat toimenpiteet ja kaikkien yhteiskunnan resurssien sekä sotaan osallistuvien voimien yhteistyön toteuttamistavat.¹⁰²³ Päämäärän valinnan painottaminen eroaa neuvostotaktiikan periaatteista. Neuvostoliitossa ei korostettu vähäisten tappioiden tavoittelun tärkeyttä. Viholliselle aiheutettavien tappioiden merkitys oli sielläkin arvossaan, mutta tarvetta suhteuttaa saavutettavissa oleva voitto sen tavoittelussa kärsittäviin tappioihin ei ollut tilanteenarvioinnin keskiössä. Jugoslaviassa prioriteetti oli toinen, koska sotataidon ja taktiikan eräs keskeisimmistä periaatteista oli jatkuvuus ja pitkälinen sota, ja mahdollisten maahantunkeutujen oletettiin olevan niin määrällisesti kuin laadullisestikin ylivoimaisia.

Jugoslaviaalaisten joukkojen perustehtävänä ja tavoitteena tuli aina olla *tappioiden ja menetysten aiheuttaminen viholliselle*. Oikein valittu päämäärä ja kaikkien taisteluun sekä yhteenottoon osallistuvien voimien yhdistetty toiminta olivat ehtoja, joiden täyttymistä edellytettiin taistelulle ja yhteenotolle asetettujen päämäärien onnistuneeksi toteutumiseksi.¹⁰²⁴

Jotta asetetut päämäärät voitaisiin saavuttaa, edellytettiin joukoilta *jatkuvaa taisteluvalmiutta*. Yhteiskunnan organisaatioilta edellytettiin puolestaan täydellistä valmiutta ja liikkuvuutta. Taisteluvalmius tarkoitti tilaa, jossa yksiköt olivat kyvykkäitä toteuttamaan annetut tehtävät ja estämään kaikki vihollisen tavoittelemat yllätykset taisteluiden sekä yhteenottojen aikana.¹⁰²⁵

¹⁰²² Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959 (Divisioona–Armeijakunta), s. 2, 3, 61 ja 86; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962 (Divisioona–Rykmentti), s. 12–16 ja 26.

¹⁰²³ Taktika (1981b), s. 22–23; Taktika (1989), s. 22.

¹⁰²⁴ Taktika (1981b), s. 22–23.

¹⁰²⁵ Taktika (1981b), s. 23; Taktika (1989), s. 22.

Taktiikassa oli aina pidettävä huolta, että taistelutoimien suorittamisen aikana jokaisessa taistelutilanteessa *painopiste* oli valittu ja sitä korostettiin. Painopiste ilmeni voimien ja muiden resurssien määrällisenä ryhmittämisenä tai tietyssä maastossa tai tietyissä aika- ja sääolosuhteissa toteutettavina toimina. *Pääiskun suunnan valinta hyökkäyksessä* sekä *painopisteen valinta puolustuksessa* olivat tärkeimpiä ennakkoehtoja, joiden avulla turvattiin optimaalinen voimien ja niiden käytössä olevien aseiden sekä varusteiden käyttö. Painopisteen muodostaminen oli myös paras keino saavuttaa *ylivoima*, joka oli myös yksi jugoslavialaisen taktiikan merkittävistä periaatteista. Käytössä olevien voimien ja kaluston määrällinen suuntaaminen tietylle alueelle ei ollut ainoa keino saavuttaa ylivoima. Armeijan sekä kansan voimien laadulla ja kyvykkyydellä, sekä yksilöiden, yksiköiden ja kansojen taistelumoraalilla oli suuri merkitys taistelutoimien ja muiden toimenpiteiden toteuttamisessa sekä niiden kautta ylivoiman saavuttamisessa suhteessa vastassa olevana viholliseen.¹⁰²⁶

Yllätys voitiin saavuttaa odottamattomalla menettelytavalla, yllättävällä päämäärän tai kohteen valinnalla, voimien tyypin tai niiden määrän valinnalla, taistelutoimien toteuttamistavalla, taistelutoimien päättävyydellä sekä taistelujen ja yhteenottojen aikaisella voimien ja keinojen valinnoilla. Yllätystä pidettiin tärkeänä senkin vuoksi, että sen onnistuessa oli mahdollista helpoimalla tavalla saada vihollinen epäjärjestyksen tilaan ja paloitella taistelujen aikana osiin. Yllätys oli tavoittelemisen arvoinen päämäärä ja taktiikan periaate senkin vuoksi, että sen avulla suhteellisen pienet voimat kykenivät aiheuttamaan viholliselle korvaamattomia menetyksiä ja jopa tappion. Aikaan saadun yllätyksen ansiosta saavutettua menestystä tuli käyttää hyväksi riittävän nopeasti, ennen kuin vihollinen ehti toipua siitä ja suorittaa tarvittavat toimenpiteet yllätyksen aiheuttamien seurausten poistamiseksi. Yllätyksen saamisella aikaan eri tavoilla on yhtymäkohtansa neuvostoliittolaisen taktiikan näkemykseen tavoista saavuttaa yllätys sekä vaikutuksista, joita sillä katsottiin olevan mahdollista saada aikaan.¹⁰²⁷ Yllätyksen voi kuitenkin katsoa olevan universaali, ympäri maailmaa sotataidossa ja taktiikassa korostettu piirre, joten samankaltaisuus jugoslavialaisen ja neuvostoliittolaisen taktiikan periaatteiden suhteen tällä alueella on luonnollista.

Myös omien joukkojen, varsinkin komentajien, esikuntien, korkeampien esikuntien sekä vastuullisten yhteiskunnallisten organisaatioiden johdon tuli huolehtia, *ettei vihollinen pääse yllättämään* niitä taistelutoimien alkuvaiheessa esimerkiksi uusilla taistelutoimilla (-välineillä) tai taktisilla toimilla (menetelmillä). Yllätystä pidettiin niin tärkeänä taktiikan periaatteena, että siihen tuli kaikkien taisteluun sekä yhteenottoon osallistuvien yksilöiden, ryhmien, taktisten yksiköiden ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden sekä yhteiskunnan organisaatioiden toiminnassaan pyrkiä. Myös yllätysten historiallisina viitteinä käytettiin kansan vapautussodan kokemuksia. Niitä tuli liittää sodanjälkeiseenkin taktiikkaan ja toteuttaa taktiikan käytännössä.¹⁰²⁸

Aktiivisuus ja *oma-aloitteisuus* tuli ottaa huomioon taistelutoimiin valmistautumisessa sekä niiden toteuttamisessa yksilöistä alkaen – oli kyse yksittäisistä taistelijoista tai heidän esimiehistään – ulottuen esikuntiin, ylempiin esikuntiin, taktisiin yksikköihin ja yhdistettyihin taktisiin yksikköihin sekä lopulta

¹⁰²⁶ Taktika (1981b), s. 23; Taktika (1989), s. 22–23.

¹⁰²⁷ Taktika (1981b), s. 23; Taktika (1989), s. 24; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962 (Divisioona – Rykmentti), s. 14–15.

¹⁰²⁸ Taktika (1981b), s. 23–24.

kaikkiin taisteluihin ja yhteenottoihin osallistuviin yhteiskunnan organisaatioihin. Aktiivisuus ja oma-aloitteisuus saavutettiin jatkuvalla valmistautumisella, yksiköiden siirroilla edullisempiin ja aktiivisempiin aseisiin iskun suuntaamiseksi joko vihollisen sivustaan tai selustaan, vastahyökkäyksillä, väijytyksillä ja yllätyksellisillä iskuilla, valtaamalla tärkeät asemat sekä kohteet ja pitämällä ne, ilma- ja meridesanttien (maahanlaskujen sekä maihinnousujen) vastaisella taistelulla, soluttamalla joukkoja vihollisen selustaan ja siellä toteutettavilla taistelutoimilla. Pyrkimyksenä oli vihollisen saattaminen epäedulliseen asemaan. Yksittäisten taistelijoiden sekä esimiesten oma-aloitteisuutta pidettiin korvaamattoman tärkeänä erityisesti taistelukentällä tapahtuvien odottamattomien ja nopeiden tilanteenvaihteluiden yhteydessä. Tämän vuoksi jugoslavia-laiseen taktikkaan kuului se, että esimiesten tuli tukea alaisiaan heidän oma-aloitteisuutensa kehittämisessä.¹⁰²⁹

Vaatus toiminnan *jatkuvuudesta* ulottui koskemaan taistelutoimia alusta alkaen aina päämäärän saavuttamiseen ja tehtävän lopulliseen täyttämiseen saakka. Taistelutoimia tuli toteuttaa kaikissa sääoloissa, kaikissa maastotyypeissä ja kaikissa taisteluolosuhteissa. Näitä vaikeitakin olosuhteita ja taistelun aiheuttamia hankalia tilanteita tuli lisäksi pyrkiä käyttämään hyväksi. Samojen hankalien olosuhteiden nähtiin estävän tai hankaloittavan vihollisen mahdollisuuksia käyttää hyväkseen teknisen ylivoimansa, monipuolisten manööverimahdollisuuksiensa ja taistelutoiminnan aloitustapojensa tarjoamia mahdollisuuksia.¹⁰³⁰

Säästäväisyydellä (voimien taloudellisella käytöllä) tarkoitettiin periaatetta, jonka mukaan tehtävien täyttämiseksi sekä asetettujen päämäärien saavuttamiseksi osoitetaan ja käytetään optimaalinen määrä joukkoja sekä materiaalia. Säästäväisyyden vaatimuksen täyttäminen edellytti saavutettavien tulosten vertaamista annettuihin tehtäviin. Molempien edellä mainittujen tuli olla tasapainossa suhteessa taisteluihin ja yhteenottoihin osallistuvien joukkojen sekä niiden tarkoituksen ja mahdollisuuksien (suorituskyvyn) kanssa. Tehtävään tuli käyttää mahdollisimman pientä joukkojen ja materiaalin määrää. Liian suurten joukkojen sekä materiaalin suuntaamista alimitoitettuun tehtävään pidettiin epärationaalisenä ja omaa toimintaa haittaavana, koska se kulutti omia resursseja. Vastaavasti vahvuudeltaan liian heikkojen joukkojen ja riittämättömän materiaalin käyttäminen tehtävään oli tuomittavaa, koska sen nähtiin johtavan turhiin menetyksiin ja epäonnistumiseen.¹⁰³¹ Periaate on vastaava, kuin länsimaissa yleisemmin käytetty clausewitzlainen termi voimien taloudellinen käyttö.

Tavoite *vihollisen alistamisesta omaan tahtoon* edellytti taistelutoimien valmistautumis- ja toteuttamisvaiheessa muun muassa sellaisten taktisten toimien, maaston, sääolosuhteiden sekä ajankohdan valintaa, jotka varmistaisivat edullisen aseman omille joukoille kaikkia vihollisyksikköjä vastaan. Vihollisen alistamisessa omaan tahtoon oli keskeisessä asemassa johtamisen ja komentajuuden yhtenäisyys.¹⁰³²

Kuten taktiikan teorian eri osissa toistuvasti ilmenee, etenkin taktiikan periaatteiden yhteydessä, jugoslavalainen taktikka oli yksilöiden, ryhmien, yksiköiden, taktisten yksiköiden, yhdistettyjen taktisten yksiköiden sekä tais-

¹⁰²⁹ Taktika (1981b), s. 24; Taktika (1989), s. 23.

¹⁰³⁰ Taktika (1981b), s. 24.

¹⁰³¹ Taktika (1981b), s. 24; Taktika (1989), s. 24–25.

¹⁰³² Taktika (1981b), s. 24.

teluihin ja yhteenottoihin osallistuvien yhteiskunnan organisaatioiden taistelutoimintaa. Taktiikka oli taistelutoimintaa yksittäisestä sotilaasta ja kansalaisesta alkaen aina suurimpien, useasta eri aselajista koostuvien yhdistettyjen yksiköiden sekä yhteiskunnallisten organisaatioiden tasolle saakka. Taktiikan periaatteista keskeisimmiksi nousivat aktiivisuus, oma-aloitteisuus, toiminnan jatkuvuus, säästäväisyys ja vihollisen alistaminen omaan tahtoon.

6.6 Taktiikan käytäntö

JUGOSLAVIAN ASEVOIMIEN ORGANISOIMINEN

Vuodesta 1945 vuoteen 1948 kestänyttä ajanjaksoa leimasi asevoimien rauhanaikaisen toiminnan perusteiden luominen. Tehtäviä oli paljon, koska sotaa edeltäneitä kuninkaallisen Jugoslavian armeijan rakenteita ei enää ollut, eikä sodan aikaisen kansan vapautusarmeijan toiminta ollut vaatinut kuin murtoosan asevoimien tavanomaisista rauhanaikaisista perusrakenteista. Asevoimien ensimmäiseksi tehtäväksi annettiin valtiollisten rajojen turvallisuuden puolustaminen sekä jäljellä olevien ”quislingjoukkojen” ja terroristijoukkoiden likvidointi. Samaan aikaan kuitenkin käynnistettiin uuden organisaation perustan rakentaminen.¹⁰³³

Asevoimien organisoiminen tapahtui vuosina 1945–1948 neuvostomallin mukaisesti. Kominform-välirikon jälkeiset organisaatioita koskeneet muutokset eivät olleet vain *Čelik*-suunnitelman mukaisia ryhmitysmuutoksia ja joukkojen numerointien muutoksia, vaan koskivat myös toimintamenetelmiä, mistä seurasi myös organisaatioihin ulottuvia uudistuksia. Erään lähteen mukaan uusien partisaaniyksiköiden muodostaminen olisi alkanut jo vuonna 1948. Samoin on kerrottu, että niille ryhdyttiin perustamaan ylempiä johtoportaita ympäri Jugoslaviaa, kunkin tasavallan alueelle. Partisaanijoukkojen aseiden, ampumatarvikkeiden sekä muun varustuksen salainen hajavarastointi suunniteltiin ja toimeenpantiin. Varastointipaikat olivat yleensä suoraan tulevalle toiminta-alueella, ja niiden sijainti oli ainoastaan ylemmän johtoportaan tiedossa. Stalinin kuoltua ja maiden välisten julkilausumien lämmitettyä suhteita uusia johtoportaita ja varastoja ei kuitenkaan lakkautettu.¹⁰³⁴

Heinä–lokakuussa 1945 oli käynnistetty sodanaikaisen armeijan demobilisaatio käskemällä kotiuttaa kaikki yli 27-vuotiaat miehet. Vuoden 1945 jopa noin miljoonan henkilön vahvuista armeijaa supistettiin noin 400 000:een. Käynnistetty sodan aikaisen armeijan kotiuttaminen ja asevoimien organisaatiouudistus saatiinkin suoritettua vuoden 1947 loppuun mennessä. Samaan aikaan käynnissä olleiden uudistuksien kehittävästä luonteesta oltiin montaa mieltä, koska asevoimat oli muutettu täysin neuvostotyyppiseksi. Merivoimat säilytti sodanaikaisen kokoonpanonsa lähes sellaisenaan, ja ilmavoimia muutettiin uusien vaatimuksien sekä materiaalis-teknisten mahdollisuuksien mukaiseksi.¹⁰³⁵

Jugoslavian maavoimien kehittymistä kuvaava teos korostaa, että ensimmäiset sodanjälkeiset partisaaniyksiköt tulivat perustetuksi vasta vuonna 1959. Lähteet ovat siten toisiinsa nähden ristiriidassa. Dulić ja Kostić pe-

¹⁰³³ Seferović (1977), s. 66.

¹⁰³⁴ Dulić & Kostić, s. 1058–1059.

¹⁰³⁵ Seferović (1977), s. 66; Anić, s. 103 sekä 106; Vego (1980), s. 15; Dimitrijević (1996), s. 582.

rustavat tietonsa M. Pantelićin vuonna 1969 kirjoittamaan artikkeliin ja S. Vukmanović-Tempon vuonna 1971 julkaisemiin muistelmiin.¹⁰³⁶ Käytössä ollut jugoslavialainen alkuperäislähteistö ei kuitenkaan vahvista laajamittaisen partisaanarmeijan olemassaoloa ajalla 1945–1959. Sitä ei kuitenkaan käy kiistäminen, etteikö kaikki käyttökelpoinen, vaikkakin vanhentunut ja jopa huonokuntoinen sotamateriaali, olisi varastoitu eri puolille Jugoslaviaa. Kansan vapautussodan aikaisen konseptin mukaan sitä olisi kyllä käytetty partisaaniteyppisessä sodankäynnissä, mutta ylivoimaisen vihollisen edessä väistyneiden ja kenties taisteluvälineensä menettäneiden Jugoslavian kansanarmeijan yksiköiden sekä niihin liittyneiden kansalaisten toimesta. Jugoslavialaisilla oli siinä määrin suuri tarve korostaa sodanjälkeisen sotataitonsa itsenäisyyttä, erityisyyttä sekä kansan vapautussodan kokemusten merkitystä, että jos suurempia määriä partisaaniryksiköitä olisi aloitettu perustaa jo vuodesta 1948 alkaen, esiintyisi tieto keskeisimmissä lähteissä yhtäpitävästi eikä vain yksittäisissä muistelmissa tai lehtiartikkeleissa.

Sodankäynnin muutos ja Yhdysvaltojen materiaalituki johtivat myös organisaatioiden tarkistamiseen. Ratsuväki lakkautettiin aselajina virallisesti vasta vuonna 1955. Hevoset säilyivät kuitenkin tiettyjen jalkaväkiyhtymien vahvuuksissa 1950-luvun loppuun ja osin sen jälkeenkin. Samaan aikaan kemiallisen sodankäynnin joukkoja laajennettiin ja ne nimettiin uudelleen kemiallisen sekä biologisen sodankäynnin joukoiksi. Ilmatorjunta eriytettiin tykistöaselajista. Alueellisten joukkojen yksiköt, kuten partisaaniprikaatit ja alueelliset komppaniat sekä joukkueet, liitettiin maavoimiin.¹⁰³⁷

Jugoslavialaiset itse pitivät ajanjaksoa 1958–1968 eräänä tärkeimmistä vaiheista nimenomaan asevoimien kehityksen kannalta. Kyseisinä vuosina luotiin asevoimien alueellinen järjestelmä. Operatiiviset ja alueelliset joukot siirrettiin perustettujen sotilasalueiden ja -piirien alaisuuteen. Uusia partisaaniryksiköitä perustamalla lisättiin puolustusjärjestelmän suorituskykyä. Vuoteen 1959 mennessä oli alueellisella periaatteella muodostettu 126 partisaaniprikaattia ja niiden komentajiksi oli sijoitettu kansan vapautussodan menestyneimpiin kuuluneita johtajia.¹⁰³⁸ Alueellisen järjestelmän luominen liittyy yleisen kansanpuolustuksen doktriinin ensimmäisen version käyttöönottoon. Tällöin kuitenkin puhuttiin vain alueellisista joukoista, ei alueellisesta puolustuksesta.

Vapautussodan kokemukset näkyivät suoraan asevoimien organisaatioissa. Uudessa doktriinissa asevoimat koostuivat operatiivisesta (Jugoslavian kansanarmeija) ja alueellisesta osasta (alueelliset joukot). Vapautussodassa vastaavina kahtena elementtinä olivat liikkuvat operatiivis-taktiset muodostelmat (prikaatit, divisioonat ja armeijakunnat) sekä alueelliset partisaanijoukot (partisaaniosastot, -pataljoonat ja -komppaniat). Sodan jälkeen kansanarmeija koostui pääosin rauhanajan joukoista, jotka täydennettiin sodanajan vahvuutensa. Merivoimat (*Ratna mornarica*) ja ilmavoimat (*Ratno vazduhoplovstvo*) kuuluivat kansanarmeijaan. Partisaaniryksiköiden rinnalla jo kymmenen vuotta olemassa olleet alueelliset joukot muuttuivat vuonna 1968 alueelliseksi puolustukseksi. Sen yksiköiden muodostaminen jatkui kahden seuraavan vuoden aikana. Alueellisen puolustuksen perusyksiköt perustettiin kunnissa ja suuremmat yksiköt tasavalloissa sekä autonomisissa provinssissa. Pienempien

¹⁰³⁶ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 57.

¹⁰³⁷ Anić, s. 109.

¹⁰³⁸ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 57; Seferović (?), s. 69; Anić, s. 106–107.

yksiköiden tehtävänä oli ensisijaisesti paikallispuolustus. Suurempia taktisia yksiköitä käytettiin liikkuvina joukkoina. Alueellinen puolustus perustettiin lähes kokonaan liikekannallepanon kautta. Alueellisen puolustuksen yksiköt oli myös mahdollista muuttaa operatiivisiksi muodostelmiksi, joita kyettiin käyttämään ympäri maata. Kahtiajaosta huolimatta koko asevoimien tuli toimia integroituna kokonaisuutena. Operatiivisen armeijan ja alueellisen puolustuksen joukkojen toiminnan optimaalisen koordinoinnin katsottiin olevan kansan vapautussodan peruja samoin kuin poliittisen sekä sotilaallisen toiminnan erotamattomuuden.¹⁰³⁹

Ilmavoimien ja ilmapuolustuksen tehtävänä oli Jugoslavian alueen ilma-puolustus, asevoimien ilmapuolustus, maavoimien, merivoimien sekä alueellisen puolustuksen ilmatuki ja toiminta vihollisen ilma-aluksia, ilmatulitukea ja lentotiedustelua vastaan. Merivoimien tuli puolustaa yhteistoiminnassa maavoimien sekä ilmavoimien ja ilmapuolustuksen kanssa Jugoslavian alueellista koskemattomuutta Adrianmerellä. Tehtävä käsitti merirajojen päättäväisen puolustamisen, merenherruudesta taistelun maan aluevesillä ja lähestymisreitien kontrolloimisen. Merivoimiin kuului myös Tonavalla operoinut jokilaivasto.¹⁰⁴⁰

Jugoslavian asevoimien virallisissa julkaisuissa kansanarmeijan vakuutettiin säilyttäneen kansan vapautussodan aikaisen luonteensa myös sodanjälkeisenä aikana. Sodanaikaisella ”luonteella” tarkoitettiin armeijan luonnetta kansan armeijana sekä vallankumouksellisena armeijana. Niiden lisäksi armeijan katsottiin säilyttäneen muun muassa joukkojen organisaation sekä käytön peruseriaatteet, strategian, taktiikan sekä hallinto- ja komentojärjestelmän. Käytännön esimerkkeinä samankaltaisuudesta käytettiin sodanaikaisia kokoonpanoja. Tuolloin oli käytetty prikaateja, divisioonia ja armeijakuntia sekä toisaalta partisaaniosastoja, -pataljoonia ja -komppanioita. Yleisessä kansanpuolustuksessa käytettiin samanlaisiin tehtävätyyppeihin Jugoslavian kansanarmeijaa ja alueellisen puolustuksen joukkoja.¹⁰⁴¹ Vaikka joukkotyyppien nimikkeet olivat samat, oli niiden kokoonpano kehittynyt merkittävästi.

Mikäli näitä kahta armeijaa tarkastellaan rinnakkain, tämä väite ei kuitenkaan aivan pidä paikkansa. Sotataidollinen perusta nojasi partisaaniarmeijan perustamisesta ja käytöstä sekä joustavasta sodankäynnistä saatuihin kokemuksiin, mutta 1970-luvun alueellinen puolustusjärjestelmä oli hyvin kaukana Titon armeijan sodanaikaisesta ”luonteesta”. Joukkojen organisaatiot ja kokoonpanot sekä joukkojen käyttöperiaatteet olivat varsin erilaiset. Partisaaniarmeijahan luotiin tyhjästä, nyt kansanarmeija sekä alueellisen puolustuksen joukot vain väistyisivät tarkoituksellisesti sivuun ja jatkaisivat suoraan tehokasta sissisotaa sodan alkuvaiheen sinnikkään puolustustaistelun jälkeen. Samankaltaisuudet kansan vapautussodan kanssa lisääntyisivät siinä vaiheessa, kun kansanarmeijan kärsimiä tappioita ryhdyttäisiin korvaamaan liittämällä alueellisen puolustuksen yksiköitä kansanarmeijaan ja samalla muodostettaiisiin uusia alueellisen puolustuksen yksiköitä kansan keskuudesta.

Tito ja partisaaniarmeija olivat kansan vapautussodan aikana maan eri kansoja koossa pitänyt voima. Vuoden 1971 Kroatian kriisin jälkeinen asevoimien roolin kehitys ja vuoden 1974 perustuslaki painottivat Jugoslavian kansanarmeijan tehtävää myös maan perustuslaillisen järjestyksen sekä yhtenäis-

¹⁰³⁹ Seferović (1977), s. 64; Vukotić (1970), s. 197–198; Ruhala, s. 12; Nativi, s. 95.

¹⁰⁴⁰ Seferović (1977), s. 76.

¹⁰⁴¹ Ibid., s. 63–64.

syiden takaajana. Katseen luomisella menneisyyteen haluttiin entisestään vahvistaa uskoa vakauden säilymiseen sekä asevoimien roolia yhtenäisyyden takaajana.

Vaikka alueellisen puolustuksen esikuntien sekä yksiköiden perustaminen kuului tasavalloille, autonomisille provinssille ja niiden alaisille hallintoelimille sekä tuotantolaitoksille, alueellisen puolustuksen luominen jäi käytännössä Jugoslavian kansanarmeijan tehtäväksi. Koska kansanarmeija oli Jugoslavian kaikkien kansojen, kansallisuuksien, työläisten ja liittotasavallan kansalaisten yhtenäinen asevoima, sen tuli organisoida, aseistaa sekä kouluttaa kaikki yhteiskunnallis-poliittiset järjestöt ja työntekijäorganisaatiot sekä paikallisyhteisöt. Pääosa näkyvästä käytännön työstä jäi siis kansanarmeijalle.¹⁰⁴²

Alueellinen puolustus muodostui kaikkien tasavaltojen ja autonomisten provinssien, niiden alaisten hallinnollisten alueiden, alueellisten organisaatioiden, kuntien (*opština*), paikallisyhteisöjen (*mjesna zajednica*) sekä yhteisen työnteon organisaatioiden (*organizacija udruženog rada – OUR*) yhteiskunnallisen itsepuolustuksen ja aseellisen vastarinnan organisaatioksi. Alueellisen puolustuksen perustehtävänä oli itsenäisyyden, alueellisen koskemattomuuden ja yhtenäisyyden sekä perustuslaissa määritellyn valtiomuodon säilyttäminen ja puolustaminen. Sama tehtävä oli annettu myös Jugoslavian kansanarmeijalle.¹⁰⁴³

Alueellisen puolustuksen organisaatio perustui alueelliseen järjestelmään ja myös maan tuotantoelämän yksiköiden rakenteisiin. Osa alueellisen puolustuksen organisaatiosta koostui sekä alueellisista että erilaisiin tuotantolaitoksiin perustetuista yksiköistä. Sama joustavuus, joka oli keskeisin tekijä alueellisen puolustuksen yksiköiden perustamisessa, organisoimisessa ja rekrytoimisessa toteutui myös joukkojen johtamisjärjestelmässä. Peruseriaatteena oli, ettei alueellisen puolustuksen muodostamista saanut rajoittaa, koska sen eri organisaatioihin tuli etenkin kunnallisella ja paikallisyhteisöjen tasolla kyetä rekrytoimaan työläisiä, kansalaisia, nuorisoa sekä naisia mahdollisimman laajalti.¹⁰⁴⁴

Kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen lisäksi merkittävänä aseistettuna voimatekijänä on pidettävä kansanmiliisiä (*Narodna milicija*). Se oli voimakkaasti aseistettu ja varustettu. Kalustoon kuului muun muassa rynnäkö- ja miehistönkuljetuspanssarivaunuja sekä helikoptereita. Miliisissä palvelleet varusmiehet sijoitettiin miliisireserviin. Miliisi keskittyi rauhan aikana yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon, aivan kuten pääosa poliiseista ympäri maailmaa. Välittömän sodan uhkan ja sodan aikana jugoslavalainen miliisi liitettiin osaksi alueellista puolustusta. Normaalien tehtäviensä lisäksi sitä aiottiin käyttää laadittujen suunnitelmien tai tilanteen asettamien vaatimusten mukaisesti myös alueellisen puolustuksen taistelutehtävien toteuttamiseen.¹⁰⁴⁵ Periaate poikkeaa tavanomaisesta poliisien käyttöperiaatteesta, joka on määritelty muun muassa kansainvälisissä sodan oikeussääntöjä koskevilla sopimuksissa. Ne velvoittavat pitämään poliisin erillään sotilaalliseen maanpuolustukseen osallistuvista joukoista, mikä muun muassa mahdollistaa itsepuolustukseen tarkoitetuilla käsiaseilla varustettujen poliisien tehtävän

¹⁰⁴² Taktika (1981b), s. 34–35.

¹⁰⁴³ Taktika (1981b), s. 34–35; Dulić & Kostić, s. 1059 ja 1062; Ljubičić (1981), s. 115–116. – Kunta ja paikallisyhteisö olivat ”yhteiskunnallis-poliittisia yhteisöjä” (*društveno-politička zajednica*).

¹⁰⁴⁴ Taktika (1981b), s. 34–35.

¹⁰⁴⁵ Isby, s. 395; Taktika (1981b), s. 39–40; Dulić & Kostić, s. 1060.

jatkamisen kansalaisten suojelemiseksi ja järjestyksen ylläpitämiseksi vihollisen mahdollisesti vallatessa alueita.

Jugoslavian kansanarmeijan sotilashenkilöstön rauhanaikainen vahvuus oli vuonna 1980 peräti 220 000 miestä. Rauhanaikaisen vahvuuden lisäksi kansanarmeijan iskuvoimaan on lisättävä vielä koulutettu reservi, jonka vahvuus oli vuosikymmenen lopussa jo lähes puoli miljoonaa sotilasta.¹⁰⁴⁶

Alueellisen puolustuksen joukkoihin sijoitettujen sotilaiden lukumäärä kasvoi kuitenkin nopeasti, ja laajimmillaan alueellisen puolustuksen vahvuuden on mainittu olleen neljä, tai jopa viisi kertaa Jugoslavian liittotasavallan armeijan miesvahvuus. Siten alueellisen puolustuksen miesvahvuus olisi sijoitunut 2,8–3,5 miljoonan sotilaan välille. Määrä on valtava huomioon ottaen, että samaan aikaan alueellisen puolustuksen rahoituskehys oli jäänyt vain 12 prosenttiin siitä, mitä Jugoslavian kansanarmeijan käyttöön ohjattiin. Läntisten arvioiden mukaan alueellisen puolustuksen vahvuus säilyi kuitenkin noin miljoonassa sotilaassa 1970-luvun ja pääosan 1980-luvusta. Sen lisäksi on toki huomioitava kahden miljoonan henkilön suuruiset yhteiskunnallisen itsesuojelun yksiköt, jotka eivät tosin kuuluneet asevoimiin mutta olivat osa yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun järjestelmää. Edellä mainitut määrärahat eivät kertoneet koko totuutta. Alueellinen puolustus tukeutui hyvin suuressa määrin Jugoslavian kansanarmeijan sotilasopetuslaitosten, huoltojärjestelmän, varastojen, valmiusvarastojen sekä muiden perusrakenteiden palveluihin. Alueellinen puolustus, käytännössä tasavallat ja autonomiset provinssit, myös ostivat puoli-ilmaiseksi Jugoslavian kansanarmeijalta uusien asejärjestelmien käyttöönottamisen myötä vapautuvia vanhempia varausaseita. Suuri osa alueellisen puolustuksen päällystöstä oli kansanarmeijalta ”lainaksi saatuja” aktiiviupseereita ja kanta-aliupseereita tai juuri eläkkeelle jääneitä upseereita.¹⁰⁴⁷

Alueellisen puolustuksen rakenteiden supistaminen oli käynnistynyt jo 1980-luvun alussa. Esikuntia sekä yksikköjä oli lakkautettu levottomilta alueilta ja asevarastoja koottu suurempiin varikoihin myös muilta alueilta. 1980-luvun loppua kohti saavuttaessa vahvuuksia laskettiin entisestään. Vuoden 1987 293 000 miehen vahvuudesta oltiin vuonna 1991 tultu 86 000 miehen tasolle.¹⁰⁴⁸ Jugoslavian kansanarmeijan organisoiminen ja sen osana jako eri aselajeihin kuului myös sotataidon praktiikkaan. 1980-luvun lopussa aselajeiksi luettiin jalkaväki, panssarijoukot ja mekanisoidut joukot, tykistö, ilmapuolustuksen tykistö- sekä ohjusjoukot, pioneerijoukot, viestijoukot, elektronisen tiedustelun ja puolustuksen joukot sekä atomipuolustuksen, kemiallisen ja biologisen puolustuksen joukot. Aselajien lisäksi taktiikan alaa olivat kansanarmeijan toimialat, joista kokonaisuudessaan käytettiin termiä *selustan turvaaminen*. Selustatoimialoja olivat tekninen, lentotekninen, laivastotekninen, huolto-, lääkintä-, eläinlääkintä-, rakennus-, liikenne- ja talousala. Muita toimialoja olivat lisäksi oikeudellinen, geodeettinen, hallinnollinen, hydrometeorologinen ala, musiikki- ja tiedotusala.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ Bebler (1991), s. 550; Bebler (1993), s. 40.

¹⁰⁴⁷ Bebler (1993), s. 45; Military Balance -vuosikirjat vv. 1973–1988.

¹⁰⁴⁸ Dulić & Kostić, s. 1064.

¹⁰⁴⁹ Taktika (1989), s. 4–5.

KANSAN VAPAUTUSSODAN JÄLKEINEN TAKTIikka

Sodan päätyttyä Jugoslavian armeija oli kokenut ja karaistunut pitkään jatkuneiden sotatoimien ansiosta. Vaikka taisteluvälineet olivat sekalainen kokoelma saksalaista sekä italialaista sotasaaliskalustoa, briteiltä ja amerikkalaisilta saatua materiaalitukea sekä neuvostoliittolaisilta vastaanotettua materiaalia, niitä osattiin käyttää. Partisaaniosastojen sotakokemukset sekä syksyn 1944 ja kevään 1945 välisenä aikana toimeenpannut laajamittaiset taivomaiset viimeistelyoperaatiot olivat harjoituttaneet joukot johtajineen sekä sotilaineen menestyksekkääksi koetun jugoslavialaisen taktiikan käyttöön. Jugoslavian armeijan johtoportaati sekä joukot kykenivät suunnittelemaan ja toimeenpanemaan eritasoisia sotatoimia alkaen pienten osastojen sissitoiminnasta aina satojen tuhansien miesten yleishyökkäykseen asti. Sissitoiminnan eri muotojen lisäksi partisaanitaktiikka ja kevyen jalkaväen taktiikka olivat vahvoja erityisesti joukkueen – vahvennetun pataljoonan soluttautumisoperaatioissa sekä puolustuksessa vaikeakulkuisella alueella.

Hyökkäyksessä oli osoitettu taitoa eri aselajien ja myös ilmavoimien tulituen yhteensovittamisessa. Myös panssarijoukkoja osattiin käyttää yhtyminä, ei vain jalkaväkeä tukevina tulitukiaseina – joskin panssariyhtymien tehokas käyttö rajoittui vain Slovenian, Pohjois-Kroatian, Vojvodinan, Serbian, Kosovon ja Makedonian laajoille tasankoalueille. Hyökkäystaktiikkaan loi kuitenkin omat rajoitteensa raskaan ja kauaskantoisen tykistön sekä ilmatorjunnan vähälukuisuus.

Jalkaväen kiväärikaliperinen aseistus oli lukumääräisesti riittävä myös konetuliaseiden osalta, joskin mallien ja kaliiperien kirjavuus aiheutti täydennyksille ja kunnossapidolle suuren haasteen. Kevyt kranaatinheitto ja kevyt kenttätykistö loivat kevyelle jalkaväelle välittömän tulituen. Jugoslavialaisen hyökkäystaktiikan vahvana alueena voidaankin katsoa olleen joukkueen–prikaatin suuruisten kevyiden jalkaväkijoukkojen hyökkäys rajoitetuin tavoittein. Sen sijaan suurempien yhtymien laajemmat sotatoimet voimakasta ja puolustukseen valmistautunutta vihollista vastaan olivat suuri haaste tulituen heikkouden lisäksi myös siksi, että Jugoslavian armeijan yhtymien liikkuvuus perustui lähes yksinomaan jalkaväen marssinopeuteen ja hevosajoneuvojen sekä muulien kuljetuskykyyn. Kevään 1945 viimeistelyoperaatioiden alku oli tyrehtynyt asemasotamaiseen asetelmaan edellä mainittujen syiden vuoksi. Jugoslaviassa tiedettiin myös keinot siirtää sotatoimien painopiste jopa useiden satojen kilometrien päähän suurempia yhtymiä käyttäen, vaikka alueet ja ilmaherruus olisivatkin vihollisen hallussa.

Laajempi taktisten kokemusten hyväksikäyttö ja tutkiminen ei kuitenkaan neuvostoliittolaisten neuvonantajien valvonnassa ollut mahdollista, ja kolme arvokasta sodanjälkeistä vuotta menetettiin. Taktiikan opetuksen ja tutkimuksen tuli noudattaa neuvostoliittolaisten määräämiä linjoja. Vuoden 1948 välirikon jälkeen uskallettiin jo opettaa ja tutkia omaleimaista kansallista taktiikkaa. Neuvostoliittolaisilta ja muutaman vuoden kuluttua myös yhdysvaltalaisilta omaksuttiin tiettyjä taktisen tason malleja ja periaatteita, mutta mitään ei enää sellaisenaan kopioitu, vaan kaikki sovitettiin muodostumassa olleen jugoslavialaisen taktiikan kehykseen. Muun muassa neuvostoliittolaisten taktisten merkkien muuttaminen pelkän poliittisen välirikon johdosta koettiin niin raskaaksi prosessiksi, että siitä saavutettavat hyödyt eivät olisi olleet suhteessa

aiheutuneeseen haittaan. Niinpä samat taktiset merkit, joita oli ryhdytty sodan loppuvaiheessa käyttämään, säilyivät ja olivat vielä vuonna 1990 lähes sellaiseenaan käytössä.¹⁰⁵⁰

Neuvostoliiton näkökulmasta sen hankkimat sotataittoa koskevat opetukset ”suuresta isänmaallisesta sodasta” tuli ottaa käyttöön myös Jugoslaviassa. Jugoslavian armeijan tuli olla osa suurta kansainvälistä puna-armeijaa, joka puolustaisi sosialistisen vallankumouksen saavutuksia ja haastaisi läntisten kapitalististen valtioiden asevoimat sekä Pohjois-Atlantin puolustusliiton. Jugoslavialaiset puolestaan kokivat asevoimansa kansallisen riippumattomuuden, itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden puolustajaksi. Tämä rooli ei vaatinut puna-armeijan suurten, rintamatasoisten hyökkäysoperaatioiden kokemusten omaksumista ja kaavamaista *viiden sodankäyntiin pysyvästi vaikuttavan tekijän* säännön noudattamista vaan kansan vapautussodan tyyppisen uhkan, siihen liittyneen taistelun alueen, partisaani- ja rintamataistelun ja yhdistetyn taistelutavan sekä niiden taustalla olevan kansansodan syvällistä tuntemista.

On esitetty, että Jugoslavian armeijan sodanjälkeinen taktiikka perustui 1950-luvun lopulle, joidenkin tulkintojen mukaan jopa vuoteen 1968 asti, lukumääräisesti suurikokoisen tavanomaisen armeijan pääasiassa kaupunkeihin sekä muihin keskeisiin kohteisiin sijoitettujen asemien staattiseen puolustukseen.¹⁰⁵¹ Kuten jo konseptia, strategiaa ja doktriinia koskevissa alaluvuissa on osoitettu, käsitys on virheellinen.

Kesällä 1959 laadittiin *Ohjeet partisaaniyksiköiden, alueellisten yksiköiden ja harhauttamisyksiköiden käytöstä ja taistelutoiminnasta*. Ohjeet liittyivät samaan ajankohtaan ajoittuneeseen uuden doktriinin käyttöönottoon sekä sen mukaisten uusien yksikkötyyppien ja johtoelimien perustamiseen. Armeijoiden alaisuuteen perustetuilla partisaanialueilla tehostettiin partisaaniyksiköiden, alueellisten yksiköiden ja harhauttamisyksiköiden käyttöä.¹⁰⁵² Muutos oli merkittävä. 14 vuoden tauon jälkeen oli perustettu uudelleen partisaaniyksiköitä ja muodostettu ensimmäiset alueelliset joukot. 1950-luvun alkupuolella alueelliseen taisteluun, kansansotaan ja yleiseen kansanpuolustukseen kohdistunut sotataidon tutkimus oli johtanut doktriinin vahvistamiseen ja sen konkretisointumiseen uusien joukkojen muodostamisena ja niiden käyttöön liittyvinä taktisina ohjeina.

STRATEGIAN JA DOKTRIININ ASETTAMAT VAATIMUKSET TAKTIIKALLE

Kansan vapautussodan doktriinin vaikutuksen kerrottiin olevan keskeinen asevoimien kehityksessä. Jugoslavian kansanarmeijan vakuutettiin säilyttäneen sodan jälkeisessä kehityksessä kaikki oleelliset piirteet kansan vapautussodasta ja sosialistisesta vallankumouksesta. Ensisijaisesti tällä tarkoitettiin sitä, että armeija oli säilyttänyt kansanomaisen ja vallankumouksellisen luonteensa. Organisatoriset periaatteet tai joukkojen käyttöperiaatteet, strategia ja taktiikka, komentajärjestelmä sekä johtaminen eivät kuitenkaan olleet yhtään

¹⁰⁵⁰ Patrick (1994b), s. 25; Vrt. esim. Uputstvo – o radnoj karti u oružanim snagama, luku IV; Boevoi ystav suhoputnyih voisk tshast II; bataljon, rota. Vojenizdat, Moskva 1989 liite 3; Reznitshenko (1988), kaaviot 1–16.

¹⁰⁵¹ Milivojević, Allcock & Maurer, s. 34.

¹⁰⁵² Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 57.

vähemmän tärkeitä. Mitä tahansa näistä oleellisista tai doktrinaalisista ratkaisuksista asevoimien sodanjälkeisessä rakentamisessa oltiinkin päättämässä, käynnistettiin asia aina kansan vapautussodasta saatujen käytäntöjen ja kokemusten pohtimisella. Tämä ei muodostunut automaattiseksi kopioimiseksi, vaan kokemuksia mukautettiin uusiin olosuhteisiin, mahdollisuuksiin ja tarpeisiin.¹⁰⁵³

Yleisen kansanpuolustuksen strategian sekä aseellisen kamppailun strategian luonteen katsottiin asettavan taktikalle suoran vaatimuksen tutkia taistelun sekä yhteenottojen teoriaa ja käytäntöä monipuolisesti. Sen tuli tutkia toimintaa *rintamalla, vihollisen väliaikaisesti valtaamalla alueella* sekä *omassa selustassa niin rintama- tai partisaanitaistelutapaa* kuin *yhdistettyä taistelutapaakin* käytettäessä.¹⁰⁵⁴

Paikallisessa sodassa kansanarmeijan tuli *viivyttää* vihollista päähyökkäyssuunnissa sekä *ehkäistä maahanlaskut* sisämaassa. Viivytyksellä tuli *voittaa aikaa* alueellisen puolustuksen joukkojen perustamiseen. Osaa alueellisen puolustuksen joukoista saatettiin käyttää sodan alusta lähtien tiettyjen alueiden *puolustukseen* joko itsenäisesti tai kansanarmeijan kanssa. Organisaatioita oli tarkoitus muuttaa sodan asettamien vaatimusten mukaisesti. Operatiivisten ja alueellisten joukkojen osuutta voitiin vaihdella tilanteen mukaan. Jos esimerkiksi olisi käynyt ilmi, että kansanarmeijan voima riittää hyökkääjän torjumiseksi, olisi alueellisella puolustuksella vain vahvistettu operatiivista armeijaa. Sotatoimien johtovastuu olisi kuitenkin ollut kansanarmeijalla, ja alueellisen puolustuksen yksiköt olisi sijoitettu vähemmän tärkeille alueille. Molempia joukkoja oli tarkoitus käyttää aktiivisesti vihollisen selustassa partisaaniryhmien ja muiden erillisten yksiköiden kanssa.¹⁰⁵⁵

Paikallisen sodan uhkamallissa alueellisen puolustuksen joukkojen pääosa olisi toiminut lähinnä kansanarmeijan täydennysreservinä. Vain pientä osaa paikallispuolustusjoukoista oli tarkoitus käyttää etulinjassa tai vihollisen miehittämällä alueella. Alueellisen puolustuksen joukkojen päätehtävinä olivat selustan suojaaminen ja tuotantotoiminnan sekä elämän häiriöttömän jatkumisen turvaaminen. Kullakin tehtaalla oli sen omasta henkilöstöstä perustettava osasto, jonka aseistus oli valmiiksi varastoituna. Tasainen ryhmittyminen ympäri liittotasavaltaa mahdollisti nopeankin taisteluihin osallistumisen.¹⁰⁵⁶

Suurhyökkäys oli Jugoslavian sotilaallisen ja poliittisen johdon arvion mukaan vaarallisempi uhka. Hyökkääjänä oletettiin olevan joko Pohjois-Atlantin puolustusliiton tai Varsovan liiton ryhmittymä. Taistelua ylivoimaista hyökkääjää vastaan ei kuviteltukaan voitavan voittaa pelkän kansanarmeijan voimin ja tavanomaisen puolustustaistelun keinoin. Armeijan tuli sitkeätä puolustus- sekä viivytystaistelua käyden vähitellen muuntautua kevyemmiksi muodostelmiksi ja jatkaa taistelua muiden etulinjassa sekä selustassa olevien yksiköiden kanssa partisaanisodankäynnin keinoin alueellisen puolustuksen joukkojen tukena. Taisteluita oletettiin käytävän ilman varsinaisia rintamalinjoja. Kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen välillä ei olisi enää eroja. Kaikkien joukkojen käymien taisteluiden tavoitteena tuli olla vähitellen yhä suurempien maa-alueiden vapauttaminen. Päämääränä oli suurempien operatiivisten yhtymien uudelleenmuodostaminen, vallatun alueen puolustaminen niiden voimin

¹⁰⁵³ Seferović (1977), s. 62–63.

¹⁰⁵⁴ Taktika (1981b), s. 14; Ljubičić (1981), s. 309 ja 333.

¹⁰⁵⁵ Ruhala, s. 14.

¹⁰⁵⁶ Ruhala, s. 14; Sukićin haastattelu; Dulić & Kostić, s. 1062.

sekä vapautetun alueen laajentaminen. Myös entiset alueellisen puolustuksen joukot oli tarkoitus muuttaa operatiivisiksi yhtymiksi ja perustaa uudet paikallispuolustusjoukot alueellisella perusteella.¹⁰⁵⁷ Alueellisen puolustuksen joukkoja olisi siis käytetty Jugoslavian kansanarmeijan viivytystaistelun aikana kärsimien tappioiden täydentämiseen peräti uusin yhtymin. Samalla väestöstä perustettaisiin uusia paikallisjoukkoja. Suurhyökkäyksen tilanteessa taktisen tason toiminta ja tavanomaisen armeijan operaatiokyvyn palauttaminen muistuttivat siten eniten kansan vapautussodan tilannetta. Vapautettujen alueiden perustaminen muistutti myös Maon kumouksellisen sissisodankäynnin sovelusta.

Konsepti, strategia ja doktriini asettivat toki reunaehdot koko Jugoslavian asevoimien käytölle ja ylätasolla Jugoslavian kansanarmeijallekin. Ne eivät kuitenkaan antaneet kansanarmeijan taktiikan teorialle ja praktiikalle konkreettisia vaatimuksia. Asetetut vaatimukset ajanvoiton hankkimisesta ja siirtymisestä tarvittaessa alueellisen puolustuksen johdossa käytävään partisaanisodankäyntiin olivat operatiikkaa ja strategista tasoa koskevia. Koska alueellisen puolustuksen joukkojen järjestelmä luotiin käytännössä vasta vuoden 1968 jälkeen, ilmenevät uuden konseptin, strategian ja doktriinin asettamat vaatimukset näiden uusien joukkotyypin taktiikassa oikeastaan joka suhteessa.

Alueellisen puolustuksen roolituksesta ei saanut jäädä epäselvyyttä. Niinpä taktisen tason ohjesäännöissä ja oppaissa painotettiin asevoimien yhtenäisyyden vaatimusta sekä asevoimien kahden osan tasa-arvoisuutta. Asevoimien yhtenäisyyttä perusteltiin maan ”sosialistisen yhteisjohtoisuuden muodostamalla yhteiskunnallisella ytimellä”, Jugoslavian kansojen tasa-arvolla sekä yhtenäisyydellä, asevoimien perustehtävällä, sosialistisuudella ja yhteisjohtoisella sosialismilla, liittotasavallan itsenäisyyden sekä vapauden puolustamisella, asevoimien hallinto- ja komentojärjestelmän yhtenäisyydellä, asevoimien käyttöperiaatteilla, yleisen kansanpuolustuksen sekä aseellisen kamppailun yhteen sovitetuilla periaatteilla ja strategialla sekä Jugoslavian kansanarmeijan ja alueellisen puolustuksen kaikilla tasoilla toimivien esikuntien, johtokeskusten ja yksiköiden välisellä yhteistyöllä.¹⁰⁵⁸ Tämä hengästyttävä ja paatoksellisiakin piirteitä sisältänyt luettelo oli sekä todiste yhtenäisyydestä että luettelo yhtenäisyydelle asetetuista ennakkoehdoista. Luettelo on lähes suora lainaus yleisen kansanpuolustuksen strategisen tason perusteista ja se on viety sellaisenaan alueellisen puolustuksen taktiikan perusteisiin.

Alueellisen puolustuksen joukkoja pidettiin vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella käytävän aseellisen kamppailun järjestäjänä ja johtajana. Siten alueellista puolustusta pidettiin yleisen kansanpuolustuksen ja kansan vastarinnan tukipylväänä.¹⁰⁵⁹ Alueellisen puolustuksen joukkojen monipuolinen käyttö teki jugoslavalaisesta taktiikasta omintakeisen ja erotti sen sekä muiden sosialististen maiden taktiikasta että läntisistä taktiikoista – ja myös muiden alueelliseen puolustusjärjestelmään tukeutuneiden valtioiden taktiikoista.

¹⁰⁵⁷ Ruhala, s. 15.

¹⁰⁵⁸ Taktika (1981b), s. 34–35.

¹⁰⁵⁹ Ibid., s. 35.

JOUKKOTYYPIT JA KOKOONPANOT

Kivääridivisioonista jalkaväkiprikaateihin

Kansan vapautussodan päätyttyä jugoslaviaalaiset yhtymät olivat kehittyneet 1. työläisrikaatin improvisoidusta viisipataljoonaisesta kokoonpanosta aselajiyksiköt käsittäviksi prikaateiksi ja divisiooniksi. Prikaati nähtiin jo alussa taktiseksi yksiköksi. Sen liikkuvuus Jugoslavian hankalissa maasto-olosuhteissa oli resursseihin nähden riittävä, mutta sillä ei ollut riittävästi voimaa laajempien operaatioiden toimeenpanemiseksi. Italialaisen sotasaalismateriaalin, länsiliittoutuneiden sotilasavun ja neuvostomateriaalin vastaanottamisen myötä divisioona muodostuikin Jugoslavian armeijan perusyhtymäksi. Prikatit säilyivät kuitenkin kokoonpanoissa.¹⁰⁶⁰

Kuten aiemmin on mainittu, Jugoslavian armeijan jalkaväen suurimpien taktisten yksiköiden joukkotyypit nimettiin sodan kuluessa ja sodan jälkeen neuvostotyylin mukaisesti *kiväärirykmenteiksi*, -divisiooniksi ja -armeijakunniksi (*streljački*). Vuoden 1948 välirikko ei välittömästi vaikuttanut nimikkeisiin, vaan vielä vuonna 1950 ja 1952 Sotilasakatemian yleisen taktiikan oppitöiden ja taktiikan koulun julkaisuissa käsiteltiin kivääriarmeijakunnan taistelua. *Jalkaväki*-liitteeseen siirryttiin vuoden 1955 tienoilla. Tällöin esimerkiksi Korkeamman sotilasakatemian julkaisussa käsiteltiin jalkaväkidivisioonan puolustustaistelua. Kivääriprikaati ei kadonnut kokoonpanoista, koska sille nähtiin käyttöä taktisena yksikkönä etenkin erillisissä suunnissa toimeenpantavissa sotatoimissa. Kivääriprikaatin kokoonpanoa kyettiin myös muuttamaan joustavasti tehtävän asettamien tarpeiden mukaan.¹⁰⁶¹

Sodan päättyessä kivääriprikaati oli kehittynyt lähes 1 500 -miehiseksi kevyeksi yhtymäksi, jonka tulivoima perustui kiväärikaliperisten aseiden tuleen. Prikaatin tykistö patterin neljällä 76 millimetrin kanuunalla, pataljoonien kranaatinheitinkomppanioiden 18:lla 82 millimetrin kranaatinheittimellä sekä 26 panssarintorjuntakiväärillä kyettiin tukemaan kolmen kivääripataljoonan taistelua, mutta tuki oli riittämätön esimerkiksi itsenäisen hyökkäyksen tulivalmisteluun valmisteltua puolustusta vastaan. Pääosa tulivoimasta koostui 614 kivääristä, 526 konepistoolista ja automaattikivääristä sekä 18 konekivääristä. Prikaatiin kuului edellä mainittujen yksiköiden lisäksi esikunta ja erilaisia tukielimiä, konekiväärikomppania, viestikomppania, tiedustelujoukkue, suoje-lujoukkue, pioneerijoukkue, kuljetusjoukkue, lääkintäjoukkue, eläinlääkinnän sairaasajoneuvo, tykistön työpaja sekä varuskorjaamo. Pääosa kivääriprikaateista oli kolmipataljoonaisia, mutta osa oli neli- tai jopa viisipataljoonaisia.¹⁰⁶² Organisaation ja kaluston ansiosta prikaati oli varsin kevytliikkeinen ja siten käyttökelpoinen etenkin Jugoslavian keski- ja eteläosissa. Aselaji- ja tukiyksiköiden määrä oli suuri mutta niiden vahvuus pieni.

Kivääripataljoonan organisaatio säilyi sodan jälkeen 1940-luvun ja 1950-luvun lähes muuttumattomana. Kolme kiväärikomppaniaa toimi iskevänä voimana, jota tukivat konekiväärikomppania, kranaatinheitinkomppania ja panssarintorjuntajoukkue. Komppaniaan kuului kolme joukkuetta ja tukijoukkue.¹⁰⁶³ Jalkaväen käytössä ollut materiaali varmistti komppania- ja pataljoonatason

¹⁰⁶⁰ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 15

¹⁰⁶¹ Bibliografija, s. 503, 506, 509 ja 511–512; Vranes, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 38–39.

¹⁰⁶² Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 19–20.

¹⁰⁶³ Ibid., s. 38.

suorituskyvyn ensin sotasaalismateriaalin sekä neuvostoavun ja myöhemmin yhdysvaltalaisen taisteluvälinemateriaalin ansiosta. Perusongelmana oli kuitenkin jalkaväen liikkuvuuden puute. Käytössä olleista panssaroiduista puolitela-miehistönkuljetusajoneuvoista ja kuorma-autoista huolimatta esimerkiksi jalkaväkiyhtymien esikunnissa eläinlääkintäalan osasto tai toimisto pysyi kokoonpanoissa vielä 1960-luvulle asti.

1950-luvun lopulle saavuttaessa jalkaväkirykmentin kokoonpanoksi vahvistettiin komppanioihin, ei pataljooniin, perustuva kokoonpano. Viiden jalkaväkikomppanian taistelua tukivat raskas kranaatinheitinkomppania, panssarintorjuntatykkipatteri, ilmatorjuntapatteri, pioneerikomppania, ilmatorjuntakonekiväärijoukkue, suojelujoukkue, viestijoukkue, lääkintäjoukkue ja eläinlääkintäosasto.¹⁰⁶⁴ Rykmentin perustuminen vain komppanioihin poikkesi neuvostoliittolaisista kokoonpanoista. Organisaation keveys oli perua kansan vapautussodan kokemuksista. Kuten edellä kuvattu prikaati, myös rykmentti oli kevyt ja vahvuudeltaan yllättävänkin pieni.

Uusien partisaanijoukkojen muodostaminen

Osana doktriinia koskevassa alaluvussa kuvattua kehitystä perustettiin heinäkuussa vuonna 1959 ensimmäinen kansan vapautussodan jälkeinen partisaaniprikaati. Seuraavina vuosina partisaaniprikaatien perustaminen laajeni kaikkien neljän armeijan alueelle. Alueet jaettiin 16 partisaanialueeseen, joista neljä sijaitsi kunkin armeijan alueella. Partisaanialueiden piirissä tuli liikekannallepanossa perustaa yhteensä 128 partisaaniprikaatia. 1. Armeijan alueella olisi toiminut 35 partisaaniprikaatia, 3. Armeijan alueella 32 prikaatia, 5. Armeijan alueella 29 prikaatia ja 7. Armeijan alueella 32 prikaatia. Kussakin prikaatissa oli kolme partisaanipataljoonaa, kranaatinheitinjoukkue, harhautusjoukkue ja tukiosia.¹⁰⁶⁵

Uusien joukkotyyppien määrä oli merkittävä. Kun samaan ajankohtaan liittyi vielä taktisten ohjeiden käyttöönotto, voidaan yleisen kansanpuolustuksen ensimmäisen vaiheen todeta konkretisoituneen joukkotyyppien ja kokoonpanojen osalta vuosina 1959–1960. Vaikka operatiivisen armeijan yhtymien sotatoimiin sidotut partisaaniryksiköiden ja alueellisten yksiköiden käyttöperiaatteet kävivät ilmi vasta useita vuosia myöhemmin, ei ole epäilystä, etteikö 1950-luvun lopun partisaaniprikaateja olisi käytetty kansanarmeijan operaatioita tukemaan. Joukkotyyppien perustaminen ajoittuu tavanomaisen taistelutavan, partisaanitaistelutavan ja yhdistetyn taistelutavan problematiikkaa sekä hyväksikäyttöä käsitelleiden tutkimusten julkaisun ajanjaksoon.

Vuonna 1964 käynnistettiin *Drvar-2*-suunnitelman mukainen maavoimien yhtymien uudelleenorganisointi. Suunnitelmaan kuului, että viisijakoisista jalkaväkidivisioonista luovuttiin ja niiden tilalle muodostettiin kolmijakoinen mutta voimakkaampi divisioonatyyppi. Kevyet jalkaväkirykmentit hajotettiin ja jalkaväkidivisioonien sekä partisaaniprikaatien määrää vähennettiin. Jalkaväkidivisiooniin tuli kuulumaan kolme rykmenttiä, jotka oli muutettu kolmipataljoonaisiksi. Jalkaväkiprikaateissa oli jatkossa kolme tai neljä pataljoonaa, joissa oli edelleen kolme komppaniaa ja tukikomppania. Tukikomppania sisälsi kranaatinheitinjoukkueen sekä sinkojoukkueen, jolla oli pääaseenaan 82 millimetrin raskaat singot. Jalkaväkikomppaniassa oli kolme kiväärijoukkuetta ja

¹⁰⁶⁴ Ibid., s. 56.

¹⁰⁶⁵ Ibid., s. 57.

tukijoukkue, jossa oli konekivääriryhmä, kevytsinkoryhmä ja kranaatinheitinryhmä. Kiväärirykköeseen kuului kolme kivääriryhmää ja kevytsinkoryhmä. Jokaisen kivääriryhmän aseistukseen kuului lisäksi neljä kiväärikranaattien ampumalaitetta.¹⁰⁶⁶

Yhdistettynä maan sotateollisuuden yleisen tason kohoamiseen, eli materiaalis-tekniikan osatekijän kehittymiseen, yksikkötyyppien ja aseistuksen muutos todistaa suorituskyvyn kasvamisesta. Sotasaalismateriaalista ja iäkkäämmästä kevyestä neuvostomateriaalista oli jo mahdollista luopua, ainakin läpäisykyvyltään riittämättömistä panssarintorjuntatykeistä ja lyhyen kantaman omaavista panssarirykistä ja -kauhuista. Panssarintorjunnan kantama ei välttämättä kasvanut, mutta aseiden keveys ja ennen kaikkea läpäisykyky olivat aivan eri luokkaa kuin joitain vuosia taaksepäin. Aiempien vuosikymmenten kevyet panssarintorjunta-aseet olivat ulkomaista alkuperää, eikä niiden täydennyksistä ollut takeita. Jokamiehen panssarintorjunta-aseiden osalta huoltovarmuus ja taistelutoiminnan jatkuvuus saatiin varmistettua vasta 1960-luvulla.

Vuosina 1964–1965 tapahtuneen *Drvar-2*- ja *Snage*-suunnitelmien mukaisen muutostyön tuloksena partisaaniprikaatien lukumäärä oli laskenut 105:een. Seuraavina kolmena vuotena niistä vain 86:ta päädyttiin kehittämään ja varustamaan materiaalitalanteen vuoksi. Joulukuussa vuonna 1966 muutettiin partisaanialueiden hallinto- ja komentojärjestelmää perustamalla 26 partisaanidivisioonan esikuntaa johtamaan alueen partisaanijoukkoja.¹⁰⁶⁷

Yleisen kansanpuolustuksen konseptin, strategian ja doktriinin käyttöönoton (1969) jälkeen huomattiin nopeasti, ettei suuri armeija sovikaan Jugoslavian olosuhteisiin. Päädyttiin johtopäätökseen, että armeijan on oltava henkilömäärältään pienempi mutta paremmin varustettu ja koulutettu. 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa aloitettiin siirtyminen aiemmasta divisioonaa–rykmentti-kokoonpanoista armeijakunta–prikaati-kokoonpanoihin. Ylempänä johtoportaanä säilyi edelleenkin alueellinen armeija, mutta armeijakunnan rooli muuttui aiemmasta. Taktiset yksiköt, kuten esimerkiksi prikaatit tai niistä muodostettavat operatiiviset tai taktiset ryhmät, sisälsivät tehtävästä ja toimintamaastosta riippuvan sekaorganisaation. Panssaridivisioonien muuttaminen panssariprikaateiksi oli alkanut jo vuoden 1971 jälkeen. 1970-luvulla tapahtuneen panssariyhtymien ja mekanisoitujen yhtymien kehittymisen vuoksi pioneerijoukot sekä -toiminta kohotettiin pelkästä toimialasta omaksi aselajikseen. Pioneeriaselaji sai varsinkin 1970-luvun loppupuolella vastaanottaa suuret määrät ylimenokalustoa, ylikulun varmennuskalustoa, pioneeripanssarivaunuja ja panssarimiinoja. Myös suojelupuolustuksen joukkojen merkitys kasvoi.¹⁰⁶⁸

Vuoteen 1980 mennessä jo yli puolet jalkaväkidivisioonista oli saatu muutettua prikaatikokoonpanoon. Muiden kehityssuunnitelmien osalta voidaan todeta, että sekä erilliset panssarintorjuntajoukot että yhtymien kokoonpanoihin sisältyneet panssarintorjuntayksiköt olivat kehittyneet varsin ripeästi. Yhtymiin kuuluneiden panssarintorjuntayksiköiden suorituskyky oli uuden kaluston myötä kasvanut paljon, mutta erityisesti kuutta erillistä panssarintorjuntarykmenttiä on pidettävä voimakkaana resurssina. Ilmatorjunnan tilanne oli muuttunut vieläkin radikaalimmin. Kun maavoimien 12 ilmatorjuntarykmen-

¹⁰⁶⁶ Ibid., s. 66–67.

¹⁰⁶⁷ Ibid., s. 68.

¹⁰⁶⁸ Vego (1980), s. 18 ja 20; Former Yugoslavia Handbook, s. 6-2.

tin tulivoiman lisäksi huomioidaan ilmavoimiin kuuluneet peräti 24 ilmatorjuntarykmenttiä, voidaan aselajin kehittymisen todeta olleen määrällisesti suurinta eri aselajien piirissä. Tšekkoslovakian miehityksen kiihdyttävä vaikutus on nähtävissä.

Jugoslavialainen panssariprikaati käsitti kahdesta kolmeen panssaripataljoonaa, mekanisoidun jalkaväkipataljoonan, suojelukomppanian, tykistöpat-
terin, huoltokomppanian, ilmatorjuntapatterin, viestikomppanian, pioneeri-
komppanian ja sotilaspoliisikomppanian. Prikaatin orgaanisen ilmatorjunnan
ja epäsuoran tulen sekä pioneeritoiminnallisen tuen määrä oli varsin pieni.
Prikaatin tukiyksiköiden määrä oli 1980-luvun loppuun saavuttaessa kasvanut
mutta panssaripataljoonien määrä vakiintunut kahteen.¹⁰⁶⁹

Mekanisoituun jalkaväkiprikaatiin kuului kolme mekanisoitua jalkaväki-
pataljoonaa, yksi panssaripataljoona, suojelukomppania, tykistöpatteri, huolto-
komppania, panssarintorjuntapatteri, viestikomppania, ilmatorjuntapatteri ja
pioneerikomppania.¹⁰⁷⁰ Myös mekanisoidun jalkaväkiprikaatin tukiyksiköiden
resurssit olivat rajalliset. Hyökkäystehtävää varten tuli molemmista edellä
mainituista prikaatityypeistä muodostaa yhdistetty taktinen yksikkö. Korke-
ampaa taktista yksikköä tuli vahventaa joko suorassa taktisessa yhteistoimin-
tasuhteessa olevilla (alistetuilla) tuli- ja tukiyksiköillä tai epäsuorassa takti-
sessa yhteistoiminnassa olevilla (tehtävällä alistetuilla) tuli- ja tukiyksiköillä.
Mekanisoitujen ja moottoroitujen prikaatien kokoonpanot ja kalusto olivat hy-
vin samantyyppisiä. Molempia yhtymätyyppejä kuului maavoimiin 1980-luvul-
la.

Jalkaväkiprikaatin organisaatio muuttui 1970-luvun alun ja 1980-luvun
lopun välillä vain vähän. 1970-luvun alussa jalkaväkiprikaatiin kuului neljä
jalkaväkipataljoonaa, mutta vuosikymmenen loppupuolella prikaatin yleisor-
ganisaatiokuvan mukaan myös viisipataljoonainen prikaati oli mahdollinen.
1980-luvun puolivälin jälkeen oli siirrytty kolmipataljoonaiseen kokoonpanoon.
Jugoslavialaisen jalkaväkiprikaatin erityispiirteenä 1960-luvun lopulta lähti-
en oli panssaripataljoonan kuuluminen organisaatioon. Alussa panssaripatal-
joonia oli yksi, edellä mainitussa 1970-luvun yleisorganisaatiomallissa niitä ei
ollut vakiona yhtään (yhdeällä tai kahdella panssaripataljoonalla vahventami-
sen mahdollisuus kyllä mainittiin) ja 1980-luvun prikaatissa oli yksi tai kaksi
panssaripataljoonaa. Tykistö kuului ensin kolmeen patteriin, 1970-luvun lo-
pulla sekapatteristoon, ja 1980-luvun loppupuolella prikaatissa oli enää vain
yksi patteri kanuunoita. Raskaat kranaatinheitinimet oli aluksi sijoitettu kah-
teen kranaatinheitinpatteriin, mutta seuraavissa organisaatiomalleissa ei ollut
erillistä prikaatin kranaatinheitinyksikköä, vaan heittimet oli sijoitettu joko
sekapatteristoon tai pataljooniin. Prikaatin panssarintorjuntakyky oli alussa
sijoitettu neljään panssarintorjuntatykkikomppaniaan, seuraavassa vaiheessa
prikaatissa oli ”panssarintorjuntasekapatteristo” ja 1980-luvun loppupuolella
yksikön koko oli laskenut yhteen panssarintorjuntakomppaniaan. Ilmatorjun-
tavoima oli aluksi kolmen ilmatorjuntapatterin, seuraavaksi ilmatorjuntapatte-
riston ja viimeisimmässä vaiheessa yhden ilmatorjuntapatterin varassa.¹⁰⁷¹

Muiden aselaji- ja tukiyksiköiden kuulumista kokoonpanoon ei 1960-luvun
lopun organisaatiokuvassa näy lainkaan, mutta ottaen huomioon periaatteen
käyttää prikaatia jopa itsenäisessä suunnassa toimeenpantaviin sotatoimiin

¹⁰⁶⁹ Patrick (1994b), s. 22; Former Yugoslavia Handbook, s. 5-7.

¹⁰⁷⁰ Patrick (1994b), s. 22.

¹⁰⁷¹ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 80 sekä 95; Patrick (1994b), s. 23.

voidaan olettaa tukiyksikköinä olleen suojelukomppanian, huoltokomppanian, viestikomppanian ja pioneerikomppanian tai ainakin kunkin aselajin joukkueen. 1970-luvun lopulla pioneerivoimaa oli jo pataljoonan verran mutta suojelukykyä vain joukkueen verran. Prikaatiin kuului tuolloin myös tiedustelukomppania ja viestikomppania. On syytä olettaa, että prikaatissa oli myös huoltokomppania. 1980-luvun loppupuolen jalkaväkiprikaatin aselajiyksikköinä olivat suojelukomppania, huoltokomppania, viestikomppania ja pioneerikomppania.¹⁰⁷² Jalkaväkiprikaattia voidaan pitää aselajijoukkojen vähyydestä huolimatta varsin vahvana taktisena yksikkönä. Jalkaväkipataljoonien lisäksi kokoonpanoon kuuluvilla yhdellä tai kahdella panssaripataljoonalla kyettiin ristiinalistuksin vahventamaan jalkaväkipataljoonia sekä muodostamaan voimakas ja nopeasti tehtävään siirtyvä reservi. Panssaripataljoonan (tai useampien) kuuluminen kokoonpanoon muistuttaa neuvostoliittolaista divisioonan sekaorganisaatiomallia.

1980-luvun loppupuolelle saavuttaessa oli jäljellä vielä joitain jalkaväkidivisioonia, joiden kokoonpanoon kuului jalkaväkirykmenttejä. Rykmentti oli kolmepataljoonainen, ja sen aselaji- sekä tukiyksikköinä olivat tykistön sekapatteristo, kevyt ilmatorjuntapatteri, pioneerikomppania, tiedustelujoukkue, viestijoukkue ja suojelujoukkue. Jalkaväkipataljoonan ja moottoroidun jalkaväkipataljoonan organisaatiot olivat samanlaiset. Pataljoonassa oli kolme jalkaväkipataljoonaa (kussakin kolme jalkaväkijoukkuetta ja panssarintorjuntajoukkue), kranaatinheitinsekapatteri (toinen jaos raskas ja toinen kevyt), panssarintorjuntakomppania (sinkojoukkue ja ohjusjoukkue) ja kevyt ilmatorjuntajoukkue (komentoryhmä, kaksi tykkiryhmää ja yksi ohjusryhmä).¹⁰⁷³ Etenkin jalkaväkipataljoonan organisaation ja aseistuksen kehittyminen oli tehnyt joukkoyksiköstä varsin suorituskykyisen. Vaikka pataljoonan ajoneuvokalustona olivatkin maastokuorma-autot, sen liikkuvuus taistelussa perustui jalan marssimiseen. Se riitti jugoslavalaisessa peitteisessä sekä jyrkkäpiirteisessä jalkaväkitaistelumaastossa etenemiseen tai oli oikeastaan ainoa toimiva tapa liikkua siellä.

Vuoristojalkaväkiprikaati koostui 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa kolmesta–neljästä vuoristopataljoonasta, kahdesta tykistöpatterista, kahdesta raskaasta kranaatinheitinpatterista, panssarintorjuntatykkipatterista, ilmatorjuntapatterista ja tiedustelujoukkueesta. Kymmenisen vuotta myöhemmin vuoristopataljoonia oli prikaatissa neljä, tykistöstä oli muodostettu sekapatteristo, tiedustelujoukko oli laajennettu komppaniaksi ja organisaatioon oli lisätty viestikomppania, pioneerikomppania sekä suojelujoukkue. 1980-luvun lopussa prikaatin organisaatio sisälsi kolme vuoristojalkaväkipataljoonaa, tykistöpatterin, suojelukomppanian, panssarintorjuntakomppanian, huoltokomppanian, ilmatorjuntapatterin, viestikomppanian, pioneerikomppanian ja sotilaspoliisikomppanian.¹⁰⁷⁴ Vuoristojalkaväkiprikaatin kokoonpano muuttui lähinnä käytössä olleen taisteluvälinemateriaalin muutosten ja asevoimien supistamiskehityksen mutta myös prikaatin käyttöperiaatteen kehittymisen myötä. Panssarintorjuntatykkikaluston vanhennuttua panssarintorjuntayksikkö muuttui sinkoaseistusta käyttäväksi komppaniaksi. Pataljoonia vähennettiin samassa tahdissa muiden yhtymien mukana. Aselajiyksikköjen määrä kuitenkin säilyi

¹⁰⁷² Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 80 ja 95; Patrick (1994b), s. 23.

¹⁰⁷³ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 97.

¹⁰⁷⁴ Patrick (1994b), s. 23.

ja hieman lisääntyikin, koska prikaatin tuli kyetä toimimaan erillisessä suunnassa tai jopa muista joukoista eristettynä.

Alppijalkaväkiprikaatin organisaatio oli 1980-luvun lopun vuoristojalkaväkiprikaatin kanssa muuten identtinen, mutta vuoristojalkaväkipataljoonien määrä oli peräti viisi. Prikaatiin kuului lisäksi kolme tykistöpatteria, kaksi raskasta kranaatinheitinpatteria ja kolme panssarintorjuntatykkipatteria. Prikaatin kokoonpano säilyi samanlaisena 1960-luvun lopulta 1980-luvun loppupuolelle. Maahanlaskuprikaatin organisaatio tukiyksiköiden määrän ja tyyppin suhteen oli vastaavanlainen, mutta varsinaisena taistelevana joukkona oli yhdestä neljään maahanlaskupataljoonaa.¹⁰⁷⁵

Partisaaniprikaatit oli 1980-luvulle saavuttaessa muutettu kevyiksi partisaaniprikaateiksi. Yhtymän kokoonpanoon kuului kolme partisaanipataljoonaa, raskas kranaatinheitinpatteri, tykistöpatteri, kevyt raketinheitinpatteri, pioneeri-harhautusjoukkue, tiedustelujoukkue ja viestijoukkue.¹⁰⁷⁶ Prikaati kykeni kalustollaan monipuolisiin tehtäviin vihollisen selustassa. Erityisesti voimakas epäsuoran tulen määrä teki yhtymästä todellisen yleisjoukkojen taistelua yllättävällä hyökkäyksellä tukevan joukon.

Taktisista yksiköistä muodostettavat ryhmittymät

Jugoslavalaisissa taktisissa ohjesäännöissä ja oppaissa sekä taktiikan oppikirjoissa esiteltiin poikkeuksetta myös operatiiviset joukot, strategis-operatiiviset ryhmittymät ja operatiiviset ryhmät, koska niiden käytännön toiminta taistelussa oli pääasiassa taktiikan piiriin kuuluvaa taistelutoimintaa. Mainitut joukot muodostettiin kuitenkin vähintään operatiivisen tason tavoitteiden saavuttamiseksi sekä operaatioiden toimeenpanemiseksi, ja siksi ne on käsitelty operatiikka-alaluvun yhteydessä. Edellä mainittuja ryhmittymiä pienempiä sekaorganisaatioita olivat tiettyä tehtävää varten perustettu korkeampi taktinen yksikkö, yhdistetty taktinen yksikkö, taktinen perusyksikkö, taktinen ryhmä, taisteluryhmä ja taisteluyksikkö.

Korkeampi taktinen yksikkö oli joko Jugoslavian kansanarmeijan prikaateista, rykmenteistä ja joskus pataljoonistakin tai alueellisen puolustuksen prikaateista sekä rykmenteistä ja partisaaniprikaateista koottu ryhmittymä. *Yhdistetty taktinen yksikkö* oli samanlainen kuin edellä kuvattu korkeampi taktinen yksikkö, mutta Jugoslavian kansanarmeijan, alueellisen puolustuksen joukoista sekä partisaanijoukoista muodostettu sekaorganisaatio jotakin erityistä tehtävää varten. Yhdistettyjä taktisia yksiköitä olivat 1980-luvun lopussa rykmentti, prikaati ja divisioona. Prikaateja olivat jalkaväkiprikaati, moottoroitu prikaati, mekanisoitu prikaati ja panssariprikaati. Kutakin joukkotyyppiä voitiin käyttää sekä hyökkäykseen että puolustukseen.¹⁰⁷⁷

Taktinen perusyksikkö oli panssaripataljoonasta, mekanisoidusta jalkaväkipataljoonasta, jalkaväkipataljoonasta tai -komppaniasta sekä tykistöpatteristosta tai -patterista muodostettu yksikkö. Taktisen perusyksikön oli mahdollista olla joko puhtaasti saman joukkotyypin yksiköistä (esimerkiksi pelkästään perinteisistä jalkaväkijoukoista) tai useamman joukkotyypin yksiköistä koostuva

¹⁰⁷⁵ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 80; Patrick (1994b), s. 24.

¹⁰⁷⁶ Vraneš, Babić, Rapajić, Milanović ja Cutković, s. 95.

¹⁰⁷⁷ Taktika (1989), s. 5-6; Patrick (1994b), s. 20. – Yhdistettyjä taktisia yksiköitä ei voi kaikilta osin pitää itsenäisiin operaatioihin kykenevinä yhtyminä, koska rykmentin aselajijoukkojen määrä ei ollut riittävä itsenäiseen toimintaan.

yhdistetty organisaatio. Taktiseksi perusyksiköksi kutsuttiin myös alueellisten joukkojen tai partisaanijoukkojen osastoista, pataljoonista tai komppanioista koottua taktisiin tehtäviin tarkoitettua perusyksikköä.¹⁰⁷⁸

Taktinen ryhmä oli yleensä pataljoonan suuruinen ja aina usean joukkotyypin yksiköistä koottu. Taktisen ryhmän perustivat sekä korkeampi taktinen yksikkö että yhdistetty taktinen yksikkö. *Taisteluryhmä* saattoi olla joko komppanian tai joukkueen vahvuinen, aina usean joukkotyypin joukkueita ja ryhmiä sisältävä kokoonpano. Taisteluryhmiä muodostivat taktiset yksiköt, korkeammat taktiset yksiköt ja yhdistetyt taktiset yksiköt. *Taisteluyksikkö* oli joko Jugoslavian kansanarmeijan, alueellisen puolustuksen tai partisaanijoukkojen joukkue tai ryhmä.¹⁰⁷⁹

Kaikkiin korkeampiin taktisiin yksiköihin oli mahdollista liittää partisaaniryhmiä tai alueellisen puolustuksen yksiköitä tietyn erityisen tehtävän toteuttamiseksi. Periaate vastaa suomalaiselle sotataidolle tyypillistä tehtävällä alistamista. Jugoslavian kansanarmeijalle oli tyypillistä koota tilapäinen kokoonpano, taktinen ryhmä tai taisteluryhmä, jonkin tietyn tehtävän toteuttamista varten.¹⁰⁸⁰ Suomalaisessa sotataidossa vastaavia kokoonpanoja on kutsuttu taisteluosastoiksi ja iskuosastoiksi.

ASELLISEN KAMPPAILUN MUODOT JA TAISTELUTOIMINNAN LAJIT

Kansan vapautussodan perinnön katsottiin ilmenevän Jugoslavian asevoimien eri organisaatioissa mutta myös *aseellisen kamppailun muodoissa* (*oblici oružane borbe*). Niin vapautussodassa kuin uudessa doktriinissakin oli kolme tapaa käydä sotaa hyökkääjää vastaan: partisaanisodankäynti, perinteinen rintamasodankäynti sekä niiden yhdistelmä. Aseellisen kamppailun muodon valinta riippui muun muassa sodan yleisestä luonteesta, osapuolien välisistä voimasuhteista, vihollisen päämäärästä, vihollisen toimintatavoista, käynnissä olevan sodan vaiheesta, taistelun alueen geostrategisistä ominaisuuksista ja tilannekehityksestä yksittäisellä taistelupaikalla. Eri vaiheissa sotaa oli keskeistä valita *dominoivaksi aseellisen kamppailun muodoksi* se muoto, jolla parhaiten saavutettaisiin asetetut päämäärät. Siirtyminen muodosta toiseen ei noudattanut mekaanista kaavaa, eikä se saanut olla nopeaa, vaan sen tuli olla joustavaa ja asteittaista.¹⁰⁸¹

Partisaanisodankäynnin keskeisinä periaatteina olivat (sodankäynnin ja taistelutoiminnan) päämäärän määrittäminen, rintamasodankäynnin välttäminen, (taistelutoiminnan) massiivisuus ja aktiivisuus, voimien säästäminen (taloudellinen käyttö), ylivoima, yllätys, manööveri, oma-aloitteisuus, painopisteen luominen sekä omien taistelutoimien ylivoimaisuus. Periaatteet vastaavat varsin tarkasti yleisiä taktiikan periaatteita. Näissä periaatteissa heijastuivat suoraan kansan vapautussodan aikaisen kumouksellisen sodan konseptin ja partisaanitaktiikan periaatteet. Periaatteissa on myös paljon yhteistä neuvostoliittolaisen taktiikan kanssa, kuten esimerkiksi massiivisuus, aktiivisuus, ylivoima, yllätys, manööveri, oma-aloitteisuus ja painopisteen luominen. Periaat-

¹⁰⁷⁸ Patrick (1994b), s. 20.

¹⁰⁷⁹ Ibid. – Termiä taisteluryhmä on käytetty myös alueellisen puolustuksen pienemmistä, jopa alle joukkueen suuruisista iskuosastomaisista kokoonpanoista.

¹⁰⁸⁰ Ibid.

¹⁰⁸¹ Ljubičić (1981), s. 333; Seferović (1977), s. 64.

teita ei voi kuitenkaan katsoa omaksutun neuvostotaktiikasta, vaan ne olivat oman rikkaan partisaanikokemuksen pohdinnan tuloksia.¹⁰⁸²

Partisaanitoimien perussisällöksi oli määritelty jalkaväen vastainen taistelu, ilmatorjunta, raketinheitintaistelu tykistöä vastaan, sabotaasitaistelu (harhautus-), panssarintorjuntataistelu, desanttivastainen (maahanlaskuntorjunta-) taistelu, taistelu erikoisjoukkoja vastaan sekä elektronisen sodankäynnin vastatoiminta.¹⁰⁸³ Partisaanitaistelutoiminnan sisältö oli lisäksi monipuolisempi ja vaativampi kuin esimerkiksi jäljempänä esitelty yleisen kansanpuolustuksen taistelutoiminnan perussisältö. Vaikka partisaanisodankäynnin periaatteet olivatkin säilyneet muuttumattomina, oli partisaanien taistelutoiminnan sisältö kokenut suuren mullistuksen. Kansan vapautussodassa keskeisessä roolissa olleiden jalkaväen vastaisen taistelun, sabotaasitaistelun, desanttivastaisen taistelun ja taistelun erikoisjoukkoja vastaan rinnalle oli noussut merkittävä määrä uusia tehtäviä. Uudet tehtävätyypit eivät kuitenkaan johtuneet partisaanien toiminnallisesta muutoksesta vaan ennemminkin monipuolisen taisteluvälinemateriaalin käyttöönotosta. Kotimaisen kevyen ilmatorjuntakaluston tuotannon ja kannettavien ilmatorjuntaohjusten hankintojen myötä kyettiin suojaamaan omaa toimintaa ilmauhkaa vastaan aktiivisin toimin. Kannettavilla ilmatorjuntaohjuksilla oli mahdollista myös tuottaa viholliselle tappioita soluttamalla ohjuspartioita sen syvyyteen ja panemalla toimeen ohjusylläköitä esimerkiksi lentokenttien läheisyydessä tai todetuilla lentokäytävillä. Kansan vapautussodassa oli jouduttu tyytymään passiivisiin menetelmiin. Samoin kotimaisten kevyiden kannettavien ja miesvoimin vedettävien raketinheitinten ansiosta kyettiin auttavasti vastatykistötoiminnan tyyppiseen häirintään. Kyky panssarintorjuntaan luotiin heti toisen maailmansodan jälkeen mittavilla sinkojen ja kevyiden panssarintorjuntatykkien hankinnoilla eri maista sekä kotimaisella panssarimiinatutuotannolla. Jugoslaviaalaisten kolmannen (todellisuudessa toisen) sukupolven panssarintorjuntaohjusten käyttöönotto olisi tehostanut panssarintorjuntataistelukykyä, mutta lähteistä ei ole löytynyt tukea sille, että niitä olisi riittänyt partisaaniyksiköille ainakaan 1960-luvulla. Elektronisen sodankäynnin vastatoiminta tuli mahdolliseksi vasta 1970-luvulla käyttökelpoisen elektroniikan tultua saataville.

Jugoslaviaalaisen partisaanitoiminnan perussisältö ja -kohteet olivat selvästi kehittyneempiä, kuin mitä neuvostopartisaanien toimien kohteiksi oli ajateltu. Neuvostoliitossa kohteina mainittiin erityisesti rautatiet, maantiet, sillat, vesiliikenteen rakenteet, viestiasemat, varastot, vesijohtolaitokset, kaivot, ajoneuvot, majoitusalueet, pienet vihollisosastot, yksittäiset sotilaat ja erityisesti johtajat sekä yhteistoimintamiehet. Tehtävinä olivat muun muassa miinoitteiden rakentaminen, ylläköiden toimeenpano, tulipalojen sytyttäminen, myrkyttäminen ja räjäyttäminen. Toimintamuodot muistuttavat Jugoslavian kansan vapautussodan partisaanisodankäynnin alkuvaiheen toimintaa. Neuvostoliitossa partisaaneja pyrittiin soluttamaan vihollisen selustaan, jopa vihollisvaltion omalle alueelle, ja yksiköt saattoivat olla jopa prikaateja, mutta niiden suunniteltu toiminta jäi huomattavasti triviaalimmalle tasolle kuin Jugoslaviassa varsinkin 1960-luvulta lähtien.¹⁰⁸⁴ Vaikka neuvostopartisaanien vastarinta

¹⁰⁸² Taktika (1989), kuva 87; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959 (Divisioona – Armeijakunta), s. 12–16 ja 26. – Rintamasodankäynnin välttämällä tarkoitettiin sekä *pysäyttävässä rintamassa* käytävän staattisen puolustuksen, eli lähinnä asemasodankäynnin, että hyökkäyksessä suoraviivaisen, torjuntaan valmistautunutta vihollista vastaan tehtävän hyökkäyksen välttämistä.

¹⁰⁸³ Taktika (1981a), s. 32; Taktika (1989), kuva 88.

¹⁰⁸⁴ Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 69.

nähtiin ensisijaisesti poliittisena toimintana, se ei yllä olevat toimintamuodot huomioiden saavuttanut sellaista vaikuttavuutta kuin jugoslaviaalaisten alueellisen puolustuksen ja partisaanijoukkojen yksiköiden koordinoitu, operatiivisten joukkojen sotatoimiin liitetty sodankäynti. Jugoslaviaalaisten yksiköiden, osastojen ja yhtymien taktisen tason toiminta muodosti koordinoinnin ansiosta strategisen tason voimavaran.

Yhdistetty taistelutoiminta ei tarkoittanut edellä kuvatun partisaanisodankäynnin ja perinteisen rintamasodankäynnin mekaanista yhdistelmää tai niiden summaa. Yhdistetyllä taistelutoiminnalla käsitettiin kansan ja asevoimien aseellisen kamppailun sekä muun vastarinnan kokonaisuutta, jolla vaikutettiin koko maan alueella sotatoimien alusta loppuun saakka. Tässä aseellisen kamppailun muodossa tulivat esiin jugoslaviaalaisen sotataidon keskeisimmät erityispiirteet, kuten kaikkien yhteiskunnallisten organisaatioiden aseellinen kamppailu, yhteiskunnallinen itsesuojelu sekä koko kansan vastarinta, jotka yhdistyivät asevoimien eri osien toiminnan kanssa yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Näiden yhteisvaikutusta pidettiin tehokkaimpana. Tämän alaluvun alussa mainittujen olosuhteiden perusteella yhdistetyn taistelutoiminnan vaiheessa oli mahdollista, että partisaanisodankäynti sekä rintamasodankäynti olisivat painottuneet jossakin sodan vaiheessa ja joillain alueilla.¹⁰⁸⁵

Perinteistä, puhdaspiirteistä rintamasodankäyntiä ei jugoslaviaalaisessa sotataidossa enää 1950–1960-lukujen vaihteen jälkeen suunniteltu toteutettavaksi kuin ehkä aivan vihollisen maahantunkeutumisen alkuvaiheessa. Silloin, puolustauduttaessa maan rajojen välittömässä läheisyydessä, ei ollut mahdollisuutta soveltaa esimerkiksi alueellisen puolustuksen joukkojen ja partisaanijoukkojen taktiikkaa toimia operatiivisen armeijan tukena, joten vihollinen tuli pyrkiä torjumaan ja työntämään takaisin rajan taakse yksinomaan Jugoslavian kansanarmeijan joukoilla. Mikäli vihollinen onnistuisi murtamaan rajan läheisyyteen ryhmitetyn puolustuksen, oltaisiin jo tilanteessa, jossa operatiivisen armeijan tukena käytettäisiin alueellisen puolustuksen sekä partisaanijoukkojen yksiköitä, jotka olisivat jättäytyneet vihollisen selustaan tai solutettu sinne. Tällöin yksinkertaisinkin prikaatin tai armeijakunnan operaatio muodosti merkittävästi monipuolisemman sotatoimen, kuin millaiseksi samantasoiset operaatiot esimerkiksi länsimaisessa tai neuvostoliittolaisessa sotataidossa muodostuivat.¹⁰⁸⁶

Rintamasodankäyntiin ei kuitenkaan suhtauduttu ylenkatseella. Jo edellä mainittu mahdollisuus joutua käymään sitä maan rajojen läheisyydessä edellytti tähän sodankäynnin muotoon varautumista. Lisäksi arvioitiin, että aseellisen kamppailun eri vaiheissa osa joukoista joutuisi toimimaan tämän sodankäyntimuodon mukaisesti, oli käynnissä ”dominoivana muotona” mikä tahansa sodankäynnin muoto. Maahantunkeutujan lopullisessa tuhoamisessa nähtiin rintamasodankäynnin tyyppisen toiminnan olevan joka tapauksessa dominoivassa roolissa. Lisäksi tavallisen taktisen yksikön, yhdistetyn taktisen yksikön ja jopa operatiivis-taktisen ryhmän operaation pääosa muodostui tavanomaisen joukkojen kohtaamisesta ja aseellisesta kamppailusta. Yksittäisen jalkaväki- tai aselajiyksikön kannalta toiminnan pääpiirteet muistuttivat tuolloin paljonkin rintamasodankäyntiä, vaikkeivät joukot mitään asemasotaa olisikaan käyneet.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁵ Ljubičić (1981), s. 335–336.

¹⁰⁸⁶ Ljubičić (1981), s. 337–338.

¹⁰⁸⁷ Ibid.

Jugoslavalaisessa taktiikassa joukon tehtävää kuvaavien taistelulajien nimitys oli *taistelutoiminnan lajit (vidovi borbenih dejstava)*. Taistelutoiminnan lajeista on läntisissä lähteissä käytetty myös virheellistä termiä *taktinen liike*. Taistelutoiminnan lajeja oli kaksi: *hyökkäys* ja *puolustus*. Liike oli Jugoslavian kansanarmeijassa määritetty taistelutoiminnan valmisteluissa sekä toimeenpanossa ilmeneväksi joukkojen organisoiduksi ja yhteen sovitetuksi liikkeeksi. Taistelutoiminnan laji määritettiin suoran taktisen yhteistoiminnan tai epäsuoran taktisen yhteistoiminnan suunnittelun yhteydessä. Vuorovaikutus toimi myös toiseen suuntaan. Tehtävän edellyttämä taistelutoiminnan laji vaikutti voimakkaasti myös suoran ja epäsuoran taktisen yhteistoiminnan kokonaisuuteen.¹⁰⁸⁸

Hyökkäyksellä pyrittiin murtamaan vihollisen puolustus ja tuhoamaan sen elävä voima sekä taisteluvälineet. Puolustuksella pyrittiin aiheuttamaan viholliselle mahdollisimman suuret tappiot ja menetykset pitäen samalla hallussa tietty alue. Taistelutoiminnan lajien välisen suhteen määritti niillä tavoiteltava lopputulos. Vihollinen oli mahdollista tuhota täydellisesti tai työntää pois Jugoslavian alueelta ainoastaan hyökkäyksellä. Siksi puolustuksen tavoitteena oli ainoastaan edullisten olosuhteiden luominen hyökkäykseen siirtymiseen. Kuvattu periaate on sama, kuin millä neuvostoliittolaisessa taktiikassa määriteltiin taistelutoiminnan lajien välinen rooli ja suhde. Edellä kuvattu aseellisen kamppailun muotojen sisältö huomioiden hyökkäystä ja puolustusta käytettiin etenkin laajamittaisissa taisteluissa sekä operaatioissa joustavasti ristiin. Tuolloinkin kyseisessä operaatioissa dominoivaksi määritetty taistelutoiminnan laji määritti kyseisen operaation luonteen.¹⁰⁸⁹ Hyökkäystä ja puolustusta käsitellään esimerkkien valossa hieman laajemmin seuraavassa alaluvussa.

OMIEN KEINOJEN JA VOIMIEN KÄYTTÄMINEN

Taktisten taistelutoimien perusteita

Taistelu oli aseellinen yhteenotto, jonka organisoivat ja toteuttivat operatiivis-taktiset ryhmät ja yhdistetyt taktiset yksiköt. Yhdistettyinä taktisina yksikköinä pidettiin divisioonaa, prikaatia ja rykmenttiä. Yhteenotto oli yksilön, ryhmän sekä pienempien taktisten yksiköiden välitön aseellinen yhteenotto, joka käytiin väestön aktiivisella tuella ja avustuksella. Taistelutoiminnan kolmella tasolla (operaatio, taistelu ja yhteenotto) oli määriteltävä tietyt asiat ja tiettyjen vaatimusten oli täytyttävä, jotta niillä oli menestymisen edellytyksiä. Oli määritettävä selkeä tavoite, voimat ja välineet tavoitteen saavuttamiseksi, alue jolla toimitaan, otettava huomioon ajankohtaan liittyvät vuodenaika-, sää-, valaistus- ja muut olosuhdetekijät, suunniteltava johtaminen sekä kyettävä tunnistamaan sekä vertailemaan eri toimintavaihtoehtoja. Toiminnan oli oltava myös suhteellista, eli taistelutoimintaan suunnattavien voimien ja vaivan oli oltava sopivassa suhteessa saavutettavissa oleviin tuloksiin. Erityisesti yleisen kansanpuolustussodan taisteluissa ja taistoissa nähtiin ilmenevän elinvoimaisuuden, taisteluvälineiden massoittaisen käytön, paikallistuntemuksen, aloit-

¹⁰⁸⁸ Taktika (1989), s. 3 ja 26–28; Taktika (1981a), s. 5 ja 32–33; Patrick (1994b), s. 33 ja 35; Ljubičić (1981), s. 341.

¹⁰⁸⁹ Ljubičić (1981), s. 341; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 142; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962, s. 221.

teellisuuden, aktiivisuuden sekä ”manööverien valikoiman”. Viimeksi mainitulla tarkoitettiin erilaisten toimintamenetelmien monipuolisuutta.¹⁰⁹⁰

Tilaa koskevia, taistelutoiminnan tasojen kokonaisuuteen liittyviä mahdollisia tilanteita olivat pysäyttävässä rintamassa (”jäykässä puolustuksessa”), vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella ja omassa selustassa käytävät taistelut sekä yhteenotot. Taistelutoiminnan lajien kannalta taistelut ja yhteenotot saattoivat olla luonteeltaan hyökkäyksellisiä, puolustuksellisia tai kohtaamistaisteluita. Taisteluvälineiden kannalta saattoi olla kyse tavanomaisin asein käytävistä taisteluista ja yhteenotoista tai ydinaseiden, kemiallisten, biologisten tai ”geofysikaalisten” aseiden tai muiden joukkotuhoaseiden vaikutuksen kohteena käytävästä taistelusta. Maastotekijöiden näkökulmasta taistelu sekä yhteenotto saattoivat olla taistelutoimintaa kukkula- ja vuoristoalueella, karstimaalla, metsäalueella, asutulla alueella, meren rannalla tai jokien sekä koskien lähistöllä. Ajankohta- ja säätekijöiden kannalta taistelut sekä yhteenotot saatettiin käydä päivällä ja yöllä, eri vuodenaikoina sekä erilaisissa sääolosuhteissa.¹⁰⁹¹

Taktiikan muodostaviksi *keskeisiksi taistelutoimiksi* katsottiin liike, hyökkäystaistelu, puolustustaistelu, alueellisen puolustuksen joukkojen taistelutoiminta sekä selustan toiminnot. Liike sisälsi joukkojen siirtymisen (marssi, kuljetukset, yhdistetty liike ja hajautettu liike) lisäksi kohtaamistaistelun, marssivien joukkojen ilmapuolustuksen, atomisuojaus sekä kemiallisen ja biologisen suojelutoiminnan joukkojen ollessa liikkeessä.¹⁰⁹²

Hyökkäystaistelun kokonaisuuteen sisältyivät hyökkäyksen perusteet, ylimenohyökkäys, takaa-ajo, maavoimien taktisten yksiköiden ilmapuolustuksen järjestelyt, panssarijoukkojen hyökkäys, tykistön käyttö hyökkäyksessä, hyökkäyksen pioneeritoiminnallinen tuki, ydinsuojaus, kemiallinen ja biologinen suojeleminen hyökkäyksessä sekä viestitoiminta hyökkäyksessä.¹⁰⁹³

Taistelutoimiksi (taktička radnja) katsottiin liikkuminen, hajauttaminen, kohtaamistaistelu, takaa-ajo, saarostustaistelu sekä saarroksista murtautumisen, irtautuminen taistelusta ja lepo. Puolustuksen perusteiden ja tavanomaisempien järjestelyjen kuten jalkaväikyksiköiden käytön ja panssarintorjunnan lisäksi puolustuksen kokonaisuuden esittelyssä käsiteltiin laajasti maavoimien taktisten yksiköiden ilmapuolustusta puolustuksessa, panssarijoukkojen ja tykistön käyttöä puolustuksessa, pioneeritoiminnallista tukea puolustuksessa sekä ydinsuojelua, kemiallista ja biologista suojeleminen ja viestitoimintaa puolustuksessa.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁰ Đorđević (2003a), s. 10; Taktika (1981a), s. 33–34.

¹⁰⁹¹ Taktika (1981a), s. 35–36. – *Geofysikaalisia joukkotuhoaseita* ei jugoslavaliaisissa ohjesäännöissä ole yksityiskohtaisemmin kuvattu ja ne jäävätkin siten hieman arvoituksellisiksi. Saman aikakauden neuvostoliittolaisessa sotilaskirjallisuudessa, esim. Reznitschenko (1988), esitellään yhdysvaltalaisia FAE-aerosolipommeja (Fuel Air Explosive), ja onkin mahdollista, että se oli mainittu geofysikaalinen jokkotuhoase. *Karstimaalla* tarkoitetaan geologisia erityisalueita, joihin on muodostunut huokoisen kalkkikivikallioperän vettä läpäisevien ominaisuuksien vuoksi monia maaston erityispiirteitä, jotka on taistelutoiminnan suunnittelussa otettava huomioon. Karstimailla voi olla lukuisia lähes symmetrisiä kumparemuotoja, jotka ovat syntyneet runsaiden vesimassojen kalvettua maanalaisia väyliä ja eroosion sekä paineen johdettua lopulta maamassojen romahtamiseen. Sama veden kuluttava vaikutus on muodostanut myös laajoja luolamaisia holveja, joita myös Titon partisaanit hyödynsivät johtamistiloinaan. Karstimaihin luetaan myös kalkkikivimaaperä, josta on veden kuluttavan voiman vuoksi huuhtoutunut kalkkikiven päällinen maa-aines pois. Siten paljastunut kalkkikivikerrostumakin voi olla voimakkaasti rikkonainen, muodostaa pilarimaisia tai lohkaremaisia muotoja ja olla jopa täysin kulkukelvoton millenkään ajoneuvoille ja jalkaväellekin merkittävä hidaste.

¹⁰⁹² *Ibid.*, s. 5–11.

¹⁰⁹³ *Ibid.*, s. 6–8.

¹⁰⁹⁴ Taktika (1981a), s. 8–9 ja 255–408; Taktika (1989), s. 3–4 ja 32–44.

Taktisen tason toiminta sisälsi lisäksi taistelutoiminnan suojaamisen ja tuen. Siihen kuuluivat tiedustelutoiminta, itsesuojaus ja turvallisuustoiminta, taistelun suojaaminen, tiedustelu, elektroninen suojautuminen, ydinsuojelu, biologinen ja kemiallinen suojeleminen sekä salaaminen ja suojaaminen.¹⁰⁹⁵

Muita taktiikkaan kuuluvia osa-alueita olivat panssarantorjunta, maahanlaskuntorjunta ja selustan turvaaminen. Selustan turvaaminen jakautui itse selustaan toiminnallisena alueena sekä taistelujoukoille annettavaan tukeen.¹⁰⁹⁶ Taistelutoiminnan osa-alueet muodostivat ilmapuolustus, panssarantorjunta, maahanlaskuntorjunta, jalkaväen taistelu, vastatykistötoiminta, merisodankäynti, elektroninen sodankäynti, harhautussodankäynti, harhautusten ja terrorismin vastainen sodankäynti sekä esteiden rakentaminen.¹⁰⁹⁷

Taistelutoiminta tuli turvata taktisella tasolla usealla eri toiminnolla. Taktiikan alaan kuului suunnitella moraalis-poliittinen tuki, tiedustelu, turvallisuustoiminta, pioneeritoiminta, ydinsuojelun, biologisen ja kemiallisen suojeleminen tuki, hydrometeorologinen tuki sekä hydronavigaatiotuki, salaamistoiminta, taisteluvarmistus ja selustan eri toimialojen turvaaminen (tuki).¹⁰⁹⁸

Jugoslavian kansanarmeijan maavoimien taktiikan erityisenä vahvuutena 1980-luvun alussa pidettiin puolustusta ja kykyä epätavanomaiseen sodankäyntiin.¹⁰⁹⁹ Arvio pitääkin paikkansa sotateknisestä ja materiaalisesta näkökulmasta sekä puolustusjärjestelmän kattavuuden osalta. Sotataidollisessa mielessä maavoimien taktiikan erityisyys piilee kuitenkin hyökkäyksessä. Alueellisen puolustuksen yksiköiden jäljempänä esitettävien käyttöperiaatteiden vuoksi tulisi kuitenkin pitää Jugoslavalaisen sotataidon suurimpana ja tärkeimpänä vahvuutena etenkin kykyä operatiivisiin ja strategisiin vastahyökkäyksiin.

Taktisen tason sodankäyntiä oli taistelutoiminta pitävässä rintamassa (”jäykässä puolustuksessa”), vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella, omassa selustassa, mahdollisissa ydinaseiden ja kemiallisten aseiden käytön olosuhteissa, elektronisen vaikuttamisen olosuhteissa sekä erilaisissa maastoissa ja ajallisissa olosuhteissa sekä sääolosuhteissa.¹¹⁰⁰

Taktisten yksiköiden, partisaanijoukkojen ja alueellisen puolustuksen yksiköiden taistelutoimintaa varten määriteltiin yhdistetyn taktisen yksikön alue (suunta), taistelutoiminnan tila ja hyökkäysrintama. Alueelle (suunnalle) oli määritetty tehtävän ja tavoitteiden tasat, sivurajat ja selustayksiköiden rajat. Partisaaniryksiköiden ja alueellisen puolustuksen yksiköiden vastuualueet muodostivat usein osan kulloisenkin Jugoslavian kansanarmeijan taistelumuodostelman alueesta.¹¹⁰¹

Sekä hyökkäykseen että puolustukseen liittyi useita taktisia taistelutoimia ja niiden yhdistelmiä. *Taktiseksi taistelutoimiksi* määriteltiin 1970-luvulla marssi, taktinen tiedustelu, suojaaminen, taktinen manööveri (taisteluliike), kosketus, taktinen harhauttaminen, yllätys, taktinen sitominen, taktinen murto, hyökkäys, taktinen koukkaus, taktinen takaa-ajo, taktinen saarroitus, puolustus ja ”muut taktiset toimet”.¹¹⁰² 1980-luvulla sama luettelo oli täsmentynyt

¹⁰⁹⁵ Taktika (1981a), s. 10.

¹⁰⁹⁶ Ibid., s. 11.

¹⁰⁹⁷ Taktika (1989), s. 4.

¹⁰⁹⁸ Ibid., s. 7.

¹⁰⁹⁹ Vego (1980), s. 26.

¹¹⁰⁰ Taktika (1981a), s. 17–18.

¹¹⁰¹ Patrick (1994b), s. 33 ja 35; Taktika (1981a), s. 36.

¹¹⁰² Vojna enciklopedija 8, s. 638; Vojna enciklopedija 9, Sparta–Tirana. Drugo izdanje. Izdanja redakcije vojne enciklopedije, Beograd 1975, s. 611.

sisältämään liikkumisen, marssimisen, ajoneuvolla liikkumisen sekä niiden yhdistelmän; takaa-ajon, rintamalliset taistelutoimet, sivustahyökkäyksen ja niiden yhdistelmän; hajauttamisen, kohtaamistaistelun, äkillisen yhteenoton, murtautumisen vihollisen saarrosta, irtautumisen taistelusta ja lepäämisen sekä perääntymisen. Aktiivisina taistelutoimina pidettiin erityisesti vastaiskuja, vastahyökkäystä, häirintää, yllätyshyökkäystä, väijytystä, harhauttamista ja voimannäyttöä.¹¹⁰³ Taktiikan keskeisimmät osat näkyvät suoraan myös *taistelumuodostelman elementtien* määrittämisessä, kuten jäljempänä osoitetaan. Kullakin taktiikkaan kuuluvalla toiminnalla tai kokonaisuuden osalla tuli olla suorittajansa, oli organisaatiotaso millainen tahansa.

Taktisen tason taistelutoiminnassa 1980-luvun alussa tuli huomioida taistelutoimintaan vaikuttavat olosuhteet, taistelutoiminnan peruselementit, perussisältö, lajit, tasot sekä tavoite ja tehtävä, joukkojen toiminta- ja ryhmittämisvyöhyke (suunta, vyöhyke ja alue) sekä taistelujärjestys. Taistelutoimintaan vaikuttavilla olosuhteilla tarkoitettiin lähinnä maastoa ja muita olosuhdetekijöitä. Taistelua nähtiin mahdolliseksi käydä yötaisteluna, talvitaisteluna, taisteluna vuoristossa, karstimaalla, metsässä ja asutulla alueella.¹¹⁰⁴

Taistelutoiminnan perusjako oli yksinkertainen, ja se perustui vastustajan toiminnan asettamiin vaatimuksiin. *Yleisen kansanpuolustussodan taistelutoimintaa* olivat jalkaväen vastainen taistelu, panssareiden vastainen taistelu, maahanlaskuntorjunta, ilmatorjunta ja vihollisen etenemisen estämiseen sekä hidastamiseen liittyvät estetyöt. Taistelutoiminnan osien nähtiin vaikuttavan taistelun lopulliseen tulokseen – ehkä hieman yllättäenkin – suhteellisen itsenäisesti, mutta menestyksen varmistamiseksi sekä täydentämiseksi niiden suunnittelijoiden tuli toimia yhteistyössä, jotta osista muodostuisi kuitenkin yhtenäinen kokonaisuus.¹¹⁰⁵

Yhteistoiminnan järjestelyt ja käytännöt

Jugoslavian kansanarmeija korosti *taktisen yhteistoiminnan* merkitystä. Taktisella yhteistoiminnalla oli vastineensa Yhdysvaltojen asevoimissa (*synchronization of arms*, aselajien toiminnan synkronisoiminen) ja Neuvostoliitossa (yhdistettyjen aselajien taistelu ja yleisjoukkojen taistelu). Jugoslavalainen taktinen yhteistoiminta sisälsi sekä partisaanijoukkojen että alueellisen puolustuksen joukkojen toiminnan Jugoslavian kansanarmeijan joukkojen kanssa. Taktinen yhteistoiminta jakautui suoraan taktiseen yhteistoimintaan ja epäsuoraan taktiseen yhteistoimintaan.¹¹⁰⁶

Suora taktinen yhteistoiminta vastaa suomalaisessa sotataidossa joukkojen alistamista jonkin johtoportaan alaiseksi kaikissa suhteissa. Epäsuora taktinen yhteistoiminta vastaa lähinnä suomalaista tehtävällä alistamista.

Suora taktinen yhteistoiminta määriteltiin taktisten yksiköiden, alueellisen puolustuksen yksiköiden ja varsinaisten sekä rinnakkaisten taistelumuodostelmien samanaikaisiksi tai peräkkäisiksi koordinoituiksi operaatioiksi. Suoran taktisen yhteistoiminnan operaatiot suunnattiin joko neutralisoimaan, tuhoamaan tai valtaamaan jokin yksittäinen tavoite tai kohde tai torjumaan vi-

¹¹⁰³ Taktika (1981a), s. 33; Taktika (1989), kuva 5 ja s. 3–4.

¹¹⁰⁴ Taktika (1981a), s. 5.

¹¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 30.

¹¹⁰⁶ Patrick (1994b), s. 30; Reznitshenko (1988), s. 10, 52 ja 68; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959, s. 1; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö luonnos 1962, s. 2 ja 13.

hollishyökkäys. Suorasta taktisesta yhteistoiminnasta vastasi aina varsinaisen taistelumuodostelman komentaja.¹¹⁰⁷

Suoraa taktista yhteistoimintaa tuli soveltaa taisteluoperaation kaikissa vaiheissa. Erityisesti sitä painotettiin aikatekijöiden huomioidussa, tavoitteiden suunnittelussa ja tulisuunnitelmien sekä estejärjestelmien (sulutteiden) yhteensovittamisessa. Suora taktinen yhteistoiminta liittyi sekä hyökkäykseen että puolustukseen. Puolustuksessa erityishuomio tuli kohdistaa siihen, että panssarintorjunta-aseiden tulialue kattoi panssariestejärjestelmät (panssari miinoitteet).¹¹⁰⁸

Suora taktinen yhteistoiminta ei saanut olla jäykkää tai joustamatonta. Sen tuli olla yksityiskohtaisesti suunniteltu vain yksikön välittömään tehtävään liittyen ja ensimmäiseen tavoitteeseen asti. Seuraavaa tehtävää varten määriteltiin ainoastaan komentajan taisteluajatus. Mikäli ensimmäistä tai seuraavaa tehtävää häirittiin siinä määrin, että alkuperäisen suunnitelman noudattaminen estyi, taistelumuodostelman yksiköiden komentajien tuli olla varautuneita antamaan riittävän ajoissa ylempään komentajan perusajatuksen suuntaiset täydentävät käskyt. Mikäli yhteys ylempään johtoportaaseen katkesi, taistelumuodostelman elementtien odotettiin olevan aloitteellisia ja jatkavan operaatiota oman tilanteenarviointinsa perusteella ylempään komentajan taisteluajatuksen suuntaisesti.¹¹⁰⁹

Partisaaniyksiköiden ja alueellisen puolustuksen yksiköiden toiminta koordinoitiin Jugoslavian kansanarmeijan hyökkäyksellisten sekä puolustuksellisten sotatoimien kanssa suoralla taktisella yhteistoiminnalla. Operaation alkaessa vihollisen muodostelmien syvyyteen kätkeytyneet tai soluttautuneet partisaaniyksiköt ja alueellisen puolustuksen yksiköt panivat toimeen kevyen jalkaväen hyökkäyksiä sekä sissi-iskuja vihollisen esikuntia, tulyyksiköitä ja huoltojoukkoja vastaan. Partisaaniyksiköitä voitiin käyttää vastahyökkäyksiin vihollisen reservejä vastaan. Sekä partisaaneja että alueellisen puolustuksen yksiköitä tuettiin epäsuoralla tulella.¹¹¹⁰ Kun otetaan huomioon alueellisen puolustuksen sekä partisaaniyksiköiden määrä, voidaan tämän sinänsä taktisen tason resurssin todeta olleen sellainen sotataidollinen vahvuus, joka on merkittävyydeltään strategista tasoa. Joistain lähteistä löytyy viitteitä, että alueellisen puolustuksen yksiköiden toiminta operaatioissa on voinut tapahtua myös epäsuoran taktisen yhteistoiminnan mukaisesti.

Myös *epäsuoran taktisen yhteistoiminnan* tavoitteena oli neutralisoida, tuhota tai vallata jokin yksittäinen tavoite tai kohde tai torjua vihollishyökkäys. Suorasta taktisesta yhteistoiminnasta poiketen epäsuora taktinen yhteistoiminta oli sidottu vain kyseiseen yksittäiseen tavoitteeseen. Myös epäsuoran taktisen yhteistoiminnan suunnitteluvastuu oli aina varsinaisen taistelumuodostelman komentajalla. Yhteistoiminnan suunnittelussa huomioitiin varsinaiset taktiset

¹¹⁰⁷ Patrick (1994b), s. 30 ja 33.

¹¹⁰⁸ Patrick (1994b), s. 33; Taktika (1981a), s. 220; Taktika (1989), s. 79; Mäkitalo, Janne: Suluttamisen merkitys entisen Jugoslavian alueella vuosina 1991–1995 käydyissä sodissa. Esiupseerikurssin tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1999, s. 16, 21 ja 28; Engineer Contingency Handbook (Former Yugoslavia). US Army Engineer School 1993, s. 1–8. – Jugoslaviassa ei ollut vastaavia eriytyneitä termejä kuin ”sulute” ja ”miinoite”, vaan käytettiin ilmaisuja ”ei-räjähtävä este”, ”linnoitettu este” (*fortifikacijskih prepreka*), linnoitetut panssarintorjuntaesteet (*protivtenkovske fortifikacijske prepreke*) tai ”este” (*prepreka*) ja ”räjähtävä este” (*minsokoekspliozivna prepreka*). Termi este tarkoitti sekä useista erillisistä miinoitteista koostuvaa kokonaisuutta tai yksittäistä liikettä hidastavasta tai sen estävästä kulkureitille siirretystä tai sille kaadetusta rakennelmasta.

¹¹⁰⁹ Patrick (1994b), s. 33.

¹¹¹⁰ Patrick (1994b), s. 33; Taktika (1981a), s. 268, 272 ja 280.

yksiköt, alueellisen puolustuksen yksiköt ja varsinaisen taistelumuodostelman vastualueen ulkopuolella toimivat rinnakkaiset taistelumuodostelmat. Mikäli operaatio pantiin toimeen rannikkoalueella tai jokialueella, epäsuorassa taktisessa yhteistoiminnassa huomioitiin myös merivoimien ja jokilaivaston yksiköt.¹¹¹¹

Salaaminen ja harhauttaminen

Salaaminen ja harhauttaminen (*maskiranje*) perustuivat jugoslaviaalaisten omiin kansan vapautussodan aikaisiin kokemuksiin sekä neuvostoliittolaisiin opetuksiin. Harhauttamisen nähtiin olevan pääosin taktiikkaan kuuluvaa toimintaa ja osa taistelutoiminnan tukemista ja turvaamista. Myös strateginen ja operatiivinen harhauttaminen oli määritelty. Strateginen harhauttaminen nähtiin kansakunnan ja sotanäyttämön tason toimintana, jonka tavoitteena oli johtaa vihollista harhaan maan poliittisen sekä sotilaallisen suorituskyvyn, aikomuksien ja toiminnan ajoittamisen arvioimisessa. Strategisen tason harhauttaminen jakautui poliittiseen, taloudelliseen, diplomaattiseen ja sotilaalliseen toimintaan.¹¹¹²

Operatiivinen harhauttaminen kuului armeijan tason toimintaan. Operatiivisella harhauttamisella tarkoitettiin yksiköiden, laitoksien, välineiden ja tilojen suojaamista maalta, mereltä ja ilmasta tapahtuvalta valvonnalta ja havainnoinnilta, omien tappioiden vähentämistä, tietojen luotettavuuden varmistamista, oman liikkeen ja manööverien sekä suunnitelmien, aikomusten, toimenpiteiden ja muun omien voimien toiminnan salaamista viholliselta. Sen tarkoituksena oli salata operaatiosuunnitelman sekä operaation valmistelujen laajuus ja luonne, ja siten johtaa vihollista harhaan operaatioalueen, operaation laajuuden, operaatiosuuntien sekä aikatekijöiden arvioimisessa. Taktinen harhauttaminen kuului divisioonien, sen alajohtoportaiden ja niiden alaisten yksiköiden toimintaan. Tehtävänä oli salata taisteluvaikeudet valetuinnoilla, juonikkuudella ja näytöksenomaisilla toiminnoilla.¹¹¹³

Harhauttamisen tavoitteena oli edesauttaa yllätyksen syntymistä. Yllätykseen pyrittiin pitämällä tulevan toiminnan suunnitelmat salassa, harhauttamalla vihollinen odottamaan aivan jotain muuta, tekemällä joukkojen nopeita ryhmittymismuutoksia, kätkemällä ne nopeasti ja siten keskittämällä ylivoimaiset voimat ratkaisevimmalle alueelle ratkaisevimpana aikana, aloittamalla epäsuoran tulen keskitykset odottamatta, käynnistämällä yllättäviä ja nopealiikkeisiä hyökkäyksiä sekä käyttämällä viholliselle yllätyksenä tulevia aseita ja taistelumenetelmiä.¹¹¹⁴

Harhauttamisessa suunnitelmien salassapito varmistettiin tiukalla operatiivisella turvallisuudella ja viestikurilla, suunnitelmien rajoitetulla jakelulla sekä eliminoimalla vihollistiedustelulle arvokkaat indikaattorit. Todelliset joukkojen keskittämiset sekä kohteet pyrittiin kätkemään vihollistiedustelulta ja muuttamaan niiden ulkoisia piirteitä. Vihollisen tiedusteluelimet pyrittiin tuhoamaan tai karkottamaan ja häiritsemään vihollisen teknisiä välineitä. Harhauttavia joukkojen ryhmittymisiä luotiin, mukaan lukien valetutkia ja -vies-

¹¹¹¹ Patrick (1994b), s. 33.

¹¹¹² Taktika (1989), s. 7 ja 203; Dick, s. 3. – C.J. Dickin tutkimusraportin todistusarvo on sinänsä varsin vähäinen, koska se perustuu pääosin neuvostoliittolaisiin lähteisiin. Esitetyt tiedot eivät kuitenkaan ole ristiriidassa jugoslavalaisissa oppaissa ja käsikirjoissa esitettyjen toimintatapojen kanssa.

¹¹¹³ Strategija oružane borbe (1983), s. 318; Dick, s. 3.

¹¹¹⁴ Ibid.

tiasemia sekä valemaaleja. Joukkojen äänien käytössä pidettiin yllä tiukkaa kuria ja toisaalta harhauttaviin ryhmyksiin järjestettiin väärää mielikuvaa vahvistavaa äänien käyttöä. Todellisilla joukoilla toimeenpantiin valetointoja ja näytöksenomaisia toimintoja, joiden aikana tai jälkeen usein tapahtui salattuja todellisia ryhmitysmuutoksia. Viholliselle syötettiin virheellistä informaatiota ja juoruja.¹¹¹⁵

Jotta harhauttaminen onnistuisi, tuli toiminnan tapahtua tiettyjen reuna-ehdojen mukaisesti. Harhauttavien toimien tuli olla vihollisen näkökulmasta uskottavia. Optimitilanteessa ne tukisivat viholliskomentajalle aiemmin syötettyjä odotuksia ja vahvistaisivat niitä. Useimmiten oli riittävää luoda viholliselle epäselvä, kaksi mahdollisuutta tarjoava tilanne, joko-tai-asetelma, jolloin vihollinen päätyisi omia odotuksiaan paremmin vastaavan vaihtoehdon valintaan.¹¹¹⁶

Harhauttamissuunnitelman tuli täydentää varsinaista toimintasuunnitelmaa. Niiden yksityiskohtien, jotka vihollinen pystyisi päättelemään tai oli päätellyt varsinaisesta suunnitelmasta, piti olla selitettävissä harhauttamissuunnitelman kokonaisuudella. Harhauttamissuunnitelman tuli olla laadittu korkeimmalla mahdollisella käytännön tasolla, ja sen toimeenpanon tuli olla yhden komentajan ja esikunnan vastuulla. Komentajan ja esikunnan tuli olla perillä harhauttamissuunnitelman kunkin vaiheen edellyttämistä toimenpiteistä ja eritellä vaadittujen yksittäisten toimintojen luonne, paikka ja ajoitus sekä määritellä yksityiskohtaisesti joukot, jotka toiminnot suorittavat. Mikäli edellä mainitut ehdot eivät täytyisi, olisi seurauksena epäjohdonmukaisuuksia ja toiminnan luotettavuus kärsisi. Toimeenpantujen passiivisten toimenpiteiden etenemistä tuli seurata niiden tehokkuuden varmistamiseksi ja tarkkailla myös vihollisen reaktioita, jotta harhautuksen onnistumisesta saataisiin varmuus. Komentajan ja esikunnan tuli olla valmiina esittämään ja panemaan toimeen muutoksia alkuperäiseen harhauttamissuunnitelmaan ja kehittämään sitä vihollisen reagoinnin vaatimalla tavalla.¹¹¹⁷

Harhauttamisessa tuli noudattaa luonnollisuuden, jatkuvuuden ja mielikuvituksen toiminnan periaatteita. Hinnalla millä hyvänsä tuli välttää luotettavuuden vaarantavaa kaavamaisuutta.¹¹¹⁸

Jugoslaviassa harhauttamista toteuttivat erillisten harhauttamis- sekä harhauttamis-pioneeriyksiköiden lisäksi kaikki muutkin joukot. Koska koko kansa osallistui yleiseen kansanpuolustuksen, kyettiin alueellisen puolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun yksiköiden lisäksi myös tavallista kansaa käyttämään laajojenkin harhautusten toteuttamiseen.

Hyökkäyksen perusteita

Myös hyökkäystehtävän saaneen yksikön tuli muodostaa *taisteluryhmitymän elementit*. Hyökkäyksessä niitä olivat aina vähintään varsinainen rynnäkön ja murren suorittavat joukot, vastahyökkäysosasto (liikkuva reservi), maahanlaskun torjuntaosasto, panssarintorjuntaryhmät ja tulitukiosastot. Joukko-osasto saattoi olla puhdas jalkaväki- tai panssarijoukko tai taisteluosastomainen yhdistelmä eri aselajien joukoista.¹¹¹⁹

¹¹¹⁵ Dick, s. 4; Taktika (1989), s. 203.

¹¹¹⁶ Dick, s. 4.

¹¹¹⁷ Ibid.

¹¹¹⁸ Ibid.

¹¹¹⁹ Patrick (1994b), s. 33 ja 35; Bosnia – Country Handbook, s. 6-6; Former Yugoslavia Handbook, s. 6-5.

Hyökkäystehtäviä oli kolmentyyppisiä: liikkuvat operaatiot, laajat ja syvät operaatiot sekä lyhytkestoiset operaatiot. Liikkuvat operaatiot olivat joko rintamahyökkäyksiä, sivustahyökkäyksiä tai sitovia hyökkäyksiä. Laajat ja syvät operaatiot sisälsivät soluttautumishyökkäyksiä, selustahyökkäyksiä ja saarostavia hyökkäyksiä. Lyhytkestoisia hyökkäyksiä olivat väijytykset, yllätyshyökkäykset ja (rynnäkkömäiset) iskut.¹¹²⁰ Vaikka hyökkäyksessä puhuttiin syvistä operaatioista, ne eivät olleet samanlaisia sotatoimia, kuin esimerkiksi neuvostoliittolaiset syvät operaatiot. Panssariyhtymien käytölle ja syville operaatioille soveltuvat alueet olivat vähäiset. Jugoslavalainen syvä operaatio syntyi selustaan jättäytyneiden ja sinne solutettujen yksiköiden toiminnalla, eikä vaikeakulkuinen maasto ollut rajoite.

Joukon saamia hyökkäystehtäviä olivat hyökkäys hyökkäykseen ryhmitettyä vihollista, nopeasti puolustukseen ryhmittynyttä vihollista tai vihollisen hyvin valmisteltua puolustusta vastaan, yllätyshyökkäys ja ”muut erilaiset hyökkäystoimet”, kuten sivusta-, ylivoima-, koukkaus- ja rintamahyökkäys sekä ylläkkö.¹¹²¹

Erilaisia hyökkäystyyppisiä olivat *rynnäkkö*, *vastahyökkäys* ja *maahanlaskun torjunta*. Näistä kuhunkin liittyi *panssaritorjunta* ja *tulituki*. *Taktisia tehtävätyyppejä* oli kolmea erilaista: lähitehtävä, seuraava tehtävä ja jatko-tehtävä (*bliži, sledeći i naredni zadatak*). Kuhunkin tehtävään liittyvä tavoite määriteltiin samalla periaatteella (välitön ja seuraava sekä jatkotavoite). Usein määritettiin myös päivätehtävä (*dnevni zadatak*) ja seuraavien päivien tehtävä (*višednevni zadatak*). Joukko saattoi saada myös vaihtoehtoisen tehtävän. Prikaatille ja muille suuremmille taktisille yksiköille annettava tehtävä oli yleistehtävä (*opšti zadatak*), joka jakautui edellä mainittuihin osiin. Tehtävätyypit ja periaatteet vastasivat neuvostoliittolaisessa taktiikassa ainakin 1950-luvulta lähtien käytössä ollutta tapaa.¹¹²²

Edellä mainitut hyökkäysoperaatioiden tyypit kuuluivat sekä taktisten yksiköiden, partisaanijoukkojen että alueellisen puolustuksen yksiköiden taktiikkaan, riippumatta siitä toimivatko ne itsenäisesti vai kuuluivatko ne varsinaiseen tai rinnakkaiseen taistelumuodostelmaan.¹¹²³

Tukeva hyökkäys suunniteltiin aina rintama-, sivusta-, tai selustahyökkäyksen, saarostavan hyökkäyksen tai väijytyksen yhteyteen. Tukevaa hyökkäystä on pidetty neuvostoliittolaisesta taktiikasta omaksuttuna piirteenä. Neuvostomallista poiketen hyökkäyksessä voitiin kuitenkin käyttää sekä partisaaniryksiköitä että alueellisen puolustuksen yksiköitä. Jugoslavalaisista periaatteista pidettiin taktiikan vahvuutena. Hyökkäyksen kohteeksi joutunut puolustaja ei voinut joukkotyypin perusteella välittömästi päätellä, oliko kyseessä varsinainen hyökkäys vai tukihyökkäys tai varsinaisen taistelumuodostelman toimeenpanema painopistesuunnan voimakas hyökkäys vai rinnakkaisen taistelumuodostelman heikommin voimin toteuttama hyökkäys.¹¹²⁴

Jugoslavalaisen taktiikan mukaisessa *hyökkäyksessä vihollista vastaan* on tunnistettu vastaavanlaisia piirteitä kuin yhdysvaltalaisen taktiikan ”*tarkoi-*

¹¹²⁰ Patrick (1994b), s. 33 ja 35.

¹¹²¹ Taktika (1989), s. 111–112.

¹¹²² Taktika (1981a), s. 36 ja 87–88; Taktika (1989), s. 110–111; Patrick (1994b), s. 33 ja 35; Former Yugoslavia Handbook, s. 6-5; Bosnia – Country Handbook, s. 6-5 ja 6-6; Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 27; Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962 (Divisioona – Rykmentti), s. 108. – *Višednevni zadatak* tarkoittaa sanatarkasti kääntäen useamman päivän tehtävää.

¹¹²³ Patrick (1994b), s. 33 ja 35.

¹¹²⁴ Ibid.

tuksellisessa” hyökkäyksessä (deliberate attack) ja neuvostoliittolaisen taktiikan hyökkäyksessä puolustuksessa olevaa vihollista vastaan. Jugoslavialaisessa versiossa hyökkäävän yksikön (taktinen yksikkö tai yhdistetty taktinen yksikkö) taisteluvoiman pääosa suunnattiin vihollisen keskusta, päähyökkäyssuuntaan, ja loput taisteluvoimasta toissijaiselle alueelle, apusuuntaan. Sekä päähyökkäyssuunnassa että apusuunnassa oli omat välittömät (*bliži objektivan*) ja seuraavat tavoitteensa (*sledeći objektivan*). Jatkaessaan aikanaan vihollisen selustassa kohti jatkotavoitetta (*naredni objektivan*), hyökkäävä yksikkö jatkoi edelleen omassa suunnassaan (päähyökkäyssuunta tai apusuunta). Välittömän, seuraavan ja jatkotehtävän tai -tavoitteen muodostama kokonaisuus oli kokonais- tai yleistehävä (*opšti zadatak*). Hyökkäyksen terminologia erosi neuvostoliittolaisesta terminologiasta siltä osin, että Jugoslaviassa käytettiin tehtävän lisäksi käsitettä tavoite. Neuvostoliittolainen taktiikka ei termiä tuntenut, vaan ”tehtävä” vastasi sekä jugoslavialaisen taktiikan tehtävää että tavoitetta.¹¹²⁵

Toissijaisessa suunnassa hyökkäävät joukot eivät kuitenkaan omalla iskullaan tehneet tukevaa hyökkäystä päähyökkäyssuunnassa etenevien joukkojen tukena, vaan etenivät omalla suunnallaan ja muodostivat osan päähyökkäystä. Apusuunnan hyökkäykset olivat rintama-, sivustahyökkäyksiä tai saarrostaavia hyökkäyksiä.¹¹²⁶ Toissijaisen alueen hyökkäyksellä ei ollut suoranaista vastinetta neuvostoliittolaisessa taktiikassa, tai ainakaan vastaava termiä ei käytetty.

Hyökkäävän joukon etenemismuodot ja puolustavan joukon ryhmitys olivat syvät. Hyökkäysalue ja puolustusryhmitys olivat kapeita. Prikaatin ja jopa pataljoonankin ryhmityksessä saattoi olla *useita ryhmitystasoja ja portaita*. Pääjoukko eteni yleensä laaksoissa. Komentopaikat sijoitettiin kukkuloiden takarinteisiin lähelle metsän reunaa. Taistelevaan joukko-osastoon kuului yleensä reservejä ja tukevia kevyitä joukkoja. Kevyet joukot saattoivat olla partisaani-osastoja, alueellisen puolustuksen joukkoja tai muuta kevyttä jalkaväkeä. Niiden koko vaihteli joukkueesta pataljoonaan. Osastot joko jättäytyivät vihollisen selustaan tai soluttautuivat sinne. Joukkojen tuli pysyä salassa ja aloittaa toiminta vasta pääjoukon taisteluun liittyen. Kevyiden joukkojen iskut kohdistuivat yleensä vihollisen selusta-alueelle omien pääjoukkojen painopistesuunnassa. Tyypillisimpiä kohteita olivat komentopaikat, tykistöyksiköt, lentokentät ja viestikeskukset. Tehtävä saatettiin toteuttaa *väijytyksillä, harhautuksilla tai maaston haltuunotolla* vihollisen vahvistuksien saapumisen estämiseksi.¹¹²⁷

Pääjoukkojen tuli kohdistaa tavoitteeseen ennen hyökkäystä väkivaltainen tiedustelu vihollisen ryhmityksen selvittämiseksi tai selvittää muilla tiedustelukeinoilla epätarkoiksi jääneet tiedot. *Erikoisjoukkojen tehtävinä* olivat vanginsiappaukset, asiakirjojen sekä varusteiden kaappaamiset sekä muut hyökkäystä tukevat erikoisoperaatiot. Hyökkäysvalmistelut tehtiin pimeällä, salatuilla alueilla tai jopa eteentyönnettyissä puolustusasemissa. Tavoitteena olivat yllätys ja vihollisen valmisteluajan minimoiminen.¹¹²⁸

¹¹²⁵ Taktika (1989), s. 110; Patrick (1994b), s. 36 ja 37; Reznitshenko (1988), s. 196.

¹¹²⁶ Patrick (1994b), s. 36.

¹¹²⁷ Bosnia – Country Handbook, s. 6-6 ja 6-7; Patrick (1994b), s. 20.

¹¹²⁸ Bosnia – Country Handbook, s. 6-7.

Korkeampien ja suurempien taktisten yksiköiden hyökkäys

Divisioonan hyökkäysjoukot jaettiin tavallisesti kahteen portaaseen. Ensimmäisessä portaassa hyökkäsi tyypillisesti kolme jalkaväkirykmenttiä esimerkiksi panssaripataljoonalla tai mekanisoidulla pataljoonalla vahvennettuina. Kunkin rykmentin taistelua tuki tuliryhmä, joka oli muodostettu rykmentin omasta tai sille alistetusta tykistöstä, tavallisesti haupitsipatteristosta ja raskaasta kranaatinheittimistöstä. Painopistesuunnan tuliryhmä oli aina vahvempi. Samaan suuntaan oli ryhmitetty myös divisioonan tuliryhmä, joka tosin kykeni tukemaan kantaman puitteissa myös naapurirykmenttejä. Painopistesuunnan joukkojen lähiselustaan oli yleensä perustettu myös divisioonan panssarintorjunta-alue. Vaikka divisioonan varsinainen esikunta liikkui hieman taaempänä hyökkäyksen mukana, oli painopistesuuntaan perustettu divisioonan etukomentopaikka.¹¹²⁹

Ensimmäisen portaan hyökkäyksen selustaan mahdollisesti jääneiden vihollisyksiköiden ei saanut antaa estää hyökkäyksen jatkamista tai toisen portaan taisteluunvetoa. Hyökänneistä rykmenteistä käytettiin vihollisen selustaan jääneiden yksiköiden eristämiseen korkeintaan yksittäistä pataljoonaa. Päävastuun eristämisestä kantoivat alueella aiemmin olleet tai ensimmäisen portaan hyökkäystä seuranneet alueellisen puolustuksen pataljoonat ja kompaniat.¹¹³⁰ Periaate oli sama kuin neuvostoliittolaisen divisioonan hyökkäyksessä.

Divisioonan toisen portaan saattoivat muodostaa jalkaväkirykmentti ja panssaripataljoona. Toinen porras seurasi ensimmäisen portaan hyökkäystä divisioonan tuliryhmän ja panssarintorjunta-alueen takana, kunnes toisen portaan taisteluunvedon hetki koitti. Toisen portaan pataljoonat etenivät toisen pataljoona oikealla, toinen vasemmalla ja panssaripataljoona niiden välissä keskeillä. Kolmas ja neljäs pataljoona seurasivat toisen portaan etujoukkoa. Toisen portaan taisteluunvetotasa määritettiin yleensä ensimmäisen portaan eteen-työntyvällä hyökkäysryhmityksellä aikaansaattavan pullistuman taakse. Toisen portaan pataljoonat suunnattiin taisteluunvetotasan kautta syvin tavoittein eteenpäin, pullistuman aikaansaaman vihollisen venyneen ryhmityksen heikkoutta hyväksi käyttäen. Kärjessä etenevänä etujoukkona käytettiin maastotekijöistä ja muista olosuhdetekijöistä riippuen yhtä jalkaväkirykmenttiä ja panssaripataljoonaa. Jalkaväkirykmentin panssarintorjunta-alue seurasi toisen portaan etujoukon takana etenevien kahden jalkaväkirykmentin perässä.¹¹³¹

Kun toinen porras oli ohittanut ensimmäisen portaan joukot ja saanut läpäistyä vihollisen etulinjan ryhmityksen, sen pääosat suunnattiin syväle vihollisen alueelle kohti sen esikunnan ryhmitystä, mahdollista pidettävää maastonkohtaa tai jopa linnoitettuja asemia. Osaa joukoista käytettiin vihollisen painopistesuunnan tykistön tuhoamiseen tai sen toiminnan estämiseen. Samaan aikaan, toisen portaan hyökkäyksen kanssa yhteen sovittaen, vihollisen ryhmitykseen iskivät sen selustassa sijainneet alueellisen puolustuksen pataljoona tai pataljoonat ja jopa kaksi partisaanipataljoonaa. Toisen portaan hyökkäyksen alettua vaikuttaa saavutettua menestystä käytettiin hyväksi aloittamalla uudestaan ensimmäisen portaan rykmenttien hyökkäys joko sivusuunnassa tai toisen portaan hyökkäystehtävää palvellon, esimerkiksi sivustan

¹¹²⁹ Taktika (1981a), s. 94–96.

¹¹³⁰ Ibid.

¹¹³¹ Ibid.

kautta koukaten. Myös sivusuunnan hyökkäykseen saattoi liittyä alueellisen puolustuksen pataljoonan selustahyökkäys. Merkitykseltään tärkeissä operatioissa vihollisen apujoukkojen ja vahvennusten saapumien estettiin ylijohdon erikoisyksiköiden toiminnalla divisioonan hyökkäyksen tavoitealueen ulkopuolella.¹¹³²

Usean korkeamman taktisen yksikön operaatiossa rinnakkain hyökkäävien prikaatien välinen etäisyys saattoi olla yli viisi kilometriä. Kussakin päähyökkäyssuunnassa etenevän prikaatitasoisen korkeamman taktisen yksikön taistelumuodostelmat etenivät joko erillisissä suunnissaan tai samassa suunnassa peräkkäin. Prikaatin pataljoonat toimivat yleensä itsenäisesti mutta olivat yleensä samalla alueella. Pataljoonan hyökkäysalueen leveys oli noin 1 500 metriä, ja sen hyökkäysryhmituksen pituus oli samanmittainen. Rinnakkaisten pataljoonien hyökkäysryhmityksillä ei yleensä ollut yhteyttä toisiinsa, vaan niiden välinen etäisyys oli jopa 1–3 kilometriä. Välialueet valvottiin epäsuoralla tulella tai kevyillä joukoilla. Hyökkäävien yhtymien sivustat ja selustat suojattiin alueellisen puolustuksen yksiköillä, partisaanijoukoilla tai molemmilla.¹¹³³

Kunkin prikaatin hyökkäystehtävä jaettiin tavallisesti lähitehtävään ja jatkotehtävään. Vahvennetun prikaatin hyökkäys saattoi koostua neljän jalkaväkipataljoonan ja yhden alistetun panssaripataljoonan hyökkäyksistä, joita tukivat vihollisen selustassa toimivien alueellisen puolustuksen jopa kahden pataljoonan ja yhden komppanian hyökkäykset. Prikaatin hyökkäykseen saattoi liittyä pataljoonien välialueella vaikean maaston kautta soluttautuvan alueellisen puolustuksen komppanian isku vihollisen tykistön tuliasemiin. Muiden alueellisen puolustuksen yksiköiden selustahyökkäykset suunnattiin koordinoitusti samoille alueille kuin jalkaväkipataljoonien hyökkäykset.¹¹³⁴

Yksittäisen vahvennetun prikaatin hyökkäys oli monivaiheinen, hajautettu mutta synkronoitu kokonaisuus. Vihollisryhmituksen sauma-alueita tuli pyrkiä käyttämään hyväksi. Hajautetusta etenemisperiaatteesta huolimatta hyökkäykselle muodostettiin painopiste, jonka suunnassa käytettiin vähintään kahta pataljoonaa ja vahvennuksia. Prikaatin tykistöryhmä, kranaatinheitinkomppania ja jopa lähelle etulinjaa suorasuuntausaseisiin siirrettyjä kenttätykkejä ryhmitettiin yleensä painopistesuuntaan. Painopistesuunnan syvyyteen oli ryhmitetty lisäksi prikaatin panssarintorjunta-alue, jossa sijaitsivat panssarihaupitsi- ja panssarintorjuntaohjusyksiköiden tuliasemat. Toissijaisessa suunnassa tai sivusuunnassa hyökkääviä pataljoonia tukivat niiden omat raskaat kranaatinheitinjoukkueet (muodostaen pataljoonien tuliryhmät) tai yksi raskas kranaatinheitinkomppania. Alueellisen puolustuksen komppanioiden hyökkäykset ja soluttautumisen jälkeen tehdyt iskut liittyivät yleensä lähitehtävään. Alueellisen puolustuksen pataljoonia käytettiin prikaatin jatkotehtävän kannalta keskeisiin kohteisiin joko selustasta tai sivustasta suunnattuihin hyökkäyksiin.¹¹³⁵

Edellä kuvatun perusteella vahvennetun prikaatin hyökkäys muodosti jo varsin itsenäisen sotatoimen. Sitä tukivat kaikkien aselajien tukitoimet ja yli kahden pataljoonan vahvuiset alueellisen puolustuksen joukot, joiden eri yksiköille oli pohdittu omat eriytyneet tehtävänsä. Epäsuoran tulen tuki oli suunnit-

¹¹³² Ibid.

¹¹³³ Patrick (1994a), s. 30; Bosnia – Country Handbook, s. 6-8.

¹¹³⁴ Taktika (1981a), s. 85–87.

¹¹³⁵ Ibid.

teltu voimakkaaksi. Hyökkäysryhmitys oli suunniteltu vihollisen vastahyökkäystä silmälläpitäen ja ennakkoiden.

Valoisan aikana tehtäviä hyökkäyksiä edelsi tykistön ja raketinheittämistön tulivalmistelu. Kranaatinheittämistön iskut oli tarkoitettu alle kahden minuutin mittaisiksi, koska sen tulen tehon katsottiin olevan ensimmäisten iskujen jälkeen suojautuneeseen puolustajaan vähäinen. Pimeähyökkäyksissä tulivalmistelu saattoi olla erittäin lyhyt, tai se jätettiin kokonaan pois yllätyksen takaamiseksi.¹¹³⁶

Tykistöä lukuun ottamatta kaikki hyökkäävät joukot koottiin odotusalueille, jotka olivat noin kahden tunnin siirtymisetaisyydellä vihollisen ryhmityksestä. Tykistö siirtyi tuliasemiinsa välittömästi. Jalkaväkiyksiköt siirtyivät odotusalueiltaan marssiryhmityksessä aloitusasemaan. Hyökkäysryhmitys muodostettiin vasta siellä. Aloitusaseman etäisyys vihollisryhmityksestä oli noin 1 000 metriä. Yleensä vain jalkaväki käytti aloitusasemaa. Panssarijoukot ja mekanisoidut joukot siirtyivät ryhmityslinjalle, jonka etäisyys vihollisesta oli 1–3 kilometriä. Joukot odottivat aloitusasemassa vain niin kauan, kuin hyökkäysryhmitykseen siirtyminen kesti. Hyökkäys aloitettiin heti. Ryhmityslinjalle käsketyt joukot aloittivat etenemisen vasta hyökkäysmerkistä.¹¹³⁷

Korkeamman taktisen yksikön (prikaati–pataljoona) ensimmäisen portaan taistelumuodostelman ryhmitys kehitettiin 2–4 kilometrin etäisyydelle aloitusasemasta, ja se koostui noin pataljoonan vahvuisista taktisista perusyksiköistä. Ensimmäiseen portaaseen saattoi kuulua kaksi tasaa ja pataljoonat saattoivat hyökätä jopa kolmessa aallossa. Prikaatin ensimmäisen portaan pataljoonien etenemisryhmityksen syvyys oli noin kaksi kilometriä. Toisen portaan ryhmitys oli 4–8 kilometrin etäisyydellä aloitusasemasta ja sen syvyys saattoi olla jopa 4–8 kilometriä. Taktisen perusyksikön ryhmityksen syvyys oli noin kaksi kilometriä. Tykistöryhmien tuliasemat ovat yleensä 4–8 kilometrin etäisyydellä aloitusasemasta.¹¹³⁸

Pimeähyökkäysten valmistelut oli tarkoitus suorittaa valoisalla. Öisten hyökkäysten laajuus ja tavoitteet olivat yleensä rajoitetut liikkeen koordinointivaikeuksien sekä pimeänäkölaitteistojen puutteen vuoksi. Paikallisia oppaita tuli käyttää joukkojen opastamiseksi kokoontumis- ja aloitusasemiin.¹¹³⁹

Jugoslavalaisessa hyökkäystaktiikassa vain menestystä saavuttaneita hyökkäyksiä tuettiin. Mikäli varsinaisen taistelumuodostelman liike hidastui tai peräti pysähtyi ja rinnakkaisen taistelumuodostelman hyökkäys tai tukeva hyökkäys saavutti menestystä, koko operaation tuki suunnattiin tähän suuntaan menestyksen hyväksikäyttämiseksi.¹¹⁴⁰

Prikaatin hyökkäysalueella vihollisellustaan jättäytynyt tai soluttautunut alueellisen puolustuksen yksikkö saattoi tehdä iskuja vihollisen huollon ja vastahyökkäysreservien käyttämille siirtymisreiteille. Alueellisen puolustuksen komppania tai jopa pataljoona saattoi tukea hyökkäystä prikaatin operaatioalueen ulkopuolella iskemällä sopivaa kohdetta vastaan tai ottamalla haltuun hyökkäyksen tukemisen kannalta keskeisen maastonkohdan tai tiestön solmukohdan.¹¹⁴¹

¹¹³⁶ Patrick (1994a), s. 30; Bosnia – Country Handbook, s. 6–8

¹¹³⁷ Bosnia – Country Handbook, s. 6–7; Former Yugoslavia Handbook, s. 6–8.

¹¹³⁸ Patrick (1994a), s. 30; Bosnia – Country Handbook, s. 6–7 ja 6–8; Former Yugoslavia Handbook, s. 6–8.

¹¹³⁹ Bosnia – Country Handbook, s. 6–8.

¹¹⁴⁰ Patrick (1994b), s. 36.

¹¹⁴¹ Ibid., s. 34.

Jugoslavialainen taktiikka oli 1980-luvulle tultua saavuttanut vakiintuneet muotonsa, joissa on tunnistettavissa alueen erityispiirteisiin sekä käytössä oleviin taisteluvälineisiin liittyvät omintakeiset ratkaisut. Esimerkiksi prikaatin tykistörykmentin sekapatteristo muodosti oman panssarintorjunta-alueensa yhtymän hyökkäyksen selustaan, joten panssarihaupitsien suoramunna- ja liikehtimiskykyä voitiin käyttää hyväksi jalkaväen epäsuoralla tulella tukemisen kuitenkään kärsimättä. Samalla alueella, hyökkäyksen mukana seuraten, kyettiin käyttämään panssaritujen ajoneuvojen päälle asennettuja panssarintorjuntaohjuksia sekä vihollisen mahdollisia vastahyökkäyksiä vastaan että kantaman salliessa vuoren rinteiltä seuraavan vuoren rinteillä sijaitsevia maaleja vastaan. Tätä taktista mahdollisuutta ei vielä kymmenen vuotta aiemmin ollut olemassa kaluston puuttuessa. Uusilla liikkuvilla panssarintorjunta-asejärjestelmillä kyettiin panssarintorjunnan painopisteen nopeaan muuttamiseen. Aiemmin painopiste oli muodostettu päättämällä raskaiden panssarintorjuntatykkijoukkueiden ryhmitysalue. Ryhmitysmuutokset vaativat tällöin oman aikansa.

Perustaistelumenetelmät olivat rakenteeltaan kuitenkin varsin samankaltaiset, kuin monien muiden eurooppalaisten valtioiden maavoimien vastaavat ratkaisut. Yleisen kansanpuolustuksen kokonaisuus ilmeni pataljoona-divisioonatason taktiikassa etenkin hyökkäystehtävissä, joissa alueellisen puolustuksen ja partisaaniryksiköiden toiminta oli sovitettu yhteen operatiivisen armeijan yksiköiden taistelutoiminnan kanssa. Perustaistelumenetelmissä painotettiin yllätyksellisyyttä, iskujen suuntaamista sivustasta, painopisteen muodostamista ja eri toimintojen yhteensovittamista. Korkeampien ja suurempien taktisten yksiköiden hyökkäys muodostui useista ajallisesti yhteen sovitetuista pataljoonataso osastojen hyökkäyksistä, jotka tähtäsivät yhteisen operaatiotavoitteen saavuttamiseen. Osa pataljoonista hyökkäsi, osan hyökkäys rajoittui tukeviin apusuunnan hyökkäyksiin ja osa pataljoonien hyökkäyksistä oli selustan komentopaikkoihin sekä tuliasemiin vaikuttavia yllättäviä iskuja tai vihollisen vastahyökkäysreservit sitovia laajoja väijytysten ja iskujen yhdistelmiä.

Jalkaväkipataljoonan hyökkäys

Vaikka pataljoonataso taktiikan yksityiskohtaisempi kuvaaminen onkin rajattu tutkimuksesta pois, on syytä parin esimerkin valossa luoda lyhyt katsaus alemman tason taktisten yksiköiden käyttöperiaatteisiin. Niiden avulla voidaan todeta taktiikan alemman tason olevan varsin samankaltaista sekä länsimaiden että Varsovan liiton maiden armeijoiden taktiikan kanssa.

Jugoslavialaisen jalkaväkipataljoonan siirtyminen ja jakautuminen hyökkäykseen käynnistyi kokoontumisalueelta, joka sijaitsi yleensä noin yhden vuorokauden marssin etäisyydellä odotusalueelta. Odotusalueen ryhmityksen perustaistelumenetelmänä oli neliömäinen, kaikkiin suuntiin taistelemaan kykenevä puolustusryhmitys, jossa kolmen jalkaväkipomppanian lisäksi neljännestä suunnasta vastasi pataljoonan vartiojoukkue. Ryhmityksen keskellä sijaitsivat pataljoonan komentoyksiköt ja muut yksiköt.¹¹⁴²

Odotusalueelta siirryttiin kohti hyökkäyksen aloitusasemaa (kehittämislinja). Odotusalueelta siirryttiin komppaniakolonnan, josta yksiköt jakautuivat komppanioiden jakautumislinjalla omiin joukkuekolonniinsa. Perustaistelumenetelmässä 1. jalkaväkipomppania hyökkäsi vasemmalla, 2. jalkaväkipomppa-

¹¹⁴² Taktika (1981a), s. 57–58.

nia keskellä ja 3. jalkaväkikomppania jatkoi etenemistään ryhmityksen takana keskellä. 3. jalkaväkikomppanian edellä etenivät pataljoonan kranaatinheitin-, sinko- ja ilmatorjuntajoukkueet (tai komppaniat).¹¹⁴³

Joukkueiden kolonnien jakautumislinjan tasalla komppanioiden kiväärijoukkueet jakautuivat siten, että kolmas joukkue siirtyi vasemmalle, toinen jatkoi keskellä ja ensimmäinen oikealla, kunnes ne ryhmien kolonnien jakautumislinjalle päästyään jakautuivat neljään suuntaan (kolme kivääriryhmää ja tukiryhmä). Joukkueiden kolonnien jakautumislinjalla pataljoonan raskasasejoukkueet siirtyivät omiin suuntiinsa ja perustivat tuliasemansa pataljoonan tuliryhmän kranaatinheitinjoukkueesta sekä pataljoonan panssarintorjuntaryhmän sinkojoukkueesta ja ilmatorjunta-aseman ilmatorjuntajoukkueesta. Kranaatinheitinistö saatettiin jakaa kahteen erilliseen tuliryhmään, jotta heittimien kantamat riittivät kaikkien yksiköiden tukemiseen. Joukkueiden kolonnien jakautumislinjalla jakautuvien kolonnien välinen etäisyys ennen levittäytymistä vaihteli 150 ja 300 metrin välillä. Ryhmät jakautuivat omiin kolonniinsa varsin nopeasti joukkueiden jakautumisen jälkeen. Ryhmien kehittäminen taisteluryhmitykseen eli levittäytyminen avoriviin tapahtui vasta juuri ennen aloitusasemaa, jolloin pataljoonan iskuportaan ryhmitys oli maastosta riippuen yhdestä kahteen kilometrin levyinen.¹¹⁴⁴

Jalkaväkিপataljoonan *kohtaamistaistelussa* välittömästi puolustukseen ryhmittyneen kärkikomppanian taakse ja osittain jopa samalle tasalle ryhmitettiin pataljoonan panssarintorjuntaryhmä (sinkojoukkue) sekä pataljoonan tuliryhmä (raskas kranaatinheitinjoukkue). Pataljoonan pääosat suunnattiin maaston kautta ensin kärkiyksikön tasalla puolustukseen, mutta lähes välittömästi tämän jälkeen ne joko koukkasivat maastoitse tai etenivät tien suunnassa vihollista vastaan sivustahyökkäykseen pyrkien. Tien suunnassa torjuvan komppanian tuli lähettää joukkue koukkaamaan toista kautta ja estämään lisävoimien tulo tekemällä isku sen sivustaan. Myös yksikön kahden muun joukkueen tuli aloittaa isku, jälleen kohti vihollisen sivustaa. Pataljoonan yksiköiden hyökkäykseen tuli mahdollisuuksien mukaan liittää vihollisen selustassa olevan alueellisen puolustuksen komppanian hyökkäys.¹¹⁴⁵

Jalkaväkikomppanian hyökkäyksen perustaistelumenetelmässä ei ollut mitään poikkeuksellista. Kaksi yksikköä hyökkäsi rinnakkain raskasaseyksiköiden tukemana ja kolmas seurasi takana valmiina käytettäväksi haluttuun suuntaan. Jugoslavian alueen rikkonaisen topografian ja harvateisyyden vuoksi kranaatinheitinjoukkue varauduttiin jakamaan kahteen tulitukiryhmään.

Kohtaamistaistelussa näkyy omintakeisuutta, mutta osittain samalla tavalla kuin monen muunkin maan taktiikassa. Se ilmenee maastoitse tapahtuvina koukkauksina, pyrkimyksenä sivustahyökkäykseen ja vihollisen vastahyökkäysvoimien proaktiiviseen sitomiseen pieninkin voimin ja ylläköin. Poikkeuksellista oli, että jo pataljoonan hyökkäykseen pyrittiin liittämään vihollisen selustassa toimivan alueellisen puolustuksen yksikön käyttö. Mitään erityisyyttä ei pataljoonatason hyökkäystaktiikassa sitä lukuun ottamatta ollut. Keskeiset erot, vahvuudet ja innovatiiviset ratkaisut löytyvät korkeampien taktisten yksiköiden ja yhdistettyjen taktisten yksiköiden monimutkaisissa hyökkäysoperaatioissa.

¹¹⁴³ Ibid.

¹¹⁴⁴ Ibid.

¹¹⁴⁵ Ibid., s. 60–63.

Joukkojen käyttöperiaatteet puolustuksessa

Komppanian puolustustaistelun ja joukon ryhmittämisen periaatteet olivat käytännössä lähes kopio neuvostoliittolaisen kiväärikomppanian puolustustaktiikasta. Puolustuksessa tuli joukon koosta riippumatta muodostaa puolustus- ja vastahyökkäysoasastot ja maahanlaskun torjuntaosastot, panssarintorjuntaryhmät ja tulitukiosastot. Puolustuksessa oleva joukko valmisteli asemansa kaikista suunnista tehtäviä hyökkäyksiä vastaan. Kullakin joukolla oli panssarintorjunta-aseistusta ja konekivääreitä. Ryhmittymisen leveys oli yleensä noin 1,5 kilometriä ja syvyys noin kilometrin. Komppanian ryhmittymys koostui kahdesta tai kolmesta toisiaan tukemaan kykenevästä taisteluhauta- ja tuli-asematasasta, joiden jatkeeksi ja välialueille sijoittui vielä useita vaihtoasemia, harhauttavia asemia tai molempia. Komppanian ensimmäisen taisteluhautataseen takana, karkijoukkueiden välialueella oli noin 200 metriä leveä tyhjä tila, jonka takaosaan, komppanian puolustusryhmittymisen keskiosaan, oli sijoitettu yksi jalkaväkiryhmä, jonka suojaamana toimi komppanian panssarintorjuntaryhmän tuliasema ja komppanian tulitukiryhmän tuliasema-alue. Joukkueiden tukikohdat oli yhdistetty toisiinsa, vaihtoasemiin ja harhauttaviin aseisiin sekä tukevien aseiden tuliasemiin yhteishautojen verkostolla.¹¹⁴⁶

Panssarintorjuntareservi muodostettiin komppanioissa, pataljoonissa ja prikaateissa. Reservin aseistuksena olivat panssarintorjuntaohjukset, singot ja panssarintorjuntatykit. Osastojen päätehtävänä oli vihollisen panssariyksiköiden läpimurtojen pysäyttäminen ja väijytykset. Päätehtävän lisäksi panssarintorjuntareserviä käytettiin iskuportaana tulitukena suora-ammunnassa. Samaan tehtävään tuli käyttää myös ilmatorjunta-aseita. Taistelupanssarivaunujen vaunukanuunaa aiottiin käyttää myös epäsuorassa tulituessa jopa kymmenen kilometrin ampumaetäisyydelle asti.¹¹⁴⁷

Erikseen varattuja maahanlaskuntorjuntareservejä oli suunniteltu käytettäväksi vihollisen ilmarynnäkö- ja maahanlaskujoukkojen hyökkäysten torjuntaan. Todennäköisille maahanlaskualueille tuli rakentaa erilaisia esteitä ja miinoitteita. Alueet tuli pitää lisäksi jatkuvan tähystyksen alla. Maahanlaskuntorjuntareservin tuli toteuttaa tehtävänsä estämällä maahan laskettujen osastojen kokoontuminen ja tuhoamalla osastot yksitellen. Mikäli tämä ei onnistunut, maahanlasku tuli rajoittaa.¹¹⁴⁸

Jugoslavialaisessa taktiikassa päädyttiin kaikista suunnista tehtäviä hyökkäyksiä vastaan kykenevään puolustusryhmittymykseen omista lähtökohdistaan, ei neuvostotaktiikkaa esikuvanaan pitäen. Yleiselle kansanpuolustukselle oli tyypillistä, että suuretkin osat yksiköistä joutuivat taistelemaan vihollisen väliaikaisesti valtaamalla alueilla. Täysympyräpuolustus oli siten perusteltu ratkaisu. Taistelu tyypillisessä jugoslavialaisessa jalkaväkitaistelumaastossa, peitteisellä ja jyrkkäpiirteisellä alueella oli neuvostotaktiikan näkökulmasta taistelua erikoisolosuhteissa. Neuvostotaktiikassa puolustuksen lähtökohtana oli pääasiassa vain tilapäinen puolustukseen ryhmittyminen ennen seuraavaan hyökkäykseen ryhtymistä. Alue oli usein aukeata tai ainakin vähäpeitteistä.

¹¹⁴⁶ Patrick (1994b), s. 36–39; Bosnia – Country Handbook, s. 6–8 ja 6–13; Former Yugoslavia Handbook, s. 6–17.

¹¹⁴⁷ Bosnia – Country Handbook, s. 6–6.

¹¹⁴⁸ Ibid., s. 6–6.

ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN JOUKKOJEN TAKTIIKAN ERITYISPIIRTEET

Vaikka alueellisella puolustuksella ei nähty olevan mitään erillistä jugoslavalaisesta yleisestä maavoimien taktiikasta poikkeavaa taktiikan alalajia, liittyi näiden joukkojen taistelutoimintaan tiettyjä erityispiirteitä. Alueellisen puolustuksen taktiikkana tässä kohtaa käsiteltävät kokonaisuudet sisältyivät faktisesti taktiikan käytännön osa-alueisiin, kuten joukkotyyppeihin ja kokoonpanoihin, taktiikkaan vaikuttavaan materiaaliseen valmiuteen, taistelumuotoihin sekä omien keinojen ja voimien käyttämiseen. Alueellisen puolustuksen taktiikan praktiikan hahmottamiseksi ne on tarpeellista esittää omana kokonaisuutenaan. Alueellisen puolustuksen johtamisjärjestelmä on kuitenkin esitetty osana koko asevoimien hallinto- ja komentojärjestelmää.

Alueellisen puolustuksen taktisen tason kokonaisuus kehittyi vuoden 1968 jälkeen vain vähän. Sodan kuva ja taistelutehtävät, joihin alueellisen puolustuksen yksiköitä oli suunniteltu käytettäväksi, säilyivät lähes muuttumattomina.

Alueellisen puolustuksen yksiköiden ja partisaaniyksiköiden taktiikka niiden tukiessa taistelua kevyenä jalkaväkenä oli pääsääntöisesti samankaltaista kuin Jugoslavian kansanarmeijan jalkaväkiyksiköiden taktiikka. Edellä on kuvattu alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden hyökkäyksen liittymisen osaksi operatiivisen armeijan divisioonien, prikaatien ja pataljoonien sotatoimia. Molempien joukkotyyppien taktisen taidon painopiste oli kuitenkin laajamittaisten ja pitkällisten sissiopeaatioiden toteuttamisessa. Mikäli partisaanijoukko tai alueellisen puolustuksen yksikkö menetti yhteyden Jugoslavian kansanarmeijan johtoportaaseen, joiden johdossa ne taistelivat vihollishyökkäyksen alkuvaiheessa, tuli yksikön irtautua taistelukosketuksesta, väistyä vuoristo- sekä metsäalueille ja aloittaa sissitoiminta. Pitkällistä sissisotaa tuli käydä niin pitkään, kunnes yhteys Jugoslavian kansanarmeijan johtoportaisiin saataisiin uudelleen muodostettua tai kunnes vihollinen olisi vetäytynyt maasta tai olisi tuhottu.¹¹⁴⁹

Alueellisen puolustuksen joukkojen käyttö taistelussa koostui lähinnä toiminnasta vihollisen selustassa (muun muassa toiminta vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella ja alueellisen puolustuksen joukkojen käytön erityispiirteet vihollisen alueella), toiminnasta pidettävässä puolustusasemassa sekä toiminnasta omassa selustassa. Oman selustan toiminnassa korostuivat alueen hallinta, kohteiden suojaaminen, maahanlaskun torjunta sekä harhautusten (sabotaasien) vastainen sodankäynti. Alueellisen puolustuksen toiminnan muina osa-alueina nähtiin laajemminkin käytävä harhautussodankäynti (sabotaasit), harhautusten ja terrorismin vastainen sodankäynti sekä väijytykset.¹¹⁵⁰

1980-luvun lopulla alueellisen puolustuksen taktiikan kuvauksessa lähdettiin liikkeelle koko järjestelmän rakenteen yleiskuvauksesta. Silloin esiteltiin alueellisen puolustuksen taistelutoiminnan ja sotatoimien erilaiset suoritus tavat: väijytykset, harhauttamissodankäynti sekä harhauttamisten vastainen sodankäynti (sabotaasisodankäynti ja sabotaasinvastainen sodankäynti), taistelutoiminta omassa selustassa, taistelu pidettävässä puolustusasemassa, taistelutoiminta vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueella ja alueellisen puo-

¹¹⁴⁹ Ljubičić (1981), s. 309; Patrick (1994b), s. 39.

¹¹⁵⁰ Taktika (1981a), s. 10; Ljubičić (1981), s. 309.

lustuksen joukkojen käyttöön alueelle hyökännyttä vihollista vastaan liittyvät erityispiirteet.¹¹⁵¹

Alueellisen puolustuksen vahvuutena pidettiin kykyä taistelutoimintaan erityisesti vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueilla, omassa selustassa, ilma- ja meridesantteja (maahanlaskuja ja maihinnousuja), solutettuja sabotaasiryhmiä ja terroristiryhmiä vastaan.¹¹⁵² Alueellisen puolustuksen sotilaiden ikärakenne, liikkuvuuden puute ja taisteluvälineiden vanhanaikaisuus eivät kuitenkaan tue väitettä, mikäli perusteena pidetään alueellisen puolustuksen joukkojen laatua. Kyky erikoisjoukkojen torjuntaan perustui ennemminkin aluetuntemukseen, joukkojen määrään ja esimerkiksi taisteluryhmien, ryhmien, joukkueiden ja komppanioiden alueelliseen kattavuuteen.

Alueellisen puolustuksen joukkojen liikkuvat voimat jakautuivat laajoilla alueilla käytettäväksi tarkoitettuihin prikaateihin sekä kotiseudullaan operoiviin paikallisiin joukkoihin. Kukin joukkotyyppi oli paikallisten olosuhteiden asettamien vaatimusten mukaisesti organisoitu ja varustettu. Joukot oli varustettu kevyillä panssaritorjunta-aseilla, kevyillä kranaatinheittimillä ja pienoisheittimillä, ilmatorjunta-aseistuksella sekä konekivääreillä. Yksiköiden sotilasmaantieteellisesti määritetyt joukkotyypit jakautuivat tasankoalueilla, vuoristoalueilla, taajama-alueilla, rannikkoalueilla, saaristossa ja jokiseuduilla toimintaan tarkoitetuiksi joukoiksi. Mikäli toiminta-alueella oli vaativa erikoiskohde, kuten suuri lentokenttä, alueella käytettävän joukon kokoonpano ja varustus suunniteltiin erikoiskohteen asettamien vaatimusten mukaisesti. Alueellisella puolustuksella oli myös oman sabotaasi- ja sabotaasitorjuntayksikkönsä.¹¹⁵³

Alueellisen puolustuksen joukot toimivat hajautetusti ja itsenäisesti, niiden kokoonpanot pidettiin tarkoituksella erilaisina, muuttuvina sekä vaikeasti tunnistettavina. Vaikka suurin joukkotyyppi oli prikaati, sen joukot oli koulutettu toimimaan ja ne todellisuudessaakin toimivat komppanioina. Kukin komppania oli mahdollistaa hajauttaa vain ryhmän suuruisina osastoina toimiviksi, mikäli tehtävä tai taistelutilanne sitä vaati.¹¹⁵⁴

¹¹⁵¹ Taktika (1981a), s. 10.

¹¹⁵² Taktika (1981b), s. 38; Ljubičić (1981), s. 309.

¹¹⁵³ Patrick (1994b), s. 21; Taktika (1981b), s. 38; Rutanen, s. 44.

¹¹⁵⁴ Patrick (1994b), s. 25; Taktika (1981b), s. 38.

ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN JA PARTISAANIJOUKKOJEN YKSIKÖT

Kuva 10. Esimerkki alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden käytöstä vihollisen hyökkäyksen torjuntavaiheessa (Sloboda-71 -harjoitus)¹¹⁵⁵

¹¹⁵⁵ Tanasković (1972), s. 54.

Alueellisen puolustuksen joukkoihin rekrytoitiin sotilaita varsin laajalla ikäskaalalla: jo 15 vuotta täyttäneet voivat liittyä toimintaan ja jatkaa aina 65-vuotiaiksi saakka. Yksiköiden kokoonpanot oli suunniteltu siten, että niihin kyettiin liittämään jatkuvasti lisähenkilöstöä ja vahvennuksia. Joukkoihin oli valmiita ottamaan mukaan periaatteessa kaikki, jotka kykenivät aseelliseen kamppailuun. Yksiköiden päällikköinä toimivat joko aktiiviupseerit Jugoslavian kansanarmeijasta tai reservinupseerit.¹¹⁵⁶ Rekrytointi alueellisen puolustuksen joukkoihin ei muodostunutkaan ongelmaksi. Kunkin tasavallan alueelle sijoittuneet ja oman kansallisuuden sotilaista koostuneet yksiköt saavuttivat suuren suosion kansojen ja kansallisuuksien keskuudessa, eikä aina suinkaan pelkästään ”yleisjugoslavalaisen” maanpuolustustahdon kannustamana. Olivatpa motiivit kuinka moninaiset tahansa, alueelliseen puolustukseen saatiin sitoutettua lähteestä riippuen miljoonasta kahteen miljoonaan jugoslaavia.

Alueellisen puolustuksen yksiköiden vahvuutena pidettiin niiden perustamisperiaatetta. Joukko oli valmistautunut tehtäväänsä, vastaanottanut varusteensa ja harjoitellut jo rauhan aikana. Sodan uhkan aikana tuotantolaitoksiin perustamisvastuulla olevien yksiköiden henkilöstö jatkoi tuotantotoimintaa niin pitkään, kuin se oli suinkin mahdollista. Tuotantoa jatkettiin myös sodan puhjettua olosuhteiden salliessa. Yksikön tehtäväksi tuli myös omien tuotteidensa toimittaminen niitä tarvitseville, kansalaisista huolehtiminen, tiedustelutoiminta, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takaaminen, informaation välittäminen sekä tiedotustoiminta.¹¹⁵⁷ Alueellisen puolustuksen esikunnilla ja yksiköillä oli erittäin tärkeä tehtävä kansan tuen varmistamisessa. Kun kansa koki saavansa alueellisen puolustuksen suojaa, sen elämiselle välttämättömien tarvikkeiden saanti pyrittiin turvaamaan, eikä sitä jätetty vihollisen miehityksenkään ajaksi yksin, oli tehty jo paljon ”selustan tuen yhtenäisyyden” turvaamiseksi. Oli tietenkin toinen asia, olisivatko mainitut pyrkimykset riittäneet kansalaisten turvallisuuden ja elinmahdollisuuksien takaamiseksi.

Alueellisen puolustuksen joukot oli organisoitu kahteen kategoriaan. Manööveriüksiköt olivat yhdistettyjä taktisia yksiköitä ja muita laajalla alueella toimimiseen kykeneviä yksiköitä. Alueelliset taktiset yksiköt sijaitsivat ja toimivat kunnissa, paikallisyhteisöissä sekä tuotantolaitoksissa. Manööveriüksiköt oli organisoitu, koulutettu ja varustettu taistelutoimintaan kykeneviksi vihollisen tilapäisesti valtaamalla alueilla, omassa selustassa sekä rintama-alueella kaikissa olosuhteissa. Taistelutoimia toteutettaisiin joko itsenäisesti tai yhteistyössä Jugoslavian kansanarmeijan yksiköiden kanssa. Manööveriüksiköiden sekä kansanarmeijan partisaaniüksiköiden katsottiin muodostavan niin massiivisen iskuvoiman rintama-alueella käytävissä taisteluissa ja yhteenotoissa sekä vihollisen tilapäisesti miehittämällä alueilla toteutettavissa operaatioissa, että yhteisvaikutuksella nähtiin olevan operatiivinen tai jopa strateginen merkitys. Näiden kahden joukkotyypin yhdistetyillä kokoonpanoilla katsottiin olevan keskeinen rooli erityisesti silloin, kun asevoimat oli pakotettu siirtymään partisaanisodankäyntiin.¹¹⁵⁸

Vaikka alueellisen puolustuksen yksiköillä ja kansanarmeijan partisaaniüksiköillä nähtiin olevan kykyä myös rintamasodankäyntiin, niiden käyttöä rintamaoperaatioissa tavanomaisina yksikköinä ei pidetty järkevänä. Näiden yksiköiden erityisarvo oli koko asevoimien muuntamisessa partisaaniarmeijak-

¹¹⁵⁶ Patrick (1994b), s. s. 25.

¹¹⁵⁷ Taktika (1981b), s. 39.

¹¹⁵⁸ Ibid., s. 38–39.

si. Turhat tappiot rintamataisteluissa olisivat olleet tuhlaamista, joka saattaisi vaarantaa aseellisen kamppailun jatkamisen. Rintama-alueella sopivia tehtävyytyyppejä olivat kuitenkin erilaiset kokoontumispaikkojen, sivustojen ja suurrempien välialueiden suojaamistehtävät.¹¹⁵⁹

Alueellisen puolustuksen joukkojen taktisten yksiköiden ja muiden muodostelmien perustaminen sekä kehittäminen kuuluivat kuntien, paikallisyhteisöjen ja tuotantolaitosten vastuulle. Näiden yksiköiden kouluttamisen ohella opetustoiminta nähtiin myös hyvänä mahdollisuutena koko kansan valmentamiseen aseellista kamppailua ja muita vastarinnan muotoja varten.¹¹⁶⁰

Alueellisen puolustuksen joukkojen pienimpinä kokoonpanoina olivat erilaiset taisteluryhmät. Näitä partion suuruisia osastoja olivat muun muassa kranaatinheitinryhmät, sabotaasipartiot, tarkka-ampujapartiot ja panssarintorjuntaohjuspartiot. Suurimpina kokoonpanoina olivat itsenäiset pataljoonat, patteristot ja osastot.¹¹⁶¹

Alueellisen puolustuksen yksiköiden tärkeinä hyökkäyskohteina pidettiin vihollisen yhteysreittejä ja huoltokeskuksia. Joukot tuli koota nopeasti hajaryhmyksestä iskua varten ja hajauttaa uudelleen heti hyökkäyksen jälkeen.¹¹⁶²

Partisaanisodankäynti oli vielä 1980-luvun lopulla selkeästi osa taktisen tason sotataittoa. Partisaanisodankäynnin käsite, jako ja toiminnan tasot oli määritelty, samoin partisaanisodankäynnin periaatteet, perussisältö, voimien tehtävä, toiminta-alue sekä ryhmitys. Yksiköiden taistelujärjestys partisaanisodankäynnissä, partisaanisodankäynnin edellytykset sekä erikseen partisaanipuolustus ja partisaanihyökkäys kuuluivat myös partisaanisodankäynnin taktisen tason kokonaisuuteen.¹¹⁶³

Jugoslaviaalaisten alueellisen puolustuksen ja partisaanijoukkojen yksiköiden toiminta erosi neuvostoliittolaisten partisaaniyksiköiden toiminnasta eräässä merkittävässä suhteessa. Neuvostoliitossa partisaanien vastarintaa pidettiin ensisijaisesti poliittisena ilmiönä. Neuvostotaktiikassa riitti partisaanijoukkojen ja tavanomaisen armeija välisen suhteen tasoksi ”*tydyttävä yhteistoiminta*”. Tämä ei olisi riittänyt Jugoslaviassa. Jugoslaviassa alueellisen puolustuksen sekä partisaanien taistelutoiminta oli nivottu kiinteäksi osaksi sotilaallista toimintaa nimenomaan tukemaan operatiivisten joukkojen sotatoimea. Vastarinnan poliittisten tavoitteiden tukeminen oli luonnollisesti taustalla vallitsevana tekijänä ja tavoitteena, mutta vastarinnalla tuli olla konkreettinen, koordinoitu lähitulevaisuuden kohde. Toinen erottava piirre maiden välillä koski paikallisen poliittisen hallinnon ja partisaanijoukkojen välistä suhdetta. Mikäli Neuvostoliiton tilapäisesti menettämällä alueella olisi vielä ollut toiminnassa hallinnollisia elimiä, ne olisi liitetty partisaaniyksiköiden alaisuuteen. Jugoslaviassahan paikallishallinto muodosti eritasoisia esikuntia, jotka olivat yleisen kansanpuolustuksen ja yhteiskunnallisen itsesuojelun komiteoita tai jotka toimivat niiden alaisuudessa. Ne johtivat oman hallintoalueensa alueellisen puolustuksen sekä partisaanijoukkojen yksiköitä – tai niin ainakin oli ajateltu.¹¹⁶⁴

Edellä kuvatun jugoslavialaisen taktiikan konkretisoituminen varmistettiin joukkojen koulutusjärjestelmällä. Kukin sotilasalue määritteli vuosittaiset

¹¹⁵⁹ Ibid., s. 39.

¹¹⁶⁰ Ibid.

¹¹⁶¹ Taktika (1981b), s. 39; Ljubičić (1981), s. 310; Rutanen, s. 44.

¹¹⁶² Bosnia – Country Handbook, s. 6-2.

¹¹⁶³ Taktika (1989), s. 7.

¹¹⁶⁴ Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa, 1961, s. 66 ja 68.

koulutusteemat, joihin erityisesti tuli kiinnittää huomiota. Alueellisten koulutuksen painopistealueiden lisäksi oli tapana testata valtakunnallisesti eräitä koko puolustusjärjestelmän kannalta keskeisiä ominaisuuksia. 1970-luvulla järjestettiin kaksi laajempaa ja suuren kansainvälisen näkyvyydenkin saanutta sotaharjoitusta, joilla todisteltiin yleisen kansanpuolustuksen toimivuutta.

Alueellisen puolustuksen taktiikan jalkautumisesta voidaan esimerkinomaisesti mainita kaksi 1970-luvun alussa järjestettyä harjoitusta. *Sloboda-71*-harjoitusta on jo aiemmin käsitelty esimerkkinä strategis-operatiivisten joukkojen toteuttamasta operaatioiden sarjasta. Harjoitukseen liittyi lisäksi merkittävässä määrin alueellisen puolustuksen ja partisaaniyksiköiden käyttö. Harjoituksessa Jugoslavian kansanarmeijan osat viivyttivät ylivoimaista, muun muassa taistelupanssarivaunuin, amfibio-kuljetuspanssarivaunuin sekä helikopterien varustettua vihollista ja irtautuivat tuhoisaa rintamataistelua välttääkseen. Jugoslaviaalaisten joukkojen viivytyksistä koostui vihollisen etenemisen pysäyttävistä vastahyökkäyksistä, puolustusryhmyksistä, sivustoista tehdyistä iskuista sekä selustassa tehdyistä iskuista. Viivytykseen osallistuivat vakinaisten Jugoslavian kansanarmeijan joukkojen lisäksi alueellinen puolustus sekä yhteiskunnallisen itsesuojelun sekä siviilipuolustuksen joukot. Jugoslaviaalaiset puoluevirikailijat ja hallintoviranomaiset osallistuivat harjoitukseen simuloituissa sotaolosuhteissa salaisista komentopaikoistaan johtaen paikallisia alueellisen puolustuksen joukkoja. Vihollisen selustan hallintayrityksien eliminomiseen käytettiin pääosaa 14:sta alueellisen puolustuksen komppaniasta, neljästä partisaaniosastosta, yhdestä partisaaniprikaatista, kolmesta partisaanipataljoonasta sekä yhdestä nuoriso-osastosta. Myös *Podgora-72*-harjoituksessa alueellinen puolustus ja länsimaisten tutkijoiden näkökulmasta ”erilaiset puolisotilaalliset yksiköt”, jolla tarkoitettiin yhteiskunnallisen itsesuojelun ja siviilipuolustuksen joukkoja, liittyivät Jugoslavian kansanarmeijaan maihinnousun ja maahanlaskun torjuntaa varten.¹¹⁶⁵

Sotaharjoitukset todistavat, että doktriini ja taktiikka toimivat käytännössä ainakin harjoitustilanteissa. Lähdeaineistosta ei kuitenkaan löydy viitteitä, että tilannetta, jossa suurin osa maasta olisi joutunut vihollisen haltuun, olisi harjoiteltu. Silloinhan kansanarmeija olisi hajautunut pienempiin yksiköihin ja liittynyt alueellisen puolustuksen johtamaan partisaanisodankäyntiin.

Taktiikan yleispiirteet 1980-luvun lopulla noudattivat samoja, jo 1960-luvun lopulla käytettyjä suuntaviivoja. Kahdessakymmenessä vuodessa ei suurempia muutoksia ollut tapahtunut, lukuun ottamatta tiettyjen taisteluvälineiden luomia vaikutusmahdollisuuksia viholliseen. Erityisesti maahanlaskun ja terrorismin vastaiseen sodankäyntiin oli luotu uutta suorituskykyä – oli sitten kyse vaikkapa voimistuneesta ohjusilmatorjunnasta tai tehtäviin erikoiskoulutuksen saaneista joukoista.

Jugoslaviaalainen taktiikka oli 1980-luvun loppuun mennessä ohittanut kehityskaarensa lakipisteen. Sen voi pintapuolisen tarkastelun perusteella luonnehtia saavuttaneen vakiintuneet tavanomaisen armeijan muodot. Varsinainen partisaanisodankäynti oli enää vain kuriositeetti. Partisaaniyksiköitä oli runsaasti, mutta niiden toiminta vaikuttaa muuttuneen ennemminkin vihollisen selustassa toteutettavaksi tiedustelu- ja sissitoiminnaksi. Valmius partisaanisodankäyntiin kuitenkin säilytettiin.

¹¹⁶⁵ Johnson (1973), s. 54; Ruhala, s. 46–47.

Syvällisempi tarkastelu osoittaa kuitenkin taktiikan olleen aikaansa edellä erityisesti hajautettujen yksiköiden suunnitelmallisessa käytössä yhden yhteisen ja yhtenäisen tavoitteen saavuttamiseksi. Läntisessä sotataidossa ryhdyttiin 2000-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä pohtimaan parveilutaktiikan (*swarming tactics*) luomia mahdollisuuksia. Tämän taktiikan keskeinen ajatus oli se, että laajalla alueella, hajautetussa ryhmyksessä keskitetään voima ajallisesti ja paikallisesti joko vastustajan heikointa kohtaa tai voimanlähdettä vastaan vihollisen keskelle jättäytyen, sen keskuuteen soluttautuen, nopeita manööverejä suorittaen. Parveilulla vältetään muun muassa oman painopisteen paljastumista, vihollisen keskitetyn tulivaikutuksen kohteeksi joutumista ja liian aikaisia tappioita. Parveilulla pyritään muun muassa yllätykseen, aloitteen tempaamiseen ja sen pitämiseen omien joukkojen hallussa. Parveilua on pidetty ensisijaisesti ilma- ja merivoimille soveltuvana menetelmänä. Maavoimien osalta sitä on pidetty lähinnä pienten partioiden taktiikkana.

Vaikka yksiköiden koot olivat tyystin erilaiset, samat tavoitteet olivat leimallisia jugoslavalaiselle yleisen kansanpuolustussodan taktiikalle 1960-luvun lopulta alkaen. Maan aseellisuuden laadun paranemisen sekä tuotantokyvyn kohoamisen ja koulutusjärjestelmän edistymisen ansiosta taktiikan praktiikan kehitys – tai oikeammin realisoituminen – saavutti 1980-luvun lopulla korkeimman asteensa. Tuolloin näköpiirissä olivat jo alueellisen puolustuksen alasajamisen ensimmäiset merkit ja samalla koko taktiikan nerokkaimman ulottuvuuden menettäminen. Yleisen kansanpuolustuksen julistajana tunnettu Nikola Ljubičić totesikin jo vuonna 1981, että ”*Ilman alueellista puolustusta yleinen kansanpuolustus ja yhteiskunnallinen itsesuojelu olisivat vain (kuin) kuori ilman olennaista sisältöä*”¹¹⁶⁶. Sota ja myös sotataidon rauhanaikainen kehittyminen ovat vain politiikan jatkamista toisin keinoin. Jos poliittinen kehitys niin edellyttää, voi sotataidon kehitys myös taittua.

7 PARTISAANISODASTA ALUEELLISEEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄÄN

Jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisen ymmärtämiseksi ja selittämiseksi on ollut tärkeätä syventyä mahdollisimman tarkkaan sellaisiin tekijöihin, joilla on saattanut olla vaikutusta tähän omintakeiseen sotataitoon. Eteläslaavilaisuus, jugoslavalaisuus, esiintyi ensimmäisen kerran julkisuudessa vuonna 1860. Maan nimenä se mainittiin ensimmäisen kerran vuonna 1929. Tätä ennen ei siis jugoslavalaista sotataittoa ja sotataidollista ajattelua voinut olla periaatteessa edes olemassakaan, eikä maan nimen muuttaminenkaan sellaista hetkessä synnyttänyt. Akselivaltojen hyökkäys ja Jugoslavian kuninkaallisen armeijan romahtaminen keväällä 1941 eivät jugoslavalaista sotataittoa myöskään hävittäneet. Dragoljub Mihailovićin četnikkien ja Josip Broz Titon partisaanien, Ante Pavelićin ustašojen tai Milan Nedićin johtamien Serbian joukkojen ei voida katsoa olleen merkityksettömiä sodanjälkeisen jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisen kannalta. Partisaaneja vastaan taistelleet ryhmittymät sekä joukot vaikuttivat partisaanien sotataidon kehittymiseen ja siten välillisesti myös sodanjälkeiseen sotataidolliseen ajatteluun.

¹¹⁶⁶ Ljubičić (1981), s. 308.

On nähty lähes itsestäänselvyytensä, että partisaanien sodankäynnillä ja sodan jälkeen kehittyneellä tavalla käydä sotaa on selvä yhteys. Mutta muita ryhmiä kuin partisaaneja on väheksytty, halveksuttu tai niistä on vaiettu kokonaan. Tämä on toki aikanaan ollut ymmärrettävää Jugoslavian yhteiskunnallis-poliittisen eheyden näkökulmasta. Se ei kuitenkaan saa sitoa ulkopuolisen tutkijan käsiä. Tässä väitöskirjassa on pyritty osoittamaan vielä pitemmän ja vanhemman historiallisen kehityksen yhteydet myöhempänä ajankohtana esiintyneeseen ja kehittyneeseen ilmiöön – ja toisaalta osoittamaan yhteyksien puuttuminen.

Kansan vapautussodan aikaisten partisaaniyksiköiden muodostamisessa sekä niiden toimintamenetelmissä on havaittavissa runsaasti yhtymäkohtia 1700- ja 1800-luvun hajdukkijoukkojen sekä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun četnikijoukkojen vastaaviin periaatteisiin. Samankaltaisuuksia ilmenee jo 1950-luvulla partisaanijoukkojen ja hieman myöhemmin alueellisen puolustuksen joukkojen toimintamenetelmien yhteydessä väliaikaisesti menetetyllä alueella toimittaessa. Kansan tukeen, karismaattisiin johtajiin ja yllätyselementtiin perustuva sissitoiminta oli perinteistä eteläslaavilaista sotataitoa. Sodanjälkeinen jugoslavalainen sotataito oli jatkumoa eteläslaavien vuosisatoja vanhalle sotataidolliselle perinteelle, vaikka sitä ei julkisesti Jugoslaviassa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta myönnettykään.

Aiempi tutkimuksellinen lähtökohta ja yleisesti vallinnut käsitys on ollut, että toisen maailmansodan jälkeinen jugoslavalainen sotataito on ollut yksinomaan jugoslavalaisien sotilasajattelijoiden tai jopa pelkästään marsalkka Titon itsensä hengentuotetta. Sotataidon on esitetty olevan suoraa uudelleensovellusta ja jatkokehitystä vuosien 1941–1945 kansan vapautussodan partisaanisodankäynnistä ja näin ollen uniikkia ja vertaansa vailla olevaa, ominta-keista keksintöä.

Tämän tutkimuksen yhteydessä on ilmennyt, että jugoslavalaisen sodanjälkeisen sotataidollisen ajattelun kehittyminen on saanut suurimmat mutta ei suinkaan ainoat vaikutteensa vuosien 1941–1945 kansan vapautussodasta ja sen yhteydessä käydystä partisaanisodasta. Pitää paikkansa, että jugoslavalaisen sotataidon keskeisimmät kehittäjät ovat olleet Jugoslaviasta. Suurina strategis-operatiivisina vaikuttajina koko sotataidon taustalla ovat olleet myös Mao Tse-tung ja Vo Nguyen Giap. Maon merkitys kansan vapautussodan sotataidolle on ollut useassa kohdissa osoitettavissa, ja koska jugoslavalaiset itsekin myöntävät kansan vapautussodan suoran yhteyden sodan jälkeiseen sotataitoon ja etenkin yleisen kansanpuolustussodan konseptiin, strategiaan ja doktriiniin, on Maon vaikutus johdettavissa aina tutkimusperiodin päätösvuosiin saakka. Jugoslavalaiset käyttävät Maon teoksia referenssinä tosin vasta 1970-luvun puolella.

Marxin ja Leninin vaikutuksesta ollaan yhtä mieltä, mutta Engelsiä ei ole ymmärretty marxilais-leniniläisen sotateorian keskeiseksi kehittäjäksi. Engelsiä on kuitenkin syytä pitää Jugoslavian kannalta kaikkein tärkeimpänä teoreetikkona edellä mainitusta kolmikosta. Engelsin, Clausewitzin ja Jominin ajatuksilla sekä jugoslavalaisella sotataidollisella ajattelulla on runsaasti yhtymäkohtia. Frunzen vaikutus jugoslavalaisessa sotataidollisessa ajattelussa ilmenee nimenomaan doktriini-käsitteen sisällössä. Aleksander Svečinin vaikutus korostuu jugoslavalaisissa strategisen ja taktisen tason ratkaisuisissa.

Titon opiskeleman marxilais-leniniläisen sotateorian kumouksellisen sodan opista sovellettu konsepti oli osoittautunut voitokkaaksi konseptiksi päättyneessä toisessa maailmansodassa, tai kansan vapautussodassa, kuten Jugoslaviassa maan omaa sotaa kutsuttiin. Yksittäisistä, lähes terrori-iskunomaisista pienten ryhmien väijytyksistä nopeasti käynnistetyn partisaaniosastojen laajamittaisen sissisodankäynnin kautta lopulta tavanomaiseksi armeijaksi kehittyneillä asevoimilla ei ollut mitään syytä olla omaksumatta kaikkea sotataitoon liittyvää, mitä marxismin-leninismien tyyssijasta, Neuvostoliitosta oli tarjottavana. Neuvostoarmeijan mallin mukaan kehittäminen oli ainoa järkeenkäypä ratkaisu, eikä sitä äänekkäästi edes vastustettu.

Käytännön kehittämistyö ei kuitenkaan ollut mutkatonta. Jugoslavialaiset saivat huomata nopeasti, että heidän asemansa ei ollut tasavertainen suuren kumppaninsa kanssa. Jugoslavian sotataidollisen ajattelun kehittymistä välittömästi toisen maailmansodan jälkeen hidasti ja taannutti kaikilta osin Neuvostoliiton vaikutus. Pääosa taisteluvälinemateriaalista oli neuvostoliittolaista alkuperää. Suuri osa rintamakomentajista ja varsinkin teknisempien aselajien alemmasta päällystöstä oli jopa koulutettu Neuvostoliitossa tai neuvostoliittolaisten sotilasneuvonantajien toimesta Jugoslaviassa. Jugoslavian asevoimia itse operaatioissakin tukivat runsaslukuiset neuvostoliittolaiset neuvonantajat. Sotatoimiin osallistuneiden neuvostoliittolaisten yhtymien toiminta oli tuoreessa muistissa. Suuri määrä neuvonantajia jatkoi toimintaa aina vuoteen 1948 asti.

Poliittiset tekijät vaikuttivat sotilaallisen yhteistyön ja kehittämisen yksityiskohtiin jo heti sodan päättyttyä. Marxilaisen sotataidon teorian mukaisesti toisen maailmansodan kokemuksista pyrittiin muodostamaan yleispäteviä sodankäynnin sääntöjä niin Neuvostoliitossa kuin Jugoslaviassakin. Neuvostoliittolainen sotataidon jakaminen strategiaan, operaatiotaitoon ja taktiikkaan näkyi myös jugoslavialaisessa sotatieteellisessä käsitteistössä. Jugoslavialainen operaatiotaito oli operatiikkaa, vaikka termin käytössä oli ajoittaista häilyvyyttä.

Jugoslavia olisi halunnut ajaa eteenpäin omista partisaanikokemuksistaan kumpuavaa, kumouksellisen sodan teorian pohjalle rakentuvaa sotilaallista doktriiniaan ja asevoimien itsenäistä kehittämistä mutta toisaalta koki velvollisuudekseen puolustaa kommunismiin suuntautuneita valtioita. Neuvostoliitto koki kylmän sodan alettua lännestä kohdistuvan sotilaallisen uhkan ja halusi puolestaan tavanomaisen massa-armeijan kasvattamista ja kehittämistä. Tämän tuli tapahtua siten, että muiden sosialististen maiden pienet, hyvin yhteensopivat armeijat liitettäisiin suureen puna-armeijaan.

Stalinin määrittämät viisi pysyvästi sodankäyntiin vaikuttavaa tekijää ja niiden kahlitsevat neuvosto-ohjesäännöt eivät muodostaneet jugoslavialaisia tyydyttävää sotataidollista pohjaa. Neuvostoliitto ei kuitenkaan hyväksynyt separatistisille kehityslinjoille harhautumista. Neuvostoliiton tahto estää kansallisten piirteiden korostuminen ja omien, erilaisten asevoimien syntyminen johtui halusta sitoa kaikki osaksi suurta yhteistä puna-armeijaa. Mikäli Jugoslavialle olisi sallittu muun vapauden ohella oman sotataidollisen tien kulkeminen, olisi kehitys saattanut levitä Balkanilla naapurivaltioihin, ja tätä kautta Neuvostoliiton kontrolli Varsovan liiton eteläisestä siivestä olisi heikentynyt merkittävästi. Samaan aikaan Yhdysvallat liittolaisineen oli lujittamassa vaikutustaan Kreikassa. Välimeren ja Balkanin alueen suurvaltapolitiisilla jän-

nitteillä oli omat heijastusvaikutuksensa, jotka vaikuttivat jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehitykseen sitä kahlitsevasti.

Pahimmillaan neuvostoliittolaisen esimerkin sokea kunnioittaminen näkyi Jugoslavian armeijan opetusmateriaalissa. Toimintatapoja säätelevät oppaat ja ohjesäännöt otettiin Neuvostoliitosta sellaisinaan käyttöön – toki käännettyinä. Tätä kautta Jugoslavian erikoisolosuhteita ei huomioitu millään lailla eikä vastikään päättyneen voittoisan partisaanisodan kokemuksia voitu hyödyntää. Voidaan sanoa, että nimenomaan *jugoslavialainen* sotataidollinen ajattelu ei juurikaan kehittynyt vuosina 1945–1948. Taktiikka, operatiikka, sotavarustus, koulutusmenetelmät ja niin edelleen olivat lähes täysin neuvostoliittolaista alkuperää. Kyseisenä aikakautena julkaistiin vain yksi sotataidon piiriin kuuluva, jalkaväkitaktiikkaa käsittelevä tutkimustyö. Omaa jugoslavialaista sotatieteellistä tai sotataittoa koskevaa käsitteistöä ei ollut vielä syntynyt, joten oman sotataidollisen ajattelun kehittymiseen ei siltäkään osin ollut edellytyksiä.

Periodi oli epäitsenäisen, Neuvostoliitosta riippuvaisen, perinteisen armeijan sotataidon aikaa. Neuvostovaikutus leimasi lähes kaikkea toimintaa, kuten esimerkiksi armeijan koulutusta, käytettävää kalustoa ja sotakokemusten hyväksikäyttöä. Vaikka monessa yhteydessä nouseekin esiin halu omien ratkaisujen ja päätösten tekemiseen, ei Neuvostoliiton tiukassa ohjauksessa oleminen antanut tähän mahdollisuuksia. Ensimmäisten sodanjälkeisten vuosien sotataidon kehitys liittyi miesmäärältään valtavan tavanomaisen armeijan käyttöön. Operatiikka ja taktiikka, samoin kuin lähes kaikki taisteluvälinemateriaali, tulivat Neuvostoliitosta. Taktiikka oli kaavamaisista eikä soveltunut jugoslavialaisiin olosuhteisiin. Kalusto oli suurelta osin vanhentunutta, huonokuntoista tai tulivoimaltaan ja suorituskyvyltään alun alkaenkin esimerkiksi liian pienikaliiperista, kantamaltaan riittämätöntä tai liian hidasta. Jugoslavian armeijaa suunniteltiin käytettäväksi läntisiä valtioita vastaan Neuvostoliiton rinnalla. Myös armeijan koosta käytiin kiivasta keskustelua. Sodanjälkeinen demobilisaatio laski vahvuutta Neuvostoliiton haluamaan suuntaan. Ilmavoimien ja merivoimien saama uusi kalusto saneli näiden puolustushaarojen organisaation sekä käyttömahdollisuuksien kehityksen. Neuvostovaikutus kahlitsi sotataidon käytäntöäkin.

Jugoslavialaiset halusivat jälkikäteen pitää myös välittömästi vapautussohtaansa seuranneita vuosia oman itsenäisen kehityspolkunsa kulkemisen kauden jatkeena tai ennemminkin alkuna. Useat lähteet toistavat samaa retoriikkaa "*heti maan syntymistä seuranneista päivistä*" alkaneesta "*oman itsenäisen kehityssuunnan*" noudattamisesta. Tämä on ymmärrettävää, koska kansalliselle itsetunnolle ei ollut hyväksi tunnustaa esimerkiksi oman sotataidon ja asevoimien kehittymisen kannalta edes muutaman vuoden jaksoa, jolloin asevoimia sekä toimintatapoja rakennettiin täysin jonkun toisen valtion asettamien ehtojen mukaan. Jälkikäteen korostetusta "*autonomisesta ja itsenäisestä kehityslinjasta*" ei kuitenkaan ole näyttöä. Jugoslavialaisten omaa, 1960- ja 1970-luvulla vallinnutta käsitystä sotataitonsa ja asevoimiensa 1940-luvulla tapahtuneesta kehityksestä leimaakin varsin vahva propagandistinen yleisilme. Oma, itsenäistä, muista valtioista ja vaikutteista riippumatonta linjaa korostetaan. Todisteita "sosialistisesta omavaraisuudesta" sotataidon alalla ei kuitenkaan ole.

Kominform-välikirjo vuonna 1948 muodosti taitekohdan jugoslavialaisen sotataidon ja sotataidollisen ajattelun kehittymisessä. Maan eristäminen

sekä poliittinen ja sotilaallinen uhka muodostivat paineen, jossa ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin luoda sotataito ja asevoimat omiin voimiin, kokemuksiin sekä luomiskykyyn luottaen. Edellä mainitun paineen ei kuitenkaan voida katsoa synnyttäneen mitään sotataidollista timanttia. Vuoden 1948 välirikosta käynnistyi omista lähtökohdista alkanut sotataidon kehitys. Se oli kuitenkin alussa epätoivoista tavanomaisen armeijan ja sen käyttöön liittyvän sotataidon rakentamisen aikaa ja rakentui pääosin neuvostoliittolaisen materiaalin antamien mahdollisuuksien varaan. Oman sotataidollisen ajattelun kehittyminen käynnistyi useilla alan perustutkimuksilla. Ne alkoivat tuottaa tutkittua tietoa tehtävien ratkaisujen pohjaksi. Vuonna 1948–1951 luotiin pohjaa yksinomaan omin voimin ja todettiin niiden rajallisuus. Vaikka kehittäminen ei ollut enää riippuvainen ulkopuolisista määräyksistä, sen perustana oli aiempien vuosien kaltaisesti edelleenkin tavanomaisen armeijan ja sen sotataidon kehittäminen.

Kominform-välirikon jälkeen ei entisten operatiivisten suunnitelmien ajatuksia kuitenkaan täysin ollut hylätty. Vuoden 1950 julkaisutoiminta ja operatiiviset suunnitteluperusteet johdattelivat ajattelemaan, että välirikkoa ei kenties pidetty lopullisena. Olihan jugoslavalainen sosialistinen yhteiskunta ja ajattelutapa kuitenkin lähempänä itäeurooppalaista kuin läntistä. Maa joutui siis varautumaan aseelliseen kamppailuun sekä länttä että itää vastaan.

Tilapäisen huojennuksen sotilaalliseen varautumiseen ja asevoimien uudelleenvarustamiseen toi lähes koko 1950-luvun kestänyt sotilaallisen yhteistyön kausi länsivaltioiden kanssa. Jugoslavian maa- ja ilmavoimien joukkoja kyettiin varustamaan muun muassa ajanmukaisimmalla panssari-, tykistö- sekä hävittäjäkalustolla. Mitään dramaattista muutosta sotataidon praktiikkaan ei uusi kalusto kuitenkaan tuonut. Sotaharjoitukset ilmensivät tavanomaisen armeijan taitoa puolustautua ja tarvittaessa hyökätä. Partisaaniyksiköt olivat tukemassa taistelua iskien vastustajan selustassa sen eri kohteisiin. Sotaa käytiin kuitenkin tavanomaisen kenttäarmeijan ehdoilla. Omintakeista jugoslavalaisista sotataitoa ei vielä esiintynyt. Periodi oli kuitenkin tärkeä siksi, että sen aikana oli mahdollista havaita, että vaikka asevoimia onnistuttaisiinkin varustamaan suurella määrällä materiaalia, olisi todennäköisellä vastustajalla kuitenkin kalustollinen ylivoima. Kulutussotaan ei kannattanut antautua 1950-luvun jugoslavalaisen sotataidon perusteilla. Ei Jugoslavian resursseilla eikä silloisella jugoslavalaisella sotataidollakaan olisi käännetty kamppailua voitoksi.

Länsiyhteistyö päättyi 1950-luvun loppua kohti, koska Jugoslavia alkoi lähentyä uudelleen Neuvostoliittoa Nikita Hruštševin tuomittua vuonna 1956 Stalinin rikokset. Välitön uhka idästä koettiin vähemmän akuutiksi, ja seuraavan reilun kymmenen vuoden ajanjaksoa leimaakin hiljaiselo asevoimien kehittämisen osalta. Taloudellinen panostus maanpuolustukseen väheni merkittävästi. Sotataitoa koskenut hiljainen taustatyö ja tutkimus olivat kuitenkin koko ajan käynnissä. Sotataidollinen ajattelu kehittyi voimakkaasti. Tulokset alkoivat näkyä jo 1950-luvun lopulla.

Jugoslavalaiset itse näkevät aikakauden 1958–1968 merkittävänä. Tutkimustulokset tukevat väitettä. Konseptin, strategian ja doktriinin perussuunta säilyi samantyyppisenä kuin aiemmin. Asevoimien materiaaliset edellytykset olivat parantuneet hiljan päättyneen länsimaisen yhteistyön aikakauden, käynnissä olleen kotimaisen asevoimien sekä lyhytaikaisen Neuvostoliittoon lähentymisen aikana tehtyjen hankintojen ansiosta. Muuta merkittävää sota-

taidollista muutosta ei julkisuudessa näkynyt kuin Jugoslavian kansanarmeijan siirtyminen operatiivis-alueellisiin johtosuhteisiin. Salassa oli kuitenkin jo muutamien vuosien ajan kehitelty ajatusta siitä, miten hyökkääjän materiaaliseen ylivoimaan voitaisiin vastata. Avainsanat olivat kansa ja sodan totaalisuus. Muutos oli syvempi, kuin on tähän asti ajateltu. Alueelliseen puolustusjärjestelmään siirryttiin paljon aikaisemmin, kuin aihepiiriä käsittelevässä länsimaisessa tutkimuksessa on kuvattu. Muutos käynnistyi tutkimusperiodin alkuvaiheessa, jo 1950-luvulla. Se mahdollisti vuosina 1968–1974 suurin otsikoin tapahtuneen ”uuden” konseptin, strategian ja doktriinin lanseerauksen. Sotataidollisen ajattelun kehittyminen tapahtui 1950-luvulla mutta sen julkistaminen ja viimeistely 1960-luvulla.

Maan taloudelliset ja materiaaliset edellytykset vuonna 1968 eivät antaneet mahdollisuutta Jugoslavian asevoimien kehittämiseen riittävän suorituskykyiseksi perinteiseksi armeijaksi suurvallan tai liittoutuman hyökkäyksen torjumiseksi. Sotahistorian, sotateorian ja tutkimuksen kautta päädyttiin marxilais-leniniläisen sotateorian, kumouksellisen sodan sekä aseistetun kansan periaatteiden oppeja hyödyntävään yleisen kansanpuolustuksen doktriiniin. Doktriinin vahvistaminen ja toimeenpano varmistettiin kansallisella puolustuslailla vuonna 1969 ja perustuslailla 1974 sekä Jugoslavian kommunistiliiton yhdeksännen kongressin päätöksillä vuonna 1969 ja kymmenennen kongressin päätöksillä vuonna 1974.

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen Jugoslavia aloitti todennäköisesti näkyvimmän tiedotuskampanjan, mikä maanpuolustusasioissa ja sotataidon alalla kylmän sodan aikana Euroopassa toteutettiin. Informaatiosodankäyntiä, jos jugoslaviaalaista moraalisen poliittisen tekijän alueella tapahtuvaa työtä sel-laiseksi näin jälkikäteen haluaa kutsua, käytiin sekä kotirintamalla että maan rajojen ulkopuolella. Kyseessä ei ollut pelkkä propaganda, koska yleisen kansanpuolustuksen tehokkuuden tueksi ja todisteeksi oli esittää vaikuttava luetelo sotahistoriallisia, yhteiskunnallisia, materiaalis-tekniisiä ja sotataidollisia perusteluja. Tiedottamisessa onnistuttiin: luotua järjestelmää ja sotataittoa arvostettiin, eikä maahan hyökätty.

Joukkojen operatiiviset käyttöperiaatteet olivat joustavat. Taisteluja tuli käydä vaihdellen joukkojen organisaatiota ja johtosuhteita sekä taistelulajeja vihollisen toiminnan mukaisesti. Joustavuutta osoitti myös joukkotyypin muuttaminen 1980-luvulla. Vaikka kommunististen maiden on ajateltu pitäneen tiukasti kiinni vakiintuneista rakenteistaan, rohkeni kansanarmeija siirtyä jäykkänä pidetyistä divisioonistaan uusiin ja liikkuvimpiin prikaateihin. Monista omintakeisista piirteistä huolimatta Jugoslavian kansanarmeijan perustaktiikassa näkyi neuvostoliittolainen vaikutus aina 1980-luvun loppuun saakka. Samoihin tai samankaltaisiin ratkaisuihin oli kuitenkin päädytty omista lähtökohdista – ei esimerkiksi poliittisen lojaalisuuden seurauksena mekaanisesti toistaen.

Titon partisaanitaktiikan perinteet ja joustavuus operatiivisena periaatteena näkyvät korostetusti kansanarmeijan taktiikassa ja operatiikassa. Asevoimia ei saanut tuhota epätoivoisissa yhteenotoissa ylivoimaista vihollista vastaan. Isku tuli tehdä silloin, kun olosuhteet ja voimasuhteet olivat tasoittuneet.

Vaikka Maon kumouksellisen sissisodankäynnin sovellus vaikutti, hänen teorioitaan ei noudatettu yleisen kansanpuolustuksen doktriinissa ja sotataidon käytännön tasolla kaavamaisesti. Jugoslavia luopui kaksoiskomentajajärjestel-

män poliittisista komissaareista ja etäännytti tässäkin suhteessa muun muassa Maon opeista. Poliittinen kontrolli ei kuitenkaan kadonnut. Puolue säilytti kiinteän otteensa asevoimien eri organisaatioissa. Sotilaallista päätöksentekoa haitanneiden, komentajien takana toimintaa valvoneiden komissaarien poistaminen antoi ainakin teoriassa mahdollisuuden vapaampaan suunnitteluun ja rohkeampien sotatoimien toteuttamiseen. Sotataidollisen ajattelun kannalta Jugoslavian kommunistiliiton soluilla sekä muilla puolue-elimillä oli todellinen merkitys, koska niiden kautta puolue velvoitti noudattamaan ja toimeenpanemaan perustuslaissa, kansallisessa puolustuslaissa, puoluekokousten päätöslauselmissa sekä puolueen johdon julkilausumissa esitettyjä sotataitoon liittyviä määräyksiä.

Maon opit säilyivät ja niiden merkitys nousi vielä korkeammalle asutuskeskuksiin vietyinä. Vaikka Mao itse ei pitänyt kaupunkien väestöä partisaanien ensisijaisena rekrytointipohjana, saatiin Jugoslaviassa kaupungeissa toimivasta organisaatiosta esimerkkejä jo vuosilta 1941–1945. Kaupungeista, kylistä ja niiden kouluista, tehtaista sekä muista tuotantolaitoksista tuli myöhemmin yleisen kansanpuolustuksen aseistetun kansan keskeisiä osia. Tukeutumislueet (vapautetut alueet) olivat keskeisessä roolissa taistelun jatkuvuuden takaamiseksi.

Jugoslavialaisen sotataidon ja sotataidollisen ajattelun kehittymistä vuoden 1948 Kominform-välirikon jälkeen sääтели kolme merkittävä tekijää: lait, kommunistiliiton päätökset sekä maan käyttöönottama sotilaallinen doktriini. Jugoslavian sotataidollisen ajattelun kehittymisen kannalta toisen maailmansodan jälkeisen aikakauden merkittävin ajanjakso onkin tulkittavissa sijoittuvaksi vuosiin 1968–1974 juuri kolmen edellä mainitun merkittävimmän tekijän perusteella. Mainitun muutaman vuoden ajanjakson yhteydessä ne saavuttivat suurimman vaikuttavuutensa. Kansallinen puolustuslaki ja perustuslaki loivat merkittävän perustan doktriinille ja sotataidon kehittymiselle. Maanpuolustukseen liittyvien määräysten ja ohjeiden hyväksymiselle laillisen järjestyksen mukaan annettiin erittäin suuri arvo. Sotataidon kehittymistä sääteleville säännöille vaadittiin parlamentin hyväksyntä.

Jugoslavian kommunistiliiton kongressien päätökset pääosaltaan kuitenkin vain toistavat laeissa säädettyjä ja sotilaallisessa doktriinissa määritettyjä suuntaviivoja sekä määräyksiä. Kommunistiliiton päätöslauselmien merkitys on suuri nimenomaan kahden muun päätekijän, lakien ja doktriinin, toimeenpanossa. Lakeja ja doktriinia toki odotettiin noudatettavan, mutta toimeenpanon leviäminen maanlaajuisesti varmistettiin puolueen päätöksillä velvoittamalla muun muassa kommunistiliiton paikallisorganisaatiot, puoluesolut asevoimien sisällä sekä kaikki liittovaltion hallintotasot tekemään kaikkensa yleisen kansanpuolustuksen ja sitä ilmentävän sotataidon toteutumisen eteen.

On kuitenkin huomattava, että lakeihin ja kommunistiliiton päätöslauselmiin sisältyneet vaatimukset sotataidon käytännön kehittämiseksi ja toimeenpanolle olivat tulleet maan puolustamiseksi laaditusta konseptista, strategiasta ja doktriinista. Ne puolestaan olivat jugoslavialaisen sotataidon synnyttämiä tuotteita. Laeilla ja puolueen päätöksillä oli näin roolinsa liitettäessä teoriaa sekä praktiikkaa toisiinsa.

Sotataidon sekä doktriinin kehittämiseen, toimeenpanoon ja jopa seurantaan liittyvien salaisten sekä erittäin salaisten asiakirjojen vertaaminen julkiseen materiaaliin tuottaa pienen hämmästyksen. Asiakirjoissa edellytettyä

julkisuutta ja läpinäkyvyyttä noudatettiin yllättävänkin usein. Asiakirjoissa edellytetty avoimuus toteutui etenkin 1970-luvun alussa. Muun muassa kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön asiakirjassa esitetyt doktriinin ja sotataidon yksityiskohdat toistetaan lähes sellaisenaan monissa asevoimien kustantamon julkaisemisissa maanpuolustusta esittelevissä julkaisuissa. Harvassa maassa sotataito on ollut niin julkinen ja yhteinen asia kuin Jugoslaviassa.

Aiemmin on väitetty jugoslavialaisen sotataidon kehittämisen kiivaimman vaiheen käynnistyneen vuonna 1968. Lähteistö kuitenkin todistaa sotataidon kehittämisen tapahtuneen aiemmin ja vain tulosten tulleen julkistetuiksi vuoden 1968 jälkeen. Sitä edeltäneinä rauhallisimpina vuosina oli jo pitkään tehty tärkeätä perustutkimusta sekä muuta valmistelutyötä kaikessa hiljaisuudessa. Vasta Tšekkoslovakian miehitys kiihdytti ja sai aikaan suuria muutoksia sekä ennen kaikkea teki julkiseksi aiemmin tehdyn työn. Merkittävin vuotta 1968 seurannut käytännön piirre olikin se, että konsepti jalkautettiin strategiasta käytännön operatiiviseksi ja taktiseksi toiminnaksi läpi koko yhteiskunnan. Muutos oli käytännön tasolla suuri, eikä lainkaan kitkaton. Olisi kuitenkin liioittelua todeta, että Tšekkoslovakian miehitys olisi merkinnyt murrosta Jugoslavian sotataidollisen ajattelun kehittymisessä. Miehitys oli Jugoslavian asevoimien ylimmässä johdossa vallinneen muutosvastarinnan murtautunut tapahtumaketju. Sotataitoa oli kehitetty vuonna 1969 vahvistetun mallin suuntaan jo lähes 15 vuoden ajan.

Eräs keskeisimmistä tavoitteista sotataidon muutoksessa oli pyrkimys yhteisjohtoisuuteen. Se oli jugoslavialaisessa retoriikassa jo 1950-luvun alusta lähtien käytössä, mutta vasta vuodesta 1969 alkaen sitä pyrittiin viemään käytäntöön maanpuolustuksessa ja sotataidossa pienimmänkin kunnallisen, kaupallisen tai teollisen yksikön vastuulle. Taistelu vihollisen selustassa ja kokonaismaanpuolustus muodostivat yleisen kansanpuolustuksen ennaltaehkäisevän voiman. Yhteisjohtoisuus jäi kuitenkin Jugoslavian kansanarmeijan ja myöhemmin sen johtoon siirretyn alueellisen puolustuksen yksiköiden osalta toteutumatta. Verrattaessa jugoslavialaisesta sotataidosta julkaistua aikalaiskirjallisuutta arkistolähteistöön sekä etenkin asevoimien hallinto- ja komentojärjestelmän toiminnasta kertovaan aineistoon, voi todeta perustellusti yhteisjohtoisuuden jugoslavialaisessa sotataidossa sekä maanpuolustuksessa olleen suurin kupla, joka väitöskirjaprosessin yhteydessä tuli puhkaistuksi todellisuuteen perustumattomana tulkintana.

Kansa ei päässyt osallistumaan sotilasasioista päättämiseen ja sotilaalliseen suunnitteluun, vaan tämän hoitivat sotilaat ja viranomaiset, jotka olivat kommunistipuolueen jäseniä tai ainakin niiden kiinteässä valvonnassa. Siviiliviranomaistenkin rooli rajoittui pääasiassa epämääräisen ohjaamisen tasolle. Yhteisjohtoisuutta ei todellisuudessa ollut edes tarkoitettu mukaan otettavaksi mahdollisesti sekoittamaan asevoimien linja-esikuntaorganisaation periaatteen mukaan rakennettua hallinto- ja komentojärjestelmää. Yhteisjohtoisuus jäi yhteiskunnallis-poliittisten elimien tasolle ja alueellisen puolustuksen kehittämisen alkuvaiheeseen. Vaikka näille elimille oli annettu lainsäädäntöön perustuva vastuu poikkeusolojen suunnittelusta ja nimenomaan sotilaallisesta suunnittelusta, oliko enää kyse mistään yhteisjohtoisuudesta, vai vain viranomaistahon lakisääteisestä operatiivisesta tehtävästä?

Vuosina 1968–1974 tapahtunut kehitys ei ollut todellisuudessa mikään suuri murros. Yleisen kansanpuolustuksen doktriinin käyttöönotto haluttiin nostaa

jugoslavaliaisessa julkisessa keskustelussa ja kansainvälisessä tiedotuksessa korostettuun rooliin. Konseptin tehokkuutta oli tarve ylikorostaa, jotta uhkana pidetty Neuvostoliitto ja sen liittolaiset, sekä myös mahdolliset muut maa-hantunkeutumista harkitsevat valtiot, kokisivat jonkin aivan uuden, erikoisen ja voimakkaan puolustusjärjestelmän olevan vastassa. Lähteet ovat kuitenkin yhtäpitävät sen suhteen, että kyseessä oli vuodesta 1948 alkaneen kehityskauden, välillä hitaan, välillä voimakkaamman kehityksen eräänlainen huipentuma muttei mikään käännekohta. Yhteisjohtoisuuden periaate, tavanomaisen rintamasodankäynnin ja partisaanisodankäynnin yhdistäminen, koko kansan mobilisointi sekä joustavuuden periaate – kaikki nämä olivat tuttuja piirteitä jugoslavalaisen sotataidollisen ajattelun kehityksessä jo 1950- ja 1960-luvulla. Nyt niistä muodostuva kokonaisuus tavallaan järjesteltiin loogisemmaksi sekä yhtenäisemmäksi järjestelmäksi ja konseptista ennen kaikkea tiedotettiin laajalla rintamalla. Lähteistö paljastaa kuitenkin, että yhteisjohtoisuus jäi myös vuoden 1968 jälkeen alueellisen puolustuksen tasolle, ja sielläkin pinnalliseksi, vain hallinnollisten elimien yhteydessä toteutuvaksi toiminnaksi eikä Jugoslavian kansanarmeija kuulunut sen piiriin. Pelkkä Jugoslavian kommunistiliiton solujen toiminta ei tehnyt armeijasta yhteisjohtoista. Sen hallinto- ja komentojärjestelmä toimi edelleenkin linja-esikuntaorganisaation periaatteiden mukaisesti.

Jugoslavalaisen sotataidon keskeisin anti taktiikan saralla oli alueellisen puolustuksen yksiköiden ja partisaaniyksiköiden käyttö vihollisen selustassa operatiivisen armeijan puolustustaistelussa sekä vastahyökkäyksissä. Tämä oli jugoslavalaista ”kaukovaikuttamista”. Maalla ei ollut taktisia ydinaseita tai varsinaisia pommitusilmavoimia, ja tykistö­rakettienkin määrä oli vähäinen. Alueellisen puolustuksen ja partisaanien iskuilla kyettiin vaikuttamaan kaukana vihollisen syvyydessä. Toinen vahvuus mainittujen yksiköiden käytössä oli, että mikäli liikekannallepanoon olisi saatu aikaa riittävästi, olisi hyökkääjä kohdannut jo alusta lähtien merkittäviä vaikeuksia. Näiden yksiköiden käytöllä varmistettiin määritettyjen taktiikan periaatteiden toteutuminen. Yksiköjä käytettiin operatiivisten joukkojen operaation päämäärän saavuttamista tukemaan. Niiden toiminnalla osoitettiin oma-aloitteisuutta. Niiden odottamattomassa paikassa ja odottamattomana aikana tapahtuvalla toiminnalla pystyttiin yllättämään vihollinen ja tempaamaan aktiivisella toiminnalla aloite omille joukoille. Näiden yksiköiden toiminnan periaatteisiin kuului, että itse valittiin tilanteeseen parhaiten sopiva toimintamenetelmä, aseellisen kamppailun muoto, eikä mukauduttu tai taivuttu vihollisen käyttämien toimintatapojen seurauksena vain passiivisen reagoijan rooliin.

Sotataidon osalta toinen keskeinen erityispiirre oli koko kansan voimavarojen ohjaaminen aseelliseen kamppailuun ja muunlaiseen vastarintaan. Marxilais-leniniläisessä sotateoriassa määriteltä tärkeä edellytys voiton saavuttamiselle, massojen voiman kanavoiminen, ei jäänyt pelkäksi korulauseeksi.

Yleisen kansanpuolustuksen doktriinin joukkoja ja komentoportaita tuli käyttää joustavasti siirryttäessä kansanarmeijapainotteisesta suorasta sodankäynnistä partisaanisotaan ja taas takaisin tavanomaisiin sotatoimiin. Toki jo kumouksellisen sodan teoriassa pitkä­llisyys, joustavuus ja vaiheiden pääpiirteiset erot sisältävät tämän piirteen, mutta jugoslavalaiset osasivat toteuttaa sen tehokkaasti ja sovelsivat teoriaa aivan uudentyypiseen puolustusjärjestelmään. Soveltamista tapahtui jo vuosina 1941–1945, ja se siirtyi myös vuosien

1969 ja 1974 doktriineihin. Ei ole myöskään syytä olettaa, että joustavuuden periaate olisi puuttunut vuosina 1945–1968.

Kehitetyn omintakeisen järjestelmän tiellä jatkettiin vuoden 1974 jälkeenkin, eikä 1980-luvun alussakaan nähty tarpeita sotataidolliselle muutokselle. Jugoslavia ajautui 1980-luvulla taloudelliseen ahdinkoon velkataakan ulkomaille kasvaessa massiiviseksi. Myös tuolloin kustannustehokas yleinen kansanpuolustus oli ajankohtainen ja vallinneeseen uhkaan sopiva ratkaisu. Muita vaihtoehtoja ei edes harkittu. 1980-luvun loppua lähestyttäessä ryhdyttiin kehittämään Jugoslavian kansanarmeijan yhtymien kokoonpanoja. Divisioonista ja rykmenteistä luovuttiin asteittain ja siirryttiin armeijakuntiin sekä prikaateihin. Uudistus ei ollut täysin ohi Jugoslavian hajoamissotien alkaessa vuonna 1991, vaan taisteluissa nähtiin myös vanhoja yhtymiä. Toinen Jugoslavian hajoamissotia kohti kiihtynyt muutos, sotataidon kokonaisuuden kannalta vielä ratkaisevampi, oli alueellisen puolustuksen rakenteiden purkaminen. Alueellisen puolustuksen joukkojen, esikuntien ja materiaalivarastojen tultua joko lakkautetuksi tai siirretyksi Jugoslavian kansanarmeijan alaisuuteen kadotettiin maan puolustusjärjestelmän ja sotataidon ainutkertaisuus sekä keskeisin suorituskyky. Nerokas puolustusjärjestelmä, joka aikanaan oli luotu osaltaan lujittamaan maan yhtenäisyyttä, jouduttiin purkamaan maan yhtenäisyyden vähitellen tapahtuvan hajoamisen vuoksi.

Jugoslavialainen sotataidon tutkimus pyrki olemaan varsin dynaamista ja aikaansa kiinteästi seuraavaa. Tutkimukselle oli asetettu tiukkoja vaatimuksia hyödyttää maan sotataidon kehittämistä. Tutkimus ja kiinnostus sotataidon historiaan olivat kuitenkin varsin rajallisia. Tiettyjä sotataidon historian klassikkoja kyllä tunnettiin, tutkittiin ja joitain jopa siteerattiin. Oman sotataidon kehittyminen toisen maailmansodan aikana oli eräs tutkituimmista aihepiireistä. Toista maailmansotaa edeltävien vuosien ja vuosikymmenten sotataidon tutkimus oli kuitenkin 1980-luvun lopulle asti tutkimaton alue. Jugoslavian kuninkaallisen armeijan ja sitä edeltäneiden asevoimien piirissä tapahtunutta tutkimusta sekä sotataidollista ajattelua ei mainittu missään – aivan kuin sitä ei olisi ollut olemassa. On oletettavaa, että sitä ei pelkästään väheksytty ”porvarillisenä ja turmeltuneena” vaan vältettiin tietoisesti, koska 1800- ja 1900-luvun vaihteen ”jugoslavialainen” sotataito oli pitkälti serbialaista sotataitoa. Jugoslavia-niminen valtiohan syntyi vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Titon Jugoslaviassa ei ollut sijaa maan eri kansallisuuksien roolin tai saavutuksien esiintuomiselle tai korostamiselle.

Kylmän sodan päättyessä jugoslavialaiset oli yhteiskuntansa eri organisatioihin kuuluneina kansalaisina koulutettu ja kasvatettu maanpuolustukseen. Nuoriso oli saanut sotilaskasvatusta jo alakoulusta lähtien, varusmiespalvelus oli lähes kaikilla miehillä takanaan ja kaikki työikäiset kuuluivat joko Jugoslavian kansanarmeijan reserviin tai työorganisaationsa kautta alueellisen puolustuksen erilaisiin yksiköihin. Koko yhteiskuntaa koskeneet yleisen kansanpuolustuksen harjoitukset olivat totuttaneet toimimaan puolustustehtävissä. Sadoissa kunnissa, tuotantolaitoksissa, kouluissa ja muissa yhteiskunnan organisaatioissa oli varastoituna tarvittavat aseet, univormut sekä muut varusteet. Jugoslavialainen yhteiskunta oli totaalisesti militarisoitu maan itsenäisyyden, alueellisen koskemattomuuden ja yhteiskuntajärjestelmän turvaamiseksi. Aivan täydelliseksi Leninin tarkoittamaksi ”koko maan sotilasleiriksi” Jugoslavia ei koskaan muodostunut. Maan yhteiskuntamalli ja politiikka noudattivat ai-

nakin ulkoisesti rauhantahtoista ideologiaa. Lähteistöstä ei löydy viitteitä siitä, että Jugoslavia olisi aktiivisin toimin uhannut muita maita tai valmistautunut itse aloittamaan hyökkäyssodan. Usein käytetyssä vertauskuvassa ”siilin piikit nousivat esiin” vain silloin, jos joku uhkasi maata aggressiolla.

Jugoslavia muuttui 1980-luvulla. Titon kuoltua maan hallitseminen siirtyi presidenttineuvostolle, jonka jäsenenä oli edustaja kustakin tasavallasta. Tasavaltojen presidenteistä yksi kerrallaan toimi presidenttineuvoston puheenjohtajana. Kollektiivinen johtajuus ei toiminut maan talouden romahtaessa ja eri tasavaltojen ryhtyessä ajamaan omia etujaan Jugoslavian etujen sijaan. Kun yhteiskunta muuttui, muuttui myös asevoimat. Vuoden 1974 perustuslaista alkanut asevoimien roolin korostuminen sisäisen yhtenäisyyden ja vakauden takaajana nousi tärkeään asemaan 1980-luvun alusta lähtien. Separatismi nousi sisäisenä uhkatekijänä vuosikymmen toisensa jälkeen yhä korostetumpaan rooliin, ja lopulta Jugoslavian ”veljeyden ja yhtenäisyyden” takaaminen oli eräs maan asevoimien päätehtävistä. Asevoimien perinteisen sotataidon ja perinteisten tehtävien rinnalle nousi kansanjoukkojen hallitsemiseen, terrorismin torjuntaan sekä erikoissodankäyntiin liittyviä elementtejä. Perinteisempiin sotilaallisiin tehtäviin liittyen joukkotyyppejä ryhdyttiin uusimaan muuttamalla vanhentuneiksi katsottuja divisioonia ja rykmenttejä armeijakunniksi sekä prikaateiksi.

Sisäpoliittisen tilanteen muututtua 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa haluttiin ennaltaehkäistä liittotasavallan hajoamiseen mahdollisesti tähtäävän separatistisen liikehdinnän aseistautuminen. Koko alueellisen puolustuksen materiaalin hajavarastointijärjestelmä purettiin. Kun alueellisen puolustuksen joukoilta kerättiin taisteluvälinemateriaalin pääosa pois, menetettiin liittotasavallan puolustusjärjestelmän keskeinen toimija. Jos näin oli tehtävä, ei ulkoista uhkaa nähty todennäköisenä tai ainakin sen riski oli pienempi kuin alueellisen puolustuksen kaluston joutuminen sisäisen vihollisen käsiin.

Vaikka pääosa hajasijoitetusta alueellisen puolustuksen taisteluvälinemateriaalista evakuoitiinkin 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa, ei kansalaisille annettua koulutusta, kokemusta ja korkeaa valmiutta puolustautua voitu kerätä pois. On kuitenkin jatkotutkimuksen asia pohtia sitä, oliko osasyä Jugoslavian hajoamissotien totaaliseen luonteeseen yleisen kansanpuolustuksen doktriinin vaatimus taistella viimeiseen asti ja olla antautumatta sekä viittaukset siihen, että vastustajan äärimmäiset toimet edellyttävät myös omilta joukoilta kykyä vastata toimiin.

Jugoslavialaiselle sotataidolle tyypillisiä piirteitä olivat kansan tuki sekä kansan massojen voima, joustavuus toimintamenetelmissä, pyrkimys yllätykseen ja yllätykseltä suojautumiseen, joustavuus, sitkeys, luovuus sekä äärimmilleen viety uhrautuvaisuus. Tutkimusperiodin kuluessa tosin vuosina 1945–1948 osa piirteistä oli työnnettävä taka-alalle.

Hieman odotettunakin yllätyksenä tutkimuksen edetessä kävi ilmi, että jugoslavialaisen sotataidon todellisia kehittäjiä ja sotataidollisia ajattelijoita eivät suinkaan olleet Jugoslavian asevoimien erilaisten sotataidollisten julkaisujen kansilehdissä ja toimituskunnissa kirjoittajina mainitut upseerit tai tutkijat. Sotataidon ja doktriinin kanonisoijina toimivat yleensä korkea-arvoisimmat sotilashenkilöt sekä puolustushallinnon virkamiehet. Julkistetut nimet toimivat ikään kuin keulakuvina omalla auktoriteetillaan. Sotataidon perustutkimus sekä pääosin myös soveltava tutkimus oli tehty edeltäneinä vuosina

ja vuosikymmeninä lukemattomien lähes nimettömiksi jääneiden esipuseerien tutkijakammioissa. Osa heistä on ollut paikannettavissa ja tunnistettavissa. Jo se, että yleinen kansanpuolustus -käsite on ollut käytössä ja yksityiskohtaisen sotataidollisen tutkimuksen kohteena pitkään ennen vuotta 1968, on aihepiiriä tutkineille uusi tieto. Käytössä oleva lähteistö ei kuitenkaan anna mahdollisuutta näyttää toteen, ketkä jugoslavialaiset henkilöt missäkin vaiheessa eniten vaikuttivat sotataidon kehittymiseen. Ulkoisen lähdekritiikin perinteiset menetelmät eivät riitä esimerkiksi ohjesääntöjen, oppaiden, käsikirjojen ja opikirjojen todellisten kirjoittajien selvittämiseksi. Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun merkittävimmät kehittäjät jäävät tulevien tutkimusten tutkimuskysymykseksi. Kunhan eri vuosikymmeninä palvelleiden jugoslavialaisten upseereiden henkilökohtaiset arkistot saadaan tutkijoiden ulottuville tai edes muistelmia aletaan julkaista, on työ aloitettavissa.

Vuosina 1945–1990 tapahtunut kehitys jugoslavialaisessa sotataidossa oli vaiherikasta muutosta. Toisen maailmansodan päätyttyä maalla näytti olevan miesmäärältään lukuisa, kokenut ja monien taisteluiden kovettama armeija. Syvällisempi tutkiskelu pakotti jugoslavialaiset kuitenkin toteamaan, että asevoimien koulutus oli puutteellinen, suuri osa päällystöstä kokematonta, taisteluvälinemateriaali kirjavaa ja huonokuntoista. Varsinkin raskaammassa kalustossa, johtamisvälineissä sekä ilmapuolustuksen kalustossa oli merkittäviä puutteita. Jugoslavian armeijaa vuodelta 1945 voikin monelta osin luonnehtia käytännössä partisaaniarmeijaksi. Partisaanisodan käyminen ja vaihtelevat kokemukset laajamittaisista yhdistetyistä tai tavanomaisen armeijan operaatioista muodostivat sotataidon pohjan.

Jugoslavialaiset olivat liian ankaria itseään kohtaan arvioidessaan yleisen kansanpuolustuksen doktriinin konkretisoitumista ja jalkautumista omintakeisen yhteisjohtoisen sosialistisen yhteiskuntansa arkipäivään. Esitetty kritiikki oli toki oikeutettua tavoiteltaessa kehitetyn pragmaattisen sotataidon täydellistä toteutumista. Kaikkine virheineen, epätäydellisyyksineen ja vajavaisuuksineenkin jugoslavialainen sotataito täytti kuitenkin tavoitteensa tarjoamalla realistisen ja uskottavan pelotteen uhkakuvien mukaisten maahantunkeutujien aggression ennaltaehkäisemiseksi. Unkarin kansannousu kukistettiin, Tšekkoslovakia miehitetiin, Afganistaniin hyökättiin, mutta Jugoslavian maaperä ja rajat säilyivät koskemattomina vuodet 1945–1990. Kuvaa jugoslavialaisen sotataidon korkeatasoisuudesta täydentää osaltaan se, ettei Jugoslavian hajoamissotien aikana, niiden jälkeen tai varsinkaan Kosovon sodan yhteydessä tullut kyseeseen länsimaiden maajoukkojen puuttuminen tapahtumiin. Yleisen asevelvollisuuden sekä alueellisen puolustuksen pelotearvo oli ylittämättömän korkea. Jugoslavialaisen sotataidon lisäarvona oli se, että kehitetty järjestelmä oli kaikista kustannustehokkain tapa saavuttaa haluttu pelotearvo.

Aikanaan esitettiin kritiikkiä sitä yleisen kansanpuolustuksen doktriinin vaatimusta kohtaan, että koko kansa osallistuisi puolustukseen ja ennen kaikkea loppuun asti – ilman oikeutta antautumiseen. 1970-luvun lopulla viitattiin nykypolven nuorison erilaisuuteen ja pidettiin varmana, etteivät he kykenisi uhrautumaan tai ennen kaikkea haluaisi uhrautua jonkin yhteiskunnallisen järjestelmän vuoksi. Jotain ehkä kertoo kuitenkin se, miten nuoriso vuosina 1991–1995 sitoutui ja uhrautui asiansa puolesta – oli se sitten sloveenien, kroaattien, bosniakkien tai serbien itsenäisyys, yhtenäisyys tai alueellinen elintila.

Jugoslavialaisen sotataidon käsite osoittautui länsimaista merkityssisältöä siinä määrin laajemmaksi, että se jo sinällään on lähes synonyymi termille kokonaisumaanpuolustus. Laajuus selittyy sillä, että aseellisen kamppailun muodoksi oli valittu koko kansan sota. Laajuus ilmenee myös sotataidon aläkäsitteiden yhteydessä. Jugoslavialaiseen sotataitoon kuuluivat strateginen (maan puolustamisen edellytysten luominen), operatiivinen (aseellisen kamppailun operaatiot sekä taistelutoiminta koko asevoimien tasolta aina yhdistetyn taktisen yksikön tasolle) ja taktinen taso (taistelutoiminta yhdistetyn taktisen yksikön tasolta yksittäisen sotilaan tasolle asti). Näitä sodankäynnin tasoja laajentavat ja myös niiden laajuutta selittävät jugoslavialaisen sotataidon kehittymiseen vaikuttaneet tekijät.

Läpi koko tutkittavan ajanjakson jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisessä on tunnistettavissa samat määräävät tekijät: historialliset taustatekijät, sotilaallinen uhka, sotilaallinen doktriini, lakiperusteet, kommunistiliiton ohjaus ja asevoimien sekä yhteiskunnan valmiuden kehittäminen. Jugoslaviassa puhuttiin sodankäynnin faktoreista, joita olivat yhteiskunnalliset tekijät, materiaalis-tekniset tekijät ja sotilaalliset tekijät. Kaikista tärkeimpänä tekijänä pidettiin kuitenkin ihmistä itseään, vaikka ihmisen merkitys välillä tuntuikin hukkuvan ”moraalis-poliittiset tekijät” -sanahirviön alle.

Työn edetessä vaihtoehtoina oli tutkittavan ajanjakson supistaminen, mutta aiheen yleiskuvauksen aikaansaaminen nähtiin perustellummaksi ratkaisuksi. Mielenkiintoisen jatkotutkimuksen aiheen muodostaisi Jugoslavian hajoamissodissa ja niiden jälkeen ilmennyt eri osapuolten sotataidon ja sotataidollisen ajattelun kehittyminen, varsinkin kun kaikki entisen Jugoslavian tasavallat ovat enemmän tai vähemmän kehittäneet sotataitoaan ja asevoimiaan Pohjois-Atlantin puolustusliiton kanssa yhteensopivaksi.

Sotataidon ja sotataidollisen ajattelun tutkimisessa on aina riskinsä yleis-pätevien sääntöjen ja viisauksien muodostamiseen väärin perustein sekä ennen kaikkea vaara tulkita niitä jälkikäteen väärällä tavalla ja väärissä asiayhteyksissä. Tuomitsevia lausuntoja alueellisen puolustusjärjestelmän vanhan aikaisuudesta ja kansansodan tai sissisodan soveltumattomuudesta nykypäivään kuulee joskus esitettävän. Tutkimuksen yhteydessä on kuitenkin ilmennyt, että Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisessä keskeisenä kokemusperustana olleista 1900-luvulla käydyistä sissisodista, vapautussodista tai kansansodista yhtäkään ei voitettu teknisesti tai lukumääräisesti ylivoimaisella hyökkääjän asevoimalla edellä mainittuja ”köyhempiä” sodankäynnin tapoja käyttänyttä puolustajaa vastaan. Ajanjaksosta, olosuhteista ja vastustajasta riippumatta sotataidollisen ajattelun ydin on pysynyt pääosin samana, mutta toimintatapoja ja sodankäyntimenetelmiä on sovellettu vaatimusten mukaisesti. Tämä pitkälliseen sodankäyntiin kuuluva periaate, joka oli keskeinen tekijä myös jugoslavialaisen sotataidossa, on ilmennyt 2000-luvun alkuvuosina myös Afganistanissa ja Irakissa. Paikalliset taistelijat ovat tokaisseet miehittäjiksi määrittämilleen ulkomaisille sotilaille: *”Teillä on kello, mutta meillä on aika”*.

Jugoslavialaisen sotataidollisen ajattelun kehittymisen kaari käynnistyi partisaanisodasta ja päättyi alueelliseen puolustusjärjestelmään. Kansakunta ja sen useat kansallisuudet onnistuivat luomaan tieteelliseen tutkittuun tietoon perustuvan välineen, teorian ja käytännön, joka suojeli maata yli puolen vuosisadan ajan. Yleinen kansanpuolustus sekä jugoslavialainen sotataito ovat toisiansa synonyymejä, seurauksia ja synnyttäjiä. Puolustusratkaisu lähti omista

kansallisista lähtökohdista, siihen sulautettiin valikoiden ja jalostettuna hyväksi sekä menestyksekkäiksi koettuja ulkomaisia elementtejä sekä vaikutteita, sitä perusteltiin monipuolisilla poliittisilla, ideologisilla, teoreettisilla, historiallisilla sekä nykyaikaisilla sotataidollisilla argumenteilla, mutta kaikesta tästä huolimatta sen ydin oli omintakeinen jugoslavalainen sotataidollinen ajattelu.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Serbian asevoimien Sotahistoriallisen instituutin arkisto - Arhiv vojnoistorijskog instituta (A VII), Belgrad

A VII br. 447, f – 1, d – 7.

Rukovodjenje i komandovanje os SFRJ. Predlog sistemskih rešenja. "RUDO". Strogo poverljivo, br. evid. 2. (JSLT:n asevoimien hallinto- ja komentojärjestelmä, esitys järjestelmäratkaisusta. Laatusvuosi epäselvä, käsittelee kehitystä vuosina 1970 – 1980, laadittu mahdollisesti vuonna 1973, koska liittyy operaatiosuunnitelmaan "RUDO").

A VII br. 4474, f – 1, d – 13.

Informacija. O realizaciji koncepcije opštenarodne odbrane. Za Izvršni biro Predsedništva SKJ (juni 1971 – juni 1973). 12.6.1973. (Tiedoksi. Yleisen kansanpuolustuksen realisoitumisesta).

A VII br. 448/50.

Broj kutije 13, Oznaka fonda GŠ-2, Broj fascikli 1, Godina 1950, Sadržaj. Str.pov. Sveske 1.odeljenja I uprave GŠ JA. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica JA i pravaca mogucih nastupanje neprijatelna i jedinica JNA. (Piiros joukkojen pysyvistä sijoituksesta. Kartta 3. Kivääridivisioonien ja joidenkin prikaatien pysyvä sijoitus.).

A VII br. 449/50.

Broj kutije 13, Oznaka fonda GŠ-2, Broj fascikli 1, Godina 1950, Sadržaj. Str.pov. Sveske 1.odeljenja I uprave GŠ JA. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica JA i pravaca mogucih nastupanje neprijatelna i jedinica JNA. Šeme neprijateljskih pravaca nastupanja i dislokacije naših jedinica, plan maksimum. (Piiros vihollisen hyökkäyslinjoista ja joukkojemme sijainnit, maksimisuunnitelma. Kartat 3, 4 ja 5. Arvio vihollisen hyökkäyssuunnista ja omat hyökkäysmahdollisuudet.).

A VII br. 450/50.

Broj kutije 13, Oznaka fonda GŠ-2, Broj fascikli 1, Godina 1950, Sadržaj. Str.pov. Sveske 1.odeljenja I uprave GŠ JA. Šeme stalne mirnodopske dislokacije jedinica, plan minimum. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica JA i pravaca mogucih nastupanje neprijatelna i jedinica JNA. (Piiros joukkojen pysyvistä sijoituksesta.).

A VII br. 451/50.

Broj kutije 13, Oznaka fonda GŠ-2, Broj fascikli 1, Godina 1950, Sadržaj. Str.pov. Sveske 1.odeljenja I uprave GŠ JA. Šeme mirnodopskih dislokacija jedinica JA i pravaca mogucih nastupanje neprijatelna i jedinica JNA. Šeme komandovanja i razvoja JRV i dislokacije operativnih jedinica JRV. (Piiros joukkojen pysyvistä sijoituksesta.).

A VII br. 5053, f – 1, d – 2.

Državni sekretarijat narodnu odbranu, Generalštab JNA, I uprava: Smernice za odbranu SFRJ od agresije – nacrt. Globalni sadržaj Direktiva utvrđena na sastanku kod nacelnika Generalštaba JNA održanog 9.12.1970.godine. Str. Pov. (Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriö, Jugoslavian kansanarmeijan Yleisesikunta, I Hallinto: Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan puolustaminen hyökkäykseltä – luonnos. 9.12.1970 Yleisesikunnan päällikön

toimistossa pidetyssä kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriön kokouksessa määritettyjen direktiivien yleissisältö. Erit. sal.).

A VII br. 5053, f – 1, d – 3.

Odluka o utvrđivanju i izradi osnovih dokumenata i planova za zemlje. 11.5.1971. Strogo poverljivo. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu 11.5.1971. (Päätös maanpuolustuksen dokumenttien ja suunnitelmien perusteiden vahvistamiseksi ja laatimiseksi. Kansanpuolustuksen liittovaltion ministeriö.).

A VII br. 5419, f – 1, d – 1/ – 1977.

Naziv komande čija je arhivska građa – arhivski materijal: Komanda vojnog područja Ljubljana, Redni brojevi fascikli – knjiga (od-do): 1-2. , Stepen tajnosti i vrsta građe – materijala: POVERLJIVO, Elaborat KŠRI “Gorica-66”, Iz koje godine potiče: 1966.godine, Redni broj arhivskih jedinica (od - do): 1., Rok čuvanja: TRAJNO, Inventarski broj i godina primanja: 5419 – 1977 . (Sotapelin “Gorica-66” asiakirjat).

A VII br. 9234/7, f – 2, d – 1.

Realizacija koncepcije opštenarodne odbrane od 1967. do 1974. godine i neki ciljevi i pravci daljih akcija. Analiza. Januar 1975. g. Generalštaba Jugoslovenske Narodne Armije, I Uprava. Storgo poverljivo. (Yleisen kansanpuolustuksen realisoituminen vuodesta 1967 vuoteen 1974 ja joitain tavoitteita ja tapoja tulevalle toiminnalle.).

A VII Asiakirjoja Jugoslavian armeijan täydentämisen kehityksestä 1945 – 1947.

Broj kutije 3, Oznaka fonda GŠ-1, Broj fascikli 1 do 5, Godina 1945, 1947 od 1960, Sadržaj. Str.pov. Dokumenta razvoju i usavršavanju JA 1945–1947. God. I mirnodopski istorijat Kabineta načelnika GŠ JNA od 1957. Do 1961. Godine. (Varsinainen arkistointijärjestelmän Inventarskij Broj puuttuu), `Referat pomocnika načelnika GŠ JA – za formiranje vojnih škola, učilista i akademija JA`, päiväämättömän asiakirjan nimi `Problem naših vojnih škola`.

National Security Archive at the George Washington University

Unkarin armeijaa koskevat asiakirjat

Asiakirja nro 02609/Yleisesikunnan Operatiivinen hallinto, Erittäin salainen. 8. Armeijan karttatarjoituksen operatiivinen käsky.

Asiakirjan kääntänyt Christopher Claris, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

Asiakirja 0200/Yleisesikunnan operatiivinen osasto: yleisraportti toveri puolustusministerille 5.1.1951 (Diaarimerkinät puolustusministeriön operatiivisen osaston salaisten asiakirjojen hallinnolta 11.1.1951).

Asiakirjan laatijana everstiluutnantti Miklos Szucs. Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

Asiakirja nro 03890/Yleisesikunnan operatiivinen hallinto: Esitys linnoitteiden rakentamiseksi maan etelärajalalle, 03890/ODGS-1950, erittäin salainen, Erittäin tärkeä!

Kenraalimajuri Matekovitsin, kenraalimajuri Batan ja everstiluutnantti Szucsin 8.11.1950 Unkarin puolustusministerille tekemä esitys 3. Armeijakunnan vastuualueen linnoittamisen aloittamisesta materiaalilaskelmineen.; asiakirjan kääntänyt László Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

Muistio liikekannallepanojärjestelmän kehittämisestä, puolustusministeri Mihály Farkas, 5.7.1951, erittäin salainen.

Ei diaarimerkintöjä, laatijan virka-asemaa tai hänen edustamaansa organisaatiota; asiakirjan kääntänyt László Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

Raportti Unkarin armeijan valmiudesta 1.1.1951.

Ilman alkuperäistä diaarimerkintää, käännöksessä merkintä 8/1/261, joilla viitataan vuonna 1953 otettujen 10 kopion kahdeksanteen kappaleeseen; asiakirjan kääntänyt László Ritter, Budapest, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), by permission of the Center for Security Studies at ETH Zurich and the National Security Archive at the George Washington University on behalf of the PHP network. <<www.isn.ethz.ch/php>> (viitattu 21.4.2008).

Woodrow Wilson International Center for Scholars (WWICS)

Cold War International History Project, Virtual Archive, Collection: Yugoslavia in the Cold War.

Cipher Message from G. Dimitrov to I. Stalin and V. Molotov, 26.7.1948.

Georgi Dimitrovin sähke Josef Stalinille ja Vjatsheslav Molotoville, aiheena Dimitrovin huoli Jugoslavian armeijan uusista ryhmityksistä Bulgarian vastaisella rajalla. Alkuperäinen asiakirja Bulgarian Sofiassa, Valtion keskusarkistossa Fond 1-B, Record 7, File 1315. [[www.dokumentti](http://www.dokumentti.org)]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5FAD7396-96B6-175C-9E199FDE2804747A&sort=Subject&item=Communist%20Party%20of%20Yugoslavia>> (viitattu 7.6.2009).

First Letter from Tito and the Executive Committee (Politburo) of the CC LCY to Nikita Khrushchev and Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, 8.11.1954.

Jugoslaviaalaisten vastaus neuvostoaloitteeseen suhteiden normalisoimiseksi. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije, Ar-

hiv SKJ 507/IX, 119/I-50. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B92C-96B6-175C-95172A4BFBA58EE7&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009).

Letter (Cable) from the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to Tito and the Central Committee of the League Of Communists Of Yugoslavia, 24.7.1954.

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kirje Jugoslavian kommunistiliitolle koskien sen 22.7.1954 NKP:lle lähettämää kirjettä liittyen suhteiden mahdolliseen normalisoimiseen. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B91C-96B6-175C-9AC5587AEB0988C4&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009).

Letter from Nikita S. Khrushchev, First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, to Josip Broz Tito and the Central Committee of the League Of Communists Of Yugoslavia, 22.6.1954.

Neuvostojohtajan kirje Jugoslavian johtajalle ehdottaen että aika on sopiva maiden ja puolueiden välisten suhteiden lähentymiselle. Alkuperäinen asiakirja Arhiv Jugoslavije, Arhiv CK SKJ 507/IX, 119/I-48. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B90D-96B6-175C-98487F1B865FEAFD&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009).

Proposal re: Counter-intelligence operation *Traitor* against Yugoslav agents.

Bulgarian sisäministeriön 2.10.1949 laatima esitys. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=607B4D96-96B6-175C-91D80B7F48FA4485&sort=collection&item=Cold%20War%20Origins>> (viitattu 7.6.2009).

Stalin's Plan to Assassinate Tito.

NKVD:n 1.1.1953 laatima suunnitelma. Julkaistu 11.6.1993 Izvestija-lehdessä. [www-dokumentti]. <<http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034B95B-96B6-17C-91678049A33832D9&sort=Collection&item=Yugoslavia%20in%20the%20Cold%20War>> (viitattu 7.6.2009).

JULKAISTU ALKUPERÄISAINEISTO

Lait ja asetukset

Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije, 1946. Jugoslavian federatiivisen kansantasavallan perustuslaki. Alkuperäiskielinen perustuslaki saatavissa osoitteesta <<http://www.arhivju.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html>>. Englanninkielinen käännös <<http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1946.txt>> (viitattu 12.10.2011).

Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan perustuslaki. Liittovaltion toimeenpanevan kanslian tiedotussihteeristö, Belgrad 1963. Vahvistettu 7.4.1963. <<http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963>> (viitattu 18.11.2009).

Aikalaiskirjallisuus

OHJESÄÄNNÖT, OPAAAT, KÄSIKIRJAT JA OPPIKIRJAT

Army Area Handbook – Yugoslavia. 4th ed. U S Department of the Army 1993.

Boevoi ystav suhoputnyih voisk tshast II; bataljon, rota. Vojenizdat, Moskva 1989.

Bosnia – Country Handbook. Peace Implementation Force (IFOR). DOD-1540-16-96, December 1995. Yhdysvaltojen asevoimien opas IFOR/KFOR-operaatioon. Saatavissa myös osoitteesta <<<gopher://gopher.umsu.edu:70/00/library/govdocs/armyahbs/aahb2/aahb0175>>>.

Engineer Contingency Handbook (Former Yugoslavia). US Army Engineer School 1993.

Former Yugoslavia Handbook. DOD-2600-6408-93, U S Department of Defense 1993.

Ljubičić, Nikola: Opštenarodna odbrana – Strategija mira. Vojna biblioteka Savremena vojna misao, "Naši pisci", Knjiga sto trideset četvrta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981.

Ljubičić, Nikola: Total National Defence – Strategy for Peace. STP – Socialist thought and practice, Kultura, Beograd 1977.

Neuvostoliiton aseelliset voimat, I osa. Suomenkielinen käännös, painopaikka tuntematon, 1961.

Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesääntö 1959 (Divisioona–Armeijakunta). Suomenkielinen käännös, painopaikka tuntematon, 1966.

Neuvostoliiton asevoimien kenttäohjesäännön luonnos 1962 (Divisioona–Rykmentti). Suomenkielinen käännös, painopaikka tuntematon, 1965.

Ninković, Jovo: Nastanak i razvoj ratne operacije. Biblioteka Savremena vojna misao, Naši pisci, Knjiga sto četrdeset šesta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1984.

Petrovać, Milivoje: Taktika – Priručnik za pripremanje ispita za čin majora tehničke službe kopnene vojske, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, tehnička uprava, TU-V, 5007, Vojna tajna, Poverljivo, Centralna biblioteka JNA, 1989.

Petrović, Mihajlo (toim.): Taktika – Borbena dejstva taktičkih jedinica KoV JNA i teritorijalne odbrane. Udžbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane. Biblioteka Pravila i udžbenici, Knjiga dvesta devetdeset sedma, Za internu upotrebu. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd 1981, Taktika (1981a).

Petrović, Mihajlo (toim.): Taktika – Organizacija i namena kopnene vojske JNA i teritorijalna odbrana. Udžbenik za vojne akademije i fakultete opštenarodne odbrane. Biblioteka Pravila i udžbenici, Za internu upotrebu. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd 1981, Taktika (1981b).

Reznitschenko V.G., Vorobjev I.N., Miroshnitschenko N.F., Nadirov J.S., ja Sidorenko A.A.: Taktika. Biblioteka ofitsera. Vojenizdat, Vojennoje izdatelstvo, Moskva 1988.

Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije "Maršal Tito". Gro "Kultura" OOUR "Štamparija Kultura", Beograd 1987.

Strategija oružane borbe. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Centar za strategijska istraživanja GS JNA. Biblioteka Pravila i udžbenici, Knjiga četiri stotine šezdeset treća. Vojna štamparija, Beograd 1983.

Tanasković, Rajko: Uvod u teoriju operacije opštenarodnog odbrambenog rata. Biblioteka "Naši pisci", Knjiga sto deseta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1977.

Uputstvo – o radnoj karti u oružanim snagama. Savezni sekretariat za narodnu odbrana, IV U-5. Vojna Tajna, Interno. Vojna štamparija, Beograd 1979.

MUU AIKALAISKIRJALLISUUS

Begović, Ante, Pujić, Milan ja Radinović, Radovan (toim.): Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ, Međurepubličko-pokrajinski projekat. Istraživanje pripremljenosti društveno-političkog sistema, privrede i društvenih delatnosti za ONO i DSZ u vanrednim prilikama i u ONOR-u. Vojna štamparija, Beograd 1983.

Ljubičić, Nikola et. al. (toim.): Titov doprinos ratnoj veštini narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i odbrane socijalističkog društva. Studija broj 4, Projekat "Titovo vojno delo", Parcijalne studije. Centar oružanih snaga strategijska istraživanja i studije "Maršal Tito", Institut za strategijska istraživanja. Painopaikka tuntematon, 1988.

Mamula, Branko: Small countries defence. Vojnoizdavački i novinski centar, Special editions, book 3, Vojna štamparija, Belgrade 1988.

Momić, Svetomir: Bibliografija izdanja vojnih škola JNA za oblast ratne veštine (1947–1987). Naučnoistraživački zadatak "Naučno izgradjenost ratne veštine". Centar visokih vojnih škola os "Maršal Tito", Institut za strategijska istraživanja. SIR – Katalogizacija u publikaciji Biblioteka Centra visokih vojnih škola oružanih snaga, Beograd 1991.

Nišić, Stanko: *Obrazovanje starešinskog kadra*. Biblioteka Pravila i udžbenici, Knjiga osamsto šezdeset šesta. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1989.

Pejanović, Dušan: *The Yugoslav People`s Army – In the reconstruction and development of the country*. Vojnoizdavački zavod, Belgrade 1967.

Seferović, Mensur (toim.): *Armed forces of the Socialistit Federal Republic of Yugoslavia*. Alkuperäisteos “Oružane snage SFRJ”. Narodna Armija press and publishing house. GCP Delo, Ljubljana, painovuosi tuntematon. (Kirjan julkaisu on ajoitettavissa vuosiin 1975–1976 kuvateksteistä löytyvien tietojen perusteella).

Seferović, Mensur (toim): *Armed Forces of the SFRY – On Guard of the Peace and Freedom*. Narodna Armija, Belgrad 1977.

Tanasković, Rajko (toim.): *Saznanja i pouke manevra Sloboda 71*. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA. Vojna biblioteka Savrema vojna misao, "Naši pisci", Knjiga sedamdeset šesta. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1972.

Vučinić Mihajlo, Nikezić, Ilija, Todorović, Boško: *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane*. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1989.

Vukotić, Aleksandar (toim.): *The Yugoslav concept of general people`s defence*. Međunarodna politika, Grafičko preduzeće “Prosveta”, Belgrade 1970. Käännös alkuperäisteoksesta “Opštenarodna odbrane Jugoslavije”. Toimituskunta: kenrmaj Aleksandar Vukotić, ev Vasilije Cerović, tri, ev Gavro Perazić, tri Ranko Petković, ev Zarko Gudzulić, evl Jovan Radovanović.

Živković, Miljenko: *Teritorijalna obrana Jugoslavije*. Vojna biblioteka Savremena vojna misao. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1985.

Yugoslav People`s Army. Kirjoittaja ja painopaikka tuntemattomia. 1955.

KIRJALLISUUS

Tutkimukset ja opinnäytetyöt

Adelman, Jonathan R. (toim.): *Communist Armies in Politics*. A Westview Special Study. Westview Press, Boulder Colorado, U.S.A. 1982.

Batović, Ante: *The Balkans in Turmoil – Croatian Spring and the Yugoslav position Between the Cold War Blocs 1965–1971*. Cold War Studies Programme, University of Zadar, Croatia 2009.

Baylis John, Booth Ken, Garnett John ja Williams Phil: *Contemporary strategy I. Theories and concepts*. Holmer & Meier, United States of America 1987.

Bjelajac, Mile S.: *Generali i admirali kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon. Institut za noviju istoriju Srbije, Dobra d.o.o. Beograd 2004.

- Bogdanović, Branko: Hladno oružje Srbije, Crno Gore i Jugoslavije 19–20 vek. Iz zbirki Vojnog muzeja. Beograd 1997.
- Clissold, Stephen (toim.): Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey. The Royal Institute of International Affairs. Oxford University Press, London 1975.
- Copper, John F. ja Papp, Daniel S. (toim.): Communist Nations` Military Assistance. Westview Special Studies in International Relations. Westview Press Inc, Boulder, Colorado, U.S.A. 1983.
- Dimitrijević, Bojan B.: Jugoslavija i NATO (1951–1957). Novinsko-izdavački centar "Vojska" i Tricontinental, Beograd 2003.
- Dorđević, Branislav: Istorija srpske ratne veštine. Vojnoizdavački zavod, Beograd 2000.
- Dorđević, Branislav, Kovač, Mitar ja Saranović, Jovanka: Srpski vojni pomenik. Vojna knjiga, Vojnoizdavački zavod, Beograd 2003 (2003b).
- Gareev, Makhmut Akhmetovich: M.V. Frunze – Military Theorist. Pergamon-Brassey's International Defence Publishers 1988.
- Glenny, Misha: The Balkans 1804–1999. Nationalism, War and the Great Powers. Granta Publications, Mackays of Chatham, Great Britain 1999.
- Hoare, Marko Attila: The History of Bosnia. From the Middle Ages to the Present Day. Saqi Books, Hamra, Beirut 2007.
- Huttunen, Mika: Monimutkainen taktiikka. Diss. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos. Edita Prima Oy, Helsinki 2010.
- Jalonen, Olli-Pekka: Neuvostoliiton sotilaallisen doktriinin kehitys. Suomen rauhantutkimusyhdistys r.y. Rauhantutkimus tänään, No. XI, Tampere 1990.
- Janowitz, Morris: The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis. University of Chicago Press, Chicago, U.S.A. 1978.
- Johnson, A Ross: Total National Defense in Yugoslavia, Rand Papers. Santa Monica, California, United States of America December 1971.
- Judah, Tim: Serbs – The History, Myth & the Destruction of Yugoslavia. Yale University Press, United States of America 1997.
- Kennedy, Robert M.: German Antiguerrilla Operations in The Balkans (1941–1944). CMH Publication 104–18. Office of the Chief of Military History, Department of the Army 2005.
- Kerkkänen, Ari: Yugoslav Jewry. Aspects of Post-World War II and Post-Yugoslav Developments. Diss. Studia Orientalia, Finnish Oriental Society. RT-Print Oy, Pieksämäki 2001.

Kesseli, Pasi: *In Pursuit of Mobility. A Birth and Development of Israeli Operational art. From Theory to Practice*. Diss. National Defence College, Department of War History, Helsinki 2001.

Korhonen, Arvi: *Hakkapeliittain historia I osa. Puolustusministeriön Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja VI*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1939.

Kovać, Mitar ja Forcu, Božidar: *Istorija ratne veštine 2. Period 1920–2000*. Vojnoizdavački zavod, Beograd 2000.

Kulomaa, Jukka: *Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataiton 1917–1991*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, Helsinki 2007.

Laitila, Teuvo: *Veljeys ja epäsope. Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä*. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tutkimuksia No. 67, 1995. TAPRI Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tampere 1997.

Milivojević, Marko, Allcock, John B. & Maurer, Pierre: *Yugoslavia's Security Dilemmas – Armed Forces, National Defence and Foreign Policy*. Postgraduate School of Yugoslav Studies, University of Bradford. Berg Publishers Limited, Billings of Worcester, Great Britain 1988.

Mäkitalo, Janne: *Suluttamisen merkitys entisen Jugoslavian alueella vuosina 1991–1995 käydyissä sodissa. Esiupseerikurssin tutkielma*. Taktiikan laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1999.

Patrick, Charles R: *Tactics of the Serb and Bosnian-Serb Armies and Territorial Militias*. Conflict Studies Research Centre, RMA Sandhurst, March 1994 (1994a).

Pavlowitch, Stevan K.: *Serbia – The History behind the Name*. Hurst & Company, London. Malaysia 2002.

Ritter, László: *War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategies*. [tutkielma],
<<http://www.php.isn.ethz/collections/coll_tito/intro.cfm?navinfo=15463>>
(viitattu 7.6.2009).

Roberts, Adam: *Nations in Arms – The Theory and Practice of Territorial Defence*. The International Institute for Strategic Studies. The Macmillan Press Ltd, Essex Great Britain 1986.

Ruhala, Kalevi: *Jugoslavian strateginen doktriini*. Sotatieteen laitos, Julkaisusarja 1 N:o 2, Strategian tutkimuksia, Helsinki 1972.

Röberg, Björn: *Partisaanien toiminta miehittäjä vastaan Jugoslaviassa toisen maailmansodan aikana*. Tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu 2003.

Saarelainen, Jorma ja Kekäle, Petri (toim.): *Guerilla Warfare – An Asymmetric Option*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 2, n:o 2/2002. Edita Prima Oy, Helsinki 2002.

Saranović, Jovanka, Fuletic Djuro, Nikolić Milojko, Jeremić Zlatan: Istorija ratne veštine 1. Period do 1920. Vojnoizdavački zavod, Beograd 2000.

Scott, Harriet Fast ja Scott, William F (toim): The Soviet Art of War – Doctrine, Strategy and Tactics. Westview Press, Boulder, Colorado, USA 1982.

Tanner, Marcus: Croatia – A Nation Forged at War. Yale University Press, United States of America 1997.

Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Diss. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitotos. Julkaisusarja 1, 1/1996. Joutsa 1996.

Visuri, Pekka: Kosovon sota. Gaudeamus, Tampere 2000.

Visuri, Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Diss. Suomen sotatieteellisen seuran julkaisuja n:o 16. Otava, Keuruu 1989.

Zametica, John: The Yugoslav Conflict. Adelphi Paper 270. International Institute for Strategic Studies, Amersham, Bucks, Great Britain 1992.

Yugoslavia – A Country Study. Federal Research Division, Library of Congress, USA. [www-julkaisu. <<<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14932.html>>> (viitattu 5.9.2011).

Tietosanakirjat

Encyklopaedia Britannica. [www-julkaisu]. <<<http://www.britannica.com/>>> (viitattu 14.1.2008 ja 25.3.2012).

Hiltunen, Sinikka: Etninen sanasto. Tampere University Press, Vammala 1998. <<http://tampub.uta.fi/E/etninen_sanasto_1998.pdf>> [sähköinen julkaisu]. (viitattu 1.4.2012).

Ratković, Borislav (toim.): Vojni leksikon. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981.

Vojna enciklopedija. Indeks. Izdanje redakcije vojne enciklopedije. Redakcija vojne enciklopedije, Graficki zavod Hrvatske, Beograd 1976.

Vojna enciklopedija 8. Drugo izdanje. Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd 1974.

Vojna enciklopedija 9. Drugo izdanje. Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd 1975.

Muu kirjallisuus

Anić, Nikola: On their own hand – Forming and development of the armed forces of Yugoslavia. Kirjoittajina ev Nikola Anić, ev Ljubomir Blagojević, meriv kapt Momir Vujović. Vastuullinen toimittaja ja toimitusneuvoston puheenjohtaja ev Mensur Seferović. Toimituskunta kenraalimajuri (toimittaja) Ernest Mezga, ev

- Danilo Radolović, ev Simeun Buncić, evl Aleksandar Živković, Bsc. Blagoje Svorcan. Newspaper publishing house "Narodna armija", Vojna Štamparija, Split 1981.
- Bjelica, Obrad: Vojna akademija Kopnene vojske 1944–1984. Centar visokih vojnih škola "Maršal Tito" i Vojnoizdavački zavod. Vojna štamparija, Beograd 1983.
- von Clausewitz, Carl: Ajatuksia sodasta ja johtamisesta. KR-Kirjat Oy. Kirjapaino Kirjake Oy, Helsinki 1980.
- von Clausewitz, Carl: On War. Princeton University Press. Princeton, New Jersey, United States of America 1989.
- Clissold, Stephen (toim.): A Short Story of Yugoslavia. University Press, Cambridge, Great Britain 1966.
- Dahl, Ottar: Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Weilin & Göös, Helsinki 1971.
- Devillers, Philippe: Mitä Mao todella sanoi. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo 1971.
- Đilas, Milovan: Tito – kriittinen elämäkertä. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1981.
- Douhet, Giulio: Integralni rat. Vojna biblioteka, Knjiga sesta Štamparska drag. gregorica, Beograd 1938.
- Engels, Friedrich: Anti-Dühring. Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana. Kansankulttuuri Oy, Lahti 1951.
- Galkin, I.S., Zubok, L.I., Manusevitsh, A.J., Notovitsh, F.I. ja Hvostov, V.M.: Yleinen historia. Uusi aika, toinen jakso 1870–1918. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1960.
- Gat, Azar: A History of Military Thought. From the Enlightenment to the Cold War. Oxford University Press, Great Britain 2001.
- Grujić, Branislav ja Srđević, Ilijana: The New Standard Dictionary, English-Serbian – Novi standardni rečnik, englesko-srpski tridesettrece izdanje, Beograd 2004.
- Grujić, Danilo (toim.): The Liberation Struggle of the Yugoslav Peoples 1941–1945. Publhisticko-izdavački zavod "Jugoslavija". Vojno štamparsko preduzece, Beograd 1961.
- Hannula, Joose: Sotataidon historia I. Helsinki 1930.
- Harris, Paul: Der Krieg der Anderen – Ein Bericht von der Balkanfront. BARETT Verlag, Düsseldorf 1993.
- Jerofejev, Nikolai: Mitä on historia? Kansankulttuuri Oy, Kuopio 1979.
- Jovadžić, Radivoje: Dijalektika odbrane. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1983.

- Kantakoski, Pekka: Punaiset panssarit. Puna-armeijan panssarijoukot 1918–1945. Ilves-Paino Oy, Hämeenlinna 1998.
- Kesseli Pasi, Halonen Kari, Rajala Kimmo, Hännikäinen Sara ja Metteri Jussi: Taktiikan laitoksen ohje opinnäytetöistä. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Helsinki 2009.
- Lenin, Vladimir Iljitsh: Lenin teokset osa 28. NKP:n keskuskomitean marxismin-leninismien instituutti. Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike, Moskova 1961.
- Lenin, Vladimir Iljitsh: Valitut teokset kahdessa osassa, I osa. NKP (b):n keskuskomitean Marx-Engels-Lenin instituutti. Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1947.
- Magas, Branka ja Zanic, Ivo (ed.): The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991–1995. The Bosnian Institute, Frank Cass, Wales, Ebbw Vale 2001.
- Mao Tse-tung: On Guerilla warfare. Translated by Samuel B. Griffith. University of Illinois Press, 1961 ja 2000, alkuperäisteos Yu Chi Chan 1937.
- Maodus, Stevo, Moraca, Pero, Seferović, Mensur ja Tomić, Mirko (toim): Tito`s Military Accomplishment. Narodna Armija, Belgrad 1977.
- Marx, Karl ja Engels, Friedrich: Valitut teokset kahdessa osassa. I osa. NKP:n Karjalan aluekomitean puoluehistorian instituutti – NKP:n KK:n marxismin-leninismien instituutin filiaali. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1958.
- Marx, Karl ja Engels, Friedrich: Valitut teokset kahdessa osassa. II osa. NKP:n Karjalan aluekomitean puoluehistorian instituutti – NKP:n KK:n marxismin-leninismien instituutin filiaali. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1959.
- Mehring, Franz: Historiallisesta materialismista. Tieteellisen sosialismin kirjasto. Kustannusliike Edistys, Moskova (ei julkaisuvuotta).
- The Military Balance 1968–1969. The Institute for Strategic Studies. Adlard & Son Ltd., Dorkin, Surrey, Great Britain 1968.
- The Military Balance 1973–1974. The International Institute for Strategic Studies. Adlard & Son Ltd., Dorkin, Surrey, Great Britain 1973.
- The Military Balance 1974–1975, 1975–1976, 1976–1977, 1977–1978, 1978–1979, 1979–1980 ja 1980–1981. The International Institute for Strategic Studies. Adlard & Son Ltd., Bartholomew Press, Dorkin, Great Britain 1974–1980.
- The Military Balance 1981–1982 ja 1982–1983. The International Institute for Strategic Studies. Spottiswoode Ballantyne Ltd., Colchester, Great Britain 1981 ja 1982.
- The Military Balance 1983–1984. The International Institute for Strategic Studies. Heffers Printers Ltd., Cambridge, Great Britain 1983.

- The Military Balance 1984–1985. The International Institute for Strategic Studies. The Alden Press, Oxford, Great Britain 1984.
- The Military Balance 1985–1986, 1986–1987, 1987–1988. The International Institute for Strategic Studies. Garden City Press, Letchworth, Great Britain 1985, 1986, 1987.
- The Military Balance 1990–1991. The International Institute for Strategic Studies/Brassey's, Nuffield Press, Hollow Way, Cowley, Great Britain 1990.
- Momdžjan, Hatšik: Historian merkkiyylvääitä. Marxilainen oppi yhteiskuntataloudellisesta muodostumasta. Kustannusliike Progress, Moskova 1982.
- Montefiore, Simon Sebag: Stalin – Punaisen tsaarin hovissa. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 2008.
- Pavlowitch, Stevan K.: Tito – Yugoslavias Great Dictator. A Reassessment. C Hurst & Company, Hong Kong 1992.
- Petković, Radomir (toim.): Oružane borbe Jugoslavije 1941–1981. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1982. Toimituskunta: kenraalieverstit Rahmija Kadenić, Alija Šukrija, Risto Dzunov ja Dako Puac sekä kenraalieverstiluuutnantit Žika Stojšić, Fabijan Trgo, Veljko Miladinović, Joco Tarabić, Metodije Kotevski ja Milan Daljević sekä kenraalimajurit Svetozar Oro ja August Vrtar sekä everstit Mišo Leković, Ahmet Donlagić ja Viktor Kučan.
- Plehanov, G. V.: Monistisen historiankäsityksen kehityksestä. Tieteellisen sosialismin kirjasto. Kustannusliike Edistys, Moskova 1975.
- Putzgers, F. W.: Historischer Schul-Atlas. Alten, mittleren und neuen Geschichte. Bearbeitet und herausgegeben von Alfred Baldamus, Ernst Schube und Julius Koch. Ausgeführt in der Geographische Anstalt von der Verhagen & Klafing in Leipzig. Dreiundvierzigste Anlage. Bielefeld und Leipzig, Verlag von Verhagen und Klafing, 1922.
- Rutanen, Reijo: Serbia – Euroopan sairain mies. Gaudeamus, Tampere 2002.
- Seppänen, Esa: Sissisota – aikamme sota. Kirjayhtymä, Tampere 1971.
- Sharpe, Michael: Attack and Interceptor Jets, Singapore 1999.
- Simpkin, Rickhard: Deep battle. The Brainchild of Marshal Tukhachevskii. Brassey's Defence Publishers. London, U.K. 1987.
- Sotatieteen laitoksen Strategian toimisto: Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja. Julkaisusarja 2 N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972.
- Sudoplatov, Pavel, Sudoplatov, Anatoli, Schechter, Jerrold L. ja Schechter, Leona P.: Stalinin erikoistehtävissä. Kiusallisen todistajan muistelmat. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1994.

Sun Tzu: Sodankäynnin taito. Tietosanoma Oy, Juva 2002.

Thomas, Nigel ja Babac, Dušan: Armies in the Balkans 1914–1918. Osprey Publishing Ltd. World Print Ltd, China 2001.

Tito, Josip Broz: Military Thoughts and Works. Selected Writings (1936–1979). Käännös alkuperäisteoksesta “Vojna misao i djelo – Izbor iz vojnih dela (1936–1979)”. Vojnoizdavački zavod, Belgrade 1982.

Tito, Josip Broz: Selected military works. Vojnoizdavački zavod, Belgrade 1966. Alkuperäisteos “Titovo vojno dela”. Toimitusneuvosto: Nenad Drakulić, Boško Duriković, Petar Matić, Veljko Miladinović, Gojko Nikolis, Bogdan Oreščanin, Milija Stanišić, Rajko Tanasković ja Rasko Popović (vastaava toimittaja).

Tito, Josip Broz: Selected works on the People`s war of liberation. Vojnoizdavački zavod, Grafički zavod Hrvatske 1969. Alkuperäisteos “Titova Vojna Dela”.

Trewhitt, Philip: Armoured fighting vehicles. Dempsey-Parr, Singapore 1999.

Valta Raija ja Karjalainen Erkki: Titon perintö ja perilliset. Tammi, Helsinki 1980.

Vigor, Peter Hast: Marxismi. Kirjayhtymä, Rauma 1966.

Vraneš Milan, Babić Manojlo, Rapajić Budimir, Milanović Čedomir ja Cutković Bogdan: Kopnena vojska JNA II. Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985. Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1987.

The World Fact Book 1991. U.S. Central Intelligence Agency.

Yugoslavia, 2 – History, Peoples and Administration. United Kingdom, Admiralty, Naval Intelligence Division, London 1944.

Artikkelit

Ahto, Sampo: Sotateoriat maailmansotien välisenä aikana. Artikkelit Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa nro 3 1984. Sotahistoriallinen seura ja Sotatieteen laitos, Joensuu 1984.

Backgrunden till Stalin–Tito-striden: Sovjet önskade flottbas i Pola vid Adriatiska havet i femtio år. Stockholms-tidningen den 10. aug. 1948.

Bebler, Anton A.: Bürgerkrieg in Jugoslawien. Die Rolle der Bundesarmee. Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift 157 (1991)10.

Bebler, Anton, A: The Yugoslav People`s Army and the Fragmentation of a Nation. Military Review August 1993.

Brown, Michael: Yugoslavia`s Armed Forces – Order of Battle. Jane`s Intelligence Review August 1991.

Carver, Michael: *Conventional Warfare in the Nuclear Age*. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986.

Dick, C.J.: *Maskirovka in Yugoslav military thinking*. Conflict Studies Research Center, Royal Military Academy Sandhurst UK, July 1999. [Tutkimusraportti].
<<<http://www.fas.org/man/dod-101/ops/docs99/A100-CJD.htm>>> (viitattu 1.6.2003).

Dimitrijević, Bojan: *The Mutual Defense Aid Program in Tito's Yugoslavia, 1951–1958, and its Technical Impact* (David M. Glanzin toimittamana). *The Journal of Slavic Military Studies* N:o 2, 1997.

Dimitrijević, Bojan: *Yugoslav – Soviet Military Relations 1945–1948*. *The Journal of Slavic Military Studies* 9 (1996) 3.

Dozet, Dušan: *Jugoslavian yleisen kansanpuolustuksen järjestelmä*. Teoksesta: *Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja*, Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Julkaisusarja 2, N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972.

Dulić, Tomislav ja Kostić, Roland: *Yugoslavia in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma*. *Europe Asia Studies* 62. University of Glasgow, Great Britain 2010.

Glanz, Mary E.: *The Origins and Development of Soviet and Russian Military Doctrine*. *The Journal of Slavic Military Studies* 7(1994)3.

Guoang, Xue: *Mao Zedong's theory and practice of guerilla warfare*. Kirjasta: *Saa-relainen, Jorma ja Kekäle, Petri (toim.): Guerilla Warfare – An Asymmetric Option*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 2, n:o 2/2002. Edita Prima Oy, Helsinki 2002.

Johnson, A. Ross: *Yugoslav Total National Defence*. Survival Volume XV, Number 2, March/April 1973. The International Institute for Strategic Studies, London UK.

Jugoslaviens slår larm: Bulgariska armé på väg. *Stockholms-tidningen* 13. juli 1950.

Jugoslaviska försvarsmakten. *Arménytt* 5/1991.

Jugoslawien: Darstellung der Jugoslawischen Volksarmee (JVA) vor dem Staatszerfall (kirjoittaja tuntematon). *Truppendienst* 6/1991.

Klugmann, James: *From Trotsky to Tito*. [www-artikkeli].
<<<http://www.plp.org/books/Stalin/node145.html>>> (viitattu 3.1.2005). Perustuu samannimiseen Klugmannin teokseen (Lawrence & Wishart, Lontoo 1951)

Kominform beordrar revolt mot Tito – Röda armén marschklar vid jugoslaviska gränsen. *Stockholms-tidningen* 29. juni 1948.

Laari, Jouni ja Koli, Hannu: *Suomen puolustuskysymys 2020-luvulla*. Artikkelin Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisussa *Tiede ja ase* N:o 58. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2000.

Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa. Tiede ja ase nro 35, Joensuu 1977.

Military History, Zivojin Masic. [www-artikkeli]. Vojska Jugoslavijen internet-sivusto. <<http://www.vj.yu/english/en_vojna_istorija/en_Zivojin_Masic.htm>> (viitattu 25.8.2003).

Milojević, Saša: Guerilla Warfare in the Past, at Present and in the Future from the Yugoslav Aspect. Kirjassa: Saarelainen, Jorma ja Kekäle, Petri (toim.): Guerilla Warfare – An Asymmetric Option. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 2, n:o 2/2002. Edita Prima Oy, Helsinki 2002.

Nativi, Andrea: The Yugoslav Tragedy. Military Technology 12/1991.

Neumann, Sigmund ja von Hagen, Mark: Engels and Marx on Revolution, War, and the Army in Society. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986.

Nurmi, Heikki: Jugoslavian sotilaallinen doktriini. Kirjasta: Strategian käsikirja. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXI. Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983.

Patrick, Charles R: Tactics of the Serb and Bosnian-Serb Armies and Territorial Militias. The Journal of Slavic Military Studies 7 (1994) 1 (1994b).

Reichl-Ham, Claudia: The Serbian Uprising from 1804 to 1813 and the Austrian and Russian Reactions. Teoksesta: Insurgency and Counterinsurgency: Irregular Warfare from 1800 to the Present. International Commission of Military History and Netherlands Institute of Military History OBT bv, Den Haag, Netherland 2011.

Remington, Robin Alison: The Military as an Interest Group in Yugoslav Politics. Teoksesta: Dale R. Herspring ja Ivan Volgyes (toim.): Civil-Military Relations in Communist Systems. Boulder, Colorado, U.S.A. 1978.

Renvall, Pentti: Tieteellis-objektiivisen historiankirjoituksen synty ja kehitys. Teoksesta: Historiankirjoitus. Kehityksen pääpiirteet. Historian Ystävien Liitto. Werner Söderström Osakeyhtiö, Turku 1953.

Rice, Condoleezza: The Making of Soviet Strategy. Teoksessa: Paret, Peter (toim.): Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, United States of America 1986.

Ryska trupperörelsen på Balkan vållar allvarlig oro i Belgrad. Dagens nyheter 17. mai 1950.

Sbytov, N.A.: Neuvostoliiton aseellisen puolustamisen teorian perusteet. Esitelmä Helsingissä 21.10.1971. Teoksesta: Strategian ja turvallisuuspolitiikan asiakirjoja, Sotatieteen laitos, Strategian toimisto, Julkaisusarja 2, N:o 2, Helsinki heinäkuu 1972.

Vego, Milan N.: Military History and the Study of Operational Art. Joint Force Quarterly (JFQ), Issue 57, 2nd Quarter, 2010.

Vego, Milan N.: The Yugoslav Ground Forces: A Look at the Past and the Present. Military Review 60(1980)11.

Vego, Milan, Dr.: The New Yugoslav Defence Industry – Part 2. Jane`s Intelligence Review nro 12 1993.

Windhausen, John D: Yugoslavia (teoksessa Gabriel, Richard A. (toim.): Fighting Armies. Nonaligned, Third World, and Other Ground Armies. A Combat Assessment. Westport, Connecticut, U.S.A 1983).

Životić, Aleksandar: Jurišne (četničke) jedinice kraljevinje Jugoslavije 1940–1941. godine. Vojnoistorijski glasnik 1–2/2003. Vojnoistorijski institut, Beograd 2003.

MUUT LÄHTEET

Haastattelut, keskustelut ja tiedonannot

Basara, Mihailo, eversti, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotahistoriallisessa instituutin johtaja, poliittis-moraaliselta aihealueelta väitellyt sotatieteiden tohtori, haastattelu 17.1.2005. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Danilović, Milan, kenraali evp, erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alkuun erikoistunut tutkija ja kirjoittaja, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotahistoriallinen instituutti, Belgrad, haastattelu 21.1.2005. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Glisić, Miroslav, kapteeni, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotahistoriallisen instituutin tutkijaupseeri, haastattelu 17.–28.1.2005. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Jeremić, Zlatan, everstiluutnantti, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotataidon instituutin tutkija, haastattelu 11.11.2003. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Krsmanović, Dragan, eversti, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotilasarkiston johtaja, haastattelu 28.1.2005. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Rannikko, Erkki, kenraalimajuri evp, keskustelu 18.1.2001. Toimistoiesiupseerina Pääesikunnan ohjesääntötoimistossa vuosina 1966–1972 ja toimistopäällikkönä Pääesikunnan koulutusosastolla vuosina 1975–1978. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Sukić, Edvin, kersantti res, Panssarintorjuntaosaston ryhmänjohtaja Bosnian sodassa vuosina 1993–1994, haastattelu marraskuu 1999. Muistiinpanot kirjoittajan hallussa.

Visnjić, Dušan, eversti evp, Serbia ja Montenegron asevoimien Sotataidon instituutin entinen johtaja, haastattelu 14.11.2003.

Visuri, Pekka. Tiedonanto 20.1.2012. Operatiivinen suunnittelu -termin sisältö 1970-lvulla.

Luentomateriaali

Dorđević, Branislav: Nastanak i razvoj operatike i njena pozicija u sistemu vojne nauke (Operaatiotaidon synty ja kehitys sekä sen asema sotatieteen järjestelmässä). Luento sotatieteen maistereille Jugoslavian korkeammassa sotakoulussa. Sotataidon instituutti, Belgrad 2003 (2003a). Julkaisematon luentomateriaali.

Guštin Damijan ja Prebilič Vladimir: “Anything to Fight the Occupiers”: Resistance Movement Organisation Principles, Structure and Tactics in Slovenia during World War II. Esitelmä Kansainvälisen Sotahistorian komission konferenssissa Amsterdamissa, Hollannissa 2.9.2010.

Gvozdenović, Dušan: The Organization of the military high command during the second world war. Esitelmä seminaarissa The International symposium of military and political historians in Helsinki, 5.6.1978

Dokumenttielokuvat

Historiaa: Radio Vapaa Eurooppa (“To Russia with Love of the Great Wall”). Dokumenttielokuva. Christian Bauer, Tangram/MDR/BR/ARTE, Saksa, 2008. Lähetetty 18.11.2009, Yleisradio TV 1

Tutkimus-, uutis- ja taustaraportit

A Plan for the Empliment of an Armored Corps in the Balkans. A Research Report prepared at the Armored School Fort Knox, Kentucky 1951–1952. United States Army, Armored School. Fort Knox, Kentucky April 1952.

Stanković, Slobodan: East debates begin on amending the Yugoslav constitution. [Tutkimusraportti], laadittu 12.2.1987. Radio Free Europe. Open Society Archives. <<<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/87-3-17.shtml> (viitattu 18.11.2009).

Stanković, Slobodan: National Defense in New Yugoslav Constitution. Radio Free Europe Research. [Tutkimusraportti]. 19.7.1973. <<<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/80-4-314.shtml>>> (viitattu 18.11.2009). (Stanković 1973a).

Stanković, Slobodan: On the Eve of the Eight Congress of Communists of Yugoslavia. Radio Free Europe Research, 4.12.1964, Open Society Archives. [Tutkimusraportti]. <<<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/76-1-37.shtml>>> (viitattu 18.11.2009).

Stanković, Slobodan: Yugoslavia`s new defence law. Radio Free Europe Background Report 126. [Tutkimusraportti]. 28.5.1982, Open Society Archives. <<<http://www.osa.ceu.hu/files/holdings/300/8/3/text/86-1-293.shtml>>> (viitattu 26.12.2007).

Stanković, Slobodan: Yugoslav Party Congress and the Army. Radio Free Europe Research. [Tutkimusraportti]. 13.6.1973. <<<http://files.osa.ceu.hu/holdings/300/8/3/text/81-3-244.shtml>>> (viitattu 18.11.2009). (Stanković 1973b).

SUMMARY

The aim of this dissertation has been the reconstruction of *The Development of the Yugoslav Military Thinking after the Second World War*. Military thinking, in this study, is regarded as the theoretical side of the art of war. The study has not been limited only to describe the development of the military thinking but to clarify the factors affecting its development and to answer the question: why did the Yugoslav military thinking develop as it did?

Earlier western researches have studied topics close to the Yugoslav art of war but from different, specific and narrow points of view, for example considering the Yugoslav People's Army, the effect of the Yugoslav Armed Forces on the political life of the country or the military doctrine of Yugoslavia. A complete presentation of the Yugoslav art of war that takes into account all the factors affecting its development has not yet been published. In addition, the Yugoslav military thinking, concerning the theoretical side of the art of war, has not been appropriately studied. Yet, the Yugoslav research concentrating on the art of war has been broad and diverse. The use of the Marxist-Leninist method of dialectical materialism, based on the idea of historical materialism, limits the usefulness of some results of the Yugoslav research.

Main research material consist of original sources, mainly Yugoslav military regulations, field manuals, guidebooks, and textbooks. Supplementary sources include a range of documents from the archives as well as various kinds of literature.

The method of research has been a common historical method consisting of external and internal criticism, confirmation of information based on as many independent sources as possible and the effort to reconstruct a complete and consistent image of the research topic. Information gathered from these different sources and source groups has been compared, analyzed and combined into a synthesis. The usefulness, value and validity of the sources and the information have been thoroughly assessed. The means of external and internal criticism have been at use in order to create a consistent and full interpretation of how the Yugoslav military thinking developed after the Second World War.

Wherever possible, this study has remained true to the original terminology of the Yugoslav art of war. Yugoslav terms have not been revised in order to meet the contemporary western concepts used in connection with the art of war.

The structure of the dissertation is thematic. Same dominant factors have been recognizable throughout the entire research period: historical background factors, military threat, military doctrine, legislation, guidance of the League of the Communists of Yugoslavia and the development of the readiness of the armed forces and the society. These factors of waging war and affecting to the armed struggle were categorized as societal, material-technical and military factors. The most important factor of all was the human one, although it appeared to vanish under the monstrous concept of "moral-political factor". The research questions have been answered by the above mentioned factors. The development of each factor has been described in a chronological presentation.

In forming the partisan detachments and in the methods of their action during the National Liberation War of Yugoslavia in 1941–1945, there were

lots of similarities noticeable when compared with the principles of the so-called *Hajduk* units of the 17th and 18th centuries and the so-called *Četnik* units of late 19th and early 20th centuries. The similarities continued comparing the methods of action of the partisan units of the 1950s and after that, especially in connection with the territorial defence unit operations in the areas temporarily occupied by the enemy. Leaning on the support of the people, counting on charismatic leaders, and using guerilla actions based on the element of surprise describe well the traditional South Slav art of war. The post-Second World War Yugoslav art of war was a clear continuation of the centuries old tradition of the South Slav art of war, even though it was publicly admitted only couple of times.

The Yugoslav military doctrine was created to counter any attack from any direction, but the emphasis of the military threat varied often. Indeed, sometimes as often as every few years. This was not due to indecisiveness nor the changes in the threat experienced. Rather Yugoslavia intended to keep its defence community alert and citizens active by pointing out how the country was facing threats from a variety of different directions. In addition to this, the seriousness of the inner threat was underlined. This was clearly a way to also justify the high defense expenses. However, above all, this was no doubt an effective way to enhance the brotherhood and unity of the nation.

It is obvious that there were strong political and military interest towards Yugoslavia during the Cold War years of 1945–1990. Still, it would be difficult for a study to prove that a clear and imminent military threat was present. What is more relevant, how the Yugoslavs felt the supposed military threat towards the country. The importance of the inner threat increased from 1970s onwards. This development led finally during the 1980s to the abolishment of the Territorial Defense Headquarters and the dismantling of the decentralized depot system of the combat equipment.

The most important parts of the societal factors affecting to the art of war and the military thinking were the legislation and the league of the communists. Be that as it may, the demands and directives included in the constitution and the national defense law only repeated the guidelines and orders described in the military doctrine. Approval and confirmation of the directives and instructions by legal means was highly regarded. The implementation of these laws throughout the country was assured by the decisions of the party to obligate the local party organizations, the party cells inside the armed forces and all the federal government administrative levels to do all they can do for the general people's defence and the art of war expressing it.

The material-technical factor included weapons and equipment and all issues related to them, for example the level of the industrial development of the society, the ability to protect against enemy weapons and the ability to create more effective counter-weaponry. This factor included also the training of individuals, tactical units, combined tactical units an all the Yugoslav people in order to use weapons and equipment in a functional way. Even though the Yugoslav military industry developed rapidly during the research period, the country found itself in a situation where its financial resources were so limited and the possible enemy aggression so superior that the problems of the national defence could not be solved with either the amount or quality of material and technique. The solution came in the form of military factors, more specifically the art of war.

Military factors and processes played the most important role in the development of the Yugoslav art of war and military thinking. The nucleus of the military factors was the art of war. In Yugoslavia, it consisted of theory and practice. This division was then applied to three operational levels of the art of war: strategy, operational art and tactics. Combat readiness, mobilization, unarmed resistance of socio-political communities, operational and tactical level of armed struggle, material and technical armament and organizing the military-economical preparations as well as social services were regarded as parts of the art of war. Some of those were seen as part of the above mentioned social or material-technical factors.

One should see the Yugoslav art of war as a matrix with three horizontal operational levels of art of war: strategy, operational art and tactics. In addition, there were four vertical factors of development: historical background factors, military threat, social factors and material-technical factors. Yugoslav art of war was completely based on a vision that all these factors of development affected each other. As a result of this comprehensive conception, Yugoslavia was able to create a defence solution, which was considered to be exceptionally effective. All resources of the society were directed to counter the enemy aggression and to force the invaders to leave the country.

Yugoslavs pointed out that the principle of self-management, which played a central role in the Yugoslav society, was also active part of the national defence and the art of war. After a careful study and evaluation of all sources, a conclusion could be drawn that the directions prescribed in legislation, demands presented in the resolutions of the League of the Communists of Yugoslavia and declarations printed in textbooks were not really reality neither in the theory nor practice of the Yugoslav art of war and this was true at both operational and tactical levels. Self-management was a visible idea only at the strategic level in relation to the military concept and strategy appearing in the Yugoslav military doctrine only in two areas: 1) The obligation to equip the territorial defence forces was ordered to civilian administration organs and 2) the headquarters and commanders of the territorial defence units were responsible to the committees of general people's defence and social self-protection. Nevertheless, the ability of the civilian administration to arm and equip the territorial defence proved to be weak. Also, the headquarters of territorial defence forces functioned as military staffs led by military officers and the activities of the Committees of the general people's defence and social self-protection were confined only to formal and nominal guidance. In spite of the public rhetoric, the self-management proved to be a characteristic which was not reality in the practice of the Yugoslav art of war.

The development of the Yugoslav military thinking started from partisan warfare and ended into territorial defence system. The nation and its many nationalities succeeded in creating a tool, the theory and practice of the Yugoslav art of war, based on scientific study. The Yugoslav art of war and military thinking protected the country over half a century. General people's defence and the Yugoslav art of war were synonyms, consequences and parturients of each other. The country's defence solution was based on national ideas but it was blended with selected, refined and successful foreign elements and influences. The doctrine was justified with diverse political, ideological, theoretical, historical and modern military arguments. In spite of all this, the core of the doctrine stayed true to the individual Yugoslav art of war and military thinking.

REZIME

Cilj moje doktorske disertacije je bio sagledavanje celokupne slike razvoja misli Jugoslovenske ratne veštine nakon drugog svetskog rata. U ovom istraživanju se nisam ograničio samo na opis razvoja misli ratne veštine, nego sam pokušao objasniti faktore, koji su uticali na ovaj razvoj, kao i odgovor na pitanje zašto se razvoj jugoslovenske ratne misli desio baš na ovaj način.

Ranija istraživanja zapadnih zemalja su sagledavala razvoj jugoslovenske ratne veštine i odbrane iz sužene perspektive, kao na primer sa aspekta Jugoslovenske narodne armije, ili uticaja oružanih snaga na politički život, ili sa aspekta vojne doktrine. Kompletna prezentacija koja uključuje činioce koji su uticali na razvoj ratne veštine još uvek nije publikovana. Osim toga, istraživanja jugoslovenkse ratne veštine sa aspekta vojne naučne misli su uglavnom bila površna. S druge strane istraživanja ratne veštine u Jugoslovenskoj državi su bila veoma opširna i raznovrsna, ali njihova upotrebljivost je delimično umanjena jer su bila pod uticajem marksističko-lenjinističkog materijalističko-dijalektičkog nacina istraživanja.

Glavni materijal za moj istraživački rad se sastoji od originalnih izvora, prvenstveno jugoslovenskih vojnih zakona, priručnika, udžbenika i uputstava. Dodatni izvori se sastoje uglavnom od arhivskih dokumenata i različite literature. Istraživački metod je bio istorijski naučni metod, koji se sastoji iz unutrašnje i spoljašnje kritike, potvrđivanja informacija iz što većeg broja izvora, kao i pokušaj da se rekonstruiše kompletna i jasna slika o temi već pomenutog istraživanja. Podaci koji su prikupljeni iz različitih izvora i grupa bili su predmet poređenja, analize i kritički su ujedinjeni u celinu. Upotrebljivost izvora, njihova procena i provera verodostojnosti je imala značajnu ulogu, pogotovo procena verodostojnosti podataka. Pomoću metoda unutrašnje i spoljašnje kritike izvora pokušao sam stvoriti svoju nepristrasnu sveobuhvatnu sliku o razvoju ijugoslovenske ratne veštine nakon drugog svetskog rata.

U ovom istraživanju pokušao sam se pridržavati originalne, jugoslovenske vojne terminologije što je više moguće. Jugoslovenski termini nisu menjani kako bi bolje opisivali današnje termine ratne veštine koji su u upotrebi trenutno u zapadnim zemljama.

Konstrukcija ove doktorske disertacije je podeljena po temama. Kroz celokupni vremenski period koji obrađuje ovo istraživanje o razvoju ideje jugoslovenske ratne veštine prepoznatljivi su isti dominantni faktori, koji su na to uticali: istorijska pozadina, ratna pretnja, ratna doktrina, zakonodavstvo, vođstvo komunističke partije, razvoj oružanih snaga, kao i razvoj društvene pripravnosti. U Jugoslaviji se govori o faktorima vođenja rata koji utiču na vođenje oružane borbe, kao sto su: društveni faktori, materijalno-tehnički faktori i vojni faktori. Ipak najvažnijim faktorom smatran je čovek, iako se stiče dojam, da se značajnost čoveka gubi pod uticajem zastrašujućeg izraza "moralno-politički faktori". Odgovori na pitanja ovog istraživanja su dati na osnovu ranije pomenutih činioca. Razvoj svakog faktora je prezentovan hronološki.

Mogu se primetiti mnoge sličnosti između načina formiranja i dejstava pratizanskih jedinica za vreme narodno-oslobodilačkog rata od 1941–1945 sa hajducima iz vremena između XVIII-tog i XIX-tog veka, kao i sa principima delovanja četnickih odreda sa početka XX-tog veka. Iste sličnosti se mogu primetiti i između teritorijalnih odbrambenih jedinica 1950-tih godina i

partizanskih odreda, kroz njihov način delovanja na privremeno izgubljenim teritorijama. Tradicionalna ratna veština Južnih Slovena se bazirala na podršci naroda, harizmatičnim vođama I gerilskom načinu vođenja borbi baziranih na elementu iznenadenja. Posleratna jugoslovenska ratna veština je samo nastavak viševjekovne tradicije vođenja rata Južnih Slovena, iako to u Jugoslaviji, osim u pojedinim slučajevima, nikada nije priznato.

Jugoslovenska ratna doktrina je stvorena za odbranu protiv napada sa svih strana, spolja I iznutra, ali potenciranje ratnih pretnji se često menjalo, ponekad u razmaku od saamo nekoliko godina. Ovo nije bila posledica neodlučnosti, niti same promene pravca izvora pretnje, već se pomoću naglašavanja unutrašnjih i spoljašnjih pretnji, kao i promeni pravca izvora ovih pretnji pokušavala održati visoka pripravnost odbrambenih snaga i aktivnost građana. Na ovaj način su bili pravdani visoki izdaci za državnu odbranu, ali se istovremeno na ovaj način prvenstveno pokušavala ojačati ideja države o bratstvu i jedinstvu. Očigledno je da su se preko Jugoslavije sučeljavali vojni I politički interesi istoka I zapada za vreme hladnog rata 1945–1990, ali nepobitno dokazivanje direktne vojne pretnje bi bilo teško. Ono što je bilo bitno jeste da je stvorena slika među Jugoslovenima o ratnim pritiscima koji se vrše na njihovu zemlju. Uticaj unutrašnjih pretnji je počeo rasti početkom 1970-tih godina, vodeći na kraju 1980-tih godina do ukidanja štabova teritorijalne odbrane I decentralizovanog skladištenja ratne opreme.

Najvažniji od svih društvenih faktora koji su uticali na razvoj ratne veštine bilo je zakonodavstvo i Jugoslovenska Komunistička Partija. Ustav i zakon o opštenarodnoj odbrani kao i direktive Komunističke partije su se ograničavale na ponavljanje već određenih pravaca i odredbi, ali je uprkos tome pridavana veoma velika važnost zakonskom prihvatanju odredbi i naredbi vezanih za državnu odbranu. Njihovo izvršenje na celoj teritoriji države je bilo osigurano partijskom odlukom koja je obavezivala, između ostalog, lokalne partijske organizacije, partijske ćelije unutar oružanih snaga kao i sve federacijske upravne nivoe da rade sve što je u njihovoj moći na opštenarodnoj odbrani I realizaciji unapređenja ratne veštine.

Materijalno-tehnički deo se sastojao od oružja i opreme, kao i od drugih faktora, kao npr. od stepena razvoja društvene industrije, sposobnosti zaštite protiv neprijateljskog borbenog oružja, kao i razvijanja moćnijih i efikasnijih protivodbrambenih oružja. Ovde pripada takode i obučavanje i školovanje pojedinaca, taktičkih i združenih taktičkih jedinica, kao I oružana obuka celog stanovništva. Iako se jugoslovenska ratna industrija snažno razvila u periodu, koji obuhvaća ovo istraživanje, država se našla u situaciji da zbog ograničenosti svojih resursa kao i nadmoći mogućih neprijateljskih napada, nije mogla rešiti probleme usavršavanjem svoje tehničke opreme i njenog kvaliteteta i kvantiteta. Rešenje problema se moralo naći u oblasti vojnih faktora, pogotovo o oblasti razvoja ratne veštine.

Vojni faktori i procesi su igrali najvažniju ulogu u razvoju Jugoslovenske ratne veštine. Jezgro vojnih faktora je bila ratna veština, koja se u Jugoslaviji sastojala od teorije i prakse. Ova podela se odnosila na tri nivoa ratne veštine: strategiju, operativno dejstvo i taktiku. Ratna pripravnost, mobilizacija, neoružani otpor društveno-političke zajednice, operativni i taktički nivoi oružane borbe, materijalno i tehničko opremanje, organizovanje ratne ekonomije i društvenih službi u vanrednim stanjima, smatrani su delovima ratne veštine.

Neki od malopre navedenih delova pripadaju ranije navedenim društvenim ili materijalno-tehničkim faktorima.

Jugoslovenska ratna veština se treba sagledati kao celina, na čija su tri dela; strategiju, operativno delovanje i taktiku, uticale istorija, ratna pretnja, društveni, kao i materijalno-tehnički faktori. U sagledavanju celovite slike o ratnoj veštini treba uzeti u obzir i to da su ovi faktori trpeli i međusobni uticaj. Kao krajnji rezultat ovako opširnog sagledavanja ratne veštine i načina razmišljanja o ratnoj veštini, Jugoslavija je uspela stvoriti način odbrane, koji je smatran izuzetno efektivnim, gde su svi resursi mogli da se usmere na odbranu od neprijateljskog napada i isterivanje agresora iz zemlje.

Ranija istraživanja su smatrala da je razvoj Jugoslovenske ratne veštine bio najviše motivisan i pokrenut mobilizacijom oružanih snaga Varšavskog pakta koje su okupirale Čehoslovačku. Rezultat ovakvog razvoja događaja je doveo do osetno pojačanog osećaja pretnje. Istraživanja doktrine opštenarodne odbrane, razvijanje njene teorije, kao i njeno stavljanje na snagu su se dogodila već 1950-tih godina. Okupacija Čehoslovačke je poslužila samo kao katalizator ubrzane primene tih promena.

Jugosloveni su naglasili da je princip društvenog samoupravljanja, koji je imao centralnu ulogu u Jugoslovenskom društvu, istovremeno bio aktivan deo narodne odbrane i ratne veštine. Pažljivije sagledavanje istraživačkog materijala je pokazalo da se celovitost opštenarodne odbrane opisana u udžbenicima, zakonodavnim odredbama, kao i u smernicama Jugoslovenske Komunističke Partije, nije implementirala niti u teoriji, niti u praksi na operativnom ili taktičkom nivou. Na strategijskom nivou ideja samoupravljanja se može primetiti samo u dve oblasti: 1) Dužnost naoružavanja teritorijalne odbrane je bila u nadležnosti različitih nivoa civilne uprave I 2) Štabovi i komadanti teritorijalne odbrane su bili odgovorni komitetu za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu. Sposobnost civilne uprave da naoruža jedinice teritorijalne odbrane se ipak pokazala veoma slabom. Takođe, na čelu štabova teritorijalne odbrane su bili vojni oficiri sa vojnim lancem komandovanja. Njihovo dejstvo je bilo ograničeno naredbama koje su bile slate iz Komiteta za opštenarodnu odbranu I društvenu samozaštitu čiji članovi su bili samo na papiru odgovorni. Kako je istraživanje napredovalo, uprkos javnoj retorici, samoupravljanje se ipak nije ostvarilo u praksi jugoslovenske ratne veštine.

Put razvoja misli jugoslovenske ratne veštine je započeo u partizanskom ratu i završio se teritorijalnom opštenarodnom odbranom. Narod i njegove različite nacionalnosti su uspeli da stvore teoriju i praksu ratne veštine, koja je štitila zemlju preko pola veka. Opštenarodna odbrana, kao i jugoslovenska ratna veština služe jedno drugome kao sinonim, uzrok i posledica. Način organizovanja odbrane polazi od sopstvenog naroda, sa primesama odabranih i obradjenih uticaja i elementa odbrane drugih država. Ta doktrina je opravdavana raznim političkim, ideološkim, teoretskim, istorijskim kao i modernim argumentima ratne veštine, ali uprkos svemu, srž doktrine je jedinstvena Jugoslovenska ratna veština i vojna misao.

HENKILÖHAKEMISTO

Luettelossa ei ole tutkimuskirjallisuuden kirjoittajia

A

Akrit, Mihailo 212
 Alimpić, Milivoje 70
 Allcock, John B. 46
 Anić, Nikola 134n, 213
 Apostolski, Mihail 211, 212
 Aračić, Petar 70

B

Babac 72n
 Babić Manojlo 213, 292
 Babić, Slavko 103
 Baker, G. 174
 Beaufre, André 14, 20, 239, 280
 Bebler, Anton 216n
 Begović, Ante 43
 Belić, Emilo 70
 Berija, Lavrenti 159n
 Bibler 128
 Blagojević, Dragoljub 70
 Bogojević, Miodrag 212
 Bojović, Petar 70, 73, 74
 Bonaparte, Napoleon 87
 Bonne, G. 284
 Brežnev, Leonid 168, 169
 Brusilov, Aleksei Aleksejevitš 74
 Bulatović, Veljko 137
 Bulganin, Nikolai 148, 150
 Bunjevać, Nedeljko 218
 Bülow, Dietrich 16, 306

C

Calović, Mile 218
 Četković, Petar 137
 von Clausewitz, Carl 16, 22, 29, 70, 71,
 74, 75, 79, 81, 87, 279, 280, 305,
 306
 Clissold, Stephen 46
 Čolić, M. 310
 Collins, J. Lawton 221
 Copper, John F. 48
 Corvinus, Mathias 51
 Čuljat, Tomislav 212
 Cutković, Bogdan 42

D

Dabčević-Kučar, Savka 168
 Dapčević, Peko 105, 123, 236
 Dapčević, Vladimir "Vlado" 150n
 Deakin, William 132, 137n
 Dedijer, Vladimir 102, 150 147, 216
 Dimitrijević, Bojan 22, 46, 133, 146n,
 147, 207n, 220n
 Dimitrov, Georgi 136
 Douhet, Giulio 45, 74
 Dozet, Dušan 282
 Dubček, Aleksander 168
 Dühring, Eugen 44, 86n
 Dilas, Milovan 46, 103, 125, 127, 137,
 138, 140, 146, 147, 236
 Đaković, Đuro 104
 Dorđević, Branislav 304, 305, 306, 307,
 308, 312, 317, 375

E

Engels, Friedrich 29, 44, 80, 81, 90, 91,
 94, 279, 325

F

Ferdinand II 51
 Feuerbach, Ludwig 88n
 Filipović, Milenko 212
 Fourier 88n
 Frunze, Mihail 77, 306

G

Gareev, Makhmut Akhmetovich 44
 Gat, Azar 44, 88
 Giap, Vo Nguyen 29, 279, 283, 284, 396
 Glenny, Misha 47
 Glođo, Ahmet Munib 57
 Gorkić, Milan 103
 Gošnjak, Ivan 105, 123
 Gozze-Gucetić, Vuko 167
 Grujić, Danilo 44, 124, 136n, 138, 139
 Gusev, S.I. 77
 Gvozdrenović 115n

H

von Hagen, Mark 44, 45
 Hannula, Joose 16, 18
 Hebrang, Andrija 137
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 88,
 88n

Herljević, Franjo 167, 174, 291
 Herrick, Richard Clinton 23
 Hitler, Adolf 106, 127
 Hoare, Marko Attila 47
 Hoxha, Enver 173
 Hruštšev, Nikita 161, 175, 264, 399
 Huttunen, Mika 21, 39, 258n

J

Jalonen, Olli-Pekka 45
 Jelačić, Josip 66
 Jeremić, Zlatan 38n
 Johnson, A. Ross 23, 46, 47
 Johnson, Lyndon B. 151, 166n,
 de Jomini, Antoine Henri 16, 29, 74, 87,
 88, 279, 280, 304, 306
 Josef II 54
 Jovanović, Arso 116, 136, 137, 150, 159
 Jovanović, Brana 212
 Jovanović, Mihailo 212
 Jovanović, Živorad 104
 Jovivić, Georgije 284
 Judah, Tim 47, 50n

K

Kadijević, Veljko 244, 245
 Kardashevski 214
 Kardelj, Edvard 33, 127, 137, 146n,
 214, 248
 Katarina II 54
 Keitel, Wilhelm 120
 Kesseli, Pasi 20n
 Kidrič, Boris 33
 Kilibarda, Milo 220
 Király, Béla 148
 Kirchlager, Rudolf 169
 Klugmann 150n
 von Kohenhauzen, Friedrich 74, 280
 Kolb, Vjekoslav 212
 Kolundžić, Anton 309, 310, 313
 Koreshnik 214
 Kornejev, N. V. 133, 146
 Kosanović, Ljubomir 237, 267
 Kostanjcek, Ivan 103
 Kulomaa, Jukka 44
 Kvader, Dušan 236n, 254

L

Liddell Hart, Basil Henry 251, 281
 Latas, Omer Pašša 58
 Lauerma, Matti 17n

Lazar 50n, 59
 Leer, Heinrich 88
 Lenin (Uljanov), Vladimir Iljitsj 29, 44,
 48, 73, 77, 78n, 79, 80, 82, 83, 84,
 85n, 86, 87, 88, 89, 90, 91n, 92,
 93, 94, 95, 99, 105, 113, 137, 140,
 188, 240, 253n

Leo X 65

Liddell Hart, Basil Henry 21, 74, 252
 Ljotić, Dimitrije 115
 Ljubičić, Nikola 133n
 Lloyd, Henry 16
 Lučić, Dragan 309
 von Ludendorff, Ernst 74
 Luttwak, Edward N. 14, 19, 20

M

Machiavelli 20n, 44, 45, 77n
 MacLean, Fizroy 132
 Mamula, Branko 22n, 174, 191, 201,
 252n
 Manninen, Ohto 13
 Manojlović, Milorad 23
 Maoduš, Stevo 284
 Mao, Tse-tung 16, 29, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 100, 101, 111, 112, 113, 117,
 120, 135, 139, 140, 142, 143, 184,
 188, 238, 284, 285, 364, 396
 Marx, Karl 22, 29, 44, 66, 76, 77, 78,
 79n, 80, 81, 82, 84, 87, 88, 94,
 105, 137, 140, 248, 282, 396
 McCarran, Pat 151
 Mihailović, Dragoljub 63, 64, 105, 108,
 110, 115, 122, 130, 132, 133, 137,
 141, 142, 146, 172, 220, 395
 Milanović, Čedomir 42
 Minh, Ho Tshi 29, 279, 283, 284
 Mišić, Zivojin 73, 74
 Mišković, Ivan 160
 Misković, Milan 160
 Mitić, Jovan 267
 Mola, Emilo 88n
 Molotov, Vjatšeslav 148, 151, 411
 von Moltke, Helmuth 305, 306
 Montecuccoli, Raimondo 16
 Montgomery, Bernard Law 218
 Moro, Aldo 169
 Mossor, Stefan 306, 307, 308n, 312, 316
 Murat 50
 Mussolini, Benito 127

N

Nađ, Kosta 105
 Nasser, Gamal Abdel 161
 Nedić, Milan 105, 106, 115, 115n, 220,
 395
 Neumann, Sigmund 44
 Niebuhr, Robert 23
 Nikezić, Ilija 293n
 Ninković, Jovo 42, 282, 283

O

Obraskov 148
 Obrenović, Miloš 61, 67, 69n
 Oreščanin, Bogdan 36n, 266, 281, 310
 Orović, Savo 137
 Owen 88n
 Ožbolt, Jože 311

P

Pantelić, M. 357
 Papp, Daniel S. 48
 Pavelić, Ante 105, 114, 395
 Pawlovitch, Stevan K. 58n, 59n
 Pejnović, Nikola 139n
 Pelagić, Vaso 56
 Perović, Nikola 311
 Petković Radomir 42
 Petrić, Miha 311
 Petrovać, Milivoje 42
 Petrović, Đorđe "Karadorđe" 51, 60
 Petrović, Mihailo 43
 Pijade, Moša 137
 Podpoj, Stanislav 236
 Poleksić, Momčilo 218
 Popin, Zdravko 212
 Popović, Branko 212
 Popović, Koča 105, 123, 220n
 Popovoda, Pero 150
 Potočar, Stane 291
 Putnik, Radomir 73, 74

Q

Quisling, Vidgun 114n

R

Račk, Franjo 32
 Rackov, Bora 212
 Radaković, Ilija 283
 Radinović, Radovan 43
 Radulović, Slobodan 212

Ranković, Aleksandar 114, 115, 137,
 159, 160n, 170, 200, 237
 Rannikko, Erkki 245n
 Rapajić, Budimir 42
 Ratković, Borislav 43
 Rendulic, Lothar 125
 Ribar, Ivo Lola 137
 Ricardo 88n
 Roberts, Adam 40n
 Rodić, Slavko 150
 Ruhala, Kalevi 47, 166n
 Rukavina 55
 Rüstow, Wilhelm 88n

S

Samardžić, Milovan 212
 von Schlieffen, Alfred Graf 279, 280,
 305, 306
 Seferović, Mensur 40n, 44, 123n, 136n,
 255n
 Semjonov, V.A. 307n, 316
 Simon, Saint 88n
 Simović, Dušan L. 74
 Simpkin, Rickhard 80n
 Smith 88n
 Snow, Edgar 95
 Sokolovski, Vasili 306
 Stalin (Dzugasvili), Josef Vissarionovits
 22, 37n, 121, 134, 135, 137, 139,
 146, 147, 148, 149, 150n, 151,
 158, 161, 175, 194, 214, 248, 249,
 263, 307, 356, 397, 399
 Stane, Franc Rozman 104
 Stefanović, Svetislav 160
 Stepanović, Stepan 73
 Stevanović, Mozidar 212
 Stratimirović, Đorđe 55
 Stuart 132
 Suleiman 56
 Suljagić, R. 22
 Sun Tzu 16, 21, 29, 74, 95, 139, 140
 Suvorov, Aleksander 88
 Svećin, Aleksandar 36n, 37n, 306, 316,
 396

T

Tanner, Marcus 47
 Terzić, Velimir 137
 Thomas 72n
 Tito, Josip Broz 101, 105, 111, 113n,
 133n, 136, 138, 279, 395

Tkatshenko 214
Todorović, Boško 43, 293n
Triandafillov, Vladimir 306
Tripalo, Miko 168
Trotski, Lev 77, 94
Tshernajev 69
Tshiang Kai-sek 94
Tuhatshevski, Mihail 77, 306
Turner, Harold 119
Tynkkynen, Vesa 17

V

Valta, Raija 33
Vego, Milan N. 132n, 134n
Vigor, Peter Hast 80n
Visnjić, Dušan 22, 37n
Visuri, Pekka 6, 18
Vorošilov, Kliment 211
Vučinić, Mihajlo 43, 252n, 293n
Vukmanović-Tempo, S. 121, 357
Vukotić, Aleksandar 281, 282
Vukotić, Janko 73, 74,

W

Weydemeyer, Joseph 80, 81
Windhausen 133n
Wolf, Robert Lee 146n

Z

Žanko, Miloš 168
Ždanov, Andrei 146, 148
Žujović, Sreten 137

ISBN 978-951-25-2330-6
ISSN 1456-5196

Maanpuolustuskorkeakoulu
Sotahistorian laitos
PL 7
00861 Helsinki
Suomi ▶ Finland

▶ www.mpkk/mil.fi